

NAZIONALE
13
16 H
34

GRATIANI CANONES

GENUINI AB APOCRYPHIS DISCRETI,

CORRUPTI AD EMENDATIORUM CODICUM FIDEM EXACTI,

DIFFICILIORES COMMODA INTERPRETATIONE ILLUSTRATI

OPERA ET STUDIO

CAROLI SEBASTIANI BERARDI

PRESBYTERI UNELIENSIS,

In Regio Athenæo Sacrorum Canonum Antecessoris.

PARS III.

TAURINI, MDCCLVII.

EX TYPOGRAPHIA REGIA.

INDEX CAPITUM,

Quæ in hoc Quarto Volumine continentur.

Cap.

Imprimatur. Vic. Gen. S. Officii.

V. Bianco P. & R.

Se ne permette la stampa, di Quaregna per la Gran Cancelleria.

PARS TERTIA.

De Canonibus Sanctorum Patrum, aut Scriptorum Ecclesiasticorum nomine a Gratiano relatis.

UOUSQUE difficile admodum fuit, Ecclesiasticorum veterum Patrum, aut Scriptorum libros præ oculis habere integros, atque expurgatos, seu quando nondum inventa typographica arte vel plane inferendus erat labor in exarandis, vel gravissimis erat opus impensis in comparandis plerorumque exemplaribus; seu quando per Typographos sine delectu sub Clarissimorum Virorum nomine multo plura congesta sunt, quam congeri debuissent; dandam veniam puto viris rerum sacrarum studiosis, si non in ipsis Patrum, Scriptorumque priscorum libris pervolutandis universam operam collocaverint ad sinceram sapientiam addiscendam, sed sententiarum qua breviariis in aliam formam eductis, qua fragmentis discerptis sine lege transpositis, ut plurimum etiam ab orationis contextu detortis, qua apocryphis monumentis, quæ germanis junxerat vulgaris opinio, & credulitas, uti debuerint. Nunc vero quum opera eruditissimorum hominum nihil fere supersit, quod palam editum non exhibeatur, unde nemo est, cui magna saltem in parte non commoda sit illorum voluminum tractatio; imo quum omnia fere adeo sint in luce clarissima collocata, ut vel rudiores ipsi a veris falsa incertave sint nullo negotio distinctuiri; dolendum est quam maxime, quod pauci admodum reperiantur adhuc, qui illorum lectione potissimum delectentur, & tempus in ea suum cum jucunditate traducant; plurimi e converso sint, qui contentos se, & meritum veteribus honorem detulisse profiteantur, dum exiguas quasdam excerptas codicum eorundem lacinias in recentiorum libros derivatas, atque ibidem explicatas legerunt, perpenderunt, suis etiam aut operibus inseruerunt, aut institutis adcommodarunt, sine sollicitudine authographorum, e quibus puriorem æque ac ube-

riorem sine dubitatione doctrinam haurirent. Quodque magis dolendum est, intuemur passim in horum numero non paucos ex illis, qui haberi se doctissimos volunt, dico in sacra Theologia Magistros, Divini Evangelii Præcones, Canonum Interpretes, Pragmaticos caussarum in foro Ecclesiastico tractandarum oratores, ceterosque his non absimiles, quorum alii, quod se minoris ingenii existimandos credant, si res non suas in medium adferant; alii, quod ad antiqua respicere, eademque nostris temporibus accommodare incongruum putent; alii, quod solidiores rerum caussas jamdiu traditas quasi notas compertasque omnibus fastidiant studio novitatis; alii demum, quod eos tædeat longioris veterum lectionis cum notitia temporum necessario conjungendæ, Sanctorum Patrum documenta rimari, & , prout res incidit, utiliter ex proposito singulorum palam exhibere negligunt, ne dixerim aversari. Nemo profecto non videt, quanta cura, diligentiaque incumbendum esset universis in eam studiorum rationem: quis enim ignorat, Verbum Dei, ex quo uno humana mens lucem sibi identidem hærenti adferri posse perspicuam sperare potest, per illos Patres, veluti divinæ traditionis custodes, a primis ad nostra, imo ad postrema usque sæcula & fuisse & iri traductum? Quod etiamsi in sacris literis scriptum magna in parte contineatur, altera tamen in parte traditum nobis quasi per longas sanctorum hominum successiones accipimus, ita ut quod Apostoli a Christo audierunt, audivisse ab Apostolis credamus illos, qui Apostolicam ætatem attigerunt, ab istis deinde recentiores alios perennibus, & constantissimis per ætates omnes datis simul, & acceptis, creditis & redditis institutionibus, una semper quandocumque resonante Christi Domini primi institutoris venerabili voce. In istis traditionibus, ubi de fidei, morumque doctrina agendum sit, regula figitur, a qua nemini recedendum sit, imo & qua veluti firmissima, Ecclesia nostra, quæ nec fallere, nec falli potest, in suis definitionibus sanciendis usa perpetuo fuit; dum aut in conciliis, aut extra concilia propositis quæstionibus illud semper admisit, & credendum fidelibus proposuit, quod majores admisisse perpetuo probati fuerunt, ac credidisse. Quod si de disciplinæ capitibus sermo sit, quamquam ista varia esse possint pro varietate locorum, temporum, atque caussarum, quicumque tamen in eam animum intenderit, quam a Patribus vetustissimis noverit institutam & custoditam, statimque intellexerit, eam in caussa esse potuisse, quod aurea tunc propemodum & beatissima essent Ecclesiæ sæcula, facile etiam addiscet, curandum esse maxime, ut eadem qua in parte, atque ubi adhuc integra perseverat, firma voluntate retineatur; ubi & qua in parte vel periisse, vel lapsa fuisse videtur, restituatur; nisi gravissima quædam, quibus indulgendum prudentissime sit, adjuncta aliud postulent ob necessitatem Ecclesiæ, vel utilitatem.

Non ignoro quandoque accidisse, ut inter Patres ipsos motæ & diutius agitatæ controversiæ fuerint; Augustinum cum Hieronymo, Leonem Romanum cum Hilario Arelatensi, Chrisostomum cum Theophilo, cui jungebatur Epiphanius, aliosque invicem contendisse. Tantum vero abest, ut ex eo deduci posse videatur, minoris faciendam Patrum auctoritatem; quin potius ex eo eorum libentius sequenda doctrina, ubi concors adpareat, nobis sit gloriandum. Siquidem si dubiis in quibusdam rebus acriter disputavisse distractis animis deprehenduntur, agnoscimus in primis, eosdem maxime sollicitos fuisse de veritate investiganda; deinde colligimus, in aliis caussis, in quibus unanimes unam protulere sententiam, veritatem

veritatem ipsam non cæcorum more, sed excutientium, atque intuentium, consecutos fuisse patentem, & prodidisse palam universis; eadem fere ratione, qua apud veteres Romanorum Jureconsultos, illos potissimum, quorum varias sectas curiosa disputatio effecerat, firmissimas editarum legum sanctiones custoditas credimus, ubi concordi sententia apud universos aliqua tradita intelligimus. Id facile percipit, quicumque res humanas apprime considerat; in quibus ea graviora testimonia habentur, quæ proferuntur concordi voluntate ab iis, qui alias disputant inter se, quos propterea in unum conciliavisse videtur non animus invicem obsequendi, sed intuitus veritatis medias inter disputationes perspicue coruscantis. Quod si istis adjiciatur, aliquos ex eisdem Patribus post disputationes, ut ut fervidas ac diuturnas, tandem aliquando adquievisse suadenti alteri disputantium parti, ecquis non colligit, luculentius adhuc lumen rebus disputatis, atque unanimiter deinde traditis affulsisse ad feræ posteritatis utilitatem; dum novimus tandem nil traditum ab illis suscipere nos, nisi quod ex sedula rerum divinarum investigatione olim emerserit? hoc enim est, quod belle observabat Gregorius Magnus, dum in homiliis in Evangelia Thomam Apostolum de resurrectione Domini dubitantem primum, deinde certiorem factum, mirum in modum posterorum fidem omni dubitatione postposita solidavisse adfirmavit.

Hæc ut clarius explanentur, secernendæ erunt sententiæ a sententiis, quarum aliæ privatas exhibent Patrum opiniones, in quibus sane inter se illi aliquando disputaverunt; aliæ vero explicant, non tam quid opinarentur iidem Patres, quam quid testificarentur, singulis temporibus Ecclesiam sentire, in quas propterea tanquam in rem facti perspicui communi consensione convenerunt. Prioris generis sententiæ gravissimæ quidem sunt, quibus sine ulla formidine sapientissimus quisque adhærebit, quousque nulla intercesserit ad dirimendam controversiam definitio Ecclesiæ, ad quam unam pertinet, dogma fidei in rebus dubiis indicare, & velut latens educere. At sententiæ posterioris generis adeo validæ sunt, ut vel ipsa Ecclesia in proponendis fidei dogmatibus ab ipsis recedere neque unquam, neque ulla ratione potuerit, eodem jure, quo in Ecclesia perpetuo fuit unitas doctrinæ invariata, & constantissima. Quod si curiosius de regulis quæras, quibus dignoscantur, distinguanturque utriusque generis sententiæ; ego generaliter dixero, rem istam certis determinatisque confici non posse præceptis, quæ omnibus, quæ incidant, speciebus sine discrimine adcommodentur; sed ex diversis caussarum adjunctis omnino pendere; aliter enim vox divina sonat in scriptis Patrum, ubi ipsi adversus hæreticos homines pugnaverunt; aliter ubi sacras literas interpretando explicaverunt; aliter ubi nonnulla ad ornatum orationis extra præcipuum scribendi scopum adjecerunt; aliter ubi publice coram rudioribus differentes arcana quædam mysteria certis temporibus quasi sub ænigmate de industria tradiderunt, aliis demum, variisque modis, prout optima rerum agendarum, & moderandarum prudentia pro diversitate locorum ac temporum postulavit; unde argumentum solidissimum est, hanc rem universam, ubi opus sit ad finiendas omnes, quæ emergere possent, disputationes, sapientissimo, prudentissimoque Ecclesiæ judicio reservari, quemadmodum reservatur eidem germana & certa verbi Dei scripti interpretatio.

Sanctorum Patrum nomine eos intelligo, quos tanquam integerrimos sacræ doctrinæ testes Ecclesia agnovit, morum æque sanctitate, ac doctrina clarissimos,

 nec

nec non antiquitate maxime venerabiles: ex quo enim sanctitate morum claruerunt, deducitur eos noluisse fallere; ex quo excelluere doctrina, intelligimus nec falli ipsos facile potuisse; ex quo demum antiquitate præstant, eo puriorem traditionem ex ipsis haurire nos posse censemus, quo propius ex purissimis fontibus suas sententias derivarunt. Isti sunt, quorum libris Ecclesia in celebrandis Conciliis passim usa fuit, quorum dogmata in publicis fidelium conventibus legenda proposuit, quorum mentem investigare, prout res incidit, atque interpretari consuevit. Quamquam vero nemo exinde non videat, Patrum eorundem diversos posse constitui gradus, quorum alii aliis nonnihil præcellere intelligantur, prout excellentior quædam alicui morum integritas, aut sapientia illustrior fuit, aut provectior demum antiquitas; ab omnibus tamen hujusmodi gradibus plurimum adhuc dignitate distant ceteri Scriptores Ecclesiastici, qui decoro Patrum nomine apud Ecclesiam non donantur, vel quod ut ut eruditissimi atque antiquissimi sint, moribus non omnino integerrimi extiterint; vel quod ut ut antiquissimi, ac sanctissimi, rudes tamen & minus periti videntur; vel quod utut sanctissimi atque eruditissimi, recentioribus demum sæculis floruerunt. Horum profecto, qualescumque iidem sint, excipiemus traditiones, quasi gravissimorum hominum, qui ubi consonare deprehendentur sententiis Patrum, non dubitabimus, quin ad dogmata fidei vel morum magis magisque firmanda idonei admodum habeantur; ubi explanant dubias Patrum formulas necdum publico Ecclesiæ judicio explicatas, præbito lumine facile utemur: tantum ab illis recedemus, in quibus ab illis vel expresse recesserunt Patres Ecclesiastici, vel recedendum esse dignis de caussis Ecclesia definivit. Paucis dicam: Habent istorum testimonia cum Patrum auctoritate communia plura, licet Patrum auctoritati in pluribus istorum testimonia cedant.

Dicta hæc generaliter initio volui, ut intelligat unusquisque, qua prudentia ad subjectorum Gratianeorum canonum lectionem & interpretationem sit deveniendum. Junxi ego juxta propositam methodum Scriptores Ecclesiasticos Ecclesiasticis Patribus, quod ut plurimum ad illustrandas Patrum sententias aliorum Scriptorum sententiæ famulentur; interea vero persuasum omnibus volui non æqua lance æstimanda, parilique honore excolenda esse utrorumque monumenta, sed suum singulis honorem, suam singulis dignitatem debere servari.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

De Canonibus ex Sacris Literis, seu veteris, seu novi Testamenti depromtis.

Præcipuum in hac parte locum dandum esse duxi monumentis Sacrarum Literarum, quæ apud Gratianum recensentur, ut antequam Sanctorum Patrum, qui de Verbo Dei tradito testimonium ferunt, capita adferrentur, illa commodo ordine præponerentur, in quibus Verbum Dei scriptum continetur. Sunt autem sequentia.

Ex Levitico.	*Can. 15. cau. 22. qu. 4. adjecta interpretis explicatione illustratus.*	
Ex Numeris.	*Can. 21. cau. 2. qu. 5. ad vulgatam Numerorum editionem exigendus.* *Can. 14. caus. 32. qu. 2. ex vulgata editione emendandus.*	
Ex Psalmis.	*Can. 3. de pœn. dist. 1.* *Can. 4. de pœn. dist. 1.*	*quæstioni a Gratiano propositæ minus accommodati.*
Ex Proverbiis.	*Can. 5. cau. 5. qu. 5. consonat cum Proverbiorum capitibus.*	
Ex Ecclesiastico.	*Can. 2. cau. 14. qu. 5. ex integro capite supplendus, atque emendandus.*	
Ex Isaia.	*Can. 59. cau. 11. qu. 3. ex integro capite ordinatius describendus.*	
Ex Ezechiele.	*Can. 15. de pœn. dist. 4. ex integro Ezechielis capite emendandus.*	
Ex Osee.	*Can. 20. de pœn. dist. 4.* *Can. 21. de pœn. dist. 4.*	*Gratiani proposito parum accomodati.*
Ex Joele, & Zacharia.	*Can. 33. de pœn. dist. 1.* *Can. 34. de pœn. dist. 1.*	*ex integris Prophetarum capitibus emendandi, & quæstioni a Gratiano propositæ minus accommodati.*
Ex Epistolis Paulli. Ad Timotheum 1.	*Can. 5. cau. 1. qu. 2. ex integro Paulli capite emendandus, atque explicandus.*	
Ad Corinth. 1.	*Can. 7. de pœn. dist. 2. prava interpretatione a Gratiano explicatus.*	

Can.

Ad Galatas.	*Can. 28. de pœn. dist. 2. ex integra Paulli Epistola emendandus.*	
Ad Hebræos.	*Can. 29. de pœn. dist. 2. ex integra Paulli Epistola emendandus.* *Can. 19. de pœn. dist. 4. ex integra Paulli sententia explicandus.*	
Ad Ephesios.	*Can. 9. de pœn. dist. 4. ad integram Paulli Epistolam exigendus.*	
Ex Epist. 2. Petri.	*Can. 18. de pœn. dist. 4. consonat cum vulgatis Epistolæ exemplaribus.*	
Ex Epist. 1. Johannis.	*Can. 36. de pœn. dist. 1.* *Can. 37. de pœn. dist. 1.*	*perperam a Gratiano explicati.*

GRatianeorum monumentorum, quæ ex sacris literis, seu veteris, seu novi testamenti decerpta intuemur, explicatio eum desideraret interpretem, cujus studium diuturnum fuisset in addiscendis veterum orientalium linguis, imo in evolvendis variis sacrarum earundem literarum versionibus; si monumenta illa, quæ apud Gratianum legimus, ex iis essent, quæ gravissimam difficultatem viris etiam eruditissimis ingesserunt. Verum plana illa sunt, & in vulgari prudentia posita, in quibus propterea expendendis parum immorabor, contentus Gratianeos canones ad vulgatam Sacræ Scripturæ editionem referre, atque exigere universos, quod tantum meæ susceptæ provinciæ esse videtur, præsertim quod vulgata ipsa editio ea est, quam sequi debuit Gratianus, cujus ætate præ omnium Christianorum manibus habebatur tanquam omnium purissima, atque a mendis præ versionibus ceteris magis expurgata. Qui plura exquirere adamabit, habebit interpretes numero plurimos, doctrina clarissimos, sanctitate venerabiles, quos facile consulet.

Can. 15. cau. 22. qu. 4. Exhibetur in primis canon 15. cau. 22. qu. 4. ex vers. 12. cap. 19. libri Levitici, in quo Moyses Deo docente moralis doctrinæ præcepta tradebat. Non tamen singula Gratiani verba ibidem leguntur, sed ista tantum: *Non pejurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: Ego Dominus*; nam cetera, quæ sequuntur a vers. *malum tamen* usque in finem, pertinent potius ad glossema quoddam a recentiore interprete adjectum, quod cum Bedæ sententiis consonare, præsertim cum can. 6. caus. 22. qu. 4. animadverterunt Romani Correctores.

Can. 21. cau. 2. qu. 5. Quod ex libro Numerorum cap. 5. habetur in can. 21. cau. 2. qu. 5. testantur Correctores Romani olim sub nomine Paleæ descriptum fuisse, & Gratiano esse restituendum auctoritate codicum MSS. Verba Numerorum hæc sunt: *Locutusque est Dominus ad Moysem dicens: Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Vir, cujus uxor erraverit, maritumque contemnens, dormierit cum altero viro, & hoc maritus deprehendere non quiverit, sed latet adulterium, & testibus argui non potest, quia non est inventa in stupro; si spiritus zelotypiæ concitaverit virum contra uxorem suam, quæ vel polluta est, vel falsa suspicione appetitur, adducet eam ad Sacerdotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem satisfarinæ hordeaceæ: non fundet super eam oleum, nec imponet thus, quia sacrificium zelotypiæ est, & oblatio investigans adulterium. Offeret igitur eam Sacerdos, & statuet coram Domino: assumetque aquam sanctam in vase fictili, & pauxillum terræ de pavimento tabernaculi mittet in eam.*

Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ejus, & ponet super manus illius sacrificium recordationis, & oblationem zelotypiæ; ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congessit. Adjurabitque eam, & dicet: Si non dormivit vir alienus tecum, & si non polluta es deserto mariti thoro, non te nocebunt aquæ istæ amarissimæ, in quas maledicta congessi. Sin autem declinasti a viro tuo, atque polluta es, & concubuisti cum altero viro, his maledictionibus subjacebis. Det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo suo: putrescere faciat femur tuum, & tumens uterus tuus disrumpatur. Ingrediantur aquæ maledictæ in ventrem tuum, & utero tumescente putrescat femur. Et respondebit mulier: Amen, amen. Scribetque Sacerdos in libello ista maledicta, & delebit ea aquis amarissimis, in quas maledicta congessit; & dabit ei bibere. Quas cum exhauserit, tollet Sacerdos de manu ejus sacrificium zelotypiæ, & elevabit illud coram Domino, imponetque illud super altare, ita dumtaxat, ut prius pugillum sacrificii tollat de eo, quod offertur, & incendat super altare, & sic potum det mulieri aquas amarissimas. Quas cum biberit, si polluta est, & contemto viro adulterii rea, pertransibunt eam aquæ maledictionis, & inflato ventre computrescet femur; eritque mulier in maledictionem, & in exemplum omni populo. Quod si polluta non fuerit, erit innoxia, & faciet liberos. Ista est lex zelotypiæ. Si declinaverit mulier a viro suo, & si polluta fuerit, maritusque zelotypiæ spiritu concitatus adduxerit eam in conspectu Domini, & fecerit ei Sacerdos juxta omnia, quæ scripta sunt, maritus absque culpa erit, & illa recipiet iniquitatem suam. Sic ad puriora sacrarum literarum exemplaria exactus est Gratianeus canon, cujus disciplinam jure optimo scripsit Gratianus non amplius observari, neque enim præcepta illa singulari veterum Judæorum conditioni divinitus adcommodata, in nova Evangelii lege perseverarunt.

Ex eodem Numerorum libro cap. 30. vers. 4. & sequ. depromtus est canon 14. cau. 32. qu. 2. his verbis legendus: *Mulier si quippiam noverit, & se constrinxerit juramento, quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari, si cognoverit Pater votum, quod pollicita est, & juramentum, quo obligavit animam suam, & tacuerit, voti rea erit: quidquid pollicita est, & juravit, opere complebit. Sin autem statim, ut audierit, contradixerit Pater, & vota, & juramenta ejus irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit Pater.* Hæc si conferantur cum canone Gratianeo, adparebit eum esse emendandum, quemadmodum jam animadverterunt Correctores Romani. Ceterum huic sententiæ lumen quoddam adferetur ex iis, quæ inferius erunt observanda ad canonem 15. eadem caussa, & quæstione. Can. 14. cau. 32. qu. 2.

Duo sunt ex libris Psalmorum deprompti canones, idest 3. & 4. de pœn. dist. 1. Prior ex Psalmo 50. vers. 19. ibi: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum, & humiliatum Deus non despicies.* Posterior ex Psalmo 31. vers. 5. *Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.* Mihi sane optandum fuit in hac re, ut Gratianus non abusus fuisset sanctissimis istis Davidicis documentis. Proposuerat sibi Collector dirimendam quæstionem, *an sola contritione cordis, & secreta satisfactione absque oris confessione quisque possit Deo satisfacere.* Ad eam plane discutiendam frustra provocabatur ad veteris testamenti institutiones, cum veteribus Sacramentum illud pœnitentiæ non fuerit datum, quale ex Christi institutione nos Christiani habuimus, quo dum potestati clavium, quæ penes Ecclesiam est, peccata nostra confessione subjicimus, delictorum veniam, & Sacramenti gratiam impetramus. Can. 3. & 4. de pœn. dist. 1.

In

Can. 5. cau. 5. qu. 5. In libro Proverbiorum cap. 11. verf. 13. hæc leguntur: *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana, qui autem fidelis est amici, celat amici commissum*. Et in cap. 25. verf. 8. *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio cito, ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum*. Duo hæc fragmenta junxit Gratianus in can. 5. cau. 5. qu. 5.

Can. 2. cau. 14. qu. 5. Ex capite 34. Ecclesiastici verf. 21. & sequ. emendanda sunt, supplendaque verba canonis 2. cau. 14. qu. 5. ita: *Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, & non sunt beneplacitæ subsannationes injustorum. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis, & justitiæ. Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu Patris sui. Panis egentium vita pauperum est, qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.*

Can. 59. cau. 11. qu. 3. Isaiæ verba, quæ Gratianus describere voluit in can. 59. cau. 11. qu. 3., alio ordine describuntur in cap. 5. Isaiæ verf. 12. & sequentibus; postquam enim conquestus est Propheta de populo, quod opus Domini non respicerent, nec opera manuum ejus considerarent, ita prosequitur: *Propterea captivus ductus est populus meus*, & cetera, quæ habentur in dicto can. 59. verf. *propterea* usque in finem; deinde pergit Isaias: *Et pascentur agni juxta ordinem suum, & deserta in ubertatem versa advenæ comedent. Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum. Qui dicitis, festinet, & cito veniat opus ejus, ut videamus; & appropiet, & veniat consilium sancti Israel, & sciemus illud. Væ, qui dicitis malum bonum, & bonum malum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum.* Posteriorem hanc sententiam perperam, uti liquet, Gratianus priori præposuit.

Can. 15. de pœn. dist. 4. Quæ leguntur in can. 15. de pœn. dist. 4. habentur quidem apud Ezechielem cap. 18. verf. 24. & sequentibus, non tamen ita integra, ut nihil sit apud Gratianum emendandum. Verba Ezechielis hæc sunt: *Si autem averterit se justus a justitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur in prævaricatione, qua prævaricatus est, & in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur. Et dixistis: non est æqua via Domini. Audite ergo domus Israel: numquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ pravæ sunt? Cum enim averterit se justus a justitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injustitia, quam operatus est, morietur, &c.* His verbis usus est Gratianus ad dirimendam controversiam suis temporibus acriter agitatam, num peccata semel dimissa redeant post alia admissa peccata. At vero non video, quid in hoc ipso monumento Ezechielis rei propositæ adcommodatum Gratianus invenire potuerit; aliud enim est peccantium vetera opera etiam bona Deum quodammodo oblivisci, uti Ezechiel scribit, aliud peccata semel dimissa redire; bonorum enim operum ideo oblivisci quodammodo dicitur Deus, quod illorum intuitu peccata recens admissa ulcisci non desinat; est autem quid amplius peccata jam dimissa redire.

Can. 20. & 21. de pœn. dist. 4. Ad eandem controversiam dirimendam adfert quoque Gratianus in can. 20. & 21. de pœn. dist. 4. duo Osee monumenta, quæ leguntur in ipsius Prophetæ libro cap. 7., imo ait Gratianus eadem exhibere diversam disciplinam, qua Deus

Judaicum

Judaicum populum persecutus est; quasi in uno monumento dicatur, Deum veteris idololatriæ recordari, in altero præsentia tantum ulcisci peccata. Sed quisquis integrum Prophetæ caput vel solertissime legerit, nihil tale ibi reperiet, quo Gratiani animadversio confirmetur.

Ex canone 33. & 34. de pœn. dist. 1. conatus est Gratianus quasi ex sacris veteris testamenti literis demonstrare, peccata dimitti non oris confessione, sed sola contritione cordis; & primo quidem ante laudatum canonem 33. recensuit quasi prophetica verba: *In quacumque die peccator fuerit conversus, & ingemuerit, vita vivet, & non morietur*; ubi animadvertit, non dici *ore confessus fuerit, sed tantum, conversus fuerit, & ingemuerit*; deinde in can. 33. & 34. retulit verba illa Joelis cap. 2. vers. 12. & 13. *Convertimini ad me in toto corde vestro in jejunio, & in fletu, & in planctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia*; quibus videtur jungere voluisse, quasi uno orationis spiritu contexta, verba Malachiæ cap. 3. vers. 7. *Revertimini ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum*. Nemo non videt, in his omnibus Gratianum Prophetarum verba paullisper depravavisse, dum cum vulgata scripturæ sacræ editione non consonant, quod perspicue liquebit conferenti Gratianeos canones cum descriptis verbis Joelis, & Malachiæ, licet eadem utrobique retenta sententia videatur. In iis autem verbis: *in quacumque die &c.* verosimile est Gratianum describere voluisse, quod habetur apud Ezechielem cap. 33. vers. 12. ibi: *Impietas impii non nocebit ei, in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua .... Si autem dixero impio, morte morieris, & egerit pœnitentiam a peccato suo, fecerit-que judicium, & justitiam... vita vivet, & non morietur*. Eadem propemodum verba describuntur in cap. 18. vers. 21. Ezechielis. Porro, quæcunque lectio retineatur, perperam Gratianus ea monumenta adduxit, quasi cuiquam ex illis demonstrare liceret, per solam cordis contritionem sine confessione peccatorum remissionem eorumdem peccatorum posse in nova Evangelii lege obtineri; neque enim Ecclesia cum definivit necessariam esse confessionem, provocavit ad disciplinam veteris testamenti, sed ad disciplinam a Christo Domino in Evangelio institutam.

Can. 33. & 34. de pœn. dist. 1.

Longe a proposito suo vagatus etiam est Gratianus in proponendo canone 5. cau. 1. qu. 2., cum enim probavisset, ingressum in Ecclesiam non esse alicui Simoniaco concedendum, adjecit verba Apostoli Paulli ad Thimotheum 1. cap. 5. quæ more suo paullisper corrupit. Etenim ita legimus apud Paullum: *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus; hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem vere vidua est, & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus nocte, ac die*. Et infra: *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor*. Item infra: *Si quis fidelis habens viduas, subministret illis, & non gravetur Ecclesia, ut iis, quæ vere viduæ sunt, sufficiat*. Ex hac Paulli disciplina adparet, duplicem temporibus Apostolorum fuisse viduarum conditionem, quarum aliæ privatæ rei ac familiari regendæ ad utilitatem filiorum ac nepotum præerant; aliæ a rebus familiaribus liberæ, quæ propterea facile in Ecclesiam recipiebantur quasi Diaconissarum officio functuræ, resque ad ministeria sacra necessarias instructuræ decoro cultu, ac nitore, dum-

Can. 5. cau. 1. qu. 2.

dummodo ætate essent, ac prudentia graves, juxta morem veterum, quem insinuavit Lucas in cap. 2. Evangelii de Anna Prophetissa ita scribens: *Et hæc vidua usque ad annos 84., quæ non discedebat de templo, jejuniis, & obsecrationibus serviens nocte, ac die*. Viduas autem universas tum demum voluit ex Ecclesiæ obventionibus sustentari, cum vere viduæ essent, idest alias necessaria vitæ subsidia non haberent. Quid vero ista Paulli sententia commune exhibet cum proposita Gratiani disputatione?

Can. 7. de pæn. dist. 2. Detorsit præterea Gratianus in alienam sententiam verba canonis 7. de pœn. dist. 2. excerpta ex epistola 1. Paulli ad Corinthios cap. 13. ibi: *Charitas nunquam excidit*; quibus cum Sanctus Apostolus significaret, tandem aliquando Prophetias omnes evacuatum iri, item cessatura dona linguarum, aperiendaque manifestissime obscuriora fidei mysteria, præsertim in altera vita, quum prophetiarum nulla necessitas erit, aut doni linguarum, quoniam apertissima futura erunt, quæ nunc in ænigmate tractamus; affirmavit charitatem perpetuo esse mansuram, tanquam virtutem illam, quæ etiam in altera vita beatorum animos sit expletura. Verumtamen Gratianus eadem verba ita refert, ut probet charitatem, statim ac homini adhæsit semel, nunquam ab ejusdem animo excidere posse, quasi qui charitate ornantur, peccare amplius nequeant, quemadmodum concludere visus est ad calcem canonum 12. & 13. eadem dist. 2. de pœn., quæ sane interpretatio longe aberrat ab Apostoli Paulli doctrina.

Can. 28. de pæn. dist. 2. Quid inferre voluerit Gratianus ex Paulli Apostoli monumento relato in can. 28. de pœn. dist. 2., ut verum fatear, prorsus ignoro. Nimirum Gratianus in ea distinctione tanta, & tam varia coacervat indigesta methodo, ut rebus sibi propositis crassissimas tenebras offundat. Ceterum & ipsa Apostoli verba ad integra epistolæ exemplaria, a quibus dissonant, sunt exigenda: Etenim in epist. ad Galatas cap. 5. vers. 6. ita legitur: *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur. Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire*? Similiter parum facit ad rem Gratiani, ut cuiquam consideranti liquidum esse potest, canon 29. de pœn. dist. 2., cujus verba ita erunt emendanda ex epistola Paulli ad Hebreos cap. 6. vers. 10. *Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis*.

Can. 29. de pæn. dist. 2.

Can. 19. de pæn. dist. 4. Ex eodem capite 6. epistolæ ad Hebreos in principio depromtus est can. 19. de pœn. dist. 4.; cujus verba ita legenda sunt: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem ad perfectiora feramur, non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum*. Perpendit Gratianus, quid nomine mortuorum operum intellexerit Paullus, atque concludit: *Dicens opera mortua, priora bona significat Apostolus, quæ per sequens peccatum erant mortua, quia hi peccando priora bona irrita fecerunt. Hæc sicut peccando fiunt irrita, ita per pœnitentiam reviviscunt, & ad meritum æternæ beatitudinis singula prodesse incipiunt*. An mentem Paulli Gratianus attigerit interpretando, curioso rerum sacrarum investigatori considerandum relinquo.

Can. 9. de pæn. dist. 4. Quod legitur in can. 9. de pœn. dist. 4. referendum est ad Epistolam Paulli ad Ephesios cap. 1. vers. 3. & sequentibus, ibi: *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, & immaculati*

maculati in conspectu ejus in charitate; qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum secundum propositum voluntatis suæ. *Can. 18. de pæn. dist. 4.*

De canone 18. de pœn. dist. 4. nihil est singulare, quod animadvertatur. Legitur eisdem verbis in Epistola 2. Petri Apostoli cap. 2. vers. 20. & 21.

Jam superius animadvertendum fuit, Gratianum abusum fuisse pluribus sacrarum literarum monumentis, cum de confessione peccatorum in dist. 1. de pœnitentia disputaret. Graviter autem abusus videtur testimoniis Johannis Apostoli in Epist. 1. cap. 3. ibi: *Omnis qui in eo* (scilicet in Deo) *manet, non peccat ..... Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit .... Qui non diligit manet in morte*, quæ describuntur in canone 36. & 37. de pœn. dist. 1. verbis paullisper immutatis, aut transpositis; non enim video, quomodo his Apostoli sententiis disputationem suam collector conficere potuerit; cum ne verbum quidem de sacramentali peccatorum confessione ibidem occurrat. Quamobrem mirum unicuique videri debet, quod perperam exinde Gratianus concludit his verbis post canonem 37. *Non ergo in confessione peccatum remittitur, quod jam remissum esse probatur. Fit itaque confessio ad ostensionem pœnitentiæ, non ad impetrationem veniæ; & sicut circumcisio data est Abrahæ in signum justitiæ, non in caussam justificationis, sic confessio sacerdoti offertur in signum veniæ acceptæ, non in caussam remissionis accipiendæ.* Nemo exinde non colliget, quam caute legendæ sint Gratiani animadversiones, quæ sane in hac parte a germana & sacrarum literarum interpretatione, & Ecclesiæ traditione penitus deflexerunt, dignæ propterea, quas censura sua gravissima notaverint Romani Correctores, quemadmodum videre est ad calcem canonis 89. eadem dist. 1. de pœnitentia. *Can. 36. & 37. de pæn. dist. 1.*

CAPUT II.

De Herme.

Sub Hermis nomine, unus tantum Gratiani canon laudatur, cui tamen jungendus est alter. Utrumque subjicio.

Ex Libro Pastoris.
- *Can. 6. cau. 28. qu. 1. perperam Augustino tributus, & nullius omnino auctoritatis.*
- *Can. 7. cau. 34. qu. 1. nullius omnino auctoritatis.*

QUem Gratianus Hermem, aut Hermetem appellavisse videtur, alii Hermam nominaverunt. Imo si demonstrandus sit Herma ille, seu Hermes, facti lis est intricata, quam nemo facile definiet, cum tres ejus nominis aut Apostolicis temporibus vixisse, aut Apostolicam ætatem attigisse probentur. Duos indicat Paullus in Epist. ad Romanos cap. ult. ibi: *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem, & qui cum eis sunt, fratres*. Atque alterutri ex his duobus complures ex veteribus adscripserunt Librum *Pastoris*, quem tanquam rebus Ecclesiasticis valde utilem etiam prædicarunt. Hinc Origenes in lib. 10. commentariorum in dictum caput ultimum Paulli ait: *Puto quod Hermes iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur, quæ scriptura valde utilis videtur mihi ...*

mihi ... ut puto, divinitus inspirata &c. Idem arbitratus est Eusebius in lib. 3. Histor. Eccles., & Hieronymus in lib. de Scriptor. Ecclesiasticis. Hermetem alium memorat Libri Pontificalis auctor in vita Pii Papæ I., cujus frater ibidem esse dicitur, quod confirmare posset Epistola Pio Papæ tributa, cujus fragmentum est in can. 21. de conf. dist. 3., si germanum esset Pii Pontificis monumentum; ibidem enim dicitur, vixisse tum *Hermes doctor fidei, & scripturarum*, cui *Angelus Domini adparuit in habitu Pastoris*, caussa divinæ tradendæ doctrinæ. Mereretur quidem ista disquisitio studia cultorum Ecclesiasticæ disciplinæ, quoties liber Pastoris, qui Hermi tribuitur, firmam haberet, quasi opus viri Apostolici, auctoritatem. Verum quoniam ab eruditissimis viris passim improbatur liber, tempus inani labore tereretur in ea controversia dirimenda. Fateor nonnullos ex vetustis libellum illum plurimi æstimavisse, quasi dignum, qui canoni sacrorum librorum insereretur, quales fuerunt Origenes memoratus, & Irenæus in lib. 4. cap. 37. Fateor alios libellum laudavisse tanquam opportunum ad conficiendas hæreses, uti Clemens Alexandrinus lib. 1., & 6. Stromatum, & Athanasius in lib. de Incarnatione Verbi. Verum non est concors aliorum Patrum traditio; etenim eundem librum rejecerunt Tertullianus in lib. de pudicitia cap. 10., & Prosper Aquitanus in lib. contra Cassianum cap. 3., quorum sententiam nemo fere est, qui hodie non sequatur, postquam de hac controversia definitionem tulisse videtur Gelasius Papa, qui in famigerato Concilii Romani decreto librum illum apocryphum pronunciavit, can. 3. dist. 15., in cujus conspectu concludendum necessario est, vel librum Pastoris falso Hermæ fuisse adscriptum, vel si forte adhuc quisquam recte tributum velit, illum recentiore ætate depravatum fuisse, & a pristina doctrinæ puritate longe alienum, ut propterea sit jure optimo rejiciendus, atque damnandus. Revera libelli ejus corruptio hodie facile patet; etenim constat ex superius laudata Epistola PseudoPii, seu ex can. 21. de conf. dist. 3., olim in libro Pastoris definitum fuisse diem Dominicum, quo sanctum Pascha celebraretur; cujus tamen rei nulla, ne levissima quidem, mentio habetur in libro Pastoris, prout nostris temporibus editus est. Quid vero memorem inania plurima, & anilibus fabellis fere simillima, quæ in eodem libro exhibentur? Quid alia bene multa Christianæ Religioni, & fidei penitus adversantia? Inter cetera ibidem firmari videtur Hæresis Novatianorum, qui semel suscepta peccatorum remissione, alterius remissionis spem secundo peccantibus denegabant: neque probari posse ullo modo videtur, quod in eo legitur de duobus Angelis singulis hominibus a Deo datis, qui Genii appellantur, & quorum unus bonus sit bonorum omnium, alter malus malorum omnium auctor; nec quod legitur in lib. 3. similitudine 6., ubi determinantur pœnæ a Deo infligendæ peccatoribus pro delictis singulis ibi: *Audi, quanta sit vis utriusque, dulcedinis, ac potestatis* (*dulcedinem* vocat voluptatem, quam sentit homo delinquendo, *potestatem* vocat auctoritatem, qua Deus peccata punire solet) *Dulcedinis una hora suo spatio terminatur; pœnæ vero una hora triginta dierum vim possidet. Quicumque igitur uno die perceperunt fallacem dulcedinem, ac voluptatem, unoque die cruciatus sit, anni spatium dies cruciatus ejus valebit.*

Can. 6. cau. 28. qu. 1. & can. 7. cau. 34. qu. 1. Itaque constat ex his, quid sit sentiendum de auctoritate seu canonis 6. cau. 28. qu. 1., seu canonis 7. cau. 34. qu. 1. In primis Gratianus falso canonem 6. memoratum tribuit Augustino, quasi ex ejus lib. 2. de adulterinis conjugiis. Potius ex Herme laudandus erat, jungendusque cum dicto can. 7., cum uterque canon in

in libro 2. Pastoris uno contextu orationis legatur mandato 4. his verbis : *Ego dixi illi* (idest Pastori, quem Hermes alloquebatur) *Domine si quis habuerit uxorem fidelem in Domino, & invenerit hanc in adulterio, numquid peccat vir, si cum illa convivit?* (legit Gratianus in dicto can. 7. *si cum illa concumbit?*). *Quamdiu nescit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum illa. Si autem scit vir, uxorem suam deliquisse, & non egerit pœnitentiam mulier, sed permanet in fornicatione sua, & convivit cum illa* (iterum depravavit hic lectionem Gratianus legens : *& coiverit cum illa*) *reus erit peccati ejus, & particeps mœchationis illius. Et dixi illi: quid ergo, si permanserit in vitio suo mulier? & dixit: dimittat illam vir, & per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam, & aliam duxerit, ipse mœchatur. Et dixi illi: quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit, & voluerit ad virum suum reverti, nonne recipietur a viro suo? Et dixit mihi: imo si non recipit eam vir suus, peccat, & magnum pecatum sibi admittit, sed debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit. Sed non sæpe, servis enim Dei pœnitentia una est.* (Posteriora hæc verba Gratianus omisit, in quibus facile agnoscitur Novatiani auctoris manus, aut librum scribentis, aut saltem corrumpentis) *Propter pœnitentiam ergo non debet dimissa conjuge sua vir aliam ducere. Hic actus similis est in muliere, & viro. Non solum mœchatio est illis,* (hæc verba sunt canonis 6. cau. 28. qu. 1. præcedentibus jungenda) *qui carnem suam coinquinant, sed & is, qui simulacrum facit, mœchatur; quod si in his factis perseverat, & pœnitentiam non agit, recede ab illa, & noli convivere cum illa, alioquin & tu particeps eris peccati ejus.*

CAPUT III.

De Appollonio.

Duos canones, quasi dicta sancti Appollonii, descriptos lego apud Gratianum, videlicet

- *Can. 16. de conf. dist. 3. ad Ruffini Aquilejensis libros exigendus.*
- *Can. 26. de conf. dist. 5. ad sententias quorundam sacræ scripturæ interpretum referendus.*

DUos Appollonios, utrumque in Ægipto Monachum, laudatos novi apud veteres Ecclesiasticæ Monasticæque Historiæ scriptores, quorum quidam nomen *Appollo* pro nomine *Appollonii* scribere maluerunt. Fuit alter Abbas Thebaidæ universæ præpositus, vir castigatæ vitæ, prodigiorum fama clarus, & quod attinebat ad instituendos Eremi cultores non mediocri sapientia, ac prudentia ornatus. Alter Monachus fuit inferioris ordinis, pietate quidem, & morum integritate venerabilis, sed rudis admodum, & indoctus, etenim de eo ita Sozomenus scribit in lib. 6. Eccl. Histor. cap. 29. *Appollonius quamvis aliquo vitæ tempore mercaturam exercuisset, tamen ætate jam ingravescente ad scetim profectus est; at cum secum consideraret, se per ætatem nec scribere posse, nec discere, neque ullam aliam artem, suis ipsius pecuniis omnia cum medicamentorum, tum rerum aliarum ægrotis necessariarum genera coemisse traditur, & quotidie a primo mane usque ad horam nonam*

per

per singula Monachorum ostia perrexisse, quo ægrotos inviseret. Quod genus disciplinæ quum necessarium sibi, & accomodatum comperisset, in eo, quod reliquum erat ætatis, transegit. Cum autem jam esset ex vita migraturus, ea, quæ possidebat, alteri tradidit, deditque in mandatis, ut eadem ipse pietatis officia obiret. Ex his posterioris Appollonii notis, ac characteribus, facile quisque conjiciet, non hunc Monachum fuisse a Gratiano laudatum, quasi auctorem canonum, nisi canonum nomine exhibitas credamus incomtas quasdam, atque minus pensatas homunculorum ut ut religiosissimorum sententias; quod sane nihil aliud esset, quam virorum rudiorum dicta simplicia cum sententiis sapientissimorum Ecclesiæ Patrum una congerere, aut etiam imprudenter comparare. Neque enim ab incultis, & imperitis quibusdam & infimi gradus Eremi incolis vetustis sacri canones, & regulæ Ecclesiasticæ sunt derivandæ, sed tantum a viris illustribus, quos aut doctrinæ splendor singularis, aut eminentia dignitatis venerabiles in Ecclesia reddidit. Quod quidem non in injuriam laudati Appollonii dictum velim, sed ne videamur doctrinam Ecclesiasticam passim & sine discrimine etiam a rudioribus quærere, quibus imago rerum ut ut optimarum crassior esse consuevit, & illorum minervæ accommodata. Itaque Appollonio alteri Thebaidæ Abbati viro sane gravissimo verosimilius tribuemus Gratiani monumenta Appollonii nomine descripta. Maximam iste sibi penes antiquos venerationem conciliavit circa annum 120., quem propterea cum magna nominis fama celebraverunt Sancti Viri, atque inter ceteros Adehelmus Schireburnensis apud occidentales Saxones Episcopus in carmine de laude virginum ita scribens:

Tempore jam prisco fuit Appollonius almus;
Edidit hunc signis clarum Nilotica tellus:
Hic erat in quadrum vulgatus laudibus orbem,
Præbens exemplum quingentis fratribus æquum.

Can. 16. de conf. dist. 3. Huic primo tribuemus canonem 16. de conf. dist. 3., quem Romani Correctores adfirmarunt legi apud Palladium in vita ejusdem Appollonii Abbatis. Vixit circa annum 388. tempore Siricii Papæ Palladius Galata vir rerum Ecclesiasticarum studiosissimus, & Helenopolitanus Episcopus institutus, licet deinde fuerit S. Hieronymo infensus, postquam apud Pelagianos defecit, quemadmodum Hieronymus ipse testatur in prooemio dialogi adversus Pelagianos. Is adhuc adolescens Alexandriam profectus, Ægiptum fere universam peragravit, eam præsertim Ægipti partem, quam Monachi, seu Eremitæ incolebant; quamobrem de eorundem Monachorum moribus, disciplina, & clarioribus Abbatibus edoctus, libellum composuit, sub nomine Historiæ Lausiacæ, ubi plurima de Ægiptiis Monachis tradidit. Atque inter cetera de Appollonio scribens, hanc tamquam sententiam ab Appollonio prædicatam exposuit. *Catholica autem, & generalia jejunia non licet solvere sine ingenti necessitate; in quarta enim feria traditur Servator, & in Parasceve crucifigitur. Qui ergo ea solvit, Servatorem una tradit, & una crucifigit.* Hæc illa sunt, quæ apud Palladium sub Appollonii nomine exhibentur laudato canoni 16. admodum consona, ex quibus propterea arbitrati fuerunt Romani Correctores excerptum fuisse Gratiani monumentum. Ego vero etsi Romanorum Correctorum industriam, ac sollicitudinem laudatam maxime velim, utpote qui jam quasdam Gratianei fragmenti lacinias demonstraverunt, nolo tamen prætermittere, quod maxime interesse in hac parte videtur, observari, alibi reperiri integrum

tegrum Gratiani canonem, quemadmodum investiganti mihi tandem aliquando compertum fuit. Nimirum habetur ille canon in lib. 2. de vitis Patrum Ruffino auctore, vel, uti aliis lubet, Ruffino interprete. Adornavit Ruffinus Presbyter Aquilejensis post peregrinationem diuturnam, quam per Ægiptum susceperat, libros aliquos de Ægiptiis Monachis, & cap. 7. de Sancto Appollonio ita scripsit: *Jejunia sane legitima, idest quarta, & sexta feria monebat non esse solvenda, nisi grandis aliqua necessitas fieret, quia quarta feria Judas de traditione Domini cogitaverat, & sexta feria crucifixus est Salvator. Videbitur ergo, qui his diebus sine aliqua necessitate solvit statuta jejunia, vel cum tradente tradere Salvatorem, vel cum crucifigentibus crucifigere.* Hæc porro si cum Gratianeo canone conferas, facile arbitraberis, Ruffini librum tanquam primum fontem ejusdem canonis posse jure optimo demonstrari. Quod deinde attinet ad §. ult. ejusdem canonis, ubi de die Dominico sermo fit, notandum est, non bene præcedentibus junctum fuisse, neque enim aut in Palladii, aut in Ruffini libris memoratis reperitur. Potius videtur Gratianus ibidem ostendere voluisse, jejunia Dominico diei minime congruere; atque ad hanc rem facere quodammodo poterant, quæ in laudato Ruffini libro leguntur de eodem Appollonio, ibi: *Aliis quidem diebus unumquemque apud semetipsum exercere abstinentiam, quam posset, sinebat; die vero Dominica gratia charitatis secum omnes cibum sumere hortabatur, cum tamen ipse solitis abstinentiæ observationibus deserviret, herbis solummodo, aut oleribus utens, nec usum, aut ministerium ignis admittens.* Non ignoro tamen eundem §. *Die autem* apud Ivonem parte 4. cap. 13. laudari *ex Statutis Patrum*; verosimile autem est, ibidem Ivonem paucis voluisse perstringere, quod ex variis vetustorum Patrum constitutionibus aliis verbis definitum esse cognoverat.

Nondum tamen ultra progredior, nisi ubi animadvertero, jam vetustissimam fuisse consuetudinem apud Ægiptios, non tantum Monachos, sed etiam universos Christianos, qua jejunia celebrabantur, quoties dominicæ passionis esset memoria recolenda, quemadmodum deducitur ex Eusebio, qui in lib. 2. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 17. de Ægiptiis primi sæculi Ecclesiastici ita scribit: *ut vigilias, sicut apud nos fieri moris est, peragant, & maxime diebus illis, cum Passionis Dominicæ solennitas celebratur, cum jejuniis pernoctare, & lectionibus sanctis auditum præbere consuevimus.* Non est otiosa & inanis ista observatio; siquidem non defuerunt ex recentioribus hæreticis, qui affirmarunt, reprobandum esse morem Ecclesiæ Romanæ, quod ipsa dies peculiares jejuniis præfixerit, quod a veteribus nec factum fuerit, imo ab ipsis videatur aliquando improbatum. Hanc ad rem testificati sunt, Sanctum Appollonium exprobrasse Montano hæretico homini, quod jejuniorum leges primus instituisset. Refertur id apud Eusebium lib. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 18. his verbis: *Sed & Appollonius quidam Ecclesiasticus nihilominus scriptor libellum adversus eos edidit, qui satis vigilanter prophetias ipsorum falsas esse convincit, & singula in eis verba coarguit, simul & vitam, moresque eorum, qui auctores hæreseos extiterunt, exponit per hæc verba: Sed videamus, inquit, quis est hic novus magister?* (is erat Montanus) *& primo nobis doctrinam ejus secundum Domini sententiam actus ipsius, & opera commendent. Hic est, qui docuit nuptias solvi, & qui jejuniorum leges primus imposuit, qui Pepuzam, & Thymium oppida Phrygiæ Jerusalem nominavit; atque in hæc omnes congregandos decernit, qui exactores pecuniæ statuit, qui suo nomine oblationum munera artificiosius accepit, qui salaria præstat prædicantibus*

dicantibus verbum suum &c. His innixi recentiores ex Centuriatoribus hæretici; præsertim illis verbis *qui jejuniorum leges primus imposuit*, clamare non erubuerunt, fuisse ignotos antiquitati ante Montanum præstitutos jejuniis dies, imo etiam in Montano damnatos. Jam vero falsum id penitus demonstratur ex iis, quæ tum ex Eusebio eodem, tum quæ ex Appollonio Abbate nuper adnotabam. Porro Appollonius ille, quem Montano adversantem Eusebius memorat, non est Appollonius Abbas Ægiptius, sed alius Romæ commoratus, qui eodem Eusebio teste in lib. 5. cap. 21. in Urbe Roma Martyr occubuit; qui ideo Montanum redarguebat, non quod simpliciter certos jejuniis dies dixisset, hoc enim, ut liquet ex dictis, jamdiu receptum in Ecclesia fuerat, sed quod superstiose dixisset, quemadmodum damnatus etiam fuit, quod oblationes accepisset in Ecclesia; non sane quia turpe sit oblationes in Ecclesia accipi, quas acceptas ab ipsis etiam Apostolis fuisse nemo ignorat; sed quia fraude ac dolo acceperat.

Can. 26. de conf. dist. 5. Canonem 26. de conf. dist. 5. non facile tribuendum puto Appollonio laudato, cum sub ejus nomine neque apud Ruffinum, neque apud Palladium aliquid tale legatur. Et quidem Ruffino Appollonii gesta recensenti exhibita fuisset occasio dictum illud proferendi; etenim in lib. 2. cap. 7. refert, Appollonii tempore Ægiptios fame gravissima fuisse pressos, quo sane pertinere potuisset Appollonii monitum, de quo in dicto canone 26. At vero ab eo prorsus abstinet, atque ita exponit, quid ea occasione Appollonius egerit: *Orta est aliquando fames apud Thebaidam. Scientes autem habitatores terræ illius, quod Monachi, qui cum Appollonio Domino serviebant, frequenter etiam sine cibo per gratiam Domini pascebantur, omnes simul cum uxoribus, & filiis pergunt ad eum, cibum simul, benedictionemque poscentes. At ille nihil dubitans proferre cœpit ex his, quæ ad usum fratrum reposita erant, & dare singulis copiose. Cum vero tres solæ panum sportæ remansissent, fames autem populos vehementer urgeret, jubet proferri in medium sportas, quæ solæ superfuerant, unius diei victum Monachis præbituræ; & in auditu totius populi, qui famis necessitate confluxerat, elevatis ad Deum manibus, ait: Numquid non valet manus Domini multiplicare hæc? Sic dicit Spiritus Sanctus. Non deficiet panis in sportis his, donec satiemur omnes de frugibus novis, & ut plurimi ex his, qui tunc in præsenti fuerunt, confirmabant quatuor continuis mensibus, nec cessatum est unquam erogari panis ex sportis, neque deesse potuit aliquando.* His consideratis, ego verosimilius puto in nomine Appollonii mendum in Gratianeum canonem irrepsisse, atque ejus vice alterius nomen fuisse inscribendum, illius videlicet, qui esset Sacræ Scripturæ interpres, aut auctor operis imperfecti, aut Hieronymus, aut Beda, aut demum Egbertus Eboracensis. Hos divinorum eloquiorum interpretes nominatim memoro, quia apud singulos similem fere sententiam invenio ad interpretationem vel capitis 23. Deuteronomii in fine ibi: *Si intraveris in segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem non metes*; vel capitis 12. Matthæi, ubi dicitur, esurientes Christi discipulos cœpisse *vellere spicas, & manducare*. Auctor operis imperfecti in homilia 40., postquam nonnulla tradidit de Discipulis Christi fame laborantibus, & evulsas manducantibus spicas, hæc de Christo Domino subjicit: *Illorum quidem caussam dicere videtur, & Discipulos innocentes esse ostendit.* Hieronymus in laudatum caput 12. Matthæi ait: *Opponit ergo Dominus, & dicit: Si & David sanctus est, & Abimelech Pontifex a vobis non reprehenditur, sed legis uterque mandatum probabili excusatione transgressi sunt, & fames in caussa est, cur eandem famem*

mem non probatis in Apostolis, quam probatis in ceteris? Et paullo inferius: *Calumniamini Discipulos meos, cur per segetes transeuntes spicas triverint, & hoc fecerint famis necessitate cogente &c.* Beda in eundem Matthæi locum Christum Dominum his loquentem verbis inducit: *Si typicus David propter necessitatem legis præcepta fecisse legitur, quanto magis verum David suorum necessitati consulere licebit*? Et paullo inferius: *Si propter necessitatem victimarum Sabbatum absque culpa violatur a Sacerdotibus, quanto magis in mea præsentia necessitatem patientes mei Discipuli sine culpa Sabbata non custodiunt*? Demum Egbertus Eboracensis in suis excerptionibus num. 102. postquam laudavit verba Deuteronomii nuper descripta, ita prosequitur: *Hoc & discipuli Salvatoris fecerunt, spicas videlicet manibus fricantes, & manducantes Sabbatis, ut Evangelium dicit.* Quotiescumque hæc cum Gratiani canone conferantur, nemo dubitabit, quin eadem canonis illius sententia facile Ecclesiasticis istis scriptoribus tribuatur; neque minor meo judicio erit auctoritas canonis scriptoribus illis adtributi, quando scriptores isti cum Abbate Appollonio sint comparandi.

CAPUT IV.

De Origene Adamantio.

Origeni Adamantio sequentia capita tribuuntur apud Gratianum.

Ex homil. in Leviticum.	*Can.* 3. *cau.* 24. *qu.* 3. } *simul jungendi, & ad integra* *Can.* 7. *cau.* 24. *qu.* 3. } *Origenis exemplaria exigendi.* *Can.* 34. *dist.* 3. *de pœnit. partim ad Isychii sententias, partim ad fragmenta a Ruffino edita exigendus.*
Ex homil. in Numeros.	*Can.* 38. *cau.* 24. *qu.* 3. *falso olim S. Augustino tributus.*
Ex homil. in Josue.	*Can.* 17. *dist.* 45. *paullisper emendandus ex optimis codicibus.*
Ex homil. in Matthæum.	*Can.* 9. *cau.* 16. *qu.* 7. *ex optimis editionibus supplendus.* *Can.* 44. *cau.* 27. *qu.* 2. *inter apocrypha Origenis monumenta rejiciendus.*

OB invictam in scribendo, legendoque patientiam, ac constantiam Adamantii nomine, quasi fere adamantinus esset, vocatus a veteribus fuit Origenes Patria Alexandrinus ex patre christiano, & martyrii corona illustris natus prope finem secundi Ecclesiæ sæculi, & circa medium tertii vita functus. Fuit ipse insigni doctrina præditus, & Cathecheticæ scholæ in Patria addictus, ubi præsertim in divinarum literarum interpretatione eximiam sibi gloriam comparavit, quamquam quod allegoricis & mysticis a literali sensu ut plurimum alienis explicationibus frequentissime uteretur, imo eam docendi methodum in deliciis haberet, nonnullos habuerit adversarios, a quibus plurima, & quidem gravissima pati debuit.

buit. Præterea, quod acri ingenio ferveret, nova multa produxit in medium, quæ Ecclesiæ judicio damnari debuerunt, & quidem jure, cum veterum traditioni minime consonarent. Illud etiam scriptis Origenis accidit, ut passim ab Hæreticis hominibus corrupti deinde adparuerint; qui enim errores adversus fidem ac religionem Christi in medium effundere voluerunt, conabantur illos primum in Origenis scriptis inserere, ut eisdem quandam ex Origenis nomine auctoritatem conciliarent. Non moror diutius in his exemplo demonstrandis, cum propemodum pateant universis, & vix sit ex iis, qui de veteribus Ecclesiasticis scriptoribus sermonem fecerunt, qui ista de Origene non testetur: neque mea admodum interesse videtur, in hac re diu consistere, cum pauca admodum sint fragmenta ex Origene apud Gratianum derivata. Tantum dixero generaliter, proposita Origenis monumenta non statim, & facile recipi apud omnes debere, dum constat, & in multis erravisse Origenem, & Origenis commentaria fuisse ab Hæreticis depravata.

Can. 3. & 7. cau. 24. qu. 3. Ex interpretatione libri Levitici homilia 14. deprompti sunt canon 3. & 7. cau. 24. qu. 3., quorum prior ceteroquin Hieronymo apud Gratianum tribuitur. Monet Maurinus Monachus in sua editione operum Origenis, eam interpretationem esse Ruffini latine e Græco redditam, ita tamen ut Ruffini opera plura adjecta sint, alias autem Græca exemplaria integra desiderentur, atque concludit: *Sed utinam hoc labore* (Ruffinus) *adimplendi, quæ deerant, supersedisset. Ex ejus enim licentia factum est, ut qui legit has homilias, incertus sit, utrum legat Origenem, an Ruffinum.* His adnotatis nemo non videt, qualis æstimanda sit istorum monumentorum auctoritas, nimirum non alia, nisi quæ Ruffini libris inesse potest. Ceterum quæcunque illa sit, canones illi spectant ad explicationem capitis 24. Levitici, vers. 10., ubi dicitur *exivisse filium mulieris Israelitidis, qui erat filius Ægiptii inter filios Israel & litigavisse in castris eum, qui erat ex Israelitide, & hominem Israelitam, & nominantem filium mulieris Israelitidis nomen maledixisse, & adductum fuisse ad Moysen, &c.* Hinc occasionem sumit interpres allegoriam quandam de more suo superextruendi ita scribens: *Primo omnium sermo dicit, quia exiit filius mulieris Israelitidis, & Ægiptii Patris, & unde, vel quo exierit, non refert .... Quid ergo est, quod cum nondum exisset de castris, dicit de eo scriptura divina, & exiit filius mulieris Israelitidis? Ego puto, quia docere nos vult sermo divinus, quod qui peccat, dupliciter exire dicitur. Primo enim exit a proposito bono, & recta sententia, exit a via justitiæ, exit a lege Dei. Postmodum vero cum confutatus fuerit pro peccato, exit etiam de cœtu, & congregatione Sanctorum. Ut si verbi caussa dicamus: peccavit aliquis fidelium, iste etiamsi nondum abjiciatur per Episcopi sententiam, jam tamen per ipsum peccatum, quod admisit, ejectus est: & quamvis intret Ecclesiam, tamen ejectus est, & foris est segregatus a consortio, & unanimitate fidelium.* Deinde post multa, ubi præsertim de maledicto filii mulieris Israelitidis exprobrando, objurgandoque sermonem habuit, ita subjecit: *Hæc nobis dicta sint pro his, qui negligunt* (huc referendus est laudatus canon 3.) *oris maledici consuetudinem resecare; qui etiamsi non ex corde maledicant, etiamsi non voto, & animo iniquo proferant maledicta, tamen immunditiam labiorum secundum Esajæ verbum, & inquinamenta oris incurrunt. Iste tamen, qui licet matre Israelitide, Ægiptio tamen patre progenitus est, exiit, & nominans nomen maledixit. De quo ego puto, quod nisi exisset, nec litigasset adversum verum Israelitam, nec nominans maledixisset. Exiit enim a veritate, exiit a timore Dei, a fide, a charitate, sicut superius diximus, quo-*

modo

modo per hæc quis exeat de castris Ecclesiæ, etiamsi per Episcopi vocem minime abjiciatur; sicut e contrario interdum fit, ut aliquis non recto judicio eorum, qui præsunt Ecclesiæ, depellatur, & foras mittatur. Sed ipse non ante exiit, hoc est, si non ita egit, ut mereretur exire, nihil læditur in eo, quod non recto judicio ab hominibus videtur expulsus. Et ita fit, ut interdum ille, qui foras mittitur, intus sit, & ille foris, qui intus retineri videtur. Ex iltis plane & supplendus erit, & emendandus laudatus canon 7. Interea vero huic sententiæ dixero multa accedere potuisse ex Ruffini mente, quæ forte olim in autograho apud Origenem non haberentur, siquidem cum Ruffinus de hæresi insimulatus aliquando Episcoporum judicio damnatus esset, facile tradere potuit sub Origenianæ doctrinæ specie, non omnes Ecclesiasticorum virorum sententia damnatos, & ab Ecclesia ejectos extra Ecclesiam esse, ut quoquomodo persuaderet, se adhuc in Ecclesiæ communione consistere. Neque aliter sentire possum, aut saltem conjicere de homine ad decipiendum nato, qualem Ruffinum fuisse compertum omnibus est.

Nomine Adamantii, sive Origenis, & Isychii laudatur canon 34. de pœn. dist. 3., sed apud Origenem vix quædam habentur, quæ cum sententia ejusdem canonis consonant, non quidem in homiliis in Leviticum, sed in fragmentis a Ruffino compositis, quæ in Origenis operibus præleguntur; ibidem enim ante homilias in Leviticum legitur hæc interpretatio Levitici cap. 10. vers. 19. *Quare non comeditis illud, quod fuit pro peccato in loco sancto? Ostendit Sacerdotibus non comedentibus imperfectum esse sacrificium, & peccatum manere. Oportebat enim, ut & de sanguine inferretur, & ipsi comederent. Si hodie obtulerunt,* (sunt hæc ipsa Levitici verba cap. 10. vers. 19.) *quæ pro peccato illorum sunt, quandoquidem, inquit, Nabad, & Abiud, qui Deum offenderant, mortui sunt, quando tempus erat comedere illud, quod fuit pro peccato populi, ut remitterentur ei peccata, quo pacto nos, qui hodie in peccatis esse convincimur, comedendo veniam promerebimur? Oportet enim Sacerdotem prius pro se ipso placare Dominum.* Quæ ex Isychio derivaverit Gratianus sive in hunc eundem canonem 34., sive in canonem 35. sequentem, suo loco expendemus.

Can. 34. dist. 3. de pœn.

Homiliæ octo supra viginti hodie extant sub Origenis nomine latine scriptæ opera memorati Ruffini, quas jure Origeni tribuendas Maurinus editor voluit, contra quam senserit Andreas Rivetus easdem adscribens latino cuidam scriptori. Videatur ejusdem Maurini monitum homiliis præpositum. Ex homilia 15. depromtus est canon 38. cau. 24. qu. 3., ubi Origenes interpretabatur caput 23. Numerorum vers. 8. in illis verbis. *Quid maledicam, quem non maledicit Dominus, &c.,* ad quæ adnotat, neminem alteri maledicere debere juxta præceptum Apostoli ad Rom. 12. *Benedicite, & nolite maledicere*, licet Deus alicui aut maledixisse, aut aliquando maledicturus esse dicatur. Post quæ ita subsequitur. *Quod ergo ab hominibus non vult fieri, hoc ipse facit, qui exemplum vitæ hominibus ponit? Non ita est. Deus enim quibus maledicit, meritum designat ejus, cui maledicitur, & sententiam promit, utpote quem non fallat neque peccati qualitas, neque peccantis affectus, &c.,* quæ apud Gratianum leguntur, ubi adhuc observandum est pro illis verbis *ne maledictis, & conviciis &c.* apud Maurinum Origeniani operis editorem legi, *ne maledictis maledicta, & conviciis &c.* Jure autem Romani Correctores emendaverunt ejus canonis inscriptionem, qui S. Augustino tribuebatur, cum, uti liquet, jure fuerit Origeni tribuendus.

Can. 38. cau. 24. qu. 3.

Can. 17. dist. 45. Magis fidelem se fuisse interpretem testatur Ruffinus in describendis homiliis Origenis in librum Josue, quas profitetur de verbo ad verbum latine reddidisse in peroratione ad interpretationem commentariorum Origenis in epistolam ad Romanos. Ad homiliam 7. pertinet canon 17. dist. 45., dum Origenes interpretaretur caput 6. Josue vers. 25., ubi dicitur, Josue *fecisse vivere Rahab meretricem, & domum patris ejus*; qua occasione nonnulla Origenes tradidit adversus sacerdotes, qui nimia clementia delinquentes persequuntur. Verba Gratiani consonant cum Origenis monumento ex interpretatione Ruffini, dummodo ista loco Gratianeorum supponas. *Sed & illud non otiose transcurrendum est, quod uno peccante ira super omnem populum venit... nolunt implere quod scriptum est... ut ceteri metum habeant.... neque illud Evangelicum implere... duobus vel tribus arbitris. Quod si contemserit, & post Ecclesiæ correptionem non fuerit emendatus.... quæ ista bonitas? .... sic etiam uno vel fornicante, vel aliud quodcumque sceleris committente, plebs universa polluitur.* Hæc ita se habent juxta Maurini Monachi editionem, ad quam si quisquam curiosius respiciat, nonnulla etiam inveniet, unde quandam codicum varietatem agnoscat, a qua tamen animadvertenda hoc in loco supersedeo, cum levissimi omnino momenti videatur.

Can. 9. cau. 16. qu. 7. Testatur Eusebius Histor. Eccles. lib. 6. cap. 36. quinque supra viginti Tomos elaboratos ab Origene fuisse ad Evangelii Matthæi interpretationem: & totidem se legisse fatetur Hieronymus in procemio commentariorum in Matthæum. Ex novem tomis prioribus vix quædam hodie fragmenta supersunt. Cetera partim latine, partim græce edita magna in parte habentur; inter quæ laudatur quammaxime græca editio facta a Daniele Huetio, & latina interpretatione donata. Hinc ubi agitur de canone 9. cau. 16. qu. 7., potest canon exigi ad duplicem editionem, quarum prima est vetus, & vulgata ante Huetium, altera est Huetii. Verba Gratiani fere consonant cum editione vetere, ubi Origenes interpretabatur cap. 21. Matthæi vers. 12. de Christo Domino ejiciente vendentes & ementes de templo, cumque paucis & simpliciter Christi factum enarravisset, mysticam facto subjecit interpretationem. Quæ apud Gratianum paullo aliter ex eadem editione vetere sunt exhibenda, ita describuntur. *Et hæc diximus... intellectum. Secundum moralem... corporales legis... templum Dei existimabatur.... & illa existimabatur.... ejiciens vendentes & ementes de templo.... ut non pro mundi festivitatibus in nomine Dei emtionibus & venditionibus... non debent vendere, nec emere sed... viventes spiritaliter, sed secundum carnem militant, qui... qui arbitrentur... Item ipse per Michæam tali modo* (in nonnullis Gratiani codicibus legitur *per Osee*, quando tamen id referendum est ad caput 7. Micheæ)... *cum non sit botrio ad manducandum... & dixit. Etsi rationabiliter speluncam latronum*. Et infra. *Et arbitror... cum decenti ammonitione scripturæ, &c.* Paullo aliter Græca Origenis exemplaria interpretatus est Huetius his verbis: *Quidnam sit illud Dei templum dicendum est, quod agnoscens Deus in Propheta dixit: Domus mea, domus orationis vocabitur. Juxta circumcisionem ergo secundum carnem, & corporalia legis festa, ac sacrificia, templum Dei existimabatur esse opificium illud e lapidibus sensus expertibus a Salomone primum constructum, ab Esdra deinde restauratum, ac post Incarnationem Jesu a Romanis demum dirutum; & hæc domus orationis esse credebatur; quo everso Judæos, utpote domum orationis jam non amplius habentes, privilegium itidem visitationis Dei jam amplius non habuisse necessario dicendum est; quo frui credebantur privilegio,*

privilegio, propterea quod in orationis domo orabant, postquam legalis cultus munia obierant. Sospitator vero noster, qui actionum suarum spiritalium symbola edidit, ex eo templo vendentes, & ementes corporaliter deturbarit, nummulariorum mensas, & cathedras vendentium columbas everterit, & quae scripta extant, dixerit, ad conversionem praesentis tum forte populi, qui cum sanctam festivitatem in nomine Dei celebrare debuisset, venditionibus, emtionibusque non in loco ejusmodi rebus idoneo, sed in templo vacabat; hic ubi coiens tamquam in orationis domo orare debebat; at res orationi contrarias agebat, haud secus ac in dicata mercatui domo vendens, ac emens, pecunias permutans, & in cathedris vendendarum columbarum gratia sedens: Judaeorum autem facinoris foeditatem tunc Jesus abstulerit, quando negotiantes eos, & in corporeas delicias se effundentes, cum juxta praescriptum legis festum celebrare debuissent, reprehendit. Nunc autem conflatum ex vivis lapidibus templum Ecclesiam esse existimo, in eaque nonnullos esse, qui non quasi in Ecclesia vivant, sed quasi secundum carnem militent; quique orationis ex vivis lapidibus constructam domum per suam nequitiam latronum speluncam faciant; quis enim postquam peccata in Ecclesiis quibusdam ab iis commissa perspexerit, qui aliorum pietatem quaestum esse existimant, cumque ex Evangelio victum petere oporteat, id quidem non faciunt, sed divitias, ingentesque facultates comparant, tantum illud Ecclesiae mysterium latronum speluncam esse factum non fateatur? adeo ut de peccatis, in vivo, quod ipse aedificavit, templo admissis apposite id dicat Christus, quod e Psalmis depromtum est: Quae utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Et quod apud Osee, ni fallor, extat, ubi Jesu anima vita peccatorum, qui in templo nihilominus esse videntur, offensa, ait: Vae mihi, quia factus sum (notanda hic particula, *ni fallor*, fallebatur enim revera Origenes, dum verba Micheae pro verbis Osee laudabat) *sicut qui congregat stipulam in messe, & sicut racemos in vindemia, cum non sit spica ad comedendum primitiva. Vae mihi anima, quia periit pius de terra, & non est in hominibus, qui corrigat. Si hac porro Jesu oratione, quodque lapsus nostros deflens dixerit, vae mihi anima, offenderis, cum his contende, quae habentur in Evangelio, ubi scriptum est, videntem eum Jerusalem flevisse super illam, & dixisse. Quod si super Jerusalem cum ratione flevit, longe magis etiam consentaneum erit, ut super Ecclesiam fleat, quae ad id aedificata est, ut sit domus orationis, ac propter turpem nonnullorum quaestum ac luxum; atque utinam non & principum populi, spelunca latronum effecta est.* Et infra. *Ego vero quod de columbarum venditoribus scriptum est, bis convenire existimo, qui Ecclesias avaris, tyrannicis, indoctis, & irreligiosis Episcopis, Presbyteris, vel Diaconis tradunt; quocirca de eorum tantummodo cathedris, qui columbas vendebant, mentionem fecerunt Matthaeus & Marcus, quas a Jesu eversas fuisse commemorant. Atque utinam haec mente divinae scripturae accommodata audirent, qui supra cathedram Moysis sedere se gloriantur, & totas columbarum Ecclesias vendunt, easque ejusmodi praefectis tradunt, de quibus id dici potest, quod in Jeremia a Domino profertur: Principes populi mei non me cognoverunt: filii insipientes sunt, & vecordes; sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.* Itaque quod aut deest, aut obscurum est apud Gratianum, facile ex hac Huetii interpretatione supplebitur.

Quod legitur in canone 44. cau. 27. qu. 2. habetur in homilia 1. inter homilias in diversos, quae post commentaria Evangelii in Matthaeum in vetustis Origenianorum operum exemplaribus reperiuntur. Verum ad has homilias respicientes eruditissimi viri, inter quos Huetius laudari potest, animadverterunt, easdem Can. 44. cau. 27. qu. 2.

Origeni

Origeni falso fuisse adtributas, cujus rei vel illud pro graviſſimo argumento eſſe poteſt, quod in homilia 2. mentio fiat Manichæorum, qui Hæretici nondum Origenis tempore in medium prodierant. Qui plura deſiderat, adire poterit Huetium memoratum. Ego adhuc conſiſtam in deſcribendis canonis verbis, qualia in vulgatis codicibus exhibentur. Auctor homiliæ ad interpretationem capitis 1. Matthæi verſ. 18., ubi de B. Maria dicitur: *Inventa eſt in utero habens de Spiritu Sancto*, ita ſcribit: *Inventa eſt in utero habens: Cui inventa, aut a quo inventa eſt? Primo ab Angelis cuſtodientibus eam, protegentibus eam, conſervantibus eam, vel ejus beatiſſimam animam ad honorem illius, qui ab ipſa generandus erat. Dehinc inventa non incongrue putatur ab ipſo B. Joſeph ſancto, & juſto, qui pene licentia maritali, licet eam non contingeret, futuræ tamen, ut putabatur, uxoris omnia noverat.* Paullo inferius inducitur Angelus alloquens in ſomniis Beatum Joſeph, inter cetera ita inquiens: *etenim ſi tibi uxor nominatur, ſi deſponſata tibi eſſe dicitur, non tamen tibi uxor eſt, ſed Dei unigeniti electa mater eſt.* Poſt pauca ita proſequitur Angelus: *Conjugem eam dico propterea, ut Diabolo virginitatem ejus occultem, & ut Judæorum pravitatem excludam, atque dejiciam, & ut legis inſtituta non deſtruam. Et in conſequentibus demonſtrabo, quod iſta nec tua conjux ſecundum conſuetudinem conjugii habeatur, nec iſte, qui generatur, tuus filius eſſe credatur.* Sufficit pauca hæc perpendere, eademque conferri cum ceteris Origenianis in ſacras literas commentariis, ut ſtatim exinde liqueat, ſtilum Origenis non eſſe, ac propterea jure optimo ab eodem Gratianeum canonem abjudicari.

CAPUT V.

De Cypriano.

Multa ſunt, quæ Cypriani nomine apud Gratianum deſcripta legimus, quemadmodum in ſequentibus unuſquiſque intuetur.

Ex Epiſt. ad Antonianum.	*Can.* 35. *diſt.* 50. *fere conſonat cum integris Epiſtolæ exemplaribus.*
	Can. 5. *cau.* 7. *qu.* 1. *in aliquibus Cyprianeæ Epiſtolæ exemplaribus deſideratur.*
	Can. 6. *cau.* 7. *qu.* 1. *ex integra Epiſtola ſupplendus.*
	Can. 57. *de pœn. diſt.* 1. / *Can.* 5. *de pœn. diſt.* 7. — *ſimul jungendi ad germanam Cypriani doctrinam dignoſcendam.*
Ex Epiſt. ad Cæcilium.	*Can.* 9. *diſt.* 8. *conſonat cum integris Epiſtolæ exemplaribus.*
	Can. 2. *de conſ. diſt.* 2. *paullo varius in diverſis Codicibus.*
	Can. 3. *de conſ. diſt.* 2. *paullo varius in diverſis Codicibus.*
Ex Epiſt. ad Clerum, & Plebem Furnitarum.	*Can.* 14. *diſt.* 88. *paullo varius in diverſis Codicibus.*
	Can. 4. *cau.* 21. *qu.* 3. / *Can.* 5. *cau.* 21. *qu.* 3. / *Can.* 6. *cau.* 21. *qu.* 3. — *ſimul jungendi, & ad optimos Epiſtolæ Codices exigendi.*
	Can. 7. *cau.* 21. *qu.* 3. *jungendus cum can.* 14. *diſt.* 88.

Ex

Ex Epist. ad Cornelium Papam.	*Can.* 10. *dist.* 47. *ex adjunctis Cypriani temporis explicandus.*
Ex Epist. ad Stephanum Papam.	*Can.* 1. *cau.* 1. *qu.* 7. *ex quibusdam Cypriani Codicibus adhuc emendandus.*
Ex Epist. ad Rogatianum.	*Can.* 25. *dist.* 93. *a Romanis Correctoribus emendatus.*
Ex Epist. ad Eucratium.	*Can.* 95. *de conf. dist.* 2. *ex integris Epistolæ exemplaribus emendandus.*
Ex Epist. ad Florentium Puppianum.	*Can.* 7. *cau.* 7. *qu.* 1. *consonat cum integris Epistolæ exemplaribus.*
Ex Epist. ad Jubajanum.	*Can.* 8. *cau.* 7. *qu.* 1. *nec receptus, nec Gratianeo proposito accommodatus.*
Ex Epist. ad Magnum.	*Can.* 9. *cau.* 7. *qu.* 1. / *Can.* 31. *cau.* 24. *qu.* 1. — *simul jungendi, una etiam cum canone* 70. *cau.* 1. *qu.* 1. *Can.* 127. *de conf. dist.* 4. *ex integra Epistola supplendus.*
Ex Epist. ad Pompejum.	*Can.* 8. *dist.* 8. *minus solidam doctrinam exhibet.*
Ex Epist. ad Pomponium de Virginibus.	*Can.* 4. *cau.* 27. *qu.* 1. / *Can.* 5. *cau.* 27. *qu.* 1. — *simul jungendi sunt, & cum integra Epistola consonant.*
Ex Libro de Unitate Ecclesiæ.	*Can.* 3. *dist.* 90. *ex integra Cypriani sententia explicandus.* *Can.* 3. *dist.* 93. / *Can.* 18. *cau.* 24. *qu.* 1. — *simul jungendi, & ad varios Epistolæ Codices exigendi.* *Can.* 19. *cau.* 24. *qu.* 1. *consonat cum integris Epistolæ exemplaribus.*

Ex

Ex Epist. contra Hæreticos.	*Can.* 70. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex variis, indigestisque monumentis compositus:*
Ex Libro de Lapsis.	*Can.* 27. *dist.* 50. *ex integris Codicibus supplendus.*
Ex Libro de mortalitate.	*Can.* 25. *cau.* 13. *qu.* 2. *Can.* 26. *de pæn. dist.* 1. { *simul jungendi, & cum integris libelli exemplaribus consonant.*
Ex Libro de nono genere abusionis.	*Can.* 40. *cau.* 23. *qu.* 5. *perperam Cypriano tributus.*
Ex Sermone De oratione Dominica.	*Can.* 70. *de conf. dist.* 1. *consonat cum optimis Cypriani Codicibus.*
Ex Libro de exhortatione martyrii.	*Can.* 32. *cau.* 23. *qu.* 5. *consonat cum optimis Cypriani Codicibus.*

MEdio tertio sæculo claruit Cæcilius Cyprianus Carthaginensis in Africa Episcopus, qui cum adhuc esset ethnicorum superstitionibus involutus Rhetorices artis disciplina maxime excelluit, deinde baptizatus & Episcopus factus eadem arte res Ecclesiasticas & polite digerere, & stylo excultissimo ad Tulliani imitationem exacto ornare perrexit, vir acri ingenio, pro sacra disciplina sollicitus, & nullis laboribus pro Ecclesia toleratis fractus, aut defatigatus. Et quamquam in eo errasse deprehendatur, quod diu credlderit, baptisma ab hæreticis collatum nullo omnino momento valere, nec facile contra sentientibus adquieverit, quod rem nondum satis discussam, ac definitam putaret; in ceteris tamen tum literis, tum gestis, præsertim vero martyrii gloria præclaram sui reliquit in universa Ecclesia recordationem. Cujus rei argumento gravissimo vel illud esse potest, quod Gelasius Papa in can. 3. dist. 15. catalogum Sanctorum Patrum recensens, quorum scripta Ecclesiæ venerabilia sunt, ac recepta, a Cypriano exorditur his verbis: *Opuscula B. Cypriani martyris, & Carthaginensis Episcopi.* Hæc sane præ oculis habenda semper erunt illius, qui apud Gratianum interpretari voluerit sancti hujus Antistitis monumenta; nimirum erunt ista veneratione dignissima, iis tantummodo exceptis, in quibus contra generalem Ecclesiæ traditionem de irrito hæreticorum baptismate disputavit. Non est, cur fusius hæc in præsentia tradantur, nemo enim vel hospes in Ecclesiastica Historia ignorat, quales fuerint inter Cyprianum, & Stephanum Papam simultates illius disputationis occasione; quemadmodum & nemo ignorat Cyprianum, siquid in ea parte defecit, maculam omnem illustri martyrio abstersisse, dignum sane, quem Augustinus in suis operibus frequentissime laudaret, atque ab adversantium conviciis lacessitum pro merito vindicaret. De

De epistola ad Antonianum.

Ex editionibus operum Cypriani illam non laudare præ ceteris non possum, quæ facta a Baluzio fuit viro de nostra prudentia optime merito; quamobrem ea ipsa potissimum usus sum in subjectis Gratiani canonibus ad optima exemplaria exigendis. Arripio in primis epistolam Cypriani ad Antonianum, quem vulgo prædicant Numidiæ Episcopum, estque apud Baluzium epistola 52., ubi idem editor animadvertit, eandem in pluribus MSS. veteribus desiderari, & in quodam MS. Thuano, & in alio MS. Metensi S. Arnulphi non extare integram, cum desint ea, quæ in vulgatis codicibus de electione Cornelii Pontificis Maximi referuntur. Fuit ea ætate gravissimum Romæ dissidium ex electione Cornelii Papæ profectum, utpote adversus quem electus fuerat divisis suffragiis alius, nomine Novatianus. Neque Romanorum tantummodo animi duas in partes discissi fuerant; verum etiam universi propemodum Christiani orbis Episcopi diro schismate dividebantur; quamquam enim plerique eorum Cornelio adhærerent, multi tamen erant adhuc, qui Novatianum tamquam totius Ecclesiæ Principem haberent. Hanc caussam Cyprianus in epistola ad Antonianum tractavit. Siquidem cum Antonianus de Cypriano dubitavisset, ne forte Novatiani partes sequeretur, postquam Novatianus epistolas de more recens electorum Pontificum in universas Ecclesias misisset, sua interesse putavit Cyprianus Antonianum certiorem facere, scribens se numquam Novatiano adhæsisse, nec aliquando adhæsurum, imo eundem monens, ne a Cornelii parte dimoveretur; atque interea in eadem epistola nonnulla subjecit de disciplina lapsorum per pœnitentiam restituendorum. Interrogaverat Cyprianum Antonianus, quid statuendum esset in caussa lapsorum, qui cum in hæresim incidissent, ad pœnitentiam divina gratia vocati in Ecclesiam recipi humiliter postulabant. Respondit Cyprianus, se usque ad Concilii celebrationem differre sententiam, dum pacatis Ecclesiæ rebus congregata Synodo, quid, & lapsis salubrius, & Ecclesiæ ipsi opportunius fuisset, perspectum facile habuerint universi; interea vero a lapsorum communione esse abstinendum. Huc pertinet canon 35. dist. 50. apud Gratianum, qui cum ipsis Epistolæ exemplaribus consonat, dummodo pro verbo illo *abstineret*, reponas ex Baluzio *abstineretur*. (*Can. 35. dist. 50.*)

Canon 5. cau. 7. qu. 1. ex eadem epistola depromtus est, atque cum editis epistolæ codicibus omnino consonat, præsertim postquam Romani Correctores pro voce *consensu* substituerunt vocem *collegio*. Opportunum tamen est, animadvertere hoc in loco, quod superius dictum est ex Baluzii adnotationibus, in MSS. Thuano, & Metensi S. Arnulphi verba hujus canonis in epistola desiderari. (*Can. 5. cau. 7. qu. 1.*)

Canon 6. cau. 7. qu. 1. & in codicibus epistolæ impressis, & in MSS. Baluzianis invenitur, cujus tamen priora verba ita legenda sunt fusiore stylo, ut Gratiani fragmentum suppleatur. *Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater charissime, de quo desiderasti, tibi scribi, quam hæresim introduxisset, scias nos primo in loco nec curiosos esse debere, quid ille doceat, cum foris doceat. Quisquis ille est, & qualiscumque est, Christianus non est, qui in Christi Ecclesia non est. Jactet se licet, & philosophiam, vel eloquentiam suam superbis vocibus prædicet, qui nec fraternam charitatem, nec Ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat, amisit, nisi si Episcopus tibi videtur, qui Episcopo in Ecclesia a sedecim Coepiscopis facto adulter,* (*Can. 6. cau. 7. qu. 1.*)

atque extraneus &c. Post postrema Gratianei canonis verba *nec pacem* ista sequuntur apud Cyprianum. *Tum deinde quantus arrogantiæ tumor est, quanta humilitatis & lenitatis oblivio, arrogantiæ suæ quanta jactatio, ut quis aut audeat, aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut zizania a frumento putet se posse discernere?* Hæc ideo adnotanda duxi, quod Augustinus eadem ipsa ex Cypriano retulerit, atque eadem ex Augustino descripserit Gratianus in can. 14. cau. 23. qu. 4.

Can. 57. de pœn. dist. 1. In eadem Cypriani epistola legitur canon 57. de pœn. dist. 1., cujus quidem sententia omnino consonat cum vulgatis Cypriani codicibus; notat tamen Baluzius pro illis verbis *non putent lapsi pœnitentiam*, quæ habentur in codice Cypriani a se edito, ita potius legi in Codice Gratianopolitano: *Indulgentiam non putent lapsi*. Ceterum quæ hic leguntur, pertinere videntur ad sententias Novatiani confodiendas, qui primus cœpit in Ecclesia tradere, lapsos post baptismum non posse amplius per pœnitentiam renovari. Duæ erant Cypriani temporibus extremæ opiniones, quum alii cum Novatiano lapsis pœnitentibus denegandam omnino veniam vellent, alii e contrario lapsos reciperent vel levissima pœnitentia indicta, ne dicam vix quandam pœnitentiæ imaginem. Cyprianus inter utramque mediam secutus fuit sententiam ita, ut nec omnino rejiceret pœnitentes, nec statim Ecclesiæ reconciliaret. Can. 5. dist. 7. de pœn. Hinc est, quod quemadmodum in dicto can. 57. intuemur Cyprianum vere pœnitentibus veniam minime denegavisse, ita in can. 5. dist. 7. de pœn. ex eadem epistola depromto indulgentiam denegavisse iis, qui pœnitentiam mentiebantur, ad quam scilicet non devenerant, nisi imminentis periculi metu, cum vix sincera in iis temporum adjunctis deprehenderetur.

De epistola ad Cæcilium.

Fuit Cæcilius Biltensis Episcopus, qui in Concilio Carthaginensi sub Cypriano interfuit. Eundem Cyprianus data epistola docuit, divino æque exemplo ac præcepto in sacris Eucharistiæ mysteriis aquam esse vino admiscendam. Quicumque sane integram hanc epistolam legerit, facile percipiet, ea, quæ tradidit sanctus Can. 9. dist. 8. Antistes, ex divina traditione originem ducere. Huc spectat canon 9. dist. 8., ubi scribit Cyprianus, non humanas consuetudines, sed divinam potius præceptionem esse observandam, quoties de ista perspicue constet. Quum enim quidam ex suæ diœceseos consuetudine aquam in Eucharisticum Calicem minime infunderent, a sancto Doctore objurgari jure ac merito debuerunt, neque enim singulares unius populi mores aliquid inducere poterant, quod divinæ institutioni adversaretur.

Can. 2. de conf. dist. 2. Eo etiam pertinet canon 2. de conf. dist. 2., ad quem jam animadverterunt Romani Correctores, aliqua fuisse ex integra epistola adjicienda, a Gratiano olim omissa. Nondum tamen rem confecerunt; etenim fit adhuc locus duobus Baluzii animadversionibus. In primis pro illis verbis *in sanctificando calice* notat Baluzius legi in quibusdam MSS. codicibus *in sacrificando calice*. Deinde monet idem Baluzius, ea quæ apud Gratianum sequuntur usque in finem post illa verba, *& cæleste perficitur*, in Beccensi libro desiderari.

Can. 3. de conf. dist. 2. Demum eo pertinet canon 3. de conf. dist. 2., cujus verba cum Cypriani epistola consonabunt, quoties pro illis *sed vide, frater charissime*, ista substituantur:

Sed

Sed videris, *frater charissime*, quamquam hac in parte animadverterit Baluzius aliter habere alios codices; ubi enim scripserunt alii *& viderit*, alii scripserunt *& videris*, alii *sed vide*, alii *sed videris*, alii demum *sed videamus*. Adnotavit quoque Baluzius aliam scripturæ varietatem, quæ in prioribus Gratianei monumenti verbis occurrit; cum plura Cyprianeæ Epistolæ exemplaria exhibeant ita: *Scriptura enim dicit, ut quotiescumque calicem in commemorationem Domini, & passionis ejus &c.*, quæ lectio quoties tanquam germana habeatur, facile demonstrabit, nonnulla fuisse in aliis editionibus adjecta ad pleniorem doctrinæ propositæ explicationem, eo relatis quibusdam sacrarum literarum testimoniis, ad quæ respexisse visus fuerat Cyprianus.

De epistola ad Clerum, & Plebem Furnitarum.

Africanus genere, & sub Carthaginensi Episcopo tamquam Metropolitano erat Episcopus Furnitarum, cujus rei argumento esse potest, vel quod in Concilio Carthaginensi sub Cypriano celebrato præsens adfuerit Florentius Furnitarum Episcopus, vel quod in famigerata collatione Carthaginensi habita temporibus S. Augustini Florentius alter Furnitarum Episcopus intervenerit. Hæc ratio fuit, quare Sede vacante Furnitæ Cyprianum velut Archiepiscopum suum consuluerint, ipseque Carthaginensis Antistes eisdem tanquam rerum Provinciæ moderator rescripserit. Obierat tunc Geminius Victor Episcopus Furnitanus condito testamento, in quo tutorem designaverat Geminium Faustinum Presbyterum repugnantibus Provinciæ statutis, quibus cautum erat, ne Clerici tutores darentur, tutelæque occasione a rerum Ecclesiasticarum studio distraherentur; adjecta pœna, ne pro iis, qui Clericos tutores designassent, orationes in Ecclesia fierent. Itaque hæc pœna Geminio Victori defuncto Sacris Canonibus imminebat: Clerus tamen & populus Furnitarum, motu quodam pietatis in defunctum Antistitem concitatus, non statim duxerunt Geminium Victorem esse orationum subsidio destituendum, nisi primum de ea re Cyprianum consuluissent. At Cyprianus vigilantissimus, atque integerrimus canonum Custos, rescripsit, recedendum non esse a constituta, ut ut paullo severiore, canonum disciplina, imo singulari etiam de caussa non esse pro Geminio orandum, ut pœna in Episcopum ipsum inflicta, inferiores alios magis magisque terreret. Integra propemodum Cyprianei rescripti sententia exhibetur in can. 14. dist. 88., cujus verba cum editis epistolæ exemplaribus omnino consonant. Notat tamen Baluzius, pro illis verbis *qui ab altari Sacerdotes, & Ministros voluit avocare*, legi in quodam Fuxensi codice: *qui Sacerdotes, & Dei Ministros ab Altario ejus, & Ecclesia evacuant, ad seculares molestias devocant*. Cum hoc canone jungendus est canon 7. cau. 21. qu. 3., scilicet unius postrema verba ad initium alterius pertinent; indicantque omnia simul juncta, quanta animi alacritate polluerit Cyprianus, ubi de custodienda, nec facile relaxanda canonum disciplina ageretur. Can. 14. dist. 88. & can. 7. cau. 21. qu. 3.

Can. 4. cau. 21. qu. 3. ex eadem epistola excerptus est, cujus priora verba ad epistolæ initium pertinent, exhibentque salutationem, quæ in exordio epistolarum adjici a scribentibus solet. Post pauca sequuntur, quæ legimus in §. *jampridem*, ad quem animadvertendum est, Concilii, quod ibidem memoratur, acta Can. 4. 5. & 6. cau. 21. qu. 3.

 nullibi

nullibi hodie, quoad noverim, reperiri, sed periisse, & vix illorum fragmentum in hac Cypriani epistola contineri. Posteriora autem ejusdem canonis verba, nemo non videt eadem esse cum verbis prioribus nuper memorati canonis 14. dist. 88. Canon 5. eadem caussa, & quæstione aptius adjectus fuisset inter verba canonis 4. laudati, quemadmodum in integra epistola describitur; nam post illa verba canonis 4. *qui se probavit*, statim legitur apud Cyprianum: *Quod cum de omnibus dictum sit, quanto magis molestiis, & laqueis sæcularibus &c.* Hic sequuntur, ut conferenti liquet, verba canonis 5., ubi vox illa *mollitiis* est expungenda, quemadmodum jam Romani Correctores adnotaverunt. Post pauca sequuntur ibidem verba canonis 6. eadem caussa, & quæstione ibi: *quæ nunc ratio, & forma in Clero tenetur, ut qui in Ecclesia Domini ordinatione clerica promoventur &c.* Laudavi hæc priora canonis verba ita describenda, quod paullo aliter a Gratiano exarentur. Non desunt, qui pro illis *Ordinatione clerica* ex aliquot MSS. fide legendum putent *ad ordinationem clericam*, item qui legant juxta alios MSS. codices *ad ordinationem clericalem*, vel etiam *ordinatione clericali*. Verum ubi dubia, & incerta ob codicum varietatem adparet scriptura, mihi nullo modo recedendum videtur ab ea scribendi formula, qua frequentius usus est Cyprianus, qui sacram ordinationem *ordinationem clericam* appellare consuevit. Hinc in epistola in editione Baluziana 33. ad Clerum, & plebem de Aurelio ait: *In ordinationibus Clericis, Fratres charissimi, solemus vos ante consulere*, & infra: *Merebatur talis Clericæ ordinationis ulteriores gradus*. Addi potest epist. 75., quæ est Firmiliani ad Cyprianum ibi: *Potestatem Clericæ ordinationis assumentes &c.*

De epistola ad Cornelium Papam.

Can. 10. dist. 47. Infausto schismate Carthaginensium animos exagitaverat Felicissimus quidam, adversus Cyprianum ordinato ex adverso Episcopo quodam nomine Fortunato, qui Carthaginensi Ecclesiæ vice Cypriani præficeretur. Erat Fortunatus nequissimus homo, ac perditissimus jam ab anno damnatus in Concilio Presbyter, qui eo libentius Episcopatum ad se delatum suscepit, exercendumque curavit, quo commodius de Cypriano adversario ulcisceretur, imo & schismatici eo etiam libentius Fortunati ordinationem tuendam voluerunt, quo tutius in Fortunato ipso schismatis sui præsidium noverant collocari adversus Cyprianum hostem suum acerrimum. Ut res sibi prospere cederet, sua interesse putavit Fortunatus, conscium reddere ordinationis suæ Cornelium Pontificem Maximum, missis epistolis, quas honoris caussa Felicissimo Patrono suo credidit Romam deferendas. Sagax Cornelius nec epistolas, nec Felicissimum hilari animo excepit, sed rejecit potius, donec a Cypriano universæ rei gestæ certior fieret, interea maxima cum animi sollicitudine Cypriani literas expectans. At Cyprianus tacitus omnino suam regere pergebat Ecclesiam, parum sollicitus de caussa sua ad Cornelium referenda. Id Felicissimo Romæ adhuc commoranti prodesse videbatur; nam cum ipse omnem moveret lapidem, quo Cyprianum accusaret, ejusque gesta morderet, plura cæpit apud Cornelium de Sancto Antistite jactare, multa congerens, explicansque ab illo perpetrata crimina, adeo ut Cornelius idem morem gerere aliquantisper visus fuerit, hæsitare saltem de bonis Cypriani moribus, ita conjiciens ex diuturno

Cypriani

Cypriani ejusdem silentio. In his caussarum adjunctis opportunum duxit Pontifex Maximus ad Cyprianum scribere, significans se valde commoveri ex eo, quod divisam Ecclesiam Carthaginensem acceperat, postulansque, significari sibi schismatis caussam, atque una commemorans crimina, quorum reus Cyprianus idem a Felicissimo accusabatur. Rescripsit Cyprianus epistola sane elegantissima, quæ in editione Baluzii est numero 55. in duas partes distributa. In priore Cyprianus fidem suam, & morum integritatem jamdiu a schismaticis exagitatam purgavit; in posteriore de Felicissimo conquestus est gravissime, quod Romam eam controversiam detulisset, quandoquidem aliud Africani canones definiverant, quorum canonum caussa se excusat, quod de eadem re nihil omnino eo usque scripsisset. Ex hac epistola decerptus est canon 10. dist. 47., qui cum integerrimis exemplaribus omnino consonat, atque ad eam epistolæ partem pertinet, in qua Cyprianus fidem suam, rectamque agendi rationem purgare adversus schismaticos nitebatur.

De epistola ad Stephanum Papam.

Positæ sunt in vulgari prudentia controversiæ veteres, quæ exortæ fuerunt inter Cyprianum, & Stephanum Romanum Antistitem, de rebaptizandis, vel non rebaptizandis iis, qui ab Hæreticis jam baptizati proponerentur. Ad eas commodius dirimendas, postulavit Cyprianus a Stephano, ut Episcoporum Synodus celebraretur, quo pertinet Cypriani epistola in Baluziana editione 72., in qua oblata occasione nonnulla sanctus Episcopus adjecit pertinentia ad illos Clericos, qui postquam ab hæresi reverti fuissent, in communionem tantum laicam recipiendi videbantur. Huc referendus est canon 1. cau. 1. qu. 7., quem olim mendis corruptum Romani Correctores ad optimorum exemplarium fidem exegerunt. Cui emendationi illud adhuc adjiciendum superest, quod Baluzius adnotat; videlicet pro illis verbis *atque divinum* in tribus veteribus codicibus legi *atque individuum*, quæ sane lectio non est contemnenda, præsertim quod toti contextui admodum consentanea videatur. Can. 1. cau. 1. qu. 7.

De epistola ad Rogatianum.

Diaconus quidam superba temeritate elatus Rogatianum Episcopum suum acribus conviciis impetierat, atque exacerbaverat, quod factum epistola ad eundem Rogatianum missa Cyprianus condoluit. In ea epistola legitur canon 25. dist. 93., ex quo perspicue deducitur, venerabilem apud omnes, præsertim apud Diaconos esse debere Episcoporum dignitatem. Olim in codicibus Gratiani nonnulla erant ab optimis Cyprianeæ epistolæ exemplaribus dissona, quæ tamen hodie dignoscuntur a Romanis Correctoribus emendata. Can. 25. dist. 93.

De

De epiſtola ad Eucratium.

Can. 95. de conſ. diſt. 2. Quid Cyprianus in epiſtola ad Eucratium Fratrem (is erat Epiſcopus a Thenis, qui concilio Carthaginenſi ſub Cypriano celebrato interfuerat) pertractaverit, vel unum Gratiani fragmentum, ſeu canon 95. de conſ. diſt. 2. ſatis perſpicue demonſtrat. Erat nimirum in urbe Thenarum Hiſtrio quidam, qui turpiſſimas, nefariaſque artes quæſtus cauſſa pueros edocebat; quod cum ægre ferret Eucratius conſilium a Cypriano petiit, ut quænam ſibi foret agendi ratio, intelligeret. Corrigendum in primis reſcripſit Hiſtrionem Cyprianus, imo & ab ejus communione arcendos ceteros, ſi corrigi, & in meliorem frugem redigi ſe noluiſſet. Quod ſi ludricam artem ſe profiteri alimentorum parandorum cauſſa allegaret, monuit Eucratium, ut eum potius ex Eccleſiaſticis redditibus aleret, ſi quid ſupereſſet, ſecus autem Chartaginem mitteret ex redditibus Carthaginenſis Eccleſiæ ſuſtentandum. Provida ſane & liberalis optimi Epiſcopi moderatio. Priora canonis verba paullisper ſunt a Gratiano transpoſita; ubi enim Gratianus legit: *Pro dilectione tua, & verecundia mutua*, legitur in epiſtola *pro dilectione mutua, & verecundia tua*.

De epiſtola ad Florentium Puppianum.

Can. 7. cau. 7. qu. 1. Florentius quidam Puppianus plurima adverſus Catholicos Epiſcopos a ſchiſmaticis, aliiſque flagitioſis hominibus objecta audiverat, & eo jam adductus videbatur, ut malignis obtrectatoribus fidem præſtaret. Ad eum Cyprianus ſcripſit epiſtolam, qua Catholicorum Antiſtitum innocentiam tueretur, ſimulque calumnias adverſariorum detegeret; interea vero occaſionem arripuit objurgandi illos, qui putarent ſibi licere a Catholicorum Epiſcoporum communione facto ſchiſmate ſeparari, crederentque nihilominus ſe in Catholica Eccleſia conſiſtere. Huc ſpectat ſententia canonis 7. cau. 7. qu. 1., cujus verba cum editis epiſtolæ exemplaribus omnino conſonant.

De epiſtola ad Jubajanum.

Can. 8. cau. 7. qu. 1. Jubajanum Africanum Epiſcopum ſingulari epiſtola inſtruxerat Cyprianus, ut ſibi facile perſuaderet, collatum ab Epiſcopis in hæreſim lapſis Baptiſma nullo modo valere, ex eo potiſſimum, quod per hæreſim omnia Eccleſiaſtica jura, & poteſtates amitterentur, quæ ſemel amiſſa recuperari non poſſent, allato inter cetera exemplo Eſau, qui primogeniis ſemel amiſſis perpetuo caruit. Eſt hæc ſententia prodita apud Gratianum iiſdem verbis, quibus apud Cyprianum, in can. 8. cau. 7. qu. 1., cum autem nemo ignoret, ab ea Eccleſiam receſſiſſe, poſtquam ſuffragio ſuo definivit, nihil obeſſe validitati Baptiſmatis hæreſim adminiſtri, imprudenter admodum Gratianus eo monumento uſus eſt; imo duabus de cauſſis de collectore conqueri quis jure poſſet; primo quod hujuſmodi monumenta triſtis recordationis laudaverit, & palam Gloſſographis explicanda porrexerit; deinde quod eiſdem abuſus fuerit alteri quæſtioni accommodando, nimirum dum inveſtigaret, an liceret Epiſcopis ſuis juribus cedere.

De

De epistola ad Magnum.

Erat Magnus laicus quidam, quem Cyprianus filium appellavit, dum eundem instrueret de Novatiano schismatico, quem non solum ab Ecclesia divisum, sed etiam nullam in Ecclesia potestatem habere prædicabat, ex eo Cypriani principio, a quo memorando libentissime abstinerem, nisi me eo instituti ratio vocaret; nimirum ex eo, quod crederet S. Antistes, per hæresim ipsam etiam Baptismatis valide conferendi potestatem amitti, quam sane sententiam re mature discussa damnavit Ecclesia tanquam a divina traditione alienam. Hic autem iterum conqueri possumus de Gratiani imprudentia, qui ex hujusmodi monumentis suos canones derivare minime dubitavit. Is est in primis canon 9. cau. 7. qu. 1., cujus verba penitus consonant cum integris epistolæ exemplaribus, ubi præterea nonnulla referuntur ex iis, quæ Gratianus idem paucis laudaverat in can. 70. cau. 1. qu. 1., de quo inferius nonnulla dicam. Item ad eandem epistolam pertinet canon 31. cau. 24. qu. 1., ubi initium epistolæ exhibetur eisdem omnino verbis, si pro verbo *didicimus* substituas *dicimus*. Multa quoque, quæ ad hunc ipsum canonem pertinent, jam descripta fuerant a Gratiano in dicto can. 70. Demum ex eadem epistola deprompus est canon 127. de cons. dist. 4., qui pertinet ad posteriorem epistolæ partem; cum enim in priore de hæreticorum Baptismate plurima tradita, ac disputata fuissent, deinde Cyprianus aliam controversiam sibi propositam discussit de iis, qui non immersione, sed aut infusione, aut adspersione aquæ fuerant baptizati his verbis: *Quæsisti etiam, fili carissime,* (aliqui codices habent, *frater carissime,*) *quid mihi de illis videatur, qui in infirmitate, & languore gratiam Dei consequuntur, an habendi sint legitimi Christiani, eo quod aqua salutari non loti sint, sed perfusi, qua in parte nemini verecundia, & modestia nostra præjudicat, quominus unusquisque, quod putat, sentiat, & quod senserit, faciat.* Vides heic eximiam in re nondum eo usque definita laudabilem sancti Antistitis moderationem. Deinde suam opinionem proponit Cyprianus, inquiens, nihil referre, num quis per immersionem, an per infusionem potius, adpersionemve baptizatus proponatur, ita subjiciens: *Nec quemquam movere debet &c.* Sequuntur hoc in loco verba Gratiani, quæ a principio ad finem cum epistola consonant, dummodo pro illis verbis *& mundabo vos &c.* usque ad illa *& iterum est locutus &c.* ista substituas: *Emundabo vos, & dabo vobis cor novum, & spiritum novum dabo in vobis. Item in Numeris: & homo, qui fuerit immundus usque ad vesperam, hic purificabitur die tertio, & die septimo non erit mundus, & exterminabitur anima illa de Israel, quoniam aqua adspersionis non est super eum sparsa. Et iterum: & locutus est Dominus &c.*, item pro illis verbis, *Spiritus vero Sanctus non dimensuratur*, ista supponas: *Quinimmo Spiritus Sanctus non ad mensuram datur*. Præterea post illa verba Gratiani: *fructu exuberante cumulatur*, hæc sequuntur apud Cyprianum a Gratiano prætermissa: *Adhuc vero cum singuli ad denarium vocentur, quid est, ut quod a Deo æquabiliter distribuitur, humana interpretatione minuatur? Quod si aliquis in illo movetur, quod quidam ex his, qui ægri baptizantur, spiritibus adhuc immundis tentantur &c.*

Can. 9. cau. 7. qu. 1. can. 31. cau. 24. qu. 1. & can. 127. de cons. dist. 4.

De

De epiſtola ad Pompejum.

Can. 8. dist. 8. Acerrimus conſuetudinum impugnator fuit Cyprianus in iis libellis, in quibus adverſus hæreticorum Baptiſma diſputavit. Cum enim Stephanus Papa, & cum eo plurimi Eccleſiarum Antiſtites, qui Baptiſma ab Hæretico collatum validum eſſe prædicabant, allegarent conſuetudinem Eccleſiaſticam, quæ ſane traditionem veterem, atque Apoſtolicam continebat, qua obſervata liquebat, baptizatos ab Hæreticis nunquam rebaptizatos fuiſſe, nihil Cypriano Hæreticorum Baptiſmata rejicienti antiquius fuit, quam adverſus conſuetudinis vires clamare, eamque ita delere, ut in propoſita diſputatione totam rem ad divinas definitiones exigeret. Hinc S. Hieronymus ad calcem dialogi adverſus Luciferianos ait: *Legat Cypriani epiſtolas, in quibus apud Stephanum Romanæ urbis Epiſcopum inveteratæ conſuetudinis lacerat errorem.* Id profecto liquet inter cetera in epiſtola ad Pompejum Epiſcopum Sabratenſem, qui interfuiſſe legitur concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. Eum dum Cyprianus monet, ut Hæreticorum Baptiſma rejiciat, conſuetudines quoque ſcribit reprobandas, quibus adverſantium opinio innitebatur. Hanc ipſam Epiſtolam memorat S. Auguſtinus in lib. 5. de Baptiſmo adverſus Donatiſtas cap. 23., & lib. 6. cap. 7., ejuſdemque fragmentum habemus apud Gratianum in can. 8. diſt. 8., cujus priora verba ita legenda ſunt: *nec conſuetudo, quæ apud quoſdam obrepſerat, impedire debet &c.* Similia fere leguntur in alia Cypriani epiſtola ad Jubajanum jam ſuperius laudata, ubi & idem Epiſcopus totus eſt in vi & poteſtate conſuetudinum evertenda; integrum autem fragmentum ſubjecit Gratianus poſt dictum canonem 8. verſ. *ignoſci*. Retulerat quoque Auguſtinus ipſa Cypriani verba in lib. 4. de Baptiſmo contra Donatiſtas cap. 5., quæ deinde deſcripſit Gratianus in can. 7. diſt. 8., cujus verba ſunt apud Cyprianum in epiſt. ad Jubajanum juncta dicto verſiculo *ignoſci* hac ratione: *Proinde fruſtra quidam, qui ratione vincuntur, conſuetudinem nobis opponunt, quaſi conſuetudo major ſit veritate, aut non ſit id in ſpiritualibus ſequendum, quod in melius fuerit a Spiritu Sancto revelatum. Ignoſci enim poteſt ſimpliciter erranti &c.* Interea arbitror ego, prudentius illum acturum, qui ab hujuſmodi canonibus recenſendis abſtineat; ſcilicet cum pertineant ad celebrem diſputationem Cypriani adverſus Stephanum, in qua Cyprianus palmam cedere debuit, firmum non poterunt adjumentum ad res, quæ incidunt, definiendas ſuppeditare.

De epiſtola ad Pomponium, de Virginibus.

Can. 4. & 5. cau. 27. qu. 1. Pomponius Dionyſianenſis in Provincia Bizacena Epiſcopus, qui & Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuerat, Cyprianum eundem conſuluit, quid ſibi agendum eſſet de Virginibus, quæ virginitatis quidem propoſitum cuſtodire animo decreverant; gravem tamen incontinentiæ ſuſpicionem concitaverant, præſertim ob familiarem initam cum quodam Diacono conſuetudinem, licet ipſæ nihilominus ſcelere puras ſe eſſe adfirmarent. Cyprianus in primis adverſus Diaconum zelo correptus, eundem objurgavit, illarum familiaritate, ac cohabitatione interdicens,

dicens, ne in pejora eos humana infirmitas truderet; neque profuit ad excusationem, quod virgines de servata pudoris integritate dicerent, quemadmodum facile colligit unusquisque ex verbis canonum 4. & 5. cau. 27. qu. 1. ex illa epistola depromtorum.

De Libro de Unitate Ecclesiæ.

Quale fuerit Cypriani propositum in edendo libro de unitate Ecclesiæ, vel ipsa operis inscriptio per se aperte demonstrat. Cum enim temporibus Cypriani tum in Romana, tum in Carthaginensi Ecclesia acerba schismata concitata fuissent, quemadmodum superius dicendum fuit, consentaneum duxit Sanctus Episcopus ostendere, quantum dedeceret dividi Ecclesias, & fidelium animos in contraria distrahi. Atque ea occasione prædicavit, unam semper esse debere Ecclesiam, præsertim unitate fidei, atque doctrinæ. Ex hoc libello depromtus est canon 3. dist. 90., cujus hæc extat sententia. *Can. 3. dist. 90.* Agens Cyprianus de mutua fidelium charitate, atque concordia, ajebat nullibi sine illa sacrificium Deo offerri posse, quod demonstrabat ex Evangelii sententia apud Matthæum cap. 5., ubi legimus, si quando contingat, recordari offerentem, se esse a fratre discordem, non prius offerre munus Deo debere, quam fratri fuerit reconciliatus, ita concludens: *Et ad sacrificium cum dissensione venientem revocat* (Deus) *ab altari, & jubet potius concordare cum fratre, tum cum pace redeuntem Deo munus offerre, quia neque ad Cain munera respexit Deus: neque enim &c.*

Canon 3. dist. 93. in eodem libro legitur, atque ex Baluziano Cypriani codice hanc sententiam exhibet. *Can. 3. dist. 93. & can. 18. cau. 24. qu. 1.* Postquam Cyprianus scripsisset, Christum Dominum docuisse unam esse Ecclesiam suam, id præcipue colligebat ex Christi facto, ubi Ecclesiæ Primatum Petro Apostolo contulit, atque ita prosecutus est: *Hanc Ecclesiæ unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? Qui Ecclesiæ renititur, & resistit, qui Cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesia se esse confidit?* Verba hæc paullo aliter expressa haberi in codice Cyprianeo Romæ impresso indicaverunt in suis adnotationibus Romani Correctores, affirmantes in eo desiderari illa verba: *qui Cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia, deserit.* Fusius eadem sententia recitatur in can. 18. cau. 24. qu. 1., ubi Gratianus ea verba, *qui Cathedram Petri, super quam fundata est Ecclesia*, omisit, unde colligitur, jam Gratiani ætate varietatem scripturæ in variis Cypriani codicibus extitisse. Ceterum & in aliis canon iste a vulgatis epistolæ exemplaribus dissonat, in his enim ita exhibetur Gratianei fragmenti initium. *Loquitur Dominus ad Petrum: Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus, & super istam Petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non vincent eam. Et tibi dabo claves Regni Cælorum, & quæ ligaveris super terram, erunt ligata & in Cælis, & quæcunque solveris super terram, erunt soluta & in Cælis. Et iterum eidem post Resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas. Super illum unum ædificat Ecclesiam suam, & illi pascendas mandat oves suas. Et quamvis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat: sicut misit me Pater, & ego mitto vos: accipite Spiritum S., sicut remiseritis peccata, remittuntur illi; sicut tenueritis, tenebuntur, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Hoc erant utique*

que & ceteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi & honoris, & potestatis. Sed exordium ab unitate proficiscitur, & Primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia, & Cathedra una monstretur. Et pastores sunt omnes, & grex unus ostenditur, qui ab Apostolis omnibus unanimi consensione pascatur, ut Ecclesia Christi una monstretur, quam unam Ecclesiam &c. Hæc si cum Gratianea editione conferantur, illam apparebit corruptam esse, ac depravatam. Cetera consonant, dummodo pro illis, *Episcopatum ipsum unum .... fructus germinare non poterit ... latius pandit &c,* ista substituamus: *Episcopatum quoque ipsum unum .... fractus germinare non poterit ..... latius expandit &c.* Sane non inficior leviores istas verborum varietates, aut similes bene multas in aliis Cypriani codicibus reperiri, quas ideo omisi, quia ipsarum parum aut nihil interesse potest. Tantum animadvertam, quod adnotavit Baluzius ad illa verba *Primatus Petro datur*, ex magna codicum varietate Latinium in quærendis conferendisque plurimis Cypriani codicibus valde sollicitum agnovisse, multa hoc in loco adjecta fuisse ex notis marginalibus, quæ paullatim in textum irrepserunt; atque inter ceteros deduci ex collatione codicis Veronensis, quem Latinius idem jam suis temporibus scripsit editum fuisse ante annos mille, item septem Vaticanorum codicum, quorum lectio cum Gratianea penitus consonat.

Can. 19. cau. 24. qu. 1. • In eodem opusculo paullo inferius legitur canon 19. cau. 24. qu. 1., cujus verba junctis Romanorum Correctorum animadversionibus cum vulgatis Cypriani exemplaribus consonant. Porro ex his omnibus monumentis potest aperte deduci, quam temere de Sancto Episcopo quidam adfirmare non dubitaverint, ipsum Ecclesiæ unitatem adversus S. Stephanum Pontificem Maximum disputando voluisse disrumpere, cum idem tam solerter ac studiose de servanda in Ecclesia unitate loquatur. Poterat quidem tunc temporis esse dubiæ, intricatæque disputationi locus, quæ tamen disputatio salva semper animorum in fide conjunctione haberetur. Atque in hoc secernuntur piorum hominum & sapientum concertationes, a dissensionibus improborum. Improbi nimirum, ut pacem lædant, seditiones movent; pii & sapientes in diversas distrahi videntur partes, ut sollicite quæsita probataque veritas firmiorem unitatem, pacemque conciliet.

De epistola contra Hæreticos.

Can. 70. cau. 1. qu. 1. Ex variis Cyprianeorum opusculorum fragmentis compositus est canon 70. cau. 1. qu. 1., cujus inscriptio hæc exhibetur: *Cyprianus ex epistola contra Hæreticos.* Potissimum ex epistola jam superius laudata ad Magnum depromta sunt, quæ ibidem referuntur, dum Sanctus Episcopus Magnum instituerет adversus Novatianum schismaticum, quem utpote ab Ecclesia divisum nullum in Ecclesia potestatem habere dicebat. Ad eandam epistolam pertinent priora canonis verba ita decribenda: *Quisquis autem de collectis foras exierit, idest, siquis quamvis in Ecclesia gratiam consecutus recesserit, & ab Ecclesia exierit, reum sibi futurum, idest ipsum sibi, quod pereat, imputaturum. Quod Apostolus Paullus explanat docens, & præcipiens Hæreticum vitandum esse, ut perversum & peccatorem, & a semetipso damnatum. Hic enim reus sibi erit, qui non ab Episcopo ejectus, sed sponte ab Ecclesia profugus hæretica præsumtione a semetipso damnatus.* Et paullo infra. *Denique quam sit*

insepa-

inseparabile unitatis Sacramentum, & quam sine spe sint, & perditionem sibi maximam de indignatione Dei adquirant, qui schisma faciunt, & relicto Episcopo alium sibi foris Pseudoepiscopum constituunt, declarat in libris Regnorum scriptura divina, ubi a Tribu Juda, & Beniamin decem tribus scissæ sunt, & relicto Rege suo alterum sibi foris constituerunt: & indignatus est, inquit, Dominus in omni semine Israel, & dimovit eos, & dedit eos in diremptionem, donec abjiceret eos a facie sua, quia dissipatus est Israel a domo David, & constituerunt sibi Regem Hieroboam filium Nabath. Indignatum esse Dominum dicit, & eos in perditionem dedisse, quod ab unitate dissipati essent, atque alterum sibi Regem constituissent. Et tanta indignatio Domini extitit adversus illos, qui schisma fecerunt, ut etiam cum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret, atque ultionem futuram prædiceret, panem quoque apud illum edere, & aquam bibere vetaretur. Quod cum non custodisset, & contra præceptum Dei prandisset, statim divinæ censuræ majestate percussus est, ut inde regrediens impetu, ac morsu leonis in itinere necaretur. Et audet quispiam dicere, aquam Baptismi salutarem, & gratiam cœlestem communem cum Hæreticis esse posse, cum quibus nec terrestris cibus, nec sæcularis potus debet esse communis? Quotiescumque hæc cum prioribus Gratianei fragmenti verbis conferantur, statim adparebit, Gratianum Cypriani sententiam paucis perstringere, non recensere integram voluisse. Si quæratur de §. *constat autem*, iste aliunde decerptus est, nimirum ex epistola in Baluziana editione 70. ad Januarium, ceterosque Numidiæ Episcopos, ubi Cyprianus demonstrare conatus fuerat, eos esse rebaptizandos, qui ab Hæreticis baptizati proponerentur, his tamen verbis, ad quæ Gratianeus canon erit exigendus. *Qui Hæreticos baptizare posse asserunt, aut interrogationem mutent, aut vindicent veritatem, nisi si eis & Ecclesiam tribuunt, quos Baptisma habere contendunt. Ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto Chrismate, idest unctione, esset unctus Dei, & habere in se gratiam Christi possit. Porro autem Eucharistia est, unde baptizati unguntur oleo in altari sanctificato. Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Ecclesiam.* Similia propemodum leguntur in Carthaginensi Concilio sub Cypriano LXXXVII. Episcoporum in caussa rebaptizandorum Hæreticorum, in quo Cæcilius a Bilta unus ex Africanis Episcopis ita dixit: *Ego unum Baptisma in Ecclesia solum scio, & extra Ecclesiam nullum. Hic erit unum, ubi spes vera est, & fides certa. Sic enim scriptum est: una fides, una spes, unum Baptisma; non apud Hæreticos, ubi spes nulla est, & fides falsa, ubi omnia per mendacium geruntur, ubi exorcizat Dæmoniacus, Sacramentum interrogat sacrilegus, cujus os & verba cancer emittunt, fidem dat infidelis, veniam delictorum tribuit sceleratus, & in nomine Christi tingit Antichristus. Benedicit a Deo maledictus, vitam pollicetur mortuus, Deum invocat blasphæmus, sacerdotium administrat prophanus, ponit altare sacrilegus. Ad hæc omnia accedit & illud malum, ut Antistes Diaboli audeat Eucharistiam facere.* In epistola vero superius laudata ad Jubajanum hæc leguntur. *Nam Novatianus simiarum more, quæ cum homines non sint, humana tamen imitantur, vult Ecclesiæ Catholicæ auctoritatem sibi, & veritatem vindicare, quando ipse in Ecclesia non sit, imo adhuc insuper contra Ecclesiam rubellis, & hostis extiterit.* In epistola Cypriani 64. ad Epictetum Episcopum & Plebem Assuritanorum, in qua eadem materies tractatur, ista leguntur: *Quando nec oblatio sanctificari illic* (idest apud Hæreticos) *possit, ubi Spiritus Sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per ejus orationes, & preces prosit, qui Dominum ipse violavit.* Ex his

omnibus fragmentis in unum orationem congestis, & quasi uno spiritu junctis constat laudatus §. Gratianeus sub nomine Cypriani descriptus. Sed hic non constitit Gratianus, qui plura hinc illinc excerpta colligebat. Nam iterum in §. *si enim* refert fragmentum memoratæ epistolæ ad Magnum, singula tamen ita confundens, ut verborum ordinem omnino subverterit. Verba epistolæ ad Magnum hæc sunt: *Unde adparet, adversarios Domini & Antichristos omnes esse, quos constat a charitate, atque ab unitate Ecclesiæ Catholicæ recessisse. Adhuc quoque Dominus in Evangelio suo ponit, & dicit: si vero & Ecclesiam contemserit, sit tibi tamquam ethnicus, & publicanus. Si autem qui Ecclesiam contemnunt & ethnici & publicani habentur, multo magis utique & rebelles & hostes, falsa altaria, & illicita sacerdotia, & sacrificia sacrilega, & nomina adulterata fingentes inter ethnicos & publicanos necesse est computentur.* Quæ deinde statim in eodem Gratianeo §. subsequuntur, sunt Nemesiani Episcopi, qui in laudato concilio Carthaginensi sub Cypriano ita dixit: *Ergo omnes Hæretici, & Schismatici omnia quæcumque faciunt, carnalia sunt.* Junguntur deinde apud Gratianum verba Cypriani in memorata epistola ad Januarium ibi: *Ita fit, ut cum omnia apud illos* (subaudi Hæreticos) *inania & falsa sint, nihil eorum, quæ illi gesserint, probari a nobis debeat.* Post hæc quæ subjicit Gratianus, fragmenta sunt epistolæ Cypriani ad Jubajanum ita scribentis: *unde apparet, non ea statim suscipienda, & assumenda, quæ jactantur in Christi nomine, sed quæ geruntur in Christi veritate.* Hinc regreditur Gratianus ad epistolam Cypriani ad Magnum, ex qua depromtus est §. *quomodo enim* usque ad illa verba, *quod eis non licet, moliuntur?* In eadem epistola etiam sunt, quæ leguntur in §. *Quare* usque in finem, licet paullo aliter in vulgatis epistolæ exemplaribus exhibeantur, ibi: *Quare qui Novatiano, sive ceteris ejusmodi schismaticis patrocinantur, frustra contendunt baptizari, & sanctificari illic aliquem salutari Baptismo posse, ubi constet baptizantem baptizandi licentiam non habere. Atque ut magis intelligi posset contra ejusmodi audaciam, quæ sit censura divina, invenimus in tali facinore non solum duces, & auctores, sed & participes pœnis destinari, nisi se a communione malorum &c.* Hoc in loco desinunt Gratiani involucra, nam cetera cum epistola Cypriani ad Magnum omnino consonant usque in finem. Quibus in rebus semper illud animadvertendum est, quod superius crebro fuit adnotandum, has Cypriani sententias pertinere ad disputationes in caussa rebaptizantium agitatas, post quas aliud in Ecclesia definitum est, quam quod a Cypriano traderetur; ac propterea hujusmodi monumentis tuto adhærere neminem posse.

De libro de Lapsis.

Can. 27. dist. 50. Fuit Cyprianus, nemo ignorat, semel præstitutæ ut ut severioris canonum disciplinæ studiosissimus vindex, præsertim adversus illos, qui in gravissima vel hæreseos, vel schismatis crimina prolapsi fuissent, ratus pietatem Episcopi non in eo positam esse, ubi facile lapsis ignosceretur, sed potius ubi non nisi post longos pœnitentiæ labores venia concederetur; expertus aliquando ob nimiam indulgentiam virtutes, ipsa etiam virtutum fundamenta contemni. Hanc agendi rationem postulare etiam videbatur concors Ecclesiarum omnium illius temporis disciplina, siquidem pœnitentes ad reconciliationem tum demum admittebantur, cum plures

res confeciffent gradus, & ftationes, Deo, & Ecclefiæ fatisfacientes, quod ipfis etiam pœnitentibus utiliffimum effe agnofcebatur, utpote qui exinde magis ac magis peccatorum deteftandorum occafionem arripiebant, omnefque peccandi affectus per diuturnas expiationes radicitus, ita dixerim, evellebant. Quandoque tamen quibufdam fingularibus urgentibus cauffis, difciplinæ rigorem relaxari oportebat per Ecclefiafticam poteftatem in pœnitentialium operum vicem fuffectis & Chrifti, & Sanctorum meritis, quod hodie *indulgentiarum conceffionem* appellamus. Qua in re temporibus Cypriani in ufu erat, ut qui in graviora crimina lapfi effent, atque ad Ecclefiam veniæ poftulandæ cauffa regreffum meditarentur, non prius ad Epifcopos accederent, quam fanctos Martyres viros, quos in carceribus hæreticorum fævitia detinebat, adiviffent, impetraturi literas commendatitias, quibus Martyres iidem pro redeuntibus ad Ecclefiam labores fuos Ecclefiæ offerent, ut ad evadendam fatisfactionem lapfis prodeffent. Proderant quidem frequentiffime apud Epifcopos aliquos in pietatem, ac clementiam valde pronos; raro autem apud Cyprianum, qui nonnifi graviffimis de cauffis Martyrum contemplatione plenam lapfis indulgentiam dabat. Hæc Cypriani difciplina late adparet in ejus libro de lapfis, ubi ipfe demonftrat, pœnitentibus utiliffimum effe, exercere fe pœnitentiæ operibus ab Ecclefia indictis, neque expedire, paffim, & fine difcrimine cauffarum Martyrum libellos fufcipere, & precibus morem gerere. Huc pertinet canon 27. dift. 50., cujus verba cum Cypriani codicibus confonant, quamquam nonnulla a Gratiano omiffa adjicienda fint, ut integra fententia dignofcatur. Quod enim fpectat ad libellos Martyrum non femper & paffim fufcipiendos, refert Cyprianus illud Apocalypfis, ubi Johannes Apoftolus Martyrum animas viderat clamantes, Deumque rogantes, ut cito de earundem fanguine olim effufo, dum corpori junctæ effent, vindictam fumeret; Dominum vero Deum ita refpondiffe, ut adhuc modicum expectarent, donec confervorum numerus compleretur, exinde autem concludit, Dei exemplo non effe etiam ftatim Martyrum preces apud Ecclefiam exaudiendas. Verba Cypriani ftatim fubjicienda poft illa verba Gratianei canonis *de fua facilitate præfumere*, hæc funt. *Sub ara Dei animæ occiforum Martyrum clamant, magna voce dicentes: quoufque Domine Sanctus, & verus non judicas, & vindicas fanguinem noftrum de his, qui in terris inhabitant? & requiefcere, & patientiam tenere adhuc jubentur. Et quemquam poffe aliquis exiftimat remittendis paffim, donandifque peccatis bonum fieri contra judicem velle, aut priufquam vindicetur ipfe, alios poffe defendere? Mandant Martyres aliquid fieri, fed fi jufta, fi licita &c.*

De Libro de Mortalitate.

Maxima cum laude meminit S. Auguftinus libelli Cypriani de mortalitate in lib. de prædeftinatione Sanctorum cap. 14., fcribens eum omnibus, qui Ecclefiafticas literas amant, & notum, & maximi factum perpetuo fuiffe. Ibi Cyprianus Chriftianum philofophum agit, oftendens, neminem aut de eveniente aliorum morte, aut de imminente fua, aut lugere, aut dolere debere, quod omnes ad meliorem vitam nemini profecto lugendam adfpiremus, quodque divinæ voluntati mortem, & vitam hominum providentiffime moderanti humiliter adquiefcere debeamus. Exinde fatis adparet fententia canonis 25. cau. 13. qu. 2. ex eodem libro

Can. 25. cau. 13. qu. 2.

libro consonantibus omnino verbis decerpta, ex quo integram fere Cypriani sententiam colligimus. Cum vero non multo post Cyprianus sibi objiceret vota quorundam, qui affirmabant, ideo se mortem proximam horrere, quod sperarent futurum, ut magis in diuturnius tempus protracta vita mererentur apud Deum, præsertim si occasionem inde obeundi pro Christi fide martyrii caperent, respondit, non ideo ægre parendum esse Dei voluntati hominem tempore, ut videtur, immaturo vocanti; quia sufficit apud Deum bene merendi caussa votum subeundi martyrii, quo pertinet canon 26. de pœn. dist. 1. ubi demonstratur, quantum grata sit apud Deum voluntas bona, licet sine effectu desiderium sit, eadem fere ratione, qua Deus crimina aversatur, licet re admissa non sint, quum tamen humana voluntate præconcepta jam fuerint, & animi deliberatione commissa.

Can. 26. de pœn. dist. 1.

De libello de nono genere abusionis.

Can. 40. cau. 23. qu. 5.

Libellus inscriptus *de duodecim abusionum gradibus* vulgo tum S. Cypriano, tum S. Augustino tribuitur. Verum eruditi fere universi neutrius illum esse concludunt, sed deceptoris cujuspiam, qui opusculum suum voluerit Sancti alicujus veteris Ecclesiæ Patris nomine insignire. Hujus libri argumentum in eo positum est, ut recenseantur abusus, quos in hanc rerum universitatem perversitas hominum induxit, & qui ad duodecim summa capita referuntur, videlicet duodecim recensentur improborum hominum notæ: *Sapiens sine operibus, Senex sine religione, Adolescens sine obedientia, Dives sine eleemosyna, Femina sine pudicitia, Dominus sine virtute, Christianus contentiosus, Pauper superbus, Rex iniquus, Episcopus negligens, Plebs sine disciplina, Populus sine lege.* Vocantur hi singuli abusionum gradus, per quos ordinate ejus operis auctor expatiatur, atque in nono gradu, ubi Regis munera expenduntur, legimus ea, quæ Gratianus recenset in can. 40. cau. 23. qu. 5., his verbis: *Justitia vero Regis est, neminem injuste per potentiam opprimere .... furta cohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, impudicos, & histriones non nutrire, impios de terra perdere, parricidas & pejerantes vivere non sinere, ... filios suos non sinere impie agere.* Non ego immoror in recensendis rationum momentis, quibus hic liber sit a memoratis Patribus rejiciendus, ne actum a viris eruditissimis agam. Interea qui curiosius velit illa scrutari, adire poterit & Baluzium, qui a Cypriano, & Maurinos Monachos, qui ab Augustino opus idem abjudicant.

De Sermone de Oratione Dominica.

Can. 70. de cons. dist. 1.

Jure optimo adscriptus est Cypriano libellus, sive sermo de oratione Dominica, cujus cum eximia auctoris laude mentionem fecit S. Hilarius Pictaviensis in cap. 5. commentarii in Matthæum; cum enim Hilario expendenda occurrisset juxta propositum operis Dominica oratio, ab illius expositione abstinendum censuit, quod recte a Cypriano jam novisset expositam, ita scribens: *De orationis autem Sacramento necessitate nos commentandi Cyprianus sanctæ memoriæ liberabit.* Meminit quoque ejusdem libri S. Augustinus in Epistola ad Valerianum his verbis: *Legimus eis etiam librum Beatissimi Martyris Cypriani de oratione Dominica, & ostendimus,*

ostendimus, quemadmodum docuerit omnia, quæ ad mores nostros pertinent, quibus recte vivimus, a Patre nostro, qui in Cœlis est, exposcenda, ne de libero præsumentes arbitrio a divina gratia decidamus. Ex hoc eodem libro depromptus est canon 70. de conf. dist. 1., atque cum optimis codicibus penitus consonat.

De Libro de exhortatione Martyrii.

Duo libelli sunt inter opera Cypriani, in quibus de martyrio a Sanctis viris inito, vel ineundo tractatur. Primus inscribitur *de laude martyrii*, de quo tamen valde dubitant viri eruditi, num vere Cypriano fuerit tribuendus, sive quod ejus stylus characterem Cypriani non habeat, sive quod ad Mosem, & Maximum directus esse perhibeatur, qui editi hujus libri tempore jam vita functi fuisse probantur. Non ignoro Baluzium nihilominus conatum fuisse, librum illum Cypriano vindicare; sed mihi id tantum indicasse sufficiat; neque enim rei meæ utilis esse potest controversiæ diremtio, quum ex eo libello nullum sit relatum a Gratiano monumentum. Potius ad alterum librum devenio, qui directus est ad Fortunatum quendam sub hoc titulo: *De exhortatione martyrii*. Nulla est de isto apud eruditos dubitatio, cum concordi omnium suffragio Cypriano tribuatur. Ibidem autem legitur eisdem omnino verbis canon 32. cau. 23. qu. 5. *Can. 32. cau. 23. qu. 5.*

A P P E N D I X

De epistola Romani Cleri ad Cyprianum.

Opportunum mihi visum est Cyprianeis monumentis adsuere Epistolam Romani Cleri scriptam ad eundem Cyprianum, ex qua depromtus est canon 26. dist. 50., præsertim quod, quæ ibidem traduntur, perspicue indicant in reconciliandis lapsis eandem omnino fuisse, & a Clero Romano, & Cypriano receptam disciplinam, quemadmodum facile constat conferenti canonem 26. laudatum cum canone 27. ejusdem distinctionis, de quo jam superius agendum fuit. Quæsiverat Cyprianus a Clero Romano missa epistola (habetur ista num. 29. in editione Baluzii, forte ad Clerum, non ad Pontificem Romanum missa, quod tunc temporis ferveret schisma a Novatiano adversus Cornelium Papam concitatum), quid agendum de illis esset, qui semel in hæresim lapsi ad Ecclesiam revertentes recipi se postularent cum indulgentia, quin canonicæ disciplinæ pœnitentium subjacerent. Quid responderit Clerus Romanus, exhibetur in ejusdem Cleri rescripto, quod in laudata editione Baluziana legitur, & quo pertinet memoratus canon 26. dist. 50., nimirum Romanus Clerus rigidæ pœnitentiæ leges voluit a lapsis revertentibus observandas. Romani Correctores eum canonem ad integros Cypriani codices exegerunt, & quod ex Gratiano deerat, adjecerunt. Juvat tamen quædam adhuc adjungere, quæ ad illustrandam Cleri Romani sententiam facere plurimum possunt. Postquam Romanus Clerus scripsit, non esse profana facilitate rigorem disciplinæ dimittendum, hæc prosecutus est: *Nec hoc nobis nunc nuper consilium cogitatum est, nec* *Can. 26. dist. 50.*

nec hæc apud nos adversus improbos modo supervenerunt repentina subsidia, sed antiqua hæc apud nos severitas, antiqua fides, disciplina legitur antiqua, quoniam nec tantas de nobis laudes Apostolus protulisset, dicendo, quia fides vestra prædicatur in toto mundo, nisi jam exinde vigor iste radices fidei de temporibus illis mutuatus fuisset, quarum laudum, & gloriæ degenerem fuisse maximum crimen est. His recte, uti decet, consideratis, duo colliguntur consectaria. Scilicet primum, non esse, cur quidam recentiores Cyprianum accusent, quod nimiam sæpe in recipiendis pœnitentibus severitatem exhibuerit, ac perraro canonicarum pœnarum indulgentiam fecerit; non enim privato tantum suo consilio id præstitit Cyprianus, sed accedente, ut liquet, universi Romani Cleri suffragio. Alterum est, nec esse quidem, cur Cyprianus a nonnullis accusetur, quod Romanæ Ecclesiæ consuetudines parvi fecisset, quando in re non modici momenti Romani Cleri sententias, & perspectas sibi fore postulavit, atque ut eas haberet pro servandis canonum regulis, expectavit.

CAPUT VI.

De Athanasio.

Athanasii nomine duo capita descripsit Gratianus.

Ex Epist. ad Marc. Papam. { *Can. 12. dist. 16. perperam tributus Athanasio.*

Ex Epist. ad Felicem II. { *Can. 11. cau. 9. qu. 3. perperam tributus Athanasio.*

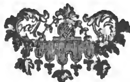
Quicumque compertam habent vulgatissimam sæculi quarti historiam in ea parte, in qua viri Catholici adversus Arrianos acerrimis studiis pugnaverunt, ii sine omnes Athanasii Alexandrini Patriarchæ doctrinam, magnanimitatem, prudentiam, ceterasque dotes Episcopo dignas apprime agnoverunt. Quid vero de summi viri laboribus, operibusque plurima dicam, quando quæ apud Gratianum sub illius nomine monumenta laudantur, illius revera non sunt, sed recentioris cujusdam deceptoris figmenta? Hujusmodi in primis est epistola, quæ apud Isidorum Mercatorem lucem adspexit, cujus hæc est inscriptio: *Domino*
Can. 12. dist. 16. *sancto, & Apostolici culminis venerando Marco Sanctæ Romanæ, & Apostolicæ Sedis, atque universalis Ecclesiæ Papæ Athanasius, & universi Ægiptiorum Episcopi.* Caussa scribendæ epistolæ ista proponitur: videlicet narrat Athanasius cum Ægiptiis Episcopis, adeo acrem concitatam fuisse in Ægipto Arrianorum seditionem adversus Christianos, ut Hæretici Nicænos canones numero septuaginta igne combusserint, atque exemplaria omnia exinde interierint; hinc ad Romanam Sedem confugientes postulant, ut Roma mittantur eorundem canonum integra exemplaria. Marci rescriptum effinxit etiam Mercator, cujus similis est inscriptio his verbis expressa: *Dominis venerabilibus Fratribus Athanasio, & universis Ægiptiorum Episcopis Marcus Sanctæ Romanæ, Apostolicæque Sedis, & universalis Ecclesiæ Episcopus.*

Ibidem

Ibidem fingitur Marcus inveniſſe in ſcriniis Apoſtolicæ Sedis ſeptuaginta Nicænæ Synodi capitula, eorundemque exemplaria per fideles Notarios edita ad Athanaſium miſiſſe, data epiſtola 10. *Kalendas Novembris Nepotiano, & Secundo Viris Clariſs. Coſs.* Nemo eſt ætate noſtra, qui hujuſmodi monumentis quoquo modo fidendum putet; etenim primo conſtat, Arrianos in Ægipto omnia incendio conſumſiſſe, & adverſus Chriſtianos arreptis armis diriſſime pugnaviſſe, non Marci, ſed Liberii Papæ temporibus circa annum 355., ſeu 19. annis poſt Marci obitum. Falſa deinde eſt nota conſularis; nullum enim fuiſſe liquet Nepotiani conſulatum cum Secundo, ſed potius cum Facundo; imo & hic conſulatus incidit in annum 336. quo die 7. Octobris ſupremum diem obiit Marcus, nec potuit propterea ad Ægiptios Epiſcopos ſcribere 10. Kalendas Novembris. His accedit, quod ſcribit Baronius ad annum 336. §. 59. ibi: *Quonam pacto, quæſo, ſub dictis Conſulibus potuit Athanaſius Alexandria ad Marcum ſcripſiſſe, qui jam exul hoc anno agebat in Galliis? Et quænam ſub Conſtantino graſſatio Arrianorum contigit in Ægipto, cum non Marci tempore, anno Domini 355., ſed multo poſt, quando Conſtantius Georgium in locum Athanaſii ſubrogavit, paſſa ſit Eccleſia Alexandrina violentam Arrianorum vaſtationem?* Aliam rationem Bellarminus addidit in lib. 2. de Rom. Pont. cap. 25., nimirum quia ſi Marcus Papa Nicænorum canonum miſiſſet exemplar ad Alexandrinos, facile conveniſſent inter ſe exemplaria Nicæna Romanum, & Alexandrinum, quando miſſa fuerunt non multo poſt tempore ad Africanos; cum tamen aliquot canones, qui erant in exemplari Romano, deeſſent in Alexandrino. Nihilominus tamen putavit Gratianus, ex ea ipſa epiſtola prope invictum ſe eruere poſſe argumentum ad firmandum canonum Nicænorum numerum in canone 12. diſt. 16. adeo ut, cum noviſſet alibi pauciores numero eſſe canones, quam qui apud Athanaſium recenſerentur, concludere debuerit ſeptuaginta quidem Nicænos canones editos ab initio fuiſſe, ſed eos, exceptis viginti, in deſuetudinem abiviſſe univerſos. Maximam meo judicio intulit injuriam Gratianus in recentiores canonum cuſtodes, quaſi iſti facili negotio paſſi fuerint, maximam partem canonum Nicæni Concilii maxime venerabilis contrariis moribus abrogari. Utinam maturiore deliberatione Collector uſus fuiſſet in perpendenda monumentorum auctoritate; tunc enim ad eas incitas redactus minime fuiſſet. Non opus eſt hoc loco quæſtionem inſtituere de numero canonum Nicænorum, quamquam opportune inſtitui poſſet; cum ſuperius de hac re diſputatum abunde fuerit, cum agerem de Concilio Nicæno. Tantum hic adjiciam, Gratianum in eo fragmento deſcribendo verborum ordinem invertiſſe; ſiquidem in epiſtola ea, quæ habentur in verſ. *Præterea nobis* uſque in finem, deſcripta ſunt ante priora canonis verba a principio, uſque ad illa *per præſentes legatos mereamur*.

Non diſſimilis habenda eſt ratio epiſtolæ alterius Athanaſio tributæ, ex qua depromtus eſt canon 11. cau. 9. qu. 3. Illam Iſidorus Mercator edidit ſub hac inſcriptione: *Domino Beatiſſimo, & honorabili Sancto Patri Felici Sanctæ Sedis Apoſtolicæ Urbis Romæ Papæ Athanaſius, & univerſi Ægiptiorum, Thebaidorum, & Lybiorum Epiſcopi in Sancta Alexandrina Synodo Dei gratia congregati*. Integra epiſtolæ ſententia hæc eſt: cum vellent Epiſcopi Ægiptii, quibus Athanaſius præerat, adverſus Arrianorum perfidiam, improboſque conatus Synodum, ad quam jam convenerant, perficere, ut tutius omnia ad exitum reducerentur, fingebantur a Felice Papa facultatem petiiſſe celebrandi concilii, profitentes ſe nihil velle *Can. 11. cau. 9. qu. 3.*

absque Sedis Apostolicæ auctoritate peragere, imo & adfirmantes, fuisse jam in Nicæno Concilio constitutum, *non debere absque Romani Pontificis sententia concilia celebrari*, quamquam fateantur, hoc statutum Nicæni Concilii periisse cum aliis canonibus benemultis, ex hæreticorum facto. Deinde fingebantur conquesti, se a propriis sedibus pelli, petentes Sedis Apostolicæ auctoritate restitui, præsertim cum in Nicæna Synodo statutum etiam adpareret, Episcopos a nemine posse accusari, aut damnari, & si expulsi damnative fuissent, debere primum restitui, antequam legitimo judicio accusantium vox audiatur. Quid Felix Papa responderit, aut respondisse eum finxerit Mercator, alio in loco animadvertendum fuit. Interea liquet, propositam sub Athanasii nomine epistolam sapere Mercatoris manum, stylum, & phrasim, cum ibidem ex ipsæ describantur sententiæ, quæ passim in ceteris Isidorianis epistolis exhibentur. Atque in hac ipsa epistola cautius decipere recentiores voluit Mercator, dum sententias suas totas fere ad Concilii Nicæni sanctiones exegit, quas tamen sanctiones deperditas fuisse commemoravit, ut curiosis rerum veterum investigatoribus viam omnem præcluderet. Ad hanc rem ita scribit Baronius ad annum 357. §. 66. *Quæ fertur Athanasii nomine ad Felicem Romanum Pontificem ex Synodo Alexandrina scripta ab Episcopis Ægipti, Thebaidis, & Lybiæ, haud æque probatur; quippe quod qualis fuerit status Ecclesiæ Alexandrinæ, ab eo tempore, quo exulente Liberio Felix sedere cœpit, jam satis superius est demonstratum, ut nullus plane locus, vel tempus cogendæ Synodi potuerit esse Athanasio fuga lapso, & in eremo latitante, atque aliis Episcopis pariter exturbatis. Sunt præter hæc multa alia, quæ ibi posita minus arrident, ut cum de ipsius Felicis ordinatione Athanasius eundem Felicem reddit certiorem. At ipse suas merces Mercator emat. De reliquis autem alii judicent.* Addi potest his, verosimile minime esse, Athanasium infensissimum Arrianorum hostem facile communicasse Felici, quem fama erat cura Arrianorum fuisse suffectum ejecto Liberio; imo ex germana epistola ejusdem Athanasii scripta ad solitariam vitam agentes colligitur, Athanasium Felici Papæ quoquo modo fuisse adversatum. Liquet ex his, quale debeat esse judicium de memorato canone 11. cau. 9. qu. 3., videlicet inter Isidorianos erit rejiciendus. Ad eam vocem, quæ ibidem occurrit, *potestative*, adnotandum est, eam, licet inveniatur & in epistola integra Mercatoris, & in multis codicibus Gratiani, in aliis tamen ejusdem Gratiani editionibus antiquis desiderari, cujus loco ista describuntur: *potestati suæ sua auctoritate restituere*.

CAPUT

CAPUT VII.

De Eusebio Emeseno.

Eusebio Emeseno tribuitur apud Gratianum canon 35. de conf. dist. 2., qui tamen est incerti scriptoris.

NEmo ignorat, medio quarto Ecclesiæ sæculo Catholicorum, Arrianorumque partes adeo fuisse commixtas, ut paucis exceptis Nicænæ fidei vindicibus religiosissimis, de plurimis vix dignosceretur, an Catholicam fidem, an Arrianorum perfidiam sectarentur. Cum enim Arriani subdolo, callidoque consilio diversas fidei formulas in indoctum vulgus spargerent, quibus hæreseos suæ notas, & characteres, quoad fieri posset, dissimularent, vulgo ex iis nonnulli credebantur Catholici, imo per illas Catholicorum plures ad se pertrahebant. Hæc ratio est, quare Eusebius Emesenus Episcopus vir ceteroquin omnium literarum genere eruditissimus non tantum apud recentiores, sed etiam apud veteres scriptores variam sui nominis famam retulerit, nimirum apud quosdam vir sanctus, & clarus miraculis existimatus, apud alios inter Arrianos hæreticos damnatus; nec defuerunt, qui eum Arrianorum Patronum, ac Principem vocarent. Fuit ille Athanasio ab Alexandrina Ecclesia ab Arrianis expulso substitutus, forte errore facti deceptus, quod putasset, juste, ac rite Athanasium ejectum ob gravissima crimina, de quibus accusatus palam proponebatur, quemadmodum & eodem tempore S. Felix in locum Liberii Papæ ab Arrianis ejecti ad Romanam Sedem occupandam vocatus fuit. Ceterum Emesenus non diu Alexandrinam Ecclesiam tenuit; scilicet cum graviter extimesceret odium Civium Alexandrinorum in se concitatum, quod ægre ferrent Athanasii exilium, sponte Alexandria aufugit, & postea rite Emesenæ Civitatis Episcopatum suscepit. Itaque invisus pluribus esse debuit vir præclarus ob suam in Athanasii locum substitutionem, quamobrem apud illos Arrianorum signifer audire debuit; neque eam maculæ speciem ab opinione hominum delere potuerunt patrata ab ipso divina operante virtute miracula, utpote quæ præstigia ab ejus adversariis judicarentur, quasi dæmonis arte jactata, præsertim quod vulgo diceretur Eusebius in Mathesim solertissimam olim operam contulisse. Hinc Socrates lib. 2. histor. cap. 6. ejus viri prodigia *portentosas quasdam præstigias* appellavit. Nolo ego in hac caussa judicem agere videri, neque ita facile remotissimæ ætatis acta dirimere; præsertim quod quæ apud Gratianum Eusebio tribuuntur, falso eidem adscripta esse videantur, neque Gratianei laudati canonis auctoritas pendere propterea possit ex semel definita Eusebii virtute, atque doctrina.

Recensuit Gratianus sub Eusebii Emeseni nomine canonem 35. de conf. dist. 2., qui sane legitur integer post Romanam Correctionem inter ejusdem Episcopi homilias hom. 5. post. Pascha. Plures quidem scripsit Eusebius homilias, quæ hodie collectæ sunt in Bibliotheca Patrum; sed quoniam inter istas multa leguntur ad Gallicanam Ecclesiam pertinentia, scilicet de Martyribus Lugdunensibus, de Gennadio Arelatensi, de S. Maximo Rejensi, de Litania Triduana a S. Mamerte

 Viennensi

Viennensi instituta, aliisque similibus, facile est colligere, harum homiliarum non Græcum Episcopum, sed Latinum, & Gallicanum fuisse scriptorem. Hinc alii auctorem prædicant Hilarium Arelatensem, alii Eucherium Lugdunensem, alii Cæsarium Arelatensem, alii demum etiam Rabanum, aut Bedam. Incertitudinem auget observatio Andreæ Schotti, qui in præfatione generali ad easdem homilias animadvertit non in omnibus MSS. veteribus auctoris nomen homiliis illis adscriptum fuisse. Itaque quousque res hisce tenebris offunditur, nec liquet cujus auctoris homilia sit, nemo sane judicare poterit, qualis habenda sit canonis memorati apud Gratianum auctoritas.

CAPUT VIII.

De Hilario Pictaviensi.

Hilario Pictaviensi Episcopo tribuuntur apud Gratianum sequentia capita.

- *Can.* 82. *de conf. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*
- *Can.* 15. *de conf. dist.* 2. *est potius Augustini.*
- *Can.* 78. *de conf. dist.* 2. *pertinet ad homilias Eusebio Emeseno tributas.*
- *Can.* 79. *de conf. dist.* 2. *est potius Rathberti Corbejensis Abbatis.*

Floruit medio quarto sæculo Hilarius Pictaviensis Ecclesiæ in Aquitania Episcopus, vir & ob singularem morum integritatem, & ob insignem doctrinam omnibus omnino spectabilis; quo tempore multa pati debuit ab Arrianis Ecclesiam undecumque turbantibus, exilio etiam pulsus, a quo tamen deinde gloriose reversus est *acerrimus Ecclesiæ Catholicæ adversus hæreticos* defensor, quemadmodum appellatur ab Augustino in lib. 1. adversus Julianum Pelagianum cap. 3. De Hilarii operibus magna cum laude mentionem fecit Hieronymus, quæ in epistola ad Lætam ait *inoffenso pede posse decurri*, & in epistola ad Paullinam scribit; *S. Hilarius Gallicano cothurno attollitur, & cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, & a lectione simpliciorum fratrum procul est.* Eminent vero inter cetera ejus opera libri duodecim de Trinitate, in quorum octavo legitur canon 82. de conf. dist. 2., cujus sententiam ut probe explicemus, & scopus Sancti Doctoris investigandus est, & verba observanda, quæ Gratianeum fragmentum præcedunt, a quibus commoda pendere videtur interpretatio. Itaque ibidem Hilarius totus est, ut demonstret Divinum Verbum Dei Filium esse unum cum Patre, non quidem tantum unitate voluntatis, atque concordiæ, verum etiam unitate naturæ, quod quidem adversus Arrianos disputabat. Etenim cum Arriani Sacrarum Literarum testimonia, quibus Verbum unum esse cum Patre tradebatur, interpretarentur de unitate concordiæ, scribebat e contrario Hilarius his verbis: *Eos nunc, qui inter Patrem, & Filium voluntatis ingerunt unitatem, interrogo, utrumne per naturæ veritatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis?*

Can. 82. de conf. dist. 2.

Si

Si enim vere Verbum Caro factum est, & nos vere Verbum Carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui naturam carnis nostræ jam inseparabilem sibi homo natus adsumsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub Sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit. Ita enim omnes unum sumus, quia in Christo Pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter Patrem in Christo negabit, neget prius non naturaliter, vel se in Christo, vel Christo sibi inesse, quia in Christo Pater (hinc exorditur Gratianus in laudato can. 82.) *& Christus in nobis unum in his esse nos faciunt. Si vere &c.* Quæ sequuntur apud Gratianum in aliquibus a vulgatis Hilarii codicibus non omnino consonant; nam pro illis Gratiani verbis *dum secundum hoc, quod nos sumus, in Deo est; quod autem &c.* legitur apud Hilarium: *dum secum hoc, quod nos sumus, in Deo est; quam autem &c.*, item pro illis verbis *per carnem ejus vivemus*, legitur *per carnem ejus vivimus*. Deinde post illa Gratiani verba, *cum vivat ipse per Patrem*? ita prosequitur Hilarius: *per Patrem autem vivit, dum nativitas non aliena m ei intulit, diversamque naturam, dum quod est, & ab eo est, non tamen ab eo per aliquam incidentem naturæ dissimilitudinem separatur, dum in se habet Patrem per nativitatem in virtute naturæ. Hæc autem idcirco a nobis commemorata sunt, quia &c.* In fine ejusdem canonis vers. *Corpus Christi* adjecit Gratianus, quæ jam retulerat in canone 79. eadem dist. 2. de conf. nescio sane qua de caussa. Certum tamen est, verba ejusdem versiculi apud Hilarium minime legi. Sed de his agetur inferius ad dictum canonem 79. Illud interea addere juvat sententiam canonis 82. ita ab Hilario fuisse compositam, ut ex duplici similitudine, & quod Christus communem nobiscum humanam vere naturam adsumserit, & quod, dum Eucharistiam sumimus, vere Christum ipsum Dominum in nobis suscipiamus, non tantum unione affectionis, sed unione substantiæ, deduceretur, eadem fere ratione, Verbi divini naturam unam eandemque esse cum natura Patris, & Verbum ipsum vere esse in Patre. Sane quemadmodum Hilarius ingeniose ex his demonstrabat adversus Arrianos, Verbum Divinum vere esse Deum, quis etiam ex iis facile non demonstraret, aut adversus Euthychianos Verbum Divinum esse vere hominem factum, aut adversus recentiores Etherodoxos Corpus Christi vere esse in Sacramento Eucharistiæ? Si enim Hilarius ex eo, quod Christus in nobis per Eucharistiam revera insit non unione tantum affectus, sed unione rei, probavit Verbum Dei esse in Patre unione substantiæ, viceversa valebit etiam argumentum ex Hilarii mente, ut quemadmodum Verbum Dei vere in Deo est, ita & Corpus Christi vere sit in nobis, ubi Sacrosanctum Eucharistiæ suscipimus Sacramentum.

Refertur etiam sub nomine Hilarii Episcopi canon 15. de conf. dist. 2., verum apud Hilarium minime legi, & potius exhiberi in epistola Augustini ad Januarium jam Romani Correctores animadverterunt; qui tamen licet verba descripserint, qualia apud Augustinum habentur, non satis in aperto canonis sententiam collocaverunt. Sane si verborum ibidem descriptorum cortici adhærendum esset, forte quisquam ex eo in laxiora adversus moralem Theologiam opinamenta raperetur, dum conjiceret, posse unumquemque ad Eucharistiæ Sacramentum suscipiendum accedere, statim ac eorum criminum non sit conscius, quibus excommunicatus & separatus ab Ecclesia esse non possit. Referenda res est ad integrum Augustini monumentum, cujus verba uberius recitantur in can. 13. dist. 2. de conf. *Can. 15. de conf. dist. 2.*

conf. §. *dixerit quifpiam*. Scilicet ibidem Auguftinus inquirens, num optimum fit, frequentius ad Euchariftiæ Sacramentum accedere, an perraro, varias in medium quorundam opiniones adducebat. Alii enim, ajebat ipfe, fuadebant, unumquemque quotidie ad Euchariftiam accedere, nec abftinere, nifi fuerit excommunicatione ab Ecclefia divifus. Alii viceverfa monebant, neminem ad illud Sacramentum venire, nifi primum ab omnibus leviffimis etiam peccatorum maculis immunem fe effe cognofceret. Has opiniones non probando, fed commemorando recenfuit Auguftinus; proptereaque quæ in dicto canone 15. legimus, exhibent non Auguftini, fed aliorum ab Auguftino commemoratorum fententiam. Quod fi curiofius quæras, quomodo in Gratianei canonis infcriptionem irrepere potuerit Hilarii nomen, dicam, forte aliquem ex collectoribus, qui primus fragmentum illud edidit, tribuiffe Auguftino fcribenti ad Januarium; atque cum Auguftinus alienam opinionem proponeret, fufpicari quidam deinde potuit eam fuiffe opinionem Januarii Epifcopi, unde canonem duxerit Januario Epifcopo adfcribere. Canon ita adfcriptus, adfcribi poftea potuit Hilario ab imperito quodam Amanuenfi, qui pro nomine Januarii legerit nomen Hilarii ob quandam fyllabarum affinitatem, præfertim fi confideremus in veteribus manufcriptis breviari voces confueviffe, & facile contingere potuiffe, ut in hac ex. gr. infcriptione *J̄arius Epifcopus*, quæ ita legi debuiffet *Januarius Epifcopus*, potius legeretur *Hilarius*, vel *Ilarius Epifcopus*.

Can. 78. de conf. dift. 2. Falfo etiam tribuitur Hilario Pictavienfi canon 78. de conf. dift. 2., qui, fi fides effet vulgatis codicibus, potius Eufebio Emefeno tribuendus videretur. Etenim inter vulgata opera Eufebii in homilia 5. poft Pafcha, ubi comparatio fit inter Manna Judæorum, & Chriftianorum Euchariftiam, ifta leguntur: *De quo pane* (videlicet Eucharistico) *vetus narrat hiftoria, nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus paraverat, reperit minus, eo quod Euchariftiæ Sacræ perceptio non in quantitate, fed in virtute confiftat, quod corpus Sacerdote difpenfante tantum eft in exiguo, quantum effe conftat in toto, quod cum Ecclefia fidelium fumit, ficut plenum in univerfis, ita integrum effe probatur in fingulis*. Hæc fane nemo non videt, eadem prorfus effe cum verbis dicti canonis 78., quamquam paullo aliter difpofita. Eam ipfam homiliam Eufebio Emefeno adfcribendam Gratianus voluit, dum ex eadem ipfa laudavit canonem 35. de conf. dift. 2. Ceterum, quemadmodum fuperius ad eundem canonem 35. animadvertendum fuit, nec tuto adfirmari poteft, homiliam illam Eufebii effe. Adnotat ad homilias illas Andreas Schottus, non poffe effe alicujus Orientalis Scriptoris, fed potius Latini, & Gallicani, cum multa in iis legantur ad Gallicanam Ecclefiam fingulari jure pertinentia; imo etiam adnotat in nonnullis codicibus legi eafdem fub nomine aut Eucherii Lugdunenfis, aut Hilarii Arelatenfis. Exinde vero colligimus, quam ob cauffam contigerit, ut canon 78. fub nomine Hilarii exhiberetur; forte enim Collector, qui primus canonem edidit, utebatur eo codice homiliarum, qui nomen infcriptum haberet Hilarii Arelatenfis, unde non omnino injuria etiam canoni ipfi Hilarii nomen adjecit. Siquis itaque velit canonem Hilario Arelatenfi adfcribendum, ego minime repugnabo, cum verofimile effe poffit, homilias illas fuiffe ab Hilario Arelatenfi confcriptas. Attamen nullo modo probare poffum veteres aliquot Gratiani editiones, in quibus in infcriptione ejufdem canonis legebatur *ex Hilario Papa*, proindeque magis probandæ funt recentiores vulgatæ Gratianei codicis editiones, in

quibus

quibus legimus simpliciter: *Item Hilarius*, ut non incommode Hilarius Arelatensis quasi auctor canonis agnosci possit.

Subsequitur apud Gratianum canon 79. de cons. dist. 2. sub hac inscriptione: *Idem*, quæ significat ex Hilario Episcopo esse canonem derivatum. De Hilario non Arelatensi, sed Pictaviensi sensisse Gratianum, colligo ex eo, quod idem Collector in fine sequentis canonis 82. eadem verba descripserit iterum sub nomine Hilarii Pictaviensis. Ceterum neque erant verba illa adscribenda Hilario Pictaviensi, neque Hilario Arelatensi, sed potius Rathberto Abbati Corbejensi sæculi noni Scriptori; hic enim in libro de Corpore, & Sanguine Christi cap. 4. ita scribit: *Sed si veraciter inspicimus, jure simul veritas, & figura dicitur, ut sit figura, vel character veritatis, quod exterius sentitur, veritas vero est, quidquid de hoc mysterio interius recte intelligitur, aut creditur.* Ex quibus verbis Gratiani canon erit emendandus. Qua vero de caussa factum fuerit ut pro nomine Rathberti nomen Hilarii adscriberetur, mihi satis compertum esse non potest. *Can. 79. de cons. dist. 2.*

CAPUT IX.

De Basilio.

Sequentes Canones ex Basilio Gratianus descripsit.

Ex Libro de Spiritu Sancto.	*Can. 5. dist. 11. ad varias Græci textus interpretationes exigendus.*
Ex homilia in In Lucam.	*Can. 8. dist. 47. Basilio æque, atque Ambrosio tribuendus.*
Ex Epistola ad Amphilochium	*Can. 31. dist. 50. ex integris Basilii codicibus emendandus, atque explicandus.*
Ex ceteris libris, præsertim Asceticis, sive institutiones monasticas spectantibus.	*Can. 22. dist. 54. perperam octavæ Synodo adscriptus.* *Can. 4. dist. 90.* / *Can. 5. dist. 90.* { *simul jungendi, & perperam octavæ Synodo adscripti.* *Can. 9. cau. 1. qu. 1. perperam octavæ Synodo adscriptus.* *Can. 7. cau. 5. qu. 6. perperam octavæ Synodo adscriptus.* *Can. 28. cau. 11. qu. 3. referendus ad can. 18. cau. 11. qu. 3.* *Can. 77. cau. 11. qu. 3. perperam octavæ Synodo adscriptus.* *Can. 2. cau. 20. qu. 4. referendus ad librum Pœnitentialem Theodori Cantuariensis.*

Can.

Can. 7. cau. 26. qu. 7. Can. 8. cau. 26. qu. 7. Can. 9. cau. 26. qu. 7. Can. 10. cau. 26. qu. 7. Can. 11. cau. 26. qu. 7.	*perperam octavæ Synodo adscripti, & ad diversa Basilii monumenta exigendi.*
Can. 22. cau. 27. qu. 2.	*perperam octavæ Synodo adscriptus.*
Can. 1. de pœn. dist. 2.	*perperam octavæ Synodo adscriptus.*
Can. 25. de conf. dist. 2.	*perperam octavæ Synodo adscriptus.*

QUamquam maxima sit, sicut esse debet, apud me Patrum omnium veterum existimatio, neque ausim inter illos comparationem facere, ut meo judicio aliis alios præferam; tamen quotiescumque mihi detur palam facere, in cujus monumentis legendo, meditandoque singularem præ ceteris senserim jucunditatem, non possum non fateri lectionem Basilii Cæsareæ in Cappadocia Episcopi mihi semper fuisse multo dulcissimam, ita ut in ejus operibus evolvendis, perpendendisque summum mihi delicium constituerim. Novi statim in eo eximiam rerum gerendarum prudentiam, sanioris semper consilii gravitatem, in tradendis regulis ad instituendam sinceram inter homines societatem appositis dexteritatem, & mirabilem modum, in orationibus publicis vim sane, & robur invictissimum, in conficiendis hæreticis argumentorum subtilitatem cum soliditate conjunctam, eam demum sententiarum rationem, in qua nonnisi integerrimum vita, & moribus virum deprehenderem; Quod tunc etiam percepi maxime, quum in recentiorum Patrum plurimorum monumenta scrutatus, statim nosse potui, multa apud ipsos esse a Basilii operibus derivata, & non tam recentiores vetustiorem imitari conatos fuisse, quam integras vetustioris sententias eosdem recentiores verbo fere tenus in sua volumina transtulisse. Floruit ille post medium sæculum quartum apud suos veneratissimus, apud ceteros summis laudibus celebratus, posteritati habitum velut exemplar insigne; Hinc Cassiodorus in præfatione libri divinarum institutionum recensuit illum in Cathalogo *Studiosissimorum virorum, quos Græca facundia concelebrat*, & Gregorius Theologus vulgo Nazianzenus, qui ei familiari necessitudine jungebatur, affirmare non dubitavit, tantum Basilii orationem omnibus hominum sermonibus antecedere, quantum divina vox præstat humanis. Videatur oratio funebris Gregorii de laude Basilii, in qua singula Basilii opera quam maxime celebrando persequitur. Ex hujus Sancti Antistitis monumentis, quæ vel ad præsidium veræ fidei, vel ad sacrarum literarum germanam interpretationem pertinent, vix unum aut alterum apud Gratianum relatum est. Plura sunt excerpta ex libris vel ad disciplinam Ecclesiasticam, vel ad mores monasticos informandos spectantibus. In omnibus sane existit eximia prudentia æque atque doctrina.

De

De Libro de Spiritu Sancto.

Exordior a libro mirandæ profecto sapientiæ de Spiritu Sancto, de quo ita loquebatur laudatus Gregorius in oratione funebri Basilii: *Cum ea, quæ de Spiritu Sancto scripsit, evolvo, Deum, quem habeo, nanciscor, veritatem libero, & fidenti animo prædico, illius videlicet Theologiæ & prædicationi insistens.* Revera ibidem solida quadam, & ad Sacras Literas exacta philosophia enucleatur, ita dixerim, vera de Divina Sancti Spiritus natura doctrina, adversus quam duce Aetio nonnulli dicere, aut scribere cæperant. Exinde depromtus est canon 5. dist. 11., cujus tamen verba a simplicioribus ad Græca exemplaria consonis codicibus nonnihil aberrant, cujus diversitatis caussa ex eo profecta est, quod variæ in lucem prodierint Latinæ e Græco idiomate versiones. Romani Correctores in notis ad eundem canonem & Græcum textum subjecerunt, & alteram Græci textus interpretationem; sed etiam hæc paullo distat ab aliis editis, vulgatisque Basiliani codicis exemplaribus. Duas ego adhuc versiones in præsentia exhibebo, ex quibus clarius intelligi Basilii sententiæ possint. Prior est editionis Antuerpianæ anni 1516. opera Andreæ Schotti vulgata interprete Desiderio Erasmo, ubi ista leguntur cap. 27. *Dogmata, quæ in Ecclesia prædicantur, quædam habemus e doctrina scriptorum prodita, quædam rursus ex Apostolorum traditione in mysterio, idest in occulto tradita recepimus; Quorum utraque parem vim habent ad pietatem, nec his quisquam contradicit, quisquis sane, vel tenuiter expertus est, quæ sint jura Ecclesiastica. Nam si consuetudines, quæ scripto proditæ non sunt, tanquam non multum habentes momenti, conemur rejicere, imprudentes & ea damnabimus, quæ in Evangelio necessaria ad salutem habentur, imo potius ipsam Fidei prædicationem ad nudum nomen contrahemus. Quod genus est, ut ejus, quod primum est & vulgatissimum primo loco commemorem, ut signo Crucis eos, qui spem collocarunt in Christum, signemus, quis scripto docuit? Ut ad orientem versi precemur, quæ nos docuit scriptura? Invocationis verba, quum ostenditur panis Eucharistiæ; & poculum benedictionis quis Sanctorum in scripto nobis reliquit? Nec enim his contenti sumus, quæ commemorat Apostolus, aut Evangelium, verum alia quoque & ante & post dicimus, tanquam multum habentia momenti ad mysterium, quæ ex traditione citra scriptum accepimus. Consecramus autem aquam Baptismatis, & Oleum unctionis, præterea ipsum, qui Baptismum accipit, ex quibus scriptis, nonne a tacita secretaque traditione? Ipsam porro Olei inunctionem quis sermo scripto proditus docuit? Jam ter immergi hominem, unde est traditum? Reliqua item, quæ fiunt in Baptismo, veluti renunciare Satanæ, & Angelis ejus, ex qua scriptura habemus? nonne ex privata, & arcana hac traditione? nonne ex doctrina, quam Patres nostri in silentio, quod curiosos, & otiosos submovet, servarunt? Pulchre quidem illi, nimirum docti arcanorum venerationem silentio conservari.* Altera versio est recentior Maurinæ editionis, qua ita habetur: *Ex adservatis in Ecclesia dogmatibus, & prædicationibus alia quidem habemus e doctrina scripto prodita, alia vero nobis in mysterio tradita recepimus ex traditione Apostolorum, quorum utraque vim eandem habent ad pietatem, nec iis quisquam contradicet; nullus certe, qui vel tenui experientia noverit, quæ sint Ecclesiæ instituta. Nam si consuetudines, quæ scripto proditæ non sunt, tanquam non multum habentes momenti, adgrediamur rejicere, imprudenter Evangelium in ipsis rebus præcipuis lædemus, imo potius*

Can. 5. dist. 11.

prædicationem ad nudum nomen contrahemus. Verbi gratia, ut ejus, quod primum est, & vulgatissimum primo loco commemorem, ut signo crucis eos, qui spem collocant in Christo, signemus, quis scripto docuit? ut ad orientem versi precemur, quæ nos docuit scriptura? invocationis verba, quum conficitur panis Eucharistiæ, & poculum benedictionis, quis Sanctorum in scripto nobis reliquit? Nec enim his contenti sumus, quæ commemorat Apostolus, aut Evangelium, verum alia quoque & ante, & post dicimus, tanquam multum habentia momenti ad mysterium, quæ ex traditione non scripta accepimus. Benedicimus autem & aquam baptismatis, & oleum unctionis, imo ipsum etiam, qui baptismum accipit, ex quibus scriptis, nonne a tacita, secretaque traditione? ipsam porro olei inunctionem quis sermo scripto proditus docuit? jam ter immergi hominem unde haustum? Reliqua item, quæ fiunt in baptismo, veluti renunciare Satanæ, & Angelis ejus, ex qua scriptura habemus? Nonne ex minime publicata, & arcana hac doctrina, quam Patres nostri silentio quieto, minimeque curioso servarunt? Quippe illud probe didicerunt, mysteriorum reverentiam silentio conservari. Hoc sane monumentum adeo vivide, alacriterque tum Divinarum tum Ecclesiasticarum traditionum necessitatem expressit, ut recentiores hæretici traditionum omnium osores vel ex hoc uno librum hunc Sancto Basilio abjudicaverint; Perperam tamen, neque enim istæ sunt critices artis regulæ, quibus in discretione librorum utendum sit, ut ea quisque rejiciat, quæ suis opinionibus adversari dignoscit; præsertim vero hac in re, cum evidens sit de libri hujus fide laudatum Gregorii Theologi testimonium, cui consonat Hieronymus, cum in lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis ait de Basilio: *Egregios contra Eunomium elaboravit libros, & de Spiritu Sancto volumen.* Videantur adnotationes Frontonis Ducæi, quæ adjectæ sunt tomo 3. operum Sancti Basilii in Maurina editione.

De Homilia in Lucam.

Can. 8. dist. 47. Est inter opera Basilii singularis quædam homilia in Evangelium Lucæ ad interpretationem verborum illorum cap. 12. *Diruam horrea mea, & majora ædificabo.* Ex ea depromtus est canon 8. dist. 47., qui apud Gratianum tribuitur Ambrosio, & quidem in sermone 81. de eo, quod scriptum est in Evangelio: *Hominis cujusdam divitis fructus uberes ager attulit.* Sane in veteribus Ambrosii codicibus exhibetur, quibus consonant Gratianea verba, prout hodie jacent, junctis Romanorum Correctorum emendationibus. Verum Maurini Monachi Ambrosianorum operum editores sermonem illum inter Ambrosianos recensere noluerunt ea ratione, quod Basilio potius tribuendus sit; cum apud Basilium idem legatur eodem ordine sententiarum exaratus, & vix immutatis quibusdam vocabulis caussa latinæ diversæ interpretationis. Si mihi licet in hac re sententiam ferre, dixero jure & Basilio, & Ambrosio sermonem adscribendum esse. *Illum primus Basilius composuit, & publice recitavit.* Eodem deinde latine reddito in sua Ecclesia usus fuit Ambrosius. Nemini id mirum videatur, cum sine probro, imo etiam cum laude Ambrosius potuerit Græcis Basilii sermonibus uti, quod essent maxime populo utiles, & mira elegantia elaborati. Neque enim novum id erit apud eum, qui libros Ambrosii cum libris Basilii comparet. Siquidem apud Basilium extat liber pulcherrimus in Hexameron, in quo divina sex dierum

opificia

opificia explicantur; legimus quoque apud Ambrosium opus simile non solum eodem titulo nuncupatum, sed etiam plurimis Basilii sententiis undique cumulatum, quod manifeste indicat, Ambrosio antiquissimum fuisse, scripta Basilii expendere, eademque latinitate donata suo nomine palam facere suis; tanta erat Basilii, ejusque doctrinæ existimatio, ut ejus traditiones viri sanctissimi non coerceri Græcorum finibus, sed alias in provincias traduci gravissimo sane consilio judicaverint. Quoniam vero, ut superius animadvertebam, Gratianeus canon cum Ambrosianis codicibus consonat, videndum superest, an omnino etiam consonet cum codicibus Basilianis. Profecto quæcumque varietas inest, tota ex Latinarum interpretationum varietate proficiscitur. Duas hoc in loco versiones proferam, ad quas monumentum exigatur. Prior est Petri Nannii in Antverpiana editione, his verbis: *Quemadmodum enim qui insania detinentur, non res ipsas vident, sed ea, quæ morbus affingit, ita tua anima avaritia occupata nihil nisi aurum, nihil nisi argentum contemplatur; libentius aurum, quam solem intueris. Optas omnia in auri naturam mutari, idque etiam, quatenus natura patitur, facis. Quid enim non pro auro machinaris? Vinum tibi in aurum concrescit, vellera aurea fiunt, omnia mercimonia, omnia tua instituta aurum tibi adferunt, ipsumque aurum sese progeminat usuris crescens. Satietas nunquam finis nunquam tuæ cupiditatis.* Et infra: *Ecquem, inquit, injuria afficio, si mea teneo? quid ais tua? Unde ea in vitam attulisti? quemadmodum siquis in theatro sedilia occupet, ac deinde supervenientes excludat, sibi proprium vendicans, quod omnium usui patet, ad eum modum se divites gerunt. Cum enim quod commune est priores invaserunt, ex præoccupatione id proprium sibi faciunt. Quod si quisque quod suæ necessitati leniendæ sufficeret, auferret, & quod superfluum esset, ei relinqueret, qui indigeret, nullus opulentus, nullus inops esset. Nonne nudus ex utero elapsus es? Nonne nudus in terram reverteris? Ista quæ habes, unde tibi orta sunt? Si ultro, fortuitoque dicis, impius es, cum non agnoscas, qui ea creavit, nec gratiam habes, qui ea tibi dedit. Si vero confiteris ea a Deo profecta esse, dic mihi, qua de caussa acceperis. Num Deus injustus est, qui ea, quæ victus sunt, inæqualiter distribuit? Cur tu dives, ille vero pauper est? An non id ideo plane, ut & tu benignitatis, & fidelis dispensationis mercedem recipias, & ille magnificis tolerantiæ præmiis cohonestetur? Tu vero cum omnia in inexplebilem avaritiæ tuæ sinum infarcias, neminem te putas injuria lædere, cum tot defraudes? Quis est, qui avarus est? Et plus quam suam partem vendicat? Is nimirum, qui non contentus est eo, quod ipsi sufficit. Quis fraudator est? Qui quæ singulorum sunt, aufert. An non tu avarus es? An non fraudator? Qui quæ dispensanda acceperis, ea tibi propria facis. An qui vestitum vestibus renudat, vestium spoliator dicitur, qui vero nudum, cum potest, non vestit, aliud nomen merebitur? Famelici panis est, quem tu detines, nudi vestimentum est, quod tu in tuis capsulis servas, discalceati solea est, quæ apud te computrescit. Egeni pecunia est, quam tu defossam habes. Ergo totidem injuria afficis, quot præbere potuisti.* Posterior versio est apud Maurinos in 2. tomo Basilianæ editionis his verbis: *Ut enim qui præ insania mente moti sunt res ipsas non intuentur, sed ea, ex quibus afficiuntur, sibi animo fingunt, ita anima tua ab avaritia possessa, cuncta aurum, cuncta argentum videt. Conspicias libentius aurum, quam solem. Verti omnia in auri naturam exoptas, atque in id incumbis pro virili. Quid enim non moliris propter aurum? Frumentum tibi fit aurum, vinum in aurum concrescit, lanæ tibi in aurum vertuntur; mercatura omnis, omnis solertia parit tibi aurum: ipsum aurum generat semetipsum, dum per fœnera multiplicatur; neque tamen*

satietas est, neque finis reperitur cupiditatis. Et infra: *Cui, inquit, injuriam facio, dum retineo mea, atque conservo? quæ, dic mihi, tua sunt? unde accepta in vitam intulisti? Velut si quis loco in Theatro ad spectandum occupato deinde ingredientes arceat, id sui ipsius proprium ratus, quod ad omnium communem usum proponitur, tales ejusmodi quoque divites sunt. Num communia præoccupantes, ea ob præoccupationem sibi adsumunt? quod si suæ quisque necessitati sublevandæ id modo, quod satis est, caperet, egenti vero relinqueret, quod superfluum est, nemo esset dives, pauper nemo. Nonne nudus egressus es ex utero? Nonne nudus iterum in terram reverteris? unde autem tibi præsentia bona? Si a fato dixeris, impius es, qui non agnoscas conditorem, neque gratiam habeas largitori. Sin confiteris esse a Deo, dic nobis rationem, cur acceperis. Num injustus Deus, qui nobis inæqualiter vitæ necessaria distribuit? Cur divite te, ille pauper est? An non utique, ut & tu benignitatis, ac fidelis dispensationis mercedem accipias, & ille magnis patientiæ præmiis donetur? Tu vero inexplicabilibus avaritiæ finibus omnia complexus, atque his tam multos privans nemini ullam injuriam facere te existimas? Quis avarus est? Qui rebus, quæ satis sunt, contentus non est. Quis spoliator? Qui cujusque res aufert. Non avarus es tu? non spoliator es tu? qui scilicet quæ dispensanda recepisti, ea tibimetipsi propria facias. Furne vocabitur, qui veste indutum denudarit, qui vero nudum non induerit, id si agere potest, alia quadam appellatione dignus est? Esurientis est panis, quem tu detines: nudi est pallium, quod tu in arca servas: discalceati calceus, qui apud te putrescit, indigentis argentum, quod defossum habes. Quare quot hominibus dare potes, tot infers injuriam.* Auream istam sententiam ita integram descriptam ideo volui, ut non solum Gratianeum fragmentum, quod alias Ambrosianis codicibus consonat, & Basilianis operibus consonare videatur, verum etiam ut Gratiani monumentum ex integra sententiæ descriptione ad majorem elegantiam componatur.

De epistolis ad Amphilochium.

Can. 31. dist. 50. Tribus epistolis, quas ideo Canonicas appellant, quod pœnitentiales canones exhibeant, Amphilochium Iconiensem Basilius de pœnitentium disciplina erudivit. Distributæ sunt illæ in canones 84., imo etiam in plures apud illos, qui alia fragmenta epistolarum Basilii canonibus adjecerunt; easdemque cum notis Balsamonis, & Zonaræ Latinas & Græcas edidit Guillielmus Beveregius in tomo 2. Pandectarum canonum. Ad canonem 27. in epist. 2. videtur pertinere canon 31. dist. 50. En Basilii verba latine reddita Gentiano Herveto interprete. *De presbytero, qui per ignorantiam nefariis nuptiis implicatus est; definivi, quæ oporteat, esse quidem Cathedræ participem, a reliquis autem actionibus abstinere, ei enim sufficit venia.* (clarius Beveregius: *ei enim sufficit, ut veniam consequatur*). *Ut is autem aliis benedicat, qui sua debet negotia curare* (vertit Beveregius: *qui sua debet vulnera curare*) *non est consentaneum. Benedictio enim est sanctificationis communicatio; qui autem eam non habet propter ignorantiæ lapsum, quomodo aliis communicabit? Nec ergo publice, nec privatim benedicat, nec Christi Corpus aliis impertiat, nec aliquod aliud sacrum ministerium obeat, sed quod præsideat contentus, aliis & Christo defleat* (Beveregius *aliis & Domino defleat*), *ut sibi ignorantiæ peccatum condonetur.* Hæc sane Basilii verba non parum a Gratianeo canone distant; etenim cum Basilius de solis

solis sacerdotibus ignorantia lapsis sermonem instituerit, eisque solum inter consacerdotes sedendi honorem tribuerit, ceteris honoribus, ac juribus denegatis, Gratianus indiscriminatim de lapsis omnibus locutus est, eisdemque communionis, & altaris & baptismi ministerium indulsit, quæ sane indicant, lapsis sacerdotibus concessa fuisse apud Basilium Diaconorum officia. Romani Correctores animadverterunt, ad rem Gratiani accedere potius canonem 14., qui in recentioribus editionibus est 12. Concilii Aurelianensis 1. anni 511., quique refertur apud Gratianum in can. 14. §. *si vero* dist. 81. Verum neque iste omnino eandem sententiam exhibet, qualis exprimitur in laudato can. 31., nam in can. 14. mentio fit de Sacerdote pœnitentiam primum suscipiente, cui necessitate demum urgente baptizare permittitur; at in can. 31. de Sacerdotibus agitur post susceptam pœnitentiam lapsis; atque iis indiscriminatim non Baptismatis tantum, sed & Eucharistiæ collatio, nec non altaris ministerium indulgetur. Præterea Romani Correctores similem sententiam quæsiverunt in can. 9. Concilii Neocæsariensis: verum & ibidem adparet diversa species. Refertur apud Gratianum in can. 1. cau. 15. qu. 8., atque in eo de peccatis sermo est, quæ quis ante adeptum sacerdotii gradum admisit, de quibus sane intelligere minime possumus laudatum canonem 31., a quo propterea utpote minime consono germanis Patrum monumentis, solidum argumentum deducere nemo facile poterit.

De ceteris Basilii libris, præsertim Asceticis, sive institutiones Monasticas spectantibus.

Progredior ad cetera Basilii opera, quæ Ascetica vulgo appellant, in quibus scilicet sanctus Antistes complexus est optimas Monachorum, ac Monasteriorum institutiones, pluribus editis opusculis mira sane sapientia prudentiaque conscriptis. Ex his sunt in vulgatis Basilii codicibus in primis sermones duo, deinde regulæ fusius disputatæ, idest dialogi instar compositæ, & variis aptissimis sententiis exornatæ: sunt etiam regulæ breviores, eadem quidem dialogi methodo elaboratæ, sed breviori stilo contractæ. Non tamen ignorandum est, regulas istas, sive fusius disputatas, sive breviores a nonnullis fuisse potius adtributas Eustachio Sebasteno, quemadmodum refert Sozomenus lib. 3. cap. 13. Sed parvi momenti est auctoritas ita opinantium, quum alias non desint insignes & veteres Ecclesiastici Patres, ac Scriptores spectabiles, qui illas regulas Basilii nomine memoraverunt, quales fuere Gregorius Nazianzenus, Hieronymus, Ruffinus, Cassianus, & Photius. Et quamquam Bellarminus regulas breviores a Basilio abjudicare conatus fuerit, quod auctor illarum in cap. 1. & 45. visus fuerit traditiones rejicere universas, & in cap. 293. visus fuerit peccatorum discrimina non agnoscere; sunt tamen gravissimi Theologi viri, qui commode interpretati sunt illa monumenta, & sine auctoris injuria explicaverunt. Opuscula huc usque memorata universa edita sunt in singulis Basilianorum operum editionibus. Sed præterea his addi posset opusculum aliud, quod vulgo inscribitur *de institutis Monachorum*, e græco latine redditum a Ruffino Torano, atque exhibetur in codice regularum aucto a Luca Holstenio, editoque Parisiis anno 1684., quamquam an opus istud revera Basilii sit, ego maxime

maxime dubitaverim; sive quod in vulgatis Basilii codicibus desideretur; sive quod verosimile non videatur, sanctum virum tot opuscula ad eandem rem formare, atque edere voluisse, quorum in uno nihil amplius, quam in altero traderet; quæ observatio eo probabilior est, quo clarius constat opuscula illa invicem conferenti, plurima, quæ habentur in regulis vel brevibus vel fusius disputatis, transducta esse ad librum de institutis Monachorum, aliquando etiam figura tenus, & compositione verborum. Quamobrem ego conjicio, libellum hunc a quodam recentiore obscuri nominis auctore elucubratum fuisse ex variis hinc illinc depromtis Basilii sententiis, impositumque deinde eam ob caussam opusculo Basilii nomen, quemadmodum in aliis hujusmodi operibus vetustis Ecclesiæ Patribus adscriptis non semel evenit.

Hac præhabita generali Asceticorum Basilii operum specie, necessarium est hoc in loco Gratiani quædam errata detegere, aut illorum auctorum, a quibus monumenta sua Gratianus decerpsit. Videlicet cum describendum esset monumentum Basilii, pro nomine isto *Basilius* adscriptum fuit: *Octava Synodus*; quod etiam ipsum contigit, dum laudandum esset Isidori nomen, cum appareat pro Isidoro octavam Synodum commemoratam. Id prænotandum puto, antequam ad Gratianeos canones deveniam, quia plura sunt hujus errati apud Gratianum exempla, quemadmodum patebit ex iis, quæ inferius observabuntur. Erratum, ut arbitror, ex difficili MSS. codicum, præsertim breviatis vocibus de more veterum Amanuensium exaratorum interpretatione, seu lectione profluxit. Finge enim ita adscriptum fuisse Basilii nomen *Basius*, facile contingere potuit, ut prior syllaba *Ba* intelligeretur ita, ut significaret 8. *a* propter similitudinem literæ B & notam numeralem 8., & propter conjunctionem adjectæ literæ *a*, qua videtur ita legi posse *octava*, cum sit ita legendo *a* litera finalis. Duas alias posteriores syllabas breviatas *sius*, nemo non videt facile potuisse percipi, quasi legendum esset *Sinodus*, sive *Synodus* ab imprudente & minus accurato Amanuensi. Præterea in quibus canonibus Gratianus adscripsit & nomen Basilii & nomen Isidori, idem erratum evenire facile potuit. Nam si fingas ita adscriptum: *Ba: isidus*, ut significaretur *Basilius*, *Isidorus*, transferri potuit syllaba *Ba* in vocem 8. *a*, sive *octava*, quemadmodum etiam vox *Isidus* in vocem *Synodus*. Ne videantur forte alicui nimis subtiles hujusmodi observationes: etenim aptissimæ inveniri ab eo poterunt, qui consideret, revera esse Basilii, vel Isidori, quæ a Gratiano tribuuntur octavæ Synodo, consideret prætera in veteribus MSS. plura errata hujus generis passim occurrere.

Can. 22. dist. 54. Jam vero post hæc ad Gratianeos canones deveniamus. Primus est canon 22. dist. 54., qui sane ex illis est, qui nomine octavæ Synodi laudantur. Is jure & Isidoro Hispalensi tribui, & Basilio potest. Isidori potissimum est, qui in cap. 19. regulæ Monachorum eadem fere verba descripsit, ibi: *Abbati, vel Monacho Monasterii servum non licebit facere liberum: qui enim nihil proprium habet, libertatem rei alienæ dare non debet. Nam sicut sæculi leges sanxerunt, non potest alienari possessio, nisi a proprio Domino, ita & omne, quod in Monasterio in nummo ingreditur, sub testimonio seniorum accipiendum.* Similia omnino apud Basilium, ut verum fatear, non leguntur; verum & ex Basilio & ex Isidoro fuisse laudatum canonem ab aliquo ex Collectoribus, qui Gratiano auctores fuerunt, suspicor ex eo, quod Isidorus plurima ex Basilio derivaverit, præsertim in laudatum caput 19., ut liquido constabit ei, qui utriusque Antistitis opera conferre voluerit. Imo, si verum amamus,

mus, idem caput verbis ipsis tenus Basilio recte tribui nequit; nam in primis *abbatis* nomen, quod ibidem occurrit, a disciplina Basiliana alienum est, cum qui Monachis præfectus fuit, apud Basilium non *abbas* appellaretur, sed potius *Antistes*, aut *communis disciplinæ moderator*. Deinde quod de servis Monasticis ibidem dicitur, ætati Basilii non satis convenire videtur, sed potius ad recentiora tempora referendum est; cum nullibi Basilius de Monasteriorum servis sermonem fecisse deprehendatur. Tantum mentio servorum habetur in cap. 11. regularum fusius disputatarum, ibi: *Quicumque vero sub jugo sunt servi, ii si ad fratrum conventum profugiant, admoniti, ac meliores effecti remittendi dominis sunt, & in hoc Paullus imitandus, qui Onesimum, quem per Evangelium ipse genuerat, Philomeni remisit*. Sed in his, ut patet, alia species est, quam quæ apud Gratianum effingitur, cum apud Basilium de alienis, non de Monasteriorum servis agatur.

In Pœnitentiali Romano ab Antonio Augustino evulgato tit. 6. cap. 9. quædam traduntur sub nomine Concilii Moguntiensis, quæ plurimum consonant cum canonibus 4. & 5. dist. 90 ibi: *Si quis murmurans extiterit, videat, ne pœnam murmurantium incurrat, de qua Apostolus dicit: neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore juxta mensuram, opusque peccati, quia in hoc sententia Apostoli pleniter declaratur, Sacerdotis judicio pœniteat*. Et cap. 10. *Qui contentiosus, aut murmurans existit, secundum arbitrium Prioris ita pœniteat, qualiter culpæ qualitas exigit*. Item in cap. 12. *Si quis contentiones, vel rixas amaverit, vel manifestum convicium fratri intulerit, juxta arbitrium Prioris, vel Rectoris, modumque peccati diuturna expietur pœnitentia*. Gratianus monumenta eadem laudavit sub nomine Synodi octavæ, quæ tamen melius tributa fuissent Basilio, dummodo eadem referantur ad eam Monachorum regulam, quam superius dixi editam sub Basilii nomine ab Holstenio; siquidem in ea interrogatione 71. ita legitur: *Si autem obediens quis murmuret? Resp. Apostolo dicente, omnia facite sine murmuratione, & hæsitationibus. Alienus sit a fratrum unitate qui murmurat, & opus ejus abjiciatur. Manifestum enim est, ille qui talis est, quia infidelitate ægrotat, & certam futuræ spei fiduciam non gerit*. Et in cap. 93. *Si vero etiam quis murmuret propter escam, quæ erga eum sententia servabitur? Ea, quæ circa illos murmuraverunt in deserto; dicit enim Apostolus: ne murmuraveritis, sicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab exterminatore*. Quoniam vero superius observabam, libellum hunc forte Basilii non esse, sed potius recentioris auctoris, qui Basilianas sententias aut imitari, aut alio ordine digerere studuerit, juvabit animadvertere, similia etiam quædam legi in regulis Basilii fusius disputatis cap. 29. ibi: *Ceterum si quis murmurasse, aut plus æquo extulisse se animadversus fuerit, hujus opus nequaquam cum illorum commisceri operibus debet, qui humiles sint, spirituque contriti; neque id ullo modo in pietatis veræ cultorum usus erogari. Siquidem quod altum est hominibus, id abominabile est apud Deum, eoque magis, quod hæc de re est præceptum Apostoli, qui quidem sic dicit: neque murmuraveritis, sicut quidam murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore*. Præterea similia quædam habentur in regulis brevioribus cap. 39. & 133. Addi his possunt, quæ traduntur in sermone 1. de institutione Monachorum, utpote consona verbis versiculi *juxta mensuram* in dicto can. 4., ibi: *Qui in culpa aliqua deprehensi fuerint, ad magnitudinem delicti pœnæ etiam modus accommodatur*; & infra: *Qua in re qui erit communis disciplinæ moderator, is cum magnitudine culpæ pœnam etiam commetietur*. Postrema hæc verba admodum etiam consonant cum versiculo *qui*

Can. 4. & 5. dist. 90.

qui contentiosus in dicto can. 5., quemadmodum priora ejusdem canonis verba commode referri possent ad caput 17. regulæ Monachorum apud Isidorum Hispalensem in illis verbis, ad Monachum delinquentem pertinentibus: *Si contentiones, vel rixas amaverit, si manifestum convicium fratri intulerit, si personam innocentem falso crimine maculaverit.... Hæc, & his similia juxta arbitrium Patris diuturna excommunicatione purganda sunt, & flagellis emendanda, ut qui gravius peccasse noscuntur, acriori severitate coerceantur, consideratis tamen personis, qui sint humiles, quive superbi.* Istis sententiis ex Basilio, & Isidoro, ut liquet, excerptis quomodo octavæ Synodi nomen inscribi apud Gratianum potuerit, jam superius animadverti.

Can. 9. cau. 1. qu. 1. Eadem ratione sub nomine octavæ Synodi descriptus fuit canon 9. cau. 1. qu. 1., qui referri ad Basilium jure optimo potuisset: nimirum in isto paucis contracta videtur quædam epistola Basilii ad Episcopos suffraganeos, quam edidit Græcam & Latinam Beveregius sub numero canonis 91. in tomo 2. suorum Pandectarum. Non opus est hic integram epistolam describere: ea tantum recensebo, quæ cum Gratiani fragmento potissimum consonant. Ita Basilius: *Ajunt quidam, nonnullos vestrum accipere pecunias ab iis, qui ordinantur*; & infra: *Si quis post hanc meam epistolam tale quid fecerit, ab altaribus quidem, quæ hic sunt, recedet: quæret autem ubi donum Dei emens possit vendere*. Romani Correctores adnotarunt, nonnulla similia legi tum in septima Synodo, tum in aliis Ecclesiasticis veterum monumentis. Nil dubito. Apertissimæ sunt adversus Simoniacos canonum pœnæ, quibus res sacras ementibus aut vendentibus exercitione Ecclesiastici muneris interdicitur. Verum id in præsentia non quærimus. Dum Gratiani collectionem expendimus, atque unde collector sua monumenta depromserit investigamus, mihi verosimilius fuit ad Basilium laudatum canonem exigere, quando ex aliorum canonum inscriptione mihi constat, Gratianum non semel octavam Synodum pro Basilio commemorasse.

Can. 7. cau. 5. qu. 6. Iterum sub nomine octavæ Synodi descripsit Gratianus canonem 7. cau. 5. qu. 6., qui laudatus forte olim erat sub nomine Basilii & Isidori. Huc præsertim pertinent verba Isidori, quæ jam superius exhibui ad canonem 5. dist. 90., depromta ex cap. 17. Regulæ Monachorum ibi: *Si falsum dixerit, si contentiones vel rixas amaverit, &c.* Atque hinc nitidius adparet Gratiani erratum; etenim cum fragmentum dicti canonis 7. præsumatur olim una cohæsisse cum can. 5. dist. 90., alias autem adnotaverimus canonem illum 5. contextum fuisse partim ex Basilii, partim ex Isidori sententiis, intelligimus facile caussam, quare in canonis inscriptionem octavæ Synodi nomen irrepserit.

Can. 28. cau. 11. qu. 3. Opportunum ad hanc rem mihi visum fuit hoc in loco etiam recensere canonem 28. cau. 11. qu. 3. ob simile inscriptionis erratum. Scilicet & ipse inscribitur octavæ Synodo, quando idem Gratianus fateri deberet esse potius Isidori Hispalensis, quippe qui eadem verba sub Isidori nomine laudavit in can. 18. eadem caussa, & quæstione. Sed de hoc canone commodius suo loco erit inferius agendum, ubi de can. 18. cau. 11. qu. 3.

Can. 77. cau. 11. qu. 3. Ad Isidorum Hispalensem pertinet eodem modo canon 77. cau. 11. qu. 3. a Gratiano octavæ Synodo adscriptus: scilicet eadem verba leguntur in libro Isidori sententiarum, sive de summo bono, cap. 55. ubi de testibus agitur, ibi: *Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui adversus innocentem falsum testimonium vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert, sed & is,*

is, qui cito aurem criminibus præbet. Eadem ferme sententia exhibetur in regula Basilii Holsteniana cap. 121. his verbis: *Si is, qui consentit alterius peccato, etiam ipse peccati reus est? Resp. Hæc sententia est manifesta ex verbis Domini, quibus ait ad Pilatum, dicens: Qui tradidit me tibi, majus peccatum habet*. Quamobrem etiam hoc in loco facile est suspicari, canoni inscriptum primum fuisse Isidori nomen, deinde adjectum fuisse nomen Basilii, ex utroque tandem profluxisse juxta ea, quæ superius adnotata sunt, octavæ Synodi inscriptionem.

Tributur Basilio apud Gratianum canon 2. cau. 20. qu. 4., quemadmodum & apud Ivonem in parte 7. decreti cap. 32. Verum meo judicio Basilii esse non potest, quod conjicio ex eo, quia ibidem occurrit nomen *abbatis*, de quo nulla unquam mentio habetur apud Basilium appellantem eum, qui Monachis præest, potius nomine *Antistitis*, vel *communis disciplinæ moderatoris*, quemadmodum jam superius animadverti. Adhuc tamen nonnihil legere possumus apud Basilium, quod sententiæ ejusdem canonis 2. quoque modo conveniat. Etenim non semel Basilius tradidit, Monachos suo Antistiti adeo obtemperare debere, ut omnia in ejus conferant voluntatem. Hinc in serm. 2. de institut. Monachorum Adamo Fumano interprete ita legimus: *Porro vera perfectaque subjectorum adversus moderatorem ordinis obedientia in eo cernitur, si quis ex ejus consilio non a rebus modo flagitiosis abstineat, sed si nec ea quidem, quæ laudabilia sunt, sine sententia illius faciat. Nam abstinentia, & omnis corporis incommodorum perpessio utiliter hæc quidem comparata ad aliquid sunt; at si quis propriæ obsequens voluntati spretis consiliis Antistitis sui id facere voluerit, quidquid sibi collibitum sit, hic plus erit, quod faciet mali, quam quod boni. Qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit, & præmium obedientiæ majus debetur, quam recte facto cum continentia*. Ceterum qui voluerit magis perspicue dignoscere fontem, ex quo monumentum exhaustum est, referre illud debebit ad librum Pœnitentialem Theodori Cantuariensis, de quo suo loco inferius agam, ubi de hoc ipso canone iterum mentionem habebo.

Can. 2. cau. 20. qu. 4.

Iterum incidimus in Gratiani emblemata, ubi nomine octavæ Synodi monumenta Basilii laudavit. Ita enim evenit etiam in canonibus 7. 8. 9. 10. & 11. cau. 26. qu. 7. Ipsa quidem canonum verba apud Basilium minime legimus, sed quæ apud Basilium leguntur, admodum affinia sunt; quod in more fuit collectorum, qui in monumentis derivandis contenti sæpe fuerunt sententias Patrum alia verborum textura traducere. In primis canon 7. ita legendus erit ex regulis brevioribus ejusdem Basilii ad Monachorum institutionem editis cap. 106. Adamo Fumano interprete: Præcedit interrogatio: *Cujusmodi in Fratrum familia utendum est animadversionibus ad revocandum in rectam viam, qui peccant?* Subsequitur responsio: *Pro judicio suo Antistites tempus, modumque considerabunt, ratione habita cum ætatis, & corporis, tum animi habitus, & dissimilitudinis peccati*. Hæc eadem verba facile quisque agnoscet consonare cum canone 8., nisi canonem 8. referendum velis potius ad aliam regulam Basilii nomine ab Holstenio editam, in qua cap. 194. ita legitur: *Qualibus correptionibus uti oportet inter fratres ad emendationem eorum, qui delinquunt? Resp. Hoc sit in judicio positum eorum, qui præsunt, vel quanto tempore, vel quali modo corripi debeant, quia ætas & eruditio multam habere facit differentiam pœnitentiæ*. Canon 9. legitur tum in regulis brevioribus cap. 8. ibi: *Quomodo suscipi debet, quem vere pœniteat? Quemadmodum Dominus docuit, cum dixit, quod convocat amicos, & vicinos dicens: Congratulamini mihi, quia inveni ovem, quæ perierat*.

Can. 7. 8. 9. 10. & 11. cau. 26. qu. 7.

perierat; tum etiam in laudata regula ab Holſtenio edita in cap. 27. ibi: *Pœnitentem ex corde quomodo oportet ſuſcipi? Reſp. Sicut Dominus oſtendit, cum dicit, quia convocavit amicos, & vicinos dicens: Congratulamini mihi, quia inveni ovem, quam perdideram*. Canon 10. in regulis brevioribus Baſilii ita legitur cap. 5. *Quomodo debet aliquis pœnitentiam agere de ſingulis peccatis, & cujuſmodi fructus oſtendere dignos pœnitentiæ? Nimirum ſimilem illius animum induerit, qui dixit: iniquitatem odio habui, & abominatus ſum: & ea præſtiterit, quæ ſcripta ſunt in 6. Pſalmo, & aliis pleriſque, & ſi ea fecerit, quæ pro alio, qui peccaverat, facta ab iis fuiſſe Apoſtolus teſtatur, qui ſecundum Deum contriſtati fuerant. Ecce enim, inquit, hoc ipſum ſecundum Deum contriſtatos eſſe vos, quantam in vobis operatum eſt ſollicitudinem, ſed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam, in omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negotio, & ſicut Zacchæus commiſſa peccata contrariis recte factis multis compenſent*. Cum his ſane plurimum conſonare videtur editio Gratiani; magis tamen, imo omnino conſonat cum iis, quæ habentur in regula Holſteniana, dummodo Romanæ correctionis ratio habeatur. Item canon 11. exhibet Baſilii ſententiam, qualis eſt in cap. 9. regularum breviorum ibi: *Adverſus eum, qui obſtinate pergat peccare, quo modo erimus animati? Eo nempe, quo Dominus juſſit, cum dixit: ſi autem Eccleſiam non audierit, ſit tibi, ſicut ethnicus, & publicanus, & ut Apoſtolus docuit, cum ſcripto reliquit: ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non ſecundum traditionem, quam accepiſtis a nobis*. Propius etiam accedit idem canon 11. ad verba regulæ Holſtenianæ cap. 28. ibi: *Erga eum, qui non pœnitet pro peccato, qualiter eſſe debemus? Reſp. Sicut præcepit Dominus dicens: ſit tibi ſicut Gentilis, & Publicanus, & ſicut Apoſtolus docuit, dicens: ſubtrahite vos ab omni fratre inquiete ambulante, & non ſecundum traditionem, quam tradidimus vobis*.

Can. 22. cau. 27. qu. 2. Aliud ſimile erratum invenimus in can. 22. cau. 27. qu. 2., qui nomine octavæ Synodi laudatur, quando apud Ivonem ſub hac inſcriptione exhibetur: *Ex dictis Baſilii Epiſcopi*. Revera Baſilius ſimilia quædam habet in regulis Monachorum fuſius pertractatis cap. 12. ibi: *Atque ii etiam, qui matrimonio conjuncti ad hujuſmodi vitæ genus accedunt, percontandi ſunt, num conſentiente altera parte hoc faciant ex præcepto Apoſtoli; vir enim, inquit ille, ſui corporis poteſtatem non habet; & ſi hoc ita ab ipſis fieri compertum ſit, tum multis adhibitis teſtibus admitti debet, qui accedit; ſiquidem nihil eſt, quod Dei juſſis potius haberi debeat. Si vero diffidens ſit altera pars, & aſſidue uſque ex adverſo cum altera contendat, quod videlicet minus ſollicita ſit, quomodo placeat Deo, hic ea convenit meminiſſe, quæ dicta ſunt ab Apoſtolo: In pace autem vocavit nos Deus, & ſic parendum præcepto Domini, qui dixit: ſi quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Neque enim eſt, quod haberi antiquius debeat, quam ut Dei juſſis pareatur. Ceterum nos pleroſque novimus ſæpe, qui ex intenta oratione, aſſiduoque jejunio ad finem, quem optabant, vitæ cum caſtitate pervenerunt, quippe cum Dominus videlicet eos, qui uſquequaque ſunt obſtinati, ſæpe numero etiam per corporalem neceſſitatem adigat ſenſim, & recto alterius partis judicio conſentiant*.

Can. 1. de pœn. diſt. 2. Canon 1. de pœn. diſt. 2. iterum nomine octavæ Synodi apud Gratianum laudatur; qui nomine Baſilii inſcribendus potius fuiſſet. Romani Correctores canonem exegerunt ad Baſilii opera, qualia Ruffinus interpretatione donavit. Paullo aliter deſcripſit Adamus Fumanus in editione Antverpiana in regulis brevioribus cap. 289.

189. his verbis: *Quem peccati alicujus pœnituit, is si in illud idem denuo relapsus sit, quid faciet? Responsio. Quod qui semel pœnitentiam egerit, denuo idem peccatum commiserit, hoc argumento est, illum primam caussam peccati illius funditus non extirpasse, a qua veluti a quadam radice alia ejusdem generis opera pullulare necesse sit. Nam quemadmodum si quis relicta radice ramos arboris alicujus velit excisos, nihilominus radix manens alios similes illis protrudit, sic quoniam peccata sunt quædam, quæ nascendi principium in se ipsis non habent, sed aliunde originem ducunt, necesse est prorsus, si quis esse ab illis liber velit, is ut caussas primas peccatorum illorum stirpitus tollat. Veluti corrixatio, & invidia non ex se ipsis nascuntur, sed ab radice appetitus gloriæ pullulant. Qui enim humanam gloriam magni facit, is ex æmulatione et obtrectat, quem in gloria esse animadvertit, aut a quo in ea superari se videt, invidet. Quocirca qui semel seipsum invidiæ contentionisve condemnarit, is si in eadem ipsa denuo vitia relapsus sit, utique intelligat gravi se, ac penitus insito cupiditatis gloriæ morbo, principe scilicet invidiæ, æmulationisve caussa laborare. Nimirumque ipsum convenit contraria ratione, nempe humilitatis exercitationibus (humilitatis autem exercitatio in rebus contemptioribus exercitatio est) gloriæ morbum curare, ut hoc modo affectionem illam humilis animi adeptus, deinceps in ea, quæ ante diximus esse cupiditatis gloriæ germina, non incidat, atque in singulis istiusmodi peccatis simili modo.*

Demum quod spectat ad canonem 25. de conf. dist. 2. qui & Basilio, & octavæ Synodo tribuitur, videtur ipse excerptus esse ex regula, quam sub Basilii nomine edidit Holstenius: & quidem in primis similis sententia legitur, quamquam verbis admodum contractis in cap. 65. ibi: *Usque ad quem modum obaudire oportet eum, qui placendi Deo implere regulam cupit? Resp. Apostolus ostendit, proponens nobis obedientiam Domini, qui factus est, inquit, obediens usque ad mortem, mortem autem Crucis, & prædixit: Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Jesu.* Fusior tamen, & Gratianeo fragmento magis consona est sententia capitis 133. his verbis expressa: *Quali timore, fide, vel effectu percipere debemus Corporis, & Sanguinis Christi gratiam? Resp. Timorem quidem docet nos Apostolus dicens, qui manducat, & bibit indigne, judicium sibi manducat, & bibit. Fidem vero edocet nos sermo Domini dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis dabitur, hoc facite in meam commemorationem.* Et infra: *Sed & Apostolus dicens, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem Crucis. Cum ergo &c.* Reliqua non persequor; eadem enim omnino sunt cum iis, quæ describit Gratianus, exceptis postremis verbis, quæ in laudata Holstenii regula ita leguntur: *Qui de pane, & calice Domini percipit.* Can. 25. de conf. dist. 2.

CAPUT X.

De Gregorio Nazianzeno.

Nomine Gregorii Nazianzeni Gratianus duo recensuit monumenta.

Can. 6. dist. 10. ad integram Gregorii sententiam exigendus.
Can. 11. cau. 1. qu. 1. pertinet potius ad Gregorium Magnum, & ad Tarasium Constantinopolitanum.

CUM S. Basilio arctissima necessitudine junctus fuit S. Gregorius Cappadox, qui deinde S. Hieronymum in rerum Ecclesiasticarum disciplina erudivit. Primum creatus a Basilio Sasimorum Episcopus, deinde Parenti suo in sede Nazianzena successit, unde Nazianzeni nomen accepit, ac demum ad Constantinopolitanam Ecclesiam translatus est, quam, cum invenisset Arrianorum impia hæresi turbatam, publicis orationibus pluries debuit in Catholica fide firmare. Hinc ortæ Hæreticorum seditiosæ factiones, quibus vi facta coactus est Sanctus Antistes iterum Nazianzum secedere, ubi anno 389. vita functus est. Eximia sane fuit ejus doctrina, & præclara dicendi facundia, ob quas animi dotes summam existimationem apud Græcos omnes sibi conciliavit, a quibus deinde ad Latinos celeberrima ejus nominis fama pertransiit.

Can. 6. dist. 10. Ex duobus superius indicatis monumentis, primum tantummodo, idest canon 6. dist. 10., revera Gregorii est, scilicet in ejusdem oratione 18. ad cives trepidantes, & Præsidem ira percitum. Orationis occasio hæc fuit. Præses Nazianzenæ Civitatis quandam tributorum exactionem indixerat, cujus executioni Julianum præfecerat. Seditiosa plebs, ac tributorum impatiens in Julianum ipsum excanduit, ac furore quodam correpta graviter eum læsit. Iracundia percitus Præses gravissimas pœnas toti populo minitabatur; quibus in rerum & caussarum adjunctis ratus est Gregorius ad suum officium pertinere, ut inter utrumque intercederet, atque hinc populo toti erga Magistratus, & Principem debitum suaderet obsequium, deque admissa inobedientia plebem objurgaret; hinc Magistratum ipsum ad indulgentiam, ac veniam dandam precibus, & suasionibus flecteret. Gratianus verba Gregorii admodum contraxit, atque alio detorsit, quam quo referenda fuissent. Juvabit hoc loco plura describere, quæ utramque partem Gregorianæ orationis quoquo modo exhibebunt; neque enim sufficit unam tantum attingere partem, ut vim finemque orationis intelligamus. Duplex, ut præfabar, est orationis partitio. Scilicet in priore parte Gregorius Cives Nazianzenos gravi timore percitos consolatur, unaque ipsis erga Principes debitam obedientiam suadet, inquiens: *Subjecti simus tum Deo, tum aliis alii, tum iis, qui cum imperio nobis in terris præsunt, Deo quidem propter omnes caussas, aliis alii mutuo propter amorem fraternum, Magistratibus propter ordinis conservationem, idque tanto magis, quanto se illi mitius, ac benignius erga nos gerunt.* Et post aliqua. *Etiam hæc in legum nostrarum numero, & quidem laudabilium, ac præclarissime promulgatarum*

a

a spiritu, qui quod nostris in viribus est positum cum honesto exploravit, & lege quasi sanxit, nimirum ut quemadmodum heris servi, uxores maritis, Ecclesia Domino, discipuli pastoribus, ac doctoribus obtemperant, ita nos etiam cunctis potestatibus eminentibus subjecti simus, non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam, ut qui pendendo tributo simus obnoxii, neu designantem improba facinora legem odio prosequamur, ac gladium expectemus, sed per metum repurgati ab iis laudemur, qui cum imperio, potestateque sunt. Ad posteriorem inde orationis suæ partem pergens Gregorius ait: *Hæc ad hosce subditos tum consolandi, tum admonendi caussa dicta sunto, & quidem a pastore paupere pusillum gregem instruente, cum quo gaudente mihi gaudendum, ac mœrente condolescendum esse artis meæ pastoriciæ lex jubet. Quid vero vos Proceres, atque Præsides? ad vos etiam nostra jam se convertit oratio, ne prorsus iniqui videamur, & illos quidem monere de rebus ipsorum officio convenientibus, vestræ vero potentiæ cedere, quasi vel pudore, vel metu nostram Christi præcepto consentaneam libertatem oris demittentes, aut de iis magis esse solliciti, vos negligere, de quibus eo majorem par est esse curam nostram, quanto utramvis in partem plus momenti situm in vobis est, fructusque re succedente feliciter est amplior? nam contrarium & a vobis, & ab oratione nostra velim absit. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? Num orationem nostram* (hinc exorditur Gratianus in canone 6.) *ac libertatem ejus admittetis? Etenim ipsa Christi Lex vos quoque meo tum imperio, tum solio subjicit; nam & nos cum potestate sumus; addam etiam ampliore, perfectioreque, siquidem spiritui cedere carnem, & terrena cœlestibus æquum est. Admittes libertatem hanc, non dubito, cum ovis sacra sis sacri gregis mei, magnique pastoris alumnus, præclare jam primis ab annis a spiritu gubernatus, ac luce sacrosanctæ, beatæque Trinitatis itidem ut nos illustratus; quam ipsam ob caussam brevibus nunc verbis agam &c.* Hæc Joanne Leuvenklajo interprete; ex quibus sane constat, plurimum ab ipsis distare Gratiani propositum, ut conferentibus facile constabit.

Canonem 11. cau. 1. qu. 1. non reperiri inter opera Gregorii Nazianzeni jam animadverterunt Correctores Romani, indicantes præterea nonnulla similia apud Tarasium Patriarcham Constantinopolitanum in epistola ad Hadrianum Papam, quæ in Labbeana collectione refertur inter acta Concilii Nicæni secundi actione 8., cujus epistolæ fragmentum retulit Gratianus in can. 21. cau. 1. qu. 1. Ab ejus verbis utpote admodum prolixis referendis supersedeo; neque enim ibidem est, quod singulari observatione dignum videatur; cum eadem sententia, licet paullo aliter & cortice tenus, exhibeatur, quæ exstitit in dicto can. 11. dummodo illud excipias, quod in epistola Tarasii crimen simoniæ non vocatur *capitale*, quemadmodum dicitur apud Gratianum. Unde vero Gregorii Nazianzeni nomen in hujus canonis inscriptionem derivari potuerit, etsi demonstrare difficile sit, divinare tamen quoquo modo possum. Forte olim Gregorius Magnus pro Gregorio Nazianzeno laudabatur; neque enim difficile deinde fuit pro Gregorio Magno scribi Nazianzenum; veluti ex: gr: scriptum fuisset: *Gregorius M.* aut *Mus* & initialis litera *M.* in literam *N.* mutata ab Amanuensibus fingatur. Quod si hunc canonem Gregorio Magno tamquam auctori suo adjudicari necesse tunc sit, statim apud eundem Gregorium sententiam invenio, quæ cum laudato canone consonat. Ait Gregorius Papa in epistola ad Castorium Notarium, quæ est 67. in Regesto lib. 4. indict. 13. *Specialiter & absolute cognoscant, quia non solum indignus est Sacerdotio, sed & aliis profecto erit culpis obnoxius, quisquis Dei donum pre-* Can. 11. cau. 1. qu. 1.

cii

cii præsumserit venalitate mercari. Item in homilia 17. ad cap. 10. Matthæi in illa verba: *Gratis accepistis, gratis date*, inquit: *Sacri canones Simoniacam hæresim damnant, & eos privari Sacerdotio præcipiunt, qui de largiendis ordinibus pretium quærunt*. Profectò hæc Gregorii sententia congruit plurimum saltem cum prioribus canonis verbis; quemadmodum cum posterioribus plurimum congruit sententia Tarasii. Verosimile autem esse potuit, posteriorem canonis partem suppresso Tarasii nomine adjectam fuisse ad exornandam præcedentem Gregorii sententiam, ideoque integrum canonem sub Gregorii nomine prodiisse.

CAPUT XI.

De Ruffino.

Ex libro 11. Historiæ Ecclesiasticæ Ruffini retulit Gratianus sequentem canonem.

(*Can. 69. cau. 11. qu. 3. singulari observatione dignus*.

SAncti Hieronymi ætate maximas laudes merita est inter ceteras Aquilejensis Ecclesia, ut enim ait Hieronymus idem in chronico; *Aquilejenses Clerici quasi Clerus Beatorum habentur, per quos omne Arriani quondam dogmatis virus exclusum est*. Præsidebat eidem Ecclesiæ Chromatius Episcopus, quemadmodum testatur Dandolus in Chronico ibi: *Chromatius Aquilegiæ Episcopus consecratur anno Domini 388. Hic Hispanus genere a Valeriano Prædecessore Diaconus, postea Presbyter ordinatus, Catholicisque disciplinis eruditus collaudatione Cleri ac populi hanc sedem obtinuit*. Ipsi suberant Clerici plures, quorum aliqui Monachi erant, ut prosequitur Hieronymus loco laudato, ex quibus, ait, *Florentius, Bonosus, & Ruffinus insignes habentur*. Hic est celeber ille Ruffinus, Toranus a Patria, Aquilegiensis ab Ecclesia, cui erat adscriptus, nuncupatus, Paullino Nolano charissimus, & Sancto Hieronymo primum adprobatus, atque apud omnes olim optime audiens, quod omni doctrinarum genere ornatus esset, præcipue Græcæ linguæ peritia, unde in Græcorum libris in latinum idioma convertendis summam sibi gloriam apud veteres comparavit circa annum Domini 400. Vulgo fertur, inter cætera libros recognitionum Clementi adscriptos in latinum transtulisse, quamquam viri eruditi, Bellarmino teste in libro de scriptoribus Ecclesiasticis, id inficientur, quod recognitionum libri nondum Ruffini tempore prodiissent; putentque propterea recentiorem auctorem non tam Clementis recognitionum auctoris, quam Ruffini recognitionum interpretis nomine abusum fuisse. Universi in eo consonant, ut jure dicatur Ruffinus interpretatus libros Basilii Cæsariensis in Cappadocia Episcopi, libros Gregorii Nazianzeni, Xisti Pythagorei sententias, itidem sententias Evagrii, scripta Pamphili Martyris adversus Mathematicos, ac demum Eusebii Cæsariensis Ecclesiasticam Historiam. Hoc in loco sufficiet de hoc postremo libello, seu de historia a Ruffino exarata nonnulla attingere, cum ex ea depromptus sit canon 69. cau. 11. qu. 3. Interea vero observare necesse est, Ecclesiæ quandoque lugendum fuisse, quod Ruffinus erroribus quibusdam sese involverit, præsertim Origenis

nis opiniones ab Ecclesia reprobatas sectari, ac tueri studuerit, ac demum Pelagianis adhæserit, quamobrem Hieronymum, quem olim amicum habebat, deinde adversarium sibi esse acerrimum sensit. Hæc ideo prænotanda erant, ut animadverteretur, Ruffini libros, illos saltem, quos post hæresim edidit, non posse a quoquam tuto percurri; adsunt enim in iis identidem vestigia Origenistarum, vel Pelagianorum hæreseos. Ad rem Gelasius in can. 3. dist. 15. ait: *Ruffinus vir religiosus plurimos Ecclesiastici operis edidit libros; nonnullas etiam scripturas interpretatus est; sed quoniam B. Hieronymus in aliquibus eum de libertate notavit, illa sentimus, quæ prædictum B. Hieronymum sentire cognoscimus.* At enim vero quod ad Historiam Ecclesiasticam attinet, in ea nihil adparet, in quo fides Ruffini lapsa videatur; est enim illa edita hortatu viri Sanctissimi Aquilejensis Episcopi Chromatii, antequam Ruffinus idem apud Hæreticos defecisset. Hujus Ecclesiasticæ historiæ rationem nullibi melius percipere possumus, quam in præfatione historiæ præfixa, ubi Ruffinus ita Chromatium alloquitur: *Tu venerande Pater Chromati, tempore, quo diruptis Italiæ claustris ab Alarico Duce Gothorum se pestifer morbus infudit, & agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis tibi a Deo commissis feralis exitii aliquod remedium quærens, per quod ægræ mentes ab ingruentis mali contagione subtractæ melioribus occupatæ studiis tenerentur, injungis mihi, ut Ecclesiasticam Historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Cæsariensis Græco sermone conscripsit in latinum vertam, cujus lectione animus audientium vinctus, dum notitiam rerum gestarum avidus petit, oblivionem quodammodo malorum, quæ gererentur, acciperet.... Adgressus sum exequi, ut potui, quod præceperas. Sciendum tamen est, quod decimus liber hujus operis in Græco, quoniam perparum habebat in rebus gestis, per reliqua omnia in Episcoporum Panegyricis tractatibus nihil ad scientiam rerum conferentibus occupatus, omissis quæ videbantur superflua, historiæ siquid habuit, nono conjunximus libro, & in ipso Eusebii narrationi dedimus finem. Decimum vero & undecimum librum nos conscripsimus, partim ex majorum traditionibus, partim ex his, quæ nostra jam memoria comprehenderat; & eos velut duos pisciculos supradictis panibus addidimus..... Continet autem idem omne opus res in Ecclesia gestas a Salvatoris Adscensione, & deinceps; nostri vero duo libelli a temporibus Constantini usque ad obitum Theodosii Augusti.* Itaque ex undecim libris, in quos Ruffini historia tribuitur, novem sunt Eusebii Cæsariensis ex interpretatione Ruffini, duo autem postremi sunt ejusdem Ruffini opus. Quamobrem Ruffini proprium est fragmentum canonis 69. cau. 11. qu. 3., utpote quod depromtum est ex libro 11. cap. 18. Ibidem Ruffinus egit de Theodosii Magni gestis ita exordiens: *Per idem tempus* (subaudi annum 390.) *subreptione quadam Dæmonis turpis macula religioso Principi inusta est: etenim cum apud Thessalonicam seditione exorta, &c.* quemadmodum apud Gratianum. Vereor, ne Ruffinus minus ad veritatem exactam facti seriem descripserit, præsertim quod spectat ad modum, quo fert, Theodosium pœnitentiam egisse. Propterea juvabit eandem ipsam historiam recensere, quemadmodum narratur a Theodoreto Cyrensi Episcopo, ut ex utriusque scriptoris collatione adpareat, in quonam in primis sit amborum consensio, deinde in quanam parte unus ab altero discrepet, atque ubi propterea apud nos suboriri dubitatio possit. Atque inter ceteros Theodorum Cyrensem præcipue commemoro, quod nemo sit ex historicis, qui accuratius ejusdem facti adjuncta referat. Ita habet ille in lib. 5. cap. 17. & sequentibus. *In hac Urbe* (Thessalonica) *cum orta esset seditio, quidam ex Magistratibus obruti saxis,*

ſaxis, & per vicos tracti fuerant. Quibus nunciatis inflammatus Imperator iræ impetum non ſuſtinuit, nec rationis fræno animi furorem repreſſit, ſed vindictæ arbitrium ei permiſit. Qui hanc poteſtatem nactus, velut ſui juris, & impotens Tyrannus diruptis habenis, excuſſoque rationis jugo injuſtos gladios in omnes diſtrinxit, & inſontes cum noxiis promiſcue trucidavit. Septem enim hominum millia interfecta eſſe dicuntur nullo prius habito judicio, nec ſceleris illius auctoribus condemnatis, ſed cunctis ſimul quaſi ſpicis in meſſe defectis. Hanc miſerandam calamitatem cum audiſſet Ambroſius Imperatori Mediolanum ingreſſo, ac more ſolito ad Eccleſiam venienti obviam proceſſit extra veſtibulum, & a ſacri liminis ingreſſu eum prohibuit.... Obtemperans Imperator flens, & gemens reverſus eſt in palatium, longo poſt tempore elapſo (octo enim menſes exceſſerant) Servatoris Noſtri Natalis dies advenit.... Cumque ad Eccleſiæ ſepta veniſſet, in ipſam quidem Baſilicam ingreſſus non eſt, ſed accedens ad Epiſcopum, qui tunc in Salutatorio reſidebat, ut vinculis ſolveretur, rogavit..... Adverſus leges, inquit, quæ latæ ſunt, non inſurgo, nec contra fas ingredi cupio ſacra veſtibula, ſed a te peto, ut vinculis me abſolvas, & communis Domini clementiam conſideres. Cui Ambroſius: quam igitur, inquit, pœnitentiam oſtendiſti, poſt tam grande facinus? Hic Imperator: Tuum eſt, ait, medicamenta oſtendere, ac temperare, mei autem officii eſt oblata ſuſcipere. Tunc divinus Ambroſius, quandoquidem, inquit, judicium permittis furori, nec ratio, ſed ira ſententiam profert, ſcribe legem, quæ furoris ſententias irritas reddat, atque inanes, & triginta dierum ſpatio maneant ſcriptæ ſententiæ de cæde, atque bonorum proſcriptione rationis judicium expectantes. Quibus diebus tranſactis hi, qui edictum ſcripſerunt, oſtendant tibi ea, quæ juſſeris. Ac tum ſedato æſtu iracundiæ ratio per ſe ipſam judicium exercens examinabit ea, quæ decreta ſunt, diſpicietque, utrum juſta ſit, an injuſta. Ac ſi quidem injuſta eſſe deprehenderit, ſcripta procul dubio diſcerpet; ſin juſta, confirmabit, nec dierum ſpatium recte judicatis quidquam detrimenti adferet. Hoc conſilium cum audiſſet Imperator, & utiliſſimum eſſe exiſtimaret, ſtatim legem ſcribi præcepit, eamque manus ſuæ ſubſcriptione firmavit; quo facto divinus Ambroſius ejus vincula relaxavit. Ex hac integra Theodoreti enarratione dignoſcimus, Theodoſium ſponte per octo menſes ab Eccleſiæ ingreſſu abſtinuiſſe, nullamque aliam Ambroſio indicente pœnitentiam egiſſe, quam ubi legem de triginta diebus poſt graviſſimas ſententias expectandis firmavit, quod ſane non omnino conſonat cum hiſtoria Ruffini, qualis in dicto canone 69. enarratur. Video ſane in his Ruffinum preſſius, pluſquam par eſſet, & vividius Theodoſii pœnitentiam exprimere voluiſſe, forte ut ſuo propoſito hac in parte ſerviret. Hiſtoriam ſuam ideo Ruffinus ediderat, ut populos ab Alarico Gothorum Duce exagitatos quodammodo ſolaretur, quod ſe facturum putabat, ſi exempla veterum Principum proponeret, qui ubi adverſus populos irati extra ordinem ſunt, rigidam deinde auſteritatis ſuæ pœnitentiam ſuſceperunt, quemadmodum in Theodoſio contigiſſe narravit: unde unuſquiſque facile ſperaret futurum aliquando, ut Alaricus & ipſe vetus præconceptum erga fideles populos odium lacrymis, & rigida pœnitentia purgaret. Verum hoc in loco intricata emergit diſputatio, quæ omnium fere eruditorum ingenia torſit, nec facile dirimi meo judicio poteſt. In eo omnes Hiſtorici conſonant, Theodoſium ab Ambroſio eo adductum fuiſſe, quo futuris eventibus conſuleretur, ut quotieſcumque gravior quædam in populos ſententia prodiret, per dies triginta executio ſuſpenderetur. Hic proditur difficultas. Jam ante annos octo Gratianus Imperator hujuſmodi legem ediderat, quæ habetur in Cod. Theodoſ.

tit.

tit. de pœnis, & l. 9. cod. Justinian. eod. tit. ita expressa: *Si vindicari in aliquos severius contra nostram consuetudinem pro caussæ intuitu jusserimus, nolumus statim eos aut subire pœnam, aut excipere sententiam, sed per dies 30. super statu eorum sors & fortuna suspensa sit. Reos sane excipiat, vinciatque custodia, & excubiis solertibus vigilanter observet. Data 11. Kal. Septembris. Veronæ Antonio & Syagrio Coss.* (anno 382.). Quomodo ergo fieri potuit, ut lex ista Gratianum laudet auctorem anno 382., quando Ruffinus, Theodoretus, aliique Historici ejus originem repetunt ab anno 390., idest a Theodosii cæde? Vulgo putant, legem hanc Theodosianam novam non fuisse, sed Theodosium tantummodo confirmasse, quod Prædecessor illius Gratianus ediderat. Id vero mihi haud verosimile videtur; siquidem Ambrosius adversus Theodosium legem Gratiani opposuisset, nihilque novi a Theodosio ad pœnitentiam delicti postulavisset. Probabilius mihi videtur, quod scripsit Baronius, nimirum laudatam legem fuisse quidem primum a Theodosio editam, verum deinde ab iis, qui Theodosianum codicem compilaverunt, tributam fuisse Gratiano Imperatori, reticito Theodosii nomine, ne in publica illa legum textura monumentum statim emergeret Theodosiani flagitii, & Theodosianæ pœnitentiæ. Verba Baronii ad annum 390. num. 26. hæc sunt. *Existimamus studio perpetratum ab aliquo, qui indigne ferret ea suo loco, & tempore, atque titulo posita legi, quibus Theodosii immane facinus decantaretur.* Scio eos, quibus hæc opinio displicet, dicere, repugnare id loco, in quo data proponitur laudata lex 9., non enim videtur data Mediolani, sed Veronæ, item repugnare anno, nam anno 382., quo lata fertur eadem lex, Theodosius in urbe Constantinopolitana degebat: demum repugnare diei; siquidem in codice ante Kalendas septembris edita adparet, quando alias in Nativitatis Dominicæ Solennitate Theodosianam legem editam fuisse memorati historici ferunt. Verum sunt hæc leviora argumenta. Qui enim ab eadem lege nomen Theodosii deleverunt, ac loco Theodosii Gratianum laudaverunt, eadem dexteritate & annum, & diem, & locum alium adjecerunt, ne facilius variata lectio ab eruditis recentioribus restitueretur. Hanc Baronii suspicionem firmari adhuc posse puto gravi conjectura. Etenim certum est, legem Theodosii de suspendendis per triginta dies sententiarum quarundam executionibus publicam fuisse, solenniter latam, & in conspectu celeberrimo Mediolanensis Ecclesiæ ipsamet Imperatoris manu firmatam. Itaque maxime decebat, eam in novo, qui paullo post ordinatus est, Theodosiano codice describi, ne solennis, ac famigerata constitutio desiderari in eo videretur, etiamsi quidquam simile a Gratiano prædecessore definitum constaret. Nihil tamen simile sub Theodosii nomine recensuerunt Compilatores: Indicatur exinde profecto, eo Compilatores illos respexisse, quo nihil Theodosio officere viderentur, nec ingratam posteris Theodosii relinquerent recordationem. De codice Justinianeo, in quo eadem lex nomine Gratiani Imperatoris inscripta est, nihil adjicio: Siquidem Tribonianus codicis Compilator secutus adamussim fuit codicem Theodosianum, cujus menda in suum codicem facile derivavit.

CAPUT XII.

De Ambrosio.

Multa sunt apud Gratianum, quæ Ambrosii nomen præseferunt; quæ in certum ordinem redigere curavi, quemadmodum ex sequentibus liquet.

Sectio 1. de commentariis Sacrarum Literarum.

Ex Libris Hexameron.	*Can.* 6. *cau.* 15. *qu.* 1. *paullo varius in diversis codicibus.* *Can.* 17. *cau.* 32. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 18. *cau.* 33. *qu.* 5. *Can.* 35. *de pœn. dist.* 2. *consonat cum optimis exemplaribus.* *Can.* 18. *cau.* 33. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 17. *cau.* 32. *qu.* 5.
Ex Commentario in Psalmum 118.	*Can.* 4. *cau.* 3. *qu.* 7. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.* *Can.* 33. *cau.* 23. *qu.* 4. *ad integrum Ambrosii propositum exigendus.* *Can.* 41. *de pœn. dist.* 3. *ex integris exemplaribus emendandus.* *Can.* 21. *de conf. dist.* 5. *ex integris exemplaribus emendandus.*
Ex Commentariis in Lucam.	*Can.* 9. *dist.* 37. *ad integros Ambrosii codices exigendus.* *Can.* 19. *dist.* 86. *consonat cum optimis exemplaribus.* *Can.* 20. *dist.* 86. *non congruit proposito Gratiani.* *Can.* 16. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris exemplaribus supplendus.* *Can.* 10. *cau.* 6. *qu.* 1. *non congruit proposito Gratiani.* *Can.* 28. *cau.* 11. *qu.* 1. *jungendus cum can.* 8. *can.* 24. *qu.* 1. *Can.* 26. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 7. *cau.* 24. *qu.* 1. *consonat cum integris exemplaribus.* *Can.* 8. *cau.* 24. *qu.* 1. *jungendus cum can.* 28. *cau.* 11. *qu.* 1. *Can.* 17. *cau.* 24. *qu.* 1. *falso olim adscriptus Gregorio.* *Can.* 26. *cau.* 24. *q.* 1. *consonat cum integris exemplaribus.* *Can.* 1. *cau.* 32. *qu.* 2. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 2. *cau.* 33. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 1. *de pœn. dist.* 1. } *simul jungendi sunt, & consonant cum* *Can.* 2. *de pen. dist.* 1. } *integris Ambrosii exemplaribus.* *Can.* 64. *de pœn. dist.* 1. *consonat cum integris exemplaribus.* *Can.* 38. *vers.* unde & corpus *de conf. dist.* 2. *perperam Leoni Magno tributus.*

: Commentariis in epistolas Paulli. ad Corinthios.
- *Can.* 31. *cau.* 23. *qu.* 4.
- *Can.* 11. *cau.* 26. *qu.* 2.
- *Can.* 17. *cau.* 32. *q.* 7.
- *Can.* 12. *de pœn. dist.* 2.
- *Can.* 4. *cau.* 33. *qu.* 4.
- *Can.* 19. *cau.* 33. *qu.* 5.
- *Can.* 50. *de conf. dist.* 2.

apocryphi omnes.

d Romanos.
- *Can.* 99. *conf. dist.* 4. *apocryphus, & ex integris codicibus emendandus.*

ad Hebræos.
- *Can.* 53. *de conf. dist.* 2. *apocryphus, & ex integris codicibus emendandus.*

Sectio 2. de commentariis in facta, & exempla veterum Patriarcharum, sive Sanctorum.

Ex Lib. de Cain & Abel.
- *Can.* 11. *cau.* 15. *qu.* 1.
- *Can.* 49. *cau.* 23. *qu.* 5.
- *Can.* 9. *cau.* 32. *qu.* 1.

  simul jungendi, & ex integra Ambrosii sententia explicandi.
- *Can.* 51. *de pœn. dist.* 1. *referendus est ad canonem* 49. *cau.* 23. *qu.* 5.
- *Can.* 86. *de conf. dist.* 2. *referendus potius ad librum Ambrosii de Incarnatione Domini.*

Ex Lib. de Patriarchis, seu de Abraham.
- *Can.* 7. *cau.* 15. *qu.* 1. *consonat cum integris exemplaribus.*
- *Can.* 20. §. non enim, *&* §. prophetavit *cau.* 22. *qu.* 2. *consonat cum integris exemplaribus.*
- *Can.* 25. *cau.* 23. *qu.* 5. *parum congruit proposito Gratiani.*
- *Can.* 36. *cau.* 27. *qu.* 2. *Ambrosio falso tributus.*
- *Can.* 15. *cau.* 28. *qu.* 1. *ex integris codicibus supplendus.*
- *Can.* 8. *cau.* 30. *qu.* 5.
- *Can.* 13. *cau.* 32. *qu.* 2.

  invicem jungendi.
- *Can.* 3. *cau.* 32. *qu.* 4.
- *Can.* 4. *cau.* 32. *qu.* 4.

  simul jungendi, & commoda interpretatione explicandi.
- *Can.* 12. *cau.* 32. *qu.* 7. *consonat cum integris exemplaribus.*

Ex Lib. de Isaac, & Anima.
- *Can.* 38. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*
- *Can.* 39. §. fugerat *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*

Ex Lib. de Jacob, & vita beata.
- *Can.* 10. *cau.* 15. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
- *Can.* 37. *de pœn. dist.* 2. *ad integram codicum lectionem exigendus.*

Ex Lib. de S. Joseph.	*Can.* 68. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum integris exemplaribus.*
Ex Lib. de Tobia.	*Can.* 3. *cau.* 14. *qu.* 3. *ex optimis codicibus emendandus.* *Can.* 12. *cau.* 14. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*
Ex Lib. de Elia & Jejunio.	*Can.* 8. *dist.* 35. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.* *Can.* 76. *de pœn. dist.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex Lib. Apologiæ David.	*Can.* 25. *de pœn. dist.* 3. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.* *Can.* 26. *de pœn. dist.* 3. *fere consonat cum integris exemplaribus.* *Can.* 9. *cau.* 36. *qu.* 2. *jungendus cum can.* 11. *ead. cau. & qu.*

Sectio 3. de libellis editis ad fidei, aut morum institutiones.

Ex Lib. de Sacramentis.	*Can.* 14. *de conf. dist.* 2. *Can.* 40. §. *ult. de conf. dist.* 2. *Can.* 43. *de conf. dist.* 2. *Can.* 55. *de conf. dist.* 2. *Can.* 56. *de conf. dist.* 2. *Can.* 83. *de conf. dist.* 2. *Can.* 84. *de conf. dist.* 2. *Can.* 9. *de conf. dist.* 4. *Can.* 69. *de conf. dist.* 4. *Can.* 71. *de conf. dist.* 4. *Can.* 87. *de conf. dist.* 4. *Can.* 89. *de conf. dist.* 4. *Can.* 90. *de conf. dist.* 4.	*apocryphi omnes, plerique etiam ad integros codices exigendi.*

Ex Lib. de iis, qui mysteriis initiantur, seu de initiandis rudibus.	*Can.* 50. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integra Ambrosii sententia explicandus.* *Can.* 83. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 39. *de conf. dist.* 2. *verius Augustino tribuendus, & ex Augustini codicibus emendandus.* *Can.* 40. *de conf. dist.* 2. *consonat cum integris Ambrosii exemplaribus.* *Can.* 69. *de conf. dist.* 2. *consonat cum integris Ambrosii exemplaribus.* *Can.* 85. *de conf. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 92. *de conf. dist.* 4. *consonat cum integris Ambrosii exemplaribus.*

Ex Lib. Pastorali, seu de ministeriis, seu de dignitate Sacerdotali.

- *Can.* 10. §. honor *dist.* 96. *falso tributus Ambrosio.*
- *Can.* 7. *cau.* 1. *qu.* 1. *referendus potius ad can.* 3. *Concilii Toletani VIII.*
- *Can.* 14. *cau.* 1. *qu.* 1. *apocryphus, sed plurimum consonat cum can.* 16. *cau.* 1. *qu.* 1.
- *Can.* 15. *cau.* 1. *qu.* 1. *falso tributus Ambrosio.*

Ex Lib. de Officiis.

- *Can.* 4. *dist.* 26. *consonat cum optimis Ambrosii exemplaribus.*
- *Can.* 14. *dist.* 86. / *Can.* 15. *dist.* 86. / *Can.* 16. *dist.* 86. / *Can.* 17. *dist.* 86. — *simul jungendi, atque ad integros Ambrosii codices exigendi.*
- *Can.* 18. *dist.* 86. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*
- *Can.* 21. *dist.* 86. *aliis Ambrosii sententiis consonat.*
- *Can.* 13. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex integris codicibus emendandus.*
- *Can.* 70. *cau.* 12. *qu.* 2. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 10. *cau.* 14. *qu.* 5. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 2. *cau.* 22. *qu.* 4. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 8. *cau.* 22. *qu.* 4. *paullo varius in diversis exemplaribus.*
- *Can.* 12. *cau.* 22. *qu.* 4. *referendus ad canonem* 8. *ead. caus. & qu.*
- *Can.* 23. *cau.* 22. *qu.* 4. *fere consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 5. *cau.* 23. *qu.* 3. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 7. *cau.* 23. *qu.* 3. *ex integris codicibus emendandus.*
- *Can.* 43. *de cons. dist.* 2. *pertinet ad libros de Sacramentis Ambrosio tributos.*

Ex Lib. de Fuga sæculi.

- *Can.* 6. *cau.* 12. *qu.* 1. *ad integram Ambrosii sententiam exigendus.*
- *Can.* 36. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*

Ex Lib. de bono mortis.

- *Can.* 10. *cau.* 14. *qu.* 4. *ad integram Ambrosii sententiam exigendus.*

Ex Lib. de Paradiso.

- *Can.* 9. *dist.* 40. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
- *Can.* 17. *can.* 3. *qu.* 9. *non congruit proposito Gratiani.*
- *Can.* 92. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad Ambrosii sententiam minime pertinet.*
- *Can.* 11. *cau.* 15. *qu.* 1. *referendus ad librum Ambrosii de Cain & Abel.*
- *Can.* 38. *de pœn. dist.* 1. / *Can.* 47. §. 1. *de pœn. dist.* 1. — *simul jungendi, & ad Ambrosii propositum exigendi.*
- *Can.* 39. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*
- *Can.* 20. *cau.* 33. *qu.* 5. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*

Ex

Ex Lib. exhortationis ad Virgines.	*Can.* 13. *cau.* 32. *qu.* 1. *ex integris Ambrosii codicibus supplendus.*
Ex Lib. de institutione Virginis.	*Can.* 5. *cau.* 27. *qu.* 2. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.*
Ex Lib. de Virginibus.	*Can.* 1. *cau.* 32. *qu.* 5. *ad integros Ambrosii codices referendus.*
Ex Lib. de lapsu Virginis consecratæ.	*Can.* 2. *cau.* 32. *qu.* 5. *dubiæ auctoritatis, & fidei.*
Ex Lib. de pœnitentia.	*Can.* 19. *cau.* 1. *qu.* 1. *non congruit proposito Gratiani.* *Can.* 3. *cau.* 17. *qu.* 4. *parum congruit proposito Gratiani.* *Can.* 46. *de pœn. dist.* 1. *perperam a Gratiano tributus Augustino.* *Can.* 47. §. nam pastor *de pœn. dist.* 1. *parum congruit proposito Gratiani.* *Can.* 48. *de pœn. dist.* 1. } *parum congruunt proposito* *Can.* 50. *de pœn. dist.* 1. } *Gratiani.* *Can.* 51. §. Dominus *de pœn. dist.* 1. *ad integros Ambrosii codices exigendus.* *Can.* 52. *de pœn. dist.* 1. *ad integros Ambrosii codices exigendus.* *Can.* 53. *de pen. dist.* 1. *consonat cum integris Ambrosii codicibus.* *Can.* 54. *de pœn. dist.* 1. *ad integros Ambrosii codices exigendus.* *Can.* 55. *de pœn. dist.* 1. } *simul jungendi, & ex integris* *Can.* 56. *de pœn. dist.* 1. } *codicibus emendandi.* *Can.* 59. *de pœn. dist.* 1. *ad integram Ambrosii sententiam exigendus.* *Can.* 78. *de pœn. dist.* 1. *ex integris exemplaribus emendandus.* *Can.* 79. *de pœn. dist.* 1. } *consonant cum integris Am-* *Can.* 80. *de pœn. dist.* 1. } *brosii codicibus.* *Can.* 2. *de pœn. dist.* 3. *ex integris Ambrosii codicibus emendandus.* *Can.* 37. *de pœn. dist.* 3. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.* *Can.* 49. *de pœn. dist.* 3. *ex integris Ambrosii codicibus supplendus.*

Sectio

Sectio 4. de Sermonibus ad populum habitis.

Ex Sermone contra Auxentium.	*Can.* 27. *cau.* 11. *qu.* 1. *ad integros Ambrosii codices exigendus.* *Can.* 21. §. quid ergo *& sequ. cau.* 23. *qu.* 8. *jungendus cum epistola. Ambrosii ad Marcellinam.*
Ex Sermone de obitu Theodosii.	*Can.* 24. *cau.* 13. *qu.* 2. *variis observationibus illustrandus.*
Ex Sermone de obitu Fratris.	*Can.* 23. *cau.* 24. *qu.* 1. *ex integris Ambrosii codicibus emendandus.*
Ex homiliis de quadragesima.	*Can.* 12. *dist.* 86. / *Can.* 13. *dist.* 86. — *apocryphi, & ad veterem venationum disciplinam exigendi.* *Can.* 5. *cau.* 16. *qu.* 2. / *Can.* 4. *cau.* 16. *qu.* 7. / *Can.* 39. *de pœn. dist.* 1. / *Can.* 1. *de pœn. dist.* 3. — *apocryphi omnes, & simul jungendi.*
Adjiciuntur	*Can.* 5. *dist.* 4. *apocryphus, & ex integro sermone notandus.* *Can.* 8. *dist.* 47. *pertinet potius ad homilias Basilii.* *Can.* 54. *dist.* 50. *est incerti auctoris.* *Can.* 8. *dist.* 76. / *Can.* 9. *dist.* 76. — *sunt incerti auctoris.* *Can.* 12. *cau.* 1. *qu.* 4. *apocryphus est, sed consonat cum can.* 7. *cau.* 24. *qu.* 1. *Can.* 3. *cau.* 5. *qu.* 5. *apocryphus, & ad integros codices exigendus.* *Can.* 23. *cau.* 8. *qu.* 1. *apocryphus, & jungendus cum can.* 3. *cau.* 5. *qu.* 5. *Can.* 20. *cau.* 22. *qu.* 5. *apocryphus, & a Romanis Correctoribus jam restitutus.* *Can.* 9. *cau.* 32. *qu.* 4. *apocryphus.* *Can.* 76. *de pœn. dist.* 1. *referendus ad librum Ambrosii de Elia, & Jejunio.* *Can.* 3. *cau.* 33. *qu.* 4. *apocryphus, & ex melioribus codicibus emendandus.*

Sectio 5. de epistolis ad diversos.

De Epist. ad Vercellenses.
- *Can.* 5. *dist.* 26.
- *Can.* 14. *dist.* 34.
- *Can.* 9. *dist.* 61.

incertæ omnes auctoritatis.

De Epist. ad Clerum & Plebem Hipponensem.
- *Can.* 12. *cau.* 2. *qu.* 1. *Augustino potius tribuendus.*

De Epist. ad Hilarium.
- *Can.* 7. *cau.* 28. *qu.* 1. *Augustino potius tribuendus.*

De Epist. ad Irenæum.
- *Can.* 91. *de conf. dist.* 2. *ex integra epistola emendandus.*

De Epist. ad Paternum.
- *Can.* 38. *cau.* 27. *qu.* 2. *paullo varius in diversis codicibus.*

De Epist. ad Sabinum.
- *Can.* 33. *de pœn. dist.* 2. *fere consonat cum verbis Ambrosii.*
- *Can.* 34. *de pœn. dist.* 2. *ad integros Ambrosii codices exigendus.*

De Epist. ad Marcellinam.
- *Can.* 21. *cau.* 23. *qu.* 8. *etiam referendus ad orationem contra Auxentium.*

Sectio 6. de ceteris monumentis Ambrosio adscriptis.

- *Can.* 15. *cau.* 2. *qu.* 1. *falso tributus Ambrosio.*
- *Can.* 94. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad can.* 98. *ead. caus. & quæst.*
- *Can.* 5. *cau.* 14. *qu.* 5. *fere consonat cum Ambrosii sententiis.*
- *Can.* 21. *cau.* 16. *qu.* 1. *falso tributus Ambrosio.*
- *Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 8. *referendus ad orationem contra Auxentium, & epistolam ad Marcellinam.*
- *Can.* 35. *cau.* 27. *qu.* 2. *referendus ad canonem* 5. *ead. caus. & quæst.*
- *Can.* 12. *cau.* 32. *qu.* 1. *potius adscribendus Hieronymo.*
- *Can.* 74. *de conf. dist.* 2. *referendus ad canonem* 55. *ead. dist.* 2.

Prope

PRope finem quarti Ecclesiæ sæculi, mortuo Auxentio Mediolanensi Episcopo Arriano, communi totius Cleri, populique suffragio in Antistitem fuit electus Ambrosius, quamquam adhuc cathecumenus, quemadmodum colligitur ex can. 3. dist. 63., quæ sane electio divino afflante Spiritu celebrata non modicam universæ propemodum occidentali Ecclesiæ adtulit utilitatem, utpote facta illis temporibus, quibus viris opus erat eximiis, quorum opera, & studio Nicænæ fidei decreta immota manerent, & Arrianorum versutiis, ac calliditatibus obviam iretur. Itaque Ambrosius statim ac Episcopatum suscepit, in primis e re publica esse putavit, totis viribus contendere, ut fides apud plurimos fere lapsa restauraretur, deinde populum in fide firmatum moribus instituere optimis curavit, qua libellis editis, qua sermonibus publice habitis. Qualis extiterit ejus doctrina, satis pandunt ea, quæ nobis supersunt Sancti Antistitis monumenta; quamquam, ut verum fatear, dolendum vehementissime sit, quod Ambrosiana volumina in præsentia alienis operibus, aut adjectionibus depravata conspiciantur, quibus propterea discutiendis non defuerunt viri eruditissimi, ut singula, quoad fieri posset, ad suos fontes exigerent. Quod ad rem meam attinet, curabo, ut descripti Gratianei canones integri exhibeantur, suo auctori tribuantur, atque etiam, ubi opus fuerit, emendentur.

SECTIO I.

De Commentariis Sacrarum Literarum.

Scribit Sixtus Senensis in lib. 4. Bibliothecæ Sanctæ, Ambrosium explicavisse omnes fere Divinas Scripturas summa cum laude, eaque in re secutum fuisse Philonem Judæum, Hippolytum, Appollinarium, utrumque Eusebium, & Basilium, sed maxime Origenem, cujus sermonibus, ut ait Hieronymus in Epist. ad Pammachium & Marcellam, omnes pene ejus libri pleni sunt. Si de genere expositionis quæratur, illud varium est; præcipue vero mysticas sententias exhibet, sic tamen, ut interdum literæ sensus omnino non excludatur; ut enim erat Ambrosius morum recte formandorum, & ad præcepta divina exigendorum studiosissimus, statim ac ad ea divinarum scripturarum eloquia animum converteret, quæ posset ad integritatem vitæ a Christiano viro ineundæ traducere, nulli sollicitudini deerat, ut eadem quam lubentissime eo interpretandi genere palam explicaret, atque proponeret.

De Libris Hexameron.

Libros Hexameron, sive de opere sex dierum ad interpretationem 1. capitis Geneseos jure adscribi Ambrosio, nemo inficiari potest, quando se illos scripsisse estatur idem Ambrosius in epist. ad Orontianum Diaconum. Addi etiam potest testimonium Cassiodori in lib. de institutione divinarum scripturarum cap. 1. ibi: *Ambrosius ut est planus, & suavissimus doctor, exinde sex libros eloquentiæ suæ more confecit,*

confecit, quos appellavit Hexameron. Notandum sane est, ibidem Ambrosium imitatum omnino fuisse Basilii Magni codices, imo & istos quasi in latinum idioma transtulisse, retentis eisdem sententiis, ac loquendi figuris. Id facile constabit conferenti Hexameron Ambrosii cum Hexameron Basilii, quamquam non inficior, identidem nonnulla de suo adjecisse Ambrosium factis quandoque digressionibus. In sex libellos distributum est opus, in quorum singulis describuntur divina opera

Can. 6. cau. 15. qu. 1. a mundi exordio condita sex diebus. Ex libro 1. cap. 8. depromtus est canon 6. cau. 15. qu. 1., ubi totus est Ambrosius, ut demonstret, vitia nostra nostræ penitus voluntati esse imputanda. Jam Correctores Romani observaverunt mendum occurrisse in vers. ultimo, ubi cum olim legeretur: *quia necessaria ista in bonis &c.*, substituerunt ex integris Ambrosii codicibus hæc alia verba: *quia nec contraria istis in bonis &c.* Adhuc hodie in quibusdam Gratiani codicibus nonnulla leguntur, quæ paullo aliter habentur in vulgatis Ambrosii codicibus: Siquidem in vers. *quod enim*, ubi Gratianus legit *si volumus*, Ambrosiani codices habent, *si nolumus*; item in vers. *ideo etiam*, ubi Gratianus legit *culpa stringit*, Ambrosiani codices habent, *culpa constringit*.

Can. 17. cau. 32. qu. 5. & Can. 18. cau. 33. qu. 5. Simul jungendi sunt & canon 17. cau. 32. qu. 5., & canon 18. cau. 33. qu. 5., utpote qui uno orationis spiritu junguntur etiam apud Ambrosium in lib. 5. Hexameron cap. 7., ubi Sanctus Episcopus conjuges hortatur ad mutuam servandam fidem, ac benevolentiam, præterea ad patientiam, unde fiat, ne invicem indignentur ob vitia, quæ ab uno in altero conjuge deprehenduntur. Præsertim feminas alloquitur, monens eas, ut viris obedientiam, obsequiumve exhibeant, quemadmodum constat ex verbis dicti canonis 18., post quæ statim subjiciuntur apud Ambrosium verba dicti canonis 17. Fingit autem ibidem Sanctus vir, conqueri mulieres de viris quasi asperis, & incultis, his vocibus: *Sed horridus, & incultus est*; quibus deinde ita respondet: *Semel placuit &c.* Notandum est, pro postremis illis Gratiani verbis; *Si uno defecerit die, superducis rivalem, & statim incognita caussa quasi cognitam pudoris exequeris injuriam?*, in vulgatis Ambrosii codicibus ita potius exhiberi: *Si uno defecerit die, suspicaris rivalem, & statim incognita caussa quasi cognitam pudoris exequeris injuriam.*

Can. 35. de pœn. dist. 2. De canone 35. de pœn. dist. 2. nihil est singulare, quod observetur. Tantum dixero, ibidem Ambrosium in lib. 6. cap. 7. expendisse verba illa Geneseos, quibus dicitur, Deum creavisse hominem ad imaginem, & similitudinem suam, quam ad rem retulit illud Isaiæ symbolice dictum in cap. 49. vers. 16. *Ecce ego Hierusalem pinxi muros tuos*, ex quo Sanctus vir nomen *picturæ*, & *pictionis* usurpavit.

De Commentario in Psalmum 118.

Præstantissimum Ambrosii opus vel ab ipsis hæreticis hominibus laude maxima dignum existimatum illud est, quo variis sermonibus Psalmus 118. explicatur. Ibidem Sanctus Episcopus tradidit, Davidem Psalmi auctorem digessisse Psalmum carminibus eo ordine, ut per singulas Hebræorum literas sententias gravissimas distribueret, literis singulis octenos versiculos adscribens, *ut quemadmodum* (sunt eadem Ambrosii verba initio hujus operis exhibita) *parvulorum ingenia primis*

mis literarum elementis assuescunt dicendi usum assumere, ita etiam nos hujusmodi elementis usum discamus vivendi. Ex sermone 20. depromtus est can. 4. cau. 3. qu. 7. ubi totus est Sanctus Antistes, ut reprehendat eos, qui facili negotio, & temere de aliis judicium ferunt, quasi primatum super ceteros gerant, his verbis: *Grave est de altero judicare, unde etiam scriptum est: nolite judicare, ut non judicemini; cum enim unusquisque sit suorum conscius peccatorum, quomodo potest de alterius judicare peccato? Judicet de alterius errore &c.* Quæ hinc sequuntur, eadem omnino sunt cum verbis Gratiani. Can. 4. cau. 3. qu. 7.

Canon 33. cau. 23. qu. 4. habetur in serm. 8., ubi Ambrosius sermonem habet de divina justitia cum divina misericordia comparata; & dum significaturus est aliquando eminere in rebus hominum moderandis misericordiam Dei, quasi tunc lateat, nec exterius omnino prodeat divina justitia, ait aliquando misericordiam *justam esse*, aliquando *etiam injustam*; his verbis: *Est ergo justa misericordia, sed est etiam injusta misericordia. Denique in lege &c.* Subsequuntur hinc Gratiani verba. Caute, ut liquet, & ex auctoris proposito interpretari opus est hoc in loco Ambrosii verba, ne forte siquis præcisis fragmentis inhæreat, ad blasphæmiam hanc ipsam Ambrosii sententiam improbe torqueat. Jam Romani Correctores ad eum canonem animadverterunt, pro illis verbis *a consortio communionis vel criminationis abstractus* legendum esse, *a communionis consortio abstentus*. Adjicio adhuc ego, pro illis verbis *cur laxat exilio*, in pluribus codicibus legi *cur laxat exitio*. Can. 33. cau. 23. qu. 4.

Canon 41. de pœn. dist. 3. perperam apud Gratianum descriptus est; quamobrem ut commode explicaretur, potuit & Glossographorum, & Gratiani ingenium admodum torquere, quemadmodum adparet ex iis, quæ tradidit Gratianus idem post canonem 44. eadem distinctione, ubi conatur explicare verba illa *licet fides desit*, a quorum difficultate sese facilius extricavisset, si Ambrosianum monumentum ad Ambrosii codices exegisset, non ex depravatis exemplaribus exhausisset. Verba Ambrosii leguntur in sermone 18., ubi expenditur vox *Sade* ita apud Hebræos pronunciata, quæ latine redditur *consolatio*, ibi: *Consolatio igitur prima ordine, quoniam non obliviscitur Deus facere misericordiam, neque in æternum projicit, quos putaverit coercendos. Secunda, quod decursis suppliciis, quæ propter peccata nostra toleravimus, ad veniam pertinemus*. Can. 41. de pœn. dist. 3.

Canon 21. de consf. dist. 5. legitur in sermone 22. ad explicationem sententiæ Davidicæ *Concupivi salutare tuum Domine*, ubi Ambrosius acriter exagitat eos, qui delicatius viventes in segnitie traducunt dies, illud tantum cogitantes, ut per sollicita medicæ artis præcepta longiore vita frui conentur, quasi isti parum ad salutare Dei suspiciant. De his inter cetera ita scribit: *Contraria autem studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ; a jejunio revocant, lucubrare non sinunt, ab omni intensione meditationis abducunt. Itaque qui se medicis dederit, se ipsum sibi abnegat*. Etiam ista salubriter intelligenda sunt, videlicet adversus eos prolata sententia, qui blandioribus delicatioris cujusdam medicinæ lenociniis eo adducuntur, quo Divinis, Ecclesiasticisve definitionibus non obtemperent. Can. 21. de consf. dist. 5.

De Commentariis in Lucam.

Nihil aptius adferre possum ad laudandam elegantiam commentariorum Ambrosii in Evangelium Lucæ, quam quod de eisdem tradidit Sixtus Senensis in lib. 4. Bibliothecæ Sanctæ his verbis: *In Lucæ Evangelium commentariorum interruptæ expositionis libri* XI. *juxta mysticam intelligentiam succincte digesti*; *de quibus Ruffinus invectivarum libro* 2. *refert, Hieronymum in præfatione homiliarum Origenis in Lucam, & in epistola quadam, cujus ipse apud se haberet exemplar, scripsisse auctorem horum commentariorum ludere in verbis, & dormitare in sensibus. Quod ego crediderim magis a Ruffino in odium Hieronymi confictum, quam ab Hieronymo tale prolatum esse judicium de eruditis, & eruditissimi viri commentariis, de quibus Acca Episcopus Cantabrigiensis in epistola ad Bedam Venerabilem Presbyterum scribit in hunc modum: sunt quædam in expositione B. Ambrosii in Lucam tam diserta simul, & excelsa (quod tuam quoque sanctitatem vidisse non ambigo) ut a doctioribus solum intelligi queant; a rudibus vero, fastidiosisve lectoribus (quales in præsenti ævo plures invenies) præ difficultate adsequendi ea, quæ diserta sunt, vel capiendi, quæ alta, ne quærenda quidem quasi celsiora, nec quasi se fortiora putentur esse scrutanda, nec parum dedit judicii doctissimus Pater Augustinus, qui ad Paulinam Dei famulam de videndo Deo scribens, non aliis magis, quam ex hoc opere sumtis B. Ambrosii testimoniis utendum putavit, & ea pariter non solum ponenda simpliciter, sed etiam exponenda judicavit; adeo ut ex paucissimis memorati tractatoris sententiolis non parvum volumen retractando confecerit. Quædam tamen S. Ambrosius in hoc opere indiscussa præteriit, quæ illi, quasi summæ eruditionis viro plana, nec quæsitu digna videbantur. Hactenus Acca*. Hinc facile deducitur, exhiberi in his Ambrosii commentariis magna mysteria, rudioribus non satis obvia, virorum eximiorum meditatione dignissima. Notandum præterea est, hoc opus in præsentia reperiri distributum in decem libellos, atque olim fuisse pluries a S. Augustino laudatum, scilicet in lib. 1. de Gratia Christi cap. 44., in lib. 2. de peccato orig. cap. 41., in lib. 1. contra Julianum cap. 3., & in lib. 2. cap. 5.

Can. 9. dist. 37. Ex libro 1. depromtus est canon 9. dist. 37. ubi expenduntur verba illa Evangelistæ cap. 1. vers. 1. *Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum &c.* ad quam rem Ambrosius recenset ex hæreticis quosdam, qui libris suis res Evangelicas complexi sunt, quos propterea ait ideo legendos, non ut excipiantur, sed ut rejiciantur, ibi: *Et aliud quidem fertur Evangelium, quod duodecim scripsisse dicuntur*: (hoc idem Evangelium commemoraverunt Theophilactus ad Proœmium S. Lucæ, & Hieronymus lib. 3. adversus Pelagianos). *Ausus est etiam Basilides Evangelium scribere, quod dicitur secundum Basilidem. Fertur etiam aliud Evangelium, quod dicitur secundum Thomam* (hoc Evangelium Marcosiis hæreticis auctoribus tribuere visus est Irenæus lib. 1. adversus hæreses cap. 17., & Cyrillus Hierosolymitanus Cathechesi 6. memorat illud a Manetis discipulo fuisse conscriptum, cui consonare videtur Gelasius in can. 3. dist. 15.). *Novi aliud scriptum secundum Matthiam*: (hoc memoraverunt Origenes homil. 1. in Lucam, Eusebius lib. 3. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 25., Hieronymus proœmio in Comment. super Matthæum, Gelasius in can. 3. dist. 15., & Beda initio commentarii in Lucam): *legimus aliqua*,

, *ne legantur, legimus, ne ignoremus; legimus, non ut teneamus, sed ut repudiemus, ut sciamus qualia sint, in quibus magnifici isti cor exaltant suum*. Vulgati Gratiani ices paullo aliter exhibuerunt Ambrosii sententiam, quemadmodum jam Roni Correctores animadverterunt. Ex his profecto deduci potest, paullo distare n sententiam a proposito Gratiani, cum Ambrosius de libris Evangelicis hæ.corum perfidia editis sermonem habeat, at Gratianus voluerit ad ceteros li·s, qui a Christianis elucubrati non proponerentur, etiamsi ad doctrinam fidei ı pertineant, fidenter eadem dicta producere.

Canon 19. dist. 86. eisdem omnino verbis depromtus est ex libro 2. ad caput verf. 9. Lucæ, ubi Johannes Præcursor inducitur alloquens turbas, ipsasque ad ıa opera exhortans. *Can. 19. dist. 86.*

Canon 20. dist. 86. depromtus quidem est ex libro 8. Ambrosii, cum quo peus consonat; verum pulrimum distat Ambrosii sententia a proposito Gratiani; nim ibi Sanctus Antistes expendebat Dei mandatum *honora Patrem, & Matrem,* ıle habetur Lucæ cap. 18. verf. 20., atque ad eam rem docebat, neminem suas alii, ne Ecclesiæ quidem, donare debere, nisi primum necessitati parenn suorum occurrerit, ibi: *Ceterum Dei traditio est, ut prius pascas parentes; n si juxta divinum oraculum contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames, e morte gravior est? Quo loco insolentem Dominus frænat jactantiam; multi enim, prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferunt, quæ suis auferunt, cum misericordia lomestico progredi debeat pietatis officio*. At vero Gratianus ista edidit, quasi inligerentur de Episcopis rerum Ecclesiasticarum administris, ad quorum munus rtineat ex bonis Ecclesiæ primum subvenire parentibus, deinde ceterorum, & clesiæ necessitatibus occurrere. *Can. 20. dist. 86.*

Canon 16. cau. 1. qu. 1. legitur in libro 4. ad caput 4. Lucæ verf. 27. ad erpretationem illorum verborum: *multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Pro·eta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus*. Hac occasione Ambrosius ıaman historiam enarravit, qualis habetur in lib. 4. Regum cap. 5. verf. 26., 27., ubi traditur inter cetera, Giezi puerum Elizeo deservientem aliquid pro ındata lepra a Naaman exegisse, quasi pretium divini operis, ex quo statim em Giezi pœnam divinitus luit, ipse lepra affectus. Hæc expendens Ambrosius, iis quoque mystice intelligit, qui Divinorum Sacramentorum quandam turpem eunt mercaturam. Aliqua desunt apud Gratianum, quæ tanquam utilia interetibus heic describo. Ait Ambrosius. *Cito turpem sequitur lepra mercedem, & unia corpus, animumque male quæsita commaculat. Accepisti, inquit, pecuniam, possidebis ex ea agrum, & vineam, & oliveta, & greges, & lepra Naaman apcabit se in te, & semini tuo usque in æternum. Vides, quia facto auctoris &c.* ıæ sequuntur exhibentur apud Gratianum, quibus sane jungendæ erunt Romarum Correctorum animadversiones. *Can. 16. cau. 1. qu. 1.*

Canon 10. cau. 6. qu. 1. legitur in lib. 10., ubi expenditur Petri Apostoli ctum, quando se Christum novisse negavit, quemadmodum scribitur apud Lucam p. 22. verf. 55., & 56. Observat autem ibi Ambrosius, neminem debere niium viribus, & virtuti suæ fidere, proposito exemplo Petri, qui ubi nimium sua integritate, & fide præsumserat, misere postmodum excidit. Nescio vero, ıare Gratianus hanc Ambrosii sententiam eo in loco laudaverit, ubi sibi id deonstrandum proposuerat, ut detractiones aliquando justo Dei judicio adversus bonos *Can. 10. cau. 6. qu. 1.*

bonos excitentur; quamobrem Romani Correctores id non notare non potuerunt ad rubricam canonis ita adjicientes: *Rubrica hæc non valde convenit subjecto capiti.*

Can. 28. cau. 11. qu. 1. & can. 8. cau. 24. qu. 1. Canon. 28. cau. 11. qu. 1. jungendus est cum canone 8. cau. 24. qu. 1., uterque enim uno contextu junctus exhibetur apud Ambrosium in lib. 4. ad caput 5. Lucæ vers. 3. & sequ. ibi: *Est & aliud Apostolicum* (is est canon 8. cau. 24. qu. 1.) *piscandi genus: quo genere solum Petrum piscari Dominus jubet dicens: Mitte hamum, & eum piscem, qui primus ascenderit, tolle. Magnum quidem est, & spirituale documentum* (is est canon 28. cau. 11. qu. 1.) *quo Christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subjecti, nequis constitutionem terreni Regis putet esse solvendam. Si enim censum Filius Dei solvit, quis tu tantus es, qui non putes esse solvendum?* Hæc si adamussim considerentur, non satis congruere Gratianeo proposito, præsertim in cau. 24. qu. 1., deprehendentur.

Can. 26. cau. 23. qu. 4. Canon 26. cau. 23. qu. 4. est in libro 7. ad caput 9. Lucæ vers. 54., ubi discipuli rogabant Jesum, ut veniret ignis de Cœlo, quo absumerentur, qui Christum excipere detractabant. Hæc sunt Ambrosii verba, ad quæ Gratianeus canon est exigendus. *Quod vero discipulos increpavit, quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum, ostenditur nobis, non semper in eos, qui peccaverunt, vindicandum; quia nonnunquam amplius prodest clementia tibi ad patientiam, lapso ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur. Simul disce, quia recipi noluit ab his, quos sciebat non simplici mente conversos; nam si voluisset, ex indevotis devotos fecisset. Cur autem non receperint eum, Evangelista ipse commemorat; quia facies ejus erat euntis in Jerusalem. Discipuli autem recipi intra Samariam gestiebant: Sed Deus, quos dignatur, vocat, & quem vult religiosum, facit. Nec discipuli peccant, qui legem sequuntur. Sciebant enim & Phinees reputatum ad justitiam, quia sacrilegos interemerat, & ad preces Eliæ ignem descendisse de Cœlo, ut Prophetæ vindicaretur injuria. Sed vindicetur qui timet: vindictam non quærit, qui non timet.* In his agnoscimus eximiam legis Evangelicæ perfectionem, juxta quam insigne illud charitatis præceptum habemus de diligendis inimicis, & de benefaciendo iis, qui nos oderunt, & orando pro persequentibus, & calumniantibus nos juxta caput 5. Matthæi.

Can. 7. cau. 24. qu. 1. Ad canonem 7. cau. 24. qu. 1. nihil est, quod peculiariter observemus. Depromtus est ille ex commentario ad caput 5. Lucæ, cum quo omnino consonat.

Can. 17. cau. 24. qu. 1. Canon 17. cau. 24. qu. 1. olim apud Gratianum sub Gregorii nomine laudabatur. Romani Correctores verius Ambrosii nomen adscripserunt; consonat autem omnino cum verbis Ambrosii in lib. 10. ad caput 22. Lucæ, ubi factum Petri Apostoli auricula militem cædentis expenditur.

Can. 26. cau. 24. qu. 1. Consonant præterea omnino cum verbis Ambrosii in lib. 6. ad interpretationem vers. 54. cap. 9. Lucæ verba canonis 26. cau. 24. qu. 1., ubi expenditur sententia illa Christi Domini: *Quicumque non receperint vos, exeuntes de Civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos.*

Can. 1. cau. 32. qu. 2. Canon 1. cau. 32. qu. 2. in prioribus verbis usque ad vers. *dum conjugii* consonat prorsus cum verbis Ambrosii lib. 1. ad interpretationem vers. 24. & 25. cap. 1. Lucæ, ubi videbatur Elisabeth sibi quodammodo suam in opprobrium vertere sterilitatem. At verba versiculi *dum conjugii* habentur in lib. 2. ad interpretationem cap. 1. vers. 26. & 27., unde Lucas divinæ Incarnationis mysterium prædicat; quam ad rem scribit Ambrosius: *Caussam autem mentiendi indesponsata habuit,*

buit, desponsata non habuit, cum conjugii præmium, & gratis nuptiarum partus sit minarum. Non mediocris quoque caussa est, ut virginitas Mariæ falleret Principem mundi, qui, cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. Posteriora hæc si cum Gratiani fragmento contuleris, statim agnosces, idem esse integris Ambrosii Codicibus emendandum.

Canon 2. cau. 33. qu. 2. pertinet ad interpretationem capitis 16. Lucæ in illa Christi verba: *Omnis, qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mæchatur.* Priora canonis verba non satis commode intelligentur, nisi huc, quæ apud Ambrosium præcedunt, referantur, ubi scilicet sanctus Antistes ita viros uxores suas dimittentes insequitur: *Quam periculosum, si fragilem adolescentulæ ætatem errori offeras! Quam impium, si ejus destituas senectutem, cujus desloraveris juventutem! Ergo inhonoratis stipendiis & veteranum Imperator dimittat inglorium, atque imperii sui possessione detrudat, & rusticum laboris sui effœtum agro suo propulset agricola? An quod in subditos nefas est, in comparem fas est? dimittis ergo uxorem quasi jure &c.* Notatu sane digna sunt postrema hæc verba, quæ in tribus Gratiani exemplaribus aliter expressa se reperisse animadverterunt Romani Correctores contra ceterorum codicum, præsertim Ambrosianorum, fidem. Videtur autem Ambrosius ibidem respexisse ad legem Constantini, quæ est lex 1. cod. Theodos. de repudiis, ubi videtur permissum viro repudio dimittere conjugem his verbis: *In masculis etiam si repudium mittant, hæc tria crimina inquiri conveniet, si mœcham, vel medicamentariam* (intellige veneficam, argumento l. 8. Cod. Justinian. eod. tit.) *vel conciliatricem* (intellige lænam, aut sagam ex Lucilio satyra 7. ajente: *Ætatem & faciem ut saga, & bona conciliatrix*, item ex Cicerone 1. de natura Deorum, ibi: *Quam blanda conciliatrix, & quam sui sit læna ipsa*) *repudiare voluerit. Nam si ab his criminibus liberam ejecerit, omnem dotem restituere debet, & aliam non ducere.* Can. 2. cau. 33. qu. 2.

Canones 1. & 2. de pœn. dist. 1. leguntur in lib. 10. ad caput 22. Lucæ vers. 55. & 56., ubi Petri Apostoli & delictum, & pœnitentia describuntur his verbis: *Ita Petrus doluit, & flevit, quia erravit ut homo. Non invenio quid dixerit: invenio quod fleverit: Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego: Sed quod defendi non potest, ablui potest: Lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri.* Can. 1. & 2. de pœn. dist. 1.

Canon 64. de pœn. dist. 1. legitur eisdem verbis in lib. 2. ad cap. 1. Lucæ vers. 67., ubi Ambrosius Canticum Zachariæ explanat, in ea præcipue parte, qua laudatur summa Dei pietas & clementia in complenda humani generis redemtione. Can. 64. de pœn. dist. 1.

Ambrosio quoque tribui potest canon 38. de cons. dist. 2. vers. *unde & corpus*, siquidem in lib. 10. ad caput 22. Lucæ vers. 29. expendens Christi verba *Dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo*, ait Ambrosius: *Unde & Corpus Christi edimus, ut vitæ æternæ possimus esse participes.* Can. 38. vers. unde & corpus de cons. dist. 2.

De

De Commentariis in epistolas Paulli.

Etsi apud aliquos, mediæ præsertim ætatis scriptores, commentaria sub nomine Ambrosii vulgo edita in epistolas Paulli Apostoli, unde Gratianus fragmenta plura depromsit, tanquam germana Ambrosii opera habita fuerint, quemadmodum apud Hincmarum, & Ecclesiam Laudunensem; hodie tamen talia non habentur a viris eruditissimis, qui ad injuriam sancto Antistiti inferendam pertinere judicio sane gravissimo censuerunt, si illa eidem adscriberent. Profecto jam ab antiquissimis temporibus quidam dumtaxat rumor ferebat, Ambrosium interpretatum fuisse Paulli epistolas, sed difficile erat, eadem commentaria invenire, quemadmodum testatur Cassiodorus in lib. divinarum lectionum cap. 8., ita scribens: *Dicitur etiam & B. Ambrosium subnotatum codicem epistolarum omnium S. Paulli reliquisse suavissima expositione completum, quem tamen adhuc invenire non potui, sed diligenti cura perquiro*. Porro si Ambrosii revera fuisset hic codex, ea ætate fuisset apprime notus, atque vulgatus cum ceteris Ambrosii operibus, quæ maximo apud universos in pretio erant. Verosimile hinc est, a deceptore quodam & in latebris primum degente ea fuisse composita, quod tunc temporis aliquando contigisse idem Cassiodorus fatetur loco laudato, scribens simile quidpiam contigisse in commentariis sub nomine Papæ Gelasii editis, ibi: *In epistolis tredecim S. Paulli annotationes conscriptas in ipso initio meæ lectionis inveni, quæ in cunctorum manibus ita celebres habebantur, ut eas a S. Gelasio Papa urbis Romæ doctissimi viri studio dicerent fuisse conscriptas. Quod solent facere, qui res vitiosas cupiunt gloriosi nominis auctoritate defendere: sed nobis ex præcedentibus lectionibus diligenti retractatione patuerunt, subtilissimas quidem esse, ac brevissimas dictiones, sed Pelagiani erroris venena illic esse seminata*. Quicumque in ea commentaria oculos conjicit, statim intuetur stylum ab Ambrosiano diversum; agnoscit statim auctoris magnam linguæ Græcæ imperitiam, quam de Ambrosio nemo facile adfirmabit; agnoscit item plurima Ambrosianis sententiis, quales in aliis ejusdem viri opusculis exhibentur, adversari. Non persequor singula jam ab eruditis viris operum Ambrosianorum editoribus observata. Me refero ad Gratianeos canones, in quibus identidem adparent gravissima argumenta, unde jure eos abjudicari ab Ambrosio concludatur.

Can. 31. cau. 23. qu. 4. Ex commentariis istis in epist. 1. ad Corinthios cap. 5. vers. 2. depromtus est canon 31. cau. 23. qu. 4., cujus verba si integra descripta fuissent, facile prodidissent deceptorum manum, dum sententiæ ibidem sententiis contextis invicem pugnant. Agebat commentariorum auctor interpretem verborum Paulli *Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis*, de eo scilicet, qui inter Corinthios erat incestuosus; & scribebat: *Superbiam illorum in tantum humiliat* (Paullus), *ut non querules jam, sed magis supplices faciat. Erant enim & ipsi participes* (videlicet Corinthii), *dum paterentur reum tam ingentis facinoris secum incorreptum convenire, ut omnes uno consilio abjicerent eum, si negaret emendare se. Si autem quis potestatem non habet, quem scit reum abjicere aut probare non valet, immunis est, & judicis non est sine accusatore damnare, quia & Dominus Judam, & cum fur esset, quia non est accusatus, minime abjecit* (apud Gratianum ante Correctionem Romanam post verbum *damnare* ita legebatur: *sicut nec Christus Judam abjecit*) *ut tolleretur de medio*

vestrum

*rum qui hoc opus fecit. Cognito opere isto pellendum illum fuisse de cœtu fraterni-
's, omnes enim crimen ejus sciebant, & non arguebant, publice enim novercam suam
uxoris habebat. In qua re neque testibus opus erat, neque tergiversatione aliqua
:rat tegi crimen.* Hæc parum constare possunt, quando ita sententiæ sententiis
ıgeruntur, ut primo loco tradatur, abs judice sine accusatore & deficiente pro-
ıone neminem posse damnari, deinde tradatur, incestuosum Corinthium etiam
lo teste, & nemine accusante debuisse damnari.

Nihil est, quod specialiter animadvertendum sit ad canonem 11. cau. 26. qu. Can. 11. cau. 26. qu. 2.
tantum dixero ibi auctorem commentariorum expendisse caput 10. vers. 25.
t. 1. ad Corinth., ubi S. Paullus monebat fideles, ut sine discrimine mandu-
ınt quidquid in macellis publice venderetur, nisi quidpiam esset dudum Ido-
immolatum, a quo abstinendum esse jubebat, non *propter conscientiam comeden-*
sed potius propter conscientiam alienam, ne forte comedens de immolatis
lis participare quodammodo videretur.

Paullo aliter in integris codicibus leguntur ea, quæ Gratianus descripsit in can. Can. 17. caus. 32. qu. 7.
cau. 32. qu. 7. Ibi auctor commentariorum explicavit verba Paulli epist. 1.
Corinth. cap. 7., & inquit: *Uxorem a viro non discedere, quod si discesserit,
:ere innuptam. Hoc Apostoli consilium est, ut si discesserit propter malam conversa-
em viri, jam innupta maneat, aut viro suo reconciliari. Quod si continere se, in-
, non potest, quia pugnare non vult contra carnem, viro reconcilietur; non enim
ıittitur mulieri, ut nubat, si virum suum caussa fornicationis dimiserit, aut apostasiæ,
si illicita impellente lascivia usum quærat uxoris, quia inferior non omnino hac le-
titur, qua potior. Si tamen apostataverit vir, aut usum quærat uxoris interverte-
nec alii potest nubere mulier, nec reverti ad illum: & virum uxorem non dimitte-
Subauditur autem excepta fornicationis caussa. Et ideo non subjecit dicens, sicut
nuliere. Quod si discesserit, manere sic, quia viro licet ducere uxorem, si dimise-
uxorem peccantem, quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier; caput enim
ieris vir est.* Quis in conspectu hujus sententiæ sibi persuadebit, opus istud
:ra esse Ambrosio tribuendum? Non ignorabat profecto Ambrosius, vinculum
ıugii per adulterium uxoris minime dissolvi; quod perpetua præsertim latinæ
lesiæ traditio docuit, quod imo idem Ambrosius tradidit in lib. 1. de Abraham
4. & 7., seu in can. 4. cau. 32. qu. 4. apud Gratianum. Sed præterea an
norata verba sint auctoris commentariorum, quisquis tandem ille sit, an po-
adsuta sint commentariis recentiore manu, plurimum dubito; Etenim testan-
Benedictini Monachi operum Ambrosianorum editores, verba superius descripta
deo non subjecit &c. abesse a quibusdam vetustis MSS., quod & jam pridem
ıadverterat Petrus Lombardus in lib. 4. sentent. dist. 35. ad ea verba ita
ıens: *Sed hoc a falsariis in Ambrosii libro positum creditur.*

Ieque admodum consonat integris codicibus, ex quibus depromtus esse vide- Can. 12. de pæn. dist. 2.
canon 12. de pœn. dist. 2., siquidem auctor commentariorum interpretatus
'erba Paulli *in charitate non ficta*, quæ habentur in epist. 2. ad Corinth. cap.
ers. 6., ait: *Simulata charitas in his est, qui in necessitate deserunt fratres, un-
ic* (scilicet Paullus Apostolus) *semper necessitates fratrum suas faciens, simplex
in charitate. Compatiebatur enim omnibus, sicut alio loco dicit: Quis scandaliza-
& ego non uror? Hæc enim vera charitas est, si sua utilitate contemta ejus cu-
agat, quem diligere se profitetur, quod semper fecit Apostolus.* Nemo non videt,

quantum hoc fragmento, cujuscumque tandem auctoritatis esse credatur, abusus fuerit Gratianus, qui exinde concludere non dubitavit, charitatem semel habitam ulterius non amitti, quod sane hæreticum esse videtur. Aliud enim est, quod ait Apostoli Paulli interpres, simulatam charitatem in illis esse, qui in necessitate deserunt fratres; aliud est, quod exinde deduxit Gratianus, simulatam charitatem fuisse, quæ deficere aliquando potuit.

Can. 4. cau. 33. qu. 4. Canon 4. cau. 33. qu. 4. depromtus est ex commentario in epist. 1. ad Corinth. cap. 7. vers. 5., cum quo penitus consonat. Non videtur reprobanda Gratiani doctrina, quam ad interpretationem ejusdem canonis & similium subjecit post canonem 11. ead. causs. & quæst. ibi: *Hæc autem servanda sunt, si uxor consensum adhibere voluerit; ceterum sine ejus consensu nec caussa orationis continentia servari debet*; siquidem verba Apostoli, de conjugis consensu mentionem faciunt, ibi: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi*.

Can. 19. cau. 33. qu. 5. Canon 19. cau. 33. qu. 5. legitur in commentario epistolæ 1. ad Corinthios cap. 11. vers. 10. in illa Paulli verba: *Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter Angelos*, quæ ita expendit Interpres: *Potestatem velamen significavit, Angelos Episcopos dicit, sicut docetur in Apocalypsi Johannis. Et quia utique homines sunt, quod non corriperent plebem, arguuntur, & quod rectum est in illis, laudantur. Mulier ergo idcirco debet velare caput, quia non est imago Dei. Sed ut ostendatur subjecta, & quia prævaricatio per illam incboata est, hoc signi debet habere, ut in Ecclesia propter reverentiam Episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum, nec habeat potestatem loquendi, quia Episcopus personam habet Christi. Quasi ergo ante Judicem Christum, sic ante Episcopum, quia Vicarius Domini est, propter reatus originem subjecta debet videri*. Paullo aliter ista exhibentur apud Gratianum in posteriore §. *quasi ergo*, nam in quibusdam exemplaribus omittitur vox illa *Christum*, & in omnibus pro verbis illis *reatus originem* legitur *peccatum originale*.

Ad canonem 50. de cons. dist. 2. nihil singulare animadvertendum occurrit.
Can. 50. de cons. dist. 2. Legitur ille eisdem verbis in comment. in epist. 1. ad Corinth. cap. 11. vers. 26., quamquam olim perperam in Gratiani codicibus hanc haberet inscriptionem adjectam. *Augustinus in lib. de Trinitate ad Corinthios*.

Can. 99. de cons. dist. 4. Ex commentariis falso itidem Ambrosio adscriptis in epistolam Paulli ad Romanos cap. 11. vers. 29. editus est canon 99. de cons. dist. 4., cujus verba supplenda erunt ex integris commentariorum codicibus: *Sine pænitentia etiam sunt dona, & vocatio Dei*, erat hæc Apostoli sententia, ad quam ita inquit Interpres: *Verum est, quia Gratia Dei in Baptismate non quærit gemitum, aut planctum, aut opus aliquod, nisi solum ex corde professionem. Neque enim quia graviter deliquerant non recipiendo promissum Dei, & quia quæ graviter peccantur, nonnisi fletu & gemitu ad veniam pertinent, ne ideo illos non posse jam accipere misericordiam putarent, quia dolere illos non videbant, ostendit hoc inter primordia fidei non requiri; donum enim Dei gratis donat peccata in Baptismo*. Vides ex his, Gratianum in describendo canone quædam mutavisse, quædam perstrinxisse, præsertim ubi his verbis conclusit: *Sed solam fidem & omnia gratis condonat*. Errati sui testis est Gratianus idem, qui eam ipsam sententiam rectius & congruentius retulit in can 87. vers. *Gratia* dist. 1. de pœnitentia.

Can. 53. de cons. dist. 2. Canon 53. de cons. dist. 2. referendus est ad commentaria in epistolam ad Hebræos cap. 10. ad vers. 1. ibi: *per singulos annos*, quæ sane commentaria potiore etiam

jure

quam cætera ab Ambrosio a viris præstantissimis abjudicantur. Ceterum Gra-
ıs paullisper corrupisse videtur auctoris verba, quæ ita exhibentur ad traden-
, discrimen sacrificiorum veterum & sacrificii novæ legis: *Una est ista bestia, autem multæ sunt. Propterea enim nec fortes erant, quia multæ ..... Si enim bus essent liberati peccatis, nequaquam per singulos dies offerret quis sacrificia. nde commemoratio peccati fuit, non absolutio, quia quotidie iisdem purgabantur ho- etiam & ipsi sacerdotes, & populus pariter. In Christo e contrario semel oblata est s potens ad salutem sempiternam. Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offeri- ? Offerimus quidem, sed recordationem facientes mortis ejus, & una est hæc hostia, multæ. Quomodo una est, & non multæ? Quia semel oblata est in sancta sancto- . Hoc autem sacrificium exemplar illius est: Idipsum semper offerimus; nec nunc m unum, alium agnum cras, alium hodie, sed semper idipsum. Proinde unum oc sacrificium. Alioquin hac ratione, quoniam multis in locis offertur, multi Christi . Nequaquam: Sed unus ubique est Christus, & hic plenus existens, & illic plenus ı corpus. Sicut enim qui ubique offert, unum corpus est, & non multa corpora, tiam & unum sacrificium. Pontifex enim noster ille est, qui hostiam mundantem btulit. Ipsam offerimus & nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest. Hoc m, quod nos facimus, in commemorationem fit ejus, quod factum est; hoc enim fa- , inquit, in meam commemorationem.*

S E C T I O II.

De Commentariis in facta, & exempla veterum Patriarcharum, sive Sanctorum.

De libro de Cain & Abel.

ter opera Ambrosii liber extat de Cain & Abel, qui hodie in duos libellos di- ıtus adparet, quisquis divisionis hujus auctor sit, sive Ambrosius ipse, sive re- or quidam, sicut nonnulli conjiciunt. In eo sanctus Antistes totus est, ut sacrificiorum consideret, qualia hinc a Cain, illinc ab Abel Deo dicabantur, e occasione populum hortetur, ut in oblationibus sacris non tam de rebus endis, qua de hilari animo in illis exhibendo sollicitudinem haberent; qua actatione plurima permiscet informandis fidelium moribus valde accommodata. cetera in cap. 4. lib. 2. tradit, veteres Levitas fuisse hominum veluti redem- , quatenus vel mediatores erant hominum apud Deum, sive Deum homini- onciliabant, vel suis oppidis peccatores receptos tuebantur juxta Numer. cap. rs. 12. & cap. 35. vers. 6., deinde tradit, quædam esse peccata hominum, redimi facile non patitur Deus, sed punit ipse vel per se immediate, vel per nes. Hanc sententiam Gratianus recensuit in can. 11. cau. 15. qu. 1., can. cau. 23. qu. 5. & can. 9 cau. 32. qu. 1., qui sane invicem jungendi sunt, in libro Ambrosii uno spiritu contexti exhibeantur, his verbis: *Duo quædam eo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat. Re- ntur peccata* (hic est canon 49.) *per Dei verbum, cujus Levites interpres, &*

Can. 11. cau. 15. qu. 1. Can. 49. cau. 23. qu. 5. Can. 9. cau. 32. qu. 1. & can. 51. de pœn. dist. 1.

quidam executor est. Remittuntur etiam per officium Sacerdotis, sacrumque ministerium: Puniuntur quoque per homines, sicuti per judices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut Apostolus docet dicens (ad Romanos cap. 13. vers. 4.) *vis autem non timere potestatem: bonum fac, & habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time; non enim sine caussa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit.* (hæc Apostoli sententia omissa fuit a Gratiano). *Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus, quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis propter Divinæ Majestatis offensam subactus est populus Judæorum. Nec is quidem* (is est canon 11.) *qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est, siquidem lex ait de eo, quia Deus dedit eum in manus ejus* (Exodi cap. 21. vers. 13.): *manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est, percussor autem, qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis. Illud quoque specta, quia cum interficitur impius, Christus infunditur, & ubi abominatio aboletur, sanctificatio congregatur.* (legit Gratianus *consecratur*). *Quia Dominus dixit, in ea die, qua interfeci omne primogenitum Ægipti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel;* (apud Gratianum legitur *interfecero* pro *interfeci*, & *sanctificavero* pro *sanctificavi*). *Quod non ad unum diem afflictionem Ægipti referes, sed ad omne tempus. Cum enim renunciatur improbitati* (is est canon 9.) *statim adsciscitur virtus. Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum, eodemque studio, quo crimen excluditur, innocentia copulatur.* Sic junctus est Ambrosii contextus varia in fragmenta a Gratiano discissus, imo & ita explicatus, ut adpareat perperam alicubi a Gratiano in diversam sententiam detortus, quemadmodum liquet consideranti canonem 9. cau. 32. qu. 1., qui eo torquetur, ut exinde colligatur, meretricem ad meliorem frugem redactam in uxorem duci posse. Ad eandem integram Ambrosii sententiam referenda sunt priora verba canonis 51. de pœn. dist. 1. usque ad vers. *Dominus,* quæ sane nihil aliud continent, quam paucis comprehensum, quod latius explicatur in can. 49. cau. 23. qu. 5.

Can.86. de conf. dist. 2. Memoratur præterea quasi ex libro de Cain, & Abel apud Gratianum canon 86. de conf. dist. 2., verum habetur potius in libro Ambrosii, qui dicitur liber Dominicæ Incarnationis. Editum opus fuit adversus duos Arrianos Hæreticos Gratiani Imperatoris cubicularios, qui etsi Christi Corpus offerrent, illud tamen ejusdem naturæ cum Verbo Dei esse dicebant, utpote qui Verbum Dei esse Creaturam impie profitebantur. Adversus eos scribebat Ambrosius, parum valere apud illos consecrationem, & oblationem Corporis Christi, utpote apud eos, qui fidei mysteriis repugnabant. Nescio sane, qua de caussa corrupta fuerit Gratiani inscriptio: forte monumentum istud descriptum fuit, quasi ex libro de Cain, & Abel, quod in eo apud Ambrosium cap. 6. lib. 2. nonnulla fere similia tradantur, ubi Sanctus Episcopus exemplo Abel docet, eos, qui sacrificia Deo offerunt, recte dividere res oblatas debere, ut Deo meliora offerantur, non viliora, quemadmodum diviserat Cain, secus enim inquit futurum, ut sacrificia Deo accepta non sint, ibi: *Nunc consideremus, quid sit, quod ait Dominus: Si recte offeras, non tamen recte dividas, peccasti, quiesce, quod indicium est, Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblator muneris Cain, quia pro conscientia insinceræ oblationis intellexerit Deo Sacrificium suum non probatum, & tristis est factus . . . . ., & quamvis obtulit munus, tamen quia non recte, & jure divisit, culpam incidit.* De

De Libro de Patriarchis, seu de Abraham.

Patriarcharum veterum exemplis sæpissime usus fuit Ambrosius, ut populum optimarum virtutum cultum adduceret; quo potissimum spectavit in edendis ris de Patriarchis, Abel, Jacob, Joseph, Isaac, Noe, & Abraham, ac deım in libro de benedictionibus Patriarcharum, qui septem libri in veteribus nbrosii codicibus juncti simul erant, & inscribebantur *Liber de Patriarchis*. ıjus rei testis est Cassiodorus in libro divinarum lectionum cap. 1. ita scribens: *nctus Ambrosius de Patriarchis septem libros edidit, qui multa loca veteris testanti factis quæstionibus suaviter enodavit*. Recentiore tempore septem illi libri uncti fuerunt, & singuli velut singulares libelli habiti sunt, quamquam apud nnullos quoties aliquis ex eisdem libris laudandus occurreret, laudaretur sub gerali nomine librorum de Patriarchis, quemadmodum potissimum contigit de ello de Abraham, in can. 25. cau. 23. qu. 5., in can. 13. cau. 32. qu. 2., in can. 3. cau. 32. qu. 4. Itaque ut a singulari libro de Abraham initium dindi faciam, ipsius argumentum, & occasio ista fuit. Erant Ambrosii temporis numero plures, qui contemnentes Christi Domini legem, hanc tradebant ın primum a Christo acceptam, sed jamdudum a veteribus derivatam Philosoiis Platone, & Xenophonte, in quibus veræ sapientiæ fontem, & originem llocabant. Ambrosius istos homines impios dulci methodo ad Christum trahere lens, conatus est demonstrare, veram sapientiam jamdiu ante Platonem, & enophontem in Abrahamo Patriarcha extitisse, quem propterea tamquam bonom morum speculum, & exemplar legenti cuique proposuit duobus libellis, ıorum tamen hodie diversa est ratio, atque conditio ob temporum injuriam, dixerim ob perfidorum hominum improbitatem; Siquidem libellus prior inrruptus ad nos usque pervenisse videtur, posterior vero paullisper depravatus, ıemadmodum Maurini Monachi operum Ambrosianorum editores observavent, ita scribentes: *Quum ad informationem morum utilitatem multo uberiorem e imo libro, quam e secundo Christiani haurire possint, non sine divina providentia ctum videtur, ut ille haud paullo incorruptior, atque perfectior ad nos transmissus erit, quam iste, in quo loci complures occurrunt miserum in modum hiatibus, aliise vitiis deturpati. Non paucos quidem, neque contemnendos pristinæ integritati retuimus; ingenue tamen fatendum est, in fine ejusdem libri adhuc confusi aliquid suresse, cui remedium adferre manu exarati codices nequiverunt. Credibile est, ibi quæım vel transposita, vel avulsa, vel etiam forte ab hæretico aliquo, ut patrocinium eribus suis pararet, fuisse interjecta.* Quod ad rem meam attinet, animadverto, hil apud Gratianum occurrere, quod ex posteriore libello depromtum sit.

Ex priore libro cap. 6. eisdem omnino verbis erutus est canon 7. cau. 15. u. 1., ubi Ambrosius æbrietatis vitium vehementissime detestatur. *Con. 7. cau. 15. qu. 1.*

Ex eodem libro 1. cap. 8. depromta nonnulla sunt, quæ Gratianus edidit ost canonem 20. cau. 22. qu. 2. sive in vers. *non enim*, sive in vers. *Prophetait*, ubi Ambrosius totus erat, ut Abrahæ factum expenderet, quando jussus fuit ivinitus filium suum occidere. *Can. 20. §. non enim & §. Prophetarum cau. 22. qu. 2.*

Præ-

Can. 25. cau. 23. qu. 5. Præterea in eodem libro cap. 3. leguntur verba canonis 25. cau. 23. qu. 5., quem tamen nescio quomodo Gratianus ad suam rem trahere potuerit. Etenim post canonem 23. proposuerat Gratianus demonstrare, fidem, & reverentiam Principibus esse exhibendam, quod duobus editis canonibus præstitit, nimirum 24. & 25. At canon 24. exprimitur de servis obedire domino suo debentibus; & canon 25. Ambrosii pertinet ad stipendia inter milites partienda. Factum Abrahæ, quod ibidem recensebat Ambrosius, enarratur apud Moysem in cap. 14. Geneseos: Nimirum cum Rex Sodomorum victus fuisset una cum Lot Abrahami fratre in servitutem redacto, subsidium retulit Abraham, victoremque hostem mutata fortuna belli confecit, profligavitque, atque omnia tum Lot fratri, tum Sodomorum Regi reddidit. Quamobrem cum Rex Sodomorum omnia Abraham victori egregio offerret, renuit Abraham dona, contentus nonnulla inter milites, quos in sui subsidium vocaverat, distribui, quasi præmium virtutis. Factum expendens Ambrosius, ait, egregium esse magnanimitatis exemplum, & sine imitatione, ita scribens inter cetera: *Decet* (in vulgatis codicibus legitur *docet*) *militarem disciplinam, ut Regi serventur omnia*; idest nequis extraneus ideo victo Regi subsidium ferat, ut victore præda spoliato prædam ipse sibi vindicet, sed potius ut omnia fœdere juncto restituat, mercedem ipse a Summo Deo expectaturus.

Can. 36. cau. 27. qu. 2. Canon 36. cau. 27. qu. 2. non reperitur apud Ambrosium, quemadmodum jam animadverterunt Romani Correctores, quamquam tamen apud Petrum Lombardum sub nomine Ambrosii recenseatur in lib. 4. sententiar. dist. 30., ubi & ejusdem canonis interpretatio commoda subjicitur, quæ conjugium spectat B. Mariæ & B. Josephi his verbis: *Et licet non intercesserit conjugalis concubitus, conjuges tamen vere fuerunt, mente, non carne, sicut & parentes; quamvis Ambrosius dicat perfectum fieri conjugium per carnalem copulam: in omni, inquit, matrimonio conjunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat, & perficit conjunctorum commixtio corporalis. Sed intelligendum est conjugium perfici commixtione corporali, non quantum ad veritatem, vel sanctitatem conjugii, sed quantum ad significationem, quia perfectius unionem Christi, & Ecclesiæ tunc figurat.* Ego puto, sententiam hujus canonis nullo jure tribui Ambrosio posse, cum Ambrosius aliis in locis contrarium doceat, scribens perfectum jam esse conjugium inter eos, inter quos carnalis copula non intercesserit, scilicet in libro de institutione Virginis cap. 6., quod laudatur in can. 5. cau. 27. qu. 2.

Can. 15. cau. 28. qu. 1. Canon 15. cau. 28. qu. 1. legitur in lib. 1. cap. 9., ubi Ambrosius expendit solertiam Abrahæ uxorem filio suo quærentis, atque inter cetera servo præcipientis, *ut non acciperet uxorem filio suo Isaac de filiabus Chananeorum*, quemadmodum legitur in cap. 24. Geneseos; quo proposito exemplo monet Sanctus Antistes, cavendum esse fidelibus Christi, nequis judæo vel hæretico conjugio copuletur, his verbis. *Cave christiane, gentili, aut judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, gentilem, aut judæam, atque alienigenam, hoc est hæreticam, & omnem alienam a fide tua uxorem accersas tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum prædicantur adulteria, si Christum neget, qui præceptor, & remunerator est pudicitiæ, quo modo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis Sacramento Baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, & conjunctis precibus obsecrandus Deus.*

Canon

Canon 8. cau. 30. qu. 5. jungendus est cum canone 13. cau. 32. qu. 2., uterque enim legitur in lib. 1. cap. 9. in fine, & quidem ita contextus, ut præcedant verba canonis 13., & statim verba 8. canonis subsequantur. *Can. 8. cau. 30. qu. 5. & can. 13. cau. 32. qu. 2.*

Non levis emergit difficultas ex canonibus 3. & 4. cau. 32. qu. 4., quos ut recte interpretemur, in primis operæ pretium est integram Ambrosii sententiam describere, qualis exhibetur in lib. 1. cap. 4., ibi: *Sed fortasse dicet aliquis: Quomodo Abraham nobis imitandum proponis, cum de ancilla susceperit filium? aut quid sibi vult hoc esse, ut tantus vir huic errori fuerit obnoxius, cujus tanta opera miramur? Et ideo ne quodam more navigantium locum hunc, quem plerique vadosum putant, declinasse videamur, rationem ejus explanare cordi est. Non abnuo, quod Abraham de ancilla susceperit filium, ut cognoscas, quoniam non superioris cujusdam naturæ, ac substantiæ fuit Abraham, sed unus e numero, & fragilitate universorum hominum. Denique & de regione Chaldeorum vocatus est, quos superstitioni vanæ intentos esse magis, quam ceteros accepimus, & ideo majorem invenit gratiam apud Deum, quia superioribus renunciavit, ad priora se extendit, ut sequeretur Deum. Propositus est enim ad imitandum tibi, ut & tu advertas, quod si peccatis renunties, possis emereri domini misericordiam. Movere tamen aliquos potest, quod jam cum Deo loquebatur, & ad ancillam introivit, sicut scriptum est: Quia dixit Sara* (hinc exorditur Gratianus in canone 3.) *ad Abraham: ecce conclusit me Dominus, ut non pariam: intra ergo ad ancillam meam, ut filium facias ex illa. Et ita factum est. Sed consideremus primum, quia Abraham ante legem Moysi, & ante Evangelium fuit; nondum interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit: nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege: non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in paradiso licet conjugium laudaverit, non adulterium damnaverat.* Et infra: *Habes unam Abrahæ defensionem. Secunda illa est, quod non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit thorum, sed studio quærendæ posteritatis, & propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani, erat etiam religionis, nequis non reddidisse debitum videretur naturæ. Denique, & Loth sancti filiæ hanc caussam quærendæ posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum, & ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexuit.* Et post aliqua: *Sed & vos idoneo viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commisceri adulterino corpori; qui enim se jungit meretrici, unum corpus est, nec dare hanc occasionem divortii mulieribus. Nemo blandiatur sibi de legibus hominum;* (hinc exorditur Gratianus in can. 4.): *omne stuprum adulterium est, nec viro licet, quod mulieri non licet &c.* Non ulterius persequor, cum verba Gratiani omnino consonent Ambrosianis codicibus, atque in sequentibus vix difficultas ulla supersit. Tantum animadverto, versiculum *Tolerabilior* depromtum esse ex cap. 7. Potissimum sisto in referendo capite 4. Ambrosii, ubi tandem excusans Sanctus Antistes Abrahæ factum concludit: *Tertia quoque est* (defensio), *quam nobis Apostoli Paulli tribuit auctoritas, qui ait: illa, quæ gessit Abraham, ut de ancilla susciperet sobolem, in figuram facta sunt, & per allegoriam dicta.* Non defuerunt, quibus, dum occurrisset Ambrosianum hoc monumentum, videri potuit, Ambrosium sensisse; ante legem Mosaicam interdictum adulterium non fuisse. Verum nec desunt viri eruditissimi, qui ab hac nota sanctum Doctorem vindicaverunt. Non memoro sigillatim, quid in hanc rem scripserint universi Ambrosianorum operum interpretes. Dicam *Can. 3. & 4. cau. 32. qu. 4.*

quidem

quidem, & jure, Ambrosium in ea re non omnino excusavisse Abrahamum; quem verius culpæ reum fassus est in eo, quod cum ancilla concubuerit. Quo enim tendit laudatum Ambrosii exordium, quo refert Abrahamum, non fuisse superioris cujusdam naturæ, scilicet a peccato prorsus expertis, sed potius inter Chaldeos superstitionibus deditos incolatum gessisse? Quo tendit, quod dicitur ad imitandum proponi Abrahamum, quia superioribus, quibus olim fœdatus erat, maculis renunciavit? Quo tendit filiarum Lot comparatio, nisi Ambrosius culpam & in Abrahamo fuisse fateretur? Sed clariora ad hanc rem sunt ejusdem Ambrosii verba in eo ipso cap. 4. lib. 1. ibi: *Ergo Abraham & unus de populo erat gentili, & caussa posteritatis introiverat ad ancillam . . . & tamen non otiosum est, quod post hoc Deus statim, quia alia ejus opera probaret, vel hujus facti pœnitentiam, dixit illi: ego sum Deus tuus; emerere in conspectu meo, & esto sine querela; quasi adhuc plene non emeruisset, qui desperaret sterilis partum uxoris, & de ancilla posteritatem quæreret.* Item magis perspicue in libro de Paradiso cap. 13. ait Ambrosius: *De scripturis divinis frequenter promit* (peccator) *exempla, quibus justos in culpam perhibet incidisse, dicens, si forte in stupris fuerit deprehensus: & Abraham cum ancilla concubuit; & David alienam adamavit, & sibi adscivit uxorem.* Profecto hæc omnia supponunt, Ambrosium non in ea fuisse opinione, ut Abrahamum in ea re prorsus ab omni culpa credidisset expertem. Non ecquidem inficior, Ambrosium in libro de Abraham voluisse, quoad fieri posset, sanctum Patriarcham si non a facinore, saltem a gravitate facinoris excusare; ad quam rem jure tradere potuit, nondum tunc temporis, & Christi, & Mosis legem prodiisse, & solas hominibus fuisse in conspectu naturæ institutiones, quibus prohibitum quidem adulterium erat, sed, ut ait Sanctus Antistes, certis in adjunctis caussarum *nondum interdictum adulterium videbatur*, tum nimirum, cum nullos liberos Abraham ex justa conjuge suscepisset. Nulla adhuc lege positiva Dei magis illustrata humana mens erat; solum affulgebat naturæ lumen, plurimum ceteroqui diminutum peccato originis, atque ubi erat uxoris consensus, ubi uxor sterilis erat, ubi naturale officium tunc temporis præstandum erat, Abrahamo videri poterat, sibi licere cum ancilla liberorum caussa conjungi. Non in absimili opinione fuisse novimus sapientissimos viros divinæ revelationis lumine destitutos, ceteroqui naturalium legum custodes vigilantissimos, & castissimos vindices, quos aliquando in suis uxoribus permisisse adulteria legimus, quando & mariti consensus, aut jussus adesset, & maritus ob sui naturalem impotentiam de suscipienda prole alias desperaret. Refert Tertullianus Solonem in Græcia, & Catonem Romæ id uxoribus permisisse, quod & recenset Augustinus quæstionem hujusmodi tractans, & ad naturale jus exigens in lib. 1. de sermone Domini in monte cap. 16. Addere possum, quod refert Alexander ab Alexandro lib. 1. genialium dierum cap. 24. ibi: *Cato Martiam uxorem amico dedit, & Socrates Xantippem; atque alii id sæpe factitarunt, quem morem apud Lacedemonios Licurgi lege, Tapyrasque, & plerasque gentes invaluisse, documenta sunt, qua cavetur, ut ad senioris uxorem juvenis florente ætate tollendæ prolis caussa admittatur &c.* Ex his colligitur, non omnino injuria a gravitate delicti excusari potuisse Abrahamum ab Ambrosio disputationem propositam exigente non eo, ut quæreretur quid Abraham recte sentire debuisset, sed ut quæreretur, quid Abraham divinæ adhuc legis lumine destitutus opinari potuisset, ac revera opinatus fuisset. Hinc puto, &

Abra-

rahami factum, & Ambrosii doctrinam posse a male feriatorum hominum con-
is commode vindicari.
De canone 12. cau. 32. qu. 7. nihil est, quod singulari dignum sit observa- Can. 12. cau. 32. qu. 7.
ne. Legitur ille eisdem omnino verbis in lib. 1. cap. 6.

De Libro de Isaac, & Anima.

Ea fuit Ambrosio in expendendis sacrarum literarum monumentis consuetudo, ubi etiam historica narratio factorum locum sibi vindicaret, potius mysticas undem factorum significationes exhiberet. Quid amabo simplicius historia acci, & Rebeccæ, quam sacræ veteris testamenti literæ referunt? Attamen nbrosius eam expendens ad spiritualem significationem traducit in libro, quem ripsit de Isaac, & anima, in quo in Isaacco Christum Dominum, in Rebecca lem animam considerat, docens talem debere esse fidelem animam Christo, lis fuit Isaacco Rebecca. Ex hoc libro cap. 5. depromtus est canon 38. de Can. 38. de pœn. dist. 2. nit. dist. 2., ubi inducitur anima fidelis jam virtutibus ornata Christum spon- a alloquens his verbis: *Suscipe Evam jam non ficulneæ foliis adopertam, sed sto amictam Spiritu, & nova gratia gloriosam, quia jam non tanquam nudata onditur, sed tanquam circumdata vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit gratia: sed nec Adam primo nudus erat, quando eum innocentia vestiebat.*
Est & aliud fragmentum ex cap. 3. ejusdem libri depromtum apud Gratia- n post canonem 39. de pœn. dist. 2. §. *Fugerat*, cujus §. verba cum pau- Can. 39. §. fugerat dist. 2. de pœn. er corrupta legantur, ita emendanda erunt ex integris Ambrosii exemplari- : *Perfecta anima aversatur materiam, omne immoderatum .... divinis intendit, enam autem materiam fugit. Fuga autem est non terras relinquere, sed esse in is, justitiam & sobrietatem tenere, renuntiare vitiis, non usibus elementorum. Fu- at David sanctus a facie Saul, non utique ut terras relinqueret, sed ut immitis, inobservantis, & perfidi declinaret contagium. Fugiebat autem adhærens Deo, si- & ipse ait: adhæsit anima mea post te.*

De Libro de Jacob, & vita beata.

Edidit Ambrosius librum de Jacob, & vita beata, ut exhortaretur Neophytos, recens ad fidem conversos ad serviendum Cristo animo hilari, tradens ma- num beneficium esse, quod a Deo illi susceperant in Baptismatis Sacramento, lens etiam in beata vita constitutos illos esse, qui libenter Christo famulan-, exemplo proposito S. Jacob, qui in domo Laban lubentissime serviens, vi- i jucundissimam traducebat. Liber iste tribuitur in duas partes; ex quarum ma cap. 4. depromtus est canon 10. cau. 15. qu. 1., cujus verba apud Gra- Can. 10. cau. 15. qu. 1. num paullisper corrupta, ita describenda sunt ex integris Ambrosii codicibus: *est, quod cuique nostram adscribamus culpam, nisi nostræ voluntati. Nemo tene- ad culpam, nisi voluntate propria deflexerit. Non habent crimen, quæ inferuntur ctantibus. Voluntaria tantum commissa sequitur delictorum invidia, quod in alios ivemus. Voluntarium sibi militem elegit Christus: voluntarium servum sibi diabo-*

lus auctionatur. Neminem jugo servitutis adstrictum possidet, nisi se prius peccatorum aere ei vendiderit; vel, ut habetur in aliquot vetustis MSS. Codicibus: *nisi ei se prius peccator vere vendiderit*.

Can. 37. de poen. dist. 2. Ex altera parte cap. 5. excerptus est canon 37. de poen. dist. 2., ubi expendebat Ambrosius factum Jacobi, quum divino jussu in patriam suam reversus est ob Labani, ejusque filiorum invidiam, quemadmodum narratur a Moyse in cap. 31. Geneseos vers. 3., quam ad rem ita scribit Sanctus Antistes. *Nunc consideremus, qualis vir justus esse debeat, si invidia fuerit exorta. Primum ut declinet eam; melius est enim sine lite abire, quam residere cum jurgio . . . . Denique is, qui nocere cupiebat, inanem eum non potuit dimittere. Sapiens enim* (hinc exorditur Gratianus) *nunquam inanis est, semper in se habens amictum prudentiae, qui potest dicere: justitiam induebam, & vestiebam judicium, sicut dixit Job. Namque haec mentis sunt interna velamina, quae nemo alius potest auferre, nisi cum aliquem sua culpa despoliat. Denique sic despoliatus Adam nudus inventus est; At vero Joseph etiam vestimento exteriore rejecto nudus non erat, qui salva habebat indumenta virtutis*. Ita ad sua integra exemplaria redactus Gratiani canon facile exhibet cuicumque commodam Ambrosianae sententiae interpretationem.

De Libro de Sancto Joseph.

Can. 68. cau. 11. qu. 3. Non omisit Ambrosius in suis operibus exemplum proponere Josephi filii Patriarchae Jacobi, ejusdemque virtutes eximias, ac praesertim morum castimoniam laudando commemorare singulari edito libro, cui titulus est: *De Sancto Joseph*, ex cujus cap. 13. depromtus est canon 68. cau. 11. qu. 3., ubi quae de vitio irae dicuntur, pertinent ad interpretationem versiculi 24. cap. 45. Geneseos de S. Joseph, de quo fratres suos dimittente, & largis muneribus cumulante, dicitur: *Dimisit ergo fratres suos, & proficiscentibus ait: ne irascamini in via*. Jam expertus alias fuerat Joseph Patriarcha acerbam fratrum suorum iracundiam, proindeque opportunum duxit proficiscentes fratres admonere, ne ira facile corripi se finerent: Quae explanans Ambrosius occasionem arripuit, de iracundiae motibus nonnulla tradendi inter medias, quas effudit, Josephi laudes.

De Libro de Tobia.

Quicumque germanam veterum Patrum doctrinam de usuris improbandis traditam agnoscere velit, respicere poterit libellum Ambrosii, qui inscribitur *de Tobia*, ibi enim nihil omittitur, ut demonstretur, usuras & ecclesiasticis, & divinis praeceptionibus adversari. Sunt, non ignoro, nonnulli, praesertim ex haereticis, qui librum istum ab Ambrosio abjudicare nituntur. Verum nihil est, quod in eam opinionem me deducere possit; siquidem perpetuo ab omnibus etiam veteribus Ambrosio tributus fuit hic liber, item nulla est dissimilitudo styli, qua a ceteris Ambrosii operibus disjungatur, nec demum quidquam ibidem reperitur, quod germanis Ambrosii sententiis alibi expressis repugnet. Libelli argumentum consistit in laudanda morum integritate Tobiae, praecipue in ea

ı parte, qua Tobias decem argenti talenta Gabelo sine fœnore mutua dederat.
;neus videtur Ambrosii stylus, quo evehebatur adversus abusus sui temporis, ut
nprobos usurarum exactores exagitaret. Et his facile constat, quænam sit sen-
:ntia canonis 3. cau. 14. qu. 3., cujus verba leguntur in cap. 14. ejusdem li- Can. 3.
·i, ubi Ambrosius ad rem propositam usus est præcepto divino, quod habetur cau. 14.
cap. 23. vers. 19. & 20. Deuteronomii ibi: *Non fœnerabis fratri tuo ad usu-* qu. 3.
ın pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem; sed alieno: fratri autem tuo
ısque usura id, quo indiget, commodabis. Duæ sunt in eo canone voces, quæ
ıscuræ nonnullis videbuntur: prima est *absyntiaci*, altera *bilam*. *Absyntiacum* jam
ıservaverunt Romani Correctores dictum fuisse vinum absyntio conditum, quod
rdam coctionem accelerat, atque instaurandis conviviis olim aptum credebatur,
: in usu erat, quam ad rem laudaverunt Dioscoridem in lib. 5. cap. 49., &
ampridium in Eliogabalo. *Hilam* vero male in Ambrosianis codicibus scriptum
isse observaverunt Maurini Monachi Ambrosianorum operum editores, & po-
ıs legendum voluerunt *vulvam*, adnotantes, apud veteres vulvam ab aucupibus
:liciarum in conviviis appeti consuevisse. Ex canonis Gratianei lectione constat,
mbrosium in ea fuisse sententia, ut quoscumque usurariorum prætextus ever- Can. 12.
ret. Quoniam vero nonnulli laudato Deuteronomii testimonio abutebantur, col- cau. 14.
;entes ex eo, non quidem a fratre, sed ab alieno usuras exigi posse, ita eos- qu. 4.
:m Ambrosius conficit in cap. 15. *Legis ipsius verba consideremus: Fratri tuo,*
quit, non fœnerabis ad usuram, sed alienigenam exiges. Quis erat alienigena, nisi
'malech, nisi Amorrhæus, nisi hostes? Ibi, inquit, usuram exige, cui merito nocere
fideras, cui jure inferuntur arma &c. Quæ sequuntur apud Ambrosium, iisdem
:rbis apud Gratianum exhibentur in can. 12. cau. 14. qu. 4., quem ex iis, quæ
ıc usque dicta sunt, facile quisquam interpretabitur.

De Libro de Elia, & jejunio.

De Libro Ambrosii de Elia, & jejunio ita testantur in sua Præfatione Mau-
ni Monachi Ambrosianorum operum editores: *Addi potest, vix ullum ex Am-*
ısianis operibus in editionibus hoc tractatu magis depravatum extare, sed eum a nobis
ıgna cura ad manuscriptos codices bonæ notæ, atque in primis ad Colbertinum, qui
:te mille annos videtur exaratus, exactum, castigatumque fuisse. In eo libro, qui
veteribus codicibus hunc titulum exhibebat *Sermo S. Ambrosii de jejunio*, totus
: Sanctus Antistes, ut jejunii disciplinam laudet, atque fideles omnes ad eam
·oposito Eliæ exemplo invitet, invectus in lautiorum epularum usum, quas im-
oderatæ debacchationes sequebantur in bonorum omnium publicum scandalum.
terdum vero nonnulla intermiscet ad peculiares Mediolanensium consuetudines
:rtinentia. Ex eo depromtus est in primis canon 8. dist. 35., cujus paullo ob- Can. 8.
ura videtur esse sententia, nisi hoc in loco ex integro contextu Ambrosii men- dist. 35.
m aperiamus. Demonstrare conabatur sanctus Vir, jejunii originem esse anti-
ıissimam, imo & ab ipso mundi initio divina instituente providentia refulsisse.
.inc in cap. 4. ajebat: *Ne terrenum quis, aut novellum putet esse jejunium, pri-*
ıs usus mundi a jejunio cœpit, quando lux clara resplenduit. Secundus dies in je-
ıio, quando cœli factum est firmamentum. Tertio die pabulum terra germinavit,

natura obsequium præbuit, jejunium tamen cœlestis disciplina servabat. Quarto die luminaria facta sunt solis & lunæ, & adhuc jejunium. Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum viventium, & volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli, & vidit Deus, quia bona, & benedixit ea dicens: Crescite & multiplicamini &c. Et adhuc jejunium: Dixit crescite, & non dixit, edite, & manducate. Subtiles has Ambrosii animadversiones omisit Gratianus, quæ tamen observandæ sunt ad assequendam Ambrosii mentem: etenim ita sequitur Ambrosius apud Gratianum: *Sexto die bestiæ sunt creatæ, & cum bestiis orta edendi potestas est, & usus escarum. Ubi cibus cœpit, ibi finis factus est mundi. Ubi cœpit sua incrementa nescire, ibi cœperunt divina circa eum opera feriari. Quo indicio declaratum est, quod per cibos mundus haberet imminui, per quos desilt augeri. Nemo delictum sciebat, nemo pœnam timebat, nemo noverat mortem. Plantavit Dominus* (hæc apud Gratianum desiderantur) *Paradisum ad gratiam Beatorum: posuit ibi hominem operari, & custodire eum. Et ut sciamus* (rursum prosequitur Gratianus) *non esse novum jejunium, primam illic legem constituit de jejunio. Sciebat enim* (hæc omittuntur apud Gratianum), *quod per escam culpa habebat intrare. Prima pœna de jejunii prævaricatione intraverat dicente mandato Dei: de ligno, quod est scientiæ boni, & mali, non comedetis; qua die autem manducaveritis ex eo, morte moriemini. Eo usque autem nemo* (iterum pergit Gratianus) *prævaricari noverat, ut adhuc orta non esset, quæ prima est prævaricata indictum abstinentiæ. Lex a Domino Deo, prævaricatio legis a Diabolo. Culpa per cibum, latebra post cibum, cognitio infirmitatis in cibo, virtus firmitatis in jejunio. Denique* (ista omissa etiam sunt a Gratiano) *quamdiu interdictis abstinuere, nesciebant se esse nudos; postquam manducaverunt de interdicta arbore, nudatos se esse cognoverunt. Merito ergo mulier, ubi culpæ agnovit auctorem, interrogata respondit: Serpens persuasit mihi, & manducavi. Serpens* (iterum prosequitur, nonnullis tamen paullo immutatis, Gratianus) *gulam suadet, Dominus jejunare decernit. Denique ipse ait, jejunate, & orate, ne intretis in tentationem.* (versiculum hunc omisit Gratianus, forte ne videretur Ambrosii textus aliud exhibere, quam exhibeat vulgata Evangelii Matthæi editio cap. 26. ibi: *Vigilate, & orate, ne intretis in tentationem.* Sed iterum cum Ambrosio Gratianus prosequitur): *Itaque gula de Paradiso regnantem expulit, abstinentia ad Paradisum revocavit errantem.* Post hæc Ambrosius plura adjecit de peccato Adæ adversus indictum jejunium, quæ referre nimis operosum est, & quibus caput 4. sui libri conclusit. In capite 5. expendit pravos intemperantiæ effectus, ut magis ac magis fideles ad jejunium invitaret, atque ab æbrietatibus prorsus averteret; attulitque ad eam rem exemplum Noemi, qui ob vini immoderatam potionem nudus evasit, quamquam eum excusaret, quod vini vim adhuc ignoraret. Hic iterum Gratianus Ambrosii verba descripsit, ibi: *In principio generis humani ignorabatur æbrietas: primus Noe vineam plantavit, dedit naturam, sed ignoravit potentiam; itaque vinum nec suo pepercit auctori.* Et paucis interjectis: *Sed illius æbrietas nobis suadet sobrietatem; semel enim inæbriatus est Noe; ubi enim malum æbrietatis agnovit, inventum suum* (depravati Gratiani codices habent *jumentum suum*) *ad remedium temperavit, non effudit ad vitium: unde & Apostolus* (hæc Gratianus omisit) *ait: modico vino utere propter frequentes tuas infirmitates. Manebat, antequam* (rursum cum Ambrosio Gratianus) *vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas, nemo sciebat a consorte naturæ suæ obsequia servitutis exigere. Non esset hodie*

ie servitus, si ebrietas non fuisset. Obrepserat quidem jam fraternæ prælationis in-idia; manebat tamen adhuc paternæ pietatis reverentia. Læso pietas est, dum vide-ir ebrietas. Non illis itaque solis nocent vina, quos tentant, sed & illis amplius, uorum oculis temulenta ebriorum membra nudantur. Legimus etiam, quod patrem ot inebriaverint filiæ in monte, ad quem timentes incendium Sodomitarum confuge-int, & habitabant in spelunca. Convenit ebrietati (hæc omisit Gratianus), *atque oncurrit ætas, sexus, solitudo, locus ferarum magis latibulis, quam humanis aptior omiciliis. Fuit itaque ebrietas* (iterum hic Ambrosium excipit Gratianus) *origo ncesti pessimæ regenerationis partus deterior. At non Abraham vina in suo convivio inistrabat, sed immolabat vitulum, butyrum, & lac etiam Angelis hospitibus exhi-bat. Cœli Dominum mundi agnoscebat auctorem; vinum tamen exhibere non poterat. ed recte illic deerat materia peccati, ubi erat remissio peccatorum. Denique annun-avit Dominum Johannes non manducans panem, neque bibens vinum: qui enim hristum annunciat, ab omni vitiorum incentivo præstare se debet alienum.* His & pplendum, & emendandum erat Gratiani fragmentum in aliquibus depravatum, pluribus ita contextum, ut integra Ambrosii sententia desideraretur.

In eodem libro de Elia & jejunio cap. 20. legitur canon 76. de pœn. dist. 1. *Can. 76. de pœn. dist. 1.* luo tamen menda apud Gratianum existunt. Primum est in principio canonis, bi ex integris Ambrosii codicibus ita legendum est: *Etsi gravia deliquimus, ma-um medicum invenimus; magnam medicinam gratiæ ejus accepimus; magna enim edicina tollit peccata magna: Habemus enim plura subsidia &c.* Alterum est in fine usdem canonis; nam postrema illa verba *crimina ergo eleemosynis redimuntur*, on Ambrosii sunt, sed Gratiani, qui ex sententia Ambrosii id deduxit, veluti uoddam consectarium.

De Libro Apologiæ David.

Duo præferuntur libri Ambrosio tributi sub nomine Apologiæ David. Prior uidem sine ulla dubitatione Ambrosii est, utpote quem laudavit Augustinus in b. 4. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 11., & in lib. 2. contra Julianum elagianum cap. 7. De altero autem non levis est controversia, an jure Ambro- adscriptus fuerit. Dubitationem facit, quod Augustinus in laudatis locis de a apologia mentionem habuit, eamque nec priorem, nec posteriorem dicit, em quod maxima in utroque libro styli diversitas adpareat; demum quod ctor secundæ apologiæ inficietur, Davidem adulterium admisisse, totam rem sacris literis enarratam ad figuras quasdam & symbola referens, cum tamen mbrosius in prima apologia revera Davidem criminis reum constituat. Non opus in præsentia de hoc disputare: indicasse tantummodo sufficit, siquidem iidquid Gratianus ex libro Ambrosiano apologiæ David se excerpsisse profitetur, priorem apologiam pertinet. Itaque prioris apologiæ ratio ac propositum mbrosio istud fuit. Quidam levissimi ingenii homines legentes in sacris literis avidem sanctissimum Deoque dilectum virum in gravissima adulterii, homici-que crimina prolapsum, non mediocrem offensionem passi fuerant, & malam ntraxerant de Rege Propheta opinionem. Ægre id tulit Ambrosius, atque ac occasionem arripuit Davidis laudandi, in eo potissimum, quod licet humana fragi-

fragilitate correptus deliquerit, celeri tamen animo, & diuturna pœnitentia delictum expiaverit. Hinc ait in principio: *Apologiam Prophetæ David præsenti arripuimus stylo scribere, non quod ille indigeat hoc munere, qui tantis meritis enituit, virtutibusque effloruit, sed quia plerique gestorum ejus lecta serie non introspicientes vim scripturarum, vel occulta mysteriorum mirantur, quomodo tantus Propheta adulterii primo, deinde homicidii contagia non declinavit.*

Can. 25. de pœn. dist. 3 Ex capite 2. hujus apologiæ depromtus est canon 25. de pœn. dist. 3., cujus verba a Gratiano paullisper depravata ita sunt describenda ex integris Ambrosiani operis exemplaribus. *Sane & alter legitur error ipsius* (Davidis), *quod numerare fecit populum: Unusquisque nostrum per singulas horas quam multa delinquit? Et tamen unusquisque de plebe peccatum suum confitendum non putat. Ille Rex tantus ac potens ne exiguo quidem momento manere penes se delicti passus est conscientiam, sed præmatura confessione, atque immenso dolore reddidit peccatum suum Domino. Quem mihi nunc facile reperias honoratum, ac divitem, qui si arguatur alicujus culpæ reus non moleste ferat? At ille Regio clarus Imperio tot divinis probatus oraculis, cum a privato homine corriperetur, quod graviter deliquisset, non indignatus infremuit, sed confessus ingemuit culpæ dolore. Denique Dominum dolor intimi affectus movit, ut Nathan diceret. Quoniam pœnituit te, & Dominus transtulit peccatum tuum. Maturitas itaque veniæ profundam Regis fuisse pœnitentiam declaravit, quæ tanti erroris offensam transduxerit. Alii homines cum a Sacerdotibus corripiuntur, peccatum suum ingravant, dum negare cupiunt, aut defendere, ibique eorum lapsus est major, ubi speratur correctio. Sancti autem Domini, qui consummare pium certamen gestiunt, & currere cursum salutis, sicubi forte ut homines corruunt, naturæ magis fragilitate, quam peccandi libidine, fortiores & acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo majora reparantes certamina, ut non solum nullum attulisse existimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. Ergo si currentium non solvitur cursus, cum aliqui forte ceciderint, non luctantium contentio, sed inoffensa manent certamina, quin & plerique post unum aut alterum lapsum gratia majore vicerunt, quanto magis agonem pietatis ingressi non debent unius prolapsionis offensione censeri, cum beatus sit, qui se potuerit reparare post lapsum, quoniam post mortem quoque resurgere, munus beatorum est.* Post hæc Gratianus plurima omisit, quæ in laudato cap. 2. Ambrosii leguntur. Hinc transiliit ultra caput 3. & maximam partem capitis 4., quibus in locis Sanctus Antistes universam hanc rem variis sententiis ac figuris exornavit; Deinde iterum Ambrosium secutus est in fine capitis 4., ubi ita legitur: *Quod peccavit, conditionis est, quod supplicavit correctionis* (in quibusdam codicibus legitur *correptionis*) *lapsus communis, sed specialis confessio. Culpam itaque incidisse naturæ est, diluisse* (in aliquibus codicibus legitur *deesse*) *virtutis.* His expositis de more suo Gratianus plurima omisit, & gradum fecit ad caput Ambrosii 13., ubi hæc verba leguntur: *Peccatum aut donatur, aut deletur, aut tegitur. Donatur per gratiam, deletur per sanguinem crucis, tegitur per charitatem. Similiter & iniquitas, quæ æstimatur habitudo mentis injustæ, licet Johannes in epistola, eum, qui fecerit peccatum, & iniquitatem fecisse dixerit, sicut habemus scriptum: omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit. Peccatum est iniquitas, quia in peccato ipso est iniquitas. Tamen ut nobis videtur, omne peccatum est iniquitas; iniquitas autem operatrix culpæ, aut delicti. Plus est ergo, ut ipsa iniquitas deleatur, excidatur radix, & seminarium peccatorum, mala tollatur radix, ne malos fru-*

ctus

us ferat, aboleatur erroris omnis affectus, universa iniquitatum genera tollantur. taque quemadmodum intrans in animum sapientiæ disciplina imprudentiam tollit, & ientia ignorantiam, sic perfecta virtus iniquitatem, & remissio peccatorum delet omne eccatum.

Ex eadem apologia capite 6. prope finem depromtus etiam est canon 26. e pœn. dist. 3., cujus verba cum Ambrosii codicibus consonant, dummodo pro erbis illis Gratiani: *Illud vero quam mirabile est . . . pro plebis errore peccata de-verit . . . . impietatem peccati mei . . . deinde quia non fuit improbitatis æstus &c.* ia substituas: *Quam vero illud etiam admirabile . . . . pro plebis errore plebis peccata deleverit . . . . impietatem cordis mei . . . denique quia non fuit improbitatis stus &c.* *Can. 26. de pœn. dist. 3.*

De canone 9. cau. 36. qu. 2. ex eadem apologia depromto, nihil singulare eic adjicio, cum illum jam fusa oratione expenderim ad canonem 11. ead. caus. 2 quæst. *Can. 9. can. 36. qu. 2.*

Sectio III.

De Libellis editis ad fidei, & morum institutiones.

De Libris de Sacramentis.

Editi sunt sub Ambrosii nomine libri sex de Sacramentis, qui tamen a viris ruditissimis ab Ambrosio non contemnendis rationibus abjudicantur. Vulgo teantur, illos pluribus barbarismis scatere, multa etiam inania continere, longe opterea dissitos ab elegantia Ambrosiana, qualis in ceteris Sancti Viri monuientis adparet, multa item in illis invicem repugnantia, & crassis erratis obvota deprehendi. Facile hæc designata unusquisque inveniet apud criticos Amosianorum operum editores. Tantum ego adjicio, eandem in his libris mateem pertractari, quam pertractavit Ambrosius in opere, quod elucubravit de ysteriis; cum in utroque libro idem sit rei argumentum; utrobique ad Neoitos, seu recens baptizatos sermo convertatur, quo divinorum Sacramentorum ermana notitia instruantur; imo & utrobique passim eædem sententiæ, eadem iandoque verba describantur, unde constet, non Ambrosium fuisse librorum de cramentis auctorem, sed alium obscuri nominis, qui librum Ambrosii de myeriis imitari studuerit. Suspicantur Maurini Monachi, auctorem operis Episcopum isse, quod frequens se Episcopum nominet, & quod Neophitos pro concione loquatur, atque instruat, quod olim potissimum erat munus Episcoporum. Prærea suspicantur Episcopum illum esse octavo, aut etiam septimo sæculo antiiorem, vel quod eam disciplinam de Neophitis post paschales dies tribus Saamentis Baptismo, Confirmatione, & Eucharistia susceptis instruendis exhibeat, iæ octavo, aut septimo sæculo ab usu jam recesserat; vel quod opus istud iniatur in quodam codice Sangallensi sæculo septimo antiquiore, cujus rei tem afferunt Mabillonium in Musæo Italico p. 7., vel etiam quod ibi agatur de entilium superstitionibus in Diœcesi adhuc vigentibus, quod nequit, nisi vetustissimæ

ftissimæ ætati congruere. Suspicantur demum, ejusdem operis auctorem fuisse e Romana Provincia; quod ipse profiteatur sequi se mores, & disciplinam Ecclesiæ Romanæ. Laudanda fane est Maurinorum solertia in investigando eorum librorum auctore; attamen interea cum non fatis constare possit, quis ille fuerit, ego contentus ero in eo, ut concludam, ex illo opere non fatis grave deduci posse Ecclesiasticæ disciplinæ præsidium. Quod si quisquam caussam quærat, cur Ambrosio facile libri illi adscribi potuerint; dicam in primis, id potuisse contingere ob maximam adfinitatem, quam iidem libri de Sacramentis habent cum libris Ambrosii de mysteriis, quemadmodum nuper observabam; deinde dixero, revera S. Ambrosium librum scripsisse de Sacramentis, qui sane recentioribus temporibus periit, ac propterea anonymum librum de Sacramentis incerto Auctore elucubratum facile substitui pro Ambrosiano potuisse. Ab Ambrosio libros de Sacramentis fuisse editos testatus est Augustinus in lib. 2. contra Julianum cap. 5. & sequ., atque in lib. 2. retractationum cap. 4. Neque vero exinde quispiam putet, libros apud Augustinum laudatos eosdem esse cum iis, qui Ambrosii nomen hodie præferunt; Siquidem idem Augustinus in locis laudatis scribit, libros germanos Ambrosii de Sacramentis adversus Platonicos scriptos fuisse sub hoc præposito titulo: *De Sacramentis, sive de Philosophia*, unde extra dubium positum esse videtur, vulgatos, & hodie editos libros de Sacramentis multum ab illis distare, quoniam in vulgatis, & hodie editis ne verbum quidem factum adparet de Platonica Philosophia.

Can.14. 40.§.ul. Can.43. & 84. de conf. dist. 2. Ex libro 4. cap. 6. depromta sunt verba canonis 14. de conf. dist. 2., quemadmodum & in eodem lib. 4. cap. 1. legitur versiculus *qui manducaverit* postremus canonis 40. §. ult. ead. dist. 2., de quibus nihil est singulari dignum observatione. Præterea ex lib. 6. cap. 1. depromtus est canon 43. eadem distinctione, licet inscribatur nomine Ambrosii in libro de officiis. Quod ex integris libelli codicibus emendandum erat in Gratianea editione, jam animadverterunt Romani Correctores, qui etiam recte observarunt, cum eodem canone jungenda esse, tanquam ex eodem capite derivata, verba canonis 84. eadem dist. 2. de confecr.

Can.55. de conf. dist. 2. Canonis 55. de conf. dist. 2. verba jam exegerunt ad optimos codices Romani Correctores; aliquid tamen hodie superest emendandum ex Maurinorum editione: nimirum in lib. 4. cap. 4., & 5., ubi Gratiani verba leguntur, hæc habentur, unde initium Gratianei canonis suppleatur: *Tu forte dicis: meus panis est usitatus, sed panis iste panis est ante verba Sacramentorum &c.* Item versiculus *Et sic quod erat panis*, usque ad §. *Sed forte dicis* in codicibus integris minime legitur, sed potius hæc verba: *Ergo didicisti, quod ex pane Corpus fiat Christi, & quod vinum, & aqua in calicem mittitur; sed fit Sanguis consecratione verbi cælestis. Sed forte dicis &c.*

Can.56. de conf. dist. 2. De canone 56. de conf. dist. 2. nihil singulare recurrit observatione dignum: consonat ille omnino cum verbis capitis 4. lib. 5.

Can.83. de conf. dist. 2. Canon 83. de conf. dist. 2. a Gratiano olim ita descriptus fuerat, ut integris exemplaribus non omnino congrueret. Romani Correctores plura suppleverunt ex cap. 1. lib. 5. de Sacramentis: nonnulla ego adjiciam, quæ plurimum facere videntur ad adsequendam mentem auctoris. Nimirum post illa verba canonis: *Quid sibi vult admixtio aquæ? Rationem accipe*; hæc sequuntur in codicibus Ambrosio tributis a Romanis Correctoribus omissa: *Primum omnium figura, quæ*

ante

ante præcessit tempore Moysi quid habet? Quia cum sitiret populus Judæorum, & murmuraret, quod aquam invenire non posset, jussit Deus Moysi &c. Item post illa Gratiani verba *accipe & aliud* hæc sequuntur in codicibus Ambrosio tributis a Romanis Correctoribus omissa: *In tempore Dominicæ passionis cum Sabbatum magnum instaret, quia vivebat Dominus noster Jesus Christus, vel latrones, missi sunt, qui percuterent eos, venientes autem invenerunt defunctum Dominum Jesum Christum, tunc unus de militibus lancea tetigit latus ejus, & de latere ejus &c.* Multa alia omissa præterea sunt, in quibus tamen recensendis non immoror, quia adhuc sine illis certa constare potest capitis interpretatio.

Nonnulla etiam emendaverunt Romani Correctores ad canonem 9. de cons. dist. 4. ex lib. 1. cap. 4., & 5., nondum tamen rem integram perfecisse videntur. Nam priora canonis verba ita legenda sunt ex quibusdam libri editionibus: *Ceterum qui per hunc fontem transit, hoc est a terrenis ad cœlestia; hic est enim transitus ideo Pascha, hoc est transitus ejus &c.* Et ex aliis quibusdam editionibus ita: *Ceterum qui per hunc fontem transit a terrenis ad cœlestia, hoc est enim Pascha, idest transitus ejus, transitus a peccato &c.* Post verba illa Gratiani *non moritur sed resurgit*, in Ambrosii codicibus recensetur factum Naaman, atque Elizei, quale narratur in lib. 4. Regum cap. 5., post quam demum historicam ennarrationem subsequitur Gratianeus versiculus *non omnis aqua &c.* Denique animadvertendum est, verba illa Gratiani, *aqua opus est, operatio Spiritus Sanctus est* in pluribus Ambrosianis editionibus desiderari. *Can. 9. de cons. dist. 4.*

Canon. 69. de cons. dist. 4. referendus est ad caput 1. libri 1., ubi ista leguntur, ex quibus Gratiani emendanda erit editio: *Ideo propter gratiam operis, & muneris non os tangit Episcopus, sed nares, ut bonum odorem accipias pietatis æternæ.* *Can. 69. de cons. dist. 4.*

Ex integris Ambrosio tributis exemplaribus emendandus erit canon 71. de cons. dist. 4., etenim in lib. 2. cap. 5. de Sacramentis ita lego: *Venit Sacerdos, precem dicit ad fontem, invocat Patris nomen, præsentiam Filii, & Spiritus Sancti: utitur verbis cœlestibus. Cœlestia verba quæ? Christi sunt, quod baptizemus in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Si ergo ad hominum sermonem ad invocationem Sancti aderat præsentia Trinitatis, quanto magis ibi adest, ubi sermo operatur æternus? Vultis scire, quia descendit Spiritus? Audisti, quia quasi columba descendit. Quare quasi columba? Ut incredula vocarentur ad fidem. In principio signum debuit esse, in posterioribus debuit esse perfectio. Accipe aliud, post mortem Domini nostri Jesu Christi Apostoli erant in uno loco, & orabant in die Pentecostes, & subito factus est magnus sonus, quasi cum vi magna Spiritus ferretur, & visæ sunt linguæ dispersæ, sicut ignis. Quid hoc significat, nisi descensum Spiritus Sancti, qui se voluit incredulis etiam corporaliter demonstrare, hoc est corporaliter per signum, spiritualiter per Sacramentum. Ergo manifestum testimonium ejus adventus; nobis autem fidei jam prærogativa defertur, quia a principio signa incredulis fiebant, nobis jam in plenitudine Ecclesiæ non signo, sed fide veritas colligenda est.* *Can. 71. de cons. dist. 4.*

Supplendus etiam erit ex integris codicibus canon 87. de cons. dist. 4. minus accurate a Gratiano descriptus; siquidem in lib. 1. de Sacramentis cap. 2. ita legitur: *Venimus ad fontem, ingressus es; considera quid videris, quid locutus sis, considera, repete diligenter: occurrit tibi Levita, occurrit Presbyter: unctus es quasi Athleta Christi, quasi luctam hujus sæculi luctaturus professus es luctaminis tui certamina.* Hinc recte animadverterunt Romani Correctores, verba illa Gratiani, *ut* *Can. 87. de cons. dist. 4.*

ad baptismum cathecumenus accedas in integris Ambrosio tributis exemplaribus desiderari.

Can.89. de conf. dist. 4. Recte descriptus esset canon 89. de conf. dist. 4., si pro illo verbo *emersisti*, quod initio legitur, ita legeretur, quemadmodum integri codices exhibent *ergo mersisti*, scilicet in lib. 2. cap. 7. Licet autem Ambrosii ista non sint, ego tamen minime dubito, quin exinde colligere possimus veterem formam, quam adhibere solebant Episcopi in Sacramento Confirmationis administrando. Nimirum deprecatoriis verbis expressam fuisse universa propemodum testatur antiquitas, Tertullianus libro de baptismo, Cyprianus epist. 73., Hieronymus in dialogo adversus Luciferianos, Augustinus lib. 15. de Trinitate, Isidorus Hispalensis lib. 2. de officiis cap. 26., & lib. 6. originum cap. ultimo, quibus addere possumus Gregorii Sacramentarium.

Can.90. de conf. dist. 4. Canon 90. de conf. dist. 4. legitur in lib. 3. cap. 1., & 2., ubi animadvertendum est, verba illa Gratiani *accepisti mysterium* in aliquot Ambrosianis codicibus non exhiberi, sed loco illorum ita legi: *Accepisti mirrhum, hoc est unguentum*; quamquam tamen cum exemplaribus numero pluribus Gratiani editio penitus consonet.

De Libro de iis, qui mysteriis initiantur, seu de initiandis Rudibus.

Juxta varias Ambrosianeorum operum editiones variis inscribitur titulis liber ille Ambrosii, quem Gratianus modo appellavit *librum de iis, qui mysteriis initiantur*, modo *librum de initiandis rudibus*. Ut enim Maurini Monachi testantur, apud Amerbachium laudatur *de misteriis initiandis*, apud Erasmum, & Gillotium *de iis, qui mysteriis initiantur*, in Romana editione *de initiandis*, in MSS. codicibus numero plurimis *de mysteriis sive initandis*; sed in antiquissimis *de misteriis divinis*, aut *de mysteriis*. Quicumque vero sit ejus libelli titulus, finis auctoris in eo situs est, ut alloquatur eos, qui recens fuerant Sacramento baptismatis regenerati, instruatque in primis Christianæ fidei rudimentis. Non defuerunt, qui hoc opus ab Ambrosio abjudicarent, qualis est Dallæus in libro de Confirmatione, & Henricus Bullingerus in litera ad Joachim Vadianum data die 7. Julii anni 1535. librum illum dicens *stupidum, nequaquam esse auctoris optimi, & judicii emunctissimi fæturam*. Ego sane librum hunc integrum diligentissime meditatus, nihil omnino reperire potui ea censura dignum, nec propterea concludere, eum esse ab Ambrosio abjudicandum, præsertim ubi animadverterim, quæ a censoribus adferuntur, tenuissima esse, & momenti omnino levissimi. Quod difficultatis speciem habere videtur, eo reducitur, ut in eo libro exhibeatur Ambrosius tradens, peccata hominum propria, & singularia, sive personalia per baptismum deleri, at peccatum originis per pedum lotionem abstergi. Hæc sententia legitur in capite 6. ibi: *Mundus erat Petrus, sed plantam lavare debebat: habebat enim primi hominis de successione peccatum, quando eum supplantavit serpens, & persuasit errorem: Ideo planta ejus abluitur, ut hæreditaria peccata tollantur; nostra enim propria per baptismum relaxantur*. Verum eam fuisse Ambrosii sententiam liquet ex Augustino, qui similia ex Ambrosio laudans in lib. 4. contra duas epistolas Pelagiani ita scribebat de

Petro

Petro Apostolo: *Ipse se obtulit, quod ante putabat esse peccatum, lavari sibi non solum pedes, & caput poscens, quod illico intellexisset lavacro pedum, qui in primo lapsi sunt homine sordem obnoxiæ successionis aboleri*. Similia etiam leguntur apud eundem Ambrosium in expositione Psalmi 48. vers. 6. num. 8. ibi: *Alia est iniquitas nostra, alia calcanei nostri, in quo Adam dente serpentis est vulneratus, & obnoxiam hereditatem successionis humanæ suo vulnere dereliquit, ut omnes illo vulnere claudicemus. Unde Dominus discipulis suis pedes lavit, ut lavaret venena serpentis, & Petrus reprehenditur, quod excusabat, ne sibi Dominus pedes lavaret .... cui Dominus respondet: qui lotus est, non habet necesse, ut lavet nisi pedes, sed est mundus totus*. Post hæc nemo non videt, eam Ambrosii fuisse sententiam, ut quemadmodum in lotione a Christo Domino facta, ita & in lotione, quæ tunc temporis in more erat in Ecclesia, significaretur ablutio reliquiarum, quæ in nobis ex peccato originis supersunt. Dixi reliquiarum peccati originis, ut Ambrosii sententiam, & commode, & perspicue interpretarer; cum enim Ambrosius per lotionem pedum tradidit hereditaria peccata deleri, non de peccato originis sermonem intelligendum voluit, sed potius de ejusdem peccati reliquiis, quibus sauciata adhuc manet post baptismum humana natura, ob affectiones illas, quasi cicatrices, unde facile ad vitia pronus homo fit, & divina gratia semper indigeat. Hinc prosequebatur Ambrosius in dictum Psalmum 48. num. 9. *Unde reor iniquitatem calcanei magis lubricum delinquendi, quam reatum aliquem nostri esse delicti; meritoque Dominus .... Lavemus, inquit, & pedes, ut calcanei lubricum possimus auferre, quo fida statio possit esse virtutum, & ne paterno quis errore labatur, qui suo paratus est stare proposito, & non metuat lubricum hæreditatis, qui cupit vestigium tenere virtutis*. Secutus fuit Ambrosius Christi parabolam, propositam apud Johannem cap. 13. ibi: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus*. Scilicet quemadmodum, qui loti sunt, dum ex aquis egrediuntur, pedibus quasdam contrahunt sordes, ita qui sunt baptizati licet renovati, purgatique criminibus sint, indigere tamen adhuc videntur lotione pedum, qua diu purgentur, ac poliantur pravis affectionibus, ex originali culpa relictis. Re ita commode explicata nihil amplius superesse videtur, quod difficultatem ingerat, quamobrem facile quisque librum recipere poterit, velut germanum Ambrosii monumentum.

Ex capite 4. hujus libri depromtus est canon 50. cau. 1. qu. 1., ubi animadvertendum est, quemadmodum etiam animadverterunt Correctores Romani, priora quidem verba *non sanat baptismus perfidorum, non mundat sed polluit* Ambrosii esse, ea vero, quæ sequuntur esse Algeri. Nolim tamen, quisquam Ambrosii verba ita intelligeret, ut fingat, Ambrosium tradidisse non aliter baptisma valere, quam si a pio religiosoque fuerit ministro collatum; siquidem minus congruum est inducere Sanctum Antistitem scripsisse quidquam, quod renovaret veterem disputationem jamdiu in Ecclesia finitam, & olim acerrime discussam inter Ecclesiam Romanam, & Ecclesiam Africanam temporibus Papæ Stephani, & Cypriani Episcopi. Potius Ambrosius innuere voluit, non baptismum collatum, sed baptismum susceptum a perfidis non sanare, sed polluere, quasi diceret, ex parte ministri valere, quamquam ex parte suscipientis gratiam Dei non pariat, non sanet, sed polluat, quod suscipiens obtinere voluerit, dum adhuc perfidia sua teneretur. Hæc interpretatio facile capietur ab eo, qui integram Ambrosii sententiam præ oculis habeat. Nimirum Sanctus Antistes ibi comparabat baptismum

Can. 50. cau. 1. qu. 1.

N 2 cum

cum probatica illa piscina, de qua sermo est in Evangelio Johannis cap. 5., quæ unum tantum infirmum hominem statuto tempore sanabat, ita scribens: *Tunc* (idest in piscina) *curabatur unus*: *nunc* (idest in baptismo) *omnes sanantur, aut certe unus populus christianus: est enim in aliquibus & aqua mendax: non sanat baptismus perfidorum, sed polluit*. Liquet ergo sermonem ibidem institui, non de baptizantibus, sed de iis, qui baptizantur, qui sanari non posse dicuntur, si perfidi sint, seu quoties simulate ad baptismum suscipiendum accedant. Id si agnovisset Gratianus, non sane eo adduci debuisset, ut interpretaretur post canonem 51. cau. 1. qu. 1. mentem Ambrosii de Arrianis, & Sabellianis, qui formam Sacramenti baptismatis corrumpebant, cum alia sit sententia S. Doctoris, quam quæ a Gratiano fingatur. Quid vero dicendum est de subsequentibus Algeri verbis, quæ habentur in lib. 3. cap. 1. ibi: *Quia in diluvio aquarum multarum ad Dominum non approximatur, quia, ut per Apostolum dicitur, quidquid non est ex fide peccatum est, & ipsis, qui faciunt, & quibus faciunt, non solum non prodest, sed ad judicium est*? Non est, cur diutius immorer in expendenda hujus viri doctrina. Dixero tantum, Algerum vixisse paullo ante Gratiani ætatem, imo fuisse Gratiano fere coævum, utpote qui floruit circa annum 1130. Fuit ipse Scholasticus primum, deinde Monachus Cluniacensis; & quamquam in pluribus libris adversus Berengarii hæresim scriptis non mediocrem sibi gloriam paraverit, tamen non undecumque fuit ab erroribus universis immunis. Opinatus fuit inter cetera, species Eucharisticas Sacramentales incorruptibiles prorsus esse, opinatus præterea fuit ex divino præcepto fideles universos etiam Laicos adstringi ad percipiendum Eucharistiæ sub utraque specie Sacramentum; opinatus demum fuit juris divini esse, ut Eucharistia non in fermentato, sed in azymo conficiatur. Exinde nemo non colligit, non adeo gravis esse momenti hujus scriptoris auctoritatem, ut ejus verba, atque sententiæ vim habeant canonum, & regularum Ecclesiasticarum firmitatem.

Can. 83. cau. 1. qu. 1. Verba canonis 83. cau. 1. qu. 1. paullo aliter apud Gratianum descripta jacent, quam in libro Ambrosii inveniantur. Siquidem in capite 5. Ambrosiani libri ita legitur: *Cum tibi scriptura testetur, quod ad Hieboal preces ignis descenderit de cælo, & rursus precante Elia ignis sit missus, qui sacrificium consecravit? non merita personarum consideres, sed officia Sacerdotum, & si merita spectes, sicut Eliam consideres, Petri quoque merita spectato, vel Paulli, qui acceptum a Domino Jesu hoc nobis mysterium tradiderunt. Ignis illis visibilis mittebatur, ut crederent; nobis invisibilis operatur, qui credimus, illis ad figuram, nobis ad commonitionem. Crede ergo adesse Dominum Jesum invocatum precibus Sacerdotum, qui ait: ubi fuerint duo, vel tres, ibi & ego sum; quanto magis ubi est Ecclesia, ubi mysteria sua sunt, ibi dignatur suam impertire præsentiam?* Miraris fortasse in hoc capite Ambrosium de Hieroboal enarravisse, quæ Gedeoni contigerunt juxta caput 6. libri Judicum vers. 21., ubi Gedeon exhibetur Domino Sacrificium obtulisse, quod ignis de Cœlo descendens prodigiose consumsit. Idem est Gedeon, qui Hieroboal, nam Hieroboal apud Hebræos dictus est Gedeon, quasi qui Idolum Baal evertit, atque contrivit; Gedeon autem in eodem Judicum capite ostenditur Idolum Baal evertisse; hinc in cap. 6. vers. 32. Judicum legimus: *Ex illo die vocatus est Gedeon Hierobaal, eo quod dixisset Joas: Ulciscatur se de illo Baal, qui suffodit aram ejus*. Quod si quidquam apud Ambrosium adhuc occurreret, quod non satis, & ex omni parte

sacrarum

sacrarum literarum narrationi historicæ congruat, dandum aliquid est injuriis temporum, quibus vivebat Ambrosius, tum scilicet, cum sacrarum literarum exemplaria corrupta essent numero plurima, quod etiam tunc Sanctus Hieronymus animadvertit.

Canon 39. de cons. dist. 2. judicio Romanorum Correctorum potius Augustino erat, quam Ambrosio tribuendus. Verba Augustini a Gratiano valde corrupta habentur in lib. 20. contra Faustum cap. 13. ibi: *Noster autem panis, & calix non quilibet, quasi propter Christum in spicis, & Sacramentis ligatum, sicut illi desipiunt, sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod non ita fit, quamvis sit panis, & calix, alimentum est refectionis, non Sacramentum religionis, nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni ejus munere non solum spiritali, verum etiam corporali.* Hæc verba si cum Gratianeo canone conferas, agnosces a Gratiano fuisse depravatum Augustini monumentum, in quo ceteroquin explicando sua ingenia torserunt Glossarum auctores, quod uni Gratiano fidentes plus æquo, ad canonis autographum respicere nescíverunt. Quid enim magis absurdum est, quam quod legitur absolute apud Gratianum, Eucharistiam esse *alimentum refectionis, non Sacramentum religionis*? Quod si quisquam adhuc percontetur, quare canon ille Augustini Ambrosio potius tributus fuerit, possem ego respondere, id contigisse fortasse, quod si non eadem verba, non absimilis saltem sententia apud Ambrosium legatur in hoc ipso libro de initiandis rudibus cap. 9. ibi: *Forte dicas aliud video, quomodo tu mihi adseris, quod Christi corpus accipiam? Et hoc nobis adhuc superest, ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis? Probemus non hoc esse, quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis, quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.* Facile hinc conjicere juvat, Gratianum alicubi vidisse monumentum Augustini laudatum, cui adnotatum fuisset, ad marginem consonare sententiam Ambrosii in libro de Cathechizandis rudibus, & Collectorem putavisse non Augustinum, sed Ambrosium derivandi monumenti esse scribendum auctorem. Verba Ambrosii nuper relata leguntur in can. 69. de cons. dist. 2., ubi & multa alia ex cap. 8., & 9. ejusdem libri describuntur, omnia sane consona Ambrosianis codicibus. Totus ibidem erat Ambrosius in exponendis figuris, & reconditis Sacramentis, quæ in Divina Eucharistiæ institutione continentur. Can. 39. & 69. de cons. dist. 2.

De canone 40. de cons. dist. 2. nihil occurrit singulari dignum animadversione. Legitur ille eisdem omnino verbis in cap. 9. ejusdem libri de mysteriis. De versiculo *qui manducaverit* jam superius agendum fuit, ubi expendebam libros de Sacramentis Ambrosio adscriptos. Can. 40. de cons. dist. 2.

Canon 85. de cons. dist. 2. legitur apud Ambrosium in cap. 9., ex quo explicanda sunt postrema illa verba, quæ subobscura videntur: *Corpus Christi Corpus est Divini Spiritus*, siquidem post hæc ita prosequitur Sanctus Antistes: *Quia Spiritus Christus, ut legimus: Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus*. Alludit autem hoc in loco ad Threnos Hieremiæ cap. 4. vers. 20. ibi: *Spiritus oris nostri Christus Dominus*. Can. 85. de cons. dist. 2.

De canone 92. de cons. dist. 4. nihil singulare observandum occurrit. Legitur iste in cap. 7. Ambrosiani libri eisdem verbis. Can. 92. de cons. dist. 4.

De

De Libro Paſtorali, ſeu de Miniſteriis, ſeu de Dignitate Sacerdotali.

Nemo eſt, qui hodie dubitare amplius poſſit, librum illum, qui ſub Ambroſii nomine a Gratiano laudatur, ſub titulo, modo *de miniſteriis*, ſeu *de Dignitate Sacerdotali*, modo *libri Paſtoralis*, eſſe ab Ambroſio abjudicandum, poſtquam illud Maurini Monachi Ambroſianorum operum editores illud inter apocrypha Ambroſii monumenta rejecerunt. Revera cum ibidem Sacrarum literarum teſtimonia recenſeantur juxta recentiorem Hieronymi interpretationem, non juxta veterem verſionem, qualis temporibus Ambroſii præ manibus fidelium habebatur, ſatis indicatur, libri illius auctorem fuiſſe Hieronymo recentiorem. Præterea alia quædam traduntur temporibus Ambroſii minime conſona, quemadmodum ubi de Senatoribus legitur eos non lato clavo, ſed clamyde a plebe fuiſſe diſtinctos, quod convenire non poſſe Viris in Senatu tunc conſtitutis facile demonſtratur ex lib. 4. cap. 11. genialium dierum apud Alexandrum ab Alexandro; quemadmodum etiam ubi paſſim luget auctor libri Eccleſias, & Viros Eccleſiaſticos Simoniæ vitio fuiſſe labefactatos, quod contigiſſe temporibus Ambroſii nemo dixerit, qui calleat illius ſæculi diſciplinam, & ad diſciplinam pertinentia monumenta. Addi his poteſt, librum illum in variis exemplaribus variam habuiſſe inſcriptionem, alicubi enim ſub hoc titulo exhibetur: *Liber Paſtoralis*, vel *de cura Paſtorali*, alibi *de obſervantia Epiſcoporum*, alibi *de vita, & ordinatione Epiſcoporum, & Simoniaca hæreſi*; alibi: *ſermo de Epiſcopis, & Sacerdotibus*; alibi *ſermo de Apoſtolo eo in loco, ubi ait fidelis ſermo &c.*, alibi *ſermo de Paſtoribus*, alibi *ſermo de myſteriis*; alibi *de ordinatione Epiſcopi per Simoniam*; alibi demum, nimirum in codice S. Martialis Lemovicenſis, uti Maurini teſtantur, *Sermo Gilberti Philoſophi Papæ Urbis Romæ, qui cognominatus eſt Sylveſter de informatione Epiſcoporum*; quæ ſane variæ inſcriptiones incertum admodum reddunt operis ipſius auctorem, forte a nonnullis Ambroſium deſignatum, quod Ambroſius de myſteriis librum jam ſuperius commemoratum ediderit, liber autem iſte etiam de myſteriis in aliquibus, ut adnotavi, codicibus deſcriberetur. Neque vero in contrarium deduci ſolidum argumentum poteſt ex can. 10. verſ. *honor* diſt. 96., ubi exhibetur Gelaſius Papa nonnulla ex hoc ipſo libro deſcribens ſub Ambroſii nomine; quamquam enim quæ in eo verſ. deſcribuntur, conſonent omnino cum verbis ejuſdem libri Ambroſio tributi, tamen canon ille 10. falſo Gelaſio adſcriptus fuit; & quæ revera Gelaſio adſcribenda erant, jam ſuo loco animadverti.

Can. 10. verſ. 10. a. dist. 96.

Quaſi ex libro Ambroſii Paſtorali laudavit Gratianus canonem 7. cau. 1. qu. 1., verum jam ego poſt Correctores Romanos animadverti in parte 1. pag. 245. referendum potius eſſe ad canonem 3. Concilii Toletani VIII., quem etiam integrum eo in loco deſcripſi. Tantum adjiciam hic, forte ex ea ratione potuiſſe huic canoni nomen Ambroſii adſcribi, quod ad marginem illius adnotatum a ſtudioſo quoquam fuiſſet, multa propoſito conſona legi in libro Paſtorali Ambroſii, quemadmodum revera leguntur, quum, uti diximus, auctoris ſcopus fuerit de iis verba facere, qui ſimoniace ordines Eccleſiaſticos aut ſuſciperent, aut conferrent.

Can. 7. cau. 1. qu. 1.

Canones

Canones 14., & 15. cau. 1. qu. 1. leguntur in cap. 5. ejus libri; in canone autem 14. auctor imitari studuit, quod alio in libro scribebat Ambrosius, nimirum ad interpretationem Evangelii Lucæ in can. 16. cau. 1. qu. 1., & in canone 15. Auctor operis ex ethymologia nominis *gratia*, quæ donum Dei gratuitum significare videtur, deducere voluit, eos, qui dato pretio ordinantur, gratiam Dei suscipere minime posse, velut non gratuito ordinatos. *Can. 14. & 15. cau. 1. qu. 1.*

De Libro de Officiis.

Ex libris, quos Ambrosius scripsit ad Christianorum mores rite formandos accommodatos, potissimus is esse videtur judicio virorum prudentissimorum liber inscriptus de officiis in tres partes tributus, quem Augustinus in epist. 82. ad Heronymum tanquam utilissimis præceptis refertum esse commemorat. In eo imitatus est Ambrosius Ciceronem, ubi elegantissime de mutuis hominum officiis disseruit, imo Ambrosianum opus Ciceroniano multum utilitate, ac sapientia præstat, quod Ambrosius naturalis honestatis præcepta, quæ una Tullius noverat, cum Evangelica atque Apostolica doctrina conjunxerit. Inter cetera Sanctus Antistes aliquando totus fuit, ut explicaret, quæ singulari jure ad Clericorum officia pertinent, ideo ea scripto commendans, ut quæ oretenus sæpissime prædicabat, ad manus essent Clericorum, & ad lectionem meditationemque quotidianam, unde liber ille in nonnullis codicibus hoc titulo donatus est: *De officiis ministrorum*.

Multa ex ipso apud Gratianum monumenta laudantur; quorum primum exhibetur in can. 4. dist. 26., cujus caussa Centuriatores Magdeburgenses cent. 4. cap. 10. affirmare non dubitaverunt, Ambrosium secundas nuptias ita improbavisse, ut qui illas contraheret, gravi culpæ obnoxium prædicaret, in conspectu præsertim illorum verborum: *In ipso conjugio lex est non iterare conjugium, nec secundæ conjugis sortiri conjunctionem*. Verum non animadverterunt illi præcipuum Ambrosii scopum, eo spectantis, ut non generaliter de Christianorum omnium, sed tantum de Clericorum conjugio verba faceret. Sententia Ambrosii legitur in lib. 1. cap. 50., ubi traditur, Levitas a terrenis cupiditatibus alienos esse debere, atque ex Apostoli Paulli doctrina nonnisi unius uxoris conjugio uti; hinc ait: *De castimonia autem quid loquor, quando una tantum, nec repetita, permittitur copula? Et in ipso ergo conjugio lex est non iterare conjugium, nec secundæ conjugis sortiri conjunctionem*. Prosequitur Ambrosius in versiculo *quod plerisque*, aliamque disputationem aggreditur, quæ plurimum Patres veteres exagitavit sive Græcos, sive Latinos, videlicet num bigamus dicendus esset, ac propterea ab Ordinibus sacris arcendus, qui unam ante baptismum, & post baptismum alteram sibi conjugem copulavisset. Porro in hac quæstione variæ fuerunt Patrum opiniones. Græci putabant, Clericum ea in specie non esse de bigamia redarguendum, contra sentientibus Latinis uno excepto Hieronymo, cujus verba referuntur in can. 1. dist. 26., forte quod Hieronymus diu apud Græcos versatus Græcorum doctrinis imbutus fuerit. Tanti discriminis ratio ex eo proficiscebatur, quod Græci putarent, ideo bigamos a sacris ordinibus removendos, quod grave esset in bigamis incontinentiæ vestigium, quod una cum ceteris maculis in Sacramento Baptismatis ablueretur *Can. 4. dist. 26.*

retur

retur. Hanc rationem profert Johannes Chrisostomus in homil. 2. in epist. ad Titum ibi: *Castigat hoc ipso etiam impudicos, dum non eos permittit post secundas nuptias ad Ecclesiæ regimen, dignitatemque Pastoris assumi*. E contrario Latini Patres ex aliis principiis argumentabantur; non enim tantum in celebratione secundarum nuptiarum prodita incontinentiæ signa observabant, sed potissimum quendam Sacramenti, seu Sacramentalis rei defectum; quasi non omnino perfecte in conjugio bigamorum exprimeretur Christi Ecclesiæque nunquam divisa, & nunquam dividenda conjunctio, quam matrimonii celebratio ex divina institutione significat. Itaque ipsa iteratio nuptiarum; quam minime delere potest baptismus, per se jam caussam præbebat ex sententia Latinorum, ut deesset *norma quædam Sacramenti*, quemadmodum scribit Augustinus in can. 2. dist. 26., quam rationem exposuerunt Leo Magnus epist. 1. cap. 3., Innocentius I. in can. 3. dist. 26., Cœlestinus III. in cap. 5. de bigamis non ordinandis, & alii plurimi. Hinc hodie apud nos minime amplius dubitatur posthabita Græcorum opinione, Ambrosii, ceterorumque Latinorum Patrum sententiam prævaluisse, imo fortassis ex Ambrosii sententia pugnavisse Latinos adversus Græcos; & ab illis palmam tulisse.

Can. 14. 15. 16. & 17. dist. 86. In distinctione 86. plures leguntur canones ex eisdem officiorum libris depromti. Hujusmodi sunt canones 14. 15. 16., & 17., qui referendi erunt ad cap. 30. lib. 1., ubi eadem omnino verba leguntur, dummodo observes, verba illa canonis 14. *non est leve peccatum* in codicibus Ambrosii desiderari.

Can. 18. dist. 86. Canon 18. eadem dist. 86. habetur in lib. 2. officiorum cap. 21., ex quo ita emendanda erunt priora canonis verba: *Pulchra liberalitas erga ipsos quoque pauperes mensuram tenere, ut abundes pluribus &c.* In vers. *compatiamur* hæc adjicienda sunt ex lib. 2. cap. 28. *Hoc maximum incentivum misericordiæ, ut compatiamur alienis calamitatibus &c.*

Can. 21. dist. 86. Canon 21. dist. 86. quidquid Gratianus testetur, apud Ambrosium minime legitur. Romani Correctores id jamdiu animadverterunt ita scribentes: *Caput hoc non est inventum apud B. Ambrosium, sed apud Anselmum, & in Polycarpo ex eodem citatur, & Bartholomeus Urbinas Eremita* (vixit is temporibus Clementis VI., atque sub mille titulis alphabetico ordine digestis Ambrosianam universam, ut ipse inquit, doctrinam collegit) *in milleloquio, quod collegit ex dictis B. Ambrosii, affert hunc locum ex eodem Ambrosio in libro de alendis pauperibus, qui liber hactenus desideratur*. Ego putarem, in eo canone non verba ipsa, sed sententiam Ambrosii contineri, qualis habetur in libro de Nabuthe, ubi Sanctus Antistes totus in eo est, ut divites ad eleemosynam pauperibus impertiendam excitet, unde facile liber is a Bartholomæo Urbinate liber de alendis pauperibus appellari potuerit. Itaque in cap. 1. hæc leguntur: *Non unus Nabuthe pauper occisus est: quotidie Nabuthe sternitur, quotidie pauper occiditur*. Et in cap. 5. *Quanti necantur, ut vobis, quod delectat, paretur? Funesta fames vestra, funesta luxuries*. Et demum, ut cetera his similia omittam, in cap. 13. *Quantum, o dives, sumis tibi judicium? Populus esurit, & tu horrea tua claudis. Populus deplorat, & tu gemmam tuam versas. Infelix, cujus in potestate est tantorum animas a morte defendere, & non est voluntas. Totius vitam populi poterat annuli tui gemma servare*. Ex his sane verbis constat, Ambrosium tanquam occisores pauperum habuisse illos, qui pauperibus necessariis vitæ subsidiis indigentibus non occurrebant, quod idem est cum illis verbis laudati canonis 21. *Pasce fame morientem: quisquis enim pascendo hominem servare poteras, si non pavisti, occidisti*. Canon

Canon 13. cau. 11. qu. 3. legitur in lib. 2. cap. 24., ubi Ambrosius ita Clericos instituit, ut in omnibus Episcopo suo obedientiam, ac reverentiam exhibeant, neve adversus illum se nunquam efferant. Jam S. Cyprianus in epist. 55., & 65. tradiderat, ut plurimum in Ecclesiis schismata fuisse suborta ex eo, quod Clerici inferiores ambitione correpti Præsulibus suis parere detrectaverint; cujus etiam rei lugubre præbuit exemplum in Arrio Theodoretus lib. 1. Histor. Eccles. cap. 2. Apud Gratianum levissima quædam menda deprehenduntur, quæ facile tolles, quoties pro verbis illis; *Siquis vero non obediat Episcopo . . . non defendas improbum; & Sancta indigno committenda non arbitreris; neque iterum arguas, & impugnes eum &c.*, ista substituas ex integris Ambrosii codicibus: *Ceterum siquis non obediat Episcopo . . . ne defendas improbum, & sancta indigno committenda arbitreris, neque iterum urgeas, & impugnes eum &c.* Can. 13. cau. 11. qu. 3.

Canon 70. cau. 12. qu. 2. legitur in libro 2. cap. 28., ubi S. Antistes, se ob captivorum redemtionem Ecclesiastica bona etiam Divino cultui destinata alienare jure posse, imo & debere profitetur. Est istud egregium sinceræ pietatis, ac charitatis exemplum, cui simile exhibuit in Acacio Episcopo Amideno Socrates in lib. 7. Ecclef. Histor. cap. 21. Can. 70. cau. 12. qu. 2.

In capite 9. libri 3. leguntur verba canonis 10. cau. 14. qu. 5., ubi Ambrosius Clericos salubri consilio monet, ne unquam fraudibus alios circumveniant, neque turpis lucri spe eo unquam adducantur, ut negotia sæcularia tractent, in quibus ut plurimum, dum uni prodesse se posse blandiuntur sibi, alteri non esse detrimento non possunt. Can. 10. cau. 14. qu. 5.

Ad canonem 2. cau. 22. qu. 4., qui excerptus est ex lib. 1. cap. 50., nihil est singulari animadversione dignum, præsertim postquam Romani Correctores adjecerunt vocem illam *Sacramentum*, quæ olim in Gratiani codicibus desiderabatur. Can. 2. cau. 22. qu. 4.

Canon 8. cau. 22. qu. 4. legitur in lib. 5. cap. 12.; unde Romani Correctores animadverterunt, se emendavisse quod Gratianus scripserat *& juratus*, pro quo scripserunt *eviratus*. Verum non in omnibus Ambrosii codicibus ita legitur: Etenim Maurini Monachi testantur in quibusdam editionibus legi *dejeratus*, in aliis *ejuratus*, in aliis *iratus*, quamobrem non video, cur anteferenda ceteris sit editio, quæ exhibet *eviratus*, quam sequi laudati Correctores maluerunt. In posterioribus ejusdem canonis verbis tradit Ambrosius, Dominum ipsum Deum suam aliquando mutavisse sententiam, *sicut scriptura indicat*, post quæ verba ita prosequitur: *Nam & in eo libro, qui inscribitur Numeri, proposuerat percutere morte, & perdere populum, sed postea rogatus a Moyse reconciliatus est populo suo.* Hæc adjicere volui, ut integram Ambrosii sententiam recenserem, eo vel magis, quod posteriora hæc verba canonis 8. apud Gratianum repetita fuerint, nescio qua de caussa, in canone 12. eadem caussa & quæstione. Can. 8. & 12. cau. 22. qu. 4.

Canon 23. cau. 22. qu. 4., habetur in lib. 3. cap. 10. ubi tamen pro illis Gratiani verbis, *inclinatus Josue ut crederet &c.* legitur *inclinatus ut crederet*; non tamen nomen Josve sine caussa adjectum est, quia ea verba ad Josve referebantur, quemadmodum & præcedentia, & subsequentia Ambrosii verba demonstrant. Animadvertendum puto, mendum in nonnulla Gratiani exemplaria irrepsisse, in quibus legitur: *Inclinatus Moses ut crederet &c.*, neque enim ullum verbum de Mose apud Ambrosium factum est. Can. 23. cau. 22. qu. 4.

Can. 5. cau. 23. qu. 3. In capite 27. lib. 1. exhibentur verba canonis 5. cau. 23. qu. 3., ubi traditur prudentiam omnium esse virtutum veluti fontem, ceterasque ad se facile trahere, atque inter alia dicitur, justitiam nunquam a prudentia disjungi.

Can. 7. cau. 23. qu. 3. Canon 7. cau. 23. qu. 3. legitur in lib. 1. cap. 36. his verbis: *Non igitur in viribus corporis, & lacertis tantummodo fortitudinis gloria est, sed magis in virtute animi, neque in inferenda, sed in depellenda injuria lex virtutis est, &c.* Romani Correctores ex integris Ambrosii codicibus eum canonem emendavisse se profitentur, ubi enim apud Gratianum legebatur *tentamenta imbecillis*, vel *imbellis fortitudinis*, legendum voluerunt *tentamenta bellicæ fortitudinis*. Adnotandum tamen puto, non facile contemnendam penitus esse Gratiani editionem; Etenim cum ibi de Mose agatur, qui vix adolescentior factus agnoscensque gravem Ægiptiorum adversus Hebræos tyrannidem conatus est suorum injuriam ulcisci, non temere *imbellis fortitudinis tentamentum* vocari potuit, quod ab eo factum perhibetur. Videsis ad hanc rem caput 2. Exodi.

Can. 43. de cons. dist. 2. Ex libro Ambrosii de officiis dicitur apud Gratianum depromtus fuisse canon 43. de cons. dist. 2., ubi tamen minime reperitur, sed potius referendus erat ad libros de Sacramentis falso tributos sancto eidem Antistiti. Id hoc in loco animadvertisse sufficiat, cum cetera, quæ adnotanda erant, superius jam observaverim.

De libro de fuga sæculi.

Liber Ambrosii de fuga sæculi laudatur ab Augustino in lib. 2. contra Julianum cap. 8., & in libro contra duas epistolas Pelagian. cap. 11. Ibi Ambrosius populum monet, ut, licet in hac humana vita nemo a sæcularibus curis vacare penitus, & facile possit, curet tamen unusquisque, ut ab illis animum avertat; ac præcipue in cap. 2. clericos peculiariter alloquitur, quibus suadet, ut exemplo veterum Levitarum, procul a paternis, & familiaribus negotiis vivant, quam ad rem adfert testimonium capitis 35. Numerorum, in quo narratur, Levitis singularem datam fuisse terram, quam secreti a ceteris colerent, item adfert quod Abrahæ præceptum datum a Domino fuit in cap. 12. Geneseos, ibi: *Egredere de terra tua, & cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstrabo tibi.* Post hæc ita prosequitur Ambrosius: *Ergo cui Deus portio est, nihil debet curare &c.* Quæ sequuntur, habes in can. 6. cau. 12. qu. 1., ubi pro verbo postremo *elegerit* legendum est ex optimis Ambrosii codicibus *gestit*. Ex hac Ambrosii doctrina factum esse puto, ut Augustinus multa ex Ambrosii disciplina edoctus communem vitam inter clericos obeundam instituerit, ut clericos eosdem magis ac magis a curis sæculi avocaret. Huc etiam pertinet canon 36. de pœn. dist. 2. ex eodem libro depromtus cap. 4., ubi Ambrosius ulterius docet, quidnam sit a sæculo abstinere, his verbis: *Accedamus itaque fidei suffragio subnixi, & ejus remigiis sublevati ad illam sedem gratiæ fugientes hoc sæculum, & ejus contagionem. Hoc est autem fugere, abstinere a peccatis, ad similitudinem & imaginem Dei formam virtutum adsumere, extendere vires nostras ad imitationem Dei secundum mensuram nostræ possibilitatis; Vir enim perfectus imago & gloria est Dei. Unde & Dominus ait: Perfecti estote, sicut & pater vester, qui in Cælis est, perfectus est.*

Can. 6. cau. 12. qu. 1.

Can. 36. de pœn. dist. 2.

Hoc

Hoc est igitur, similem esse Dei, habere justitiam, habere sapientiam, & in virtute esse perfectum. Deus enim est sine peccato, & ideo qui peccatum fugit, ad imaginem est Dei.

De libro de bono mortis.

Ex libro Ambrosii de bono mortis derivavit Gratianus brevem sententiam in can. 10. cau. 14. qu. 4., in quo, ut mentem Sancti Antistitis attingamus, juvabit observare, conatum fuisse Ambrosium, ut demonstraret, ex morte non detrimentum nobis, sed maximam utilitatem accedere, ex eo præsertim, quod, cum vivimus, in regione potius mortuorum esse videamur, & tum demum ad regionem viventium transvolare, cum morimur. Hoc argumentum symbolicis de more suo formulis versat, scribens inter cetera in cap. 12. *An non mortuorum hæc regio, ubi umbra mortis, ubi porta mortis, ubi corpus est mortis?* Inde vero docet, universum terrarum orbem infidelibus undecumque repletum esse, atque peccantibus, quos nomine mortuorum appellat, ibi: *Et qui infideles sunt, descendunt in infernum viventes, etsi nobiscum videntur vivere, sed in inferno sunt. Si quis usuram accipit, rapinam facit, vita non vivit, ut habes in Ezechiele* (cap. 33. vers. 18. & 19.) *Hic enim nec ipse Paullus vivebat in gloria: Denique in corpore mortis ingemiscebat.* Itaque ut germana, & sincera habeatur laudati canonis interpretatio, non sufficiet illum ita considerare, quemadmodum refertur apud Gratianum, ab integra Ambrosii oratione sejunctum; quamobrem non puto, satis ad rem a Gratiano allatum fuisse, ut exinde demonstraretur, usurarios gravi admodum flagitio inquinari, & divina gratia, quæ vitæ nomine designatur, spoliari. Non defuissent Gratiano alia ipsius etiam Ambrosii monumenta, ex quibus idipsum commodius probasset, si solertius ipsa Ambrosii opera pervolvisset.

Can. 10. cau. 14. qu. 4.

De libro de Paradiso.

Maximo in pretio apud eruditos semper fuit liber Ambrosii de Paradiso, ubi Sanctus vir sermonem instituit de terrestri Paradiso, in quo Adam primum fuit ex Dei conditoris beneficentia collocatus; atque investigavit, quid, qualis, quave in mundi parte situs fuisset, quid in eo nostri Protoparentes egerint, quave Dæmonis arte collapsi fuerint in peccatum. His discussis, progressus est ad conficiendam Apellis hæresim, & illorum omnium, qui Apelli adhæserant, & vetus testamentum detestabantur; non sane quod Ambrosianis temporibus adhuc hujusmodi homines essent, sed quod tunc temporis Manichæi oborti fuissent, qui cum de veteris testamenti auctoritate loquerentur, nihil omnino ab Apelle, & Apellis sectatoribus recedebant. Prudentissime sanctus Antistes sub persona Apellis, & Apellianorum Manichæos conficiendos putavit, ut eosdem facilius in bonam frugem adduceret. Ex eo libro cap. 4. depromtus est canon 9. dist. 40., ubi demonstrabat Ambrosius, neminem ex loci dignitate, in quo natus sit, sed potius ex iis, quas colat, virtutibus, majorem sibi gratiam apud Deum comparare, exemplum proferens Adæ, qui extra Paradisum, & Evæ, quæ in Paradiso conditi fuerant,

Can. 9. dist. 40.

quando tamen primum ista, deinde ille misere prolapsi deprehenduntur. Hinc nemo non intelliget sententiam laudati canonis 9., præsertim si post postrema illa verba *inferior reperitur*, ista adhuc ex Ambrosio adjiciantur. *Mulier enim prior decepta est, & virum ipsa decepit.*

Can. 17. cau. 3. qu. 9. In eodem libro cap. 12. leguntur verba canonis 17. cau. 3. qu. 9., sed longe alio spectat Ambrosii sententia, quam quo apud Gratianum exigatur. Agit ibi Ambrosius de Eva, quæ a serpente interrogata, cur de omni ligno Paradisi non comederet, Domini præcepto sibi obediendum esse respondit, interea tamen in recitandis Dominici præcepti verbis nonnihil immutans; quamobrem observat sanctus Antistes, jam Evam in eo cœpisse delinquere, quod integra divini mandati verba non retinuerit, ac serpenti prodiderit, quod fortasse mandatum si integrum recitavisset, difficilius ad peccatum fuisset inducta. Post hæc ita prosequitur: *Pura, & simplex mandati forma servanda, testimonii series intimanda est. Plerumque testis, dum aliquid ad seriem gestorum ex suo adjicit, totam testimonii fidem partis mendacio decolorat. Nihil igitur, vel quod bonum videtur, addendum est.* Hæc paullisper depravata recensuit Gratianus, ut demonstraret, quam caute agendum sit testibus, quorum fides in judicio profertur, in caussa, & caussæ adjunctis patefaciendis, quibus propterea sit observandum, ut ne quidpiam inter dicendum adjiciant, sed sincere, candideque, quod noverint tantummodo aperiant.

Can. 92. cau. 11. qu. 3. Perperam adscriptus fuit Augustino canon 92. cau. 11. qu. 3., qui potius erat adscribendus Ambrosio, cum legatur in libro ejus de Paradiso cap. 6., ex quo etiam Gratiani verba erunt emendanda. Ibidem Ambrosius plures discutit quæstiones, quibus illustratur præceptum Dei Adamo indictum, atque inter cetera ita scribit: *Rursus faciunt alias quæstiones hoc modo: non semper malum est non obedire præcepto, si enim bonum est præceptum, honesta est obeditio, quod si improbum præceptum, non obedire utile.* Non istis verbis Ambrosii sententia exhibetur, sed potius refert S. Antistes, quid alii in eo proposito disputarent. Ceterum Gratianus ea, quasi Ambrosii essent, recensuit nonnulla etiam immutando.

Can. 11. cau. 15. qu. 1. In vetustis Gratiani codicibus ex libro Ambrosii de Paradiso depromtus dicebatur canon 11. cau. 15. qu. 1., perperam tamen; potius enim describendus erat ex libro Ambrosii de Cain & Abel, in quo revera legitur, quemadmodum superius animadverti.

Can. 38. & 47. de pœn. dist. 1. Canon 38. de pœn. dist. 1. legitur in cap. 14. libri de Paradiso, ubi demonstrat Ambrosius, plurimum profuisse Evæ ad veniam peccati a Deo obtinendam, peccatum confiteri, quam ad rem ita scribit: *Dixit* (Eva) *peccatum suum, & reputatum est ei ad veniam: Justus enim accusator est sui in principio sermonis; Neque enim potest quisquam justificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus, unde Dominus ait: Dic iniquitates tuas, ut justificeris* (in vulgata editione legimus apud Isaiam cap. 43. vers. 26. *narra si quid habes, ut justificeris*). *Ergo quia Eva ipsa confessa delictum est, mitior sequitur & profutura sententia &c.* An vero hæc Gratiani proposito conveniant, qui de Confessione sacramentali in nova lege divinitus instituta sermonem instituebat, facile unusquisque judicabit. Quod idem dicendum erit de canone 47. eadem dist. 1. de pœnit. qui legitur in cap. 14. ejusdem libri de Paradiso, & cujus verba proxime antecedunt verba nuper laudata canonis 38., etenim in toto illo capite nihil aliud innuit Ambrosius, quam Evæ plurimum contulisse ad indulgentiam impetrandam humilem peccati sui confessionem. De

versiculo

versiculo *nam pastor* inferius nonnulla dicam ad libros de pœnitentia, cum ad illos, non autem ad librum de Paradiso pertineat.

Canon 39. de pœn. dist. 2. legitur in cap. 12. ejusdem libri de Paradiso, ubi Ambrosius expendens verba Geneseos cap. 3. vers. 7. ita scribit: *Et aperti sunt, inquit, oculi eorum, & cognoverunt, quod nudi essent, & ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum integumentis*. Gratianus pro particula & substituit in eo loco particulam *ut*; nisi putes hanc mutationem aut Amanuensibus esse, aut Typographis adscribendam. Can. 39. de pœn. dist. 2.

Ad canonem 20. cau. 33. qu. 5. nihil singulare observandum occurrit. Legitur ille eisdem omnino verbis in cap. 10. Ambrosiani libri de Paradiso. Can. 20. cau. 33. qu. 5.

De libro exhortationis ad Virgines.

Laudat Gratianus in can. 13. cau. 32. qu. 1. librum *exhortationis ad virgines*, qui in aliquibus veteribus Ambrosii codicibus hanc potius habet inscriptionem: *exhortatio virginitatis*, & in aliis: *de hortatione virginitatis tractatus*, quemadmodum Maurini Monachi observaverunt. Quisquis sit opusculi titulus, jam satis per se indicat, quam materiem ibidem tractaverit Sanctus Antistes. Nimirum totus in eo fuit, ut fideles ad bonum virginitatis alliceret, recensendo inter cetera incommoda illa, quæ ex conjugio proficiscuntur; quibus expensis ita prosequitur in cap. 3. *Hanc igitur tentationem tantarum necessitatum si vultis filii vitare, integritas corporis expetenda vobis est, quam ego pro consilio suadeo, non pro imperio præcipio. Sola est enim virginitas, quæ suaderi potest, imperari non potest, res magis voti, quam præcepti est, Quod enim gratiæ est, non jubetur, sed desideratur, electionisque magis est, quam servitutis. Unde & Apostolus dicit: De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do*, ex quibus verbis suppleri possunt, quæ laudato canoni 13. deesse videntur. Can. 13. cau. 32. qu. 1.

De libro de institutione Virginis.

Non multum differt ab eodem proposito alter Ambrosii liber, qui in quibusdam codicibus inscribitur *sermo de S. Mariæ Virginitate perpetua*, in quibusdam *ad Eusebium institutio*, in aliis: *De institutione Virginis*. Opusculum istud nemo dubitare potest recte sancto Antistiti fuisse tributum, cum omnes codices illum exhibeant inter libros Ambrosianos, imo & stylus ipse ceteris Ambrosianis operibus consonet. Argumenti occasio hæc fuit. Eusebius quidam Bononiensis Ambrosiam suam ex filio neptem miserat ad Ambrosium Mediolanum, quam sanctus Episcopus benigne excipiens, edocensque, tandem post diuturnam morum probationem solenni ritu juxta morem in Ecclesia consuetum consecravit, eodemque tempore in laudem virginitatis habuit orationem. Hæc illa ipsa oratio est, quam Ambrosius deinde per epistolam quibusdam initio adjectis misit ad Eusebium Ambrosiæ Avum, appellaturque hodie libellus de virginis institutione, in quo primum virginitas commendatur; præterea laudatur Ambrosia, quod virginitatem professa se Deo totam devoverit, eaque occasione tanquam Virginum omnium exemplar pro- Can. 5. cau. 27. qu. 2.

proponitur B. Maria, cujus virginitas afferitur, moresque integerrimi cum virginitate conjuncti summopere recoluntur. Ex his jam liquet argumentum canonis 5. cau. 27. qu. 2., qui legitur in cap. 6. ejusdem orationis. Cum enim Ambrosius de B. Mariæ virginitate nonnulla differeret adversus hæreticos, objecerat sibi caput 1. Matthæi vers. 24., ubi Maria conjux Josephi appellatur, quasi conjugium virginitatis honori quidquam detraxisse videretur; respondit autem conjugium illud nihil impedimento fuisse, his verbis: *Nec illud moveat, quod ait, quia Joseph accepit conjugem suam, & profectus est in Ægyptum; desponsata enim viro conjugis nomen accepit: Cum enim initiatur conjugium, tunc conjugii nomen adsciscitur; non enim defloratio virginitatis facit conjugium, sed pactio conjugalis. Denique cum jungitur puella, conjugium est, non cum viri admixtione cognoscitur.*

De libris de Virginibus.

Can. 1. cau. 32. qu. 5. Ambrosio etiam jure optimo tributi sunt libri tres de virginibus, in quibus multa traduntur ad virgines instituendas apprime accommodata. Nemo sane ignorat, quam jucundum sancto Episcopo fuerit eam prædicare virtutem, & ad ejus amorem & cultum puellas blande adducere eruditis simul, & crebro repetitis orationibus. Id sciverat Marcellina soror, quæ propterea missis ad Fratrem Ambrosium epistolis postulavit, ut ad se sermonum sententiæ scripto commendatæ dirigerentur. Consensit bonus Antistes, imo ordinate sermones ipsos, ut sorori satisfaceret, digessit in tres libros, in quorum primo generali præconio virginitatem laudavit, in secundo exempla sanctarum virginum, præsertim B. Mariæ, & B. Teclæ proposuit, in tertio virgines omnes ad orationem, & virtutum omnium cultum hortatus est quam vehementissime. In libro 2. cap. 4. exhibentur verba canonis 1. cau. 32. qu. 5., ubi postquam Ambrosius BB. Mariæ & Teclæ sequenda proposuisset exempla, ait se recentiora adhuc palam velle producere, neque in solis antiquissimis commorari, quamobrem retulit factum cujusdam virginis Antiochenæ, quod ea ipsa ætate recens contigerat; cum enim illa improbitate perversorum hominum fuisset in lupanar vi tracta, & plurimorum libidini exposita, quidam christianus miles ad eam primus accesserat, atque is inspirante Deo mutatis cum virgine vestibus in caussa fuit; ut virgo tuto a lupanari egrederetur, quam ob caussam uterque Martyrii palmam brevi post tempore reportarunt. Inducitur eadem virgo ab Ambrosio loquens, dum adhuc impudicorum hominum ausibus exposita pavebat eventum, iis ipsis verbis, quæ in memorato canone 1. exhibentur. Sunt, qui putant, virginem illam fuisse Theodoram Alexandrinam, quam ea ratione liberatam fuisse a Didymo christiano milite testatur Beda in Martyrologio; atque ita opinati sunt Molanus, Surius, & Baronius, qui, quod apud Ambrosium legitur Antiochiæ contigisse, non Alexandriæ, scriptorum oscitantiæ vertit in notis ad Martyrologium 4. Kalendas Maji. Verum hoc tuto adfirmari nequit, vel quod universi Ambrosii codices fidem faciant, factum illud contigisse Antiochiæ, non Alexandriæ; vel quod apud Ambrosium narretur, militem fuisse deinde una cum virgine Martyrio coronatum, quod ab Historicis non dicitur de Theodora Alexandrina, & Didymo, quamobrem Cardinalis Baronius, quod alias opinatus fuerat, retractare non dubitavit in annalibus ad annum 309.

309. Hæc adnotavisse sufficiat, disputationem rerum antiquissimarum ad Martyrum acta pertinentium viris ea in re eruditis reservando, hæc enim disquisitio ad meum propositum minime pertinet.

De libro de lapsu Virginis consecratæ.

Proditur passim tum sub Ambrosii, tum sub Hieronymi nomine liber, cui titulus est, *de lapsu virginis consecratæ*, quem Gratianus laudavit in can. 2. cau. 32. qu. 5. sub nomine Ambrosii scribentis *ad virginem lapsam*. Ejus auctor totus est in eo, ut gravissime virgines illas objurget, quæ postquam continentiam Deo vovissent, propositum ex perfidia abjecerunt. Sane librum illum Hieronymi non esse, facile ostendi posset, quum auctor sæpe ac sæpius se Episcopum nominet, qualem se Hieronymus profiteri non poterat. Num Ambrosio jure tribuatur, maxima mihi videtur dubitatio, qua in re nihil ausim definire. Sunt, fateor, numero plurimi & quidem eruditissimi viri, qui ab Ambrosio opus abjudicant: sed quæ ipsi habent argumenta, levia admodum meo judicio sunt: Etenim tantum animadvertunt ipsi, hujus libri stylum ab Ambrosiano videri dissimilem. Id tamen fortasse tribui potest alacritati, qua utendum erat Ambrosio in eo dicendi genere, quo virgines lapsas objurgari vehementer oportebat. De laudato canone 2. nihil est, quod singulari animadversione dignum videatur. Legitur ille eisdem omnino verbis in cap. 4. Can. 2. can. 32. qu. 5.

De libris de pœnitentia.

Adversus hæresim Novatianorum elegantissime scripsit Ambrosius duos libros de pœnitentia, quorum meminit Augustinus in libro de peccato origin. cap. 31., lib. 2. contra Julianum cap. 3. & 9., lib. 4. contra duas epist. Pelag. cap. 11. Non melius attingere possumus in illis interpretandis sancti Antistitis mentem, quam si respiciamus ad impios Novatianorum errores, & abominabilem sectam. Originem illi, & nomen acceperunt a Novato, atque Novatiano, quorum prior erat Africanæ Ecclesiæ Presbyter, alter Ecclesiæ Romanæ Diaconus, quod Græcis scriptoribus non fuit apprime compertum, qui Novatum cum Novatiano confuderunt, atque nonnullis etiam Latinis confundendi utrumque occasionem recentiore ætate præbuerunt. Erat Novato in Africana Ecclesia existenti irrequietus, & ad seditionem admodum pronus animus, vitiis etiam pluribus ac potissimum impudicitiæ inquinatus, quamobrem cum a Cypriano Episcopo reprehenderetur, movendis turbis sese applicuit, spargens in indoctum vulgus impia dogmata, & inaudita, juncto improbo fœdere sibi Felicissimo ejusdem fere animi Clerico, quem Diaconum ignorante eodem Cypriano ordinari curaverat. Inter cetera docuit, lapsos ad Ecclesiam revertentes absque ulla pœnitentia recipiendos esse. Eam ob caussam exagitatus ab Episcopis Africanis Romam se contulit sub initium anni 251., quum mortuo Fabiano Pontifice Clerus divisus in partes in electione successoris Pontificis hinc Cornelio, illinc Novatiano suffragabatur, donec prævaluit electio Cornelii remoto Novatiano, viro stoicæ Philosophiæ addicto, acerrimi

quidem

quidem ingenii, atque facundiæ, non tamen plerisque probato. Id cum ægre ferret Novatianus, omnemque lapidem moveret, ut Cornelii electio irritaretur, opportunum duxit Novatus fœdus cum Novatiano inire, & in homine invidia, & iracundia percito caussæ suæ præsidium collocare; quamobrem junctis animis & Novatus, & Novatianus, quasi caussam communem una suscipientes Ecclesiam Romanam turbare cœperunt. Præ ceteris, cum nihil esset quod Cornelio electo objici posset, prædicaverunt, Cornelium adversus Christi præcepta agere, quod lapsos in hæresim revertentes reciperet pœnitentia indicta; quando alias certum esse deberet, peccatum hæresis irremissibile esse, nec posse unquam expiari. Hinc liquet mutavisse sententiam Novatum, & de una hæresi in aliam e diametro oppositam hæresim divertisse. Quo vero non ducit scelestos & factiosos homines præceps animus, & contradicendi voluntas? Itaque qui & Novato, & Novatiano adhæserunt, & pœnitentiæ remedium in Ecclesia Dei lapsis esse inficiati sunt, nomine Novatianorum vocabantur; se autem ipsi *mundos* vocabant, quod neminem in societatem suam recipere se profiterentur peccatorem, ne per pœnitentiam quidem restitutum. Temporibus Ambrosii nondum interierat horum perfidorum secta; quamobrem, ut tandem aliquando conficeretur, utile esse putavit Ambrosius, duos libros de pœnitentia scribere, quibus sane Catholicum dogma de lapsis per pœnitentiam recipiendis firmaretur.

Can. 19. cau. 1. qu. 1. Ex libro 2. cap. 4. depromtus est canon 19. cau. 1. qu. 1. Ibi Ambrosius respondet objectis Novatianorum, qui inter cetera ad rem suam plurimum valere jactabant, quod legitur apud Matthæum cap. 12. vers. 21., nimirum blasphæmiam in Spiritum Sanctum remitti non posse. Expendens Matthæi testimonium sanctus Antistes, sanius illud intelligendum ait, quam a Novatianis intelligeretur, exhibens Apostolorum ipsorum exempla, qui ejus criminis veniam pœnitentibus non denegaverunt; quam ad rem utitur facto sancti Petri, qui Simoni in Spiritum Sanctum peccanti spem veniæ concessit, si pœnitentia veniam postularet; hinc post verba postrema Gratiani ista sequuntur apud Ambrosium. *Et tamen non interclusit ei spem veniæ, quem invitavit ad pœnitentiam*. Nemo exinde non videt, eum canonem parum Gratiani proposito convenire, qui in animo habebat ostendere, Simoniacos subjici infidelitatis perditioni, etsi fidem habere videantur, eo vel magis, quod pro illis Gratiani verbis *in hac fide* legatur apud Ambrosium *in sermone isto*, quemadmodum jam Romani Correctores animadverterunt.

Can. 3. cau. 17. qu. 4. Canon 3. cau. 17. qu. 4. legitur in lib. 2. cap. 9., ubi Ambrosius inter plura pœnitentiæ, seu satisfactionis opera eleemosynas recenset sive in ædes pauperum, sive in sacra templa collatas, atque ait illud maxime pœnitentibus cavendum esse, ne quod semel contulerint, aliquando repetendum putent. Hanc sententiam Gratianus eo detorsit, ut demonstraret, Monachos a Monasterio recedentes non debere a Monasteriis auferre, quæ semel ad Monasteria attulerant. Præterea Gratianus idem verba Ambrosii non satis accurate descripsit, quæ tamen jam restituta fuerunt a Romanis Correctoribus.

Can. 46. de pœn. dist. 1. Emendaverunt etiam Romani Correctores verba canonis 46. de pœn. dist. 1. olim a Gratiano corrupta; imo & Ambrosii nomen pro Augustini nomine substituerunt, cum canon non ad Augustinum pertineret, sed ad Ambrosium in lib. 2. de pœn. cap. 5.

Verba

Verba canonis 47. de pœn. dist. 1. ab initio usque ad versic. *nam pastor* habentur in lib. 1. de Paradiso, quemadmodum jam superius animadvertendum fuit. Quæ vero in eodem versiculo subsequuntur usque in finem, leguntur in lib. 1. Ambrosii de pœnitentia in principio, ubi Ambrosius moderationem animi tanquam virtutem egregiam laudat eam ob caussam, quod inde facile arguerentur Novatiani, qui nullam animi moderationem servabant. Quam sane sententiam nescio, qua ratione jungere præcedentibus potuerit Gratianus, imo qua ratione potuerit eo referre, ut demonstraret, quod demonstrandum sibi proposuerat, Sacramentalem peccatorum Confessionem fieri a Christiano peccatore debere, cum de hac re ne verbum quidem in eo Ambrosii monumento factum appareat. Can. 47. §. nam pastor de pœn. dist. 1.

Eadem dicenda sunt ad canonem 48. de pœn. dist. 1., qui excerptus est ex lib. 1. cap. 12., & ad canonem 50. eadem dist., qui habetur eisdem verbis in lib. 1. cap. 1. & 2. Ambrosius illud demonstrabat adversus Novatianos, pœnitentiam peccatorum Deo probari, & per illam lapsis gratiam Dei restitui. Gratianus amplius progressus est, ut ostenderet, non aliter veram pœnitentiam esse, quam si ore exprimatur, confessione peccatorum. Firmum quidem fidei dogma, non tamen iis Ambrosii monumentis demonstratum. Can. 48. & 50. de pœn. dist. 1.

Canon 51. vers. *Dominus* de pœn. dist. 1. usque in finem legitur in lib. 1. de pœn. cap. 2., ubi Ambrosius ex ipsis Novatianorum principiis Novatianos eosdem conficit. Cum enim faterentur illi, datam a Domino Apostolis fuisse ligandi potestatem, eamque ob rem ea potestate utentes omnes criminum reos a cœtu suo excluderent, deducebat & eadem ratione Apostolis concessam intelligi facultatem solvendi, cum uno orationis contextu Apostolis & ligandi & solvendi facultas facta fuerit. Verba Ambrosii, ad quæ Gratianeus canon erit exigendus, hæc sunt: *Dominus par jus & solvendi esse voluit, & ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi jus non habet, nec ligandi habet. Sicut enim secundum Dominicam sententiam qui ligandi jus habet, & solvendi habet, ita istorum assertio se ipsam strangulat, ut quia solvendi sibi jus negant, negare debeant & ligandi. Quomodo igitur potest alterum licere, alterum non licere? Quibus donatum utrumque est, aut utrumque licere manifestum est, aut utrumque non licere certum est. Ecclesiæ utrumque licet, hæresi utrumque non licet. Jus enim hoc solis permissum sacerdotibus est. Recte igitur Ecclesia vindicat, quæ veros sacerdotes habet*; (editio una Parisiensis, ut Maurini testantur, exhibet, *quæ verus sacerdos habet*), *hæresis vindicare non potest, quæ sacerdotes Dei non habet*. Can. 51. §. Dominus de pœn. dist. 1.

Canon 52. de pœn. dist. 1. legitur in lib. 1. cap. 4., in quo ut mentem sancti Doctoris assequamur, animadvertendum erit, Novatianos ad suæ caussæ præsidium hoc argumento usos fuisse. Profitetur Christus Dominus, se coram Patre confessurum eum, qui coram hominibus Christum confessus fuerit: Ergo a contrario eos coram Patre negabit Christus, qui Christum labentes in hæresim aliquando negaverint. Hoc argumentum ita insecutus est Ambrosius: *Diximus, quid scriptum sit, colligamus sententiam: Omnis, inquit, qui me confessus fuerit .... habebit me remuneratorem confessionis suæ. Cum dicitur omnis, nullus excluditur: non similiter omnis qui negaverit, negabitur; potest enim fieri, ut aliquis victus suppliciis sermone Deum neget, & corde adoret*. Adde his, quæ sequuntur apud Gratianum usque ad illa verba *non in æternum projicit*; ubi tamen adnotandum est pro illis *aut forte dolo, aut fraude exclusos victoria*, in nonnullis Ambrosii codicibus legi: *aut forte dolo*, Can. 52. de pœn. dist. 1.

aut fraude excussos victoria. Quæ subsequuntur in vers. *Dicis Petro* pertinent ad caput 7., neque cum superioribus congruunt. In nonnullis codicibus Ambrosii pro illis Gratiani verbis *qui Petri sedem non habent*, legitur *qui Petri fidem non habent*. Multo minus cohæret cum superioribus versiculus *ægritudo*, qui legitur in cap. 13. Postremus canonis versiculus *sicut semel* exhibetur eisdem omnino verbis in lib. 2. cap. 3.

Can. 53. de pœn. dist. 1. Canon 53. de pœn. dist. 1. habetur in lib. 2. de pœn. cap. 7., ubi paullo aliter legendum voluerunt Correctores Romani in iis verbis, quæ post canonem adnotaverunt. At Maurini Monachi in editione operum Ambrosianorum freti purissimis monumentis emendandam potius curaverunt vulgatam Ambrosii editionem, atque ita scripserunt, quemadmodum apud Gratianum legebatur. Ibi autem Ambrosius peccatorem absolutum sacerdotalibus verbis, comparat Lazaro per Christi virtutem a mortuis excitato.

Can. 54. de pœn. dist. 1. Canon 54. de pœn. dist. 1. legitur in lib. 2. cap. 4., ubi post verba canonis 19. cau. 1. qu. 1. superius memorati statim hæc subsequuntur. *Responsum est igitur a Domino blasphæmiæ Pharisæorum, & ideo is potestatis suæ gratiam negat &c.* Hinc exorditur Gratianus in can. 54., quem jam Romani Correctores ad optima Ambrosii exemplaria exegerunt, una animadvertentes, pro illis verbis Gratianei canonis *ac universos ... licet & illi nihil a vobis differant*, legenda alia esse, nimirum, uti legitur apud Maurinos, *hoc in universos .... licet & illi nihil vobis deferant*. Respondebat eo in loco Ambrosius Novatianorum objectis, qui proferebant ad rem suam testimonium Matthæi cap. 12. vers. 21., ubi dicitur peccata in Spiritum Sanctum remitti non posse, ac scribebat inter alia, exinde non posse deduci generaliter peccata omnia remitti non posse; singularem agnoscens peccatorum adversus Spiritum Sanctum enormitatem, qua inspecta difficilius ipsa remitti dicantur. Eam ad rem ajebat, cetera crimina contra privatos homines committi videri; at peccata in Spiritum Sanctum, quale est hæreseos crimen, committi potius videri in totam Christianorum hominum universitatem, quo pertinent ea canonis verba: *quia omne peccatum circa singulos est, hoc in universos*, quæ perperam, & turpiter Glossographi & corruperunt, & interpretati sunt.

Can. 55. & 56. de pœn. dist. 1. Canon 55. de pœn. dist. 1. legitur in lib. 2. cap. 9. ubi tamen nonnulla aliter exhibentur, quam apud Gratianum exhibeantur: ubi enim ait Gratianus, *immundis spiritibus .... Sacræ Communionis non impendenda consortia*, in aliis codicibus legitur: *immundis impuritatibus ... Sacræ Communionis non facile impertienda consortia*. Vix sane discrimen inter utramque lectionem esse dignoscitur: Verum adhuc observandum illud erit; nam quod apud Gratianum dicitur, non esse impendendam Eucharistiæ Communionem, simpliciter pronunciatur, quasi legis instar obtineat nunquam pro Sacerdotum arbitrio temperandæ; at quod in aliis codicibus legitur, non esse *facile* impertiendam, locum relinquit prudenti Sacerdotis arbitrio. Post pauca in eodem capite sequuntur verba canonis 56. de pœn. dist. 1. usque ad versiculum *facilius*, qui legitur deinde in cap. 10., ubi animadvertendum est, pro illis Gratiani verbis *& ipsius copulæ conjugalis usus*, legi in aliquibus Ambrosii codicibus *& ipsius culpæ conjugalis usus*. Ego sane non ausim affirmare, & a vulgaribus Ambrosianis, & a Gratianeis codicibus recedendum, ubi legitur *copulæ*, non *culpæ*; forte enim recentiores quidam voculam immutarunt, arbitrati, nimis asperam videri posse Ambrosii disciplinam, & ætati recentiori, ac disciplinæ,

plinæ, in qua mollius, & delicatius vivitur, vix consentaneam esse posse. Plane apud veteres Patres illud caute custoditum scimus, ut pœnitentibus conjugii denegaretur usus, quemadmodum legitur apud Siricium Papam epist. ad Himerium, & apud Patres Concilii Arelatensis II. can. 21. & 22., quamquam labentibus sæculis & conjugia inire, & conjugio uti ex indulgentia pœnitentibus permissum fuerit ex sententia Leonis Magni in epistola ad Rusticum Narbonensem, quem secuti fuerunt Patres Concilii Toletani VI. in can. 9. Versiculus *nemo* legitur in cap. 11. ejusdem libri 2., quemadmodum etiam versiculus *dicimus*, ubi nonnullæ editiones Ambrosii potius habent *ducimus*, aliquæ etiam *didicimus*. Versiculus *nihil est* legitur ibidem, sed superius, & ante multa, neque enim videtur cum ceteris versiculis uno spiritu jungi posse. Totum canonem Romani Correctores jam ad integros Ambrosii codices exegerunt.

In cap. 9. libri 1. apud Ambrosium legitur canon 59. de pœn. dist. 1., ubi sanctus Antistes opponentibus Novatianis peccata Sacerdotum irremissibilia esse ex testimonio illo scripturæ 1. Regum cap. 2. *Si peccaverit vir in virum, placare ei potest Deus; si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* Et ex vulgato illo *si Sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?*, respondit, his, aut similibus interrogationibus non subaudiendum esse: *nullus*, sed quasi affirmativa responsio omissa censeretur, & esset subaudienda; quasi diceretur & esse eos, qui oraturi sint pro viro peccante in Dominum, & esse eos, qui oraturi sint pro Sacerdote peccante; quam ad rem argumentum profert ex illis verbis Psalmi 82. *Deus quis similis tibi?*, post quæ subaudiendum esse scribit, aliquem esse similem posse, nimirum filium Dei, atque inde concludit: *Et ita opinor dictum: Deus quis similis tibi? non utique nullus, quia imago patris filius est*. Hæc post canonem 59. notavit jure optimo Gratianus; neque aberrare videntur a sinceritate sermonis, aut ab elegantia orationis, cum etiam pluries apud latinos scriptores, non negativam, sed affirmativam particulam post eas interrogationes subaudiendam esse noscamus, quemadmodum observari potest in leg. 1. ff. de legat. 2., & in l. 55. ff. de condition. & demonstrat. *Can. 59. de pœn. dist. 1.*

De canonibus 78. 79. & 80. de pœn. dist. 1. nihil singulare animadvertendum occurrit. Primus depromtus est ex lib. 1. cap. 3., ubi tamen pro verbis illis Gratiani *Deus desinitionem non facit*, legitur *Deus distinctionem non facit*. Alter legitur eisdem omnino verbis in cap. 9. lib. 2., & similiter postremus in cap. 11. libri 2. *Can. 78. 79. & 80 de pœn. dist. 1.*

Canon 2. de pœnit. dist. 3. exhibetur in lib. 2. cap. 10., ubi tamen levissima quædam observanda est Ambrosianarum editionum diversitas; nam ubi aliquæ habent *merito reperiuntur*, habent aliæ *merito reprehenduntur, qui sæpius agendam pœnitentiam putant &c.* Posterior hæc lectio videtur melius consonare ceteris Ambrosii verbis; Immo & eam ipsam secutus est Gratianus post canonem 61. dist. 50., ubi eadem Ambrosii verba recensere voluit. Itaque Ambrosius tradidit, unicam tantummodo, nec unquam repetendam pœnitentiam esse. Nemo autem hodie ignorat, hæc & similia veterum testimonia non de privata, sed de publica pœnitentia intelligi, quemadmodum & ipsa Ambrosii verba, prout per Correctores Romanos hodie sunt emendata apud Gratianum, innuere videntur; etenim adnotaverunt Correctores ad ea verba *ita & unica*, ita legi apud Ambrosium; *Ita una pœnitentia, quæ tamen publice agitur: nam quotidiani nos debet pœnitere peccati; sed* *Can. 2. de pœn. dist. 3.*

hæc delictorum leviorum, illa graviorum &c. Gratianus ipse hoc interpretationis genere usus est in expendendo Ambrosii fragmento ad calcem canonis 21. de pœn. dist. 3., ubi tamen tradidit, fuisse singularem quarundam Provinciarum disciplinam, ut pœnitentia solennis & publica nunquam iteraretur. Voluit, ut arbitror, Gratianus Ambrosii doctrinam disciplinæ suorum temporum accommodare, quibus jam passim receptum erat, pœnitentiam etiam publicam pro rerum adjunctis repeti, licet alicubi repeti nullo modo posset, quod & ipsum tradidit Petrus Lombardus in 4. sententiar. dist. 14. Ceterum antiquioribus Ecclesiæ sæculis disciplina pœnitentiæ publicæ nullo amplius tempore repetendæ generalis erat, quemadmodum colligitur ex Tertulliano de pœnit. cap. 7., Siricio Papa epist. ad Himerium can. 4., & Augustino epist. 157. novæ editionis. Videsis Natalem Alexandrum in Historia Ecclesiastica sæculi 3. diss. 10.

Can. 37. de pœn. dist. 3. Canon 37. de pœn. dist. 3. consonat cum integris Ambrosii codicibus, sive cum cap. 11. lib. 2., dummodo observentur adnotationes Romanorum Correctorum, qui in parte corruptam Gratiani lectionem emendaverunt, in parte autem editionum varietatem indicare non neglexerunt.

Can. 49. §. illud de pœn. dist. 3. Demum in lib. 2. cap. 11. apud Ambrosium leguntur illa Gratiani verba, quæ Gratianus descripsit in versiculo *illud autem* post canonem 49. de pœn. dist. 3. ibi: *Melius est ergo tunc quiescere, quam exercere non queas opera pœnitentiæ, ne in ipsa pœnitentia fiat, quod postea indigeat pœnitentia, quæ si semel fuerit usurpata, nec jure celebrata, nec prioris fructum obtinet, & auferet usum posterioris.* Hæc verba Gratianus de pœnitentia publica interpretatur, quod per hanc initam locus omnis præcludatur alteri deinde pœnitentiæ ineundæ, quod jam superius observavimus ad canonem 2. de pœn. dist. 3.

S E C T I O IV.

De Sermonibus ad Populum habitis.

De Sermone contra Auxentium.

Postquam in Concilio Ariminensi anni 359. Arrianæ pseudofidei formula probari, & recipi visa fuit, unde, ut Hieronymus ait in Dialogo contra Luciferianos, totus pene orbis Arrianum se esse admiratus ingemuerit, Arriani omnes universis propemodum Ecclesiis dominabantur, atque auctore Auxentio Mediolanensem Ecclesiam occupare moliebantur, cui Ambrosius præerat. Frustra tamen: Siquidem Sanctus Antistes anno circiter 385. constantissime restitit, præsertim vero Auxentii vires frangere nisus est; nec facile passus est ducem illum hæreticorum, quacumque se auctoritate præditum diceret, pro Arrianorum cœtibus faciendis Basilicam vindicare, præcipue quod Imperatoris gratiam sibi conciliaverat, atque ob anteacta publica munera, qualis fuerat Summi Imperantis mens in procuranda Ecclesiæ pace adversus Arrianorum perfidiam, minime ignorabat. Hac de caussa publicam habuit ad populum orationem, quæ in Maurina Ambrosianorum operum editione habetur inter epistolas primæ classis post epistolam 21., cui titulus est:

est: *Sermo contra Auxentium de Basilicis tradendis*. Totus ibi Ambrosius est, ut demonstret, regimen Ecclesiæ Mediolanensis ad se pleno jure pertinere, nec Auxentium potuisse quidquam sibi auctoritatis, ut Arrianis faveret, vindicare. Huc pertinet canon 27. cau. 11. qu. 1., his verbis apud Ambrosium exhibitus: *Quid igitur non humiliter responsum a nobis est? Si tributum petit, non negamus. Agri Ecclesiæ solvunt tributum. Si agros desiderat Imperator, potestatem habet vindicandorum. Nemo nostrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare: non faciant de agris invidias, tollant eos, si libitum est Imperatori: non dono, sed non nego.* Can. 27. cau. 11. qu. 1.

Ex eadem oratione plurima relata sunt in canonem 21. §. *quid ergo*, & sequentibus cau. 23. qu. 8. De his tamen commodius puto inferius agendum esse, ubi nonnulla tradenda erunt de Ambrosii epistola ad Marcellinam, cum canon idem, præsertim si priora verba spectemus, ad eam epistolam etiam pertineat. Can. 21. §. quid ergo & sequent. cau. 23. qu. 8.

De Sermone de Obitu Theodosii.

Mortem obierat Theodosius Magnus Imperator Mediolani, ubi Theodosii filius Honorius, quem pater fatali morbo correptus ab oriente acciverat, per dies quadraginta solennem luctum indixit, postquam constituit defuncti cadaver Constantinopolim transferendum tanquam ad majorum sepulchra. Post quadraginta dies parentalia Ecclesiastico ritu in Ecclesia peracta sunt præsente Honorio, & Ambrosio in defuncti laudem orationem publicam habente. Hæc est oratio funebris, quam laudavit Gratianus in canone 24. cau. 13. qu. 2. Centuriatores Magdeburgenses centur. 4. cap. 4., & 13. eam inter apocrypha Ambrosii monumenta rejecerunt. Cum vero nullum sit omnino ejus opinionis, quod protulerint, argumentum, nemo erit, qui statim eorundem judicio adquiescat. Ego immorabor in expendendo Gratiani fragmento, ex quo non contemnenda veterum erga defunctos fideles præstandorum officiorum posita video monumenta. Qua in re utar analytica interpretatione, quædam etiam adjiciens ex integris Ambrosii codicibus, quæ Gratianeum canonem non parum illustrant. Ait Ambrosius: *Ejus ergo Principis & proxime conclamavimus obitum, & nunc quadragesimam celebramus adsistente sacris altaribus Honorio Principe, quia sicut S. Joseph Patri suo Jacob quadraginta diebus humationis officia detulit, ita & hic Theodosio Patri justa persolvit.* Facile his demonstratur, non superstitiosos, quemadmodum nonnulli ex hæreticis dicere non dubitaverunt, fuisse veteribus Ecclesiæ Patribus funebres istos luctus, sed pietati potius, ac religioni communi fere gentium consensione tribui. Illos celebrare potuit sine superstitionis suspicione laudatus Joseph in interitu Jacob, uti habetur Geneseos cap. 50., potuit eadem ratione universus Judæorum populus in obitu aut Mosis, uti legitur in cap. 34. Deuteronom., aut Jonathæ, aut Judæ Machabæorum, uti legitur in lib. 1. Machabæor. cap. 9. & 13. Illos videtur probavisse Deus, velut justa quædam naturæ instituta, in Ecclesiastico cap. 22. ibi: *Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus.* Et cap. 38. ibi: *Fili in mortuum produc lacrymas, & quasi dira passus incipe plorare.* Quid amplius dicam, quando legimus, & ipsum Christum Dominum flevisse de morte Lazari, & Actor. 8. exhibentur Christiani de morte Stephani planctum magnum fecisse? Non ignoro quid apud aliquas Gentes quandoque superstitionis invexerit improbabilis luctus; præsertim Can. 24. cau. 13. qu. 2.

ubi

ubi inanes quidam & incongrui doloris impetus relaxabantur, ut plurimum ad pompam, & figmenta redacti; quamobrem apud Romanos veteres in legibus duodecim tabularum cautum scio, ne occasione funerum quis raderet genas, aut ululatum ingentem, quem *lessum* vocabant, faceret, neve longæ coronæ, & accerræ, seu altaria præferrentur, aut ne plura fierent funera, pluresve lectuli sternerentur. Ipsæ etiam divinæ leges immoderatum illum funestum luctum prohibuere; nam Levitici cap. 19. legimus: *Super mortuo non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas, aut stygmata facietis vobis*; quibus jungi possunt, quæ habentur in Deuteronomio cap. 14. Quid vero hæc commune habent cum religioso illo luctu, in quo nihil immodestum, nihil sordidum est, sed omnia ad pietatem, & religionem exiguntur? Prosequitur Ambrosius, & ait: *Et quia alii tertium diem, & trigesimum, alii septimum, & quadragesimum observare consueverunt, quid doceat divina lectio consideremus.* Clarius Gratianus verba & sententiam Ambrosii expressit, ne forte quis suspicaretur, Ambrosium tradidisse varias disciplinas ita distributas, ut alii justa persolverent die 33., alii 47. Itaque alii teste Ambrosio servabant diem quadragesimum, qui mos fuit celebrantium funera maxime solennia, quemadmodum apud veteres fuit luctus Joseph in obitu Jacobi Patris cap. 50. Geneseos. Alii trigesimum diem servabant, qualis mos videtur derivatus ab Argivis juxta ea, quæ tradit Alexander ab Alexandro lib. 3. genial. dier. cap. 7., qui in more illud habebant, ut statim ac cognatus decessisset, Apollini sacrificarent, & post triginta dies ad aram Mercurii & Apollinis oblationes, & sacrificia renovarent. Id quoque aliquando peregerunt Judæi in morte Mosis, quem per dies triginta luxerunt, quemadmodum legimus in Deuteronom. cap. 24. vers. 8. Alii septimum diem observabant, cujus disciplinæ caussam puto ex veterum Romanorum ritibus repetendam; etenim apud illos ubi quis supremum diem obiisset, per dies septem domi custodiebatur cadaver, & curabatur, lavando, ungendo, osculando, complorando, conclamando. Octavo die funus procedebat, & corpus incendebatur, nono sepulturæ commendabatur, & siqui ludi in mortui honorem faciendi essent, in sequentem diem prorogabantur, unde vulgo dicebantur novemdiales, atque ab eo tempore finis erat funestæ familiæ. Ita tradit Gutherius lib. 1. de jure manium cap. 16., cui consonat Alexander ab Alexandro loco superius laudato; cujus etiam disciplinæ vestigia habemus in Novella Justiniani 115. cap. 5., ubi novem dierum spatium ordinario luctui adsignatur. Hunc sane novem dierum luctum minime probaverunt Sancti Ecclesiæ Patres; hinc Augustinus in quæst. super Genesim scribit: *Nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dierum, quod apud Latinos Novendial appellatur*; atque non alia Patribus eisdam potuit esse caussa, cur adversus Novendialia declamarent, nisi quod octavo, & nono die superstitiosi quidam ludi fierent, vel dum cadaver octavo die deduceretur ad rogum, vel dum nono die cineres conderentur. Quamobrem cum Christiani Patrum præceptionibus instituti superstitiosos ritus octavi, & novi diei omitterent, redacta res fuit ad septem dies, in quibus sinceræ christianæ pietatis, & religionis officia persolverentur. Alii demum tertium diem observabant, quod puto a quibusdam piis Christianis invectum fuisse, qui in luctu defunctorum suorum quandam Christi Domini defuncti memoriam habendam esse religiosa ratione voluerint; quum enim Christus Dominus triduo post mortem suam resurrexerit, atque suorum mœstitiam tertio

die

die resurgendo abjecerit, ita æquum visum fuit fidelibus, post tertium diem ob spem resurrectionis cum Christo luctum omnem finire. Id ego conjicio ex eo, quod tradit auctor constitutionum Apostolicarum S. Clementi tributarum, qui in lib. 8. cap. 48. ita scribit: *Peragatur dies tertius mortuorum in psalmis, in lectionibus, atque orationibus propter eum, qui tertia die resurrexit*. Post traditos varios varie lugentium mores prosequitur Ambrosius excitans Auditores, ad considerandum, quid ad eam rem sacris in literis contineatur, inquiens: *Quid deceat divina lex consideremus*. Ego video divinis literis nihil contineri, quo perennis, & perpetua disciplina determinetur, siquidem ubi de luctu Mosis ageretur, dies triginta, ubi de Jacobo dies quadraginta populus fidelis impenderat; & generaliter paucorum dierum luctus in Sacra Scriptura præscribitur, dum Ecclesiastici cap. 38. dicitur: *Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die, & consolare propter tristitiam, & fac luctum secundum meritum ejus uno die, vel duobus propter detractionem*. Qua vero de caussa voluerit Ambrosius ad sacras literas confugiendum esse, aperit idem his sequentibus verbis: *Defuncto, inquit, Jacob præcepit Joseph pueris suis sepultoribus, ut sepelirent eum, & sepelierunt sepultores Israel, & repleti sunt ei quadraginta dies. Sic enim dinumerantur dies sepulturæ, & luxit eum Ægiptus septuaginta diebus* (Gratianus hic legit: *Et luxit eum Israel septem diebus*, quæ lectio Romanis Correctoribus visa est retinenda). *Hæc ergo sequenda solennitas, quam præscribit lectio*. Itaque ideo voluit Ambrosius præ ceteris anteferendam esse rationem lugendi habitam ab Joseph, qui per quadraginta dies Jacobum luxit, quod ageretur de solenni luctu, quem filius in obitu parentis optimi exhiberet. Agebatur Honorii caussa, qui Parentem Theodosium lugebat. Aptum igitur erat, Josephi exemplum ad imitationem adferre, neque eodem modo apta fuissent alia sacrarum literarum exempla. Concludit Ambrosius: *Sed etiam in Deuteronomio scriptum est: Quia planxerunt filii Israel Moysem diebus triginta, & consummati sunt dies luctus. Utraque ergo observatio habet auctoritatem, qua necessarium pietatis impletur officium*. Postrema hæc verba videbuntur forte aut præcedentibus minime consonare, aut saltem nonnihil obscuritatis offundere. Quo enim spectare potest factum populi per triginta dies Mosem lugentis, quando Ambrosius demonstrabat, luctum insignium personarum per dies quadraginta perdurasse? Ego sane, præterquamquod animadvertere possem, contractum fortasse fuisse tempus luctus in obitu Mosis, quod Judæi in itinere versarentur, ac nondum Patriam, ad quam anhelabant, attigissent, nec deceret eos in itinere, quod diuturnum jam fuerat, moram ulterius trahere, jure etiam dixero, utrumque exemplum non injuria adferri ab Ambrosio potuisse; & primo quidem exemplum Josephi quadraginta dies parentem Jacobum lugentis, ut designaretur, jure Honorium per quadraginta etiam dies de parente Theodosio luctum habuisse, deinde exemplum Israelitici populi lugentis Mosem per dies triginta, ut generaliter ostenderetur, non paucos dies luctus in obitu Principis esse a populo transigendos; atque hanc interpretationem accipere debent ea verba: *Utraque ergo observatio habet auctoritatem, qua necessarium pietatis exhibetur officium*: Nimirum in utraque observatione pietatis officium exhibetur; officium filii quadraginta dies parentem lugentis, officium populi per longum quoque tempus de Principis obitu luctum sentientis.

De

De Sermone de Obitu Fratris.

Can. 23. cau. 24. qu. 1. Cum obiisset Satyrus quidam Ambrosii frater, funebrem aliam orationem habuit Sanctus Antistes in conventu populi, ex qua depromtus est apud Gratianum canon 23. cau. 24. qu. 1. Nondum fuerat Satyrus Sacramento Baptismatis ablutus, sed adhuc inter cathecumenos degebat juxta morem illius ætatis, quo in tempus baptisma differri solebat; atque is primum in foro caussas oraverat, deinde provinciarum administrationi præfectus fuerat, ac postremo in Africam pergens maris procella agitatus, in terris, ad quas appulit, ad Episcopos confugit votum suum suscipiendi baptismatis aperiens, unde Mediolanum brevi reversus mortem occubuit. Verba Gratianei canonis in principio corrupta fuerunt, quæ ita erunt ex integris Ambrosii codicibus emendanda: *Advocavit ad se Episcopum Satyrus, nec ullam verام putavit &c.* Neque consistere ullo modo possent verba Gratiani, cum scripsit *advocavit ad se Cyprianus Episcopum Satyrum*; quoniam nec de Cypriano mentio apud Ambrosium ulla fit, neque Satyrus nondum baptizatus Episcopi nomine erat appellandus. Hinc non est adhærendum ullo modo Glossographo, qui ad eum canonem multa fingit contra historicam fidem, traditque Sanctum Cyprianum Episcopum, & Martyrem advocasse Satyrum Episcopum eundem interrogans, an Luciferiano schismati assentiretur; Quomodo enim possunt convenire gesta Cypriani Episcopi, & Martyris cum gestis Satyri fratris Ambrosii, quando Cyprianus jam a sæculo obierat? Sententia germana Ambrosii hæc est: Quum Satyrus cathecumenus fluctibus jactaretur, redux ex Africa ad Sardiniam appulit, in qua sciebat quosdam Episcopos esse Luciferiano schismati adherentes: Quærebat autem Episcopum non schismaticum, sed religiosum, & schismati adversantem, a quo baptismum susciperet, ratus non multum sibi prodesse posse Baptisma a Schismatico susceptum, quando Baptisma ab Episcopo Catholico æque suscipere potuisset. Hinc autem occasionem arripuit Ambrosius defunctum fratrem laudandi, tanquam sinceræ fidei ac religionis vigilantissimum professorem.

De Homiliis de Quadragesima, & aliis.

Quamquam apud Cassiodorum in cap. 5. libri divinarum lectionum memorentur sermones quidam, seu homiliæ sub nomine Ambrosii, Maurini tamen Monachi editores operum Ambrosianorum minime dubitaverunt, ejusdem nominis homilias, quæ hodie præseferuntur, abjudicare, & quidem non contemnendis argumentis, quæ ipsi ad unamquamque homiliam singulari sane diligentia explicaverunt. Generaliter autem ad homilias omnes ita præfati sunt: *Quod igitur Cassiodorus ætate sua homilias, seu sermones extitisse affirmat, qui Ambrosii nomen in fronte gererent, nisi credatur memoria sua, vel falsa cujuspiam relatione deceptus esse, dicendum erit, jamdudum excidisse illa exemplaria. Quod vero ad ea, quibus continentur ii sermones, qui eidem Præsuli nunc tribuuntur, nullius auctoritatis illa putamus; namque ut plurimum aut recentiorem præferunt manum, aut libri fuere usui chorali inservientes; nimirum lectionarii, & homiliarii, quorum momentum levissimum esse*

eſſe negabit nemo. Non eſt cur de ſingulis hujuſmodi homiliis verba faciam. De illis tantum agam, quæ a Gratiano laudantur.

In primis huc referendus eſt ſermo 9. de quadrageſima, quem ab Ambroſio jure abjudicari debere, multa demonſtrant argumenta. Etenim in ea homilia traditur, tempore Quadrageſimæ ſingulis diebus ſervatum fuiſſe jejunium, exceptis tantummodo diebus Dominicis. Attamen ſcimus ex aliis genuinis Ambroſii monumentis, fuiſſe ritum Mediolanenſis Eccleſiæ, quo neque diebus ſabbati jejunaretur. Præterea in eodem ſermone traditur, diebus jejunii permitti, ut hora nona prandeatur, quod ſane eſt contra ſententiam Ambroſii, ſcribentis in expoſitione pſalmi 118. ſermone 8. num. 48. non eſſe diebus jejunii prandendum, niſi poſt veſperas, & quidem die declinante. Ex hoc ſermone depromti ſunt canon 5. cau. 16. qu. 2., can. 4. cau. 16. qu. 7., canon 39. de pœn. diſt. 1., & canon 1. de pœn. diſt. 3., qui uno ſpiritu juncti in Ambroſianis codicibus exhibentur hoc modo: *Ecce nunc tempus adeſt* (hic eſt canon 39. de pœn. diſt. 1.) *in quo, & peccata veſtra confiteri Deo, & Sacerdoti, & per jejunia, & orationes, & lacrymas, & eleemoſinas dolere debetis. Quare erubeſcit peccator manifeſtare peccata ſua, quæ & Deo, & Angelis omnibus, atque cunctis electis animabus ſunt nota, & manifeſta? Confeſſio a morte animam liberat*, (multa, ut ex iſtis liquet, Gratianus omiſit) *confeſſio aperit Paradiſum, confeſſio ſpem ſalvandi tribuit: unde ſcriptura dicit: dic tu iniquitates tuas, ut juſtificeris. Hic iis verbis oſtenditur, quia non meretur juſtificari, qui in vita ſua peccata non vult confiteri. Illa vero confeſſio non liberat, quæ non fit cum pœnitentia* (Gratianus ita ſcripſit quaſi e converſo: *Illa ergo confeſſio liberat, quæ fit cum pœnitentia*). *Pœnitentia eſt dolor cordis, & amaritudo animæ pro malis, quæ quiſque commiſit. Pœnitentia eſt mala præterita plangere, & plangenda iterum non committere*. Hæc repetere voluit Gratianus in can. 1. diſt. 3. Poſt quæ ita ſermonis auctor proſequitur: *Et quamvis omnes dies, quibus homines vivunt, apti ſint pœnitentiæ, tamen iſti dies ſunt plus apti, & congrui ad confitendum, & ad jejunandum, atque eleemoſinas faciendas, quoniam peccata totius anni iſtis diebus poteſtis diluere. Itaque moneo omnes, & hortor ſingulos, ut quidquid in vobis reprehenſibile cognoſcitis, emendetis. Quicumque recognoſcit in ſe, quod fidelem non decet, emendet, quod minus fecit, ſi fideliter decimas non dederit*: (hic eſt canon 4. cau. 16. qu. 7., licet paullo aliter apud Gratianum deſcriptus). *Quid eſt fideliter decimas dare? niſi ut nec pejus, nec minus aliquando Deo offerat, aut de grano ſuo, aut de vino ſuo, aut de fructibus arborum, aut de pecoribus, aut de horto, aut de negotio, aut de ipſa venatione ſua*. Heic conſtitit Gratianus. Pergit auctor ſermonis: *Quia de omnia ſubſtantia, quam Deus homini donat, decimam partem ſibi ſervavit, & ideo non licet homini retinere illud, quod Deus ſibi reſervavit. Tibi dedit novem partes, ſibi vero reſervavit decimam partem; & ſi tu non dederis Deo decimam partem, Deus tollet a te novem partes. Item ſiquis recognoſcit in ſe, quod ab aliquo tulit aliquid injuſte, emendet reddendo, quod injuſte tulit. Nam qui non vult* (iterum hinc Gratianus, ſive Palearum auctor nonnulla deſcripſit in can. 5. cau. 16. qu. 2.) *Deo reddere decimas, quas retinuit, & homini non ſtudet reddere, quod injuſte ab eo abſtulit, non timet adhuc Deum, & ignorat, quid ſit vera pœnitentia, veraque confeſſio: iſte talis non poteſt bonam facere eleemoſinam*.

Can. 5. cau. 16. qu. 2. Can. 4. cau. 16. qu. 7. Can. 39. de pœn. diſt. 1. & can. 1. de pœn. diſt. 3.

Expendendi præterea ſunt canones 12., & 13. diſt. 86., quos ex eodem ſermone Gratianus ſe depromſiſſe profitetur. Verum antequam illos ad Ambroſii codices

Can. 12. & 13. diſt. 86.

codices exigam, non inopportunum erit animadvertere, Gratianum his, aut similibus monumentis quoquomodo abusum fuisse, dum ex eo inferre studuit, venandi artem esse apud christianos homines improbatam, præsertim autem diebus quadragesimæ. Sane ubi in ea exercenda plus æquo impendatur, unde homines ejus caussa a divinis rebus statutis temporibus obeundis distrahantur, nemo repugnabit: at quoties honestæ sint in ea aut utilitatis, aut voluptatis innoxiæ caussæ, non video quid in venatione reprehendendum admittatur. Quo itaque pertinet tantus canonum apparatus in tota fere dist. 86. apud Gratianum adversus venatores? Ego puto, recentiores allucinatos fuisse in interpretatione illorum canonum. Orta fuit allucinatio ex prava nominis venationis interpretatione, & venatores eos esse intellexerunt, de quibus Sancti Patres illorum canonum auctores mentionem non fecerunt. Venatorum nomen olim significavit illos, qui publicis ludis venationum vocabulo nuncupatis, & in Deorum honorem ethnica superstitione institutis exercebantur cum feris bestiis intra certos areæ, seu theatri limites clausis acri contentione pugnantes, qui usus non solum primis tribus Ecclesiæ sæculis, sed etiam recentioribus viguit, quemadmodum de suis temporibus testatur Cassiodorus. Hujusmodi erat ætate Severi, & Antonini Imperatorum Chrysantianum certamen, de quo agitur in l. penult. ff. de annuis legatis, quod ita dictum fuit a Chrysantio quodam ludi institutore, cujus formulam si agnoscere velis, statim intelliges apud Gutherium in libro 3. de jure manium cap. 27. Vixit autem Chrysantius temporibus Juliani Imperatoris, professione Christianus. Idipsum perspicue demonstrant verba legis 4. ff. de administr. rer. ad civit. pertin., ubi proponitur species de legato Civitati relicto, *ut ex reditu ejus venatio, aut spectacula edantur.* Item in l. 122. ff. de legat. 1. venatio ludis scenicis, & circensibus admiscetur, eademque dicitur ad honorem civitatis pertinere. De hujusmodi ludis etiam mentio fit in l. 1. §. 6. ff. de postulando, ubi fusus est sermo de iis, qui publice cum bestiis pugnarent, qui promiscue dicuntur nunc *depugnare feram*, nunc *feras venari*. Memorat quoque hos ludos Alexander ab Alexandro in lib. 6. genial. dier. cap. 19. scribens: *Singulis diis singuli erant dicati ludi, quippe venationes & munera Saturno, Scenici Libero, Circenses Neptuno &c.* Perspicuum pariter est Auli Gellii testimonium in lib. 5. noctium Atticarum cap. 14. referentis pulcherrimam historiam de quodam, qui in Amphitheatrum cum Leonibus, & aliis bestiis pugnaturus processerat, atque ita rem describentis. *In circo maximo venationis amplissimæ pugna dabatur populo: multæ ibi sævientes feræ magnitudine bestiarum excellentes; omniumque inusitata aut forma erat, aut ferocia; sed præter alia omnia Leonum immanitas admirationi fuit, præterque omnes ceteros unius. Is unus Leo corporis impetu, & vastitudine, terrificoque fremitu & sonoro, toris comisque cervicum fluctuantibus animos oculosque omnium in se convertit &c.* Sed & memoratum Cassiodorum non prætereo, qui in lib. 5. variarum 42. ita scribit: *Quo munere venator explendus est, qui ut spectantibus placeat, suis mortibus elaborat? Voluptatem præstat sanguine suo, & infelici sorte constrictus festinat populo placere, qui eum non optat evadere. Actus detestabilis, certamen infelix cum feris velle contendere, quas fortiores se non dubitat invenire . . . . spectaculum in honorem Scythicæ Dianæ repertum, quæ sanguinis effusione gaudebat.* Demum Vopiscus in Aureliano eosdem ludos venationis nomine appellavit, scribens: *Sequentibus diebus datæ sunt populo voluptates ludorum Scenicorum, ludorum Circensium, venationum, gladiatorum, naumachiæ.* Itaque certum

certum est, publicas hominum & bestiarum pugnas, apud veteres venationum nomine fuisse designatas. Quid igitur prohibet, quominus veterum scriptorum sententias de illis venationibus intelligamus, quando apud eosdem legimus, non nisi per quoddam scelus venationibus operam dari? De his sane locutus videtur Augustinus in canone 8., & 10. dist. 86., cum ibi de venatione sermonem habeat tanquam de ea arte, qua spectaculum publicum exhibeatur. Sanctus Ambrosius etiam de eisdem locutus esse videtur in lib. 2. de officiis cap. 21. ita scribens: *Prodigium est popularis favoris gratia exinanire proprias opes, quod faciunt, qui ludis circensibus, vel etiam theatralibus, & muneribus gladiatoriis, vel etiam venationibus patrimonium dilapidant suum, ut vincant superiorum celebritates.* Quod cum ita sit, non dubito, quin canones illos numero plurimos, qui leguntur in dist. 86. apud Gratianum possim de eo venationis genere interpretari; ad canones autem propositos 12. & 13. animadverto, illos non reperiri inter sermones de Quadragesima, qui habentur in editione Ambrosiana Maurinorum, sed potius in aliis Ambrosii editionibus exhibentur eisdem omnino verbis in sermone 33. Similia quædam lego in homil. 27. generali tamen sententia, eo spectante, ut ne fideles Quadragesimæ tempore ab orationibus distrahantur ibi: *Quam bene autem jejuniorum tempore verbum Dei dixit esse, quod reficit, ut ostenderet, jejunia nostra non debere sæculi actibus occupari, sed sacris literis exerceri? Negligit enim famem corporis, qui pabulo lectionis intendit, nec ventris curam habere poterit, qui alimentum verbi cælestis adquirit. Ipsa est enim refectio, quæ saginat animam, quæ impinguat viscera; cum de divinis scripturis cibum eloquii perennis accipimus.* Demum animadvertendum est, Maurinos Monachos memoratum sermonem 33. retulisse in editionem operum S. Augustini inter opera supposititia ejusdem sancti Antistitis, ubi adnotaverunt, sermonem illum Cæsario Arelatensi potius fuisse adscribendum: quorum sane judicio si nos adquiescere velimus, facile concludemus laudatos canones 12. & 13. esse Cæsario vindicandos.

Progredior nunc ad ceteros sermones Ambrosio tributos, unde plurimi canones apud Gratianum derivati exhibentur. Sunt omnes falso adscripti sancto Antistiti, quemadmodum generaliter superius ex Maurinorum censura adnotavi, quemadmodum etiam perspicue liquebit ex iis, quæ tradentur ad singulos fere canones a Gratiano exinde depromtos. Ex istis est in primis canon 5. dist. 4., qui legitur in sermone 15. de sexagesima. Quod ibidem memoratur, quinquagesimam a Thelesphoro Papa fuisse institutam, ex Mercatoris officina derivatum est, quemadmodum suo loco animadvertendum fuit ad canonem 4. dist. 4., proindeque laudari ab Ambrosio non potuit, qui longe Pseudo-Isidorum ætate præcessit. Quod magis confirmatur ex eo, quia Synodi Aurelianenses prima, & quarta sexti sæculi vetuerunt, quinquagesimam, & sexagesimam celebrari, unde colligimus, non ante illud sæculum celebrari consuevisse quinquagesimam, & cum primum celebrari cœpit, agnitam esse illius originem non tanquam veterum Patrum institutione firmatam. His accedit, in regula Sancti Benedicti sexto etiam sæculo edita ne verbum quidem fieri de septuagesima, sexagesima, & quinquagesima, imo præscribi ibidem, ut usque ad quadragesimam *alleluja* cantetur. Non quidem ignoro, in operibus Gregorii Magni quinquagesimæ, & sexagesimæ nomina memorari; sed ea fuisse recentioribus temporibus Gregorianis codicibus adjecta jamdiu viri eruditissimi suspicati fuerunt, cum illa in MSS. veteribus Gregorii

Can. 5. dist. 4.

Magni codicibus non reperiantur, quemadmodum testantur Maurini Monachi ad eum ipsum sermonem Ambrosio tributum. Quod si describamus integrum Ambrosio adscriptum monumentum, clarius etiam liquebit, nullo modo posse Ambrosio adscribi, in his verbis: *Quadragesima nimirum sex septimanas habet, cui addidit Thelesphorus Pontifex septimam septimanam, & vocatum est hoc tempus quinquagesima, deinde ab aliis addita est octava septimana, & vocatum est ipsum tempus sexagesima; postmodum vero addita est nona hebdomada, & dicta est septuagesima.* Testis autem est Alcuinus in libro de Ecclesiasticis officiis, septuagesimam celebrari cœpisse primum evulgatis Mercatoris pseudoepistolis, sive memorato Thelesphori decreto.

Can. 8. *dist.* 47. De Canone 8. dist. 47. nihil est singulare animadvertendum in præsentia. Etenim Maurini Monachi jure sermonem, ex quo depromtus est, inter Ambrosiana opera minime recensuerunt, animadvertentes potius ad Basilium pertinere in homilia ipsius in illud dictum Evangelii Lucæ cap. 12. *destruam horrea mea &c.* Jam ego superius eundem canonem ad Basilii homiliam exegi in cap. 9.

Can. 54. *dist.* 50. Canon 54. dist. 50. refertur tanquam ex homilia Ambrosii de Fide Petri. Verum Maurini Monachi homiliam illam inter Ambrosianas recensere noluerunt, cum eisdem omnino verbis æque tributa videatur & Maximo Taurinensi, & Augustino Hipponensi. Maximo tribuitur in tom. 6. Bibliothecæ Patrum inter vulgatas sub ejus Episcopi nomine homilias. In editione Augustini Maurini Monachi eandem rejecerunt in appendicem sermone 192. testati, sermonem illum apud Lovanienses dubium esse, & prorsus incertum, Verlino autem, & Vindingo spurium omnino censeri. Verosimile admodum est incerti auctoris fuisse, ac recentiore demum ætate ex variis opinantium argumentis, aut conjecturis, modo uni, modo alteri ex vetustissimis Patribus homiliarum laude præclaris adscriptum apparuisse. Verba Gratianei canonis cum vulgatis ejus sermonis codicibus penitus consonant.

Can. 8. & 9. *dist.* 76. Dubiæ etiam incertæque auctoritatis sunt canones 8. & 9. dist. 76., siquidem sermones illi, ex quibus depromti sunt, tribuuntur quoque Maximo Taurinensi in Bibliotheca Patrum tom. 6. homil. 1. & 3. de Pentecostes. Quoniam vero Gratiani editio paullo corrupta esse videtur, juvabit illam ita emendare. Canonis 8. verba: *Scire debet Sanctitas vestra, Fratres, hunc Sanctum Pentecostes diem qua ratione curemus, vel cur istorum quinquaginta dierum numero sit nobis jugis, & continuata festivitas ita, ut hoc omni tempore neque ad observandum inducamus jejunia, neque ad exorandum Deum genibus succidamus; sed sicut dominica solemus facere erecti, & feriati resurrectionem Domini celebramus. Dominica enim nobis ideo venerabilis est, atque solennis, quia in ea salvator velut sol oriens discussis infernorum tenebris luce resurrectionis emicuit, ac propterea ipsa dies ab hominibus sæculi dies solis vocatur, quia ortus eam sol justitiæ Christus illuminat. Instar ergo Dominicæ tota quinquaginta dierum curricula celebrantur, & omnes isti dies velut Dominici reputantur. Resurrectio enim Dominica est; nam in Dominica resurgens Salvator reversus ad homines est, & post resurrectionem tota quinquagesima cum hominibus commoratus est. Æqualis ergo eorum necessarium ut esset festivitas, quorum æqualis esset & sic quantitas. Sic enim disposuit Dominus, ut sicut ejus passione in quadragesimæ jejuniis contristaremur, ita ejus resurrectione in quinquagesimæ feriis lætaremur. Non igitur jejunamus in quinquagesima, quia in his diebus nobiscum Dominus commoratur. Non, inquam, jejunamus*

præsente

præsente Domino, quia ipse ait: Numquid possunt filii sponsæ jejunare, quando cum illis est sponsus? Non persequor cetera, utpote quæ ad eum sermonem minime pertinent, sed habentur eisdem verbis in libro Ambrosii de Apologia David. Verba canonis 9. hæc sunt: *Nosse credo vos, fratres, ... non minore lætitia celebramus diem Pentecostes, quam Sanctum Pascha curavimus: Tunc enim sicut modo fecimus, jejunamus sabbato, vigilias celebravimus, orationi pernoctantes institimus: unde necesse est, similis observantia similem lætitiam subsequatur*.

Canon 12. cau. 1. qu. 4. legitur in sermone 37. de mirabilibus, quamquam paullo aliter ibidem describatur, scilicet his verbis: *Licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Metuentibus igitur discipulis anxiante Petro dormiebat Dominus: durum forte videbatur, quod anxiante Petro dormiebat. Dormiebat Petro, ne vigilaret Judæ: unius ergo delicto cunctorum merita quatiuntur*. Hæc sane verba mutuata videntur ab auctore ex germanis Ambrosii monumentis, quemadmodum facile constabit conferenti cum iis canonem 7. cau. 24. qu. 1.; unde non immerito conjiciunt viri eruditi, ex hac ratione laudatum sermonem 37. fuisse Ambrosio tributum. *Can. 12. cau. 1. qu. 4.*

Canon 3. cau. 5. qu. 5. legitur in sermone 44. ad populum, quem eruditi viri ideo conjiciunt Ambrosio fuisse tributum, quia in eo plures extant Ambrosii sententiæ ex commentariis Sancti Episcopi in Lucæ Evangelium derivatæ. Sed & plura ibidem sunt excerpta ex S. Hieronymo cap. 62. in Matthæum. Quamobrem etsi sermo iste revera Ambrosii non sit, auctoritate tamen plurimum valet, quod & Ambrosii, & Hieronymi sententiis exornetur. Materies sermonis hæc est: Supponitur, a Mediolanensi populo Ecclesiam minus sollicite frequentari, eaque de caussa auctor occasionem arripuit, fideles graviter objurgandi in præcedenti sermone; deinde cum populus admodum contristaretur, auctor idem novum sermonem habuisse fingitur, ubi inter cetera ita inquit: *Recte ergo lætor, quia salutem operor, cum objurgo: mœreat licet filius asperitate sermonis, me tamen delectat, qui proficere illum intelligo per mœrorem. Ait Sanctus Apostolus: quis est filius, quem non verberat Pater? non enim osculatur semper Pater filium, sed & aliquando castigat. Ergo quando castigatur, qui diligitur, tunc circa eum pietas exercetur. Habet enim & amor plagas suas, quæ dulciores sunt, cum amarius inferuntur. Dulcior enim est religiosa castigatio, quam blanda remissio, unde ait Propheta: Dulciora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici*. An vero hæc de iis, qui paterne corripiunt, expressa, potuerint juvare Gratiani propositum sermonem habentis de accusatoribus, unusquisque facile judicabit. Ex his commode etiam interpretaberis canonem 23. cau. 8. qu. 1., est enim excerptus ex præcedente sermone, idest 43., nimirum ex eo, ubi auctor objurgabat Mediolanensem populum, quod Ecclesiam non frequentaret, ac præsertim clericos, quos de negligentia redarguebat. Verum jamdiu animadverterunt viri eruditi, in hoc sermone stylum Ambrosii non agnosci, item nec verosimilia esse posse, quæ de negligentia Mediolanensis Cleri traduntur, Cleri illius, quem Ambrosius vigilantissimus Antistes optimis institutionibus, & exemplis imbuebat, quemque propterea eximiis virtutibus floruisse compertum est. *Can. 3. cau. 5. qu. 5.* *Can. 23. cau. 8. qu. 1.*

Canon 20. cau. 22. qu. 5. legitur in sermone 30. de Sancta Quadragesima, ubi auctor expendebat Evangelium de Abraham, quod in Missali Ambrosiano recitabatur in Dominica 2. Quadragesimæ, unde eadem *Dominica de Abraham* appellabatur, *Can. 20. cau. 22. qu. 5.*

pellabatur, apud nos autem hodie recitatur in Dominica, quam *Passionis* vocant. Porro is sermo inter Ambrosianos olim non reperiebatur, quamquam hodie extet, postquam Romani Correctores illum ex Vaticano Codice prodiderunt. Ceterum vel una styli humilitas satis eum ab Ambrosio abjudicat. Iidem Correctores Romani jam adnotaverunt nonnulla apud Gratianum defuisse, quæ propterea accurato studio suppleverunt.

Can. 9. cau. 32. qu. 4. Canon 9. cau. 32. qu. 4. legitur in sermone 52. de vita S. Johannis Præcursoris, in quem plura fragmenta derivata dignoscuntur ex sermonibus 292. & 293. Cæsarii, Ad eundem jam adnotarunt eruditi viri, tum stylum, tum materiem nullo modo posse Ambrosio convenire. Ibi auctor totus est, ut eos objurget acerrime, qui cum uxori conjuncti legitime essent, concubinam superinducerent; atque inter cetera sibi objiciebat quorundam dicta, se excusantium, quod concubinæ jungerentur, dum conjugio non uterentur. Adversus istos vehementer, & acri oratione invehebatur, quemadmodum constat ex lectione laudati canonis 9., eos tanquam adulteros damnans. Non est, cur in interpretatione hujus canonis diu immoremur, dum liquer, parum aut nihil auctoritate sua constare. Tantum generaliter dixero, veteribus Patribus minus probatum fuisse concubinatum etiam ab eo initum, qui non esset in conjugio justo, quia concubinatus contrahi solebat cum ancillis ad inverecundiam pronis, ex quarum malis moribus non tam emergebant varia familiarum incommoda, sed etiam in christianam Rempublicam detrimenta, præsertim etiam quod ancillæ in concubinatum suceptæ nullo fere negotio dimitterentur, quod natura conjugii abominabatur.

Can. 76. de pœn. dist. 1. De canone 76. de pœn. dist. 1. nihil adjicio in præsentia; quum jam superius illum expenderim, & ad librum Ambrosii de Elia & jejunio exegerim. Perperam ille a Gratiano laudatus fuit, quasi derivatus ex sermone habito in Dominica de Abraham.

Can. 3. cau. 33. qu. 4. Can. 3. cau. 33. qu. 4. dicitur apud Gratianum depromtus ex sermone de secunda Dominica Adventus. Hunc sermonem falso etiam Ambrosio tributum viri eruditi tradiderunt, ex eo præcipue, quod memorentur dies Dominici *Adventus*, quando certum est adventus nomen nondum ea ætate in Ecclesia receptum fuisse ad significandum tempus illud, quod anniversarium Dominicæ Nativitatis diem præcedit, idque ex veterum Scriptorum silentio demonstrarunt. Siquis velit corruptum Gratiani fragmentum emendare, ita illud exiget ad meliores Ambrosii codices: *Quapropter hortamur vos*, (Gratianus pro verbo *hortamur* scribere maluit *debetis*) *ut his diebus abundantius eleemosinas faciatis, ad Ecclesiam frequentius conveniatis, confessionem peccatorum vestrorum purissime faciatis, & non solum ab omni immunditia, sed etiam ab uxoribus propriis studiosissime vos contineatis: odium nihilominus, iram, & indignationem, clamorem, & blasphæmiam, superbiam, atque jactantiam cum omni carnali delectatione procul a vobis repellatis, ut cum dies Dominicæ Nativitatis advenerit, salubriter ipsum celebrare possitis.*

SECTIO

SECTIO V.

De epistolis ad diversos.

De epistola ad Vercellenses.

Inter epistolas Ambrosianas quædam extat ad Vercellensem Ecclesiam scripta tum temporis, quum illa vacaverat ex obitu Episcopi Limenii, (hic teste Hieronymo in Chronico obiit anno 371.) atque ob successoris Antistitis electionem in diversas partes facto intestino schismate scindebatur. Schismatis auctores recensebantur Sarmatio quidam, & Brabantianus, qui a Monasterio profugi abstinentiam, ac continentiam, quam ipsi abjecerant, aliis invidebant. In ea epistola conatus fuit sanctus Mediolanensis Episcopus, ut Vercellensium componeret animos, atque hortaretur ad virum Episcopatu vere dignum suis suffragiis eligendum, qua in re laudibus effert singulares ab Episcopo sequendas virtutes, & potissimum abstinentiam, ac continentiam. Non desunt, qui eam epistolam ab Ambrosianis expungendam judicant duobus argumentis. Primum est, quod in ea mentio fiat Venetiarum, quando ea ætate urbs illa nondum constructa, eove nomine appellata dicatur: alterum est, quod auctor epistolæ hac inscriptione usus fuerit: *Ambrosius servus Christi vocatus Episcopus Vercellensi Ecclesiæ, & his, qui invocant nomen Domini Jesu Christi. Gratia vobis a Deo Patre, & Unigenito Filio ejus adimpleatur in Spiritu Sancto*; quasi hujusmodi inscriptiones sint a phrasi, & more Ambrosii alienæ. Ego sane nec facile his argumentis moveri possum, neque rem ita arbitror absolutam, ut audeam fidenter affirmare epistolam illam jure Ambrosio adscribi. Rem aliis definiendam relinquo quam lubentissime, cum sentiam me prorsus hærere in incerto. Tantum adnotabo, fortassis Ambrosium nomine Venetiarum intellexisse non Venetam Urbem, sed potius Venetam Provinciam, quam & alibi in suis epistolis commemoravit, nimirum in epist. 18., item fortassis ea esse usum formula minime consueta, quod ad Ecclesiam Metropolitico jure sibi subjectam, aut loco non dissitam, propterea que arctiore quodam christianæ charitatis vinculo junctam scriberet, & quidem Pastore suo viduatam, ac lugendo schismate scissam, quam pressioribus formulis vellet ad unitatem adducere.

Ex ea epistola depromtus in primis est can. 5. dist. 26., cujus verba, ut aptiora Gratiano sint, ita ex epistola erunt describenda: *Plerique ita argumentantur, unius uxoris virum dici post baptismum habitæ, eo quod baptismo vitium sit ablatum, quo adserebatur impedimentum, & vitia quidem, atque peccata diluuntur omnia, ut siquis contaminaverit suum corpus cum plurimis, quas nulla conjugii lege sociaverit, remittantur ei omnia, sed conjugia non resolvuntur siquis iteraverit, culpa enim lavacro, non lex solvitur; nulla enim culpa conjugii, sed lex est. Quod legis est igitur non remittitur, quasi culpa, sed tenetur, quasi lex: Ideo & Apostolus legem posuit dicens: Siquis sine crimine est, unius uxoris vir. Ergo qui sine crimine est, unius uxoris vir, tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi. Qui autem iteraverit conjugium, culpam quidem*

Can. 5. dist. 26. & can. 14. dist. 34.

dem non habet coinquinati, sed prærogativa exuitur sacerdotis. Post hæc verba statim prosequitur Ambrosius scribens: *Diximus, quid legis sit, dicamus quid sit rationis. Sed prius cognoscamus, non solum hoc de Episcopo & Presbytero Apostolum statuisse, sed etiam Patres in Concilii Nicæni tractatu addidisse, neque Clericum quemquam debere esse, qui secunda conjugia sortitus sit*. Referuntur apud Gratianum in can. 14. dist. 34., ex quibus omnibus liquet, mentem Ambrosii fuisse, ut indicaret qualitates illas, quæ ex generali Ecclesiasticorum canonum disciplina in eligendo Vercellensi Episcopo requirebantur. Post pauca interjecta subsequuntur in eadem epistola ver-
Can. 9. dist. 61. ba canonis 9. dist. 61., cum enim Ambrosius tradidisset, Episcopum ex Apostolica doctrina unius uxoris virum, non bigamum esse debere, addidit, Neophytum esse non posse, ne superbia elatus in laqueos diaboli incidat. In qua re explicanda, hærendum maxime erat Sancto Doctori, quod ipse ad Mediolanensem Ecclesiam evectus fuisset, dum adhuc Neophytus esset: quomodo enim improbare in aliis commode poterat, quod in ipso admissum dudum fuisse deprehendebatur? Hinc scribit, singularem omnino fuisse suæ inaugurationis rationem, quæ in exemplum trahi non posset, se se excusans, quia invitus, & reluctans sive a Græcis, sive a Latinis Patribus urgenti suasione attractus potius fuerit ad Episcopatum, quam adductus. Hæc sunt Ambrosii verba: *Quum resistebam, ne ordinarer, postremo cum cogerer, saltem ordinatio protelaretur; sed non valuit præscriptio* (nomine præscriptionis intellige vetitum generale Ecclesiasticorum canonum, quo cautum erat, ne Neophyti ad Episcopatum promoverentur), *prævaluit impressio. Tamen ordinationem meam occidentales Episcopi judicio, orientales etiam exemplo probarunt. Et tamen Neophytus prohibetur ordinari, ne extollatur superbia. Si dilatio ordinationi defuit, vis cogentis est, si non deest humilitas competens sacerdotio, ubi caussa non hæret, vitium non imputatur*. Hinc liquet, Gratianum non satis integram retulisse Ambrosii sententiam. Non est sane, cur quisquam miretur tam uniformem Episcoporum sive Latinorum sive Græcorum in electione Ambrosii sententiam; satis enim est animadvertere ad canonem 3. dist. 63., in quo describitur modus electionis Ambrosii totius concilii pleno suffragio factæ, cum præsens adesset Valentinianus Imperator, qui ex Oriente in Italiam venerat, ut statim dignoscatur & occidentalium & orientalium fuisse generalem in eligendo Ambrosio consensionem. Videantur ea, quæ ad eundem canonem 3. inferius traduntur.

De epistola ad Clerum, & Plebem Hipponensem.

Can. 12. cau. 2. qu. 1. Etsi canon 12. cau. 2. qu. 1. in aliquibus Gratiani exemplaribus genuinam habeat inscriptionem, videlicet: *Augustinus in epistola ad Clerum, & universam plebem Hipponensem*, ut plurimum tamen pro Augustini legitur Ambrosii nomen. Sane nulla est inter Ambrosianas epistolas scripta ad Hipponenses, neque ulla Ambrosii sententia, ad quam memoratus canon 12. referri commode possit. Error typographorum agnoscitur, cum canon idem in epistola Augustini legatur, quæ in vetustis editionibus erat 137., quamquam apud Maurinos sedem mutaverit. Occasio scribendæ epistolæ hæc Augustino fuerat. Bonifacius quidam Presbyter in Ecclesia Hipponensi Clericum, cui nomen Spes, de crimine accusaverat. Spes idem crimen in Bonifacium retorserat. In re obscura, quam non aperiebant judiciariæ

diciariæ probationes, voluit Augustinus divino judicio diremtionem caussæ committi. Erat tunc temporis insigne Sepulchrum S. Felicis Nolani, quod quotidiana fere divina operante virtute facta prodigia celebratissimum prædicaverant. Ad illud uterque Clericus remissus fuit, ut suam quisque innocentiam compertam redderet, & suspicionem criminis ex accusatione partam purgaret. Interea tamen non fuit a gradu suo dejectus Bonifacius, quatenus divino judicio reservata definitio humanam quamcumque sententiam suspendebat. De hac re scripsit ad Hipponenses suos Augustinus, ex cujus epistola depromtus est laudatus canon 12., ubi cum memoratur concilium Episcoporum, illius nomine intelligemus concilium Carthaginense vulgo tertium anni 397., quod laudatur a Gratiano in can. 1. cau. 4. qu. 5. & in can. 1. cau. 4. qu. 6.

De epistola ad Hilarium.

Deceptus ab Ivone Gratianus canonem 7. cau. 28. qu. 1. sub Ambrosii nomine laudavit, quando tamen tribuendus erat Augustino in epistola ad Hilarium Syracusanum, quem Sanctus Hipponensis Antistites dilectissimum filium vocat. Ejus epistolæ mentionem fecit Hieronymus in lib. 3. adversus Pelagianos ibi: *Scripsit dudum vir Sanctus, & eloquens Episcopus Augustinus ad Marcellinum..... nuper ad Hilarium contra doctrinam suam multa perversa fingentem*. Verba autem Augustini, quæ apud Gratianum referuntur, ita legenda sunt, eademque ex integris Sancti Antistitis codicibus emendanda: *Ubi autem qualibet ex eis persona infidelis est, consilium Apostoli attendatur; ut si infidelis consentit habitare cum viro fideli, vir non dimittat uxorem. Similiter & uxor fidelis virum, si cum illa habitare consenserit. Quod si infidelis, inquit, discedit, discedat: non est enim servituti subjectus frater, & soror in hujusmodi; idest si infidelis noluerit esse cum conjuge fideli, hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subjectum deputet servituti, ut ipsam dimittat fidem, ne conjugem amittat infidelem. Hoc de filiis, atque parentibus: Hoc de fratribus, atque sororibus intelligitur, propter Christum omnes esse dimittendos, cum proponitur ista conditio, ut Christum dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo & de domo, atque agris, hoc & de iis rebus, quæ jure pecuniario possidentur, hoc loco accipiendum est.* *Can. 7. cau. 28. qu. 1.*

De epistola ad Irenæum.

Plures extant Ambrosii epistolæ ad Irenæum scriptæ: quis autem Irenæus fuerit, admodum incertum est. Putaverunt nonnulli, eum fuisse Sacerdotem, aut Diaconum, siquidem ad illum scribens Ambrosius epistolam, quæ est inter Ambrosianas 28., vitæ sacerdotalis institutiones tradit, ad quas Irenæus mores suos omnes, & actus formaret; & in epistola 33. ad eundem scripta respondet quibusdam difficultatibus ad divinarum literarum interpretationem pertinentibus, quæ sane exhibent Irenæum Divinis & Ecclesiasticis officiis addictum. Verosimile etiam putaverunt, illum fuisse Mediolanensi Ecclesiæ adscriptum, quod in fine epistolæ 26. & 27. ab Ambrosio filius nominetur, atque moneatur, ut propter *Can. 91. de cons. dist. 2.*

Chriſtum inſequentium odia libenti animo toleret, quæ ſane Mediolanenſibus dicta congruere videbantur, cum eodem tempore Juſtina Mediolanenſes chriſtianos vehementer exagitaret. Quod ex epiſtola Ambroſii ad Irenæum derivavit Gratianus in can. 91. de conſ. diſt. 2. pertinet ad epiſtolam 62., alias 64., cujus hoc eſt argumentum. Quæſiverat ab Ambroſio Irenæus, cur apud veteres Judæos manna de Cœlo pluerit, nunquam autem apud Chriſtianos: cui interrogationi his verbis reſpondit Sanctus Antiſtes, ex quibus Gratiani lectio eſt emendanda. *Quæris a me, cur Dominus Deus manna pluerit populo Patrum, & nunc non pluat. Si cognoſcis, pluit, & quotidie pluit de Cœlo manna ſervientibus ſibi: & corporeum quidem illud manna hodie pleriſque in locis invenitur, ſed nunc non eſt tanti res miraculi, quia venit, quod perfectum eſt. Perfectum autem panis de Cœlo corpus ex Virgine, de quo ſatis Evangelium te docet. Quanto præſtantiora hæc ſuperioribus.* Hinc vides Ambroſium ad myſticas rerum divinarum cauſſas reſpexiſſe, dum de re plana, & in vulgari prudentia poſita interrogaretur, ut Irenæo ſuaderet, per hujuſmodi rationes populum erudiri a ſacerdotibus debere, ut non temporalibus inhæreret, ſed potius ad ſpiritualia facile raperetur.

De epiſtola ad Paternum.

Can. 38. cau. 27. qu. 2. Acerrimo ſtilo ſcripta fuit Ambroſii epiſtola ad Paternum, qui cum vellet filium ſuum cum nepte ſua, videlicet avunculum cum filia ſororis matrimonio jungere, graviter a ſancto Antiſtite objurgabatur, oſtendente hujuſmodi conjugia tam humana, quam divina lege damnari. Et quidem ex humanis legibus laudabat conſtitutionem Theodoſii Imperatoris, quæ ad ætatem noſtram minime pervenit, ſed temporum injuria periit, quamquam ejuſdem mentionem fecerit Auguſtinus in lib. 15. de Civitate Dei cap. 16. & Paullus Diaconus in lib. 13. Videtur quoque ad eam reſpexiſſe Zeno Imperator in l. 2. cod. ſi nuptiæ ex reſcripto petantur, ubi *ſacratiſſimis conſtitutionibus* ait ſub graviſſimæ pœnæ interminatione damnatas eſſe nuptias filiæ fratris, aut ſororis. Sane temporibus Ulpiani receptum erat, ut matrimonium licet cum fratris filia celebrari jure non poſſet, legitime tamen cum filia ſororis contraheretur, uti tradit idem Jureconſultus in fragmentis cap. 5. ibi: *Nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere. Si tamen fratris filia, non etiam ſororis filia, aut amita, vel matertera, quamvis eodem gradu ſit, eademque uxore, noverca, vel privigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra fuit, ducere non poſſumus.* At dein, Theodoſio, ut dicebam, auctore, idem ſervandum fore in utraque nepte viſum eſt, ſive quæ fratris filia ſit, ſive quæ ſororis. Cur vero, inquies, ea mens Paterno eſſe potuit, ut adverſus leges non divinas tantum, ſed & Imperatorias matrimonium contrahi adamaret? Ego ex eo profectum arbitror, quod leges Imperatorum tunc temporis non generales eſſent, ſed peculiaribus reſcriptis continerentur ad quorundam ſingulares poſtulantium preces editis, quæ propterea nonniſi ſenſim vim generalis legis obtinebant. Quamobrem facile eſt Theodoſianum reſcriptum ab Ambroſio laudatum, nec dum tunc temporis vim generalis juris apud omnes habuiſſe, forte etiam Paterno nondum fuiſſe comperium, quod tamen Ambroſius prætermittere noluit, ut oſtenderet divinis etiam legibus, quas ſervandas prædicabat, Imperatorum ſententias conſonare. Quod ſi quiſquam

adhuc

adhuc quærat, quisnam fuerit Paternus ille, ad quem scribebat Ambrosius, respondent Maurini Monachi, suspicari se, fuisse illum Comitem sacrarum largitionum, ad quem scripta perhibetur lex 6. cod. de metallariis, quod ex eo confirmant, quod Ambrosius dicat, eum a Theodosio *amplissimum honorem accepisse*. Ex ea epistola depromtus est canon 38. cau. 27. qu. 2., ad quem observandum est, particulam *rite* additam fuisse a Gratiano, cum in plerisque Ambrosianis codicibus desideretur. Addunt Maurini Monachi, in Romana editione paullo aliter legi verba Gratiani, nimirum ita: *Siquis desponsata sibi, & tradita utatur, conjugio vacat*.

De epistolis ad Sabinum.

Fuit Ambrosii ætate Sabinus quidam Placentinus Episcopus, quem Aquilejensi Concilio subscripsisse Ecclesiastica docent monmenta. Is cum præ manibus habuisset libros Hexameron Ambrosii, nihilque in iis de Adami Paradiso scriptum animadvertisset, quando divinum universum sex dierum opus exhibitum ibidem videret, ab Ambrosio sciscitatus est, cur eam partem omisisset, cui respondit Sanctus Antistes, se alias de Paradiso singulari libro tractasse, propterea que opportunum sibi non fuisse iterum de eo in libris Hexameron verba facere. Est hæc epistola hodie numero 45. in editione Maurinorum, in qua paucis perstringuntur, quæ Ambrosius in libro de Paradiso jam a me superius laudato tractaverat. Ex eadem depromtus est canon 34. de pœn. dist. 2., cujus sententiam facilius percipiemus, quoties integra Ambrosii verba descripserimus, ad quæ Gratianeum canonem exigamus. Ait Sanctus Antistes: *Primum igitur mundum creavit* (Deus), *deinde habitatorem mundi, cui totus mundus patria foret. Nam si hodie quocumque accesserit sapiens, ubique civis est, ubique sua intelligit, nusquam se peregrinum, nusquam hospitem indicat; quanto magis ille primus homo totius erat mundi incola, &, ut Græci dicunt, Kosmopolites, opus Dei recens, consabulator assiduus, Civis Sanctorum, complantatus virtutibus*. Can. 34. de pœn. dist. 2.

Aliæ sunt Ambrosii ad eundem Sabinum epistolæ, ex quibus extat in editione Maurinorum num. 49., unde depromsit Gratianus canonem 33. de pœn. dist. 2., cujus sententiam commode interpretabimur, quoties adnotaverimus, initio ejusdem epistolæ Ambrosium gratulatum fuisse Sabino, quod identidem ad ipsum scribere posset, eaque occasione generaliter tradidisse, nihil esse homini melius, quam fidenter sincereque ad amicum scribere, dum solum soli per editas epistolas alloquendi libertas sit, exinde etiam velut exemplo quodam solitarios laudavisse, qui mente adhærent Deo, quin ullis rerum humanarum incommodis distrahantur; atque ad eam etiam rem de Adamo scripsisse: *Solus erat Adam, & non est prævaricatus, quia mens ejus adhærebat Deo*. Can. 33. de pœn. dist. 2.

De epistola ad Marcellinam.

Can. 21. cau. 23. qu. 8. Monumentum Ambrosii, quod legimus apud Gratianum in can. 21. cau. 23. qu. 8., ex variis opusculorum Ambrosianorum laciniis confectum est, nimirum partim ex jam memorata oratione adversus Auxentium Arrianum de Basilicis tradendis, partim ex epistola Sancti Antistitis ad Marcellinam. Id profectum puto ex eo, quod in codicibus Ambrosianis oratio contra Auxentium, & epistola ad Marcellinam simul jungerentur, cum in epistola ad Marcellinam de eo ipso Arrianorum ausu tractetur, de quo agitur in oratione contra Auxentium. Erat Marcellina Ambrosii soror, quæ ægre ferebat, Arrianos hæreticos Ecclesias & Templa aut vastare, aut occupare; cum qua propterea condoluit Ambrosius, quem Auxentii improbitas vehementer turbabat. Itaque, ut de canone 21. nonnulla dicam, adnotandum est, versiculum primum *Convenior ipse* usque ad illa verba: *Quid ergo*, legi in epistola ad Marcellinam, quæ in vetustis Ambrosii editionibus est numero 33., in Maurina autem numero 20.; ibidemque nonnullos codices pro illis Gratiani verbis *jus hujusmodi meum*, habere *quidvis hujusmodi meum*; atque ubi Gratianus exhibet *mandatur, trade basilicam &c.*, legi in codicibus Ambrosianis: *advertitis, quid jubeatur, cum mandatur, trade basilicam &c.* Forte nonnullis obscura videbuntur verba illa: *Orabam, ne tantæ urbis, vel potius totius Italiæ busto superviverem*. Commode tamen explicabuntur ab iis, qui antiquos mores in persolvendis justis defunctorum cadaveribus norunt. *Bustum* dicebatur, quasi combustum, de cadaveribus obscurorum, abjectorumque hominum sine ulla funebri pompa igne consumtis, & in eodem loco, ubi cineres superfuerant, conditis. Hinc Gutherius in lib. 1. de jure manium cap. 20. expendens illud Martialis lib. 10. epigram. 97. *Jam scrobe, jam lecto, jam pollinctore parato, heredem scripsit me Numa*, inquit: *In his scrobibus rejecta cadavera paucioribus lignis cooperta facilius urebantur, cum rogos ipsi extruere non possent.... quod scrobis genus bustum fuit, si in eo combusti essent, & humati*. Et lib. 2. cap. 24. *Culignæ pauperiorum sepulchra fuerant, quod proprie sepulchrum non dicebatur, sed bustum, qui locus est, ubi quis combustus, & sepultus est, & cujus ossa, & cineres lecti non sunt, ut in sepulchro conderentur, sed ubi cadaver sepultum esset, terra illico obrueretur*. Sensus igitur Ambrosii est, lugere se admodum, si supervivendum sibi esset urbis, aut Italiæ busto, seu post urbis & Italiæ interitum, quasi non splendide, sed obscurorum instar funus habentium. Versiculus *Quid ergo* depromtus est ex oratione laudata adversus Auxentium, ubi post illa verba *nec possum resistere*, hæc sequuntur, quæ Gratianus omisit: *Fugere autem, & relinquere Ecclesiam non soleo, ne quis gravioris pœnæ metu factum interpretetur: Scitis & vos ipsi, quod Imperatoribus soleam deferre, non cedere, suppliciis me libenter offerre, nec metuere, quæ parantur. Utinam essem securus &c.* Redit Gratianus ad epistolam ad Marcellinam in vers. *allegatur*, deinde iterum nonnulla describit ex oratione contra Auxentium in vers. *Nabuthe*, in quo priora verba ita legenda sunt: *Meministi etiam quod lectum est hodie, Nabuthe sanctum virum possessorem vineæ suæ interpellatum &c.* De ceteris versiculis ex eadem oratione depromtis nihil adjicio. Consonant illi omnino cum verbis Ambrosii, quamquam Gratianus nullum servaverit ordinem in illis describendis, atque inferius descripserit, quæ erant superius describenda.

SECTIO

SECTIO VI.

De ceteris monumentis Ambrosio adscriptis.

Supersunt adhuc monumenta nonnulla, quæ sub Ambrosii nomine recensentur. Is erat in primis canon 15. cau. 2. qu. 1., cujus verba ideo tributa Ambrosio conjiciunt Romani Correctores, quod apud Ivonem in epistola ad Hugonem legatur: *Manifesta autem accusatione non indigere testatur B. Ambrosius super epistolam ad Corinthios &c.* ex quibus Gratianus ita scripsit: *unde Ambrosius: manifesta accusatione non indigent.* Sententia Ambrosii est in cap. 5. in epist. 1. ad Cor., ubi recensetur factum incestuosi Corinthii, qui novercam suam corruperat, ob eam rem a Paullo Apostolo damnati, ibi: *Omnes crimen ejus sciebant, & non arguebant; publice enim novercam suam loco uxoris habebat. In qua re neque testibus opus erat, neque tergiversatione aliqua potest tegi crimen.* Si apocrypha non essent, quemadmodum superius traditum est, hujusmodi commentaria, facile inducerer eo, ut crederem, locum illum Ambrosii potuisse paucis & ab Ivone & a Gratiano perstrictum, ad propositam quæstionem dirimendam adferri. Verum quia commentaria illa falso tribuuntur Ambrosio, concludere possum, nihil ex illis posse deduci ad firmandam Ecclesiasticam disciplinam. Can. 15. cau. 2. qu. 1.

Canon 94. cau. 11. qu. 3. inter Ambrosii opera non reperitur. Pertinere potius ad Augustinum jam idem Gratianus professus est, dum eundem sub Augustini nomine retulit in can. 98. vers. *Julianus* eadem caussa, & quæstione. Hinc canonis sententia erit expendenda inferius suo loco, ubi agendum erit de canonibus Augustino tributis. In præsentia adnotasse sufficiat, canonem 94. ad canonem 98. esse referendum. Can. 94. cau. 11. qu. 3.

Canonem 5. cau. 14. qu. 5., quoties verba consideremus, apud Ambrosium nemo leget. Non dissimilis tamen sententia exhiberi videtur in libro 3. de officiis cap. 3., ubi de humanis legibus sermonem instituens, scribit Ambrosius: *Ea, quæ detracta sunt alicui cum injuria personæ, aut rei, ipsius cumulo restitui jubent, quæ furem a detrahendo aut pœnis deterreant, aut mulcta revocent.* Quidquid tamen sit, manifeste liquet, ab auctore Palearum fuisse verba illa posita extra sedem suam, cum Gratianus sibi proposuisset demonstrandum, non esse ex usuris, vel fœnore partam pecuniam eleemosinæ titulo pauperibus largiendam; multum enim distant inter se, res furtivas, aut male quæsitas non esse eleemosinarum titulo concedendas, & res furtivas aut vendi, aut emi non posse. Can. 5. cau. 14. qu. 5.

Frustra, & prorsus inani conatu quæreretur apud Ambrosium canon 21. cau. 16. qu. 1., neque enim Ambrosii ætate adhuc subortæ erant controversiæ inter Monachos & Clericos de sacris ministeriis, quæ sæculo demum undecimo, aut duodecimo emerserunt. Imo & ipse Ambrosius Monachorum conditionem a clericorum officiis fuisse semotam demonstrat apertissime in epistola ad Vercellensem Ecclesiam jam superius memorata, ubi Monachorum, & Clericorum discrimina recensuit, ibi: *Hæc duo in adtentiore Christianorum devotione præstantiora esse quis ambigat, Clericorum officia, & Monachorum instituta? Ista ad commoditatem, & moralitatem* Can. 21. cau. 16. qu. 1.

ralitatem disciplina, illa ad abstinentiam adsuefacta atque patientiam, hæc velut in quodam theatro, illa in secreto, spectatur ista, illa absconditur .... Hæc ergo vita in stadio, illa in spelunca, ... hæc ergo dimicat, illa se removet; hæc illecebras vincit, illa refugit, huic mundus triumphatur, illi exsulat; huic mundus crucifigitur, vel ipsa mundo, huic ignoratur. Similibus pene formulis locuti sunt veteres Patres, ubi de Monachis agerent, quemadmodum liquet in conspectu can. 4. 5. & 6. cau. 16. qu. 1. Jure propterea Romani Correctores ad laudatum canonem 21. adnotaverunt, alicui longe recentiori auctori, non Ambrosio, tribuendum. Huc referri omnia possent, quæ ego animadverti ad canones 23. & 24. eadem caussa & quæstione falso quoque Gregorio adscriptos.

Con. 3. cau. 23. qu. 8. Canon 3. cau. 23. qu. 8. exhibet initio duos versiculos: *non pila quærunt ferrea, non arma Christi milites*, qui sane apud Ambrosium desiderantur. Ego puto adjectos illos esse a quodam juniore, qui sequentia Ambrosii verba voluerit paucis non ineleganti metro perstringere. Sequentia autem verba exhibentur in oratione Ambrosii jam supra laudata adversus Auxentium de tradendis Basilicis; quum enim sanctus Antistes ab Auxentio Arriano premeretur, conversus ad populum ait inter cetera: *Quid ergo turbamini? Volens nunquam vos deseram. Coactus repugnare non novi: Dolere potero, potero flere, potero gemere: Adversus arma, milites, Gothos quoque lacrymæ meæ arma sunt: Talia enim munimenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo, nec possum resistere: Fugere autem, & relinquere Ecclesiam non soleo: nequis gravioris pœnæ metu factum interpretetur;* Et post multa: *Servum Christi non custodia corporalis, sed Domini providentia sepire consuevit.* Consonant ista cum can. 21. vers. *quid ergo* cau. 23. qu. 8. Similia etiam scribit Ambrosius in epist. ad Marcellinam sororem superius etiam memorata, ubi de tyrannide Auxentii verba faciens, inquit: *Retuli dicens, me nihil in præjudicium fecisse Ecclesiæ eo tempore, quo audieram, occupatam esse a militibus Basilicam, gemitum tantummodo liberiorem habuisse, multisque adhortantibus, ut eo pergerem, dixisse: Tradere Basilicam non possum, sed pugnare non debeo... Si hæc tyrannidis videntur, habeo arma, sed in Christi nomine, habeo offerendi mei corporis potestatem... Exactus est totus ille dies in mœrore nostro; scissæ tamen ab illudentibus pueris cortinæ regiæ; ego domum redire non potui, quia circumfusi erant milites, qui Basilicam custodiebant. Cum fratribus psalmos in Ecclesiæ Basilica minore diximus.*

Can. 35. cau. 27. qu. 2. Refertur nomine Ambrosii canon 35. cau. 27. qu. 2., videtur autem esse fragmentum canonis 5. eadem caussa & quæstione, ad quem erit referendus. Nihil est, quod in præsentia adjiciam, quum superius illum exegerim ad librum Ambrosianum de virginis institutione.

Con. 12. cau. 32. qu. 1. Canon 12. cau. 32. qu. 1. non reperitur apud Ambrosium, sed potius apud Hieronymum in lib. 1. contra Jovinianum, quemadmodum jam Romani Correctores animadverterunt. Commodius ille infra suo loco expendetur.

Can. 74. de conf. dist. 2. Denique canon 74. de conf. dist. 2. non reperitur apud Ambrosium, licet sub Ambrosii nomine a Gratiano laudetur; nonnulla tamen non dissimilia habentur in lib. 4. Ambrosii de Sacramentis cap. 4., cujus fragmenta leguntur in canone 55. de conf. dist. 2., quamobrem verosimile est, ab incerto & obscuri nominis auctore elucubratum illum fuisse adjecto Ambrosii nomine, quod in eundem quædam fuerint Ambrosii sententiæ derivatæ.

APPENDIX

APPENDIX.

De canone 3. dist. 63.

Nondum recedendum mihi esse ab Ambrosii operibus gestisque putavi, nisi primum in hunc locum referrem sententiam canonis 3. dist. 63. ex historia tripartita Cassiodori depromtam; Cum enim in eo narretur, qua ratione ad Mediolanensem Ecclesiam & Sedem evectus fuerit Sanctus Antistes, visum fuit maxime opportunum, canonem ipsum huic capiti quasi per appendicem adsuere. Verba Gratiani sunt ex Cassiodoro emendanda, nimirum in libro 7. historiæ tripartitæ cap. 7. ita lego de Valentiniano Imperatore: *Veniens ad Hesperiam omnem illico docuit æqualitatem a prædicatoribus veritatis incipiens*. Et statim in cap. 8. hæc subsequuntur: *Auxentio namque defuncto, qui Mediolanensem Præsulatum tenuerat, multisque fuerat conciliis abdicatus, evocans Episcopos Imperator hujusmodi apud eos verba locutus est: Nostis aperte eruditi utique divinis eloquiis, qualem oporteat esse Pontificem, & quod non deceat, eum verbo solum, sed etiam vitâ gubernare subjectos, & totius semetipsum imitatorem virtutis ostendere, testemque doctrinæ conversationem bonam habere. Talem itaque in Pontificali constituite Sede, cui & nos, qui gubernamus imperium, sincere nostra capita submittamus, & ejus monita, dum tanquam homines deliquerimus, necessario veluti curantis medicamenta suspiciamus. Hæc cum dixisset Imperator, petiit Synodus, ut magis ipse decerneret, sapiens & pius existens. At ille: supra nos est, inquit, talis electio: vos enim gratia divina potiti, & illo splendore fulgentes melius poteritis eligere. Tunc Sacerdotes egressi, de Episcopali Sede tractabant. Verum Civitatis habitatores (ut fieri assolet) tumultus faciebant, alii hunc, alii illum ordinare petentes. Qui enim erant de Arriani Auxentii secta, similem sibi fieri concertabant. Rursum Orthodoxi sui dogmatis nitebantur habere Episcopum. Hanc seditionem Ambrosius, cui tunc præsidialis fuerat cura commissa, ubi cognovisset, metuens, nequid turbæ consurgeret, ad Ecclesiam festinus accessit. At illi cessante seditione communem dederunt vocem petentes, ut pastor gregis ordinaretur Ambrosius, qui nondum fuerat baptizatus. Hoc Imperator agnoscens repente jussit, & baptizari, & tanquam dignum virum ordinari Pontificem. Noverat enim ejus rectiorem omni libra sententiam, & omni regula certiora suffragia. Arbitratus etiam divinum in eo esse decretum, quum in ejus electione etiam pars contraria consonaret. Is ergo sacri baptismatis dono potitus, gratiam quoque simul suscepit Episcopatus. Quo facto hunc hymnum optimus Imperator Salvatori & Domino obtulisse fertur (his enim, quæ gerebantur, intererat). Gratias, inquit, ago tibi, Domine Omnipotens, & Salvator noster, quoniam huic viro ego quidem commisi corpora, tu autem animas, & meam electionem ostendisti tuæ justitiæ convenire. Cumque post paucos dies Sanctus Ambrosius cum multa fiducia apud Imperatorem quereretur, quod male a judicibus ageretur, tunc Imperator ait: Hanc, inquit, dicendi libertatem tuam pridem novi, & aperte probans non solum non restiti, sed etiam in electione ordinationis tuæ socius fui. Festina itaque sanare, sicut divina lege præcipitur, animarum nostrarum delicta. Hæc igitur Imperator Mediolani & dixit, & fecit.* Eadem fere narravit Nicephorus Callistus in libro 11. historiæ Ecclesiasticæ cap. 32., ex quibus plurima deduci commode possunt non solum ad intelligendam Eccle-

Ecclesiasticam illius temporis disciplinam, verum etiam ad assequendam Ambrosianam indolem in Episcopatu gerendo. Inter cetera observandum est in primis, Auxentium Mediolanensem Episcopum alium esse ab Auxentio illo etiam Arriano, qui Basilicas Mediolani occupaverat, & contra quem Ambrosius publicam habuit orationem, quemadmodum superius dicendum fuit. Deinde observandum est, Ambrosium adhuc Cathecumenum publiciis officiis imperiali auctoritate fuisse præfectum, unde ob insignem rerum agendarum prudentiam fuit ad Episcopatum communi populi suffragio evectus, Imperatore ipso adprobante. Item animadverto, Imperatori fuisse maxime acceptum Ambrosium, quod inter publicas, unde Ecclesia turbabatur, contentiones, Imperator voluerit illi morem gerere quam lubentissime, dum ejus sapientiam, & integritatem probe perspectam haberet. Tandem observo, jure cum Ambrosio, dum Episcopus eligeretur, dispensatum fuisse, licet adhuc Cathecumenus esset, quod discissæ Mediolanensi Ecclesiæ ob turbas Arrianorum ea secuta electione opportune admodum consuleretur.

CAPUT XIII.

De Hieronymo.

Quoniam multa sunt sub Hieronymi nomine apud Gratianum relata, opportunum duxi, illa in varias classes distribuere, quemadmodum in sequentibus demonstratur.

Sectio 1. de Commentariis Sacrarum Literarum.

Ex Prologo Sacrorum Bibliorum.	*Can.* 56. *cau.* 2. *qu.* 7. *consonat cum integris Ambrosii exemplaribus.*	
Ex quæstionibus Hebraicis in Genesim.	*Can.* 2. *cau.* 13. *qu.* 2. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.* *Can.* 13. *cau.* 13. *qu.* 2. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.* *Can.* 41. *cau.* 27. *qu.* 2. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.* *Can.* 6. *cau.* 32. *qu.* 5. *vers.* corpus *ad integros codices exigendus.*	
Ex Commentariis in Exodum.	*Can.* 45. *de pœn. dist.* 1. *non est Hieronymi, sed Origenis.*	
Ex Commentariis in Leviticum.	*Can.* 3. *dist.* 36. *Can.* 15. *cau.* 8. *qu.* 1. *Can.* 8. *cau.* 14. *qu.* 5. *Can.* 3. *cau.* 24. *qu.* 3. *Can.* 4. *cau.* 24. *qu.* 3. *Can.* 76. *de cons. dist.* 2.	*potius ad commentaria Origenis referendi.*

Ex

Ex Commentariis in Numeros.	*Can.* 16. *cau.* 8. *qu.* 1. *potius tribuendus Origeni.*
Ex Commentariis in Josue.	*Can.* 11. *cau.* 24. *qu.* 3. *potius tribuendus Origeni.*
Ex Commentariis in Judicum.	*Can.* 21. *cau.* 11. *qu.* 3. *potius tribuendus Origeni.*
Ex Commentariis in Psalmos.	*Can.* 11. *dist.* 86. *falso tributus Hieronymo.*
Ex Commentariis in Isaiam.	*Can.* 4. *dist.* 37. *ex pluribus Hieronymi sententiis compositus.* *Can.* 9. *dist.* 38. *pertinet ad proœmium eorundem commentariorum.* *Can.* 28. *cau.* 23. *qu.* 5. *ad integros codices exigendus.* *Can.* 25. *de pœn. dist.* 1. *omnino consonat cum Hieronymi integris exemplaribus.*
Ex Commentariis in Jeremiam.	*Can.* 23. *cau.* 23. *qu.* 5. } *simul jungendi.* *Can.* 31. *cau.* 23. *qu.* 5. } *Can.* 16. *dist.* 45. *perperam Hieronymo tributus.*
Ex Commentariis in Ezechielem.	*Can.* 2. *cau.* 14. *qu.* 3. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.* *Can.* 29. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris codicibus supplendus.*
Ex Commentariis in Danielem.	*Can.* 11. *dist.* 37. *ex integris Hieronymi codicibus supplendus.* *Can.* 68. *de pœn. dist.* 1. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 75. *de pœn. dist.* 1. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
Ex Commentariis in Oseam.	*Can.* 63. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 33. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex variis Hieronymi sententiis compositus.* *Can.* 14. *cau.* 32. *qu.* 1. *ad integros Hieronymi codices exigendus.* *Can.* 74. *de pœn. dist.* 1. *omnino consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus.* *Can.* 22. *de pœn. dist.* 4. } *simul jungendi, & ex Hieronymi codicibus emendandi.* *Can.* 23. *de pœn. dist.* 4. } *Can.* 27. *de cons. dist.* 5. *ex integris codicibus supplendus.*

Ex Commentariis in Joel.	Can. 27. cau. 23. qu. 5. ad integros Hieronymi codices referendus. Can. 66. de pœn. dist. 1. consonat cum integris Hieronymi codicibus.
Ex Commentariis in Amos.	Can. 62. cau. 1. qu. 1. jungendus cum can. 28. cau. 24. qu. 1. Can. 23. cau. 11. qu. 3. consonat cum integris Hieronymi codicibus. Can. 79. cau. 11. qu. 3. consonat cum integris Hieronymi codicibus. Can. 28. cau. 24. qu. 1. ex integris Hieronymi codicibus emendandus. Can. 67. de pœn. dist. 1. consonat hodie cum integris Hieronymi codicibus. Can. 71. de pœn. dist. 1. ex integris Hieronymi codicibus supplendus. Can. 24. de pœn. dist. 2. idem est cum can. 71. de pœn. dist. 1.
Ex Commentariis in Abdiam.	Can. 37. cau. 27. qu. 2. incertæ auctoritatis, & fidei.
Ex Commentariis in Jonam.	Can. 11. cau. 23. qu. 5. consonat cum integris Hieronymi codicibus. Can. 2. cau. 26. qu. 2. ex integris codicibus supplendus. Can. 30. de pœn. dist. 3. ex integris codicibus supplendus.
Ex Commentariis in Michæam.	Can. 4. dist. 35. fere consonat cum integris Hieronymi codicibus. Can. 19. dist. 50. parum congruit proposito Gratiani. Can. 23. cau. 1. qu. 1. } simul jungendi, & juxta integros Can. 24. cau. 1. qu. 1. } Hieronymi codices emendandi. Can. 44. cau. 1. qu. 1. ad integros Hieronymi codices exigendus.
Ex Commentariis in Naum.	Can. 6. cau. 23. qu. 5. consonat cum integris Hieronymi codicibus. Can. 44. de pœn. dist. 3. referendus ad canonem 6. cau. 33. qu. 5. Can. 31. de pœn. dist. 3. ad integros codices Hieronymi exigendus.
Ex Commentariis in Sophoniam.	Can. 90. cau. 1. qu. 1. ad integros codices exigendus. Can. 6. cau. 23. qu. 3. ex integris codicibus supplendus.
Ex Commentariis in Aggæum.	Can. 61. cau. 1. qu. 1. } simul jungendi. Can. 80. cau. 1. qu. 1. } Can. 46. de pœn. dist. 3. a Gratiani proposito alienus.

Ex

Ex Commentariis in Zachariam.	*Can.* 7. *dist.* 76. *ex integris codicibus supplendus*.
Ex Commentariis in Malachiam.	*Can.* 2. *dist.* 49. *ex integris codicibus emendandus*, *Can.* 15. *dist.* 50. *parum congruit proposito Gratiani*. *Can.* 65. *cau.* 16. *qu.* 1. *fere consonat cum integris Hieronymi codicibus*.
Ex Commentariis in Matthæum.	*Can.* 44. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad integros Hieronymi codices exigendus.* *Can.* 40. *cau.* 27. *qu.* 2. / *Can.* 2. *cau.* 32. *qu.* 1. — *consonat cum integris Hieronymi codicibus*. *Can.* 4. *cau.* 32. *qu.* 2. *est potius Origenis*. *Can.* 38. *de pœn. dist.* 3. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus*. *Can.* 88. *de conf. dist.* 2. *consonat cum integris Hieronymi codicibus*.
Ex Commentariis in Lucam.	*Can.* 6. §. 2. *cau.* 32. *qu.* 5. *pertinet potius ad Commentaria in Matthæum*.
Ex Commentariis in Epistolas Paulli.	
Ad Romanos.	*Can.* 6. §. 1. *cau.* 32. *qu.* 5. *est potius Origenis*.
Ad Corinthios.	*Can.* 3. *cau.* 32. *qu.* 1. *perperam tributus Hieronymo*.
Ad Galatas.	*Can.* 22. *dist.* 86. *ex integris codicibus supplendus*. *Can.* 64. *cau.* 1. *qu.* 1. / *Can.* 65. *cau.* 1. *qu.* 1. — *consonat cum integris Hieronymi codicibus*. *Can.* 33. *cau.* 2. *qu.* 7. *perperam Hieronymo adscriptus*. *Can.* 21. *cau.* 22. *qu.* 2. *consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus*. *Can.* 13. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus*. *Can.* 30. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integra Hieronymi sententia explicandus*. *Can.* 16. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex integris codicibus emendandus*. *Can.* 27. *cau.* 24. *qu.* 3. / *Can.* 12. *cau.* 32. *qu.* 4. — *simul jungendi, & ex integris codicibus emendandi*.

Ad Ephesios.

- *Can.* 3. *dist.* 29. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
- *Can.* 3. *dist.* 37. *ad integram Hieronymi sententiam exigendus.*
- *Can.* 5. *dist.* 37. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
- *Can.* 1. *dist.* 92. *fere consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
- *Can.* 21. *cau.* 22. *qu.* 5. *ex integris codicibus supplendus.*
- *Can.* 2. *cau.* 32. *qu.* 2. / *Can.* 70. *de pœn. dist.* 1. — *simul jungendi sunt.*
- *Can.* 49. *de conf. dist.* 2. *fere consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus.*
- *Can.* 81. *de conf. dist.* 4. *a Romanis Correctoribus hodie emendatus.*

Ad Timotheum.

- *Can.* 1. *cau.* 28. *qu.* 3. *referendus ad canonem* 1. *dist.* 26.

Ad Titum.

- *Can.* 6. *dist.* 25. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.*
- *Can.* 10. *dist.* 37. *partim Hieronymo, partim Isidoro Hispalensi tribuendus.*
- *Can.* 5. *dist.* 95. *ex integra Hieronymi sententia explicandus.*
- *Can.* 6. *cau.* 8. *qu.* 1. / *Can.* 14. *cau.* 8. *qu.* 1. — *simul jungendi, & ad canonem* 5. *dist.* 95. *una referendi.*
- *Can.* 20. *cau.* 8. *qu.* 1. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.*
- *Can.* 21. *cau.* 8. *qu.* 1. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.*
- *Can.* 22. *cau.* 8. *qu.* 1. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
- *Can.* 84. *cau.* 11. *qu.* 3. *paullo varius in diversis codicibus.*
- *Can.* 93. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.*
- *Can.* 4. *cau.* 14. *qu.* 6. *ad integram Hieronymi sententiam exigendus.*
- *Can.* 67. *cau.* 16. *qu.* 1. *ad integram Hieronymi sententiam exigendus.*
- *Can.* 24. *cau.* 23. *qu.* 5. *consonat cum integris Hieronymi exemplaribus.*
- *Can.* 10. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex integris Hieronymi codicibus supplendus.*
- *Can.* 26. *cau.* 24. *qu.* 3. *paullo varius in diversis codicibus.*
- *Can.* 15. *cau.* 33. *qu.* 5. *consonat cum integris Hieronymi exemplaribus.*

Ad Philemonem.

- *Can.* 57. *cau.* 11. *qu.* 3. / *Can.* 58. *cau.* 11. *qu.* 3. — *simul jungendi.*

Sectio

ctio 2. de libellis editis ad fidei, & morum institutiones.

Lib. contra ovinianum.

Can. 5. *dist.* 27. / *Can.* 9. *dist.* 27. — *simul jungendi, & ad Hieronymi propositum exigendi.*
Can. 7. *dist.* 31. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
Can. 2. *dist.* 35. / *Can.* 3. *dist.* 35. — *consonant cum integris Hieronymi codicibus.*
Can. 20. *dist.* 50. *referendus ad canonem* 40. *de pœn. dist.* 2.
Can. 3. §. quod præcipitur *cau.* 14. *qu.* 1. *ex integris codicibus supplendus.*
Can. 10. *cau.* 31. *qu.* 1. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
Can. 12. *cau.* 32. *qu.* 1. *ex integris Hieronymi codicibus supplendus.*
Can. 5. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris Hieronymi codicibus supplendus.*
Can. 6. *cau.* 32. *qu.* 4. *jungendus cum can.* 40. *de pœn. dist.* 2.
Can. 40. *de pœn. dist.* 2. *ad integros Hieronymi codices exigendus.*
Can. 7. *cau.* 33. *qu.* 5. *ex Hieronymi sententia explicandus.*
Can. 8. *cau.* 33. *qu.* 5. / *Can.* 9. *cau.* 33. *qu.* 5. — *cum aliis Hieronymi sententiis conferendi.*
Can. 29. *de cons. dist.* 5. / *Can.* 30. *de cons. dist.* 5. — *consonant cum integris Hieronymi codicibus.*

Lib. contra Luciferianos. — *Can.* 75. *cau.* 1. *qu.* 1. *ad integros Hieronymi codices exigendus.*

Lib. de memoris Domini. — *Can.* 89. *de cons. dist.* 2. *non facile Hieronymo tribuendus.*

Lib. de natura rerum. — *Can.* 19. §. tribus *cau.* 22. *qu.* 4. *falso tributus Hieronymo.*

Sermone Dominicæ 5. post Epiphaniam. — *Can.* 77. *de cons. dist.* 2. *ad quendam Missalem librum potius referendus.*

Sectio

Sectio 3. de epistolis ad diversos.

Ex Epist. ad Damasum.	*Can.* 2. *dist.* 37. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 6. *cau.* 1. *qu.* 2. *referendus ad canonem* 68. *cau.* 16. *qu.* 1. *Can.* 13. *cau.* 10. *qu.* 1. *falso tributus Hieronymo.* *Can.* 68. *cau.* 16. *qu.* 1. *recentiori auctori tribuendus.* *Can.* 14. *cau.* 24. *qu.* 1. *falso tributus Hieronymo.* *Can.* 25. *cau.* 24. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 58. *de pœn. dist.* 1. *partim Hieronymi est, partim Gratiani.*
Ex Epist. ad Amandum.	*Can.* 7. *cau.* 32. *qu.* 7. *Can.* 3. *cau.* 34. *qu.* 1. { *simul jungendi, atque ex integris codicibus emendandi.*
Ex Epist. ad Heliodorum.	*Can.* 2. *dist.* 40. *jungendus cum can.* 29. *cau.* 2. *qu.* 7. *Can.* 29. *cau.* 2. *qu.* 7. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 6. *cau.* 16. *qu.* 7. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 59. *de pœn. dist.* 1. *cum superioribus canonibus jungendus.*
Ex Epist. ad Evagrium.	*Can.* 24. *dist.* 93. *ex integra epistola supplendus, atque emendandus.*
Ex Epist. ad Levitam quendam de duobus generibus hominum.	*Can.* 7. *cau.* 12. *qu.* 1. *falso tributus Hieronymo.*
Ex Epist. ad Licinium.	*Can.* 6. *dist.* 9. *perperam Augustino tributus.* *Can.* 4. *dist.* 12. *Can.* 11. *dist.* 76. { *simul jungendi, atque ad integram epistolam exigendi.*
Ex Epist. ad Nepotianum de vita Clericorum.	*Can.* 17. *dist.* 32. *ex variis capitibus Hieronymo tributis inordinate compositus.* *Can.* 6. *dist.* 35. *ex variis Hieronymi sententiis compositus.* *Can.* 9. *dist.* 88. *omnino consonat cum integris Hieronymi codicibus.* *Can.* 7. *dist.* 95. *ex integra epistola supplendus, & emendandus.* *Can.* 5. *cau.* 12. *qu.* 1. *omnino consonat cum integris Hieronymi codicibus.* *Can.* 71. *cau.* 12. *qu.* 2. *ex variis Hieronymi monumentis compositus.*

Ex

Ex Epist. ad Oceanum, & ad Pammachium.	*Can.* 1. *dist.* 26. *ad integros Hieronymi codices exigendus.* *Can.* 5. *dist.* 35. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 1. *cau.* 28. *qu.* 3. *ad integram epistolam exigendus.* *Can.* 19. *cau.* 32. *qu.* 5. } *simul jungendi, & ex integra Hie-* *Can.* 20. *cau.* 32. *qu.* 5. } *ronymi sententia explicandi.* *Can.* 15. *dist.* 38. *consonat cum integris epistolæ exemplaribus.* *Can.* 11. *cau.* 31. *qu.* 1. *ex integra Hieronymi epistola supplendus.* *Can.* 5. *dist.* 56. *ad integram Hieronymi sententiam exigendus.* *Can.* 72. *de pœn. dist.* 1. *parum consonat proposito Gratiani.*
Ex Epist. ad Paullinum de institutione Monachi.	*Can.* 71. *vers. ult. cau.* 12. *qu.* 1. } *consonant omnino cum editis* *Can.* 5. *cau.* 16. *qu.* 1. } *Hieronymi codicibus.*
Ex Epist. ad Riparium Presbyterum.	*Can.* 4. *cau.* 16. *qu.* 1. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.* *Can.* 13. *cau.* 23. *qu.* 8. *paullo varius in diversis codicibus.*
Ex Epist. ad Rusticum Narbonensem de septem gradibus Ecclesiæ.	*Can.* 23. *dist.* 93. } *falso Hieronymo tributi, atque ex integra* *Can.* 6. *dist.* 95. } *epistola supplendi.*
Ex Epist. ad Rusticum Monachum.	*Can.* 41. *cau.* 7. *qu.* 1. *parum aptus proposito Gratiani.* *Can.* 7. *cau.* 16. *qu.* 1. *referendus ad Commentaria Hieronymi in Isaiam.* *Can.* 26. *cau.* 16. *qu.* 1. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.* *Can.* 27. *cau.* 16. *qu.* 1. *consonat cum integris Hieronymi codicibus.* *Can.* 33. *de conf. dist.* 5. *fere consonat cum integris Hieronymi codicibus.*
Ex Epist. ad Rusticum Laicum.	*Can.* 23. *de pœn. dist.* 3. } *simul jungendi, & ad varios* *Can.* 24. *de pœn. dist.* 3. } *Hieronymi codices exigendi.* *Can.* 27. *de pœn. dist.* 3. }
Ex Epist. ad Algasiam.	*Can.* 10. *cau.* 32. *qu.* 2. *ad integram Hieronymi epistolam exigendus.*
Ex Epist. ad Eustochium de custodia virginitatis.	*Can.* 11. *cau.* 32. *qu.* 5. *ex integris Hieronymi codicibus emendandus.* *Can.* 19. *de conf. dist.* 5. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 20. *de conf. dist.* 5. *ex variis laciniis compositus.*

Ex

Ex Epist. ad Fabiolam. { *Can. 16. dist. 34. consonat cum integris Hieronymi codicibus.*

Sectio 4. de ceteris canonibus Hieronymo adscriptis.

Can. 4. dist. 27. est potius Augustini.
Can. 30. dist. 50. incertæ auctoritatis.
Can. 8. dist. 56. ad nonnullas Hieronymi sententias exigendus.
Can. 84. cau. 1. qu. 1. ex variis veterum Patrum sententiis compositus.
Can. 18. cau. 8. qu. 1. / *Can. 22. cau. 11. qu. 3.* { *sunt potius Origeni tribuendi.*
Can. 4. cau. 14. qu. 5. forte referendus ad Commentaria Hieronymi in Leviticum.
Can. 13. cau. 15. qu. 1. a genuinis Hieronymi sententiis non alienus.
Can. 2. cau. 17. qu. 1. est potius Augustini.
Can. 12. cau. 22. qu. 1. pertinet potius ad Capitularia Francorum.
Can. 9. cau. 26. qu. 2. est quidem Origenis, sed ab Hieronymi sententiis non alienus.
Can. 18. cau. 26. qu. 7. perperam Hieronymo tributus.
Can. 13. cau. 27. qu. 2. jungendus cum can. 8. cau. 36. qu. 2.
Can. 69. de pœn. dist. 1. potius Origeni tribuendus.
Can. 73. de pœn. dist. 1. perperam tributus Hieronymo.
Can. 86. de pœn. dist. 1. potius tribuendus Alcuino.
Can. 1. cau. 33. qu. 4. ab Hieronymi sententiis non omnino alienus.
Can. 8. cau. 36. qu. 2. perperam Hieronymo adscriptus.
Can. 18. de conf. dist. 5. perperam Hieronymo adscriptus.
Can. 24. de conf. dist. 5. exigendus ad regulam Monachorum Hieronymo tributam.

EXimiæ Sancti Hieronymi virtutes, quibus in toto christiano orbe vir præclarissimus maximam sibi gloriam comparavit, occasionem dederunt, ut unaquæque fere christiana Provincia tanquam suum eundem prædicaret. Jure patrio suum dixit Dalmatia ac Pannonia, quod ipse natus fuerit in oppido Stridonis posito in Dalmatiæ ac Pannoniæ finibus. Italia universa illum sibi vendicat, vel quod in ipsa eruditus primum fuerit a teneris unguiculis, Romæ præsertim, ubi bonarum artium studia optimis institutionibus florebant, vel quod fuerit ibidem baptizatus, vel quod ejus cadaveri positum ibidem fuerit monumentum, & urna religiosa. Italiam æmulatæ sunt Gallia, Hispania, & Germania, quas vel idem vir illustris peragravit, vel suis libris, epistolisve in pulcherrimis disciplinis instituit. Suum etiam dicere potuit Græcia, quem linguarum suarum præsidio adjuvit, suum item Ægiptus, quam non semel Hieronymus lustravit. Ubique Sanctus Vir claram adeo reliquit sui nominis famam, ut exinde ad Arabas & Sarracenos late perva-

pervagaretur. Præsertim vero illum sibi vindicare potuit Syria, in qua magnam vitæ suæ partem idem exegit, & præcipue Bethleemitica regio, quam diu solitariam vitam agens in sedula altissimarum rerum contemplatione defixus incoluit. Quoniam vero sacerdotali ordine initiatus fuerat, atque ad rerum divinarum adsequendam puriorem sublimioremque notitiam impensissime anhelabat, nihil antiquius habuit, quam ut in sacræ scripturæ lectionem non parum ex multitudine ac varietate versionum tunc temporis turbatæ sedulo incumberet, ejusque emendationem, quoad fieri posset, optimis codicibus undecumque quæsitis adgrederetur; futurum enim sperabat, ut & ex emendatione sinceram doctrinam hauriret ipse, atque ita exhaustam palam publico Ecclesiæ bono proponeret. Eam ob caussam non Latinæ tantum, sed & Græcæ linguæ peritissimus fieri voluit, imo & Hebræorum idiomata, Chaldeorum etiam ac Syrorum addidicit, nec quidem contentus privatis Magistrorum præceptis, sed linguarum vim investigans curiosius peragrando provincias remotissimas, loquendi, legendive usu perpetuo, in celebriores sui temporis bibliothecas inquirens: qua in exercitatione adeo profecit, ut brevi temporis spatio universam propemodum divinam scripturam suæ integritati restituisse creditus fuerit gravissimorum virorum sententia, quales præ ceteris fuerunt Damasus Pontifex Maximus, Paullinus, Chromatius, Heliodorus, quibus addere possum Aurelium Augustinum, qui licet quandoque suspecta habuerit Hieronymi scripta, quod plurimum deferret honoris septuaginta interpretum editioni, illius tamen ingenium, & curas omnes probatissimas habuit, quemadmodum liquet ex ejus lib. 1. contra Julianum. Adjicere his possum, hodie sacrarum literarum versionem, qua Ecclesia utitur, eandem esse fere totam cum ea, quam Hieronymus elucubravit; unde gravissimum deducitur argumentum, quo demonstretur maximam fuisse in Ecclesia Dei Hieronymi existimationem in divinis eloquiis ininterpretandis. De ceteris Hieronymi libris facile etiam est ex dictis sinceram ferre sententiam: nemo enim exinde non colligit, illos elegantissimos esse, ornatosque instar propemodum picturæ versicoloris, quod decus facile illis accessit ex indole auctoris sui, quam variarum Provinciarum, quas peragraverat, mores, rerum caussarumque plurimarum, quas tractaverat, usus, celeberrimorum & omnigenæ literaturæ operum, quæ pervolverat, lectio excultissimam fecerant. Non desunt ibi præter gravissimas sententias, figuræ rethorum, dialecticorum argutiæ, aut etiam flosculi Poetarum. Vixit Hieronymus ab anno circiter 329. usque ad annum circiter 400., sui temporis optimis & eruditissimis viris familiari necessitudine junctus. Quæ illius hodie extant opera, plurima sunt, & variis editionibus exhibita, quamquam tamen fatendum est, multa in editiones irrepsisse, quæ vere Hieronymi non sunt, quemadmodum & in aliorum Patrum codicibus usuvenit. Quænam recte adscripta fuerint, quænam ab eodem abjudicanda, quod ad meum propositum attinet, ex iis, quæ inferius dicenda sunt, abunde constabit.

Sectio I.

De Commentariis Sacrarum Literarum.

De Prologo Sacrorum Bibliorum.

Can. 56. cau. 2. qu. 7. Laudavit Gratianus in can. 56. cau. 2. qu. 7. Prologum Sacrorum Bibliorum Hieronymo Auctore elucubratum. Is est Sancti Viri epistola ad Paullinum, quæ hodie præponitur vulgatis Divinarum scripturarum Codicibus, quamque Hieronymo jure adtributam fuisse eruditi omnes unanimi consensione fatentur. Erat Paullinus Nolæ in Campania Episcopus arctissima cum Hieronymo necessitudine junctus, atque studiosissimus sacrarum literarum, qualem esse decebat amicum Hieronymi; ut enim in eadem epistola legimus: *Vera illa necessitudo est, & Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio, sed Dei timor, & divinarum scripturarum studia conciliant.* Ibidem autem Hieronymus allatis pluribus scripturarum testimoniis ad rerum divinarum contemplationem Paullinum Episcopum fere impellit, inter cetera usus verbis illis Paulli Apostoli de Episcopo scribentis: *Obtinentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes revincere*, post quæ ita prosequitur: *Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest, & quantum ædificat ex vitæ merito Ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat.* Sunt hæc, quæ retulit Gratianus in laudato canone 56., & quæ eo spectant, ut colligatur, Episcopos non tam eruditos ipsos in sacris literis esse debere, quam erudire alios, & opportune arguere, quoties a recta via declinent; simplicitatem autem morum, seu lenitatem, facilitatem, aut indulgentiam, qua patiantur unumquemque circumferri omni vento doctrinæ, Episcopis nullo modo congruere.

De quæstionibus Hebraicis in Genesim.

Nemo dubitat, librum quæstionum, sive traditionum Ebraicarum in Genesim revera esse Hieronymi, præsertim quod idem Sanctus Doctor illum sibi adscrat in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum in fine, ibi: *Scripsi . . . quæstionum Hebraicarum in Genesim librum unum.* In hoc opere eorum refutavit errata, qui varia excerpta ex sacris litteris proferebant, quasi ita in Hebraicis Codicibus legerentur, a vulgata editione aliena, exhibens verba illa, quæ tam Græcis, quam Latinis Codicibus consonarent, adnotans præterea, quæ in aliquibus voluminibus deessent, quænam in aliis adjicerentur. Item ethymologias nonnullorum nominum, rerum origines, urbium, & regionum veteres appellationes Latinis parum compertas explicavit, promittens se labore consimili adnotationem in veteris testamenti literas universas elucubraturum; quod an postea præstiterit, recentioribus ignotum est, ut candide fatetur Sixtus Senensis in lib. 4. Bibliothecæ Sanctæ. Ex eo libro depromtus

promtus est canon 2. cau. 13. qu. 2., ubi Collectores Gratiano vetustiores, & Gratianus ipse nonnulla immutaverunt. Verba Hieronymi hæc sunt: *Et mortua est Sara in Civitate Arboc, quæ est in valle, hæc est Hebron in terra Chanaan. Hoc, quod hic positum est., quæ est in valle, in authenticis codicibus non habetur. Nomen quoque civitatis Arboc paullatim a scribentibus, legentibusque corruptum est.... Arboc enim nihil omnino significat; sed dicitur Arbeæ, hoc est quatuor, quia ibi Abram, & Isaac, & Jacob conditus est, & ipse Princeps humani generis Adam, ut in Jesu libro apertius demonstrabitur.* Collector canonum his Hieronymi verbis plura intermiscuit, scilicet de sepultura Saræ, Rebeccæ, Liæ, & Evæ, quoniam ejus propositum erat demonstrare, conjugum defunctarum cadavera a cadaveribus defunctorum maritorum sejungenda non esse. Quod si quæ apud Hieronymum desiderantur, quasi Hieronymi essent, sponte collector laudavit, fidentius Hieronymi sententiæ adjecit, quæ leguntur in libro Tobiæ de Anna Tobiæ senioris uxore: Quippe in cap. 4. Tobias senior ita Tobiam juniorem alloquens inducitur: *Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli, & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ ejus: Memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in utero suo. Cum autem & ipsa compleverit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me.* Quæ vero in postremis Gratiani verbis leguntur, neque Hieronymi sunt, neque Hieronymo ullo modo conveniunt; in quibus imperitus scriptor abusus esse videtur verbis Christi Domini apud Matthæum cap. 19. *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*, quæ verba de conjugum cadaveribus perperam interpretatus est.

Can. 2. cau. 13. qu. 2.

Post nuper descripta Hieronymi verba exhibentur in eodem libro verba canonis 13. cau. 13. qu. 2., ubi agitur de Ephron, qui postquam ab Abrahamo pretium sepulcri venditi vel invitus accepisset, non amplius Ephron, sed Ephram appellatus est, atque ad eam rem ludit Hieronymus super literam *o* post sepulcri venditionem in nomine venditoris omissam. Nolim sane, quis hac in re velut inani nimis moratum fuisse Sanctum Doctorem dicat; Siquidem animadvertere juvat, Judæos fuisse valde sollicitos, ut per nominum ac literarum varietates varios hominum mores exhiberent, sive vitia illorum prodenda essent, sive virtutes.

Can. 13. cau. 13. qu. 2.

Ad canonem 41. cau. 27. qu. 2. adnotaverunt Romani Correctores, Gratianum retulisse verba Glossæ ordinariæ ad caput 19. Geneseos, ubi sententia Hieronymi exhibetur. Verba Hieronymi hoc loco describenda sunt, quæ pertinent ad interpretationem memorati capitis 19., quod tunc ita exprimebatur: *Egressus itaque Loth locutus est ad generos suos, qui acceperant filias ejus.* Difficultas hinc emergebat, quod in eodem capite filiæ Loth adhuc virgines fuisse perhiberentur. Quam rem interpretatus Hieronymus scribebat: *Et locutus est ad generos suos, qui acceperant filias ejus. Quia postea duæ filiæ Loth virgines fuisse dicuntur, de quibus & ipse dudum ad Sodomeos dixerat: Ecce duæ filiæ meæ, quæ non cognoverunt virum; Et nunc scriptura commemorat, eum habuisse generos. Nonnulli arbitrantur, illas, quæ viros habuerunt, in Sodomis remansisse, & eas exisse cum patre, quæ virgines fuerunt. Quod cum scriptura non dicat, hebræa veritas exponenda est, in qua scribitur: Egressus est Loth, & locutus est ad sponsos, qui accepturi erant filias ejus. Necdum igitur virgines filiæ matrimonio fuerant copulatæ.* In vulgata sacrarum literarum editione hodie ita legimus: *Egressus itaque Loth, locutus est ad generos suos,*

Can. 41. cau. 27. qu. 2.

 qui

qui accepturi erant filias ejus &c., quam sane lectionem probandam voluit Hieronymus, ad antiquissimos Hebræorum codices ea exigens, quæ ex eisdem Hebræorum codicibus commodam haberent interpretationem.

Can. 6. ver. cor. pus cau. 32. qu. 5. Interpretaturus Hieronymus caput 12. Geneseos, ubi de Sara fit mentio in domum Pharaonis inducta, conatur eandem Abrahæ uxorem excusare his verbis, ad quæ exigendus erit versiculus *Corpus* canonis 6. cau. 32. qu. 5. *Licet corpus sanctarum mulierum non vis maculet, sed voluntas, & excusari possit Sarai, quod famis tempore sola Regi in peregrinis locis marito connivente resistere nequiverit, tamen potest & aliter fœda necessitas excusari; quod juxta librum Ester quæcumque mulierum placuisset Regi apud veteres sex mensibus ungebatur oleo myrtino, & sex mensibus in pigmentis variis erat, & curationibus feminarum, & tunc demum ingrediebantur ad Regem; atque ita potest fieri, ut Sarai, postquam placuerat Regi, dum per annum ejus ad Regem præparatur introitus, & Abrahæ Pharao multa donaverit, & Pharao postea sit percussus a Domino, illa adhuc intacta ab ejus concubitu permanente.*

De Commentariis in Exodum.

Can. 45. de pæn. dist. 1. Nulla sunt singularia Hieronymi in Exodum commentaria, ad quæ referri proinde possint verba canonis 45. de pœn. dist. 1. Id est non uno in loco agnitum Gratiani erratum, qui commentaria Origenis quandoque Hieronymo adscripsit. Ut enim fuit Hieronymus Origenis studiosissimus, imo & aliquando sententias Origenis in opuscula sua traducebat, factum est, ut ob quandam styli similitudinem certa volumina, quæ Origenis erant, Hieronymo tribuerentur. Adeo hæc vera sunt, ut conquestus aliquando deprehendatur Sanctus Doctor, quod vulgo a nonnullis crederetur injuriam Origeni inferre in compilandis illius operibus, quemadmodum liquet ex iis, quæ idem tradit in sua præfatione secundi commentarii in Michæam, ibi: *Nam quod dicunt, Origenis me volumina compilare, & contaminari non decere veterum scripta, quod illi maledictum vehemens existimant, eam laudem ego duco maximam, cum illum volo imitari, quem vobis, & cunctis prudentibus placere non dubito. Si enim criminis est, græcorum benedicta transferre, accusetur Ennius, Maro, Plautus, Cæcilius, & Terentius, Tullius quoque, sed & Hilarius noster furti reus sit, qui in psalmos quadraginta fere millia versus supradicti Origenis ad sensum vertit. Quorum omnium æmulari exopto diligentiam, quam obscuram istorum negligentiam.* Itaque ut ad suos codices exigatur canon 45. de pœn. dist. 1., non ad Hieronymi, sed ad Origenis scripta, sive commentaria in Exodum referendus erit, ubi in homilia 11. hæc habentur: *Et venit, inquit, Aaron, & omnes Presbyteri de Israel manducare panem cum socero Moysi, in conspectu Dei. Non omnes panem manducant in conspectu Dei, sed qui Presbyteri sunt, qui seniores, qui perfecti sunt, & meritis probati, ipsi manducant panem in conspectu Dei, qui observant illud, quod Apostolus dicit: Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Omnia ergo, quæ faciunt Sancti, in conspectu Dei faciunt. Peccator autem in conspectu Dei fugit. Denique scriptum est, quia Adam, postquam peccavit, fugit a conspectu Dei, & interrogatus respondit, audivi vocem tuam, & abscondi me, quia eram nudus. Sed & Cain, postquam pro fratricidio condemnatus a Deo est, exiit, inquit, a facie Dei, & habitavit in terra Naid. Exiit ergo a facie Dei,*

Dei, qui indignus est conspectu Dei. Sancti autem manducant, & bibunt in conspectu Dei, & omnia, quæ agunt, in conspectu ejus agunt. Ego amplius adbuc locum præsentem discutiens, video, quia qui pleniorem scientiam Dei accipiunt, & plenius divinis imbuti sunt disciplinis, isti etiam si malum faciunt, coram Deo faciunt, & in conspectu ejus faciunt, sicut ille dixit: tibi soli peccavi, & malum coram te feci. Quid ergo plus habet, qui malum coram Deo facit? Illud profecto, quod continuo pœnitet, & dicit, peccavi. Qui autem discedit a conspectu Dei, nescit converti, & peccatum pœnitendo purgare. Hoc ergo interest malum coram Deo facere, & a Dei conspectu discessisse peccantem.

De Commentariis in Leviticum.

Quemadmodum Hieronymo tributa sunt apud Gratianum commentaria Origenis in Exodum, eadem de caussa tributa aliquando fuerunt commentaria in Leviticum, quamquam alias verum sit, Hieronymum in Leviticum commentaria scripsisse, ut ipse fatetur in cap. 2. epistolæ ad Titum, quæ tamen ad nos minime pervenerunt. Hinc verba canonis 3. dist. 36. referenda jure sunt ad homiliam 6. Origenis in Leviticum, ubi integra omnino exhibentur ex versione Ruffini. *Can. 3. dist. 36.*

In eadem homilia 6. Origenis ad caput 8. Levitici, ubi agitur de Sacerdotis electione, exhibentur verba canonis 15. cau. 8. qu. 1. ex versione Ruffini, ibi: *Videamus ergo, quali ordine Pontifex constituitur. Convocavit, inquit, Moyses Synagogam, & dicit ad eos: hoc est verbum, quod præcepit Dominus. Licet ergo Dominus de constituendo Pontifice præcepisset, & Dominus elegisset, tamen convocatur Sinagoga &c.* Non persequor reliqua, utpote quæ omnino consonant cum Gratiani monumento. *Can. 15. cau. 8. qu. 1.*

Præterea apud Origenem homilia 4. in Leviticum leguntur verba canonis 8. cau. 14. qu. 5., ubi vir eruditus interpretatur caput 6. vers. 2. & 3. de iis, qui res ab aliis deperditas fortuito invenerunt. *Can. 8. cau. 14. qu. 5.*

Pertinent quoque ad Origenem verba can. 3. & 4. cau. 24. qu. 3. Nimirum leguntur in homilia ejusdem 14. in Leviticum ad cap. 24. ibi. *Ejice illum, qui maledixit extra castra &c.*, ad quæ cum vir eximius nonnulla de maledicentibus tradidisset, ita prosequitur. *Hæc nobis dicta sint pro his, qui negligunt oris maledici consuetudinem resecare, qui etiamsi non ex corde maledicant, etiamsi non voto, & animo iniquo proferant maledicta, tamen immunditiam labiorum secundum Esaiæ verbum, & inquinamenta oris occurrunt.* Ad hæc exigendus est canon 3. Sequuntur deinde verba canonis 4., ibi: *Iste tamen, qui licet ex matre Israelitide* (agitur de maledicente filio Israelitidis, de quo in memorato capite Levitici) *Ægyptio tamen Patre progenitus est, exiit, & nominans nomen maledixit. De quo ego puto, quod nisi exisset, nec litigasset adversus verum Israelitam, nec nominans maledixisset. Exiit enim a veritate, exiit a timore Dei, a fide, a charitate, sicut superius diximus; quomodo per hæc quis exeat a castris Ecclesiæ, etiamsi per Episcopi vocem minime abjiciatur. Sicut e contrario interdum fit, ut aliquis non recto judicio eorum, qui præsunt Ecclesiæ, depellatur, & foras mittatur; sed ipse non ante exiit, hoc est, si non ita egit, ut mereretur exire, nihil læditur in eo, quod non recto judicio ab hominibus* *Can. 3. & 4. cau. 24. qu. 3.*

videtur

videtur expulsus. Et ita fit, ut interdum ille, qui foras mittitur, intus sit, & ille foris, qui intus retineri videtur. Hæc ferme eadem sub Origenis nomine, & quidem rectius, descripsit Gratianus in canone 7. eadem caussa 24. & quæstione.

Can.76. de conf. dist. 2. Quæ habentur in can. 76. de conf. dist. 2. non solum apud Hieronymum non inveniuntur, sed neque apud Origenem, nisi forte dicere quisquam velit, ejus fragmenti auctorem voluisse respicere ad ea, quæ tradidit Origenes in homil. 7. in Leviticum ad caput 10. & 11., ubi de immundis, & lege improbatis animalibus agitur. Ibi enim postquam tradidit Origenes, mundos cibos illos spiritualiter intelligi, & tum a nobis accipi, quando cum bonis hominibus conversamur, eosque propemodum degustamus, asseruit spirituales hujusmodi significationes exhiberi in sacris literis, ubi Christus sese tanquam cibum nobis se daturum spopondit, & obtulit, ibi: *Jesus ergo, quia totus ex toto mundus est, tota ejus caro cibus est, & totus sanguis ejus potus est, quia omne opus ejus sanctum est, & omnis sermo ejus verus est. Propterea ergo & caro ejus verus est cibus, & sanguis ejus verus est potus. Carnibus enim, & sanguine verbi sui tanquam mundo cibo, ac potu potat, & reficit omne hominum genus.* Ex his adparet, Gratianum usum fuisse commentariis, aut adjectionibus cujusdam Glossographi, qui forte ad tempora Berengarii vixerit, quique sententias Origenis sub Hieronymi nomine editas retulerit non quidem eisdem verbis, sed mutata formula, quemadmodum sequioribus sæculis contigisse eruditi omnes animadverterunt.

De Commentariis in Numeros.

Can.16. cau. 8. qu. 1. Quum superius animadvertendum fuerit, canonem 15. cau. 8. qu. 1., qui refertur sub Hieronymi nomine in Leviticum, non Hieronymo esse, sed Origeni adscribendum, facile intelligitur quoque Origeni, non Hieronymo tribuendum esse canonem sequentem, seu 16., cui hæc est inscriptio: *Idem ex libro Numerorum.* Revera eadem omnino verba apud Origenem leguntur in homilia 22., ubi expenditur caput 11. Numerorum vers. 16., & caput 27. vers. 16. & seq., quibus in locis exhibetur Moses non per semetipsum populi Rectores elegisse, sed a Deo potius aut expectasse, aut expetiisse. Cujus exemplo Origenes animadvertit, quantum cavendum hominibus sit in designandis, eligendisve sacris administris Ecclesiarum.

De Commentariis in libros Josue, & Judicum.

Can.11. cau. 24. qu. 3. & Can.21. cau. 11. qu. 3. Non tantum superius memoratos canones, qui Origenis sunt, Hieronymo tribuit Gratianus, sed etiam alios nonnullos, ex quibus sunt canon 11. cau. 24. qu. 3. & can. 21. cau. 11. qu. 3. Origenis est canon 11, cujus verba leguntur in homilia 9. ad caput 8. Josue juxta interpretationem Ruffini. Expendebat autem vir eruditus versiculum 33. ibi: *Omnis autem populus, & majores natu, ducesque, ac judices stabant ex utraque parte arcæ in conspectu Sacerdotum, qui portabant arcas fœderis Domini, ut advena, ita & indigena. Media pars eorum juxta montem Carizim, & media juxta montem Hebal &c.* Origenis itidem est canon 21. in homilia

milia 2. in librum Judicum ad illa verba: *Irritaverunt ergo Dominum ad iracundiam, & dereliquerunt Dominum, coluerunt Baalim, & Astartem, & iratus est furore Dominus, & tradidit eos in manus diripientium*, quæ verba interpretatur vir eruditus ita, ut quandam nostrum figuram exhibeant, dum enim peccamus, quasi in manus ac potestatem Dæmonum trahimur, & ait: *Audi denique ipsum dicentem de eo, qui peccaverat &c.* Reliqua non persequor, cum eisdem omnino verbis apud Gratianum legantur.

De Commentariis in Psalmos.

Vulgo prodierunt sub nomine Hieronymi commentaria quædam in psalmos, quæ tamen ab eruditis apocrypha judicantur non contemnendis argumentis, quemadmodum liquet apud Sixtum Senensem. In primis enim apparet, commentariorum auctorem in solis allegoricis, & tropologicis expositionibus consistere, præterea nulla usum fuisse sententiarum varietate juxta consuetum Hieronymi stylum, item græcæ & hebraicæ eruditionis esse prorsus expertem. His additur, multa in illis commentariis reperiri, quæ Hieronymi sententiis adversantur: Sic interpretans verba illa Psalmi 77. *Misit in eos Cynomyiam* ait: *In Cynomyia Cynicorum sectam indicavit, quæ libidinem atque luxuriam summum prædicat bonum*; quod tamen contrarium esse videtur iis, quæ idem Hieronymus scripsit in epist. ad Suniam & Fretellam. In psalmum 86. adnotat auctor commentariorum secundum hebraicam veritatem legendum esse: *Numquid Sion dicet homo*; quando Hieronymus aliter transtulit ex hebreorum codicibus, his verbis: *Ad Sion dicet homo*. Idem auctor psalmum 89., quem Hieronymus Moysi adscripsit, Moysis esse negavit; & in expositione psalmi 13. testimonium illud Paulli in 3. capite epistolæ ad Romanos, quod Hieronymus ex Isaia usurpatum demonstrat, affirmat fuisse depromtum ex Deuteronomio. Demum si stylum consideres, est ille totus scatens solecismis, admodum humilis, & demissus, neque ullo modo præseferens Hieronymi manum. Videtur potius auctor ille fuisse quidam monachus, qui adstantibus sociis ad constitutæ horæ mensuram dicere consueverit, emendicatis hinc illinc variis veterum Patrum, ipsius etiam Hieronymi, laciniis, quemadmodum colligi facile potest ex expositionibus psalmi 89., 111., & 115. Ex his commentariis depromtus est canon 11. dist. 86., unde Gratianus occasionem sumsit improbandi venatorum artem, de qua re jam superius nonnulla attigi ad canonem 12. & 13. eadem distinctione. Ceterum si verba commentariorum consideremus, multa ibidem figurate dicta agnoscemus; siquidem ibi expendebantur verba psalmi 90. *Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium*, ad quæ ita adnotabatur: *Multi sunt venatores in isto mundo, qui animam nostram venari conantur. Denique & Nembrod ille Gigas magnus in conspectu Dei venator fuit, & Esau venator erat, quoniam peccator erat; & penitus non invenimus in scripturis sanctis sanctum aliquem venatorem: Piscatores invenimus sanctos.*

Can. 11. dist. 86.

De Commentariis in Isaiam.

Extant inter opera Hieronymi commentaria in Isaiam, de quibus licet mentio non habeatur apud Hieronymum ipsum in catalogo, ubi Sanctus Doctor de se, suisque operibus sermonem instituit, nihil tamen prohibet, quominus illa tanquam germana habeantur; quia fuerunt recentiore ætate perfecta, quemadmodum auctor professus est in præfatione ad Eustochium. Sunt illa distributa in 18. libros; atque ex illis in primis depromtus adparet canon 4. dist. 37., cum enim interpretaretur Hieronymus verba Isaiæ cap. 28. vers. 7., quæ ex versione septuaginta interpretum ita exhibebantur: *Isti enim vino decepti sunt, errant propter siceram &c.*, in hanc sententiam erupit: *Igitur Sacerdotes, & prophetæ hæreticorum exciderunt mente propter siceram, & absorpti sunt propter vinum, quales fuerunt Prisca, & Maximilla, earumque Princeps Montanus, & quid dicerent, nesciebant. Vino inebriantur &c.* Quæ hinc sequuntur consonant cum verbis Gratiani usque ad illa verba *atque solvuntur*. Versiculus *secundum* spectat ad commentaria Hieronymi in Ieremiam lib. 5. ad caput 29. vers. 8. ibi: *Non vos seducant prophetæ vestri &c.*, quemadmodum etiam versiculus *quicumque* legitur in eisdem commentariis in Ieremiam ad cap. 31. lib. 6. vers. 29. ibi. *Patres comederunt uvam acerbam*.

Can. 4. dist. 37.

In procemio ad eadem commentaria in Isaiam ad Eustochium directo legimus verba canonis 9. dist. 38. Ibidem in primis Sanctus Doctor significat, se jamdudum promisisse Paullæ matri Eustochium, item fratri ipsius Pammachii commentaria in Isaiam editurum, & tandem se Eustochium reddere, quod matri ipsius, & fratri spoponderat, his verbis: *Itaque & tibi, & illi per te reddo, quod debeo, obediens Christi præceptis, qui ait: Scrutamini scripturas, & quærite, & invenietis, ne illud audiam cum Judæis, erratis, nescientes scripturas, neque virtutem Dei. Si enim juxta Apostolum Paullum Christus Dei virtus est, Deique sapientia, & qui nescit scripturas, nescit Dei virtutem, ejusque sapientiam, ignoratio scripturarum ignoratio Christi est.*

Can. 9. dist. 38.

Canon 28. cau. 23. qu. 5. legitur in lib. 5. Hieronymi in Isaiam ad cap. 13. in illa verba: *Ecce dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus, & iræ, furorisque ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea*, quam Prophetæ sententiam ita Sanctus Doctor interpretatur: *Crudelem diem vocat, non merito sui, sed populi; non est enim crudelis, qui crudeles jugulat, sed quod crudelis patientibus esse videatur. Nam & latro suspensus patibulo crudelem judicem putat. Simulque solitudo, & vastitas terræ Babylonis nunciatur, & caussa vastitatis exponitur, quod propter accolas ejus hæc omnia fiant.*

Can. 28. cau. 23. qu. 5.

Canon 25. de pœn. dist. 1. pertinet ad interpretationem cap. 33. Isaiæ vers. 15. ubi dicitur, eum in excelsis habitaturum, *qui obturat aures, ut non audiat judicium sanguinis*. Gratiani verba omnino consonant cum integris Hieronymi codicibus.

Can. 25. de pœn. dist. 1.

De

De Commentariis in Jeremiam.

Prophetiam Jeremiæ fuisse ab Hieronymo commentariis illustratam, ipse Hieronymus testatur in catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum prope finem, ubi tamen profitetur non tam sua, quam Origenis in eundem Prophetam commentaria de græco in latinum translàta edidisse. Hæc in extrema senectute sanctus vir elucubravit, utens opera Notariorum, qui dictantis verba excipiebant, & scripto commendabant, eademque Eusebio dedicavit. Porro idem opus distinguendum penitus erit a commentariis in Jeremiæ threnos, seu lamentationes, quæ vulgo eidem sancto viro in codicibus editis adscribuntur; neque enim ista revera Hieronymi sunt, cum stylus Hieronymo non conveniat, exceptis quibusdam laciniis ex aliis Hieronymi opusculis derivatis, videlicet ex epistola de interpretatione alphabeti hebraici ad Paullam Urbicam, nec non ex aliis, quemadmodum recte adnotavit Sixtus Senensis. Nullum, ait Sixtus, inest vel græcæ vel hebraicæ linguæ peritiæ vestigium; structura quoque sermonis ubique inæqualis; nihilque aliud præsefert liber, quam farraginem centonum a studioso collectore ex variis auctorum plurium dictis, ac sententiis indigeste compositam: Neque defuerunt, qui libellum potius Rhabano Mauro adjudicandum voluerint, cum etiam inter Rhabani opera reperiatur.

In commentariis Hieronymi in prophetiam Jeremiæ legitur canon 23. cau. 23.
qu. 5. ad illa Prophetæ verba cap. 22. vers. 3. *Facite judicium, & justitiam, &* Can. 23.
liberate vi oppressum de manu calumniatoris, & advenam, & pupillum, & viduam & 31.
nolite contristare. Hæc verba ad Regem Juda directa expendebat Hieronymus cau. 23.
scribens: *Regum autem proprium est facere judicium, & justitiam, & liberare de* qu. 5.
manu calumniatorum vi oppressos, & peregrino, pupilloque, & viduæ, qui facilius opprimuntur a potentibus, præbere auxilium. Et ut curam eis præceptorum Dei majorem injiceret, intulit: nolite contristare, ut non solum non eripiatis, sed ne patiamini quidem per vestram conniventiam ab aliis contristari, & sanguinem innocentem non effundatis in loco isto: Homicidas enim, & sacrilegos, & venenarios punire non est effusio sanguinis, sed legum ministerium. Si, inquit, hæc feceritis, o Reges Juda, tenebitis pristinam potestatem, & cum ambitione ingrediemini portas Hierusalem. Nonnulla Gratianus omiserat, quæ ex istis supplenda sunt; liquet autem, Gratianum ea ipsa, quæ omiserat in memorato canone 23., descripsisse deinde in canone 31. eadem caussa, & quæstione.

Quanti habenda sit auctoritas canonis 16. dist. 45., ex iis, quæ nuper animadver- Can. 16.
tebantur ad commentaria vulgo tributa Hieronymo in threnos Ieremiæ, satis, & dist. 45.
commode colligitur: ceterum quisquis ejus opusculi auctor existimetur, verba canonis leguntur in lib. 3. ad interpretationem capitis 4. Jeremiæ in illis verbis: *Recedite polluti, clamaverunt eis &c.*, ad quæ ita scribitur: *Talis est vox superborum magistrorum, qui pecus, quod crassum est, de grege assumunt, & quod debile, projiciunt, quod infirmum non consolidant, & quod ægrotum, non sanant. Recedite, inquiunt, polluti, recedite, abite, nolite nos tangere, nolite in aliquo nobis communicare: insanabilia sunt vulnera vestra, & incurabiles plagæ; non estis digni communione Christiana, ut ultra in vobis inhabitet Spiritus Sanctus. Facies Domini dividit eos*,

ac respuit, nec addet ultra, ut recipiat, quia facies Sacerdotum vestrorum non erubuistis, nec seniorum vestrorum admonitionem mansuete suscepistis. Talis loquela enim non illuminat cæcum, non sanat ægrotum, non curat infirmum, sed magis occidit, atque in desperationem periclitantem mittit. Boni etenim rectores ex sua infirmitate aliorum infirmitates pensantes, magis per humilitatis, & mansuetudinis levamentum (aliqui codices habent *linimentum*) *student peccantes ab erroris laqueo eruere, quam per austeritatem in foveam perditionis nutantes propellere: unde & doctor gentium qualiter subditis suis profuerit, ostendit dicens: Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem &c.*

De Commentariis in Ezechielem,

Quatuordecim libris complexus fuit Hieronymus interpretationem Ezechielis Prophetæ, cujus operis difficultatem in epistola ad Eustochium commentariis præpositam his verbis expendit: *Ezechielis difficultatem Hebræorum probat traditio; nam nisi quis apud eos ætatem Sacerdotalis ministerii, idest trigesimum annum impleverit, nec principia Geneseos, nec canticum canticorum, nec hujus voluminis exordium, & finem legere permittitur, ut ad perfectam scientiam, & mysticos intellectus plenum humanæ naturæ tempus accedat.* Ex illis commentariis depromtus est canon 2.
Can. 2. cau. 14. qu. 3. cau. 14. qu. 3. ad interpretationem cap. 18. vers. 17. ibi: *Usuram, & superabundantiam non acceperint.* Gratiani verba omnino consonant cum integris Hieronymi codicibus.

Can. 29. cau. 23. qu. 5. Canon 29. cau. 23. qu. 5. pertinet ad interpretationem capitis 9. vers. 1. ibi: *Appropinquaverunt visitationes Urbis, & unusquisque vas interfectionis habet in manu sua*, ad quæ ita scribebat Hieronymus: *Non dixit, habebat, ut septuaginta transtulerunt, neque enim narrat præterita, sed præsentia, futuraque demonstrat. Qui igitur malos percutit in eo, quod mali sunt, & habet vasa interfectionis, ut occidat pessimos, minister est Domini.*

De Commentariis in Danielem.

Quæ Hieronymus in Danielem Prophetam commentaria edidit, directa fuerunt ad Pammachium, & Marcellam, atque in ipsis non tam Prophetæ interpretem egit, quam libri ejusdem prophetici adsertorem. Cum enim Porphirius Danielis prophetiam tanquam recentioris cujusdam scriptoris opusculum improbaret, nec reciperet tanquam Danielis opus, quod inter divinas literas locum haberet, novit Hieronymus Christianæ rei maxime interesse, si opus illud, in quo adversus Judæos mirificis vaticiniis in adventu Christi completis Christianæ religionis veritas perspicue comprobatur, toto studio vindicaret; quamobrem non, uti in reliquis in Prophetas alios commentariis Sanctus vir ita se gesserat, singulas Danielis sententias interpretando percurrit, sed tantum difficiliores sententias explicavit,
Can. 11. dist. 37. quæ ad rem suam facere posse videbantur. Ex eo opere depromtus est canon 11. dist. 37. ad interpretationem cap. 1. Danielis vers. 8. ibi: *Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa Regis &c.*, ad quæ ait Hieronymus:

Qui

Qui de mensa Regis, & de vino potus ejus non vult comedere, ne polluatur, utique si sciret ipsam sapientiam, atque doctrinam Babyloniorum esse peccatum, nunquam adquiesceret discere, quod non licebat. Discunt autem, non ut sequantur, sed ut judicent, atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitus mathematis, risui pateat, & adversum philosophos disputans, si ignoret dogmata philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldaeorum, qua & Moyses omnem sapientiam Ægiptiorum didicerat. Quæ sequuntur in vers. *Siquando* habentur in Prologo ejusdem Hieronymi in Danielem, ubi sanctus vir postquam docuit Pammachium, & Marcellam, ad percipienda Danielis vaticinia plurimum posse conferre & græcorum, & latinorum scriptorum peritiam, ita concludit: *Et siquando cogimur literarum sæcularium recordari, & aliqua ex his dicere, quæ olim omisimus, non nostræ est voluntatis, sed, ut ita dicam, gravissimæ necessitatis, ut probemus ea, quæ a sanctis Prophetis ante sæcula multa prædicta sunt, tam græcorum, quam latinorum, & aliarum gentium literis contineri.*

Canon 68. de pœn. dist. 1. legitur in commentario ad caput 4. Danielis vers. 24., & quamquam nonnihil in vetustis Gratiani codicibus depravatum agnosceretur, hodie tamen post Romanam correctionem omnia sunt ad integra Hieronymi exemplaria exacta, & emendata; dummodo animadvertas, pro voce illa *reverentiam* legendum esse *Hieremias*, quod Romani Correctores professi sunt inemendatum se reliquisse Glossarum caussa. Nimium honorem detulerunt Correctores Glossographo, præsertim quod ejus observatio tanta non sit, ut laude digna esse videatur: etenim adnotavit Glossographus: *In reverentiam, idest contra æquitatem reverendam, vel ad hoc ut omnes eidem revereantur tantum.* Inanes hos Glossographi ludos capiant alii, quibus palatus aliter sapit: Mihi potius lubet germanæ Patrum lectioni propius inhærere, & obscuras quasdam voces ex integris codicibus restituere, ut vera, & non commentitia obtineatur interpretatio. *Can. 68. de pœn. dist. 1.*

Canon 75. de pœn. dist. 1. legitur in commentariis capitis 9. Danielis vers. 2. ibi: *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Ieremiam Prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni; & posui faciem meam ad Dominum Deum rogare &c.* Verba Hieronymi huc non refero, ex eo quod eadem ipsa penitus sint, quæ apud Gratianum in memorato canone exhibentur. *Can. 75. de pœn. dist. 1.*

De Commentariis in Oseam.

Ad Pammachium directa sunt, quæ in Oseam Hieronymus edidit commentaria; profitetur autem in iis Sanctus Doctor, se secutum fuisse vestigia veterum in suscipienda interpretatione, nimirum Apollinaris Laodiceni, Origenis, Pierii, Eusebii Cæsariensis, & Didimi præceptoris sui, non quidem ita, ut eisdem in omnibus adhæreret, sed potius ut tanquam judex, quidquid sibi videretur in singulis, libere pronunciaret. Ex eo libro depromtus est canon 63. cau. 1. qu. 1., qui spectat ad interpretationem capitis 6. Osee vers. 6. ibi: *Misericordiam volui, & non sacrificium, & scientiam Dei plusquam holocausta*; ad quæ ait Hieronymus. *Quotidie Deus & eos, qui extra Ecclesiam sunt, & qui peccant in Ecclesia commorantes* *Can. 63. cau. 1. q. 1.*

rantes provocat ad pœnitentiam, & dicit eis: misericordiam volo, & non sacrificium, & scientiam Dei plusquam holocausta. Illi vero offerunt panem sacrilegum, & dant eleemosinas &c. Quæ apud Hieronymum sequuntur, eadem omnino sunt cum verbis Gratiani.

Can. 33. cau. 24. qu. 3. Canon 33. cau. 24. qu. 3. compositus est ex variis laciniis sententiarum Hieronymi; nimirum priora verba leguntur in commentariis in Oseam ad interpretationem capitis 5. vers. 10. *Facti sunt Principes Juda, quasi assumentes terminum*; ad quæ ait Sanctus Doctor: *Transferunt Principes Juda terminos, quos posuerunt Patres eorum, quando immutant mendacio veritatem, & aliud prædicant, quam ab Apostolis acceperunt.* Ad versiculi sequentis ejusdem capitis 5. interpretationem pertinent, quæ leguntur in §. *de hæreticis*. Quæ vero exhibentur in §. *Veteres* usque in finem Gratianei canonis, interpretatio sunt capitis 9. Oseæ in illis verbis: *Speculator Ephraim cum Deo meo Propheta: laqueus ruinæ super omnes vias ejus &c.* Gratiani editio cum vulgatis Hieronymi codicibus omnino consonat.

Can. 14. cau. 32. qu. 1. Canon 14. cau. 32. qu. 1. legitur in commentariis ad verba illa Osee cap. 1. *Et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum &c.*, quod Dei mandatum in ipsa præfatione ad Pammachium mystice intelligendum Hieronymus arbitratus est, scilicet de Deo, qui Synagogæ adhæsit fornicariæ, sive Idolis ac vitiis ex Idololatria proficiscentibus servienti. Integra Hieronymi verba, ad quæ Gratianeus canon exigatur, hæc sunt: *Nec culpandus propheta interim, ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam, sed potius laudandus, quod ex mala bonam fecerit; non enim qui bonus permanet, ipse polluitur, si societur malo, sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus, non prophetam perdidisse pudicitiam fornicariæ copulatum, sed fornicariam assumpsisse pudicitiam, quam antea non habebat. Præsertim cum Beatus Osee non ob caussam luxuriæ, non libidinis, non propria fecerit voluntate, sed Dei paruerit imperio, ut quod in isto carnaliter legimus, in Deo factum spiritualiter probaremus; qui suscepit Synagogam, hoc est populum Judæorum fornicationi & libidini servientem, ad quam Dominus loquitur per Ezechielem: Et tu meretrix audi verbum Domini.* Animadvertendum sane est, hoc in loco Hieronymum non satis literæ fidisse, sed, prout fieri poterat, Osee sententiam ad mysticam significationem flectere voluisse. Hinc adnotanda sunt verba illa: *ut sequamur historiam*, quæ significant, non in ea omnino Hieronymum fuisse sententia, qua literam sequeretur, sed potius indicavisse, literam sequendo, adhuc nihil offendi posse apud Prophetam, quod minus aptum sit divinis legibus. Ceterum in hac literali explanatione gravissimam se pati difficultatem idem Hieronymus profitebatur in hoc opere, ac præcipue in memorata præfatione ad Pammachium.

Can. 74. de pœn. dist. 1. Canon 74. de pœn. dist. 1. legitur eisdem omnino verbis in commentariis Hieronymi ad caput 12. Oseæ vers. 9. ibi: *Adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis.*

Can. 22. & 23. de pœn. dist. 4. Canon 22. & 23. de pœn. dist. 4. non satis recte descripti sunt apud Gratianum, potius enim collector imitatus videtur Glossographum in Glossa interlineari, quemadmodum animadverterunt Correctores Romani. Ceterum non valde dissimilis est sententia Hieronymi in caput 8. Osee vers. 2. ibi: *Et ne dicant &c. Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: Vetera nobis Deus peccata restituit, & Patrum*

Patrum delicta persolvimus: illi comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt, idcirco quæ nunc, & in præsentiarum me vidente fecerunt, & quotidie faciunt, sequenti sermone narrabo, & ostendam illis adinventiones suas, sive cogitationes, quibus mala studiosissime confectati sunt, & quæ me præsente gesserunt, non timentes faciem meam .... Hæretici quoque non possunt vetera contra Deum peccata caussari, cum quotidie antiquis operibus novam addant impietatem, & cum perditis pereant, suisque ligentur erroribus, & cum Deum se cælare putent, oculos ejus vitare non valeant.

Canon 27. de conf. dist. 5. legitur in commentario in Osee cap. 7. vers. 6., ubi Hieronymus interpretatus verba illa *omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente*, intelligit de Rege Jeroboam, qui primus Idololatriæ *ignem succendit, ut panem coqueret impietatis, ut non vim faceret populo, sed suæ eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium; quidquid enim necessitate fit, cito solvitur, quod voluntate arripitur, perseverat.* *Can. 27. de conf. dist. 5.*

De Commentariis in Joel.

Joelis prophetiam singulari libro interpretatus fuit Hieronymus, eumque ad Pammachium direxit. Ex eo depromtus est canon 27. cau. 23. qu. 5. ad interpretationem capitis 2. vers. 28., ubi scribit Sanctus Doctor, Deum aliquando uti malorum Angelorum ministerio ad pœnas scelestis hominibus infligendas, veluti in 1. Regum cap. 26., ita concludens: *Non solum enim homines ministri sunt, & ultores iræ ejus in his, qui malum operantur, & non sine caussa portant gladium; sed etiam contrariæ fortitudines, quæ appellantur furor, & ira Dei, quos propheta declinans, ait: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* *Can. 27. cau. 23. qu. 5.*

Canon 66. de pœn. dist. 1. referendus est ad caput 1. Joelis vers. 13. ibi: *Accingite vos, & plangite Sacerdotes*. Gratiani verba omnino consonant cum vulgatis Hieronymi codicibus. *Can. 66. de pœn. dist. 1.*

De Commentariis in Amos.

Tribus libellis complexus est interpretationem Amos Prophetæ Hieronymus, quos ad Pammachium direxit, quosque non ipse manu propria literis exaravit, sed aliis scribentibus dictavit. Ex his commentariis sunt depromti canones 62. cau. 1. qu. 1. & 28. cau. 24. qu. 1. ad interpretationem capitis 5. Amos vers. 21. & 22. ibi: *Odi, & projeci festivitates vestras, & non capiam odorem cætuum vestrorum: Quod si attuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra, non accipiam, & vota pinguium vestrorum, non respiciam;* Ad quæ ita Sanctus Doctor: *Proprie hoc contra tribum Juda dicitur, & eos, qui ex Israel ad Dei ceremonias commigrarunt, & nihilominus non recedebant de excelsis, colebantque idola, & peccatorum magnitudine Dei sacrificia polluebant. Numquam enim reor, quod de oblationibus vitulorum, quas offerebant in Dan, & Bethel dixerit: Si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam. Odit autem Deus*, (ex his, ut liquet, supplendus erit, & emendandus memoratus canon 28.) *& non solum odit, sed & projecit festi-* *Can. 62. cau. 1. qu. 1. & Can. 28. cau. 24. qu. 1.*

festivitates eorum, qui fugiunt leonem, & incurrunt ursum, & ingrediuntur domum, & a serpente mordentur, quia non celebrant festivitates Dei, sed festivitates suas, dicente Domino: Odi & projeci festivitates vestras. Deinde post aliquot sententias ad clariorem rei propositæ explicationem leguntur ea, quæ apud Gratianum referuntur in memorato canone 62., pertinentia ad hæreticos, & scelestos homines, quibus ajebat Hieronymus convenire, quæ a Propheta dicta fuerant de perfidorum Judæorum oblationibus, ibi: *Horum Deus odit sacrificia, & a se projicit, & quotiescumque sub nomine Domini fuerint congregati, detestatur fœtorem eorum, & claudit nares suas.* Et statim ita prosequitur. *Odisse autem, & projicere &c.* Habentur hæc eisdem verbis apud Gratianum in laudato canone 28. vers. *odisse* usque ad illa *caussasque dijudicat*. Quæ vero in fine canonis leguntur apud Gratianum, non satis consonant cum integris Hieronymianorum codicum exemplaribus, ac propterea ita erunt emendanda: *Unde & vidua, quæ in Evangelio in corbonam duo minuta miserat, omnibus a Salvatore præfertur, qui vota pinguissima, & hostias medullatas se offerre credebant de multo dantes parum, cum illa totum, quod habuit, obtulisset.*

Can.23. cau. 11. qu. 3. Verba canonis 23. cau. 11. qu. 3. omnino consonant cum vulgatis Hieronymi codicibus; pertinent autem ad interpretationem cap. 5. Amos vers. 12. ibi: *Quia cognovi multa scelera vestra, & fortia peccata vestra, hostes justi, accipientes munera, & pauperes in porta deprimentes, ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.*

Can.79. cau. 11. qu. 3. Canon 79. cau. 11. qu. 3. pertinet ad illa verba Amos cap. 6. vers. 13. *Convertistis in amaritudinem judicium*, quæ ita Hieronymus interpretatus est: *Qui non caussas in judicando, sed personas considerant, & fructum Christi justitiæ, qui est dulcissimus, vertunt in amaritudinem. Quicumque igitur aut consanguinitate, aut amicitia, aut e contrario vel hostili odio, vel inimicitiis in judicando ducitur, pervertit judicium Christi, qui est justitia, & fructum illius vertunt in amaritudinem.*

Can.67. de pœn. dist. 1. Canon 67. de pœn. dist. 1. referendus est ad interpretationem cap. 9. vers. 10., ubi tradebat Sanctus Vir, Deum ad peccatorem summa benignitate converti, quotiescumque peccator ad Deum per humilem pœnitentiam convertatur, ibi: *Sævit, irascitur, & dicit se illaturum esse supplicia: si agamus pœnitentiam, ipsum quoque suæ pœnitebit sententiæ. Rursum &c.* Reliqua habentur apud Gratianum, & consonant cum integris Hieronymi codicibus post Romanam Correctionem.

Can.71. de pœn. dist. 1. & can. 24. de pœn. dist. 2. Canon 71. de pœn. dist. 1. ex integris Hieronymi codicibus supplendus erit, ubi Sanctus Vir interpretabatur verba illa Amos cap. 1. vers. 4. *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum .... & conteram vectem Damasci, & disperdam habitatorem de campo doli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis. &c.*, atque ita docebat: *Quod in principio dicitur, super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum, & secundum septuaginta, non aversabor eum, idest Damasci populum, sive Syrum, hunc sensum juxta historiam habere potest: Si semel meum esset populum persecutus, aut secundo, darem veniam; nunc vero cum tertio & quarto crudelis extiterit, ut captivam multitudinem plaustris ferreis tereret, nonne debeo eum plagis corripere, nonne clementiæ meæ vultum aversare ab eo? Juxta tropologiam vero hoc possumus dicere:* (his continetur Gratiani sententia) *primum peccatum est, cogitasse, quæ mala sunt. Secundum cogitationibus &c.* Atque hic idem canon apud Gratianum iterum laudatus est in dist. 2. de pœnit. numero 24.

De

De Commentariis in Abdiam.

Nomine Hieronymi in Commentariis in Abdiam refertur apud Gratianum canon 37. cau. 27. qu. 2., quem tamen apud Hieronymum non reperiri jam testati fuere Romani Correctores, & ego equidem post sedulam monumenti inquisitionem testari possum. Verba quidem illa *quapropter in filiabus vestris fornicabuntur, & sponsæ vestræ adulteræ erunt* pertinere videntur ad interpretationem capitis 4. Osee vers. 13., verum nihil apud Hieronymum legitur, quod cum Gratiani canone consonet. Quid ergo? Qui Gratianum pro idoneo fidejussore non habet, parum auctoritatis illi monumento inesse concludet. At si quis adeo morem gerere velit Gratiano, ut putet, adhuc ipsi esse adhærendum, dicere poterit, forte ea contineri in Commentariis Hieronymi in Abdiam, quæ ex injuria temporum deperdita hodie edita non habemus. Revera duos scripsit Hieronymus libros Commentariorum in Abdiam, primum juvenili adhuc fervens ætate, alterum jam senectute confectus ad Pammachium. Posteriorem quidem hodie habemus: prior autem desideratur. Referam ad hanc rem ingenuam Hieronymi confessionem, quam excipimus in præfatione posterioris Commentarii ad Pammachium his verbis: *Cum essem parvulus, ut parvulus loquebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus cogitabam: Postquam factus sum vir, quæ parvuli erant, deposui.... mereri debeo veniam, quod in adolescentia mea provocatus ardore, & studio scripturarum allegorice interpretatus sum Abdiam Prophetam, cujus historiam nesciebam.... Sperabam in scriniolis latere, quod scripseram, & ingenioli mei primam temeritatem ignibus voveram; cum subito de Italia adfertur exemplar a quodam juvene tot annis, quot ego quondam scripseram, laudante opusculum meum. Fateor miratus sum, quod quantumvis aliquis male scripserit, invenit similem lectorem sui. Ille prædicabat, ego erubescebam: Ille quasi mysticos intellectus ferebat ad Cælum; ego demisso capite confiteri pudorem meum prohibebar..... Infans eram, necdum scribere noveram, titubabat manus, tremebant articuli. Nunc ut nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo: Scio quod nescio.* Aurea hæc Hieronymi sententia duo nobis addiscenda traduntur. Primum est, cavendum unicuique quam maxime fore, ne, dum in veterum, Sanctorum etiam Patrum, monumenta animum, & mentem intendimus, sine discrimine legamus, & laudemus singula, quin deciduas quandoque aut omittamus, aut seponamus illorum sententias, modo disputantium fervori, modo immaturæ ætati scribentium condonandas; quamobrem minus sagax semper mihi visa fuit quorundam Oratorum industria, qui dum solidioribus Patrum dictis uti possent ad firmandam, quam prædicant veritatem, concisis monumentis paullo ardentibus, quasi altissimis utuntur, adeo ut si Patres præsentes audirent, quod illi *prædicant*, ipsi *erubescerent*, & dum illi *mysticos intellectus ferrent ad Cælum, isti demisso capite confiteri pudorem suum* quodammodo *prohiberentur*. Alterum est, quod ad rem nostram facit, cum de commentario quæritur, quod Hieronymus adhuc adolescens scripsit in Abdiam, tandem professus illud se igni devovisse, tanquam, in quo alacritas potius virentis ingenii, quam doctrinæ soliditas exhiberetur, dolens etiam quod idem liber præ manibus cujusquam adolescentuli extaret, aut aliis versaretur. Potuit ergo liber iste ad manum usque Gratiani, aut alterius Collectoris, qui

Can. 37. cau. 27. qu. 2.

qui Gratiano auctor extitit, devenire, unde decerptus fuerit laudatus Gratianeus canon 37. Verum cum hodie liber ille desideretur, frustra quis conari posset, ut canonem ad suos integros codices restitueret.

De Commentariis in Jonam.

Intermiserat Hieronymus studia sua, quæ in Commentariis in Prophetas impenderat, Michæam, Naum, Abacuch, Sophoniam, & Aggæum, cum opportunius visum fuit manus ad alia opera admovere, scilicet adversus Jovinianum scribere, & librum de viris illustribus elucubrare, aut Apologeticum, & alia nonnulla opuscula edere: Tandem *veluti quodam postliminio* reversus ad Prophetarum interpretationem Jonæ librum explicandum suscepit, ut ipse testatur in epistola ad Chromatium Episcopum in præfatione huic opusculo præposita. Ex interpretatione capitis 1. vers. 12. ibi: *Et dixit* (Jonas) *ad eos: tollite me, & mittite in mare &c.* depromtus est canon 11. cau. 23. qu. 5. Ibi autem Sanctus Doctor Jonæ verba refert ad Christi figuram, eatenus intelligendam, quatenus Christus Redemptor morti sese obtulit, ut omnes salvos faceret; quod nemini privato congruere posse tradit; cum nemini nostrum liceat sponte mortem sibi inferre, etiam prætextu aliis juvandi.

Can. 11. cau. 23. qu. 5.

Ex eodem capite 1. vers. 7. excerptus est canon 2. cau. 26. qu. 2. Ibidem expenditur, quod dicitur apud Jonam jactas fuisse sortes, ut dignosceretur subortæ procellæ caussa. Id equidem, si ordinarias rerum humanarum vires consideremus tantummodo, videbatur minus apte observatum, quod nautæ non ignorantes vim ventorum, & tempestatum repente emergentium quærerent auctorem instantis periculi inter eos, qui naviculo veherentur. Hinc ait Hieronymus fuisse id factum singulari quodam divino judicio his verbis: *Noverant naturam maris, & tanto tempore navigantes sciebant tempestatum, ventorumque rationes, & utique si solitos, & quos aliquando experti fuerant, fluctus, vidissent consurgere, nunquam sorte auctorem naufragii quærerent, & per rem incertam certum cuperent evitare discrimen. Nec statim debemus sub hoc exemplo sortibus credere, vel illud de actibus Apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte in Apostolatum Matthias eligitur, cum privilegia singulorum non possint legem facere communem: sicut enim in condemnationem Balaam asina loquitur, & Pharao, & Nabucodonosor in judicium sui somniis futura cognoscunt, & tamen Deum non intelligunt revelantem .... ita & hic fugitivus sorte deprehenditur, non viribus sortium, & maxime sortibus Ethnicorum, sed voluntate ejus, qui sortes regebat incertas.* His integra exhibetur sancti viri sententia, juxta quam clarius explicari poterit Gratiani monumentum.

Can. 2. cau. 26. qu. 2.

Supplere præterea juvabit verba canonis 30. de pœn. dist. 3., quæ exigenda sunt ad Proæmium Hieronymi in Jonam ad Chromatium ita scribentis: *Revera quantum ad Historias tam Hebræas, quam Græcas pertinet, & maxime Herodotum, legimus Niniven regnante apud Hebræos Josia, & Astiage Rege Medorum fuisse subversam. Ex quo intelligimus primo tempore ad Jonæ prædicationem acta pœnitentia Ninivitas veniam consecutos, postea vero in pristinis vitiis perseverantes Dei in se provocasse sententiam.*

Can. 30. de pœn. dist. 3.

De

De Commentariis in Michæam.

Amanuensium opera usus fuit Hieronymus in elucubrandis commentariis in Michæam, illis enim excipientibus, & scripto commendantibus ipse dictabat, atque perfectum libellum ad Paullam & Eustochium piissimas, & sacrarum literarum studiosissimas fœminas misit. Hinc depromtus est canon 4. dist. 35. ad interpretationem illorum verborum Michææ 2. vers. 9. *mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum*, quam sententiam non de mulieribus, sed potius de sacerdotibus Sanctus Doctor explicavit ex eo, quod in versione Septuaginta Interpretum aliter legeretur, ibi: *Duces populi mei projicientur de domibus deliciarum suarum*. Quamquam vero vulgata editio Hebraicis codicibus consonet, nihilominus Hieronymus hac in parte interpretatus est juxta versionem Septuaginta, quo pertinet memoratus canon 4., ad quem animadvertendum est, in nonnullis Gratiani codicibus legi *fartis prædicare corporibus*, cum legatur in vulgatis Hieronymi editionibus *farsis prædicare corporibus*. Can. 4. dist. 35.

Canon 19. dist. 50. pertinet ad interpretationem capitis 3. Michææ vers. 5. in illis verbis: *Hæc dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum &c.* De istis pseudoprophetis verba faciens Hieronymus ajebat: *Occidet Sol justitiæ super hujusmodi prophetas, & videbunt tenebras suas, & confundentur. Cumque divini magis, quam Prophetæ fuerint comprobati, ridebuntur super somniis suis, & populi, qui ab eis prius decepti fuerant, contra eos loquentur. Tunc enim ipsi magistri pænitentiam agent, & nemo eos exaudiet, nisi ego, quem offenderant. Et quia clemens sum, & nolo mortem peccatoris, sed cupio, ut revertatur, & vivat* (hic adfertur Ezechielis testimonium cap. 18., & exorditur Gratianus in laudato canone 19.) *cum exaudiero eos, dabo eis virtutem spiritus mei, & implebo eos judicio meo, & fortitudine, ut qui prius populum blandimentis decipiebant, postea vero annunciando deterreant, & ad rectam revocent viam, & qui caussa erroris fuerant, incipiant mederi vulneribus, quæ intulerant, & esse occasio sanitatis. Animadverte in præsenti loco, posse aliquem docere post peccatum, si tamen vitia pristina digna pœnitentia eluerit &c.* Cetera, quæ apud Gratianum sequuntur, cum integris Hieronymi codicibus penitus consonant. Gratianus hoc monumento utitur, ut demonstret, Sacerdotes etiam post gravissima admissa crimina & per pœnitentiam expiata posse restitui, ut suo officio in Ecclesia fungantur. Verum non hæc esse videtur Sancti Viri doctrina, dum de hæreticis agit, qui falsa fidei dogmata olim in vulgus spargebant, deinde ad veram fidem reversi peracta digna pœnitentia veritatis prædicatores esse incipiunt, & tanto fructuosius divinum ministerium exequuntur, quanto mirabilior audientibus adparet illorum secuta conversio. Si licet mihi Hieronymi dictis adjicere ejusdem rei luculentissimum exemplum, quid non operatus est Paullus Apostolus in prædicatione Evangelii Christi, quem omnes pridem Christianorum omnium infensum & acerrimum insecutorem agnoverant? Hæc igitur vera sunt, ubi de criminibus agatur in hæresi, vel infidelitate commissis, non de illis, quæ a Sacerdotibus perpetrata sunt, dum in Ecclesia Sacerdotio fungerentur. Can. 19. dist. 50.

Ad interpretationem ejusdem capitis 3. Michææ pertinent canones 23, & 24. cau. 1. qu. 1. Ibidem referuntur in primis verba Michææ, quemadmodum haben- Can. 23. & 24. cau. 1. qu. 1.

tur in versione Septuaginta Interpretum: *Duces eorum in muneribus judicabat &c.* ad quæ ait initio Hieronymus: *Nemo ambigit Jerusalem propter scelera, quæ in hoc capitulo describuntur, fuisse subversam.* Deinde post aliqua, ubi tradidit aliud esse prophetiam, aliud divinationem, inquit: *Nunquam enim divinatio in scripturis in bonam partem accipitur; non erit, ait, augurium in Jacob, neque divinatio in Israel. Videbantur sibi quidem esse Prophetæ, sed quia pecuniam accipiebant, prophetia ipsorum facta est divinatio.* (Verba hæc leguntur in laudato canone 24., quæ melius descripta fuissent fere in principio canonis 23.). *Petrus Apostolus, argentum, inquit, & aurum non habeo, poterat utique Simoni Mago vendere, quod petebat, imo poterat simulare vendentem; Spiritus enim Sanctus nec venumdari, nec emi potest, sed oblatam pecuniam cum offerente damnavit. Nunc videas Prophetas Jerusalem non habere in ore prophetiam, & in Domino requiescere, & dicere: non venient super nos mala, quorum caussa speculatorium Dei hostili aratro dividitur, & locus quondam pacis ruinis plenus sit, & templum Domini in vepres spinasque convertitur, & est habitaculum bestiarum. Nec quemquam moveat illud, quod in primo Regum libro legimus &c.* Hic sequuntur verba Gratiani usque ad versiculum *Unde in quarto libro*, quem nec apud Hieronymum reperiri jamdiu Romani Correctores testati sunt, nec revera Hieronymi esse stilus ipse palam facit. Vel ergo Gratianus e penu sua versiculum adjecit, vel ab obscuri nominis auctore Hieronymi sententiæ adjectum in suum codicem derivavit. Unum addo ad describendum integrum Hieronymi monumentum: nimirum post illa verba *offerre consueverant*, ista leguntur in vulgatis Sancti Doctoris codicibus: *Et tantummodo scripturam narrasse, quid illi voluerint, nec tamen intulisse, quod ipsi aut offerre ausi fuerint, aut prophetæ acceperint.*

Can. 44. cau. 1. qu. 1. Ex integris Hieronymi codicibus supplenda erit sententia canonis 44. cau. 1. qu. 1., quæ pertinet ad interpretationem ejusdem capitis 3. Michææ vers. 9. ibi: *Quia abominamini judicium*, quæ verba expendens Sanctus Doctor ait: *Potest autem & aliter accipi, quod Principes domus Jacob, Judices domus Israel abominentur, detestenturque judicium Dei Judicis sententiam declinantes, & omnem regulam scripturarum malis interpretationibus depravantes, isti ædificant Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate. Cum enim scriptura jubeat: ne inducas impium in tabernaculum justorum, & virum sanguinum, & dolosum abominetur Dominus, hi quoscumque de affectis suis ordinant clericos, & vitam eorum in scandalum populis exponentes, rei sunt infidelitatis eorum, qui scandalizantur.* Gratianus hæc verba quasi de simoniacis dicta interpretatus est, de quibus tamen nulla mentio apud Hieronymum habetur.

De Commentariis in Naum.

Can. 6. cau. 23. qu. 5. & Can. 44. de pœn. dist. 3. Item ut Paullam & Eustochium in sacris literis institueret, Commentaria Hieronymus edidit in Prophetam Naum, quæ se elucubravisse una cum memoratis Commentariis in Michæam idem ipse professus est in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum. Ex interpretatione capitis 1. Naum vers. 9. in illis verbis *quid cogitatis contra Dominum* decerptus est can. 6. cau. 23. qu. 5., cujus editio omnino consonat cum integris Hieronymi codicibus. Ad eundem canonem referendus est canon 44. de pœn. dist. 3., etenim hujus verba eadem sunt cum iis, quæ leguntur in laudato can. 6. vers. *quærat.* Quæ

Quæ habentur in can. 3. de pœn. dist. 31. laudantur in vetustis Gratiani exemplaribus sub hac inscriptione: *Item in principio Naum*. Revera apud Hieronymum in principio sui commentarii in Naum, seu in proœmio ad Paullam & Eustochium, eadem verba non legimus: tantum quædam similia exhibentur, ex quibus colligi potest, Gratianum non integrum Hieronymi edere voluisse monumentum, sed potius sancti viri sententiam aliis verbis proferre. Ita scribebat Hieronymus. *Juxta Septuaginta Interpretes in ordine prophetarum duodecim post Jonam Naum ponitur; quia videntur de eadem urbe prophetare. Scriptum siquidem est in Jona: factus est sermo Domini ad Jonam filium Amathi dicens: Surge & vade in Niniven civitatem magnam, & prædica in ea. In Naum vero istud exordium est: Assumptio Ninive: Liber visionis Naum Helkesæi. Igitur uterque de Ninive Assyriorum Metropoli, quæ nunc vocatur Ninus, texunt vaticinium. Porro in Hebraico post Jonam Michæas ponitur, & Michæam sequitur Naum, qui interpretatur consolator. Jam enim decem tribus ab Assyriis deductæ fuerant in captivitatem sub Ezechia Rege Juda, sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati adversus Niniven visio cernitur.* Can. 31. de pœn. dist. 3.

De Commentariis in Sophoniam.

Cum pluries jam ad Paullam & Eustochium piissimas feminas & literarum Divinarum studiosissimas scripsisset Hieronymus, atque ad easdem nonnulla Sacrarum Scripturarum commentaria direxisset, non defuerunt viri Sancto Doctori vehementer infensi, qui eundem de nimia, & arctiore cum illis necessitudine redarguerent; Quamobrem cum Sanctus Vir alia ad illas dirigenda in Prophetiam Sophoniæ commentaria in promptu haberet, non primum edere voluit, quam in proœmio sui operis apologia quadam se tueretur, in qua propterea plures religiosissimas fœminas laudaret, easque dignissimas diceret, quibuscum piissimi viri divinas institutiones tractarent. Memoravit inter ceteras Holdam, Deboram, Judith, Ester, Annam, Elisabeth, & Mariam in sacris etiam literis commendatas; & ex prophanis historiis memoratas voluit Aspasiam, Sapphonem, Themistam, Corneliam, & Catonis filiam conjugem Bruti, tandem ita concludens: *Dixisse sufficiat Dominum resurgentem primum apparuisse mulieribus, & Apostolorum illas fuisse Apostolas, ut erubescerent viri non quærere, quem jam fragilior sexus invenerat.* Itaque non indecorum sibi putavit Hieronymus, si quemadmodum alia, ita & ista in Sophoniam commentaria ad Paullam & Eustochium dirigeret, ut eas in lectione, & meditatione sacrorum dogmatum detineret. Ex illis commentariis in ea parte, qua explicatur caput 3. Sophoniæ vers. 4. ibi: *Sacerdotes ejus polluerunt Sanctum*, depromtus est canon 90. cau. 1. qu. 1., ubi observandum est, non eam fuisse Hieronymi sententiam, ut concluderetur, Eucharistiam valide, ut ajunt Scholæ, non confici, nisi personalia consecrantis Sacerdotis concurrant merita; quamquam enim id ex verborum cortice deduci posse quodammodo videatur, integra tamen sancti viri sententia tantum eo pertinet, ut tradat, improbos Sacerdotes gravissimis pœnis a Deo plectendos esse, quoties scelerum conscii ad offerendam Eucharistiam accederent. Quod perspicue magis deducitur ex subsequentibus verbis: etenim Hieronymus statim post verba a Gratiano descripta ita prosequitur: *Cum hæc faciant Principes, Judices, Prophetæ, Sacerdotes Hierusalem,* Can. 90. cau. 1. qu. 1.

 nihil-

nihilominus clemens, & justus est Dominus. Clemens in eo, quod a sua Ecclesia non recedit: justus in eo, quod reddit unicuique, quod meretur.

Can. 6. cau. 23. qu. 3. Canon 6. cau. 23. qu. 3. pertinet ad interpretationem capitis 1. Sophoniæ vers. 13. *& erit fortitudo eorum in direptionem*, ad quæ ita scribit Hieronymus: *Juxta tropologiam autem cum venerit tempus judicii, sive uniuscujusque mortis, & egressionis a sæculo, tunc omnis fortitudo eorum in direptionem erit, ut quod male valebat, & erigebatur adversus Dominum, infirmum, fractumque vertatur in melius. Velut siquis fortitudinem latronis, & piratæ, & furis diripiat, infirmosque eos reddat, prodest illis sua infirmitas; debilitata enim membra, quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt.*

De Commentariis in Aggæum.

Commentaria in Aggæum se scripsisse professus fuit ipse Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, quæ ad Paullam & Eustochium direxerat. Ex hoc libro habemus apud Gratianum canonem 61. & 80. cau. 1. qu. 1., uterque autem pertinet ad interpretationem capitis 2. vers. 5. in illis verbis: *Sic populus iste, & sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus, & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt*. Canonum illorum verba in veteribus Gratiani codicibus corrupta & depravata exhibebantur, hodie vero emendata prodierunt Romanorum Correctorum solertia.

(Can. 61. & 80 cau. 1. qu. 1.)

Can. 46. de pœn. dist. 3. Ad interpretationem capitis 1. Aggæi vers. 6. ibi: *Seminastis multum, & intulistis parum: comedetis, & non estis satiati &c.* pertinent verba canonis 46. de pœn. dist. 3., ubi ita scribit Hieronymus: *Siquando videris inter multa opera peccatorum facere quempiam nonnulla, quæ justa sunt; non est tam injustus Deus, ut propter multa mala paucorum obliviscatur bonorum, sed faciet eum illa tantum metere, quæ in bonam terram seminaverit, & in sua horrea congregare*, quæ sane verba non satis apposite Gratianus ad rem suam traduxit. Hæc est Sancti Doctoris sententia. Agebatur de Judæo populo tempore Aggæi sub Dario adhuc presso captivitatis onere, in quo, licet numero plures scelesti essent & peccatores, Deumque ad iracundiam provocantes, aliqui tamen religiosi & pii Deum reconciliare toti etiam populo videbantur; quamobrem proxima erat ex Divina Clementia redemtio populi, restitutio ejusdem in veterem patriam, & nova templi jamdudum diruti, & jacentis ædificatio. Hæc sane non video, quomodo potuerint Gratiani proposito penitus accommodari.

De Commentariis in Zachariam.

Can. 7. dist. 76. Tribus libellis interpretatus fuit Hieronymus Zachariæ Prophetiam, quos ad Exuperium Tolosanum Episcopum quasi *munusculum*, ut in præfatione prima dicitur, misit. Eos tamen perficere omnino, ac perpolire non potuit, quod urgeretur a Sisinnio Monacho, cui, dum iter suum maturaret, libros erat commendaturus. *Tanta celeritate dictamus* (verba sunt præfationis in secundum librum) *ut pene non sit emendandi spatium, dum frater Sisinnius Ægiptum ire festinat*. Et in præfatione

tione in librum 3. *Urget me frater Sisinnius incompta, & impolita transmittere, ut non dicam emendandi, sed ne relegendi quidem habeam facultatem . . . . Rudes ergo non mea culpa, sed studio portitoris suscipe libros*. Profitetur præterea Hieronymus jam Commentaria in Zachariam elucubrata fuisse ab Origene, Hippolyto, & Didymo, subjiciens eos interpretes nihil propemodum historiæ attigisse; quamobrem voluit ipse historica gesta a vetustioribus omissa supplere. Ad interpretationem capitis 8. vers. 19. ibi: *Hæc dicit Dominus exercituum: jejunium quarti, & jejunium quinti, & jejunium septimi, & jejunium decimi erit domui Juda in gaudium & lætitiam, & in solennitates præclaras: Veritatem & pacem diligite*, pertinet canon 7. dist. 76. Nonnulla ibidem Gratianus omisit, quæ in præsentia adjiciam, ut integra eliciatur sancti viri sententia: Ait ipse: *In hoc loco nostrorum multi multa dixerunt, & inter se dissonantia: Quidam obscuritatem silentio professi, quasi profundissimam foveam in commentariis transierunt, rectius arbitrantes nihil omnino, quam parum dicere. Cogimur igitur ad Hebræos recurrere, & scientiæ veritatem de fonte magis, quam de rivulis quærere, præsertim cum non prophetia aliqua de Christo, ubi tergiversari solent, & veritatem celare mendacio, sed historiæ ex præcedentibus, & consequentibus ordo texatur. Jejunium quarti mensis &c.* Quæ post ista sequuntur apud Gratianum, omnino consonant cum codicibus Hieronymi, dummodo pro illis verbis Gratiani *longis a terra sancta* ista substituas: *longis ad terram sanctam*.

De Commentariis in Malachiam.

Quæ Hieronymus scripsit Commentaria in Malachiam, directa fuerunt ad Minerium, & Alexandrum monachos. Professus est Sanctus Vir, jam ab Origene Prophetam illum fuisse explicatum, eo tamen interpretationis genere, quo historicis gestis omissis tota res ad tropologicas, & allegoricas sententias exigeretur; imo testatur multa apud Origenem occurrere, in quibus religiosis viris offendiculum esse posset, cum ibidem nonnulla essent Origeniani erroris semina, de ruina animarum e Cœlo demissarum. Hinc & planiorem, seu magis historicæ veritati conformem, & ab omni Origenis errore alienam interpretationem concinnare ipse voluit, ne deesset studiis virorum piorum mentem ad Malachiæ prophetiam intendentium, qua in re sollicitus admodum fuit in conferendis sacris libris, sive hebraicam editionem cum editione Interpretum Septuaginta. Ex his commentariis depromtus est canon 2. dist. 49., ubi Sanctus Doctor interpretabatur verba illa Malachiæ cap. 1. vers. 7. *Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus &c.* Gratianus in referendo Hieronymi monumento curavit potius, ut sententiam paucis contraheret, quam verba ipsa describeret, quæ propterea hoc in loco sunt integra subjicienda. Scribit Hieronymus: *Panes videlicet propositionis, quos juxta traditiones hebraicas ipsi serere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebatis, & nunc sumitis quoscumque de medio, & voce temeraria respondetis, & dicitis, in quo polluimus eos, sive te? dum enim sacramenta violantur, ipse, cujus sunt sacramenta, violatur. Hoc autem, quod sequitur: in eo, quod dicitis mensa Domini despecta est, possumus ita interpretari: quod reversi de Babylone necdum templo ædificato manentes in casulis, & in ruinis urbis antiquæ altare tantum extruxerant, non ejusdem gloriæ, cujus pristinum fuerat, & putabant deesse religionis sanctimoniam,*

Can. 2. dist. 49.

quia

quia deerat ædificationis ambitio. Tenues lineas duximus, quibus imprimenda est explanatio spiritualis. Corripit sermo divinus Episcopos, atque Presbyteros, & Diaconos negligentes, sive quoniam genus Sacerdotale, & Regale sumus, omnes qui baptizati in Christo Christi censemur nomine, cur despiciant nomen Dei. Et interrogantibus, in quo despexerint nomen ejus, caussam demonstrat offensæ. Offertis, inquit, super altare meum panem pollutum. Polluimus panem, idest Corpus Christi, quando indigni accedimus ad altare, & sordidi mundum sanguinem bibimus, & dicimus: mensa Domini despecta est; non quod hoc aliquis audeat dicere, & quod impie cogitat scelerata voce proferre, sed opera peccatorum despiciunt mensam Dei. Possumus & aliter dicere: Doctor Ecclesiæ, qui spiritualem conficit panem, & eum populis dividit, si vel propter humanam gloriam, vel lucra sæculi, quæ gloriam consequuntur, loquatur in populis, & divitibus blandiatur, & honorat peccatores, & juxta Jacobum suscipiat eos, qui cum annulis aureis ad se veniunt, & pauperes Sanctos repellat, nomen Dei despicit, & panem polluit doctrinarum, & in ipsum Deum jacit contumelias; mensam scripturarum ejus mensis idolorum, sæcularisque doctrinæ putans esse communem. Si offeratis cæcum &c. (hic est versiculus 8. Malachiæ in laudato cap. 1.) *De diversitate victimarum, & quæ vel offerri debeant, vel non offerri, in Levitico plenius discimus. Reversi itaque de Babylone Sacerdotes, & Levitæ, Janitores, atque Cantores, & Nathinnei, servique Salomonis, quorum Esdras scribit Catalogum, illicitas Deo victimas offerebant, cæcas videlicet, & claudas, ac varia debilitate confectas, hoc est enim, quod dicit languidum, uno cuncta sermone comprebendens. Si istiusmodi, inquit, duci tuo offerres munera, nonne respueret? Nonne sibi factam putaret injuriam, & hoc audetis offerre Deo, quod dare hominibus non audetis? Longum est nunc omnium victimarum aperire mysteria: De his tantum loquar, quæ præsenti capitulo continentur. Cæca est animæ victima, quæ non illustratur Christi lumine, nec habet oculum de Evangelio contuentem. Clauda est rogantis oratio, quæ duplici mente accedit ad precandum, & audit cum populo Judæorum: usquequo claudicatis utroque pede? & languida, & omni infirmitate cooperta, quæ non habet Chistum Dei virtutem, Deique sapientiam. Istiusmodi preces, quæ sine lumine veritatis sunt, & non habent sapientiæ firma vestigia, & debilitatibus variis contabescunt, si offerantur Ecclesiarum Principi, aut cuilibet erudito, sapientique Doctori, nonne repudiabuntur, & in contumeliam ejus recident, qui talia est ausus offerre?*

Can. 15. dist. 50. Canon 15. dist. 50. omnino consonat cum iis, quæ tradidit Hieronymus ad caput 13. Malachiæ vers. 3. ad illa verba: *Et purgabit filios Levi &c.* Verum non satis eadem congruere videntur proposito Gratiani, dum demonstrandum erat, Sacerdotes post gravia admissa crimina olim admissos fuisse ad exercenda ecclesiastica ministeria, si pœnitentiam egissent. Etenim vel ibidem Hieronymus de levioribus peccatis sermonem habebat, quemadmodum ex integro contextu deducitur, cum ante ipsa verba a Gratiano relata ita legatur: *Ipse his, qui peccant graviter, ignis conflans est, atque consumens, qui autem levia peccata committunt, herba fullonum, ut lotis munditiam restituat*; vel Sancti Doctoris ita explicanda est sententia, ut intelligatur de victimis spiritualibus, quæ mystice etiam a Laicis offerri dicuntur post peractam pœnitentiam; Siquidem illa verba canonis, *quid de ceteris est dicendum?* ad Laicos perspicue referuntur, de quibus propterea etiam sequentia sunt intelligenda. Demum quicumque integrum Malachiæ textum consideraverit, facile deprehendet, agi ibidem de ministris veteris testamenti per adventum

ventum Christi Domini in novo testamento purgandis, quoties de criminibus suis pœnitentiam egerint, quæ sane species longe distat a Gratiani proposito, cujus disputatio ad Sacerdotes novæ legis pertinet.

Ad idem caput 3. Malachiæ vers. 7. spectant verba canonis 65. cau. 16. qu. 1., *Can.65.*
ubi pro illis verbis *me supplantatis atque privatis .... Septuaginta transtulerunt* *cau. 16.*
.... & primitiis &c. notandum est apud Hieronymum paullo aliter legi, *qu. 1.*
nimirum: *me supplantatis, sive fraudatis, atque privatis .... Septuaginta interpretati sunt ... & primitivis &c.* Omitto, quæ jam a Romanis Correctoribus ex integris Hieronymi codicibus emendata fuerunt.

De Commentariis in Matthæum, & in Lucam.

A Commentariis in vetus testamentum editis gradum facio ad alia, quæ Sanctus Vir edidit in novum, cujusmodi illa sunt in primis, quæ elucubravit in Evangelium Matthæi. Scripta sunt ista postulante quodam Eusebio, qui prope Pascha discessurus a Sancto Doctore, non aliter abire voluit, quam si hoc opus meditandum susciperet. Indulsit Hieronymus, & duarum hebdomadarum spatio commentaria absolvit, ita tamen, ut, quemadmodum ipse fatetur, sibi non superesset tempus ad emendationem, vel exactionem ad puros mundosque codices, eo vel magis, quia eo tempore jam a tribus mensibus ægrotatione languesceret, nec posset magnitudine laboris brevitatem temporis fallere. Professus est velle se *periclitari magis apud doctos*, quam *Eusebio sedule postulanti quidquam negare*. Adjecit præterea, se ex viris eruditis nihil in illud opus derivare potuisse, licet plures legisset, secutum autem se penitus literalem, & historicam interpretationem brevibus digestam, intermixtis identidem spiritualis intelligentiæ veluti flosculis, uberiorem, & elegantiorem interpretationem sibi reservans in tempora commodiora. Sic demonstrata qualitate libri, unde unusquisque facile de monumentis exinde decerptis sententiam ferat, accedo ad Gratianeos canones, ex quibus pri-
mus exhibetur canon 44. cau. 11. qu. 3. Hunc olim valde corruptum in codi- *Can.44.*
cibus Gratiani emendatum ediderunt Correctores Romani; Nonnulla adhuc adji- *cau. 11.*
cienda ego puto, ut clarior adpareat Sancti Doctoris sententia. Expendebat Hie- *qu. 3.*
ronymus verba illa Matthæi 16. *Et tibi dabo claves regni cœlorum, & quodcumque ligaveris super terram &c.*, ad quam rem ita scribebat. *Istum locum Episcopi, & Presbyteri non intelligentes aliquid sibi de Pharisæorum assumunt supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Deum non sententia Sacerdotum, sed reorum vita quæratur. Legimus in Levitico de leprosis &c.* Sequuntur hic verba illa, quæ Romani Correctores ediderunt, ad quæ Gratianeus canon erit exigendus. Arguebat autem ibidem Sanctus Vir effrænes illas quorundam Presbyterorum, aut Episcoporum sui temporis sententias, qui putabant se jure posse & reos etiam sine pœnitentia solvere, & innocentes temere & sine caussa damnare. Atque id, ut suspicor, pressius urgebat, quod ipse Sacerdotibus nonnullis admodum erat invisus, aliquandiu etiam dire vexatus, quod explicare malebat Eusebio Romam ituro, qua in urbe æmuli ejus doctrinæ degebant, & multa adversus illum in vulgus spargere non dubitabant.

Can. 40. cau. 27. qu. 2. Canon 40. cau. 27. qu. 2. omnino consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus ad interpretationem cap. 1. Matthæi in illis verbis: *Genuit Joseph Virum Mariæ*, & in illis: *Joseph fili David noli timere accipere Mariam conjugem tuam*.

Can. 2. cau. 32. qu. 1. Omnino etiam consonat cum vulgatis Hieronymi codicibus canon 2. cau. 32. qu. 1. ad interpretationem verborum Matthæi cap. 19. *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem &c.* Hæc ipsa Evangelii verba collocanda erunt initio memorati canonis 2. pro illis, quæ ibidem descripsit Gratianus.

Can. 4. cau. 32. qu. 2. Jam adnotaverunt Correctores Romani, canonem 4. cau. 32. qu. 2. non penes Hieronymum, sed potius apud Origenem reperiri in homilia 6. in Numeros ad caput 11. vers. 25. ibi: *Et requievit super eos Spiritus, & prophetarunt omnes*. Verum nondum satis hac in re in claro lumine collocatum arbitror Gratiani monumentum, nisi adhuc mentem Origenis aperiamus, ne forte imprudens quispiam in fragmento Gratianeo consistens exinde colligat, nuptiales actus inter crimina, & Deo detestabilia opera adcenseri. Explicabatur ibidem non quælibet Sancti Spiritus præsentia, sed illa, qua quis singulari ratione per dona, quæ recentiores *gratias gratis datas* adpellant, illustratur; & tradebatur, non semper, & ubique Spiritum Sanctum hæc dona concedentem adesse, etiamsi agatur de prophetis, quos ceteroqui divinus idem Spiritus veluti singulares divinæ virtutis præcones assumsit. Huc igitur pertinet integra Origenis sententia, quam in præsenti describam, prout apud Origenem exhibetur, ibi: *Ego autem licet non usquequaque pronunciem, puto tamen, quod sint nonnulla etiam communium hominum gesta, quæ quamvis peccato careant, non tamen digna videantur, quibus interesse putemus Spiritum Sanctum. Ut verbi gratia dixerim, connubia quidem legitima carent quidem peccato, nec tamen tempore illo, quo conjugales actus geruntur, præsentia S. Spiritus dabitur, etiamsi propheta esse videatur, qui officio generationis obsequitur. Sed & alia plura sunt, in quibus sufficit sola vis humana, & neque res indiget, neque decet, adesse præsentiam Spiritus Sancti. Sed in hæc per excessum quendam incurrimus, dum ostendere volumus, super solum Dominum, & Salvatorem meum Jesum mansisse semper Spiritum Dei, in ceteris autem omnibus Sanctis, & sicut in septuaginta senioribus, a quibus verbi hujus processit exordium, requievisse tantum Spiritum Dei, & operatum esse in tempore eo, quo expediebat iis, per quos operabatur, & utile erat iis, quibus ministrabatur.*

Can. 38. de pœn. dist. 3. Canon 38. de pœn. dist. 3. habetur apud Hieronymum in commentario ad illa verba Matthæi cap. 27. *Judas . . . pœnitentia ductus retulit triginta argenteos . . . . at illi dixerunt: Quid ad nos &c.*, ad quæ ita scribit Sanctus Doctor: *Nihil profuit ei sera pœnitentia, per quam scelus corrigere non potuit. Si quando sic frater peccat in fratrem, ut emendare valeat, quod peccavit, potest ei dimitti; Sin autem permanent opera, frustra voce assumitur pœnitentia. Hoc est, quod in psalmo de eodem infelicissimo Juda dicitur, & oratio ejus fiat in peccatum; ut non solum emendare nequiverit proditionis nefas, sed ad prius scelus etiam proprii homicidii crimen addiderit.* Ex his juvabit Gratianeum canonem emendare.

Can. 88. de cons. dist. 2. Ad illa verba Matthæi cap. 26. *Accipite & comedite, hoc est corpus meum* pertinet canon 88. de cons. dist. 2., ubi exhibetur Hieronymi interpretatio. Et quidem cum integris Sancti Viri codicibus Gratianea editio consonat, dummodo pro illis verbis *in veritate sui corporis* legas, *veritatem sui corporis*.

Ad

Ad eadem commentaria Hieronymi in Evangelium Matthæi referendus etiam est canon 6. verf. *Finge* cau. 32. qu. 5. , licet apud Gratianum exhibeatur , quasi depromtus ex commentariis super Lucam ; Neque enim ulla sunt in Lucam Hieronymi commentaria. Sane eadem verba habentur apud Sanctum Doctorem, ubi interpretabatur verba Matthæi cap. 11. *Jugum enim meum suave est , & onus meum leve*. Qua occasione Sanctus Vir discrimen tradidit, quod intercedit inter legem veterem a Deo datam Judæis, & Legem Christi Servatoris , docens in lege vetere executionem potius delictorum pœnis fuisse mulctatam ; at in lege nova Evangelii respici potissimum voluntatem in delinquentibus coercendis. Exemplum adtulit in rem propositam his verbis: *Finge in persecutione aliquam Virginem prostitutam . Hæc apud Evangelium , quia voluntate non peccat , virgo suscipitur , in lege quasi corrupta repudiatur*. Can. 6. §.2.cau. 32.qu.5.

De Commentariis in Epistolas Paulli , & primum in Epistolas ad Romanos , & ad Corinthios .

Senio jam confectum , laboribusque diuturnis propemodum fractum in plures epistolas Apostoli Paulli postulante Heliodoro studiosissimo sui scripsisse se testatur Hieronymus in proœmio in epistolam ad Romanos. Gratianus in can. 6. verf. *non potest* cau. 32. qu. 5. fragmentum quoddam recensuit , quasi depromtum ex commentariis Sancti Doctoris in epistolam ad Romanos. Invenitur autem potius apud Origenem, quemadmodum jam animadverterunt Romani Correctores, una adjicientes Origenis verba, ad quæ fragmentum illud exigeretur. Forte nomen Hieronymi irrepere potuit pro nomine Origenis, quia non pauca Origenis opera Hieronymus latinitate donavit. Can. 6. §.1.cau. 32.qu.5.

Itaque cum aliud non sit apud Gratianum, quod sit referendum ad commentaria in epistolam ad Romanos, ad canonem 3. cau. 32. qu. 1. recta via progredior, qui Hieronymo inscribitur in commentariis epistolæ 1. ad Cor. cap. 6. verf. 18. ad ea verba: *Omne peccatum , quodcumque fecerit homo , extra corpus est , qui autem fornicatur , in corpus suum peccat*; quæ verba bifariam Hieronymus explicavit. Primo enim ait , fornicationem ex eo potissimum præ ceteris criminibus esse vitandam, quia duo simul eodem vitio perire solent, quod in aliis privatis criminibus minime evenit. Idcirco , qui fornicatur , dicitur in corpus suum peccare, quia in caussa est, cur alius peccet , quem sibi jungendo , corpus quodammodo suum effecit juxta illud, quod superius scripserat Apostolus : *Qui adhæret meretrici , unum corpus efficitur*. Secundo ait : *Item alia expositio*: *De his , qui sunt in conjugio constituti , Apostolus sumit exemplum : quomodo , inquit , scriptum est , erunt duo in carne una , idest vir & uxor unum corpus efficitur? Unde si aliquis ipsorum fuerit fornicatus , peccat in alium , quasi in proprium corpus . Residua autem peccata specialia uniuscujusque sunt , nec alterum condemnant*. His Hieronymi verbis abusus esse videtur Gratianus in memorato canone 3. , ubi diversa omnino sententia exhibetur, traditurque uxorem adulteri adultero ipsi licite jungi non posse, quando Sanctus Vir tantum innuit eo in loco, virum adulterum in uxorem suam peccare , & in eandem injuriam sane gravissimam inferre. Similia quædam etiam Can. 3. cau. 32. qu. 1.

sunt in Glossa ordinaria ad eundem Paulli locum, his verbis: *In conjugio positus quæcumque fecerit peccata, non infestat uxorem propriam; Si autem fornicatus fuerit cum aliis, maculat eam, ut non sit licita, sed quasi adultera, ut vir, pœnitentiam accipere debet, si patitur uxorem in adulterio manere. Inde habemus, quod nisi resipuerit vir, debet eum dimittere uxor.* Verum quidquid sit de hujus monumenti lectione, opus est hinc retrospicere, & quisnam fuerit horum commentariorum Hieronymo tributorum auctor, penitius investigare. Nimirum sunt viri eruditissimi, qui commentaria illa, quæ ad Heliodorum directa præseferuntur, Hieronymo non solum non adscribi posse, sed nec debere scripserunt, imo & suspicati sunt, esse eadem Pelagii Hæresiarchæ. Revera adparet in commentariis illis Heliodoro dicatis maxima styli diversitas, quoties cum aliis Hieronymianis operibus conferantur, atque auctor ipsorum brevissimis & concisis sententiis omnia absolvit, quando Hieronymus de more disertus agnoscitur. Præterea auctor commentariorum in epistolam ad Romanos, qui idem est cum auctore commentariorum in epistolas ad Corinthios, in capite 7. scripsit insanire eos, qui peccatum originis e protoparente nostro in posteros derivasse quasi ex traduce dicerent, potius autem dicendum esse, non alia ratione in posteros peccatum traduci, quam quod ad exemplum Protoparentum posteri etiam novis se criminibus maculent; quam sane sententiam, nemo Hieronymo, facile autem unusquisque Pelagio adtribuet. Non adjicio plura, cum alia hujus generis argumenta a viris eruditissimis congesta jam sint, quibus adpareat, ea commentaria merito abs Hieronymo abjudicari. Contraham orationem potius ad laudatum canonem 3., demonstrando, sententiam ibidem exhibitam Hieronymi esse non posse, quod facile eveniet, quoties fragmentum illud cum aliis genuinis Hieronymi monumentis conferam. Extat inter epistolas Hieronymi epistola ad Amandum Presbyterum, qui a Sancto Viro petierat, ut quædam sacrarum literarum testimonia explicarentur. Inter cetera postulavit, quomodo interpretandus esset Paullus in laudatis verbis: *Omne peccatum, quod fecerit homo, extra corpus est: Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Interrogationi ita respondit Sanctus Doctor: *Sanctus Apostolus contra luxuriam disputans, & in superioribus dicens: Escæ ventri, & venter escis; Deus autem & hunc & illas destruet, consequenter venit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, ventremque distentum cibo, & vini potionibus irrigatum voluptas genitalium sequitur, atque, ut alibi dictum est, pro membrorum ordine ordo vitiorum est. Omne itaque peccatum, v. gr. furtum, homicidum, rapina, perjurium, & cetera his similia, post factum pœnitudinem habent, & licet invitet lucrum, tamen mordet conscientia. Voluptas sola ac libido etiam in ipso tempore pœnitendi præteritos stimulos patitur, & titillationem carnis, & incentiva peccati, ut per hæc, quæ corrigi cupimus, cogitantes, rursum sit materia delinquendi. Aliter: cetera forinsecus sunt: Quidquid enim egerimus, in alios agimus: Fornicatio non solum conscientiam fornicantis, sed & corpus maculat, ac secundum sententiam Domini, qua ait: Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam, etiam ipse cum meretrice unum corpus efficitur, & peccat in corpus suum, dum Corpus Christi facit esse corpus meretricis. Dicamus & aliter, ne ullam Græcorum sententiam præterire videamur. Aliud est peccare per corpus; aliud in corpore. Furtum, homicidium, & cetera absque fornicatione peccata manu administramus extrinsecus: Fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur a nobis, non per corpus in alios; & per præpositio mini-*

ministerium habet, in *autem in se passionem. Sunt, qui ita edisserant, quod secundum scripturam uxor viri corpus sit, & quicumque fuerit fornicatus, peccet in corpus suum, hoc est in uxorem, dum eam sua fornicatione commaculat, & facit eam non peccantem sua commixtione peccare*. Ita Amando interroganti arbitratus est se satisfecisse Hieronymus, & propositi Paullini textus absolvisse interpretationem. Rogo nunc, quare hoc loco alio modo interpretatus fuerit sententiam Paulli, quam in laudatis commentariis ad Heliodorum directis eadem explicetur? Sagax profecto, & veritati admodum conformis hæc ad Amandum missa illustratio: Cur vel eadem Heliodoro percontanti non repetitur, aut saltem cur ad Amandum illa non mittitur, quæ ad Heliodorum scripta erat, quoties recentior epistola ad Amandum missa esse credatur? Imo notatu dignissimum est, quod Hieronymus postremo loco in epistola ad Amandum rejicere videatur, aut saltem referre tanquam non suam, sed aliorum non satis probatam opinionem, quæ ceteroqui Hieronymi esset, si ipsius essent commentaria ad Heliodorum; atque id ipsum est, quod sub Hieronymi nomine in laudato canone 3. describitur. Quæ cum ita sint, jure concludere possum, perperam Gratianeum illum canonem Hieronymo fuisse tributum.

De Commentariis in Epistolam ad Galatas.

Alia ratio est commentariorum in epistolam Paulli ad Galatas, quæ revera Hieronymus edidit, atque ad Paullam & Eustochium religiosas feminas direxit. In iis Sanctus Vir methodo analitica singula Paulli capita explicavit imitatus Origenem, Didymum, Eusebium Emissenum, & Theodorum Heracliotem, quemadmodum ipse in sua præfatione confitetur; & quidem initio monet, quinam fuerit Apostoli scopus, dum non ad eos Galatas scripserat, *qui ex Judæis in Christum crediderant, & paternas putabant ceremonias observandas, sed ad eos, qui ex Gentibus fidem Evangelii receperant, & rursum retro lapsi quorundam fuerant auctoritate deterriti, asserentium Petrum quoque, & Jacobum, & totas Judææ Ecclesias Evangelium Christi cum Lege veteri miscuisse. Ipsum etiam Paullum aliud in Judæa facere, aliud nationibus prædicare, & frustra eos in crucifixum credere; si id negligendum putarent, quod Apostolorum Principes observarent. Quamobrem ita caute inter utrumque & medius incedit, ut nec Evangelii prodat gratiam pressus pondere, & auctoritate majorum, nec præcessoribus faceret injuriam, dum adsertor est gratiæ*. Is igitur erat præcipuus Paulli Apostoli scopus, cui Hieronymus interpretationem suam passim accommodavit.

Ex iis commentariis depromtus est canon 22. dist. 86. ad interpretationem capitis 6. vers. 2. ibi: *Alter alterius onera portate*, ad quæ ita scribit Hieronymus: *Qui clementiam non habet, nec indutus est viscera misericordiæ & lacrymarum, quamvis spiritualis sit, non adimplebit legem Christi*. Quam sententiam adhuc clarius explicat, hæc verba subjiciendo: *Siquis infirmus in fide est, & adhuc lacte nutritur infantiæ, nec potest tam cito a legali observatione ad spiritualia sacramenta transire, vos, qui robustiores estis* (Galatas alloquitur) *ejus onera portate, ne per scientiam vestram frater pereat, pro quo Christus est mortuus*. *Can. 22. dist. 86.*

Can.64. & 65. cau. 1. qu. 1. Canon 64. cau. 1. qu. 1. legitur ibidem ad interpretationem verſ. 11. cap. 1. ibi: *Quod evangelizatum eſt a me, quia non eſt ſecundum hominem*. Verba Gratiani cum vulgatis Hieronymi codicibus omnino conſonant, quemadmodum etiam conſonant verba canonis 65. eadem cauſſa & quæſtione, ad interpretationem cap. 5. verſ. 14. ibi: *Omnis enim lex in uno ſermone impletur: Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum*.

Can.33. cau. 2. qu. 7. Non eſt mihi elaborandum in interpretatione canonis 33. cau. 2. qu. 7., utpote qui apud Hieronymum deſideretur, imo nec ullo modo Sancto Doctori adſcribi poſſit, cum Sanctus Vir potius reprehenſionem Petri a Paullo factam fictione quadam contigiſſe arbitratus fuerit, utili ſimulatione, ſcilicet, ut *uterque populus ſalvus fieret, dum & qui circumciſionem laudant, Petrum ſequuntur, & qui circumcidi nolunt, Paulli prædicant libertatem*. Præterea Hieronymi propoſito accommodatum non erat, efferre Paulli alacritatem, dum Petro Apoſtolo reſtitit, cum profeſſus fuerit, ſe agere adverſus Porphyrium, qui Paullum reſiſtentem Petro procacitatis redarguebat. Romani Correctores Gratianei canonis originem inveſtigantes, animadverterunt, eum deſumtum fuiſſe ex gloſſa ordinaria interlineari; adjecerunt etiam, ſimilia quædam apud Ambroſium recenſeri, quibus profecto clarius explicatur, quod paucis Gratianus in canone ſuo perſtrinxerat. Ut vero magis liquido adpareat, quod modo dixeram, Hieronymum ad ſimulationem quandam vertiſſe, quod dicitur de Petro a Paullo correpto, ſufficit mentem intendere ad canonem 21. cau. 22. qu. 2., ubi Hieronymus expendit cap. 2. epiſtolæ ad Galatas verſ. 11. & 14., atque inter cetera nonnulla adducit utilis ſimulationis exempla. Verba Gratiani omnino conſonant cum vulgatis Hieronymi codicibus.

Can.21. cau. 22. qu. 2.

Can.13. cau. 23. qu. 4. Canon 13. cau. 23. qu. 4. pertinet ad interpretationem illorum verborum cap. 4. verſ. 29., ubi de duobus Abrahæ filiis dicitur: *Is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum*. Correctores Romani ex codice Vaticano adnotaverunt, legendum eſſe *Lucam bovem*, ubi in vulgatis Hieronymi codicibus legitur: *Lucem bovem*. Hoc nomine deſignantur Elephantes; quemadmodum enim colligitur ex Plinio lib. 8. cap. 6. Elephantes Italia primum vidit Pyrrhi Regis bello, & Boves Lucas appellavit in Lucania viſos; Dicti autem ſunt boves, ex eo, quod Itali ad ea uſque tempora majus animal non noſſent, quam bovem.

Can.30. cau. 23. qu. 5. Canon 30. cau. 23. qu. 5. exhibet interpretationem verborum Paulli cap. 3. verſ. 21. *Lex ergo adverſus promiſſa Dei?*, ad quæ ita ſcribit Sanctus Doctor: *Nec vero exiſtimandum Scripturam auctorem eſſe peccati, quia omnia ſub peccato concluſiſſe dicatur, quum mandatum, quod ex jure præcipitur, oſtendat potius, arguatque peccatum, quam ſit cauſſa peccati; Quomodo & judex non eſt auctor ſceleris nequam homines vinciendo, ſed concludit eos, & nocentes ſententiæ ſuæ auctoritate pronunciat*. Ex his liquet, Gratianum abuſum quodammodo fuiſſe Hieronymi monumento, cum ex eo colligere voluit, judicem in eo non peccare, in quo homines improbos puniat: At Hieronymus non id ſcribebat, tradens potius, judicem peccata ſceleſtorum punientem cauſſam non præbere eorundem ſceleſtorum criminibus, quemadmodum nec Deus ferendo legem cauſſam præbet peccatis contra editam legem admiſſis.

Canon

Canon 16. cau. 24. qu. 3. spectat ad interpretationem verborum Paulli cap. 5. vers. 8. *Modicum fermentum totam massam corrumpit*; Ad quæ tropologiam sequendo Hieronymus ita scribit: *Secandæ putridæ carnes, & scabiosum animal a caulis ovium repellendum, ne tota domus, massa, corpus, & pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arrius in Alexandia una scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem ejus flamma populata est.* Can. 16. cau. 24. qu. 3.

Canon 27. cau. 24. qu. 3. pertinet ad interpretationem capitis 5. vers. 20. & 21., ubi apud Apostolum varia vitiorum genera recensentur, *dissensiones, sectæ*, (apud Hieronymum *hæreses* appellantur), *invidiæ &c.* Ad vocem illam *hæreses* ea subjicitur interpretatio, qualis exhibetur in memorato can. 27., ubi in postremis verbis ita legendum est ex vulgatis Hieronymi codicibus: *Et de carnis operibus est, eligens quæ pejora sunt*. Eundem versiculum 21. cap. 5. expendit Hieronymus in can. 12. cau. 32. qu. 4., ubi *opera carnis, fornicatio, immunditia, & luxuria* juxta mentem Apostoli recensentur. In eo canone jam animadverterunt Correctores Romani, omittendam esse vocem illam *luxuriæ*, utpote quæ in integris Hieronymi codicibus desideretur. Can. 27. cau. 24. qu. 3. Can. 12. cau. 32. qu. 4.

De Commentariis in Epistolam ad Ephesios.

Optimo etiam jure Hieronymo tribuuntur, quæ sub ejus nomine circumferuntur commentaria in epistolam Paulli ad Ephesios, directa ad religiosissimas feminas Paullam & Eustochium in tres libellos digesta. In præfatione tradidit Sanctus Vir rationem, cur paullo obscuriores Apostoli sententiæ in ea epistola videantur, simulque caussam scribendi ostendit, ut commodiore interpretatione unusquisque Apostoli mentem attingeret. Hinc ait de Paullo: *Scribebat ad Ephesios Dianam colentes, non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, sed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentirentur omnium eam bestiarum, & viventium esse nutricem* (hujusmodi multimammiæ Deæ simulacrum Romæ repertum fuisse sub Leone X. testatur Chartharius in libro, cui titulus *Imagini degli Dei antichi* pag. mihi 61., ubi etiam iconem exhibet.) *Scribebat autem ad Metropolim Asiæ Civitatem, in qua ita Idololatria, & quod semper Idololatriam sequitur, artium magicarum præstigiæ viguerant &c.* Non est inutilis generalis hæc observatio, ut interpretaturi Gratianea monumenta, simul & Paulli epistolam, & Hieronymianas in ipsam elucubrationes facilius adsequamur; quippe illud esse semper debet accurati Interpretis officium, uti innuit idem Hieronymus in can. 3. dist. 29., cujus verba cum integris Sancti Viri codicibus omnino consonant, ubi agitur de Sacrarum scripturarum interpretatione, ut ex variis locorum, temporum, personarum, & id genus adjunctis germana auctoris sententia eruatur. Can. 3. dist. 29.

Hinc facile percipiemus sententiam canonis 3. dist. 37., ubi exhibetur explicatio verborum Paulli cap. 4. vers. 17. *Non ambuletis, sicut & gentes ambulant in vanitate sensus sui*. Illic ars dialectica reprobatur, quam Gentiles superstitionum tuendarum caussa profitebantur; una etiam reprobatur ars physica, ex cujus principiis positis deducebantur Ephesii ad memoratam illam multimammiam Dianæ statuam colendam, quam viventium omnium productricem, seu nutricem arbitra- Can. 3. dist. 37

trabantur. Præterea reprobatur ars metrica, qua divinationes, atque præstigia compositorum artificiose verborum complexibus exercebantur, nihil enim Magis antiquius erat, quam conciso metro obscuritate singula involvere, ut divini facilius viderentur. Ceterum non erat, cur Gratianus eo fragmento uteretur, ad demonstrandum vetitam Sacerdotibus esse dialecticæ, physicæ, metricæque artis peritiam; debebat enim perpendere Collector verba Hieronymi in laudata præfatione, quæ idem ipse retulit in can. 3. dist. 29., personas scilicet, ad quas scribebatur, esse potissimum attendendas; illis enim ars dialectica, & physica, & metrica nocere poterat, non ceteris, quibus ad assequendam rerum etiam divinarum peritiam eædem artes possunt aptissimo officio famulari. Adhuc observandum est, pro illis verbis Gratiani *dialectica arte . . . in quoddam inane demergitur, qui jambum ferit, qui tantum . . . ut ad alteram partem transeam &c.* in nonnullis Hieronymi codicibus legi: *In dialectica arte . . . quoddam inane demergit, qui jambum struit, qui tantam . . . ut alteram partem transeam &c.* Dicitur ibidem altera pars, ad quam transibat Hieronymus, quia in præcedentibus verbis ita scripserat: *Vanitas sensus, & mentis obscuritas bifariam dividitur, in sæculi hujus negotia, & in sapientiam sæcularem: Quando & in his, quæ mundi hujus sunt, & cito transeunt, detinemur, aut non profutura cognoscimus. Nonne vobis videtur &c.* Exposuerat Sanctus Vir in prioribus laudati canonis 5. verbis vanitatem sensus, prout referebatur *ad sapientiam sæcularem*; ad alteram deinde partem progressus est, prout scilicet referebatur *ad negotia hujus sæculi*.

Can. 5. dist. 37. Canon 5. dist. 37. spectat ad interpretationem capitis 6. epistolæ Paulli vers. 4. ibi: *Et vos Patres educate illos* (filios) *in disciplina, & correctione Domini*. Quæ verba Episcopis consideranda proponit Hieronymus, ut juxta Apostoli monitum filios suos erudiant. Verba quidem Gratiani consonant cum integris Sancti Doctoris codicibus; nonnullæ tamen ibidem occurrunt voces, quæ videntur explicatione indigere. In primis mentio ibidem fit cujusdam *Calendariæ Strenæ*. Strena idem sonat apud Latinos, ac munusculum quoddam datum certis diebus festivis boni ominis gratia, ita dictum, quasi *terna*, vel *trina*, quia ominabantur in ejus datione secundum etiam & tertium venturum similem diem; addita litera *S*, qui mos erat veterum, quemadmodum adparet in nomine *litis*, & *loci*, quod aliquando scimus ita pronunciatum *stlitis*, & *stloci*. Symmacchus lib. 10. epist. 28. ait *Strenas* nominatas ex eo, quod in urbe Martia auctoritate Tatii Regis solebant ineunte anno fieri auguria exhibitis verbenis felicis arboris ex luco *Sterniæ*; de quo usu mentionem etiam fecit Svetonius in Caligula cap. 42. Ergo *Calendariam strenam* dixit Hieronymus, quod boni ominis caussa, Calendis forte Januariis, quæ apud veteres maxime solennes erant ob jocos, & ludrica, concedebantur. Præterea mentio fit *Saturnalium sportularum*. Harum nomine intelligenda sunt munera quædam, quæ ultro citroque mittere, ac recipere solebant Cives epularum, & comessationum caussa, quotiescumque Saturnales ludi celebrarentur, in memoriam Saturnalis ætatis, qua vulgo ferebatur omnia fuisse communia, ut tradit Macrobius in lib. 1. Saturnalium cap. 7. Demum mentio fit in eodem canone *Muneris Minervalis*; quo nomine designabantur apud veteres munera, quæ adferri solebant præceptoribus ab iis, qui sese primum in discipulos commendabant, quasi in honorem Minervæ, cujus imago in Scholis pingi solebat, uti scribit Varro in lib. 3. de Romana Republica cap. 2.

Ad

Ad canonem 1. dist. 92. nihil singulare occurrit, quod adnotemus. Pertinet ille ad interpretationem verborum Paulli ad Ephesios cap. 5. vers. 19. Tantum dicam, pro illis Gratiani verbis *liniendæ sunt* legi in vulgatis Hieronymi codicibus *colliniendas*. Can. 1. dist. 92.

In canone 21. cau. 22. qu. 5. explicantur verba illa Apostoli cap. 4. vers. 29. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed siquis bonus ad ædificationem opportunitatis, ut det gratiam audientibus*. Hinc scribit Sanctus Doctor: *Quotiescumque ex sermone nostro aliquis proficit, & juxta opportunitatem loci, temporis, & personæ ædificat audientes, bonus de ore nostro sermo processit. Quoties vero loquimur, aut non in tempore &c.* Reliqua non persequor, quum integra apud Gratianum legantur. Can. 21. cau. 22. qu. 5.

In canone 2. cau. 32. qu. 2. expenduntur verba Paulli cap. 5. vers. 24. ibi: *Sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus*; Et paullo inferius apud Hieronymum ad interpretationem ejusdem versiculi leguntur verba canonis 70. de pœn. dist. 1., quæ hodie a Romanis Correctoribus rite emendata eduntur. Pro illis verbis *rugam habuit*, lego adhuc in vulgatis Hieronymi codicibus *rugam habuerat*. Can. 2. cau. 32. qu. 2. & Can. 70. de pœn. dist. 1.

Quod in canone 49. de cons. dist. 2. exhibetur, plurimum valere potest adversus recentiores hæreticos, qui perperam de Sacrificio Missæ a Christo servatore instituto scripserunt; etenim ibi dum Hieronymus interpretaretur verba Paulli cap. 1. vers. 7. *in quo habemus redemtionem per sanguinem ejus*, ait Christum Dei filium in redemtione nostra esse operatum, & subdit: *Dupliciter vero Sanguis Christi, & Caro intelligitur: vel spiritualis illa, atque divina, de qua ipse dixit: Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus; & nisi manducaveritis carnem meam, & sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam; vel caro & sanguis, quæ crucifixa est, & qui militis effusus est lancea*. Quid apertius proferri in medium potest ad duplex significandum mysterium, primum scilicet Sacrificium Christi in cruce, deinde Sacrificium ejusdem Christi in altari, utrobique salutem nostram Servatore ipso operante? Can. 49. de cons. dist. 2.

Canon 81. de cons. dist. 4. referendus est ad caput 4. epistolæ Paulli vers. 5. ibi: *Unum baptisma*. Verba Gratiani olim depravata jacebant; hodie vero restituta sunt, atque ad integros Hieronymi codices exacta. Can. 81. de cons. dist. 4.

De Commentariis in Epistolam ad Timotheum.

Nulla extant apud Hieronymum commentaria in epistolam Paulli ad Timotheum, ex quibus tamen videtur Gratianus laudavisse verba canonis 1. cau. 28. qu. 3. Non ignoro quidem, sub Hieronymi nomine passim venditari commentaria in eam epistolam ad Heliodorum directa; verum præterquamquod jam superius demonstravi, eadem falso Hieronymo fuisse tributa, uti videre est in meis animadversionibus ad canonem 3. cau. 32. qu. 1., ibidem verba memorati canonis 1. minime reperiuntur. Romani Correctores observaverunt, sententiam potius illius canonis exhiberi in can. 1. dist. 26., depromto ex epistola Hieronymi ad Oceanum. Non repugno; ut enim in epistola ipsa videtur quodammodo Sanctus Doctor interpretatus Paulli Apostoli ad eam rem exactum testimonium, facile Can. 1. cau. 28. qu. 3.

cile evenire potuit, ut verba Hieronymi ad Oceanum scribentis, aliam acceperint apud Collectores canonum inscriptionem, quasi Hieronymi epistolam Paulli ad Timotheum interpretantis. Quæ vero sit Sancti Viri sententia, inferius explicabitur ad laudatum canonem 1. dist. 26.

De Commentariis in Epistolam ad Titum.

Can. 6. dist. 25. Nemini venire in dubium potest, quin sint revera Hieronymo adscribenda commentaria ejus nomine edita in epistolam Paulli ad Titum, cum illorum commentariorum a se elucubratorum mentionem fecerit Sanctus ipse Vir in Catalogo. Directa fuerunt illa ad religiosissimas feminas Paullam & Eustochium, atque uno libello exhibent Paullinæ epistolæ accuratam interpretationem. Hinc depromtus in primis fuit can. 6. dist. 25. ad illa Paulli verba cap. 1. vers. 6. *Siquis sine crimine est*. Emendanda sunt priora Gratianei canonis verba, in quibus ita legendum est juxta vulgatos Hieronymi codices. *Primum itaque sine crimine sit, quod puto alio verbo &c.*

Can. 10. dist. 37. Canon 10. dist. 37. pertinet ad interpretationem capitis 1. vers. 1. in illis verbis: *Agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est*. Distinguit enim ibi Hieronymus duplicem veritatis agnitionem, primam, quæ naturæ vires excedit, qua scilicet ad æternam gloriam præparamur, eamque in lectione divinarum scripturarum consistentem, alteram, quæ humana prorsus est, ad quam pertinet studium Grammatices, Geometriæ, Arithmeticæ, & Musices. Quæ apud Gratianum leguntur in vers. *Grammaticorum* jam animadverterunt Romani Correctores, legi apud S. Isidorum in lib. 3. de summo bono, sive sententiarum cap. 13. in fine, ubi revera eadem penitus verba exhibentur.

Difficilis semper visa omnibus fuit interpretatio canonis 5. dist. 95., ex quo Can. 5. dist. 95. videtur Hieronymus agnovisse nullum discrimen inter Presbyteros & Episcopos, quoties ad divinam institutionem respiceretur. Hæc meo judicio esse non potuit Sancti Viri sententia, qui optime noverat ad Hierarchiam Ecclesiæ pertinere Presbyterorum & Episcoporum distinctionem. Non defuerunt, qui ignoscendum voluere Hieronymo agenti adversus tumentes quosdam Diaconos, qui sese supra Presbyteros efferebant, atque his propterea exhibenti Presbyteratus ordinem quasi Episcopatui parem. Verum si totus Hieronymi contextus sedulo consideretur, ne levissima quidem emerget conjectura, unde hæc interpretatio non inconveniens videri possit. Interpretabatur Sanctus Doctor illa Paulli verba cap. 1. vers. 5. *Constituas per Civitates Presbyteros, sicut & ego disposui tibi; Siquis crimine est, unius uxoris vir &c.* Ad quæ ita scribebat Hieronymus: *Audiant Episcopi, qui habent constituendi Presbyteros per urbes singulas potestatem, sub quali lege Ecclesiasticæ constitutionis ordo teneatur, nec putent Apostoli verba esse, sed Christi .... ex quo manifestum est eos, qui Apostoli lege contemta Ecclesiasticum gradum non merito voluerint alicui deferre, sed gratia contra Christum facere, qui qualis in Ecclesia Presbyter constituendus sit, sic per Apostolum suum in Ecclesia executus est .... At nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere, ut non quærant eos, qui possunt Ecclesiæ plus prodesse, & in Ecclesia erigere columnas, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus majorum quispiam rogaverit, &, ut deteriora taceam,*

qui

qui ut Clerici fierent, muneribus impetrarunt. Diligenter Apostoli verba attendamus, dicentis: Ut constituas per civitates Presbyteros, sicut ego dispofui tibi: Qui qualis Presbyter debeat ordinari, in consequentibus differens, hoc ait: Siquis est sine crimine, unius uxoris vir, &c., postea intulit: Oportet enim Episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem. Idem est ergo Presbyter, qui Episcopus, & antequam Diaboli instinctu studia (hinc exorditur Gratianus) *in religione fierent, & diceretur in populis, ego sum Paulli, ego Apollo, ego autem Cephæ, communi Presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos putabat esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de Presbyteris electus superponeretur ceteris, ad quem omnis Ecclesiæ cura pertineret, & schismatum semina tollerentur. Putat aliquis* (hæc omisit Gratianus) *non scripturarum, sed nostram esse sententiam, Episcopum, & Presbyterum unum esse, & aliud ætatis, aliud esse nomen officii. Relegat Apostoli ad Philippenses verba dicentis: Paullus, & Timotheus servi Jesu Christi omnibus Sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis cum Episcopis, & Diaconis gratia vobis, & pax, & reliqua. Philippi una est urbs Macedoniæ, & certe in una Civitate plures, ut nuncupantur, Episcopi esse non poterant. Sed quia eosdem Episcopos illo tempore, quos & Presbyteros appellabant, propterea indifferenter de Episcopis, quasi de Presbyteris, est locutus. Adhuc hoc alicui videatur ambiguum, nisi altero testimonio comprobetur. In actibus Apostolorum scriptum est, quod cum venisset Apostolus Miletum, miserit Ephesum, & vocaverit Presbyteros Ecclesiæ ejusdem, quibus postea inter ceteros sit locutus: Attendite vobis, & omni gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos pascere Ecclesiam Dei, quam adquisivit per sanguinem suum. Et hic diligentius observate, quomodo unius Civitatis Ephesi Presbyteros vocans, postea eosdem Episcopos dixerit. Siquis vult recipere eam epistolam, quæ sub nomine Paulli ad Hebræos scripta est; & ibi æqualiter inter plures Ecclesiæ cura dividitur; Siquidem ad plebem scribit: Parete principibus vestris, & subjecti estote; ipsi enim sunt, qui vigilant pro animabus vestris, quasi rationem reddentes, ne suspirantes hoc faciant. Siquidem hoc utile vobis est. Et Petrus, qui ex fidei firmitate nomen accepit, in epistola sua loquitur, dicens: Presbyteros ergo in vobis obsecro Compresbyter, & testis Christi passionum, qui & ejus gloriæ, quæ in futuro revelanda est, socius sum. Pascite eum, qui in vobis est, gregem Domini, non quasi eum necessitate, sed voluntarie. Hæc propterea, ut ostenderemus apud veteres eosdem fuisse Presbyteros, quos & Episcopos; paullatim vero ut dissensionum plantaria evellerentur, ad unum omnem sollicitudinem esse delatam. Sicut ergo* (hæc descripsit in fine laudati canonis Gratianus) *Presbyteri sciunt, se ex Ecclesiæ consuetudine ei, qui sibi Præpositus fuerit, esse subjectos, ita Episcopi noverint, se magis consuetudine, quam dispositionis Dominicæ veritate Presbyteris esse majores, & in commune debere Ecclesiam regere, imitantes Moysen, qui cum haberet in potestate solus præesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum judicaret. Videamus igitur, qualis Presbyter, sive Episcopus ordinandus sit: Siquis est sine crimine &c.* Sunt hæc integra Hieronymi verba, ex quibus germanam ipsius sententiam colligamus; Non enim ex brevissimo fragmento, quod apud Gratianum describitur, sufficit mentem Sancti Doctoris elicere. Ad interpretationem doctrinæ Apostolicæ clamabat, tales ordinandos esse Presbyteros, qui sine crimine essent, eisdemque ornati virtutibus, quibus Episcopos insignitos esse deceret. Quod ut illustraret, addidit, olim Presbyteros fuisse Episcoporum adjutores, & quasi in communi regentes Ecclesiam Dei, ut

propterea quandoque in Scripturis Sanctis Episcoporum nomine donarentur. Atque ex eo Sacerdotali officio jure docebat, non alios esse ad Presbyterale officium advocandos, quam eos, quos Episcopalis & honor, & opus admitteret. Sic adversus quorundam Episcoporum abusus declamabat, qui in Presbyteris ordinandis plurimum favori, amicitiæ, necessitudini, muneribus, & sanguini tribuebant. Id vero sibi inter cetera objiciebat ad ordinantium Episcoporum excusationem (quod etiam hodie forte objicerent Antistites illi, qui sine delectu ad Ecclesias Sacerdotes vocant, ordinantque in dedecus Sacerdotalis ordinis, ac dignitatis), nimirum non adeo elaborandum esse in Presbyterorum Ordinationibus celebrandis, quum recentiore infra Apostolicam ætate obtinuerit, Ecclesiarum administrationem, curam, & vigilantiam fere universam in Episcopos solos transiisse, Presbyteros tantum vel in Sacræ Psalmodiæ recitatione detinendos esse, vel in muneribus ceteris ejus generis; quamobrem characterum rubricarumque notitiam illis sufficere; ceterum ubi agitur de maturandis iis, quæ ad optimum animarum regimen conferunt, reformationem morum tam in Clero, quam in populo, soli Episcopo reservari; uno verbo jurisdictionem Ecclesiasticam, & potestatem omnem Episcopi, executionem & obedientiam Sacerdotum inferiorum propriam esse. Hæc sane erant, quæ Hieronymo objiciebantur ab illis, qui in ordinatione Presbyterorum voluntati Episcopali quorundam indulgendum esse adfirmabant, neque tales in Presbyteris qualitates necessarias arbitrabantur, quales in adjutoribus Episcoporum requiri videbantur. Non tulit Vir Sanctissimus æque ac eruditissimus & doctrinæ Paulli Apostoli, quam expendebat, & Presbyteralis officii, quod gerebat, optime conscius, toto orationis nervo contendens, eundem esse Presbyterum, qui & Episcopus est, non ordine quidem, quod non erat Sancti Doctoris proposito necessarium dicere, sed officio, ita ut unaquæque negotia Ecclesiastica, præsertim graviora ita gerenda ab Episcopo forent, ut Presbyterorum consilium non solum non recusare, sed & postulare Episcopus teneretur. Quod licet sua ætate apud plurimos non obtinuisse fateatur lugens, quum Episcopi per se solos Ecclesiastica negotia regerent, id tamen pro opportunitate receptæ Ecclesiasticæ œconomiæ adscripsit, & consuetudini præter dominicæ veritatis dispositionem invectæ, ut schismatum tolleretur occasio. Hæc est mea de Hieronymi doctrina sententia, in quam eo libentius eundum putavi, quo clarius agnovi, Gregorium VII. ita Sanctum Doctorem intellexisse in suo Concilio Romano 1. anni 1074., ubi postquam in canone 14. tradiderit Paulli Apostoli doctrinam in epist. ad Timotheum cap. 3. ex qua colligitur, quænam esse debeant promovendorum Episcoporum qualitates, ita prosecutus est ex doctrina Hieronymi in can. 15. *In primo igitur notandum est, in his Apostolicis institutionibus sub nomine Episcopi etiam Presbyteros comprehendi; inconvenienter enim Apostolus post descriptionem Episcopi statim de Diaconibus subinfert, si non & Presbyteros sub Episcopali descriptione comprehenderet, qui post Episcopum proximi, & ipsis Diaconibus indubitanter sunt antepositi. Aut enim nusquam de ordinatione Presbyterorum dixit, aut sub nomine Episcoporum eos descripsit. Sed incongruum esset, ut prætermisso magistro ministrum ejus describeret, cum tamen magister Ecclesiasticis dispositionibus magis esset necessarius. Præterea cum Apostolus Tito præcipiat, ut per Civitates Presbyteros ordinet, statim eum de ordinatione eorum informans, subinfert: Oportet Episcopum sine crimine esse: Idem Timotheo scribit: Noli negligere gratiam, quæ data est*

tibi

tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii: cui in sequentibus statim dixit: nemini manum cito imposueris, quod proprie Episcoporum est: ergo eundem Episcopum dicit, quem & Presbyterum nominavit. Sic B. Hieronymus, & S. Ambrosius prædictas Apostoli sententias fideliter exponentes, testantur apud antiquos idem fuisse Episcopum, & Presbyterum, ut nomen unum esset officii, aliud ætatis. Postea autem, ut Hieronymus adjerit, cum unusquisque eos, quos baptizaverat, suos esse putaret, non Christi, propter auferenda schismata in toto decretum est orbe, ut unus de Presbyteris præponeretur ceteris, ad quem omnis cura Ecclesiæ pertineret. Post descriptionem autem Episcopi, & Presbyteri caute Apostolus subjungit de Diaconibus ita decernens: Diaconos similiter, idest oportet esse pudicos &c. ac si diceret: Quod de Episcopis, & Presbyteris decrevi, hoc idem & de Diaconibus me sciatis decrevisse. Satis ergo evidenter patet, ut æstimo, Apostolum in superioribus suis definitionibus etiam Presbyteros cum Episcopis & Diaconibus comprehendisse: unde & merito quilibet eorum a sacris officiis dimoventur, quicumque ex illis in se Apostolicam informationem corrupisse probantur. &c.

Ad ea, quæ modo animadvertebam ad canonem 5. dist. 95. referendus etiam est canon 6. cau. 8. qu. 1., spectat enim ad eandem quæstionem propositam, & ad interpretationem Paullinæ sententiæ de Presbyterorum ordinationibus. Porro in descriptione canonis 5. jam nonnulla exhibui, ex quibus emendari possit canon 6. laudatus, nam pro illis Gratiani verbis, *ut non quærant eos in Ecclesia &c.* ita legitur apud Hieronymum: *Ut non quærant eos, qui possunt Ecclesiæ plus prodesse, & in Ecclesia erigere columnas, sed quos vel ipsi amant &c.* Eodem quoque pertinet canon 14. cau. 8. qu. 1. cujus verba leguntur apud Hieronymum ante verba laudati canonis 6., & cum integris Hieronymi codicibus penitus consonant. Can. 6. & 14. cau. 8. qu. 1.

Præterea ad eundem Paulli versiculum spectat canon 20. cau. 8. qu. 1., ubi Sanctus Doctor Episcopos illos reprehendit, qui amant in Clero dominari. In quibusdam Gratiani editionibus legitur, *quia potenter tormenta patientur*; apud Hieronymum vero, *quia potentes potenter tormenta patientur*. Quod dicitur apud Gratianum, rejici ab Episcopatu quosdam, *quia eos vitia liberorum impedierint*, spectat ad interpretationem verborum Paulli, ubi inter ceteras Episcopi qualitates postulavit, *ut filios haberet fideles*; etenim præsumendum erat, non satis fideliter præfuturum Ecclesiæ eum, qui familiæ suæ cum fructu præesse nescivisset. Can. 20. cau. 8. qu. 1.

In canone 21. cau. 8. qu. 1. exhibentur postrema Hieronymi verba ad caput 2. epistolæ Paulli, ubi Titum admonebat: *nemo te contemnat*. Apud Hieronymum vox illa *Acolyti*, quæ apud Gratianum occurrit, desideratur. Can. 21. cau. 8. qu. 1.

Consonat cum integris Hieronymi codicibus can. 22. cau. 8. qu. 1., quem spectare ad interpretationem verborum Paulli in cap. 1. vers. 8. *sed hospitalem* jam observaverunt Romani Correctores. Can. 22. cau. 8. qu. 1.

Canon 84. cau. 11. qu. 3. exhibet interpretationem cap. 1. versic. ult. ejusdem epistolæ in illis verbis: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*. Animadvertenda est in hoc monumento quædam editionum varietas; ubi enim Gratianus legit: *Sed & illos omnes, quorum opere, vel sermone, vel cogitatione Christus negatus negat &c.* in nonnullis Hieronymi codicibus ita habetur: *sed per omnia opera, sermones, cogitationes Christus vel negatus negat &c.* Can. 84. cau. 11. qu. 3.

Jamdiu emendaverunt Romani Correctores tum inscriptionem, tum sententiam canonis 93. cau. 11. qu. 3., ubi Hieronymus interpretabatur versiculum 9. cap. 2. epistolæ Paulli ad ea verba, quæ ita exhibentur apud Hieronymum: *Servi domi-* Can. 93. cau. 11. qu. 3.

minis suis subditi sint in omnibus &c. Hinc scribit Sanctus Vir: *Subditi sint dominis suis in omnibus: In his autem omnibus, quae non sunt contraria Deo, ut si Dominus ea jubet, quae non sunt adversa scripturis sanctis, subjiciatur servus Domino; sin vero contraria praecipit, magis obediat spiritus, quam corporis domino.* Quae in Gratianeo canone sequuntur, depromta sunt ex interpretatione cap. 3. princ. in illa verba: *Admone illos Principibus, & potestatibus subditos esse, obedire &c.*, ad quae Sanctus Vir ita scribit: *Si bonum est, quod praecipit Imperator, & Praeses, jubentis obsequere voluntati; Sin vero malum, & contra Deum sapit, responde ei illud de actibus Apostolorum: Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.* Cetera, quae apud Gratianum leguntur, omnino consonant cum vulgatis Hieronymi codicibus.

Can. 4. cau. 14. qu. 6. Canon 4. cau. 14. qu. 6. apud Gratianum ita describitur, quemadmodum describebatur apud vetustiores Collectores, nimirum Burchardum lib. 11. cap. 55. & Ivonem parte 13. cap. 41. Addi ipsis posset auctor Poenitentialis Romani editi ab Antonio Augustino tit. 4. cap. 6. Verum Gratiani editio cum editis Hieronymi codicibus minime consonat; imo si verborum Gratianeorum cortici esset inhaerendum, dubitandum videretur, ne eadem quenquam in errorem facile inducerent, quasi significent, idem esse neque gravius neque levius admissum crimen, quotiescumque sive major sive minor rerum alienarum quantitas a fure subripiatur. Non fuit haec Hieronymi sententia, qui non de rebus, seu de rerum quantitate, in quibus furtum committeretur, agebat, sed de qualitate personarum, quae furtum admitterent, ad interpretationem verborum Paulli cap. 2. vers. 9. ibi apud Hieronymum. *Servi dominis suis subditi sint .... non furantes &c.* Quaerebat autem Sanctus Doctor, num furta servorum quasi leviora flagitia essent judicanda. Dubitatio ex eo proficiscebatur, quia servi fures allegabant, non sibi adquirere, sed domino suo, quodcumque furto ab extraneis subripuissent, quod si de rebus dominicis quaereretur, proprie in illis furtum admitti non videri, cum a servis furibus extra familiam non adsportarentur. Scribebat ad eam rem Hieronymus, parum aut nihil referre, an a libero homine, an a servo furtum admissum proponeretur, his verbis: *Fur autem non solum in majoribus* (subaudi *personis*) *sed etiam in minoribus judicatur: non enim id, quod furto ablatum est* (idest, sive res dominica sit sive extranei, sive in domini dominium ac potestatem evadat, sive in persona furis adquisitio rei furtivae fiat) *sed mens furantis attenditur. Quomodo in fornicatione, & adulterio, non idcirco diversa sit fornicatio, aut adulterium, si pulchra, vel dives, deformis, aut pauper, meretrix, vel adultera sit, sed qualiscumque illa fuerit, una est fornicatio, vel adulterium, ita & in furto, quantumcumque servus abstulerit, furti crimen incurrit.* Ex his aperte liquet, corruptam apud Gratianum fuisse Hieronymi sententiam, dum Collector a qualitate personae furis ad quantitatem rerum furto subreptarum praecipiti ratione gradum fecit.

Can. 67. cau. 16. qu. 1. Paullo obscura nonnulli forte videbuntur verba canonis 67. cau. 16. qu. 1., ubi dicitur *sterilitatis seipsum condemnare*, qui viris evangelizantibus necessaria non tribuit. Interpretabatur Hieronymus verba Apostoli cap. 3. vers. 14. ibi: *Discant autem & nostri bonis operibus praeesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.* Hinc Sanctus Vir subjungebat: *ut non, inquit, infructuosi sint; omnis enim arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur; & in ignem mittetur. Hoc autem dico, quia qui parce seminat, parce & metet, Apostolicis viris, & Evangelizatoribus Christi in necessariis usibus nolle tribuere, sterilitatis seipsum est condemnare.*

Nihil

Nihil est, quod singulari dignum observatione videatur in can. 24. cau. 23. qu. 5. Consonat cum integris Hieronymi codicibus, ubi Sanctus Vir interpretabatur caput 2. Paulli vers. 9. & 10. Can. 24. cau. 23. qu. 5.

Maximam Hieronymi moderationem in praecavendo, ne maledictio unquam proferatur, exhibet canon 10. cau. 24. qu. 3., ubi Sanctus Vir expendebat verba capitis 3. Paullinae epistolae vers. 2. ibi: *neminem blasphamare*, ad quae ita scribebat. *Neminem quoque blasphaemare non simpliciter accipitur: nec enim ait, neminem hominem blasphaemare, sed absolute neminem, non Angelum, non aliquam creaturam Dei; omnia quippe, quae a Deo facta sunt, valde bona sunt. Quando Michael Archangelus cum Diabolo disputabat de Moysi corpore, non fuit ausus inferre judicium blasphaemiae* (referuntur haec ad narrationem Judae Apostoli in vers. 9. epistolae) *sed dixit: Imperet tibi Deus. Si igitur Michael non fuit ausus Diabolo &c.* Reliqua habentur eisdem verbis apud Gratianum, dummodo pro voce illa *Heliel*, ex integris Hieronymi codicibus legamus *Ebal*. In hac porro sententia docemur, quanta cum animi mansuetudine cum hostibus etiam nostris agendum sit, etiamsi inimici fidei, ac religionis sint, divino enim judicio sunt relinquendi, salva tamen illorum auctoritate, qui divino nomine in Ecclesia ipsa jurisdictione potiuntur. Ceterum privatorum non est aut illos injuriis afficere, aut blasphaemiis lacessere. Can. 10. cau. 24. qu. 3.

Romani Correctores recte observaverunt ad canonem 26. cau. 24. qu. 3. aliquam esse in excussis codicibus varietatem; ista tamen levissima prorsus est, ex qua sententia Hieronymi nullo modo immutatur. Consonat autem cum integris Sancti Viri codicibus canon 15. cau. 33. qu. 5., ubi Hieronymus expendit verba Paulli cap. 2. vers. 5. de mulieribus ita scribentis: *Subditas viris suis, ut verbum Dei non blasphaemetur*. Can. 26. cau. 24. qu 3 & can. 15. cau. 33. qu. 5.

De Commentariis in epistolam ad Philemonem.

Iterum ad Paullam & Eustochium religiosas feminas, & divinarum literarum apprime studiosas scripsit Hieronymus commentaria in epistolam Paulli ad Philemonem, quae sane & elegantia elocutionis, & sententiarum pondere a ceteris genuinis Sancti Viri commentariis minime dissonant. Ex iis depromti sunt canones 57. & 58. cau. 11. qu. 3. qui simul jungendi sunt, ut de integra Hieronymi sententia constet. Expenditur ibidem, quod ait Paullus vers. 4. ibi: *Fidem, quam habeo in Domino Jesu, & omnes sanctos ejus*; & plurima traduntur ad dignoscendum discrimen sanctitatis Christi, & ceterorum Sanctorum, unde oritur Sanctorum eorundem arctissima cum Christo conjunctio. Verba canonis 57. subjicienda statim sunt post verba canonis 58. hac ratione & nexu sententiarum: *Si quis hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, & Dei eum junxerit societati, Christum violat, cujus corporis omnes membra sumus. Si quis dixerit, justum injustum, & injustum justum, abominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, & rursum non sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum. Omnes credentes secundum Apostolum &c.* Can. 57. & 58. cau. 11. qu. 3.

Sectio

SECTIO II.

De libellis ab Hieronymo editis ad fidei & morum institutiones.

De libris contra Jovinianum.

Studium diuturnum, assidua solertia, qua Hieronymus in divinarum literarum interpretatione elaboravit, non potuit non reddere virum ad hæreses, hæreticosque conficiendos egregie instructum. Hinc est, quod ipse ubi adversus hæreses pro tuenda fide, ac religione pugnaverit, validissimis usus fuerit argumentis, quibus divini verbi rationes palam explicaret; explicatasque hæreticis, contra quos agendum erat, opponeret. Contra Jovinianum eximio Doctori decertandum fuit, cujus errores duobus libellis adgressus est, atque expugnavit. Fuit Jovinianus Monachus primum, deinde inter Clericos connumeratus, divitiis quidem adfluens, parum tamen ingenio valens, nec eloquentia, nec eruditione pollens; atque has propositiones quatuor in medium ediderat, quemadmodum idem Hieronymus testatur initio lib. 1. his verbis: *Dicit, virgines, viduas, & maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepent ceteris operibus, ejusdem esse meriti. Nititur approbare eos, qui plena fide in Baptismate renati sunt, a Diabolo non posse subverti. Tertium proponit, inter abstinentiam ciborum, & cum gratiarum actione perceptionem eorum nullam esse distantiam. Quartum, quod & extremum, esse omnium, qui suum Baptisma servaverint, unam in regno Cœlorum remunerationem.* Quatuor hæc hæreseos capita sunt, quæ evertenda Sanctus Doctor duobus libellis suscepit, priore libro primum caput conficiens, in altero cetera capita. Itaque, ut ad Gratianeos canones accedam, in lib. 1. legitur canon 5. dist. 27., ubi Hieronymus propugnabat, virginitatem potius, quam nuptias a Sancto Paullo laudari in cap. 7. epist. 1. ad Corinth., ita scribens: *Si autem acceperis uxorem, non peccasti. Aliud est non peccare, aliud benefacere. Et si nupserit virgo, non peccavit: Non illa virgo, quæ semet Dei cultui dedicavit; Harum enim siqua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit.* Hæc sane verba penitus consonant cum fragmento Gratiani, item cum Pœnitentiali Romano edito ab Antonio Augustino tit. 8. cap. 10. & quidem Hieronymi nomine. Eodem in loco ita progressus est Sanctus Doctor. *Si autem hoc de viduis dictum objecerit, quanto magis de virginibus prævalebit, cum etiam his non liceat, quibus aliquando licuit. Virgines enim, quæ post consecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt, quam incestæ.* Hæc verba sunt canonis 9. dist. 27., quæ etiam sub Hieronymi nomine recensentur apud Antonium Augustinum in memorato Pœnitentiali Romano tit. 8. cap. 13. Videtur in his paullo acutius vir eximius disputavisse, dum & adulteras, & incestas consecratas virgines appellabat, quoties lapsæ fuissent. Dandum illud est disceptanti, cujus proposito ceteroqui satis fuisset, illas reas gravis delicti nominare.

(Margin: Can. 5. & 9. dist. 27.)

Can. 7. dist. 31. In eodem libro 1. habentur verba canonis 7. dist. 31., ubi demonstratur, quam decorum sit, imo & necessarium Sacerdotibus continentiæ bonum; ex eo enim facile deducebatur, continentiam nuptiis longe antecellere.

Canon

Canon 2. dist. 35. habetur in libro 1., & quidem eisdem verbis, quibus apud Gratianum describitur. Ibidem respondebat Hieronymus Joviniano tradenti, sine discrimine & a cibis lautioribus abstinere, & eisdem frui unumquemque posse, ex eo, quod post universale diluvium Deus homini carnium esum concesserit, & coturnices Judaico populo peregrinanti ministraverit. Verum hanc ipsam disputationem fusius alibi Hieronymus persecutus est, nimirum in libro 2., ex quo excerptus fuit canon 3. dist. 35. apprime consonans vulgatis & optimis Hieronymianorum codicum exemplaribus. Can. 2. & 3. dist. 35.

De canone 20. dist. 50. vix est, quod dicere in præsentia possim. Referendus est ipse ad canonem 40. de pœn. dist. 2., ubi & idem fragmentum describitur prope finem, & Sancti Viri sententia fusius explicatur. Tantum dicam hoc in loco, parum prodesse eum canonem 20. Gratiano, qui demonstraturus erat, Sacerdotes lapsos post pœnitentiam in pristinum honorem & gradum posse restitui. Rem ibidem habebat Hieronymus adversus Jovinianum tradentem, viros semel baptizatos peccato amplius inquinari non posse. Afferebat Hieronymus ad eam rem exemplum Jesus filii Josedech, qui post adeptum Pontificatum magnum in crimen adhuc lapsus deprehenditur. Id Sancto Doctori attigisse sufficiebat: an vero post pœnitentiam restituendus Jesus fuerit in pristinum, alia erat, & Hieronymo non opportuna disquisitio. Non omiserat autem paullo antea Sanctus Doctor nonnulla adnotare, ex quibus discrimen aliquod subesse inter veteris testamenti, & novæ legis Sacerdotes dignosceretur, ita scribens: *Ceterum quis ignorat, sub altera dispensatione Dei omnes retro sanctos ejusdem fuisse meriti, cujus nunc Christiani sunt? Quomodo ante Abraham placuit in conjugio, si nunc virgines placent in perpetua castitate? Servivit ille legi, & tempori suo; serviamus & nos Evangelio, & tempori nostro*; quasi diceret severiorem esse Evangelicæ legis disciplinam, quam quæ olim apud veteres obtineret. Can. 20. dist. 50.

Canon 3. vers. *quod præcipitur* cau. 14. qu. 1. habetur in lib. 1. contra Jovinianum, ad quem maxime juvabit integram Hieronymi sententiam a Gratiano paullo corruptam exhibere. Relato illo Apostoli Paulli testimonio: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do &c.*, subdit Hieronymus. *Hic adversarius tota exultatione bacchatur, hoc veluti fortissimo ariete virginitatis murum quatiens: Ecce, inquit, Apostolus profitetur, de virginibus Domini se non habere præceptum, & qui cum auctoritate de maritis & uxoribus jusserat, non audet imperare, quod Dominus non præcepit. Et recte, quod enim præcipitur, imperatur, quod imperatur, necesse est fieri, nisi fiat, pœnam habet. Frustra enim jubetur, quod in arbitrio ejus ponitur, cui jussum est. Si virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, & hominum auferre seminarium, unde & ipsa virginitas nascitur. Si præcidisset radicem, quomodo fruges quæreret? nisi ante fundamenta jecisset, qua ratione ædificium extrueret, & operturum cuncta desuper culmen imponeret? Multo labore fossorum subvertuntur montes, terrarum pene interna penetrantur, ut inveniatur aurum. Cumque de granis minutissimis prius conflatione fornacis, deinde callida artificis manu fuerit monile compactum, non ille beatus vocatur, qui de luto excrevit aurum, sed qui auri utitur pulchritudine. Noli igitur admirari, si inter titillationem carnis, & incentiva vitiorum Angelorum vitam non exigimur, sed docemur. Quia ubi consilium datur, offerentis arbitrium est, ubi præceptum, necessitas est servientis.* Can. 3. vers. quod præcipitur cau. 14. qu. 1.

Canon

Can. 10. cau. 31. qu. 1. Canon 10. cau. 31. qu. 1. eisdem omnino verbis legitur in libro 1. contra Jovinianum, ubi eandem rem persecutus Hieronymus ostendit, continentiam nuptiis longe praestare. Quod in canone dicitur, *Cataclysmi delevit poena*, intelligitur de universali diluvio; siquidem apud Graecos *Cataclysmus* idem sonat, atque inundatio. Animadvertendum est praeterea, verba illa *quam Sancta sit digamia* dicta per ironiam ab Hieronymo fuisse.

Can. 12. cau. 32. qu. 1. Canon 12. cau. 32. qu. 1. falsò adscriptus fuit Ambrosio, qui propterea auctori suo fuit a Romanis Correctoribus restitutus, videlicet Hieronymo, qui in lib. 1. adversus Jovinianum haec habet: *Quod autem ait: crescite & multiplicamini, & replete terram*, (is erat Joviniani veluti Achilles, quo non primas tantum, sed & secundas nuptias aequiparabat continentiae), *necesse fuit prius plantare sylvam, & crescere, ut esset postea, quod posset excidi, simulque consideranda vis verbi, replete terram. Nuptiae terram replent, virginitas Paradisum: sed & hoc intuendum dumtaxat juxta Hebraicam veritatem &c.* Non persequor reliqua; eadem enim omnino sunt cum iis, quae Gratianus edidit.

Can. 5. cau. 32. qu. 4. Canon 5. cau. 32. qu. 4. habetur in lib. 1. contra Jovinianum prope finem, ubi totus Hieronymus est in expendendis conjugii incommodis, iis inter cetera, quae proficiscuntur ex sollicita, & nimis anxia, quae nonnullis inest, zelotypia, ibi: *Refert praeterea Seneca, cognovisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum fascia uxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horae praesentia ejus carere poterat; potionemque nullam, nisi alterius tactum labris vir & uxor hauriebant; alia deinceps non minus inepta facientes, in quae improvida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest &c.* Quae sequuntur apud Gratianum, si cum nuper descriptis verbis, ut decet, jungantur, aperiunt, quaenam fuerit in eo canone Sancti Viri sententia.

Can. 6. cau. 32. qu. 4. Canon 6. cau. 32. qu. 4. legitur in lib. 2. contra Jovinianum, ubi Hieronymus initio demonstrat, falsam penitus esse haeretici hominis opinionem, qua putabat, *baptizatos a Diabolo non posse tentari*. Primum id probat ex nonnullis novi testamenti monumentis; deinde respiciens ad exempla, quae in eam rem proferri poterant ex vetere testamento, ita scribit: *Paullisper de veteri testamento exempla distuleram, quia solent, ubicumque contra eos facit, dicere: Lex & Prophetae usque ad Johannem. Ceterum quis ignorat sub altera dispensatione Dei &c.* Subsequuntur

Can. 40. de poen. dist. 2. hic Gratiani verba, sed fusius eadem res exhibetur apud Gratianum in can. 40. de poen. dist. 2., qui depromtus est ex eodem libro 2., ubi Hieronymus fusiore stylo ostendit, baptizatos a Diabolo tentari posse, & seduci. Jovinianus cum praevidisset facile adductum iri exempla etiam ex sacris literis depromta virorum baptizatorum, qui malorum spirituum tentationibus obnoxii fuisse deprehenduntur, distinguendum voluit duplex baptizatorum genus, quorum alii aqua tantum, alii & Spiritu Sancto baptizati dicerentur; illos quidem, non tamen istos tentationibus obnoxios praedicabat. Hunc errorem & indicat, & refellit Hieronymus in laudato libro ita scribens: *Secunda propositio est, eos, qui fuerint baptizati, a Diabolo non posse tentari, & ne hoc stulte dicere videretur, adjecit: quicumque autem tentati fuerint, ostendit eos aqua tantum, & non Spiritu baptizatos. quod in Simone mago legimus. Unde & Johannes dicit: omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quia ex Deo natus est. Et in hoc manifesti sunt filii Dei, & filii Diaboli: Et in fine epistolae: Omnis, qui*

qui natus est ex Deo , non peccat ; sed generatio Dei conservat eum , & malignus non tangit eum . Revera fortis objectio , & quae indissolubilis permaneret , nisi ipsius Johannis testimonio solveretur . Statim enim intulit : Filioli custodite vos a simulachris . Si omnis , qui natus est ex Deo , non peccat , & a Diabolo tentari non potest &c. Hinc exorditur Gratianus , cujus monumentum ex illis , quae modo descripsi , lucem non modicam haurit ad assequendam integram Sancti Viri sententiam . Aliqua ibidem Gratianus adjecit , quae apud Hieronymum desiderantur . Sic ubi legitur : *Nec infans si unius quidem diei* , &, *habemus apud Patrem Jesum Christum* , apud Hieronymum habetur : *Nec si unius quidem diei* , &, *habemus Jesum Christum* . Post illa verba *ne deficeret fides tua* , aliqua desunt apud Gratianum , nimirum haec ex integris codicibus Hieronymi supplenda : *Et in eodem loco : vigilate , & orate , ne intretis in tentationem . Spiritus quidem promtus est , caro autem infirma . Quod si ante crucem dictum responderis , certe post crucem in oratione Dominica dicimus : Dimitte nobis debita nostra , sicut & nos dimittimus debitoribus nostris , & ne nos inducas in tentationem , sed libera nos a malo . Si non peccamus &c.* Post illa verba *ipse reprobus inveniatur* , prosequitur Hieronymus referens plura Paulli Apostoli testimonia, ex quibus demonstrat , Apostolum eundem Sancto sane Spiritu baptizatum , variis tentationibus fuisse subjectum , post quae ita scribit : *Nec non ad Hebraeos : impossibile est enim eos , qui semel &c.* Post illa verba , *& tantum meminerit peccatorum*, pergit Hieronymus referendo ad eandem rem alia divinarum scripturarum testimonia , praesertim Jacobi in illis verbis : *Beatus vir, qui suffert tentationem &c.* , & deinde subdit : *liberi arbitri nos condidit Deus &c.* Pro illis Gratiani verbis , prope finem canonis : *Vulneratus a morte Domini* , nonnulli codices Hieronymiani habent : *Vulneratus a monte Domini* . Demum quae apud Gratianum legimus in vers. *transivimus* , habentur prope finem ejusdem libri 2., ubi Sanctus Doctor omnia , quae in superioribus disputaverat , paucis & epilogo facto comprehendit . Sane in eo integro canone multa jam emendaverant Correctores Romani ; verum adhuc falsi sunt , plura ex codicibus Hieronymi posse suppleri , atque ea sunt , quae modo ego animadvertenda censui .

Verba canonis 7. cau. 33. qu. 5. non ita capienda sunt , ut illorum cortici adhereatur , quasi nuptae non aliter salutem aeternam consequi possint ; quam si genuerint filios in castitate mansuros . Referenda illa sunt ad integram Sancti Doctoris sententiam , & ejusdem proposito adcommodanda . Habentur in lib. 1., ubi exhibetur Jovinianus illud Apostoli ad rem suam adtulisse , quo mulieres aeternam salutem consecuturae dicuntur , si filios educassent in fide , & dilectione Christi : ergo , argumentabatur haereticus , que virginitatem colunt , hoc merito privantur . Contra Hieronymus colligebat , describens integrum testimonium Paulli , ibi : *Si ipsos erudiret in fide , & dilectione Christi , & in sanctificatione , & pudicitia* , ac subdebat : ergo mulier salutis aeternae caussa filios in pudicitia erudire debebit , illam pudicitiam , quam secuta non est , liberis ipsa commendans . En integrum Hieronymi monumentum . *Vide igitur , quomodo ex hoc quoque ipso testimonio supereris , & quod putabas esse pro nuptiis , pro virginitate sentire cogaris . Nam si salvatur mulier in filiorum generatione , & liberorum numerus salus matrum est , cur addidit : Si permanserint filii in charitate , & sanctificatione cum castitate ? Tunc ergo salvabitur mulier &c.* Post haec sequuntur verba Gratianei canonis , in quo siquis adhuc nonnihil asperitatis vi somulae contineri noverit, facile id tribuet disputationis ardori,

Can. 7. cau. 33. qu. 5.

quo correptus Hieronymus adeo pugnavit pro continentiæ merito, ut adversus nuptiarum bonum aliqua tradere visus fuerit. Ceterum quamcumque suspicionem contrarii erroris a se amovit Hieronymus in Apologia horum librorum adversus Jovinianum scriptorum, ubi ait in principio: *Reprehendunt me quidam, quod in libris, quos adversus Jovinianum scripsi, nimius fuerim vel in laude virginum, vel in suggillatione nuptiarum*; & paullo inferius: *Sed ita nuptias recipimus, ut virginitatem, quæ de nuptiis nascitur, præferamus*.

Can. 8. *&* 9. *cau.* 33. *qu.* 5. In eodem libro 1. adversus Jovinianum prope finem leguntur verba canonis 8. cau. 33. qu. 5. Item pertinet ad eundem librum canon 9. eadem caussa & quæstione, ubi Hieronymus ad rem suam expendebat Evangelicum illud: *Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter Regnum Cœlorum*. Quicumque canones istos commode & juxta Sancti Doctoris mentem interpretari voluerit, semper præ oculis habere debebit Hieronymi disputationem, in qua ardore quodam nonnullis visus fuit paullisper excedere, quemadmodum modo animadvertebam ad canonem 7. cau. 33. qu. 5.

Can. 29. *&* 30. *de conf. dist.* 5. Verba canonis 29., & 30. de conf. dist. 5. integra habentur in lib. 2. adversus Jovinianum, ubi Sanctus Vir refellebat tertium Joviniani errorem de delectu ciborum, & jejunio, quemadmodum superius observabam.

De libro contra Luciferianos.

Can. 75. *cau.* 1. *qu.* 1. Hieronymus in catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum mentionem fecit opusculi sui adversus Luciferianos editi, quod appellavit *altercationem Luciferiani, & Orthodoxi*. Digestum est opus adinstar dialogi, in quo Orthodoxus instruit Luciferianum, eundemque satagit a suis erroribus dimovere. Quicumque habeatur Luciferiani schismatis auctor, sive ille sit Lucifer quidam Smirnensis Episcopus, sive Lucifer alter Episcopus Calaritanus, certum est, duo potissimum fuisse capita, in quibus Luciferiani a Catholicis dissidebant. Et primo quidem adeo aversabantur illi quotquot Episcopos in Arianam hæresim lapsos, ut illos ad unitatem catholicam per pœnitentiam revertentes nusquam recipiendos dicerent, licet remissius cum eisdem agendum esse singularia temporum adjuncta postulare viderentur. Deinde baptismum ab Arianis collatum detestabantur, & licet Dominica verba, ceteraque ex Divina institutione necessaria non omissa ab Arianis fuissent, nihilominus baptizatos ab Arianis rebaptizabant. Utrumque errorem dialogo suo refellere curavit Hieronymus, atque inter cetera ut demonstraret, Episcopos ab hæresi Ariana reversos œconomiæ caussa posse in pristinum honorem, gradumque restitui, usus fuit hoc argumento. Si Laici Christiani apud Arianos defecerint, ac deinde reversi fuerint, ad honorem baptismatis, quod ante in Ecclesia susceperant, recipiuntur; Ergo etiam ad honorem suæ consecrationis recipi poterunt Episcopi ab hæresi Ariana reversi. Huc spectant ea verba: *Quamobrem oro te, ut aut sacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptisma probas, aut reprobes ejus baptisma, quem non existimas Sacerdotem. Neque enim fieri potest, ut qui in baptismate sanctus est, sit ad altare peccator*. Referuntur hæc verba in can. 75. cau. 1. qu. 1., ubi tamen animadvertendum est, nonnulla adjecta fuisse principio, quæ non sunt Hieronymi, quæ tamen a sententia Hieronymi non videntur aliena. Etenim Sancti Viri sententia hæc erat: Idem Christus

Christus est, qui sanctificavit Baptismum Laicorum, ac qui sanctificavit ordinationem Episcoporum; ergo si admittitur, & recipitur Baptismus Laicorum ab hæresi redeuntium, admitti etiam poterit consecratio Episcoporum ab hæresi pariter revertentium. Non fuit tamen Gratianus, qui additamentum fecit; forte enim ipse ex Algero monumentum derivavit, qui in lib. 3. de Sacramento Corporis, & Sanguinis Christi ita scripserat: *Ait Hieronymus ad Luciferianum: Sicut hic est, qui baptizat Christus, ita hic est, qui sanctificat. Et paullo post, oro te, inquit, ut aut sacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptismum probas &c.* ut supra. Itaque Algerus in parte verba ipsa Hieronymi exaravit, in parte sententiam veluti succo expressam paucis exhibuit; ex quo Gratianus arbitratus est, se integram Sancti Doctoris sententiam, & undequaque perfectam retulisse.

De libro de Membris Domini.

Extat inter opera Hieronymi libellus quidam sub hac inscriptione: *De his, quæ Deo in Scripturis Sanctis attribuuntur*; unde alias appellatur liber *de Membris D i*, sive *de Membris Domini*. Apud viros eruditos vix inter germana Sancti Doctoris opera recensetur; etenim stilus ad Hieronymiano valde dissimilis deprehenditur; deinde totus fere liber inanibus, & pene puerilibus sententiolis scatet contra consuetudinem scribendi Gravissimi Auctoris: Hinc nonnullis visum est, illum cuidam tyroni verosimilius adcensendum, qui dum in meditatione divinarum literarum sese exerceret, pro viribus conatus fuerit Hieronymum imitari, suasque elucubrationes Sancti Viri illustri nomine insignire non dubitaverit. Prope finem ejusdem libelli leguntur integra verba canonis 89. de cons. dist. 2. *Can.89. de cons. dist. 2.*

De libro de Natura rerum.

Nullus extat liber apud Hieronymum, qui inscriptionem præferat, quam Gratianus laudavit in can. 19. vers. *tribus* cau. 22. qu. 4., *de Natura rerum*. Sententiam ejus canonis ego reperio in Antiquo Pœnitentiali Romano, quod edidit Antonius Augustinus, ubi in cap. 15. tit. 2. sub Hieronymi nomine hæc leguntur. *Tria juramenta solvenda sunt. Primum cum quis malefacere jurat, hoc est homicidium, vel quodlibet malum, non est servandum juramentum, vel Sacramentum, veluti si quispiam adulteræ conjunctus perpetuam cum ea permanendi fidem polliceatur: tolerabilius est non implere Sacramentum, quam permanere in stupri flagitio, inde dicitur: omnem nodum iniquitatis dissolve. Secundo cum incaute jurat, non putans esse peccatum. Tertio si mulier sita in ætate puerili in domo patris se juramento constrinxerit, si Pater statim, cum audierit, contradixerit, vota ejus, & juramenta irrita erunt.* Hæc sane quoties cum Gratianeo fragmento conferamus, perspicue liquebit, invicem penitus consonare; licet in Pœnitentiali fusioribus verbis sententia integra exprimatur. At utrobique falsa habetur inscriptio, dum caput tribuitur Hieronymo apud Antonium Augustinum, & Hieronymo in libro de natura rerum apud Gratianum. Singularis est ejus nominis liber apud Bedam; quamobrem suspicor sententiam illam sub Hieronymi nomine primum relatam fuisse a quodam Amanuensi *Can.19. vers. tribus cau. 22. qu. 4.*

nuensi inter opera Bedæ, deinde ita prodiisse apud Collectores iterum sub nomine Hieronymi, sed mutuato nomine libelli Bedæ de natura rerum. Addo, nonnulla similia legi in capitulis Theodori Cantuariensis ab Jacobo Petito editis pagina mihi 46. num. 18. ibi: *Vota stulta frangenda sunt, & importabilia. Mulier non debet vovere sine licentia viri sui, sed si voverit, dimitti potest.*

De Sermone Dominicæ 5. post Epiphaniam.

Can. 77. de conf. dist. 2. Sub Hieronymi nomine laudatur canon 77. de conf. dist. 2., quasi depromtus ex Sancti Doctoris sermone habito in Dominica 5. post Epiphaniam. Verum neque Hieronymi est, neque esse potest hujusmodi monumentum, cum nulli sint Sermones Dominicales publice ab eodem Patre habiti. Verba canonis potius leguntur apud Algerum in libro 1. de Sacramento Corporis, & Sanguinis Domini cap. 15., ubi tribuuntur Ambrosio, ibi: *Item Ambrosius Dominica 5. post Epiphaniam: Singuli accipiunt Christum Dominum, & in singulis portionibus totus est, nec per singulas minuitur, sed integrum se præbet in singulis.* Ceterum neque hæc sententia apud Ambrosium reperitur. Verosimile est, depromtam fuisse ex quodam Missali Ambrosiano, unde potuit Ambrosii nomen irrepere; etenim video eandem descriptam in *Præfatione* Missæ certo die Dominico post Epiphaniam recitata ante duodecimum sæculum, quemadmodum colligitur ex iis, quæ tradit Guitmundus Archiepiscopus Aversanus, qui vixit anno circiter 1060. in lib. 1. de veritate Corporis, & Sanguinis Christi in Eucharistia, ibi: *Ne autem me quis existimet hanc sententiam ex meo sensu commentatum, præfationem istam, quæ per totum pene orbem latinum inter Epiphaniam, & Septuagesimam in quadam die Dominica habetur, hic supposui hæc continentem: Æterne Deus: & sibi hanc immaculationis hostiam offerre, quæ est salutifera, & ineffabile divinæ gratiæ Sacramentum, quæ offertur a plurimis, & unum Corpus Christi Sancti Spiritus infusione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum, & in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se præbet in singulis.* Ex his facile liquet, postrema hæc verba, quæ sane eadem sunt cum Gratianeis, primum laudata fuisse ex præfatione cujusdam Missalis Latini, in quo legebatur, forte Ambrosiani, deinde quasi Ambrosio quidquam orante in die 5. Dominico post Epiphaniam; ac demum pro nomine Ambrosii, nomen Hieronymi irrepsisse.

SECTIO

SECTIO III.

De variis ad diversos scriptis epistolis.

De epistolis ad Damasum.

Damaso Pontifici Maximo charissimum Hieronymum fuisse, sanctosque æque ac eruditissimos viros arctissimo necessitudinis vinculo junctos mutuis epistolis familiaritatem quandam invicem exhibuisse, nemo ignorat, qui perspectas habuerit utriusque rationes. Fuerat enim Hieronymus in Ecclesia Romana baptizatus, ibidemque inter Presbyteros admissus, imo & apud Damasum a secretis diu fuit, quod occasionem dedit recentioribus quibusdam Hieronymum nominandi Romanæ Ecclesiæ Cardinalem. Multa erat apud Sanctum Papam Hieronymi existimatio; quamobrem ubi dubitatio quædam apud Damasum emergeret in Sacris Scripturis interpretandis, non semel illum Pontifex ipse consuluit. Hujus rei argumentum exhibet epistola Hieronymi ad Damasum scripta ad interpretationem parabolæ Evangelicæ filii prodigi, quæ incipit *Beatitudinis tuæ*, quæ sane epistola elegantissima est, & vere Hieronymo digna. Non est hæc perperam confundenda cum altera epistola, quæ incipit *Omnium quidem* ad interpretationem ejusdem parabolæ pertinens; hæc enim vulgo ab eruditis tanquam spuria rejicitur, vel quod Hieronymiano stilo minime conveniat, vel quod inverosimile admodum sit, duplici epistola ad eundem Damasum eandem rem Doctorem eximium tractavisse. Itaque ex priore epistola, quæ incipit *Beatitudinis tuæ*, depromtus est canon 2. dist. 37., ubi expendebantur, quæ de prodigo filio dicuntur in Evangelio: *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis porcorum*, quæ Hieronymus mystice explicavit de Sacerdotibus Dei, qui Sacra Domo, sive Ecclesia derelicta extraneis, sæcularibusque negotiis delectabantur, inter cetera ita scribens: *At nunc etiam Sacerdotes Dei omissis Evangeliis, & Prophetis videmus comedias legere, amatoria bucolicorum versuum verba canere, tenere Vergilium, & quod in pueris necessitatis est, crimen in se facere voluptatis*. Improbabat ibidem Sanctus Vir effrænem quorundam sui temporis Sacerdotum licentiam, qui neglectis Ecclesiæ officiis, ameniores literas sequebantur, forte etiam minus honesta legentes. Ceterum ubi utilitas ex lectione librorum sapientiæ etiam sæcularis exhauriri posset, non illam improbandam Sacerdotibus Hieronymus voluit, qui in eadem epistola paullo antea ita scribebat: *Itaque & nos facere solemus, quando Philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ sæcularis. Siquid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma convertimus; Siquid vero superfluum de Idolis, de amore, de cura sæcularium rerum, hæc radimus, his calvitium inducimus, hæc in angustum morem ferro acutissimo desecamus*. *Can. 2. dist. 37.*

Una jungendi sunt can. 6. cau. 1. qu. 2., & canon 68. cau. 16. qu. 1., quoties enim utrumque conferimus, intuebimur, memoratum canonem 6. referri oportere ad laudatum canonem 68., in quo & ille continetur, nimirum in postremis verbis. Verum quæ utrobique sententia legitur, apud Hieronymum in epistolis *Can. 6. cau. 1. qu. 2. & Can. 68. cau. 16. qu. 1.*

epistolis ad Damasum non reperitur, quemadmodum recte jam animadverterunt Romani Correctores, adjicientes similia quædam legi in Regula Monachorum sub titulo de paupertate. Quum autem regula Monachorum commemoratur, non est hoc in loco omittendum, duo ejus nominis opuscula inter Hieronymi monumenta recenseri. Primum est ad Eustochium, & reliquas virgines directum, quod incipit *Tepescens in membris*: Atque id opusculum statim ac vel in una præfatione leges, ab Hieronymo facile abjudicabis, ob inauditam stili barbariem, & immanem quandam garrulitatem auctoris. Alterum est, quod quidam Lupus de Oliveto Præpositus Generalis Monachorum S. Hieronymi cum aliis quibusdam fratribus sui ordinis sub regula S. Augustini diutius viventibus, cupientibusque Hieronymianam regulam in sua claustra reducere, composuit, & Martino V. Pontifici Maximo recentioribus sæculis confirmandum exhibuit, professus se illud ex variis Hieronymi dictis, libris, & monitis congessisse. Incipit: *Fratres charissimi*. Ibidem sub titulo de paupertate, hæc leguntur: *Clerici quoque, qui de bonis parentum sustentari possunt, siquid pauperum accipiunt, sacrilegium profecto committunt*, quæ verba illa esse videntur, quibuscum Romani Correctores testati sunt Gratianeum canonem consonare. Ceterum an hæc Hieronymi revera sint, fides esto penes regulæ auctorem, forte etiam nimium Gratiano tribuentem, qui & verba apud Gratianum Hieronymo adscripta & ipse Hieronymo statim adscripsit. Similia nonnulla ego potius lego apud Hieronymum in lib. 3. in Matthæum cap. 17. in fine, ibi: *Siquis objicere voluerit, & quomodo Judas in loculis portabat pecuniam? Respondebimus, rem pauperum in usus suos convertere, nefas putavit, nobisque idem tribuit exemplum*. Porro gravissima non desunt rationum momenta, quibus demonstretur, verba a Gratiano relata Hieronymi revera esse non posse; Quoties enim ea sententia consideretur, facile ad incertum quendam auctorem noni aut decimi sæculi referetur. Dicitur ibidem, Ecclesiasticos redditus, ac præsertim decimas, a Laicis detineri non posse, sed viris Ecclesiasticis esse restituendas, aut saltem Monachis, quorum usibus dicitur non injuria posse addici. Quis hinc non agnoscat, quod circa sæculum Ecclesiæ decimum recipi primum potuit in gratiam Monachorum, & ad avertendam Laicorum quorundam perfidiam, qui non tantum jura decimarum Clericis denegabant, sed in suos usus transferebant? Animadvertunt ad hanc rem viri eruditi, temporibus Hieronymi nondum fuisse receptas in Ecclesia ordinarias decimarum præstandarum obligationes, licet laudabilis jam esset decimarum præstandarum ab aliquibus consuetudo; quemadmodum facile deducitur ex Augustino in Sermone 3. in psalmum 103. & in enarratione psalmi 146., unde non absimili ratione Verlinus, & Vindingus non dubitaverunt apocryphum dicere sermonem de reddendis decimis Augustino eidem adscriptum, atque in hanc ipsam opinionem iverunt Parisienses operum Augustini revisores. Hinc adparet, Hieronymum non adeo adversus quosdam acri stylo scribere potuisse, quod legimus in memorato can. 68., non posse decimas Clericis debitas ad Laicos derivari, *protestantibus hoc divinis auctoritatibus paternorum canonum*. Sæculo primum septimo, aut octavo decimæ Clericis ex sacrorum canonum definitione, & lata lege præstari cœperunt, quas deinde nonnullorum Laicorum avaritia, aut odium adversus Clericos ad sui commoda, utilitatemque detorsit: quod cum vergeret in gravissimum Ecclesiasticæ disciplinæ dispendium, imo & in Ecclesiæ injuriam, sæculo decimo & sequenti nonnulli editi fuerunt canones, quibus Laici decimarum detentores

tentores ad eas restituendas Clericis adigerentur, can. 1. cau. 16. qu. 7. Exinde acerrimæ suboriri cœperunt inter detentores decimarum Laicos, & Clericos controversiæ, & jurgia, imo & in conciliis ipsis, in quibus illud negotium agebatur, excitari seditiones, quales recenset Aymoinus in vita Abbonis Floriacensis Abbatis cap. 9. ad annum 997. Cum vero circa illam ætatem passim ædificarentur Monasteria, & redditibus augerentur, pluribus in locis lis inter Laicos & Clericos fuit quasi facta transactione finita, qua nimirum Laici decimarum jura dimitterent, & sic dimissa Monasteriis concessione Ecclesiæ donarentur, cujus transactionis vestigia manifesta sunt in cap. 19. de decimis, & cap. 2. vers. *sane* eod. tit. in 6. Nemo non videt, quanta hoc occasione esse potuerit eo tempore Monachorum solertia in hujusmodi decimis suscipiendis, quibus sane opportunum admodum erat Laicos omnes hortari, ut jura decimarum viris religiosis, ac regularem vitam professis sine hæsitatione concederent, quum præsertim morosi Laici essent ex eo, quod Clericos decimas postulantes crederent divitiis affluentes, & minus accuratos Ecclesiasticæ disciplinæ custodes. Hinc iidem Monachi & prætextu inopiæ Monasteriorum, & prætextu sanctioris vitæ, quam præ Clericis profitebantur, tum demum necessario dandas Clericis decimas prædicabant, quando Clerici alias necessariis vitæ subsidiis destituerentur; ubi vero opibus affluerent, satius esse, si decimæ in Monasteria transferrentur. Quæ cum ita sint, gravissimæ subesse videntur conjecturæ, ut ad hæc temporum, & personarum adjuncta referamus laudatum canonem 6. cau. 1. qu. 2. & canonem 68. cau. 16. qu. 1. Jam idipsum suspicatus est vir eruditissimus Christianus Lupus, qui in tomo 6. Scholiorum in canones pag. mihi 90. referens verba ejusdem canonis 68. ita scribit: *Eandem epistolam apud Gregorium IX. laudat in literis ad Bituricensis Ecclesiæ Archipresbyterum, & Scholasticum Innocentius III.* (habetur in cap. 7. de his quæ fiunt a Præl. sine conf. capit., unde liquet maximam fuisse tunc temporis Gratianei codicis auctoritatem). *Verum pessime adscribitur S. Hieronymo. Omnino enim scripta est longe posterius in gratiam Monachorum. Ejus auctor ut hos ad decimarum possessionem redderet securiores, cum Juliano Pomerio docet, divites Clericos ex ipsis non posse sustentari.* Nihil sane non moliti fuerunt quorundam Monasteriorum Abbates, ut decimas in Monasteria sua tranferrent, quod aliquando adeo Episcoporum animos concitavit, ut de illis conquererentur, inter quos laudare possum Ivonem Carnotensem in epist. 192. ita scribentem: *Est tamen, in quo Abbatibus, & Præpositis Monasteriorum parcendum esse non æstimo, si ab illis, ad quos non pertinent, idest a Laicis, decimas, & oblationes accipiant, si inordinate eas, a quibuscumque personis adquirant, si terminos transgrediantur antiquos, idest si stipendia Presbyterorum antiquitus instituta minorent, ac sibi usurpent.* Imo & Summi Pontifices, ut immoderatam illam derivandarum decimarum rationem cohiberent, fibulam quandam apposuerunt, statuentes, ne sine Episcoporum consensione in Monasteria decimæ amplius transferrentur. Hinc Gregorius VII. in Concilio Romano 5. can. 9. ita statuit: *Ut nullus Abbas decimas, & primitias, & reliqua, quæ secundum statuta canonum ad Episcopos pertinent, sine auctoritate Romani Pontificis, seu Episcopi consensu, in cujus diœcesi habitat, detineat, Apostolica auctoritate firmamus.* Quoniam vero Romani Correctores ad calcem canonis 6. cau. 1. qu. 2. animadverterunt, quædam similia legi in glossa ordinaria, opportunum erit verba ejusdem glossæ hoc in loco describere, quæ habentur in caput 5. epist. 1.

ad

ad Timotheum in principio, ibi: *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Hieronymus epistola ad Agerachiam: Hoc est, quæ omnium suorum auxilio destitutæ sunt, & quæ manibus laborare non possunt, quas paupertas, debilitas, ætasque conficit, quibus Deus spes est, & omne opus oratio. Ex quo intelligi datur, adolescentulas viduas exceptis his, quas excusat infirmitas, vel suo labori, vel liberorum, ac propinquorum ministerio delegari non recipiendas. Honor autem in præsentiarum pro munere accipitur, ut illud: Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, & doctrina; & in Evangelio Dominus disserit mandatum legis, in quo dicitur, honora Patrem, non in verborum sono, quia inopia parentum cassa potest adulatione frustrari, sed in victus necessariis ministrandis debere intelligi; jubente enim Deo, ut filii alant parentes pauperes, & redderent beneficia senibus, quæ parvuli acceperant; Scribæ & Pharisæi e contrario docebant filios, ut parentibus responderent Corban, hoc est donum, quod altari pollicitus sum, & in templi dona promisi. Si tu a me non acceperis cibos, vertetur in tuum refrigerium, atque ita fiebat, ut egentibus patre, & matre Sacrificium offerrent filii, quod Sacerdotes, & Scribæ consumerent.* Et infra ad ea verba: *Qui bene præsunt Presbyteri &c.* legitur: *Hieronymus: Vult illis præstari carnalia, a quibus alii spiritualia consequuntur, quia occupati in doctrina necessaria sibi providere non possunt.* Quoties verba hæc ad opera Hieronymi exigenda putes, frustra quæres apud Sanctum Doctorem epistolam ad Agerachiam ab auctore Glossæ commemoratam. Potius eadem leges in epistola Hieronymi ad Gerontiam Viam, quam Sanctus Vir ad continentiam servandam excitabat, atque a bigamia avertere conabatur.

Can. 13. cau. 10. qu. 1. Extat inter opera Hieronymi epistola ad Damasum, quæ inscribitur de oblationibus altaris; Ista tamen passim ab eruditis rejicitur tanquam spuria, & recentiori cuipiam auctori verosimilius tribuenda. Falsitatis conjecturæ gravissimæ sunt; etenim in ea Chrisostomi commentaria in Matthæum laudantur, quæ sane Hieronymo nota esse non poterant. His adjici potest, ibidem agi Clericorum caussam adversus Laicos, ut exhibeantur jam tunc temporis Laici ad oblationes altarium inhiantes, quod recentioribus sæculis obtinuisse superius demonstravi ad canonem 6. cau. 1. qu. 2., & canonem 68. cau. 16. qu. 1. Ceterum in fine ejus epistolæ, qualicumque eadem tribuatur auctori, ita legitur: *Ergo, quia Sacerdotes pro omnibus orare solent, quorum eleemosynas, & oblationes accipiunt, qua fronte præsumunt Laici oblationes, quas Christiani pro peccatis suis offerunt, vel comedere, vel aliis concedere, cum ipsi non debeant pro populo orare? Ob hoc, Papa gloriose, mittere oportet illos præsumtores in excommunicationem perpetuam, ut ceteri metum habeant, & amplius hæc in Ecclesia non fiant.* Ex istis emendandus erit Gratianeus canon 13. cau. 10. qu. 1. Non est hoc loco omittendum, in regula Monachorum, quæ vulgo collecta dicitur per Lupum de Oliveto, de qua etiam superius mentionem feci, aliqua non absimilia reperiri, sub titulo de contemplatione, oratione, & lectione, ibi: *Sacerdotes quoque pro omnibus orare debent, quoniam eleemosinas oblationesque recipiunt.* Facile autem suspicari possumus, Lupum in hoc fragmento laudare voluisse commentitiam Hieronymi epistolam de oblationibus altaris in verbis modo descriptis.

Can. 14. cau. 24. qu. 1. Iterum eruditi Hieronymianorum operum editores ab eisdem rejicienda putaverunt, quæ nihilominus inserta sunt Symbola quatuor, quorum primum dicitur *Symbolum Damasi*, secundum *Symboli explanatio ad Damasum*, tertium *explanatio fidei*

fidei ad Cyrillum, postremum *Symbolum Ruffini*. In omnibus perspicuæ esse videntur falsitatis notæ. Quod tamen ad rem meam attinet, tantum dixero de Symboli explanatione ad Damasum, ex qua depromtus est canon 14. cau. 24. qu. 1. Ejus Symboli Auctor ita Divinæ Incarnationis mysterium explicat, ut credas, non solum jam notas illi fuisse Ephesini Concilii definitiones, verum etiam Concilii Chalcedonensis adversus Eutychem recentiore tempore celebrati. En verba, quæ in eadem Symboli explanatione leguntur: *Sic autem confitemur in Christo, unum filii esse personam, ut dicamus, duas esse perfectas, atque integras substantias, idest Deitatis, & humanitatis . . . . Illorum quoque similiter execramur blasphemiam, qui novo sensu asserere conantur a tempore susceptæ carnis omnia, quæ erant Deitatis, in hominem transmigrasse, & rursum, quæ erant humanitatis, in Deum esse transfusa, ut quod nulla unquam hæresis dicere ausa est, videatur hac confusione utraque exinanita, substantia Deitatis scilicet, & humanitatis, & a proprio statu in aliud esse mutata.* Quis non videat in his expressam jam, ac refutatam Eutychis hæresim, quæ tamen Hieronymi, & Damasi temporibus nondum erat suborta? Itaque vel ex hoc uno conjicere possum, Symbolum illud falso fuisse Hieronymo adscriptum, præsertim vero quod non ignoremus, apud veteres Symbola aliquot prodiisse recentiore manu edita, quæ priscis tribuerentur, quemadmodum nemo ignorat contigisse in Symbolo illo, quod vulgo tribuitur Athanasio. Sub finem memoratæ explanationis leguntur priora verba laudati canonis 14., ubi pro illis verbis *me culpare* ex vulgatis Hieronymi codicibus legendum esset *me maculare*. Versiculus autem *Sancta Romana* ibidem non habetur, quemadmodum jam animadverterunt recte Correctores Romani, sed potius in epistola adscripta Marco Papæ ad Athanasium, cujus verba integra hæc sunt: *De capitulorum namque veritate, & numero Nicæni Concilii, cui vos interfuisse literis vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui vobiscum una interfuerunt diligentioribus requisivimus collocutionibus, qui ita, ut vestræ testatæ sunt literæ, omnem nobis ordinem exposuerunt, & vestram epistolam per omnia vestram esse testificati sunt, non ut nos aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos, & vos, illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire optaremus, & Sancta Romana Ecclesia, quæ semper immaculata mansit, & Domino providente, & B. Petro opem ferente in futurum manebit sine ulla hæreticorum insultatione firma & immobilis omni tempore persisteret.* Verum nemo hodie ignorat, epistolam hanc inter apocrypha Mercatoris monumenta passim ab eruditis omnibus rejici, postquam Baronius, Bellarminus, Possevinus, Binius, aliique falsitatem illius invictis plane argumentis demonstraverint.

Genuina potius habenda est alia epistola Hieronymi ad Damasum, ex qua depromtus fuit canon 25. cau. 24. qu. 1. Quum enim in Syriam Sanctus Vir perrexisset, & quidem in eam Provinciam, quæ erat Antiochiæ finitima, perspicuas habere potuit varias Arianorum contentiones, quibus identidem tunc temporis Antiochena Ecclesia quassabatur, præsertim ob varias fidei formulas, quæ in fraudem Nicænarum definitionum quotidie Hæreticorum calliditate prodibant. Quamobrem Hieronymus veritus, ne ex illis fidei subdolis formis deciperetur, Damasum Pontificem Maximum de ea re consulere non dubitavit. Prima epistolæ verba eadem sunt cum iis, quæ in Gratianeo canone describuntur, ubi tamen pro verbis illis *virga ferrea, & æterno operiuntur incendio . . . a Sacerdotissima salutem . . . . determinat &c.* legendum est ex integris Hieronymi codicibus *Can. 25. cau. 24. qu. 1.*

cibus *virgam ferream, & æternum operiuntur incendium* . . . . *a Sacerdote victimam salutis* . . . *discerminat &c.* Præterea arbitror, vitiatam esse editionem in illis verbis *incorrupta Patrum servatur hereditas*, ac proinde ita legendum: *incorrupta Patris servatur hereditas*; Siquidem ibi Sanctus Vir alludit ad duos Evangelicos filios, prodigum unum, & dissipatorem rei familiaris ac paternæ, cui Orientales æquiparabat; alterum frugi, & res domesticas paternasque diligentissime custodientem, ac ministrantem, in cujus figura Occidentalem Ecclesiam, & præsertim Romanam agnovit. Qui ibidem memorantur, Vitalis, Meletius, & Paullinus, fuerunt omnes Antiochenæ Ecclesiæ Episcopi Arianorum erroribus involuti. Quid Hieronymo responsum a Damaso fuerit, ignoratur. Illud certum est, iterum ab Hieronymo & quidem vividius, ardentiusque interpellatum fuisse Damasum, uti liquet ex alia edita ad Damasum epistola, qua enixe petiit edoceri, quomodo sese gereret cum Episcopis Orientalibus, quos Ariana hæresi infectos suspicabatur; atque alterius hujus epistolæ fragmentum extat in can. 58. de pœn. dist. 1. a principio usque ad versiculum *ubi vero*; qui potius est Gratiani, & perperam adsutus monumento Hieronymi ab eo, qui in impressis Gratiani Codicibus sententias Patrum distinctis caracteribus a verbis Gratiani secrevit. Pro illis autem verbis *cum feris ostio*, legitur apud Hieronymum *Cum servis ostio*. Ceterum sententia Hieronymi longe distat a Gratiani proposito. Nimirum Hieronymus ibidem totus erat, ut propositis divinis exemplis Damasum concitaret, & flecteret, quo tandem rescriberet, quid sibi, & qua ratione agendum cum Orientalibus esset, præsertim ubi proponeretur communicandum Meletio, Vitali, & Paullino Sectatoribus Arianorum, quod maxime cordi erat viro religiosissimo inter homines hæreticos, & callidos fluctuanti, qui propterea optimum duxit Damasum Pontificem, in cujus Ecclesia, ut ipse ait, baptismatis susceperat Sacramentum, consulere, & ab ejus sententia omnino pendere.

(Margin: Can. 58. de pœn. dist. 1.)

De Epistola ad Amandum.

Amandus quidam Presbyter Hieronymum interrogaverat de aliquibus Sacræ Scripturæ controversiis, inter quas quæsiverat, *utrum mulier relicto viro adultero, & sodomita, & alio per vim accepto, possit absque pœnitentia communicare Ecclesiæ, vivente adhuc eo, quem prius reliquerat?* Huic quæstioni respondit Sanctus Vir verbis illis, quæ legimus in can. 7. cau. 32. qu. 7., ubi pro iis *matris præstationem* scribendum erat, *matris persuasionem*. Præterea animadvertendum est, post ea verba, *& qui dimissam acceperit, adulter est*, hæc esse adjicienda ex integris Hieronymi codicibus: *Animadverte, quid dicat: qui dimissam acceperit, adulter est, sive ipsa dimiserit virum, sive a viro dimissa sit, adulter est, qui eam acceperit. Unde & Apostoli &c.* Post verba postrema ejusdem canonis sequuntur statim apud Hieronymum verba canonis 3. cau. 34. qu. 1., ibi: *Neque satis animadvertere potui, quid sit &c.* Adnotandum est pro illis *adultera maritum duxerit*, legi in codicibus Hieronymi *alterum maritum duxerit*.

(Margin: Can. 7. cau. 32. qu. 7. & Can. 3. cau. 34. qu. 1.)

De

De Epistola ad Heliodorum.

Epistolam ad Heliodorum exhortatoriam se scripsisse Hieronymus ipse testatur in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum. Erat Heliodorus quondam Hieronymi sodalis in solitudine Eremi, cujus tandem pertæsus ad lares patrios reversus est, unde a Sancto Doctore fuit suasionibus revocandus. Quid vero non molitus est Vir religiosus, ut eremiticæ vitæ desertorem ad regressum exstimularet? Præter gravissima rationum momenta, non defuit illi exacta dicendi ars, quemadmodum ex lectione epistolæ facile deprehenditur; præcipue vero totus ipse in eo fuit, ut Heliodorum objurgaret, quod *amplas porticus, & ingentia tectorum spatia habitaret,* quando tamen Christus, & Apostoli in divina doctrina instituti omnia abjecerint, non quod revera ad id Christianos omnes teneri prædicaret, sed quod indecorum erat, monasticam vitam jamdiu professos, mundanis ejusmodi illecebris detineri, atque irretiri. Ait enim: *Sed forsitan dicturus es: Quid ergo? Quicumque in Civitate sunt, Christiani non sunt? Non est tibi eadem caussa, quæ ceteris . . . . Tu autem perfectum te fore pollicitus es.* Atque hac occasione objicit sibi perfectionem vitæ clericalis; Quamquam enim Clerici in urbibus commorentur, illorum tamen vitæ rationem apprime commendat, inquiens: *Absit, ut de his quicquam sinistrum loquar, qui Apostolico gradui succedentes Christi Corpus sacro ore conficiunt, per quos & nos Christiani sumus . . . Sed alia, ut ante perstrinxi, Monachorum est caussa, alia Clericorum. Clerici pascunt oves, ego pascor, illi de altario vivunt, mihi quasi infructuosæ arbori securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem, cum in Evangelio anum viduam duo, quæ sola sibi supererant, æra mittentem laudaverit Dominus. Mihi ante Presbyterum sedere non licet: Illi si peccavero, licet tradere me satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat. Et in veteri quidem lege &c.* Hic est apud Gratianum canon 6. cau. 16. qu. 1., cujus verba ex integra epistola supplere propterea juvabit. Animadvertendum autem est, Hieronymum, dum hæc scriberet, nondum Sacerdotio fuisse insignitum, sed juvenem adhuc, & dicendi alacritate pollentem, quemadmodum ex integro monumento unusquisque statim eliciet.

Can. 6. cau. 16. qu. 1.

Ulterius progreditur Sanctus Vir, atque Heliodorum interpellat, num forte ad Clericalem potius vitam anhelet, quasi excellentiorem, præsertim vero ad Episcopale munus, & dignitatem? *Gaudebo*, inquit, *de ascensu, sed timebo de lapsu.* Deinde virtutes omnes recenset, quibus Episcopum esse ornatum oportet, his verbis: *Non omnes Episcopi Episcopi sunt: Attendis Petrum, sed & Judam considera* (hic est canon 29. cau. 2. qu. 7.) *Stephanum suspicis* (virum scilicet inter septem Diaconos ab Apostolis electum, & protomartyrem) *sed & Nicolaum respice*, (nempe hæreticum Diaconum jam a primis Ecclesiæ sæculis damnatum), *quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia, qui tam turpia, & nefanda commentus est, ut Nicolaitarum hæresis ex illa radice nascatur. Probet se unusquisque, & sic accedat. Non facit Ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius Centurio adhuc Ethnicus dono Sancti Spiritus mundatur; Presbyteros Daniel puer judicat. Amos ruborum mora distringens repente propheta effectus est. David Pastor eligitur in Regem. Minimum discipulum Jesus amat plurimum. Inferius frater accumbe, ut minore adveniente*

Can. 29. cau. 2. qu. 7.

sursum jubearis adscendere. Super quem Dominus requiescit, nisi super humilem, & quietum, & trementem verba sua? Cui plus creditur, plus ab eo exigitur. Potentes potenter tormenta patientur. Nec sibi quisquam de corporis tantum mundi castitate supplaudat, cum omne verbum ociosum, quodcumque locuti fuerint homines, reddituri sint pro eo rationem in die judicii, cum etiam convicium in fratrem homicidii sit reatus.
Can. 2. dist. 40. *Non est facile stare loco Paulli*, (postrema hæc verba jam retulerat Gratianus in can. 2. dist. 40.), *tenere gradum Petri jam cum Christo regnantium, ne forte veniat Angelus, qui scindat velum templi tui, qui candelabrum tuum de loco moveat. Ædificaturus turrim, futuri operis sumptus supputa. Infatuatum sal ad nihil est utile, nisi ut projiciatur foras, & a porcis conculcetur. Monachus si ceciderit, rogabit pro eo Sacerdos. Pro Sacerdotis lapsu quis rogaturus est?*
Can. 59. de pœn. dist. 1. Postrema hæc verba sententiam exhibent canonis 59. de pœn. dist. 1., qui forte videtur Hieronymo tributus a Collectore, inscribitur enim *Idem*, quæ vox referri solet ad auctorem præcedentis canonis, qui Hieronymo adscribitur. In laudato canone 2. dist. 40. describuntur verba quædam in vers. *quia hinc*, quæ apud Hieronymum non habentur, attamen jam legebantur penes Ivonem parte 5. cap. 321., & apud Burchardum lib. 1. cap. 207., ubi facile est animadvertere. Burchardum primo voluisse ibidem perstringere de more suo, quod in integra propemodum Hieronymi epistola continebatur, deinde Burchardi epitomen in suum codicem derivasse Ivonem, & ex Ivone Gratianum, quasi ipsa essent integra Hieronymi verba.

De Epistola ad Evagrium.

Can. 24. dist. 93. Quis fuerit Hieronymi scopus in epistola ad Evagrium, adparet liquido ex lectione canonis 24. dist. 93. ubi tota fere, & integra epistola continetur. Invehitur Hieronymus adversus illos, qui Diaconos Presbyteris exæquabant, atque ita de Presbyteris disputando loquitur, ut indicet, Apostolica ætate nihil pene inter Presbyteros, & Episcopos discriminis intercessisse. Porro pro verbis illis Gratiani *regite gregem Christi, & inspicite*, legitur in epistola Hieronymi *regere gregem Christi, & inspicere*. In fine autem epistolæ, unde & emendandus & supplendus erit canon Gratianeus, hæc leguntur: *Aut si ex Diacono ordinatur Presbyter, noverit se lucris minorem Sacerdotio esse majorem. Et ut sciamus traditiones Apostolicas sumtas de veteri testamento, quod Aaron, & filii ejus, atque levitæ in templo fuerunt, hoc sibi Episcopi, & Presbyteri, & Diaconi vendicent in Ecclesia.* In postremis Gratiani verbis lectio paullo varia agnoscitur juxta varios codices. Mihi tamen magis placet editio illa vulgaris Hieronymi, qua traditur, Presbyterum temporalibus lucris Diacono esse minorem, quia olim ad Diaconos temporalium rerum administratio & cura spectabat; dummodo observetur, Presbyterum Diacono ordinatione, & honore Sacerdotii semper habitum fuisse majorem.

De

De Epiſtola ad Levitam quendam de duobus generibus hominum.

Laudatur apud Gratianum in can. 7. cau. 12. qu. 1. Hieronymi epiſtola ad quendam ſuum Levitam de duobus generibus hominum; Verum quemadmodum hujuſmodi epiſtola inter edita Hieronymi opera minime reperitur, ita mihi perſpicua ſunt argumenta, quibus Gratiani fragmentum tanquam apocryphum judicem, & potius incerto cuidam auctori undecimi aut duodecimi ſæculi adſcribam. Longe illud diſtare dignoſcitur a ceteris Hieronymi ſententiis, quod ibidem tradatur, Clericos ex inſtitutione Romanæ Eccleſiæ caput radere conſueviſſe, & coronam deferre velut in ſignum ſpiritualis cujuſdam regni; quandoquidem non ignoro, Hieronymum ipſum raſas cervices Ethnicis hominibus, apud quos ſuperſtitio erat, exprobravit; Etenim in commentariis in Ezechielem lib. 13. cap. 44. ad illa verba: *Caput autem ſuum non radent, neque comam nutrient*, ait: *Raſa capita habet ſuperſtitio Gentilis*. Et paullo antea: *Juxta quod diximus, nec calvitium novacula eſſe faciendum, nec ita ad peſſum tondendum caput, ut raſorum ſimiles eſſe videamur, ſed in tantum capillos demittendos, ut operta ſit cutis*. Cui ſane ſententiæ conſonat Magnus Gregorius in Ezechielem capite laudato ita ſcribens lib. 1. epiſt. 24. *Quid ſignant capilli in capite, niſi exteriores cogitationes in mente? .... Quia ergo cuncti, qui præſunt, habere quidem ſollicitudines exteriores debent, nec tamen eis vehementer incumbere, Sacerdotes recte & caput prohibentur radere, & comam nutrire, ut cogitationes carnis de vita ſubditorum, nec a ſe funditus amputent, nec rurſus ad creſcendum nimis relaxent; unde bene dicitur: Tondentes tondeant capita ſua, ut videlicet curæ temporalis ſollicitudinis, & ad quantum neceſſe eſt prodeant, & tamen recidantur citius, ne immoderatius excreſcant . . . quaſi capilli in capite Sacerdotis ſervantur, ut cutem cooperiant, & reſecantur, ne oculos claudant*. Itaque in Romana Eccleſia uſque ad tempora Gregorii Magni, ſive uſque ad finem ſexti ſæculi ex ipſorum Hieronymi & Gregorii teſtimonio non fuit receptus a Sacerdotibus uſus radendi comam, eove minus recipi antiquioribus ſæculis potuit, dum viri Eccleſiaſtici ab inſequentibus Ethnicis vexarentur, ne forte contingeret, ex ſingulari raſæ cervicis diſciplina ſecerni a ceteris, & facilius mactari. Potius videtur id in more fuiſſe circa ſæculum Eccleſiæ ſeptimum, aut octavum, qua ætate cœpit raſio capitis appellari corona, & tanquam Clericale decus, & ſignum poteſtatis ſpiritualis haberi. Primus Iſidorus Hiſpalenſis, qui initio ſeptimi ſæculi floruit, moribus ſuæ ætatis, ſuæque Provinciæ indulgens tonſuræ Eccleſiaſticæ originem & formam a veteribus repetiit in lib. 2. de officiis Eccleſiaſticis cap. 4. ibi: *Tonſuræ Eccleſiaſticæ uſus a Nazaræis, niſi fallor, exortus eſt, qui prius crine ſervato, denuo poſt vitæ magnæ continentiam devotione completa caput radebant, & capillos in ignem Sacrificii ponere jubebantur, ſcilicet, ut perfectionem devotionis ſuæ Domino conſecrarent. Hujus ergo exempli uſus ab Apoſtolis introductus eſt, ut hi, qui in divinis cultibus mancipati Domino conſecrantur, quaſi Nazaræi, ideſt Sancti Dei crine præciſo innoventur*. Item poſt pauca. *Quod vero detonſo capite ſuperius, inferius circuli corona relinquitur, Sacerdotium, regnumque Eccleſiæ in eis exiſtimo figurari*.

Can. 7. cau. 12. qu. 1.

gurari. Thiara enim apud veteres constituebatur in capite Sacerdotum. Hæc ex bysso confecta rotunda erat, quasi sphæra media, & hoc significatur in parte capitis tonsa. Corona autem latitudo aurei est circuli, quæ Regum capita cingit. Utrumque itaque signum exprimitur in capite Clericorum, ut impleatur etiam quadam corporis similitudine, quod scriptum est Petro Apostolo docente, vos estis genus electum, regale Sacerdotium. Post Isidorum Hispalensem complures fuerunt, qui similibus usi formulis deprehenduntur. Sic Beda octavi sæculi auctor lib. 4. historiæ Anglicæ cap. 1., referens Theodorum Monachum Romæ commorantem in Subdiaconum a Vitaliano Papa ordinatum, ait: *Qui Subdiaconus ordinatus quatuor expectavit menses, donec in corona cresceret, quo in coronam tonderi posset; habebat enim tonsuram more Orientalium S. Paulli Apostoli.* Eodem octavo sæculo S. Germanus Patriarcha Constantinopolitanus in Theoria rerum sacrarum ita scribebat: *Tonsura capitis Sacerdotis, & rotunda ejus pilorum media sectio vice coronæ est spineæ, quam Christus gestavit. Duplex corona circumposita capiti Sacerdotis ex capillorum significatione imaginem refert venerandi capitis Apostoli Petri, quod, cum missus esset ad prædicationem Domini & Magistri, ei tonsum est ab iis, qui ejus sermoni non credebant, ut illuderetur ab ipsis, eique Magister Christus benedixit, & infamiam in honorem, illusionem in gloriam convertit.* Gregorius Turonensis, qui prope finem octavi sæculi vixit in lib. de vitis Patrum cap. 17. ajebat: *Igitur S. Nicetius Episcopus ab ipso ortus sui tempore Clericus designatus est; Nam cum partu fuisset effusus, omne caput ejus, ut est consuetudo nascentium infantium, a capillis nudum quidem cernebatur, in circuitu vero modicorum pilorum ordo adparuit, ut putares ab eisdem coronam Clerici fuisse signatam.* Sæculo nono Amalarius Fortunatus Metensis Diaconus, cujus opera habentur in Bibliotheca Patrum in lib. 4. de officiis Ecclesiasticis cap. 159. docebat Clericalem tonsuram a Sancto Petro originem habuisse; Sæculo autem duodecimo, sive sub Gratiani ipsius ætatem, vulgo receptissimæ erant istiusmodi sententiæ, scilicet tonsuram capillorum inductam fuisse in viros Ecclesiasticos ab ipsa Apostolica ætate, & veluti signum eximiæ potestatis. Ita Hugo Rothomagensis Archiepiscopus in lib. 3. contra hæreticos sui temporis cap. 1. ibi: *Inter omnia autem regna mundi corona Clericalis clarius elucescit, quorum vita Clericos illuminat, quorum doctrina alios ad vitam vocat, ut transitoria deserant &c.*, & in cap. 2. *De hac corona Clericali, de hac forma legali, de hoc signo Jesu Christi hæretici quæstionem faciunt, maxime illi, qui a Clero deciderunt, & ad hæresim transierunt. Unde, inquiunt, unde corona hæc accepit initium? Quid nobis coronæ huic? Ad hoc non eis, quia impacatis, sed catholicis respondemus: Redemptor sane noster, & Salvator nos miseros peccati servitute depressos, morti addictos, Satanæ vinculis adstrictos misericordia motus noster Samaritanus, qui sine peccato est, pro nobis peccatum factus est, hostia pro peccato, redemptor noster oblatus est, pro nobis pœnam peccati suscepit, & crucem pertulit in corpore suo, mortem moriendo destruxit magnificus triumphator portans spineam coronam in capite suo.... Propterea Catholica mater Ecclesia quosdam inter se de suis fideles elegit, quibus fidei pro firmitate, pro vitæ honestate, pro splendore scientiæ gratanter imponit similitudinem coronæ Christi raso desuper capite, capillis in rotundum servatis ex æquo tonsuratis. Hoc coronæ signum ad memoriam Christianæ libertatis assumptum, non passim de electione quæsitum, Pontificali benedictione signatum ab Apostolis sumsit exordium, & toto orbe sub Apostolica auctoritate stat in Ecclesia conservatum. Omnes hujusmodi pro signo cœlesti, & gratia benedictionis communi nomine vocantur*

vocantur Clerici; quia Dominus pars illorum est, & ipsi pars Domini praerogativa speciali pro signo sanctitatis. Idipsum scribebat Honorius Augustodunensis, qui anno 1124. obiit, in Gemma animae de antiquo ritu Missarum lib. 1. cap. 193. ibi: *Christus Rex, & Sacerdos fecit nos sibi & Sacerdotes, & Reges: Pars capitis rasa est signum Sacerdotale: Pars crinibus comata est, signum Regale.* Fusius haec omnia describenda censui, ut clarius inde adpareret, memoratum canonem 7. falso Hieronymo esse tributum, vel quod tunc temporis Clerici caput radere non solerent; vel quod cum caput radere in parte coeperint, iis usi primum fuerint loquendi formulis, quales in eodem canone deprehenduntur. Hinc suspicari possum, Gratianum forte laudatorum aut Hugonis, aut Honorii sententias scribere, non verbo tenus, sed aliis formulis ornatas voluisse, quas deinde ex errore nominis Hieronymo adtribuerit; neque enim ex vocum similitudine difficile evenire potuit, ut Hieronymus, pro Hugone, aut pro Honorio scriberetur. Suspicari etiam licet, memorato Gratianeo fragmento aliquid potuisse accedere ex scriptis Isidori Hispalensis, qui nonnulla habet non dissimilia in lib. 7. originum cap. 12. ibi: *Clerus, & Clericus hinc appellantur, quia Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum: Cleros enim graece sors, vel hereditas latine dicitur: Propterea ergo dicti sunt Clerici, quod de sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent; generaliter autem Clerici nuncupantur omnes, qui in Ecclesia Christi deserviunt.* Et in cap. 14. in fine. *Laicus popularis: Laos enim graece populus dicitur.* Siquis adhuc velit laudatum canonem quoquo modo Hieronymo tribuere, referat illum ad sententiam Hieronymi, qualis habetur in epistola ejusdem ad Nepotianum de vita Clericorum, de qua inferius sermo erit instituendus; siquidem ibi haec habentur: *Igitur Clericus, qui Christi servit Ecclesiae, interpretetur primo vocabulum suum, & nominis definitione prolata, nitatur esse, quod dicitur: Si enim Cleros graece sors latine appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, idest pars Clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est &c.* Non persequor reliqua, utpote quae facile legi possunt apud Gratianum in can. 5. cau. 12. qu. 1., Forte autem in eorum conspectu obscurus quidam auctor canonem 7. eadem caussa & quaestione elucubravit, nec dubitavit eundem tanquam genuinum Hieronymi monumentum palam edere.

De Epistola ad Licinium.

Ex iis, qui Hieronymo non animi tantum propensione, sed ministratis etiam opum subsidiis faverunt, ut Sanctus Vir & studiis sublimioribus divinarum literarum commodius vacaret, & Monachorum instituta promoveret, fuit Licinius quidam natione Boeticus, qui identidem Hieronymum sciendi cupidus de rebus sacris atque divinis interrogabat. Hujus rei fidem indubiam facit edita Hieronymi ad eundem epistola, in qua inter cetera haec leguntur: *Opuscula mea, quae non sui merito, sed tua bonitate desiderare te dicis, ad describendum hominibus tuis dedi &c.*, ex quibus colligitur, Licinium ab Hieronymo petiisse codices, quibus Sanctus Vir Sacram Scripturam ex lectissimis libris derivatam latine reddiderat; hinc ita subjicitur. *Septuaginta Interpretum editionem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi: Novum graecae reddidi auctoritati. Ut* Can. 6. dist. 9. Can. 4. dist. 12. & can. 11. dist. 76.

enim

enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est, ita novorum Græci sermonis normam desiderat. Hæc verba sunt canonis 6. dist. 9., quem Gratianus perperam Augustino tribuerat. Post ista statim prosequitur Hieronymus scribens: *De Sabbato quod quæris, utrum jejunandum sit, & de Eucharistia, an accipienda quotidie, quod Romanæ Ecclesiæ, & Hispaniæ observare perhibentur; scripsit quidem & Hippolytus vir disertissimus, & carptim diversi scriptores e variis auctoribus edidere. Sed ego illud te breviter admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas, præsertim quæ fidei non officiant, ita observandas, ut a majoribus traditæ sunt, nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subverti.* Hinc supplendi sunt verba canonis 4. dist. 12. Prosequitur Hieronymus, statim ita subjiciens: *Atque utinam omni tempore jejunare possimus, quod in actibus Apostolorum diebus Pentecostes, & die Dominico Apostolum Paullum, & cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manicheæ hæreseos accusandi sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali. Eucharistiam quoque absque condemnatione nostri, & pungente conscientia semper accipere, & Psalmistam audire dicentem: Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus, & cum eo canere, Eructavit cor meum verbum bonum. Nec hoc dico, quod Dominicis diebus jejunandum putem, & contextas sexaginta diebus ferias auferam; sed unaquæque provincia abundet in sensu suo, & præcepta majorum leges Apostolicas arbitretur.* Ex his supplendus erit canon 11. dist. 76., quem Gratianus pluribus omissis exaravit. Notanda est lectionis varietas in illa Gratianea voce *quinquaginta*, pro qua in editis Hieronymi codicibus legitur *sexaginta*. Sane si liber de celebratione Paschæ Hieronymo tributus revera Hieronymi esset, anteferendam putarem lectionem, quæ exhibet *quinquaginta*, cum in eo libro quinquaginta jejunii dies in Ecclesia recepti tunc fuisse tradantur; verum cum viri eruditi de ejusdem libelli auctoritate plurimum dubitent, alii Augustino tribuant, alii Hieronymo, alii etiam neutri, non est, cur in emendanda vocula torqueamur; dummodo adnotaverimus, non posse exinde solidum argumentum deduci, ad certos designandos dies ibidem memoratos, certam designationem impediente codicum varietate.

De epistola ad Nepotianum, De vita Clericorum.

Quis fuerit Heliodorus, Hieronymi scilicet quondam in Eremo sodalis, atque arctissima necessitudine junctus, jam superius animadverti, quum de Hieronymi ad eundem epistola verba facerem. Heliodori ex sorore nepos erat Nepotianus, qui Hieronymum consuluit, ut præcepta sibi traderet, quibus vel Monachus vel Clericus institueretur; atque id perfecit Sanctus Vir epistola valde eleganti, nec non ad bene formandos seu Monachorum, seu Clericorum mores apprime utili, scribebat enim ætate jam gravis, & senex, quemadmodum ipse testatur, ac propterea illorum optime conscius, quæ Clericis, Monachisve prodesse possent, aut obesse. Epistola illa libelli instar obtinet, quæ propterea non tam Nepotiani gratia, quam publico bono edita esse videtur; & revera Hieronymus ad Rusticum Monachum scribens, eundem hortatus ad tenendam Monastici ordinis rationem, monuit, ut aptam conditioni suæ vivendi normam ex libro

bro ad Nepotianum addisceret, uti legimus in can. 27. cau. 16. qu. 1. Opusculi fragmentum refertur in can. 17. dist. 32., cujus verba tùm ex eadem epistola, tum ex aliis Hieronymi monumentis erunt emendanda. Nimirum in epistola ad Nepotianum ista leguntur: *Hospitiolum tuum, aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas, & virgines Christi, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige; ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas &c.* Quæ in eodem canone verba sequuntur, referenda sunt ad epistolam Hieronymi ad Oceanum, quæ tamen perperam Sancto Viro fuit adscripta; ubi ipse fingitur Oceanum in clericali vita instituere, atque inter cetera ita scribere: *Flammigero igne percutit femina conscientiam pariter habitantis, exuritque fundamenta montium*; & infra. *Mihi crede, non potest toto corde cum Domino habitare, qui feminarum accessibus copulatur*; & paullo post: *Feminam, quam bene videris conversantem, mente dilige, non corporali frequentes ornatu.* Præterea aliquot Gratiani verba referenda sunt ad epistolam Hieronymi ad Rusticum Monachum, in qua ita legimus: *Habeas de foris bonum testimonium, feminæque nomen tuum noverint, & vultum tuum nesciant.* Quædam ibidem decerpta sunt ex libro 1. contra Jovinianum, qui cum diceret, æquale esse & virginum & nuptarum meritum apud Deum, ita ab Hieronymo reprehenditur: *Bonum est homini mulierem non tangere: Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere. Nihil enim bono contrarium est, nisi malum: Si autem malum est, & ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat.* Interpretabatur hoc in loco Hieronymus verba illa Paulli Apostoli: *Bonum est homini mulierem non tangere, propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat &c.* Sane, ut liquet, postrema hæc longe distant a proposito Gratiani, qui sermonem de Clericorum vita in dicto canone 17. credidit institutum. Illud interea observasse sufficiat, eundem canonem ex diversis omnino capitibus fuisse a Collectore inordinate, & sine delectu compositum. Adde his, quæ inferius dicenda erunt ad canonem 11. cau. 31. qu. 1.

Can. 17. dist. 32.

Ex eadem epistola ad Nepotianum depromtus dicitur canon 6. dist. 35. Revera ibidem Hieronymus ita scribit: *Vinolentos Sacerdotes & Apostolus damnat, & vetus lex prohibet: Qui altario deserviunt, vinum & siceram non bibant. Sicera Hebræo sermone omnis potio nuncupatur, quæ inæbriare potest, sive illa, quæ frumento conficitur, sive pomorum succo, aut cum favi decoquuntur in dulcem & barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior coloratur. Quidquid inæbriat, & statum mentis evertit, fuge similiter, ut vinum.* Multa, ut videtur, ex iis, quæ Gratianus descripsit, in epistola Hieronymi desiderantur; sunt autem exhausta ex alio Sancti Doctoris libro, nimirum ex lib. 3. commentariorum epistolæ ad Galatas cap. 5. ad vocem *æbrietates*, ibi: *Unde Apostolus clamitat: & vinum, in quo est luxuria. Habet unusquisque suæ sententiæ potestatem. Ego Apostolum sequor, in vino esse luxuriam, in vino æbrietatem. Æbrietatem autem, & luxuriam inter carnis opera numerari nec ille potest negare, qui eisdem passionibus vincitur, & licet me quidam in eo libro, quem de servanda virginitate scripsi, reprehendendum putent, quod dixerim, adolescentulas ita vinum debere fugere, ut venenum, non me sententiæ pœnitebit.* Hoc in loco respexit Hieronymus ad epistolam, quam scripserat ad Eustochium de custodia virginitatis, ubi ita virginem alloquebatur. *Hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno.*

Can. 6. dist. 35.

Can. 9. dist. 88. In canone 9. dist. 88. nihil singulare animadvertendum occurrit. Habetur eisdem omnino verbis in epistola ad Nepotianum.

Can. 7. dist. 95. Ibidem etiam legitur canon 7. dist. 95., in ea parte, qua Hieronymus Nepotianum hortabatur, ut avunculo suo Heliodoro Episcopo obedientiam exhiberet, his verbis: *Esto subjectus Pontifici tuo, & quasi animæ parentem suscipe: Amare filiorum, timere servorum est. Si pater sum, inquit, ubi est honor meus? Si dominus ego sum, ubi est timor meus? Plura tibi in eodem viro observanda sunt nomina: Monachus, Pontifex, Avunculus tuus, qui te jam in omnibus, quæ sancta sunt, docuit. Illud etiam dico, quod Episcopi sacerdotes se esse noverint, non dominos, &c.*, quæ habentur apud Gratianum usque ad illa verba, *prior taceat*, post quæ statim ita prosequitur Hieronymus: *potestis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes consolentur, & spiritus prophetarum prophetis subjectus est. Non enim dissensionis Deus, sed pacis. Gloria patris est filius sapiens. Gaudeat Episcopus judicio suo, cum tales Christo elegerit sacerdotes.* Ex iis, quæ descripta modo sunt, & supplendus est Gratianeus canon, & emendandus.

Can. 5. cau. 12. qu. 1. & Can. 71. cau. 12. qu. 2. Canon 5. cau. 12. qu. 1. legitur in eadem epistola, cum qua penitus consonat. Sic etiam canon 71. cau. 12. qu. 2., usque ad versiculum *multi*, in quo ita legendum est: *Multi ædificant parietes, & columnas Ecclesiæ substruunt, marmora nitent, auro splendent laquearia . . . Et sanguis pecudum erat redemptio peccatorum . . . dedicarit, cogitemus crucem ejus, & divitias lutum putabimus.* Quæ hoc in loco omisi ita habentur apud Gratianum, quemadmodum apud Hieronymum. Qui deinde sequitur versiculus *amico* legitur prope finem ejusdem epistolæ. Versiculus autem *Crates* referendus est ad epistolam Hieronymi ad Paullinum, de qua inferius habebitur sermo.

De epistolis ad Oceanum, & ad Pammachium.

Ideo jungendas duxi epistolas Hieronymi ad Oceanum, & Pammachium, quia aliquando ad utrumque simul nonnulla directa deprehenduntur, quemadmodum liquebit ex iis, quæ inferius recensebuntur. Ad Oceanum in primis plures extant Hieronymianæ epistolæ, in quarum numero est, quæ incipit *Nunquam fili Oceane*, ac memoratur apud Gratianum in can. 1. dist. 26. Ibidem dirimitur celeberrima illa disputatio veterum, num qui ante Baptismum uni, deinde post Baptismum alteri junctus fuisset uxori, pro bigamo habendus foret, ac propterea a sacris ministeriis in Ecclesia arcendus. Inter Episcoporum qualitates Paullus Apostolus recensuerat eam, ut Episcopus esset *unius uxoris vir*, sive, quod idem est, minime bigamus. Græci Patres bigamum dicere noluerunt eum, qui post Baptismum uni tantum junctus esset uxori, licet ante Baptismum aliam conjugem duxisset. Aliter sentiebant Latini, quemadmodum jam animadverti, dum expenderem canonem 4. dist. 26. inter Ambrosii monumenta. Hieronymus vero, cui ob diuturnam, quam apud orientales contraxerat, moram maxime spectabilis erat Græcorum doctrina, Græcorum eorundem opinioni adhærere visus est, quam propterea in ea epistola ad Oceanum ita alacriter sustinuit, ut Latinorum contradicentium placita *Cainam hæresim, atque olim emortuam viperam* appellare non dubitaverit. Errore facti lapsus fuit in hac re Hieronymus, putabat enim Latinos contra sentientes passim tradere, repetiti conjugii, seu bigamiæ vitium, seu, quod idem est, incontinentis

Can. 1. dist. 26.

tinentis animi notas in Baptismo non aboleri. Profecto Sancto Viro ea potissimum fuit ratio, quia nota quæcumque ex nuptiis contracta Baptismo deleretur, quod autem semel deletum erat, non posset post Baptismum opponi. At vero Latini nunquam eo devenerunt, ut ista prædicarent: tantum ajebant, in secundis nuptiis non esse eam perfectam Sacramenti conjunctionis Christi & Ecclesiæ significationem, quæ in unicis nuptiis deprehenditur. Verba, quæ a Gratiano referuntur in laudato can. 1., non eadem sunt, quæ Hieronymiani codices exhibent. Ajebat Hieronymus: *Si Baptismus novum hominem facit, & ex toto novum creat, nihilque in eo veteris hominis reservatur, non potest novo imputari, quod in veteri quondam fuit.* Et infra: *Omnia scorta, & publicæ colluvionis sordes, impietas in Deum, parricidium, & incestus in parentes, atque in extraordinarias voluptates utriusque sexus, mutata natura, Christi fonte purgantur: uxoris inhærebunt maculæ, & lupanaria thalamis præferentur?* Hodie definitam jamdiu quæstionem habemus, quemadmodum adnotavi ad canonem 3. & 4. dist. 26.

Ea ipsa occasione, qua recensuerat Hieronymus Episcopi qualitatem ex Apostolo Paullo, ut esset *unius uxoris vir*, de alia quoque Apostolica qualitate sermonem habuit, ut non esset *vinolentus*, ita ad eam rem scribens: *Vinolentia scurrarum est, & commessatorum, venterque mero æstuans cito despumat in libidines. In vino luxuria, in luxuria voluptas, in voluptate impudicitia est. Qui luxuriatur, vivens mortuus est: Ergo qui inebriatur, & mortuus, & sepultus est. Noe ad unius horæ ebrietatem nudat femora sua, quæ per sexcentos annos sobrietate contexerat. Lot per temulentiam nesciens libidini miscet incestum, & quem Sodoma non vicerat, vina vicerunt.* Hæc verba sunt, ad quæ exigendus erit canon 5. dist. 35. *Can. 5. dist. 35.*

Ad canonem 1. cau. 28. qu. 3. vix est, quod post explicatam hanc integram Hieronymi sententiam adjiciendum supersit. In eo tota fere perstricta est Hieronymi epistola, quamquam verba ipsa epistolæ ibidem descripta non fuerint. *Can. 1. cau. 28. qu. 3.*

Extat alia ad Oceanum Hieronymi epistola, in qua Sanctus Vir Fabiolæ recens defunctæ elogium texuit, ejusdemque virtutes laudavit. Verum quum novisset, Fabiolam a priore matrimonio marito adhuc vivente recessisse, factum illud, quoad fieri posset, excusavit his verbis: *Tanta prior maritus vitia habuisse narratur, ut ne scortum quidem, & vile mancipium ea sustinere posset. Quæ si voluero dicere, perdam virtutem fœminæ, quæ maluit culpam subire dissidii, quam corporis sui infamare partem, & maculas ejus detegere. Hoc solum proferam, quod verecundæ Matronæ, & Christianæ satis est. Præcepit Dominus uxorem non debere dimitti, excepta caussa fornicationis, & si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris jubetur, hoc consequenter redundat in fœminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, & vir mœchus tenendus. Si qui meretrici jungitur, unum corpus facit: Ergo & qui scortatori, impuroque sociatur, unum cum eo corpus efficitur. Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi, aliud Papinianus, aliud Paullus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ fræna laxantur, & solo stupro, atque adulterio condemnato, passim per lupanaria, & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet fœminis, æque non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur. Dimisit ergo, ut ajunt, vitiosum, dimisit illius & illius criminis noxium: dimisit (pene dixi) quod clamante vicinia uxor sola non prodidit.* His ita descriptis, quibus integra exhibetur Hieronymi sententia, facilis erit interpretatio canonum 19. & 20. cau. 32. qu. 5. ex ea epistola præcisis fragmentis depromtorum. *Can. 19. & 20. cau. 32. qu. 5.*

Can. 15. dist. 38. Non defuerunt, qui invidentes Hieronymo plura in vulgus spargerent contra libros Sancti Doctoris, atque inter cetera prædicaverunt, libros adversus Jovinianum erroribus undecumque scatere, quasi in illis adversus Apostolicam Paulli doctrinam nuptiæ damnarentur. Pammachius Hieronymi amicus, affinis Paullæ, & consobrinus Marcellæ putavit se rem gratam Sancto Viro, & honestati consentaneam facturum, si scripta Hieronymi habentibus, & legentibus furtim universa subriperet, & ad eundem auctorem mitteret emendanda. Id ubi novit Hieronymus, statim ad Pammachium scripsit epistolam, profitens se minime in memoratis libris errasse, imo illos legentibus esse posse jucundos, in ea præsertim parte, in qua divinarum literarum interpretatio contineretur, subjiciens non fuisse se valde sollicitum de elegantia sermonis, quam neglexerat, ubi prævalere debebat populo juvandi voluntas; concludit autem iis ipsis verbis, quæ legimus in can. 15. dist. 38. *Ecclesiastica interpretatio &c.* Incipit epistola *Christiani interdum*.

Can. 11. cau. 31. qu. 1. Verum illa epistola utpote brevissima, non visa fuit sufficere, ut calumniatores refellerentur. Data occasione opusculum elucubravit Hieronymus, sive apologiam librorum suorum adversus Jovinianum, eandemque ad Pammachium eundem direxit, quæ incipit *Quod ad te huc usque non scripsi*. Ibidem tradidit, quemadmodum virginitatis quidem decus laudibus extulerit, non tamen, un nonnulli dictitaverant, nuptias improbaverit. Huc pertinent verba canonis 11. cau. 31. qu. 1., ita ex integra epistola supplenda. *Aperiant, quæso, aures obtrectatores mei, & videant me secundas, & tertias nuptias concessisse in Domino. Qui secundas, & tertias non damnavi, primum potui damnare matrimonium?* Et paullo inferius: *Omnia licent, sed non omnia expediunt: non damno digamos, imo nec trigamos, &, si dici potest, octogamos. Aliud est non damnare, aliud prædicare, aliud veniam concedere, aliud laudare virtutem*; item post multa: *Ego etiam nunc libera voce proclamo, non damnari in Ecclesia bigamiam, imo nec trigamiam, & ita licere quinto, & sexto, & ultra, quomodo & secundo marito nubere; sed quomodo non damnantur istæ nuptiæ, ita nec prædicantur. Solatia miseriæ sunt, non laudes continentiæ*. Ex istis etiam interpretari juvabit verba canonis 17. dist. 32. in fine, ibi: *Si bonum est, mulierem non tangere, malum est ergo tangere.* Hæc vero Hieronymi sententia, in libris adversus Jovinianum pronunciata, a plurimis Hieronymo infensis torqueri solebat; hinc idem Sanctus Doctor, ut se purgaret ab objectis, ita persecutus est in sua ad Pammachium apologia: *Diximus: Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere: nihil enim bono contrarium est, nisi malum; si autem malum est, & ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat, & cetera, usque ad propositionem alterius capituli. Hoc ideo subjecimus, quia Apostolus dixerat: Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaquæque suum virum habeat. In quo differunt verba mea a sensu Apostoli? Nisi forte in eo, quod ille pronunciat, ego dubito; ille definit, ego sciscitor; ille aperte dicit: Bonum est homini mulierem non tangere; ego timide quæro, si bonum est mulierem non tangere: Si, dubitantis est, non confirmantis: Ille dicit: bonum est non tangere, ego quid bono contrarium esse possit, adjungo.*

Can. 5. dist. 56. Alia est Hieronymi ad Pammachium epistola, ex qua Gratianus excepit canonem 5. dist. 56., scripta nimirum adversus errores Johannis Jerosolymitani. Is est Johannes Episcopus hujus nominis secundus, qui in Episcopatu vixit ab anno 386. usque ad annum 416., ea ætate, qua Jerosolymitana Ecclesia ab Arianis hæreticis

hæreticis vexabatur, præsertim propter Hilarium Arianum Antistitem, qui adversus Cyrillum Johannis prædecessorem subrogatus fuerat: Fides & Religio Johannis non erat sine suspicione, non solum quod in impia Arianorum dogmata, sed etiam quod propendere in errores Origenis videretur. Eum Epiphanius Salaminæ Cypri Episcopus convocato & Clericorum, & Monachorum concilio interpellavit, ut se de objecto hæreseos crimine purgaret; verum Johannes diu tergiversatus suspicionem publice adauxit, unde suborta fuit occasio Hieronymo, ut ad Pammachium scribens adversus Episcopum illum, & ejus errores improbaret, & ejus imprudentiam redargueret. Inter ceteras Origenis sententias, quibus ille visus fuerat adhærere, ea erat, *quod in hoc corpore quasi in carcere sunt animæ religatæ, & antequam homo fieret in paradiso, inter rationabiles creaturas in cœlestibus commoratæ sunt*. Hæc refutando Hieronymus tradidit, animas hominum eo ipso tempore a Deo creari, quo corporibus adjunguntur. Qui contra opinabantur, objiciebant, se nullo modo percipere, quomodo fieri posset, Deum creare animas, dum corpus ex adulterio gignitur, quasi Deus favere adulterio videatur. Respondebat Hieronymus his verbis: *Scio, quæ contra hæc soleatis dicere, & adulterina nobis, atque incesta proponere, quæ longior pugna est, nec hujus temporis patitur angustias. Eadem controversia & in vos retorqueri potest, & quodcumque in conditorem præsentis temporis videtur indignum, hoc etiam eo donante non est indignum. Nasci de adulterio non est ejus culpa, qui nascitur &c.* Hic sequuntur verba canonis 5., quæ statim ex modo traditis intelliguntur.

Denique alia est Hieronymi epistola ad Pammachium simul, & ad Oceanum scripta, ubi Sanctus Vir exponit, quo animo Origenis studiosus fuerit, & laudator. Etenim Hieronymum plures tanquam Origenianis opinionibus faventem existimabant, quibus opus erat satisfacere, ne forte Hieronymus hæretici notam tacendo & dissimulando contraheret, seu ab aliis injectam a se non averteret. Itaque in ea epistola fassus est, se aliquando adolescentem, & minus eruditum erravisse, dum præsertim in solis Phylosophorum, & Gentilium studiis detineretur, & christiana dogmata propemodum ignoraret. Sed deinde ait, pœnituisse se, atque sui exemplo ceteros ad imitationem provocavit, inquiens: *Secunda post naufragium tabula est, culpam simpliciter confiteri: imitati estis errantem, imitamini & correctum. Erravimus juvenes, emendemur senes: jungamus gemitus, lacrymas copulemus*. Hæc sunt, quæ descripsit Gratianus in can. 72. de pœn. dist. 1., quæ tamen an Gratianeo proposito conveniant, lectoris prudentis esto judicium. Can. 72. de pœn. dist. 1.

De epistola ad Paullinum de institutione Monachi.

Fuit Paullinus quidam adolescens eloquens & Monachus, qui cum maxime Hieronymum senem in sanctis locis agentem veneraretur, ab illo se institui in Monastica disciplina postulavit. Hunc quidam putant fuisse Paullinum illum, qui postea Nolanæ Ecclesiæ gessit Episcopatum; illum alii, qui Antiochenæ Ecclesiæ in Syria Episcopus fuit, & de quo mentionem fecit Hieronymus idem in Epitaphio Marcellæ, & in Epitaphio Paullæ. Inter cetera ad eum rescribens Sanctus Vir, monet, ne ex quadam animi levitate Monachus jejunia simulet, & vili pallio induatur, cum tamen revera opibus affluat, & deliciis studeat, proferens in eam rem

Can. 71. vers. ult. cau. 12. qu. 2. rem Cratis Philosophi exemplum. Verba Hieronymi leguntur in can. 71. vers. *Crates* usque in finem cau. 12. qu. 2. Praeterea exoptabat vehementer Paullinus Monachus religiosus & pius Jerosolymitanos vicos invisere, allegans decere maxime Christianum virum in ea se loca conferre, in quibus Christianae Religionis completa fuisse mysteria crederet. Nihilominus Hieronymus rescripsit, laudare quidem se piissimum votum, non tamen illud bene Monacho, & solitariae vitae studioso congruere. Huc pertinent priora verba canonis 5. cau. 16. qu. 1. usque ad ea *sed multorum*. Quae sequuntur in vers. *Habeto simplicitatem*, leguntur paullo inferius in eadem Epistola, in ea nimirum parte, in qua Hieronymus tradit, quaenam sint a Monacho observanda.

Can. 5. cau. 16. qu. 1.

De epistolis ad Riparium Presbyterum.

Vigilantius quidam natione Gallus, & in Hispania Presbyter scripserat libellum, in quo & cultum sacris Martyrum reliquiis debitum, & nocturnas apud Martyres fidelium vigilias reprobaverat. Conscius de ea re factus a Ripario Presbytero Hieronymus, statim se paratum exhibuit, ut adversus Vigilantium scriberet, quem irridens *Dormitantium* appellavit. Id insinuat in epistola ad eundem Riparium, quae incipit: *Acceptis literis tuis*, in qua legitur canon 13. cau. 23. qu. 8. ubi quaenam sit varietas codicum jam Romani Correctores adnotaverunt. Sententia ibidem expressa satis indicat, quo animi aestu correptus fuerit Sanctus Vir, ut adversus impium hominem pro religione pugnaret. Pugnavit autem iterum in alia epistola, quae incipit *Multa in orbem monstra generata sunt*, & quidem majore etiam alacritate, ut vix a conviciis in adversarium jaciendis temperare potuerit. Quoniam vero Vigilantius adversus Monachos stylum etiam exacuerat, id ferre Hieronymus non valuit, qui propterea Monachorum caussam defendens, bona illa recensuit, quibus Monachi viventes in solitudine fruerentur. Huc spectant verba canonis 4. cau. 16. qu. 1. ita ex integra Hieronymi epistola legenda: *Monachus autem non Doctoris, sed plangentis habet officium, qui vel se, vel mundum lugeat, & Domini pavidus praestoletur adventum.*

Can. 13. cau. 23. qu. 8.

Can. 4. cau. 16. qu. 1.

De epistola ad Rusticum Narbonensem, seu de libello de septem Gradibus Ecclesiae.

Extat inter opera Hieronymi libellus de septem gradibus Ecclesiae, quem eruditi viri falso adscriptum fuisse Sancto Doctori judicaverunt, & quidem non inanibus rationum momentis. In primis enim longe diversus ab eo est Hieronymi stylus; deinde non consonant antiqui codices in designando nomine auctoris, cum in quibusdam nullum omnino nomen praeseferat, in aliis tribuatur Hieronymo nunc ad Damasum, nunc ad Rusticum Narbonensem scribenti. Immo in aliquot codicibus integer exhibetur, in aliquibus ita indigestus, ut multa desint, quae in reliquis reperiuntur, nec facile dijudicari potest, quinam sint codices praeferendi. Item observatur, Hieronymum nullibi in suis operibus de eo libello

libello mentionem facere, utut gravissimi momenti, quando tamen Hieronymus opera sua commemorare identidem consuevit. Multa praeterea sunt, quae digna Hieronymo non videntur; elatus enim quodammodo libri auctor se Episcopum docere jactat, imo instruendum Episcopum ita objurgat, ut de ignoratione rerum ad munus suum pertinentium vehementer redarguat, ibi: *Totius tibi Ecclesiae, prout praecipis, Sacramenta reserabo, doctrinae ordinem, & locum custodiens, & quid qualiter observare debeas, docens . . . & id, quod jampridem in consecratione consecutum te esse credis, restat ut capias &c.* His addi potest, eo in libro septem Ecclesiae gradus describi, Fossariorum scilicet; idest mortuos sepelientium, Ostiariorum, Lectorum, Subdiaconorum, Diaconorum, Sacerdotum, & Episcoporum. Verum haec distinctio non satis videtur apud veteres probata, si praesertim animadvertamus, Fossariorum ordinem priscis Conciliorum canonibus esse prorsus incognitum, de quo ceteroquin fusus ibidem sermo instituitur. In capite 5. ejusdem libri, seu epistolae, ubi de Diaconis agitur, leguntur verba canonis 23. dist. 93., Can.23.
qui tamen ita ex integris codicibus supplendus erit, cum multa a Gratiano praetermissa noscantur. *Quintus in Diaconibus ordo Sacramenti est, quorum sors Deus est, qui recedere de templo Domini die ac nocte prohibentur, qui columna, & fundamentum veritatis sunt, qui Ecclesias Dei sustinent, qui Altare Christi sunt, in quo conficiuntur Sacramenta, in quo offertur oblatio. Quid ergo in templo Dei, ut ipse nosti, venerabilius Altari esse potest? Quis non se ad mensam Domini accessurus humiliet? & hi sunt* (hinc exorditur Gratianus) *quos in Apocalypsi legimus . . . . . tonitruorum. Hi in similitudinem Noe Sacramentorum justitiae praecones non habentes in se maculam, aut rugam, atque in candore lucis effecti in omni Israel Deum valent perspicere, puri mentibus, animabus candidi, virtutum operatione praeclari . . . . & scandala resecantes, soli Deo colloquentes . . . . non agnoscentes. Denique & Levi, ut scriptum legimus, Sacerdotalis tribus est, & caput omnium Sacerdotum, sine hoc Sacerdos nomen non habet . . . & sicut in Sacerdote consecratio, ita in ministro est Sacramenti dispensatio. Illi orare, huic psallere mandatur. Ille oblata sanctificat, hic sanctificata dispensat. Ipsis etiam Sacerdotibus propter praesumptionem . . . . a Diacono, ut praecedente ministerio sanctitatis humiliatus paullisper post consecrationem, dum ministro reverentiam exhibet quantam ministerio Dei debeat, recognoscat. Ita enim Deus noster omnipotens . . . . Tunc deinde ut aures habeamus ad Dominum . . . . implere videatur. Eget officio Diaconi Sacerdos, sicut & Diaconus Sacerdotis, nec dives sine paupere, nec pauper sine divite esse potest. Post consecrationem enim omnium Sacramentorum, post orationes, post recitationes nominum, post omnia mysteria deitatis, perfectio rursus Levitis in altari datur: Diaconus, ut superius dixi, calicem tradit, testis passionis, testis dispensationis, testis humilitatis, ne elatus in superbiam is, qui obtulit, nihil sperandum sibi a Diacono recognoscat. Ideo Levita in consecratione perfectus est, nec ultra jam, sicut Laicus, benedicitur, quia perfectam in se habere jubetur Domini sanctitatem. Denique ex omnibus tribubus in Jesu Nave libro, Levitae Civitates accipiunt, ut tu intelligas, nullum esse hominum genus, nullam terram, nullum locum, nullam gentem, quae non huic propter Dominum servire jubeatur. De Levitis autem decimas decimarum accipiunt Sacerdotes, nec dare ipsis, sed accipere mandantur. Nunc autem ex quo in Ecclesiis, si . . . . . devenisse. Eget in sede Presbyter, in altari Levita, in secretario Subdiaconus, in lectione Lector, & in templo Ostiarius, in sepultura Fossarius, moriuntur fame, qui alios sepelire mandantur: poscunt misericordiam, qui misereri aliis sunt*

dist.93.

sunt præcepti, & dum ista fiunt, Sacerdos, qui hoc non fecerit, condemnatur. Solus incubat divitiis, solus ministerio utitur . . . . universos. Nam si secundum divinos libros omnia faceremus, nec deesse quicquam visibiliter poterat cunctis, & sola in Christi Ecclesia sanctitas abundaret. Hinc propter . . . . hinc desolationum caussæ, hinc origo criminis. Etenim si unusquisque ita hunc mundum visibiliter possidere mandatur, ut sua . . . & sicut sine his in Ecclesia non fuit, ita & sine his in Ecclesiæ ministerii dispensatione non vivat. Certe . . . . moderatio enim Dei preces, ac solum nostrum reditum quærit, ac nos quærit sua nos bonitate salvari . . . . assidue peccantium, sicut scriptum est, Deus non miseretur. His verbis emendandus æque, ac supplendus erit Canon Gratianeus, dummodo animadvertas, me adjectis punctulis plurima omisisse, ea nimirum, quæ apud Gratianum leguntur optimis codicibus consona. Interea tamen ex iis magis magisque colligitur, opus illud falso Hieronymo tribui, cum ibidem exhibeantur Diaconi, ac si temporibus Hieronymi vexati a Sacerdotibus essent, & pressi, quando tamen alias Sanctus Vir debuit eorundem sui temporis Diaconorum ambitum redarguere, & potius de Sacerdotum conditione dolere, quemadmodum præsertim liquet ex ejusdem epistola ad Evagrium, cujus fragmentum refertur in can. 24. dist. 93.

Can. 6. dist. 95. In sequenti capite, scilicet 6., auctor ejusdem epistolæ munera Sacerdotum, seu Presbyterorum persequitur; postquam enim tradidit Episcoporum, & Presbyterorum unam eandemque esse potestatem in iis, quæ ad Eucharistiam conficiendam pertinent, statim ita subjicit, unde & supplendus & emendandus erit Gratianeus canon 6. dist. 95. *Nec ego dico præsentibus Episcopis, atque adstantibus altari Presbyteros posse Sacramenta conficere. Sed si forte usus exegerit, ut venientes ad Ecclesiam Sacerdotes eisdem horis, quibus aut oblatio parata non sit, aut non possit offerri, non debere Episcopum repudiare Eucharistiam Presbyterorum, si ponatur in altari, quam accipi oportet propter Christum, quoniam Corpus Christi est, sicut etiam scriptum est. Vos etiam estis Corpus Christi, & membra ex parte. Charitas enim cooperit multitudinem peccatorum. Fides, spes, charitas, tria hæc, major his est charitas. Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, non inflatur, non perperam agit, omnia credit, omnia sustinet, charitas nusquam excidit. Et quia scriptum est: Presbyteri duplici honore honorentur . . . . complere, præsertim cum in Oriente eam consuetudinem & in Illyrico, & in Italia, atque in Africa omnibus in locis temporibus Apostolorum fuisse manifestum sit. Ac sola propter auctoritatem Summo Sacerdoti Clericorum ordinatio, & virginum consecratio reservata sit, cum basilicæ altaris, & chrismatis dedicatione, vel satisfactione, a multis disciplina Ecclesiæ vendicata concordiam Sacerdotum solveret, scandala generaret. Propter hoc & nuper Episcopalis electio ad Metropolitanum remissa est; & cum huic summa datur potestas, aliis adimitur hæc facultas. Et incipiunt etiam Summi Sacerdotes pati, non ex jure, sed ex necessitate alium Sacerdotem. Nemo hinc Episcoporum . . . . consecrare? Virgines etiam Dei, licet Apostolus dicat, de Virginibus præceptum Domini non habeo, tamen hoc ratione faciente, si usus exegerit, per eum benedici, si necesse est, manifestum est, quia Maria Mater Domini Christi soror est Virginum* (hoc in loco animadvertatur, quam frigidæ sint hujusmodi rationes, & Hieronymi ingenio minus dignæ) *& Eucharistia Christi est Corpus, & minor Maria, quam Dominus. Tamen credendum est Summi Sacerdotis judicio, & hoc faciendum, quod jusserit circa laicos, & mulieres. Jubentibus vobis injustissime Sacerdotibus, non recte Presbyter Dei benedictionis perdit*

perdit officium, ... ut damna gregibus inferatis? Quoniam cum pastoribus per potentiam vestram aufertur Deo digna diligentia, contagium quoddam, & calamitas crescit in gregibus, ac Deo nostro, non patrimonii sui damna conquiritis, dum soli vultis in Ecclesiis potentari. Denique & chrismatis ea ratio est, atque hic ordo legitimus consecrandi, baptizatum Dominum, & in similitudine columbæ in specie chrismatis a Patre unctum fuisse, manifestum est, ac plenitudo Sacramenti Corpus ejus & Sanguis ostensus. Quæ cum offerre licet, etiam reliqua, quæ in eo sunt, consecrare, quia in Christo omnis plenitudo divinitatis corporaliter habitat. Presbyteri ergo, si necesse est, possunt chrisma conficere, quia in corpore ejus chrisma est. Siquidem hæc regula etiam nunc servatur a plurimis, atque in Ecclesiis multis sic ista faciunt; tamen meæ hoc scito esse sententiæ, nulli Episcopo super hoc injuriam esse faciendam, nec legem a me opponendam esse ei, qui lex est Presbyteri. Ab initio, ut legimus, negotiorum Judices esse mandati sunt Presbyteri interesse Sacerdotum consilio. Quoniam & ipsi Presbyteri, ut legimus, Episcopi nuncupantur, secundum quod scriptum est ad Titum. Hujus rei gratia reliqui te Crete, ut ea, quæ desunt, corrigas, & constituas per Civitates Presbyteros, quemadmodum ego tibi dispofui &c. Vides ergo Presbyterum Episcopum dici, & Apostoli Paulli esse sententiam? Et alibi ad Timotheum de Ecclesiæ ordine: oportet Episcopum irreprehensibilem esse &c. Vides ergo hic Presbyteri non fieri mentionem, sed hunc esse locum, quem Episcopatum vocat? Et alibi ad Timotheum Episcopum: Præcipe hæc, & doce: nemo adolescentiam tuam contemnat, sed forma esto fidelium in sermone, in conversatione, in charitate, in fide, castitate &c. Intelligis ergo in Presbytero summam Sacerdotii collocari? & alibi ad majores natu: Qui vos posuit Episcopos regere Ecclesiam suam. Philippis certe una Macedoniæ Civitas est. Et cum ibi Paullus Episcopis, & Diaconibus scripsit, quid nisi eos, qui præsunt Presbyteri, Episcopos vocat? Denique & Apostolus Johannes Episcopus scribit: Senior electæ Dominæ, quam diligo in veritate; nam Presbyter ætatis est nomen, Episcopus dignitatis. Salomon quoque ait: Presbytero humilia animam tuam. Sed oderunt hoc Sacerdotes superbi . . . . quod in cœlis sit, quod majus est, ubi sedes eorum legis esse dispositas, ut terrena contemnas, ut nihil tibi de mundi istius conversatione præsumas. Ita restitui ad integra epistolæ exemplaria canonem Gratianeum, illa omittens, quæ punctulis adnotavi, in quibus Gratianea editio penitus consonat. Ceterum ex illis, quæ adducta sunt, facile colligitur, nonnulla ex variis Hieronymi commentariis derivata ab opusculi auctore fuisse, imo & ex opusculis Gregorii Magni, quemadmodum liquebit conferenti cum eo canone canonem 24. dist. 93. & canonem 1. dist. 95. Quis non agnoscat in his manum deceptoris? Agnoscitur hæc etiam perspicue in istis, quæ in epistola sequuntur, verbis: *Respice Jerusalem Matrem omnium Sanctorum, ornatam Patriarchis, Prophetis, & Angelis Dei: ipsius consuetudinem sequere, ipsius Sacramenta custodi.* Duo hinc manifesta colliguntur apocryphi monumenti argumenta. Etenim in primis inverosimile prorsus est, Hieronymum voluisse proponere exemplar Jerosolymitanæ Ecclesiæ Gallicano Episcopo valde remoto; quomodo enim in tam dissita regione constitutus Rusticus contemplari potuisset, quos imitaretur Jerosolymitanæ Ecclesiæ mores? Deinde quis ignorat, Hieronymo suspectos fuisse de hæresi Jerosolymitanæ Ecclesiæ Clericos suæ ætatis, quando ipse putabat, Johannem Jerosolymorum Episcopum partes hæreticorum fuisse secutum, quemadmodum superius demonstravi ad canonem 5. dist. 96.

De epistola ad Rusticum Monachum.

Can. 41. caus. 7. qu. 1. Jure potius tribuenda erit Hieronymo epistola ad Rusticum Monachum Gallicanum, quem in Monasticæ vitæ rationibus instituit. Inter cetera eum monuit, ut sibi aliquem sequendum proponeret, ne forte vaga quadam disciplina duceretur; neque enim humili viro antiquius quidpiam esse debet, quam ut Ducem sibi certum designet, cui tanquam parenti & reverentiam in omnibus, & obedientiam exhibeat. Inter cetera ita scribit: *Nulla ars absque Magistro discitur, etiam muta animalia, & ferarum greges ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt, grues unam sequuntur ordine literato &c.* Quæ sequuntur apud Hieronymum, habentur apud Gratianum in can. 41. cau. 7. qu. 1., quem Gratianus ad aliud demonstrandum adtulit, videlicet ut ostenderet, unicum debere esse in unaquaque Ecclesia Prælatum, neque unum in locum viventis substitui geminato Episcopatu oportere, unde & Hieronymi verba corrumpere non dubitavit. Non sunt, fateor, hæc contraria, sed diversa. Hieronymo optimum erat dicere *in apibus principes sunt &c.* At Gratiano ita scribere non proderat, qui propterea ita verba immutavit: *In apibus princeps unus est &c.*

Can. 7. cau. 16. qu. 1. Ex epistola ad Rusticum laudatus fuit a Gratiano canon 7. cau. 16. qu. 1. Verum Romani Correctores jam observaverunt, referendum illum potius esse ad commentaria Hieronymi in caput 3. Isaiæ, imo & verba ipsa Sancti Doctoris ad calcem canonis descripserunt, post quæ nihil hodie adjiciendum superest.

Can. 26. cau. 16. qu. 1. Ex eadem epistola ad Rusticum Monachum jure laudatus est canon 26. cau. 16. qu. 1., cujus tamen verba a Gratiano corrupta ita erunt ex integris codicibus restituenda: *Ita ergo age, & vive in Monasterio, ut Clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulla sorde commacules, ut ad altare Christi, quasi de thalamo virgo procedas, & habeas de foris bonum testimonium; feminæque nomen tuum noverint, & vultum tuum nesciant. Cum ad perfectam ætatem veneris, si tamen vita comes fuerit, & te vel populus, vel Pontifex Civitatis in Clerum elegerit, age, quæ Clerici sunt, & inter ipsos sectare meliores, quia in omni conditione, & gradu optimis mixta sunt pessima.*

Can. 27. cau. 16. qu. 1. Ante verba Hieronymi modo descripta, habentur ea, quæ leguntur in can. 27. cau. 16. qu. 1., ibi: *Hæc dico, ut etiamsi Clericatus te titillat desiderium, discas, quod possis docere &c.* Laudabat ibidem Sanctus Vir solitudinem vitæ, ejus rationem tenendam Rustico proponens, monendo, ne ad urbes frequenter accederet, proposito veterum Patrum exemplo, qui in secreto recessu latentes eximiis virtutibus ornati semper fuerunt, & nunquam externis mundi capi illecebris facile potuerunt.

Can. 33. de cons. dist. 5. Item ex eadem epistola decerptus est canon 33. de cons. dist. 5., cujus verba cum Hieronymi codicibus penitus consonant, dummodo pro illis *vagis cogitationibus*, & *non tamen propter victus necessitatem*, potius ista substituas, *vanis cogitationibus*, & *non tam propter victus necessitatem*.

De

De epistola ad Rusticum Laicum.

Ab iis epistolis, quæ ad Rusticum ab Hieronymo scriptæ perhibentur apud *Can. 23.*
Gratianum, distinguenda fuit ea, quæ directa deprehenditur ad Laicum quendam *24. &*
nomine Rusticum, unde depromti sunt canones 23. 24. & 27. de pœn. dist. 3. *27. de pœn. dist.*
Quidam consentiente uxore sua continentiam voverat: verum ex domestica & *3.*
familiari consuetudine insuper habita pollicitatione iterum cum conjuge concubuerat. Pœnitens uxor ad sacra loca invisenda se contulerat pœnitentiæ caussa, atque Hieronymo factum narraverat. Sanctus Vir ad maritum epistolam scripsit, qua eundem ad ineundam criminis pœnitentiam hortaretur, suppresso tamen nomine, ut nonnulli arbitrantur; non enim est constans omnium codicum fides, ut *ad Rusticum* hujusmodi epistola ubique inscribatur: Rustici nomen recentiore & incerta manu adjectum nonnulli suspicantur. Supprimendi nominis caussa non inanis Hieronymo fuerat, qui nomine edito peccatorem prodere verebatur, quem leni ratione erat ad pœnitentiam concitaturus. Incipit hæc epistola: *Quod ignotus ad ignotum audeo scribere &c.* In medio epistolæ, ubi Hieronymus virtutem pœnitentiæ explicat, leguntur verba canonis 24., in quibus nonnulli codices pro illis *respondit dicens peccavi . . . Rex enim erat, alium non timebat*, ita exhibent: *Respondit, peccavi . . . Rex enim eram, alium non timebam*. Post verba postrema ejusdem canonis ita prosecutus fuit Hieronymus: *Qui enim abscondit iniquitatem suam, non prosperabitur. Achab Rex impiissimus &c.* Reliqua habentur apud Gratianum in laudato canone 27., ubi animadvertenda est editionum varietas in ea voce Gratianea *conversio*, pro ista enim nonnulli codices exhibent *conversus*. Post pauca in eadem epistola leguntur verba laudati canonis 23., ubi nonnulli scribendum voluerunt: *Septies cadit justus, & resurget &c.*

De epistola ad Algasiam.

Dum Hieronymus in Bethlemico secessu moraretur, minime destitit, quo- *Can 10.*
minus de Sacræ Scripturæ intelligentia hinc illinc interrogantibus responderet. *cau. 32.*
Miserant ad illum ab extremis Galliarum finibus Algasia, & Hebidia adolescen- *qu. 2.*
tem Apodemium, non solum Sanctum Virum invisendi caussa, sed potissimum, ut aliquot monumentorum divinarum literarum sinceram interpretationem Sancti, atque eruditi Viri præsidio arriperent; quibus ut ille satisfaceret, duas scripsit epistolas, singularem unam ad Hebidiam, alteram etiam singularem ad Algasiam. In posteriore leguntur verba canonis 10. cau. 32. qu. 2. ad interpretationem testimonii Matthæi, *væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus*, quam sententiam Christus Dominus dixerat, ut indicaret, qualis futura sit prope mundi finem universorum hominum desolatio. Sanctus Vir ea verba mystice exposuit, nimirum quasi ad eos spectantia, qui vix fidem initio conceperunt, adhuc inconstantes, & rudes, quos propterea sub nomine prægnantium, & nutrientium intellexit, recta quidem interpretatione, quod istorum fides facilius ad ruinam parata, & ad interitum videatur. En ipsa verba Hieronymi, ad quæ exigendus est ca-

non Gratianeus a Collectore ipso paullo corruptus, & forte in alienam omnino sententiam detortus. *Sicut enim femina paullatim formantur in uteris, & tamdiu non reputatur homo, donec elementa confusa suas imagines, membraque suscipiant, ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in ventre retinetur, & cito abortio perit, cum viderit abominationem desolationis stantem in Ecclesia, & Satanam transfigurari in Angelum lucis. De istiusmodi fœtibus Paullus loquitur, dicens: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Has ergo reor juxta mysticos intellectus esse mulieres &c.*

De epistola ad Eustochium, de Custodia Virginitatis.

Epistolam, seu libellum ad Eustochium scripsisse se idem Hieronymus profitetur in libro 1. adversus Jovinianum, ubi cum de nuptarum incommodis verba faceret, ait: *Plenius super hac re contra Helvidium, & in eo libro, quem ad Eustochium scripsi, arbitror absolutum*. Eustochium Paullæ filia virginitatem professa simul cum matre in Bethlem migraverat, quam propterea Hieronymus velut amantissimus institutor ad custodiam virginitatis hortabatur, monens, quid vitandum ab illis sit, qui pudici esse velint. Ex hoc libello depromtus est canon

Can.11. cau. 32. qu. 5. 11. cau. 32. qu. 5., in quo licet multa restituerint ad integros codices Romani Correctores, adhuc observandum superest, pro illis Gratianeorum aliquot codicum verbis, *non potest post minam .... illico audierit descende .... non est filiæ Chaldæorum thronus &c.* legendum esse juxta Hieronymianos integros codices: *Non potest post ruinam .... illico audient, descende .... non est solium filiæ Caldæorum &c.*

Can.19. de conf. dist. 5. Ex eodem libello depromtus est canon 19. de conf. dist. 5. his verbis supplendus: *Sint tibi quotidiana jejunia, & refectio satietatem fugiens nihil prodest biduo triduoque transmisso vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium.*

Can.20. de conf. dist. 5. Canon 20. de conf. dist. 5. apud Burchardum in libro 13. cap. 24. & 25. partim laudatur sub nomine Pimenii Eremitæ, partim sub nomine Paulli Apostoli. Sub nomine Pimenii Eremitæ describitur caput 24. his verbis: *Sint tibi jejunia pura, continua, moderataque, idest quotidie esurire, & quotidie prandere*. Sub nomine Paulli Apostoli describitur caput 25. his verbis: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico utere vino propter infirmitates tuas; curat enim vulnera delinquentis, curatosque sanctificat jejunium*. Recentiores Collectores Hieronymo hæc tribuerunt; & non injuria; nam Burchardus in præcedente capite 23. sub nomine Pimenii etiam laudaverat verba illa Hieronymi, quæ superius relata sunt ad canonem 19. de conf. dist. 5., unde sicut illa revera Hieronymi erant, facile sibi persuadere potuerunt, etiam Hieronymi esse, quæ in sequentibus capitibus recensebantur. Hinc Ivo Carnotensis eadem verba laudavit sub nomine Hieronymi ad Nepotianum scribentis in libello de vita Clericorum cap. 4. Decreti cap. 56. & 57. Quæ verba in epistola ad Nepotianum Gratianeo canoni consonent, jam Romani Correctores animadverterunt. Ego puto, adhuc nonnulla referri posse ex epistola

ad

ad Eustochium, quæ cum Gratiani canone consonant, ubi nimirum scribit Hieronymus: *Hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno . . . Paullus ad Timotheum, jam noli, inquit, aquam bibere, sed vino modico utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Vide, quibus caussis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor, & frequens medeatur infirmitas.* Ex quibus adparet, laudatum canonem 20. ex pluribus Hieronymi fragmentis fuisse a Collectoribus compositum, & in eam formam redactum.

Non est omittendum hoc in loco observare, quid sentiendum sit de Hieronymi somnio, quod in hoc eodem libro ipse enarravit his verbis: *Itaque miser ego lecturus Tullium jejunabam. Post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Siquando in memet reversus Prophetas legere cœpissem, sermo horrebat incultus. Et quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens illuderet, in media ferme quadragesima medullis infusa febris corpus invasit exhaustum, & sine ulla requie (quod dictu quoque incredibile sit) sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix hærerem. Interim parantur exequiæ, & vitalis animæ calor toto frigescente jam corpore, in solo tantum repente pectusculo palpitabat, cum subito raptus in spiritu ad Tribunal Judicis pertrahor, ubi tantum luminis, & tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram sursum adspicere non auderem. Interrogatus de conditione, Chistianum me esse respondi; & ille, qui præsidebat, mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus. Ubi enim thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Illico obmutui, & inter verbera (nam cædi me jusserat) conscientiæ magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem cœpi, & ejulans dicere: miserere mei Domine, miserere mei: Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsidentis genua provoluti qui adstiterant, precabantur, ut veniam tribueret adolescentiæ, & errori locum pœnitentiæ commodaret, exacturus deinde cruciatum, si gentilium literarum libros aliquando legissem. Ego, qui in tanto constrictus articulo vellem etiam majora promittere, dejerare cœpi, & nomen ejus obtestans dicere: Domine, si unquam habuero codices sæculares, si legero, te negavi. In hæc Sacramenti verba dimissus, revertor ad superos, & mirantibus cunctis oculos aperio, tanto lacrymarum imbre perfusos, ut etiam incredulis fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpe deludimur. Testis est tribunal illud, ante quod jacui, testis judicium triste, quod timui. Ita mihi nunquam contingat in talem incidere quæstionem, liventes habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum, & tanto dehinc studio Divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.* Integra Hieronymi verba descripsi, ut statim adpareret, quænam fuerint facti totius adjuncta, quæque Sancti Doctoris phrases ac formulæ in universa facti serie exprimenda. Præcipuus ejus scopus erat, ut Eustochium a nimia & inexpleta sæcularium lectionum cura removeret, quod & idem pluries docuerat, ut liquet in can. 2. 3. 4. & 5. dist. 37., eaque somnii graphice descripti elegantia putavit facile se piissimam ac religiosam feminam non sublimibus rerum gravissimarum argumentis assuetam ad divinarum literarum lectionem adducere; eandemque a Gentilium libris, unde venenum potius haurire solent imbecilliores, avertere. Ceterum non ea fuit Sancti Doctoris sententia, ut generaliter traderet, Christiano viro nullo modo licere elegantiores, & bonis moribus, aut fidei minime adversantes veterum ethnicorum libros evolvere, quod

ad

ad socordiæ, inertiæque præsidium nonnulli dicere non dubitarunt, in quorum ora fere volitare consuevit, Hieronymum ea de caussa divino judicio vapulasse. Hæc vel apud ipsum Gratianum sub nomine Rhabani legimus in can. 7. dist. 37. quin tamen solidius de caussa judicetur. Observetur in hanc rem, quod deinde post scriptum libellum ad Eustochium tradidit idem Hieronymus in apologia adversus Ruffinum prope finem. Oderat Ruffinus Hieronymum adeo, ut eundem de hæresi arguere non dubitaret. Inter cetera Sancto Viro objecerat reatum perjurii, quia cum in epistola laudata ad Eustochium professus esset jurejurando, se nunquam ethnicorum sapientum lectioni operam daturum, nihilominus operam dedit, quod colligebat Ruffinus ex eo, quod recentiores Hieronymi libri palam prodiissent sapientum illorum sententiis quasi flosculis exornati. Ita Hieronymus de Ruffino. *Objicit mihi mixtum perjurium sacrilegio, quod in libro, quo ad instituendam Christi virginem loquor, ante tribunal judicis dormiens pollicitus sim, nunquam me literis sæcularibus daturum operam, & nihilominus damnatæ eruditionis interdum meminerim . . . . Nunc quod instat pro sacrilegio, atque perjurio somnii respondendum est. Dixi me sæculares literas deinceps non lecturum; de futuro sponsio est, non præteritæ memoriæ abolitio.* Post hæc tradidit, quomodo facile sibi fuerit ad memoriam revocare, quæ legerat, dum esset in adolescentia constitutus, ut deinde concluderet, se perjurii reum non esse, quoties ethnicorum sapientum testimonia in suis opusculis laudaret, quæ non post jusjurandum legerat, sed recordabatur. Verum heic non constitit Hieronymus: Amplius progressus est ita scribens: *Hæc dicerem, si quidpiam vigilans promisissem. Nunc autem novum impudentiæ genus! objicit mihi somnium meum. Utinam celebritas loci, & Sanctorum de toto orbe conventus sineret me divinas scripturas legere. In tantum spacia non habeo externa meditandi. Sed tamen qui somnium criminatur, audiat Prophetarum voces, somniis non esse credendum, quia nec adulterium somnii ducit me ad tartarum, nec corona martyrii in cœlum levat. Quoties vidi me esse mortuum, & in sepulchro positum? Quoties volare super terras, & montes ac maria natatu aeris trasfretare? Cogat ergo me non vivere, vel pennas habere per latera, quia vanis imaginibus mens sæpe delusa est. Quanti in somnis divites, apertis oculis repente mendici sunt? Sitientes flumina bibunt, & experrecti siccis faucibus æstuant. Tu a me somnii exigis sponsionem: Ego te verius, strictiusque conveniam . . . . . Non tibi sufficiunt, quæ de vigilante confingis, nisi & somnia crimineris. Tantam habes curiositatem meorum actuum, ut quid dormiens fecerim, dixerimve, discutias.* Quoties hæc peculiariter, & singillatim considerata conferantur cum iis, quæ in laudata epistola ad Eustochium traduntur, perspicue liquebit, Hieronymum ad Eustochium scribentem, non ex animo quidem docere voluisse de iis, quæ sibi visa fuerint in somnio contigisse, sed eleganti quadam somnii narratione præparare voluisse legentem piam feminam ad rerum divinarum, neglectis ceteris, meditationem. Adde his, Hieronymo scribenti ad Eustochium vividas adhuc fuisse somnii illius imagines, præsertim infirmitate adhuc, & ægritatione corporis tabescenti, cui propterea aliquid indulgendum erat, dum familiarem epistolam scribens, ita rem explicaverit, quasi rei pingeret veritatem. Ceterum restitutis viribus, ubi adversus Ruffinum dirigenda erat oratio, pro sincera animi sententia, aliud Sancto Viro tradendum fuit, qui optime noverat meditationem naturalis philosophiæ, cujus optima adhuc extant apud sapientes Ethnicos dogmata, plurimum meditationi divinarum literarum apud Viros prudentissimos famulari.

De

De epiſtola ad Fabiolam.

Explanato perdifficili æque ac tritiſſimo Hieronymi monumento, revertor in viam; Adhuc enim ſupereſt, ut pauca tradam de epiſtola Sancti Viri ad Fabiolam, ex qua depromtus eſt apud Gratianum canon 16. diſt. 34. eiſdem omnino verbis exhibitis, quæ apud Hieronymum leguntur. Porro Hieronymus in ea epiſtola tradebat nonnulla de veſte Sacerdotali, qua veteres Judæorum Pontifices diſtinguebantur, ſed & ea occaſione præceptum Domini explicabat, quo cavebatur, ut Sacerdotes non quamcumque uxorem ducerent, non viduam, non ejectam, non meretricem, ſed virginem, quo ſane pertinet memorati canonis 16. ſententia. *Can. 16. diſt. 34.*

SECTIO IV.

De ceteris Canonibus Hieronymo adſcriptis.

Quædam adhuc monumenta ſuperſunt, quæ apud Gratianum Hieronymo adſcribuntur, & quorum pleraque vix Hieronymi eſſe poſſe videntur. Hujuſmodi eſt in primis canon 4. diſt. 27., licet enim etiam in Pœnitentiali Romano edito ab Antonio Auguſtino ſub ejuſdem Sancti Doctoris nomine laudetur in tit. 8. cap. 9., revera tamen ejuſdem non eſt, ſed potius pertinet ad libros Sancti Auguſtini, nimirum ad caput 9. libri de bono viduitatis. Integram Sancti Hipponenſis Epiſcopi ſententiam retulit Gratianus in can. 41. cau. 27. qu. 1. Eadem verba iterum deſcripta inveniuntur in canone 2. cau. 17. qu. 1. ſub nomine Hieronymi. *Can. 4. diſt. 27. & can. 2. cau. 17. qu. 1.*

Canon 30. diſt. 50. legitur tum apud Ivonem parte 15. cap. 90., tum apud Burchardum in lib. 19. cap. 78. cum hac inſcriptione: *Ex dictis Hieronymi*; ſubjectis deinde his verbis: *Quicumque dignitatem gradus divini non cuſtodiunt, contenti ſiant animam ſalvare, reverti enim in eum gradum, in quo antea fuerant, difficile eſt*. Paullo aliter ſcripſit Gratianus. Romani Correctores, qui fragmentum illud inter Hieronymi ſcripta reperire non potuerunt, obſervarunt ſimilia quædam legi in canonibus S. Baſilii ad Amphilochium, & in Concilio Trullano. En canonem 27. ex Baſilianis: *De Presbytero, qui per ignorantiam neſariis nuptiis implicatus eſt, definivi, quæ oporteat, eſſe quidem Cathedræ participem, a reliquis autem actionibus abſtinere; ei enim ſufficit, ut veniam conſequatur. Ut is autem aliis benedicat, qui ſua debet vulnera curare, non eſt conſentaneum*. In canone 26. ex Trullanis ita legitur: *Presbyterum per ignorantiam illicitis nuptiis implicatum eſſe quidem Cathedræ participem ſecundum ea, quæ ſunt in ſacro canone decreta, a reliquis autem operationibus abſtinere. Etenim tali ſatis eſt, ſi venia detur. Ut autem alii benedicat, qui debet ſua curare vulnera, eſt incongruum &c.* Si quis hinc eruendam putet cum Romanis Correctoribus ſententiam laudati canonis 30., oportebit ſane, duo ipſum animadvertere. Primum eſt, agi in memoratis Baſilii & Trullani Concilii canonibus de eo, qui illicitas nuptias celebraverit, quod non attingitur *Can. 30. diſt. 50.*

tur a Gratiano; generaliter sententiam canonis exprimente de eo, quicumque dignitatem divini gradus non custodierit. Alterum est, agi in eisdem canonibus de eo, qui ignoranter deliquerit; scienti enim & delinquenti juxta veterum Conciliorum definitiones nullus amplius honos Cathedræ servabatur: quemadmodum recte observaverunt ad eos canones Balsamon, Zonaras, & Aristenus interpretes Græci in Pandectis Beveregianis. Laudari commodius potuisset canon 21. Concilii Trullani, cujus verba sicut generaliora sunt, ita clarius exhibent integram Gratianei monumenti sententiam, ibi: *Qui canonicorum quidem criminum rei facti, & propterea perfectæ, ac perpetuæ depositioni subjecti in Laicorum locum detrusi sunt, siquidem ad conversionem sua sponte respicientes peccatum delent, propter quod a gratia exciderunt, & ab eo se penitus alienos efficiunt, Cleri habitu tondeantur. Sin autem non sua sponte hoc elegerint, comam sicut Laici nutriant, utpote qui mundanam, seu sæcularem conversationem vitæ cœlesti præposuerint.* Ego arbitror, Burchardum, aut alium quemlibet, qui primus sub Hieronymi nomine fragmentum illud laudavit, illud ipsum reperisse inter scripta cujuspiam Monachi, qui voluerit una congerere dicta quorundam veterum Patrum memorabilia. Hujus rei triplex argumentum habeo, vel scilicet quod in eo maxima sit styli simplicitas, & qualis veteribus Monachis esse solebat, quemadmodum liquet ex eorum sententiis, quæ habentur in libro de vitis Patrum, vel quod consueverint Monachi dicta Sanctorum Patrum colligere, quasi flosculos, ut eadem memoriæ demandarent, seu ut in eorum assidua meditatione consisterent, vel demum quod Hieronymus ex illis fuerit, qui venerabiles Monachis extiterunt, sive eruditionem Viri spectes, sive ejus apud Monachos auctoritatem, utpote qui plures in solitudine degentes in vita Monastica instituerit. Hæc autem conjectura gravior etiam redditur in conspectu inscriptionis, quæ primum apud Burchardum, & Ivonem habetur, dum fragmento hæc adjecta fuit inscriptio. *Ex dictis Hieronymi.* Neque vero Monacho aut caussa, aut occasio deerat, cur eam sententiam sibi utilem duceret, ac propterea suo codici insereret. Erant enim vel ab ipsis Hieronymi temporibus Monachi complures, uti idem Hieronymus in suis operibus non raro testatur, qui ad obeunda Clericorum officia in Ecclesiis adspirabant. Eosdem Sanctus Vir identidem cohibebat, exprimens difficilem, atque arduam Clericalis vitæ rationem. Sic in epistola ad Heliodorum, qui Clericum se ordinari vehementer optabat, plura proposuit, ut eum a suscepto consilio dimoveret, & ad vitæ solitudinem tenendam induceret; ait enim inter cetera: *Monachus si ceciderit, rogabit pro eo Sacerdos: pro Sacerdotis lapsu quis rogaturus est?* Unde liquet, revera Hieronymum Monachis suis proposuisse, quam difficile esset Clerico peccanti restitui, quod tamen Monacho facilius erat, ac proinde non dubito, quin ex hujusmodi sententiis depromta a recentiore quopiam Monacho sint laudati Gratianei canonis verba.

Can. 8. dist. 56. Canon 8. dist. 56. Hieronymi quidem non est, si verba ipsa a Gratiano descripta consideres, nihilominus tamen quæ in eo exhibetur sententia, referri commode potest ad varia Sancti Doctoris monumenta. In primis enim in cap. 1. Evangelii Matthæi ipse hæc habet: *Notandum in Genealogia Salvatoris nullam sanctarum adsumi mulierum, sed eas, quas scriptura reprehendit, ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens omnium peccata deleret, unde in consequentibus Ruth Moabitis ponitur, & Bethsabee uxor Uriæ.* Item in proœmio commentarii in

in Osee ad Pammachium ita legitur: *Intelligimus enim quis sit Judas Patriarcha electus in Regem, nec miramur, cur ad Thamar, quasi ad meretricem, Vir Sanctus introierit; quare Samson, qui interpretatur Sol, Dalilam amaverit, quæ transfertur in pauperem, & propter eam irrisus & mortuus adversariorum millia trucidarit: Cur Salomon virum justum Booz de Rahab meretrice generavit, qui Ruth Moabitem pinna pallii sui operiens, & jacentem ad pedes ad caput Evangelii transtulit. Quid caussæ sit, ut cum David tot habuerit uxores, nullum alium regni sui fecerit successorem, nisi eum, qui de Bethsabee procreatus est, ut non solum meretrices, sed etiam adulteræ Deo placere videantur.* Quæ omnia adfert Hieronymus ea occasione, qua interpretari debebat factum Osee ex Domini præcepto uxorem fornicariam sibi jungentis, uti in cap. 1. Osee legitur, indicaturus deinde, in his figuram rerum altissimarum contineri, videlicet Christi Domini, qui Ecclesiam sponsam suam e superstitiosis gentibus sibi sociandam elegit, eamque præ Synagoga Judæorum adamavit.

Præterea ex aliquot Hieronymi sententiis una congestis compositus est canon 84. cau. 1. qu. 1. præter monumenta quædam Isidori Hispalensis, & Gregorii Magni. Ceterum nihil est, quod in præsentia adjiciam, cum sententias Hieronymi jam superius exhibuerim, ubi agerem de capitibus Gratianeis ex Gregorio Magno depromtis, parte 2. cap. 59. *Can. 84. cau. 1. qu. 1.*

Jam superius non semel animadverti, nonnulla Origenis monumenta Hieronymo apud recentiores Collectores fuisse tributa, cujus rei caussa ex eo profluit, quod Hieronymus aliquot Origenis opera latinitate donaverit. Hinc mirum esse nemini debet, si canon 18. cau. 8. qu. 1. utut sub Hieronymi nomine laudatus, potius sit adscribendus Origeni, apud quem eisdem omnino verbis exhibetur in homilia 4. in librum Judicum ad interpretationem cap. 4. ibi: *Et adjecerunt filii Israel facere malignum in conspectu Domini, & Ajoth mortuus est.* *Can. 18. cau. 8. qu. 1.*

Ex Origene quoque repetendus est canon 22. cau. 11. qu. 3. in homilia 21. in librum Jesu Nave, atque ex interpretatione Ruffini, ubi hæc verba initio leguntur: *Filii Juda volebant disperdere, vel interimere Jebusæos de Jerusalem, & non potuerunt, propter quod habitarunt Jebusæi cum filiis Juda in Jerusalem usque in hodiernum diem. Volumus a litera incipientes inquirere ab iis, qui putant hæc secundum literam stare posse, quid est quod dicitur usque in hodiernum diem, quod verbum semper scriptura pro eo ponit, ut æternitatem sæculi per hoc significet, sicut & dicit: Nolite recedere a Domino in hodierno die, idest, donec sæculum stat. Ostendat ergo &c.* Hinc exorditur Gratianus. Post illa verba *etiam triticum* quædam Collector omisit, quæ ego adjiciam, ut integrum exhibeatur Origenis monumentum. Prosequitur Origenes: *Sicut ergo in Evangelio permittuntur zizania simul cum tritico crescere, eodem modo etiam hic in Jerusalem, idest in Ecclesia, sunt quidam Jebusæi, isti, qui ignobilem, & degenerem vitam ducunt, qui & fide & actibus, & omni conversatione sua perversi sunt. Neque enim possibile est ad liquidum purgari Ecclesiam, dum in terris est, ita ut neque impius in ea quisquam, neque peccator residere videatur, sed sint in ea omnes sancti, & beati, in quibus nulla prorsus peccati macula deprehendatur, sed sicut dicitur de zizania, ne forte eradicantes zizania simul cum illis eradicetis & triticum, ita etiam super iis dici potest, in quibus vel dubia, vel occulta peccata sunt. Neque enim dicimus de iis, qui manifeste & evidenter criminosi sunt, ut non de Ecclesia expellantur. Audi ergo scripturam dicentem &c.* Reliqua apud Gratianum habentur, & quidem consona Origenis monumento. *Can. 22. cau. 11. qu. 3.*

Can. 4. cau. 14. qu. 5. Nullo sane jure tribui Hieronymo potuit ab auctore Palearum canon 4. cau. 14. qu. 5., quandoquidem apud Sanctum Doctorem opposita potius sententia exhibetur. Interpretatus ipse Ezechielem cap. 18. ad illa verba *Panem suum esurienti dederit*, ita scribit: *Significanter dicitur suum, ne de rapinis, & usuris, & alieno malo quæsitum panem vertamus in misericordiam. Redemptio enim animæ viri propriæ divitiæ, quod multos facere conspicimus clientes, & pauperes, & agricolas, ut taceam de militantium, & judicum violentia, qui opprimunt per potentiam, vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, & in suis sceleribus glorientur.... damusque materiam miseris, ut gaudeant ad ea, quæ tribuunt, & non lugeant ad ea, quæ rapuerint.* Hic totus erat Hieronymus, ut improbaret illorum gesta, qui postquam rapuissent, aut furati fuissent aliena, pauperibus eadem restituebant, qua ratione, ubi pauperibus elargitio fieret, emergeret quædam donantis munificentia, & publice laudaretur quasi liberalitatis officium, quod justitia erat exigente reddendum. Ceterum hæc potius videri nobis possent a Gratianeo canone diversa, quam contraria: nimirum Hieronymus eo in loco urgebat eos, qui ideo furabantur, aut rapiebant, ut ex furto vel rapina eleemosynas facerent; & Gratianus tum demum pauperibus res subreptas restitui voluit, quando rei furtivæ aut raptæ dominus ignoratur. Itaque opportunius erit suspicari canonem a Gratiano descriptum forte ad Hieronymi opera referendum esse, quæ temporum injuria perierunt, præsertim ad commentaria in Leviticum, quæ hodie amplius non extant, ubi Sanctus Vir perspicue docebat, quidnam a furibus agendum esset, res quæ subripuerant restituturis, quemadmodum ipse testatur in commentariis epistolæ Paulli ad Titum cap. 2. ibi: *Unde & in Moysi lege fures nonnunquam septuplum, nonnunquam quadruplum reddere compelluntur, & interdum obtruncantur, interdum venditur fur ipse pro furto, de quibus nuper vobis in Levitico exposuisse me memini.* Quod autem Ecclesiæ tribuenda sint, quæ incertis miserabilibus personis debentur, ut dicitur in laudato canone 4., minime alienum est a disciplina juris, quæ Hieronymi temporibus obtinebat: siquidem Imperator Anthemius in l. 8. cod. de Episc. & Cler. cavit, ut quoties incertæ personæ favore piæ caussæ legatum relictum deprehenderetur, illud ad manus Episcoporum deferretur in pios usus per Ecclesiam distribuendum.

Can. 13. cau. 15. qu. 1. Jamdiu Romani Correctores animadverterunt, canonem 13. cau. 15. qu. 1. utut Hieronymi nomine laudatum, referendum potius esse ad auctorem operis imperfecti in Evangelium Matthæi homil. 28. ad cap. 11., apud quem hæc verba leguntur: *Quis nescit, quia minor est justitia legis, quam gratiæ?... Ut puta siquis non iratus, sed propter disciplinam palmam alicui dederit, & eventu occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus requirit: quantum autem ad legem reus est, quia opera quærit. Item si in persecutione prostituta fuerit virgo, in lege quasi non virgo jam repellitur, quia opus adspicit, non voluntatem, in gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera quærit, sed voluntatem.* Sic habetur in editione Parisiensi anni 1633. operum Johannis Chrisostomi tomo 2. in novum testamentum per Frontonem Ducæum. Similia tamen quædam apud Hieronymum leguntur in epistola ad Demetriadem de virginitate, ubi de pravis cogitationibus sermonem instituens Sanctus Doctor ita scribit: *Hujusmodi cogitatio, etiamsi ex aliquo impedita casu non impleat voluntatem, nihilominus actione criminis condemnatur a Domino, ut illud in Evangelio legimus; Qui viderit, inquit, mulierem*

ad

ad concupiscendam eam, jam mæchatus est eam in corde suo apud Deum, cui nota sunt omnia, etiam antequam fiant. Voluntas perfecta faciendi reputatur pro opere facti. Et in Psalmum 61. ad illa verba: *quousque irruitis in hominem &c.* ait: *Qui voluntatem habet occidendi, etiamsi non percutiat, occidit.* Quod si adhuc clarius velimus Hieronymi aperire sententiam, qualis exhibetur in laudato can. 13., conferendum erit caput 11. lib. 2. in Matthæum, quod Hieronymi est; expendens enim Sanctus Vir verba illa Evangelii: *Jugum enim meum suave est, & onus meum leve*, ita subjicit: *Quomodo levius lege Evangelium, cum in lege homicidium, in Evangelio ira damnetur? Qua ratione Evangelii gratia facilior, cum in lege adulterium, in Evangelio concupiscentia puniatur? In lege multa præcepta sunt, quæ Apostolus non posse compleri plenissime docet: in lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, vivet in eis: In Evangelio voluntas quæritur, quæ etiamsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Evangelium ea præcipit, quæ possumus; ne scilicet concupiscamus: hoc in arbitrio nostro est. Lex cum voluntatem non puniat, punit effectum; ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam: Hæc apud Evangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur; in lege quasi corrupta repudiatur.* Quoties hanc integram Hieronymi sententiam cum Gratianeo canone conferas, imo & cum fragmento operis imperfecti supra descripto, facile agnosces æque ex utroque monumento Gratianeum canonem potuisse laudari, ac propterea non injuria nomen Hieronymi præseferre.

Canon 12. cau. 22. qu. 1. erat laudandus ex Capitulari Caroli Magni anni 789 cap. 62., ubi hæc leguntur: *Item habemus in lege, Domino præcipiente: Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, neque assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Ideo omnino admonendi sunt omnes diligenter, ut caveant perjurium, non solum in Sancto Evangelio, vel in altari, seu in Sanctorum reliquiis, sed & in communi loquela.* Hæc ipsa Capitularis verba retulit Collector Capitularium in lib. 1. cap. 61. in Collectione Baluziana. Cur vero eadem Gratianus Hieronymo tribuerit, non est valde positum in obscuro; siquidem illa laudaverat Ivo, qui Gratianum præcessit, *ex dictis Hieronymi* in cap. 59. part. 12. decreti; Ivonem præcesserat Burchardus eadem usus inscriptione. Undenam vero irrepsit erratum apud Burchardum? Inciderat Vormaciensis Episcopus in Collectionem Reginonis, ubi lib. 2. cap 311. hoc Capitulare Caroli Magni sine ullius auctoris inscriptione commemorabatur, aut saltem cum ea inscriptione, quæ satis perspicua non erat, quemadmodum hodie in editis Reginonis codicibus legitur, hoc modo: *Ex cap:*, quod non bene intelligens Burchardus, forte etiam ratus aliquid omissum ab Amanuensi fuisse, respexit ad canonem præcedentem, sive 310., qui hanc habebat inscriptionem: *ex dictis Hieronymi*, proindeque non dubitavit, eandem inscriptionem in sequentem canonem transferre. Quod si adhuc quisquam velit, Burchardum probe intellexisse caput 311. Reginonis revera ex Capitularibus Francicis fuisse laudatum; id non ægre admittam; tum vero animadvertam, quod alibi non semel adnotavi, Burchardum abstinuisse frequentissime a commemorandis Capitularibus Francicis, quorum vice nomina auctorum alia descripsit; proindeque nil mirum esse debebit, si pro Capitularibus Caroli Magni in hoc canone nomen Hieronymi supposuerit. Can. 12. cau. 22. qu. 1.

Iterum pro Origene laudatus fuit Hieronymus in can. 9. cau. 26. qu. 2. Origenis autem verba leguntur in homilia 5. ad caput 5. Josue ad illa verba: *Hodie abstuli* Can. 9. cau. 26. qu. 2.

abstuli opprobrium Ægipti a filiis Israel. Non est tamen concors veterum codicum Origenianorum editio; licet enim vulgati Origenis libri cum Gratianeo canone penitus consonent; pro iis tamen verbis *vetustæ consuetudinis inustione suggeritur*, quædam MSS. Origenis ita exhibent: *vetustæ consuetudinis inustio te suggerit*. Quæcumque vero probanda sit lectio, eadem semper erit auctoris sententia. Ceterum quædam adhuc apud Hieronymum reperio, quæ a proposito canone non sunt aliena; nimirum ubi Sanctus Vir interpretabatur epistolam Paulli ad Galatas cap. 5. ad illa verba *Manifesta autem sunt opera carnis &c.* ita scribens: *Primum itaque carnis opus est fornicatio: manifesta in exordio posuit, ne de mediis ambigamus. Omne enim quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicantur, in corpus suum peccant. Et non sumus nostri, empti enim sumus pretio, glorificemus, & portemus Deum in corpore nostro. In eo fornicator majoris est criminis, quia tollit membra Christi, & facit ea membra meretricis.... Hoc unum scio, quod qui per fidem Christi fornicatur, violat templum Dei*. Consonant hæc cum prioribus Gratianei canonis verbis: quod vero inferius dicitur, in Ægipto potissimum natam esse idololatriam, apud Hieronymum quoque legimus in lib. 13. in Esaiam cap. 45. ibi: *Nulla gens ita Idololatriæ dedita fuit, & tam innumerabilia portenta venerata est, quam Ægiptus &c.*

Can. 18. cau. 26. qu. 7. Nullo jure tributus fuit Hieronymo canon 18. cau. 26. qu. 7., ubi traditur, maximam esse Dæmonis adversus homines potestatem, de qua re non ita Sanctus Vir disseruisse in germanis monumentis visus est. Nam in commentario in Jeremiam cap. 4. sermonem instituens de fortitudinibus adversariis, sive de Dæmone, ait: *Si enim in porcos non habent potestatem adversariæ fortitudines*, (alludebat hic ad caput 8. Evangelii Matthæi), *quanto magis in homines, & homines quondam Civitatis Dei*? Potius fragmentum illud compositum videtur ætate Burchardi, qui primus ex Collectoribus retulit idem in lib. 10. sui codicis cap. 50., siquidem circa octavum & nonum sæculum frequentiora haberi cœperant herbarum, lapidumve, aut similium incantationum præstigia a Conciliis ejusdem temporis maxime detestata, quemadmodum colligitur ex Concilio Turonensi 3. anni 913. in can. 42., & ex Concilio Nannetensi anni 890. can. 20. Profecto similes sententiæ vetustissimis Ecclesiasticis scriptoribus familiares non erant, sed primum conspici potuerunt apud scriptores septimi aut octavi sæculi, caussantibus novis superstitionibus, quas Barbari e suis Provinciis in Provincias Christianas induxerant.

Can. 13. cau. 27. qu. 2. & Can. 8. cau. 36. qu. 2. Canon 13. cau. 27. qu. 2. jungendus est cum can. 8. cau. 36. qu. 2., uterque enim non ex Hieronymo, sed potius ex Reginonis Prumiensis monumentis depromtus est. In lib. 2. de Ecclesiasticis disciplinis ita habet Regino: *Tria legitima conjugia in scripturis leguntur: Primum legitimum conjugium est* (hic est canon 8. cau. 36. qu. 2.) *virgo casta in virginitate viro data legitime. Secundum virgo in civitate deprehensa a viro, & illi per vim copulata. Si voluerit Pater ejus, dotabit eam ipse vir, quantum judicaverit ipse Pater, & dabit prætium pudicitiæ ejus. Si autem habuerit sponsum, antequam deprehensa fuerit, dabitur ei. Tertium filia prædicta deprehensa, si non fuerit voluntas Patris, trahet eam a prædicto viro, & tradet eam alii, & dotabit eam, & legitima erit ei. Sed primum his duobus præfertur. Additur aliud quartum legitimum conjugium*, (hic est canon 13. cau. 27. qu. 2.) *dum mortua fuerit uxor ejus, licet illi accipere aliam, sed non repudiatam, non desponsatam viro. Similiter debet & mulier. Quod Paullus manifeste docet: mulier, inquit,*

inquit, quæ sub viro est ligata, sub lege est viri, quamdiu vivit vir ejus, & reliqua. Additur quintum: Quando sive vir, sive mulier ex consensu religionem ceperit, licet alteri accipere novum conjugium, sed puellam, vel puerum. Hæc autem omnia uno, ita dixerim, spiritu descripsit Regino sub hac inscriptione: *Ex dictis Hieronymi*, sejuncta deinde laudavit Ivo in parte 8. sui decreti cap. 40. & 41., & ex eo etiam sejuncta Gratianus in memoratis canonibus 13. & 8. Quintam conjugii speciem, quam recensuit Regino, omiserunt & Ivo & Gratianus, forte ex eo, ut arbitror, quod apud Reginonem species illa tanquam Apostolicis documentis contraria notaretur. Ait enim Regino ad calcem capitis 108. lib. 2. *Sed hæc sententia Canonicis, atque Apostolicis informatur documentis, ut supra monstratum est*. Hæc autem Reginonis verba uti in caussa fuerunt, cur Gratianus Ivonem secutus quintam conjugii speciem omitteret, ita mihi occasionem præbent, integrum monumentum abs Hieronymo abjudicandi. Quomodo enim talem affingere possum Sancto Doctori sententiam, quæ contraria dicitur Apostolicis & Canonicis documentis, nisi etiam putem, Hieronymum aut divinas, Canonicasve sententias ignorasse, aut perspectas rejecisse? Quamobrem suspicari potius decet, fragmentum illud a quopiam imperito septimi aut octavi sæculi scriptore (stylus enim monumenti vetustiori auctori minime congruit) fuisse elucubratum, ac deinde evulgatum, cui ut conciliaretur auctoritas, Sancti Hieronymi nomen inscribendum esse placuerit. Conabor nihilominus, ut, quoniam ex dictis Hieronymi laudatur, quod significat, illud ex variis Hieronymi sententiis fuisse compositum, siquid est apud Hieronymum, aliosve etiam scriptores Ecclesiasticos, quod cum laudato canone consonare possit, in medium adferam, atque interea germanam interpretationem adfingam. Videtur in primis canonis auctor parum considerate scripsisse, & quod initio tradidit, post pauca aut retractasse, aut emendavisse; ait enim principio, tria in sanctis scripturis conjugia agnosci legitima: deinde subjicit quartum, quod apud Paullum Apostolum memoratur. Cur non ab initio quatuor legitimorum conjugiorum species recensuit? Ait autem, primum legitimum conjugium esse virginem castam viro datam legitime, addit Gratianus, *& reliqua, quæ sequuntur in prædictis*, quæ verba apud Reginonem, unde primum canon depromtus est, desiderantur. Non videtur ea sententia digna viro gravissimo, qualis erat Hieronymus, qua nimirum idem per idem demonstretur. Quid enim, amabo, significant hæc verba, legitimum esse conjugium, quoties virgo casta viro legitime datur, nisi legitimum esse conjugium, quod legitime contrahatur, quæ explicandi ratio omnia claudit involucris verborum minime dissimilium, quibus nihil clarius explicetur, aut definiatur. Si Hieronymum consulamus, aliter ipse sententiam suam explicabat; loquens enim de legitimo conjugio in lib. 3. in epist. ad Ephesios cap. 5., ait: *Sicut non omnis congregatio hæreticorum Christi Ecclesia dici potest, nec caput eorum Christus est, sic non omne matrimonium, quod non viro suo secundum Christi præcepta conjungitur, rite conjugium appellari potest*. Non omittam animadvertere, quædam similia legi in Regum Francorum Capitularibus lib. 7. cap. 179., & Sancto Augustino tribui his verbis: *Talis esse debet, quæ uxor habenda est, ut secundum legem sit casta in virginitate, & dotata legitime, & a parentibus tradita sponso, & a Paranymphis accipienda. Et ita secundum legem, & Evangelium publicis nuptiis honestata in conjugio licite sumenda, & omnibus diebus vitæ suæ, nisi ex consensu & caussa vacandi Deo nunquam propter hominem separanda*. Hæc ipsa verba

verba nomine Leonis Gratianus retulit in can. 4. cau. 30. qu. 5., ad quem arbitror voluisse eundem Gratianum respicere in dicto can. 8. in illis verbis: *Et reliqua, quae sequuntur in praedictis*. Prosequitur auctor canonis, & ait, secundum conjugium legitimum esse, quoties puella rapta est per vim, & Patre consentiente raptori jungitur. Id refertur ad caput 22. Deuteronomii in illis verbis: *Si invenerit vir puellam virginem, quae non habet sponsum, & apprehendens concubuerit cum illa, & res ad judicium venerit, dabit qui dormivit cum ea patri puellae quinquaginta Siclos argenti, & habebit eam uxorem, quia humiliavit illam*. Haec porro disciplina licet in vetere Judaeorum lege in usu fuerit, post Evangelium tamen, ubi honorabiliores nuptiae esse coeperunt, canonibus Ecclesiasticis antiquata fuisse videtur, quod facile constabit unicuique consideranti canonem 65. Concilii Meldensis, & canonem 8. Concilii Troslejani, qui refertur in can. 11. cau. 36. qu. 2. Tertium conjugium legitimum est, (sequitur Regino, & cum ipso Gratianus), quoties puella rapta est, & pater non consentit eam raptori nubere: tunc enim poterit rapta alteri se conjugi sociare. Hoc iterum spectat ad legis veteris disciplinam, videlicet Exodi cap. 22. vers. 16. & 17. ibi: *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt*. Quartum conjugium (pergit Regino, & Gratianus in d. can. 13.) est, quoties defuncto conjuge conjux superstes novum conjugium init. Id perspicue traditur ab Apostolo Paullo in cap. 7. epistolae ad Romanos, ubi eadem fere Gratiani verba leguntur, ibi: *Quae sub viro est mulier, vivente altero, alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro*. Eadem fere tradit Apostolus in 1. ad Cor. cap. 7. prope finem, quae expendens Hieronymus ait: *Secundum legem libera facta est a vinculo conjugali, quod si nec tunc continere voluerit, conceduntur illi etiam secundae nuptiae, tantum, ut infidelium ritu non nubat*. Similia alibi inveniuntur apud Hieronymum, cujus sententia clarissima etiam legitur in lib. 1. adversus Jovinianum, ubi viduarum conjugia tanquam divinitus permissa non improbantur. Adhuc dicendum superesset de quinta conjugii specie, quam Gratianus omisit, licet apud Reginonem, uti adnotavimus, exhibeatur. Verum cum non ego Reginonem sequar, sed Gratianum, vix aliqua ad hanc rem tantum attingam, ne aliquid inobservatum omittere videar in integro textu Hieronymo adscripto. Ait Regino ex Hieronymo, legitimum conjugium esse, si conjux ex alterius consensu religionem profiteatur, & qui in saeculo remanet alteri copuletur, dummodo tamen conjux, qui superinducitur, puer sit, vel puella. Id fateor etiam traditum fuisse in Concilio Compendiensi cap. 13. At Regino ipse adnotavit: *Sed haec sententia Canonicis, atque Apostolicis informatur documentis, ut supra monstratum est*. Duo heic continentur. Primum, ex consensu conjugis posse conjugem a matrimonio resilire, & religiosam vitam amplecti. Id sane Sanctorum Patrum definitionibus est consentaneum, uti constat ex Basilio in regulis fusius disputatis in responsione ad interrogationem 12., ex Augustino in epist. 46., ex Gregorio lib. 9. Regesti epist. 39. & aliis pluribus. Alterum, posse conjugem in saeculo superstitem novas nuptias celebrare. Hoc vero est, quod sacris canonibus non semel improbatum agnoscimus, licet tamen alicubi, praesertim apud Graecos

Græcos observatum quandoque fuerit. Exhibeo in hanc rem verba Theodori Cantuariensis, quæ habentur in ejus Pœnitentiali edito ab Jacobo Petito cap. 11., ibi: *Legitimum conjugium non licet separare sine consensu amborum; potest tamen alter alteri licentiam dare accedere ad servitutem Dei in Monasterio, & sibi nubere, si in primo conjugio erat, secundum Græcos, & tamen non est canonicum; sin tamen in secundo erat, non licet tertio vivente viro, vel uxore.* Atque hæc dicta sufficiant, ut observetur, aliter in proposita quæstione Græcos, aliter sensisse Latinos; ac proinde qui fragmentum memoratum Hieronymo tribuit facile sibi persuadere potuit, Hieronymum Græcorum secutum fuisse sententiam, utpote qui Orientalium disciplinis imbutus Græcorum opinamentis facile adhærebat. Ceterum in codicibus Hieronymi hujusmodi sententia minime reperitur.

Canon 69. de pœn. dist. 1. habetur in glossa ordinaria ad caput 3. Judicum ad illa verba: *Et clamaverunt ad Dominum.* Verba Glossographi hæc sunt: *Origenes homilia 3. in librum Judicum. Vide benignum Dominum misericordiam cum severitate miscentem, & pœnæ modum justa, & clementi deliberatione pensantem. Non in perpetuum tradit delinquentes, sed quanto, inquit, tempore servierunt Baalim, tanto serviunt Chusam Rasathaim, idest octo annis. Disce hæc, qui errasse te cognoscis, & quanto tempore peccasti, tanto humilia te ipsum Deo in confessione pœnitentiæ. Non expectes, ut humiliet te Chusan Rasathaim, & invito necessitas extorqueat pœnitentiam. Præveni tortoris manus, quia si te ipse correxeris, pius est Dominus, qui vindictam temperet ei, qui illam pœnitendo prævenit. Notandum autem, quia dum servirent Chusan Rasathaim, & non clamarent ad Dominum, nemo suscitatus est, qui salvare eos posset. Cum ergo clamaverunt, suscitavit eis Salvatorem Othoniel, qui interpretatur tempus mihi Dei, per quem ille populus de servitute ereptus est, & pax populo reddita, quam superbia, & diversa plebis flagitia fugaverant.* Eadem propemodum exhibentur apud Origenem loco laudato; cum tamen nonnulla sint in recentioribus Origenis editionibus immutata, opportunum erit integrum illius Viri monumentum hoc in loco describere, his verbis: *Vide benignum Dominum misericordiam cum severitate miscentem, & ipsius pœnæ modum justa & clementi libratione pensantem. Non in perpetuum tradit delinquentes, sed quanto, inquit, tempore servierunt Baalim, tanto etiam serviunt Chusarsaton, hoc est octo annis. Disce hæc & tu o auditor, quisquis ille es, qui tibi conscius es alicujus erroris. Et quanto tempore errare te nosti, quanto tempore deliquisti, tanto nihilominus tempore humilia te ipsum Deo, & satisfacito ei in confessione pœnitentiæ. Non expectes, ut humiliet te Chusarsaton, & invito necessitas extorqueat pœnitentiam, sed ipse præveni tortoris istius manus, quia si te ipse emendaveris, si te ipse correxeris, pius est Deus, & misericors, qui vindictam temperet ab eo, qui illam pœnitentiam prævenit. Sed illud consideremus, quia donec servierunt Chusarsaton, ii, qui traditi fuerant pro delictis, & non clamaverunt ad Dominum, nemo suscitatus est, qui salvare eos posset. Cum autem clamaverunt ad Dominum, tunc suscitavit Dominus Salvatorem Israel, & salvavit eos. Salvatorem autem dicit Gothoniel, qui interpretatur tempus mihi Deus. Per hunc ergo Gothoniel prior ille populus de servitute humilitatis ereptus est, & reddita est pax populo, quam superbia dudum, & diversa plebis facinora fugavere.* Nemo plane miretur, hæc Origenis verba tributa fuisse Hieronymo apud Gratianum; Siquidem id non semel contigit, quod Hieronymus studiosissimus Origenis fuerit, & nonnulla auctoris ejusdem commentaria latinitate donaverit.

Can. 69. de pœn. dist. 1.

Extant

Can. 73. de pœn. dist. 1. Extant inter opera Hieronymi commentaria in lamentationes Jeremiæ, quæ tamen Viri eruditi, quemadmodum jam superius animadverti, a genuinis Sancti Doctoris operibus abegerunt. Referam tantum, quid in hac re judicaverit Sixtus Senensis Bibliothecæ Sanctæ lib. 4. ita de Hieronymo scribens: *In commentationibus Threnorum præter præfationes quasdam ad Eusebium partim ex epistola Hieronymi de interpretatione Alphabeti Hebraici ad Paullam Urbicam, partim ex aliis ejusdem scriptis collectas nihil habetur, quod Hieronymianum ingenium spiret. Nam præterquamquod nullum his insit vel græcæ, vel hebraicæ intelligentiæ vestigium, structura quoque sermonis ubique inæqualis aperte clamat, nihil aliud esse hoc opus, quam farraginem centonum a studioso Collectore ex variis diversorum auctorum dictis, & ex Gregorii potissimum sententiis, atque integris capitulis coacervatam. Nec vereor adfirmare coacervationis hujus adunatorem fuisse Rhabanum Maurum, in cujus operibus Basileæ excussis hi tres libri habentur. Hos typographi, ut Hieronymi scripta in majorem molem aucta plausibilius publicarent, & majori pretio venditarent, Hieronymi tomis inseruerunt, recisis ex initio præfationis Rhabani aliquot lineis, quo minus impostura a cæcis emptoribus deprehenderetur*. Post hoc gravissimi Viri judicium, non erit cur amplius hæsitemus in abjudicandis ab Hieronymo verbis canonis 73. de pœnit. dist. 1., quæ adamussim leguntur in capite 3. memoratorum commentariorum ad verba Jeremiæ: *Recordare Domine paupertatis &c.* Atque hac in re eadem fuit Romanorum Correctorum sententia, qui minime dubitaverunt ad eundem canonem ita subjicere: *Caput hoc est in commentariis ad caput 3. Lamentationum Jeremiæ, qui non sunt B. Hieronymi, sed Rhabani*.

Can. 86. de pœn. dist. 1. Canon 86. de pœnit. dist. 1. non Hieronymo tribuendus erat, sed Alkuino, qui in libro de Divinis Officiis cap. 13. ita scribit: *Mensuram vero temporis in agenda pœnitentia idcirco non satis attente præfigunt canones pro unoquoque crimine, sed magis in arbitrio Antistitis relinquunt, quia apud Deum non tantum valet mensura temporis, quam doloris, nec abstinentia ciborum, quam mortificatio vitiorum. Sed & hoc sciendum est, ut cum venerint servi, vel ancillæ ad pœnitentiam, non eos cogatis tantum jejunare, quantum divites, quia non sunt in sua potestate, ideoque medietatem pœnitentiæ eis imponite*. Paullo superius autem hæc leguntur: *Indicat eis Sacerdos abstinentiam, sive observantiam, perpendens subtiliter personæ qualitatem, modum culpæ, intentionem animi, & corporis valetudinem, vel imbeccillitatem*. In hæc incidit collector canonum, & paucis immutatis verbis integram sententiam descripsit in laudato canone 86., cum vero putaret non satis auctoritatis inesse illi monumento, si Alcuinum laudaret tanquam recentiorem auctorem, suppofuit venerabile Hieronymi nomen, quod sane non abs re omnino adjectum videbatur, cum initio dicti capitis 13. Alcuinus exordiatur nonnulla referens Hieronymi verba, ibi: *In primis præmonere debet Sacerdos omnes Christianos ex Sacris Scripturarum testimoniis, quatenus in capite jejunii, hoc est hodie, ad veram confessionem, veramque pœnitentiam festinantius accedant. De hac Hieronymus inquit: utinam tam cito convertantur peccatores ad pœnitentiam, quam cito Dominus præparatus est etiam mutare præfinitam sententiam: Non enim temporis longitudinem requirit Deus, sed affectu sinceritatis plenitudo pensatur*. Credidit forte Collector, ea, quæ sequebantur apud Alcuinum, pariter Hieronymi esse, aut saltem sub Hieronymi nomine potuisse laudari. Correctores Romani insuper animadverterunt, ejusdem canonis sententiam haberi in Capitularibus Francorum, quemadmodum revera habetur in lib.

lib. 5. cap. 133. & in lib. 7. cap. 21. editionis Baluzianæ : Item legi in epistola Basilii ad Amphilochium, nec non in Synodo Metensi. Addere potuissent epistolam Leonis Magni, ex qua depromptus est canon 2. cau. 26. qu. 7., verum hæc parum in præsentia prosunt, quum germanum canonis exemplar invenerim. Est præterea quidam Liber Pœnitentialis editus ab Henrico Canisio cum notis Jacobi Basnage in tomo 2. parte 2. pag. 130. ex scrinio Romanæ Ecclesiæ, & tributus auctori noni sæculi, ubi eadem verba recensentur & quidem sub nomine Hieronymi.

Canon 1. cau. 33. qu. 4. exhibetur in quodam sermone de Esu Agni, quem falso tributum fuisse Hieronymo universi rerum antiquarum eruditi testantur. Verba canonis integra ita legenda sunt: *Ut autem sciamus, fratres charissimi, quoniam quicumque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec de carnibus Agni comedere, Moysi præcipitur, ut populus, qui adscensurus erat ad montem Oreb, ante tres dies purificetur, & David cum venisset ad Abimelech Sacerdotem, interrogatus, si mundi sunt pueri, respondit purificatos eos esse ab heri, & nudius tertius. Si autem panes propositionis non poterant ab his, qui uxores suas tetigerant, comedi, quanto magis panis ille, qui de Cœlo descendit, non potest ab his, qui conjugalibus paullo ante hæsere complexibus, violari, atque contingi? Non quod nuptias condemnemus; hoc enim non dicimus; sed quod eo tempore, quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare operibus carnis non debeamus*. Erat hæc pia exhortatio ad fideles directa in vigilia Paschæ opera & studio pii cujusdam Antistitis, cujus sane sententia penitus cum monumentis Patrum veterum consonabat. Imo si Hieronymi opera respiciamus, facile & apud ipsum nonnulla similia reperiemus. Ait ipse in sua Apologia pro libris editis adversus Jovinianum. *Paullus Apostolus dicit, quando coimus cum uxoribus, nos orare non posse. Si per coitum, quod minus est, impeditur, idest orare, quanto plus, quod majus est, idest Corpus Christi prohibetur accipere? .... Diximus in eodem volumine panes propositionis ex lege non potuisse comedere David, & socios ejus, nisi se triduo mundos a mulieribus respondissent; non utique a meretricibus, quod damnabatur a lege, sed ab uxoribus, quibus licite jungebantur*. Siquis hæc cum memorato Gratiani canone conferat, facile intelliget, licet verba Hieronymo tribui nequeant, eadem tamen a sententia Hieronymi non esse aliena. *Can. 1. cau. 33. qu. 4.*

Canon 18. de conf. dist. 5. legitur in quadam homilia, quæ habetur inter opera S. Augustini, rejecta tamen a Maurinis Monachis in appendicem tomi 5. tanquam ea, quæ falso Augustino tributa fuerit. Est numero quinta de Quadragesima, seu sermo 144., hac adjecta censura: *Dubiam relinquunt Lovanienses, suppostitiam adserunt Verlinus, & Vindingus : Hieronymo in Remigiano codice, in aliis fere MSS. Augustino tribuitur &c.* Gratiani verba cum ipsa homilia penitus consonant. Non est tamen, cur ulterius investigemus caussam, quod sub Hieronymi nomine recenseatur, cum ex Maurinis intelligimus, in aliquibus MSS. codicibus sermonem adscriptum fuisse Hieronymo; quod occasionem dedit primum Burchardo, ut monumentum Hieronymi nomine commemoraret, & ex Burchardo Ivo & Gratianus. *Can. 18. de conf. dist. 5.*

Denique canon 24. de conf. dist. 5. legitur in Regula Monachorum per Lupum de Oliveto collecta, de qua jam superius habenda mentio fuit, ubi collector plures Hieronymi sententias hinc illinc decerptas consarcinavit. Ceterum Gratianea editio ne cum ea quidem Regula penitus consonat. Describere juvabit ex *Can. 24. de conf. dist. 5.*

Lupo ea, ad quæ Gratianeus canon exigatur. In titulo de temperatis jejuniis hæc habentur: *Non tibi immoderata imperamus jejunia, & enormem ciborum abstinentiam, quibus statim corpora delicata franguntur. Philosophorum quoque sententia est, moderatas esse virtutes, excedentes modum atque mensuram inter vitia deputari &c.* Hæc verba depromserat Lupus cum pluribus sequentibus ex epistola Hieronymi ad Lætam de institutione filiæ. In titulo de contemplatione, oratione, & lectione hæc subjicit Lupus. *Psallite sapienter; nam clamor in scripturis non est vocis, sed cordis. Sed numquid verborum multitudine flecti Deus, ut homo potest? Non enim verbis, sed corde orandus est Deus. Melius est septem psalmorum decantatio cum puritate, & serenitate, & spiritali hilaritate, quam totius psalterii modulatio cum anxietate cordis, & tristitia.* Hæc videntur consonare cum iis, quæ ex Hieronymo retulit Gratianus in can. 1. dist. 92. Cetera, quæ sequuntur in vers. *dum igitur* usque in finem canonis, neque apud Lupum, neque alibi apud Hieronymum habentur; imo in commentariis Hieronymi in Isaiam ad illa verba capitis 61. *Ego Dominus, odio habens rapinam holocaustorum*, non ea interpretatio præsefertur, quæ minus apte apud Gratianum affingitur; ut proinde concludere possimus, integrum hunc canonem cuipiam recentiori Monacho forte 10., aut 11. sæculi tribuendum esse, exercitationis caussa aliquot Hieronymi sententias suis sententiis interferenti, quod sane moris erat, & admodum familiare Monachis illius ætatis: Quæ observatio verosimilis admodum redditur ex eo, quod jam similis & prope eadem sententia habeatur in opusculo Monachi cujusdam, ubi referuntur fragmenta Theonæ Abbatis in Bibliotheca Patrum tomo 7. Lugdunensis editionis cap. 22. pag. 225. ibi: *Illas etenim jejuniorum victimas, quas nobis violenta viscerum convulsione inconsiderate extorquentes Domino recte offerre nos credimus, ille, qui diligit misericordiam, & judicium, execratur dicens: Ego Dominus diligens judicium, & odio habens rapinam in holocaustum.* Unum adhuc hoc in loco animadvertendum reor, videlicet expungendum esse ab hoc canone versiculum *dum igitur*, usque ad illa verba *audiant itaque*; est enim ille omnino extra rem adjectus, & forte potuit e marginalibus notis in textum irrepere.

CAPUT

CAPUT XIV.

De Didymo.

Postremam manum admovit Gratianus suo decreto laudando Didymum in libro de Spiritu Sancto adversus Græcos.

(Can. 40. de conf. dist. 5. ex integris codicibus supplendus.

SUB finem sæculi Ecclesiæ quarti floruit in Ecclesia Orientali Didymus Alexandrinus Vir licet utroque lumine orbatus, omni tamen doctrinarum, optimarumque virtutum genere cumulatissimus, & posteritati venerabilis; uti enim scribit Sixtus Senensis, Antonius Magnus Monachorum Pater cum eo Alexandriam ingressus ajebat: *Nihil, o Didyme, turbet te corporalium oculorum jactura; talibus enim destitutus es oculis, quibus & muscæ, & culices videre possunt; sed lætare, quod oculos habes, quibus Angeli vident, & Deus consideratur, & lux illius apprehenditur*; ad quam sententiam allusisse videtur S. Hieronymus, qui in præfatione libri de Spiritu Sancto ad Paulinianum ait: *Didymus vero meus oculum habens sponsæ de cantico canticorum, & illa lumina, quæ in candentes segetes sublimari Jesus præcepit, procul altius intuetur, & antiquum nobis morem reddit, ut videns vocetur propheta*. Porro ad Didymi laudem dicere sufficiat, plurimum ei Hieronymum debuisse, quem diu Didymus in rerum Divinarum disciplinis, & sapientia instituit. Quod spectat ad ejus librum de Spiritu Sancto, liber is est maxime elegans, & Catholicæ Doctrinæ egregium exemplar, ex quo quotquot deinde præsertim ex Latinis de Spiritu Sancto scripserunt, universi fere non mediocrem lucem habuerunt, ut apte, appositeque, & juxta Divinarum Scripturarum traditionem differerent. Paucis id exponit laudatus Hieronymus in præfatione ad eundem librum ita scribens: *Certe qui hunc legerit, Latinorum furta cognoscet, & contemnet rivulos, cum cœperit haurire de fontibus. Imperitus sermone est, & non scientia, Apostolicum Virum ex ipso sermone exprimens tam sensuum nomine, quam simplicitate verborum*. Hieronymus ipse librum illum latinitate donavit, uti testatur in lib. 1. apologiæ suæ adversus Ruffinum; quum enim aliqua de Spiritu Sancto scribere meditaretur, tandem agnovit, se nec sanius quidpiam, neque aptius posse dicere, quam quod Didymus docuisset, propterea que ad Paulinianum librum eundem direxit latina interpretatione editum, professus se in ea materia accuratum potius Didymi interpretem agere voluisse, quam ad nova scribenda manum animumque intendisse. Itaque summæ auctoritatis opus illud est, sive auctorem respicias, sive interpretem: habetur autem excusum inter opera Hieronymi, atque in tres libellos distributum, in quorum secundo leguntur verba canonis 40. de conf. dist. 5. Canonis hujus initium, quemadmodum jam adnotaverunt Romani Correctores, est ex integris libri exemplaribus supplendum. Ita legendum erit: *Ad Deum quoque Patrem quidam allegans preces loquitur: dirige me in veritate*

 tua,

tua, hoc est in unigenito tuo propria voce testante: Ego sum veritas, quam perfectionem tribuit Deus mittens Spiritum veritatis, qui credentes in totam dirigit veritatem: Dehinc in consequentibus de Spiritu veritatis, qui a Patre mittatur, & sit Paracletus Salvator, qui & veritas ait: Non enim loquetur a semetipso, hoc est non sine me, & sine meo, & Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea, & Patris est voluntate, quia non ex se est &c. Quæ apud Gratianum sequuntur, omnino consonant cum libro Didymi juxta laudatam Hieronymi interpretationem.

CAPUT XV.

De Felice Selemselitano.

Felici Selemselitano Episcopo tribuitur apud Gratianum

(*Can.* 2. *cau.* 3. *qu.* 8. *referendus ad can.* 4. *cau.* 15. *qu.* 7.

CONcilio Africano, sive Carthaginensi vulgo II. interfuit Felix Selemselitanus in Proconsulari Africæ Provincia Episcopus, cujus nomine refertur laudatus canon 2. cau. 3. qu. 8., ibidem autem verba exhibentur, quæ ipse in Concilio pronunciavit canone 10. Integrum jam monumentum retuli in parte 1. cap. 15. ad canonem 4. cau. 15. qu. 7., ubi & ejusdem Concilii tradita ratio fuit; quamobrem nihil in præsentia superest, quod singulari dignum animadversione videatur.

CAPUT XVI.

De Johanne Chrisostomo.

Nonnulla sunt apud Gratianum relata sub Chrisostomi nomine monumenta.

Ex Epist. ad Theodorum Lapsum.	*Can.* 28. *de pœn. dist.* 3. *ad optima exemplaria exigendus.*
Ex Commentario, seu homilia in Psalmum 50.	*Can.* 24. *cau.* 27. *qu.* 2. *perperam Chrisostomo tributus.*

Ex

Ex opere imperfecto in Matthæum.	*Can.* 5. *dist.* 40.	*ex integris exemplaribus supplendus.*
	Can. 12. *dist.* 40.	*ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*
	Can. 11. *dist.* 88.	*ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*
Apocryphi omnes.	*Can.* 86. *cau.* 11. *qu.* 3.	*fere consonat cum vulgatis codicibus.*
	Can. 12. *cau.* 26. *qu.* 7.	*ex vulgatis codicibus emendandus.*
	Can. 1. *cau.* 27. *qu.* 2.	*simul jungendi, & ad integros codices exigendi.*
	Can. 4. *cau.* 27. *qu.* 2.	
	Can. 9. *cau.* 31. *qu.* 1.	
	Can. 1. *cau.* 32. *qu.* 1.	
	Can. 10. *cau.* 32. *qu.* 5.	*fere consonant cum integris exemplaribus.*
	[illegible]	
Ex Commentariis in Matthæum.	*Can.* 4. *dist.* 56.	*exhibent integram Chrisostomi sententiam.*
	Can. 14. *cau.* 23. *qu.* 8.	
	Can. 42. *cau.* 27. *qu.* 2.	
	Can. 43. *cau.* 27. *qu.* 2.	
Ex Commentar. in Epist. Paulli ad Hebræos.	*Can.* 2. *dist.* 42.	*paullo varius in variis exemplaribus.*
	Can. 24. *cau.* 11. *qu.* 3.	*paullo varius in variis exemplaribus.*
	Can. 31. *cau.* 11. *qu.* 3.	*ex optimis codicibus emendandus.*
	Can. 26. *cau.* 13. *qu.* 2.	*omnino consonat cum Chrisostomi sententia.*
	Can. 77. *de pœn. dist.* 1.	*paullo varius in diversis codicibus.*
	Can. 36. *de pœn. dist.* 3.	*paullo varius in diversis codicibus.*
	Can. 128. *de cons. dist.* 4.	*paullo varius in diversis codicibus.*
	Can. 28. *de cons. dist.* 5.	*paullo varius in diversis codicibus.*
Ex homil. de pœnitentia.	*Can.* 40. *de pœn. dist.* 1.	*incertæ auctoritatis, atque ad integros codices exigendi.*
	Can. 8. *de pœn. dist.* 3.	
Ex homilia ad Populum Antiochenum.	*Can.* 48. *de pœn. dist.* 3.	*non dissonat a germanis Chrisostomi sententiis.*
Adjiciuntur.	*Can.* 4. *cau.* 32. *qu.* 1.	*exigendus ad canones Concilii Nannetensis.*
	Can. 6. *cau.* 33. *qu.* 4.	*referendus ad commentaria Hieronymi.*
	Can. 41. *de pœn. dist.* 1.	*sunt potius Chromatii.*
	Can. 4. *de cons. dist.* 4.	

Medio

MEdio quarto Ecclesiæ sæculo in Antiochena urbe natus Johannes ob elegantem dicendi formam Chrisostomus appellatus, sub Viris doctrina clarissimis solidæ doctrinæ jecit fundamenta, in humanioribus literis Græcorum perpolitus, in Sacrarum Scripturarum interpretatione acutissimus, in publicis orationibus recitandis æque elegans, & disertus, in vindicandis fidei dogmatibus singulari pollens alacritate, &, quod potissimum est, morum integritate apud omnes maxime venerabilis. Raptus primum divino spiritu eremiticam vitam aliquandiu coluit, quam agens mirum est, quantum in rerum Divinarum meditatione profecerit; deinde in Antiochena Ecclesia inter Clericos cooptatus, præsertim ubi Sacerdotali dignitate insignitus fuit, vere Sacerdotem Domini egit prædicatione divini verbi, gravitate morum, & exemplo; tandem ad Constantinopolitanam Ecclesiam translatus gessit Episcopatum; in quo tamen multa ab hæreticis passus est, præsertim ab Arianis, quorum impia dogmata detestabatur; atque eo usque ve[illegible] ab curis, & molestiis gra[illegible] concussus, nunquam tamen animo fractus, occubuit circa annum 405. Innumera propemodum sunt, quæ ipse sive antequam Clericali honore potiretur, sive postquam Antiochenæ Ecclesiæ adscriptus fuit, sive postquam Constantinopolitanum Episcopatum gessit, bono publico Ecclesiæ scripsit. Verum multa deperdita fuisse Eruditi Viri lugent, quemadmodum etiam lugent, alia multa ex aliis exhausta fontibus obscurorum auctorum in Chrisostomi libros aut perfidia, aut oscitantia fuisse traducta. Meum non est singula percurrere, ac scrutari; non defuerunt, qui gravissimo judicio germana a spuriis, aut incertis secernere conati sunt. Quoad fieri potuit in expendendis Gratiani capitibus, usus ego sum editione Maurinorum, præsertim quod attinet ad latinam interpretationem, nihil tamen omittens, ubi opus erat, quominus aliarum vetustiorum editionum ratio haberetur.

De epistola ad Theodorum lapsum.

Can. 28. de pœn. dist. 3. Theodorus quidam, qui postea Mopsuestenus Episcopus fuit, cum olim monasticam vitam professus esset, ab eremo recessit, & sæcularibus curis animum apposuit. Eum gravissime redarguit Chrisostomus, acres adjiciens stimulos, ut pœnitentia ductus ad pristimam vitæ rationem reverteretur, & quidem duas edens Parenæses, sive exhortationes. Ad eam, quæ apud Maurinos primo ordine collocatur in tomo 1., pertinet canon 28. de pœn. dist. 3., cujus sententia his verbis exhibetur: *Hujusmodi quippe est Dei erga hominem clementia; nunquam aversatur sinceram pœnitentiam: sed etiamsi quis in extremum improbitatis pertigerit, & hinc ad virtutis viam redire voluerit, ipsum suscipit, & amplexatur, nihilque non agit, ut eum in pristinum statum restituat, quodque majoris est clementiæ, & si quis non integram pœnitentiam exhibeat, brevem tamen illam, & ad modicum exhibitam non abnuit, sed magnam huic mercedem tribuit; quod sane manifestum est ex iis, quæ de populo Judæorum dicit Isaias Propheta his verbis: Propter peccatum paullisper contristavi eum, & percussi eum, & averti faciem meam ab eo, & contristatus est, & ambulavit mœstus, & sanavi eum, & consolatus sum eum. Testis autem nobis erit impiissimus Rex ille, qui ab uxore quidem peccatis traditus est; at ubi primum luxit, & sacco*

indutus

indutus facinora sua damnavit, ita sibi Dei misericordiam conciliavit, ut omnia sibi imminentia mala evitaret. Nam Deus Eliæ dixit: Vidisti, quomodo compunctus est Achab a facie mea? Non inducam malum in diebus ejus, eo quod fleverit a facie mea. Hinc liquet, quomodo suaviter Sanctus Vir Theodorum ad pœnitentiam adducere conabatur; sperandum enim ajebat fidenti animo de divina clementia; quemadmodum etiam multo ante pressius dixerat, ibi: *Si enim Diabolus tantum potuit, ut te a vertice illo, & fastigio virtutis in extremum malitiæ detruderet, multo magis te Deus poterit in pristinam reducere libertatem.* Num Theodorus Chrisostomo morem gesserit, non satis constat; quamquam enim inter opera Johannis epistola quædam habeatur Theodori lapsi, quasi Chrisostomo respondentis, illa tamen tanquam apochrypha a viris eruditissimis omnino rejicitur.

De Commentario, seu Homilia in Psalmum 50.

Inter homilias, seu commentaria in Psalmos prodiere apud Johannem Chrisostomum homiliæ duæ in Psalmum quinquagesimum; & quamquam posterior paullo elegantior sit, & non adeo a Sancto Viro aliena videatur, utraque tamen & a Maurinis, & ab eruditis aliis hodie rejecta dignoscitur, tanquam apocrypha. Dubitavit in primis de earum auctoritate Savilius, deinde Fronto Ducæus aperte repudiandas scripsit, a cujus sententia Maurini recedere non potuerunt, cum in illis futilia multa, & indigna Chrisostomo reperiantur, imo nec stylus cum ceteris Sancti Doctoris operibus ulla ratione conveniat. Secunda homilia, ut modo dixi, paullo elegantior est, quia in illa adsuta fuerunt nonnulla fragmenta ex aliis Chrisostomi operibus transducta, imo & multa ex Theodoreti in eundem Psalmum 50. commentariis derivata. Latina interpretatio est Jacobi Billii, ad quam si exigamus canonem 24. cau. 27. qu. 2. depromtum ex homilia 1., ubi auctor eos, qui abstinere conjugii usu facile nequeunt, ad utendum conjugio hortatur, ita legendum erit: *Cogita Paulli sententiam, & quidnam dicat, quia multi continentiæ student, & honestas, & pudicas uxores habent, ac præter earum voluntatem continentiam colunt, eorumque philosophia adulterii caussam affert, proinde ait: unusquisque uxore sua fruatur. Nec pudore suffunditur, verum ingreditur, ac noctu, & diu in lecto sedet, ac maritum & uxorem retinet, sicque eos inter se copulat, atque alta voce clamat: nolite fraudare invicem, nisi ex consensu. Continentiæ studes, nec cum marito somnum capere vis, nec ille te fruitur? Abscedit jam, & peccat, ac deinceps illius peccatum continentiæ tuæ adscribitur.*

Can. 24. cau. 27. qu. 2.

De opere imperfecto in Matthæum.

Duo in vulgatis Chrisostomi codicibus prodierunt sub ejusdem Sancti Antistitis nomine commentaria in Evangelium Matthæi, quorum primum Græcolatinum adparet, ac revera Chrisostomi est; alterum latinum tantum, quod appellatur opus imperfectum, & passim ab eruditis universis hodie rejectum inter spuria ejusdem Sancti Doctoris monumenta, ex quibus post Erasmum, Sixtum Senensem, Baronium, & Tillemontium laudare merito possum Maurinos Monachos, qui com-

commentarium illud in postremam partem tomi 6. velut apocryphum abjiciendum esse voluerunt. Imo & passim traditum novimus, auctorem libri Latinum credi, & eum, qui hæreticus fuerit, Arianorum præsertim erroribus involutum. Summa rationum, quibus id demonstretur, hæc est: In primis stylus perplexus est, atque admodum rudis, & penitus a Chrisostomi dictione alienus; qui si apprime consideretur, per se indicabit, non latinam ibidem interpretationem exhiberi ad Græcas phrases exactam, sed latinam ab initio scripturam. Deinde auctor passim reprobat illorum fidem, qui Sanctæ & Divinæ Trinitatis, seu trium Personarum fatebantur æqualitatem; & tradit Filium esse Patre longe minorem, quod Ariani blasphæmabant. Præterea Donatistas secutus auctor docuit, Baptisma ab hæreticis collatum esse penitus irritum, atque ab eisdem baptizatos, iterum esse Christi lavacro abluendos. Non memoro alia benemulta, quæ facile unusquisque inveniet apud Maurinos in eleganti Diatriba ad idem commentarium præhabita. Adeo vera hæc sunt, ut non defuerint viri solliciti, quorum studio liber emendaretur, unde in aliquot commentarii editionibus multa desiderantur, quæ aliis exhibentur, quia aliquot prodierunt expurgatiores. Quid tamen prodest hæreticorum purgare libros, ut Sanctis Patribus auctoribus digni videantur, quando hujusmodi librorum Sancti iidem Patres auctores minime fuerunt. Satius mihi videtur una cum suis germanis auctoribus improbare volumina, ne eorundem ulla penitus ratio habeatur. Videtur liber ille viris doctis circa sæculum Ecclesiæ septimum editus, & quidem statim adjecto Chrisostomi nomine, ut liber facilius reciperetur apud eos, penes quos maxima erat Chrisostomi existimatio. Distinguitur autem in homilias 54. non quidem in omnia Matthæi capita, sed in aliqua tantum, unde operis imperfecti nomen accepit. Mirum sane est, apud Gratianum pauca exhiberi fragmenta ex germanis Johannis commentariis in Matthæum depromta, e contrario multos esse canones, qui ad commentarium, seu opus imperfectum, falso Chrisostomo tributum referantur.

Can. 5. dist. 40. Itaque in primis ad homiliam 40. hujus operis referendus est canon 5. dist. 40. Expendebat auctor caput Matthæi 22. vers. 44. ibi: *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum*; docens, in eo lapide Christum Domini imaginem esse agnoscendam, eos autem dici super lapidem cadere, qui contra *Christianitatem* agunt; ac propterea eos, qui Christo adversantur, non Christo lapidi nocere, sed frangi ipsos, aut comminui. Ad quam rem ita scribit: *Quod cadit super lapidem, non tantum se frangit, quantum est lapidis virtus, sed quantum fortiter ipsum ceciderit. Fortiter autem cadit* (idest facilius comminuitur) *quod cadit, propter duas caussas, aut propter pondus suum, aut propter altitudinem suam*. Et paullo inferius: *Homo Christianus fortiter cadit in peccato propter duas caussas, aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis, ut puta si sit Clericus, aut continens vidua, aut Monachus, aut virgo, idest, qui se Deo tradidit. Propter magnitudinem autem peccati, ut puta siquis homicidium fecerit, aut adulterium, aut aliud aliquid de gravibus peccatis, ille talis, etsi de humili loco cadit, idest etsi laicus sit, aut sæcularis, fortiter perit propter pondus peccati.*

Can. 12. dist. 40. Canon 12. dist. 40. ex eodem libro depromtus est. Si enim priora verba consideremus, habentur illa in homil. 43. ad caput 23. Matthæi ibi: *Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi*, quæ interpretatus auctor operis imperfecti, ita scribit: *Idest multi sacerdotes, & pauci sacerdotes. Multi nomine, & pauci opere.*

Videte

Videte ergo, quomodo sedeatis super eam: quia Cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos Cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super Cathedram, honorem accipiet ab illa; qui male sederit, injuriam facit Cathedræ. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen adquirit, non dignitatem. In judicio enim sedens, siquidem bene vixeris, & bene docueris, omnium judex es: si autem bene docueris, & male vixeris, tui solius condemnator es. Nam bene vivendo, & bene docendo populum instruis, quomodo debeat vivere; bene autem docendo, & male vivendo; Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. Quæ sequuntur apud Gratianum in verf. *quicumque desideravit*, repetenda sunt ex homilia 36. ad verba illa Matthæi cap. 20. verf. 25. *Scitis, quia principes gentium dominantur eorum .... non ita erit inter vos*, quæ ita explicantur. *Quicumque ergo desiderat primatum cœlestem, sequatur humilitatem terrestrem; quicumque autem desiderat primatum in terra, inveniet confusionem in Cœlo; ut jam inter servos Christi non sit de primatu certamen; nec festinet unusquisque eorum, quomodo aliis major appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur; quoniam non qui major fuerit in honore, ille est justior, sed qui justior fuerit, ille est major. Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus.* Ex istis erit & supplendus Gratianeus canon, & emendandus.

Ex eodem libro homilia 38. ad cap. 21. Matthæi ad illa verba verf. 12. *Et ejiciebat omnes vendentes, & ementes in templo &c.* depromtus est canon 11. dist. 88., in quo cum multa sint emendanda, supplendave, exhibere hoc in loco juvabit integram auctoris sententiam, ubi scribit: *Et ejiciebat vendentes, & ementes de templo significans, quia homo mercator vix, aut nunquam potest Deo placere, & ideo nullus Christianus debet esse mercator, aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente propheta, quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini. Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens, & se commendare, sine maliloquio non potest esse; necesse est enim, ut & isti male loquatur de illo, & illi male loquatur de isto: sic qui emit, & vendit, sine mendacio & perjurio esse non potest: necesse est enim, ut negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam, & ille juret, quia plus valet res, quam vendit. Sed est nec stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut a malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos, & inimicos hereditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere, quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem cernas in cribro, dum huc illucque jactas eam, grana omnia paullatim deorsum cadunt, & in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum; sic & substantia negotiatorum, dum vadunt & veniunt inter emtionem, & venditionem, minuitur, & in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum. Ergo ostende nobis, quis est negotiator? Omnes enim homines videntur negotiatores. Ecce qui arat, comparat boves, ut spicas vendat, & qui operatur lignum, comparat lignum, ut utensilia vendat; & linteonarius comparat linteamina, ut vendat, & ostendat, & fœnerator mutuat pecuniam, ut tollat usuras. Et quomodo antiqui Judæi, & Apostoli artificia laudaverunt. Quia magis sunt sine peccato, sicut & Paullus fuit sutor tabernaculorum, & ipse mandat, dicens: Curent & nostri bonis operibus præesse; & Apostoli quidam, sicut legimus, piscatores fuerunt. Ego ostendam, qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint, intelligas omnes negotiatores esse, idest, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram,* &

Can. 11. dist. 88.

& immutatam vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator, quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsam vendit, sed magis artificium suum, idest qui rem vendit, cujus æstimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio, ut puta, faber comparat ferrum, & facit ferramentum: sed ferramentum illud non tantum habet ferri, quantum valet, sed secundum opus ferramenti appreciatur. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram, & immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei ejicitur. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius. Si enim qui rem comparatam vendit, mercator est, & maledictus, quanto magis maledictus erit, qui non comparatam pecuniam, sed a Deo donatam sibi dat ad usuram? Secundo quia mercator dat rem, ut jam illam non repetat, iste autem postquam fœneravit, & sua iterum repetit, & aliena tollit cum suis. Adhuc dicit aliquis. Qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, num est similis ei, qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi, vel vendendi. Secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum, & fructum accipit ex eo: similiter & qui domum habet, usum mansionis capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, & pecuniam accipere; & quodammodo quasi commutare videtur lucrum cum lucro; pecuniam autem, si repositam in sacculo teneas apud te, nullum usum capis ex ea. Tertio: ager vel domus utendo veterascit; pecunia autem cum fuerit mutuata, nec minuitur, nec veterascit. Et mensas nummulariorum subvertit. Pecunia spiritualiter homines intelliguntur, quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei; & quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita & homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur. Unde Esaias dicebat ad Hierusalem: Pecunia tua reproba est, caupones tui miscent vinum aqua &c. Ideo ergo mensas nummulariorum evertit, significans, quia in templo Dei non debent esse nummi, nisi spirituales, idest, qui Dei imaginem habent, & non illi nummi, idest non illi homines, qui terreni Regis imaginem portant, idest Diaboli. Nam sicut homo bonus in se imaginem Dei ostendit, sic & homo malus imaginem Diaboli habet. Aut certe mensas spiritualiter dicit scripturas nummulariorum, idest sacerdotum. Vere enim sacerdotum illorum scripturæ eversæ sunt, ut jam nemo eorum pascantur in eis succedente novo testamento priori.

Can. 86. cau. 11. qu. 3. Ex homilia 25. ad caput 10. Matthæi vers. 28. ibi *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus* depromtus est canon 86. cau. 11. qu. 3., ubi pro illis verbis: *prædicetis omnibus . . . defendere convenit*, legendum est ex vulgatis codicibus: *prædicetis in omnibus . . . . defendere oportet*.

Can. 12. cau. 26. qu. 7. Canon 12. cau. 26. qu. 7. depromtus est ex homilia 43. ad interpretationem verborum Matthæi cap. 23. vers. 4. *Alligant enim onera gravia, & importabilia &c.* Sane pro illis verbis, quæ in nonnullis Gratiani codicibus occurrunt *Sed ut dicentes . . . pœna peccati futuri. Sicut enim fascem super humeros adolescentis, quem non potest . . . sub pondus . . . pœnitentiæ imponis . . . rationem reddere . . . circa alienam benignus*; ista leguntur in vulgatis codicibus: *Sed ut docentes . . . pœna peccati futuri. Si enim fascem super humeros adolescentis, quam non potest . . . sub pondere . . . pœnitentiæ ponis . . . rationem dare . . . circa alienam autem benignus.*

Can. 1. & 4. cau. 27. qu. 2. Simul jungendi sunt plures canones, utpote qui ex eadem homilia 32. depromti sunt ad interpretationem capitis 19. Matthæi, ubi nonnulla traduntur de libello

libello repudii apud veteres Judæos a Mose concesso, & tandem in nova lege improbato ex Christi Domini definitione. Ii sunt canon 1. & 4. cau. 27. qu. 2. canon 9. cau. 31. qu. 1. & can. 1. cau. 32. qu. 1. Describam nunc integram auctoris sententiam, ad quam etiam laudatos omnes canones exigam. Scribit ille, Judæos alloquens libello repudii usos: *Hac ratione permisit, vos dare libellum repudii, quia melius judicavit permittente lege matrimonia solvi, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis pejora.... sic permissum est dari repudium, malum quidem, tamen licitum a creatione. Et Apostoli præceperunt secundas adire nuptias* (huc referenda sunt verba dicti canonis 9. cau. 31. qu. 1.) *propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere, secundum præceptum Apostoli est; secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est: Sed dum permittente Deo publice, & licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit, quia Moses hoc permisit, non præcepit. Aliud est præcipere, aliud est permittere. Quod enim præcipimus, semper placet; quod autem permittimus, nolentes præcipimus, quia malam voluntatem hominum ad plenum probibere non possumus. Amen dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi fornicationis caussa, mæchatur. Omnis res, per quas caussas nascitur* (hic est canon 4. cau. 27. qu. 2., cujus priora verba translata sunt a Gregorio IX. in suam collectionem in capit. 1. de reg. juris) *per easdem absolvitur. Matrimonium enim non facit* (& ista recensentur in can. 1. cau. 27. qu. 2.) *coitus, sed voluntas; & ideo illud non solvit separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, & aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit, mæchatur, sed qui alteram ducit. Sicut autem* (sunt hæc verba laudati canonis 1. cau. 32. qu. 1.) *crudelis est, & iniquus, qui castam dimittit, sic fatuus est, & injustus, qui retinet meretricem; nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris*. Aliqua sane sunt ad hos canones animadvertenda. In primis adnotandum occurrit, quod de secundis nuptiis improbandis traditur, quæ ab auctore operis æque interdictæ dicuntur, ac interdictum erat repudium a Mose permissum. Aliud profecto suadet & Apostolica Paulli doctrina, & doctrina Chrisostomi, quemadmodum prudentissime adnotandum voluerunt Romani Correctores ad memoratum canonem 9. cau. 31. qu. 1. Quid vero aliud sperandum erat ab auctore operis imperfecti, Marcionis, Tatiani, & Montani erroribus involuto? Qui si primas nuptias velut a malo principio inventas detestabatur cum ducibus suis, secundas probare minime potuit, quidquid Paullus Apostolus tradidisset. Deinde animadvertendum est, multum discriminis interesse inter verba a Gratiano descripta in principio canonis 4. cau. 27. qu. 2. translata deinde in capitulum 1. de regulis juris apud Gregorium IX., & verba auctoris operis imperfecti modo descripta: ubi enim scripserunt Gratianus, & ex Gratiano Gregorius IX. *Omnis res, per quas caussas nascitur, per easdem dissolvitur*; scripsit auctor imperfecti: *Per easdem absolvitur*, quasi diceret, matrimonium ut solo consensu contrahitur, ita solo consensu absolvi, idest perfici, compleri, atque consistere. Ejus sententia erat, ut traderet, dimissa uxore ex caussa adulterii adhuc consistere prius conjugium; quia licet corpore uxor a marito divideretur, juncta adhuc erat voluntate, quousque nec dimissa alteri jungeretur, nec dimittens alteram duceret. Tum demum ajebat omnino dissolutum matrimonium videri, quando altera a dimittente duce-

Can. 9. cau. 31. qu. 1. & Can. 1. cau. 32. qu. 1.

duceretur. At hæc propositio, qua secundæ nuptiæ a dimittente contrahendæ improbabantur, toto cœlo distat a Gratiani principio, quod initio laudati canonis præstituitur, quasi indicare velit Gratianus, eodem modo dissolvi conjugium sola consensione, quemadmodum ab initio sola consensione contrahitur, quod sane & Ecclesiasticis, & Divinis institutionibus adversaretur. Sed nolo in adsequenda viri hæretici mente diutius immorari; quamquam, ut liquet, hac in re in sanam omnino doctrinam flecti quodammodo posset.

Can. 10. cau. 32. qu. 5. Ex eadem homilia 32. ad interpretationem ejusdem capitis Matthæi vers. 12. ubi bonum continentiæ laudatur, depromtus est canon 10. cau. 32. qu. 5., ibi: *Tanquam si dicat aliquis: Quid dicis Domine? Si ex quacumque caussa contigerit homini uxorem non habere, an continentiæ habebit mercedem? non semper. Sicut enim peccatum &c.* Quæ apud Gratianum sequuntur omnino consonant cum vulgatis codicibus, dummodo pro voce illa *debilitati* legas *debilitatis*. Adnotaverunt Maurini Monachi ad illa verba *sine opere*, in pluribus codicibus legi *sine corpore*, una autem adjecerunt perperam ita legi, quamobrem a Gratianea editione hac in parte recedendum non erit.

Can. 87. de pœn. dist. 1. Verba canonis 87. de pœn. dist. 1. referenda sunt ad homiliam 40. in caput 21. Matthæi, ubi auctor operis imperfecti dolet conditionem Clericorum illorum, qui dum quotidiana rerum divinarum lectione exercentur, si forte in crimina incidant, & in iis diutius consistant, difficili ratione ad pœnitentiam excitantur. Pro illis Gratiani verbis *non adeo dolet &c.* legendum est *non ideo dolet &c.*

De genuinis Chrisostomi Commentariis in Matthæum.

Expeditus ab apocryphis commentariis in Matthæum, quæ Chrisostomo perperam inscripta fuerunt, ad alia commentaria in idem Evangelium Matthæi gradum facio in nonaginta homilias distributa, quæ sane ut præclarissima sunt, & vere Chrisostomo digna, ita eidem Sancto Doctori jure optimo nemine dissentiente adjudicantur. A Maurinis Monachis exhibentur ista & græce & latine in tomo 7. suæ editionis; & traduntur tanquam ea, quæ Antiochiæ, dum Presbyteri munere auctor fungeretur, adornata fuerint ab anno 390. ad annum 398. Ibidem Chrisostomus non tam concionatorem egit mores populi Antiocheni corruptos data occasione carpentem, quum sedulum & accuratum interpretem explicando ea testimonia, quæ difficultatem aliquam paterentur. Utar hac etiam in parte eorundem Maurinorum latina interpretatione, tanquam ea, quam constat esse omnium accuratissimam, & ad optimos codices maxime exactam. Ad *Can. 4. dist. 56.* homiliam 3., in qua explicatur caput 1. Matthæi, pertinet in primis canon 4. dist. 56., ubi Chrisostomus de Divini Verbi miranda incarnatione verba faciens Christi humilitatem prædicat, in eo, quod de improbis abavis, aut majoribus originem trahere voluerit, ut quanto probrosior ejus antiqua origo demonstraretur, eo vehementior ejus erga homines hominumque salutem amor exhiberetur. Quam ad rem ita ajebat: *Illudque ex ipso generationis exordio prædicavit, se de nullo, quod ad nos pertineat, erubescere; per hæc nos edocens, ne unquam de majorum nostro-*

nostrorum nequitia erubescamus; sed unam solum quæramus virtutem. Nam qui illam sectatur, etiamsi alienigenam progenitorem habeat, etiamsi matrem meretricem, vel alio modo despiciendam, nihil hinc nocumenti passurus est. Nam si fornicatorem qui resipuerit, nullo prior vita dedecore afficit, multo minus vir probus ex meretrice, vel adultera natus, parentum improbitate dehonestabitur. Et multo post ad eandem rem: *Non potest enim, non potest utique quispiam ex virtute, aut ex nequitia majorum aut probus aut improbus esse, aut gloriosus, aut inglorius. Verum, siquid mirum dictu proferendum, ille majori fulget splendore, qui ex non probis majoribus ortus, probus tamen effectus est.* Si conferas hæc cum memorato canone 4., integram profecto, licet aliis verbis expressam Chrisostomi sententiam invenies.

Ex homilia 17. in caput 5. Matthæi depromtus est canon 14. cau. 23. qu. 8., ubi Chrisostomus inhærens doctrinæ Christi Domini tradebat multa fuisse veteribus Judæis concessa, quæ Christianis denegari deinde decuit, cum nonnulla ex opportunitate temporum varietati subjaceant. Atque inter cetera ita scribebat: *Cædes, quam inventum esse diaboli in confesso apud omnes est, opportuno tempore facta interfectorem Phineem Sacerdotii honore decoravit. Quod enim cædes sit opus diaboli, audi quomodo dicat ipse: vos opera patris vestri* (Johannes in Evangelio cap. 8. vers. 41. & 44.) *vultis facere, ille homicida erat a principio. Sed homicida fuit etiam Phinees, & reputatum est ei ad justitiam, inquit. Abraham vero non homicida solum, sed etiam filii interfector factus, quod pejus erat, sic magis Deo placuit. Petrus vero duplicem cædem fecit, attamen spirituale erat id, quod factum est. Ne itaque simpliciter res examinemus, sed etiam tempus, & caussam, & voluntatem, & personarum differentiam, & illa omnia, quæ una concurrunt, accurate exploremus, neque enim potest veritas alio attingi modo; studeamusque si velimus regnum adsequi, supra vetera præcepta aliquid operari, quia non possumus aliter cœlestia obtinere.* Iterum hæc cum verbis Gratiani collata demonstrant in laudato canone 14. Chrisostomi sententiam licet aliis verbis expressam.

Can. 14. cau. 23. qu. 8.

Ex homilia 4. in caput 1. Matthæi multa fragmenta congesta sunt in can. 42. cau. 27. qu. 2., quæ tamen integram exhibent Chrisostomi de B. Mariæ virginitate sententiam. Verba Chrisostomi apud Maurinos ista sunt: *Ideo cum prius præparasset auditorem ad aliquid eorum, quæ ex more veniunt, audiendum, & in hac cogitatione retinuisset, tunc percellit rem admirandam subjungens his verbis: antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu Sancto. Non dixit, antequam duceretur in domum sponsi, intus enim jam erat. Nam mos priscis erat sponsas ut plurimum domi tenere, imo etiam nunc id videre est, & Loti generi cum ipso habitabant. Habitabat ergo & ipsa cum Josepho.* Deinde post multa, interpretatus illa verba Evangelii: *Hæc autem eo cogitante Angelus in somnis adparuit Joseph*, inquit: *Viden Viri moderationem! non modo non punivit, sed nemini dixit, ac ne illi quidem, quæ in suspicionem veniebat, sed rem secum cogitabat, & secessus caussam virgini obtegere studebat. Neque enim dixit, ipsum voluisse illam ejicere, sed dimittere; usque adeo benignus, & moderatus vir erat.* Iterum inferius expendens verba Angeli, qui in somnio adparuerat Beato Joseph, inquit: *Conjugem vero hic sponsam vocat; quemadmodum & generos vocare solet Scriptura sponsos ante nuptias. Quid vero significat illud accipere? Domi retinere; jam enim illam animo dimiserat. Hanc dimissam retine, quam tibi Deus tradit, non parentes. Tradit autem, non ad nuptias, sed ut cum illa habites; tradit porro per vocem meam, ut illam postea Christus tradidit discipulo, ita*

Can. 42. & 43. cau. 27. qu. 2.

&

& nunc Josepho traditur. Eadem fere sententia legitur in homilia 5. ad idem caput 5. Matthæi, ubi Chrisostomus ait de Josepho, & B. Maria: *Nam si cognovisset eam, & uxoris loco habuisset, quomodo illam, quasi nullum habentem virum discipulo commendasset, jubens eam in sua accipere?* Relata isthæc sunt in canonem 43. cau. 27. qu. 2.

De Commentariis in epistolam Paulli ad Hebræos.

Extat inter homilias Chrisostomi Commentarium in homilias 34. distributum in epistolam Paulli ad Hebræos sub hac inscriptione: *Interpretatio in epistolam ad Hebræos, edita ex notis post obitum ejus a Constantino Presbytero Antiocheno*, refertur autem in tom. 12. Maurinorum editionis. Constantinum eundem putant esse Viri eruditi cum Constantio Antiocheno Presbytero valde familiari, & arctissimo necessitudinis vinculo cum Sancto Antistite juncto, qui nimirum Chrisostomum Cucusi exulantem adiit, ejusdemque lateri diu adhæsit; quin negotium facessat Constantinum in editis Commentarii codicibus legi; facile enim contingere potuit, ut ex oscitantia Amanuensium Constantini nomen pro nomine Constantii legeretur. Dicitur interpretatio edita ex *notis* Chrisostomi, quod ita Viri gravissimi intelligunt, quasi depromta illa fuerit ex brevioribus quibusdam characteribus, & notis, quas Sanctus Antistes in scriniolo servabat, ut commodius celeriusque, quid sibi orandum esset, memoria teneret, aut versaret. Edita autem est post obitum Sancti Viri ab eo, qui maxime Chrisostomi opera venerabatur, nec nisi ægre pati poterat, tanti Antistitis opera ad posteros non traduci. Quamquam vero Erasmus illud opus a Chrisostomo abjudicandum scripserit, Erasmi tamen opinio una cum auctore suo interiit; neque enim ea placere potuit Viris eruditissimis, qui & agnoverunt levissimis conjecturis, & facile refutandis Erasmum inductum fuisse, & in eo opere statim stylum, & dicendi morem Chrisostomo familiarem non deprehendere non potuerunt. Unusquisque sane fatetur, maximam esse variorum codicum varietatem; Ceterum id contigit in universis propemodum Sancti Doctoris opusculis, quæ sicut passim præ plurimorum manibus versabantur, transcribebantur, & novis interpretationibus adornabantur, ita non potuerunt non esse quibusdam vicissitudinibus obnoxia. Jam vetus prodiit latina ejusdem libri interpretatio auctore Mutiano Viro disertissimo ex mandato Cassiodori, qui idipsum testatus est in cap. 8. de divinis lectionibus. Maurini Monachi Mutiani interpretationem ad oram ediderunt, in sua tamen editione aliam latinam interpretationem secuti. Ego in describendis Gratiani monumentis utramque, ubi opus fuerit, subjiciam, animadvertens initio, homilias istas recitatas fuisse ab Johanne Chrisostomo jam Episcopatum adepto, quemadmodum & ipsi Maurini professi fuerunt.

Can. 2. dist. 42. Ad homiliam 11. in caput 6. Paulli referendus est canon 2. dist. 42., ubi increpat Sanctus Antistes eos, qui eleemosynam pauperibus sive Monachis, sive Laicis denegabant, eo prætextu, quod non certo scirent, revera illos necessariis vitæ subsidiis indigere, & passim tradebant, non primum a quoquam faciendam elee-

eleemosynam esse, quam de misera petentis conditione certior redditus fuerit. Hæc sunt verba Chrisostomi apud Maurinos: *Cessemus ab hac importuna, satanica, & perniciosa curiositate: Nam si se in Cleri quidem numerum dicat esse relatum, aut si se nominet Sacerdotem, diligenter inquire, & sis curiosus. Non est enim expers periculi, quæ sine examine illic fit communicatio. De rebus enim magnis est periculum. Quod si cibum petat, nihil examines. Non enim das, sed accipis. Exquire si vis, & scrutare, quomodo Abraham se exhiberet hospitalem in omnes, qui accedebant. Si de iis, qui ad ipsum confugiebant, curiose esset scrutatus, hospitio non excepisset Angelos. Fortasse enim non existimans illos esse Angelos, cum aliis illos quoque expulisset. Sed quoniam omnes excipiebat, excepit etiam Angelos. Num ex vita eorum, qui accipiunt, tibi mercedem dat Deus? Ex libero animi instituto, ex multa liberalitate, & munificentia, ex benignitate, & bonitate.* Paullo aliter interpretatus est Mutianus his verbis: *Quiescamus ab hac absurda curiositate, & diabolica, & peremtoria. Si enim in Clero electum se esse dicat; si Sacerdotem nominet, scrutare: non enim sine periculo in talibus indiscussa communicatio est. Circa majora periculum vertitur; non enim das, sed accipis. Si vero pro nutrimento postulat, nihil examines. Quomodo Abraham hospitalitatem circa omnes transeuntes ostendebat. Si scrutator fuisset circa refugientes ad se, nunquam Angelos hospicio recepisset. Fortassis enim non putans eos Angelos esse, cum reliquis repelleret: Sed quoniam omnes suscipiebat, suscepit & Angelos. Non enim ex vita accipientium a te mercedem tibi retributurus est Deus; sed ex voluntate, ex honorificentia multa, ex misericordia, ex bonitate.*

Ad canonem 24. cau. 11. qu. 3. subjecerunt Correctores Romani græcum ipsum Chrisostomi monumentum depromtum ex homil. 25. ad caput 11. Epistolæ Paulli. Maurini ita ediderunt. *Nec Paullum quidem vereris, qui ad mensam Græcorum, si velimus, citra impedimentum nobis permittit accedere, ad avarorum autem, & eorum, qui damnis ditantur alienis, ne volentes quidem sinit. Nam ait, si is; qui frater nominatur inter vos, est fornicator: fratrem hic dicens absolute quemvis fidelem, non eum, qui est Monachus. Nam quid est, quod facit fraternitatem? Lavacrum regenerationis, posse Deum Patrem vocare. Quamobrem catechumenus quidem, etiamsi sit Monachus, non est frater. Fidelis autem, etiamsi mundanus sit, seu sæcularis, est frater. Siquis, inquit, frater nominatur. Nam nec ullum quidem tunc erat Monachi vestigium. Sed mundanis, seu sæcularibus hæc omnia dicebat hic Beatus. Si is, inquit, qui frater nominetur, sit fornicator, aut avarus, aut æbriosus, cum hujusmodi nec cibum sumere. Sed non ita cum agit de Græcis, seu Gentilibus. Siquis vocat vos infidelium, & vultis ire, omne quod vobis adponitur, comedite. Siquis autem, inquit, frater nominatur, & sit æbriosus, papæ, quam exacte loquitur, & accurate: nos autem non solum non fugimus æbriosos: sed etiam eos adimus, eorum, quæ ab ipsis adponuntur, futuri participes.* Paullo aliter Mutianus interpretatus est, ibi: *Et neque Paullum revereris, ad mensam quidem Paganorum si volueris ire, sine ulla prohibitione permittentem: ad mensam autem avarorum, & aliena auferentium neque volentem permittere. Si enim quis frater, inquit, nominatur inter vos. Fratrem in hoc loco omnem fidelem simpliciter intellige, non Monachum tantum. Quid autem est, quod facit fraternitatem, nisi lavacrum regenerationis, quod facit vocare Deum, Patrem? Proinde, inquit, catechumenus est, ac si monachus sit, non est frater: qui vero fidelis est, ac si sæcularis sit, frater est. Siquis, inquit, frater nominatur. Neque vestigium tunc Monachi erat, sed omnia ad sæculares tunc loquebatur Beatus Paullus. Siquis,*

Can. 24. cau. 11. qu. 3.

Siquis, inquit, frater nominatus fuerit fornicator, aut avarus, aut ebriosus, cum hujusmodi nec cibum sumere. Cum autem de Paganis ageret, non ita: Sed, siquis vos vocaverit ex infidelibus, paganos significans, si vultis ire, omne quod adponitur vobis, comedite. Siquis frater, inquit, nominatur ebriosus. O quanta integritas! nos autem non solum non fugimus ebriosos, sed etiam imus ad eos, participantes cum eis. Ibidem totus erat Chrisostomus, ut improbaret avaritiam illorum, qui nihil pauperibus tribuerent, totum sibi, suisque deliciis vindicarent, imo & mores illorum, qui cum avaris communionem inire non verebantur.

Can. 31. cau. 11. qu. 3. Canon 31. cau. 11. qu. 3. referendus est ad homiliam 4. in caput 2. epistolæ Paulli, ubi cum Chrisostomus objurgasset gravissimis verbis consuetudinem populi, qui defunctos vehementer admodum lugebat, quasi de resurrectione desperaret, adversus contumaces potestate clavium sibi a Deo commissa se usurum esse minatus est: quam ad rem ait juxta Maurinorum editionem: *Nemo vincula contemnat ecclesiastica: non est enim homo, qui ligat, sed Christus, qui nobis dedit hanc ligandi potestatem, & efficiens, ut homines in sua potestate habeant tantum honorem.* Apud Mutianum eadem fere sunt verba: dumtaxat discrimen intercedit in postremis, ibi: *Sed Christus, qui nobis hanc potestatem dedit, & dominus fecit homines tanti honoris.* Ex quibus sane juvabit Gratianeum canonem emendare.

Can. 26. cau. 13. qu. 2. Iterum in homilia 26. ad interpretationem cap. 11. epistolæ Paulli arguit Chrisostomus fideles nimium anxios de morte suorum, deque eorundem cadaveribus, inquiens inter cetera: *Ubicumque fuerimus sepulti, Domini est terra, & plenitudo ejus. Id plane fit, quod fieri oportet: lugere autem, & plangere, & deflere eos, qui excesserunt, ex pusillo, & abjecto oritur animo.* Mutianus ita fuit interpretatus. *Ubicumque enim sepeliamur, Domini est terra, & plenitudo ejus, scilicet quod oportet fieri, efficitur. Lugere autem, & deplorare, & lamentari eos, qui de hac vita discedunt, ex pusillanimitate contingit.* Hic est canon 26. cau. 13. qu. 2.

Can. 77. de pœn. dist. 1. Canon 77. de pœn. dist. 1. referendus est ad homiliam 9. ad caput 6. epistolæ Paulli, his verbis apud Maurinos. *Et post orationem adeo intensam multa opus est eleemosyna. Hoc enim est, quod reddit admodum validum medicamentum pœnitentiæ; & sicut in medicorum adjumentis est medicamentum, quod multas quidem capit herbas, sed unam, quæ obtinet principatum; ita etiam in pœnitentia, ipsa est herba, quæ principatum magis obtinet, & ipsa est universum. Audi enim, quid divina dicat scriptura: Date eleemosynam, & omnia erunt vobis munda.* Gratianeus canon potius consonat cum interpretatione Mutiani, ibi: *Post orationem autem sic intentam opus est eleemosyna multa. Medicamentum enim fortius, quod maxime operetur in pœnitentiam, hoc est: & sicut in præceptis medicinæ & adjutoriis, est medicamentum, multas quidem herbas accipiens, unam autem dominantissimam; sic & in pœnitentia ista herba dominantior, & potentior est, & universum ipsa efficit. Audi enim quid dicit divina Scriptura: Date eleemosynam, & erunt vobis omnia munda.* Romani Correctores ad eundem canonem græcum textum adjecerunt, & suam latinam græci textus interpretationem.

Can. 36. de pœn. dist. 3. Canon 36. de pœn. dist. 3. habetur in homil. 31. ad caput 12. Paulli, ubi Chrisostomus postquam tradidit, quædam esse peccata gravissima, unde homo per pœnitentiam difficili ratione resurgat, explanat veræ ac germanæ pœnitentiæ qualitates, & postquam exposuit, quomodo cum fructu Petrus Apostolus pœnitens peccati maculam deleverit, de falsa Judæ, & Esau pœnitentia ita scribit juxta Maurinos: *Pœnitentiam quoque egit Judas, sed male: se quippe strangulavit. Pœnitentiam*

tentiam quoque egit, sicut dixi, Esau. Imo vero nec egit quidem pœnitentiam; ejus enim lacrymæ non erant pœnitentiæ, sed potius insultationis, & iræ. Idque ostendunt ea, quæ sequuntur. Et post pauca: *Ne igitur negemus peccata nostra rogo, neque simus impudentes, ne vel inviti demus pœnas. Audivit Cain a Deo: ubi est Abel frater tuus, & dicit: Nescio: Numquid ego sum custos fratris mei? Vides, quomodo hoc gravius peccatum fecerit. Sed non sic ejus Pater, qui eum audisset, Adam ubi es? inquit, audivi vocem tuam, & timui, quoniam sum nudus, & me abscondi. Magnum est bonum, assidue meminisse peccatorum. Delicto nihil ita medetur, ut assidua recordatio.* Paullo aliter Mutianus, ibi: *Etiam Judas pœnituit, sed male, laqueo se namque suspendit. Pœnituit etiam, sicut jam dixi, & Esau, sed male; magis autem iste neque pœnituit. Lacrymæ quippe illæ non erant pœnitentiæ, sed animi violenti, & indignationis exortæ, quod ex ejus operibus aperitur.* Et post pauca. *Non igitur negemus, obsecro, peccata nostra, neque nos impudentia duros efficiat: sponte nostra peccata puniamus, ne pendamus non sponte supplicia. Audivit Cain a Deo, ubi est Abel frater tuus? Et dixit: Nescio: numquidnam ego custos sum fratris mei? Vides, quomodo ex hoc peccatum amplius operatus est. Nonne & pater ejus similiter? audiens enim etiam ipse, Adam ubi es? dixit: Audivi vocem tuam Domine, & timui, quoniam nudus sum, & abscondi me. Magnum bonum est, ut quis peccata sua agnoscat, & memoriam eorum perseveranter retineat. Nullum invenitur delictorum tale remedium, sicut eorum continuata memoria.* Hanc Mutiani interpretationem Gratianus secutus fuisse videtur.

Adversus eos, qui baptisma differebant in postremum vitæ tempus, ut facilius naturæ corruptæ indulgerent sub spe remissionis peccatorum in finem vitæ obtinendæ, oravit Chrisostomus in homilia 13. ad caput 7. epistolæ Paulli, ad quam referendus est canon 128. de cons. dist. 4. his verbis apud Maurinos. *Nam quando quispiam ideo peccat, ut sanctum baptisma accipiat, in extrema respiratione, sæpe non assequetur. Mihi credite: Non vos terrens dico, quod sum dicturus. Novi multos, quibus hoc accidit, qui propter illuminationis quidem expectationem multa peccabant; in fine autem decessus excesserunt inanes. Deus enim propterea dedit baptisma, ut solveret peccata, non ut peccata augeret. Siquis autem eo utatur, ut secure magis peccet, hoc est caussa socordiæ, & negligentiæ.* Mutiani interpretationem sequutus est Gratianus, apud quem tamen ubi legitur *ut solvat peccata . . . fit negligentiæ caussa*, si ad Mutianeam interpretationem exigere fragmentum velimus, legendum erit: *Ut abluat peccata . . . fit negligentiæ caussa.* Can. 128. de cons. dist. 4.

In homilia 29. ad caput 12. epistolæ Paulli improbat Chrisostomus eos, qui delicias corporis quærentes sese voluptatibus potius obruunt, quam reficiunt, atque inter cetera de moderatione in cibis servanda ita scribit juxta editionem Maurinorum. *Quod sufficit, est & alimentum, & voluptas. Nihil enim adeo efficit voluptatem, ut cibus recte confectus. Nihil adeo efficit voluptatem, nihil adeo acumen sensuum, nihil est, quod morbum æque propulset. Ergo quod sufficit, est & alimentum, & voluptas, & sanitas. Quod vero est plus, quam par sit, est & damnum, & molestia, & morbus. Nam quæ facit fames, facit etiam saturitas, atque adeo graviora. Nam illa quidem paucis diebus abducit, & liberat hominem; hæc vero corpus arrodens, & putrefaciens, longo tradit morbo, & deinde morti gravissimæ.* Hæc verba sunt, quæ Gratianus describere voluit in can. 28. de cons. dist. 5., ubi secutus est Mutiani interpretationem. Can. 28. de cons. dist. 5.

De homiliis de Pœnitentia.

Can. 40. de pœn. dist. 1. & Can. 8. de pœn. dist. 3. Nonnullæ quidem sunt apud Chrisostomum homiliæ, quæ titulum præseferunt de pœnitentia, quæ inter germana Sancti Viri opera recensentur; ad illas tamen minime pertinent, quæ Gratianus descripsit in can. 40. de pœn. dist. 1., atque iterum in can. 8. de pœn. dist. 3. Habentur ista potius in homilia quadam decem homiliis Chrisostomi de pœnitentia subjecta in editione Parisiensi anni 1687. tom. 5. sub hac inscriptione: *Divi Johannis Chrisostomi de pœnitentia sermo*. Incipit autem *Provida mente &c.* Certum sane non est, esse sermonem istum revera Chrisostomo tribuendum, propterea Maurini Monachi eum omittere minime dubitaverunt. Siquæ a Gratiano in duobus memoratis fragmentis exhibentur, negotium quoddam facessere possent interpreti canonum Ecclesiasticorum, e re esse ducerem, de illo sermone aut admittendo, aut rejiciendo differere: at quoniam, quæ ibidem traduntur & plana sunt, & a rectis Patrum, imo ipsius etiam Chrisostomi sententiis minime aliena, satis mihi videtur verba integra sermonis describere, quicumque tandem auctor habeatur, ad quæ deinde Gratianei canones exigantur. Ita ibidem legitur: *Perfecta pœnitentia cogit peccatorem omnia libenter sufferre: Si violentus quærat, quæ habet, non vetat: Si vestem dirimat, non refragatur: percutienti maxillam præbet alteram, jam angariatus ultro adjicit, castigatus gratias agit, provocatus tacet, exasperatus blanditur: superiori supplex est, inferiori subjacet, in corde ejus contritio est, in ore ejus confessio, in opere tota humilitas. Hæc est perfecta, & fructifera pœnitudo.*

De homiliis ad populum Antiochenum.

Can. 48. de pœn. dist. 3. Ex homilia 67. ad populum Antiochenum a Gratiano laudatur canon 48. de pœn. dist. 3., quando tamen certo scimus ad eum populum multo pauciores homilias a Chrisostomo fuisse directas; ea nimirum occasione, qua Antiocheni seditione facta imperialem indignationem in se vehementissime concitaverant. At cum ab editoribus operum Chrisostomi post illas ad Antiochenos homilias adsutæ deinde aliæ fuerint, priorum homiliarum inscriptio visa est etiam ad posteriores pertinere; quamobrem qui ex posterioribus homiliis fragmenta decerpserunt, facile in errorem inducti sunt, ut crederent se posse sic decerpta fragmenta laudare quasi ex homiliis ad Antiochenos. Itaque homilia illa 67. refertur integra apud Maurinos prope finem tomi 12., numero 42., imo nec facile sibi persuaserunt eruditi editores, eandem homiliam revera Chrisostomi esse; sed potius esse videtur recentioris alicujus auctoris, qui collectis hinc illinc variis fragmentis ex homiliis Chrisostomi eam consarcinaverit, & operibus Sancti Antistitis inseruerit. Priora homiliæ ejusdem verba hæc sunt, ad quæ erit Gratianeus canon exigendus: *Nemo, dilecti, videns improbos prospere agentes, turbetur. Non est hic retributio, neque malitiæ, neque virtutis. Quod si aliquando aut nequitiam puniri, aut virtutem remunerari contingat, id non secundum meritum fit, sed simpliciter, & ceu gustus quidem, aut indicium judicii est, ut qui non credunt resurrectioni, ex iis etiam, quæ hic sunt, ad*

sonam

sanam mentem reducantur. Cum ergo viderimus improbum deliciis affluentem, ne concidamus: eum viderimus probum male patientem, ne turbemur. Illic enim sunt coronae, illic supplicia, & alioquin non potest malus per omnia malus esse, sed potest ille quaedam habere bona: neque bonus per omnia bonus esse, sed quaedam habere peccata potest. Cum ergo feliciter agit improbus, in malum capitis sui id vertitur. Ut enim paucorum bonorum, quae fecit, hic mercede recepta, illic demum puniatur, ideo id hic accepit. Beatus ille maxime est, qui hic punitur, ut omnibus depositis peccatis probatus, purus, & innoxius abeat. Non est sane in hac parte, cur graviter de auctore hujus homiliae conqueramur; descripsit enim eadem fere ipsa verba Chrisostomi, qualia habentur in genuina ipsius homilia 5. ad caput 3. epistolae Paulli ad Haebreos ita latine exhibita apud Maurinos. *Ne ergo turbemur: nemo videns malos bene rem suam gerere, conturbetur. Neque vitii, neque virtutis est hic remuneratio. Si quando autem fiat & vitii, & virtutis remuneratio, non tamen fit pro meritis, sed solummodo tanquam gustus judicii, ut qui resurrectioni minus credunt, hic quoque castigentur. Quando ergo viderimus sceleratum divitem, ne animo concidamus. Quando viderimus bonum male patientem, ne conturbemur. Nam illic sunt coronae, illic supplicia. Alioquin autem fieri non potest, ut & malus sit omni ex parte malus, sed potest ipse quoque habere bona aliqua; neque ut bonus sit omni ex parte bonus, sed potest etiam ipse habere aliqua peccata. Quando ergo rem suam bene gerit sceleratus, scito hoc evenire in malum ejus capitis. Ut enim paucorum illorum hic accepta remuneratione, illic deinde perfecte puniatur, ea de caussa hic accipit. Et ille est maxime beatus, qui hic punitur, ut omnibus depositis peccatis, probatus hinc abeat, & purus, & nulli culpae affinis.* Non adjicio hoc in loco latinam veterem interpretationem Mutiani, de qua superius jam mentionem habui; etenim praeterquamquod a versione Maurinorum minime sententia distet, exhibetur fere eisdem verbis apud Gratianum in laudato canone 48.

De ceteris capitibus Chrisostomo adscriptis.

Sunt adhuc nonnulla expendenda monumenta, quae a Gratiano perperam attributa fuerunt Chrisostomo. Hujusmodi in primis est canon 4. cau. 32. qu. 1., ad quem jure optimo observaverunt Romani Correctores, ea verba pertinere potius ad quendam Poenitentialem librum, cujus generis innumeri propemodum prodierunt media Ecclesiae aetate, & in quibus in omnibus fere capitibus adjici solebant nomina vetustissimorum Ecclesiae Patrum. Addiderunt praeterea, nonnihil simile haberi in Concilio Nannetensi, de quo jam sermonem habui in parte 1. cap. 58. Ejus Synodi canone 12. ita definitum invenio. *Si cujus uxor adulterium perpetravit, & hoc a viro deprehensum fuerit, & publicatum, dimittat uxorem, si voluerit, propter fornicationem: illa vero septem annis publice poeniteat. Vir vero ejus illa vivente nullatenus aliam accipiat. Quod si voluerit adulteram sibi reconciliare, licentiam habeat: ita tamen, ut pariter cum illa poenitentiam agat, & exacta poenitentia, post septem annos ad communionem uterque accedat. Similis forma & in muliere servabitur, si eam vir ejus adulteravit.* Can. 4. cau. 32. qu. 1.

Praeterea jure adnotaverunt Romani Correctores canonem 6. cau. 33. qu. 4. non reperiri apud Chrisostomum, sed potius apud Hieronymum ad interpretationem Can. 6. cau. 33. qu. 4.

tionem capitis 2. Joelis ibi: *Egrediatur quoque sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo, ut in tempore jejunii, vocationis, & cœtus, sanctificationis Ecclesiæ, electionis senum, congregationis parvulorum, & sugentium ubera non serviat sponsus, & sponsa operi nuptiali, quibus & lege permissum est, ut ad bella non procedant; unde & Apostolus recedendum parumper a coitu præcipit, ut vacare possimus orationi. Ergo qui in castigatione victus, & jejunio, atque eleemosynis dicit se agere pœnitentiam, frustra hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo, & sanctum purumque jejunium pudica expleat pœnitentia.*

Can. 41. de pœn. dist. 1. & Can. 4. de conf. dist. 4. In capite sequenti commodius agendum videtur de canone 41. de pœn. dist. 1., cujus verba repetuntur in canone 4. de conf. dist. 4., non enim Chrisostomi sunt canones isti, sed potius Chromatii. Erratum apud Gratianum profluxit ex nominum similitudine, ex qua Amanuenses facile pro Chromatio Chrisostomum scripserunt, quemadmodum etiam contigit in inscriptione canonis 10. de conf. dist. 4., cujus auctor olim in editionibus Gratiani Chrisostomus legebatur; ubi tamen hodie emendatum agnoscimus.

CAPUT XVII.

De Chromatio.

Post monumenta Chrisostomi statim subjicio canones, qui Chromatio aut inscripti fuerunt, aut inscribi debuerunt, cum erratum aliquando fuerit a Gratiano, qui promiscue nomina & Chrisostomi & Chromatii ex quadam vocis similitudine usurpavit.

Ex Commentariis in Matthæum.
- *Can. 12. cau. 22. qu. 5. ex integris codicibus supplendus.*
- *Can. 13. cau. 22. qu. 5. pertinet ad auctorem operis imperfecti in Matthæum.*
- *Can. 41. de pœn. dist. 1.* / *Can. 4. de conf. dist. 4.* — *continent veluti quoddam homiliæ Chromatii breviarium.*
- *Can. 10. de conf. dist. 4. consonat cum homilia Chromatii.*

Floruit initio sæculi quinti Chromatius Patria Romanus, & Aquilejensis Episcopus, quem Sanctus Hieronymus in præfatione Paralipomenon *Episcoporum sui temporis sanctissimum, atque doctissimum* appellavit. Ejus opera non integra ad nos usque pervenerunt, sed quædam potius fragmenta, quæ extant in Bibliotheca Patrum, inter quæ habetur egregia sane, & laude dignissima homilia, in quintum caput, & partem capitis 6. in Matthæi Evangelium, ex qua nonnulla depromsisse Sanctum Augustinum facile percipiet is, quicumque Augustini opera cum eo Chromatii sermone contulerit studiose. Ex eo sermone depromtus est canon 12. cau. 22. qu. 5., qui olim apud Gratianum sub nomine Chrisostomi laudabatur, & solertia Romanorum Correctorum in præsentia Chromatio restitutus dignoscitur. Sane Gratiani verba cum monumento Chromatii consonant. Verum non-

Can. 12. cau. 22. qu. 5.

nulla

nulla ex integro Chromatii capite supplenda sunt initio canonis. Chromatius ad ea verba capitis 5. Matthæi *Ego autem dico vobis non jurare omnino*, ait: *Idcirco dominus non solum perjerare, sed etiam jurare nos prohibet, ne nunc tantum videamur verum dicere, cum juramus, ne quos veraces in omni sermone esse constituit, putaremus, sine juramento licitum esse mentiri; juramenti enim hæc caussa est &c.* Quæ sequuntur, integra exhibentur apud Gratianum.

Romani Correctores cum emendaverunt inscriptionem canonis 12. cau. 22. qu. 5., & pro nomine Chrisostomi recte nomen Chromatii substituerunt, minime immutaverunt inscriptionem sequentis canonis 13., ubi legitur *Idem*, quod sane ante emendationem Romanam significabat, Chrisostomum esse ejusdem canonis 13. auctorem. Hodie vero retenta hujusmodi inscriptione non Chrisostomi, sed Chromatii esse videtur. Perperam tamen; nam apud Chromatium minime legitur; neque alias tribuendus est Chrisostomo, nisi ab eo, qui operis imperfecti Chrisostomum esse credat auctorem. Revera similis sententia habetur apud auctorem operis imperfecti hom. 12. ad caput 5. Matthæi his verbis in editione Maurinorum: *Sicut qui irascitur fratri suo sine caussa, occidit eum in corde suo, & si non occiderit eum propter metum vindictæ, aut propter impotentiam suam, etiam homicida est apud Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum, sic qui concupiscit mulierem alienam, jam mœchatus est eam in corde suo, & si non habuerit eam caussa aliqua obsistente, etiam adulter est apud Deum, qui magis adspicit voluntatem, quam opus, quoniam opus ei adulterii committendi defuit, non voluntas*. Deinde post pauca de jurejurando in eadem homilia verba faciens, ait: *Verbo hominibus satisfacimus, conscientia autem Deo*. Ex his omnibus videtur memoratus canon compositus, & Chrisostomo, quem passim Gratiani temporibus auctorem operis imperfecti credebant, adscriptus. Non omittam tamen animadvertere, quædam apud Tertullianum legi ab eodem Gratiani monumento non absimilia, in libro de idololatria prope finem; cum enim quidam improbi homines, dummodo verbis nihil pronunciarent, scripto tamen pejerandi animum proderent, ita a Tertulliano urgebantur: *Præscribit Christus, non esse jurandum. Scripsi, inquit, sed nihil dixi. Lingua, non littera occidit. Hic ergo naturam, & conscientiam advoco*: Et post pauca: *Si, inquit, conscientia, vel malitia in cor hominis ascendit, pro facto teneris. Cavisti igitur, quod in cor tuum plane ascendit*.

Can. 13. cau. 22. qu. 5.

Verba canonis 41. de pœn dist. 1., quæ a Gratiano repetita legimus in can. 4. de conf. dist. 4., videntur ad Chromatium referenda, quamquam Gratianus ex errore nominum illa Chrisostomo adscripserit. Sunt autem veluti breviarium quoddam homiliæ Chromatii, quæ habetur in bibliotheca Patrum tom. 5. pag. 989. Lugdunensis editionis anni 1677. ad illa verba Matthæi cap. 3. *Ego a te debeo baptizari*, ubi fusius traditur, qualis sit Baptismatis a Christo consecrati virtus, atque ita concluditur: *Quia per salutarem Baptismum aquæ, essemus & filii Dei futuri, & donis Sancti Spiritus munerandi, per quem est Patri, & Filio laus, & gloria in sæcula sæculorum*. Non immoror diutius in recensendo integro Chromatii monumento, vel quod nimis prolixum sit, vel quod in laudatis Gratiani fragmentis nihil occurrat, quod difficultatem faciat; sed potius quod & cum Chromatii, & cum universorum veterum Patrum sententia apprime conveniat.

Can. 41. de pœn. dist. 1., seu can. 4. de conf. dist. 4.

Ad eandem Chromatii homiliam pertinet canon 10. de conf. dist. 4., licet Gratianus canonem eundem sub Chrisostomi nomine descripserit. Verba homiliæ hæc sunt:

Can. 10. de conf. dist. 4.

sunt: *Quia ergo novum Baptisma daturus erat ad generis humani salutem, & remissionem peccati, prior ipse baptizari dignatus est, non ut peccata deponeret, qui peccatum solus non fecerat, sed ut aquas Baptismi sanctificaret ad diluenda peccata credentium; nunquam enim aquæ Baptismi purgare peccata credentium potuissent, nisi tactu Dominici corporis sanctificatæ fuissent.*

C A P U T XVIII.

De Attico.

Unum tantum sub Attici nomine extat Gratianeum monumentum.

(*Can.* 2. *dist.* 73. *falso tamen Attico adscriptus.*

FUit quidem Atticus Sebastenus ex iis Constantinopolitanæ Ecclesiæ Clericis, qui Chrisostomo in exilium ejecto infensos se exhibuerunt, imo & adhuc vivente Chrisostomo circa annum 405. Constantinopolitanum Episcopatum adeptus, unde apud occidentalem Ecclesiam pro schismatico haberi ab initio debuit; verum labentibus temporibus post Chrisostomi obitum non mediocria præbuit, & pœnitentiæ, & sanctitatis specimina, eamque ob rem Cœlestinus Papa in epistola ad Theodosium juniorem, quæ habetur apud Labbæum inter acta Concilii Ephesini, eundem adpellavit *reverendissimæ memoriæ virum, catholicæ fidei propugnatorem fortissimum*. Obiit ipse circa annum 425. Apud Gratianum tribuitur ipsi exemplar quoddam formatarum epistolarum in can. 2. dist. 73., quod tamen apud Labbæum, ubi plurium formatarum epistolarum exemplaria recenset, potius tribuitur Wolfeoni Constantiensi Episcopo his verbis: ΠΤΑΠ: *Sanctissimo in Christo Fratri, summaque dulcedine amplectendo Bernalto Argentariensis Civitatis Episcopo Wolfeon Constantiensis Ecclesiæ Præsul perpetuæ beatitudinis optat in Christo salutem*. ΤΕΝΣ. *De cetero noverit Fraternitas vestra, quod iste Clericus nomine Anno nostra parecia instructus &c.* Quæ sequuntur consonant cum iis, quæ apud Gratianum habentur in laudato canone 2., dummodo excipias postrema verba, pro quibus ita legitur apud Labbæum: *Continet hæc formata epistola summam numeri MCCCXXV*. Ex quibus colligitur, tria menda apud Gratianum occurrere: Primum in nomine *Attici*, cujus loco inscribendum erat nomen *Wolfeonis*, secundum in nomine *Ermani*, cujus loco inscribendum erat nomen *Annonis*; postremum in numeralibus notis 1315., quarum loco adponendus erat numerus 1325. Putat Labbæus referendam eam formulam esse ad annum 817., ex eo quod in ea tempora inciderit Episcopatus *Wolfeonis*, & eo anno fuerit indictio decima, qua formata eadem scripta fertur, unde facile colligitur, formam illam longe ab Attici ætate distare. Sane ne ipse quidem Gratianus eam tamquam Attici formulam agnovisse videtur: Etenim ante Romanam Correctionem in codicibus Gratianeis ita legebatur in canonis inscriptione: *Incipit epistola formata a 318. Episcopis, & Abbatibus Constantinopol. Urbis Episcopo edita*. Correctores Romani pro illis *& Abbatibus* ista substituerunt

&

& ab Attico ajentes: *Restitutus est locus ex conjectura, quod perraro factum est, quoniam evidenti ratione nitebatur*. Ego potius ita restituendam Gratianeam Epigraphen puto: *Incipit epistola formata a 318. Episcopis, & a Wolfeone Constantiensis Urbis Episcopo edita*. Voces ita immutatæ aut veritati magis consonant, aut verosimili ratione juvantur. Siquidem facile contingere potuit, ut pro voce *Constantiensis* legeretur *Constantinopolitanus*, præsertim si de more Amanuensium breviata vox scripta proponatur hoc modo *Constant*. Item facile contingere potuit, ut pro illis *a Wolfione* scriberetur *ab Abbatibus*, cum literæ *B.*, & *V.* promiscue a veteribus usurparentur, nec inverosimile videtur imperitum Amanuensem pro illis verbis *a BBolfeon.* transcripsisse *ab Abbatibus*. His puto restitutum auctori suo monumentum. Nondum tamen ab Attico discedendum puto, qui quandam formatam epistolam scripsisse fertur, licet diversam a Gratianeo exemplari, unde Romani Correctores facile induci potuerunt, ut Attici nomen inscriberent. Formula Attico tributa refertur a Gratiano, suppresso tamen Attici nomine in principio distinct. 73. item in collectione vetere Conciliorum ad calcem Concilii Chalcedonensis apud Labbæum, quam describere hoc in loco non piget, cum plurimum prodesse possit ad adsequendam rerum antiquarum notitiam. *Atticus Episcopus qualiter epistola fiat: Græca elementa literarum numeros etiam exprimere nullus, qui vel tenuiter græci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos latinus formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur, hoc a Patribus 318. Niceæ congregatis saluberrime inventum est, & constitutum, ut formatæ epistolæ hanc calculationis, seu supputationis habeant rationem, idest, ut assumantur in supputationem prima græca elementa Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, hoc est* ΠΥΑ, *quæ elementa, & octogenarium, & quadrigentesimum, & primum significant numerum. Petri quoque Apostoli prima litera, idest* Π, *quæ numerum* 80. *significat. Ejus quoque qui scripsit epistolam prima litera, cui scribitur secunda litera, accipientis tertia litera, civitatis quoque, de qua scribitur, quarta, & indictionis quæcumque est temporis idem qui fuit numerus assumatur, atque ita his omnibus græcis literis, quæ, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam, quæcumque fuerit collecta, summam epistola teneat: hanc qui suscipit, omni cum cautela requirat expresse: addat præterea separatim in epistola nonagenarium & nonum numerum, qui secundum græca elementa significat* AMEN. *Valete in Domino*. Hæc eadem recitantur a Reginone in lib. 1. cap. 33. sub nomine Nicænæ Synodi. Sane hanc formulam Attici non esse, tria potissimum demonstrant. Primum, quia eadem non invenitur in vetustis Attici exemplaribus, quæ misit ad Carthaginensem Ecclesiam, ad quam ceteroquin misit acta seu sanctiones Nicæni Concilii postulantibus Patribus Africanis. Secundo Attico non satis convenire posse videtur solemnis illa præfatio, qua testatur, Græco Alphabeto numeros designari; frustra enim ea admonitio Græcis exhibebatur, cum apud illos esset id in vulgari prudentia positum. Postremo nec facile potuit Atticus eam formulam Concilio Nicæno tribuere, quando ea in actis Concilii non reperitur, neque Atticus errare potuit in re facti ea ætate, qua vivebat, nimirum non longe dissita a Concilii Nicæni temporibus.

Quidquid tamen sit de illius formulæ auctore, certum profecto est, hujusmodi formulas apud veteres fuisse receptas, octavo præsertim sæculo & nono. Apud latinos formatæ appellabantur, erantque sive Clericis, sive Laicis Christianis Viatici

tici

tici loco, quoties de una in aliam Diœcesim proficiscerentur, cum per eas commendarentur peregrinantes Episcopo illi, in cujus Diœcesim se recepissent, & in Ecclesiæ communionem ibidem etiam admitterentur. Hinc Optatus Milevitanus lib. 2. contra Parmen. ajebat: *Nobis totus orbis commercio formatarum in una communionis societate concordat*. Antiquissima quidem in Ecclesia fuit harum epistolarum disciplina, utpote de quibus mentionem fecerunt Concilium Antiochenum can. 7. & 8., & Concilium Carthaginense anni 397. can. 28., at simpliciores admodum erant, & tum demum singularem induere cœperunt formulam, quando æque illis hæretici usi sunt, & falsarii prodierunt, qui spurias pro genuinis obtrudebant. Hinc formatæ certis numeris signatæ, nimirum græcis. Siquidem apud Græcos numeri per Alphabeti literas exprimuntur ita, ut prima litera primum numerum significet, secunda secundum, tertia tertium, quarta quartum, quinta quintum, sexta sextum, septima septimum, octava octavum, nona nonum, decima decimum, undecima vigesimum, duodecima trigesimum, tertiadecima quadragesimum, quartadecima quinquagesimum, quintadecima sexagesimum, sextadecima septuagesimum, octavadecima nonagesimum, nonadecima centesimum, vigesima ducentesimum, prima vigesima tercentesimum, atque ita de ceteris centesimum numerum adjiciendo. Quibus suppositis, numeri Græci ita in formulis adponebantur: Primo literæ initiales *Patris*, *& Filii*, *& Spiritus Sancti*, *quæ sunt istæ* ΠΤΑ, redduntque numerum 80. 400. 1. secundo initialis litera Petri Apostoli Π reddens numerum 80. Tertio vox AMEN, quæ reddit hos numeros 1. 40. 8. 50. atque isti omnes numeri erant formatis omnibus communes reddentes simul juncti 660.. Erant alii numeri unicuique formatæ singulares, & proprii quatuor. Primus desumebatur ex litera initiali nominis scribentis, secundus ex litera secunda nominis illius, ad quem scribebatur, tertius ex tertia litera nominis illius, qui informata commendabatur, seu peregre proficiscentis; quartus demum ex quarta litera urbis, a qua mittebatur, quibus omnibus postremo loco jungebatur numerus annorum indictionis, qua scribebatur, quos sane numeros liquet non omnibus formatis esse potuisse communes. Exemplum est in memorata epistola Wolfeonis his Græcis literis expressa ΥΕΝΣ: Υ designabat primam literam nominis Wolfeonis, Ε secundam literam nominis Bernalti, ad quem scribebatur, Ν tertiam literam nominis Anno, cujus gratia scribebatur, Σ quartam literam Urbis Constantiensis, a qua scribebatur, qui Græci numeri juncti una cum decima indictione reddunt numerum 665., qui numerus erat proprius & singularis epistolæ Wolfeonis. Quod si jungamus numerum formatis omnibus communem 660., reddetur summa 1325., quam adnotatam reperimus in laudato canone 2. dist. 73., quem his omnibus prænotatis, atque accurate perpensis unusquisque facile negotio interpretabitur.

CAPUT

CAPUT XIX.

De Augustino.

Tanquam ex uberrimo fonte plurima exhausit Gratianus ex operibus Augustini, cujus monumenta ex ordine distributa in sequentibus exhibeo.

Sectio I. de libellis ad interpretationem Scripturarum pertinentibus.

Ex Lib. de Genesi ad literam.	*Can.* 31. *de pœn. dist.* 2. *ex libris Retractationum Augustini explicandus.*
Ex Lib. quæstionum super Genesim.	*Can.* 1. *dist.* 14. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 18. *cau.* 22. *qu.* 2. *cum integris codicibus consonat.* *Can.* 22. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 12. *cau.* 33. *qu.* 5. *recte jam a Romanis Correctoribus emendatus.*
Ex Lib. quæstionum Exodi.	*Can.* 12. *cau.* 14. *qu.* 5. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 13. *cau.* 14. *qu.* 5. *referendus ad can.* 11. *cau.* 32. *qu.* 4. *Can.* 14. *cau.* 23. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 12. *cau.* 14. *qu.* 5. *Can.* 8. *cau.* 32. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*
Ex Lib. quæstionum Levitici.	*Can.* 4. *cau.* 15. *qu.* 1. *ad integram Augustini sententiam exigendus.* *Can.* 8. *cau.* 22. *qu.* 5. *ex integris exemplaribus supplendus, atque emendandus.* *Can.* 1. *cau.* 35. *qu.* 7. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
Ex Lib. quæstionum Numerorum.	*Can.* 1. *cau.* 15. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 2. *fere consonat cum integris exemplaribus.* *Can.* 14. *cau.* 32. *qu.* 2. } *simul jungendi, atque ex in-* *Can.* 15. *cau.* 32. *qu.* 2. } *tegris codicibus emendandi.* *Can.* 11. *cau.* 33. *qu.* 5. } *simul jungendi, atque ad integros* *Can.* 16. *cau.* 33. *qu.* 5. } *codices exigendi.* *Can.* 26. *de cons. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*

Ex Lib. quæstionum Deuteronomii.	*Can.* 5. *cau.* 26. *qu.* 2. *consonat cum integris Augustini codicibus.* *Can.* 11. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.* *Can.* 43. *de pœn. dist.* 3. *est potius Gregorii Magni.* *Can.* 7. *de pœn. dist.* 4. *consonat cum integris Augustini codicibus.* *Can.* 14. *cau.* 33. *qu.* 5. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*
Ex Lib. quæstionum in Josue.	*Can.* 2. *cau.* 23. *qu.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex enarrationibus in Psalmos.	
In Psalm. 4.	*Can.* 14. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*
In Psalm. 10.	*Can.* 88. *cau.* 1. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
In Psalm. 21.	*Can.* 51. *de conf. dist.* 2. *non congruit proposito Gratiani.*
In Psalm. 23.	*Can.* 1. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*
In Psalm. 30.	*Can.* 1. *cau.* 26. *qu.* 2. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
In Psalm. 31.	*Can.* 5. *de pœn. dist.* 1. *ex integris codicibus supplendus.*
In Psalm. 32.	*Can.* 34. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*
In Psalm. 33.	*Can.* 92. *de conf. dist.* 2. *ex variis fragmentis inordinate congestus.*
In Psalm. 36.	*Can.* 53. *cau.* 11. *qu.* 3. *Can.* 1. *cau.* 14. *qu.* 3. *consonant cum integris Augustini codicibus.*
In Psalm. 37.	*Can.* 54. *cau.* 11. *qu.* 3. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*
In Psalm. 48.	*Can.* 67. *de conf. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*
In Psalm. 54.	*Can.* 44. *de conf. dist.* 2. *ex variis laciniis compositus.*
In Psalm. 70.	*Can.* 12. *dist.* 88. *Can.* 35. *de pœn. dist.* 1. *ex integris codicibus emendandi.*
In Psalm. 81.	*Can.* 11. *cau.* 23. *qu.* 3. *ex integris codicibus emendandus.*

In Psalm. 102.	*Can.* 8. *dist.* 86. / *Can.* 9. *dist.* 86. — *jungendi cum can.* 10. *ead. dist.* 86.
	Can. 90. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex integris codicibus supplendus.*
In Psalm. 103.	*Can.* 79. *cau.* 1. *qu.* 1. *a Romanis Correctoribus restitutus.*
In Psalm. 108.	*Can.* 1. *cau.* 23. *qu.* 3. *ex integris codicibus supplendus.*
	Can. 1. *de pœn. dist.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*
In Psalm. 147.	*Can.* 10. *dist.* 86. *jungendus cum can.* 8. & 9. *ead. dist.* 86.
In Psalm. 149.	*Can.* 1. *cau.* 33. *qu.* 5. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex Lib. quæstionum Evangelicarum.	*Can.* 4. *dist.* 41. *ex integris codicibus supplendus.*
	Can. 16. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex Commentar. super Matthæum.	*Can.* 45. *cau.* 11. *qu.* 3. *perperam Augustino tributus.*
Ex Lib. de Sermone Domini in monte.	*Can.* 49. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
	Can. 51. *cau.* 2?. *qu.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*
	Can. 29. *cau.* 24. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
	Can. 5. *cau.* 28. *qu.* 1. *ex retractationibus Augustini sanius intelligendus.*
	Can. 18. *cau.* 32. *qu.* 5. / *Can.* 1. *cau.* 32. *qu.* 6. / *Can.* 4. *cau.* 32. *qu.* 7. / *Can.* 6. *cau.* 32. *qu.* 7. — *simul jungendi.*
	Can. 21. *de pœn. dist.* 2. *vix lectione varius.*
Ex tractatibus, seu in Evangelium, seu in Epistolam Johannis.	*Can.* 1. *dist.* 8. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*
	Can. 2. *dist.* 41. *pertinet ad lib.* 2. *de vita contemplativa apud B. Prosperum.*
	Can. 1. *dist.* 81. *immutato sententiarum ordine exaratus.*
	Can. 7. *dist.* 86. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
	Can. 30. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
	Can. 46. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
	Can. 54. *cau.* 1. *qu.* 1. / *Can.* 56. *cau.* 1. *qu.* 1. — *cum integris Augustini codicibus consonat.*
	Can. 30. *cau.* 2. *qu.* 7. *proposito Gratiani non congruit.*
	Can. 36. *cau.* 2. *qu.* 7. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 19. *cau.* 8. *qu.* 1. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 33. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 85. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 12. *cau.* 12. *qu.* 1. } *consonant cum integris Augustini codicibus.*
Can. 17. *cau.* 12. *qu.* 1. }

Can. 11. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 3. *cau.* 23. *qu.* 4. *jungendus cum can.* 12. *cau.* 11. *qu.* 1.

Can. 39. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 36. *cau.* 23. *qu.* 5. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 6. *cau.* 24. *qu.* 1. *ad integros Augustini codices exigendus.*

Can. 2. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*

Sequuntur ex tractat. in Johannem.

Can. 23. *de pœn. dist.* 1. *referendus ad plura Augustini monumenta.*

Can. 27. *de pœn. dist.* 1. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can, 3. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 8. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 16. *de pœn. dist.* 2. *vers.* siquis. *jungendus cum can.* 18. *ead. dist.*

Can. 17. *de pœn. dist,* 2. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*

Can. 18. *de pœn. dist.* 2. *jungendus cum can.* 16. *ead. dist.*

Can. 7. *de pœn. dist.* 3. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 11. *de pœn. dist.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*

Can. 47. *de cons. dist.* 2. } *simul jungendi, atque ad integros codices exigendi.*
Can. 59. *de cons. dist.* 2. }

Can. 63. *de cons. dist.* 2. } *simul jungendi, atque ad integros codices exigendi.*
Can. 64. *de cons. dist.* 2. }

Can. 66. *de cons. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*

Can. 81. *de cons. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*

Can. 1. *de cons. dist.* 4. *pertinet ad auctorem Glossæ ordinariæ.*

Can. 26. *de cons. dist.* 4. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*

Can. 27. *de cons. dist.* 4. *cum integris codicibus penitus consonat.*

Can. 39. *de cons. dist.* 4. *ex variis Augustini fragmentis compositus.*

Can. 140. *de cons. dist.* 4. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 25. *de cons. dist.* 5. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Ex

Ex Lib. in Epistolas Paulli.	*Can. 17. cau. 23. qu. 4. exigendus ad sermonem 351. de utilitate pœnitentiæ.*
	Can. 13. cau. 31. qu. 1. referendus ad lib. de bono viduitatis.
Ad Corinthios.	*Can. 3. cau. 32. qu. 7. referendus ad lib. de serm. Domini in monte.*
Ad Galatas.	*Can. 17. vers. 1. cau. 26. qu. 7. jam a Romanis Correctoribus emendatus.*
Ad Titum.	*Can. 2. dist. 26. ex integris Augustini codicibus emendandus.* *Can. 2. cau. 28. qu. 3. idem est cum can. 2. dist. 26.*
Ex Lib. quæstionum veteris, & novi testamenti.	*Can. 16. dist. 37. ex integris codicibus supplendus.* *Can. 10. dist. 88. ex integris codicibus supplendus.* *Can. 96. cau. 1. qu. 1. non dissonat a germanis Augustini sententiis.* *Can. 5. cau. 15. qu. 1. ad integram auctoris sententiam exigendus.* *Can. 9. cau. 32. qu. 2. ex integris codicibus emendandus.* *Can. 5. cau. 33. qu. 4. jungendus cum can. 10. dist. 88.* *Can. 13. cau. 33. qu. 5.* / *Can. 17. cau. 33. qu. 5.* { *ab Augustini sententiis alieni.*

Sectio 2. de Canonibus depromtis ex variis homiliis, sive sermonibus.

Ex libello de decem chordis.	*Can. 5. cau. 32. qu. 6. consonat cum integris Augustini codicibus.*
Ex reliquis homiliis.	*Can. 6. dist. 34. dubiæ auctoritatis, & ad integros codices exigendus.* *Can. 3. dist. 41. ex integris codicibus supplendus.* *Can. 13. dist. 45. apochryphus, sed ab Augustini sententiis non alienus.* *Can. 8. dist. 71. apocryphus, sed ab Augustini sententiis non omnino alienus.* *Can. 49. cau. 1. qu. 1. perperam a Gratiano explicatus.* *Can. 58. cau. 1. qu. 1.* / *Can. 81. cau. 1. qu. 1.* { *simul jungendi, atque ad integros Augustini codicibus exigendi.* *Can. 82. cau. 1. qu. 1. ad varia Augustini monumenta exigendus.* *Can. 94. cau. 1. qu. 1. apocryphus.* *Can. 1. cau. 2. qu. 1.* / *Can. 18. cau. 2. qu. 1.* { *una jungendi cum can. 27. cau. 2. qu. 7. & can. 85. de pœn. dist. 1.* *Can. 19. cau. 2. qu. 1. ex integris codicibus supplendus.*

Can.

Sequuntur ex homiliis.

Can. 27. *cau.* 2. *qu.* 7. *jungendus cum can.* 1. & 18. *cau.* 2. *qu.* 1. *can.* 85. *de pœn. dist.* 1.
Can. 37. *cau.* 2. *qu.* 7. *incerti auctoris.*
Can. 32. *cau.* 11. *qu.* 3. *apud Augustinum desideratur.*
Can. 48. *cau.* 11. *qu.* 3. *a Romanis Correctoribus restitutus.*
Can. 97. *cau.* 11. *qu.* 3. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 1. *cau.* 14. *qu.* 5. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
Can. 3. *cau.* 14. *qu.* 5.
Can. 6. *cau.* 14. *qu.* 5. } *incertæ auctoritatis.*
Can. 14. *cau.* 14. *qu.* 5. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
Can. 66. *cau.* 16. *qu.* 1. *Cæsario potius, quam Augustino tribuendus.*
Can. 8. *cau.* 16. *qu.* 7. *perperam Augustino tributus.*
Can. 4. *cau.* 22. *qu.* 1.
Can. 14. *cau.* 22. *qu.* 1.
Can. 3. *cau.* 22. *qu.* 2. } *simul jungendi, item jungendi cum can.* 10. *cau.* 22. *qu.* 5.
Can. 9. *cau.* 22. *qu.* 2. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
Can. 3. *cau.* 22. *qu.* 4.
Can. 4. *cau.* 22. *qu.* 4. } *simul jungendi, atque ex integro sermone supplendi.*
Can. 5. *cau.* 22. *qu.* 5. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 6. *cau.* 22. *qu.* 5. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*
Can. 10. *cau.* 22. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 4. & 14. *cau.* 22. *qu.* 1. & *can.* 3. *cau.* 22. *qu.* 2.
Can. 2. *cau.* 23. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 5. *cau.* 23. *qu.* 1. *perperam tributus Augustino.*
Can. 1. *cau.* 23. *qu.* 4. *referendus ad tres canones hic sequentes.*
Can. 4. *cau.* 23. *qu.* 4.
Can. 8. *cau.* 23. *qu.* 4.
Can. 9. *cau.* 23. *qu.* 4. } *simul jungendi sunt, una etiam cum can.* 1. *ead caus.* & *quæst.*
Can. 11. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 12. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*
Can. 8. *cau.* 24. *qu.* 3. *Gratiani proposito minime consonat.*
Can. 2. *cau.* 32. *qu.* 6. *a Romanis Correctoribus emendatus.*
Can. 29. *de pœn. dist.* 1. *paullo varius in diversis codicibus.*
Can. 44. *de pœn. dist.* 1. *jungendus cum can.* 6. *dist.* 34.
Can. 63. *de pœn. dist.* 1.
Can. 81. *de pœn. dist.* 1. } *simul jungendi, & ad integros Augustini codices exigendi.*
Can. 84. *de pœn. dist.* 1. *ex pluribus Augustini monumentis compositus.*
Can. 85. *de pœn. dist.* 1. *jungendus cum can.* 1. & 18. *cau.* 2. *qu.* 1. *can.* 27. *cau.* 2. *qu.* 7.
Can. 13. *de pœn. dist.* 2. *perperam Augustino tributus.*

Se-

Sequuntur ex homiliis.

Can. 20. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 32. *de pœn. dist.* 2. *perperam tributus Augustino.*
Can. 10. *de pœn. dist.* 3. *dubiæ auctoritatis.*
Can. 3. *de pœn. dist.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*
Can. 4. *de pœn. dist.* 4. *exigendus ad sententiam can.* 3. *ead. dist.*
Can. 2. *de pœn. dist.* 7.
Can. 3. *de pœn. dist.* 7. } *simul jungendi, atque ex integris codicibus emendandi.*
Can. 4. *de pœn. dist.* 7.
Can. 2. *cau.* 33. *qu.* 4. *dubiæ auctoritatis, & variæ lectionis.*
Can. 46. *de conf. dist.* 2. *ex Augustini monumentis emendandus.*
Can. 58. *de conf. dist.* 2.
Can. 70. *de conf. dist.* 2. } *simul jungendi, & ex integro sermone supplendi.*
Can. 75. *de conf. dist.* 2.
Can. 90. *de conf. dist.* 2. *ex integro sermone supplendus.*
Can. 78. *de conf. dist.* 4. *falso tributus Augustino.*
Can. 105. *de conf. dist.* 4. *falso tributus Augustino.*

Sectio 3. de libris editis ad institutiones fidei, aut morum, item adversus hæreticos.

Ex Lib. de Doctrina Christiana.

Can. 6. *dist.* 19. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*
Can. 1. *dist.* 41. *paullo varius in diversis codicibus.*
Can. 6. *cau.* 26. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*
Can. 33. *de conf. dist.* 2. *fere cum integris codicibus consonat.*

Ex Lib. de Dogmatibus Ecclesiasticis.

Can. 3. *de pœn. dist.* 3. *Pelagianum hominem habet auctorem.*
Can. 13. *de conf. dist.* 2. *partim Augustini est, partim Pelagiani auctoris.*
Can. 28. *de conf. dist.* 4. *Pelagianum hominem habet auctorem.*

Ex Lib. de Disciplina Christiana.

Can. 6. *cau.* 1. *qu.* 3. *ex integris codicibus supplendus.*

Ex Lib. de diversis Ecclesiæ observationibus.

Can. 6. *cau.* 23. *qu.* 1. *referendus ad can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 1., *aut ad can.* 13. *cau.* 23. *qu.* 5.

Ex

Ex Enchiridio.	*Can.* 11. *diſt.* 38. *fere conſonat cum integris operis exemplaribus.*	
	Can. 11. *diſt.* 45. *conſonat cum integris libri exemplaribus.*	
	Can. 23. *cau.* 13. *qu.* 2. *conſonat cum integris libri exemplaribus.*	
	Can. 4. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*	
	Can. 6. *cau.* 22. *qu.* 2. *conſonat cum integris libri exemplaribus.*	
	Can. 7. *cau.* 22. *qu.* 2. *jungendus cum can.* 4. *ead. cau. & qu.*	
	Can. 17. *cau.* 26. *qu.* 7. *conſonat cum integris libri exemplaribus.*	
	Can. 18. *de pœn. diſt.* 3.	*conſonant cum integris libri exemplaribus.*
	Can. 19. *de pœn. diſt.* 3.	
	Can. 20. *de pœn. diſt.* 3. *ex integris exemplaribus emendandus.*	
	Can. 133. *de conſ. diſt.* 4.	*conſonant cum integris libri exemplaribus.*
	Can. 134. *de conſ. diſt.* 4.	
	Can. 135. *de conſ. diſt.* 4. *ex integris exemplaribus emendandus.*	
Ex Lib. de Catechizandis rudibus.	*Can.* 12. *diſt.* 38. *ex integris codicibus emendandus.*	
Ex Lib. de Fide Chriſtiana.	*Can.* 8. *diſt.* 11. *exigendus ad epiſtolam Auguſtini ad Januarium.*	
	Can. 55. *cau.* 1. *qu.* 1.	*ſunt potius Fulgentii Ruſpenſis.*
	Can. 3. *cau.* 15. *qu.* 1.	
Ex Lib. de Fide & operibus.	*Can.* 18. *cau.* 23. *qu.* 4. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*	
	Can. 4. *cau.* 28. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*	
	Can. 5. *cau.* 34. *qu.* 1. *conſonat cum integris Auguſtini codicibus.*	
Ex Lib. de vera Religione.	*Can.* 3. *diſt.* 4. *conſonat cum integris Auguſtini codicibus.*	
	Can. 14. *diſt.* 38. *ex integris codicibus ſupplendus, atque emendandus.*	
Ex Lib. de utilitate credendi.	*Can.* 28. *cau.* 24. *qu.* 3. *conſonat cum integris Auguſtini codicibus.*	
Ex Lib. de Symbolo.	*Can.* 62. *de conſ. diſt.* 4. *ex integris codicibus ſupplendus, atque emendandus.*	
Ex Lib. ad Neophytos.	*Can.* 73. *de conſ. diſt.* 4. *falſo tributus Auguſtino.*	
Ex Lib. de Civitate Dei.	*Can.* 11. *diſt.* 9. *parum congruit propoſito Gratiani.*	
	Can. 11. *cau.* 8 *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*	
	Can. 8. *cau.* 15. *qu.* 1. *conſonat cum optimis libri exemplaribus.*	
	Can. 9. *cau.* 23. *qu.* 5.	*ſimul jungendi.*
	Can. 13. *cau.* 23. *qu.* 5.	
	Can. 37. *cau.* 23. *qu.* 5. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*	

Can.

Sequuntur Ex Lib. de Civit. Dei.

Can. 33. *cau.* 23. *qu.* 8. *partim ad Hieronymi, partim ad Augustini sententias exigendus.*
Can. 7. *cau.* 26. *qu.* 2.
Can. 14. *cau.* 26. *qu.* 5. — *ad varia tum Rabani, tum Augustini monumenta exigendi.*
Can. 3. *cau.* 32. *qu.* 5.
Can. 4. *cau.* 32. *qu.* 5.
Can. 5. *cau.* 32. *qu.* 5. — *simul jungendi, & ad integros Augustini codices exigendi.*
Can. 1. *cau.* 35. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 32. *de conf. dist.* 2. *ad varia Augustini loca jam exactus.*

Ex Lib. de Unitate Ecclesiæ.

Can. 40. §. de persecutione *cau.* 23. *qu.* 4.
Can. 35. *cau.* 23. *qu.* 5. — *incertæ auctoritatis.*

Ex Lib. de Summo Bono.

Can. 47. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Ex Lib. de Trinitate.

Can. 3. *dist.* 9. *fere consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 95. *cau.* 1. *qu.* 1. *perperam Gratiani proposito adcommodatus.*
Can. 60. *de conf. dist.* 2.
Can. 30. *de conf. dist.* 3. — *consonant cum integris Augustini codicibus.*

Ex Lib. contra Secundinum.

Can. 51. *cau.* 11. *qu.* 3. *parum accommodatus proposito Gratiani.*

Ex Lib. contra Manichæos.

Can. 9. *dist.* 11. *exigendus ad libros contra Faustum.*
Can. 4. *cau.* 23. *qu.* 1. *ex libris contra Faustum emendandus.*
Can. 31. *cau.* 24. *qu.* 3. *referendus ad libros de Civitate Dei.*
Can. 40. *cau.* 24. *qu.* 3. *referendus ad librum de Genesi contra Manichæos.*

Ex Lib. contra Faustum.

Can. 13. *dist.* 37. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 6. *dist.* 56. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 8. *cau.* 8. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 2. *cau.* 14. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 9. *cau.* 15. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 36. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 44. *cau.* 23 *qu.* 4. *jungendus cum can.* 36. *ead. caus. & qu.*
Can. 15. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 7. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*
Can. 28. *de pæn. dist.* 1. *ex Augustini codicibus emendandus.*
Can. 15. *cau.* 32. *qu.* 2. *ex integris codicibus supplendus.*

Ex Lib. contra adversarium legis, & Prophetarum.

Can. 12. *cau.* 32. *qu.* 1.
Can. 1. *cau.* 32. *qu.* 4. — *simul jungendi, & ad propositum Augustini exigendi.*

Ex Lib. de Baptismo contra Donatistas.

Can. 4. *dist.* 8. / *Can.* 6. *dist.* 8. — *pertinent potius ad Episcopos Concilii Carthaginensis sub Cypriano.*

Can. 7. *dist.* 8. *partim Cypriani, partim Augustini sententiam exhibet.*

Can. 8. *dist.* 9. *ex integris codicibus supplendus.*

Can. 9. *dist.* 56. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*

Can. 32. *cau.* 1. *qu.* 1. *a Romanis Correctoribus emendatus.*

Can. 33. *cau.* 1. *qu.* 1. *paullo varius in aliis codicibus.*

Can. 35. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Can. 37. *cau.* 1. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 38. *cau.* 1. *qu.* 1. *emendandus ex integris Augustini codicibus.*

Can. 39. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*

Can. 47. *cau.* 1. *qu.* 1. *in parte Augustini est, in parte Gratiani.*

Can. 48. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Can. 74. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integra Augustini sententia explicandus.*

Can. 35. *cau.* 2. *qu.* 7. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*

Can. 21. *cau.* 6. *qu.* 1. *a Gratiani proposito alienus.*

Can. 14. *cau.* 23. *qu.* 4. *exhibet potius Cypriani sententiam.*

Can. 20. *cau.* 24. *qu.* 1. *ab Augustino retractatus.*

Can. 21. *cau.* 24. *qu.* 1. *perperam olim cum can.* 20. *Hieronymo tributus.*

Can. 40. *cau.* 24. *qu.* 1. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*

Can. 68. *de cons. dist.* 2. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Can. 31. *de cons. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*

Can. 32. *de cons. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Can. 34. *de cons. dist.* 4. *in parte ab eodem Augustino retractatus.*

Can. 40. *de cons. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Can. 41. *de cons. dist.* 4. *ex variis Augustini capitibus emendandus.*

Can. 42. *de cons. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Can. 45. *de cons. dist.* 4. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*

Can. 46. *de cons. dist.* 4. / *Can.* 47. *de cons. dist.* 4. / *Can.* 48. *de cons. dist.* 4. / *Can.* 50. *de cons. dist.* 4. — *consonant cum integris Augustini codicibus.*

Can. 72. *de cons. dist.* 4. *recta interpretatione expendendus.*

Can. 77. *de cons. dist.* 4. *jungendus est cum can.* 34. *de cons. dist.* 4.

Se-

Sequuntur ex Lib. de Bapt. cont. Donat.	*Can.* 149. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus supplendus*. *Can.* 151. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus supplendus*.
Ex Epist. 105. ad Donatistas.	*Can.* 98. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex duobus Augustini monumentis compositus*. *Can.* 2. *cau.* 23. *qu.* 6. *ex integris codicibus emendandus*.
Ex Epist. 152. ad eosdem.	*Can.* 7. *cau.* 23. *qu.* 4. *plures Africanos Antistites habet auctores*.
Ex alia Epistola ad eosdem.	*Can.* 43. *de conf. dist.* 4. *partim pertinet ad epistolam ad Vincentium Donatistam, partim ad epist. ad Bonifacium*.
Ex Lib. de Baptismo contra Petilianum.	*Can.* 49. *de conf. dist.* 4. *ex Augustini monumentis emendandus*.
Ex Lib. contra Cresconium.	*Can.* 52. *cau.* 23. *qu.* 4. *a Romanis Correctoribus emendatus*. *Can.* 25. *de conf. dist.* 4. *consonat cum integris Augustini codicibus*.
Ex Lib. de Baptismo parvulorum, se de Peccatorum meritis & remissione.	*Can.* 83. *de pœn. dist.* 1. *ex integris Augustini codicibus emendandus*. *Can.* 2. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus*. *Can.* 8. *de conf. dist.* 4. *ad integros Augustini codices exigendus*. *Can.* 132. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus*. *Can.* 136. *de conf. dist.* 4. } *simul jungendi, atque emendandi*. *Can.* 137. *de conf. dist.* 4. } *Can.* 138. *de conf. dist.* 4. } *simul jungendi, atque emendandi*. *Can.* 139. *de conf. dist.* 4. } *Can.* 141. *de conf. dist.* 4. *ad integros Augustini codices exigendus*. *Can.* 142. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus*. *Can.* 143. *de conf. dist.* 4. *ad integros Augustini codices exigendus*. *Can.* 144. *de conf. dist.* 4. *consonat cum integris Augustini codicibus*. *Can.* 146. *de conf. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus emendandus*.

Ex Libris contra Epistolam Parmeniani.	*Can.* 78. *cau.* 1. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.* *Can.* 97. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus emendandus.* *Can.* 98. *cau.* 1. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus emendandus.* *Can.* 5. *cau.* 23. *qu.* 4. / *Can.* 6. *cau.* 23. *qu.* 4. — *simul jungendi.* *Can.* 19. *cau.* 23. *qu.* 4. / *Can.* 32. *cau.* 23. *qu.* 4. — *simul jungendi.*
Ex Lib. contra Vincentium Victorem, seu de anima.	*Can.* 4. *dist.* 9. *ex Augustini codicibus emendandus.* *Can.* 148. *de cons. dist.* 4. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*
Ex Lib. contra literas Petiliani.	*Can.* 7. *dist.* 10. *consonat cum integris Augustini codicibus.* *Can.* 36. *cau.* 1. *qu.* 1. *Gratiani proposito minime congruit.* *Can.* 87. *cau.* 1. *qu.* 1. *ad integram Augustini sententiam exigendus.* *Can.* 4. *cau.* 23. *qu.* 3. *ex integris Augustini codicibus supplendus.* *Can.* 40. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integris Augustini codicibus supplendus.* *Can.* 10. *cau.* 23. *qu.* 5. *ad integram Augustini sententiam exigendus.* *Can.* 33. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris Augustini codicibus emendandus.* *Can.* 34. *cau.* 23. *qu.* 5. / *Can.* 2. *cau.* 23. *qu.* 7. — *consonant cum integris Augustini codicibus.*
Ex Lib. de libero arbitrio.	*Can.* 41. *cau.* 23. *qu.* 5. *ad integros Augustini codices exigendus.* *Can.* 6. *princ. cau.* 32. *qu.* 5. *ex variis sententiis compositus.* *Can.* 30. *de pœn. dist.* 1. *a Gratiano perperam explicatus.* *Can.* 7. *de cons. dist.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex Lib. de Gratia, & libero arbitrio.	*Can.* 16. *princ. de pœn. dist.* 2. *ex Augustini codicibus supplendus.* *Can.* 145. *de cons. dist.* 4. *ex Augustini codicibus emendandus.*
Ex Lib. de Prædestinatione & Gratia.	*Can.* 22. *cau.* 23. *qu.* 4. *perperam adscriptus Augustino.*
Ex Lib. contra duas Epistolas Pelagianorum.	*Can.* 130. *de cons. dist.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*

Ex

Ex Lib. de Correptione & Gratia.	*Can.* 20. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum integris exemplaribus.*	
	Can. 17. *cau.* 24. *qu.* 3. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*	
	Can. 25. *de pœn. dist.* 2.	*ex integris Augustini codicibus supplendi.*
	Can. 26. *de pœn. dist.* 2.	
	Can. 27. *de pœn. dist.* 2.	
	Can. 41. *de pœn. dist.* 2. *ex integris codicibus emendandus.*	
	Can. 42. *de pœn. dist.* 2.	*ex integris codicibus supplendi.*
	Can. 8. *de pœn. dist.* 4.	
Ex Lib. contra Julianum.	*Can.* 11. *cau.* 32. *qu.* 1. *ex Augustini codicibus emendandus.*	
	Can. 10. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex Augustini codicibus emendandus.*	
	Can. 35. *de cons. dist.* 4.	*simul jungendi, & juxta Augustini propositum explicandi.*
	Can. 114. *de cons. dist.* 4.	
Ex Lib. sententiarum Prosperi.	*Can.* 71. *cau.* 1. *qu.* 1. *juxta sententias Prosperi explicandus.*	
	Can. 37. *de cons. dist.* 2.	*sunt potius Lanfranci Cantuariensis.*
	Can. 41. *de cons. dist.* 2.	
	Can. 48. *de cons. dist.* 2.	
	Can. 52. *de cons. dist.* 2.	
	Can. 65. *de cons. dist.* 2. *ad germana Augustini monumenta facile exigendus.*	
	Can. 150. *de cons. dist.* 4. *ad germana Augustini monumenta facile exigendus.*	
Ex Lib. ad Orasium.	*Can.* 29. *de cons. dist.* 4. *falso tributus Augustino.*	
Ex Lib. de Mendacio & contra Mendacium.	*Can.* 8. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*	
	Can. 15. *cau.* 22. *qu.* 2. *jure a Romanis Correctoribus emendatus.*	
	Can. 17. *cau.* 22. *qu.* 2. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*	
Ex Lib. de Sancta Virginitate.	*Can.* 3. *cau.* 14. *qu.* 1. *non bene congruit* Gratiani *proposito.*	
	Can. 6. *vers. ult. cau.* 32. *qu.* 5. *consonat cum integris Augustini codicibus.*	
Ex Lib. de Continentia.	*Can.* 42. *de pœn. dist.* 1. *ex Augustini codicibus emendandus.*	
Ex Lib. de Bono viduitatis.	*Can.* 2. *dist.* 27. *apocryphus, & ad integrum Augustini monumentum exigendus.*	
	Can. 56. *cau.* 11. *qu.* 3. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*	
	Can. 33. *cau.* 27. *qu.* 1. *ex integris codicibus emendandus.*	
	Can. 41. *cau.* 27. *qu.* 1. *a Romanis* Correctoribus *jam emendatus.*	

Ex

Ex Lib. de Bono conjugali.

Can. 3. *dist.* 56. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 9. *cau.* 14. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 5. *cau.* 32. *qu.* 2.
Can. 20. *cau.* 22. *qu.* 4. / *Can.* 21. *cau.* 22. *qu.* 4. — *simul jungendi, & ad integros Augustini codices exigendi.*
Can. 21. *cau.* 27. *qu.* 1. *referendus ad can.* 41. *cau.* 27. *qu.* 1.
Can. 3. *cau.* 32. *qu.* 2. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 5. *cau.* 32. *qu.* 2. *jungendus cum can.* 9. *cau.* 14. *qu.* 5.
Can. 6. *cau.* 32. *qu.* 2. *jungendus cum can.* 21. *cau.* 22. *qu.* 4.
Can. 8. *cau.* 32. *qu.* 4. *jungendus cum can.* 3. *dist.* 56.
Can. 1. *cau.* 32. *qu.* 7. *ex integris codicibus Augustini supplendus.*
Can. 11. *cau.* 32. *qu.* 7. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*
Can. 27. *cau.* 32. *qu.* 7. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*

Ex Lib. contra Jovinianum.

Can. 14. *cau.* 32. *qu.* 7. *ad varias Augustini sententias exigendus.*

Ex Lib. de Nuptiis & concupiscentia.

Can. 9. *cau.* 27. *qu.* 2. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*
Can. 10. *cau.* 27. *q.* 2. *jungendus cum canone præcedente.*
Can. 2. *cau.* 31. *qu.* 1. *jungendus cum can.* 28. *cau.* 32. *qu.* 7.
Can. 7. *cau.* 32. *qu.* 2. *ex optimis codicibus emendandus.*
Can. 28. *cau.* 32. *qu.* 7. *jungendus cum can.* 2. *cau.* 31. *qu.* 1.
Can. 6. *de conf. dist.* 4. *cum integris Augustini codicibus consonat.*

Ex Lib. de Adulterinis conjugiis.

Can. 6. *cau.* 28. *qu.* 1. *tribuendus potius auctori libri Pastoris.*
Can. 8. *cau.* 28. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 9. *cau.* 28. *qu.* 1. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*
Can. 7. *cau.* 32. *qu.* 1. *paullo varius in diversis codicibus.*
Can. 8. *cau.* 32. *qu.* 1. *ab Augustino alibi retractatus.*
Can. 16. *cau.* 32. *qu.* 5. *consonat cum integris Augustini codicibus.*
Can. 4. *cau.* 32. *qu.* 6. *ex integris codicibus supplendus.*
Can. 2. *cau.* 32. *qu.* 7. *jam a Romanis Correctoribus emendatus.*
Can. 10. *cau.* 32. *qu.* 7. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*
Can. 11. *cau.* 32. *qu.* 7. *pertinet ad librum de bono conjugali.*
Can. 1. *cau.* 32. *qu.* 8. *consonat cum optimis Augustini codicibus.*
Can. 9. *cau.* 33. *qu.* 2. *ex integris Augustini codicibus supplendus.*
Can. 12. *cau.* 33. *qu.* 4. *ex integris codicibus emendandus.*

Ex Lib. de conflictu vitiorum & virtutum.

Can. 13. *cau.* 22. *qu.* 2. / *Can.* 20. *cau.* 27. *qu.* 1. — *falso adscripti Augustino.*

Ex Lib. de fide pactionis, & consensus.

Can. 51. *cau.* 27. *qu.* 2. *falso adscriptus Augustino.*

Ex

Ex Lib. de Patientia.	*Can. 49. de pœn. dist. 3. consonat cum aliis Augustini monumentis.*
Ex Lib. de Pœnitentiæ Medicina.	*Can. 96. de cons. dist. 4. referendus est ad can. 81. de pœn. dist. 1.* *Can. 75. cau. 11. qu. 3. jungendus cum can. 18. cau. 2. qu. 1.*
Ex Lib. de vera & falsa Pœnitentia. Apocryphi omnes.	*Can. 5. dist. 25. consonat cum aliis germanis Augustini monumentis.* *Can. 88. de pœn. dist. 1. jungendus cum can. 1. dist. 6. de pœn.* *Can. 4. de pœn. dist. 3. ex optimis exemplaribus emendandus.* *Can. 5. de pœn. dist. 3. consonat cum optimis exemplaribus.* *Can. 32. de pœn. dist. 3. ex optimis exemplaribus emendandus.* *Can. 42. de pœn. dist. 3. consonat cum optimis exemplaribus.* *Can. 45. de pœn. dist. 3.* / *Can. 1. de pœn. dist. 5.* — *simul jungendi & emendandi.* *Can. 1. de pœn. dist. 6. jungendus cum can. 88. de pœn. dist. 1.* *Can. 6. de pœn. dist. 7. consonat cum integris exemplaribus.*
Ex Lib. de vita communi Clericorum.	*Can. 4. dist. 86.* / *Can. 1. cau. 5. qu. 5.* — *referendi ad epistolam ad Seleucianam, in qua non de Clericis agitur, sed de Sanctimonialibus.* *Can. 10. cau. 12. qu. 1. ex integris Augustini codicibus emendandus.* *Can. 11. cau. 12. qu. 1. referendus ad laudatam epistolam ad Seleucianam.* *Can. 18. cau. 12. qu. 1. consonat cum optimis exemplaribus.* *Can. 8. cau. 13. qu. 2. ex integris codicibus supplendus.* *Can. 43. cau. 17. qu. 4. jungendus cum can. 8. cau. 13. qu. 2.* *Can. 12. cau. 32. qu. 5. referendus ad laudatam epistolam ad Seleucianam.*
Ex Regula Monachorum.	*Can. 7. dist. 42. ad integros Augustini codices exigendus.*
Ex Lib. de agenda cura pro mortuis.	*Can. 19. cau. 13. qu. 2. consonat cum integris Augustini codicibus.* *Can. 29. cau. 13. qu. 2. ex optimis exemplaribus emendandus.*
Ex Lib. de natura, & divinat. dœmonum.	*Can. 1. cau. 26. qu. 3.* *Can. 2. cau. 26. qu. 3.* *Can. 3. cau. 26. qu. 3.* — *una jungendi.*

Sectio 4. de variis Epistolis ad plures directis.

Ex Epist. ad Armentarium, Riparium, & Paullinam.

Can. 6. *cau.* 33. *qu.* 5. *in inscriptione emendandus.*

Ex Epist. ad Aurelium Episcopum.

Can. 1. *dist.* 44.
Can. 36. *cau.* 16. *qu.* 1. — *consonant cum integris Augustini codicibus.*

Ex Epist. ad Auxilium, seu Auxentium, item ex Epist. ad Classicianum.

Can. 1. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*
Can. 10. *cau.* 1. *qu.* 4. *referendus ad can.* 1. *cau.* 24. *qu.* 3.
Can. 87. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad integra Augustini monumenta exigendus.*

Ex Epist. ad Bonifacium Comitem.

Ex Epist. 50.

Can. 1. *dist.* 9. *consonat cum can.* 98. *cau.* 11. *qu.* 3.
Can. 23. *dist.* 50.
Can. 24. *dist.* 50. — *non sunt Augustini, sed veluti sequentis canonis breviaria.*
Can. 25. *dist.* 50. *perperam a Gratiano explicatus.*
Can. 28. *cau.* 12. *qu.* 1. *referendus ad can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 7.
Can. 2. *cau.* 23. *qu.* 3. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*
Can. 24. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex variis Augustinianæ epistolæ fragmentis compositus.*
Can. 42. *cau.* 23. *qu.* 4.
Can. 43. *cau.* 23. *qu.* 4.
Can. 48. *cau.* 23. *qu.* 5. — *jam a Romanis Correctoribus emendati.*
Can. 1. *cau.* 23. *qu.* 6. *juxta præcipuum Augustini propositum explicandus.*
Can. 3. *cau.* 23. *qu.* 7. *jungendus cum can.* 28. *cau.* 12. *qu.* 1.
Can. 4. *cau.* 23. *qu.* 7. *ad integros Augustini codices exigendus.*

Ex Epist. 70. — *Can.* 2. *cau.* 17. *qu.* 2. *ex integris Augustini codicibus emendandus.*

Ex Epist. 187. — *Can.* 8. *cau.* 17. *qu.* 4. *perperam Augustino tributus.*

Ex Epist. 205. — *Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 1. *consonat cum integris Augustini codicibus.*

Ex Epist. ad Bonifacium Episcopum.

Can. 8. *cau.* 1. *qu.* 4.
Can. 33. *de cons. dist.* 4.
Can. 76. *de cons. dist.* 4.
Can. 129. *de cons. dist.* 4. — *simul jungendi, atque ad integram Augustini epistolam exigendi.*

Ex

Ex Epist. ad Casulanum.	*Can.* 7. *dist.* 11. *ad integram Augustini epistolam exigendus.* *Can.* 80. *cau.* 11. *qu.* 3. *est potius Isidori Hispalensis.*
Ex Epist. ad Clerum, & Populum Hipponensem.	*Can.* 9. *dist.* 47. *cum integris Augustini codicibus consonat.* *Can.* 12. *cau.* 2. *qu.* 1. } *simul jungendi, atque ex integra* *Can.* 50. *cau.* 11. *qu.* 3. } *epistola supplendi.*
Ex Epist. ad Donatum Presbyterum.	*Can.* 38. *cau.* 23. *qu.* 4. *a Romanis Correctoribus jam emendatus.* *Can.* 54. *cau.* 23. *qu.* 4. *referendus ad can.* 38. *cau.* 23. *qu.* 4.
Ex Epist. ad Donatum Proconsulem.	*Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integra epistola supplendus.*
Ex Epist. ad Ecditiam.	*Can.* 4. *cau.* 33. *qu.* 5. } *simul jungendi, & ad Augu-* *Can.* 5. *cau.* 33. *qu.* 5. } *stini codices exigendi.*
Ex Epist. ad Emeritum.	*Can.* 34. *cau.* 1. *qu.* 1. *consonat cum integris epistolæ exemplaribus.* *Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 3. *a Romanis Correctoribus jam emendatus.*
Ex Epist. ad Eudoxium.	*Can.* 30. *cau.* 16. *qu.* 1. *consonat cum integris epistolæ exemplaribus.*
Ex Epist. ad Eusebium.	*Can.* 39. *cau.* 24. *qu.* 1. *ex integra epistola supplendus.*
Ex Epist. ad Festum.	*Can.* 25. *cau.* 23. *qu.* 4. *ex integra epistola supplendus.*
Ex Epistola ad Fortunatianum.	*Can.* 10. *dist.* 9. *cum optimis epistolæ exemplaribus consonat.*
Ex Epistola ad Fortunatum.	*Can.* 21. *de cons. dist.* 4. *Can.* 36. *de cons. dist.* 4. } *perperam Augustino tributi.* *Can.* 37. *de cons. dist.* 4.
Ex Epistola ad Glorium, Eleusium, & alios.	*Can.* 29. *cau.* 24. *qu.* 3. *hodie consonat cum epistola Augustini.*

Ex Epistola ad Januarium.	*Can.* 11. *dist.* 12. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 12. *dist.* 12. *paullo varius in diversis codicibus.* *Can.* 3. *cau.* 26. *qu.* 2. *paullo varius in diversis codicibus.* *Can.* 84. *vers. ult. de pœn. dist.* 1. *ad integros codices exigendus.* *Can.* 13. *vers.* 1. *de cons. dist.* 2. *in inscriptione emendandus.* *Can.* 54. *de cons. dist.* 2. *ex integra epistola emendandus.*
Ex Epistola ad Hieronymum.	*Can.* 5. *dist.* 9. *ex integra epistola emendandus.* *Can.* 7. *dist.* 9. *cum integris epistolæ exemplaribus consonat.* *Can.* 34. *cau.* 2. *qu.* 7. *ad integram Augustini sententiam exigendus.* *Can.* 19. *de pœn. dist.* 2. *ex integra epistola supplendus.*
Ex Epistola ad Irenæum.	*Can.* 45. *de cons. dist.* 2. *referendus ad enarrationem in Psalmum* 98. *Can.* 57. *de cons. dist.* 2. *referendus ad tractatum in evangelium Johannis.*
Ex Epistola ad Julianum Comitem.	*Can.* 2. *de pœn. dist.* 2. *ad sententias Paullini Forojuliensis exigendus.*
Ex Epistola ad Lotharium.	*Can.* 38. *cau.* 23. *qu.* 5. *pertinet ad epistolam scriptam ad Nectarium.*
Ex Epistola ad Macedonium.	*Can.* 62. *dist.* 50. *exigendus ad can.* 22. *de pœn. dist.* 3. *Can.* 71. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad can.* 15. *cau.* 14. *qu.* 5. *Can.* 11. *cau.* 14. *qu.* 4. *jungendus cum can.* 15. *cau.* 14. *qu.* 5. *Can.* 15. *cau.* 14. *qu.* 5. *a Romanis Correctoribus emendatus.* *Can.* 1. *cau.* 14. *qu.* 6. *ex integra epistola supplendus.* *Can.* 4. *cau.* 23. *qu.* 5. *a Romanis Correctoribus emendatus.* *Can.* 5. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex Gratiani commentariis depromtus.* *Can.* 17. *cau.* 23. *qu.* 5. *cum integra epistola consonat.* *Can.* 18. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integra epistola emendandus.* *Can.* 19. *cau.* 23. *qu.* 5. *cum optimis codicibus consonat.* *Can.* 22. *de pœn. dist.* 3. *idem est cum can.* 62. *dist.* 50. *Can.* 33. *de pœn. dist.* 3. *paullo varius in diversis codicibus.*
Ex alia Epist. ad Macedonium.	*Can.* 53. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum optimis epistolæ exemplaribus.*
Ex Epistola ad Marcellinum Comitem.	*Can.* 1. *cau.* 23. *qu.* 5. *ad optimos codices exigendus.* *Can.* 2. *cau.* 23. *qu.* 5. *consonat cum optimis epistolæ exemplaribus.*
Ex Epistola ad Maximinum.	*Can.* 108. *de cons. dist.* 4. *consonat cum integris epistolæ exemplaribus.*

Ex Epistola ad Onoratum.	*Can.* 9. *cau.* 32. *qu.* 5. *ad integram Augustini sententiam exigendus.*
Ex Epistola ad Pascentium.	*Can.* 3. *cau.* 32. *qu.* 6. *a Gratiani proposito alienus.*
Ex Epistola ad Petrum Diaconum.	*Can.* 3. *de conf. dist.* 4. *est potius Fulgentii Ruspensis.*
Ex Epistola ad Possidium.	*Can.* 38. *de conf. dist.* 5. *a Gratiani proposito alienus.*
Ex Epistola ad Publicolam.	*Can.* 2. 3. 5. 6. 7. 8. 15. & 16. *cau.* 22. *qu.* 1. *ex auctorum codicibus supplendi.* *Can.* 8. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris codicibus emendandus.* *Can.* 10. *cau.* 26. *qu.* 2. *ex integra epistola supplendus.*
Ex Epistola ad quendam Comitem.	*Can.* 7. *cau.* 3. *qu.* 7. *est potius Paullini Forojuliensis.*
Ex Epistola ad Seleucianam.	*Can.* 97. *de conf. dist.* 4. *ad integram Augustini sententiam exigendus.* *Can.* 147. *de conf. dist.* 4. *varius in diversis codicibus.*
Ex Epistola ad Severum.	*Can.* 22. *cau.* 22. *qu.* 4. *perperam Augustino adscriptus.*
Ex Epistola ad Valerium.	*Can.* 7. *dist.* 40. *ex Augustini proposito explicandus.*
Ex Epistola ad Victorianum.	*Can.* 7. *cau.* 32. *qu.* 5. *paullo varius in diversis codicibus.*
Ex Epistola ad Vincentium Rogatistam.	*Can.* 9. *dist.* 9. *a Romanis Correctoribus emendatus.* *Can.* 31. *cau.* 1. *qu.* 1. *consonat cum integris epistolæ exemplaribus.* *Can.* 1. *cau.* 1. *qu.* 4. / *Can.* 2. *cau.* 1. *qu.* 4. / *Can.* 2. *cau.* 5. *qu.* 5. / *Can.* 10. *cau.* 23. *qu.* 4. / *Can.* 37. *cau.* 23. *qu.* 4. — *simul jungendi, & juxta Augustini propositum explicandi.* *Can.* 41. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum optimis codicibus.* *Can.* 3. *cau.* 23. *qu.* 6. *jungendus cum can.* 37. *cau.* 23. *qu.* 4. *Can.* 1. *cau.* 23. *qu.* 7. / *Can.* 38. *cau.* 24. *qu.* 1. — *simul jungendi, & juxta Augustini propositum explicandi.* *Can.* 43. *de pæn. dist.* 1. *ex optimis exemplaribus emendandus.*

Sectio 5. de ceteris Augustini monumentis.

Ex Lib. Soliloquiorum.

Can. 22. *cau.* 2. *qu.* 7. *perperam Augustino adscriptus.*

Ex Lib. Confessionum.

Can. 2. *dist.* 8. *jungendus cum can.* 13. *cau.* 32. *qu.* 7.
Can. 8. *cau.* 26. *qu.* 2. *ex optimis codicibus emendandus.*
Can. 39. *cau.* 27. *qu.* 2. *ex Augustini proposito explicandus.*
Can. 13. *cau.* 32. *qu.* 7. *jungendus cum can.* 2. *dist.* 8.

Adjiciuntur

Can. 6. *dist.* 9. *est potius Hieronymi.*
Can. 5. *dist.* 38. *est potius Abytonis Basileensis.*
Can. 29. *cau.* 1. *qu.* 1. *perperam adscriptus Augustino.*
Can. 6. *cau.* 2. *qu.* 1. *non est Augustini, cujus tamen sententiis consonat.*
Can. 32. *cau.* 2. *qu.* 7. *referendus vel ad Eucherium, vel ad Isidorum Hispalensem.*
Can. 81. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum aliquot Augustini monumentis.*
Can. 87. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad epistolam ad Auxilium.*
Can. 92. *cau.* 11. *qu.* 3. *est potius Ambrosii.*
Can. 3. *cau.* 13. *qu.* 2. *perperam adscriptus Augustino.*
Can. 16. *cau.* 13. *qu.* 2. *ad dialogos Gregorii Magni referendus.*
Can. 1. *cau.* 17. *qu.* 1. *est potius Cassiodori.*
Can. 10. *cau.* 22. *qu.* 4. *consonat cum sententiis Augustini.*
Can. 19. *cau.* 22. *qu.* 5. *referendus ad varios Toletanos canones.*
Can. 2. *cau.* 23. *qu.* 4. *consonat cum sententiis Augustini.*
Can. 23. *cau.* 23. *qu.* 4. *referendus ad sententias SS. Prosperi, & Fulgentii.*
Can. 35. *cau.* 23. *qu.* 4. *referendus ad Bedæ commentaria.*
Can. 50. *cau.* 23. *qu.* 4. *referendus ad Gregorium Magnum.*
Can. 15. *cau.* 26. *qu.* 7. *est potius Concilii Turonensis.*
Can. 16. *cau.* 26 *qu.* 7. *consonat cum variis Augustini sententiis.*
Can. 3. *cau.* 27. *qu.* 2. *consonat cum variis Augustini sententiis.*
Can. 16. *cau.* 27. *qu.* 2. *perperam tributus Augustino.*
Can. 23. *de pœn. dist.* 1. *pertinet ad tractatum in Johannem.*
Can. 14. *de pœn. dist.* 2. *consonat cum aliis Augustini sententiis.*
Can. 30. *de pœn. dist.* 2. *ad Augustini monumenta exigendus.*
Can. 10. *de pœn. dist.* 4. *consonat cum pluribus Augustini monumentis.*
Can. 36. *de cons. dist.* 1. *referendus ad epistolam ad Onoratum.*
Can. 52. *de cons. dist.* 1. *est Theodulphi Aurelianensis.*
Can. 36. *de cons. dist.* 2. *est potius Bedæ.*
Can. 47. *de cons. dist.* 2. *pertinet ad tractatus in Johannem.*

Can.

Can. 61. de conf. dist. 2. est potius Bedæ.
Can. 62. de conf. dist. 2. referendus ad can. 36. de conf. dist. 2.
Can. 67. de conf. dist. 2. referendus ad enarrationes in Psalmos.
Can. 72. de conf. dist. 2. est potius Paschasii Abbatis.
Can. 131. de conf. dist. 4. jungendus cum can. 36. de conf. dist. 2.

Aurelii Augustini Hipponensis in Africa Episcopi, qui a principio quinti sæculi usque ad ejus dimidium occidentalem Ecclesiam suo etiam nomine præclarissimam reddidit, nemo est, qui non semper veneratus fuerit & ingenii alacritatem, & dicendi copiam, & rerum prope omnigenam eruditionem cum eximia morum integritate conjunctam. Paucis multa de eo complexus est Cassiodorus in lib. divinarum lectionum cap. 22. ita scribens: *Ipse etiam Doctor eximius Beatissimus Augustinus bellator hæreticorum, defensor fidelium, & famosorum palma certaminum in quibusdam libris nimia difficultate reconditur, in quibusdam sic est planissimus, ut etiam parvulis probetur acceptus, cujus aperta suavia sunt, obscura vero magnis utilitatibus farcita pinguescunt: Hujus autem ingenii vivacitatem si quis nosse desiderat, libros ipsius confessionum legat, ubi se refert omnes mathematicas disciplinas sine Magistro comprehendisse, quas aliis sub doctis expositoribus vix datur attingere.* Jure propterea hac in parte gratulandum mihi erit Gratiano, quod ingentem capitulorum copiam ex tanto Doctore exhaustam studiosis sacrorum canonum cultoribus exhibuerit; quamquam alias & quædam interseruerit vel non satis probe, integreque descripta, vel spuria, vel etiam ab ejusdem sententiis penitus aliena. Singulorum emendationem libentissime adgredior, quod in deliciis semper habuerim, in Sancti Viri lectione, & grata ejusdem operum meditatione versari; utar autem editione Maurinorum, tanquam omnium emendatissima.

SECTIO I.

De libellis ad interpretationem divinarum literarum pertinentibus.

Multa in primis sunt, quæ Sanctus Hipponensis Antistes edidit ad divinarum literarum interpretationem. Usus est ipse versione interpretum septuaginta, quæ sicuti ea ætate venerabilis erat apud universos, ita apud Augustinum jure optimo erat maximi facienda, præsertim quod interpretationes aliæ passim corruptæ, & depravatæ prodiissent. Sixtus Senensis in lib. 4. bibliothecæ sanctæ prædicat Augustinum tanquam *in divinis scripturis longe omnium eruditissimum, & in earum explanatione, ultra quam dici queat, incomparabili subtilitate sublimem.* Quamquam vero ipsius opera pene universa exhibeant divinarum literarum pro data occasione editam interpretationem, aliqua tamen sunt, quæ ex professo ad explicationem divini verbi elucubravit.

De.

De Libro de Genesi ad Literam.

Can. 31. de pœn. dist. 2. Ex libro Augustini de Genesi ad literam laudatur canon 31. de pœn. dist. 2., & quidem ex lib. 6. cap. 34. & sequ., quo in loco Sanctus Vir refellebat quorundam errorem, tradentium, corpus Adæ in Paradiso immutandum fuisse, quoties Adam non deliquisset, his verbis paullo aliter apud Gratianum digestis. *Quomodo ergo, inquiunt, renovari dicimur, si non hoc recipimus, quod perdidit primus homo, in quo omnes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum quendam modum. Non itaque immortalitatem spiritalis corporis recipimus, quam nondum habuit homo, sed recipimus justitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo.* Et infra: *Dicit item Apostolus: Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ejus, induite novum, qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus, qui creavit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum, quam recipimus per gratiam justitiæ, non spiritale, atque immortale corpus, in quo ille nondum fuit, & in quo erunt omnes Sancti resurgentes a mortuis; hoc enim præmium est illius meriti, quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa justitia est, unde lapsus est, aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter peccatum ad eam pervenire non potuit.* Ceterum in his expendendis animadvertendum est, librum de Genesi ad literam non certas exhibere Augustini sententias, cum idem Sanctus Vir professus fuerit lib. 2. retractat. cap. 24., se in eo libro plura quæsisse, quam invenerit, atque ex inventis pauca firmavisse, multa in medio reliquisse. Imo, quod singulare est in verbis modo laudatis observandum, Augustinus idem in dicto cap. 24. retractationum, scripsit suam sententiam moderaturus: *In sexto libro quod dixi Adam imaginem Dei, secundum quam factus est, perdidisse peccato, non sic accipiendum est, tanquam in eo nulla remanserit, sed quod tam deformis, ut reformatione opus haberet.*

De Libro quæstionum super Genesim.

Iterum Augustinus cum adgressus fuisset interpretationem non tam libri Geneseos, quam sequentium sex librorum veteris testamenti, variasque quæstiones enodavisset, professus est in lib. 2. retractationum cap. 55., ea, quæ ibidem disputata fuerant, magis quæsita fuisse, quam dissoluta, quamvis multa plura pertractata exhibeantur, ut possint, etiam soluta & exposita non immerito judicari. Hinc facile colligitur, quænam ferenda sententia sit de monumentis depromtis ex quæstionibus super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, & Josue, de quibus inferius agendum erit. Ex libro 1. Quæstionum super Genesim Can. 1. dist. 14. quæst. 42. depromtus est canon 1. dist. 14., ubi expenditur factum Loth, de quo in cap. 19. Genes. vers. 8., illud autem ait Augustinus imitandum nemini esse. Verba illa priora canonis *Quod ait Sodomitis Loth* in codicibus Augustini desiderantur, in quibus etiam pro illis Gratiani verbis, *tantum in viros istos ne faciatis iniquum*, legitur: *tantum in viros ne faciatis iniquum*.

In

In eodem libro quæst. 145. ad interpretationem capitis 44. vers. 15. Genes. le- Can.18.
guntur verba canonis 18. cau. 22. qu. 2., quæ cum integris codicibus penitus & 22.
consonabunt, si omittas particulam *autem*, quæ legitur in principio apud Gratianum. cau. 22.
Non ita sane consonant verba canonis 22. eadem caussa, & quæstione, etenim qu. 2.
apud Augustinum in quæst. 26. ad interpretationem cap. 12. Genes. vers. 12. & 14. ita legitur: *Quomodo accipiatur, quod Abraham veniens in Ægiptum celare voluit, uxorem suam esse Saram secundum omnia, quæ de hac re scripta sunt, utrum hoc convenerit tam Sancto Viro, an subdefectio fidei ejus intelligatur, sicut nonnulli arbitrati sunt, jam quidem, & contra Faustum de hac re disputavi, & diligentius a Presbytero Hieronymo expositum est*. Et post pauca: *Tacens, quod uxor esset, sed non mentiens, quod soror esset, ut caveret quod poterat, quantum homo poterat, & Deo commendaret, quod cavere non poterat, ne si & illa, quæ cavere poterat, Deo tantum dimitteret, non in Deum credere, sed Deum tentare potius inveniretur*. Similia propemodum sunt, quæ habentur in lib. 22. contra Faustum cap. 33. & 34., atque aliis in locis, ad quæ Romani Correctores non dubitaverunt concludere, canonem etiam posse referri.

Canon 12. cau. 33. qu. 5. legitur in quæst. 153. ejusdem libri, verbis tamen Can.12.
a Gratiano corruptis, quæ proinde recte Romani Correctores ad fidem optimo- cau. 33.
rum exemplarium restituerunt. qu. 5.

De Libro Quæstionum Exodi.

Juxta propositam methodum in libro 2. Quæstionum interpretatus fuit Augusti- Can.12.
nus librum Exodi, cujus in quæst. 39. legitur canon 12. cau. 14. qu. 5. his ver- & 13.
bis: *Deus ad Moysen: loquere ergo secreto in aures populi, & petat unusquisque a* cau. 14.
proximo vasa aurea & argentea &c. Reliqua omnino consonant cum Gratianeo qu. 5.
canone. De canone sequenti, seu 13. nihil occurrit, quod specialiter sit adnotandum, postquam Romani Correctores observaverunt, ejus verba parum integre fuisse descripta, potius autem referenda esse ad canonem 11. cau. 32. qu. 4. Tantum adjiciam, eundem canonem 13. descriptum exhiberi in Pœnitentiali Romano Antonii Augustini tit. 4. cap. 3., paullulum immutatis postremis verbis, ibi: *Qui furtum prohibuit, sed sub furti nomine rapinam intelligi voluit, a parte enim totum significavit, quidquid aufertur*.

Canon 14. cau. 23. qu. 5. jungendus est cum nuper laudato can. 12. cau. 14. Can.14.
qu. 5., post cujus verba, *sed Deo jubenti ministerium præbuerunt*, statim prosequi- cau. 23.
tur Augustinus: *Quemadmodum cum minister judicis occidit eum &c.* qu. 5.

In eodem libro quæst. 80. legitur canon 8. cau. 32. qu. 2. ad interpretationem Can. 8.
capitis 21. Exodi vers. 22. de muliere prægnante percussa, quæ si abortivum fe- cau. 32.
cisset, non damnabatur morte; sed quanti maritus postularet, & arbiter judica- qu. 2.
ret, luebat qui percussisset, & caussam abortui præbuisset. Verba in canone descripta eadem sunt cum Augustinianis, quamquam tamen Gratianus nonnulla in fine omiserit, propterea ex Augustino supplenda, ibi: *Quia nondum dici potest anima viva in corpore, quod sensu caret, si talis est in carne nondum formata, & ideo nondum sensibus prædita*. Ex hac tum sacrarum veterum literarum institutione, tum præclarorum Patrum interpretatione, puto receptum recentioribus etiam

con-

constitutionibus recte fuisse, ut in luendis certis pœnis abs jure definitis, distinctio probaretur inter fœtum animatum, & inanime, quemadmodum traditur in cap. 20. de homicidio.

De Libro Quæstionum Levitici.

Quæ de superioribus libris habita ratio fuit ab Augustino, eadem adparet in libro Quæstionum in Leviticum, ex quo depromtus est canon 4. cau. 15. qu. 1. quæst. 74. ad interpretationem capitis 20. Levitici vers. 15. & 16. ibi: *Qui cum jumento, & pecore coierit, morte morietur: pecus quoque occidite. Mulier quæ succubuerit cuique jumento, simul interficitur cum eo*, quæ verba in editione, qua utebatur Augustinus, paullo aliter describebantur, quemadmodum liquet ex laudato canone 4. Proponebat ibidem Sanctus Vir quæstionem, cur in ea specie pecus quoque occidendum esset. At quod Augustinus quærendo scribebat, & interrogando, Gratianus ita recensuit, quasi quidquam Sanctus Antistes definivisset. Verba Augustini post sententiam in Levitico expressam hæc sunt: *Quæritur, quomodo sit reum pecus, cum sit irrationale, nec ullo modo legis capax? An quemadmodum transferuntur verba modo locutionis, quæ græce appellatur metaphora, ab animali ad inanimale, sicut dicitur improbus ventus, vel iratum mare, ita & hoc translatum est a rationali ad irrationale? Nam pecora inde credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata indignam refricant facti memoriam?* Huc usque Augustinus non definiens quidquam, sed dubitando controversiam paullisper explanans.

Can. 4. cau. 15. qu. 1.

Ex eodem libro quæst. 1. depromtus est canon 8. cau. 22. qu. 5. ad interpretationem cap. 5. vers. 1. Levitici, quod in editione Augustini ita exprimebatur. *Si autem anima peccaverit, aut audierit vocem jurationis, & ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius fuerit, si non nuntiaverit, & accipiet peccatum*. Ad hæc ita scribebat Sanctus Antistes: *Hoc est, si non utique nunciaverit, accipiet peccatum? Quod enim additum est Et, locutionis est usitatæ in scripturis. Verum iste sensus, quia obscurus est, exponendus videtur; hoc enim videtur dicere &c.* Hinc exorditur Gratianus, cujus verba cum Augustini codicibus consonant, dummodo pro verbis illis *testis fuit .... solvat a peccati vinculo .... sive ad corrigendum, sive .... adhibeat disciplinam*, legatur, *testis fuerit .... solvat etiam a peccati vinculo .... sive ad corrigendum eum, sive .... adhibeat medicinam*.

Can. 8. cau. 22. qu. 5.

Verba Augustini, quæ habentur in can. 1. cau. 35. qu. 7. ideo Gratianus retulit, ut ostenderet, filios ex incestu natos vere filios appellari non posse, & legitimo succedendi jure carere; quod tamen vereor, ne Augustinus adfirmaverit potius in conspectu Romani juris, quod Augustini ejusdem ætate vigebat, quam in conspectu Judaicæ disciplinæ, quæ satis comperta in hac parte non est. Sane Sanctus Antistes non adfirmando id tradidit, sed dubitando, neque Gratianus bene distinxit inter dubitantem & adfirmantem. Verba Augustini hæc sunt in quæst. 76. *Quicumque dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ revelavit, sine filiis morientur. Quæritur quousque sit intelligenda ista cognatio?* Et post pauca: *Sed quid est, sine filiis morientur? Cum filii ex hujusmodi conjunctionibus &c.* Reliqua eadem sunt, quæ Gratianus descripsit.

Can. 1. cau. 35. qu. 7.

De

De Libro Quæstionum Numerorum.

Eadem methodo prosecutus fuit Augustinus Quæstiones in Numeros, ubi quæst. 24. ea tradidit, quæ leguntur in can. 1. cau. 15. qu. 1., his verbis: *Quod præcipitur, quomodo expientur peccata, quæ non sponte committuntur, merito quæritur, quæ sint ipsa peccata nolentium? utrum, quæ a nescientibus committuntur, an etiam possit recte dici peccatum esse nolentis, quod facere compellitur. Nam & hoc contra voluntatem facere dici solet, sed utique vult propter quod facit, tanquam si pejerare nolit, & facit, cum vult vivere, si quisquam, nisi fecerit, mortem minetur.* Maurini Monachi ad illa verba *tanquam si pejerare* ita notant: *editi, & manuscripti, uno excepto Corbejensi codice, carent his verbis: tanquam si pejerare nolit, & facit.* Hæc necessario sunt animadvertenda, ut priora Gratiani verba emendentur; cetera enim, quæ in Gratianeo canone consequuntur, omnino consonant cum vulgatis Augustini codicibus. Can. 1. cau. 15. qu. 1.

Canon 3. cau. 23. qu. 2. legitur in quæst 44. ad caput 21. vers. 24. & 25. Numerorum; ubi tamen adnotandum est, verba illa *a filiis Israel contra Amorrhæos* adjecta fuisse a Gratiano, ad clarioris brevioris fragmenti explicationem. Can. 3. cau. 23. qu. 2.

Simul jungendi sunt canones 14. & 15. cau. 32. qu. 2., quorum in primo verba Numerorum cap. 30. recensentur, ab Augustino explicata, in secundo subsequitur Augustini ejusdem interpretatio. Hodie verba canonis 14. exacta leguntur ad recentiorem veteris testamenti editionem, in qua tamen habetur *voti rea erit*, ubi Gratianus scripsit: *non rea erit*. Vetus scripturæ divinæ editio, quam sequebatur Augustinus, ita exhibebat: *Si autem mulier voverit votum Domino, aut definiverit definitionem in domo patris sui in juventute sua, & audiverit pater ejus vota ejus, & definitiones ejus, quas definivit adversus animam suam, non stabunt, & Dominus emundabit eam, quia abnuit pater ejus.* Quibus expressis sequitur statim Augustini quæstio, ad quam exigendus est canon 15. ibi: *Quoniam quidem de muliere, quæ adhuc in juventute sua in domo patris est, loquitur, merito hic quæritur etiam de voto virginitatis; mulieres quippe etiam virgines in scriptura appellari solere notissimum est, & videtur etiam Apostolus de patre loqui; cum dicit: servet virginem suam, & det nuptum virginem suam, & cetera hoc modo.* Can. 14. & 15. cau. 32. qu. 2.

In quæst. 59. ad interpretationem cap. 30. vers. 11. & sequ. Numerorum, ubi perspicue traditur, uxorum vota perfici consensione maritorum, legitur eisdem omnino verbis canon 11. cau. 33. qu. 5., cum quo jungendus erit canon 16. eadem caussa & quæstione, cujus verba paullo antea leguntur, ibi: *Feminam sub patre, antequam nubat, & sub viro nuptam noluit lex ita vovere aliquid Deo adversus animam suam, idest in aliquarum rerum licitarum, atque concessarum abstinentia, ut in eisdem votis feminea valeat* (aliqui codices testantibus Maurinis Monachis habent *non valeat*, aliqui etiam *non prævaleat*) *auctoritas, sed virilis, ita ut si adhuc innuptæ jam concesserat pater vota persolvere, si, antequam persolverit, nupserit, & viro ejus hoc cognitum non placuerit, non persolvat, & sit omnino sine peccato, quia mundavit eam, sicut dicit, idest mundam judicavit. Neque hoc contra Deum fieri putandum est, cum ipse Deus hoc præceperit; hoc voluerit.* Can. 11. & 16. cau. 33. qu. 5.

Can. 26. de conf. dist. 2. Canon 26. de conf. dist. 2. legitur in quæst. 40., ubi expendebantur verba capitis 6. Numerorum ita descripta in editione, quam sequebatur Augustinus: *Et dixit Dominus ad Moysen, & ad Eleazarum filium Aaron sacerdotem: Tollite thuribula ærea e medio exustorum, & ignem alienum hunc semina ibi: quia sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus suis, & fac ea laminas ductiles, circumpositionem altari, quoniam oblata sunt ante Dominum, & sanctificata sunt, & facta sunt in signum filiis Israel.* His exhibitis, & exposita priore divinæ sententiæ parte, ad posteriorem gradum faciens Sanctus Antistes, ait: *Et quod addidit, quia sanctificaverunt thuribula peccatorum horum in animabus suis, locutione quidem inusitata expressa sententia est. Sed notandum novo modo dicta sanctificata pœna eorum &c.* Reliqua, quæ apud Gratianum sequuntur, consonant cum Augustini codicibus, dummodo pro illis *sed hoc potius attendi &c.*, legas: *sed hoc potius cogitari, & attendi &c.* Romani Correctores ad illa verba *pro animabus suis* animadverterunt, legi apud Augustinum *in manibus suis*. Verum pro Gratianea lectione stat Maurinorum editio, qui ne verbum quidem adjecerunt de aliorum codicum varietate.

De libro Quæstionum Deuteronomii.

Can. 5. cau. 26. qu. 2. Liber quintus quæstionum in Eptatheucum varias continet quæstiones in Deuteronomium; & quæst. 19. legitur canon 5. cau. 26. qu. 2. ad interpretationem cap. 13. vers. 1. 2. & 3. ibi: *Si surrexerit in medio tui Prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum, atque portentum, & evenerit, quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus, & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & serviamus eis; non audies verba Prophetæ illius, aut somniatoris.* Hæc si cum Gratianeo canone conferas, agnosces, Augustinum ibidem divinam sententiam explicavisse.

Can. 11. cau. 32. qu. 4. Canon 11. cau. 32. qu. 4. legitur in quæst. 37. ad verba illa Deuteronomii cap. 23. *Non erit meretrix de filiabus Israel, & non erit fornicans a filiis Israel*; quibus descriptis ita prosequebatur Augustinus. *Ecce ubi manifeste prohibuit fornicari & viros & feminas etiam cum alienis conjugibus, peccatum esse demonstrans misceri non conjugibus suis, quando & meretrices esse*, (hinc exorditur Gratianus) *& ad meretrices accedere prohibet Dominus, quarum publice venalis est turpitudo. In decalogo autem mœchiæ nomine non videtur hoc aperte prohibuisse, quoniam mœchia nonnisi adulterium intelligi solet*; *unde* (postrema hæc Gratianus omisit) *quid nobis videretur, ibi tractavimus.* Hæc sane verba a Gratiano omissa, in caussa fuerunt, cur Gratianus idem, aut qui Gratiano auctor extitit, alio respiceret, sive ad monumentum illud, quod alias a se editum Augustinus ipse fatetur. Illa est quæstio 71. lib. 2. in Exodum, ubi expenditur, quidnam mœchiæ nomine in divino decalogo intelligatur: *Item quæri solet, utrum mœchiæ nomine etiam fornicatio teneatur? Hoc enim græcum verbum est, quo jam scriptura utitur pro latino. Mœchos tamen Græci nonnisi adulteros dicunt. Sed utique ista lex non solum viris in populo, verum etiam feminis data est. Neque enim quia dictum est: non concupisces uxorem proximi tui, nihil hinc sibi præceptum putare debet femina, & tanquam licite concupiscere virum proximæ suæ . . . sed utrum si faciat, qui uxorem non habet, cum femina, quæ virum non habet, ambo præcepti hujus transgressione teneantur, merito quæritur. Si enim non tenentur, non est prohibita in decalogo fornicatio, sed sola mœchia, idest adulterium, quamvis omnis mœchia*

chia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut loquuntur scripturæ: Dominus enim dicit in Evangelio: Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta caussa fornicationis, facit eam mœchari. Hic utique fornicationem appellavit, si cum alio peccet, quæ virum habet, quod est mœchia, idest adulterium. Omnis ergo mœchia etiam fornicatio dicitur in scripturis. Sed utrum &c. Hic sequuntur, quæ Gratianus descripsit in vers. *omnis mœchia* usque in finem.

Canon 43. de pœn. dist. 3. licet Augustino a Gratiano tribuatur in Canticum Deuteronomii, Augustini tamen revera non est, sed potius Gregorii Magni, qui in lib. 18. Moralium cap. 12. agens de peccatoribus, quos Deus in hac vita corripuit, & tandem inemendatos æternis cruciatibus damnat, ait: *His flagella ab hac vita inchoant, & in eterna percussione perdurant, unde per Mosen Dominus dicit:* (Deuteron. 32.) *ignis exarsit ab ira mea, & ardebit usque ad inferos deorsum. Quantum ad præsentem etenim percussionem spectat, recte dicitur, ignis exarsit ab ira mea, quantum vero ad æternam damnationem, mox subditur: & ardebit usque ad inferos deorsum.* Et infra: *Horum percussio hic cœpta illic perficitur, ut incorrectis unum flagellum sit, quod temporaliter incipit; sed in æternis suppliciis consummatur.* Can. 43. de pœn. dist. 3.

Canon 7. de pœn. dist. 4. legitur in quæst. 42. ex quæstionibus Augustini in Deuteronomium ad ea verba capitis 24. *Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*; quam Dei sententiam de pœna mortis æternæ Sanctus Doctor intelligit, allato ad eam rem exemplo originalis culpæ, cujus caussa temporali quidem morti sumus obnoxii, non vero regenerati spiritualem mortem patimur. Can. 7. de pœn. dist. 4.

Canon 14. cau. 33. qu. 5. legitur in quæst. 33. ad explicationem cap. 22. vers. 13. & sequ. in Deuteronomio, ubi non plectitur pœna talionis vir accusans feminam, etiamsi fuerit de calumnia convictus. In Gratianea canonis editione nonnulla erant olim depravata; quæ tamen jam Romani Correctores emendaverunt. Can. 14. cau. 33. qu. 5.

De Libro Quæstionum in Josue.

Post explicatos priores quinque veteris testamenti libros amplius progressus est Augustinus simili quæstionum methodo librum Josue interpretando. Eo pertinet canon 2. cau. 23. qu. 2. depromtus ex quæstione 10. ubi priora verba ita describuntur apud Maurinos: *Quod Deus jubet, loquens ad Jesum, ut constituat sibi retrorsus insidias, idest insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus. Hinc admonemur, non injuste &c.* Can. 2. cau. 23. qu. 2.

De Enarrationibus in Psalmos.

Non ordinato opere, servataque methodo adgressus fuit Augustinus enarrationes in Psalmos, sed data occasione, atque ut privato studio identidem indulgeret, modo unum, modo alterum Psalmum expendendo. Licet enim hodie in vulgatis Augustinianeorum operum editionibus ita enarrationes illæ compositæ sint, ut Psalmorum ordini adcommodentur, aliter tamen ab initio res se habebat. Hinc vel dicendum est, post obitum Augustini ordinate illas fuisse dispositas, vel ab ip-

ſomet Auguſtino poſtremam ætatem agente, cujus rei argumentum eſt, quod Auguſtinus in libris retractationum, ubi de ſuis operibus ſingulis mentionem habet, enarrationes in Pſalmos ſilentio prætererit. Ceterum opus iſtud etſi præclarum ſua origine ſit, & Auguſtino dignum, in quo arcana Pſalmiſtæ ſententia egregie illuſtratur, tamen fato ſubjacere debuit, cui obnoxiæ fuere univerſæ propemodum Sancti Viri homiliæ, ideſt, ut ſcriptores habuerint minus integros, quemadmodum inferius ſuo loco de Auguſtini homiliis, & ſermonibus adnotabitur. Quod puto etiam in cauſſa fuiſſe, cur editæ enarrationes Hieronymo ſatis placere non potuerunt, quemadmodum jam obſervavit Sixtus Senenſis.

Can. 14. cau. 22. qu. 2. Ex enarratione in Pſalmum 5. depromtus eſt canon 14. cau. 22. qu. 2. ad interpretationem illorum verborum: *perdes omnes, qui loquuntur mendacium*; & quidem Gratianeus canon conſonat cum codicibus editis Auguſtini, dummodo pro verbis illis *ſecundum autem ideo minus eſt*, legamus, *ſecundum autem ideo mitius eſt.* Quædam tamen ſunt, quæ Gratianus omiſit, proinde ſupplenda; cum poſt verba illa: *pro corpore alterius*, ita ſequatur apud Auguſtinum: *ſi autem hoc nondum poteſt, vel ſola hujus neceſſitatis habet mendacia, ut etiam ab iſtis, ſi ſola remanſerint, liberari mereatur, & Spiritus Sancti robur accipere, quo quidquid perpetiendum eſt pro veritate contemnat. Duo ſunt omnino &c.* Item poſt illa verba *poſſe repetere*, proſequitur Auguſtinus: *Verum autem occultavit & Dominus*, cum reliquis, quæ Romani Correctores jam adjecerunt.

Can. 88. cau. 1. qu. 1. Ex enarratione in Pſalmum 10. depromtus eſt canon 88. cau. 1. qu. 1., & quidem eiſdem penitus verbis ad interpretationem illorum: *juſtus autem quid fecit?* quæ Auguſtinus Chriſto Servatori adcommodat, concludens, nobis maxime cavendum eſſe, ne dominum peccando lædamus.

Can. 51. de conſ. diſt. 2. Ad expoſitionem Pſalmi 21. in præfatione ſecunda enarrationis pertinet canon 51. de conſ. diſt. 2., qui licet Auguſtinianis codicibus conſonet, Gratiani tamen propoſito minime congruit; etenim non mentio ibidem fit de quotidiana Chriſti oblatione, quemadmodum in inſcriptione canonis exprimitur; ſed de annua commemoratione paſſionis Chriſti, quam ſtatis temporibus celebrare ſolet Eccleſia.

Can. 1. cau. 22. qu. 2. Canon 1. cau. 22. qu. 2. pertinet ad interpretationem illorum verborum Pſalmi 23. *Et non juravit in dolo proximo ſuo*; ubi cum Auguſtinus expenderet, quiſnam ex Pſalmiſtæ ſententia ad divina gaudia ſit perventurus, ait: *Et non juravit proximo ſuo in dolo; & ideo ſine dolo, ſicut ſimplicia, & non fallentia ſunt æterna, ita ſe præbuit proximo. Hic accipiet benedictionem a Domino &c.* Verba Gratiani paullo aliter expreſſa ex iſtis erunt emendanda.

Can. 1. cau. 26. qu. 2. Verba Auguſtini Gratianus perperam intellexit, & perperam intelligenda exhibuit in can. 1. cau. 26. qu. 2., quaſi liceat chriſtiano viro ad ſortes confugere ex Sancti Doctoris ſententia. Scribit Auguſtinus in concione 2. in Pſalmum 30., illa verba *in manibus tuis ſortes meæ* explicaturus: *Quæ ſunt iſtæ ſortes? Quare ſortes? Audito nomine ſortium, non debemus ſortilegos quærere: Sors enim non aliquid mali eſt, ſed res eſt in dubitatione humana divinam indicans voluntatem. Nam & ſortes miſerunt Apoſtoli, quando Judas tradito Domino periit.... electi ſunt duo judicio humano, & electus de duobus unus judicio divino. De duobus conſultus eſt Deus, quemnam ipſorum eſſe vellet, & cecidit ſors ſuper Matthiam. Quid igitur eſt, in manibus tuis ſortes meæ? Sortes dixit, quantum ego exiſtimo, gratiam, qua ſalvati ſumus. Quare*

fortis

fortis nomine appellat gratiam Dei? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Itaque Augustinus non proprie de sortibus egit, deque iis divinas literas interpretatus est, sed improprie, videlicet de divina Gratia, cujus vires hominibus compertæ non sunt. Hinc frustra laboravit Gratianus, dum ad calcem laudati canonis 1. conferendam voluit Augustini sententiam cum similibus Patrum veterum monumentis, ut sanam illi interpretationem adfingeret.

Canone 5. de pœn. dist. 1. exhibentur illa ipsa verba, quæ Gratianus descripserat post canonem 4. cau. 17. qu. 1. At vero Augustinus ipse paullo diversis verbis suam sententiam expressit in Psalmum 31. ibi: *Pronunciabo adversus me injustitias meas Domino, & tu remisisti impietatem cordis mei. Dixi: quid dixisti? Non jam pronuntiat, sed promittit se pronuntiaturum, & ille jam dimittit: Attendite, fratres, magna res, dixi pronuntiabo, non dixi pronuntiavi, & tu dimisisti. Dixi pronuntiabo, & tu dimisisti, quia eo ipso, quo dixit, pronuntiabo, ostendit, quia nondum pronuntiaverat, sed corde pronuntiaverat. Hoc ipsum dicere, pronuntiabo, pronuntiare est, & tu remisisti impietatem cordis mei. Confessio vero mea ad os nondum venerat. Dixerat enim, pronuntiabo adversum me; verumtamen Deus audivit vocem cordis mei. Vox mea in ore nondum erat, sed auris Dei jam in corde erat.* Adparet ex his, Gratianum paucis Augustini doctrinam perstringere voluisse. *Can. 5. de pœn. dist. 1.*

Paullo etiam aliter, ac legatur in integris Augustini codicibus, exhibetur in can. 34. cau. 23. qu. 4., & obscurioribus verbis involvitur Sancti Doctoris sententia. Expendit ille verba Psalmi 32. *diligit misericordiam, & judicium*, & in concione 1. ita eadem interpretatur, quasi Deus non omnem misericordiam diligat, sed quæ sit cum justitia conjuncta. Finge enim vero, ait ipse, divitem adversus pauperem judicio contendere, ac malam esse pauperis causam; vera non erit, neque Deo placebit misericordia, qua motus judex in mala caussa pauperi faveat, post quæ ita prosequitur: *Illud est, ubi fallitur, veluti qui vult placere Deo, si personam pauperis in judicio accipiat, & dicat, favi pauperi. Imo si teneres utrumque, & misericordiam, & judicium, placeres Deo. Primo qualem misericordiam fecisti in eum, cujus iniquitati favisti? Ecce saccello pepercisti, cor percussisti: pauper iste iniquus remansit, & tanto iniquior, quanto te quasi hominem justum favere vidit iniquitati suæ.* *Can. 34. cau. 23. qu. 4.*

Canon 92. de conf. dist. 2. ex pluribus Augustini monumentis in Psalmos compositus est; cujus initium repetitur ex interpretatione Psalmi 33. in recentioribus Gratiani exemplaribus, at in antiquis repetitur ex homilia 2. in Psalmum 32. Ivo Carnotensis laudat quasi ex homilia 11. in Psalmum 33. Habetur autem in concione 2. Psalmi 33. in illis verbis: *Accedamus ad eum, ut illuminemur, non quomodo ad eum accesserunt Judæi, ut tenebrarentur. Accesserunt enim illi ad illum, ut crucifigerent; nos ad eum accedamus, ut corpus, & sanguinem ejus accipiamus.* Deinde prope finem ejusdem concionis ista sequuntur. *Vere magnus Dominus, & misericordia ejus vera, quia nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perpessus est, & sanguinem bibere.* Versiculus *jam nunc securi* laudatur quasi ex enarratione in Psalmum 45., verum in ea nihil tale continetur, præsertim quod ad Judæos dirigatur, quemadmodum apud Gratianum habetur. Nihil aliud legitur ad eam rem pertinens, quam in his verbis: *Fratres ergo securi simus in tranquillitate cordis, nutriamus bonam conscientiam de pane Domini.* Versiculus *ipsum sanguinem* legitur in enarratione in Psalmum 65. ibi: *De ipsis Judæis dixit hoc Apostolus, & factum* *Can. 92. de conf. dist. 2.*

est

est in eis: Resurrexit Dominus, & multi crediderunt: Non intellexerunt, cum crucifigerent, tamen postea crediderunt in eum, & donatum est eis tam magnum delictum. Et post pauca: *Et ipsum sanguinem, quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt.* Vides inde, parum hæc convenire Gratiani proposito, cum Gratianus de Eucharistia suscipienda agat, & Augustinus ageret de Judæis, quibus sanguis Christi profuit, licet ab eisdem effusus. Versiculus *de carne* legitur integer in enarratione in Psalmum 98. Versiculus *David* habetur in 1. Concione in Psalmum 33., ubi Augustinus instituit comparationem inter Davidem, qui apud Achis Regem Geth quasi stultus rejectus fuerat lib. 1. Regum. cap. 21., & Christum, quem Judæi quasi fatuum rejecerunt, in eo præsertim, quod Christus promiserat, carnem suam manducandam, bibendumque sanguinem præbiturum. Ulterius ibidem pergit Augustinus tradens, Davidem, ut fatuus videretur coram Achis, *se in manibus suis tulisse*, quæ sane formula legebatur in ea sacrarum literarum editione, qua Sanctus Antistes utebatur: Ceterum alia est formula recentioris vulgatæ editionis, ibi: *& collabebatur inter manus eorum*, quæ significat, Davidem instar amentis lusisse corpore suo inter circumadstantium manus. Porro ex interpretatione Augustini symbolum quoddam Christi perspicuum eruebatur, dum scripsit de Davide. *Tympanizabat ad ostia civitatis, & ferebatur in manibus suis. Hoc vero, Fratres, quomodo posset fieri in homine quis intelligat? Quis enim portatur in manibus suis? Manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso David secundum literam, non invenimus, in Christo autem invenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum, ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus manibus suis.* Hæc sane ratio fuit, quare Hieronymus in epistolis ad Augustinum hæc commentaria in Psalmos in nonnullis a recta linea discrepare dixerit, & idcirco non satis sibi placere, quod Augustinus interpretando vulgatam divinarum literarum editionem sequeretur, quam corruptam tunc fuisse Hieronymus noverat. Ceterum ex laudatis Augustini verbis invictum omnino argumentum deducitur, ad demonstrandam doctrinam Ecclesiæ de reali præsentia Corporis Christi in Sacramento Eucharistiæ. Versiculus *quousque* legitur in tractatu 31. in Johannem, ubi docebat Augustinus, complures ex Judæis, qui Christum afflixerant, ad Christi fidem fuisse conversos his verbis. *Viderunt Christum suo scelere morientem, & crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem, quem fuderant, de sua salute desperaverunt.* Versiculus *Judæi* postremus laudatur quasi ex enarratione in Psalmum 54., verum mihi videtur potius referendus esse, atque exigendus ad enarrationem in Psalmum 100., in qua interpretatus illa verba *superbo oculo, & insatiabili corde huic non convescebar*, ita scribebat Augustinus: *Habet epulas suas cor pium, habet epulas suas cor superbum. Nam propter cibos ipsos cordis superbi, ideo dixit, insatiabili corde. Cor superbum unde pascitur? Si superbus est, invidus est, ... & si invidus est, malis alienis pascitur. Unde dicit Apostolus; si mordetis, & comeditis invicem, videte, ne ab invicem consumamini. Videtis ergo comedentes, nolite his convesci, fugite convivium. Neque enim se satiant gaudendo de malis alienis, quia insatiabili corde sunt. Cave, ne capiaris in epulis eorum laqueo Diaboli. Cibis talibus pascebantur Judæi, quando crucifixerunt Dominum: sed quia pascebantur tanquam de pœna Domini, nam & nos de Cruce Domini pascimur, quia corpus ipsius manducamus.* Et paullo infra: *Habent ergo impii epulas suas, habent*

&

& pii epulas suas. Audi epulas piorum: Beati, qui esuriunt, & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sic restitutus est Gratianeus canon, in quo multa congesta sunt, partim quidem Gratiani proposito accommodata, partim vero aliena, uti statim liquebit singula consideranti.

Ex interpretatione in Psalmum 36. concione 3. depromti sunt duo canones, nimirum can. 53. cau. 11. qu. 3. & canon 1. cau. 14. qu. 3., uterque autem consonat cum integris Augustini codicibus, dummodo ratio habeatur eorum, quæ Romani Correctores ad laudatum canonem 53. adjecerunt. *Can.53. cau.11. qu. 3.& can. 1. cau.14. qu. 3.*

Canon 54. cau. 11. qu. 3. legitur in enarratione in Psalm. 38., cujus verba penitus consonant cum integris Augustini codicibus, dummodo pro voce illa *prævalebit*, legamus *prævaluit*. *Can.54. cau. 11. qu. 3.*

Ex enarratione in psalmum 48. depromtus fuit canon 67. de conf. dist. 2. ubi Augustinus totus in eo est, ut demonstret, malis bonos in Ecclesia esse permixtos, & quidem non solum in verbo Dei excipiendo, sed & in sacræ Eucharistiæ communione, a qua occulti peccatores in Ecclesia non arceantur, quamquam moneantur, ne ad illam accedant metu divini futuri judicii, & pœnæ. Verba Augustini, paullo aliter exhibita apud Gratianum, hæc sunt: *Exigitur de manducante, quod manducat: non prohibetur manducare a dispensatore, sed moneatur timere exactorem.* *Can.67. de cons. dist. 2.*

Ex pluribus Augustini monumentis depromtus est canon 44. de conf. dist. 2., cujus initium pertinet ad interpretationem illorum verborum Psalmi 54. *molliti sunt sermones ejus super oleum*, ubi demonstrabat Sanctus Vir, nonnulla esse in Evangelio Christi, quæ primo quidem adspectu duriuscula videantur, paullatim tamen divina explanatione emolliuntur, ibi: *Quædam in scripturis dura videbantur, cum obscura essent, exposita mollita sunt. Nam & prima hæresis in discipulis Christi, velut ad duritiem sermonis ipsius facta est: cum enim diceret: nisi quis manducaverit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non habebit vitam in se: illi non intelligentes, dixerunt ad invicem: Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Dicentes, quia durus est sermo hic, separaverunt se ab illo. Remansit cum illis duodecim.* Quæ apud Gratianum sequuntur, referenda sunt ad enarrationem in Psalmum 98. ibi: *Cum remansissent cum illo discipuli duodecim, illis recedentibus suggesserunt illi tanquam dolentes illorum mortem, quod scandalizati sunt in verbo ejus, & recesserunt: ille autem instruxit eos, & ait illis: Spiritus est, qui vivificat, caro autem nihil prodest: verbum, quæ locutus sum vobis, spiritus est, & vita. Spiritaliter intelligite, quod locutus sum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi, spiritaliter intellectum vivificabit vos, & si necesse est, illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi.* Quæ deinde sequuntur apud Gratianum, legimus in tract. 28. in Johannem ibi: *Caro non prodest quidquam, sed quomodo illi intellexerunt, carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur.* Sunt hæ omnes Gratiani quædam excursiones, qui per varios Augustini libros expatiatus multa congessit; Sed non heic perstitit, nam sequentes versiculi ad alia sunt referendi. Sic versiculus *sciens autem* legitur in tractatu 27. in Johannem, ibi: *Sciens autem Jesus apud semetipsum, quia murmurarent de eo discipuli ejus: Sic enim apud se ista dixerunt, ut ab illo non audirentur, sed ille, qui eos noverat in se ipsis, audiens apud semetipsum, respondit,* *Can.44. de cons. dist. 2.*

&

& ait: Hoc vos scandalizat, quia dixi: Carnem meam do vobis manducare, & Sanguinem meum bibere, hoc vos nempe scandalizat. Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius? Quid est hoc? Hinc solvit, quod illos moverat? Hinc aperuit, unde fuerant scandalizati? Hinc plane, si intelligerent. Illi enim putabant, eum erogaturum corpus suum; ille autem dixit, se adscensurum in Cœlum utique integrum: Cum videritis filium hominis adscendentem, ubi erat prius, certe, vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis, erogat corpus suum, certe vel tunc intelligetis, quia gratia ejus non consumitur morsibus. Deinde versiculus *donec seculum* legitur in tract. 30. in Johannem hic verbis, quæ a Gratiano non satis integre fuere descripta: *Quod enim pretiosum sonabat de ore Domini, & propter nos scriptum est, & nobis servatum, & propter nos recitatum, & recitabitur etiam propter posteros nostros, & donec sæculum finiatur. Sursum est Dominus, sed etiam hic est veritas Dominus. Corpus enim Domini, in quo resurrexit, uno loco esse potest, veritas ejus ubique diffusa est.*

Sine ullo sententiarum ordine descriptus etiam fuit canon 12. dist. 88. referendus ad enarrationem in psalmum 70., ubi totus est Augustinus, ut pravas negotiatorum artes, in mendacia, & perjuria pronas improbet. Expendit Augustinus verba illa Psalmi: *Os meum annuntiabit justitiam tuam, tota die salutare tuum, quoniam non cognovi literaturam*, vel, quemadmodum alii codices exhibebant: *quoniam non cognovi negotiationem*, & ait: *Audiant negotiatores, & mutent vitam . . . . mutentur, si peccatum est negotiatio. Hinc aviditate nescio qua adquirendi, o negotiator, quando damnum passus fueris, blasphæmas, & non erit in te, quod dictum est: tota die laudem tuam. Quando autem pro pretio rerum, quas vendis, non solum mentiris, verum etiam falsum juras, quomodo in ore tuo tota die laus Dei? vel quando si Christianus es, & ex ore tuo blasphæmatur nomen Dei, ut dicatur: Ecce quales sunt Christiani! Ergo si propterea iste tota die laudem Dei dicit, quia non cognovit negotiationes, corrigant se Christiani, non negotientur. Sed ait negotiator. Ecce ego adfero quidem ex longinquo merces ad ea loca, in quibus non sunt, ea, quæ adtulero, unde vivam, tanquam mercedem laboris mei peto, ut carius vendam, quam emerim: unde enim vivam, cum scriptum sit: Dignus est operarius mercede sua? Sed agitur de mendacio, de perjurio, hoc vitium meum est; non negotiationis; neque enim non, si vellem, possem agere sine isto vitio. Non ergo culpam auctor ad negotium transfero, sed si mentior, ego mentior, non negotium; possem enim dicere, tanto emi, tanto vendam, si placet, eme; non enim istam veritatem audiens emtor repelleretur, & non omnes potius adcurrerent? Quia plus fidem, quam mercedem diligerent. Hoc ergo, inquit, me mone, ne mentiar, ne perjurem, non ut abjiciam negotium, unde me transigo. Quo enim vocas, quando hinc revocas? Forte ad aliquem? Ero sutor, calciamenta faciam hominibus. Mendaces enim & ipsi non sunt? Perjuri & ipsi non sunt?* Et paullo infra. *Quomodo ergo revocas a negotiatione? An ut agricola sim, & adversus Deum tonantem murmurem, ut grandinem timens sortilegum consulam, ut quæram quid faciam contra Cœlum, ut optem pauperibus famem, hoc possim vendere, quod servavi? ad hoc me adducis? Sed non ea faciunt, inquis, agricolæ boni: nec illa negotiatores boni. Quid enim? etiam filios habere malum est, quia quando eis caput dolet, malæ & infideles matres ligaturas sacrilegas, & incantationes quærunt? Ista hominum, non rerum peccata sunt. Quære ergo, Episcope, quemadmodum intelligas negotiationes, quas legisti in Psalterio, ne forte non intelligas, & me a negotiatione prohibeas.* Hæc erant, ut legenti patet, negotiatorum

Can. 12. dist. 88. & can. 35. de pœn. dist. 1.

tiatorum objecta, quibus deinde ita respondit Augustinus. *Quæramus ergo, quas dixerit negotiationes, quas vere qui non cognovit, tota die laudat Deum. Negotiatio & in græca lingua ab actu dicitur, & in latina. Negotiatio sive actus, sive negotium discutiatur qui sit; qui enim negotiatores actuosi ex eo, quod agunt, præsumunt, opera sua laudant, non perveniunt ad gratiam Dei. Ergo contra illam gratiam sunt negotiatores, quam commendat hic Psalmista. Illam enim gratiam commendat, ut nemo de suis operibus glorietur: quomodo quodam loco dicitur: Medici non resuscitabunt: deserere debent homines medicinam? Sed quid est hoc? Sub isto nomine intelliguntur superbi, pollicentes salutem hominibus, cum Domini sit salus. Quomodo ergo contra medicos, idest superbos salutis pollicitatores vigilat hoc, quod dictum est: tota die salutem tuam, sic contra negotiatores, idest, qui de actu suo, & operibus gaudent, vigilat hoc, quod dictum est: os meum annunciabit justitiam tuam, idest non meam. Qui negotiatores, idest quasi de actu suo sibi placentes? qui ignorantes Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Merito, & negotium dictum est, quod neget otium. Quantum mali est, quod neget otium? Merito Dominus expulit illos de templo &c.* Deinde post aliqua progreditur Augustinus ad explicandam aliam Psalmi lectionem, quæ est: *Quoniam non cognovi literaturam*, inquiens: *Quoniam non cognovi literaturam, ubi alii codices habent, negotiationem, ibi alii literaturam. Quomodo concordant, invenire difficile est, & tamen interpretum diversitas forte sensum ostendit, non errorem inducit &c.* Postrema verba illa eadem sunt, quæ Gratianus initio canonis exaravit. Quomodo vero Augustinus rem universam confecerit, non sum sollicitus in præsentia investigare, contentus meo proposito satisfecisse, dum corruptissimum canonem ad optimorum codicum fidem & integritatem exegi, unde quisque agnoscat & aliud Gratiani erratum, qui monumentum illud adtulit, ut Clericorum negotiationes improbatas diceret, quando Augustinus ne verbum quidem de Clericis negotiatoribus adjecit, tantum generaliter negotiatores illos reprehendit, qui a mandatis divinis ea professione suscepta revocabantur. Ex eadem enarratione in Psalmum 70. depromtus etiam est ex concione 2. canon 35. de pœn. dist. 1., cujus tamen verba Gratianus perstrinxerat, ita propterea ex integris codicibus emendanda. Ait Augustinus de Lazaro ad vitam revocato: *Resuscitatus est Domino præsente, sed & vixit Domino absente; quamquam eum Dominus corporaliter resuscitasset, quantum ad visibilia pertinet, ceterum præsentia majestatis suæ illum suscitavit, quia præsentia nunquam recedit . . . . Non sic anima suscitatur. Suscitat illam Deus; moritur, si discesserit Deus.*

Canon 11. cau. 23. qu. 3., quod pertinet ad priora verba, repetendus est ex enarratione in Psalmum 81., ibi: *Hæc dicta sunt, ut sciretur in eo populo, in quo natus, & occisus est Christus, nec illos fuisse immunes a tanto scelere, qui cum essent tantæ multitudinis, ut eos, sicut Evangelium loquitur, timerent Judæi, & propterea in Christum manus mittere non auderent, & postea cohibuerunt, eumque interimi a malignis, & invidis Judæorum principibus permiserunt, qui si voluissent, timerentur semper, & nunquam in eum sceleratorum prævalerent manus.* Posteriora autem illa canonis verba *Qui desinit obviare, cum potest, consentit*, apud Augustinum non leguntur, sed adjecta videntur a Collectoribus, depromta ex aliis veteribus monumentis, quemadmodum adparet, si eadem conferantur cum can. 3. 4. 5. dist. 83. & can. 3. dist. 86., qui ad Pseudo-Isidorianas epistolas pertinent. Can. 11. cau. 23. qu. 3.

Can. 8. 9. & 10. dist. 86. Ad Psalmi 102. enarrationem referendi sunt canones 8. & 9. dist. 86., ubi plura adversus venatoriam artem Augustinus orabat. Sed jam, ubi superius de capitibus Ambrosii dissererem ad canonem 12., & 13. dist. 86., animadverti, quidnam nomine artis venatoriæ intelligeretur, quam Sancti Patres velut *artem nequissimam* detestabantur. Nimirum pugna erat illa cum feris bestiis in Amphitheatro ut plurimum miscenda, quod sane magis magisque perspicuum fit in conspectu verborum illorum Augustini: *ipsam nequitiam publicam spectaculis omnium*. Imo & idipsum clarius adparebit, quoties cum iis jungatur canon 10. dist. 86. depromtus ex enarratione in Psalmum 147. ibi: *Ergo, fratres mei, quale spectaculum erit in visione Dei? vident homines venatorem, & delectantur. Væ miseris, si non se correxerint. Qui enim vident venatorem, & delectantur, videbunt Salvatorem, & contristabuntur. Quid illis miserius, quibus Salvator saluti non erit? Non ergo mirum, quia illis, quibus voluptati est homo pugnans, non erit saluti Deus liberans*. Quid aliud exhibent istæ loquendi formulæ spectaculi divinæ visionis cum hominum venatorum spectaculo in oppositum comparati, nisi venationem illam, qua homines in Amphitheatro, vel in circo cum bestiis non sine gravissimo vitæ discrimine decertabant.

Can. 90. cau. 11. qu. 3. Ex enarratione in eundem Psalmum depromtus est canon 90. cau. 11. qu. 3., cui major lux accedet, quoties integra Augustini verba hoc in loco exhibeantur, ibi: *Ubi autem potentiores aliquos injuriosos passus fueris, ubi tibi nec corrigere disciplina licet, nec forte etiam monere, aut præcipere, tolera, securus tolera: audi Evangelium, quo lectum est: Beati eritis, cum vos persecuti fuerint homines, & dixerint adversus vos omne malum, mentientes propter nomen meum. Et ibi addidit propter quid, ne merito tuo accipias maledicta, non caussa justificationum Dei. Non enim qui maledictus fuerit, justus est, sed qui justus est, & injuste maledicitur, & si injuste maledicitur, præmium illi redditur*.

Can. 79. cau. 1. qu. 1. Canon 79. cau. 1. qu. 1. jam Romanorum Correctorum opera ad optimorum codicum fidem exactus est, cum enim olim laudaretur, quasi ex tractatu Augustini in epistolam Johannis, iure optimo laudatur ex enarratione in Psalmum 103. vers. *Qui regis aquis superiora ejus*, ubi eadem omnino verba leguntur.

Can. 1. cau. 23. qu. 3. Canon 1. cau. 23. qu. 3. legitur in enarratione in Psalmum 108., verbis tamen aliter dispositis, ac clariore expressa sententia ad illa verba: *Pro eo, ut diligerent me, detrahebant mihi*. Ipsa Augustini verba hæc sunt: *Sex sunt in isto genere differentiæ, quæ commemoratæ animadverti facile possunt, reddere bona pro malis, non reddere mala pro malis, reddere bona pro bonis, reddere mala pro malis, non reddere bona pro bonis, reddere mala pro bonis. Horum duo prima bonorum sunt, & eorum duorum prius melius: postrema duo malorum, & eorum posterius deterius. Duo media quodammodo mediocria, sed eorum prius propinquum bonis, posterius propinquum malis. Hæc in scripturis sanctis oportet attendere. Reddidit bona pro malis ipse Dominus, qui justificat impium, & pendens in cruce, dixit: Pater ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. Cujus vestigia sequutus S. Stephanus fixo genu oravit pro lapidantibus, dicens: Domine ne statuas illis hoc delictum*. Et paullo infra: *mala pro malis non esse reddenda Paullus Apostolus dicit: nulli malum pro malo reddentes*. Item paullo infra: *Duorum postremorum illud mitius ad novem leprosos pertinet, qui cum mundati essent a Domino, gratias Domino non egerunt. Illud vero ultimum, quo nihil est pejus, ad hoc pertinet, de quibus in isto Psalmo legitur: Pro eo, ut me diligerent,*

ligerent, detrahebant mihi. Et inferius: *Duo vero media, quae diximus hominum quodammodo esse mediorum, ita se habent, ut eorum prius, quod est reddere bona pro bonis, habeant & boni, & mediocriter boni, vel mediocriter mali. Ideo Dominus hoc non reprehendit, sed non vult in eo solo discipulos suos permanere, quos vult ad majora provehere, quibus dicit: Si dilexeritis eos, qui vos diligunt, idest, si reddideritis bona pro bonis, quam mercedem habebitis, idest, quid magnum facietis? Nonne & publicani hoc faciunt? Vult autem illos & hoc facere, & longe amplius, idest ut non solum amicos, verum etiam inimicos diligant. Posterius autem, quod est reddere mala pro malis, habent & mali vel mediocriter mali, vel mediocriter boni, usque adeo, ut lex eis dederit ulciscendi modum, oculum pro oculo, dentem pro dente, quae, si dici potest, injustorum justitia est, non quia iniquum est, ut recipiat unusquisque, quod fecerit, alioqui lex nequaquam id constitueret, sed quia ulciscendi libido vitiosa est, magisque ad judicem pertinet, inter malos hoc discernere, quam bonum hominem sibi expetere*. Et post multa: *Revera paucorum est dignoscere, quomodo placeat poena iniquorum accusatori inimicitia se saturare cupienti, & quam longe alio modo placeat judici recta voluntate peccata punienti: Ille quippe reddit malum pro malo, iste autem, etiam cum vindicat, non reddit malum pro malo; quoniam justum reddit injusto; quod autem justum est, utique bonum est. Punit ergo non delectatione alienae miseriae, quod est malum pro malo, sed delectatione justitiae, quod est bonum pro malo*.

Ex eadem enarratione in Psalmum 108. depromtus est canon 1. de poen. dist. 4. ad interpretationem illorum verborum: *Fiant nati ejus in interitum*, quae ut conciliaret cum alio Divinae Scripturae monumento, *anima quae peccaverit, ipsa morietur*, ita Augustinus ajebat: *Hoc quippe dictum est* (subaudi de filiis, qui ob peccata parentum minime puniuntur) *de his, qui convertuntur ad Deum, & non imitantur mala parentum suorum, quod ipse Propheta evidenter ostendit; dicit enim, parentum iniquitates eis non obesse, qui justitiam faciendo dissimiles fuerint: Illud autem, quod dictum est: Reddam peccata parentum in filios, additum est, qui oderant me, hoc est, sicut me oderant, & parentes eorum, ut quemadmodum bonorum imitatio facit, ut etiam propria peccata deleantur, sic malorum imitatio facit, ut non solum sua, sed etiam eorum, quos imitati sunt, merita sortiantur. Si ergo Judas teneret illud, ad quod vocatus est &c.* Reliqua, quae sequuntur apud Gratianum, cum Augustini codicibus optime consonant. Versiculus *tradidit eum* ad monumenta Rabani exigendus est, ac propterea suo loco inferius & commodius explicabitur. Monere interea juvat, canonem istum parum congruere proposito Gratiani, cum Gratianus ex eo colligat, peccata semel dimissa aliquando in delinquentibus reviviscere, at Augustinus sermonem habuit de parentum peccatis, quae in filiis reviviscere quodammodo dicuntur, quando delicta parentum filii imitando sequuntur.

Can. 1. de poen. dist. 4.

Denique canon 1. cau. 33. qu. 5. referendus est ad enarrationem in Psalmum 149. prope finem, ubi Augustinus interpretabatur verba illa: *Ad alligandos Reges eorum in compedibus &c.*, eaque occasione docebat, viros esse suis uxoribus quasi compedibus alligatos, nec posse ab illis sejungi; quo pertinent verba illa: *Dicam quod plus est: Sed dicat* (vir), *contineo jam volo, nolo jam uxorem, non potest. Quid si tu vis, & illa non vult? Numquid per continentiam tuam debes illam facere fornicariam? Si aliis nupserit te vivo, adultera erit. Non vult tali lucro Deus compensare tale damnum. Redde debitum, & si non exigis, redde. Pro sanctificatione perfecta Deus tibi computabit, si non quod debetur, exigis, sed reddis, quod debetur uxori*. Ideo

Can. 1. cau. 33. qu. 5.

integra Augustini verba descripsi, ut Gratiani editio in aliquibus depravata facile emendetur.

De Libro Quæstionum Evangelicarum.

Duobus editis libellis Dominica Evangelia interpretatus est Augustinus, non quidem analytica methodo, sed modo unum, modo alterum Evangeliorum locum data, acceptaque occasione expendens, idest prout aut de variis quæstionibus ad Evangelium pertinentibus interrogabatur, aut varia Evangelii monumenta explicari adjuncta temporum singularia postulabant. Horum libellorum mentionem fecit in lib. 2. retractat cap. 12., atque in libro 2. quæst. 11. leguntur verba
Can. 4. dist. 41. canonis 4. dist. 41., ubi Sanctus Vir interpretabatur caput 7. Evangelii Lucæ vers. 32. & sequ., in quo recensetur Pharisæorum improbitas in vexandis, redarguendisque Viris Sanctissimis, qualis erat Johannes præcursor, quem pœnitentiam rigidam agentem *Dæmonium habere* dicebant, imo & ipso Servatore Christo insequendo, tanquam familiaritatem cum peccatoribus ineunte. Ad eam rem scribit Augustinus: *Quod ait lamentavimus, & non plorastis, ad Johannem pertinet, cujus abstinentia a cibo & potu luctum pœnitentiæ significabat. Quod autem ait: Cantavimus tibi, & non saltastis, ad ipsum Dominum, qui utendo cum ceteris cibo & potu lætitiam regni figurabat. At illi nec humiliari cum Johanne, nec cum Christo gaudere voluerunt, dicentes illum Dæmonium habere, istum voracem, & ebriosum, & amicum publicanorum, & peccatorum. Quod autem subjungit: & justificata est sapientia ab omnibus filiis suis &c.* Hinc exorditur Gratianus, cujus verba cum editis Augustini codicibus penitus consonant, dummodo animadvertamus in illis verbis *ante ora positas epulas* varietatem esse codicum, quorum aliqui ita exhibent: *ante horam positas epulas*.

Can. 16. cau. 23. qu. 5. In libro 1. quæst. 10. legitur canon 16. cau. 23. qu. 5. ad interpretationem parabolæ Mathæi cap. 3. de tritico a zizaniis expurgando, ibi: *Omnis immunditia in segete zizania dicuntur, quod primo separata zizania dicuntur; quia tribulatione præcedente separabuntur impii a piis, quod per bonos Angelos intelligitur fieri, quia officia vindictæ possunt implere boni bono animo, quomodo lex*, (in quibusdam codicibus legitur, *quomodo Rex*), *quomodo judex*.

De Commentario super Matthæum.

Can. 45. cau. 11. qu. 3. Auctor Palearum canoni 45. cau. 11. qu. 3. hanc inscriptionem adjecit: *Item Augustinus super Matthæum*. Nullus est Augustini liber hac singulari inscriptione donatus, unde facile intelligimus, fragmentum illud ad aliquem Augustini libellum referri oportere, in quo non propositum esset Evangelium Matthæi explicandi, sed quoddam ejusdem Evangelii fragmentum data occasione explanaretur. Ecquidem ego puto, nullo modo jure tribui Augustino canonem posse, gnarus contrariam apud Augustinum reperiri sententiam, eamque ipsam, quæ in illo canone exhibetur, doctrinæ veterum Patrum adversari. Quid enim significant postrema illa verba? *Sit ergo irreprehensibilis, qui alterum ligat, aut solvit*. Numqu-

Augustino opinionem affingemus, qua crederet, potestati Episcopalis ordinis, quæ in ligando solvendoque ex Christi institutione consistit, mores alicujus improbos obesse? Id ipsum erat, quod adversus Donatistas præsertim crebro inficiatus est Augustinus. Ubicumque Sanctus Vir explanavit verba Christi Domini Apostolos suos alloquentis, *Quæcumque ligaveritis super terram &c. Quæcumque solveritis super terram &c.* tantum abest, ut in eam, quam auctor Palearum exhibuit, opinionem inclinaret, quin potius contrarium omnino profiteretur. Duo vix possunt in medium proferri Augustini monumenta, ad quæ vix trahi potest laudatus canon, recte tamen, & commodiore ratione, quam postulet verborum cortex, interpretandus. Illa hoc in loco describam, ut quicumque Gratianei codicis auctoritate tenetur, ad eadem illum canonem exigere recte possit. Primum est in enarratione in Psalmum 101. concione 2. ibi: *Cum audis hominem pœnitere peccatorum suorum, jam revixit: cum audis hominem confitendo proferre conscientiam, jam de sepulchro eductus, sed nondum solutus est. Quando solvitur? A quibus solvitur? Quæ solveritis, inquit, in terra, erunt soluta & in Cœlo. Merito per Ecclesiam dari solutio peccatorum potest, suscitari autem ipse mortuus, nonnisi intus clamante Domino, potest. Hæc enim Deus interius agit, loquimur ad aures vestras: unde scimus, quod agatur in cordibus vestris? Quod autem intus agitur, non a nobis, sed ab illo agitur.* Forte ad hunc locum respexit auctor Paleæ, dum parum valere scribit ad impetrationem veniæ Sacerdotum officium. Ceterum adhuc longe ab hac propositione distat Augustinus, qui etsi soli Deo tribuat præventionis gratiam, qua primum peccator movetur ad vitam, & ad quam minime pertinet potestas clavium Ecclesiasticis administris divinitus tradita, exinde tamen perspicue fatetur necessariam esse præterea Ecclesiasticam potestatem, qua quicumque divina gratia ad resurgendum movetur, a peccatorum nexu libere omnino solvatur. Alterum Augustini monumentum habetur in sermone nunc 99., alias homilia 23. ex 50., ubi agens Sanctus Antistes de peccatorum remissione adversus Donatistas, qui remitti tantum peccata dicebant per Sacerdotes suo schismati adhærentes, eosdem gravissimis argumentis refellit, scribens extra Ecclesiam difficilius posse remitti peccata, quandoquidem peccatorum remissionem operatur Sanctus Spiritus, qui extra Ecclesiam non inhabitat. Ait Augustinus de Donatistis: *Respondent, nescientes, sicut ait Apostolus, neque quæ loquuntur, neque de quibus adfirmant, respondent, & dicunt: Si non dimittunt homines peccata: Falsum est ergo, quod ait Christus: quæ solveritis in terra, soluta erunt & in Cœlo. Nescis quare hoc dictum sit, quomodo dictum sit. Daturus erat Dominus hominibus Spiritum Sanctum, & ab ipso Spiritu Sancto fidelibus suis peccata dimitti. Nam quis es, homo, nisi æger sanandus? vis mihi esse medicus? mecum quære medicum. Nam hoc ut evidentius ostenderet Dominus ab Spiritu Sancto, quem donavit fidelibus suis, dimitti peccata, non meritis hominum, quodam loco sic ait resurgens a mortuis; accipite Spiritum S., continuo subjecit: Sicut dimiseritis peccata, dimittuntur ei, hoc est, Spiritus dimittit, non vos. Spiritus autem Deus est. Deus ergo dimittit, non vos. Sed ad spiritum quid estis vos? Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? & iterum: nescitis, quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus Sancti, quem habetis a Deo? Deus ergo habitat in templo sancto, hoc est, in sanctis fidelibus, in Ecclesia sua, per eos dimittit peccata, quia viva templa sunt.* Si quis animadvertat, qualis fuerit in his Augustini scopus, qui Donatistas redarguebat negantes in Ecclesia Dei, in qua Spiritus Sanctus inhabitat,

remitti

remitti peccata, & tradentes tantum obtineri in suo schismate, & conventu peccatorum remissionem, facile percipiet, quam perperam auctor Palearum torserit Augustini monumentum, si ad hunc Augustini locum Gratianeus canon sit referendus.

De Libro de Sermone Domini in Monte.

Ex pluribus Christianæ Philosophiæ præceptis, quibus Christus Dominus Apostolorum suorum animos imbuit, vividiora sunt, quæ ipse seorsim discipulis in monte convenientibus tradidit, apud Matthæum expressa in cap. 5. 6. & 7. Evangelii. Etenim ibi quasi epilogo contracta exhibetur Christiani hominis institutio. Ea Matthæi capita contemplatus Augustinus, antiquissimum illud habuit, ut eadem præ ceteris commentario interpretaretur, quod perfecit eleganter duobus libellis, in quorum primo caput 5., in altero capita 6. & 7. exposuit; atque illorum meminit in lib. 1. retractationum cap. 9., nonnulla ibidem adjiciens, ut quæ minus apte, aut perspicue tradiderat, clarius explicaret, aut etiam emendaret. Singula heic non refero aut explicata, aut emendata. Siquæ apud Gratianum occurrent, quæ ab Augustino aut explicata aut emendata fuerunt, in
Can. 49. cau. 11. qu. 3. subjectis animadversionibus minime præteribo. In libro 2. cap. 18. ad interpretationem illorum verborum capitis 7. *Nolite judicare, ut non judicemini*, legitur can. 49. cau. 11. qu. 3. cujus editio cum Augustini codicibus optime consonat.

Can. 51. cau. 23. qu. 4. Canon 51. cau. 23. qu. 4. legitur in lib. 1. cap. 20. ad illa verba Matthæi cap. 5. vers. 39. *Ego autem dico vobis, non resistere malo &c., & qui voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium &c.*, quod cum diuriusculum præceptum videretur, ab Augustino explicatur. Editio Gratiani in aliquibus ab Augustini codicibus dissonat; etenim priora verba ita potius legenda sunt. *Neque hic ea vindicta prohibetur, quæ ad correctionem valet; etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam, nec impedit illud propositum &c.* Item pro verbis illis *vapulabit paucis, vapulabit multis . . . . quamquam optime scirent . . . quo & viventibus . . . . si viverent, diminueretur. Non temere . . . . consulendo rebus humanis . . . præbuerant &c.* legitur in integris Augustini codicibus: *Vapulabit pauca, vapulabit multa . . . qui jam optime scirent . . . quod & viventibus . . . . si viverent. Non temere . . . . consulendi rebus humanis . . . præberent.* Reliqua, quæ Romani jam Correctores emendaverunt, missa facio.

Can. 29. cau. 24. qu. 1. Canon 29. cau. 24. qu. 1. legitur in cap. 5. libri 1. ad caput 5. vers. 11. & 12. Matthæi: *Beati estis, cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint*, quæ Christi Domini verba Augustinus ea moderatione interpretatur, ut tradat, non sufficere ad promissam beatitudinem consequendam persecutionibus subjacere, sed præterea requiri, illas propter justitiam pati; eumque ob rem nihil gloriandum esse Donatistis, qui licet a Catholicis vexarentur, non proinde Beati ex sententia Evangelii dici poterant, quod non ideo vexarentur, quia justitiam colerent; atque his breviter prænotatis facile canon 29. intelligetur.

Can. 5. cau. 28. qu. 1. Canon 5. cau. 28. qu. 1. legitur in lib. 1. cap. 16. ad interpretationem vers. 32. cap. 5. Matthæi: *Omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis caussa, facit eam mœchari*, quæ Christi verba conatus est Augustinus conciliare cum verbis

bis Apostoli Paulli tradentis, etiam propter infidelitatem uxorem posse dimitti, & ait, infidelitatem fornicationis speciem esse, ac propterea in exceptione a Christo adjecta contineri. Verba quidem Gratiani cum editis Augustinis codicibus consonant; nolim tamen, ut, quoniam Augustinus fornicationis nomen etiam latius interpretatur, ut eo nomine etiam veniat avaritia, aut similis quædam depravati animi adfectio, quisquam putet, etiam ob avaritiam aut simili vitio laborantem uxorem posse ex Augustini sententia dimitti. Convertendus hoc in loco animus est ad Augustini retractationes, in quibus moderatus admodum est, quod eo in loco disputationis fervore correptus parum considerate provexerat. Ait enim Sanctus Vir in lib. 1. Retractat. cap. 19. *De præcepto, quo prohibetur uxor dimitti, nisi propter fornicationem, hic scrupulosissime disputavi. Sed quam velit Dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere uxorem, utrum eam, quæ damnatur in stupris, an illam, de qua dicitur: Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te, in qua utique & ista est (neque enim non fornicatur a Domino, qui tollens membra Christi facit ea membra meretricis) etiam atque etiam cogitandum est, atque requirendum. Neque volo in re tanta, tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem, istam sibi nostram disputationem debere sufficere, sed legat & alia, sive nostra, quæ postea scripta sunt, sive aliorum melius considerata, atque tractata, vel ipse, si potest, ea, quæ hic merito movere possunt, vigilantiore, atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est, neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie Sanctos suos exaudit, dicentes: dimitte nobis debita nostra, cum perdat omnem, qui fornicatur ab eo; sed quatenus intelligenda, atque limitanda sit hæc fornicatio, & utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est. Licere tamen propter istam, quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. Et ubi dixi, hoc permissum esse, non jussum, non attendi aliam scripturam dicentem: qui tenet adulteram, stultus, & impius est. Nec sane adulteram dixerim fuisse deputandam illam mulierem etiam, posteaquam audivit a Domino: nec ego te damnabo: Vade, deinceps jam noli peccare, si hoc obedienter audivit.* Optandum equidem esset, quempiam ex Glossographis ad dictum canonem adnotavisse hæc generaliter saltem, ne passim in ejusdem canonis conspectu Augustino ea opinio tribuatur, quam Sanctus Vir in suis retractationibus, aut moderari studuit, aut emendare.

Canon 18. cau. 32. qu. 5. legitur in eodem lib. 1. cap. 18. ubi eandem Christi Domini sententiam Augustinus expendit de uxore non dimittenda. Priora illius canonis verba ita legenda sunt: *Si uxorem quisque habeat, sive sterilem, sive deformem corpore &c.* His jungendus est canon 6. cau. 32. qu. 7. sive sententiæ, sive verborum similitudinem quandam ibidem inesse consideres; habetur autem in lib. cap. 14. iis ipsis verbis, quæ apud Gratianum exibentur. Ad eandem quoque materiem pertinent canon 1. cau. 32. qu. 6. in lib. 1. cap. 16., & canon 4. cau. 32. qu. 7. in cap. 14. ejusdem libri, quorum canonum verba cum verbis Augustini penitus consonant.

Can. 18. cau. 32. qu. 5. Can. 1. cau. 32. qu. 6. Can. 4. & 6. cau. 32. qu. 7.

Canon 21. de pœn. dist. 2. legitur in eodem lib. 1. cap. 12., ubi vix quædam leviores vocularum immutationes deprehenduntur; nam ubi legitur apud Gratianum: *Si tribus gradibus, & , altera quasi jam prolata extra portam*, lego in codicibus editis Augustini, *sicut tribus gradibus, & altera jam prolata, quasi extra portam.*

Can. 21. de pœn. dist. 2.

De

De Tractatu sive in Evangelium, sive in epistolam Johannis.

Quo temporo Hipponensis Ecclesia diro intestino schismate quatiebatur, consistentibus in illa duobus Episcopis, quorum alterum sibi elegerant Donatistæ, Catholici alterum, videlicet Augustinum, manum admovit Augustinus idem ad scribendam, elucubrandamque interpretationem Evangelii Johannis, quod sane minime perfecit, quod, cum adhuc nonnulla adjicere meditaretur, quemadmodum & in aliis homiliarum libris, ut ipse testatur in epist. 224. ad Quodvultdeum, morte præoccupatus fuit, quamobrem ne in libris quidem Retractationum, in quibus universa opera sua Sanctus Vir memoravit, imo & ad germanam sui sententiam exegit, nullam ejus operis fecit mentionem. Non consonant codices universi in exhibenda operis inscriptione, alicubi enim dicitur *Tractatus in Johannem*, alibi: *Homiliæ in Johannem*, alibi: *Aurelii Augustini Doctoris Hipponensis Episcopi Homiliæ in Evangelium Domini Jesu secundum Johannem incipiunt, quas ipse colloquendo prius ad populum habuit, & inter loquendum a Notariis exceptas eo, quo habita sunt, ordine verbum ex verbo postea dictavit*. Ita monent Maurini Monachi, quibus veteres codices perspecti fuerunt. Hinc facile colligitur, qualis habenda sit hujus tractatus auctoritas. Idipsum dicendum est de sermonibus decem in epistolam Johannis ad Parthos, quos Possidius memoravit in indiculo cap. 9., cujus ea, quæ apud Gratianum extant, fragmenta, simul colligam hoc in loco, eo vel maxime quod sermones isti eodem anno fuere compositi, quo editus est tractatus in Evangelium, imo & inter sermones in Evangelium interjecti. Eos habuit Augustinus Paschali tempore, quo sollicitus maxime fuit, ut populum suum ad spirituale gaudium, & hilaritatem concitaret, quemadmodum ipse testatur in prologo eorundem sermonum, inflammando fideles ad mutuam charitatem, ac be-

Can. 1. dist. 8. nevolentiam, quam Johannes Apostolus in epistola sua prædicaverat. Itaque in primis ex tractatu 6. ad caput 1. Johannis depromtum legimus apud Gratianum canonem 1. dist. 8., ubi Augustinus videtur conqueri de Donatistis Hippone consistentibus, quod sibi prædia omnia Ecclesiastica adsererent, ac vindicarent. Quod quidem ait Sanctus Antistes parum sua interesse, utpote quod de rebus ageretur non divino, sed humano jure possessis. Gratianea lectio fere consonat cum editis Augustini codicibus, in quibus pro illis Gratiani verbis: *Quo jure defendis villas Ecclesiæ, divino, &c.* Et: *jura autem humana jura Imperatorum sunt*, potius legitur: *Quo jure defendis villas, divino &c.* Et: *jure ergo humano, jure Imperatorum*. Cetera jam satis fuerunt a Romanis Correctoribus emendata.

Can. 2. dist. 41. Canon 2. dist. 41. licet tribuatur Augustino, quasi depromtus ex ejus interpretatione in epistolam Johannis, ibidem tamen minime reperitur, quemadmodum jam recte animadverterunt Correctores Romani, una indicantes, pertinere potius illum ad librum 2. de vita contemplativa cap. 12. inter opera B. Prosperi, ubi eadem fere verba exhibentur. Ceterum adnotare non desinam, esse potuisse Gratiano, aut antiquioribus Collectoribus, verosimilem caussam, cur canonem Augustino adsererent, cum in expositione epistolæ Johannis tract. 3. plura Augustinus

gustinus expenderit ad eandem rem pertinentia, scilicet de recto rerum humanarum usu, ibi: *Vae tibi, si amaveris condita, & deserueris conditorem. Pulchra tibi sunt, sed quanto est pulchrior, qui ista formavit? Intendat charitas vestra, similitudinibus enim potestis instrui, ne subrepat vobis Satanas, dicens, quod solet dicere: Bene sit vobis in creatura Dei. Quare illa fecit, nisi ut bene vobis esset? Et inebriantur, & pereunt, & obliviscuntur Creatorem suum, dum non temperanter, sed cupide utuntur, Creator contemnitur; de talibus dicit Apostolus: coluerunt, & servierunt creaturae potius, quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Non te prohibet Deus amare ista, sed non diligere ad beatitudinem, sed adprobare, & laudare, ut ames Creatorem.* Ecquidem siquis haec cum verbis memorati canonis conferat, eandem fere inveniet utrobique sententiam.

Canon 1. dist. 81. legitur in tractatu 41. in Johannem, ubi tamen adnotandum est, ea, quae leguntur in vers. *Crimen*, esse iis, quae antea apud Gratianum exhibentur, praeponenda, ut Gratianea editio cum Augustini editionibus consonet. *Can. 1. dist. 81.*

Canon 7. dist. 86. habetur in tract. 100. ad caput 16. Johannis, ubi Augustinus interpretatus Christi verba de Spiritu S. loquentis *ille me clarificabit*, sive *glorificabit*, tradidit, generaliter laudis nomen bifariam apud homines intelligi, primo de laude per errorem data, veluti cum ab hominibus etiam minus decora laudantur, ex. gr. cum laudibus excipiuntur histriones mimicis artibus intenti (atque huc pertinet memorati canonis sententia), secundo cum pro merito laus exhibetur, qualem deinde eam esse concludit, quam ex virtute advenientis Sancti Spiritus se Christus esse praedixerat accepturum. *Can. 7. dist. 86.*

Canon 30. cau. 1. qu. 1. legitur in tract. 5. ad caput 1. Evangelii Johannis, ubi Augustinus tradit, justos quidem ex Christi praecepto eos esse debere, qui ad Ecclesiastica ministeria eliguntur, nihilominus tamen non contaminari Sacramenta Christi, si ab improbis dispensentur. Integra Augustini verba, ad quae exigendus erit paullo corruptus Gratiani canon, haec sunt: *Si fuerit minister justus, computo illum cum Paullo, computo illum cum Petro, cum istis computo justos ministros, quia vere justi ministri gloriam suam non quaerunt, ministri enim sunt, pro judicibus haberi nolunt, spem in se poni exhorrescunt. Ergo computo cum Paullo justum ministrum. Quid enim dicit Paullus? Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui vero fuerit superbus minister, cum Diabolo computatur, sed non contaminatur donum Christi. Quod per illum fluit, purum est &c.* Omitto reliqua, quia eadem ipsa sunt, quae Romani Correctores jam ad calcem ejusdem canonis adjecerunt. Haec, & plura similia adversus Donatistas dicta leguntur in can. 39. dist. 4. de consecr. *Can. 30. cau. 1. qu. 1.*

Ad eandem rem pertinere videtur canon 46. cau. 1. qu. 1., cujus verba leguntur in cap. 1. tract. 5. in Johannem, ibi: *Dedit Judas* (subaudi baptismatis Sacramentum), *& non baptizatum est post Juda: Dedit Johannes, & baptizatum est post Johannem; quia si datum est a Juda, baptisma Christi erat, quod autem a Johanne datum est, Johannis erat. Non Judam Johanni, sed baptismum Christi etiam per Judae manus datum baptismo Johannis etiam per manus Johannis dato recte praeponimus.* Et post pauca: *Quos enim baptizavit Johannes &c.* Reliqua integra habentur apud Gratianum, cum quibus etiam conferre juvabit, quae descripta sunt in can. 26. & 39. conf. dist. 4. & laudato can. 30. cau. 1. qu. 1. *Can. 46. cau. 1. qu. 1.*

Can. 54. & 56. cau. 1. qu. 1.

Nihil singulare animadvertendum occurrit seu ad canonem 54., seu ad canonem 56. cau. 1. qu. 1. Consonat uterque cum integris Augustini codicibus, prior cum capite 11. tractatus 80., posterior cum capite 3. tractatus 13.

Can. 30. cau. 2. qu. 7.

Parum congruit Gratiani proposito canon 30. cau. 2. qu. 7., qui legitur in cap. 1. tract. 6. in Evangelium Johannis. Hæc adjecta fuit epigraphe in editionibus Gratianeis: *Non Episcopi nomen, sed vita reverentiam meretur*. At vero aliud eo in loco tractabat Augustinus, ubi comparabat Schismaticos cum Catholicis, similitudine quadam inducta corvorum, & columbarum, sub nomine corvorum Schismaticos, columbarum Catholicos designaturus, his verbis: *Si ergo sic oportebat demonstrari Spiritum Sanctum venientem super Dominum* (videlicet sub specie columbæ), *ut intelligat unusquisque, si habeat Spiritum Sanctum, simplicem se esse debere, sicut columbam, habere cum fratribus veram pacem, quam significant oscula columbarum. Habent enim oscula & corvi; sed in corvis falsa pax, in columba vera pax. Non omnis ergo, qui dicit, Pax vobiscum, quasi columba audiendus est, unde ergo discernuntur oscula corvorum ab osculis columbarum? Osculantur corvi, sed laniant: a laniatu innocens est natura columbarum. Ubi ergo laniatus, non est vera in osculis pax. Illi habent veram pacem, qui Ecclesiam non laniaverunt: Nam corvi de morte pascuntur: Hoc columba non habet: de fructibus terræ vivit, innocens ejus victus est*.

Can. 36. cau. 2. qu. 7.

Canon 36. cau. 2. qu. 7. integer legitur in tract. 30. ad caput 6. Johannis, ubi Augustinus docebat, in judiciis non habendam esse personarum rationem, sed potius caussæ justitiam perpendendam; neque enim, ajebat, patre adversus filium contendente, patri favendum erit temere litiganti, ne paternæ reverentiæ quidquam detrahi videatur.

Can. 19. cau. 8. qu. 1.

Can. 19. cau. 8. qu. 1. legitur ad expositionem capitis 10. Johannis tract. 46. ad illa Christi verba: *Ego sum Pastor bonus*; sed ubi Gratianus exorditur: *Sunt in Ecclesia quidem præpositi*, legendum erit: *Sunt in Ecclesia quidam præpositi &c.*

Can. 33. & 85. cau. 11. qu. 3.

De canone 33. cau. 11. qu. 3. nihil est, quod specialiter sit animadvertendum. Legitur integer in tract. 28. ad caput 7. Johannis. At in verbis canonis 85. eadem caussa, & quæstione observandum est, illa ad duo Augustini disjuncta monumenta exigi oportere. Nam quod in principio legitur, referendum est ad tract. 113. in caput 18. Johannis, ubi sermo fit de Petro Apostolo, qui, testante Evangelista, se Christum ignorare professus fuerat; quam ad rem ait Augustinus: *Sane in ista, quæ jam cœpta est, negatione Apostoli Petri debemus advertere, non solum ab eo negari Christum, qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam, qui cum sit, negat se esse Christianum &c.* Reliqua, quæ apud Gratianum legimus, cum Augustini codicibus consonant. Versiculus autem *timendo* referendus est ad tractatum 66. ad interpretationem capitis 14. Johannis, ubi quoque explicatur dictum Petri Domino promittentis, se moriturum prius, quam Dominum abdicaturum.

Can. 12. & 17. cau. 12. qu. 1.

Canones 12. & 17. cau. 12. qu. 1. recte consonant cum editis Augustini codicibus, scilicet prior cum tract. 50. ad caput 12., posterior cum tract. 62. ad cap. 13. Johannis.

Can. 11. cau. 22. qu. 2.

Canon 11. cau. 22. qu. 2. referendus est ad tractationem 43. ad cap. 8. Johannis de illis Christi verbis: *Ego novi eum*, (scilicet Patrem); *& si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax*; ad quæ ait Augustinus: *Secundum carnem judicantibus potuit & hinc arrogans videri, quia dixit: ego novi eum. Sed videte*

quid

quid sequatur: Si dixero, quia non novi eum, ero similis vobis mendax: Ergo arrogantia non ita caveatur, ut veritas relinquatur; quibus verbis ita descriptis facile erit integram Augustini sententiam consequi.

Canon 3. cau. 23. qu. 4. legitur eisdem omnino verbis in tract. 5e. ad cap. 12. Johannis paullo ante verba canonis 12. cau. 12. qu. 1., cum quo erit ille conferendus, cum utrobique eadem materies pertractetur. Can. 3. cau. 23. qu. 4.

Canon 39. cau. 23. qu. 4. legitur in tract. 10. ad caput 2. Johannis, ubi tamen nonnulla sunt, quæ apud Gratianum omittuntur. Nam pro illis verbis, *Verberetur Agar, & ponat cervicem*, legendum est: *Verberetur Agar, cognoscat se Agar, & ponat cervicem*. Item post illa verba: *Unde spiritualiter nati sunt*, hæc erunt adjicienda: *Legimus Danielis visiones, & gesta prophetica. Tres pueri in igne laudaverunt Dominum. Miratus est Nabucodonosor Rex laudantes Deum pueros, & circa eos ignem non nocentem. Et cum admiratus esset, quod ait Nabucodonosor Rex, non vel Judæus, vel circumcisus ille, qui statuam suam erexerat, & ad eam adorandam omnes coegerat, tam laudibus trium puerorum commotus, ubi vidit majestatem Dei præsentis in igne, quid ait? Et ego proponam decretum omnibus tribubus, & linguis in omni terra. Quale decretum? Quicumque dixerint blasphemiam &c.* Præterea post verba illa *a gehennarum igne liberatur*, hæc alia erunt adjicienda: *Nam tres illi pueri, fratres mei, liberati sunt ab igne temporali, numquid non ipse est Deus Machabæorum, qui & trium puerorum? Illos ab igne liberavit, illi in tormentis igneis corpore defecerunt, sed in legitimis mandatis animo permanserunt. Illi aperte liberati sunt, occulte coronati sunt. Plus est liberari de flamma gehennarum, quam de fornace potestatis humanæ. Si ergo Nabucodonosor Rex laudavit, & prædicavit, & gloriam dedit Deo, quia liberavit de igne tres pueros, & tantam gloriam dedit, ut decretum mitteret per regnum suum: quicumque dixerint blasphemiam in Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, in interitum erunt, & domus eorum in perditionem, quomodo isti Reges non moveantur &c.* Post sententiam Augustini ita ad integros codices exactam, nemo erit qui commode Gratianeum canonem non interpretetur, & facile non intelligat, agi ibidem de Donatistis, qui, quoniam diu in Ecclesia Dei turpiter grassabantur, erant publicorum Magistratuum sententia gravissime coercendi, imo & a malo avocandi. Can.39. cau. 23. qu. 4.

Canon 36. cau. 23. qu. 5. legitur eisdem omnino verbis in tractatu 7. in epistolam Johannis. Can.36. cau. 23. qu. 5.

Canon 6. cau. 24. qu. 1. referendus est ad tractatum 50. in Johannem, ubi Augustinus expendit verba Christi Judam alloquentis: *Me autem non semper habebitis*, quæ sane ait æque ad proditorem Apostolum, ac ad reliquos improbos homines pertinere; atque ad eam rem demonstrandam similitudinem adfert petitam ex verbis directis ad Apostolum Petrum, *quæcumque ligaveris &c. quæcumque solveris &c.*, ut, quemadmodum dum ista Petrus audivit, Sanctam Ecclesiam repræsentavit, ita illa audita abs Juda perfidos homines omnes afficerent. Huc sane spectat integer Gratiani canon, cujus sententiam magis intelliget, quicumque ex Augustini codicibus in fine canonis ista subjiciet: *In Judæ persona significati sunt in Ecclesia mali, ipsis dictum est: me autem non semper habebitis*. Adnotandum præterea est, pro illis Gratiani verbis, *utique quæ in terra ligantur*, legi apud Augustinum, *ut quæ in terra ligantur*. Can. 6. can. 24. qu. 1.

Ex duobus Augustini monumentis ajunt Correctores Romani, se emendavisse canonem 2. cau. 32. qu. 4., scilicet tum in tractatu 11. in Johannem, tum ex Can. 2. cau. 32. qu. 4.

lib. 1. de Baptismo contra Donatistas cap. 16. & 17. Sane priora canonis verba leguntur in memorato tract. 11., quemadmodum & verba vers. *Invenimus*, & vers. *Invenis*, qui tamen ita exhibendus erit ex integris Augustinianorum codicum exemplaribus: *Jam ergo invenimus, fratres, & de bonis bonos de libera Isaac, & de malis malos de ancilla Ismael. De bonis malos Esau de Rebecca, & de malis bonos ubi invenimus? Restat Jacob, ut in tribus Patriarchis quatuor genera istorum perfectio concludatur. Habuit uxores Jacob liberas, habuit ancillas. Pariunt liberæ, pariunt & ancillæ, & fiunt duodecim Israel. Si numeres omnes, de quibus nati sunt, non omnes de liberis, non omnes de ancillis, sed tamen omnes ex uno semine. Quid ergo fratres mei? Numquid qui nati sunt de ancillis, non simul possederunt terram promissionis cum fratribus suis? Invenimus ibi bonos filios Jacob natos de ancillis, & bonos filios Jacob natos de liberis &c.* Reliqua recte exhibentur apud Gratianum, usque ad illa verba: *Confirmavit ei a Domino Angelus dictum uxoris ejus.* Quæ deinde sequuntur, depromta sunt ex lib. 1. de Baptismo contra Donatistas cap. 16. & 17., ubi eadem omnino verba leguntur, subjecta, quemadmodum jam animadverterunt Romani Correctores, verbis illis, quæ describuntur in can. 151. de conf. dist. 4., *Et in libro tuo omnes scribentur.*

Can. 23. de pœn. dist. 1. In canone 23. de pœn. dist. 1. non quidem ipsa Augustini verba exhibentur, sed potius paucis perstricta sententia ex pluribus Augustini monumentis derivata, nimirum ex tractatu 114. in Johannem, ex enarrationibus in psalmos 56. & 63., & ex lib. 3. de consensu Evangelistarum cap. 13., quorum locorum testimonia hic integra non refero, vel quod admodum prolixa sunt, vel quod nihil aliud pluribus exhiberetur, quam quod paucis in Gratianeo canone contineatur. Eadem ipsa Gratiani verba primus videtur descripsisse Regino in lib. 2. cap. 49. de Ecclesiast. discipl., sub nomine Fulgentii Ferrandi, in cujus tamen operibus huc usque editis nihil tale invenitur, primus nomine Augustini retulit Burchardus lib. 6. cap. 31.

Can. 27. de pœn. dist. 1. Canon 27. de pœn. dist. 1. legitur eisdem fere verbis apud Augustinum in tract. 42. in Johannem. Dixi eisdem fere verbis, quia pro illis Gratianeis *Machæra acuta* legitur in codicibus Augustini *Gladius acutus*, quibus canonis editio magis consona redditur recentiori Divinæ Scripturæ editioni.

Can. 3. de pœn. dist. 2. Canon 3. de pœn. dist. 2. habetur in tract. 8. in epistolam Johannis, ubi Augustinus antithesim quandam intet virtutem charitatis, & vitium cupiditatis instituebat, his verbis: *Radicata est cupiditas? Species potest esse bonorum factorum, vere opera bona esse non possunt. Radicata est charitas? Securus esto, nihil male procedere potest.*

Can. 8. de pœn. dist. 2. Canon 8. de pœn. dist. 2. jam a Romanis Correctoribus exhibitus est ad integros Augustini libros exactus, nimirum ad tractatum 3. in eandem Johannis epistolam. Priora tamen canonis verba Romani Correctores omiserunt, ita describenda. *Unctionis Sacramentum est virtus ipsa invisibilis; unctio invisibilis Spiritus Sanctus: unctio invisibilis charitas illa est &c.*

Can. 16. vers. Siqui can. 17. & 18. de pœn. dist. 2. In eandem Johannis epistolam tract. 5. legitur canon 16. vers. *Siquis* eisdem omnino verbis, ubi multo post etiam legitur canon 18. eadem dist., ibi: *Interrogatis vos, & dicitis mihi, quomodo possum habere istam charitatem? Noli cito de te desperare. Forte nata est, sed nondum perfecta est, nutri eam, ne effocetur.* Præterea in eandem epistolam Johannis tract. 9. legitur canon 17. dist. 2. de pœn., cujus verba jam a Romanis Correctoribus emendata exhibentur.

De

De canone 7. de pœn. dist. 3. nihil singulare adnotandum occurrit. Habetur ille in tract. 124. in Evangelium Johannis. Can. 7. de pœn. dist. 3.

Canon 11. de pœn. dist. 4. legitur in tract. 68. in Johannis Evangelium ad verba cap. 14. vers. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Ad hoc caput sibi objicit Sanctus Vir, quomodo intelligendus sit Christus, qui se locum ait paraturum, quando jam dixerat multas esse mansiones. Ait autem, mansionum nomine divinam æternam prædestinationem designari, quæ tamen adhuc sit complenda per operationem divinam, qua loca præparari dicuntur. Verba Gratiani adhuc dissonant in aliquibus a verbis Augustini, quæ hoc in loco describam. Ait S. Vir de Christo Domino: *Quo vadit, & parat locum, si jam multæ mansiones sunt, si quominus dixissem vado parare; aut si adhuc parandus est, cur non merito dixisset, vado parare? An istæ mansiones & sunt, & parandæ sunt? . . . . . Ergo & fecit ea, & facturus est ea, nam neque facta sunt, si ipse non fecit, neque futura sunt, si ipse non fecerit. Fecit ergo ea prædestinando, facturus est operando, sicut discipulos quando elegerit satis indicat Evangelium, tunc utique quando eos vocavit, & tamen ait Apostolus, elegit nos ante mundi constitutionem, prædestinando utique, non vocando; quos autem prædestinavit, illos & vocavit, . . . Parat quodammodo mansiones mansionibus parando mansores, quippe cum dixerit: in domo patris mei mansiones multæ sunt, quid putabimus esse domum Dei, nisi templum Dei? Quid autem sit, interrogetur Apostolus, & respondeat: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos; hoc est etiam regnum Dei, quod filius traditurus est Patri &c.* Can. 11. de pœn. dist. 4.

Ex duobus Augustini monumentis compositus est canon 47. de cons. dist. 2., quemadmodum jam animadverterunt Romani Correctores. In primis enim in tract. 25. in Johannem ita legitur: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. Hoc est ergo manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Ut quid paras dentem, & ventrem? Crede & manducasti.* Deinde in tractatu 26. ista habentur: *Credere enim in eum, hoc est manducare panem vivum. Qui credit in eum, manducat, invisibiliter saginatur, quia & invisibiliter renascitur.* Postrema hæc verba iterum apud Gratianum exhibentur in can. 59. de cons. dist. 2. in principio. Cetera vero, quæ sequuntur in vers. *& qui manducat*, usque ad illa *dum ejus mandata servat*, apud Augustinum desiderantur; ceterum continent paucis expressam Augustini sententiam, qualis fusiore stilo explicatur in tractatu 26. & 27. in Johannem, ubi totus erat Sanctus Doctor adversus Schismaticos, ut traderet, manducare Corpus Christi eo potissimum referri, ut servaretur unitas fidei, & Divina præcepta minime negligerentur. Postrema verba versiculi *Ad altare* habentur in lib. sententiarum Prosperi cap. 189., de quo libro suo loco agendum erit. Referri ea etiam commode possunt ad illud, quod tradidit Augustinus in enarratione in Psalmum 42., ibi: *Introibo ad Altare Dei. Est enim quoddam sublime altare invisibile, quo non accedit injustus. Ad illud altare ille solus accedit, qui ad istud securus accedit: Illic inveniet vitam suam, qui in isto discernit caussam suam.* Can. 47. & 59. de cons. dist. 2.

Canon 63. de cons. dist. 2. legitur in tract. 26. ad caput 6. Evangelii Johannis, his verbis: *O Sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis! Qui vult vivere, habet ubi vivat, accedat, incorporetur, ut vivificetur.* Et paullo infra: *Hunc itaque cibum & potum societatem vult intelligi corporis, & membrorum* Can. 63. & 64. de cons. dist. 2.

brorum suorum, quod est Sancta Ecclesia in prædestinatis & vocatis, & justificatis, & glorificatis sanctis & fidelibus ejus. In eodem tractatu paullo ante verba modo descripta leguntur verba canonis 64. eadem distinct., quæ jam fuerunt ad integritatem codicum Augustini a Correctoribus Romanis exacta.

Can. 66. & 81. de cons. dist. 2. Jam Romani Correctores animadverterunt, canonem 66. de conf. dist. 2. non verbo tenus referri apud Gratianum, qualis legitur apud Augustinum, sed paucis perstrictam Sancti Antistitis continere sententiam. Verba Augustini sunt tum in tractatu 6., tum in tract. 62. in Evangelium Johannis. In tract. 6. *Et sancta possunt obesse; in bonis enim sancta ad salutem insunt, in malis ad judicium. Certe enim, fratres, novimus, quid accipiamus, & utique sanctum est, quod accipimus, & nemo dicit: non est sanctum: & quid Apostolus? Qui autem manducat, & bibit indigne, judicium sibi manducat, & bibit, non ait, quia illa res mala est, sed quia ille malus male accipiendo ad judicium accipit bonum, quod accipit. Non enim mala erat bucella, quæ tradita est Judæ a Domino. Absit. Medicus non daret venenum, salutem medicus dedit, sed indigne accipiendo ad perniciem accepit, quia non pacatus accepit.* In tractatu 62. *Quid ergo miraris, si datus est Judæ panis Christi, per quem manciparetur Diabolo, cum videas e contrario datum Paullo Angelum Diaboli, per quem perficeretur in Christo? Ita & malo bonum obfuit, & malum bono profuit.* Sed præterea nonnulla etiam lego his similia in tractatu 26. ibi: *Quam multi de altari accipiunt, & moriuntur, & accipiendo moriuntur, unde dicit Apostolus: judicium sibi manducat, & bibit. Nonne bucella dominica venenum fuit Judæ? Et tamen accepit, & cum accepit, in eum inimicus intravit, non quia malum accepit, seu quia bonum male malus accepit.* Ad hunc ipsum tractatum 26. in Johannem pertinet canon 81. de conf. dist. 2., verbis tamen paullo aliter dispositis, ac legantur apud Gratianum, ibi: *Apostolum audi: nolo enim vos, inquit, ignorare, fratres, quia Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes per Moysem baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritalem manducaverunt. Spiritalem utique eandem, nam corporalem alteram, quia illi manna, nos aliud. Spiritualem vero, quam nos, sed Patres nostri, non Patres illorum, quibus nos similes sumus, non quibus illi similes fuerunt. Et adjungit: & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Aliud illi, aliud nos, sed specie visibili quidem, tamen hoc idem significante virtute spirituali.*

Can. 1. de cons. dist. 4. Canon 1. de conf. dist. 4. editus est ab auctore glossæ ordinariæ, atque ideo nomine Augustini laudatus, quia in eadem glossa ordinaria nonnulla Augustini fragmenta recensentur ante verba memorati canonis 1. Ceterum apud Augustinum non absimilis sententia reperitur in enarratione in Psalmum 134., ibi: *Nemo incipit bene vivere, nisi a fide. Fides ergo nostra in primogenitis nostris est. Quando custoditur fides nostra, cetera subsequi possunt. Nam quod purgantur homines quotidie proficiendo in melius, meliusque vivendo ipso interiore homine renovato de die in diem, sicut dicit Apostolus: Et si exterior noster homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem, ideo fit, quia primogenita fides vivit, de qua primogenita fide & Apostolus ait: Non solum autem, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes &c.*

Can. 26. de cons. dist. 4. Canon 26. de conf. dist. 4. legitur in tract. 5. in Evangelium Johannis, sed verbis paullo aliter dispositis, nam quod attinet ad priorem canonis partem, continet illa sententiam Augustini, quæ fusius in tractatu explicatur, ibi: *Dominus autem Jesus Christus baptismum suum noluit alicui dare, non ut nemo baptizaretur*

baptismo

baptismo Domini, sed ut semper ipse Dominus baptizaret; id actum est, ut per Ministros Dominus baptizaret, idest, ut quos Ministri Domini baptizaturi erant, Dominus baptizaret, non illi. Aliud est enim baptizare per ministerium, aliud baptizare per potestatem. Baptisma enim tale est, qualis est ille, in cujus potestate datur, non qualis est ille, per cujus ministerium datur. Post multa cum tradidisset Augustinus, Dominum quidem Jesum in aliquibus notum fuisse Johanni Baptistæ, in aliquibus tamen non satis, & undecumque notum, his verbis orationem conclusit: *Discit Johannes eum, quem noverat, sed in eo discit, in quo eum non noverat. Et quid noverat? Dominum. Quid non noverat? Potestatem &c.* Reliqua apud Gratianum exhibentur usque ad illa verba, *ubi benevolus est Judex*. Versiculus *neque qui plantat* ex Apostolo Paullo apud Augustinum paullo infra refertur, & quidem post verba versiculi *Ego dico*, quæ sane erant præponenda. Porro verba ejusdem versiculi *Ego dico* jam restituta fuerunt ad integros codices a Romanis Correctoribus. Denique versiculus *non timeo* legitur post multa, & prope finem tractatus.

De Canone 27. de conf. dist. 4., nihil singulare animadvertendum occurrit. Legitur ille eisdem omnino verbis in tractatu 6. in Evangelium Johannis. *Can. 27. de conf. dist. 4.*

Verba priora canonis 39. de conf. dist. 4. jam recensui superius ad canonem 26. de conf. dist. 4., sunt enim verbis canonis ejusdem jungenda juxta editionem tractatus 5. in Evangelium Johannis, ubi etiam prope finem leguntur verba versiculi *Ergo baptizabat*. At vero versiculus *Per hanc enim potestatem* legitur in sequenti tractatu 6., ad quem jam Romani Correctores Gratianum exegerunt. Versiculus *Jam vos mundi* habetur in tract. 80., cujus verba proxime præcedunt ea, quæ descripta fuerunt in canone 54. cau. 1. qu. 1. Præterea verba versiculi *Si fuerit* jam superius ego exhibui ad canonem 30. cau. 1. qu. 1. ex tract. 5. depromta, ex quibus adparet, vice illorum *pro ducibus* legendum fuisse *pro judicibus*. *Can. 39. de conf. dist. 4.*

Canon 140. de conf. dist. 4. legitur in tract. 121. in Evangelium Johannis ad interpretationem verborum Christi Domini, quibus Apostolos allocutus fuerat post suam resurrectionem, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* *Can. 140. de conf. dist. 4.*

Canon 25. de conf. dist. 5. habetur eisdem omnino verbis in tract. 17. ad caput 5. Johannis. Adjicio post hæc ad canonum omnium ex hisce tractatibus depromtorum coronidem, quoniam multa ibidem pertractata sunt ad Sacramentum Eucharistiæ pertinentia, quibus Augustinus ut plurimum Eucharisticum cibum & potum spiritualiter explicat, perperam Sanctum Doctorem, ejusdemque sententias ab Etherodoxis recentioribus fuisse detortas, quasi de Corporis & Sanguinis Christi præsentia in Eucharistia Sanctus Vir dubitasse quoquomodo videatur. Consideranda erant adjuncta & temporum & personarum, quibus, & contra quas Augustinus orabat, & ad eadem adjuncta erant eædem sententiæ exigendæ. Quoties autem id fiat, adparebit potissimum Augustini scopum fuisse, quemadmodum initio præfabar, ut populum Hipponensem diro schismate concussum, & hinc illinc exagitatum ad unitatem, atque animorum consensionem adduceret; hinc nemo mirabitur, si tradiderit, qui unitatem fidei servat, eum vere Corpus Christi, & Sanguinem sumere, quasi diceret, frustra, imo etiam improbe & indigne Eucharistiam suscipi, quando unitas Ecclesiæ non servatur. *Can. 25. de conf. dist. 5.*

De

De Commentariis in epistolas Apostoli Paulli.

Can. 17. cau. 23. qu. 4. Etsi nulla extent Augustini singularia Commentaria in epistolas Paulli ad Corinthios, Gratianus tamen quædam exhibuit, velut ex eisdem Commentariis depromta. Is in primis est canon 17. cau. 23. qu. 4., qui potius referendus est ad sermonem in veteribus editionibus 50., in recentioribus 351. de utilitate agendæ pœnitentiæ, ubi hæc verba leguntur: *Nos vero a communione prohibere quemquam non possumus (quamvis hæc prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis) nisi aut sponte confessum, aut in aliquo, sive Sæculari, sive Ecclesiastico judicio nominatum, atque convictum. Quis enim sibi utrumque audeat assumere, ut cuiquam ipse sit & accusator, & judex? Cujusmodi regulam etiam Paullus Apostolus in eadem ad Corinthios epistola breviter insinuasse intelligitur, cum quibusdam talibus commemoratis criminibus Ecclesiastici judicii formam ad omnia similia ex quibusdam daret. Ait enim: Scripsi vobis in epistola, non commisceri fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut idolis servientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exire. Non enim possunt homines in hoc mundo viventes, nisi cum talibus vivere, nec eos possunt lucrifacere Christo, si eorum colloquium convictumque vitaverint. Unde & Dominus cum publicanis, & peccatoribus comedens, non est opus, inquit, sanis medicus, sed male habentibus; non enim veni vocare justos, sed peccatores, & ideo sequitur Apostolus, & adjungit: Nunc autem scripsi vobis, non commisceri. Siquis frater nominatur aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere. Quo enim mihi de his, qui foris sunt, judicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos judicatis? De his autem, qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum a vobis ipsis. Quibus verbis satis ostendit, non temere, aut quomodolibet, sed per judicium auferendos esse malos ab Ecclesiæ communione, ut si per judicium auferri non possunt, tolerentur potius, ne perverse malos quisque evitando ab Ecclesia ipse discedens, eos, quos fugere videtur, vinciat ad gehennam.* Et paullo infra: *Noluit enim hominem ab homine judicari ex arbitrio suspicionis, vel etiam extraordinario usurpato judicio, sed potius ex lege Dei secundum ordinem Ecclesiæ, sive ultro confessum, sive accusatum, atque convictum.* Integra Augustini verba ideo descripsi, ut ex iis deinde Gratianeus canon suppleatur, aut emendetur, cum apud eundem Collectorem nonnisi paucis perstricta Sancti Doctoris sententia recenseatur.

Can. 13. cau. 31. qu. 1. Præterea quæ in canone 13. cau. 31. qu. 1. recensentur sub nomine Augustini epistolam ad Corinthios interpretantis, referenda sunt ad librum de bono viduitatis cap. 12., cujus non verba descripsit Gratianus, sed potius sententiam paucis perstrinxit. Verba ipsa Augustini hæc sunt: *De tertiis, & de quartis, & de ultra pluribus nuptiis solent homines movere quæstionem; unde, ut breviter respondeam, nec ullas nuptias audeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Sed ne cuiquam brevitas hujus responsionis meæ forte displiceat, uberius disputantem reprehensorem meum audire paratus sum. Fortassis enim adfert aliquam rationem, quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ damnentur. Nam ego, sicut in exordio sermonis hujus admonui, non audeo plus sapere, quam oportet sapere. Quis enim sum, qui putem definiendum, quod nec Apostolum video definisse? Ait enim: mulier alligata est, quamdiu vir ejus vivit; non dixit primus, aut secundus, aut tertius, aut quartus, sed mulier,*

mulier, inquit, alligata est, quamdiu vir ejus vivit, si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit. Quid huic sententiæ, quantum ad hanc rem attinet, addi, vel detrahi possit ignoro. Deinde ipsum quoque Apostolorum, ac nostrum Magistrum, & Dominum audio Sadducæis respondentem, cum proposuissent mulierem non univiram, vel biviram, sed si dici potest, septiviram in resurrectione, cujus futura esset uxor. Increpans enim eos, ait, erratis non scientes scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim nec nubent, nec uxores ducent; non enim incipient mori, sed erunt æquales Angelis Dei. Eorum itaque resurrectionem commemoravit, qui resurgent ad vitam, non qui resurgent ad pœnam. Potuit ergo dicere: erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei; in illa enim resurrectione multinubæ istæ esse non poterunt, deinde addere, quia nec aliqua ibi nubit. Sed nec ipsam, ut videmus, tot maritorum mulierem ulla suæ sententiæ significatione damnavit. Quapropter nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties voluerit viris mortuis nubat femina; nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ auctoritatem quotaslibet nuptias audeo condemnare. Quod autem dico univiræ viduæ, hoc dico omni viduæ: Beatior eris, si sic permanseris. Ceterum adhuc hoc in loco observandum erit, num revera liber de bono viduitatis sit Augustini; quod infra discutiendum proponetur.

Legitur etiam apud Gratianum sub nomine Augustini Paulli ad Corinthios epistolam expendentis canon 3. cau. 32. qu. 7., verum ille potius referendus erit ad librum 1. de sermone Domini in monte cap. 16., ex quo eadem verba descripsit Regino in lib. 2. de Eccl. discipl. cap. 105. Quærit ibidem Sanctus Antistes, num, cum dixisset Dominus in Evangelio, caussa fornicationis uxorem posse a viro dimitti, nomine fornicationis etiam illa intelligeretur, quam admittere dicuntur, qui idola colunt; quam ad rem quæstionem ex verbis Apostoli Paulli dirimendam scribit, ibi: *Consulamus Apostolum, ne aliquid temere dicamus. His, qui sunt in conjugio, inquit, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere &c.* Reliqua habentur integra apud Gratianum usque ad versiculum *Dominus autem*; nonnulla tamen post illa verba *aut reconcilietur uxori,* omissa fuerunt a Gratiano, ea nimirum, in quibus subjicit Augustinus, fornicationis nomine etiam idololatriam intelligi, & ob eandem uxorem posse dimitti, post quæ ita prosequitur: *Quia scilicet idololatria, quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superstitio fornicatio est. Dominus autem permisit caussa fornicationis uxorem dimitti, sed quia permisit, non jussit, dedit locum Apostolo monendi, ut qui voluerit, non dimittat uxorem infidelem, quo sic fortassis possit fieri fidelis.* Ad hanc autem sententiam ita expressam exigendus erit postremus ille Gratiani versiculus. Ceterum suam hanc sententiam aut retractavisse, aut moderatum fuisse eundem Augustinum liquet ex iis, quæ superius jam animadverti ad canonem 5. cau. 28. qu. 1., cum quo sane laudatus canon 3. erit jungendus. Can. 3. cau. 32. qu. 7.

Edidit Augustinus singulare commentarium in epistolam Paulli ad Galatas, cujus ipse meminit in lib. 1. Retractationum cap. 24. Ex eo depromtus est versiculus *Intelligat lector* canonis 17. cau. 26. qu. 7., scilicet ex capite 4. ad vers. 10. & 11., ubi Paullus Galatas objurgabat, quod *dies observarent, & menses, & tempora, & annos*, quæ Sanctus Antistes interpretatus ait, non solum ad Judæos pertinere, verum etiam ad Gentiles, ita ut superstitiosa temporum observatio in omnibus omnino personarum generibus sit improbanda. Corruptam Gra- Can. 17. vers. 1. cau. 26. qu. 7.

tiani editionem jam emendaverunt Romani Correctores, post quorum operam nihil hac in parte adjiciendum superest.

Can. 2. dist. 26. & can. 2. cau. 28. qu. 3. Memoravit Gratianus in inscriptione tum canonis 2. dist. 26., tum canonis 2. cau. 28. qu. 3. commentarium Augustini in epist. Paulli ad Titum, cujus tamen nominis liber nullus extat apud Sanctum Antistitem. Potius iidem canones, in quibus eadem ipsa sententia describi videtur, referendi sunt ad librum Augustini de bono conjugali, de quo inferius agendum erit, ubi hæc exhibentur in cap. 18. *Sacramentum nuptiarum temporis nostri sic ad unum virum, & ad unam uxorem redactum est, ut Ecclesiæ dispensatorem non liceat ordinare, nisi unius uxoris virum, quod acutius intellexerunt, qui nec eum, qui catechumenus, vel Paganus habuit alteram, ordinandum censuerunt, quia de Sacramento agitur, non de peccato; nam in Baptismo peccata omnia dimittuntur, & qui dixit: si nupserit virgo, non peccat, satis declaravit, nuptias non esse peccatum. Propter sanctitatem autem Sacramenti, sicut femina, etiamsi catechumena, vitiata est, non potest post Baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurde visum est, eum, qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisse, sed normam quandam Sacramenti amisisse, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis Ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc sicut plures uxores antiquorum Patrum significaverunt futuras nostras ex omnibus gentibus Ecclesias uni viro subditas Christo, ita noster Antistes unius uxoris vir significat ex omnibus gentibus unitatem uni viro Christo subditam.* Et paullo post: *Itaque sicut duobus, pluribusque servire, sic a viro vivo in alterius transire connubium nec tunc licuit, nec nunc licet, nec unquam licebit: apostatare quippe ab uno Deo, & ire in alterius adulterinam superstitionem, semper est malum.* Sic emendatis Gratiani canonibus animadvertendum est, plurimum ad hanc rem explicandam facere posse ea, quæ superius tradidi ad interpretationem monumentorum Ambrosii in can. 4. & 5. dist. 26.

De libro Quæstionum veteris, & novi Testamenti.

Librum quæstionum veteris, & novi testamenti jam inter apocrypha Augustini monumenta recensuerunt Maurini Monachi, illum rejicientes in appendicem tomi 3. hac adjecta censura: *Hoc opus Augustino abjudicant eruditi quique.* Quod quidem facile constat non solum ex eo, quod ille ab Augustino in libris Retractationum neutiquam recognoscatur, ubi ceteroquin omnia opera sua fere commemorat, verum etiam ex eo, quod vel stylus ab Augustiniano sit valde dissimilis, vel sententiæ germanis Augustini sententiis opponantur, quemadmodum laudati Maurini Monachi perspicue demonstraverunt. Non opus est singula hoc in loco recensere, ubi communis est in hac re eruditorum consensus. Siquæ in Gratianeis canonibus occurrent, adnotabo. Ex eo libro depromtus est canon

Can. 16. dist. 37. 16. dist. 37., nimirum ex quæst. 67., ubi ita legitur: *Quid est, quod in Cruce positus Salvator ait: Pater ignosce illis; non enim sciunt, quid faciunt; si enim nesciunt, quid est, quod ignoscitur; maxime cum dicat Rex Abimelech ad Deum: numquid gentem ignorantem perdes? Non omnis ignorans &c.* Reliqua, quæ sequuntur, integra apud Gratianum reperies.

In

In quæstione ultima, seu 127. prope finem legitur canon 10. dist. 88. ubi auctor expendens verba illa Paulli ad Timotheum 1. cap. 5. vers. 14. *volo adolescentulas nubere*, arrepta occasione ita quærebat: *Sed forte dicatur, si licet, & bonum est nubere, cur sacerdotibus non licet uxores habere? idest, ut ordinatis jam non liceat convenire? quis nesciat unumquodque suam legem habere? est enim, quod omnino generaliter omnibus non liceat, & item quod aliis licet, aliis non licet. Fornicari* (hæc sunt verba laudati canonis 10.) *omnibus semper non licet: negotiari vero aliquando licet, aliquando non licet. Antequam enim ecclesiasticus quis sit, licet ei negotiari, facto non licet. Et Christiano &c.* Hic statim sequuntur verba integra Gratiani, quæ exhibentur in can. 5. cau. 33. qu. 4. Can. 10. dist. 88. & can. 5. cau. 33. qu. 4.

Verba canonis 96. cau. 1. qu. 1. leguntur in quæstione 11. ejusdem operis, non tamen omnino dissonant a germanis Augustini sententiis, etenim sæpe, ac sæpius Augustinus adversus Donatistas disputans tradidit, improbitatem Sacerdotum, aut Ministrorum virtuti Sacramentorum minime obesse, quemadmodum in eodem canone 96. legimus. Can. 96. cau. 1. qu. 1.

In quæstione 2. ejusdem libri leguntur verba canonis 5. cau. 15. qu. 1., ubi auctor sermonem instituit de Diaboli viribus hoc præjacto systemate. Nimirum ait, Dæmonem, postquam damnatus a Deo fuerit, factum fuisse veluti Principem malarum potestatum; deinde vero Deum, ut ostenderet Dæmoni se verum esse Deum, creavisse corpoream materiem, sive confusam quandam rerum omnium, quas videmus, massam, *ut Diaboli præsumtionem non potestate, sed ratione destrueret*; præsertim vero condidisse hominem sibi subjectum, & singularis obedientiæ lege devinctum, qui propterea facile Diabolum obedientia sua tacite redargueret. Ex hac caussa tradit, Dæmonem inimicum hominis factum esse, atque eadem occasione evenisse, ut Diabolus non natura malus, malus esse inciperet prava, & invida voluntate; secus enim, prosequitur auctor, nulla pœna dignus esset, si non voluntate, sed natura delinqueret, quemadmodum nec pœnis subsunt homines illi, qui voluntate non peccant. Huc pertinent verba illa a Gratiano descripta: *Aliquos scimus subito dementes factos fuisse, ferro, lapidibus, morsibus multis nocuisse, quosdam etiam occidisse; captos autem industria, & judicibus oblatos minime reos factos, eo quod non voluntate, sed impellente vi nescio qua hæc gesserint, nescientes. Quomodo enim reus constitueretur, qui nescit, quid fecerit? Ita & Diabolus si bonum nescit, quare condemnandus censetur, quid non facit, quod nescit?* Hæc postrema a Gratiano omissa fuerunt, quæ tamen omittere ego non debui, ut hinc facile unusquisque integram auctoris sententiam adsequatur. Interea vero quis inde non notet velut Augustino minus convenientem rerum a Deo opifice conditarum imaginem?, quasi Deus ad rerum universitatem condendam adductus intelligatur, ut de perfidia magis magisque malum Dæmonis animum redargueret. Hæc equidem inter illa jure optimo recensentur, ex quibus opus istud Augustino abjudicatur. Can. 5. cau. 15. qu. 1.

Quod si manum admoveamus ad canonem 9. cau. 32. qu. 2., ibidem etiam agnoscemus, in quo ab auctore libri longe recessisse Augustinum judicemus. Quis enim ignorat, Augustinum valde dubitavisse, ubi de exploranda humanarum animarum origine ageretur? In canone 8. cau. 32. qu. 2. ajebat ipse: *Magna de anima quæstio non est præcipitanda indiscussæ temeritate sententiæ*. Imo nec defuerunt, qui Augustinum notaverint, quasi ex traduce illam produci aliquando tradidisset. At vero in laudato canone 9. ita de nativitate animarum sermo instituitur, Can. 9. cau. 32. qu. 2.

 quasi

quasi de re vulgari, trita, atque perspecta, ubi nulla superesset dubitatio. Notandum praeterea est Gratianeam editionem, qualis hodie exhibetur, non omnino consonare cum editis Augustini codicibus; nam priora canonis verba ita leguntur in codicibus Augustini: *Quod quidem Moyses manifestius tradidit dicens: Siquis &c.* Item pro illis Gratiani verbis *corpus accipit animam... sed ratione infirmabatur... ideo in sanguine fertur habitare. Cum ergo &c.* legendum erit: *corpus accepit animam.... sed ratione informabatur... ideo in sanguine fertur. Cum ergo &c.*

Can. 13. & 17. *cau.* 33. *qu.* 5. Denique ab Augustini mente alienum prorsus est, quod traditur in can. 13. & 17. cau. 33. qu. 5., in quibus dicitur, feminam non esse conditam ad imaginem, & similitudinem Dei, contra quod idem Augustinus scripserit in libro 3. de Genesi ad literam cap. 22. his verbis: *Non dicitur recte imago Dei, nisi illud, quod inhaeret contemplandae incommutabili veritati. In cujus rei figura Paullus Apostolus virum tantum dicit imaginem, & gloriam Dei; Mulier autem, inquit, gloria viri est. Itaque quamvis hoc in duobus hominibus diversi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiam in una hominis interius mente intelligitur, tamen & femina, quae est in corpore femina, renovatur etiam ipsa in spiritu mentis suae in agnitione Dei secundum imaginem ejus, qui creavit, ubi non est masculus, & femina. Sicut autem ab hac gratia renovationis, & reformatione imaginis Dei non separantur feminae, quamvis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago, & gloria Dei, sic & in ipsa conditione hominis secundum id, quod & femina homo erat, habebat utique mentem suam, eamque rationalem, secundum quam ipsa quoque facta est ad imaginem Dei.* Hinc liquet, quam falso tributa fuerit Augustino sententia memoratorum canonum, ex quibus, qui est 13., depromtus est ex quaest. 106. & jam a Romanis Correctoribus ad fidem optimorum exemplarium exactus, qui autem est 17., his verbis legendus erit ex quaestione 45. *Quomodo enim potest de muliere dici, quia imago Dei est, quam constat dominio viri subjectam, & nullam auctoritatem habere? Nec docere enim potest, nec testis esse, neque fidem dicere, neque judicare; quanto magis non potest imperare?* Sane hac in re Romanis Correctoribus debemus, quod ipsi Augustini nomen supposuerunt in canonis inscriptione, quando in vetustis Gratiani exemplaribus legebatur nomen Ambrosii. Sed praeterea illud adjicere debeo, perperam adhuc legi *nec fidem dare*, quae verba passim Glossographi ad mulierum intercessiones Senatusconsulto Vellejano improbatas retulerunt, cum alias legatur *nec fidem dicere*, quod potius pertinet ad reddenda testimonia.

S E C T I O II.

De Canonibus depromtis ex variis Homiliis, sive Sermonibus.

De Libello, seu Sermone de decem Chordis.

Can. 5. *cau.* 32. *qu.* 6. Symbolica est inscriptio libelli Augustini *de decem chordis*, qui in vetere Augustinianorum operum editione habetur in tomo 9., & in editione Maurinorum aptius relatus est inter sermones, & quidem sermone 9. illius mentionem fecit Possidius in Indiculo. Itaque ibidem assimilatur divina lex decem mandatorum decem

decem bene, & consone tymnientibus chordis, qua significatione Augustinus populo explicabat divina præcepta. Ex eo autem depromtus est canon 5. cau. 32. qu. 6. eisdem penitus verbis, quibus traditur, adulteria æque in viris, ac in feminis improbari; nec adtendendam esse vulgarem opinionem, qua nonnulli putabant, minus damnari in viris, quod leges non adeo tunc in viros animadverterent.

De ceteris Homiliis, sive Sermonibus.

Breviter explicato libello, seu singulari sermone de decem chordis, uno veluti spiritu tradenda sunt, quæ ex singulis reliquis Augustini sermonibus apud Gratianum exhibentur, una etiam generaliter nonnulla prænotanda, quæ ad Augustinianarum homiliarum notitiam adsequendam esse utilia possunt, & interpreti opportuna. Eximia, qua ornabatur Augustinus, doctrina, & facundia in publicis orationibus sancto viro maximam laudem apud omnes non tantum suæ, sed recentioris ætatis conciliavit. In iis & sacrarum literarum testimonia ad rectam amussim exigebantur, & gravia rationum momenta ad formandos audientium mores edebantur: non ibi adeo fucatus evangelicarum sententiarum adspectus, ut tegeretur superfluo cultu verborum, neque adeo asper, & rusticus, ut sine nitore proderetur. Id adeo verum est, ut, cum ea ætate nusquam Presbyteris in Occidentali præsertim Ecclesia concessum fuisset præsente Episcopo in publicis populi conventibus verba facere, Valerius Hipponensis Episcopus singularem Ecclesiæ utilitatem fore duxerit, si hac in parte sacrarum legum disciplinam relaxaret, Augustino peculiari jure concedens, ut se præsente divinum Evangelium explicaret, quemadmodum in ejus vita Possidius narrat; unde nonnulli eruditi colligunt, eo primum exemplo receptam consuetudinem fuisse, ut, dum Episcopi inter audientes sederent, Presbyteris facultas fieret prædicandi. Paullatim increbuit Augustini publice orantis fama, tum etiam major facta, cum ille dignitatem episcopalem obtinuit; & tanta erat ad eum frequentia, tanta etiam auditorum in audiendo jucunditas, ut non tam audire universi verba Augustini, quam in codices singuli manu sua referre adamaverint; ut enim refert Possidius in ejus vita: *quisquis ut voluit, & potuit notarios adhibens etiam ea, quæ dicebantur, excerpta describebat*. Hæc in caussa fuerunt, cur posteritati non satis & undecumque perfectas habere contigerit Augustini orationes, non enim ad nos usque devenerunt, quales ab Augustino olim recitabantur, sed potius quales ex ore loquentis deciduas describebant concisis interruptisque fragmentis, & scribentium industria aliquando compositis Amanuenses, imo tot fere diversis exemplaribus, quot erant scribentium manus, unde profluxit, ut varias hodie habeamus Augustinianorum sermonum editiones, quæ licet in sententiis consonent, verborum tamen sunt compaginatione dissimiles. Accessit aliud Augustini codicibus depravandis, nimirum improvida nonnullorum cura, qui sermones alienos Augustini sermonibus inseruerunt, quod revera Augustini illos esse putarent, interea vero isti non facile ab eruditis secerni a germanis orationibus potuerunt, quod germanæ orationes, ut adnotabam, Amanuensium opera non undecumque Augustini stylum exhibeant, unde hodie nonnullæ exiant homiliæ, quæ dubiæ dicuntur, & incertæ auctoritatis. Maurinorum Monachorum ego sequar animadversiones, qui in tomo 5. suæ editionis triplicem ordinaverunt homi-

homiliarum classem, quarum primas germanas, secundas dubias, & incertas, postremas spurias esse dixerunt. Gratianus in laudandis Augustini homiliis modo laudavit sermones *de verbis Domini*, modo *de verbis Apostoli*, modo *de tempore*, modo *de Sanctis*, modo *homilias quinquaginta &c.* Verum ego ab hac methodo recessi, utpote quam nec Augustinus ipse edidit, nec eruditi viri sequi amaverunt.

Can. 6. dist. 34. Jamvero ut ad Gratianeos canones exinde depromtos deveniam, prior est canon 6. dist. 34., qui laudatur sub hac inscriptione *ex lib. 50. homiliarum hom. 49.*, quæ in editis exemplaribus inscripta erat *ad conjugatos*, aut si veterum manuscriptorum fidem sequamur *de muliere curva*, nunc autem apud Maurinos est sermo 392. ex variis Augustini fragmentis, & laciniis consarcinatus, unde gravis suboritur suspicio; ex illis fortasse sermonibus esse, quos solliciti auditores ex ore Augustini deciduos transcribebant, eamque ob rem Maurini inter dubios retulerunt. Gratianus in eo canone paullo recessit a vulgatis Augustini codicibus, in quibus ita legitur: *Audite charissimi, membra Christi, & matris Catholicæ Ecclesiæ filii. Quod dico competentibus, audiant fideles, quod dico fidelibus, audiant competentes; quod dico competentibus, aut fidelibus, audiant pœnitentes; quod dico fidelibus, & competentibus, & pœnitentibus audiant catechumeni, audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat. Sit mihi in consolationem vester auditus, ne sit vobis in testimonium dolor meus. Competentibus dico: Fornicari vobis non licet: Sufficiant vobis, aut uxores, aut nec uxores, concubinas vobis habere non licet. Audiat Deus, si vos surdi estis, audiant Angeli ejus, si vos contemnitis; concubinas vobis habere non licet; & si non habetis uxores, non liceat vobis habere concubinas, quas postea dimittatis, ut ducatis uxores; quanto magis damnatio vobis erit, si habere volueritis & concubinas, & uxores.*

Can. 3. dist. 41. Canon 3. dist. 41., qui laudatur apud Gratianum ex serm. 5. de verbis Domini in Evangel. Matthæi cap. 7. *Petite, & dabitur vobis*, exhibetur apud Maurinos in serm. 61., ubi Augustinus totus in eo est, ut divites ad eleemosynam inopibus elargiendam hortetur, ex iis, quæ supersunt; ait autem ad eam rem, deducendum esse divitibus, quod sibi necessario sit agendæ vitæ subsidio, nihil detrahendum, ut ad voluptatem abundent; hinc etiam colligit, nemini esse in opibus gloriandum, cum æquum non sit gloriari, quod pluribus opus habeamus, unde infirmitatibus occurratur. Hæc est integra Augustini sententia in memorato canone apud Gratianum exhibita, ubi Sanctus Vir, postquam hortatus fuit divites ad elargiendum, quod superest, pauperibus, ita prosequitur: *Neque ita hoc dixi, ut divites cogam epulis, & cibis pauperum vesci. Utantur divites consuetudine infirmitatis suæ, sed doleant aliter se non posse. Melius enim possent, si aliter possent. Si ergo non extollitur pauper de mendicitate, tu quare extolleris de infirmitate? Utere cibis electis, pretiosis, quia sic consuesti, quia non aliter potes, quia si consuetudinem mutes, ægrotas. Conceditur tibi, utere superfluis, da pauperibus necessaria, utere pretiosis, da pauperibus vilia.*

Can. 13. dist. 45. Canon 13. dist. 45. legitur in sermone olim 6. inter homilias 50., nunc a Maurinis rejecto in appendicem, tamquam Augustino supposito, hac adjecta nota: *In appendice nunc primum collocatur. Lovanienses dubium relinquunt, rejiciunt Verlinus, & Vindingus: ex Augustini sententiis eadem arte compositus est, eodemque credimus auctore, quo superior.* Quamquam vero iste sermo inter apocryphos recensetur, multa tamen utilia continet, & ex germanis Augustini operibus derivata. Ejus sermonis scopus erat dilectio inimicorum, de qua inter cetera sermonis auctor

auctor ajebat: *Duæ sunt eleemosynæ, una cordis, altera pecuniæ. Eleemosyna cordis est dimittere, quod læsus est, nam dare aliquid indigenti aliquando quæris, & non habes, indulge peccanti, quantum volueris, redundat tibi. Aurum, argentum, vestem, frumentum, vinum, & oleum potest fieri, ut aliquoties non habeas, unde pauperibus tribuas; ut autem omnes homines diligas, & hoc aliis, quod tibi ipse velis, & ut inimicis tuis indulgeas, nunquam te poteris excusare, quia si in cellario, vel in horreo non habes, quod dare possis, de thesauro cordis tui potes proferre, quod tribuas. Et cum omnibus hominibus, etiamsi sola sit, bona voluntas sufficiat, & eleemosyna cordis multo major sit, quam eleemosyna corporis, quis est, qui vel umbram excusationis possit prætendere? Et illud attendite, fratres, quia charitatis eleemosyna sine substantia terrena sufficit sibi, illa vero, quæ corporaliter datur, si non benigno corde tribuitur, omnino non sufficit.* Ex his & supplendus erit, atque emendandus Augustini canon, cujus sane verba ita expressa non aliena sunt a germanis Sancti Viri sententiis, qui non semel tradidit, injuriarum remissionem ad quandam eleemosynæ speciem pertinere, quemadmodum liquet ex sermonibus 206. num. 2. & 210. prope finem, specialiter autem ex serm. 42. ibi: *Mundantur homines per eleemosynas, quæ sunt duorum generum, erogando, & remittendo; erogando, quod habes bonum, remittendo, quod pateris malum.* Videsis homiliam 9. Cæsarii Arelatensis in Bibliotheca Patrum, quæ eadem est cum sermone 308. in appendicem rejecto a Maurinis inter sermones Augustini.

Canon 8. dist. 71. inter Augustini sermones desideratur, quidquid testetur Gratianus in errorem inductus ex codice Ivonis. Video tamen, unde error irrepserit. Forte Ivo, & Ivonem secutus Gratianus respexerunt canonem 21. concilii Chartaginensis vulgo III. cui Augustinus interfuit, atque subscripsit, in eo autem ita legitur: *Ut Clericum alienum, nisi concedente ejus Episcopo, nemo audeat vel retinere, vel promovere in Ecclesia sibi credita*, can. 2. dist. 72., ad quem sese referens Augustinus ita scribebat in epistola ad Quintianum 64. apud Maurinos: *Recense ergo Concilium, & omnia, quæ ibi legeris, commenda memoriæ, & ibi etiam inveneris de solis Clericis fuisse statutum, non etiam de laicis, ut undequaque venientes non recipiantur in monasterium, non quia monasterii facta mentio est, sed quia sic institutum est, ut Clericum alienum nemo suscipiat.* Hæc igitur Augustini sententia jam antea in Concilio probata potuit sub Augustini nomine aliis verbis in dicto can. 8. a Gratiano describi, nisi etiam velimus suspicari, respexisse Collectores recentiores ad canonem 53. & sequentes codicis Ecclesiæ Africanæ, ubi sane exhibetur atque corripitur plebium temeritas alienos Clericos suscipientium sine Episcopi consensione; facile autem evenire potuit, ut ea, quæ sub nomine Aurelii Carthaginensis ibidem recitantur, tributa fuerint ab imprudentibus Collectoribus Aurelio Augustino. Can. 8. dist. 71.

Canonem 49. cau. 1. qu. 1., si verborum tantum cortex inspiciatur, adparebit, aliis Augustini sententiis adversari; Etenim Augustinus sæpissime de Baptismate hæreticorum disputans, illud tanquam validum & ratum habuit; at in laudato canone 49. aliud videtur insinuari. Non est tamen, cur in hac re laboremus. Legitur canon 49. in capite 19. sermonis 71. de verbis Evangelii Matthæi 12. *Qui dixerit verbum contra Spiritum Sanctum &c.*, qui sermo apud veteres dicebatur 11. de verbis Domini; ubi præcipuus Sancti Viri scopus est, ut demonstretur, eos extra Ecclesiam esse, qui per hæresim ab Ecclesiæ gremio recesserunt. Eam ob rem Can. 49. cau. 1. qu. 1.

rem cum objiceretur, ab hæreticis adhuc Sacramenta conferri, unde quædam adhuc sacrarum rerum communio esse hæreticis videretur, respondet Augustinus, ea de caussa videri quidem exteriore tenus specie hæreticos in Ecclesia esse, revera non esse, atque huc pertinet, quod in memorato canone legimus, formam tantum apud illos exhiberi pietatis, sed abesse virtutem pietatis invisibilis, & spiritualis, non quod Sacramenta apud illos firma non sint, sed quod ex valida Sacramentorum administratione, quæ interioris virtutis simulachrum est, virtutem interiorem existere non deducatur. Constat ergo, quam perperam sibi objiceret eum canonem Gratianus, cum disputaret de vi Baptismatis hæreticorum, quasi de Augustini mente dubitaret; & quam frustra laboraverit in canonis interpretatione ad calcem canonis 51. eadem caussa & quæstione, dum non aliter rem extricare nescivit, quam distinguendo inter hæreticos formam Baptismatis corrumpentes, & inter hæreticos eandem servantes. Porro Augustinus eo in loco de hæreticis formam corrumpentibus ne cogitavit quidem, eo unice mentem convertens, ut quoscumque hæreticos licet exteriore cultu pietatis ornatos a corpore Ecclesiæ abjiceret. Quamobrem Gratianus melius Augustini mentem attigisset, si verba illa canonis *in eis esse non potest* non de Sacramentis, sed de hæreticis Sacramenta administrantibus intellexisset, recta sane interpretatione, & Sancti Antistitis proposito accommodata. In vetustis Gratiani codicibus canonis editio ab Augustini exemplaribus dissonabat, nunc vero post Correctionem Romanam omnia sunt ad optimorum codicum fidem exacta.

Can. 58. & 81. cau. 1. qu. 1. Ex eodem Augustini sermone apud Maurinos 71. depromti sunt canones 58. & 81. cau. 1. qu. 1., ubi Sanctus Vir demonstrat, Sacramentis utut per improbum administrum collatis, effectu non frustrari suscipientem. Ut integra sententia exhibeatur, ii canones ita jungendi erunt, ut præponantur verba canonis 81., deinde una subjiciantur verba canonis 58.; quoniam vero priora verba canonis 81. perperam describuntur apud Gratianum, erunt ita emendanda: *ita fit verbum contra Spiritum Sanctum, cum ex dispensatione ad congregationem* (scilicet ad Ecclesiam) *nunquam venitur*; *quæ ad remittenda peccata accepit Spiritum Sanctum*. Ibi expendit Augustinus caput 12. Matthæi, ubi traditur, blasphæmiam in Spiritum Sanctum non esse a Deo remittendam, quam sententiam ita interpretatur, ut illi intelligantur in Spiritum Sanctum proferre blasphæmiam, qui ab Ecclesia, in qua Spiritus Sanctus est, recesserunt, quibus propterea in perfidia consistentibus peccatum non remittitur; hinc ita prosequitur: *Ad quam congregationem etiamsi per malum Clericum, sed tamen Catholicum ministrum, reprobum, & fictum aliquis accesserit corde non ficto, in ipso Sancto Spiritu remissionem accipit peccatorum. Qui Spiritus in sancta Ecclesia etiam isto tempore, quo velut area cum palea trituratur, sic operatur, ut nullius veram confessionem aspernetur, nullius simulatione fallatur, atque ita reprobos fugiat, ut per eorum ministerium probos colligat*.

Can. 82. cau. 1. qu. 1. Verba canonis 82. cau. 1. qu. 1. usque ad versiculum *Proinde* leguntur in sermone apud Maurinos 49., qui in vetustis editionibus erat homilia 23. inter 50., ubi Augustinus expendit verba Lucæ cap. 7. *Et ecce Mulier, quæ erat in Civitate peccatrix &c.*, & demonstrat, quam falsa esset Donatistarum traditio, docentium non posse ab hominibus in Ecclesia peccata remitti, ad quam rem ait Sanctus Vir, non homines propria, sed divina virtute peccata remittere; atque ulterius progrediens ad interpretationem verborum Christi Apostolos alloquentis: *Quæ-*

Quæcumque solveritis &c., inquit: *Nescis quare hoc dictum sit? Quomodo dictum sit? Daturus erat Dominus hominibus Spiritum Sanctum, & ab ipso Spiritu Sancto fidelibus suis dimitti peccata. Nam quid es homo, nisi æger sanandus? Vis mihi esse medicus? Mecum quære medicum: nam hoc ut evidentius ostenderet Dominus, ab Spiritu Sancto, quem donavit fidelibus suis dimitti peccata, non meritis hominum, quodam loco sic ait resurgens a mortuis: accipite Spiritum Sanctum, & cum dixisset, accipite Spiritum Sanctum, continuo subjecit: si cui dimiseritis peccata, dimittuntur ei, hoc est Spiritus dimittit, non vos.* Versiculum *Proinde* jam adnotaverunt Romani Correctores apud Augustinum minime legi, sed potius ibidem agnosci perstrictam quamdam Origenis, aut Hieronymi sententiam, qualis exhibetur in can. 3. & 7. cau. 24. qu. 3., quamquam adjici potest, ibidem Gratianum abusum fuisse quibusdam Augustini monumentis, ubi Sanctus Vir tradidit, nonnullos ex iis, quos Deus ab æterno prædestinavit, adhuc extra Ecclesiam consistere ad Ecclesiam deinde accessuros, qui tamen interea quasi in Ecclesia extent habendi sunt, divina nimirum attenta prædestinatione, quemadmodum e converso nonnulli vere in Ecclesia sunt, qui tamen prædestinati a Deo non fuerunt. Similia quædam leguntur in enarratione in Psalmum 106. num. 4. ibi: *Quam multi non nostri adhuc, quasi intus, & quam multi nostri adhuc, quasi foris?* Et in lib. 5. contra Donatistas cap. penult. *In illa ineffabili præscientia Dei multi, qui foras videntur, intus sunt, & multi, qui intus videntur, foris sunt.*

In canone 94. cau. 1. qu. 1. exhibetur sententia Augustino minus digna; & revera sermo, ex quo depromtus est, a Maurinis rejicitur in appendicem tom. 5. num. 300. hac adjecta censura: *In appendice nunc primum collocatur. In editione Lovaniensium dubius est. Verlini autem, & Vindingi censura suppositītius. Augustino stylus, & res minime conveniunt, sed apprime Cæsario.* Ejus sermonis scopus est, ut moneatur populus ad Dei verbum a sacris oratoribus pronunciatum digne suscipiendum, unde sermo idem inscribitur: *Qualiter excipiendum sit verbum Dei*; Et alias: *Admonitio, ut silentium in Ecclesia præbeatur*; Et alibi: *De permissione, ac prohibitione sedendi in Ecclesia, quando vel lectiones leguntur, vel verbum Dei prædicatur.* Ipsa sane materies Augustini non esse sermonem evincit; non erat enim opus viro eximio populum de verbo Dei attente suscipiendo monere, quando, uti superius præfatus sum, & maxima erat populi ad Augustinum prædicantem accedentis frequentia, & populi ejusdem in Augustino audiendo voluptas animi, & jucunditas singularis. *Can. 94. cau. 1. qu. 1.*

Canon 1. cau. 2. qu. 1. jungendus est cum can. 18. ead. caus. & quæst., item cum can. 27. cau. 2. qu. 7. & can. 85. de pœn. dist. 1., sunt enim omnes ex eodem sermone depromti, imo & eodem fere contextu, nimirum ex sermone apud Maurinos 351., in aliis autem editionibus homilia 50. inter 50, cujus hæc exhibetur inscriptio: *De utilitate agendæ pœnitentiæ*. Adnotant Maurini, sermonem istum in variis codicibus exhiberi modo magis, modo minus mutilatum, & in varias quasi lacinias discissum, quod & ego expertus sum codices cum codicibus conferendo. Ceterum Maurini iidem in eo conveniunt, ut concludant, stylum ab Augustiniano non esse dissimilem, ac propterea homiliam non esse a Sancto Antistite abjudicandam, quidquid in hac re senserit Erasmus; probant autem gravissimo argumento, videlicet, quia ejusdem sermonis mentionem fecerit Possidius in indiculo cap. 8. Ego sane contradicere in eo non audeo, quod sermo vere *Can. 1. & 18. cau. 2. qu. 1. Can. 27. cau. 2. qu. 7. & can. 85. de pœn. dist. 1.*

Augustino sit tribuendus; at quod integer hodie sit, neque fuerit Amanuensium involucris obnoxius, neque audeo adfirmare, cum vel ipsa codicum varietas id satis superque demonstret. Quamobrem conjicio, sermonem illum unum esse ex iis, quos auditores Augustini in suos plurimi codices transduxerunt, sententia potius, quam verba prædicantis describenda, uberius alii, alii vero brevius, unde hodie sententiæ quidem sermonis a nobis venerabiles habendæ sint, non vero sit omnino verbis etiam sine discrimine adhærendum. Verba laudatorum canonum in pluribus codicibus, & Augustinianorum operum editionibus desiderantur: sunt tamen in editione Maurinorum num. 9. & 10., quæ juvabit hoc in loco ordinate recensere. Ita exhibetur in num. 9. *Judicet ergo seipsum homo* (huc referendus canon 85. de pœn. dist. 1.) *in istis voluntate dum potest, & mores convertat in melius, ne cum jam non poterit, etiam præter voluntatem a Domino judicetur. Et cum in se protulerit severissimæ medicinæ, sed tamen medicinæ sententiam, veniat ad Antistites, per quos illi claves in Ecclesia ministrantur, & tanquam bonus incipiens jam esse filius, maternorum membrorum ordine custodito a Præpositis Sacramentorum accipiat satisfactionis suæ modum, ut in offerendo sacrificio contribulati cordis devotus & supplex, id tamen agat, quod non solum ipsi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam ceteris ad exemplum, ut si peccatum ejus non solum in gravi ejus malo, sed etiam in tanto scandalo est aliorum, atque hoc expedire utilitati Ecclesiæ videtur Antistiti, in notitia multorum, vel etiam totius plebis agere pœnitentiam non recuset, non resistat, non lethali, & mortiferæ plagæ per pudorem addat tumorem. Meminerit semper, quod superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Quid enim est infelicius, quid perversius, quam de ipso vulnere, quod latere non potest, non erubescere, & de ligatura ejus erubescere? Nemo arbitretur, fratres, propterea se consilium salutiferæ hujus pœnitentiæ debere contemnere, quia multos forte advertit, & novit ad Sacramenta altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Multi enim corriguntur, ut Petrus, multi tolerantur, ut Judas, multi nesciuntur, donec veniat Dominus,* (hæc sunt priora verba canonis 18. cau. 2. qu. 1.) *qui illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis. Nam plerique propterea nolunt alios accusare, dum se per illos cupiunt excusare. Plerique autem boni Christiani* (hic est canon 27. cau. 2. qu. 7.) *propterea tacent, & sufferunt aliorum peccata, quæ noverunt, quia documentis sæpe deseruntur, & ea, quæ ipsi sciunt, judicibus ecclesiasticis probare non possunt. Quamvis enim vera sint quædam, non tamen judici facile credenda sunt, nisi certis indiciis demonstrentur. Nos vero a communione prohibere quenquam non possumus,* (hic est canon 1., & canon 18. vers. *nos vero* cau. 2. qu. 1.) *,quamvis hæc prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis, nisi aut sponte confessum, &c.* Non persequor reliqua, cum apud Gratianum in dicto can. 18. integra prorsus exhibeantur.

Can. 19. cau. 2. qu. 1. Canon 19. cau. 2. qu. 1. legitur in sermone 82. apud Maurinos, apud alios 16. de verbis Domini ad verba Matthæi cap. 18. *Si peccaverit in te frater tuus &c.* Vetus Gratiani editio corrupta erat, hodie tamen est restituta a Romanis Correctoribus. Adjiciam ego quædam ex integro Augustini sermone apud Gratianum omissa; nimirum post illa verba *in secreto debemus corripere*, ita legendum erit: *in secreto arguere, ne volentes publice arguere, prodamus hominem. Nos volumus corripere, & corrigere. Quid si inimicus quærit audire, quod puniat? Novit enim nescio quem hominem Episcopus, & alius illum nemo novit. Ego volo illum publice corripere &c.*

Canon

Canon 37. cau. 2. qu. 7. in antiquis Gratiani exemplaribus Ambrosio adscribebatur, nunc vero passim nomen Augustini præsefert. Porro sermo, ex quo ille depromtus est, ab aliis Augustino, ab aliis Ambrosio, ab aliis Maximo Taurinensi tribuitur, quemadmodum liquet in tomo 6. Bibliothecæ Patrum homil. 5. Maurini Monachi eundem in appendicem tomi 5. rejecerunt serm. 202., ubi eadem omnino Gratiani verba leguntur. Notatu digna sunt illa de Apostolis Petro & Paullo dicta: *Verum inter ipsos quis cui præponatur incertum est*; quæ sane non ita sunt intelligenda, quasi apud auctorem sermonis, quisquis tandem ille habeatur, dignitas Paulli dignitati Petri Apostolorum Principis sit æquiparanda. Non de dignitate, auctoritate, & gradu, sed de merito, & martyrii corona sermonem ibidem institui integra canonis verba demonstrant. *Can. 37. cau. 2. qu. 7.*

Canon 32. cau. 11. qu. 3. nullibi apud Augustinum reperitur. Gratianus illum ex Ivonis codice derivavit, qui in parte 14. decreti cap. 50. eundem laudavit ex Augustini sermone 68. de verbis Domini, at vero in parte 2. cap. 94. ex Augustini libro de unico baptismo. Quis hæc Collectoris involucra dissolvet? Certum est in utroque opere desiderari. Non est mihi diutius elaborandum in re levioris momenti. Etenim quod ibi traditur, planum est, atque perspicuum, & consonat cum verbis Apostoli Paulli 1. ad Corinth. cap. 5. vers. 5., ubi Apostolus incestuosum Corinthium a communione Ecclesiastica separans, Satanæ se tradere profitetur. Tantum adjiciam, illud ipsum fragmentum laudari ab auctore Milleloquii Augustiniani, qui non longe post Gratianum scripsit, quasi *ex serm. 14. de verbis Domini tom. 10.*, licet verbis paullisper immutatis, verbo *excommunicatio*, ibi: *Omnis qui excommunicatur, Satanæ traditur. Quomodo scilicet, quia extra Ecclesiam est diabolus, sicut in Ecclesia Christus, ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab Ecclesiæ communione removetur, unde illos, quos Apostolus Satanæ esse traditos prædicat, esse excommunicatos demonstrat.* *Can. 32. cau. 11. qu. 3.*

Canon 48. cau. 11. qu. 3. legitur penes Augustinum in sermone 82. apud Maurinos, apud alios 18. de verbis Domini, ubi Sanctus Vir expendit verba Matthæi cap. 18. *Si peccaverit in te frater tuus &c.*, unde etiam excerptum superius dixi canonem 19. cau. 2. qu. 1., sed canon 48. habetur in cap. 4., ubi docet Augustinus, peccatorem quemquam, qui injuriam in proximum intulit, licet tanquam publicanus haberi debeat, non esse tamen omnino spernendum, sed potius per opportunam correptionem in vitam spiritus revocandum. Editionem Gratiani olim depravatam Romani Correctores restituerunt. *Can. 48. cau. 11. qu. 3.*

Canon 97. cau. 11. qu. 3. legitur in serm. 62. apud Maurinos, apud alios 6. de verbis Domini, ubi Augustinus expendit verba illa Centurionis Matthæi 8. *Non sum dignus, ut sub tectum meum intres.* Qua occasione præcepta tradit, quibus ad obtemperandum mandatis superiorum urgeamur. Sunt aliqui codices, in quibus sermo ille hunc titulum præsefert. De verbis Apostoli 1. ad Corint. 8. *Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam in idolio recumbentem &c.* Verba canonis 97. habentur in cap. 8. illius sermonis, atque hodie post Romanam Correctionem consonant cum Augustini codicibus, dummodo pro illis *Si contra proconsul jubeat* legatur, *Si contra proconsulem jubeat*, quemadmodum meliora exemplaria exhibent. *Can. 97. cau. 11. qu. 3.*

Canon 1. & 14. cau. 14. qu. 5. referendi sunt ad sermonem 113. apud Maurinos, apud alios 35. de verbis Domini ad interpretationem Lucæ 16. ibi: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*; quæ variis observationibus Augustinus ornat, *Can. 1. & 14. cau. 14. qu. 5.*

& illustrat. Non est sane inhærendum Gratiani verbis, iis præsertim, quæ in dicto can. 1. exarantur, sed exigenda fragmenta sunt ad integram Sancti Viri sententiam, ubi tradit, non ideo licere usuras aut fœnus exigere, quod exinde pauperibus eleemosynæ fiant, interea tamen si forte quisquam usuras aut fœnus exegerit, opportunum maxime esse, ut in pauperes tribuantur. Verba ipsa Augustini hæc sunt: *Hoc quidam* (subaudi memoratum Lucæ testimonium) *male intelligendo, rapiunt res alienas, & aliquid inde pauperibus largiuntur; & putant se facere, quod præceptum est, dicunt enim: Rapere res alienas mammona est iniquitatis. Erogare inde aliquid, maxime egentibus sanctis, hoc est facere amicos de mammona iniquitatis. Intellectus iste corrigendus est, imo de tabulis cordis vestri omnino delendus est. Nolo sic intelligatis &c.* Et post aliqua: *Sed jam si fecistis, & pecunias tales habetis; & inde saccellos implestis, inde thesaurizabatis, de malo est, quod habetis, jam nolite malum addere, & facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et infra: *Ergo qui habetis de malo, facite inde bonum: qui non habetis de malo, nolite adquirere de malo. Esto bonus tu, qui bonum facis de malo, & cum cœperis aliquid boni facere de malo, noli remanere tu malus, nummi tui convertuntur in bonum, & tu remanes malus?*

Can. 3. & 6. cau. 14. qu. 5. Canon 3. cau. 14. qu. 5. depromtus est ex serm. 287. apud Maurinos, seu homil. 7. inter 50. in vetustis editionibus sub hac inscriptione: *De periculo Sacerdotis, & raptorum correptione.* Laudati Maurini Monachi hanc notam ad eum sermonem adjecerunt: *Desumtus fuit ex Augustini sermone 178., nihilque fere diversum habet, nisi in præfatione, conclusione.* Itaque sermo ille 287. in appendicem rejectus revera Augustini non est, sed incerti cujusdam Auctoris, qui sermonem Augustini 178. studuit imitari, ubi Sanctus Antistes demonstrat, ex rapinis, & furtis non jure eleemosynas fieri. Verba canonis post Romanam Correctionem consonant cum verbis sermonis 287., sed in sermone 178. similia quædam existunt, præsertim ibi: *Si non habes, quod des de tuo, melius nulli dabis, quam alteros spoliabis.* Ex eodem sermone 287. depromtus est canon 6. cau. 14. qu. 5., ubi, cum sermonis Auctor inveheretur adversus rerum alienarum raptores, adduxit exemplum perfectæ fidei & integritatis de mendicante homunculo quodam, qui cum sacculum alienum deperditum continens solidos fere ducentos casu invenisset, publice *Pittacium* proposuerat, ut rei deperditæ Dominum investigaret. Sistens se pecuniæ Dominus inventori ut gratificaretur, viginti solidos obtulerat, sed recusanti; quam ob rem obtulit tantum decem, deinde etiam quinque, sperans præmium illud modicum non fore æque ab inventore æquissimo refutandum; ac demum quinque accepit inventor, non ut sibi oblatum haberet, sed pauperibus distribueret. Factum hoc laudabat sermonis auctor, ita deinde inquiens conversus ad populum: *Facite hoc, fratres mei, nolite putare damnum vos pati, si feceritis: magnum lucrum est, si feceritis, quod dico.* Et post pauca: *Si ergo veraciter laudasti, redde, quod invenisti; quando laudasti, testimonium contra te dixisti. Estote fideles inventores, & tunc iniquos vituperate raptores, nam quod invenisti, & non reddidisti, rapuisti. Quantum potuisti, fecisti, quia plus non potuisti, ideo plus non fecisti. Qui alienum negat, si possit & tollit. Quod non tollis, timor prohibet, non bonum facis, sed malum metuis. Quid est magnum? Timere malum? Magnum est non facere malum; magnum est amare bonum. Nam & latro timet malum, & ubi non potest, non facit, & tamen latro est; Deus enim cor interrogat, non manum.* Ex his restituendus erit Gratianeus canon.

Canon

Canon 66. cau. 16. qu. 1. depromtus est ex sermone 219. in vetustis editionibus, apud Maurinos autem rejecto in appendicem num. 277. hac adjecta censura: *In appendice nunc collocatur. Lovanienses dubium reliquerunt. Rejecit post Verlinum Vindingus, ob id maxime, quod decimas, de quibus reddendis hic agitur* (scilicet agitur ibidem de decimis non tantum ex rusticis, sed & ex urbanis prædiis persolvendis) *intelligere liceat ex serm. 3. in Psalmum 103. num. 9., & ex enarratione Psalmi 146. num. 16. & 17. nondum fuisse Augustini ætate Clericis & Sacerdotibus datas, aut adsignatas. Cæsarium potius refert, quam Augustinum.* Hæc censura virorum ceteroquin eruditissimorum plausibilior esset, quoties ipsi præterea docuissent, nondum Augustini temporibus decimas fuisse persolutas ex urbanorum ædificiorum redditibus. At vero res ista valde in obscuro posita esse videtur, neque enim in laudatis Augustini monumentis expresse traditur, decimas prædiorum urbanorum Clericis non deberi. Etsi enim ibidem nihil de decimis ædificiorum expresse dicatur, non tamen dicitur, illas præstari non consuevisse. Deinde quod Maurini concludunt, sermonem istum ad Cæsarium potius pertinere, quam ad Augustinum, verum quidem est, si dicamus Cæsarium similem quendam sermonem habuisse, scilicet homiliam 41. in Bibliotheca Patrum tom. 8. editionis Lugdunensis inter eas, quæ Cæsario Arelatensi adscribuntur; Sed quoniam in eadem homilia Cæsarius refert se idem prædicare, quod jamdiu prædicaverat Augustinus, vereor, ne in hac parte in ancipiti admodum versetur Maurinorum censura; magis enim ex Cæsarii testimonio confirmari posset, esse Augustinum illius sermonis auctorem. Non est tamen, cur diutius immoremur in investigando homiliæ Auctore, quando Gratianeus canon potius consonat cum homilia Cæsarii, quam cum homilia Augustino tributa. Non consonat omnino in primis cum homilia Augustino tributa, in qua ita legitur: *Propitio Christo, fratres charissimi, jam prope sunt dies, in quibus messes colligere debeamus, & ideo gratias agentes Deo, qui dedit, de offerendis, imo de reddendis decimis cogitemus. Deus enim noster, qui dignatus est totum dare, decimam a nobis dignatur repetere, non sibi, sed nobis sine dubio profuturam.* Et post aliqua: *Si tardius dare peccatum est, quanto pejus est non dedisse?* Iterum post pauca: *Decimæ enim sunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina Sacerdotibus. Quod si decimas non habes fructuum terrenorum, quod habet agricola, quodcumque te pascit, ingenium Dei est, & inde decimas expetit, unde vivis. De militia, de negotio, de artificio redde decimas. Aliud enim pro terra dependimus; aliud pro usura vitæ pensamus. Redde ergo homo, quia possides, redde, quia nasci meruisti. Sic enim dicit Dominus: Dabunt singuli redemtionem animarum suarum, & non erunt in eis morbi, neque casus. Ecce habes in Scripturis Sanctis cautionem Domini tui, per quam tibi promisit, quod si decimas dederis, non solum abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis consequeris. Replebuntur, inquit, areæ tuæ frumento, vino quoque torcularia tua redundabunt, & non erunt in eis morbi, neque casus. Cum enim decimas dando & terrena, & cœlestia possis munera promereri, quare per avaritiam duplici te benedictione defraudas?* Et post aliqua: *Hæc enim est justissima Domini consuetudo, ut si tu decimam illi non dederis, tu ad decimam revoceris: Scriptum est enim: Hæc dicit Dominus: quia decima agri tui, & primitiæ tuæ vobiscum sunt. Video vos, & fallere me æstimastis intus in thesauris vestris, & in domibus vestris erit direptio. Dabis impio militi, quod non vis dare Sacerdoti. Convertimini ad me, dicit Dominus Omnipotens,* Can. 66. cau. 16. qu. 1.

ut

ut aperiam vobis cataractas cœli, & effundam vobis benedictionem meam desuper, & non vobis corrumpentur fructus terræ, neque languebit vitis in agro vestro, & beatos vos dicent omnes gentes. Benefacere Deus semper paratus est, sed hominum malitia probibetur. Denique post alia ista sequuntur. *Decimæ enim ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas invasit; & quanti pauperes in locis, ubi ipse habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni Judicis adparebit, quia rem a Deo pauperibus delegatam suis usibus reservavit. Qui ergo sibi aut præmium comparare, aut peccatorum desiderat indulgentiam promereri, reddat decimam, etiam de novem partibus studeat eleemosynam dare pauperibus.* Hæc, quæ ex sermone Augustino adscripto recensui, illa sunt, quæ cum Gratianeo monumento magis consonare videntur. Ceterum, ut præfabar, canon integer referendus potius erit ad homiliam Cæsarii, ubi hæc leguntur: *Augustinus dixit: Decimæ enim tributa sunt egentium animarum &c.* Non persequor reliqua, cum eadem ipsa sint, quæ Gratianus edidit, dummodo pro illis Gratiani verbis: *Non igitur Dominus Deus præmium postulat, sed honorem . . . . sed tardius dare peccatum est, quanto pejus est non dedisse; de militia, de negotio, de artificio redde decimas. Cum enim . . . . reddat decimam; etiam de novem partibus studeat eleemosynam dare pauperibus,* ita legatur ex Cæsario: *Non eget Dominus Deus, non præmium postulat, sed honorem . . . unde per Prophetam dixit: Primitias areæ tuæ, & torcularis non tardabis offerre mibi, si tardus dederis, peccatum est, quanto magis est non dedisse? De negotio, de artificio, de qualicumque operatione vivis, redde decimas. Cum enim . . . . redditis decimis etiam de novem partibus studeat eleemosynam dare.*

Can. 8. cau. 16. qu. 7. Canon 8. cau. 16. qu. 7. Maurinorum judicio Augustini esse non potest, etenim sermo in veteribus editionibus 48. inter homilias 50. de verbis Evangelii Lucæ 12. *Hominis cujusdam divitis uberes adtulit possessio fructus &c.*, unde depromtus est canon, rejectus ab illis fuit in appendicem tanquam supposititius serm. 86. hac adjecta censura: *In appendice nunc primum collocatur. Lovaniensibus dubius, Verlino, & Vindingo spurius est. Quod hic num. 3. de decimis concionator admonet, in ætatem Augustini haudquaquam quadrat.* Revera quinam apud Augustinum designari poterant sub *Majorum* nomine, qui ex decimarum præstatione facti divites proponuntur? Non sane Christiani, cum nuper a Christianis exigi decimæ temporibus Augustini cœpissent. Non Judæi in vetere lege, de quibus dici non poterat, eos censum Cæsari persolvisse. Deinde, quod subjicitur de decimis in fiscum redactis, potius congruit sæculo 9. aut 8., quibus eam fuisse jurium decimalium conditionem illius temporis historici abunde testantur.

Can. 4. & 14. cau. 22. qu. 1. Can. 3. cau. 22. qu. 2. & Can. 10. cau. 22. qu. 5. Simul jungendi sunt canon 4. & 14. cau. 22. qu. 1., canon 3. cau. 22. qu. 2. & canon 10. cau. 22. qu. 5., utpote qui depromti sunt ex eodem Augustini sermone in veteribus editionibus 28. de verbis Apostoli, apud Maurinos 180. Ibidem expendit Sanctus Antistes verba illa epistolæ Jacobi cap. 5. *Ante omnia nolite jurare &c.*, & caussas inquirit, cur jusjurandum ab Apostolo improbaretur, quando alias constabat, vel ipsum Deum in Sacris Literis juravisse, & jusjurandum ipsum gratia prodendæ veritatis elicitum religionis nostræ in Deum esse argumentum. Huc refert Psalmum 109. vers. 4., Genesim cap. 22. vers. 16. & Numeros cap. 14. vers. 18. Addit præterea Sanctorum Virorum jurantium exempla, ac præsertim Paulli Apostoli, in illis verbis, quæ exhibentur in dicto can. 4., quæ cum

cum integro sermone consonant, dummodo adjiciantur notæ Correctorum Romanorum. Quæ quidem omnia ut cum præcepto Jacobi conciliet, concludit, ideo jusjurandum hominibus generaliter prohiberi, non quod suapte natura malum sit, sed quod facile homines perjurii periculum incurrant. Ait inter cetera. *Jurat Deus, qui peccatum non habet; non ergo erit peccatum jurare, sed peccatum est pejerare. Fortasse quis dicat, non esse proponendum de Domino Deo jurationis exemplum; Deus enim est, & forte illi soli competit jurare, qui non potest pejerare. Homines enim falsum jurant &c.* Hic describuntur, quæ Gratianus retulit in dict. can. 3. junctis Romanorum Correctorum emendationibus. Post quæ ita concludit Augustinus: *Quia ergo grave peccatum est pejerare, compendium tibi dedit scriptura: Noli jurare.* Huc pertinet etiam sententia dicti canonis 14., cujus priora verba consonant hodie cum cap. 4. Augustiniani sermonis, quemadmodum & verba vers. *Non vobis* cum cap. 9. Denique in fine ejusdem sermonis habentur verba dicti canonis 10., quæ cum integris Augustini exemplaribus omnino consonant post Correctionem Romanam.

Canon 9. cau. 22. qu. 2. legitur in sermone apud Maurinos 181., qui in veteribus editionibus erat 29. de verbis Apostoli, scilicet de verbis illis Johannis epist. 1. cap. 1. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus &c.* Ex iis autem Apostoli verbis disputabat Augustinus adversus Pelagianos, qui tradebant, aliquos homines justos esse, & sine ullo omnino peccato, eos nimirum, qui Pelagianæ sectæ nomen dedissent. Eos Sanctus Antistes frequenter interrogabat, num semetipsos justos dicerent, ac prædicarent. Respondebant illi, se quidem justos esse, licet ex humilitate & demissione quadam animi se peccatores profiterentur. Eo pertinet sententia canonis 9., quem facile interpretaberis, quoties cum illo jungas hæc verba Augustini Pelagianum interrogantis: *Dicis enim: humilitatis caussa nos dicimus peccatores esse: nam Deus videt, quod justi sumus. Cum ergo humilitatis caussa mentiris &c.* Can. 9. cau. 22. qu. 2.

Canones 3. & 4. cau. 22. qu. 4. leguntur in sermone de Decollatione S. Johannis Baptistæ, ubi Augustinus inter cetera de jurejurando agit, occasione arrepta, quod Herodes fidem Herodiadi datam, & jurejurando firmatam in Johannis decollatione complevit, ad quam rem ita legitur in serm. 308. *Scripturis diligentius perscrutatis occurrit mihi unum exemplum, ubi video pium hominem & sanctum in temerariam jurationem cecidisse, & maluisse non facere, quod juraverat, quam jurationem suam fuso hominis sanguine implere. Commemoro ergo charitatem vestram. Quando Saul Sanctum David persequebatur, ingratus ille cum suis ibat, quocumque poterat, ne inveniretur a Saule, & occideretur, & quodam die ab homine divite, qui vocabatur Nabal, & tondebat oves suas, petivit sustentaculum victus sibi, & eis, qui cum illo erant. Immisericors dare noluit, &, quod est gravius, contumeliose respondit. Juravit Sanctus David, eum occisurum se esse, erat enim armatus; & quod facile fuerat, & juste facere ira persuadente videbatur, incautus fudit jurationem, & cœpit ire, ut faceret, quod juraverat. Occurrit Abigail uxor Nabal, & tulit ei necessaria, quæ poposcerat. Suppliciter eum rogavit, flexit, & a mariti sanguine revocavit. Juravit temere, sed non implevit jurationem majore pietate. Proinde, Charissimi, iterum redeo ad monendos vos. Ecce Sanctus David non quidem iratus sanguinem hominis fudit, sed eum falsum jurasse negare quis poterit? De duobus peccatis elegit minus, sed minus fuit illud in comparatione majoris.* Ex his supplendi sunt laudati canones 3. & 4. Can. 3. & 4. cau. 22. qu. 4.

Ex

Can. 5. cau. 22. qu. 5. Ex eodem sermone 308. cap. 4. depromtus est canon 5. cau. 22. qu. 5. ubi tradebat Augustinus, nemini licere in judicium alteri collitiganti jusjurandum deferre, quando certo sciat alterum pejeraturum. Verba a Gratiano descripta perspicua sunt, post quæ eandem persequens materiem Augustinus subjicit in suo sermone exemplum cujusdam Titilymeni Hipponensis, quem refert gravissime deliquisse, & ob eam caussam ad Deo miraculose correptum, quod ad jusjurandum in judicio provocasset debitorem suum, quem certo sciebat falsum esse juraturum.

Can. 6. cau. 22. qu. 5. Canon 6. cau. 22. qu. 5. habetur in sermone 180. de verbis Apostoli Jacobi *Ante omnia nolite jurare*, ex quo superius jam animadverti decerptum fuisse canonem 3. cau. 22. qu. 2. Jam Romani Correctores adnotaverunt, pro illis Gratiani verbis *Non est peccatum*, legi apud Augustinum: *Non audeo dicere non esse peccatum*. Item observandum est, pro illo verbo Gratianeo *impressit* legi apud Augustinum *expressit*. Porro hujus canonis sententia consonat cum canone præcedente; in utroque enim Augustinus improbat delationem jurisjurandi in collitigantem, quoties deferens noverit, eum qui paratus est ad jurandum, perjurii crimen admissurum.

Can. 2. cau. 23. qu. 1. Canon 2. cau. 23. qu. 1., quem Gratianus laudavit tanquam depromtum ex sermone de puero Centurionis, habetur in epistola Augustini in vetustis editionibus 5., apud Maurinos 138. ad Marcellinum. Verba canonis præsertim post Romanam Correctionem cum epistola consonant. Augustini autem scopus is erat, ut suaderet, injurias facile remittendas esse, præcipue cum per injuriarum remissionem facile quis proximum ipsum, qui injuriam fecerat, ad bonum dirigere possit. Erant enim quidam apud Marcellinum tradentes, remissionem injuriarum perniciosam Reipublicæ fore, quum Reipublicæ intersit illas ulcisci; unde temere pronunciabant præcepta Evangelii utilitati publicæ adversari. Adversus hanc in divina præcepta contumeliam stylum acuit Augustinus, atque inter cetera elegantissime disputata laudavit Ciceronem, qui, utut in Evangelica lege minime eruditus, sed solas naturæ institutiones contemplatus, in oratione pro Marco Marcello non prædicare non potuit virtutem Cæsaris, quod injurias adversantium singulari humanitate remisisset, rem hanc deinde hoc dilemmate perstringens: Aut enim, ajebat Augustinus, orator eximius pro rei veritate laudavit Cæsarem; ac tum verum erit, remissionem injuriarum præter Evangelicam mansuetudinem, Gentibus ipsis, qui solum publicæ civilis rei commodum spectabant, maximæ laudis materiem suppeditavisse. Aut adulatorem egit Cicero; & tunc saltem verum erit, in mente Romanorum fuisse, ut injuriarum remissio per se considerata esset honore dignissima, neque enim vel ipsa adulationis ratio patitur, ut quis ex eo laudetur, quod factum vergat in Reipublicæ detrimentum; ubi præsertim de eo laudando agebatur, qui ex suo imperantis officio non tantum non officere, sed prodesse quammaxime Reipublicæ conari debebat.

Can. 5. cau. 23. qu. 1. Canon 5. cau. 23. qu. 1. depromtus est ex sermone 19. de verbis Domini in antiquis editionibus, rejecto apud Maurinos in appendicem tom. 5. num. 82. hac adjecta censura. *Pridem rejectus a Lovaniensibus fuit, qui Maximi Episcopi esse, ac inter Ambrosianos reperiri monuerunt. Augustino in manuscriptis bene multis constanter adscribitur. Certe quidem non ad Augustinum, sed forte nec ad Maximum pertinet*. Itaque si Maurinorum judicio fidendum est, sermonem hunc ab Augu-

stino

stino abjudicabimus. Ne vero negligi omnino Gratiani monumentum videatur, cum in eo exhibeatur æquissima doctrina, cujuscumque esse dicatur auctoris; adnotandum est, auctorem sermonis totum in eo fuisse, ut demonstraret, gravissime delinquere illos, qui sub prætextu militiæ omnia jura & naturalia, & divina susdeque vertebant, quasi militaris professio ad malum profitentem induceret, aut impelleret. Ita exorditur auctor: *Nonnulli fratres, qui aut militiæ cingulo detinentur, aut in actu sunt publico constituti, cum peccant graviter, hac solent a peccatis suis prima se voce excusare, quod militant, & ne bene aliquando faciant, occupatos se malis actibus conqueruntur, perinde quasi militia hominum, non voluntas in culpa sit, ita quod ipsi gerunt, officiis suis adscribant. Non enim militare delictum est &c.*, Reliqua habentur in Gratianeo canone usque ad illa *prædo grassetur*. Post quæ ita statim legitur in homilia: *Unde intelligimus, quod apud Deum tam non exactio, quam exactio iniqua damnetur; dicit enim ipse Dominus &c.* Pro illis Gratiani verbis: *Sed fit intolerabile, dum prædam exactores adcumulant*, legitur in homilia: *Sed fit intolerabile, dum illud præda exactionis adcumulat*. Postremo auctor sermonis expendit, quod dicitur in Evangelio Lucæ cap. 3. vers. 14. de Johanne Præcursore, ita inquiens: *Dicit enim Sanctum Evangelium: Interrogaverunt illum & milites: Quid faciemus & nos? Ait illis Johannes &c.* Quæ apud Gratianum sequuntur cum integro sermone penitus consonant.

Jungendi simul sunt canon 1. 4. 8. & 9. cau. 23. qu. 4., cum omnes excerpti sint ex eodem sermone 18. de verbis Domini in veteribus editionibus, seu sermone 88. apud Maurinos, ubi Augustinus expendit narrationem illam Evangelii Matthæi cap. 20. de duobus cæcis secus viam clamantibus *Domine miserere nostri*; potissimum autem eo tendit Sancti Antistitis scopus, ut doceat, malos in Ecclesia tolerandos esse, dummodo eis nos voluntate neutiquam conjungamur, futurum enim speratur, ut verbo, vel exemplo iidem a nobis correpti ad meliorem frugem revertantur. Qua in re adversus Donatistas Augustinus pugnabat, qui malos quoscumque in Ecclesia sua consistere non patiebantur, seseque puros omni delicto passim nominabant. Quod attinet ad dictum canonem 1. non ibidem exhibentur eadem ipsa Augustini verba, sed potius totius sermonis sententia perstringitur, hinc quod in canone dicitur, a Prophetis celebrata Sacramenta, sacrosque conventus cum malis fuisse, apud Augustinum minime legitur, sed purum putumque est Gratiani commentum. Potius verba Augustini recensentur in canonibus 4., 8. & 9., ex quibus Gratianus pro libito deinde suo sententiam canonis 1. consarcinavit. *Can. 1. 4. 8. & 9. cau. 23. qu. 4.*

Canonem 11. cau. 23. qu. 4. laudaverat Gratianus ex lib. de unico baptismo, quem deinde Romani Correctores ad suum fontem retulerunt, nimirum ad sermonem 22. de verbis Apostoli, quemadmodum exhibent veteres editiones, seu ad sermonem 164. apud Maurinos, ubi Augustinus expendit verba Apostoli ad Galatas cap. 6. *Invicem onera vestra portate*, item alia *Unusquisque onus suum portabit*, quæ verba adversus Donatistas flectebat, qui, quoscumque peccatores esse suspicabantur, a sua statim repellebant societate. *Can. 11. cau. 23. qu. 4.*

Canon 12. cau. 23. qu. 4. consonat cum sermone 49. de verbis Domini in veteribus editionibus, seu serm. 137. apud Maurinos. Expendit ibidem Augustinus caput 10. Evangelii Johannis, eamque homiliam recensuit Possidius in cap. 8. Romani Correctores ad eundem canonem jam adnotaverunt, verba illa *& latronem* *Can. 12. cau. 23. qu. 4.*

non haberi in codicibus Augustini. Ego præterea adjiciam nonnulla verba omissa a Gratiano post illa *mercenarii & furis*; nam ita statim sequitur apud Augustinum: *Cum legeretur, puto quod animadvertistis, designavit pastorem, designavit mercenarium, designavit furem. Pastorem dixit &c.*

Can. 8. cau. 24. qu. 3. Canon 8. cau. 24. qu. 3. alio sane pertinet, quam quo a Gratiano referatur. Nimirum Gratianus ex eo conatur ostendere, excommunicationis sententiam temere & sine caussa ab Episcopo pronunciatam non nocere excommunicato, quemadmodum differit post canonem 1. ejusdem quæstionis. Verum si Augustini mentem accurate, uti decet, perpenderimus, facile intelligetur, longe diversum fuisse Sancti Viri propositum. Depromtus est canon ex sermone 71. de blasphæmia in Spiritum S. apud Maurinos, sive serm. 11. de verbis Domini in vetustis editionibus. Ibidem Augustinus expendit caput 1. epistolæ Judæ vers. 9. in iis verbis: *In novissimo tempore venient illusores secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Hi sunt, qui segregant semetipsos animales, spiritum non habentes*, quæ interpretans ait, aliud esse Spiritum non habere, aliud non habere spiritualem cognitionem; sunt enim, qui Spiritum non habent, idest spiritum charitatis, & unionis, qui tamen veræ charitatis & unionis notitia minime destituuntur, quemadmodum e converso sunt, qui destituuntur notitia charitatis & unionis, alias autem spiritum charitatis & unionis habent, uti evenit in infantibus baptizatis. Itaque post priora illa Gratiani verba *de illis &c.* usque ad ea *spiritum non habentes* paucis interjectis ita prosequitur Augustinus: *Ut certissime novimus, quod parvuli in Christo non percipientes, quæ sunt Spiritus Dei, habent tamen Spiritum Dei, paullo post Paullum Apostolum intueamur, quemadmodum eos ipsos increpans ait: Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Hoc utique nullo modo diceret ab Ecclesia segregatis, qui dicti sunt spiritum non habentes. Sed nec ille dicendus est esse in Ecclesia, & ad istam societatem spiritus pertinere, qui ovibus Christi corporali tantum commixtione ficto corde miscetur; Sanctus enim Spiritus disciplinæ fugiet fictum &c.* Versiculus Gratianeus *Neque enim*, quemadmodum jam adnotaverunt Romani Correctores, apud Augustinum desideratur, quamquam tamen plurima non desint Augustini monumenta, ad quæ idem versiculus exigi commode posset. Siquidem Sanctus Antistes non semel tradidit, peccatores ad unitatem Ecclesiæ non pertinere, non quidem eo sensu, ut per solam peccati labem ab Ecclesia nostra quis recessisse, aut exclusus fuisse intelligatur, sed quod loqueretur de Ecclesia non viatorum, at qualis post mortem fidelium in Cœlo triumphatura est. Mentem suam perspicue aperuit Augustinus idem in lib. 2. Retractat. cap. 18. ita scribens: *Ubicumque commemoravi Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, non sic accipiendum est, quasi jam sit, sed quæ præparatur, ut sit, quando adparebit gloriosa; nunc autem propter quasdam ignorantias, & infirmitates membrorum suorum habet, unde quotidie dicat: Dimitte nobis debita nostra.* Igitur, ut cetera prætermittam, totus in eo canone 8. Augustinus est, ut demonstret, aliud esse non cognoscere spiritum, aliud spiritum non habere, ideoque eos, qui Spiritui Dei resistunt, sive fidei unitati adversantur, non habere Dei Spiritum, quanquam notitiam Spiritus habeant, nullamque propterea adferre possint criminis excusationem. Non video ex eodem canone ita explicato, atque ad Augustinianorum codicem fidem exacto, quid in medium proferri possit, quod proposito Gratiani conveniat, atque inter cetera, qua ratione exinde colligatur, eos, qui sine caussa inique excommunicantur, nullum pati ex iniqua sententia detrimentum.

Canon

Canon 2. cau. 32. qu. 6. depromtus est ex sermone 132. apud Maurinos, seu ex serm. 46. de verbis Domini in vetustis editionibus; eum autem paullo aliter descriptum fuisse, quam apud Augustinum describatur, jam Romani Correctores adnotaverunt. *Can. 2. cau. 32. qu. 6.*

Canon 29. de pœn. dist. 1. depromtus est ex sermone 17. apud Maurinos, seu homil. 28. inter 50. in veteribus editionibus; ubi Augustinus expendit verba Psalmi 49. *Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit*. Capite autem 4. ita legitur: *Quando furtum facis, captas oculos ejus, cui furaris, & si eum latet facis, si propterea non facis, quia times ne videaris, intus fecisti, in corde fecisti, fur teneris, & nihil tulisti*. Ita apud Maurinos, quibus hodie consonat Gratianeum fragmentum, si excipias verba illa *fur teneris*, pro quibus apud Gratianum habetur, *furti teneris*. Additamentum habent vetusti codices Gratiani *reus furti teneris*. Sed nec est omittendum, quod Maurini observaverunt, videlicet in MSS. codicibus desiderari illa verba *ne videaris*, pro quibus ceteroqui in vetustis Gratiani exemplaribus scriptum est *ne judiceris*. *Can.29. de pœn. dist. 1.*

Canon 44. de pœn. dist. 1. jungendus est cum can. 6. dist. 34., cum uterque sit ex eadem homilia depromtus. Jam vero superius adnotandum fuit, homiliam illam inter incerta Augustini monumenta recenseri. Non est, cur adjiciam, in hoc canone immutatum fuisse a Gratiano verborum ordinem, cum jam id adnotaverint Correctores Romani. *Can.44. de pœn. dist. 1.*

Canon 63. de pœn. dist. 1. legitur in sermone apud Maurinos 351. de utilitate agendæ pœnitentiæ, seu homilia 50. inter 50. in vetustis editionibus, quem sane sermonem, seu homiliam jam superius dixi ad canonem 1. & 18. cau. 2. qu. 1. fuisse admodum mutilatam. Verba illa, quæ in fine canonis leguntur, *& jejuniis* apud Augustinum desiderantur, a Collectoribus adjecta. Ex eadem homilia depromtus est canon 81. de pœn dist. 1., ubi multa a Romanis Correctoribus emendata fuerunt, ut Gratianea editio cum Augustini codicibus consonaret. Adhuc supersunt observanda nonnulla. Nimirum post verba illa Gratiani *fiat ablutio peccatorum*, hæc addenda sunt ex Augustino; *ut tanquam puero nato dolores transeant, quibus viscera urgebantur ad partum, & tristitiam lætitia consequatur. Omnis enim &c.* Quæ habentur in vers. *Omnis enim*, iterum a Gratiano descripta fuerunt in can. 96. de cons. dist. 4. Quæ subsequuntur in vers. *Altera vero*, & in vers. *Tertia* integra leguntur in cap. 3. & 4. sermonis. At versiculus *Est etiam* in sermone illo desideratur, & videtur potius ejus depromta sententia ex sermone 352., ubi hæc de pœnitentia traduntur: *Est alia quippe quotidiana, ubi Dominus orare nos docuit, quid ad patrem dicamus ostendit, & in his verbis posuit: Dimitte nobis debita nostra*. Eadem autem verba versiculi habentur integra in epist. ad Seleucianam 265. apud Maurinos, in qua agitur de baptismo, & pœnitentia Petri adversus quendam Novatianum, qui tradebat, Petrum Apostolum nunquam baptizatum fuisse. *Can 63. & 81. de pœn. dist. 1.*

Canon 84. de pœn. dist. 1. laudatur a Gratiano, quasi excerptus *ex homilia de pœnitentia*. Erratum agnoscendum est, quod profluxit ex Ivonis Decreto, ubi parte 15. cap. 23. referuntur eadem verba *ex libro de pœnitentia*. Jam satis hodie constat, depromtum canonem potius fuisse ex Enchiridio cap. 65., ubi desideratur particula *Nisi*, quam apud Gratianum legimus, quæ præterea & in codice Ivonis omittitur. Legitur tamen apud Petrum Lombardum sent. 4. dist. 20. Versiculus *Ergo cum tanta* referendus est ad epistolam Augustini ad Januarium, quemadmo- *Can.84. de pœn. dist. 1.*

dum jam adnotaverunt Romani Correctores, de qua epistola erit sermo infra instituendus.

Can. 13. de pœn. dist. 2. Canon 13. de pœn. dist. 2. fragmentum exhibet sermonis 270. relati a Maurinis in appendicem tomi 5. *De dilectione charitatis, & odio cupiditatis*, hac subjecta censura: *In appendice nunc primum collocatur: Lovaniensibus ambiguus, spurius Verlino, & Vindingo erat. Auctor Augustinum imitatur, aut exscribit. Quædam vero intermiscet ab ipso aliena, quale illud est de charitate, & cupiditate dictum num. 1., nisi una radicitus evulsa fuerit, alia plantari non poterit. Et iste loquendi modus ibidem: Sine caussa ergo aliquis conatur ramos incidere: Et num. 5. Ut vinum & oleum reponatur in canava: Quæ verba, & phrases Cæsarii esse ex aliis ejus homiliis didicimus.* Equidem paucis, & accurate Viri eruditi sermonem ab Augustino abjudicarunt, unde statim colligimus, qualis habenda sit auctoritas Gratianei monumenti, cujus verba ceteroqui cum integris homiliæ exemplaribus consonant.

Can. 20. de pœn. dist. 2. Canon 20. de pœn. dist. 2. legitur in sermone 178. apud Maurinos, seu 19. de verbis Apostoli in antiquis editionibus, ubi Augustinus expendens verba Paulli ad Titum cap. 1. *Ut potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes arguere*, postquam rerum alienarum raptores objurgavisset, ita concludit in fine sermonis: *Si ergo sermo meus invenit in cordibus vestris aliquam scintillam gratuiti amoris Dei, ipsam nutrite, ad hanc augendam vos advocate prece, humilitate, dolore pœnitentiæ, dilectione justitiæ, operibus bonis, gemitibus sinceris, conversatione laudabili, amicitia fideli. Hanc scintillam boni amoris flate in vobis; nutrite in vobis, ipsa cum creverit, & flammam dignissimam, & amplissimam fecerit, omnium cupiditatum carnalium fœna consumet.* Ex his verba Gratianei canonis erunt emendanda.

Can. 32. de pœn. dist. 2. Canon 32. de pœn. dist. 2. relatus a Gratiano, quasi ex 11. Augustini homilia, legitur in sermone quodam de Symbolo contra Judæos, Paganos, & Arianos, qui Augustino tribuitur, rejectus a Maurinis in appendicem tomi 8., & recte; quamquam enim nonnulla in eo exhibeantur ex variis Augustini tractationibus congesta, unde conjecturam nonnulli cœperint eundem recensendi inter Sancti Antistitis homilias: inordinata tamen rerum series, ipsa etiam dictionum barbaries alium auctorem demonstrat, quam Augustinum. Verba Gratiani referenda sunt ad initium sermonis, ibi: *Quid est diabolus? Angelus per superbiam separatus a Deo, qui non stetit in veritate, auctor mendacii, & a semetipso deceptus, qui alterum decipere concupivit. Iste adversarius effectus humani generis, inventor mortis, superbiæ institutor, radix malitiæ, scelerum caput, Princeps omnium vitiorum, persuasor etiam turpium voluptatum. Hic dum illum primum Adam, scilicet Patrem omnium nostrum, intueretur, videretque, hominem ex limo terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia compositum, charitate circumdatum, immortalitate vestitum, æmulus, atque invidus hæc hominem terrenum accepisse, quod ipse, dum esset Angelus, per superbiam cognoscitur amisisse, invidit statim insatiabilis homicida, eosque nostros primos parentes illis donis, ac tantis bonis expoliavit, insuper & peremit. Namque, dilectissimi, cum tanta bona homini diabolus abstulisset, pudicitiam, continentiam, charitatem, immortalitatem, eumque nudatum, ac turpem reddidisset, obsitum suis pannis deridens eum suo dominio obstrinxit, atque ex illo vinculo omnem prolem ejus sibimet obligavit. Turpes enim pannos suscepit Adam, quando a diabolo expoliatus pudicitia, accinctus est impudicitia, amissa temperantia intem-*

intemperans effectus est, perdita charitate malus inventus est, expoliatus immortalitate morti propinatus est. Hæc fusius describenda censui, ut ex iisdem breve, concisumque Gratiani fragmentum suppleretur, atque emendaretur: adnotandum est præterea, auctorem illius sermonis Catechumenos allocutum fuisse, quos suadebat nullo negotio & posse & debere Dæmoni abrenunciare, juxta formam Catechismi ab Ecclesia probatam.

Canon 10. de pœn. dist. 3. extat in sermone 41. inter homilias 50. in vetustis editionibus, a Maurinis deinde rejecto inter dubios num. 393. hac adjecta censura: *Dubius erat Lovaniensibus. Verlino autem, & Vindingo falsus, aut centonis in modum ex variis laciniis conflatus videbatur. Extat etiam inter opuscula Ambrosii, & Cæsarii, sed cum insigni varietate.* Quidquid sit de auctore sermonis, Gratianeus canon consonat cum Maurinorum editione, dummodo pro illis verbis *& vos cum catena pascetis*, ista substituantur: *& vos enim cum catena pascitis.* Can. 10. de pœn. dist. 3.

Canon 3. de pœn. dist. 4. legitur in sermone 83. apud Maurinos, alias 15. de verbis Domini, sub hac inscriptione: *De verbis Evangelii Matthæi* 11. *Postquam peccabit in me frater meus &c.* Ibidem postquam Augustinus probavit, peccata omnia a Deo dimitti, etiamsi innumera propemodum admissa fuissent, suadet populo, ut invicem unusquisque proximo suo injurias remittat, ut facilius eorum, quæ in Deum patrata sunt, veniam consequatur, & ait: *Nemo contra se teneat, non ignoscendo, ne contra illum teneatur, quando orat. Dicit enim Deus: dimitte, & dimittetur tibi: sed ego prior dimisi, dimitte vel postea; nam si non dimiseris, revocabo te, & quidquid tibi dimisero, replicabo tibi.* Can. 3. de pœn. dist. 4.

Verba canonis 4. de pœn. dist. 4. apud Augustinum desiderantur. Suspicor, in eo agnoscendum esse additamentum quoddam ignoti Glossographi, qui verba superius laudata can. 3. de pœn. dist. 4. paullo aliter exprimenda curaverit. Erat enim receptum ætate Gratiani, ut Amanuenses, aut studiosi quilibet notas marginales Patrum monumentis adjicerent, & paullo aliter textus sententiam exhiberent, quæ sane marginales notæ recentiorum opera irrepebant in textum, & pro germano Patrum monumento recipiebantur. Revera si verba canonis 4. considerentur, ab eo conjicietur fuisse composita, qui viveret ea ætate, qua jam ardebat Scholasticorum disputatio, num aliquando peccata semel remissa reviviscerent, disputatio quidem celeberrima Gratiani temporibus, quemadmodum liquet tum ex iis, quæ Gratianus idem fuse tradidit in dicta dist. 4., tum ex Petro Lombardo lib. 4. dist. 22., ubi quoque eadem verba sub Augustini nomine recensentur. Itaque ubi hæc apud Scholasticos disputari cœperunt, putarunt aliqui ad eam dirimendam valere posse verba Augustini relata in dicto can. 3., quæ ut magis proposito accommodarent, in aliam aut similem formam redegerunt, qualis ea est, quæ in sequenti canone exhibetur. Ceterum adhuc a proposito distabat Augustinus, qui cum ait, a Deo revocandum esse hominem, si peccata proximo non dimiserit homo, tantum indicat, Deum non esse homini remissurum peccata, si homo homini injurias minime remisisset. Can. 4. de pœn. dist. 4.

Canones 2. 3. & 4. de pœn. dist. 7. depromti sunt ex eodem sermone, ex quo depromtus etiam fuit canon 10. de pœn. dist. 3., quem dixi superius inter dubios a Maurinis Monachis esse relatum. Si tamen verba laudatorum canonum considero, deprehendo in ipsis stylum ab Augustiniano minime alienum, quem scilicet familiaris dicendi modus, & singularis facilitas ornat. Gratianus sententiarum Can. 2. 3. & 4. de pœn. dist. 7.

rum

rum pervertit methodum; quamobrem ut fragmenta ad codicis integritatem exigantur, ita legendum erit: *Qui egerit veraciter pœnitentiam* (huc referendus est canon 3.), *& solutus fuerit a ligamento, quo erat adstrictus, & a Christi corpore separatus, & bene post pœnitentiam vixerit, sicut ante pœnitentiam vivere debuit, post reconciliationem, quandocumque defunctus fuerit, ad Deum vadit, ad requiem vadit, regno Dei non privabitur, a populo Diaboli separabitur. Siquis autem positus* (huc referendus est canon 2.) *in ultima necessitate ægritudinis suæ voluerit accipere pœnitentiam, & accipit, & mox reconciliatur, & hinc vadit, fateor vobis, non illi negamus, quod petit, sed non præsumimus, quod bene hinc exit. Non præsumo,* (hæc omissa fuerunt a Gratiano), *non vos fallo, non præsumo. Fidelis bene vivens, securus hinc exit. Baptizatus ad horam* (huc referendus est canon 4.) *securus hinc exit. Agens pœnitentiam, & reconciliatus cum sanus est, & postea bene vivens, securus hinc exit. Agens pœnitentiam ad ultimum, & reconciliatus, si securus hinc exit, ego non sum securus. Unde securus sum, securus sum, & do securitatem; unde non sum securus, pœnitentiam dare possum, securitatem dare non possum.* Et post aliqua ita prosequitur auctor: *Vis te de dubio liberare?* (hæc describuntur in can. 2.) *vis quod incertum est, evadere? Age pœnitentiam, dum sanus es. Si enim agis veram pœnitentiam, dum sanus es, & invenerit te novissimus dies, curre, ut reconcilieris; si sic agis, securus es. Quare securus es? quia egisti pœnitentiam eo tempore, quo & peccare potuisti. Si autem tunc vis agere pœnitentiam ipsam, quando jam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa. Sed, unde scis, inquis,* (habentur hæc in can. 4.) *ne forte Deus dimittat mihi? Verum dicis unde? nescio. Illud scio, hoc nescio: Nam ideo do tibi pœnitentiam, quia nescio; nam si scirem tibi nihil prodesse, non te monerem, non te terrerem. Duæ res sunt: aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur. Quid horum tibi futurum sit, nescio: Ergo tene certum, dimitte incertum.*

Can. 2. cau. 33. qu. 4. Canon 2. cau. 33. qu. 4. depromtus est ex sermone 2. de tempore, sive de Adventu Domini in vetustis editionibus, qui a Maurinis rejectus deinde fuit in appendicem tom. 5. num. 116. hac adjecta censura: *In appendice nunc primum collocatur: In Lovaniensium editione manserat inter dubios. Verlini autem, & Vindingi sententia rejectus fuit. Pertinere istum quoque ad Cæsarium, cui in Corbejensi MS. adscribitur, constabit ex aliorum ipsius sermonum comparatione.* Verba Gratiani cum verbis integri sermonis consonant, quamquam in aliquibus deprehendatur codicum varietas, etenim ubi Maurini cum aliis scripserunt *ab infelici concubinarum consortio*, alii exhibuerunt *ab infidelium concubinarum consortio*. Paullo aliter fragmentum idem retulit Petrus Lombardus in lib. 4. sent. dist. 32. his verbis: *Quoties enim vel dies Nativitatis Domini, vel reliquæ festivitates advenerint, non solum a concubinarum consortio, sed etiam a propriis uxoribus abstinete.*

Can. 46. de conf. dist. 2. Canon 46. de conf. dist. 2. a Romanis Correctoribus locupletatus dicitur ex Beda, Magistro sententiarum, & Ivone. Ex eisdem auctoribus inscriptionem canonis emendare potuissent, cum apud Ivonem, & Lombardum habeatur monumentum tanquam depromtum ex tractatu 26. in Johannem. Sed forte putarunt Romani Correctores, referri etiam eundem canonem posse ad sermonem 71. de verbis Evangelii Matthæi cap. 12. apud Maurinos, seu sermonem 11. de verbis Domini apud alios editores. Ego non omittam, quid utrobique tradiderit Augustinus, ut omnia ad purissimos fontes exigantur. In tract. 26. in Johannem ita scribebat Augustinus: *Denique jam exponit, quo id fiat, quod loquitur, & quid sit manducare*

ducare corpus ejus, & sanguinem ejus bibere. Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Hoc est ergo manducare illam escam, & illum bibere potum, in Christo manere, & illum manentem in se habere. Ac per hoc qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat spiritaliter carnem ejus, nec bibit ejus sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus Sacramentum corporis, & sanguinis Christi; sed magis tantæ rei Sacramentum ad judicium sibi manducat, & bibit. In sermone 71. de verbis Evangelii hæc leguntur: *Illud etiam, quod ait: qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in illo, quomodo intellecturi sumus? Numquid etiam illos hic poterimus accipere, de quibus dicit Apostolus, quod judicium sibi manducent, & bibant, cum ipsam carnem manducent, & ipsum sanguinem bibant? Numquid & Judas Magistri venditor, & traditor impius, quamvis primum ipsum manibus ejus confectum Sacramentum carnis, & sanguinis ejus cum ceteris discipulis, sicut apertius Lucas Evangelista declarat, manducaret, & biberet, mansit in Christo, aut Christus in eo? Tam multi denique, qui vel corde ficto carnem illam manducant, & sanguinem bibunt, vel cum manducaverint, & biberint, apostatæ fiunt, numquid manent in Christo, aut Christus in eis?*

Simul jungendi sunt canones 58. 70. & 75. de conf. dist. 2., non solum, quod in eodem sermone 131. de verbis Evangelii Johannis 6. *nisi manducaveritis carnem filii hominis &c.* habeantur, sed etiam, quod Gratianus eandem omnino sententiam in illis ter describendam voluerit in eadem distinctione. Moneo tamen, non ipsa Augustini verba fuisse a Gratiano descripta, qui potius paucis complexus est, quod fuso stylo Sanctus Antistes persecutus fuerat. Non hic integrum monumentum recenseo, sive quod admodum polixum esset, sive quod nihil singulare occurrit in eo, quod difficultatem movere possit; & si cui forte dubietas emergeret, commodum erit illi integrum Augustini sermonem adire. *Can. 58. 70. & 75. de conf. dist. 2.*

Canon 90. de conf. dist. 2. legitur in sermone 352. de utilitate agendæ pœnitentiæ in editione Maurinorum, ubi Augustinus refert miraculum, quod in Apostolorum prædicatione deprehendebatur, quando Evangelicam legem audientes Apostolos singuli quasi singulorum idiomate loquentes intelligebant. Quamobrem omnibus eo signo commotis, & ad fidem Christi adductis, *tunc eis Petrus*, ait Augustinus a Gratiano laudatus, *annunciavit eum colendum, quem crucifixerunt, ut ejus sanguinem biberent credentes, quem effuderunt sævientes*. Perperam Gratianus scripsit: *quem effuderunt sitientes*. *Can. 90. de conf. dist. 2.*

Canon 78. de conf. dist. 4. a Gratiano refertur, quasi depromtus ex homilia 3. Augustini. Gratianum fefellit decretum Ivonis parte 1. cap. 194., ubi similis habetur inscriptio. Referendus potius ille est ad sermonem quendam de mysterio Baptismatis, quem Maurini Monachi rejecerunt in appendicem tomi 6., testati, eum fuisse vulgatum abs Jacobo Sirmundo in appendice post Augustinianos sermones 50. Porro & Sirmundus & Maurini eundem Augustini non esse censuerunt. Ceterum quæ in memorato canone leguntur, non dissonant a disciplina Ecclesiæ, quæ temporibus Augustini vigebat; quemadmodum colligi potest ex canone 49. inter Apostolicos, qui licet apocryphus habeatur, disciplinam tamen sæculi quinti, quo jam editus esse poterat, facile demonstrat. Imo & ipsi Patres Ecclesiæ Africanæ, in qua erat Augustinus, Tertullianus in lib. de corona militis cap. 3., & Cyprianus in epist. 75. ad Magnum aperte docent, tunc Baptismatis Sacramentum trina fuisse immersione collatum. *Can. 78. de conf. dist. 4.*

Canon

Can. 105. de cons. dist. 4. Canon 105. de conf. dist. 4. refertur apud Ivonem, tum in parte 1. cap. 134., tum in parte 11. cap. 17. Nonnulla Gratianus omisit post illa verba *charitatem teneant*, quæ apud Ivonem exhibentur, ibi: *Hæc omnibus faciant, quod sibi fieri volunt, auguria non servent, & ad arbores, & ad fontes vota non reddant, incantatores, aut cariagios, sacrilegia, phylacteria veluti Diaboli venena fugiant, nec furtum faciant, nec falsum testimonium dicant. Ante omnia &c.* At neque Ivo, neque Gratianus genuinam Augustini sententiam descripserunt. Sunt enim referendi ad sermonem 163. de tempore in vetustis editionibus, quem Maurini in appendicem tomi 5. rejecerunt num. 168., ajentes, in Lovaniensium editione dubium haberi, Verlino, & Vindingo apocryphum esse, ac præsertim posteriorem partem, ad quam pertinet laudatus canon 105., esse Cæsarii. Ita ibidem legitur num. 3. *Quicumque viri, quæcumque mulieres de sacro fonte filios spiritualiter exceperunt, cognoscant se pro ipsis fidejussores apud Deum extitisse, & ideo semper illis sollicitudinem veræ charitatis impendant. Admoneant, ut castitatem custodiant, virginitatem usque ad nuptias servent &c.* Similia ferme leguntur in eodem appendice serm. 265. olim 215. de tempore, Cæsario verosimilius ex Maurinorum sententia tribuendo, ibi: *Symbolum, vel orationem Dominicam & ipsi tenete, & filiis vestris ostendite; nam nescio qua fronte se Christianum dicit, qui paucos versus in Symbolo, vel in oratione Dominica parare dissimulat. Filios, quos in Baptismo excipitis, scitote vos fidejussores pro ipsis apud Deum extitisse, & ideo tam illos, qui de vobis nati sunt, quam illos, quos de fonte excipitis, semper castigate, atque corrigite, ut caste, & juste, & sobrie vivant.* Non memoro, quæ similia etiam habentur in eodem appendice serm. 267. ad Competentes num. 5. quoniam & hæc Cæsario potius adscribuntur.

SECTIO III.

De Libris editis ad institutiones Fidei, aut morum; Item adversus Hæreticos.

De Libro de Doctrina Christiana.

Vel unus titulus libri de Doctrina Christiana perspicue designat, quid ibi tractandum sibi proposuerit Augustinus, nimirum docuit ipse, & demonstravit præcipua Christianæ Religionis dogmata, ea quatuor libellis complexus, quorum deinde mentionem habuit in lib. 2. Retractat. cap. 4. Legitur in lib. 2. cap. 8. canon

Can. 6. dist. 19. 6. dist. 19., quem tamen ita corrupit Gratianus, ut videatur in aliam omnino sententiam detorsisse. Verba Augustini, quibus regulam tradebat observandam in sacris & divinis libris recipiendis, hæc sunt: *Erit igitur divinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, & si nondum intellectu, jam tamen lectione, dumtaxat eas, quæ appellantur canonicæ.* Et infra. *In canonicis autem scripturis Ecclesiarum Catholicarum quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sane illæ sint, quæ Apostolicas sedes habere, & epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas, quæ ab omnium accipiuntur Ecclesiis Catholicis, præponat eis, quas quædam non recipiunt. In eis vero,*

ro, quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures, graviorefque accipiunt, eis, quas pauciores, minorifque auctoritatis Ecclesiæ tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi (quamquam hoc facile invenire non possit) æqualis tamen auctoritatis eas habendas puto.

Canon 1. dist. 41. depromtus est ex lib. 3. cap. 12, ubi tamen pro illis verbis Gratiani *intemperans*, & *vitio cupidinis*, & *in vilissimum olus ardescat*, & *sanius quisque*, legitur in purgatioribus Augustini exemplaribus, *temperans*, & *vitio cupediæ*, & *in vilissimum ardescat*, & *sanus quisque*. *Can. 1. dist. 41.*

Canon 6. cau. 26. qu. 2. legitur in lib. 2. cap. 19. & sequ., ubi docet Augustinus, apud Christianos quædam etiam obtinere, quæ apud Ethnicos sunt recepta, licet diversa ratione; nimirum ut quæ apud Ethnicos detorta sunt in superstitionem, apud Christianos divino cultu sacrentur, cujus rei exemplum demonstrat in arte musica. Id ut generaliter expendat, ait: *Duo sunt genera Doctrinarum, quæ in gentilibus etiam moribus exercentur; unum earum rerum, quas instituerunt homines, alterum earum, quas animadverterunt jam peractas, ac divinitus institutas. Illud, quod est secundum institutiones hominum &c.* Reliqua penitus integra habentur in memorato can. 6. *Can. 6. cau. 26. qu. 2.*

Ad canonem 33. de conf. dist. 2. nihil est fere, quod observemus: habetur ille initio libri 2., ubi tamen pro illis Gratiani verbis *in cognitionem* legitur *in cogitationem*. *Can. 33. de conf. dist. 2.*

De libro de Dogmatibus Ecclesiasticis.

Liber de Ecclesiasticis Dogmatibus etsi a nonnullis Augustino tribuatur, præsertim a Gratiano in laudatis canonibus, & a Petro Lombardo in lib. 2. dist. 8. & alibi, revera tamen Augustini non est. Trithemius in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis Alcuinum ejusdem libri dicit auctorem; Gennadium vero Algerus lib. 1. de Corp. & Sangu. Domini, cui consonat S. Thomas quodlib. 12. art. 11., & in Catena ad cap. 1. Matthæi. Maurini Monachi, qui veteres MSS. codices observarunt, testantur, in vetustis etiam codicibus Gennadio tribui; at deinde cum minime demonstratum sit, quis sit ille Gennadius, alii dixerunt esse Gennadium Episcopum Constantinopolitanum, alii Gennadium Presbyterum Massiliensem, cui sane si tribuatur, Semipelagianum hominem libri auctorem agnoscere oportebit, qui sæculo 5. pravas de divina gratia & arbitrii libertate effundebat opiniones in Galliis, & quidem contra probatam Augustini doctrinam. Jam id observaverunt Lovanienses Theologi, quorum censuram retulerunt Maurini his verbis: *Liber hic non est Catholici Scriptoris, sed Gennadii Massiliensis in Gallia Presbyteri... de factione Gallorum, contra quam scribunt Prosper, & Hilarius Augustino, & contra quam congregatum fuit Concilium Arausicanum 2. Porro ut sæpius in catalogo virorum illustrium graves habet errores, sic & in his dogmatibus Ecclesiasticis quædam habet a lectore cavenda. Sane hic auctor nusquam in hoc libro meminit peccati originalis, aut Baptismatis infantium in remissionem peccatorum, cumque multos nominet hæreticos, nusquam meminit Pelagii, aut catholici dogmatis contra eum prolati, sed contra diligenter inculcat, animas non esse ex traduce, neo quod sciret, Pelagium inde suum dogma statuere.* Sunt porro hæ gravissimæ conjecturæ,

ex quibus colligatur, auctorem libri Pelagianæ hæresi adhæsisse. Cum enim libri argumentum situm in eo sit, ut Christianum dogma adversus quascumque hæreses firmatum exprimatur, quis Catholicus in eodem libro Pelagianæ hæreseos non meminisset, præsertim vero Augustinus, si ipse auctor esset, qui Pelagianum errorem invicto animi ardore confecit? Hinc liquet, quænam sit ferenda in

Can. 3. de pœn. dist. 3. & can. 13. de conf. dist. 2. primis sententia de can. 3. de pœn. dist. 3., qui habetur in cap. 24. ejus libri, item de can. 13. de conf. dist. 2. qui habetur in cap. 23., ubi loco illorum verborum *si tamen mens sine affectu peccandi sit*, legitur *si tamen mens in affectu peccandi non sit*. Addo ad clariorem capitis interpretationem, post illa Gratiani verba, *Sed hoc de illo dico, quem capitalia, & mortalia peccata non gravant*, ita legi in laudato capite: *nam quem mortalia crimina post Baptismum commissa premunt, hortor prius publica pœnitentia satisfacere, & ita sacerdotis judicio reconciliatum communioni sociari*. Augustino sane tribuenda sunt, quæ leguntur in vers. *Dixerit*, est enim iste depromtus ex epistola Augustini ad Januarium 54. apud Maurinos, alias 118., de qua infra sermo recurret. Demonstrat ibidem Sanctus Vir, parendum esse receptæ in unaquaque Provincia consuetudini, ubi nihil expressa lege definitum adparet; atque ad eam rem proponit varios esse mores in suscipienda vel quotidie, vel non adeo frequens Eucharistia, ita scribens: *Dixerit aliquis, non quotidie accipiendam Eucharistiam, quæsieris quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies, quibus purius homo, continentiusque vivit; quo ad tantum Sacramentum dignus accedat; qui enim manducaverit indigne, judicium sibi manducat, & bibit. Alius contra, imo inquit, si tanta est plaga peccati, atque impetus morbi, ut medicamenta talia differenda sint auctoritate Antistitis, debet quisque ab altario removeri ad agendam pœnitentiam, & eadem auctoritate reconciliari; hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere pœnitentiam, non ut arbitrio suo, cum libet, vel auferat se communioni, vel reddat. Ceterum peccata si tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo judicetur, non se debet a quotidiana medicina Dominici Corporis separare. Rectius inter eos fortasse quispiam dirimet litem, qui monet, ut præcipue in Christi pace permaneant, faciat autem unusquisque, quod secundum fidem suam pie* [illegible]*dit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus, & sanguinem Domini, sed saluberrimum Sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quispiam eorum se alteri præposuit Zachæus, & ille Centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam suscepit Dominum, alter dixit: non sum dignus, ut intres sub tectum meum. Ambo honorificantes Salvatorem diverso, & quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem, quod in primo populo unicuique manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat*. Ex his emendandus erit laudatus Gratiani versiculus. Animadvertendum autem est, quod in postremis illis verbis legitur, retractatum videri ab Augustino lib. 2. Retract. cap. 20., ubi mentionem faciens de sua ad Januarium epistola, scribit: *Quod de manna dixi, quia unicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat, non mihi occurrit, unde possit probari, nisi ex libro Sapientiæ, quem Judæi non recipiunt in auctoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adversus Deum murmuratoribus, qui profecto alias escas non desiderarent, si hoc eis saperet manna, quod vellent*.

Can. 28. de conf. dist. 4. Ex eodem libro cap. 22. depromtus est canon 28. de conf. dist. 4., qui apud Gratianum inscribitur quasi *ex libro de Ecclesiasticis regulis*. Adnotaverunt Romani Correctores, posteriora canonis verba depravata fuisse. Revera pro illis: *Et sic*

per

per manus impositionem chrismate communicati Eucharistiæ mysteriis admittantur, ita legitur in integris libelli exemplaribus: *Et sic manus impositione, & chrismate communiti Eucharistiæ mysteriis admittantur.*

De Libro de Disciplina Christiana.

Quamquam multa sint in libro de Disciplina Christiana ad res Ecclesiasticas & divinas explicandas documenta, unicam tamen Gratianus ex illo observationem eduxit grammaticalem de nomine pecuniæ in can. 6. cau. 1. qu. 3., ubi dicitur pecuniæ nomine venire omnia bona mobilia æque ac immobilia, quemadmodum & Romani veteres Jureconsulti tradiderant in l. 88. 97. 178. & 222. ff. de verb. signif. Ita scribendi occasionem sumsit Augustinus, quod in cap. 6. proposuerat, Deum super omnia amandum esse, quia solus ipse beatum hominem facit, ita subjiciens: *Unde se fieri putat* (homo) *beatum, hoc amat. Quid, putamus, amat, unde putat se fieri beatum? Pecuniam, aurum, argentum, possessiones, breviter dico pecuniam; totum enim quidquid homines possident in terra, omnia, quorum domini sunt, pecunia vocatur, servus sit, vas, ager, arbos, pecus, quidquid horum est, pecunia dicitur. Et unde est primum vocata pecunia? Ideo pecunia, quia antiqui totum, quod habebant, in pecoribus habebant.* In vetustis Gratiani exemplaribus hic canon recensebatur quasi depromtus ex libro de Doctrina Christiana: Recentiores Gratiani editiones ita exhibent: *Augustinus de Disciplina Christiana, vel de dono Disciplinæ.* Falsa sane inscriptio, quod attinet ad secundam partem, etenim liber de dono disciplinæ distinctus est ab altero libro de disciplina Christiana; Hinc Maurini postquam in tomo 6. ediderint librum Augustini de disciplina Christiana, librum alterum de dono disciplinæ in ejusdem tomi 6. appendicem velut apocryphum rejecerunt. Can. 6. cau. 1. qu. 3.

De Libro de Diversis Ecclesiæ Observationibus.

Gratianus in can. 6. cau. 23. qu. 1. secutus fidem Ivonis, libellum adfinxit Augustino sub hoc titulo: *De Diversis Ecclesiæ Observationibus*; quamquam in operibus Augustini minime recenseatur. Id sane ex eo profectum agnosco, quod Collectores non semper verum libellorum titulum adscripserint, sed ex materia, quam ex Patrum testimoniis digerebant, titulos ipsi adscribebant; quemadmodum igitur ad canonem 51. cau. 27. qu. 2., quia de duplici fide pacto data agebatur, librum Augustini laudaverunt *de fide pactionis, & consensus*, qui nullibi existit; ita ubi aliquid exhibere voluerunt, in quo singulares animadversiones factæ viderentur, libellum laudaverunt *de diversis Ecclesiæ observationibus*. Ceterum in eo canone 6. non Augustini verba recensentur, sed potius Augustini quædam sententia in epistola ad Bonifacium, aut in libro 1. de Civitate Dei, quo pertinent canon 3. cau. 23. qu. 1. & canon 13. cau. 23. qu. 5. ad quos sane canon 6. erit exigendus, ut dignoscatur, qualis fuerit in proposito Augustini sententia. Can. 6. cau. 23. qu. 1.

De Enchiridio .

Quidam Laurentius nomine, atque, ut aliqui MSS. codices fidem faciunt, Notariorum urbis Romæ Primicerius, frater Dulcitii, quemque Augustinus eruditionis laude commendabilem prædicat, imo & filium nominat; ab Augustino petierat, ut brevi stylo in recta agendi ratione erudiretur, postulans ideo, ut elucubraretur libellus præ manibus assidue versandus, quo ipse quasi per indicem Christianæ vitæ regulas paucis expositas intueretur, ac sequeretur. Annuit Sanctus Antistes, compendium regularum edens, quod propterea *Enchiridion* appellavit mole exiguum ad privatam Laurentii utilitatem, ubi potissimum præcepta Christianarum virtutum fidei, spei, ac charitatis continerentur. Ita de hoc opusculo habetur apud Augustinum in lib. 2. Retractationum cap. 63. *Scripsi etiam librum de fide, spe, & charitate, cum a me, ad quem scriptus est, postulasset, ut aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum, quod genus Græci Enchiridion vocant, ubi satis diligenter mihi videor esse complexus, quomodo sit colendus Deus, quam sapientiam esse hominis utique veram Divina Scriptura definit.*

Can 11. dist. 38. In cap. 17. ejus libelli leguntur verba canonis 11. dist. 38., cujus initium ita describendum erat: *Quamvis enim error, quanta possumus cura &c.* In ceteris Gratianea editio Augustini codicibus consonat; aut siquæ paullisper variant, vix animadversione digna deprehenduntur.

Can. 11. dist. 45. Canon 11. dist. 45. habetur in cap. 72., ubi expendebat Augustinus spei nostræ fundamenta, qualia sunt in Dominica oratione, specialiter illa petitione: *Dimitte nobis debita nostra.* Similia leguntur in tractatu quodam anonymo de Sacramento Pœnitentiæ, quem ex Bibliotheca Victorina edidit Petitus in tomo 1. Pœnitentialis Theodori pag. 343. in quo ita legitur prope finem: *Non solum qui dat esurienti cibum, sitienti potum, & hujusmodi, sed & qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat: & qui emendat verbere eum, in quem potestas datur, & coercet aliqua disciplina, vel orat, ut ei peccatum dimittatur, eleemosynam dat, & qui misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, & non voluntati: Sed & ea major est, qua ex corde dimittimus, quod in nobis quisque peccavit &c.* Multa etiam his similia tradidit Isidorus Hispalensis in lib. 3. sententiarum cap. 52. & 60.

Can 23. cau. 13. qu. 2. Canon 23. cau. 13. qu. 2. legitur in cap. 109. & 110., quo certe nullum aptius monumentum esse potest ad demonstrandum, nonnullas justificatorum animas e corpore egressas adhuc expiatione indigere, & fidelium orationibus posse juvari.

Can. 4. 6. 7. & 12. cau. 22. qu. 2. Canon 4. cau. 22. qu. 2. legitur in cap. 22., si priora verba observemus. Ibi tamen pro illis *Is autem*, & *proferat*, scribendum erat: *Omnis autem*, & *perferat.* At versiculus *Nemo* legitur in cap. 18., ubi tamen pro verbis illis: *Qui falsa incautus credit, ac pro veris habet*, ita scribendum erat: *Qui falsa incautius credita pro veris habet.* De canone 6. cau. 22. qu. 2. nihil est, quod specialiter animadvertendum occurrat. Habetur ille integer in cap. 2. Canon 7. eadem caussa, & quæstione habetur post verba laudati canonis 4., sed cum Gratianus Augustini verba corruperit, jure optimo Romani Correctores editionem Gratianeam ad calcem ejusdem canonis restituerunt. Quod vero spectat ad verba canonis 12.

eadem

eadem caussa & quæstione, eadem referenda sunt ad cap. 18, ubi ista leguntur: *Verum hic difficillima, & latebrosissima gignitur quæstio, de qua jam grandem librum, cum respondendi necessitas nos urgeret, absolvimus: utrum ad officium hominis justi pertineat aliquando mentiri. Nonnulli enim eo usque progrediuntur, ut & pejerare, & de rebus ad Dei cultum pertinentibus, ac de ipsa Dei natura, falsum aliquid dicere nonnunquam bonum, piumque opus esse contendant. Mihi autem videtur, peccatum quidem esse omne mendacium, sed multum interesse, quo animo, & quibus de rebus quisque mentiatur. Non enim sic peccat ille, qui consulendi, quomodo ille, qui nocendi voluntate mentitur: aut vero tantum nocet, qui viatorem mentiendo in diversum iter mittit, quantum is, qui viam vitæ mendacio fallente depravat &c.*

Canon 17. cau. 26. qu. 7. legitur in cap. 79. ejusdem opusculi, uti totus est Augustinus, ut demonstret quædam esse peccata, quæ licet levissimi momenti esse videantur, peccata tamen sunt, cum pro talibus in divinis literis habeantur, atque hujus rei exemplum adfert in illis, qui in suis actibus vano quodam cultu dies, & tempora observant. Versiculus *Intelligat* jam superius explicatus est, ubi ageretur de Commentariis Augustini in epistolam Paulli ad Galatas. *Can. 17. cau. 26. qu. 7.*

Canon 18. de pœn. dist. 3. consonat cum cap. 70. ejusdem opusculi, quemadmodum & canon 19. eadem distinctione cum cap. 76., licet olim in veteribus Gratiani codicibus sub nomine Johannis Chrisostomi laudaretur. Item canon 20. eadem dist. 3. respondet capiti 71., ubi observandum est, pro illis Gratiani verbis *Brevioribus . . . qui jam taliter Patri regenerati*, legendum esse ex integris Augustini codicibus: *Brevibus . . . qui jam Patri tali regenerati.* *Can. 18. 19. & 20. de pœn. dist. 3.*

Vix est, cur aliqua subjiciam de canonibus 133. 134. & 135. de cons. dist. 4. nam canon 133. consonat cum cap. 52. & 53., canon 134. cum cap. 43. Tantum observare juvat, canonem 135. emendandum esse juxta ea, quæ Augustinus habet, ibi: *Non renascebantur, qui baptismate Johannis baptizabantur, a quo & ipse baptizatus est* (Christus), *sed quodam præcursorio illius ministerio, qui dicebat: Parate viam Domino; huic uni, in quo solo renasci poterant, parabantur. Hujus enim baptismus est, non in aqua tantum, sicut fuit Johannis, verum etiam in Spiritu Sancto, ut de illo Spiritu regeneretur quisquis in Christum credit, de quo Christus generatus regeneratione non eguit.* Et infra: *In aqua baptizari voluit a Johanne, non ut ejus iniquitas ulla dilueretur, sed ut magna commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo baptismus, quod ablueret, sicut mors nihil quod puniret, invenit.* *Can. 133. 134. & 135. de cons. dist. 4.*

De Libro de Catechizandis Rudibus.

Liber de Catechizandis rudibus fuit ab Augustino recognitus in lib. 2. Retractationum cap. 14. Scriptus is est ad Diaconum quendam Carthaginensem nomine Deogratias, qui cum rudes in Christiana fide erudire ex officio deberet, ab Augustino postulavit, ut in ea arte edoceretur. Peculiari libello Sanctus Antistes erudiendi methodum tradidit, monens inter cetera, qua ratione illi essent ad fidem adducendi, qui scholas frequentantes nil nisi eleganter dictum adamarent, & simpliciores quosdam divinæ sapientiæ præcones despectui haberent. Eo pertinet canon 12. dist. 38., cujus verba ita principio legenda sunt juxta integra Augustinianorum codicum exemplaria. *Sunt item quidam de Scholis usitatissimis Grammati-* *Can. 12. dist. 38.*

maticorum, Oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata quaestionibus. His ergo, qui loquendi arte ceteris hominibus excellere videntur, cum veniunt, ut Christiani fiant, hoc amplius, quam illis illiteratis impertire debemus, quod sedulo monendi sunt, ut humilitate induti Christiana &c. Reliqua eadem sunt cum iis, quae Gratianus exhibuit.

De Libro de Fide Christiana.

Inter opera Augustini nullus liber reperitur sub titulo *De Fide Christiana*, licet a Gratiano commemoretur; id enim ex eo profluit, quod, ut superius memini ad can. 6. cau. 23. qu. 1., Collector inscriptiones librorum aliquando adjecit repetitas non ex germano librorum titulo, sed ex materie, quae in subjectis canonibus tractabatur. In canone 8. dist. 11. nihil aliud continetur, quam brevis quaedam, & pene compendiaria expositio illorum, quae leguntur in epistola Augustini ad Januarium, de qua inferius sermo erit instituendus. Cum enim Januarius ab Augustino postulavisset rationem, quare juxta Ecclesiarum diversitatem diversa disciplina vigeret, respondit Sanctus Antistes, ea, quae vel traditione firmantur, vel sacris literis exprimuntur, ab Ecclesia nullibi immutari, reliqua autem obnoxia mutationibus esse pro locorum, ac temporum, ceterisque id genus adjunctis. Haec plane est integra sententia memorati canonis 8., licet aliis verbis a Gratiano descripta. Neque hic ipsa Augustini verba exhibeo; vel quod integram nec brevem Sancti Viri epistolam exhibere oporteret, vel quod ab Augustini proposito Gratianus non sit alienus.

Can. 8. dist. 11.

Canon 55. cau. 1. qu. 1. legitur in libro de fide ad Petrum Diaconum. Verum libellus iste falso fuit Augustino tributus, proptereaque a Maurinis Monachis in appendicem tomi 6. rejectus, sive quod stylus Augustiniano minime consonet, sive quod in antiquis codicibus MSS. libellus idem adscribatur Sancto Fulgentio Episcopo Ruspensi, atque inter istos demonstrant eruditi Monachi codicem Corbejensem mille & amplius annorum. Accedit his, eundem librum laudari sub Fulgentii nomine a Ratramno In libro de Corpore, & Sanguine Christi, item Isidorum Hispalensem in Catalogo testatum fuisse, a Fulgentio scriptam verae fidei regulam. Itaque concludemus laudatum canonem potius esse Fulgentii Ruspensis, quod ipsum dicemus de canone 3. cau. 15. qu. 1. ex eodem libello depromto, & quidem consonis verbis.

Can. 55. cau. 1. qu. 1. & Can. 3. cau. 15. qu. 1.

De Libro de Fide & Operibus.

Libri sui de fide & operibus meminit Augustinus in Enchiridio cap. 67., item in epistola 205. ad Contentium; imo in libro 2. Retractationum cap. 38. ita aperit ejusdem argumentum: *Interea missa sunt mihi a quibusdam fratribus Laicis quidem, sed divinorum eloquiorum studiosis scripta nonnulla, quae ita distinguerent a bonis operibus Christianam Fidem, ut sine hac non posse, sine illis autem posse perveniri suaderetur ad aeternam vitam. Quibus respondens librum scripsi, cui nomen est*

de

de fide & operibus, in quo disputavi, non solum, quemadmodum vivere debeant gratia Dei regenerati, verum etiam quales ad lavacrum regenerationis admissi. Ex hoc libro depromtus in primis est canon 18. cau. 23. qu. 4., cujus verba olim quidem a Gratiano corrupta deprehendebantur, hodie vero fuerunt a Romanis Correctoribus emendata. Can. 18. cau. 23. qu. 4.

Canon 4. cau. 28. qu. 1. longe aliter descriptus est apud Augustinum, quam apud Gratianum; quamobrem jam Romani Correctores ad calcem ejusdem germanam Augustini sententiam exhibuerunt. Plane si verba ipsa Sancti Antistitis consideremus, facile agnoscetur, totum in eo fuisse Augustinum, ut adversantium objectis satisfaceret. Quum enim adversarii fidem necessariam dicerent, bona opera omnino negligerent, allegabant, propter fidei defectum uxorem a viro posse dimitti juxta mentem Apostoli in cap. 7. primae ad Corinth., non tamen aeque dimitti posse ex operibus malis: Augustinus e contrario ajebat non propter defectum fidei tantum, sed & bonorum operum posse dimitti ita, ut quemadmodum ex doctrina Apostoli dimittitur uxor, si virum a fide avocaret, ita dimittatur, si virum ad crimina inducere conetur. Porro Gratianea lectio contrariam Augustino sententiam videtur adfingere. Ceterum & Augustini germana traditio sanius erit intelligenda, ut scilicet possit uxor dimitti, si ad malum inducat, non quidem dissoluto matrimonii vinculo, sed tantum dissociata viri, & uxoris consuetudine; id enim satis erat Sancto Viro adfirmare, ut concluderet, habendam etiam esse bonorum operum rationem. Can. 4. cau. 28. qu. 1.

Canon 5. cau. 34. qu. 1. legitur in cap. 7. ejusdem libri, ubi Augustinus de illis sermonem habuit, qui proxime sunt ad Sacramentum baptismatis accessuri, docens primum per poenitentiam adultos ad Sacramentum illud praeparandos esse, & data occasione tradidit, non esse imputandum alicui virgini, si forte ignorans marito nupserit alieno. Gratiani editio consonat cum integris Augustini codicibus. Can. 5. cau. 34. qu. 1.

De Libro de Vera Religione.

Opus elegantissimum, & plane Augustino dignum est liber inscriptus de Vera Religione, cujus mentio fit in lib. 1. Retractationum cap. 13., ibi enim, quid, qualis, & ubi sit vera Religio in Deum ostenditur, praecipue vero impia Manichaeorum doctrina conficitur de duobus principiis. Librum istum cum Alipius dono dedisset Paullino, Paullinus idem non potuit statim non erumpere in laudes auctoris, ita scribens in epist. 31. *O vere sal terrae, quo praecordia nostra, ne possint saeculi vanescere errore, condiuntur! O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiae posita, quae late catholicis urbibus de septiformi lychno pastum oleo laetitiae lumen densas licet haereticorum caligines discutis, & lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.* Ex cap. 31. ejus libri depromtus est canon 3. dist 4., ubi demonstratur, divinas leges ita ab homine suspiciendas esse, ut non qua ratione latae fuerunt, subtilius investigetur, sed ut demisso animo executioni mandentur, quamobrem profertur exemplum judicis, qui religiose custodire debet leges publicas semel editas, non de earum sententia judicium ferre. Can. 3. dist. 4.

In cap. 50. ejusdem libri legitur canon 14. dist. 38., ubi traditur optima ratio, qua studiosus sacrarum literarum divinam sapientiam addiscat, veterem etiam Judaeorum Can. 14. dist. 38.

dæorum historiam, mysticas significationes, & vim demum linguarum, quibus ab initio sacræ literæ prodierunt. Hinc ait Augustinus in primis: *Distinguamus ergo, quam fidem debeamus historiæ*. Deinde post pauca: *Qui sit modus interpretandæ allegoriæ*; & demum post pauca. *Et quomodo ipsa locutio divinarum scripturarum secundum cujusque linguæ proprietatem accipienda sit. Habet enim omnis lingua sua quædam propria genera locutionum, quæ, cum in aliam linguam transferuntur, videntur absurda*. Ex his & supplendus erit Gratianeus canon, & emendandus.

De Libro de Utilitate credendi.

Can. 28. cau. 24. qu. 3. Deceptus a Manichæis Honoratus quidam Augustini amicus cœperat de Catholicorum disciplina male sentire; quum enim apud Catholicos vigere nosset, eos, qui semel Christo nomen dederant in baptismate, ad servandam perpetuo fidem adigi, nec amplius illis liberum esse ab eadem fide recedere, duriusculum ipsi videbatur, putans hominis plurimum interesse, libertate etiam ea in parte potiri. Augustinus libello suo, quem edidit sub titulo *de utilitate credendi*, quemque memoravit in lib. 1. Retractat. cap. 14. Honoratum paullo aberrantem cohibuit, demonstrans, quantum utilitatis ex Fidei Catholicæ professione proficiscatur, in qua propterea permanere unicuique sit perpetuo optandum, laudandasque public as illas leges, quibus Catholici urgeantur, ne fidem derelinquant. Initio ejusdem libri indicat Sanctus Antistes, Honoratum non sponte sua cœpisse a Christianorum cœtu deflectere, sed Manichæorum fraudibus circumventum, qua occasione docet, quid discriminis intercedat inter eos, qui vere hæretici sunt, & inter eos, qui ob infirmitatem quandam animi ab hæreticis se decipi facile patiuntur. Huc spectant verba canonis 28. cau. 24. qu. 3., ubi quinam vere hæreticus habendus sit, perspicue demonstratur.

De Libris de Symbolo, & ad Neophytos.

Can. 62. de cons. dist. 4. Quatuor libri sunt sub hac inscriptione inter opera Augustini: De Symbolo, sive regulâ fidei ad Catechumenos. Maurini Monachi animadverterunt, primum librum jure Sancto Antistiti tribui, non tamen tres sequentes, quorum stylus est ab Augustiniano dissimilis, & sententiarum rationes Augustinum minime decent. De posterioribus tribus libellis parum ego sollicitus esse debeo, cum unicus sit sub eo titulo inscriptus apud Gratianum canon, nimirum 62. de cons. dist. 4., isque ad librum primum pertineat. Ad hunc animadverto, verba illa, *Fratres charissimi*, in editis Augustini exemplaribus desiderari, item post illa postrema, *qui sub peccato nascuntur*, ita sequi apud Augustinum; *Est enim Princeps peccatorum*: quod ideo adnotatum velim, ut facile percipiatur, quo sensu Augustinus tradiderit eos, qui peccato originis adhuc inquinati sunt, sub Dæmonis esse potestate, per quandam scilicet necessitudinem, qua homo Dæmonis peccatoris exempla secutus est, atque imitatus.

Can. 73. de cons. dist. 4. Rejicitur a Maurinis in appendicem tomi 6. operum Augustini quoddam opusculum, cujus hæc exhibetur inscriptio: *Sermo de mysterio baptismatis*, hac adjecta censura

censura ad sermonem præcedentem: *Hunc sermonem cum duobus sequentibus vulgavit Jacobus Sirmondus in appendice post Augustinianos sermones quadraginta, arbitratus istos tres haudquaquam esse Augustini, tametsi ei a Floriacensi, unde illos depromsit, codice adscriberentur*. Ex illo sermone depromtus est canon 73. de cons. dist. 4., quemadmodum etiam canon 78. eadem dist., de quo jam superius egimus, quamobrem quod de canone 78., idem de canone 73. ferendum erit judicium. Aliqua adjicienda adhuc sunt ad canonis 73. emendationem. Priora ejus verba ita emendanda erunt ex editione Maurinorum. *Prima ergo prædicatione de bis tantum locuti sumus &c.* Cum Gratiano tamen consonat Ivo in parte 1. cap. 194., item MS. Codex Remigianus, uti Maurini iidem testantur. Discriminis ratio ex eo profluxit, quod apud Ivonem, quem secutus est de more suo Gratianus, tum apud auctorem Remigiani Codicis, sermo hic, de quo agimus, tertius erat ordine, ubi propterea de duobus præcedentibus facta mentio fuit; at in codice, quem Maurini secuti sunt, sermo ille erat secundus, in quo proinde mentio tantum facienda erat de *Prima prædicatione*. Sunt & alia apud Gratianum emendanda; etenim ubi Gratianus scripsit: *Quæ diversis corporis nostri adhibita partibus, & descendistis in fontem sacrum, fontem redemtionis &c.*, ediderunt Maurini: *Quæ diversis corporis vestri adhibita partibus, & descendentes in fontem, fontem sacrum, fontem vitæ, fontem redemtionis &c.*

De Libris de Civitate Dei.

Inter Augustini opera admodum præstant libri duo supra viginti de Civitate Dei, de quibus ita scripsit Cassiodorus in lib. Divinarum lectionum cap. 6. *S. Augustini 22. libros, quos de Civitate Dei confecit, infastidibili sedulitate percurramus, ubi & Babylonia confusa Civitas Diaboli, & splendida Jerusalem Urbs Domini Christi in hominum conversatione competenti diversitate monstratæ sunt*. Ecquidem in iis non tantum sublimis rerum divinarum sapientia emicat, sed etiam omnigena rerum humanarum notitia opere jucundo, atque elegantissimo, quod omnium facile in se trahit admirationem. Recognovit hos libros Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 43., eorundem autem elucubrandorum hæc fuit occasio. Dudum Gothi in Italiam irruperant ita, ut non solum armis illam vastassent, imo & Romanam ipsam Urbem invasissent, sed etiam Christianæ Fidei infensi passim inducerent superstitiosas observationes, istas quasi Divina Oracula prædicantes. Opus erat in his temporum adjunctis eo auctore, qui Gothorum ausum, & impia dicta cohiberet, damnandas Ethnicorum superstitiones, servandam Christi fidem invictis argumentis demonstraret; eo vel maxime, quod Gothi prædicarent in vulgus, Christianos a Deo dire vexari, quod religionem a Deo penitus improbatam profiterentur. Marcellinus quidam Tribunus Augustinum rogavit, ut eam provinciam adgrederetur, ut constat ex epistola inter Augustinianas 136. apud Maurinos, cui statim morem gessit Sanctus Antistes de bono Christianæ fidei vehementissime sollicitus, qui propterea 22. libros digessit ad eundem Marcellinum directos, in quibus facta comparatione Ethnicæ superstitionis cum Religione Christiana, dum illius turpitudinem penitus confecit, istius sanctimoniam perspicue ostendit. Ex libro 1. cap. 22. depromtus est canon 11. dist. 9., cujus sententiam ut facilius perci- *Can. 11. dist. 9.*

piamus, observandum est, Augustinum sibi eo in loco proposuisse expendenda Ethnicorum gesta, quæ ipsi veluti insignia suorum prodigia prædicabant, ac veluti præstantissima virtutum exempla; atque inter cetera illud Cleombroti, de quo Cicero in 1. Tusculan., qui cum legisset apud Platonem, animum hominis esse immortalem, statim mortem sibi conscivit, ut meliori vitæ se traderet. Hoc ex facto summam animi magnitudinem atque constantiam laudabant Ethnici in suis, quibus propterea respondens Augustinus ait: *Non modo quærimus, utrum sit factum, sed utrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda est, cui quidem & exempla concordant, sed illa, quæ tanto digniora sunt imitatione, quanto excellentiora pietate.* Elegans sane, & æquissima responsio, licet a Gratiano parum propositæ a se disputationi accommodata.

Can. 11. Canon 11. cau. 8. qu. 1. legitur in lib. 19. cap. 19., ubi Augustinus populi
cau. 8. Christiani, ac præsertim Sacerdotum integerrimos mores exhibet, ad eam rem
qu. 1. interpretatus verba Paulli *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Ubi Gratianus edidit in postremis verbis *& opprimatur ista necessitas*, legitur apud Augustinum *& opprimat ista necessitas*.

Can. 8. Ad canonem 8. cau. 15. qu. 1. nihil est, quod singulari indigeat animadver-
cau. 15. sione. Legitur integer in cap. 25. lib. 1. post Romanam Correctionem.

qu. 1.
Can. 9. Canon 9. cau. 23. qu. 5. legitur in lib. 1. cap. 17. & sequentibus. Cum enim
& 13 in cap. 16. egisset Augustinus de quibusdam puellis, quæ cum stuprum per vim
cau. 23. passæ essent, aut cum stuprum per vim paterentur, mortem sibi consciverunt,
qu. 5. hujusmodi facta penitus reprobans, quod nemo suæ vitæ dominus, atque arbiter sit, quanquam illæ excusandæ aliqua ratione videantur, ita subsequitur in cap. 27. *Ac per hoc & quæ se occiderunt, ne quidquam humani paterentur, quis humanus affectus eis nolit ignosci? Et quæ se occidere noluerunt, ne suo facinore alienum flagitium devitarent, quisquis ei hoc crimini dederit, ipse crimine insipientiæ non carebit. Nam utique si non licet privata potestate alicui hominem occidere &c.* Reliqua habentur integra apud Gratianum post Romanam Correctionem emendatum, exceptis illis verbis *curandi cavendique mali*, pro quibus ediderunt Maurini: *carendi, cavendique mali*. Ad hunc ipsum canonem referendus erit canon 13. ead. caus. & quæst., cujus verba leguntur paullo ante versiculum *Hoc dicimus* laudati canonis 9. Quæ sane omnia fusius fuerunt ab Augustino disputata, ut conficeretur quorundam Ethnicorum opinio, qui putabant, licere unicuique mortem sibi consciscere, ubi id æqua postulet caussa.

Can. 37. Canon 37. cau. 23. qu. 5. legitur in cap. 16. lib. 19., ubi de recta dominandi
cau. 23. ratione tractatur, traditurque, Dominos, quemadmodum solliciti esse debent, ne
qu. 5. benefaciendo subditis caussam nocendi porrigant, ita nec parcendo caussam mali gravioris præbere debere. Quomodo integrum Augustini monumentum exhibendum sit, jam animadverterunt ad calcem ejusdem canonis Correctores Romani.

Can. 33. Canon 33. cau. 23. qu. 8. partim Hieronymo, partim Augustino tribuen-
cau. 23. dus erat; siquidem priora verba Hieronymi sunt in lib. 3. in Ezechielem cap. 9.,
qu. 8. quæ accuratius referuntur in can. 29. cau. 23. qu. 5. Hinc facile colligitur, pro illis Gratiani verbis *caussam interfectionis* legendum esse potius *vasa interfectionis*. Interpretabatur Sanctus Vir caput 9. Ezechielis, ubi agebat de viris a Domino missis, ut impios trucidarent, qui proinde symbolice dicuntur vasa interfectionis manu gestare ex Divino mandato. Versiculus autem *Qui vero* nullibi legitur apud

apud Augustinum, quamquam non absimilis sententia exhibeatur in can. 9. vers. penult. cau. 23. qu. 5., unde conjicere facile possumus, Gratianum in dicto can. 33. non verba ipsa Augustini describere, sed sententiam perstringere mutato verborum cortice voluisse.

Canon 7. cau. 26. qu. 2. non legitur apud Augustinum, sed potius apud Rabanum Maurum in lib. 15. de Universo cap. 4. de Magis in fine; & paullo antea in eodem capite legitur subsequens versiculus *Itaque hæc vanitas*. Sunt etiam sententiæ quædam non prorsus absimiles apud Augustinum in lib. 7. de Civit. Dei cap. 23. & sequentibus, & in lib. 8. cap. 19. & sequentibus, in quibus plurima congerit Sanctus Antistes de inanibus magicæ artis documentis, unde fortasse contingere potuit, ut monumentum illud quasi depromtum ex libris Augustini de Civitate Dei palam exhiberetur. Idipsum contigit in can. 14. cau. 26. qu. 5., cujus equidem verba non leguntur apud Augustinum, sed potius in memorato Rabani libro & cap. 4., at nonnulla in lib. 18. de Civit. Dei cap. 17. traduntur de Circe, quæ sodales Ulissis mutavisse fertur in feras, & de Arcadibus in lupos transformatis. Ita exorditur Rabanus: *Itaque hæc vanitas magicarum artium ex traditione Angelorum malorum in toto terrarum orbe plurimis sæculis valuit per quandam scientiam futurorum, & infernorum, & invocationes eorum inventa sunt aruspicia, augurationes, & ipsa, quæ dicuntur oracula, & nigrimantia. Nec mirum de Magorum præstigiis, quorum in tantum prodiere* (vides hic posteriora verba dicti canonis 7. cau. 26. qu. 2. jungenda cum prioribus verbis dicti canonis 14. cau. 26. qu. 5.) *maleficiorum artes, ut etiam Moysi simillimis signis resisterent vertentes virgas in Dracones, & aquas in sanguinem. Quid plura? Si credere fas est de Phytonissa* (aliqua ex his omittuntur a Gratiano) *ut Prophetæ Samuelis animam de inferni abditis evocaret, & vivorum præsentaret conspectibus, si tamen animam Prophetæ fuisse credamus, & non aliquam phantasmaticam illusionem Satanæ fallacia factam. Prudentius de Mercurio sic ait*:

Can. 7. cau. 26. qu. 2. & can. 14. cau. 26. qu. 5.

Traditur hic tinctas fumto moderamine virgæ
In lucem revocasse animas . . . .
Ast alias damnasse neci.

& post paullulum.

Murmure non magico tenues exire figuras
Atque sepulchrales cito incantare favillas
Vita itidem spoliare alios ars noxia novit.

Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi & elementa concutiunt (adjecit Gratianus *permissu Dei*) *turbant mentes hominum* (addidit Gratianus *minus confidentium in Deo*) *& sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt. Unde Lucanus*:

Mens hausta nulla sanie polluta veneni
Incantata perit.

Reliqua habentur integra apud Gratianum usque ad illa verba *facilius provocentur*; post quæ ita prosequitur Rabanus. *Hydromantici ab aqua dicti. Est enim Hydromantia in aquæ inspectione umbras Dæmonum evocare, & imagines, vel ludificationes eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur suscitare*. Post hæc pergit Rabanus enumerando varia Magorum genera, videlicet Divinorum, Ariolorum, Aruspicum, Augurum, Astrologorum, Mathema-

 ticorum,

ticorum, Horofpicorum, Salifatorum, poft quæ ita fcribit: *Ad hæc omnia fupradicta pertinent ligaturæ execrabilium remediorum contemnendæ, five in præcantationibus, feu in characteribus &c.* Reliqua integra habentur apud Gratianum in dicto can. 14. ufque ad verf. *Harufpicinæ*. Apparet autem, ibidem Gratianum addidiffe verba illa, *quæ ars medicorum condemnat*, quæ apud Rabanum defiderantur; forte vero dixeris, Gratianum refpexiffe in iis ad illa, quæ tradidit Auguftinus in lib. 2. de Doctrina Chriftiana can. 6. cau. 26. qu. 2. verf. *Ad hoc genus*. Itaque canon 14. a principio ufque ad verficulum *Harufpicinæ* potiore jure Rabano tribuetur, demtis tamen iis, quæ habentur in verf. *Fertur etiam* ufque ad illa *Magi funt &c.*, quæ & apud Rabanum defiderantur. Forte verficulus ifte perftrictus fuiffe videtur ab aliquo Collectore, qui deinde Gratiano auctor extitit, ex prolixo Auguftini fermone in lib. 18. de Civitate Dei cap. 17., ubi poftquam varia fuperftitionis Ethnicæ monftra, & portenta narraviffet, ita fcribit: *Hoc Varro ut adftruat, commemorat alia non minus incredibilia de maga illa famofiffima Circe, quæ focios quoque Ulyffis mutavit in beftias, & de Arcadibus, qui forte ducti tranfnatabant quoddam ftagnum, atque ibi convertebantur in lupos, & cum fimilibus feris per illius regionis deferta vivebant; fi autem carne non vefcerentur humana, rurfus poft novem annos eodem renato ftagno transformabantur in homines. Denique etiam nominatim expreffit quendam Demænetum, cum guftaffet de Sacrificio, quod Arcades immolato puero Deo fuo Lycæo facere folerent, in lupum fuiffe mutatum, & anno decimo in figuram propriam reftitutum.* Et poft pauca: *Hæc vel falfa funt, vel tam inufitata, ut merito non credantur*. Jamvero veniamus ad verficulum *Harufpicinæ* in dicto can. 14. Hic fane neque apud Auguftinum legitur, neque apud Rabanum. Fortaffis Collectores, qui Gratiano auctores fuerunt, Poetarum fabulas inter inania Magorum figmenta mifcere voluerunt, eam præcipue, quæ apud Ovidium enarratur lib. 15. Metamorph. ibi:

. . . . Cum Tyrrenus arator
Fatalem glebam motis adfpexit in arvis
Sponte fua primum, nulloque agitante moveri,
Sumere mox hominis, terræque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia fatis,
Indigenæ dixere Tagen, qui primus Etrufcam
Edocuit gentem cafus aperire futuros.

Iftud fane eft illud Tagis prodigium, quod memoratur in dicto verf. *Harufpicinæ*. Verficulus *His ergo portentis* nec apud Auguftinum, nec alibi, quod noverim, legitur, nifi fortaffis dicendum fit, ibidem referri Auguftini fententiam, qualis habetur in lib. 19. de Civitate Dei cap. 9. ibi: *Aliquando Satanas transfigurat fe in Angelum lucis ad tentandos eos, quos ita vel erudiri opus eft, vel decipi juftum eft*. Verficulus *Quemadmodum* referendus videtur ad non abfimilem Auguftini fententiam in lib. 3. de Trinitate cap. 7. & 8. ibi: *Ifta miracula etiam magicis artibus fiunt; nam ut Magi Pharaonis fimiliter ferpentes fecerunt, & alia fimilia .... Nec ideo putandum eft, illis transgrefforibus Angelis ad nutum fervire hanc vifibilium rerum materiam; fed Deo potius, a quo hæc poteftas datur, quantum in fublimi, & fpiritali fede incommutabilis judicat.... Nec fane creatores illi mali Angeli dicendi funt, quia per illos Magi refiftentes famulo Dei ranas, & ferpentes fecerunt; non enim ipfi eas creaverunt. Omnium quippe rerum, quæ corporaliter, vifibiliterque nafcuntur, occulta*

quædam

quædam semina in istis corporeis mundi hujus elementis latent. Alia sunt enim hæc jam conspicua oculis nostris ex fructibus, & animantibus; alia vero illa occulta istorum seminum semina, unde jubente Creatore produxit aqua prima natatilia, & volatilia, terra autem prima sui generis germina, & prima sui generis animalia..... Quapropter ita non possum dicere, Angelos malos malis artibus evocatos creatores fuisse ranarum, atque serpentium; sicut non possum dicere, homines malos creatores esse segetis, quam per eorum operam videro exortam. Frustra etiam apud Augustinum quæres verba versiculi *Præterea quidam*, nisi forte sententiam quandam similem agnoscere velis in libro ejus 2. de diversis quæstionibus ad Simplicianum quæst. 4. ibi: *Item quæris, utrum spiritus immundus, qui erat in Pythonissa potuerit agere, ut Samuel a Saule videretur, & loqueretur cum eo; sed multo majoris miraculi est, quod ipse Satanas princeps omnium immundorum spirituum potuit loqui cum Deo, & petere tentandum Job justissimum virum, qui etiam tentandos Apostolos petiit... Quod si hoc movet, quod licuerit maligno spiritui excitare animam justi, & tanquam de abditis mortuorum receptaculis evocare, nonne magis mirandum est, quod Satanas ipsum Dominum assumsit, & constituit super pinnam templi?... Non est absurdum credere ex aliqua dispensatione divinæ voluntatis permissum fuisse, ut non invitus, nec dominante, atque subjugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ & Pythonissam illam & Saulem latebat, consentiret spiritus Prophetæ sancti, se ostendi adspectibus Regis divina eum sententia percussurus. Cur enim anima boni hominis a malis viris evocata, si venerit, amittere videatur dignitatem suam, cum & viri plerumque boni invitati ad malos veniant, & agant cum eis, quod officium postulat æquitatis, servato, atque inconcusso decore virtutis suæ.... Quamquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus, & expeditior intellectus, ut non vere spiritum Samuelis excitatum a requie sua credamus, sed aliquod phantasma, & imaginariam illusionem Diaboli machinationibus factam, quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari, quarum imagines sunt... Non mirum est, quod Scriptura dicit, Samuelem visum, etiamsi forte imago Samuelis adparuit machinamento ejus, qui transfigurat se velut Angelum lucis, & ministros suos, velut ministros justitiæ. Jam vero si illud movet, quomodo a maligno spiritu Sauli vera prædicta sunt, potest & illud mirum videri, quomodo Dæmones agnoverint Christum, quem Judæi non agnoscebant... Unde etiam spiritus Pythonius in actibus Apostolorum* (cap. 16. vers. 17.) *adtestatur Paullo Apostolo, & Evangelista esse conatur. Miscent tamen isti fallacias, & verum, quod nosse potuerint, non docendi magis, quam decipiendi fine pronuntiant. Et forte hoc est, quod cum illa imago Samuelis Sauli prædiceret, moriturum, dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est, magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis in Evangelio legimus.... Aut si propterea Samuel Sauli dixit, mecum eris, ut non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur.* His plura similia tradit Rabanus in Commentariis in lib. 1. Regum cap. 29. Hinc plane colligitur, integrum fere canonem 14. una ex Rabani, atque ex Augustini sententiis paullo aliter a Collectore digestis fuisse compositum. Quod magis cum Augustino consonat, est versiculus ultimus, qui referendus est ad Sancti Antistitis librum quæstionum in Deuteronomium lib. 5. quæst. 19. ibi: *Si autem surrexerit in te Propheta* (Deuteron. cap. 13. vers. 1. & sequ.) *seu somniator somnians, & dederit tibi signum, vel prodigium, & venerit signum, sive prodigium, quod locutus est ad te dicens: eamus, & serviamus Diis aliis, quos nescitis,* non

non audietis verba Prophetæ illius, vel somniantis somnium illud, quoniam tentat Dominus Deus vester vos scire, an diligatis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra. Hoc quidam interpretes latini non ita posuerunt, scire an diligatis; sed ut sciat, an diligatis, quamvis eadem sententia videatur. Verumtamen illud, quod dictum est, scire, facilius ad eos refertur, ut sic accipiamus, tentat vos scire, ac si diceretur, tentando vos facit scire. Ubi sane intelligi voluit, etiam illa, quæ a divinantibus non secundum Deum dicuntur, si acciderint, quæ dicuntur, non accipienda sic, ut fiant, quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur, quæ coluntur ab eis. Nec præter suam potestatem Deus ostendit esse, quod ista contingunt, sed quasi quæreretur, cur ea permittat, causam tentationis exposuit, ad cognoscendam utique eorum dilectionem, utrum eam habeant erga Deum suum, cognoscendam vero ab ipsis potius, quam ab illo, qui scit omnia, antequam fiant. Hæc sane leguntur ad literam in fine dicti canonis 14., & in dicto can. 5.

Can. 3. 4. & 5. cau. 32. qu. 5. Canones 3. & 4. cau. 32. qu. 5. leguntur in lib. 1. de Civit. Dei cap. 18., ubi Augustinus sermonem instituens de egregiis virtutibus, quæ insignes reddiderunt feminas quasdam eam ob rem memoria hominum perpetua recolendas, adfert inter cetera illarum exempla, quæ ut pudorem servarent, seu ut impudicorum manus evitarent, sese morti tradiderunt, non quidem factum omnino laudans, sed docens, quo in pretio apud illas castimonia corporis habita fuerit; qua occasione tradit, castitatem in animo sedem suam habere præcipuam, nec vi, quam quis in corpore patiatur, amitti. Plane verba canonis 3. cum Augustini codicibus penitus consonant, dummodo principio ita legamus, quemadmodum jam adnotaverunt Correctores Romani. *At enim ne vel aliena polluat libido metuitur? Non polluet &c.* In canone 4. licet plura hodie ex integris Augustini exemplaribus adjecta fuerint studio & opera Romanorum Correctorum, adhuc quædam desiderantur post illa verba *violata animi sanctitate*, post quæ ita prosequitur Augustinus: *etiam corpore intacto. Quamobrem non habet, quod in se morte spontanea puniat femina sine illa sui consensione violenter oppressa, & alieno compressa peccato; quantominus antequam hoc fiat, ne admittatur homicidium certum, cum ipsum flagitium, quamvis alienum, adhuc pendet incertum. Lucretiam certe &c.* Hoc Lucretiæ factum eo in loco a Gratiano recensetur, sed non integra exhibetur de eodem Augustini sententia. Sane siquis in uno Gratiano consistat, exhiberetur Augustinus veluti factum illud penitus laudans; at vero id falsum est; siquidem in integro Augustini capite non solum proponitur factum illud esse Christianis omnino improbandum, sed & apud ipsos Romanos Ethnicos fuisse damnatum, quod demonstrabat Sanctus Antistes ex eo, quod Ethnici ipsi credidissent, feminam illam a Diis pœnam luisse damnationis in inferis, adferens ad eam rem Virgilianos illos versus Æneidos lib. 6.

. . . . qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas,

Et quibus ad superiora redire cupientibus

Fata obstant, tristique palus innabilis unda
Alligat.

Post quæ ita concludit in cap. 20. *Neque enim frustra in sanctis Canonicis Libris nusquam nobis divinitus præceptum permissumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendæ immortalitatis, vel ullius carendi, cavendique mali caussa nobismetipsis necem inferamus.*

ramus. Atque ad hanc ipsam rem pertinet canon 5. cau. 32. qu. 5. depromtus ex lib. 1. cap. 19., & describendus eo verborum ordine, qui a Romanis Correctoribus exhibetur.

Canon 1. cau. 35. qu. 1. legitur in lib. 15. cap. 16., ubi Augustinus improbabat inhonestos Gentilium mores, quibus receptum erat, ut consanguinei inter se conjugia inirent, docebatque minime illis suffragari posse, quod semel a Protoparentum nostrorum filiis ita necessitate humanae propagationis postulante factum legitur. Priora quidem Gratiani verba cum integris Augustini codicibus consonant. Quae vero subsequuntur in vers. *Copulatio ergo* ita sunt emendanda: *Copulatio ergo maris, & feminae, quantum adtinet ad genus mortalium, quoddam seminarium est civitatis: sed terrenae civitatis generatione tantummodo; caelestis autem etiam regeneratione opus habet, ut generationis noxam evadat.* *Can. 1. cau. 35. qu. 1.*

Canon 32. de cons. dist. 2. aliter descriptus exhibetur apud Augustinum, quemadmodum observaverunt Romani Correctores, partim ex lib. 10. de Civit. Dei cap. 5., partim ex libro de catechizandis rudibus, partim ex epist. 166. editionem Gratiani emendantes. Ad priora canonis verba adnotandum est, Augustinum ibidem sermonem instituisse de sacrificiis veteris testamenti, quibus mactata animalia immolabantur. Cum enim prophana, & superstitiosa Ethnicorum animalia immolantium sacrificia improbaret, noluit eadem ratione improbanda etiam esse sacrificia veterum Patriarcharum, scribens propterea, Patriarcharum eorundem sacrificia internam mentis dedicationem Deo factam significavisse. *Can. 32. de cons. dist. 2.*

De Libro de Unitate Ecclesiae.

In incerto veluti haerent viri eruditi, ubi investigandum occurrit, an Augustino jure tributus sit libellus, cui titulus est *de Unitate Ecclesiae*, aut, quemadmodum habetur in tomo 9. editionis Maurinorum: *ad Catholicos epistola contra Donatistas*. Vulgo in primis adnotant, libelli hujus mentionem non fieri in libris Retractationum, in quibus ceteroquin omnia fere opera sua Augustinus recensuit. At hoc argumenti genus parum in proposito valet; etenim liber iste instar epistolae cujusdam ad Catholicos directae est, epistolarum autem suarum mentionem nullam in suis Retractationibus habuit Augustinus. Duas alias graviores conjecturas Maurini adferunt. Prima est, quod stylus cum Augustiniano minime conveniat. Secunda, quod testimonia sacrarum literarum, quae ibidem referuntur, non exhibeant vulgatam illam veterem interpretationem, qua Sanctus Antistes uti consuevit; ex quibus sane nemo erit, qui tuto censeat adfirmandum, revera Sancti Antistitis librum illum, sive epistolam esse. Ceterum quae ibidem pertractantur, Augustini temporibus apprime conveniunt; quaeritur enim, ubinam sita sit vera Ecclesia Christi, num apud Catholicos, num apud Donatistas, & pluribus argumentis concluditur, Donatistis verae Ecclesiae notas deesse, quae tamen apud Catholicos deprehenduntur. Ex eo libro cap. 20. depromtus est versiculus *de persecutione* can. 40. cau. 23. qu. 4., cujus verba cum Augustini codice apprime consonant; respondebat autem Sanctus Antistes ibi Donatistarum objectionibus, qui ideo se in Ecclesia Dei esse probabant, quia assidue vexarentur, quasi ea esset nota & character Ecclesiae, adversus quos tradebat, inter persecutiones & *Can. 40. vers. ult. cau. 23. qu. 4. & can. 35. cau. 23. qu. 5.*

& persecutiones discrimen intercedere; persecutiones autem, quales Donatistæ patiebantur, veram in eis Ecclesiam esse non demonstrare. Post pauca in eodem cap. 20. legitur canon 35. cau. 23. qu. 5. eisdem omnino verbis, quibus traditur, quam æquo judicio Imperatorum Donatistæ vexarentur, quod potissimum Sacramentis abuterentur. Hinc post verba Gratiani statim in eo libello subjicitur: *Hanc vobis dilectionem debent Christiani Catholici Imperatores, ut sacrilegia vestra, & propter Christianam mansuetudinem, non pro merito punienda decernant, & propter Christianam sollicitudinem non omnino impunita dimittant.*

De Libro de Summo Bono.

Can. 47. cau. 11. qu. 3. Et Gratianus in can. 47. cau. 11. qu. 3., & Ivo in parte 14. decreti cap. 9. laudaverunt librum Augustini de Summo Bono, qui apud Augustinum præfert titulum *de Natura boni*. Forte ex eo variari potuit libelli inscriptio, quod Augustinus in lib. 2. Retractat. cap. 9. hunc librum excurrens, profitetur se in eo ostendisse, *naturam incommutabilem Deum esse, ac summum bonum, atque ab illo esse ceteras naturas, sive spirituales, sive corporales, atque omnes, in quantum naturæ sunt, bonas esse*. Ex hoc facile unusquisque agnoscit, ibidem confici Manichæorum impietatem, qui duo statuebant principia, bonorum unum, alterum malorum. De Gratianeo canone nihil specialiter est observandum; cum Gratiani verba penitus consonent cum integris Augustini codicibus.

De Libris de Trinitate.

Libros quindecim de summa Trinitate ab Augustino elucubratos laudavit Cassiodorus in cap. 16. libri divinarum institutionum, ibi: *Sancti Augustini 15. libri, quos idem de Trinitate mirabili profunditate conscripsit, curiosa vobis intentione meditandi sunt*. Revera ii sunt, quos Sanctus Antistes diuturno studio, & incredibili animi intentione editos voluit; nimirum in juvenili adhuc ætate constitutus illos incœpit, & demum in provecta senectute absolvit. Erat opus istud Augustino propositum, in quo elaboraret, dum aliquid otii superesset; cum enim Ecclesiasticis curis identidem distraheretur, unde ad varias res animus avocabatur, quoties sublimiorum rerum meditatione mentem relaxare quodammodo posset, eo totis viribus se convertebat. Librorum eorundem mentionem fecit in lib. 2. Retractat. cap. 15. In principio lib. 3. legitur canon 3. dist. 9., ubi sane exhibetur eximia Sancti Doctoris humilitas, dum profitetur, desiderare se vehementissime, ut corrigerentur, quæ ipse volumina ediderat, præsertim in ea parte, in qua gravissimas disputationes discusserat, atque enodaverat, quasi humana multa in iis perpessus fuisset; quamobrem ingenue ait, scripturis suis divina eloquia longe præstare, quemadmodum legimus in dicto can. 3., ubi pro illis verbis *firmum tenere* scribendum est *firmiter tenere* juxta optimorum codicum exemplaria.

Can. 3. dist. 9.

Can. 95. cau. 1. qu. 1. Canon 95. cau. 1. qu. 1. legitur eisdem verbis in lib. 4. cap. 14., quamquam tamen parum proposito Gratianeo conveniat; etenim Augustinus ibidem sermonem habebat de summo Christi Domini Sacerdotio, qui semetipsum charitate eximia

eximia pro nobis in Cruce Patri immolavit, quemque propterea esse decuit *sanctum, innocentem, impollutum*, ut scribit Paullus in cap. 7. ad Hebræos; at vero Gratianus rem ita exhibuit, quasi ad Sacerdotes Christi Ministros Augustini sententia pertineret.

Canon 60. de conf. dist. 2. omnino consonat cum verbis Augustini lib. 3. cap. 4., adjectis ad clariorem rei explicationem Romanorum Correctorum adnotationibus. Sancti Antistitis propositum erat, ut doceret, omnia disponi, regi, ac gubernari auctoritate, & providentia mirabili Dei, quam ad rem profertur exemplum in Sacramento Eucharistiæ, in quo divina operante virtute panis & vinum *sanctificatur, ut magnum sit Sacramentum*. Can. 60. de conf. dist. 2.

Ad canonem 30. de conf. dist. 5. nihil est, quod singulari opus habeat animadversione. Integer ille legitur in cap. 4. libri 1. Can. 30. de conf. dist. 5.

De Libro contra Secundinum.

Adversus Secundinum Manichæum libellum scripsit Augustinus, quemadmodum ipse profitetur in lib. 2. Retract. cap. 10. & quidem elegantissimum, quem idem Sanctus Antistes ait, se ceteris adversus Manichæos editis facile præponere. Audax fuerat Secundinus, qui licet Augustino ignotus, voluit ad Augustinum libellum familiari stylo editum dirigere, quo & Manichæorum, quas ipse sequebatur, tueretur opiniones, & Ecclesiæ Catholica dogmata impugnaret. Adversus eum alio libello respondit Augustinus summa cum ingenii alacritate, ex cujus initio depromtus est canon 51. cau. 11. qu. 3., ubi Sanctus Antistes eludebat convicia adversus se a Manichæis illata, scribens, nihil sua interesse, quid Manichæi de ipso senserint, dummodo coram Deo integer vitæ, & sceleris purus habeatur. An vero hæc sententia conveniat Gratiani proposito, qui exinde colligebat, neminem damnari posse iniquis quorundam judicum sententiis, quando innoxius est apud Deum, facile unusquisque judicabit. Can. 51. cau. 11. qu. 3.

De Libris contra Manichæos, ac præsertim contra Faustum.

Multa sunt, quæ Augustinus edidit adversus Manichæos, quorum secta illis temporibus res Ecclesiasticas vehementissime perturbabat. Extat inter cetera liber de Genesi contra Manichæos, ubi Sanctus Vir improbos hæreticos persecutus est, quod vetus testamentum, præsertim vero sacram Genesim, detestarentur. Extant præterea libri tres supra triginta adversus Faustum ejusdem sectæ hominem, quorum argumentum non aliunde deduci clarius potest, quam ex iis, quæ tradidit Augustinus in lib. 2. Retractationum cap. 7. ibi: *Contra Faustum Manichæum blasphæmantem Legem, & Prophetas, & eorum Deum, & Incarnationem Christi, Scripturas autem Novi Testamenti, quibus convincitur, falsatas esse dicentem, scripsi grande opus, verbis ejus propositis reddens responsiones meas. Triginta & tres disputationes sunt, quas etiam libros cur non dixerim? Nam etsi sunt in eis aliqui perbreves, tamen*

libri sunt. Gratianus in laudandis hujusmodi monumentis modo specialiter designavit libros contra Faustum, modo generaliter libros indicavit editos adversus Manichæos, quemadmodum in sequentibus deprehendetur.

Can. 9. dist. 11. In primis laudatur canon 9. dist. 11. sub hac inscriptione *Idem*, idest Augustinus, *in libro contra Manichæos*; habetur autem in lib. 11. cap. 2. contra Faustum; cujus canonis sententia ut integra percipiatur, observandum est, Fausto Manichæo morem fuisse, ut statim ac dignosceret quædam sacrarum literarum testimonia, quæ ad suam firmandam hæresim quoquo modo torquere posset, eadem prædicaret, quasi palmam relaturus; ubi vero in alia testimonia impingeret, quibus Manichæorum hæreses conficerentur, illa deleret, & e codicibus temere expungenda clamaret, Catholicorum perfidiam incusans, quasi Catholici posterioris generis monumentorum auctores fuerint, eademque divinis literis commentitiis artibus inseruerint. Id ægre admodum ferens Augustinus, ad incorruptam divinorum codicum integritatem, quam ex universæ Ecclesiæ testimonio firmissimo probare nitebatur, provocabat his verbis, quæ paullisper Gratianus immutavit: *Vides in hac re, quid Ecclesiæ Catholicæ valeat auctoritas, quæ ab ipsis fundatissimis Sedibus Apostolorum usque ad hodiernum diem succedentium sibimet Episcoporum serie, & tot populorum consensione firmatur.*

Can. 4. cau. 23. qu. 1. Canon 4. cau. 23. qu. 1. similiter laudatus a Gratiano, quasi ex libris Augustini contra Manichæos, habetur in lib. 22. cap. 74. & 75. contra Faustum, quamquam Gratianus lectionem paullisper corruperit; ut enim omittam, pro illis verbis *Ut dominentur in pace victuri*, in aliquibus Augustini codicibus legi: *Ut domentur in pace victuri*, versiculus Gratiani *Unde neque Johannes* longe aliis verbis apud Augustinum exhibetur; nimirum post illa verba *ordo ipse constringit* ita legitur: *Alioquin Johannes cum ad eum baptizandi milites venirent dicentes, & quid nos faciemus? Responderet eis, arma abjicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite, sed quia sciebat, eos, cum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores, respondit eis, neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Sed quia Manichæi Johannem aperte blasphemare consueverunt, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum audiant, hoc stipendium jubentem reddi Cæsari, quod Johannes dicit sufficere militi. Reddite, inquit, Cæsari, quæ Cæsaris sunt, & Deo, quæ Dei sunt. Et ad hoc enim tributa præstantur, ut propter bella necessario militi stipendium præbeatur*. Et paullo infra: *Interest enim, quibus caussis, quibusve auctoribus homines bella gerenda suscipiant. Ordo tamen ille naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas, atque consilium penès Principem sit; exequendi autem jussa bellica ministerium milites debeant paci, salutique communi. Bellum autem, quod gerendum Deo auctore suscipitur, recte suscipi dubitare fas non est, vel ad terrendam, vel ad obterendam, vel ad subjugandam mortalium superbiam, quando ne illud quidem, quod humana cupiditate geritur, non solum incorruptibili Deo, sed nec sanctis ejus obesse aliquid potest, quibus potius ad exercendam patientiam, & ad humiliandam animam, ferendamque paternam disciplinam etiam prodesse invenitur. Neque enim habet in eos quisquam ullam potestatem, nisi cui data fuerit desuper, non est enim potestas, nisi a Deo, sive jubente, sive sinente. Cum ergo vir justus, si forte sub Rege homine etiam sacrilego militet, recte possit illo jubente bellare, civicæ pacis ordinem servans, cui quod jubetur* (MSS. codices, uti testantur Maurini, habent

bent *cum id quod jubetur*), *vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel utrum sit certum non est, ita ut fortasse reum faciat Regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi*.

Præterea quasi ex libris Augustini contra Manichæos laudatur canon 31. cau. 24. qu. 3., cujus verba non alibi apud Augustinum leguntur, quam in libro 18. de Civitate Dei cap. 51., ubi Sanctus Antistes ostendens, Catholicam Fidem per hæreticorum errores roborari potius, quam everti, ex eo nimirum quod Catholica veritas acriore disputatione discussa magis eniteat, occasione arrepta docet, quinam pro hæreticis habendi sint, quorum opera Catholici in fide exercentur. Gratiani verba penitus consonant cum codicibus Augustini in dicto cap. 51. *Can. 31. cau. 24 qu. 3.*

Canon 40. cau. 24. qu. 3. in vetustis Gratiani codicibus laudabatur Augustini nomine, quin specialiter adnotaretur opus Sancti Antistitis, ex quo depromtum esset. In recentioribus autem codicibus indicatur, derivatum illum fuisse ex cap. 1. lib. 1. de Genesi contra Manichæos, cui sane Gratianea editio consonat, dummodo pro illis verbis *hi autem Deo probati sunt* legatur: *Illi enim Deo probati sunt*. Porro ibi cum Augustinus Manichæos objurgaret, quod vetus testamentum aspernarentur, occasionem arripuit, admonendi fideles, ut sacras veteris etiam testamenti literas assidua meditatione versarent. *Can. 40. cau. 24. qu. 3.*

Ex lib. 13. cap. 15. contra Faustum depromtus est canon 13. dist. 37., cum enim Faustus Prophetarum veterum contemneret auctoritatem, allegans penes illos nihil veneratione dignum haberi, aut siquid esset divinum, parum, nihilve dissimile esse a vaticiniis Sybillarum, aut Orphei, ceteroquin a Catholicis aut nullo aut exiguo in pretio habitis, ita respondit Augustinus: *Sybilla porro, vel Sybillæ, & Orpheus, & nescio quis Hermes, & siqui alii Vates, vel Theologi, vel Sapientes, vel Phylosophi gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixisse, seu dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad Paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam*. Et post pauca: *Quamobrem quantum distat de Christi adventu inter prædicationem Angelorum, & confessionem Dæmoniorum, tantum inter auctoritatem Prophetarum, & curiositatem sacrilegorum*. His in aperto posita est Augustini sententia, & Gratianea editio emendata. *Can. 13. dist. 37.*

Canon 6. dist. 56. aliter legitur apud Augustinum in lib. 22. contra Faustum cap. 64., ac penes Gratianum exhibeatur; quemadmodum jam Romani Correctores observaverunt, qui propterea ipsa Sancti Augustini verba ad calcem canonis descripserunt. Totus ibidem in eo erat Sanctus Antistes, ut responderet Fausto in Christum blasphemanti, quod Christi origo ex adulterinis traducta conjugiis videretur, atque inter cetera tradebat, nihil obesse filiis ex malis parentibus, aut majoribus esse progenitos. *Can. 6. dist. 56.*

Canon 8. cau. 8. qu. 1. emendandus est ex cap. 10. libri 32. contra Faustum, ubi Augustinus respondebat Manichæo objicienti contra vetus testamentum, probari nullo modo posse, quod in eo legitur definitum, fratrem uxorem prædefuncti fratris cogi sibi conjugio sociare, his verbis: *Velut hoc ipsum, quod modo non intelligens Faustus mandatis veteris testamenti pro crimine objecit, quod uxorem fratris ad hoc frater jussus est ducere, ut non sibi, sed illi sobolem suscitaret, ejusque vocaret nomine, quod inde nasceretur; quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia unusquisque Evangelii prædicator ita debet in Ecclesia laborare, ut defuncto fratri, idest Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est, & quod suscitatum fuerit, ejus nomen accipiat?* Et post *Can. 8. cau. 8. qu. 1.*

aliqua:

aliqua: *At vero qui electus ab Ecclesia ministerium evangelizandi renuerit, ab Ecclesia ipsa merito, digneque contemnitur. Hoc est enim, quod in ejus faciem videtur expuere, non sane sine signo hujus opprobrii, ut calceamento pedis unius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus Apostolus ait: & calceati pedes in præparationem Evangelii pacis, & de quibus commemorat Propheta: quam speciosi pedes eorum, qui annunciant pacem, qui annunciant bona. Qui enim sic Evangelicam fidem tenet, ut & sibi prosit, & Ecclesiæ prodesse non renuat, bene intelligitur utroque pede calceatus. Qui autem sibi putat, quia credidit satis esse consultum, curam vero lucrandorum refugit aliorum, discalceati illius non figuratum significabit, sed in se impletum portabit opprobrium.*

Can. 2. cau. 14. qu. 1. Canon 2. cau. 14. qu. 1. emendandus est ex lib. 19. cap. 25. contra Faustum, ubi cum Faustus objecisset, multa in vetere testamento facienda mandari, quæ reprobantur in novo, quasi videretur utrumque testamentum invicem repugnare, ac præsertim in eo, quod in testamento vetere non improbaretur ultio injuriarum, quæ damnatur in novo, ita respondebat Augustinus inter cetera: *Quod autem debetur, etsi benigne dimittitur, non tamen inique repetitur, sed sicut in jurando etiam qui verum jurat; propinquat perjurio, unde longe abest, qui omnino non jurat, & quamvis non peccet, qui verum jurat, remotior tamen a peccato est, qui non jurat, ut admonitio non jurandi conservatio est a peccato perjurii, ita cum peccet, qui per immoderationem injuste vult vindicari, non peccet autem, qui modum adhibens juste vult vindicari, remotior est a peccato injustæ vindictæ, qui non vult omnino vindicari, peccat enim, qui exigit ultra debitum, non peccat autem, qui exigit debitum, sed tutior longe est a peccato injusti exactoris, qui omnino non exigit debitum, præsertim ne cogatur & ipse reddere debitum ab eo, qui nullum habet debitum.*

Can. 9. cau. 15. qu. 1. Facile percipitur Augustini sententia in can. 9. cau. 15. qu. 1. depromto ex lib. 22. contra Faustum cap. 44., ibi enim Sanctus Antistes, quantum fieri potest, excusat factum Loth, quem Faustus veterum Patriarcharum accusator impius de incestu notabat.

Can. 36. & 44. cau. 23. qu. 4. Paucis Gratianus expressit in can. 36. cau. 23. qu. 4., quod fusius scribit Augustinus in lib. 22. contra Faustum cap. 70., ubi Sanctus Antistes Fausto objicienti Mosem tanquam truculentum, ferumque tyrannum, quando præsertim percussit Ægyptium, respondet comparando Mosem cum Apostolo Petro ita, ut quemadmodum Apostolus, qui militem percussit, factus est a Christo caput Ecclesiæ, ita factus proponatur Judaici populi ductor Moses post occisum Ægyptium, his verbis: *Hinc erat etiam illud Petri, cum evaginato gladio volens defendere Dominum aurem persecutoris abscidit, quod factum Dominus satis minaciter cohibuit, dicens: Reconde gladium, qui enim gladio usus fuerit, gladio cadet. Ille autem utitur gladio, qui nulla superiore, ac legitima potestate vel jubente, vel concedente in sanguinem alicujus armatur. Nam utique Dominus jusserat, ut ferrum discipuli ejus ferrent, sed non jusserat, ut ferirent. Quid ergo incongruum, si Petrus post hoc peccatum factus est Pastor Ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Ægyptium factus est Rector illius Sinagogæ? Uterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate justitiæ regulam excessit, uterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno, iste Dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccavit.* Ad hanc eandem caussam pertinet canon 44. cau. 23. qu. 4. depromtus eisdem verbis ex lib. 22. contra Faustum cap. 73.

Can. 15. cau. 23. 5. Canonis 15. cau. 23. qu. 5. verba arbitratu suo mutavisse Gratianum jam adnotaverunt Romani Correctores. Sane cum Faustus pergeret accusando veteres Patriarchas,

Patriarchas, nimirum sævitiam Moysis adversus Ægyptios, & sævitiam Abrahæ in filium, ait Augustinus in lib. 22. contra Faustum cap. 73. *Quædam enim facta lex illa æterna, quæ ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat, ita medio quodam loco posuit hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis autem jure obedientia laudetur. Tantum interest in ordine naturali, quid a quo agatur, & sub quo quisque agat. Abraham, si filium sponte immolaret, quid, nisi horribilis, & insanus? Deo autem jubente, quid, nisi fidelis, & devotus adparuit?* Et infra: *Quapropter si in occidendo filio spontaneus motus execrabilis, Deo autem jubente obsecundans famulatus, non solum inculpabilis, verum etiam laudabilis invenitur, quid Moysem, Fauste, reprehendis, quod expoliavit Ægyptios &c.*

Canon 7. cau. 32. qu. 4. in veteribus Gratiani codicibus tribuebatur Ambrosio. *Can. 7.* Rectius Correctores Romani nomen Augustini inscripserunt, apud quem inveni- *cau. 32.* tur in lib. 22. contra Faustum cap. 47. & 48. Ibidem satisfit Manichæi objectis, *qu. 4.* qui vesana libidine correptos Patriarchas veteres ajebat. Hinc Sanctus Antistes inquit cap. 47. *Jamvero filio ejus Jacob, quod pro ingenti crimine quatuor objiciuntur uxores, generali prælocutione purgatur*. Et in cap. 48. prope finem: *Sicut ergo Sancti Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ veritatis, ita Sancti Patriarchæ conjugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia percipiendæ voluptatis, sed providentia propagandæ successionis; ac per hoc nec illos ambitiosos multitudo populorum, nec illos libidinosos multitudo faciebat uxorum.*

Quod legimus in can. 28. de pœn. dist. 1. habetur in lib. 19. cap. 23. ibi: *Can. 28.* *Quia enim non intelligebant homicidium, nisi peremtionem corporis humani, per* *de pœn.* *quam vita privaretur, aperuit Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri in* *dist. 1.* *homicidii genere deputari: Unde & Johannes dicit: qui odit fratrem suum, homicida est.*

Verba canonis 15. cau. 35. qu. 2. habentur quidem apud Augustinum in lib. *Can. 15.* 22. contra Faustum cap. 61., verum non integra ibidem exhibetur Sancti Viri *cau. 35.* sententia. Objecerat Faustus adversus Patriarcham Judam turpem incestum, quem *qu. 2.* legimus cum nuru concubuisse. Augustinus licet graviter deliquisse Judam profiteatur, eum tamen excusat ab incestus crimine, quod ipsa non nuru, sed meretrice publica se abuti putaret, his verbis: *Omnem quippe dehonestat emtorem turpitudo venalis; ac per hoc Judas etsi gravius peccasset, si nurum sciens cum ea concumbere voluisset; (si enim vir, & uxor, sicut Dominus dicit, non jam duo, sed una caro est, non aliter nurus est deputanda, quam filia), tamen eum, quantum in ipso erat, deformiter cum meretrice cubasse non dubium est.*

De Libris contra Adversarium Legis, & Prophetarum.

Duobus libellis disputavit Augustinus contra Manichæos, qui adversarii diceban- *Can. 12.* tur legis veteris, & Dei Prophetarum, eorumque edendorum occasio hæc fuit. *cau. 31.* Quidam e secta Manichæorum volumen vulgaverat, quo duo esse rerum prin- *qu. 1. & Can. 1.* cipia, bonum unum, & alterum malum demonstrare conabatur, illud novi, istud *cau. 32.* veteris *qu. 4.*

veteris testamenti conditorem; quamobrem veteris testamenti instituta quasi detestabilia rejiciebat. Hunc, quia nomen suppresserat, vocavit Augustinus *Adversarium legis, & Prophetarum*, & laudatos libellos contra eundem direxit, de quibus ita scripsit Cassiodorus in libro Divinarum lectionum cap. 1. *Nam & Pater Augustinus contra Manichæos duobus libris disputans ita textum Genesis diligenter exposuit, ut pene nihil relinquere probaretur ambiguum*. Rem hanc totam ita describit Augustinus idem in lib. 2. Retract. cap. 58. *Interea liber quidam cujusdam heretici, sive Marcionistæ, sive cujuslibet eorum, quorum error opinatur, quod istum mundum non Deus fecerit, nec Deus legis, quæ data est per Moysem, & Prophetarum ad eandem legem pertinentium, verus sit Deus, sed pessimus Dæmon, cum apud Carthaginem multis confluentibus, & attentissime audientibus in platea maritima legeretur, pervenerunt ad eum fratres studiosissime Christiani, eumque mihi redarguendum sine ulla dilatione miserunt, multum rogantes, ut nec ego recognoscere, differrem. Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotavi, contra adversarium legis, & Prophetarum, quia codex ipse, qui missus est, nomen non habebat auctoris*. Ex his facile intelligitur sententia tum canonis 12. cau. 31. qu. 1., tum canonis 1. cau. 32. qu. 4., qui simul jungendi sunt, habenturque in cap. 9. & 11. libri 1. Hæreticus Legi, & Prophetis adversatus secundas nuptias illicitas prædicaverat, proinde de peccato arguebat Abrahamum, quod mortua uxore Sara Cethuram superinduxerat, uti legitur in cap. 35. Geneseos. E contrario Augustinus scripsit, secundas nuptias, ne in novo quidem testamento, non improbari in dicto can. 12., adferens in eam rem testimonium Paulli in 1. ad Corinth. cap. 7. ibi: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit, quod si dormierit vir ejus, liberata est, cui vult, nubat*. Quod sane argumenti genus plurimum valebat adversus eum, qui novi testamenti bonum Deum agnoscebat auctorem. Notandum est, in dicto can. 1. improbatam fuisse Tertulliani opinionem, qui visus est quoquo modo secundas nuptias damnavisse in eo libro, quem inscripsit de Monogamia, edito postquam scriptor ille in Montani sectam deflexit, quemadmodum observavit Hieronymus, & post eum eruditi universi. Quamobrem nemini mirum videbitur, si Augustinus ibidem mentionem Tertulliani fecerit, quasi illius, qui *hæreticorum adstipulator extiterit*.

De Libris de Baptismo contra Donatistas.

Nemo ignorat, Donatistas Hæreticos in more habuisse, ut quoscumque Catholicos ad se venientes rebaptizarent, inhærere se profitentes traditioni Cypriani, qui baptisma extra veram Ecclesiam collatum rejecerat. Adversus illos septem libellos de baptismo elucubravit Augustinus, de quibus ita scripsit in lib. 2. Retractat. cap. 18. *Contra Donatistas auctoritate Beatissimi Episcopi & Martyris Cypriani se defendere molientes septem libros de baptismo scripsi, in quibus docui, nihil sic valere ad refellendos Donatistas, & ad eorum prorsus ora claudenda, ne adversus Catholicos suum schisma defendant, quomodo literas factumque Cypriani. Ubicumque autem in his libris commemoravi Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, non sic accipiendum est, quasi jam sit, sed quæ præparatur ut sit, quando adparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias, & infirmitates membrorum suorum habet, unde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita nostra. In quarto libro cum dicerem,*

rem, vicem baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum, quia utrum non fuerit baptizatus, incertum est. In libro 7. de vasis aureis, & argenteis in domo magna constitutis sensum Cypriani secutus sum, quia hæc accepit in bonis, in malis autem lignea, & fictilia, ad illa referens, quod dictum est: alia quidem in honorem; ad hæc autem, quod dictum est, alia vero in contumeliam. Sed magis adprobo, quod apud Tichonium postea reperi, vel adverti in utrisque intelligendum, quædam in honorem, non sola scilicet aurea, vel argentea, & rursus in utrisque quædam in contumeliam, non utique sola lignea, & fictilia. Liquet ex his, Augustinum nonnulla aut retractasse, aut explicavisse, quæ minus deliberate in laudatis libris tradiderat. Librorum ordo ita servatus est, ut in primo demonstraretur, baptisma extra Ecclesiam collatum valere quidem, non tamen licere indiscriminatim fidelibus illud suscipere extra Ecclesiam, nisi forte necessitas id postulaverit; in sequentibus libris, videlicet 2. 3. 4. & 5. explicaretur Cypriani sententia, cui adhærere se Donatistæ profitebantur; in 6. & 7. libro expenderetur ad eandem rem sententia Carthaginensis Concilii sub eodem Cypriano celebrati.

Ex lib. 3. cap. 5. & sequ. depromti sunt can. 4. & 6. dist. 8., qui licet re- *Can. 4. & 6. dist. 8.* vera Augustini nomine laudari possent, non exhibent tamen Augustini sententiam; etenim ibidem Sanctus Antistes describit definitionem Concilii Carthaginensis, celebrati sub Cypriano in rebaptizantium caussa adversus doctrinam Romanæ Ecclesiæ sub Stephano Pontifice Maximo stabilitam. Sane Stephanus cum tota Romana Ecclesia adversus Cyprianum, & reliquos Africanos objiciebat generalem Ecclesiæ consuetudinem, unde vetus traditio probaretur, qua baptizati ab Hæreticis minime rebaptizabantur; respondebant autem Africani cum Cypriano, se non de consuetudine, sed potius de rei veritate velle disputationem inire, quod Sanctus Augustinus expendens adversus Donatistas ita scribit: *Dicit enim in ipso Concilio Castus Siccensis: qui contemta veritate* (en verba canonis 6.) *præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est, & malignus, quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia instruitur. Utrum veritas revelata sit, mox quæremus; tamen aliam fuisse Ecclesiæ consuetudinem, etiam iste confessus est. Dixit & Libosus Vagensis. In Evangelio Dominus* (iterum hic prosequitur Gratianus in can. 6. post quædam ex descriptis omissa) *ego sum, inquit, veritas, non dixit, ego sum consuetudo. Itaque manifestata veritate* (hæc verba repetit Gratianus etiam in can. 4.) *cedat consuetudo veritati. Plane quis dubitet veritati manifestatæ debere consuetudinem cedere. Item Zozimus a Tharassa dixit: Revelatione facta veritatis* (hæc describuntur post quædam omissa in can. 6.) *cedat error veritati, quia & Petrus, qui prius circumcidebat, cessit Paullo veritatem prædicanti . . . . Item Felix a Buslaceni dixit: In Hæreticis sine Ecclesiæ baptismo admittendis nemo consuetudinem* (sunt hæc postrema verba canonis 4.) *rationi & veritati præponat, quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.* (hæc posteriora verba iterum Gratianus adjecit in fine canonis 6.) *Item Honoratus a Tucca dixit: Cum Christus veritas sit, magis veritatem, quam consuetudinem sequi debemus.* (Postrema hæc verba inseruit Gratianus in can. 6.) Ex his aperte duo colliguntur. Primum est, Gratianum laudatos canones ita confusos exhibuisse, ut verborum Augustini ordinem non servaverit. Alterum est, Gratianum tribuisse Augustino, quod Episcoporum Carthaginensis Concilii nomine ab Augustino recensebatur. Idipsum etiam evenit in can. 7. dist. 8., qui depromtus est ex lib. 4. cap. 5., ubi Cy- *Can. 7. dist. 8.*
priani

priani sententiam Augustinus expendebat; quamobrem memoratus canon partim Augustini, partim Cypriani sententiam exhibet. Verba Augustini hæc sunt: *Proinde*, *inquit*, (Cyprianus) *frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis objiciunt, quasi consuetudo major sit veritate, aut non id sit in spiritualibus sequendum, quod in melius fuerit a Spiritu Sancto revelatum*. Illis Cypriani verbis relatis Sanctus Hipponensis Antistes hanc interpretationem adcommodat. *Hoc plane verum est, quia ratio, & veritas consuetudini præponenda est, sed cum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius retineri*. Optandum sane fuisset, ut Gratianus Augustini sententiam a Cypriani sententia distinxisset.

Can. 8. dist. 9. Ut percipiatur Augustini doctrina, qualis exhibetur in can. 8. dist. 9., utile est integra Sancti Antistitis verba describere, qualia habentur in lib. 2. cap. 3. ad Donatistas directa, ibi: *Vos certe nobis objicere soletis Cypriani literas, Cypriani sententiam, Cypriani Concilium: Cur auctoritatem Cypriani pro vestro schismate assumitis, & ejus exemplum pro Ecclesiæ pace respuitis? Quis autem nesciat, sanctam scripturam canonicam, tam veteris, quam novi testamenti certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus Episcoporum literis ita præponi, ut de illa omnino dubitari, & disceptari non possit, utrum verum, vel utrum rectum sit, quidquid in ea scriptum esse constiterit, Episcoporum autem literas, quæ post confirmatum canonem vel scriptæ sunt, vel scribuntur, & per sermonem forte sapientiorem cujuslibet in ea reperitioris, & per aliorum Episcoporum graviorem auctoritatem, doctioremque prudentiam, & per Concilia licere reprehendi, siquid in eis forte a veritate deviatum est. & ipsa Concilia, quæ per singulas regiones, vel provincias fiunt, plenariorum Conciliorum auctoritati, quæ fiunt ex universo orbe Christiano, sine ullis ambagibus cedere; ipsaque plenaria sæpe priora posterioribus emendari; cum aliquo experimento rerum aperitur, quod clausum erat, & cognoscitur, quod latebat, sine ullo typho sacrilegæ superbiæ, sine ulla inflata cervice arrogantiæ, sine ulla contentione lividæ invidiæ, cum sancta humilitate, cum pace Catholica, cum charitate Christiana &c.* Notatu dignum est hoc in loco, Augustinum cum *plenaria* Concilia memoraret, non significavisse generalia totius Ecclesiæ, sed provincialia, aut nationalia totius Africæ, cum de his disputatio tota conciperetur.

Can. 9. dist. 56. Canon 9. dist. 56. longe aliam ad rem accommodatus fuit a Gratiano, quam quo pertinet apud Augustinum in lib. 1. cap. 15. Nimirum Gratianus eo utitur, ut demonstret, filios Presbyterorum ad Sacros Ordines esse admittendos, si paterni non sint criminis imitatores. Aliud sane erat Sancti Viri propositum, qui ibidem tradebat, baptizatos extra Ecclesiam verum suscepisse Baptismatis Sacramentum, ea ratione, quod Ecclesia dupliciter intelligitur Christo Sponso suo mystice filios parere, vel ex se, & quasi utero suo, vel per Ecclesias Hæreticorum, quasi utero ancillarum, figura ad eam rem exhibita veterum Patriarcharum filios suscipientium ex justa uxore, & ex uxoris ancillis; quemadmodum enim & filii ancillarum ad paternam hæreditatem cum ceteris liberis admittebantur, quoties in una patris familia consistebant, ita tradebat Augustinus, baptizatos ab Hæreticis posse adspirare ad Regnum Dei, si cum Catholicæ Ecclesiæ filiis omnino consenserint. Verba Augustini hæc sunt: *Ecclesia quippe omnes per baptismum parit, sive apud se, idest utero suo, sive extra se de semine viri sui. Sed & Esau de uxore natus propter fraternam discordiam separatus est a populo Dei, & Aser per uxoris quidem potestatem, sed ex ancilla natus propter fraternam concordiam terram promissionis*

sionis accepit. Unde & Ismaeli ut separaretur a populo Dei, non obfuit mater ancilla, sed obfuit fraterna discordia, & non profuit potestas uxoris, cujus magis filius erat, quia per ipsius jura conjugalia & in ancilla seminatus erat, & ex ancilla susceptus. Sicut apud istos Ecclesiæ jure, quod est in baptismo, nascuntur, quicumque nascuntur; sed si concordent cum fratribus, per unitatem pacis ad terram veniunt promissionis, non de materno utero rursus ejiciendi, sed in paterno semine agnoscendi; si autem in discordia perseverent, ad Ismaelis funiculum pertinebunt.

Verba canonis 32. cau. 1. qu. 1. olim apud Gratianum ita describebantur: *Sic autem Deus adest Sacramentis, & verbis suis, per quoscumque administrentur, quorum Sacramenta, & verba recta sunt, sicut mali homines, quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt, idest intus & foris*. Sed paullo aliter eadem exhibentur in recentioribus Gratiani codicibus post Romanam Correctionem, præsertim omissis postremis verbis, *idest intus & foris*, quæ videntur a Gratiano adjecta fuisse, ut canon subsequens 33. quasi sequela præcedentis subjiceretur. Verba Augustini in lib. 5. cap. 19. hæc sunt: *Si autem Deus adest Sacramentis, & verbis suis, per qualescumque administrentur, & Sacramenta Dei ubique recta sunt, & mali homines, quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt*. Can. 32. cau. 1. qu. 1.

Ad canonem 33. cau. 1. qu. 1., vix est, quod singulari indigeat animadversione. Habetur ille in lib. 4. cap. 12., ubi pro verbis illis, *qui ex patre diabolo est*, nonnulli Augustini codices habent: *qui ex parte diaboli est*. Qui deinde in eadem caussa & quæstione subsequitur canon 35. emendandus est ex integris Augustini codicibus, nimirum ex lib. 1. cap. 12. his verbis: *Sicut enim in illo, qui fictus accesserat, fit, ut non denuo baptizetur, sed ipsa pia correctione, & veraci correctione purgetur, quod non posset sine baptismo, ut quod ante datum est, tunc valere incipiat ad salutem, cum illa fictio veraci confessione recesserit; sic etiam iste, qui baptisma Christi, quod non amiserunt, qui se separaverunt, inimicus charitatis, & pacis Christi in aliqua hæresi, aut schismate accepit, quo sacrilego scelere peccata ejus non dimittebantur, cum se correxerit, & ad Ecclesiæ unitatem venerit, non iterum baptizandus est, quia ipsa ei reconciliatione ac pace præstatur, ut ad remissionem peccatorum ejus in unitate jam prodesse incipiat Sacramentum, quod acceptum in schismate prodesse non poterat*. Et post multa in cap. 13. ita prosequitur: *Sic & illa, quæ schismatici, vel hæretici non aliter habent, nec aliter agunt, quam vera Ecclesia, cum ad nos veniunt, non emendamus, sed potius adprobamus*. Hæc paucis perstrinxit Gratianus, & quasi uno spiritu jungenda digessit. Can. 33. & 35. cau. 1. qu. 1.

Canon 37. cau. 1. qu. 1. eisdem omnino verbis legitur apud Augustinum in lib. 6. cap. 44., at subsequens canon 38. habetur in lib. 3. cap. 16., ubi nonnulla exhibentur paullisper a Gratiani editione diversa; etenim ubi Gratianus testimonium Paulli ita scripsit: *Dividens singulis prout vult*, in codicibus Augustini legitur: *Atque idem spiritus dividens propria unicuique, prout vult*; quæ varietas ex eo forte profluxit, quod Gratianus, aut quicumque Gratiano auctor extitit, sequi maluerit vulgatam novi testamenti editionem in 1. ad Corinth. cap. 12. vers. 11. Item pro illis Gratiani verbis *ut in Saul* legitur apud Augustinum: *Sicut Saul habuit prophetiam*. Denique verba illa postrema Gratiani, quæ in veteribus editionibus ita describuntur *nec est in omnibus donum ejus, quia nec omnes sunt ejus*, in recentioribus, *nec est in omnibus, quia nec ejus sunt omnes*, apud Augustinum ita exhibentur: *Nec ejus in omnibus, quia nec ejus sunt omnes*, ut suo loco videbimus. Can. 37. & 38. cau. 1. qu. 1.

Can.39. cau. 1. qu. 1. Canon 39. cau. 1. qu. 1. legitur in lib. 3. cap. 18., cujus argumentum ex integris Augustini verbis deducitur, ibi: *Nam si nonnisi in Ecclesia præpositis, & Evangelica lege, ac Dominica ordinatione fundatis libet baptizare, numquid tales erant, qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant? Arbitror enim, quia illi Dominica ordinatione fundati sunt; quia cum formam daret Apostolus ait: non avarum, non turpilucrum. Tales tamen ipsius Cypriani temporibus baptizabant, quos Corpiscopos suos fuisse cum magno gemitu confitetur, & cum magna tolerantiæ mercede perpetitur. Remissam tamen peccatorum non dabant, quæ per orationes Sanctorum &c.* Reliqua apud Gratianum integra exhibentur.

Can.47. cau. 1. qu. 1. Canon 47. cau. 1. qu. 1. legitur in lib. 4. cap. 4., quamquam tamen ibidem non habeantur ea, quæ tradidit Gratianus a vers. *ut si cujus manus* usque ad vers. *sit ergo*, quemadmodum jam Romani Correctores observaverunt.

Can.48. cau. 1. qu. 1. Canon 48. cau. 1. qu. 1. ita emendandus est ex lib. 6. de Baptismo cap. 1. *Poterat jam fortasse sufficere, quod toties repetitis rationibus, & multipliciter disputando versatis, atque tractatis, adjunctis etiam divinarum Scripturarum documentis, & ipsius Cypriani tot testimoniis suffragantibus jam etiam corde tardiores, quantum existimo, intelligunt Baptismum Christi nulla perversitate hominis sive dantis, sive accipientis posse violari. Nec ob aliud illis temporibus, quando ista quæstio contra veterem consuetudinem disputationibus salva charitate, atque unitate altercantibus discutiebatur, visum est quibusdam etiam egregiis viris Antistitibus Christi, inter quos præcipue B. Cyprianus eminebat, non esse posse apud Hæreticos, vel Schismaticos Baptismum Christi, nisi quia non distinguebatur Sacramentum ab effectu, vel usu Sacramenti, & quia ejus effectus, atque usus in liberatione a peccatis, & cordis rectitudine apud Hæreticos non inveniebatur, ipsum quoque Sacramentum non illic esse putabatur.* Plurimum sane hæc distant a verbis Gratiani, qui sane id agnovisse videtur, dum aptius eadem fere descripsit in can. 41. vers. *non ob aliud* dist. 4. de consecr. Liquet autem ex istis, Augustinum in ea fuisse sententia, non ut apud Hæreticos nunquam obtineri posset Sacramenti Baptismatis effectus, sed ut non obtineretur tantum ab iis, qui, cum possent in vera Ecclesia Sacramentum suscipere, illud apud Hæreticos suscipere maluissent can. 40. cau. 24. qu. 1. Id maxime conveniebat proposito Sancti Antistitis, qui, quoad fieri posset, benigne vindicabat, aut excusabat Cypriani, aliorumque Africanorum Episcoporum opinionem, tradens, Cyprianum cum sociis eodem demum casu dixisse Baptisma Hæreticorum non sortiri effectum, quoties perciperetur ab eo, qui illud percipere a Catholicis potuisset.

Can.74. cau. 1. qu. 1. Canon 74. cau. 1. qu. 1. recte consonat cum verbis Augustini in lib. 3. de Baptismo cap. 16. Quoniam vero multiplex est in Ecclesia manum impositio, nimirum alia, quæ fit in ordinatione Clericorum, alia, qua Sacramentum Confirmationis administratur, alia demum reconciliatoria, cum peccantes Ecclesiæ & Deo reconciliantur, inquirendum videtur, de qua manuum impositione locutus fuerit Augustinus. Porro si præcedentia Sancti Viri verba consideremus, forte quis concluderet, de manus impositione confirmatoria mentionem fieri, cum hæc legantur initio laudati canonis 16. *Spiritus autem Sanctus, quod in sola Catholica per manus impositionem dari dicitur, nimirum hoc intelligi majores nostri voluerunt, quod Apostolus ait: Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis .... Neque enim temporalibus, & sensibilibus miraculis*

miraculis adtestantibus per manus impositionem modo datur Spiritus Sanctus, sicut antea dabatur ad commendationem rudis fidei, & Ecclesiæ primordia dilatanda. Quis enim nunc hoc expectat, ut ii, quibus manus ad accipiendum Spiritum Sanctum imponitur, repente incipiat linguis loqui?.... Cum ergo sit aliud Sacramentum, quod habere etiam Simon Magus potuit, aliud operatio Spiritus.... Manus autem impositio, non sicut Baptismus, repeti non potest: Quid enim est aliud, nisi operatio super hominem? Verum si subsequentia Augustini verba consideremus, statim colligitur perspicue, Sanctum Virum non de Sacramento Confirmationis sententiam voluisse proferre, sed de reconciliatoria pœnitentibus facta manuum impositione; nam statim ita prosequitur Augustinus: *Nam quod in typo unitatis Petro Dominus dedit potestatem, ut id solveretur in terris, quod ille solvisset &c.* Ceterum quæ in præcedentibus de Confirmationis Sacramento dicta erant, occasionem dederant Sancto Antistiti, ut ab effectibus ejusdem Sacramenti gradum faceret ad explicandos effectus Sacramenti Pœnitentiæ, quod Sacramentum sub nomine *manus impositionis* etiam appellavit in lib. 5. de Baptismo cap. 23. ibi: *Manus autem impositio si non adhiberetur ab Hæresi venienti, tanquam extra omnem culpam esse judicaretur.*

Explicatione etiam indiget canon 35. cau. 2. qu. 7., quod statim fiet, si integra Augustini verba, & sententiam exposuero. Quum rebaptizantes Donatistæ Cypriani auctoritatem passim opponerent, Augustinus, ne aut Cypriani errorem foveret, neve alias Cypriano inferre convicium videretur, Cyprianum comparabat Apostolo Petro, qui cum optaret, ut Gentes circumciderentur; reprehensus fuit a Paullo juxta id, quod legitur in epist. ad Galatas cap. 1. & 2., ita ut quemadmodum ante Ecclesiæ definitionem excusaretur Petrus novum onus Gentibus imponens, ita excusaretur Cyprianus, qui controversia nondum definita baptizatos ab Hæreticis rebaptizaret; id vero ajebat turpe esse Donatistis, quod receptæ Ecclesiæ definitioni non adquiescerent. Verba Augustini hæc sunt: *Si potuit Petrus contra veritatis regulam, quam postea Ecclesia tenuit, cogere gentes judaizare, cur non potuit Cyprianus contra regulam veritatis, quam postea tota Ecclesia tenuit, cogere Hæreticos, vel Schismaticos denuo baptizari? Puto, quod sine ulla sui contumelia Cyprianus Episcopus Petro Apostolo comparatur, quantum attinet ad Martyrii coronam. Ceterum magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus existam. Quis enim nescit, illum Apostolatus principatum cuilibet Episcopatui præferendum? Sed & si distat Cathedrarum gratia, una est tamen Martyrum gloria, & si forte se invicem in aliquo præcedunt corda confitentium, ac pro vera fide in unitate charitatis morientium, Dominus noverit, cujus occulta, & mirabili dispensatione gratiarum latro in Cruce pendens semel eum confitetur, & die ipso in Paradisum mittitur, Petrus Dominum sequens ter eum negat, & corona differtur, nobis hinc judicare temerarium est. Verumtamen si quisquam nunc cogat circumcidi aliquem more Judaico, & sic baptizari, multo amplius detestatur hoc genus humanum, quam si aliquis cogatur rebaptizari. Quapropter cum Petrus illud faciens a Paullo posteriore corrigitur, & pacis, atque unitatis vinculo custodito ad Martyrium provehitur, quanto facilius, & fortius, quod per universæ Ecclesiæ statuta firmatum est, vel unius Episcopi auctoritati, vel unius provinciæ Concilio præferendum est? Cum idem ipse Cyprianus ita dixerit, quod ei videretur, ut in pacis unitate esse voluerit, etiam cum eis, qui de hac re diversa sentirent.* Can. 35. cau. 2. qu. 7.

Canon 21. cau. 6. qu. 1. etsi optime consonet cum lib. 4. de Baptismo cap. 15., unde depromtus est versiculus 1., & cum cap. 20., unde depromtus est vers. Can. 21. cau. 6. qu. 1.

utrum autem, longe tamen distat a proposito Gratiani. Etenim Gratianus ibidem eam sibi proposuit controversiam dirimendam, num Catholicus criminosus, & infamis ad accusandum Hæreticum sit admittendus; pro certo enim definiverat in canone præcedente, majorem a minore accusari non posse; atque dubitabat, an Catholicus infamis diceretur, Hæretico major, an minor. At vero Augustinus ibidem alio collimabat; nimirum probaturus, Hæreticorum Baptisma validum esse, argumentabatur ex eo, quod tanquam validum admitteretur Baptisma ab improbo Catholico collatum; quod argumentum urgebat inquiens, ignorare se, an honorabilior esse debeat Catholicus improbus homine Hæretico.

Can. 14. *cau.* 23. *qu.* 4. Canon 14. cau. 23. qu. 4. legitur quidem apud Augustinum in lib. 4. cap. 12., sed id non Augustini sententiam continet, sed potius Cypriani in epistola ad Jubajanum ab Augustino laudati, quod jam Romani Correctores observaverunt.

Can. 20. *&* 21. *cau.* 24. *qu.* 1. Canon 20. cau. 24. qu. 1., quemadmodum & canon 21., in vetustis Gratiani codicibus Hieronymo adscribebantur: melius Augustino tribuerunt Romani Correctores. Notandum est ad canonem 20., illum exhiberi quidem in lib. 7. de Baptismo cap. 51., sed retractatum ab Augustino fuisse lib. 2. Retract. cap. 18. ibi: *Ubicumque autem in his libris commemoravi Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, non sic accipiendum est, quasi jam sit, sed quæ præparatur, ut sit, quando adparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias, & infirmitates membrorum suorum habet, unde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita nostra.* Canon 21. integer exhibetur in lib. 1. cap. 6.

Can. 40. *cau.* 24. *qu.* 1. Canon 40. cau. 24. qu. 1. legitur in lib. 1. de Baptismo cap. 2., ex quo emendanda sunt postrema Gratiani verba; quemadmodum observaverunt Romani Correctores, qui ideo ad calcem potius Augustini sententiam descripserunt, ne inania redderent in ea parte Glossographi commentaria.

Can. 68. *de conf. dist.* 2. Canon 68. de conf. dist. 2. depromtus est ex lib. 3. de Baptismo cap. 8., ubi Augustini propositum erat, ut demonstraretur, indigne suscipientem Sacramenta frustrari semper Sacramentorum effectu, non tamen æque frustrari eos, qui ab indignis Sacramenta suscipiunt ignorantes, exemplo Judæ proditoris, qui Sacramenta suscipiendo damnationem potius, quam gratiam habuit, & Sacramenta ministrando gratiam Dei suscipientibus contulit divina virtute.

Can. 31. *de conf. dist.* 4. In canone 31. de conf. dist. 4. aliqua omissa fuerunt a Gratiano; etenim post illa verba: *An jocans, velut in mimo*, ita legitur apud Augustinum in lib. 7. cap. 53. *Et quid sit sceleratius in Ecclesia fallaciter accipere, an in Hæresi, vel Schismate sine fallacia, idest animo non simulato, & utrum in hæresi fallaciter, an in mimo cum fide, si quisquam inter agendum repentina pietate moveatur. Quamquam talem si etiam illi conferamus, qui in ipsa Catholica fallaciter accipit, mirum si dubitatur, quis cui præferendus sit. Quid enim prosit animus veraciter dantis fallaciter accipienti non video. Sed arbitremur aliquem etiam fallaciter dantem, cum & tradens, & accipiens fallaciter agant in ipsa unitate Catholica; utrum hoc magis Baptisma sit acceptandum, an illud, quod in mimo datur, si quis existat, qui fideliter subito commotus accipiat, an quantum ad ipsos quidem attinet homines, plurimum distet inter credentem in mimo, & irridentem in Ecclesia, ad ipsius autem Sacramenti integritatem nihil intersit. Si enim nihil interest ad integritatem Sacramenti in ipsa Catholica, utrum id aliqui fallaciter, an veraciter agant, cum tamen hoc idem utrique agant, cur extra intersit, non video, quando ille, qui accipit, non simulatione palliatus,*

tus, sed religione mutatus est. An plus valent ad confirmandum Sacramentum illi veraces, inter quos agitur, quam ad frustrandum illi fallaces, a quibus agitur, & in quibus agitur? Et tamen si postea prodatur, nemo repetit, sed aut excommunicando punitur illa simulatio, aut pœnitendo sanatur. Sed nobis tutum est, in ea non progredi aliqua temeritate sententiæ, quæ nullo in Catholico regionali Concilio cœpta, nullo plenario terminata sunt. Id autem fiducia securæ vocis asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri, & Salvatoris Jesu Christi universalis Ecclesiæ contentione roboratum est. Post hæc illico subsequitur Gratianeus versiculus *verumtamen*, ubi tamen pro verbis illis *non præcedentibus meritis, quorum &c.*, legendum est, *non præcedentibus talibus, quorum &c.* Ideo autem integram Augustini sententiam describendam censui, sive quod facilior exinde haberi possit illius interpretatio, sive quod exinde colligatur, quanta fuit Sancti Viri moderatio atque prudentia in tradendis iis, quæ universalis Concilii, aut provincialis suffragio nec dum definita deprehendebantur.

Canon 32. de conf. dist. 4. ex variis Augustini locis minus ordinate congestis depromtus est: nimirum priora Gratiani verba usque ad versiculum *si ad Baptismum* pertinent ad librum 1. cap. 1. ita melius describenda: *Sacramentum enim Baptismi est, quod habet, qui baptizatur, & Sacramentum dandi baptismum est, quod habet, qui ordinatur. Sicut autem baptizatus, si ab unitate recesserit, Sacramentum Baptismi non amittit, sic etiam ordinatus, si ab unitate recesserit, Sacramentum dandi Baptismi non amittit: nulli enim Sacramento injuria facienda est. Si discedit a malis, utrumque discedit, si permanet in malis, utrumque permanet. Sicut ergo acceptatur Baptismus, quem non potuit amittere, qui ab unitate Dei discesserat, sic acceptandus est Baptismus, quem dedit ille, qui Sacramentum dandi, cum discederet, non amiserat. Nam sicut redeuntes, qui priusquam recederent baptizati sunt, non rebaptizantur, ita redeuntes, qui priusquam recederent, ordinati sunt, non utique rursus ordinantur, sed aut administrant, quod administrabant, si hoc Ecclesiæ utilitas postulat, aut si non administrant, Sacramentum ordinationis suæ tamen gerunt, & ideo eis manus inter laicos non imponitur. Nam neque Sacramentum Baptismi, neque Sacramentum dandi Baptismi, quando ab eis cum Maximiano discessit, Felicianus amisit. Nunc enim eum secum habent, eum eis ipsis, quos, cum foris esset, in Maximiani schismate baptizavit. Quapropter potuerunt ab eis accipere ceteri, cum ad nostrum consortium non accessissent, quod illi non amiserant, cum a nostro consortio recessissent. Quibus rebus ostenditur, & ipsos impie facere, qui rebaptizare conantur orbis unitatem, & nos recte facere, qui Dei Sacramenta improbare nec in ipso schismate audemus. In quo enim nobiscum sentiunt, in eo etiam nobiscum sunt; in eo autem a nobis recesserunt, in quo a nobis dissentiunt.* Versiculus autem *Si ad Baptismum* rite descriptus est ex libro 1. cap. 12., ubi Augustinus comparabat improbum hominem Baptismatis collatorem cum ficto suscipiente, ut quemadmodum qui ficte suscipit, revera suscipit, ita improbus minister revera ministret Baptismatis Sacramentum. *Can. 32. de conf. dist. 4.*

Non minus corruptus a Gratiano fuit canon 34. de conf. dist. 4., cujus sententiam in parte retractavisse Augustinus ipse deprehenditur. Sancti Viri propositum illud erat, ut ostenderet, aliquando posse obtineri salutem æternam sine Baptismo, videlicet quoties necessitas urgeat, nec tempus suppetat suscipiendi Baptismatis, dummodo intimo cordis adfectu, animoque in spem erecto credatur in Deum; quam ad rem laudabatur latronis exemplum, qui dum in Cruce penderet *Can. 34. & 77. de conf. dist. 4.*

deret, licet necdum baptizatus, Regni cœlestis possessionem sibi a Christo promissam audivit. At vero de hac sua sententia ita locutus est Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 18. *In quarto libro cum dicerem vicem Baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum, quia utrum non fuerit baptizatus, incertum est*. Initium Gratianei canonis usque ad vers. *Et sicut in illo* habetur in lib. 4. cap. 22. Versiculus *Et sicut in illo* legitur in eodem lib. 4. cap. 24. usque ad vers. *alienum*, qui falso laudatur ex libro 6. contra Julianum Pelagianum, & melius laudatus fuisset ex lib. 2. contra duas epistolas Pelagianorum, non quod ibidem eadem verba exhibeantur, sed quod eadem fere sententia exprimatur, ibi: *Propter quod in Ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis ea, quæ illis in Baptismo remittuntur, peccata traxerunt*. In versiculo *sicut autem in latrone* rediit Gratianus ad librum 4. Augustini de Baptismo adversus Donatistas cap. 23. Versiculus *quibus rebus* depromtus est ex eodem lib. 4. cap. 25., & cum eo jungenda sunt verba canonis 77. de cons. dist. 4. ex eodem loco rite descripta hoc modo: *Sic in infantibus, qui baptizati moriuntur, eadem gratia Omnipotentis implere credenda est, quod non ex impia voluntate, sed ex ætatis indigentia, nec corde credere ad justitiam possunt, nec ore confiteri ad salutem. Ideo cum alii pro eis respondent &c.* Reliqua habentur in dicto can. 77., post cujus postrema verba statim subsequitur laudatus versiculus *quibus rebus* usque in finem canonis.

Can.40. de conf. dist. 4. Ex variis etiam Augustini monumentis compositus est canon 40. de cons. dist. 4., imo & in vers. *Hæretici* a Gratiano depravatus. Principium canonis usque ad laudatum versiculum legitur in lib. 1. cap. 1., ubi adnotandum, priora illa verba *nullus autem illorum* ad Donatistas referri, quasi scriptum esset: *nullus autem Donatistarum*. Versiculus *Hæretici* legitur in lib. 3. cap. ult. his verbis: *Quæcunque etiam seductores integra, & legitima tenent, nec ea sibi etiam ipsi adrogarent, & quasi propria vindicarent, nisi a plebibus seductis vicissim seducerentur, cum eis creditur, & tales honores deferuntur, ut per eos habeant potestatem talia dicendi, & sibi talia vindicandi, & error eorum veritas appelletur, & scelus eorum justitia putetur propter Sacramenta, & Scripturas, quas tenent ad speciem, non ad salutem*. Versiculus *Perfidus* legitur in lib. 4. cap. 11., ubi pro verbo illo postremo *operatur* exhibetur, *operabatur*.

Can.41. de conf. dist. 4. Multa emendanda occurrunt in can. 41. de cons. dist. 4. ex variis Augustini capitibus, ex quibus compositus est. Principio ita legendum ex lib. 5. cap. 20. *Quomodo benedicunt oleum tenebræ? Si autem Deus adest Sacramentis, & verbis suis, per qualescumque administrentur, & Sacramenta Dei ubique recta sunt, & mali homines, quibus nihil prosunt, ubique perversi sunt.... Si ergo ad hoc valet, quod dictum est in Evangelio: Deus peccatorem non audit, ut per peccatorem Sacramenta non celebrentur, quomodo exaudit homicidam deprecantem, vel super aquam Baptismi, vel super oleum &c.* Quæ sequuntur, integra habentur apud Gratianum, usque ad versiculum *Quapropter*, qui usque ad ea verba, *& si cui tenueritis, tenebuntur*, exhibetur in lib. 5. cap. 21. Versiculus *manus autem* usque ad verbum *imponatur* legitur in eodem libro cap. 23., deinde ita immediate subsequitur in cap. 24. *Jam de templo Dei, & quomodo accipiendum sit: quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis, satis disseruisse me memini, neque enim avari templum Dei sunt, cum scriptum sit: Quæ societas templo Dei cum Idolis? Et avaritiam idololatriam esse, testimonium Paulli Cyprianus assumserit. Induunt autem &c.* Hic recte prosequitur Gratianus

Gratianus usque ad ea verba *est bonorum, vel piorum*. Versiculus *non ob aliud* habetur in lib. 6. cap. 1. ibi: *nec ob aliud illis temporibus, quando ista quæstio contra veterem consuetudinem disputationibus salva charitate, atque unitate altercantibus discutiebatur, visum est quibusdam, &c.* quemadmodum apud Gratianum usque ad ea verba *accipere Baptismi Sacramentum*, post quæ statim ita pergit Sanctus Antistes. *Satis eluxit pastoribus Ecclesiæ Catholicæ toto orbe diffusæ, per quos postea plenarii Concilii auctoritate originalis consuetudo firmata est, etiam ovem, quæ foris errabat, & Dominicum characterem a fallacibus deprædatoribus suis foris acciplebat, venientem ad Christianæ unitatis salutem ab errore corrigi, captivitate liberari, a vulnere sanari, characterem tamen Dominicum in ea agnosci potius, quam improbari, quandoquidem ipsum characterem multi & lupi & lupis infingunt, qui videntur quidem intus esse, verumtamen ad illam ovem, quæ etiam ex multis ea est, non pertinere morum suorum fructibus convincuntur, in quibus in finem usque perdurant.* Versiculus *cum malus* legitur in lib. 6. cap. 4. ita propterea emendandus: *Cum malus tradit Baptismum bono, idest in unitatis vinculo veraci conversione mutato inter bonum Sacramentum, quod traditur, & bonum fidelem, cui traditur, tradentis malitia non separat, & cum illi veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur, ab eis dimittuntur, quibus ipsa veraci conversione conjungitur. Idem quippe Spiritus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi charitate cohærentibus, sive se noverint corporaliter, sive non noverint. Similiter cum alicujus peccata tenentur, ab eis utique tenentur, a quibus se ille, cui tenentur, vitæ dissimilitudine, & pravi cordis aversione disjungit, sive illum corporaliter noverint, sive non noverint. Quapropter omnes mali spiritualiter a bonis sejuncti sunt. Si tamen etiam corporaliter aperta dissensione separentur, pejores fiunt. Sed nihil interest ad Baptismi sanctitatem, quanto quisque pejor id habeat, & quantò pejor id tradat. Potest tamen tradere separatus, sicut potest habere separatus; sed quam perniciose habere, tam perniciose tradere. Ille autem, cui tradit, potest salubriter accipere, si ipse non separatus accipiat, sicut plerisque accidit, ut catholico animo & corde ab unitate pacis non alienato aliqua necessitate mortis urgentis in aliquem Hæreticum irruerent, & ab eo Christi Baptismum sine illius perversitate perciperent, & sive defuncti, sive liberati nequaquam apud eos remanerent, apud quos nunquam corde transierant.* Versiculus *cur Hæretici* legitur integer in lib. 6. cap. 24. Versiculus *His qui ficto corde* habetur in lib. 1. cap. 12., ubi Augustinus adversus Donatistas hoc dilemmate usus fuerat: *Quod si ad ipsum Baptisma fictus accessit, dimissa sunt peccata, an non sunt dimissa? Eligant, quid volunt, utrumlibet elegerint, sufficit nobis. Si dimissa dixerint &c. Si autem dixerint, in illo, qui fictus accedit, per sanctam vim tanti Sacramenti dimissa quidem illi esse peccata in ipso temporis puncto, sed per fictionem ejus rediisse continuo, ut Spiritus Sanctus & adfuerit baptizato, ut peccata recederent, & perseverantiam fictionis fugerit, ut redirent, & ut illud verum sit: quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; & illud: Spiritus enim Sanctus disciplinæ effugiet fictum, idest ut induçat eum Christo sanctitas Baptismi, & exuat eum Christo pernicies fictionis, sicut fit, cum quisque a tenebris per lucem transit ad tenebras, oculi quidem ejus in tenebras perpetuo diriguntur, sed non potest lux nisi perfundere transeuntem. Si hoc ergo dixerint, hoc etiam in eis intelligant fieri, qui extra Ecclesiæ communionem, sed tamen Baptismate Ecclesiæ baptizantur, quod ubicumque fuerit, sanctum est per se ipsum, & ideo non est eorum, qui se separant, sed ejus, unde se separant. Valet tamen & apud eos hactenus, ut per ejus lucem transeant ad dissensionis suæ tenebras, continuo redeuntibus*

tibus peccatis, quæ Baptismatis sanctitas in ullo temporis spatio dimiserat tanquam redeunte obscuritate, quam lux in transitu excusserat; nam redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet de illo servo, quem cum invenisset debitorem decem millium talentorum deprecanti omnia dimisit; Ille autem conservum suum, qui ei debebat centum denarios, cum miseratus non fuisset, jussit eum Dominus reddere, quæ ei dimiserat. Et post alia multa ita concludit Augustinus. *Sic non impeditur Baptismi gratia, quominus omnia peccata dimittat, etiamsi odium fraternum in ejus, cui dimittuntur, animo perseverat. Solvitur enim hesternus dies, & quidquid superest, solvitur etiam ipsa hora momentoque ante Baptismum, & in Baptismo: Deinceps autem reus esse continuo incipit non solum consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum, redeuntibus omnibus, quæ dimissa sunt, peccatis, & hæc sæpe contingunt in Ecclesia*. Ex his omnibus facile explanabuntur plura illa fragmenta, quæ Gratianus in canone laudato congessit.

Can.42. de conf. dist. 4. Canon 42. de conf. dist. 4. his verbis describendus est juxta optimos Augustini codices in lib. 1. de Baptismo cap. 12. *In illo, qui fictus accesserat, fit, ut non denuo baptizetur, sed ipsa pia correctione, & veraci confessione purgetur, quod non posset sine baptismo, ut quod ante datum est, tunc valere incipiat ad salutem, cum illa fictio veraci confessione recesserit*.

Can.45. de conf. dist. 4. Verba canonis 45. de conf. dist. 4. exhibent initium libri 4. de Baptismo, & quidem hodie cum optimis codicibus consonant post Romanam Correctionem.

Can.46. 47. 48. & 50. de conf. dist. 4. Nihil propemodum occurrit animadversione dignum ad canones 46. 47. 48. & 50. de conf. dist. 4. nam canon 46. eisdem verbis exhibetur apud Augustinum in lib. 3. cap. 11., canon 47. in lib. 5. cap. 13. & 14., dummodo pro illis verbis *non enim omnium æqualis est gratia*, legamus *non enim omnium æqualis est gloria*; canon 48. exhibetur etiam integer in lib. 4. cap. 15., & canon 50. in lib. 3. cap. 10.

Can.72. de conf. dist. 4. Canon 72. de conf. dist. 4. legitur eisdem omnino verbis in lib. 6. de Baptismo cap. 25., ubi adnotandum est, tradi ab Augustino, valere Baptismum collatum ab eis, etiam Catholicis, qui preces vitiosas, imo etiam hæreticas inter baptizandum divinis formulis adsuunt, quod sane intelligendum est non de iis, qui formam Sacramenti corrumpunt, sed de iis, qui formulæ Sacramenti admiscent novas ceremonias ab Hæreticis utcumque derivatas, quod potissimum fit, ubi aliter symbolum fidei recitetur, quam recitari ex institutionibus Ecclesiæ soleat ante Baptismi collationem.

Can.149. de conf. dist. 4. Canon 149. de conf. dist. 4. depromtus est ex lib. 4. de Baptismo cap. 21., cujus sententia ut recte percipiatur, observandum est, Stephanum Papam I., eosque omnes, qui Stephani doctrinæ adhæserant adversus Cyprianum, & Cypriano adhærentes, olim hoc argumento usos fuisse, ut demonstrarent ab Hæreticis baptizatos non esse denuo baptizandos: Catechumeni Martyrio decedentes ante Baptismum salutem æternam adipiscuntur: Potiore igitur jure eandem adipiscuntur, qui sunt ab Hæreticis baptizati. Eo alludens Augustinus ita scribebat: *Illud sane, quod de Catechumenis objiciebatur Cypriano, quod in Martyrio deprehensi, & pro Christi nomine occisi etiam sine Baptismo coronarentur, quid ad rem pertineat, non satis intelligo, nisi forte, quia dicebant, multo magis Hæreticos cum Baptismo Christi posse ad Regnum ejus admitti, quia Catechumeni admitterentur, cum ipse dixerit: nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu, non intrabit in Regnum Cælorum*.

Qua

Qua in re nec ego dubito (hinc exorditur Gratianus) *Catechumenum Catholicum divina charitate flagrantem Hæretico baptizato anteponere, sed etiam in ipsa intus Catholica bonum Catechumenum malo baptizato anteponimus. Nec ideo tamen Sacramento Baptismi, quo iste nondum, ille jam imbutus est, facimus injuriam, aut Catechumeni* (hæc Gratianus omittit) *Sacramentum Sacramento Baptismi præferendum putamus, cum aliquem Catechumenum aliquo baptizato fideliorem, melioremque cognoscimus. Melior enim Centurio* (hic rursum prosequitur Gratianus, cujus tamen editi codices varii sunt juxta exemplarium varietatem) *Cornelius nondum baptizatus Simone baptizato. Iste enim & ante Baptismum Sancto Spiritu repletus est, ille & post Baptismum immundo spiritu inflatus est. Verumtamen Cornelius si etiam Spiritu Sancto jam accepto baptizari noluisset, contemti tanti Sacramenti reus fieret. Cum autem baptizatus est*, (hæc Gratianus omisit) *non utique melius Sacramentum, quam Simon accepit, sed diversa hominum merita sub ejusdem Sacramenti pari sanctitate distincta sunt; ita non auget, aut minuit Baptismatis sanctitatem vel bonum, vel malum hominis meritum. Sicut autem bono Catechumeno &c.* Sequuntur hic postrema Gratiani verba, quæ ab Augustini codicibus minime dissonant.

Canon 151. de conf. dist. 4. ut recte percipiatur, jungendus erit cum iis, quæ apud Augustinum præponuntur in lib. 1. de Baptismo cap. 15., unde priora canonis verba excerpta sunt, ibi: *Ecclesia vero, quod est populus Dei, etiam in istius vitæ peregrinatione, antiqua res est, in aliis hominibus habens animalem portionem, in aliis autem spiritalem. Ad animales pertinet vetus testamentum, ad spiritales novum. Sed primis temporibus utrumque occultum fuit ab Adam usque ad Moysem. A Moyse autem manifestatum est vetus, & in eo ipso occultatur novum, quia occulte significabatur. Postea vero, quam in carne Dominus venit, revelatum est novum, veteris autem Sacramenta cessarunt; sed concupiscentiæ tales non cessaverunt. In illis enim sunt, quos Apostolus jam per Sacramentum novi testamenti natos adhuc tamen dicit animales non posse percipere, quæ sunt Spiritus Dei. Sicut enim in Sacramentis &c.* Hinc exorditur Gratianus, qui subjectos deinde versiculos ex dissitis locis derivavit; etenim versiculus *non interest* legitur in lib. 3. cap. 14., ubi etiam multis interjectis habetur versiculus *manifestum*, & versiculus *si possent* depromtus est ex lib. 3. cap. 13.

Can. 151. de conf. dist. 4.

De Epistolis ad Donatistas directis.

Numero plures sunt Augustini epistolæ ad Donatistas, dixerim verius admonitiones, quibus eos institueret in germana Ecclesiæ fide, atque ad Catholicam unitatem adduceret. Ex iis est epistola in veteribus editionibus 105., & 166. apud Maurinos, ubi Sanctus Antistes tradit, non nisi æquissimo jure Imperatores edidisse leges adversus Donatistarum perfidiam, nonnulla intere a adjiciens, quibus illorum Hæresim refutaret. Ad hanc referendus est canon 98. cau. 11. qu. 3., cujus priora verba cum integris Augustini codicibus consonant. Quæ vero sequuntur in vers. *Julianus* pertinent potius ad expositionem Augustini in Psalmum 124. ad ea verba: *Quia non derelinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum*, ubi docebat Augustinus, servos Dominis obtemperare debere in iis omnibus, quæ divinis præceptis minime repugnarent.

Can. 98. cau. 11. qu. 3.

Can. 2. cau. 23. qu. 6. Ex eadem epistola depromtus est canon 2. cau. 23. qu. 6., his verbis describendus: *Concordate nobiscum, fratres, diligimus vos, hoc vobis volumus, quod & nobis. Si propterea nos gravius odistis, quia errare vos, & perire non permittimus, hoc Deo dicite, quem timemus minantem malis Pastoribus, & dicentem: quod erraverat, non revocastis, & quod perierat, non requisistis. Hoc vobis per nos ipse Deus facit, sive obsecrando, sive minando, sive corripiendo, sive damnis, sive laboribus, sive per suas occultas admonitiones, vel visitationes, sive per potestatum temporalium leges.*

Can. 7. cau. 23. qu. 4. Canon 7. cau. 23. qu. 4. legitur in alia epistola ad Donatistas in veteribus editionibus 152., & 141. apud Maurinos. Ejus autem non tantum auctor est Augustinus, sed & cum Augustino Africani Episcopi Catholici complures, qui cum in Carthaginensi collatione Donatistas Episcopos disputando vicissent, id populo Donatistarum patefecerunt, ut eum tandem aliquando ad Catholicam unitatem revocarent. Epistolæ inscriptio hæc est: *Silvanus senex, Valentinus, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, & ceteri Episcopi de Concilio Zertensi* (legunt alii *Cirtensi*, alii *Xersensi*: verius tamen legitur *Zertensi*, cum constet in Africa Zertensem Urbem fuisse, cujus duo Episcopi in eadem Carthaginensi collatione laudantur, Gaudentius, & Sallustius) *ad Donatistas*. Ideo autem potiore quasi jure epistola Augustino tribui posse videtur, quia eandem Augustinus ceterorum Episcoporum nomine composuit, ut ipse testatur in libro 2. Retractat. cap. 40. Gratianeus canon a Romanis Correctoribus jam emendatus fuit. Quod si quisque adhuc desideret illa verba, quæ apud Gratianum etiam post Romanam Correctionem omissa deprehenduntur post illa, *sicut Apostolus dicit*, eadem in præsentia exhibeo. *Et quicumque in ea corpus Christi manducaverit indigne, judicium sibi manducat, & bibit; nam etiam hoc ipse Apostolus scripsit: Cum autem dicimus, judicium sibi manducat, satis ostendit, quia non alteri judicium manducat, sed sibi. Hoc nos egimus, & ostendimus, & obtinuimus, quia communio malorum non maculat aliquem &c.*

Can. 43. de conf. dist. 4. Canon 43. de conf. dist. 4. exhibetur apud Gratianum quasi depromtus ex epist. 48. Augustini ad Donatistas. Verum ea epistola non ad omnes Donatistas scripta fuit, sed singulariter ad Vincentium Donatistam, de qua inferius commodiore loco erit agendum. Sufficiat hoc in loco observavisse, laudatum canonem 43. cum integris Augustini exemplaribus consonare, jungendum autem esse cum can. 31. cau. 1. qu. 1., cujus verba præcedunt ante ipsa verba canonis 43. Quæ vero habentur in vers. *Isti autem* pertinent potius ad epistolam Augustini ad Bonifacium 185. apud Maurinos, de qua etiam inferius erit agendum.

De Libro de Baptismo contra Petilianum.

Can. 49. de conf. dist. 4. Præter libros de Baptismo adversus Donatistas, quos superius expendi, extat alius singularis Augustini libellus de Baptismo adversus Petilianum. Cum enim Petilianus hæreticus Donatista nonnulla de Baptismo scripsisset, e contrario Augustinus similem librum de Baptismo opposuit, in quo Catholicum dogma firmaret, uti idem ipse testatur in lib. 2. Retractationum cap. 34. Ex eo depromtus est canon 49. de conf. dist. 4., quoties priora tantum canonis verba respiciamus usque ad versiculum *sic sunt*, qui sane versiculus pertinet potius ad tractatum

3. in epistolam Johannis num. 4., quamquam aliis verbis a Gratiano descriptus, quemadmodum jam observaverunt Romani Correctores. Ceterum neque ipsa priora canonis verba eadem sunt cum verbis Augustini, quæ Sanctus Antistes habet in cap. 14. & 15. laudati libri. Abstineo tamen ab eisdem describendis, vel quod nimis prolixa essent, vel quod nihil singulare animadvertendum foret, cum Gratianus paucis ea ipsa & sine discrimine perstrinxerit, quæ fusiore stylo apud Sanctum Antistitem exhibentur.

De Libro contra Cresconium.

Ex iis, quæ nuper tradita sunt, perspicue liquet, Petilianum Donatistarum hæresim præcipue fuisse secutum, quod Augustino præbuit occasionem, ut adversus Petilianum libellum scriberet. Hinc Cresconius quidam Grammaticus & ipse Donatista reprehendit Augustinum, tradens, indignum esse viro Christiano carpere eos, qui Ecclesiæ nomen dedissent suscepto baptismatis Sacramento, qualis fuerat Petilianus. Respondendum fuit Sancto Antistiti, qui propterea libris quatuor adversus Cresconium directis demonstravit, se jure optimo persecutum ea fuisse, quæ adversus hæreticum virum ediderat, quos libros deinde memoravit in lib. 2. Retractat. cap. 26. Extat in lib. 3. cap. 51. canon 52. cau. 23. qu. 4., cujus verba olim corrupta ad optimos Augustini codices Romani Correctores exegerunt. Item in lib. 3. cap. 6. legitur canon 25. de cons. dist. 4., ubi Sanctus Antistes totus est, ut demonstret adversus Donatistas, Baptisma a malo ministro collatum nihilominus valere, eo potissimum argumento, ut, quemadmodum baptisma melius esse non dicitur, ubi melior est ille, qui confert, ita non damnandum sit, quoties ab improbo, & damnato administro conferatur.

Can. 52. cau. 23. qu. 4.
Can. 25. de cons. dist. 4.

De Libro de Baptismo parvulorum, seu de Peccatorum meritis, & remissione.

Quod fuerit Augustini propositum in edendis tribus libris de peccatorum meritis, & remissione, seu de Baptismo parvulorum, idem Sanctus Antistes apertissime tradidit in lib. 2. Retract. cap. 23. ita scribens: *Venit etiam necessitas, quæ me cogeret adversus novam Pelagianorum hæresim scribere, contra quam prius, cum opus erat, non scriptis, sed sermonibus, & collocutionibus agebamus, ut quisque nostrum poterat, aut debebat: missis ergo mihi a Carthagine quæstionibus, quas rescribendo dissolueram, scripsi primum libros tres, quorum titulus est de peccatorum meritis, & remissione, ubi maxime de baptismate disputatur parvulorum propter originale peccatum, & de Gratia Dei, qua justificamur &c.* In libro 2. cap. 34. legitur canon 83. de pœn. dist. 1., cujus verba cum integris Augustini codicibus recte consonant, quoties pro illis *quare & nunc dicitur* ista substituantur: *quare & hic non dicitur*, quemadmodum jam Romani Correctores adnotaverunt.

Can. 83. de pœn. dist. 1.

Canon 2. de cons. dist. 4. excerptus est ex lib. 1. cap. 39. hodie quidem a Romanis Correctoribus ad integros codices exactus. Adhuc tamen adnotare juvat,

Can. 2. de cons. dist. 4.

 priora

priora verba ita legi apud Augustinum: *In parvulis certe gratia Dei per baptismum ejus, qui venit in similitudine carnis peccati, id agitur, ut evacuetur caro peccati &c.* Item ubi Gratianea editio habet: *Quæ oberat nato*, ita exhibent Augustini codices: *Quæ inerat nato*.

Can. 8. de conf. dist. 4. Canon 8. de conf. dist. 4. referendus est ad caput 32. & 33. lib. 1., unde excerptus fuisse videtur, quanquam alia sint Augustini verba, alia a Gratiano descripta. Ait ibidem Augustinus: *Dominus autem in carnem suam non peccatum transtulit, tanquam venenum serpentis, sed tamen transtulit mortem, ut esset in similitudinem carnis peccati pœna sine culpa, unde in carne peccati & culpa solveretur, & pœna. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem, & a veneno sanabatur, & a morte liberabatur, sic nunc qui conformantur similitudini mortis Christi per fidem baptismumque ejus, & a peccato per justificationem, & a morte per resurrectionem liberantur. Hoc est enim, quod ait, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Et paullo inferius: *Ubi ergo parvulos ponimus baptizatos, nisi inter fideles, sicut universæ ubique Ecclesiæ clamat auctoritas? Ergo inter eos, qui crediderunt; hoc enim eis adquiritur per virtutem Sacramenti, & offerentium responsionem, ac per hoc eos, qui baptizati non sunt, inter eos, qui non crediderunt*.

Can. 132. de conf. dist. 4. Canon 132. de conf. dist. 4. in vetustis Gratiani codicibus ab integris Augustini codicibus dissonabat; Hodie utut nonnulla sint emendata, aliqua tamen emendanda supersunt ex variis Augustini capitibus. In lib. 2. cap. 24. ita legitur: *Quanto magis ergo caro peccati baptizanda est propter evadendum judicium, si baptizata est caro sine peccato propter imitationis exemplum?* Deinde post aliqua in cap. 25. *Sicut ergo tempore illius Sacramenti de circumciso qui nasceretur, circumcidendus fuit, sic nunc de baptizato qui natus fuerit, baptizandus est*. Item post multa in cap. 27. *Sacramentum autem baptismi profecto Sacramentum regenerationis est; quocirca sicut homo, qui non vixerit, mori non potest, ita qui natus non fuerit, renasci non potest. Ex quo conficitur, neminem in suo parente renasci potuisse non natum*. Præterea post aliqua: *Cum itaque per baptismi Sacramentum morti Christi conformentur infantes, eos a serpentis morsu fatendum est liberari, si a Christianæ fidei regula nolumus aberrare. Quem tamen morsum non in sua vita propria, sed in illo, cui primitus inflictus est, acceperunt. Neque illud fallat, quod nec parenti post conversionem obsunt propria peccata. Quanto enim magis, inquiunt, filio ejus obesse non possunt? Sed qui hoc sentiunt, non attendunt, quia sicut parenti per hoc, quod spiritu renatus est, propria peccata non obsunt, ita qui de illo natus est, nisi eo modo renascatur, quæ a parente tracta sunt, oberunt. Quia & innovati parentes non ex primitiis novitatis, sed ex reliquiis vetustatis carnaliter gignunt; & filii ex parentum reliqua vetustate toti vetusti, & in peccati carne propagati damnationem veteri homini debitam Sacramento spiritalis regenerationis & renovationis evadunt*.

Can. 136. & 137. de conf. dist. 4. In canone 136. de conf. dist. 4. ita ex Augustino legenda sunt priora verba lib. 1. cap. 15. *Generante carne illud tantummodo trahitur, quod est originale peccatum, regenerante autem spiritu non solum originalis &c.* Item postrema canonis verba ita legenda erunt: *Dicente Apostolo: Judicium ex uno delicto in condemnationem, & paullo post, per unius delictum in omnes homines ad condemnationem*. Post hæc paucis interjectis in cap. 16. leguntur verba canonis 137. de conf. dist. 4. ibi: *Ex hac igitur inobedientia carnis, & hac lege peccati, & mortis quisquis carnaliter generatur, regenerari spiritualiter opus habet, ut non solum ad Regnum Dei*

perdu-

perducatur, verum etiam a peccati damnatione liberetur. Simul itaque peccato, & morti primi hominis obnoxii nascuntur in carne, & simul justitiæ vitæque æternæ secundi hominis societati renascuntur in baptismo.

Verba canonis 138. de conf. dist. 4. paullo aliter leguntur apud Augustinum in lib. 1. cap. 19. ibi: *Si autem propterea recte fideles vocantur*, (videlicet parvuli baptizati), *quoniam fidem per verba gestantium quodammodo profitentur, cur non prius etiam pœnitentes habentur, cum per eorundem verba gestantium diabolo, & huic sæculo renunciare monstrantur? Totum hoc in spe fuit vi Sacramenti, & divinæ gratiæ, quam Dominus donavit Ecclesiæ. Ceterum quis ignorat, quod baptizatus parvulus, si ad rationales annos veniens non crediderit, nec se ab illicitis concupiscentiis abstinuerit, nihil ei proderit, quod parvus accepit?* Immemor horum Gratianus non dubitavit eadem fere repetere in sequente canone 139. in fine, emendatiora tamen, & ad codices meliores exacta. Priora ejusdem canonis verba habentur integra in lib. 1. cap. 26. Can. 138. & 139. de conf. dist. 4.

Canon 141. de conf. dist. 4. legitur in lib. 1. cap. 23. ibi: *Ab hoc peccato, ab hac ægritudine, ab hac ira Dei, cujus naturaliter filii sunt, qui etiamsi per ætatem non habent proprium, trahunt tamen originale peccatum, non liberat, nisi Agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Quæ sequuntur in vers. *Tollit* sunt potius breviarium quoddam prolixæ Augustini sententiæ, qui totus in eo erat, ut demonstraret adversus Pelagianos, sine baptismatis Sacramento neminem vitam æternam consequi posse. Can. 141. de conf. dist. 4.

Canon 142. de conf. dist. 4. ita legendus est ex integris Augustini codicibus in lib. 1. cap. 24. *Profecto qui non credit in Christum, manebit in eis*, (idest in tenebris), *& utique pœnales sunt, non quasi nocturnæ ad quietem animantium necessariæ. Proinde parvuli, si per Sacramentum, quod ad hoc divinitus institutum est, in credentium numerum non transeant, profecto in his tenebris remanebunt.* Can. 142. de conf. dist. 4.

Canon 143. de conf. dist. 4. non exhibet integra Augustini verba, sed potius sententiam paucis breviatam, qualis habetur in lib. 1. cap. 26. Non heic integram eandem exhibeo, sive quod nimis prolixa sit, sive quod nihil habeat, quod difficultatem facessat; sed potius Gratianeo fragmento conveniat. Can. 143. de conf. dist 4.

Canon 144. de conf. dist. 4. legitur eisdem verbis apud Augustinum lib. 1. cap. 27., cum enim Sanctus Antistes sibi proposuisset interpretandum Christi Domini præceptum *qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur*, ex quo videbatur, colligi posse, infantes baptizatos, tanquam illos, qui credere non valerent, adhuc damnandos fore, respondit, in infantibus baptismum pro vero fidei actu haberi, qui propterea ipsi sufficere possit ad æternam salutem. Can. 144. de conf. dist. 4.

Quod pertinet ad canonem 146. de conf. dist. 4., is perperam fuit a Gratiano descriptus; quamobrem necesse est integra hoc in loco Augustini verba exhibere, qualia sunt in lib. 2. cap. 7. ibi: *Non enim ex qua hora quisque baptizatur, omnis vetus infirmitas in eo absumitur; sed renovatio incipit a remissione omnium peccatorum, & in quantum quisque spiritualia sapit, qui jam sapit. Cetera vero in spe facta sunt, donec in re fiant, usque ad ipsius corporis renovationem in meliorem statum immortalitatis, & incorruptionis, qua induemur in resurrectione mortuorum.* Deinde post pauca. *Nam in baptismo quamvis tota, & plena fiat remissio peccatorum, tamen si continuo tota & plena etiam hominis in æternam novitatem mutatio fieret, non dico & in corpore,* Can. 146. de conf. dist. 4.

pore, quod certe manifestum est adhuc in veterem corruptionem, atque in mortem tendere in fine postea renovandum, quando vere tota novitas erit, sed excepto corpore, si in ipso animo, qui est homo interior, perfecta in baptismo novitas fieret, non diceret Apostolus: etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem. Quæ sequuntur apud Gratianum in vers. *Hoc meminisse*, habentur in eodem libro cap. 27. his verbis: *Illud namque præcipue propter quæstiones, quæ de hac re motæ sunt, vel moveri adhuc possunt, attendere ac meminisse debemus, tantummodo omnium peccatorum plenam, perfectamque remissionem baptismo fieri, hominis vero ipsius qualitatem non totam continuo commutari, sed spiritales primitias in bene proficientibus de die in diem novitate crescente commutare in se, quod carnaliter vetus est, donec totum ita renovetur, ut animalis etiam infirmitas corporis ad firmitatem spiritalem, incorruptionemque perveniat. Hæc autem lex peccati, quod etiam peccatum appellat Apostolus, cum dicit: non ergo regnat peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, non sic manet in membris eorum, qui renati sunt, tanquam non sit ejus facta remissio, ubi omnino plena, & perfecta fit remissio peccatorum, omnibus inimicitiis interfectis, quibus separabamur a Deo, sed manet in vetustate carnis tanquam superatum, & peremtum, si non illicitis sensionibus quodammodo reviviscat, & in regnum proprium, damnationemque revocetur. Ab hac autem vetustate carnis, in qua lex ista peccati, vel peccatum jam remissum usque adeo spiritus vita discernitur, in cujus novitate baptizati per Dei gratiam renascuntur, ut parum fuerit Apostolo dicere, tales non esse in peccato, nisi etiam diceret, in ipsa carne illos non esse, antequam ex hac mortali vita migrarent. Qui enim in carne sunt, inquit, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Verumtamen sicut ipsa carne quamvis corruptibili bene utuntur, quia membra ejus ad opera bona convertunt, in qua carne non sunt, quia non secundum eam sapiunt, neque vivunt; sicut denique etiam morte, quæ primi peccati pœna est, bene utuntur, qui eam pro fratribus, pro fide, pro quacumque vera, & sancta justitia fortiter, & patienter impendunt, sic illa etiam lege peccati, quod jam remissum in vetustate carnis manet, bene utuntur conjugati fideles, qui ex eo, quod sunt in Christi novitate, dominari sibi libidinem minime patiuntur: ex eo autem, quod adhuc trahunt Adæ vetustatem, regenerandos immortaliter filios mortaliter generant, cum ea propagine peccati, qua illi, qui renati sunt, obnoxii non tenentur, & qua illi, qui nascuntur, renascendo solvuntur.* Item paullo inferius: *Nec mireris, quod dixi, manente concupiscentialiter lege peccati, reatum ejus solvi per gratiam Sacramenti; sicut enim facta, & dicta, & cogitata iniqua, quantum ad ipsos motus animi, & corporis pertinet, jam præterierunt, & non sunt, eis tamen præteritis, & non tum existentibus, reatus eorum manet, nisi peccatum remissione solvatur, sic contra in hac non jam præterita, sed adhuc manente lege concupiscentiæ reatus ejus solvitur, & non erit, cum sit in baptismo plena remissio peccatorum.*

De Libris contra epistolam Parmeniani.

Donatistis res Ecclesiasticas susdeque vertentibus, divisæ fuerant omnes propemodum singularum civitatum Ecclesiæ in duas, duobus Episcopi munere fungentibus, quorum alter Catholicus Catholicis, alter Donatista Donatistis præerat. His

injuriis obnoxia etiam fuerat Carthaginensis Ecclesia; in qua post Donatum successerat in Episcopatu ex Donatistarum parte Parmenianus. Hic, ut hæresim suorum promoveret, epistolam scripsit ad Thiconium Donatistam, eum graviter monens, ne Ecclesiam Catholicæ, seu universalis nomine appellaret, ratus in Ecclesia solos bonos, aut prædestinatos existere, nec posse ad eam improbos pertinere. Epistolam illam, & ejusdem hæresim tribus libris adgressus est Augustinus, quorum in primo obviam ivit calumniatoribus Donatistis plurima crimina adversus Catholicos objicientibus; in posterioribus deinde explicavit ea divinarum literarum testimonia, quibus ad suam confirmandam doctrinam usus fuerat Parmenianus. Horum librorum meminit Augustinus in lib. 2. Retractat. cap. 17. Ex libro 2. cap. 10. depromtus est canon 78. cau. 1. qu. 1. cujus verba omnino consonant cum codicibus Augustini. Canon 97. cau. 1. qu. 1. legitur in lib. 2. cap. 13., ubi Augustinus Donatistas baptismum ab extraneæ sectæ ministro collatum non admittentes conficiebat invictissimo illo argumento, scilicet, ut quemadmodum qui ab Ecclesia post baptismum recedit, baptismum non amittit, ita qui cum jus haberet in Ecclesia baptizandi ab Ecclesia discessit, jus quoque baptizandi minime amittat. Multa jam sunt, quæ Romani Correctores emendaverunt; adhuc tamen supersunt aliqua, quæ ita emendanda sunt ex Maurinorum editione. In principio canonis ita legendum est: *Nam illud, quod quidam eorum veritate convicti dicere cœperunt: Baptismum quidem non amittit, qui recedit ab Ecclesia, sed tamen jus dandi amittit &c.* In versic. *Nam si quando* pro illis verbis: *Non sunt rursus ordinandi . . . ipsa vera sunt* legendum est: *Non sunt rursus ordinati . . . ipsa sunt*. In versiculo *Si enim aliqui* pro verbis illis *extraordinarie . . . aurum, vel argentum* legendum est: *Extra ordinem . . . aurum, vel argentum, vel æs*. Et pro illis *Thesauris legalibus cogetur inferri?* legendum *Thesauris regalibus congeretur?* Post quæ statim prosequitur Augustinus: *Aut si quisquam, sive desertor, sive qui nunquam omnino militavit, nota militari privatum aliquem signet, nonne ubi fuerit deprehensus ille signatus, pro desertore punitur, & eo gravius, quo probari poterit, nunquam omnino militasse, simul secum punito, si eum prodiderit, audacissimo signatore? Aut si forte illum militiæ characterem &c.* Hic iterum prosequitur Gratianus, qui dum præcedentia omiserat, integrum monumentum, & sententiam Augustini nobis minime exhibuit. In verf. *De iis vero* post verba illa *extra vinculum pacis*, ita sequitur apud Augustinum: *Hoc enim jam in ipsa totius orbis unitate discussum, consideratum, perfectum, atque firmatum est. Sed si nos male facimus, ipsi explicent, quomodo Sacramentum baptizati non possit amitti, & Sacramentum ordinati possit amitti, quoniam dicunt: Recedens ab Ecclesia baptismum quidem non amittit, jus tamen dandi amittit. Si enim utrumque Sacramentum est, cur illud non amittitur, & illud amittitur? Neutri sacramento injuria facienda est*. Postrema hæc verba a Gratiano laudantur, quæ sane in obscuro delitescerent, nisi & alia a Gratiano omissa modo recensuissem. Cetera, quæ apud Gratianum sequuntur, cum Augustini codicibus consonant. Tantum adnotandum est, versiculum *Quomodo* haberi in cap. 19. ejusdem libri 2. Can. 78. & 97. cau. 1. qu. 1.

Canon 98. cau. 1. qu. 1. legitur in eodem libro 2. cap. 5. ibi: *Quid igitur jam valet ad caussam, quod isti nobis objiciunt, quia de malis sacrificatoribus Dominus per Isaiam dicit: Facinorosus, qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat, & qui similaginem, quasi sanguinem porcinum, & qui offert thus in memoriam, quasi* Can. 98. cau. 1. qu. 1.

quasi blasphemus. Hæc omnia multo congruentius de illis dicuntur, qui contra Ecclesiam Dei toto, sicut promissa est, orbe diffusam altare sui schismatis erexerunt, quos eos sacrilegium omnes involvit, & quilibet ubilibet offert sacrificium in tali corde, vel factis hæc ut mereatur audire &c. Hæc si cum Gratianea editione contuleris, agnosces nonnihil varietatis interesse. Versiculus *Hoc pene* eadem continet verba, quæ jam descripta fuerant in canone 78. eadem caussa, & quæstione, leguntur que in cap. 10. apud Augustinum, quemadmodum in cap. 11. verba versiculi *Spiritus Sanctus*.

Can. 5. & 6. cau. 23. qu. 4. Principium canonis 5. cau. 23. qu. 4. legitur in cap. 1. libri 2., sed versiculus *Quomodo* legitur in cap. 21., post cujus verba statim sequuntur ea, quæ habentur in canone 6. sequenti, singula ad rectos Augustini codices exacta.

Can. 19. & 32. cau. 23. qu. 4. Canon 19. cau. 23. qu. 4. legitur in cap. 2. lib. 3. ubi paucis interjectis sequuntur verba canonis 32. eadem caussa, & quæstione; singula autem consonant cum integris Augustini codicibus.

De Libris contra Vincentium Victorem, seu de Anima.

Quidam adolescens Vincentius Victor e secta Rogatistarum in Mauritania Cæsareensi natus, atque ad Catholicam unitatem reversus, quum in scripta Augustini incidisset, in quibus de animarum origine dubitavisse Sanctus Antistes videretur, professus se ignorare, an ex traduce fierent, an a Deo crearentur, constanter interea tradens, in anima hominis esse spiritualem substantiam agnoscendam, admodum commotus est, & correptus juvenili ardore Augustinum adgredi cœpit, & deridere, editis duobus libellis ad Petrum quendam Hispanum Presbyterum. Petrus libellos eosdem Renato cuidam Monacho dedit, & Renatus Augustino. Hinc e re sua duxit Sanctus Antistes libris editis respondere, quibus & dubitationem suam de animarum origine, & fidem suam de spirituali animarum substantia esse æquissimam demonstraret. Libri sunt numero quatuor, quorum primus ad Renatum, a quo scripta Vincentii susceperat; secundus ad Petrum, qui ad Renatum Vincentii scripta miserat; Tertius & quartus ad eumdem Vincentium Victorem directi fuerunt. Laudanda sane in iis libellis est moderatio Augustini, qui leniter admodum scripsit adversus Vincentium, ne juvenem in schismate natum, & a schismate ad unitatem profectum irritaret vehementius, multa donans illius adolescentiæ; quemadmodum profitetur in lib. 2. Retractationum cap. 56. ita de iis libellis scribens: *In iis autem omnibus, in quibus multa necessaria disseruntur, defendi de origine animarum, quæ singulis hominibus dantur, cunctationem meam, & multos errores, atque pravitatem præsumtionis ejus ostendi; quem tamen juvenem non præpropere detestandum, sed adhuc docendum, quanta potui lenitate tractavi, & ab eo rescripta actionis ejus accepi*. Singularis hujus lenitatis argumentum extat in can. 4. dist. 9., qui legitur in lib. 4. cap. 1., ubi profitetur Augustinus, passurum æquo animo se reprehendi, quoties reprehenderetur in illis, quæ reprehensione digna viderentur, ibi: *Ob si illa reprehenderes mea, quæ justa reprehensione sunt digna! Neque enim negare debeo, sicut in ipsis moribus, ita multa esse in tam multis opusculis meis,*

(Can. 4. dist. 9.)

meis, quæ possunt recto judicio, & nulla temeritate culpari. Ex quibus verbis statim adparet, Gratianeam editionem corruptam fuisse, ac propterea ex Augustini codicibus emendandam.

Canon 148. de conf. dist. 4. legitur in lib. 3. cap. 9., cum enim Vincentius scripsisset, posse aliquem consequi peccatorum remissionem etiam absque baptismo, idque probasset exemplo latronis, qui ad latus Christi in Cruce pendentis obierat de æterna salute securus, quin tamen de ipsius baptismate constaret, Augustinus ostensurus, quanta esset baptismi necessitas, respondit, latronem illum non proinde non baptizatum censeri, quod in Divinis Scripturis non memoretur baptizatus, quemadmodum nec Apostoli baptizati dicuntur in sacris literis, licet eos revera baptizatos fuisse credamus. Describam hic ipsa Augustini verba, quæ apud Gratianum corrupta leguntur. Ait ille: *Nam si eos, de quibus non scriptum est, utrum fuerint baptizati, sine baptismate de hac vita recessisse contendimus, ipsis calumniamur Apostolis, qui, præter Apostolum Paullum, quando baptizati fuerint, ignoramus. Sed si ipsos baptizatos esse per hoc nobis innotescere potuit, quod B. Petro Apostolo Dominus ait: qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet, quid de aliis, de quibus vel tale nihil legimus dictum, de Barnaba, de Timotheo, de Sila, de Philemone, de ipsis Evangelistis Marco, & Luca, de innumerabilibus ceteris, quos absit, ut baptizatos esse dubitemus, quamvis non legamus.* *Can. 148. de conf. dist. 4.*

De Libris contra Literas Petiliani.

Ex Donatistis, qui Africanam Ecclesiam turbaverunt, fuit Petilianus, quem Donatistæ puerulum & invitum per vim abripuerant, ac baptizaverant teste Augustino in lib. 2. contra literas Petiliani cap. 104. Is tamen ubi adolevit, impensius Donatistarum schismati adhæsit, atque ut forensibus advocationibus operam dabat, quo in officio se strenuum caussarum Patronum exhibuit, adeo sui nominis famam adauxit, ut non solum sibi a suis reverentiam conciliasset, sed se ipse per summam impudentiam *Paracletum* appellaret. Ita de eo Augustinus in lib. 3. adversus eundem cap. 16. *Sibi propter advocationem, in qua potentiam quandam suam jactat, paracleti nomen imponat, atque ob hoc se cognominalem Spiritus Sancti non esse, sed fuisse deliret.* Neque de se aliter sapuit, ubi a Donatistis Episcopalem dignitatem obtinuit, cum nimirum celeberrimæ Carthaginensi Episcoporum collationi interfuit, ac pro schismaticis acerrime disputavit. Scripsit quoque epistolas ad Episcopos, & inferiores Clericos Donatistas, ut eos in schismate confirmaret, atque adversus Catholicos commoveret; quæ plane epistolæ uti improborum animos magis magisque corruperunt, ita bonis omnibus scandalum pepererunt; quamobrem operæ pretium duxit Augustinus tantum ausum refellere tribus editis libris, qui inscribuntur *contra literas Petiliani*, ubi analytica methodo singula argumenta Petiliani confecit Sanctus Antistes, atque confodit. Horum librorum meminit Augustinus idem in lib. 2. Retract. cap. 25.

Ex libro 2. cap. 58. depromtus est canon 7. dist. 10., cujus verba cum Augustini codicibus apprime consonant. Romani Correctores rubricam, ut vocant, canonis notaverunt, ajentes: *Auctor hujus rubricæ caput hoc ita accepit, quasi hic agatur de legibus Imperatorum in favorem Ecclesiæ latis, cum ibi B. Augustinus Petiliano,* *Can. 7. dist. 10.*

tiliano, & Donatistis hæreticis concedat, legibus Imperatorum ipsos in adjutorium suum uti posse, modo id fallaciter non facerent, quod eos fecisse convincit. Non est ad hanc rem explicandam minus opportunum, quænam fuerit Augustini sententia, aperire. In eo scribebat Sanctus Antistes indulgendum esse Donatistis, quod Laicorum Principum legibus uterentur ad tuendam caussam, de qua inter Augustinum & Petilianum disputabatur, atque id exemplo Paulli Apostoli demonstrabat, ut in Actis Apostolicis cap. 22. Aliis etiam in locis id professus est Augustinus, ut in epist. 164. ad Donatistas, ibi: *Nam & terrenæ potestates, quando schismaticos persequuntur, ea regula se defendunt: quia dicit Apostolus: qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, non enim frustra gladium portat*. Et post pauca ita Donatistas allocutus: *Cognoscentes vestri schismatis nefas constituunt adversus vos pro sua sollicitudine ac potestate, quod volunt*. Item in lib. 3. contra Cresconium cap. 51. ibi: *In hoc Reges, sicut eis præcipitur, Deo serviunt, in quantum Reges sunt, si in Regno suo bona jubeant, mala probibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem*. Hæc plane accommodata erant proposito Augustini, cum enim ipse novisset pluries schismaticos illos fuisse publica potestate damnatos, vehementer optabat, ut quoniam Ecclesiasticæ legi adquiescere detrectabant, ad publica jura provocarent, quibus compertum habebat facile ad Catholicam unitatem esse adducendos. Non est hoc loco omittendum, quod dicitur de Paullo Apostolo, nimirum civem illum Romanum fuisse, quemadmodum in laudatis Actis legimus, ibi: *Accedens autem Tribunus dixit illi: Dic mihi, si tu es Romanus? At ille dixit: etiam: & respondit Tribunus: ego multa summa civilitatem hanc consecutus sum: & Paullus ait: ego autem & natus sum*. Nulla sane difficultas foret, nisi alias de Patria Paulli constaret. At in laudato cap. 22. vers. 2. testatur idem Apostolus se *Judæum* fore, *in Tarso Ciliciæ natum, nutritum* in Jerosolymorum *Civitate*, & in epistola ad Romanos cap. 11. scribit: *Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de Tribu Beniamin*; quod ipsum fatetur in cap. 3. ad Philippenses. Verum observare oportet, non eos solos natos olim fuisse Romanos Cives, qui intra urbis Pomænia nascerentur, sed etiam illos, qui nascerentur in Urbe, aut in Provincia Civitate donata; Cilicia autem, ubi natus fuit Paullus, Romana Civitate gaudebat. Neque aliquem turbet Ulpianus in l. 17. ff. de statu hominum, indicans, in orbe Romano existentes cives factos fuisse Constitutione Antonini Imperatoris, qui sane sive sit Antoninus Pius, ut aliqui tradunt, sive Antoninus Caracalla, fuit Apostolo posterior. Etenim Antonini constitutio generaliter pertinuit ad totum Romanum orbem Civitate Romana donandum, non supponit, nullam omnino fuisse Provinciam olim jam Romana Civitate prædecessorum Imperatorum liberalitate donatam. Scimus Cyzicenos ante Tiberium Cæsarem Cives Romanos effectos, a Nerone Civitatis jure insignitam Achajam, & Græciam, & plures alias Provincias sensim a priscis Imperatoribus idem jus obtinuisse, donec deventum est ad Antoninum, qui generale jus Romanæ Civitatis fecit provinciis omnibus Romanorum Imperio obnoxiis. Videatur Svetonius in Cæsare cap. 24. & 42. Ut vero de Tarso Ciliciæ Paulli Patria dicam, Ulpianus idem in l. 1. §. ult. ff. de censibus scribit, privilegiaria quædam Civitatis jura jamdiu concessa fuisse Ciliciæ, & speciatim Selino, & Trajanopoli, quæ ut Tarso finitimæ erant, ita Tarsum ad ejusdem juris consortium facile admittebant. Imo auctor est Dio Cassius in lib. 47., Tarsum jam plurimum

mum Cæsari in bello Civili, deinde Octavio favisse, unde singularia fœderis, & amicitiæ argumenta Tarsenses a Romanis obtinuerunt, factumque præterea est, ut non amplius Tarsus, sed Juliopolis appellaretur.

Gratianus abstinere debuisset a recensendis Augustini verbis, quæ descripsit in can. 36. cau. 1. qu. 1., utpote quæ Collectoris proposito parum proderant, quando alia multa opportuniora apud Augustinum invenisset. Scopus Gratiani erat, ostendere Sacramenta valere, sive a bono, sive a malo administro conferantur. Sexcenta fuissent in eam rem Augustini monumenta. Ceterum verba laudati canonis non eo pertinent, ita enim scribit Augustinus in lib. 3. cap. 9. *Itaque, ut sæpe dixi, & vehementer inculco, qualescumque nos simus, securi estis, qui Deum Patrem, & ejus Ecclesiam matrem habetis. Quamvis enim simul hædi cum ovibus pascantur, non stabunt ad dexteram. Quamvis simul palea cum tritico trituretur, non intrabit in horreum. Quamvis simul pisces mali cum bonis intra retia Dominica natent, non mittentur in vascula: nemo glorietur nec in homine bono, nemo bona Dei fugiat, nec in homine malo.* Res erat ibidem disputanda contra Donatistas, qui ex solis bonis hominibus Ecclesiam constare tradebant, & malos ad eam non pertinere. Aliter Augustinus, cujus sane sententia, ut liquet, multum distat a proposito Gratiani. Can. 36. cau. 1. qu. 1.

Æque a proposito Gratiani distat canon 87. cau. 1. qu. 1., dum Collector erat demonstraturus, Sacramenta a malo ministro collata suam habere firmitatem. Habetur initium canonis in lib. 2. cap. 22., ubi Augustinus expendebat verba Christi ita Apostolos in Evangelio alloquentis: *Jam vos mundi estis, sed non omnes*, ex quibus colligebat, non omnes in Ecclesia existentes fuisse sceleris puros, inquiens. *Quapropter his verbis magis Dominus declaravit, in uno cœtu hominum eadem Sacramenta sumentium aliquorum immunditiam mundis obesse non posse*. Potius ad rem Gratiani facere videtur versiculus *Petilianus ait*, qui legitur in dicto lib. 2. cap. 30., ubi post illa postrema verba a Gratiano relata, *si non det suum, sed Dei*, ita prosequitur Augustinus: *Sicut de ipso Caipha dictum est. Hoc autem non a se dixit, sed cum esset Pontifex, prophetavit. Et tamen, ut eo quoque simili utar, quod ipse posuisti, si audias ab aliquo vel prophano pacem Sacerdotis verbis, & mysteriis evangelicis conformatam* (aliqui legunt *confirmatam*), *numquid potes ei dicere, non est vera, quamvis ipse non solum verus non sit, sed etiam nullus Sacerdos sit? Cum Apostolus Paullus quoddam testimonium verum esse dixerit, Cretensis nescio cujus Prophetæ, qui inter Prophetas Dei non computabatur; ait enim: Dixit quidam &c.* Quæ sequuntur, exhibentur integra apud Gratianum usque ad verba illa *Sacramentum hoc verum est?* Hinc post pauca interjecta subsequitur versiculus *Vos autem*. At versiculus *Baptismi* legitur in cap. 35., quemadmodum versiculus *Memento* in cap. 47. & vers. *Quæro* in cap. 48., & versiculus *Nos dicimus* in cap. 52. Denique quod attinet ad vers. *Gratias Deo*, is corruptus fuit, atque a Gratiano tenebris obscurioribus obvolutus, unde facile posset quisque conjicere, Petilianum tandem a Donatistarum hæresi recessisse, professum non obesse firmitati baptismatis ministri improbitatem. Non est tamen, cur in eam opinionem Petiliani gratia eamus, quem Augustinus eo in loco vehementissime exagitare perrexit. Retulerat Augustinus in cap. 54. libri 2. verba epistolæ Petiliani, ibi: *Petilianus dixit: Si vero forte, quod nescio, dæmonia pellitis, nec id vobis proderit, quia nec fidei vestræ, nec meritis cedunt ipsa dæmonia, sed in nomine Domini Jesu Christi pelluntur.* Ex his verbis occasionem sumsit Sanctus Antistes Petilianum adgrediendi, ita concludens: Can. 87. cau. 1. qu. 1.

cludens: *Gratias Deo, quia tandem confessus es &c.*, quasi diceret: Si ergo cum Catholici dæmonia ejiciunt, non sua virtute id faciunt, sed Christi ex sententia Donatistarum, alias autem apud Donatistas Catholici inter improbos recensentur, necessarium erit Donatistis dicere, Christum non dedignari, operari quandoque per ministros malos in collatione Sacramentorum.

Can. 4. cau. 23. qu. 3. Canon 4. cau. 23. qu. 3. legitur in lib. 2. cap. 88., ex quo Romani Correctores addiderunt verba illa *parvæ adhuc fidei*, quæ in Gratiani codicibus, necnon apud Ivonem parte 10. cap. 75. desiderabantur. Ut integra Augustini sententia clarius percipiatur, juvat hæc addere ex Augustino statim post Gratiani verba ita prosequente: *Sed si ipsis dicitur, ut quiescant, sicut Petro tunc dictum est, quanto magis vobis dicendum est, ut Heretico furore* (aliqui legunt *errore*) *deposito ad ea membra pertineatis, pro quibus illi sic dimicant.*

Can. 40. cau. 23. qu. 4. Sententia canonis 40. cau. 23. qu. 4. non satis commode intelligitur, nisi præ oculis subjiciantur verba Petiliani, quibus Augustinus respondebat. Sunt hæc in lib. 2. cap. 79. ibi: *Petilianus dixit: postremo quæ est ratio persequendi vos miseri interrogo: Si putatis forsitan vos aliqua legis auctoritate peccare?* Augustinus respondit: *Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia vero interrogas, quæ sit ratio persequendi &c.* Quæ apud Gratianum sequuntur in vers. *Non enim*, habentur in cap. 82., cujus verba ad hanc rem pertinentia juvat integra referre, ibi: *Petilianus dixit: Si igitur tanta potentia fidei non est aliquibus adversata, qua tu ratione persequeris, ut cogas homines inquinari?* Respondet Augustinus: *Nec persequimur vos, nisi quemadmodum persequitur veritas falsitatem, nec ad nos pertinet, si quis vos aliter persecutus est, sicut nec ad vos, quidquid vestri similiter faciunt. Nec vos cogimus inquinari, sed suademus sanari.* Quæ habentur in vers. *Petilianus*, referenda sunt ad caput 10. Augustini, quemadmodum referenda sunt ad caput 19., quæ leguntur in vers. *Postremo*. Nihil hic addo de vers. ultimo, qui, cum depromtus sit ex libro de unitate Ecclesiæ, alibi fuit expendendus. Adjicio, his omnibus monumentis bene consonare ea, quæ ab Augustino tradita sunt in epistola ad Marcellinum Comitem, de qua inferius sermo habebitur.

Can. 10. cau. 23. qu. 5. Canon 10. cau. 23. qu. 5. quasi in obscuro delitescentem exhibet Augustini sententiam, quam propterea nonnulli non percipientes eo devenerunt, ut dicerent, Petilianum recensuisse Judam proditorem in Martyrum numerum. Nusquam id commentus est Petilianus; hinc melius Augustinum interpretabitur, qui Gratiani fragmentum conferet cum suo autographo, seu cum lib. 2. cap. 49., ubi contentio exorta exhibetur inter Augustinum & Petilianum caussa Donatistarum, quos Catholici Principes gravissima pœna etiam capitis affixerant. Hos Petilianus Martyres dixit, e contrario Augustinus comparavit cum Juda proditore, qui Deum passus fuit ultorem gravissimi sceleris. Hanc injuriam a se torquere volens Petilianus plurimum interesse scripserat inter Judam, & Donatistas, & potissimum quod Judas mortem sibi consciviſſet ipse, quod non evenit in Donatistis. Id visum levissimum fuit Augustino statim replicanti, propria etiam manu sibi quodammodo laqueum injecisse Donatistas, dum propria manu in Hæresim inciderunt. His ita perpensis statim intelliguntur ea verba Augustini: *Tu dixisti: laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit. Hoc ad nos omnino non pertinet: Neque enim veneramur nomine Martyrum eos, qui sibi collum ligaverunt.*

Canon

Canon 33. cau. 23. qu. 5. legitur in lib. 2. cap. 83. & 84., cum quo post Romanorum Correctorum operam omnino consonat, dummodo animadvertamus, Romanos eosdem Correctores non emendavisse verba illa: *nisi cura præcedens bene vivendi doctrinam prætendat*, ne inanem redderent Glossographi interpretationem. Ceterum pro illis ita legendum est ex Augustino: *nisi quum præcedens bene vivendi doctrina contemnitur*. *Can.33. cau.23. qu. 5.*

De canone 34. cau. 23. qu. 5. nihil est, quod singulari dignum animadversione videatur: depromtus est ille ex lib. 2. cap. 92. Idipsum dicendum est de can. 2. cau. 23. qu. 7., cujus verba consonant cum lib. 2. cap. 43. & 59. *Can.34. cau.23. qu.5. & can. 2. cau. 23. qu. 7.*

De Libro de libero arbitrio. Item de libro de Gratia, & libero arbitrio.

Conficiendæ erant ab Augustino duæ æque terribiles Hæreticorum Sectæ, Manichæorum scilicet, ac Pelagianorum, quorum priores adeo detrahebant hominum libertati, ut omnia ad vim fati referrent, eoque ipso & meriti & demeriti radicem omnem evellerent, posteriores e contrario adeo detrahebant seu moventi, sed adjuvanti gratiæ Dei, ut universa in potestate humani arbitrii collocarent. Utramque sectam omni contentione adortus est Augustinus, qua in re adeo alacrem se gessit, atque in disputatione ferventem, ut dum Manichæos oppugnaret, in Pelagianorum, dum oppugnaret Pelagianos, in Manichæorum castra descendere videretur, quemadmodum candide ipse professus est in lib. 1. Retractat. cap. 9. Adversus Manichæos scripsit inter cetera libros tres *de libero arbitrio* instar dialogi concinnatos, interrogante Evodio, & respondente Augustino, quorum ordo hic servatur. In primo libro traditur, quid sit male operari, & quomodo ex humano arbitrio delicta procedant. In altero quæritur, quomodo libertatis donum a Deo homini concessum esse potuerit, quando ex libertate ipsa scelera universa profluunt & delicta. In postremo plures nec contemnendæ quæstiones dirimuntur de libertate voluntatis humanæ.

In lib. 1. cap. 4. legitur canon 41. cau. 23. qu. 5., cujus tamen verba paullo aliter apud Augustinum habentur, ac penes Ivonem, & Gratianum, quamquam hodie opera Correctorum Romanorum canon Gratiani ad Ivonianum fuit exactus. Nimirum Gratianus omiserat Evodii nomen, unaque & interrogationem Evodii, & responsionem Augustini conjunxerat. Ivo, quem Romani Correctores secuti fuisse videntur, verba Evodii illa fuisse putavit: *Assentior, sed homicidæ isti appellari non solent*; Verba, quæ præcedunt, ita retulit, quasi sint Augustini Evodio respondentis. Aliter Maurini exhibuerunt; apud quos priora canonis verba usque ad ea *cum hominem occidunt*, sunt Evodii interrogantis, post quæ ista sequuntur: *Augustinus: assentior, sed homicidæ isti appellari non solent*. Quod spectat ad versiculum *Cum homo*, is legitur in quæst. 68. in Leviticum ad cap. 19. vers. 11. in illis verbis *non mentiemini*, ubi quærebat Augustinus, an aliquo in casu homini mentiri liceret, scribens: *Magna quæstio de mendacio, utrum possit aliquando justum esse mendacium, facile solveretur fortasse, si sola præcepta intueremur, non & exempla, nam quid isto præcepto absolutius? non mentiemini. Sic enim dictum est,* *Can.41. cau.23. qu. 5.*

est, quomodo non facies tibi idolum, quod factum non potest aliquando justum esse. Et quomodo dictum est, non mœchaberis. Quis autem dicat, aliquando mœchiam justam esse posse? Et non furaberis: secundum enim definitionem illam furti justum esse furtum nunquam potest: & non occides, quoniam cum homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu. Numquid ita dici potest: Cum homo juste mentitur, lex mentitur?

Can. 6. cau. 32. qu. 5. Canon 6. cau. 32. qu. 5. ex variis tum Augustini, tum Hieronymi sententiis compositus exhibetur. Non est hoc Gratiani vitio tribuendum, sed potius illorum, qui Gratianea monumenta notis numeralibus distinxerunt. Canonis priora verba leguntur in lib. 1. cap. 5. de libero arbitrio: quæ subsequuntur, suis singula locis aptius explicantur.

Can. 30. de pœn. dist. 1. Plurimum inter sese distant, quæ uno veluti contextu junguntur in can. 30. de pœn. dist. 1., ubi simul traditur, & nuda voluntate adulterii crimen admitti, & Deum *voluntatem remunerari, non opus, voluntatem autem in cordis contritione esse, opus vero in oris confessione*. Quomodo hæc inter se conveniant, minime video; ignoro etiam, qua de caussa sententias ita dissitas junxerit Gratianus. Ut priora canonis verba in primis expendam, leguntur illa apud Augustinum in lib. 1. de libero arbitrio cap. 3. Petit ibi ab Evodio Augustinus, quo jure vetitum sit adulterium, num scilicet ideo malum dicendum sit, quia prohibitum, an e converso ideo prohibitum, quia turpe natura. Porro Evodius inducitur ab Augustino demonstrans, adulterium natura improbari, ex ea ratione, quod nemo quod sibi non vult, alteri facere possit. Contra disputat Augustinus, scribens, si ita res esset, evenire, ut saltem in ea specie adulterium non improbaretur, qua maritus consentiret. Hac argumentatione fractus Evodius alio se vertit, respondetque juri naturali ideo adversari adulterium, quod in adulterio immoderata, & natura turpis, & frænum minime patiens libido relaxetur. Iterum Augustinus infirmitatem argumenti redarguit, his verbis: *Fortassis ergo libido in adulterio malum est; sed dum tu foris in ipso facto, quod jam videri potest, malum quæris, pateris angustias. Nam ut intelligas, libidinem in adulterio malum esse, sicui etiam non contingat facultas concumbendi cum hac conjuge aliena, planum tamen aliquo modo sit, eum cupere, & si potestas detur, facturum esse, non minus reus est, quam si in ipso facto deprehenderetur*. Sunt hæc eadem Gratiani verba initio canonis descripta, quæ si cum integro contextu, & Augustini proposito jungantur, parum videbuntur Gratianeæ quæstioni adcommodata; ecquis enim non videt ea verba Augustini esse, non definientis, sed disputantis, & Evodium exagitantis? Hinc perperam ad calcem ejusdem canonis adnotavit Gratianus: *Luce clarius constat, cordis contritione, non oris confessione peccata dimitti*. Forte dices, Gratianum in ea deducenda conclusione ad postrema canonis verba respexisse ita concepta: *Item sicut auctoritas testatur: Voluntas remuneratur, non opus. Voluntas autem in cordis contritione est, opus vero in oris confessione*. Quænam vero ista auctoritas est, quam Gratianus prædicat? Non sane divina; etenim in Evangelio sæpissime traditur, bonis operibus fructum uberrimum respondere; atque in sacris literis ad bonam æque voluntatem, atque ad bona opera excitamur. Non erit sane humana auctoritas; siquidem homines, qui cordis ima scrutari non facile possunt, majorem habere solent externorum operum, quam voluntatis intimæ rationem. Romani Correctores adnotaverunt, verba illa referenda esse ad auctorem operis imperfecti in Matthæum. Quoties ita res sese habeat, tantæ erunt eadem auctoritatis, quan-

ta

ta pollet ejusdem operis scriptor, quemadmodum suo in loco observandum fuit. Verum in opere imperfecto tantum ista leguntur de eo, qui non quidem re Martyrii coronam accepit, sed tantum Martyrium voto suo exoptavit: *Ideo & si nihil tale fuerit passus, mercedem tamen accipiet: voluntas enim remuneratur, non opus, quia voluntas ex nostro arbitrio procedit, opus autem per gratiam Dei consummatur.* Ista autem nihil commune habent cum quæstione a Gratiano proposita, cum aliud sit confessio peccatorum, quæ fit a pœnitentibus, aliud confessio fidei, quæ fit a Martyribus. Ego sane puto, verba illa postrema canonis esse Gratiani, qui respiciens ad illa divinarum literarum testimonia, quibus dicitur, Deum potissimum intima cordis scrutari, in eam describendam sententiam devenit, quasi ex divina auctoritate depromtam. Aut si forte Gratianum dicamus id non de penu sua, sed de Augustini monumentis derivavisse, tum adnotandum est, Augustini sententiis abusum fuisse Collectorem. Nonnihil ego simile invenio apud Augustinum in enarratione in psalmum 146., ubi expendens verba illa: *laudate Dominum, quoniam bonus est Psalmus*, & sequentia: *qui sanat contritos corde*, scribit Sanctus Antistes: *Deo nostro jucunda sit laus, cujus aurem non ad os, sed ad cor, non ad linguam, sed ad vitam laudatoris patent*; quæ tamen adhuc a Gratiani proposito distant quamlongissime. Quod si adhuc ea Gratiani verba, quibus traditur, oris confessione non dimitti peccata, apud Augustinum invenirentur, facilem tamen interpretationem haberent apud eum, qui distingueret oris confessionem, qua laudes Deo canimus, ab oris confessione, qua peccata nostra Dei ministris Sacerdotibus aperimus; quandoquidem duplicem hanc confessionem Augustinus memoravit in enarratione in Psalmum 144. ibi: *Confessio enim non peccatorum tantum dicitur, sed & laudis, ne forte ubicumque auditis confessionem, putetis jam non esse, nisi peccati*; item in enarratione in Psalmum 141. prope finem, ibi: *Duobus autem modis confessio intelligitur, & in peccatis nostris, & in laude Dei*; Præterea in enarratione in Psalmum 137. princ. ibi: *Sed prius commemoro vobis confessionem in scripturis, cum confitemur Deo, duobus modis dici solere, vel peccatorum, vel laudis &c.* Idipsum habet in enarratione in Psalmum 105. & alibi pluries, ex quibus sane deducitur, Augustinum, siquando parum detulisse visus est confessioni oris, non de sacramentali peccatorum confessione locutum fuisse, sed de confessione, qua laudes Deo in Ecclesia canimus, & quæ per se hominem a peccato non emundat, præsertim si populus labiis Deum honoret, ut legimus in sacris literis, cor autem populi longe a Deo sit. Quid ergo est, quod ex hujusmodi monumentis Gratianus concludere potuerit, *luce clarius constare, non oris confessione peccata dimitti*? Meretur ipse notari, quemadmodum apud Augustinum olim notabatur imperita multitudo, ita scribentem in enarratione in Psalmum 117. ibi: *Confessio autem vel laudis ejus est, vel peccatorum nostrorum; & illa quidem confessio, qua peccata nostra Deo confitemur, omnibus nota est; ita ut hanc solam dici confessionem in Scripturis Sanctis minus erudita existimet multitudo.*

Canon 7. de conf. dist. 4. legitur in lib. 3. de libero arbitrio cap. 23., licet in posterioribus Gratiani verbis paulio aliter legendum sit ex optimis Augustini codicibus, in quibus ita exhibetur: *quando in aliorum quoque beneficium, qui propriam nondum habent, potest aliena commodari*; quam scripturæ diversitatem Romani Correctores jamdiu observaverunt. *Can. 7. de conf. dist. 4.*

Me-

Memoratis libellis de libero arbitrio similem edidit Augustinus, quem inscripsit de Gratia, & libero arbitrio, ejusdem propemodum argumenti. Cum enim tunc Pelagianus error latissime serperet, multi Catholici viri de divinæ gratiæ moventis necessitate disputationes habuerunt admodum alacres, eo usque, sicut nuper de Augustino adnotabam, ut libertatem arbitrii cum Donatistis de medio tollere viderentur. Sic sese gesserunt Adrumentini quidam Monachi sub Abbate Valentino constituti; uti refert Augustinus in epistola ad eosdem Monachos 214., & in lib. 2. Retractat. cap. 66. Idem Augustinus libellum de Gratia, & libero arbitrio ad Monachos ipsos direxit, edocens rectam rationem, qua libertas arbitrii cum vi divinæ gratiæ conciliaretur. Ex hujus libri cap. 17. depromtus est canon 16. princ. de pœn dist. 2., ubi tamen pro illa voce *mandata* legendum est *mandatum*; item pro illis: *Dicebat: Domine animam meam pro te ponam*, legendum est: *Dicebat Domino: animam meam pro te ponam*. Non memoro ea, quæ Romani Correctores adjecerunt, ut Gratiani lectionem Augustini codicibus accommodarent; tantum adjiciam, quod omissum fuit: etenim ante verba illa *ipsam charitatem* ita habet Sanctus Antistes: *Majorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis: unde & Apostolus dicit: qui enim diligit proximum, legem implevit; nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, & siquod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: diliges proximum tuum, tanquam te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur; plenitudo enim legis dilectio. Ipsam charitatem &c.*

Can.16. princ. de pœn. dist. 2.

In capite 14. ejusdem libri legitur sententia canonis 145. de cons. dist. 4. his verbis: *Spiritus gratiæ facit, ut habeamus fidem, ut per fidem impetremus orando, ut possimus facere, quæ jubemur. Ideo ipse Apostolus assidue legi præponit fidem, quoniam quod lex jubet, facere non valemus, nisi per fidem rogando impetremus, ut facere valeamus; nam si fides liberi est tantummodo arbitrii, nec datur a Deo, propter quid pro eis, qui nolunt credere, oramus, ut credant?* Ex his emendandus erit canon Gratianeus.

Can.145. de conf. dist. 4.

De Libro de Prædestinatione, & Gratia.

Can.22. cau. 23. qu. 4.

Jamdiu eruditis omnibus persuasum fuit, librum de Prædestinatione, & Gratia falso tributum fuisse Augustino; sive quod neque in libris Retractationum, neque in Indiculo ejusdem mentio habeatur; sive quod stylus longe dissimilis sit Augustiniano; sive demum quod plura ibidem inveniantur Augustini doctrinæ contraria. Quamobrem post Lovaniensium censuram, Maurini Monachi non dubitaverunt, librum illam in appendicem tomi 10. tanquam apocryphum rejicere. Apud Gratianum unicum extat ex eo libro cap. 15. depromtum monumentum in can. 22. cau. 23. qu. 4., ubi legitur, quam fuerit diversa conditio Pharaonis, & Nabucodonosor, quorum primus pœnitentia non fuit mutatus, alter divinam clementiam sibi conciliavit; ea ratione, quod primus divinæ gratiæ restitit, alter morem gessit. Qui compertam habet Augustini doctrinam de Gratia Dei, non facile sibi persuadebit, rationem istam Augustini principiis consonare.

De

De Libris contra duas epistolas Pelagianorum.

Anno circiter 420. Bonifacii Pontificis Maximi temporibus duæ prodierant Pelagianorum epistolæ, prima Romam missa, altera Thessalonicam ad Rufum illius Urbis Episcopum; quibus adversus Catholicos dogma suum Pelagiani adstruxerant. Statim ac Bonifacius Papa utramque suscepit, misit per Alypium Episcopum ambas ad Augustinum, qui statim nihil antiquius habuit, quam illas gravissimis argumentis conficere, editis quatuor libellis, & per eundem Alypium in Italiam revertentem ad Bonifacium directis. Id testatur Augustinus ipse in lib. 2. Retractationum cap. 61. ita scribens: *Sequuntur libri quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ad Episcopum Romanæ Ecclesiæ Bonifacium scripsi, quia cum in manus ejus venissent, ipse mihi eas miserat, inveniens in illis calumniose interpositum nomen meum*. Ex libro 1. cap. 22. depromtus est canon 130. de cons. dist. 4., cujus ut percipiatur sententia, prænotandum est, Pelagianos tradidisse Regnum Cœlorum fuisse a vita æterna in sacris literis distinctum, quod ideo scribebant, quia tradebatur apud ipsos, Regnum Cœlorum per baptisma a Deo donari hominibus, sed sine baptismo vitam æternam adhuc posse obtineri; quibus suppositis ita Augustinus Pelagianos alloquebatur. *Datis eis* (idest parvulis non baptizatis) *extra Regnum Dei locum salutis, & vitæ æternæ, etiamsi non fuerint baptizati; nec attenditis, quod scriptum est: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Propter quod in Ecclesia Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis ea, quæ illis in baptismo remittuntur, peccata traxerunt. Nec illud cogitatis, eos vitam habere non posse, qui sunt expertes corporis, & sanguinis Christi, dicente ipso: nisi manducaveritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis. Aut si Evangelicis vocibus cogimini confiteri, nec vitam salutemque posse habere parvulos de corpore exeuntes, nisi fuerint baptizati, quærite, cur compellantur non baptizati secundæ mortis subire supplicium, judicante illo, qui neminem damnat immeritum, & invenietis, quod non vultis, originale peccatum*. Ita emendatus Gratiani canon facilem habebit interpretationem.

Can. 130. de cons. dist. 4.

De Libro de Correptione & Gratia.

De libro de Correptione & Gratia ita scripsit Cardinalis Norisius in lib. 1. Historiæ Pelagianæ cap. 23. *Hic quidem liber parvus mole est, sed doctrina maximus, totus mysteriis refertur, universam divinæ gratiæ œconomiam oculis subjicit, ut jure merito aureus a doctissimis nuncupetur . . . . . Ego quidem hunc librum soleo appellare clavem, qua ad universam Augustini de divina gratia & libero arbitrio doctrinam aditus aperitur, quem sane librum S. Prosper merito plenum divinæ auctoritatis in epistola ad Augustinum nuncupavit*. Scribendi hujus libri hæc Augustino fuit occasio. Sub Valentino Abbate Monachi quidam Adrumentini (ita dicti ab Adrumento Urbe maritima & Bizacenæ Provinciæ Metropoli teste Procopio in lib. de ædificiis Justiniani, quæ post Africam a Barbaris debellatam Mahameta adpellata est) variis concertationibus sese invicem exagitabant, de vi divinæ gra-

tiæ, & libero arbitrio disputantes. Quorum ut pacarentur animi, Florus ejusdem Cœnobii Monachus in medium protulerat epistolam Augustini ad Sixtum, in qua sincera de gratia, & libero arbitrio doctrina a Sancto Antistite explicabatur. Sed gravius arsit exinde dissidium, unoquoque epistolam in suæ opinionis præsidium flectente. Valentinus Monasterio præfectus opportunum duxit, ut ad Augustinum non scriberet tantum, sed & quosdam ex suis Monachis mitteret, germanam ipsius doctrinam exploraturos, Cresconium scilicet & Felicem, qui statim ac Hipponem venerunt, vulgaverunt apud Augustinum quosdam Adrumentinos Sodales libertatem arbitrii evertere, dum prædicarent divinæ gratiæ potestatem. Id testatur Augustinus in epistola 46. ad Valentinum his verbis: *Retulerunt, Monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quod quidam in vobis sic gratiam prædicent, ut negent hominis esse liberum arbitrium, & quod est gravius, dicant, quod in die Judicii non sit vel redditurus Deus unicuique secundum opera ejus.* Itaque Sanctus Episcopus Hipponensis, qui dudum de vi divinæ gratiæ scripserat, verso stylo scribere cœpit pro arbitrii libertate, ut libertatem arbitrii cum gratiæ potestate conciliaret, quod perfecit in libro de gratia & libero arbitrio, de quo superius actum est. Hunc librum Cresconius & Felix Monachi ad Monasterium redeuntes adtulerunt; verum emersit novarum concertationum occasio. Etenim cum quidam legisset, omnia bona opera esse dona Dei, cœpit tradere, neminem, ubi delinquat, fore corripiendum, sed dumtaxat a Deo divinæ gratiæ dona favore illius imploranda. Valentinus dogmatis novitate turbatus rem iterum Augustino per epistolam significavit; Augustinus autem occasionem arripuit novum libellum edendi de correptione & gratia, quo omnem schismatis caussam inter Adrumentinos everteret. Videatur caput ult. lib. 2. Retractationum. Ex hujus libri de correptione & gratia capite 5. depromta sunt integra verba canonis 20. cau. 23. qu. 4. Item ex cap. 15. depromta sunt verba canonis 17. cau. 24. qu. 3., ubi Romani Correctores emendaverunt, quæ emendatione indigebant.

Can. 20. cau. 23. qu. 4. Can. 17. cau. 24. qu. 3.

Can. 25. 26. & 27. de pœn. dist. 2. In capite 7. ejusdem libri leguntur ea, quæ Gratianus tradidit in can. 25. de pœn. dist. 2. ita describenda. *Isti* (loquebatur Augustinus de iis, qui perseverantiæ donum acceperant divinitus) *significati sunt ad Timotheum, ubi cum dictum fuisset, Hymeneum, & Philetum fidem quorundam subvertere, mox additum est: Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Scivit Dominus, qui sunt ejus. Horum fides, quæ per dilectionem operatur, profecto aut omnino non deficit, aut siqui sunt, quorum deficit, reparatur, antequam vita ista finiatur, & deleta quæ intercurrerat iniquitate usque in finem perseverantia deputatur.* Ex his supplendum erit, quod deest apud Gratianum. Canon 26. eadem dist. 2. de pœn. habetur in cap. 9. his verbis: *Ipsi sunt illi prædestinati, & secundum propositum vocati, quorum nullus perit; ac per hoc nullus eorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic est ordinatus, & ideo Christus datus, ut non pereat, sed habeat vitam æternam:* Deinde paullo inferius habentur eadem verba, quæ legimus in can. 27. de pœn. dist. 2., quibus tamen hæc arbitror ex Augustino jungenda ad clariorem sententiæ explicationem: *Proficere in bonum, quia humiliores redeunt, atque doctiores.*

Can. 41. de pœn. dist. 2. Verba canonis 41. de pœn. dist. 2. olim in Gratiani codicibus erant corruptissima; hodie vero Romanorum Correctorum industria sunt emendata, quamquam in eo non sint omnia in clara luce collocata, quod attinet ad varia loca, ex quibus versiculi singuli canonis depromti sunt. Versiculus 1. legitur in cap. 9., ubi

ubi Augustinus demonstrabat, eos, qui in bono non perseverant, perperam Christi discipulos appellari, atque ad hanc rem ita subdebat: *Propter hoc Apostolus cum dixisset: Scimus, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, sciens nonnullos diligere Deum, & in eo bono usque in finem non permanere, mox addidit: his, qui secundum propositum vocati sunt*. Versiculus *An adhuc* legitur in cap. 6., cum quo in præsentia consonat, continetque, ut patet, illorum querimoniam, qui corripi se, dum delinquerent, ægre ferebant. Versiculus *In bono* legitur iterum in cap. 9. ubi, ut ostenderetur, quod dictum erat, eos, qui non perseverant in bono, non esse Christi Discipulos, relatum est Johannis testimonium, ibi: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; quod si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum*; post quæ ita prosequebatur Augustinus: *In bono illos volebat procul dubio permanere. Erant itaque in bono, sed quia in eo non permanserunt, idest non usque in finem perseveraverunt, non erant, inquit, ex nobis*. Versiculus *Propter* legitur in cap. 13. ibi: *Propter hujus utilitatem secreti, ne forte quis extollatur, sed omnes etiam, qui bene currunt, timeant, dum occultum est, qui perveniant, propter hujus ergo utilitatem secreti credendum est, quosdam de filiis perditionis non accepto dono perseverando usque in finem in fide, quæ per dilectionem operatur, incipere vivere, & aliquandiu fideliter & jure vivere, & postea cadere*. Sic habent Maurinorum codices, ex quibus Gratianea editio emendari adhuc posse videtur.

In capite 8. ejusdem libri legitur canon 42. de pœn. dist. 2. ita emendandus. *Can.42. de pæn. dist.2. & Can. 8. de pæn. dist. 4.* *Mirandum est quidem, multumque mirandum, quod filiis suis quibusdam Deus, quos regeneravit in Christo, quibus fidem, spem, dilectionem dedit, non dat perseverantiam, cum filiis alienis scelera tanta dimittit, atque impertita gratia faciat filios suos. Quis hoc non miretur? Quis hoc non vehementissime stupeat?* Post pauca in eodem capite 8. sequitur canon 8. de pœn. dist. 4. his verbis: *De his enim disserimus, qui perseverantiam bonitatis non habent, sed ex bona in malum deficiente bona voluntate moriuntur*. Cetera cum editione Gratiani penitus consonant.

De Libris contra Julianum.

Julianus quidam e secta Pelagianorum libros quatuor elucubraverat adversus Catholicorum dogmata. Eum oppugnavit Augustinus sex editis adversus eundem libris ad Claudium Episcopum directis, quorum meminit deinde in lib. 2. Retractat. cap. 62., duobus prioribus adstruens, & firmans Catholicam Fidem, quatuor deinde posteriores singulos adversus singulos Juliani libros objiciens. Ex libro 5. cap. ult. depromtus est canon 11. cau. 32. qu. 1., qui tamen aliter habetur apud Augustinum, imo & paullo aliter apud Ivonem. Parum interest sollicitudinem habere de Ivoniano codice, quando integra habemus ipsa Augustini exemplaria, in quibus ita scriptum invenio. *Can.11. cau. 32. qu. 1.* *Nihil aliud dicis esse nuptias*, (alloquebatur heic Augustinus Julianum, qui conjugium quasi in sola libidine consistens aversabatur), *quam corporum commixtionem, & dicis postea, quod & verum est, sine appetitu mutuo, & sine opere naturali propagationem esse non posse. Numquid tamen negas, sibimet etiam adulteros appetitu mutuo, & opere naturali, & corporum commixtione conjungi? Non est ergo ista definitio nuptiarum: aliud est enim, quod nuptiæ sunt, & aliud est, sine quo etiam nuptiæ filios propagare non possunt*. Hanc sententiam mutatis verborum formulis Gratianus expressit.

Can. 10. cau. 32. qu. 4. Canon 10. cau. 32. qu. 4. tum a Gratiano, tum apud Ivonem in parte 8. Decreti cap. 105. laudatur ex libro 5. Augustini adversus Julianum cap. 8. At nihil tale apud Augustinum in eodem libro reperitur. Sane similia quædam, sed fusiore stylo adornata, leguntur in cap. 16. illius libri, ex quibus pauca hæc brevitatis caussa describam. Ait Augustinus. *Nos itaque non diximus semper ad reatum pertinere uti libidine. Quod velut dixerimus, ita colligis minus peccasse adulteros, quam maritos, quia maritis, inquis, libido servit, ut peccent, adulteris imperat. Sed quum ego illud non dixerim, qualecumque hoc sit tuum, quod tanquam consequens esse voluisti, nihil ad me attinet. Ego enim dico, uti libidine non semper esse peccatum; nec quæcumque res ideo bona est, quia ea bene utitur bonus*. Et post aliqua: *Quis enim malum esse pecuniam recte dixerit? & tamen nemo ea bene utitur, qui dilexerit: quanto magis libidine?* Constat ex his, & Ivonem, & Gratianum in describenda Augustini sententia non Collectores egisse, sed potius eos, qui commentaria faciunt, & glossas adjiciunt, quando diversis omnino verborum formulis eam exornandam voluerunt.

Can. 35. & 114. de cons. dist. 4. Canon 114. de cons. dist. 4. consonat cum cap. 14. libri 6., ubi Augustinus totus erat, ut demonstraret adversus Julianum, adhuc peccato originis inquinatum nasci eum, qui ex fidelibus parentibus ortum duceret, & proinde eundem adhuc baptismatis remedio indigere. Id probabat exemplo circumcisionis, quam ipsi etiam circumcisorum filii pati tenebantur, præterea adjiciens oleæ similitudinem, quæ licet ex fructifera arbore nata sit, in oleastrum tamen decisa convertitur, iterum in fructiferam inserenda. Hinc deducebat Sanctus Antistes, baptismum matris filio nullo modo prodesse. Post verba ejusdem canonis apud Ivonem parte 1. cap. 184. quasi uno contextu subjiciuntur verba canonis 35. de cons. dist. 4., quasi ad eandem materiam pertinentia. Ista leguntur apud Augustinum in cap. 17. ejusdem libri 6., ubi cum Julianus, ut ostenderet eum, qui nascitur ex baptizata, sine peccato nasci, diceret, nihil mali in matre baptizata remanere, secus etiam mala ipsa baptizata viderentur, ita eundem Augustinus exagitabat: *Nam si propterea dicis nulla mala remanere in baptizatis, ne ipsa mala baptizata, & sanctificata credantur, vide quanta te sequatur absurditas. Si enim quidquid est in homine &c.* Quæ apud Gratianum sequuntur, cum Augustini codice consonant, dummodo pro illis verbis *per digestionem corporis digerenda*, ista substituamus: *per digestiones corporis egerenda*.

De Libro Sententiarum Prosperi.

Inter opera S. Augustini vulgo profertur libellus ita inscriptus: *Prosperi Aquitani sententiæ ex Augustino delibatæ*. Prosperum Aquitanum fuisse Augustini doctrinæ acerrimum sectatorem & vindicem quinto Ecclesiæ sæculo nemo ignorat; itidem dubium non est, quasdam sententias veluti flosculos ex Augustino delibavisse, non tamen oratione soluta illas exponendo, sed metro poætico in opere, cujus initium est

Dum sacris mentem placet exercere loquelis,
Cœlestique animam pascere pane juvat.

At liber memoratus continens in editis Augustini codicibus sententias 390. inter apocryphos a viris eruditissimis recensetur, propterea que a Maurinis in appendicem

dicem tomi 10. rejectus, qui & adnotaverunt, in quodam MS. Colbertino, quem unicum ipsi invenire potuerunt, septuaginta sex tantum sententias reperiri, atque istas esse priores codicum vulgatorum; exceptis 19., 20. & 21. Hinc de eo libro ea videtur pronuncianda sententia, ut in primis definiatur, neque Prosperi, neque Augustini fuisse, priores 79. sententias demta 19. 20. & 21. antiquiori obscuro Auctori; quæ vero subsequuntur post 79., una cum 19. 20. & 21. recentiori admodum Collectori tribuendas esse. Quodque meo judicio auctoritatem huic libello denegare videtur, inter cetera illud est, quod quædam sententiæ exhibeantur Prospero æque indignæ, ac Augustino. Exemplo esse potest sententia 106. ita concepta: *Omnis infidelium vita peccatum est, & nihil est bonum sine summo bono: ubi enim deest agnitio æternæ, & incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus*. At si forte in hoc ipso libro quædam sententiæ reperiantur, quæ cum aliis & quidem germanis aut Augustini, aut Prosperi conveniant, non obsistemus, sed eis statim morem geremus, prout doctrinam exhibebunt illorum Patrum.

Ex hoc opusculo refertur apud Gratianum canon 71. cau. 1. qu. 1., cui passim Glossographi alienam sententiam adfinxerunt, non eam, quæ ex eodem libro deducitur. Est fragmentum illud depromtum ex sententia 15. ibi: *Quisquis bene cogitat, quid voveat Deo, & quæ vota persolvat, se ipsum voveat & reddat. Hoc exigitur, hoc debetur. Imago Cæsaris redditur Cæsari, imago Dei reddatur Deo. Sed sicut videndum est, quid offeras, ita etiam considerandum est, ubi offeras, quia veri sacrificii extra Catholicam Ecclesiam locus non est*. Hæc vero referenda sunt ad commentaria Prosperi in Psalmum 115. ad illa verba *Vota mea Domino reddam &c.* quæ interpretatus Prosper ait: *Quamvis bene cogitat, quid voveat Domino, & quæ vota reddat, se ipsum voveat, seipsum reddat. Hoc exigitur, hoc debetur: Imago Cæsaris redditur Cæsari, imago Dei reddatur Deo. Sed sicut videndum est, quid offeras, ita etiam considerandum est, ubi offeras. In atriis, inquit, Domus Domini. Quæ autem Domus Domini, nisi populus ejus? Ideo sequitur, in conspectu omnis populi ejus: Quid autem est populus ejus, nisi quod addit, in medio tui Jerusalem? Jerusalem vero interpretatur visio pacis. Tunc ergo quod offertur gratum est, si de pace, atque in pace reddatur. Qui autem non sunt filii hujus ancillæ, bellum, quam pacem, potius amaverunt*. Ex his liquet, Gratianeum canonem intelligendum esse de intimo cordis sacrificio, quod unusquisque fidelis Deo sit immolaturus. Quod si novisset Gratianus, non facile ad sacrificia publica Sacerdotum protraxisset; quod si novissent Glossographi, non adeo laboravissent, vel referendo canonem ad publicorum sacrificiorum effectus, vel eundem interpretando de sacrificiis extra Ecclesiam factis non servata forma a Deo instituta. Ceterum, ut verum fatear, eisdem verbis, qualia apud Gratianum habentur, olim usus fuerat Paschalis Papa I. in epistola ad Mediolanenses, quæ edita est apud Mansium tom. 1. Supplementi Labbeani pag. 803., ubi eadem dicuntur de Sacerdotibus Simoniacis ab Ecclesiæ communione ejectis. Verba ipsa Paschalis ego jam retuli superius in parte 2. cap. 74. pag. 254.

Can. 71. cau. 1. qu. 1.

Canon 37. de conf. dist. 2. neque in libro sententiarum Prosperi, neque alibi apud Augustinum invenitur; quamquam similes fere sententiæ sæpe apud Augustinum legantur, quibus nimirum probetur, in Eucharistia Christi Domini mortem exhiberi: Singulare exemplum posset ostendi in sermone in vetustis editionibus 28. de

Can. 37. de conf. dist. 2.

de verbis Domini, nisi iste rejectus a Maurinis fuisset tanquam apocryphus in appendicem tomi 5. num. 84., cum enim ibidem Dominica oratio explicetur, ita legitur: *Tu audis, quod quotiescumque offertur sacrificium, mors Domini, resurrectio Domini, elevatio Domini significetur, & remissio peccatorum; & panem istum vitæ nostræ quotidianum non assumis?* Deceptus fuit Gratianus, aut quicumque Gratiano auctor extitit, ex libro Lanfranci primum Monachi, deinde Episcopi Cantuariensis, qui sæculo undecimo fuit acerrimus Berengarii, & Berengarianæ hæreseos impugnator, & Sacramenti Eucharistici constantissimus vindex. Edidit is librum *De Corpore, & Sanguine Domini*, quem pluribus Augustini testimoniis adornavit, eadem ita laudans: *Ex sententiis Augustini*, non verba ipsa semper proferens, sed sententias aliis verbis exprimens. Cum vero Lanfrancus subjecerit ea, quæ in eo canone apud Gratianum leguntur, recentiores Collectores eadem putarunt depromta fuisse ex sententiis Augustini; unde facile inscripserunt veluti fontem canonis *librum sententiarum* Augustini, quem putaverunt illum esse, qui dicitur *liber sententiarum Prosperi*, utpote inter opera Augustini editum. Ipsa Lanfranci verba ex lib. de Corpore & Sanguine Domini cap. 13. Romani Correctores ad calcem Gratianei canonis descripserunt.

Can. 41. de conf. dist. 2. Ejusdem etiam generis est canon 41. de conf. dist. 2., cujus verba leguntur apud Lanfrancum in eodem libro cap. 13. & quidem paullo post verba laudati canonis 37. Berengarius ut probaret in Eucharistia nihil aliud exhiberi, quam quandam Corporis Christi figuram, adtulerat verba Augustini in lib. de Catechizandis rudibus ita scribentis de Sacramentis. *Signacula quædam rerum divinarum sunt visibilia, sed res invisibiles in eis honorantur.* Quibus oppositis ita respondit Lanfrancus: *Magis videtur tuam oppugnare sententiam, nostræ ferre subsidium; nos etenim in specie panis & vini, quam videmus, res invisibiles, idest Christi carnem, & sanguinem honoramus, nec similiter pendimus,* (legit Gratianus *comprehendimus*) *cum fideliter fateamur, ante consecrationem esse panem, vinumque, idest eas res, quas natura formavit, inter sacrandum vero converti in Christi carnem, & sanguinem, quas utrasque res benedictio consecravit.* Posteriora hæc verba paullo aliter descripta sunt apud Gratianum, quod & Romani Correctores observaverunt. Ex his autem facile liquet, quare ea verba Augustino tributa fuerint; quia nimirum illis Augustini sententia explicatur.

Can. 48. de conf. dist. 2. Item apud Lanfrancum, non apud Augustinum, legitur canon 48. de conf. dist. 2. cujus verba a Gratiano non integra referuntur. Ita Lanfrancus in lib. de Corpore & Sanguine Domini cap. 10. Berengarium allocutus: *Hoc namque, quod dicimus, hoc modis omnibus contra te, ac sequaces tuos, approbare contendimus, sacrificium scilicet Ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & invisibili Domini nostri Jesu Christi carne & sanguine; Sacramento, & re Sacramenti, quæ res, ut verbis tuis utar, est Corpus Christi; sicut Christi persona, te quoque auctore, constat & conficitur Deo, & Homine &c. Conficitur autem, te etiam teste, sacrificium &c.* Ex his adparet, Gratianum ea omisisse, quæ designabant colloquium Lanfranci cum Berengario. Versiculus *Caro ejus* habetur item apud Lanfrancum in cap. 14., ubi laudatis a Berengario Augustini verbis ita respondet. *Sacramentum Corporis Christi, quantum ad id spectat, quod in Cruce immolatus est ipse Dominus Christus, caro ejus est, quam forma panis opertam &c. Domini nostri Jesu Christi Corpus visibile, palpabile, manifeste plenum gratia omnium virtutum, & divina majestate.*

ftate. Verficulus *Sicut ergo* habetur in fine ejufdem capitis 14., quocum confonat, dummodo adnotemus, pro verbis illis, *vocaturque ipfa immolatio carnis*, &: *Quod baptifmus intelligitur fides eft*, in Lanfranci codicibus ita legi, *vocaturque ipfa carnis ipfius immolatio*, &: *Sic Sacramentum fidei, quod baptifma intelligit, fides eft.* Quoniam vero ifta fub nomine Auguftini a Gratiano laudantur, defcribam hic nonnulla fimilia, quæ Auguftinus fcribebat ad Bonifacium Comitem epift. 98. apud Maurinos, ibi: *Si enim Sacramenta quandam fimilitudinem earum rerum, quarum Sacramenta funt, non haberent, omnino Sacramenta non effent. Ex hac autem fimilitudine plerumque etiam ipfarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo fecundum quendam modum Sacramentum Corporis Chrifti, Corpus Chrifti eft, Sacramentum Sanguinis Chrifti, Sanguis Chrifti eft, ita Sacramentum fidei fides eft.*

Canon 52. de conf. dift. 2. legitur quoque in cap. 15. ejufdem libri apud Lanfrancum, ubi cum Berengarius commemoraffet verba illa Auguftini in epift. ad Bonifacium *Semel immolatus eft Chriftus in femetipfo, & tamen in Sacramento non folum per omnes Pafchæ folennitates, fed & omni die populis immolatur*, quibus hæreticus utebatur, ut omnia ad figuram traheret, & veritatem excluderet, ita refpondit Lanfrancus: *In feipfo femel oblatus eft Chriftus, quia in manifeftatione fui corporis in diftinctione membrorum omnium verus Deus, & verus homo, femel tantum in cruce pependit, offerens fe ipfum Patri hoftiam vivam, paffibilem, mortalem, vivorum & mortuorum redemtionis efficacem, eorum fcilicet, quos Divini confilii altitudo redimendo judicavit, præfcivit, prædeftinavit, vocavit, modis atque temporibus, quibus id fieri congruebat, in Sacramento tamen, quod in hujus rei memoriam frequentat Ecclefia, caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur, & fanguis ejus de calice fidelium ore potatur.* Verba Lanfranci ita defcripta perfpicue indicant, Gratianum in eifdem defcribendis ordinem invertiffe, & quæ poftremo loco erant fubjicienda, initio recenfuiffe. Can. 52. de conf. dift. 2.

Revertor ad librum fententiarum Profperi, ex cujus capite 339., alias 341., depromtus eft canon 65. de conf. dift. 2., & eifdem omnino verbis defcriptus. Similia habet Auguftinus in tract. 26. in Johannem prope finem, ibi: *Qui non manet in Chrifto, & in quo non manet Chriftus, procul dubio nec manducat fpiritualiter carnem ejus, nec bibit ejus fanguinem, licet carnaliter, & vifibiliter premat dentibus Sacramentum Corporis, & Sanguinis Chrifti, fed magis tantæ rei Sacramentum ad judicium fibi manducat, & bibit.* Can. 65. de conf. dift. 2.

Canon 150. de conf. dift. 4. legitur quidem in cap. 325. libri fententiarum Profperi, fed alia verborum formula, ibi: *Regenerationis gratiam ita etiam hi non minuunt, qui ejus dona non fervant, ficut lucis nitorem loca immunda non polluunt. Qui ergo gaudes baptifmi perceptione, vive in novi hominis fanctitate, & tenens fidem, quæ per dilectionem operatur, habe bonum, quod nondum habes, ut profit tibi bonum, quod habes.* Ut his major accedat auctoritas, referre juvabit fimilia quædam, quæ tradidit Auguftinus in tract. 80. in Johannem ad cap. 15. Evangelii, ibi: *Unde tanta virtus aquæ, ut corpus tangat, & cor abluat, nifi faciente verbo? Non quia dicitur, fed quia creditur; nam & in ipfo verbo aliud eft fonus tranfiens, aliud virtus manens. Hoc eft verbum fidei, quod prædicamus, ait Apoftolus, quia fi confeffus fueris in ore tuo, quia Dominus eft Jefus, & credideris in ore tuo, quia Deus fufcitavit illum a mortuis, falvus eris; corde enim creditur ad juftitiam, ore autem confeffio fit ad falutem, unde in Actibus Apoftolorum legitur: Fide mundans corda eorum,* Can. 150. de conf. dift. 4.

&

& in epistola sua B. Petrus, sic & vos, inquit, Baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio, hoc est verbum fidei, quod prædicamus &c.

De Libro ad Orosium.

Can. 29. de cons. dist. 4. Extat inter opera Augustini liber 65. Quæstionum ad Orosium, cui in aliquibus codicibus hæc superponitur inscriptio: *Quæstiones Orosii, & Responsiones Sancti Augustini*: in aliis: *Liber Dialogorum Beati Augustini Episcopi percunctante Orosio Presbytero*. Fuit Orosius Hispanus Presbyter, qui alias Augustinum consuluerat de Priscillianistarum erroribus, atque etiam de sententiis Origenis, quemadmodum constat ex lib. 2. Retractat. cap. 44., & ex libro singulari ad Orosium contra Priscillianistas, & Origenistas. Ceterum liber ille ad Orosium 65. quæstiones complectens hodie apocryphus judicatur, & a Maurinis rejicitur in appendicem tomi 6. hac adjecta censura. *Ut præfationis, & interrogationum stylus dissidet ab Orosiana phrasi, ita reliquus sermo non convenit Augustino, nisi cum ipsius verba recitantur*. Sane hoc in libro plures ex aliis Augustini libris decerptæ sententiæ recitantur, informiter etiam congeruntur, ex quo facile colligo, auctorem libelli quammaxime studuisse, ut Augustinum imitaretur, quo commodius libellum Augustini nomine ederet, ac vulgaret. Canon 29. de cons. dist. 4. legitur in quæst. 59. his verbis: *Quid significat, quod emissus corvus de arca non est reversus? Corvus ut non reverteretur, aut aquis interceptus est, aut alicui cadaveri illectus insedit, & significat illos homines, qui carnalibus dediti rebus Dei præcepta contemnunt, & nullatenus pœnitendo Ecclesiæ satisfaciunt, unde & per mala opera recesserunt. Vel certe si aquis ille corvus interceptus est, illos significat, qui de Ecclesia exeunt, & Hæreticorum Baptismo polluuntur. Quamvis enim unum Baptisma sit, & Hæreticorum, eorum scilicet, qui in nomine Patris, & Filii, & Spiritus S. baptizant, & Ecclesiæ Catholicæ, tamen quia foris, & extra Ecclesiam baptizantur, & non sumunt Baptismum ad salutem, sed ad perniciem, habentem nimirum speciem pietatis; virtutem autem ejus abnegantes: & rursum animales, inquit, Spiritum non habentes, & idcirco eos Ecclesia non rebaptizat, quia in nomine Trinitatis baptizati sunt. Ipsa est profecto forma Sacramenti. Ideo cum reversi fuerint, accipient virtutem Spiritus Sancti, quem ii, qui extra Ecclesiam baptizantur, nondum habent*. Integram recensendam putavi ejus Libri sententiam, cujuscumque tandem auctoris sit, sive ut clarior fieret, sive ut nonnulla, quæ corrupit Gratianus, emendarentur.

De Libris de Mendacio, & contra Mendacium.

Duos edidit Augustinus libellos, materia admodum similes, priorem inscripsit *de mendacio*, posteriorem *contra mendacium*. De libro de mendacio mentionem fecit in lib. 1. Retractat. cap. ult., ubi illum nominat librum obscurum, anfractuosum, & molestum, quem propterea facile rejecisset, postquam præsertim alterum contra mendacium scripserat, nisi agnovisset in eo adhuc multa esse utilia, ac necessaria, quæ in libro contra mendacium desiderantur. Porro liber contra men-

mendacium ea occasione editus fuit, quod multi ex Catholicis essent, qui se Priscillianistas fingebant, ut sic Priscillianistas ipsos, quibuscum conversabantur, facile detegerent, quod reprobandum suscepit Sanctus Episcopus, eo libello ad Consentium directo. Itaque ibidem redarguuntur Catholici hæresim simulantes, deinde acrius objurgantur Priscillianistæ mendaciis perjuria adjicientes. Paucis de utroque opere Augustinus propositum declarat in dicto cap. ult. ibi: *Illius inscriptio est contra mendacium, istius autem de mendacio, quoniam per illum totum oppugnatio est aperta mendacii, istius autem magna pars in inquisitionis disputatione versatur*. Itaque utriusque libri non eadem auctoritas esse videtur ex ipsius Augustini sententia. Maxima dignum est veneratione, qui contra mendacium scriptus est, unde depromtus exhibetur canon 15. cau. 22. qu. 2., in quo Romani Correctores jure optimo negativam particulam juxta optimos codices addiderunt. Sed alter liber de mendacio, quamquam plurima contineat, & utilia, non tamen in omnibus Augustino placuit. Ex isto depromtus est canon 8. cau. 22. qu. 2., nimirum ex cap. 14. & 21., ad quorum capitum fidem nonnulla jam Romani Correctores emendaverunt. Aliqua tamen notanda adhuc supersunt: videlicet priora canonis verba ita legenda erunt: *Primum est ad evitandum capitale mendacium &c.* Item ubi de quarta mendacii specie mentio fit, legiturque in aliquibus Gratiani editionibus *quod mirum mendacium est*, legendum erit, *quod merum mendacium est*. Deinde ubi agitur de septima mendacii specie, ita legendum erit: *Septimum, quod & nulli obest, & prodest alicui, excepto si Judex interroget, velut si nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur, non solum justum, atque innocentem, sed & reum, quia Christianæ disciplinæ sit, ut neque de cujusquam correctione desperetur, neque cuiquam pænitendi aditus intercludatur. De quibus duobus generibus, quæ solent habere magnam controversiam, satis tractavimus, & quid nobis placeret, ostendimus, ut suscipiendis incommoditatibus, quæ honeste, ac fortiter tolerantur; hæc quoque genera devitentur a fortibus, & fidelibus, & veracibus viris, ac fæminis. Octavum est &c.* Sane quæ in hoc canone continentur, ex iis esse puto, quæ admodum utilia fore, aut necessaria scripsit Augustinus, cum ibidem tradantur optimæ cujuscumque mendacii evitandi regulæ. Ex eodem libro cap. 6. depromtus fuit canon 17. cau. 22. qu. 2., verum Gratianus non eadem Augustini verba descripsit; quamobrem heic erunt exhibenda. Ait S. Doctor: *Odit autem* (Deus) *omnes, qui operantur iniquitatem; at omnes, qui loquuntur mendacium, etiam perdit. Quo constituto, quis eorum, qui hæc asserunt, commovebitur illis exemplis, cum dicitur: Quid si ad te homo confugiat, qui mendacio tuo possit a morte liberari? Illa enim mors, quam stulte timent homines, qui peccare non timent, non animam, sed corpus occidit, sicut Dominus in Evangelio docet, unde præcipit, ne ipsa timeatur. Os autem, quod mentitur, non corpus, sed animam occidit; his enim verbis apertissime scriptum est: Os, quod mentitur, occidit animam. Quomodo ergo non perversissime dicitur, ut alter corporaliter vivat, debere alterum spiritualiter mori?* Et infra: *Cum igitur mentiendo vita æterna amittitur, nunquam pro cujusquam vita temporali mentiendum est.*

Can. 15. cau. 22. qu. 2.

Can. 8. cau. 22. qu. 2.

Can. 17. cau. 22. qu. 2.

De Libro de Sancta Virginitate.

Quodnam propositum, & quæ occasio Augustino fuerit in edendo libro de Sancta Virginitate, ipse paucis indicavit in lib. 2. Retractat. cap. 23. ita scribens: *Posteaquam scripsi de bono conjugali, expectabatur, ut scriberem de sancta virginitate, nec distuli, atque id Dei munus, & quam magnum, & quanta humilitate custodiendum esset, uno, sicut potui, volumine ostendi.* Ex hoc libro depromtus est canon 3. cau. 14. qu. 1., cujus priora verba leguntur in cap. 14. ibi: *Præcepto enim quisquis non obtemperat, reus est, & debitor pœnæ*, quæ Augustinus ideo scribit, ut probet, de virginitate servanda nullum esse Dei præceptum, cum qui virginitatem non servat, nulli pœnæ subjaceat. Deinde in cap. 15. cum traderet, præceptum Dei esse, ne maritus uxorem dimittat, ita subsequitur: *Præceptum est enim hoc, cui non obedire peccatum est, non consilium, quo si uti nolueris, minus boni adipisceris, non mali aliquid perpetrabis.* Hæc verba nemo non videt, quamlongissime a Gratiani proposito distare, cum quæreret ibi Gratianus, num liceret viris Evangelicis res suas aliis mutuo datas in judicio repetere. Nihil adjicio de vers. *quod præcipitur*, cum enim sub nomine S. Hieronymi referatur, commodius alibi fuit explicandus.

Can. 3. cau. 14. qu. 1.

Ex eodem etiam libro de virginitate depromta sunt postrema verba canonis 6. cau. 32. qu. 5. in vers. *sicut nemo*, eademque cum integris Augustini codicibus consonant..

Can. 6. vers. ult. cau. 32. qu. 5.

De Libro de Continentia.

Can. 42. de pœn. dist. 1.

Non defuerunt, qui ab Augustino abjudicarent librum de Continentia, qualis fuit Desiderius Erasmus usus duobus argumentis; primo, quod stylus hujus operis sit valde ab Augustiniano dissimilis, deinde quod Augustinus in suis Retractationum libris hoc ipsum opus minime agnoverit. Equidem ego non possum Erasmo adhærere, cum enim stylum libri considero, Augustinum scribentem mihi videor intueri; & quamquam ejus operis mentio non fiat in libris Retractationum, tamen mentio fit in epistola Augustini 262. ad Darium Comitem, præterea & apud Possidium in Indiculo cap. 10. Materies, quæ ibidem pertractatur, Augustino plurimum convenit, dum quo ipso tempore laudat continentiæ bonum, refellit impia Manichæorum dogmata, qui duas homini naturas affingentes bonam, & malam, concupiscentiæ opera malæ naturæ tribuebant. In cap. 6. ejus libri legitur canon 42. de pœn. dist. 1. his verbis: *Sunt & qui eo modo in excusatione peccatorum suorum accusant Deum, ut dicant, ei placere peccata: nam si displicerent, inquiunt, nullo modo ea fieri omnipotentissima utique potestate permitteret, quasi vero peccata Deus impunita esse permiserit, etiam in eis, quos a supplicio sempiterno remissione liberat peccatorum. Nullus quippe debitæ gravioris pœnæ accipit veniam, nisi qualemcumque, etsi longe minorem, solverit pœnam: atque ita impartitur a Deo largitas misericordiæ, ut non relinquatur etiam justitia disciplinæ.*

De

De Libro de Bono Viduitatis.

Disputant viri eruditi, num liber de bono viduitatis, qui instar epistolæ ad Julianam Viduam scriptus est, jure inter Augustini opera recenseatur? Desiderius Erasmus eundem tribuendum potius voluit Juliano Augustini adversario, adnotans se in stylo Julianum potius, quam Augustinum agnoscere. Jacobus Pamelius in notis ad Tertulliani librum contra Ermogenem cap. 1. num. 7. hoc opus laudans ita ait: *Auctor opusculi de bono viduitatis inter lucubrationes D. Augustini*. Alii e contrario non defuerunt, qui librum Augustino adsererent, scribentes, quæ ad rejiciendum librum proferuntur argumenta, nullo momento valere. Mihi duo sunt argumenta gravia, quibus plurimum moveor, ne librum illum Augustino adjudicem. Primum est, quod nullibi mentio fiat ejusdem apud Augustinum, potissimum autem nec in libris Retractationum, in quibus fere omnia opera sua recognovit. Alterum est, quod in capite 10. & 11. illi redarguantur, qui putant, viduas post religionis propositum nubentes a maritis separandas esse, atque ad continentium conditionem revocandas, quemadmodum refert Gratianus in can. 2. dist. 27., & in can. 21. ac 41. cau. 27. qu. 1. Hæc plane sententia nullo modo congruit Augustino, qui præsens adfuit, subscripsitque Concilio Carthaginensi IV., in quo statutum legimus can. 104. viduas Deo devotas suscepto religionis habitu nubentes a maritis separandas fore, & crimine adulterii notandas esse. Is canon refertur apud Gratianum in can. 1. cau. 27. qu. 1. Quomodo verum esse potest, Augustinum in opere suo redarguisse Patres Carthaginenses, quibus & ipse in Carthaginensi Concilio fuerat suffragatus? Imo & Augustini sententiam paullo post visus fuit reprehendere Gelasius Papa, in eo decreto, quod edidit in codice suo Dionysius Exiguus num. 20. ita conceptum: *Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus, & post dicatum Deo propositum incesta fœdera, sacrilegaque miscere, quos protinus æquum est a sacra communione detrudi, & nisi per publicam, probatamque pœnitentiam omnino non recipi, aut his certe viaticum de sæculo transeuntibus, si tamen pœnituerint, non negetur*. Quicumque hanc Augustino adscriptam sententiam tuentur, proferunt in medium decretum Innocentii Papæ in epist. ad Victricium Rothomagensem relatum in can. 10. cau. 27. qu. 1., sed mancum, & mutilum, quemadmodum facit Vanespen in parte 2. jur. Eccles. universi tit. 13. cap. 4. num. 3., quod si integrum attulisset, aliam penitus sententiam prodidisset. Comparatur ibi pœnitentia earum, quæ spirituali nexu Christo nupserunt, & deinde fidem violarunt, cum pœnitentia conjugum adulterio inquinatarum; de utrisque autem eadem sententia pronunciatur, ut illæ nonnisi post suscepti viri mortem, istæ nonnisi post mortem adulteri ad pœnitentiam admittantur. At vero si deduceretur, nuptias a sacris virginibus contractas validas esse, ex eo, quod nisi post mortem viri ad pœnitentiam non admittantur, deduceretur quoque, nuptias cum secundo viro contractas vivente primo esse firmas, ex quo adulteræ uxores nonnisi mortuo adultero ad pœnitentiam admitterentur. Itaque magis ex hac Innocentii Papæ sententia colligitur, jam ab ætate Augustini (eadem vixit Papa Innocentius) matrimonia feminarum Deo dedicatarum fuisse adulteriis comparata. Hæc si vera sunt, jure ab Augustino abjudicabimus canonem 2. *Can. 2. dist. 27.*

Bbb 2 dist.

dist. 27., & idcirco nullam canon ille difficultatem facere debebat Gratiano, qui ad calcem canonis 8. ejusdem dist. curavit, ut ipsum cum ceteris vetustorum Patrum definitionibus quoquo modo componeret. Præterea animadvertendum est, minus integre canonem a Gratiano fuisse descriptum; siquidem ea verba in libro de bono viduitatis non leguntur, sed potius similis quædam sententia, quæ integra refertur in can. 41. cau. 27. qu. 1., quamquam verba illa canonis 2. sub Augustini nomine legantur etiam in Pœnitentiali Antonii Augustini tit. 8. cap. 11.

Can. 56. cau. 11. qu. 3. Canon 56. cau. 11. qu. 3. legitur in cap. 22. hujus libri, ubi auctor docet, non sufficere viduis conscientiam bonam, nisi & bona sit illarum fama, atque æstimatio, reprobatque illorum opinionem, qui, dummodo coram Deo innoxii habeantur, nihil de externis hominum judiciis solliciti sunt. Propterea illic ita legitur: *In omnibus sane spiritualibus deliciis, quibus fruuntur innuptæ, sancta earum conversatio caussa etiam debet esse, ne forte cum mala vita non sit per lasciviam, mala sit fama per negligentiam, nec audiendi sunt, sive viri sancti &c.* Quæ sequuntur, integra penitus habentur apud Gratianum.

Can. 33. & 41. cau. 27. qu. 1. Canon 33. cau. 27. qu. 1. legitur in cap. 8. ejusdem libri, in quo tamen exhibendo Gratianus paullisper verba immutavit, atque erit ita legendum. *Proinde quæ se non continent, nubant, antequam continentiam profiteantur: quod nisi reddant, jure damnantur.* Ex eodem capite 8., item sequentibus, scilicet 9., 10., & 11. depromtus est canon 41. cau. 27. qu. 1., quem olim apud Gratianum corruptum Romani Correctores emendaverunt. De ejus sententia, qua nonnulla traduntur de conjugiis viduarum Deo dedicatarum, jam satis modo institutus sermo fuit.

De Libro de Bono Conjugali.

Jovinianus quidam Monachus inter multa hæreseos suæ capita tradiderat, bonum virginitatis non esse anteferendum bono nuptiarum; quamobrem virginibus suorum temporum illudebat, quasi illæ cum Sara, Susanna, Anna, ceterisque nuptis fæminis Sacrarum Literarum testimonio commendatissimis auderent de palma contendere. Adversus Hæreticum hominem jam totis viribus pugnaverat Hieronymus, qui tamen de more disputantium adeo efferbuit, ut dum pro virginitate dissereret, conjugium damnavisse quodam modo videretur. Non levis hæc erat nota, ex qua vulgo Joviniani Sectatores in Hieronymum & Hieronymi scripta convicia conjiciebant. Opportunum visum fuit Augustino libello edito, & Hieronymum ab iniquorum Hieronymianæ doctrinæ æstimatorum calumniis vindicare, & nuptiarum commoda una cum virginitatum laudibus recensere. Atque inter cetera, ne virgines Evangelicas sanctis veteris testamenti fæminis sine discretione præferret, conclusit, ideo veteres illas fæminas valde fuisse in Sacris Literis commendatas, quod, licet conjugali vinculo junctæ, continentiam animo servavissent, præcipue vero obedientiæ virtutum egregiarum fontis laude claruerint. Hic liber inscribitur *de bono conjugali*, cujus Augustinus mentionem fecit, & argumentum edidit in lib. 2. Retractat. cap. 22.

Can. 3. dist. 56. Hinc depromtus est in primis canon 3. dist. 56., scilicet ex cap. 16., ubi Augustinus ait, non esse nuptias improbandas ex eo, quod ex ipsis improbi quandoque filii gignantur, quemadmodum nec ideo probandum est adulterium, quod boni exinde filii suscipiantur. Canon

Canon 9. cau. 14. qu. 5. legitur in cap. 14., ubi demonstrat Augustinus, non licere, concubinas habere ad tempus, etiamsi prolis caussa ducantur. Ad eamrem multa profert similia exempla, qualia sunt, aut illorum, qui injuste aliquid possident, ut ex eo eleemosynas faciant, aut aliorum, de quibus expressa fit mentio in laudato canone, post cujus postrema verba ita prosequitur Augustinus: *Ita nec concubinæ ad tempus adhibitæ, si filiorum caussa concumbant, justum faciunt concubinatum suum, nec conjugatæ, si cum maritis lasciviant, nuptiali ordini crimen imponunt*; quæ Gratianus retulit in can. 5. cau. 32. qu. 2. *Can. 9. cau. 14. qu. 5. & can. 5. cau. 32. qu. 2.*

Canon 20. cau. 22. qu. 4. legitur in cap. 4. ejusdem libri, ubi agitur de conjugibus, qui in usu matrimonii moderationem excedunt, eo prætextu, quod fidem mutuo datam maritus & uxor in eo custodiant. Fidem istam ait Augustinus veræ fidei nomine non esse donandam, quando ad culpam detorquetur. Ibidem tamen nihilominus excusat conjuges, & longe majus malum admittere eos conjuges ait, qui adulterinos complexus quærunt. Prima canonis verba paullo aliter leguntur apud Gratianum, cum ita exhibeantur in codicibus Augustini: *Cum vero ad peccatum admittendum fides adhibetur &c.* In eodem cap. 4. legitur canon 21. cau. 22. qu. 4., cujus interpretatio ex præcedentibus pendet, etenim post illa verba canonis 20. *Ille quippe utrobique perfidus, profecto sceleratior judicandus est*, ita statim prosequitur Augustinus: *At si id, quod male fecerant, displicuisset, & propterea cum participe facinoris prædam dividere noluisset, ut homini, cui ablata fuerat, redderetur, eum perfidum nec perfidus diceret; ita mulier si fide conjugali violata &c.* *Can. 20. & 21. cau. 22. qu. 4.*

Non habetur in libro de bono conjugali canon 21. cau. 27. qu. 1., utut apud Gratianum sub ea inscriptione laudetur; sed potius in libro de bono viduitatis, & quidem alia verborum formula descriptus, quemadmodum liquet ex vers. ult. canonis 41. cau. 27. qu. 1., de quo superius actum est. *Can. 21. cau. 27. qu. 1.*

Ad canonem 3. cau. 32. qu. 2. nihil est singulare, quod adnotemus. Nimirum integer extat in cap. 6. de bono conjugali; ibidemque in cap. 5. legitur canon 6. ead. cau. & qu., statim post verba laudati canonis 21 cau. 22. qu. 4., ubi liquet, Augustinum illud perpetuo in matrimonio consideravisse, ut individuus omnino, & constans sine spe dissolutionis esset conjugum animus. *Can. 3. & 6. cau. 32. qu. 2.*

Canon 8. cau. 32. qu. 4. jam in parte descriptus fuerat a Gratiano in can. 3. dist. 56., legitur autem in cap. 16., ubi Augustinus bonas nuptias appellat, quousque conjuges in ipsis servant modum, qui si excedatur, in vitium ait illas deflectere, eodem fere modo, quo laudatur ille, qui cibo utitur, atque exprobatur quicumque abdomini serviens, non necessitati satisfacit, sed indulget voluptati. *Can. 8. cau. 32. qu. 4.*

Canon 1. cau. 32. qu. 7. legitur in cap. 7., ubi diserte statuit Augustinus, per conjugum divortium neutiquam dissolvi conjugii vinculum. Noverat Augustinus objici statim potuisse Romanorum consuetudinem, qui ejusmodi divortia suis probavisse legibus videbantur. Verum ipse respondit, Romanos id quidem ex tolerantia quadam permisisse, nullo tamen modo probasse, eadem ratione, qua Moses libellum repudii Judæis olim concesserat. Hinc post verba laudati canonis 1. statim ita prosequitur: *Ceterum aliter se habere jura Gentilium quis ignorat, ubi interposito repudio sine reatu aliquo ultionis humanæ, & illa, cui voluerit, nubit, & ille, quam voluerit, ducit. Cui consuetudini simile aliquid propter Israelitarum duritiam videtur permisisse Moyses de libello repudii, qua in re exprobratio, quam adprobatio divortii magis adparet.* *Can. 1. cau. 32. qu. 7.*

Jamdiu

Can. 11. cau. 32. qu. 7. Jamdiu Romani Correctores animadverterunt, canonem 11. cau. 32. qu. 7., qui laudatur ex libro Augustini de Adulterinis conjugiis, haberi potius in cap. 8. & 10. de bono conjugali. Describenda hic sunt Sancti Doctoris verba, utpote quæ apud Gratianum corrupta exhibentur. Ait ille in cap. 8. *Honorabiles ergo nuptiæ in omnibus, & thorus immaculatus. Quod non sic dicimus bonum, ut in fornicationis comparatione sit bonum; alioquin duo mala erunt, quorum alterum pejus, aut bonum erit fornicatio, quia & pejus adulterium: pejus est enim alienum matrimonium violare, quam meretrici adhærere; & bonum adulterium, quia est pejor incestus; pejus est enim cum matre, quam cum aliena uxore concumbere, & donec ad ea perveniatur, quæ sicut Apostolus ait, turpe est etiam dicere, omnia bona erunt in comparatione pejorum.* Deinde in cap. 10. de usu conjugii hæc scribit: *Nec immutetur in eum usum, qui est contra naturam, de quo Apostolus tacere non potuit, cum de corruptelis nimiis immundorum, & impiorum hominum loqueretur . . . . veruntamen* (conjuges) *magis in sua conjunctione diligunt, quod honestum, quam quod inhonestum est, idest, quod est nuptiarum, quam id, quod non est nuptiarum: hoc eis auctore Apostolo secundum veniam conceditur, cujus delicti non habent hortatrices nuptias, sed deprecatrices, si Dei misericordiam non a se avertant, vel non abstinendo quibusdam diebus, ut orationibus vacent, & per hanc abstinentiam, sicut per jejunia commendent preces suas, vel immutando naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam, quod damnabilius fit in conjuge. Nam cum ille naturalis usus, quando prolabitur ultra pacta nuptialia, idest ultra propagandi necessitatem, venialis sit in uxore, in meretrice damnabilis; iste, qui est contra naturam, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius in uxore. Tantum valet ordinatio Creatoris, & ordo creaturæ, ut in rebus ad utendum concessis etiam cum modus exceditur, longe sit tolerabilius, quam in eis, quæ concessa non sunt, vel unus, vel rarus excessus. Et ideo in re concessa immoderatio conjugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam, quod longe minus peccat quamlibet assiduus ad uxorem, quam vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir membro mulieris non ad hoc concesso uti voluerit, turpior est uxor, si in se, quam si in alia fieri permiserit.*

Can. 27. cau. 32. qu. 7. Canon 27. cau. 32. qu. 7. legitur in cap. 7. Qui deinde sequitur versiculus *Manet vinculum* legitur in cap. 15., in quo animadversione digna est ratio discriminis, quam Augustinus adfert inter novæ, ac veteris legis disciplinam. In postremis verbis ita legendum erit, ut integra exhibeatur Sancti Viri sententia: *Utrum & nunc fas sit, temere non dixerim: non est enim nunc propagandi necessitas, quæ tunc fuit.*

De Libro contra Jovinianum.

Can. 14. cau. 32. qu. 7. Singularis est inscriptio canonis 14. cau. 32. qu. 7., in eo enim uno laudando Gratianus professus est se desumsisse ex libro Augustini adversus Jovinianum, qui idem est cum libro de bono conjugali, uti superius animadvertimus. Apud Antonium Augustinum ejusdem canonis verba laudantur in Pœnitentiali Romano tit. 8. cap. 14. sine ulla auctoris designatione; sed apud Ivonem in parte 9. decreti cap. 106. recensetur quasi ex lib. 5. Augustini contra Julianum. Illud verum est, verba ejus canonis neque in libro contra Jovinianum, seu de bono conjugali, neque in libris contra Julianum reperiri. Ceterum sententiæ quædam similes

ibidem

ibidem adparent. Conferantur in primis verba superius descripta superius ad canonem 11. cau. 32. qu. 7. depromta ex cap. 8. de bono conjugali: his addi possunt, quæ Augustinus ait in cap. 11. ejusdem libri, ibi: *Nam cum ille naturalis usus, quando prolabitur ultra pacta nuptialia, idest ultra propagandi necessitatem, venialis sit in uxore, in meretrice damnabilis, iste, qui est contra naturam, execrabilior fit in meretrice, sed execrabilius in uxore*. Præterea similia quædam traduntur in lib. 5. contra Julianum, item in lib. 2. de nuptiis & concupiscentia cap. 20.

De Libris de Nuptiis & Concupiscentia.

Duo sunt Augustini libri sub eadem inscriptione de nuptiis, & concupiscentia editi, sed diversis temporibus, uterque tamen ad Valerium comitem publicis negotiis Præfectum directus. In iis Pelagianorum error in doctrina originalis peccati conficitur. Etenim cum priorem elucubrasset Augustinus, & de concupiscentia loquens, tradidisset eam naturæ peccato lapsæ tribuendam esse, Julianus Pelagianorum Antesignanus quatuor editis libris Augustino respondit. At iterum Augustinus alterum libellum in eadem re composuit, quem adversus Pelagianum opponeret. Id totum refert Augustinus idem in lib. 2. Retractat. cap. 53. ibi: *Scripsi duos libros ad illustrem virum comitem Valerium, cum audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnaremus, asserendo originale peccatum, quorum librorum titulus est de nuptiis & concupiscentia: Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur, earum vitium esse concupiscentia carnis, & lex in membris repugnans legi mentis, quo malo libidinis bene utitur ad filios procreandos pudicitia conjugalis. Ut autem duo libri essent, primus venit in Juliani Pelagiani manus, & scripsit adversus eum libros quatuor, ex quibus quidam nonnulla decerpsit, & Comiti Valerio misit; ille vero ad nos, quæ cum accepissem, alio libro ad eadem ipsa respondi*.

Ex libro 1. cap. 11. depromtus est canon 9. cau. 27. qu. 2., qui olim laudabatur quasi ex libro de bono conjugali. Supplenda sunt hoc in loco, quæ Gratianus omisit; etenim post illa Gratiani verba *nec futura erat ulla carnis commixtio*, ita prosequitur Augustinus: *Erat quippe illa virgo, ideo & sanctius, & mirabilius jucunda suo viro, quia etiam fœcunda sine viro, prole dispar, fide compar. Propter quod fidele conjugium &c.* Post pauca subsequuntur verba canonis 10. eadem caussa & quæstione. Can. 9. & 10. cau. 27. qu. 2.

Jungendi simul sunt canon 2. cau. 31. qu. 1. & canon 28. cau. 32. qu. 7., uterque enim legitur apud Augustinum uno eodemque contextu in cap. 10. libri 1. his verbis: *Hoc custoditur in Christo & Ecclesia, ut vivens cum vivente nullo divortio in æternum separetur*. Et post pauca. *Quod si quisquam fecerit, non lege hujus sæculi, ubi interveniente repudio sine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, quod etiam Sanctum Moysem Dominus propter duritiam cordis illorum Israelitis permisisse testatur, sed lege Evangelii reus est adulterii, sicut etiam illa, si alteri nupserit. Usque adeo manent* (hinc exorditur Gratianus in can. 28.) *inter viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges, qui ab alterutro separati sunt, quam cum his, quibus aliis adhæserunt. Cum aliis quippe* (hæc omittuntur a Gratiano) Can. 2. cau. 31. qu. 1. & Can. 28. cau. 32. qu. 7.

tiano) *adulteri non essent, nisi ad alterutrum conjuges permanerent*. *Denique mortuo viro* (sunt hæc verba canonis 2.) *cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium potest, cum quo prius adulterium fuit*. *Ita manet inter viventes* (omittuntur ista in can. 2., sed habentur in can. 28.) *quiddam conjugale* (Gratianus legit *quoddam vinculum conjugale*) *quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre*; *manet autem ad noxam criminis, non ad vinculum fœderis, sicut apostata anima velut de conjugio Christi recedens, etiam fide perdita Sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit*. *Redderetur enim procul dubio redeunti, si amisisset abscedens*. *Habet autem hoc qui recessit ad cumulum supplicii, non ad meritum præmii*. Romani Correctores in notis ad canonem 2. observaverunt in antiquis codicibus haberi particulam negativam, sive codices Augustini, sive unus Gratiani codex inspiceretur. Verum in optimis codicibus Augustini eam particulam Maurini non invenerunt, nec propterea in editione sua adjiciendam putarunt; codici autem Gratianeo particula negativa minime congruit; etenim Gratianus canonem secundum opponebat primo, cui sane non opponi potuisset, si negativa particula jam tum fuisset adjecta; imo & ipsa Gratiani interpretatio canoni subjecta aliud demonstrat. Hæc igitur est Augustini sententia, quemadmodum & veterum Ecclesiæ Patrum, atque Scriptorum, uti adnotavi ad canonem 5. cau. 31. qu. 1. Nimirum inter adulterum & adulteram etiam marito mortuo nullum posse consistere matrimonium, quod etiam Romanorum legibus consentaneum erat; at non adeo erat hæc regula protrahenda, ut ad eam etiam speciem pertineret, qua proponeretur, secutum fuisse legitimum divortium inter virum & uxorem juxta Romanam disciplinam, & alterum conjugem dissociatum secundas nuptias contraxisse, siquidem mortuo primo conjuge firmum erat secundum conjugium; ne alias divertendi facultas amplissima redderetur, & cui permissæ fuerunt secundæ nuptiæ, secundo conjuge adhuc vivente, permitteretur ad tertias, vel ulteriores gradum facere. Hinc nemo non videt, canonem illum secundum ad quæstionem a Gratiano propositam non pertinere, quemadmodum nec pertinet altera ejusdem canonis pars in vers. *Posse*, qui referendus est ad caput 14. libri de bono conjugali, ibi: *Posse sane fieri nuptias ex male conjunctis honesto postea placito consequente manifestum est*; etenim ibi sermonem habebat Augustinus non de nuptiis adulterium passis, sed de concubinis, quarum conditio proxime ad conditionem nuptarum accedebat.

Can. 7. cau. 32. qu. 2. Canon 7. cau. 32. qu. 2. legitur in lib. 1. cap. 15., cum quo recte consonat, dummodo pro illis verbis *occidi, antequam nascatur* hæc verba substituantur ex editione Maurinorum *occidi ante quam nasci*.

Can. 6. de conf. dist. 4. Denique canon 6. de conf. dist. 4. consonat cum cap. 11. libri 2., ubi Augustinus de peccato originis adversus Pelagianos disputans necessitatem baptismi ostendit in fidelibus Christianis, similitudine ducta a necessitate circumcisionis in fidelibus Judæis.

De

De Libris de Adulterinis Conjugiis.

Duo sunt ab Augustino editi libri de Adulterinis Conjugiis, quorum edendorum hæc fuit occasio. Pollentius quidam, quem Augustinus idem *dilectissimum Fratrem & religiosum* nominat, postulaverat a Sancto Antistite duo explanari gravissima argumenta. Primum in illud Paulli 1. ad Corint. cap. 7. ibi: *His autem, qui sunt in conjugio, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Hanc Apostolicam sententiam Pollentius ita intelligebat, ut uxor posset sine caussa a viro discedere, quamquam discedens secundo conjugi jungi nequiret; imo si ex caussa discessisset, puta ex adulterio viri, tum liberum ipsi foret aliud conjugium contrahere. Alterum argumentum erat in illud Paulli eodem capite: *Siquis frater uxorem habet infidelem, & hæc consensit habitare cum illo &c.* Quod Augustinus ita contra Pollentium interpretari conatus est, ut traderet, licere quidem conjugi ad fidem converso a conjuge infideli recedere, non tamen id expedire. Sunt hæ quæstiones apud nos communi recentiorum consensione absolutæ, sed temporibus Augustini non modicam dubitationem adferebant. Quamobrem idem Sanctus Antistes profitetur, se non satis accurate respondere potuisse; nam in lib. 2. Retract. cap. 57. ita inquit: *Scripsi duos libros de conjugiis adulterinis, quantum potui secundum scripturas cupiens solvere difficillimam quæstionem, quod utrum enodatissime fecerim, nescio, imo vero non me pervenisse ad hujus rei perfectionem sentio, quamvis multos sinus ejus aperuerim, quod judicare poterit quisquis intelligenter legit.*

Ad hos sane libros minime pertinet canon 6. cau. 28. qu. 1., quem jam ad auctorem libri Pastoris Romani Correctores referre debuerunt, de quo suo jam in loco nonnulla tradidi. Prorsus autem ignoro, quid caussæ fuerit Gratiano, cur eum canonem sub nomine Augustini laudaverit, quando Augustinus eodem teste Gratiano nunquam omnino probaverit, propter infidelitatem conjugem a fideli esse conjuge dimittendum, quemadmodum liquet ex canon 8. & 9. eadem caussa & quæstione; qui depromti sunt ex lib. 1. de adulterinis conjugiis cap. 13. & 18., ubi totus est Sanctus Vir, ut demonstret, inter fidelem, & infidelem esse posse conjugium in nova lege, & quamquam Paullus in cap. 7. 1. ad Corint. tradat, fidelem posse ab infideli discedere, nihilominus subdat, id non expedire. Porro quod attinet ad canonem 8., consonat ille cum memorato capite 13. apud Augustinum, dummodo observetur, verba illa *& paullo post*, quæ sunt prope finem canonis, revera esse Augustini, quamquam in recentibus Gratiani editionibus diverso charactere scribantur, quasi essent Gratiani. Præterea canon 9. optime consonat præsertim post Correctionem Romanam cum memorato cap. 18. & sequentibus apud Augustinum. Nonnulla Gratianus omisit ante versiculum *Cum ergo*, quæ heic ego describam, ut integra exhibeatur Augustini sententia. Itaque post verba illa, *nullo enim modo, quod Dominus jubet, servus fieri probiberet*, prosequitur Augustinus his verbis: *Namque hoc Dominus aliquando per Esdram Prophetam jussit, & factum est. Dimiserunt Israelitæ uxores alienigenas, quicumque tunc habere potuerunt, per quas fiebat, ut & ipsi ad alienos reducerentur Deos, non ut illæ per maritos vero reducerentur Deo. Nondum enim tanta gratia Salvatoris illuxerat, & pre-*

Can. 6. 8. & 9. cau. 28. qu. 1.

missis temporibus veteris testamenti adhuc inhiabat illius populi multitudo. Et propterea *cum bona terrena, quæ pro magno expectabant a Domino, viderent etiam his abundare, qui multos falsos colebant Deos, blanditiis uxorum prius eos verebantur offendere, deinde inducebantur & colere. Unde jusserat Dominus per Sanctum Moysem, nequis uxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt. Cum vero cœpisset Gentibus &c.*

Can. 7. & 8. cau. 32. qu. 1. Canon 7. cau. 32. qu. 1. legitur in lib. 2. cap. 6., ubi tamen pro Gratiani verbis, *quæ in lege Novi Testamenti sine mundatione legali mundantur*, ita legitur in editione Maurinorum: *Quæ Novi Testamenti sanguine sine dubitatione mundantur*, in aliis autem Augustini codicibus ita: *Quæ Novi Testamenti in Sanguine Christi sine dubitatione mundantur.* Canon 8. cau. 32. qu. 1. descriptus est eisdem verbis ex lib. 2. cap. 9., atque in hoc sicut & in præcedente canone Augustinus adversus Pollentium scribebat, virum adulteram uxorem dimissam recipere debere, statim ac reconciliata fuerit Deo per pœnitentiam, quasi macula omnino deleta. Id sane Pollentio durum videbatur, & quidem duplici de caussa; vel quod in lege vetere maritus non teneretur ad reconciliandam sibi uxorem adulteram quantumvis pœnitentem, ut dicitur in cap. 24. Deuteronomii, vel quod Romanæ leges maritum tanquam lenocinii reum accusarent, quoties uxorem adulteram retinuisset l. 29. ff. ad leg. Jul. de Adulter. l. 2. Cod. eod. tit. At perfectiorem dicebat Augustinus Evangelii legem, in qua per pœnitentiam ita deletur adulterium, ut istius nulla amplius ratio sit habenda. Num Augustinus in hac constantissime opinione perstiterit, ego valde dubito; Siquidem in lib. 1. Retractat. cap. 16. de hac proposita quæstione verba faciens, quasi alibi dicta retractans, ait: *Ubi dixi hoc permissum esse, non attendi aliam scripturam dicentem: Qui tenet adulteram, stultus, & impius est.* Hinc neque hodie apud Pragmaticos certi aliquid in proposito definitur; & quamquam in cap. 3. de Adulter. videatur maritus ad adulteram pœnitentem recipiendam uxorem obstrictus, ibi: *Quod si mulier dimissa egerit pœnitentiam, & voluerit ad virum suum reverti, debet, sed non sæpe, recipere peccatricem*, tamen adnotat Glossographus: *Debet debito honestatis, non necessitatis, quia etiam post pœnitentiam posset eam accusare de adulterio*. Hinc præterea est, quod ex vulgari traditione hodie permittatur viro post adulterium uxoris vel ad sacros ordines promoveri, vel monasticam religionem profiteri uxore prorsus irrequisita.

Can. 16. cau. 32. qu. 5. De canone 16. cau. 32. qu. 5. nihil est, quod singulari dignum observatione videatur: legitur eisdem verbis in cap. 13. libri 2.

Can. 4. cau. 32. qu. 6. Canon 4. cau. 32. qu. 6. ita conceptus est, ut significetur, adulterium non in uxore tantum, sed & in marito esse damnandum. Id sane Augustini temporibus ægre ferebant mariti, qui sibi plurimum blandiebantur, quod civiles Romanorum leges non æque in viros, ac in uxores adulteras animadverterent. Sed Ecclesiastici Patres in utroque sexu turpissimum adulterium esse dixerunt: Hinc Ambrosius in lib. 1. de Abraham scribebat: *Neque sibi blandiantur de legibus hominum: omne stuprum adulterium est, nec viro licet, quod mulieri non licet.* Et Hieronymus in epist. ad Oceanum: *Apud nos, quos non licet fœminis, æque non licet viris.* Urgebat hanc ipsam rem Augustinus in lib. 2. de Adulter. conjug. cap. 18., unde decerptus est laudatus canon 4. ita docens: *Sed cum hæc eis* (idest maritis) *dicimus, non solum nihil volunt detrahere severitati, sed irascuntur insuper veritati, & loquuntur, atque respondent. Sed nos viri sumus. An vero sexus nostri dignitas hanc susti-*

sustinebit injuriam, ut cum aliis fœminis præter uxores nostras siquid admittimus, in luendis pœnis mulieribus comparemur? Quasi non propterea magis debeant illicitas concupiscentias viriliter frænare, quia viri sunt: quasi non propterea magis debeant mulieribus suis ad virtutis hujus exemplum se præbere, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant lascivienti carni servire, quia viri sunt. Et tamen indignantur, si audiant, adulteros viros pendere similes adulteris fœminis pœnas, cum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet & virtute vincere, & exemplo regere feminas. Christianis equidem loquor, qui fideliter audiunt: caput mulieris vir.... sed isti, quibus displicet, & potius eligunt, maximeque in hac caussa mundi legibus subditi esse, quam Christi, quoniam jura forensia non eisdem, quibus fœminas, pudicitiæ nexibus viros videntur obstringere; legant quid Imperator Antoninus non utique Christianus de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse convicerit. Nam supradicti Imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Gregorianum leguntur (est hic codex Gregorianus, qui hodie non extat, cujusque vix supersunt fragmenta quædam, inter quæ hæc Antonini Constitutio totidem verbis exarata conspicitur, cujus etiam pars refertur ab Ulpiano in lib. 15. de adulteriis §. 3.) *Sane, inquit, meæ literæ nulla parte caussæ præjudicabunt, neque enim si penes te culpa fuit, ut matrimonium solveretur, & secundum legem Juliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an cum tu pudice viveres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti. Periniquum enim mihi videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet, quæ res potest & virum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere, vel causam facti tollere.* Hæc integra ideo censui describenda, ut liqueat, non omnino Sanctorum Patrum sententias Romanis legibus adversari, quemadmodum nonnulli scripserunt, imo potius cum eisdem legibus definitiones Ecclesiasticas consonare; item ut liqueat, qua ratione interpretanda sit illa regula, quæ passim in hac materia traditur, videlicet paria delicta mutua compensatione deleri, cap. 6. de adulteriis.

Post Romanam Correctionem, nihil adjiciendum superest canoni 2. cau. 32. qu. 7. Habetur iste in lib. 2. de adulter. conjugiis cap. 4. & 5. *Can. 2. cau. 32. qu. 7.*

Valde obscura esse videntur priora verba canonis 10. cau. 32. qu. 7., nisi integra Augustini sententia explicetur, qualis habetur in lib. 1. de adulter. conjug. cap. 9. ibi: *Cur ergo, inquis, interposuit Dominus caussam fornicationis, & non potius generaliter ait: quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, mœchatur, si & ille mœchus est, qui dimissa fornicante muliere alteram ducit? Credo, quia illud, quod majus est, hoc Dominus commemorare voluit. Majus enim adulterium esse quis negat uxore non fornicante dimissa alteram ducere, quam si fornicantem quisque dimiserit, & tunc alteram duxerit. Non quia & hoc adulterium non est, sed quia minus est, ubi fornicante dimissa altera ducitur. Nam simili locutione usus etiam Apostolus Jacobus ait:* (cap. 4. vers. 8.) *Scienti igitur bonum facere, & non facienti peccatum est illi. Numquid ideo non peccatum est illi etiam, qui nescit bonum facere, & ideo non facit? Utique peccatum est, sed hoc gravius, si etiam sciat, & non faciat; nec illud video nullum, quia minus, ut ergo eodem modo utrumque dicamus; sicut quicumque dimiserit uxorem excepta caussa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur, ita qui-* *Can. 10. cau. 32. qu. 7.*

cumque scit bonum facere, & non facit, peccat. Sed quemadmodum hic recte dici non potest &c. Hinc Gratianus verba sui canonis exorditur. Video hoc in loco Augustinum totum fuisse in eo, ut demonstraret, propter adulterium uxoris matrimonii vinculum non posse dissolvi, quemadmodum definitum recentioribus sæculis fuit in Concilio Tridentino can. 7. ses. 24. de ref. matr. Sane olim controversia fuit acerrima, in qua Ecclesiastici Patres præsertim Latini adversus Græcos pugnabant, difficultatem potissimam facientibus illis Christi Domini verbis Matthæi cap. 5. *Omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis caussa, facit eam mœchari, & qui dimissam ducit, adulterat.* His Augustinus ingeniosam adfinxit interpretationem, ajendo Christum Dominum fuisse potissimum sollicitum de majore, & graviore damnando scelere, quin de minore seu leviore ullam faceret mentionem. An vero Augustinus idem putaverit, se dubitationem omnem exinde amovisse, non censeo; nam ad illam interpretationem respiciens in lib. 2. Retract. cap. 57. ait: *Cupiens solvere difficillimam quæstionem, quod utrum enodatissime fecerim nescio, imo vero non me pervenisse ad hujus rei perfectionem sentio*, unde liquet, Sanctum Virum pleniorem adhuc, & clariorem interpretationem desideravisse.

Can. 11. cau. 32. qu. 7. Nihil est, quod in præsentia adjiciam ad canonem 11. cau. 32. qu. 7., quando de eo sermonem superius habui ad librum Augustini de bono conjugali, ibidem enim legitur, licet apud Gratianum laudetur tanquam depromtus ex libro de adulterinis conjugiis.

Can. 1. cau. 32. qu. 8. Canon 1. cau. 32. qu. 8. optime consonat cum editione operum S. Augustini a Maurinis adornata, scilicet cum cap. 24. lib. 1. de adulterinis conjugiis, quamvis Correctores Romani adnotaverint, nonnihil varietatis se agnovisse in vulgatis suorum temporum editionibus. Ego nihil immutandum censeo, cum apud Gratianum optima sit Augustinianæ sententiæ expressio, dum definitur, ne ad bonum quidem finem uxori ductæ posse alteram superinduci, quemadmodum nec ad bonum finem votum continentiæ semel elicitum violari non potest.

Can. 9. cau. 33. qu. 2. Argumentum Augustini in can. 9. cau. 33. qu. 2. non satis perspicue adparet, nisi & ea, quæ apud Augustinum leguntur ante verba canonis, describantur. Ita legitur in cap. 5. lib. 2. de adulter. conjug. *Postremo quæro abs te, utrum marito Christiano liceat vel secundum veterem Dei legem, vel Romanis legibus adulteram occidere? Si licet, melius est, ut ab utroque se temperet, idest & a licito illa peccante supplicio, & ab illicito illa vivente conjugio. Quod si alterutrum eligere perseverat, satius est ei facere, quod licet, ut adultera puniatur, quam id, quod non licet, ut ipsa viva ille mœchetur. Si autem quod verius dicitur &c.* Quæ sequuntur, integra apud Gratianum exhibentur.

Can. 12. cau. 33. qu. 4. Canon 12. cau. 33. qu. 4. legitur in lib. 1. cap. 12. aliis quidem verbis descriptus, sed eadem omnino retenta sententia, ibi: *Et ubi est, quod idem Apostolus nec ad tempus, ut vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit conjuges carnali fraudare invicem debito? Hoc quomodo verum erit, nisi quia nolente conjuge non licet conjugi continere?*

De

De Libro de Conflictu vitiorum, & virtutum.

Liber, qui inscribitur de conflictu vitiorum & virtutum, rejectus apud Maurinos fuit in appendicem tomi 6. operum Augustini, monentes, illum quatuor Ecclesiasticis Patribus fuisse tributum, nimirum Augustino, Leoni Magno in editione Parisiensi anni 1511., Ambrosio in editione Romana anni 1585., & denique Isidoro Hispalensi in editione Madriti anni 1599. & altera editione Parisiensi anni 1601. Addunt Maurini Monachi, se existimare, nemini ex laudatis Patribus posse opus adscribi; præsertim vero nec Augustini, nec Ambrosii, nec Leonis esse potest, quum in eo fiat mentio regulæ S. Benedicti memoratis Patribus recentioris. Conjiciunt autem potius adscribendum esse cuidam Ambrosio Autperto Monasterii S. Vincentii ad Vulturnum in Benevento Abbati. Sane scriptor ejus vitæ, quæ extat in sæculo 3. Benedictino parte 2. ad annum 778., ab eodem conscriptum fuisse librum *De conflictu vitiorum* testatur. Præterea liber ille Augustino aliisque Patribus adscriptus maximam habet styli ac sententiarum similitudinem cum commentariis ejusdem Ambrosii Autperti in Apocalypsim, ac denique ex illius opusculi lectione facile constat, non alium indicari auctorem posse, quam eum, qui monasticam vitam diu professus fuerit; etenim, ut plura alia omittam, ita legitur in cap. 16. *Si igitur sæcularibus viris ita est perniciosa cupiditatis industria, quanto magis periculosior illis, qui habitu, & conversatione jam sæculares esse desierunt, qui totum, quod vivunt, animo devoverunt*, & in cap. 18. *Si cuncta, quæ tibi Prælatus servanda committit, illibata consignas, & ne modicum quid reservandum existimas*. Et in postremo capite: *Tu igitur . . . . juxta regulam Patrum vivere semper stude, maxime autem Sancti Confessoris Benedicti. Non declines ab ea quoquam, nec illi addas quidquam, nec minuas. Totum enim quod sufficit, habet; & nunquam minus habet, cujus verba, atque imperia sectatores suos ducit ad cœli palatia*.

Ex hujus libri cap. 19. depromtus est canon 13. cau. 22. qu. 2. his verbis describendus: *Nec artificioso ingenio, nec simplici verbo oportet decipere quemquam, quia quolibet modo mentiatur, os, quod mentitur, occidit animam*. Can. 13. cau. 22. qu. 2.

Canon 20. cau. 27. qu. 1. legitur in cap. 24., ubi opponuntur præcepta luxuriæ præceptis continentiæ, induciturque luxuria matrimonium suadens, quod Deus ipse initio marem & fœminam junxerit, post quæ inducitur castitas ita loquens: *Quod in exordio generis humani ad hoc masculum, & fœminam Deum creasse profiteris, ut mutuis se amplexibus miscere deberent, omnino verissime dicis: Sed quia nubendi licentia quibusdam tribuitur &c.* Sequuntur heic verba Gratiani. Can. 20. cau. 27. qu. 1.

De Libro de Fide pactionis & consensus.

Jamdiu compertum est eruditis universis, canonem 51. cau. 27. qu. 2. falso fuisse adscriptum Augustino, sive quod nullus extet inter Sancti Antistitis opera liber inscriptus de fide pactionis, & consensus, sive quod nullibi apud Augustinum illius canonis verba legantur. Ego puto Palearum auctorem voluisse aliis verbis exhibere, quæ apud Augustinum habentur in lib. 9. de Genesi ad literam cap. Can. 51. cau. 27. qu. 2.

cap. 7., ubi ostensurus Sanctus Antistes, triplex esse nuptiarum bonum, ita scribit: *Hoc autem* (bonum) *tripertitum est, fides, proles, Sacramentum. In fide attenditur, ne præter vinculum conjugale cum altera, vel altero concumbatur. In prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In Sacramento autem, ut conjugium non separetur, & dimissus & dimissa nec caussa prolis alteri conjungatur.* His verbis abusus videtur Palearum auctor adeo, ut non solum aliam sententiam elucubraverit, sed & sententiam aliter elucubratam obscurissimis verbis involverit. Quis enim, amabo, distinguere commode possit inter pactionem, & consensum, cum non possit esse sine pactione consensus, neque consensus in proposito sine pactione? Item non video, quomodo distincta fide pactionis a fide consensus ita fidem pactionis Palearum auctor intelligat: *Est autem fides pactionis, quando aliquis promittit fidem alicui, quod eam ducet, si permiserit ei rem secum habere, vel etiam pro consensu.* Ego rem istam Glossographis explicandam relinquo, qui in emblemata explicanda operam, quantam potuerunt, maximam contulerunt. Mea parum interest in Collectoris studia incumbere, quando certo scio, nihil tale apud Augustinum reperiri. Quid vero? Tanta aliquando fuit auctoritas Gratianei operis, ut recentiores Collectores ista in codices suos traduxerint, quemadmodum liquet ex cap. 1. de sponsa duorum apud Gregorium IX., ubi & verba Gratianei canonis, & quæ Gratianeo canoni subjiciuntur, uno contextu, & quasi Augustini singula essent, exhibita fuerunt. Raimundus Pennafortensis ea depromserat non ex Gratiani codice, sed ex auctore Collectionis 1. Decretalium, non quod ita crederet apud Augustinum haberi, sed quod iis distinctionibus Scholastici adjuvare possent doctrinam suam, qualis sæculo 13. edebatur.

De Libro de Patientia.

Can.49. de pœn. dist. 3. Divisa sunt eruditorum studia in ferenda sententia de libro de Patientia, qui inter opera Augustini recensetur. Qui illum Augustino adjudicant, perpetuam exhibent, constantemque codicum omnium fidem, a qua, nisi gravissima urgeant in contrarium argumenta, non est temere recedendum. Qui e contrario eundem Augustini opus esse inficiantur, ajunt in primis, de eo libro mentionem non fieri in libris Retractationum, in quibus ceteroqui Augustinus opera sua memoravisse universa, atque adgnovisse visus est. Deinde animadvertunt, plures ibidem legi sententias, quæ Augustino tribui minime possunt. Duo hæc argumenta a priorum sententia me non dimovent; etenim nonnulla adhuc Augustini esse scimus, quorum tamen in suis Retractationum libris nullam fecit mentionem, quemadmodum sunt sermones ad populum sive homiliæ, forte quia in istis aliqua addere moliretur, emendare nonnulla, alia etiam planiore methodo explanare, quod morte præoccupatus exequi non potuit. Librum autem de patientia instar homiliæ editum esse facile percipitur ab eo, qui oculos in libellum conjiciat; neque novum est singulari titulo quasdam Augustini homilias donatas fuisse; Hinc in sermone 350. & 351. apud Maurinos extant inscriptiones *de utilitate agendæ pœnitentiæ*, & *de pœnitentiæ medicina*. Non ergo mirum erit, homiliam de patientia inscriptam in Retractationum libris non memorari. Quod vero dicitur, aliqua ibidem legi, quæ Augustino non conveniunt, adhuc opto, ut demonstretur. Vulgo in

in medium proferunt sententiam illam capitis 26., quæ habetur integra apud Gratianum in can. 49. de pœn. dist. 3. (dummodo demas vocem illam *sitim*, quæ abest in optimis exemplaribus, & loco vocis illius *Gehennæ*, hanc substituas *Gehennarum*.) Ajunt, ibi definiri, Schismaticos illos, qui aliqua, dum vivunt, patiuntur, & cum singulari animi moderatione tolerant, mitius esse post hanc vitam puniendos, licet in Ecclesiæ unitate non moriantur, quod sane dictum Augustino putant non convenire. Ego non video, quomodo ab Augustini sententia hæc dissonent, quando Augustinus aliis in locis id ipsum docuisse demonstratur. Nimirum in lib. 4. contra Julianum cap. 3. de Fabricio Infideli ita scripsit: *Minus enim Fabricius, quam Catilina punietur, non quia iste bonus, sed quia ille magis malus, & minus impius, quam Catilina, Fabricius, non veras virtutes habendo, sed a veris virtutibus non plurimum deviando*. Item in lib. de Spiritu & litera cap. 27. *Si autem hi, qui naturaliter, quæ legis sunt, faciunt, nondum sunt habendi in numero eorum, quos Christi justificat gratia, sed in eorum potius, quorum etiam impiorum nec Deum verum veraciter justeque colentium, quædam tamen facta vel legimus, vel novimus, vel audimus, quæ secundum justitiæ regulam non solum vituperare non possumus, verum etiam merito, recteque laudamus, quamquam si discutiatur, quo fine fiant, vix inveniantur, quæ justitiæ debitam laudem, defensionemve mereantur*. Hæc sane sufficere possunt, ut liber ille Augustino temere abjudicatus & sine caussa ab aliquibus esse dicatur; præsertim quod ejusdem operis auctorem se professus fuisse videatur Augustinus idem in epist. 231. ad Damasum.

De Libro de Pœnitentiæ medicina.

Laudaveram nuper libellum Augustini de Pœnitentiæ medicina, una etiam adnotaveram, non alium illum esse, quam homiliam ad populum habitam. In recentibus Maurinorum codicibus refertur inter sermones num. 351., quando olim referebatur in hom. 50. inter quinquaginta. Hinc depromtus est canon 96. de conf. dist. 4., cujus eadem fere verba Gratianus retulerat in can. 81. vers. *omnis* de pœn. dist. 4., quemadmodum superius fuit animadvertendum. Hinc præterea depromtus est canon 75. cau. 11. qu. 3., qui conjungendus est cum can. 18. cau. 2. qu. 1., siquidem Augustinus ita ajebat: *Multi corriguntur, ut Petrus, multi tolerantur, ut Judas, multi nesciuntur, donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis. Nam plerique propterea nolunt alios accusare, dum se per illos cupiunt excusare. Plerique autem boni Christiani propterea tacent, & sufferunt aliorum peccata, quæ noverunt, quia documentis sæpe deseruntur, & ea, quæ ipsi sciunt, Judicibus Ecclesiasticis probare non possunt; quamvis enim vera sint quædam, non tamen judici facile credenda sunt, nisi certis indiciis demonstrentur. Nos vero quemquam a communione &c.* Quæ sequuntur, habentur in laudato canone 18., de quo superius actum est.

Can. 96. de conf. dist. 4.

Can. 75. cau. 11. qu. 3.

De

De Libro de vera, & falsa Pœnitentia.

Librum inscriptum de vera, & falsa pœnitentia Augustino tribuerunt Gratianus, & Petrus Lombardus; quos secuti fuerunt Petrus Blesensis, Vincentius Belluacensis, & alii. Contra Trithemius, quem hodie eruditi propemodum universi sequuntur, opus illud in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis ab Augustino abjudicavit: nec injuria; etenim, ut interea silentio prætercam, quæ inferius prodenda erunt argumenta ad explicationem monumentorum Gratianeorum, squallida est styli barbaries, in qua Augustinum agnoscere non possumus. Quis dicat Augustini stylum exhibere verba illa in cap. 3. *Naaman per aquam perdidit lepram*, in cap. 4. *Petrus Dominum negavit, & a se amicos Christi excommunicavit*, in cap. 4. 6. & 7. *pœnam promittere*, & *ad Deum anxiari*, & *meliori*, *quam potest*, *confiteatur*, & alia benemulta, quæ Maurini Monachi observaverunt ex Bernardi Vindingi censura? Rem hanc in manifesto collocat, quod legitur in cap. 17., ubi Augustinus idem laudatur, ibi: *Quod quoniam vix licet, de ejus salute Augustinus potuit dubitare*; quemadmodum legitur in can. 6. de pœn. dist. 7.

Can. 5. dist. 25. Ex cap. 18. hujus libri depromtus est canon 5. dist. 25., cujus verba a Gratiano iterum referuntur in can. 6. de pœn. dist. 7. Quoniam vero verba Gratiani cum integris codicibus minime consonant, juvabit heic illa describere, prout in integris exemplaribus leguntur, ibi: *Periculosissimum est, & interitui vicinum ad mortem protrahere pœnitentiæ remedium*; deinde post aliqua. *Sed etiamsi conversus vita vivat, & non moriatur, non tamen promittimus, quod evadet omnem pœnam; nam prius purgandus est igne purgationis, qui in aliud sæculum distulit fructum conversionis. Hic autem ignis etsi æternus non fuerit, miro tamen modo est gravis; excellit enim omnem pœnam, quam unquam passus est aliquis in hac vita.* Verba illa, quæ occurrunt apud Gratianum *nec pati potest*, in eo libro desiderantur. Quamquam vero hæc Augustini revera non sint, alibi tamen adparet, Sancti Augustini sententias de Purgatorii pœnis esse conformes; nimirum in enarratione in Psalmum 37. ita legitur: *Neque in ira tua emendes me, ut in hac vita purges me, & talem me reddas, cui jam emendatorio igne non opus sit propter illos, qui salvi erunt, sic tamen quasi per ignem. Quare, nisi quia hic ædificant supra fundamentum, ligna, fœnum, stipulam? Si ædificarent autem aurum, argentum, lapides pretiosos, & de utroque igne securi essent, non solum de illo æterno, qui in æternum cruciaturus est impios, sed etiam de illo, qui emendabit eos, qui per ignem salvi erunt. Dicitur enim, ipse autem salvus erit, sic tamen, quasi per ignem. Et quia dicitur, salvus erit, contemnitur ille ignis. Ita plane, quamvis salvi per ignem, gravior tamen erit ille ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita.* Hæc integra referenda censui, ut constaret, auctorem libri de vera & falsa pœnitentia imitari voluisse Augustini sententias; deinde etiam liqueret, non esse recentioribus hæreticis lætandum, quando ideo apocryphos certos libros rejecerunt, quia in illis hæresim suam confectam agnoverint; etenim quæ ad fidem Catholicam confirmandam in apocryphis etiam libris leguntur, passim ostenduntur ex germanis Patrum doctrinis derivata fuisse.

Can. 88. de pœn. dist. 1. & Canon 88. de pœn. dist. 1. legitur in hoc ipso libro de vera, & falsa pœnitentia cap. 10. & 11., atque ibidem, quemadmodum adnotaverunt Romani Correctores,

rectores, pro voce illa *vitale* legendum est *veniale*. Ex eodem libro, imo & ex eodem capite 11., ac 12. depromtus est canon 1. de pœn. dist. 6., excepto versiculo *Sacerdos*, qui legitur in cap. 20. ibi: *Sacerdos itaque omnis, cui profertur peccator &c.* Quod ibidem traditur, Clericos nec abjici, nec restitui posse sine Romani Antistitis sententia, recentiorem sane indicat disciplinam, unde alia capitur conjectura, qua concludatur, libellum falso Augustino esse tributum. Singularia quædam etiam in istis canonibus traduntur de confessione peccatorum laico facienda, ubi Sacerdotis copia non suppetat, quod an aliquando viguerit, mihi admodum incertum videtur. Etenim si forte recentiores Scriptores aliquid in hac re tradere debuerunt, occasionem ipsis præbuerunt hæc monumenta, quæ Augustini esse putarunt; neutiquam vero quid suis temporibus usu receptum esset, testari voluerunt. Can. 1. de pœn. dist. 6.

In cap. 8. ejusdem libri leguntur priora verba canonis 4. de pœn. dist. 3., quemadmodum posteriora, quæ habentur in vers. *Continue*, leguntur in cap. 19. Quæ postremo loco Gratianus descripsit, ita sunt emendanda: *Ille igitur pœnam tenet, qui semper vindicat, quod ipse dolet*. De canone 5. eadem dist. 3. nihil est singulare, quod adnotemus: integer habetur in cap. 13. Integer etiam legitur in cap. 5. canon 32. eadem dist. 3., exceptis sequentibus verbis, nimirum ubi Gratianus scripsit: *Alio tempore illuminet cæcum .... ne desperet de se peccator .... ut quisque timeat mergi peccato.... memor est sui, qui dicit.... etiam sedentem in tenebris &c.*, in optimis exemplaribus ita habetur: *Alio tempore illuminavit cæcum ... ne desperaret de se peccator .... ut timeat quisque jungi peccato .... memor est sui, qui promisit .... etiam sedentes in tenebris &c.* Canon 42. eadem dist. 3. exhibetur in cap. 9., ubi sane notanda est subfrigida illa sententia, & quæ Augustinum minime decet in vers. *totum enim hominem*; quid enim, ut demonstretur non posse unum peccatum sine altero in homine deleri, interest an in Sabbato, an alio die Deus hominem curaverit? Can. 4. 5. 32. & 42. de pœn. dist. 3.

Jungendi simul sunt canon 45. de pœn. dist. 3. & canon 1. de pœn. dist. 5. Siquidem quæ in canone 45. describuntur ex cap. 14., melius exhibentur in vers. *timeat ergo* laudati canonis 1. Deinde in eodem canone 1. nonnulla sunt emendanda; etenim ubi Gratianus legit: *Et quanta virtus fuerit in pugnatione .... quod se virtute privavit. Nam licet .... vel intentione deteriorantur.... certus de venia, quia de omnibus modis.... prius respexit ad Abel.... impetret veniam*; in optimis exemplaribus legitur: *Et quanta victus fuerit impugnatione .... quod se virtute privavit, qua interim caruit. Nam licet.... vel intensione deteriorantur .... certus de venia, qui de omnibus modis.... prius dicit ad Abel.... impetret vitam*. Can. 45. de pœn. dist. 3 & can. 1. de pœn. dist. 5.

Denique canon 6. de pœn. dist. 7. integer legitur in cap. 17., ubi multa habentur, quæ Augustinum indicant auctorem libri minime fuisse, quemadmodum jam superius observabam. Can. 6. de pœn. dist. 7.

De Libro de Vita communi Clericorum.

Testantur Romani Correctores ad calcem canonis 4. dist. 86., inter opuscula Augustini Parmæ impressa anno 1481. esse tres sermones de communi vita Clericorum, ex quibus duo in vulgatis codicibus tomo 10. operum Augustini referuntur

tur num. 52. & 53. ad Fratres in Eremo, tertius autem refertur inter epiſtolas num. 109. & eſt epiſtola ad Seleucianam ſcripta. In editione Maurinorum priores duo habentur in tomo 5. ferm. 355. & 356., tertius habetur inter epiſtolas tom. 2. Multum ſane diſtant priores a poſtremo; etenim in prioribus vita Clericorum inſtituitur, in poſtremo non de Clericis, ſed de Monialibus inſtituendis agitur; quamobrem mirum eſt, quod Gratianus, quæ ex poſtremo opuſculo exhauriebat, ita deſcripſerit, quaſi depromta ex libris de vita communi Clericorum. Fateor quidem alium libellum Auguſtino tribui, cui titulus eſt *Regula ad Servos Dei*. Sed hodie compertum fuit eruditis, opuſculum iſtud non eſſe Auguſtini, ſed incerti cujuſdam auctoris, qui quod Auguſtinus tradiderat in laudata epiſtola ad Seleucianam de Sanctimonialibus, ſimili propemodum ſtylo, traductiſque ſententiis, viris in commune viventibus voluit accommodare. Itaque ubi de duobus primis ſermonibus agatur, ibidem Clerici inſtituuntur, qui cum olim ſegregati diu vixiſſent, Auguſtini temporibus cœperunt vitam communem inire, ut ea vitæ ratione ſibi æque, & Eccleſiaſticæ utilitati ſatius conſulerent, atque proſpicerent, quod potiſſimum in Cathedralibus Eccleſiis in uſu erat. Cum enim primis Eccleſiæ ſæculis oblationes quæcumque, ſive majoribus, ſive minoribus adminiſtris fierent, redigerentur omnes ad Epiſcoporum curam, quorum ſolertia, ſive per ſe, ſive per Æconomos, ſeu Diaconos diſtribuerentur in ſingulos, incommoda admodum erat partarum Eccleſiæ rerum per ſingulos adminiſtros facienda diſtributio; quamobrem ſalubrius viſum eſt, Clericos de oblationibus, ceteriſque Eccleſiæ in dies excreſcentibus redditibus in commune participare, unde etiam fieret, ut minor eſſet penes eoſdem Clericos rerum temporalium ſollicitudo. In his rerum adjunctis conſiſtere cœperat Auguſtini ætate diſciplina Clericorum, quos propterea in commune viventes inſtituere libellis editis voluit Sanctus Antiſtes.

Can. 4. dist. 86. Canon 4. diſt. 86. apud Gratianum deſcribitur quaſi depromtus ex libro de vita Clericorum. Verum referendus potius eſt ad epiſtolam memoratam Auguſtini ad Seleucianam, ubi de Sanctimonialibus opportune, & moderate corripiendis ita ſcribitur: *Quando autem neceſſitas diſciplinæ minoribus coercendis dicere vos verba dura compellit, ſi etiam in ipſis modum vos exceſſiſſe ſentitis, non a vobis exigitur, ut ab eis veniam poſtuletis, ne apud eas, quas oportet eſſe ſubjectas, dum nimia ſervatur humilitas, regendi frangatur auctoritas. Sed tamen petenda eſt venia ab omnium Domino, qui novit etiam eas, quas plus juſto forte corripitis, quanta benevolentia diligatis*. Hæc verba de Sanctimonialibus concepta ad Clericos Gratianus mira quadam verborum transformatione traduxit.

Can. 1. cau. 5. qu. 5. Eadem verborum transformatio adparet in can. 1. cau. 5. qu. 5. ex epiſtola ad Seleucianam ſimili modo depromto. Ibi traditur, Sanctimoniales non debere omnino diſſimulare ſororum vitia, quod ad delinquentium perditionem tenderet, ſed potius debere ſuperiori prodere ad delinquentium ſalutem, his verbis: *Nec vos judicetis eſſe malevolas, quando hoc* (ideſt vitium alterius) *indicatis. Magis quippe innocentes non eſtis, ſi ſorores veſtras, quas indicando corrigere poteſtis, tacendo perire permittitis. Si enim ſoror tua vulnus haberet in corpore, quod vellet occultari, dum timeret ſecari, nonne crudeliter a te ſileretur, & miſericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eam debes manifeſtare, ne pernicioſius putreſcat in corde?*

Can. 10. cau. 12. qu. 1. Canon 10. cau. 12. qu. 1. depromtus eſt partim ex laudato ſermone 355. uſque ad verſ. *qui habere*. Hic autem verſiculus legitur in ſerm. 356., quæ demum leguntur

leguntur in vers. *Qui non vult*, iterum referenda sunt ad sermonem 355. his verbis, quibus Gratianus erit emendandus: *Si paratus est pasci a Deo per Ecclesiam ipsius non habere aliquid proprium, sed aut erogare pauperibus, aut in commune mittere, maneat mecum. Qui hoc non vult, habeat libertatem, sed videat, utrum habere possit felicitatis æternitatem*.

Iterum ad epistolam ad Seleucianam pertinet canon 11. cau. 12. qu. 1., ubi de Sanctimonialibus sermone instituto, ita legendum est: N*on dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia vestra communia*. Et post plura: *Quæcumque in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo literas, vel quodlibet munus accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi, & oretur pro ea. Si autem deprehenditur, atque convincitur, secundum arbitrium Præpositæ, vel Presbyteri, vel etiam Episcopi gravius emendetur*. Quæ apud Gratianum sequuntur in vers. *Cum hujus*, apud Augustinum minime leguntur, sed potius nonnulla similia exhibentur in *Regula ad Servos Dei*, quam modo adnotabam perperam Augustino fuisse tributam. Inter cetera ibidem hæc habentur. *Consequens ergo est, ut etiam qui suis filiis, aut aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis aliquam contulerit vestem, sive quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiatur, sed sit in potestate Præpositi, ut in rem communem redactum, cui necessarium fuerit, præbeatur*. *Can. 11. cau. 12. qu. 1.*

Ad canonem 18. cau. 12. qu. 1. nihil est, quod singulari opus habeat adnotatione. Integer ille extat in sermone 355. *Can. 18. cau. 12. qu. 1.*

In eodem sermone 355. legitur canon 8. cau. 13. qu. 2., ubi priora verba ita erant edenda: *Siquis irascitur in filium suum &c.* Ibidem laudanda occurrit Augustini moderatio, dum repudiandas voluit Parentum oblationes, quas non religiosa charitas, sed potius odium in liberos in Ecclesiarum gratiam extorserat; qua in virtute adeo Augustinus excelluit, ut a nonnullis plus æquo de adquirendo rerum dominio sollicitis reprehenderetur, ut idem refert post verba canonis 8. ita prosecutus: *Quia ergo feci hoc in quibusdam rebus, jam volunt bonitatem meam, vel commendationem famæ meæ in aliud vertere, ut alio modo me reprehendant, quia oblationes devotorum hominum nolo suscipere. Considerent, quam multa susceperim. Quid opus est ea numerare? Ecce unum dico, Filii, Juliani hereditatem suscepi. Quare? Quia sine filiis defunctus est: Bonifacii hereditatem suscipere nolui, non misericordia, sed timore. Naviculariam nolui esse Ecclesiam Christi*. Post hæc Augustini verba statim sequuntur ea, quæ edidit Gratianus in can. 43. cau. 17. qu. 4., ubi aliud insigne moderationis exemplum profertur. Animadvertunt Maurini, pro postremis illis verbis, *non jure poli*, legendum esse *non jure Cœli* juxta optimos MSS. veteres codices. *Can. 8. cau. 13. qu. 2. & can. 43. cau. 17. qu. 4.*

Ad laudatam epistolam ad Seleucianam referendus est canon 12. cau. 32. qu. 5., ubi Augustinus docebat, non re tantum, sed intima cordis adfectione continentiam a Sanctimonialibus esse servandam. *Can. 12. cau. 32. qu. 5.*

De Regula Monachorum.

Verba canonis 7. dist. 42. apud Collectores canonum primum adparent in lib. Reginonis de Ecclesiasticis Disciplinis cap. 54., ubi cum nonnulla sub nomine Augustini tradita fuissent, ita statim sequitur: Item alibi: *In oratorio præter orandi*, *Can. 7. dist. 42.*

di, & psallendi Dei cultum penitus nihil agatur, ut nomini huic & opera jugiter impensa concordent. Hinc Baluzius in notis ad Gratianum putavit, & Burchardum, & Ivonem, quibus Collectio Reginonis tanquam exemplar haberi potuit, eadem verba Augustino tribuisse, ac tandem adtribuisse Gratianum, qui aut Burchardum, aut Ivonem sequebatur. Addit Baluzius, se eadem verba invenisse in regula Tarnatensis Monasterii cap. 15. Ego nonnulla similia invenio apud Augustinum in epist. 109., cujus hæc est inscriptio: *Objurgatio contra Sanctimonialium dissensionem*: Additur in nonnullis codicibus: *Et post increpationem earum regularis informatio*. Possidius in Indiculo ita nominat: *Sanctimonialibus objurgatio, & regula*. Ceterum verba Augustini alia sunt a verbis Gratiani, ibi: *Orationibus instate horis, & temporibus constitutis: In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod est factum, & unde nomen accepit, ut si aliquæ etiam præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sit impedimento, quæ ibi aliquid agere voluerint*. Occasio hanc epistolam scribendi hæc fuit Augustino: Nimirum quædam Sanctimoniales in electione præpositæ jurgiis Monasterium impleverant, diris inter sese contentionibus discissæ. Decebat sanctum Antistitem contendentes fæminas ad concordiam reducere, quod epistola missa peragendum voluit, una certas institutiones tradens, ad quas vitam suam universam componerent. Hinc autem liquet, non bene usum fuisse Gratianum Augustini monumento, quod cum pertineat ad Sanctimoniales, & privatum, quod in claustro positum erat, oratorium illarum, traduxit ad Ecclesias publicas Clericorum.

De Libro de Agenda cura pro Mortuis.

Ad Paullinum Nolanum Episcopum scriptus fuit Augustini liber de agenda cura pro mortuis, cujus caussam ipsemet Sanctus Antistes indicavit in lib. 2. Retract. cap. 64. ibi: *Librum de cura pro mortuis gerenda scripsi, cum interrogatus literis fuissem, utrum prosit cuique post mortem, quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepeliatur*? Jam enim veteres Ethnici peculiarem sepulturæ sollicitudinem habuerant, putantes dolere quammaxime Defunctorum Manes, quousque eorundem corpora tumulo condita non fuissent, quemadmodum liquet ex Poætis, præsertim ex Virgilio in lib. 6. Æneidos. Christiani viri, quod apud Ethnicos superstitiosum erat, in piam religionem convertentes æquissima ratione, censuerunt, animabus Defunctorum grande solatium posse exhiberi, si corpora, quibus exutæ fuerant, ad Martyrum monumenta sepelirentur. Paullinus de hac re Augustinum consuluit, qui in hoc libro respondens, scripsit quidem sepulturam per se nihil prodesse Defunctis; prodesse tamen occasione data, quia cum Christiani viventes memorias Sanctorum Martyrum frequentarent, ex sepulturis ad Cadavera Martyrum factis excitabantur quodammodo, ut pro Defunctis ibidem quiescentibus orarent Deum; ac demum tradidit, quomodo Sancti res humanas agnoscere possint, atque etiam viventibus opitulari. Hinc facile colligitur, quænam fuerit Augustini sententia in can. 19. cau. 13. qu. 2. ex cap. ult. ejusdem libri depromto, ubi Sanctus Antistes docuit, quantum allucinentur ii, qui dum vivunt, nimium sibi indulgent, sperantes futurum, ut dum obierint, a fidelibus, quibus sua ultima voluntate relinquunt, adjuventur. Quamquam enim fidelium orationes

Can. 19. & 29. cau. 13. qu. 2.

nes pro Defunctis plurimum prosint, interea tamen objurgandi erant, qui nihil sibi consulerent, dum viverent, totam spem suam in superstitum memoria collocantes. Hinc praeterea colligitur, quaenam fuerit Augustini sententia in can. 29. eadem caussa, & quaestione, ubi traditur, nihil cognosci posse a Defunctis ex iis, quae in hac mortali vita geruntur, nisi speciali quadam Dei voluntate. Verba Augustini non integra exhibentur apud Gratianum, siquidem in cap. 15. ejusdem libri, unde canon excerptus est, ita legitur: *Fatendum est, nescire quidem mortuos, quid agatur, sed dum hic agitur, postea vero audire ab eis, qui hinc ad eos moriendo pergunt, non quidem omnia, sed quae sinuntur indicare, qui sinuntur etiam ista meminisse, & quae illos, quibus haec indicant, oportet audire. Possunt & ab Angelis, qui rebus, quae aguntur hic, praesto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere judicat, cui cuncta subjecta sunt.... Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua, quae hic aguntur, quae necessarium est eos nosse, non solum praeterita, vel praesentia, verum etiam futura Spiritu Dei revelante cognoscere, sicut non omnes homines, sed Prophetae, dum hic viverent, cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quae illis esse revelanda Dei providentia judicabat. Mitti quoque ad vivos aliquos ex mortuis, sicut e contrario Paullus e vivis in Paradisum raptus est, divina Scriptura testatur, nam Samuel Propheta defunctus vivo Sauli etiam Regi futura praedixit.... Quid de Moyse dicturi sumus, qui certe & in Deuteronomio mortuus, & in Evangelio cum Elia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viventibus? &c.*

De Libro de Natura, & Divinatione Daemonum.

Librum de Natura, ac divinatione Daemonum commemoravit Augustinus in lib. 1. Retractat. cap. 30. ibi: *Per idem tempus accidit mihi ex quadam disputatione necessitas, ut de divinatione Daemonum libellum scriberem, cujus titulus iste ipse est*. Scribendi occasio haec fuit. Quidam ex Ethnicis, ut Christianos ad superstitiones traherent, ita Daemonum cultum praedicaverant, ut illis veri Dei honores, & insignia deberi jactarent, in eo praesertim, quod fama esset, Daemones divinare futura, atque ipsa intima hominum secreta aperire. De hoc interrogatus a nonnullis Christifidelibus Augustinus, rescripserat, si ea vera essent prodigia, ad veri potius Dei permittentem voluntatem, quam ad Daemonum potestatem, referri oportere. Verum heic non constitit Christianorum, Ethnicorumque contentio. Cum enim urgerent Ethnici, non videri decorum, tam excelsa miracula, quae Deo reservari congruit, Daemonibus Deo invisis perpetranda remitti, Catholici iterum Augustinum consuluerunt, ut ab ipso, quid sibi respondendum esset, acciperent. En caussam, quare Augustinus ad eam rem librum de divinatione Daemonum adornavit. Multa in hoc libro edidit Augustinus, quibus docuit, non modicam esse Daemonum Deo permittente in homines potestatem, in quo idem Sanctus Vir deinde confessus est in lib. 1. Retract. cap. 30. excessisse, quemadmodum liquet ex canone 3. cau. 26. qu. 3., qui a praecedentibus, 1. & 2., non est dividendus, quemadmodum nec divisus fuit a Gratiano; ut ita quod forte in canone 1. & 2. de Daemonum potestate dicitur paullo amplius, ex eodem Augustino moderationem accipiat in can. 3. Erat illa aetate vulgata opinio, & fama de Daemonum praestigiis, quae Ethnici decantabant, nec nisi inaniter pugnavisset

Can. 1. 2. & 3. cau. 26. qu. 3.

visset adversus vulgi diuturnam credulitatem, qui facta plurima inficiari voluisset. Erat recens oraculorum memoria, contra quæ nec viri de civili Republica optime meriti ullum verbum fecerant. Commodius visum fuit eam ob rem Augustino, si posita factorum veritate aliam viam iniret, statuendo, omnia ex permittentis Dei voluntate, non ex absoluta potestate Dæmonum accidisse; ea enim ratione satis videbatur Ethnicorum objectionibus responderi. Ceterum in libris Retractationum, ubi Augustinus, rem in sua caussa meditabatur, tanta fuisse Dæmonibus permissa inficiatus est. His præjactis facile explicatur laudatus canon 2., qui revera depromtus est ex eo Augustini libro cap. 3., ubi tamen pro illis verbis prioribus, *sciendum est hanc esse naturam Dæmonum* ita legendum est: *Dæmonum ea est natura, ut aerei corporis sensu &c.* Item in vers. *deinde*, qui legitur in cap. 5., ista verba erunt pro Gratianeis substituenda: *Quæ cum ita sint, primum sciendum est, quoniam de divinatione Dæmonum quæstio est, illos plerumque prænuntiare &c.* Præterea animadvertunt Maurini Monachi, versiculum *nonnunquam vero* legi quidem in libris editis, at vero abesse ab omnibus vetustis codicibus MSS., unde gravis suboritur suspicio de irreptione ejusdem versiculi e margine a Glossographo incerto adjecta in textum Augustini. Quod attinet ad canonem 1. admonuerunt rectissime Romani Correctores, illum tribuendum esse Rhabano potius, quam Augustino; quod si adhuc quæras, cur Augustino adscriptus fuerit, ego puto id evenire potuisse, quia Augustinus in lib. 7. de Civitate Dei cap. 35. scripserit, a Persis divinationum genus originem habuisse, quod etiam initio ejus canonis legimus; quamobrem ex similitudine sententiarum evenire potuit, ut quod Rhabani erat, Augustino etiam facile tribueretur.

SECTIO IV.

De variis epistolis ad plures directis.

De epistola ad Armentarium, Riparium, & Paulinam.

Can. 6. cau. 33. qu. 5. Jam Episcopus consecratus scripsit Augustnus epistolam ad Armentarium, & Paulinam conjuges, qui communi consensione Deo voverant continentiam, eos hortatus, ut in proposito perseverarent. Ex ea epistola depromtus est canon 6. cau. 33. qu. 5., in cujus inscriptione perperam legitur *Riparii* nomen, quod ego puto irrepsisse ex veterum Amanuensium oscitantia de prima epistolæ linea. Ita enim exorditur Augustinus: *Vir egregius filius meus Rufferius affinis vester retulit mihi, quid Domino voveritis &c.* Forte in inscriptionem irrepsit ab initio nomen Rufferii, quod deinde mutatum fuerit in nomen Riparii; corruptos autem hujusmodi codices secutus est Gratianus.

De

De epistolis ad Aurelium Episcopum.

Duæ exhibentur epistolæ ab Augustino scriptæ ad Aurelium Episcopum Carthaginensem. Prima in vetustis editionibus erat numero 64., apud Maurinos est 22. Irrepserat in Ecclesiam Carthaginensem inferendus abusus, quo sub prætextu pietatis, ac religionis Afri in Ecclesia commessationibus operam dabant immoderatis. Aurelius Augustinum adhuc Presbyterum per epistolam rogavit, ut & consiliis postulantem adjuvaret, & fusis ad Deum precibus a Deo, quod esset Ecclesiæ opportunum, impetraret. Respondit data epistola Augustinus, ex qua depromtum legimus canonem 1. dist. 44. in cujus initio deplorabat miserabilem Carthaginensis Ecclesiæ statum; dein in vers. *non ergo* prudens consilium dabat, quo nonnisi maturius in peccantem multitudinem animadverteretur; siquidem ibidem profitebatur: *Tanta pestilentia est hujus mali, ut sanari prorsus, quantum mihi videtur, nisi Concilii auctoritate, non possit.* Can. 1. dist. 44.

Altera epistola scripta est ad Aurelium ab Augustino jam Episcopo consecrato, in caussa duorum Monachorum. Nimirum fratres duo recesserant de Monasterio Augustini jurisdictioni subjecto non obtenta ab Episcopo facultate, atque ad Aurelium sacræ ordinationis caussa transiverant. Monuit Augustinus Aurelium, ne illos Clericos ordinaret; addita etiam ratione, quia non decebat, homines humilitate, & obedientia minime præstantes in Clerum assumi. Hinc depromtus est canon 36. cau. 16. qu. 1. Can. 36. cau. 16. qu. 1.

De epistolis ad Auxilium, seu Auxentium, & ad Classicianum.

Ardenti & pene igneo stylo usus est Augustinus in epistola ad Auxilium Episcopum, licet eam scripserit jam senio confectus. Cum enim Auxilius Classicianum quendam virum spectabilem, atque ejus universam familiam excommunicavisset, eo quod Classicianus cum quibusdam suæ potestati subjectis ad Ecclesiam venisset Auxilium rogaturus, ne æmulis suis, hostibusque faveret, Classicianus idem de ea re vehementer conquestus est apud Augustinum, qui statim Auxilium data epistola objurgavit, exagitavit, tradens inter cetera, nemini ferendum esse, ut propter unius culpam universa familia excommunicetur. Huc pertinet canon 1. cau. 24. qu. 3., ubi nonnulla emendanda occurrunt; siquidem in vers. *hæc enim*, ita legendum est: *Hæc enim fuit corporalis pœna, qua legimus quasdam contemtores Dei, cum suis omnibus, qui ejusdem impietatis participes non fuerunt, pariter interfectos*; item in vers. *nunquam hoc facere* ita legendum est: *Nunquam hoc facere ausus sum, cum de quorundam facinoribus immaniter adversus Ecclesiam perpetratis gravissime permoverer: sed si tibi forte, quoniam juste fiat, Dominus revelavit &c.* Adnotandum heic est, ex errore Amanuensium, vel Typographorum in ejus canonis inscriptione evenisse, ut pro nomine Auxilii scriberetur nomen Auxentii. Huc quoque pertinet canon 10. cau. 1. qu. 4., cujus Can. 1. cau. 24. qu. 3. & Can. 10. cau. 1. qu. 4.

verba

verba non Augustini sunt, sed Collectoris, qui quod uberius Augustinus scripserat in epistola sua ad Auxilium, paucis perstrinxit in canone suo. Quid apud Augustinum habeatur, huc non adfero, cum integra Augustini sententia adpareat in laudato canone 1. junctis iis, quæ modo fuerant emendanda.

Can. 87. cau. 11. qu. 3. Ad hanc eandem rem pertinet canon 87. cau. 11. qu. 3., cujus priora verba adnotant Correctores Romani se apud Augustinum non invenisse. Hodie industria Maurinorum in lucem prodita sunt ex veteri codice Trecensis Ecclesiæ continente Collectiones Cresconii, & Ferrandi Diaconi. In eo exhibetur fragmentum epistolæ Augustini ad Classicianum, quem modo ajebam cum tota familia fuisse ab Auxilio excommunicatum; illud autem ita conceptum est: *Ego propter eos, qui pro peccato unius animæ totam domum ejus, idest plurimas animas anathemate ligant, maxime ne ibi quisquam sine baptismate de corpore abscedat, & utrum non etiam de Ecclesia pellendi sunt, qui eo confugiunt, quo fidem fidejussoribus frangant, adjuvante Domino, & in Concilio nostro agere cupio, & si opus fuerit ad Sedem Apostolicam scribere, ut in his caussis, quid sequi debeamus, concordi omnium auctoritate constituatur, atque firmetur. Illud plane non temere dixerim, quod si quisquam fidelium fuerit anathematizatus injuste, potius ei oberit, qui facit, quam qui hanc patitur injuriam. Spiritus enim Sanctus habitans in Sanctis, per quem quisque ligatur, aut solvitur, immeritam nulli ingerit pœnam. Per eum quippe diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ non agit perperam.* Ex his facile constat, quo pertineant priora verba Gratianei canonis. Quæ sequuntur in vers. *Pax Ecclesiæ* referenda sunt ad librum 3. de Baptismo contra Donatistas cap. 18., ubi Augustinus ita scribebat de Christo Domino: *Sicut misit me, inquit, Pater, & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, insufflavit, & ait illis: Accipite Spiritum Sanctum, si cujus remiseritis peccata, remittentur illi, si cujus tenueritis, tenebuntur. Ergo si personam gerebant Ecclesiæ, & sic eis hoc dictum est, tanquam ipsi Ecclesiæ diceretur. Pax Ecclesiæ dimittit peccata, & ab Ecclesiæ pace alienatio tenet peccata non secundum arbitrium hominum, sed secundum arbitrium Dei, & orationes Sanctorum spiritualium, qui omnia judicant, ipsi autem a nemine judicantur. Petra enim tenet, petra dimittit, columba tenet, columba dimittit, unitas tenet, unitas dimittit.* Itaque longe distantia Augustini monumenta conjunxit in eo canone Gratianus, deceptus ex codice Anselmi Lucensis, in cujus lib. 12. cap. 66. ea omnia uno contextu descripta exhibebantur.

De epistolis ad Bonifacium Comitem.

Quatuor a Gratiano recensentur epistolæ Augustini ad Bonifacium Comitem. Fuit Bonifacius primo Tribunus, deinde Comes in Africa, qui licet armorum disciplinæ potissimum deditus esset, in Christi tamen institutionibus meditandis erat solertissimus, ac studiosissimus; quamobrem necessitudinem cum Augustino, amicitiamque contraxerat, quemadmodum liquet ex universis epistolis Augustini ad eundem directis. Occurrit in primis expendenda epistola in vetustis editionibus 50., & 185. apud Maurinos. Quæsierat Bonifacius, quid discriminis intercederet inter Arianos, ac Donatistas, a quibus ea ætate turbari res Ecclesiasticas noverat. Respondit Sanctus Antistes ita exordiens: *Laudo, & gratulor, & admiror, Fili dilectissime Bonifaci, quod inter curas bellorum, & armorum vehementer desideras ea nosse,*

nosse, *quæ Dei sunt*. Deinde postquam attigit eorum Hæreticorum discrimina, docuit, Hæreticos universos Imperiali potestate coercendos esse, præsertim quod rei immanium flagitiorum adversus Catholicos admissorum probarentur, qua occasione prudenter exposuit nonnulla de Donatistis, qui acerrime Christianos vexabant, ratus Bonifacium Ecclesiasticæ utilitati aliqua ratione pro virili consulturum. Ex hac epistola depromtus est canon 1. dist. 9., & quidem eisdem verbis, *Can. 1. dist. 9.* dummodo adnotetur, quod jam adnotaverunt Romani Correctores ad versiculum *quicumque*, leviores quasdam occurrere verborum transpositiones, retenta tamen Augustini sententia, quam commode unusquisque interpretabitur, quoties animadvertet, ibidem sermonem institutum fuisse de Imperatoribus, qui aliquandiu Christianis faverunt adversus Donatistas, aliquando vero Donatistarum fraude ac dolo circumventi visi fuerunt Donatistarum eorundem caussis præsidium adtulisse. Similem sententiam videtur alibi prodidisse Augustinus, dum scriberet adversus Donatistas in can. 98. cau. 11. qu. 3. Ex eadem epistola laudantur canones 23. *Can. 23. 24. & 25. dist. 50.* 24. & 25. dist. 50. Quoties de prioribus canonibus sermo sit, nimirum 23. & 24., illi sane Augustini non sunt, præsertim 24., ubi memoratur epistola Gregorii Magni ad Secundinum Augustino longe recentior, sed sunt adjecti a Palearum auctore, qui forte voluit quædam veluti breviaria sequentis canonis 25. præponere, paullo aliter tamen congesta, & præter Augustini propositum. Itaque ad Augustini epistolam tantum referemus canonem 25., ubi Sanctus Antistes totus erat in eo, ut adstrueret, bono pacis, atque unitatis Donatistas ad Ecclesiam revertentes in proprio ordine recipiendos esse, licet generalis regula obtineret, Hæreticos reversos ad fidem in proprium gradum restituendos non esse. Postulabant dispensationem quandam singularia illius temporis adjuncta, quemadmodum indicatur in illis postremis canonis verbis: *Detrahendum est aliquid severitati, ut majoribus malis sanandis charitas sincera subveniat*. Huc quoque pertinet Sanctio Concilii Carthaginensis vulgo IV. anni 401., quæ refertur in Codice canonum Ecclesiæ Africanæ num. 66., apud Voellum, & Justellum ibi: *Pertractatis, & considеratis omnibus, quæ utilitati Ecclesiæ convenire videbantur, annuente, atque admonente Spiritu Dei eligimus cum memoratis hominibus* (Donatistis) *quamvis de Dominici Corporis unitate inquieta dissensione præcisis leniter, & pacifice agere*. Et num. 68. *Placuit .... habere Africam magnam necessitatem propter Ecclesiæ pacem, & utilitatem, ut & ipsis Donatistis quicumque Clerici correcto consilio ad Catholicam unitatem transire voluerint, secundum uniuscujusque Episcopi Catholici voluntatem, atque consilium, qui in eodem loco gubernat Ecclesiam, si hoc paci Christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur*. His jungi posset definitio Concilii Africani, quæ habetur in cap. 1. de Parochiis apud Gregorium IX. Ad illud Concilium Africanum respiciens Augustinus certiorem reddebat Bonifacium, quanta cum clementia Catholici cum Donatistis egissent, ut illos ad unitatem revocarent; eo nimirum re adducta, ut Donatistarum revertentium gratia rigorem disciplinæ plurimum relaxarent. Hanc sane Augustini sententiam si attigisset Gratianus, non adeo laboravisset in effingendis distinctionibus ad calcem canonis 24., ut canones canonibus conciliaret; non enim regula erat, quam ibidem cum Africana Ecclesia Augustinus præstituebat, sed singularis a regula dispensatio. Unum addo, pro illis verbis canonis 25. *Sed ne forte etiam de ceteris criminibus &c.* ita legi in codicibus Augustini: *Sed ne forte etiam detectis criminibus &c.* Canon 28. cau. 12. qu. 1. pertinet

Can. 28. cau. 12. qu. 1. & Can. 3. cau. 23. qu. 7. pertinet ad diluendam avaritiæ notam, quam Catholicis Donatistæ inurebant, tradentes, Catholicos concupivisse res, & bona Donatistarum, quod ut refelleret Augustinus, primo proposuit se paratum esse ad res omnes temporales Ecclesiæ, imo etiam suas, siquas haberet, Donatistis quamlibentissime concedendas, dummodo ipsi ad unitatem Catholicam reverterentur, deinde docuit, viros Ecclesiasticos non sui, sed pauperum gratia bona temporalia possidere. Integra Augustini sententia describitur in can. 3. cau. 23. qu. 7., ad quem laudatus canon 28. est referendus. In eadem epistola legitur canon 2. cau. 23. qu. 3., exceptis illis verbis *contra hostes Ecclesiæ*, quæ in integris Augustini codicibus desiderantur. Ibi autem refertur, Maximianum Episcopum Vagiensem (alii codices nominant Bagajensem, alii Vagajensem, alii Vaginensem) auxilium petiisse a Christiano Imperatore adversus Donatistas, quod ab aliis factum fuisse idem Augustinus adnotat in laudato canone 1. dist. 9. Ex pluribus sejunctis Augustini sententiis compositus est canon 24. cau. 23. qu. 4. Initio Sanctus Antistes Cæciliani caussam discutiendam suscepit, professus se adversus Cæcilianum nolle recipere testimonia eorum, qui in hæresi Cæciliano eidem adhæserant, quod sit positum in more improborum hominum in ipsos etiam duces suos calumniari. Quod deinde sequitur in vers. *Molestus est medicus* præcedentibus minime congruit. Siquidem post multa Augustinus adversus Donatistas stylum acuit, tanquam adversus eos, qui saluberrimas leges a viris prudentissimis latas contemserant; comparatque hæreticos illos veluti furentibus, indisciplinatisque filiis, qui medico vel parenti resistunt. Hinc ita prosequitur: *Quapropter si potestate*, (ex his emendabis vers. Gratianeum *si per potestatem*) *quam per religionem, ac fidem Regum tempore, quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi, qui inveniuntur in viis, & in sepibus, idest in hæresibus & schismatibus coguntur intrare, non quia coguntur, reprehendant, sed quo cogantur, attendant. Convivium Domini unitas est Corporis Christi, non solum in Sacramento altaris, sed etiam in vinculo pacis. De ipsis sane possumus verissime dicere* (ista Gratianus omisit, gradum faciens ad alia paullo disjuncta in vers. *Theodosius*) *quod neminem cogant ad bonum; quoscumque enim cogunt, non cogunt, nisi ad malum. Verumtamen antequam istæ leges, quibus ad convivium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus & ego eram, quamvis Donatistarum rabies usquequaque sæviret, non esse petendum ab Imperatoribus, ut ipsam hæresim juberent omnino non esse, pœnam constituendo eis, qui in illa esse voluissent, sed hoc potius constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem Catholicam vel prædicarent loquendo, vel legerent constituendo, quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitrabamur, si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos* (hic prosequitur Gratianus) *promulgavit, ut quisquis eorum Episcopus, vel Clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri mulctaretur, expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent*. Postrema hæc verba Gratianus omisit, qui statim progressus est ad vers. *Si duo* ab antecedentibus valde remotum. In eo versiculo Augustinus ostendere conatur, posse hæreticos ad fidei unitatem compelli, exemplo allato illorum, qui in æde prope ruitura morantes compelli possunt ad exeundum, ejus vi, qui casum prænoscit; quod & eadem similitudine prosequitur in vers. *Quod si plurimi*. Post multa subsequitur versiculus *Si oportet* (verba illa, *inquiunt Donatistæ*, adjecta fuerunt a Gratiano), & post verba illa postrema *cooperit multitudinem peccatorum* subsequuntur apud Augustinum ea, quæ, uti diximus,

mus,

mus, habentur in can. 25. dist. 50., ex quo lucem uberiorem canonis hujus sententia accipere potest. Demum post pauca sequitur apud Augustinum Gratianeus versiculus *verum in hujusmodi*, quo magis magisque præcedentia confirmantur. Nihil est, quod dignum singulari animadversione occurrat in canonibus 42. & 43. cau. 23. qu. 4., postquam Romani Correctores eosdem ad fidem integrorum codicum exegerunt. Totus ibidem erat Augustinus, ut demonstraret, hæreticos cogi posse ad Catholicam unitatem, atque eam ob rem jure posse Ecclesiam Principum auctoritatem, & præsidia implorare. Canon 48. cau. 23. qu. 5. in veteribus Gratiani exemplaribus non parum dissonabat ab integris Augustini codicibus, hodie vero Romanorum Correctorum studio emendatus est; ibidem autem demonstrabat Augustinus, Catholicos non odio adversus Donatistas ferri, sed potius amore, ac benevolentia, ut eosdem ad Catholicam unitatem adducerent. Eandem materiem cogendorum hæreticorum ad fidei unitatem persequutus est Augustinus in can. 1. cau. 23. qu. 6., quam vel ipsius Christi Domini exemplo Paullo vim inferentis illustrabat. Si forte hoc exemplum parum aptum, & consentaneum alicui videatur, animadvertat, oportet, non ad rem probandam quasi philosophico argumento illud allatum fuisse, sed potius ad rem exornandam, uti contingere illi facile potuit, qui cum instituere deberet hominem militaribus rebus gravissime occupatum, dulciore quadam, & planiore methodo utebatur. Canon 4. cau. 23. qu. 7. olim apud Gratianum exhibebatur, quasi depromtus ex epistola Augustini ad Vincentium. Romani Correctores inscriptionem emendaverunt, substituentes epistolam ad Bonifacium. Quod adhuc observandum occurrit, pertinet ad sententiarum transpositionem; etenim versiculus, *Si autem*, item versiculus *Si corpus* describendi erant ante priora canonis verba. Scopus Augustini erat, ut responderet Donatistis, conquerentibus se propriis bonis fuisse spoliatos, suaderetque, ut ad unitatem redirent, pollicitus futurum, ut bona semel amissa recuperarent. Observandum præterea est in versiculo *In Christi ergo compagem* postremo, Gratianum nihil aliud recensuisse, quam quod initio canonis descripserat, nescio an oblitum eorum, quæ exaraverat, an inordinata monumenta ex depravatis codicibus sine discrimine derivantem.

Can. 42. & 43. cau. 23. qu. 4. — *Can. 48. cau. 23. qu. 5.* — *Can. 1. cau. 23. qu. 6.* — *Can. 4. cau. 23. qu. 7.*

Alia est Augustini ad eundem Bonifacium epistola in veteribus editionibus 70., & apud Maurinos 220., cujus scribendæ hæc occasio fuit. Bonifacius Comes votum conceperat religiosæ vitæ in monasterio ineundæ; opere tamen non implevit suasione Augustini, qui animo versans, quanta ex Comitatu Bonifacii Ecclesiæ utilitas esset accessura, eundem admonuit, ne Comitatus dignitate abdicaret. Interea Bonifacius navigationem muneris sui caussa suscipiens, captus amore cujusdam peregrinæ puellæ, eam duxit uxorem. Id Sancto Antistiti placere non potuit, qui etsi Bonifacium a Monasterio dimovisset, eum tamen in proposito continentiæ manentem laudaverat. Quamobrem epistolam ad illum misit paternarum, ita dixerim, queremoniarum plenam, in qua primo Bonifacium redarguit dissoluti voti reum, deinde uxorem illius veluti voti minime consciam excusat; denique ita Bonifacium hortatur, ut, si per uxorem liceat, vetus propositum amplectatur, secus quoad fieri possit ab inordinatis voluptatibus abstineat. Epistolæ inscriptio hæc est: *Domino filio in præsentem, & in æternam salutem Dei misericordia protegendo, & regendo Bonifacio Augustinus*. Hinc depromtus est canon 2. cau. 17. qu. 2. ita ex integris Augustini codicibus emendandus: *Audi ergo me*,

Can. 2. cau. 17 qu. 2.

imo Dominum Deum nostrum per ministerium infirmitatis meæ. Recole, qualis fueris, adhuc in corpore constituta religiosæ memoriæ priore conjuge tua, & recenti ejus obitu; quomodo tibi vanitas sæculi hujus horruerit, & quomodo concupieris servitutem Dei. Nos novimus, nos testes sumus, quid nobiscum apud Tubunas de animo, & voluntate tua fueris collocutus. Soli tecum eramus, ego, & frater Alypius. Non enim existimo tantum valuisse terrenas curas, quibus impletus es, ut hoc de memoria tua penitus delere potuerint. Nempe omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, & te in otium sanctum conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi Dei Monachi vivunt. Ut autem non faceres, quid te revocavit, nisi quia considerasti, ostendentibus nobis, quantum prodesset Christi Ecclesiis, quod agebas, si ea sola intentione ageres, ut defensæ ab infestationibus barbarorum, quietam, & tranquillam vitam agerent, sicut dixit Apostolus, in omni pietate, & castitate: tu autem ex hoc mundo nihil quæreres, nisi ea, quæ necessaria essent huic vitæ sustentandæ tuæ, ac tuorum, succintus balteo castissimæ continentiæ, & inter arma corporalia spiritualibus armis tutius, fortiusque munitus. Cum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxorem duxisti: Sed navigasse obedientiæ fuit, quam secundum Apostolum debebas superioribus potestatibus: Uxorem autem non duxisses, nisi susceptam deserens continentiam concupiscentia victus esses. Deinde post multa ita prosequitur Augustinus prope finem epistolæ: *Si enim conjugem non haberes, dicerem tibi, quod & Tubunis diximus, ut sanctitate continentiæ viveres:* Item post pauca: *Sed ut te ad istam vitam non exhorter, impedimento conjunx est, sine cujus consensione continenter tibi non licet vivere, quia etsi tu post illa tua verba Tubenensia ducere non debebas, illa tamen nihil eorum sciens innocenter tibi, & simpliciter nupsit, atque utinam posses ei persuadere continentiam, ut sine impedimento redderes Deo, quod te debere cognoscis. Sed si cum illa agere non potes, serva saltem pudicitiam conjugalem.* His exactus est ad optimos codices Gratianeus canon: quos si præ oculis prisci Glossographi habuissent, inepta, & symbolica quædam non adjecissent; etenim cum in veteribus Gratiani exemplaribus legeretur: *Navigasti, idest uxorem duxisti*, adnotaverunt illi ad marginem: *Navigasti: sicut navigans, subjicit se variis periculis, nec proprio motu regitur, sed ventis, sic habens uxorem.*

Can. 8. cau. 17. qu. 4. Alia memoratur apud Gratianum epistola Augustini ad Bonifacium Comitem numero 187. in can. 8. cau. 17. qu. 4., ubi videtur de Bonifacio conqueri Augustinus, quod reum ab Ecclesia abstraxerit, & adeo vehementer conqueri, ut eundem excommunicaret. Verum epistolam illam & Lovanienses Theologi inter spurias rejecerunt, deinde etiam Maurini Monachi, qui eandem una cum aliis ejusdem notæ in appendicem tomi 1. retulerunt hac adjecta censura: *Breviores epistolas sexdecim sub nomine Augustini & Bonifacii, prout in vetustis MSS. prænotantur, hic exhibitas repudiarunt Lovanienses Theologi, primum quia multum discrepant a vena, & stylo Augustini; deinde non recensentur a Possidio, neque ab ullo veterum citantur . . . . Itaque docti plerique censent, eas ab otioso scriptore styli exercendi caussa confictas fuisse; quorum judicio tametsi adversetur Baronius, subscribendum esse existimamus.* His ego adjicio, epistolam hanc brevissimam fuisse contra morem Augustini, qui graviter delinquentem Bonifacium fusa oratione ad pœnitentiam induxit, quemadmodum constat ex collatione laudatæ epistolæ 50. Præterea dubitari forte posset, ne integra epistolæ sententia congruat disciplinæ illius ætatis, qualis vigebat in Africa, ubi Episcopi apud publicos Magistratus pro reis graviorum

viorum criminum blande intercedebant. Id indicat Augustinus in epistola 115. ad Fortunatum Cirtensem Episcopum de quodam Faventio, qui ad Ecclesiam Hipponensem confugerat, ita scribens: *Is cum ab ejusdem possessionis Domino nescio quid sibi metueret, ad Hipponensem confugit Ecclesiam, & ibi erat, ut confugientes solent, expectans, quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret*. Item in serm. 18. de verbis Domini, ita eum adloquitur, qui reus ad Ecclesiam confugit: *Contremiscis, conturbaris, pallescis, ad Ecclesiam curris, videre desideras Episcopum, ad pedes ejus volutaris, Domine concutior, Domine in carcerem mittor, miserere mei. Ego quidem curro propter carnem tuam; utinam tu curreres propter animam tuam*. Nonnihil etiam occurrit animadvertendum in verbis canonis, quod pertinet ad historiam Nabucodonosor: non memoro verba illa, quæ detraxerunt Correctores Romani, utpote quæ in optimis Augustini codicibus desiderantur, sed memoro, quod dicitur, Regem illum fuisse *in bovem ex homine commutatum*. Non enim adeo supinum & crassum mihi fingere possum Augustinum in interpretandis sacris literis, ut germanam Sacræ Scripturæ notitiam non haberet in re ceteroqui perspicua. Non equidem ego eo eundum puto, quo ivit Tertullianus, qui apud Hieronymum in Danielem symbolicam enarrationem illam credidit, & nomine Nabucodonosor Luciferum intellexit Angelum lucis in Dæmonem transformatum; siquidem hæc interpretatio non bene meo judicio congruit cum cap. 4. Prophetiæ Danielis, præsertim ubi legitur in fine, Nabucodonosor Dei gratia restitutum fuisse, & quidem ampliore magnificentia decoratum, quod certe de Dæmone dici nequit. Illud tamen rectissime dicendum est, Regem illum non transformationem monstruosam passum fuisse; sed, uti apud Danielem legitur, fœnum quasi bovem comedisse, & cum bestiis & feris ejus fuisse habitationem. Imo & eam transformationem facile non admittunt verba illa Danielis: *Ex hominibus abjectus est, & fœnum ut bos comedit, & rore cæli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, & ungues ejus quasi avium*.

Jure potius tributa fuit Augustino alia ad Bonifacium Comitem epistola, quæ in vetustis editionibus erat 205., apud Maurinos vero 189., cujus argumentum hoc est: Bonifacius armatæ militiæ adscriptus quæsiverat ab Augustino, quæ sibi vitæ ratio ineunda foret inter actus militares, quæque conditioni suæ morum singularis honestas accommodatior videretur. Hinc Sanctus Antistes salutaria tradens præcepta Bonifacium informavit, obiter interea docens, licere Christiano viro pro desiderio publicæ tranquillitatis arma tractare. Huc pertinet canon 3. cau. 23. qu. 1., cujus verba cum optimis Augustini codicibus consonant post Romanam Correctionem. *Can. 3. cau. 23. qu. 1.*

De epistola ad Bonifacium Episcopum.

Inter numero plures, quas Augustinus scripsit, epistolas ad Bonifacium Episcopum Cataquensem, quem in epist. 143. & 149. *Sanctum Fratrem, & Coepiscopum suum* appellabat, una est, ex qua Gratianus nonnulla monumenta depromsit, nimirum numero 23. in vetustis editionibus, & 98. apud Maurinos. Quæsiverat Bonifacius ab Augustino rationem, quare infantibus baptizandis prosit parentum fides, quando tamen parentum improbitas nocere non potest. Elegans sane argumentum *Can. 8. cau. 1. qu. 4. can. 33. 76. & 129. de cons. dist. 4.*

mentum, dignum quod ab Augustino pertractaretur. Et quidem Sanctus Vir fusa oratione eam rem persecutus est, quemadmodum liquet ex canone 129. de cons. dist. 4., cum quo jungendi erunt canon 8. cau. 1. qu. 4., & canones 33. & 76. de cons. dist. 4. Non hic memoro, quæ jam Romani Correctores emendaverunt, ne actum agere videar. Tantum singulos versiculos laudati canonis 129. expendam, ut suis locis omnia accomodentur, atque, prout jacent apud Augustinum, exhibeantur. Initio canonis Augustinus indicat quæstionem sibi a Bonifacio propositam, & mystica quadam explicatione resolvit, ajendo, filios baptismate regeneratos quasi personam immutare, unde paternus & filialis nexus quodammodo dissolvatur, ne paterna vitia illis nocere possint. Cum postremis primi versiculi verbis jungendus erit canon 8. cau. 1. qu. 4., cum utrobique eadem recenseantur, nonnullis tamen in canone 8. adjectis, quæ in can. 129. desiderantur. Post pauca sequitur apud Augustinum versiculus *Quomodo itaque*; ubi tamen legendum est *Quando itaque*; sed ante ipsum collocandus erat versiculus *Regenerans*, etenim apud Augustinum ita legitur, ut subsequatur verba laudati canonis 8. & præponatur verbis laudati vers. *Quomodo itaque*. Hinc statim subsequitur versiculus *Potest enim*. De versiculo *Verumtamen* nihil adiicio, quoniam consonat cum integris Augustini exemplaribus. Pergo potius ad versiculum *Nec te*, cujus sententia apud Gratianum paullo videtur obscura. En Gratianea verba: *Nec illud te moveat &c, & infra: Celebrantur enim per eos necessaria ministeria.* Quæ hoc in loco desunt apud Gratianum, supplenda sunt ex can. 33. eadem dist. 4., post cujus canonis verba ita prosequitur Augustinus: *Celebrantur enim per eos necessaria ministeria, & verba Sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest. Spiritus autem ille sanctus, qui habitat in sanctis, ex quibus una illa columba deargentata charitatis igne conflatur, agit quod agit etiam per servitutem aliquando non solum simpliciter ignorantium, verum etiam damnabiliter indignorum.* Post hæc statim jungendus est versiculus *Offeruntur*, & paucis interjectis versiculus *Difficillimum*; in quo quæritur, quomodo parvulus dici possit credere, sive fidem habere, dum ejus animus, & voluntas non est in comperto. Augustinus deinde respondet in vers. *Ecce facio*, cujus verba minus integra apud Gratianum descripta sunt, quemadmodum & verba subsequentis versiculi, ita a Gratiano exarati: *Itaque parvulum &c. & infra*. Supplenda hæc erunt, ut conferenti statim liquet, ex can. 76. eadem dist. 4. Itaque vult Augustinus, dici non solum fidem habere eum, qui actum fidei elicit, sed & eum, qui Sacramentum suscipit, in quo fidei symbolum est, non absimili ratione, qua Christus quotannis Paschali tempore resurgere dicitur, quatenus resurrectionis symbolum exhibetur; atque hæc est sententia laudati versiculi *Ecce facio*, post cujus postrema verba magis magisque ita collocat in aperto sententiam suam Augustinus: *Nonne semel immolatus est Christus in se ipso, & tamen in Sacramento non solum per omnes Paschæ solennitates, sed omni die populis immolatur, nec utique mentitur, qui interrogatus eum responderit immolari. Si enim Sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum Sacramenta sunt, non haberent, omnino Sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum Sacramentum Corporis Christi Corpus Christi est, Sacramentum Sanguinis Christi Sanguis Christi est, ita Sacramentum fidei fides est. Nihil est autem aliud credere &c.* Heic sequuntur apud Augustinum, quæ legimus in laudato can. 76. usque ad illa verba: *Ad celebrationem*

lebrationem pertinet Sacramenti, post quæ paucis interjectis leguntur ea, quæ legimus in vers. *Itaque Parvulum &c.* Denique post illa verba *Sacramentum percipiendo*, quæ extant in can. 76., collocanda sunt verba versiculi postremi canonis 129. a vers. *Cum autem homo*, usque in finem.

De epistola ad Casulanum.

Romanus quidam civis, qui exinde *Urbici* cognomento appellatus est, dissertationem ediderat adversus Romanæ Urbis consuetudinem, juxta quam sabbato nulla jejunia celebrabantur, ostensurus sabbato esse jejunandum: quæcumque tamen protulerat argumenta inania admodum erant, cum potius inveheretur adversus immoderatas nonnullorum comessationes atque ebrietates, quam jejunii necessitatem demonstraret. Simplicioribus quibusdam ea dissertatio grave negotium facessebat, eamque ob rem proni ad schismata, aut dissidia adversus Romanam Ecclesiam reddebantur. Hinc Casulanus quidam Presbyter occasionem arripuit consulendi Augustinum, ut perspicue acciperet, quid esset de sabbati jejunio sentiendum. Prudentissime Augustinus rescripsit in epistola, quæ in vetere editione erat 86., nunc extat apud Maurinos 36., docens sabbati jejunium, neque improbari posse per se, neque generaliter in Ecclesia præcipi, sed maximas in ea parte esse variarum Ecclesiasticarum consuetudinum vires. En verba Augustini, quæ Can. 7. in aperto collocant sententiam canonis 7. dist. 11. ex eadem epistola depromti. dist. 11. *Quod ergo me consulis, utrum liceat sabbato jejunare, respondeo: Si nullo modo liceret, profecto quadraginta continuos dies nec Moyses, nec Elias, nec ipse Moyses jejunasset. Verum ista ratione concluditur, etiam dominico die non illicitum esse jejunium. Et quisquis tamen hunc diem jejunio decernendum putaverit, sicut quidam jejunantes sabbatum observant, non parvo scandalo erit Ecclesiæ: nec immerito: in his enim rebus, de quibus nihil certi statuit Divina Scriptura, mos populi Dei, & instituta majorum pro lege tenenda sunt*. Quæ apud Gratianum subsequuntur in vers. *Et sicut*, apud Augustinum desiderantur a Collectoribus ex aliis forte Ecclesiasticis depromta monumentis.

Ex eadem epistola ad Casulanum laudavit Gratianus canonem 80. cau. 11. Can. 80. qu. 3., cujus priora verba apud Burchardum lib. 16. cap. 12. laudantur sub hac cau. 11. inscriptione: *Ex dictis S. Augustini*, & posteriora sub Augustini nomine in cap. 1. qu. 3. de falsis apud Gregorium IX. Verum facile est demonstrare, integrum canonem referendum esse ad Isidorum Hispalensem, qui in lib. 3. sententiarum cap. 55. ita scribebat: *Qui metu potestatis veritatem occultat, ejusdem veritatis iracundiam sibi cœlitus provocat; quia plus pertimescit hominem, quam divinam trepidat indignationem*. Et paullo superius in eodem capite: *Unum pene crimen habent, & qui falsitatem promit, & qui supprimit veritatem, quia ille obesse vult, & iste prodesse non vult*.

De

De epistola ad Clerum, & Populum Hipponensem.

Clericus quidam nomine *Spes* ex Collegio Augustini accusatus de gravissimo crimine a Bonifacio Collegii ejusdem Presbytero in Bonifacium accusatorem crimen retorsit, ita ut non adpareret, uter dicendus esset criminis reus. Prudenter eam caussam tractari voluit Augustinus, ac primo curavit, ne crimen illud sive Spei, sive Bonifacio tribuendum in vulgus proderetur, & clanculum utrique jussit, ut ad sepulchrum S. Felicis Nolani procederent, ut miraculo res transfigeretur. Non tamen diu latere potuit factum, cum Hipponensis populus de utroque, praesertim vero de Bonifacio, male sentiret, ac proinde Bonifacii nomen Bonifacio ipso consentiente e Cathalogo Sacerdotum deletus est, quousque liquidius apud omnes de veritate constaret. Ast interea non destitit Augustinus pro officio Clerum simul, ac populum admonere, ne temere judicarent, neve ob paucorum delicta ceteri peccandi occasionem arriperent; quod quidem data epistola fecit, in veteribus editionibus 137., apud Maurinos 78., sub hac inscriptione: *Dilectissimis fratribus; Clero, senioribus, & universae plebi Hipponensis Ecclesiae.* Ex hac epistola depromtus est canon 9. dist. 47., ubi docet Augustinus, facile commoveri populum non debere, ex eo quod in Collegio Clericorum aliquis fuerit gravioris cujusdam criminis reus. Ad eandem praeterea epistolam pertinet canon 12. cau. 2. qu. 1., quem jam alibi adnotabam falso adscriptum Sancto Ambrosio fuisse. Verba Augustini de Bonifacio criminis accusato haec sunt: *Quapropter cum ego noluissem hunc gravissimum dolorem cordis mei vobis praeferri in notitiam, ne vos atrociter, & inaniter contristando turbarem, fortassis ideo Deus noluit vos latere, ut nobiscum orationibus incumbatis, ut quod ipse in hac causa novit, nos autem nosse non possumus, etiam nobis manifestare dignetur. Nomen autem Presbyteri &c.* Hic sequuntur ea, quae descripsit Gratianus, ubi cum memoratur quaedam Concilii sanctio, intelligendum est Concilium Carthaginense vulgo III. anni 397. Post verba laudati canonis 12. ita prosequitur Augustinus: *Bonifacius tamen hanc humilitatem suscepit, ut nec literas acciperet, quibus in peregrinatione honorem suum quaereret, ut in eo loco, ubi ambo ignoti sunt, circa ambos aequalitas servaretur. Et nunc, si vobis placet, ut nomen ejus non recitetur, ne iis, qui ad Ecclesiam accedere nolunt, sicut ait Apostolus, demus occasionem quaerentibus occasionem, non erit nostrum hoc factum, sed eorum, quorum caussa fuerit factum. Quid enim obest homini, quod ex illa tabula non vult eum recitari humana ignorantia, si de libro vivorum non eum delet iniqua conscientia?* Postrema haec verba retulit Gratianus in can. 50. cau. 11. qu. 3. Nemo autem ex hac epistola occasionem arripiat carpendi Augustinum, quod forte Divino miraculo voluntatem Dei tentandam voluerit; quamquam enim dici posset, singulari Dei afflatu virum sanctissimum id fecisse non sane novo, & inaudito exemplo, attamen adhuc suspicari licet, non omnino spem singularis prodigii ab Augustino habitam fuisse, sed potius sperasse Sanctum Antistitem futurum, ut contendentes Clerici ad sepulchrum Sancti Felicis accedentes veritatem criminis sponte faterentur, & alter alterum ab illata calumnia liberaret, motus eo sincero testificandae veritatis animo, quem excitare solent pie religioseque susceptae ad Sacra Templa, vel Martyriorum Ecclesias peregrinationes.

Can. 9. dist. 47.

Can. 12. cau. 2. qu. 1. & Can. 50. cau. 11. qu. 3.

De

De epiſtolis ad Donatum Presbyterum, & ad Donatum Proconſulem.

Defecerat apud Donatiſtas Donatus quidam Presbyter ex Hipponenſi Auguſtini Eccleſia; quo tempore Imperatoriæ quædam leges editæ fuerant, quibus adacti fuerant Donatiſtæ, ut ad Catholicam reverterentur unitatem. Inter ceteros Donatus invitus, & tota animi contentione reluctans ad Eccleſiam reductus fuit, ad quem propterea paterno zelo plenam epiſtolam ſcripſit Sanctus Epiſcopus, quæ in veteribus editionibus erat numero 204., nunc apud Maurinos 173. Ex eadem depromtus eſt canon 38. cau. 23. qu. 4., quem Romani Correctores emendatum omnino exhibuerunt; ad eundem autem referendus eſt canon 54. eadem cau. & qu., cum illius quamdam conciſam contineat, & compendio breviatam ſententiam. *Can. 38. & 54. cau. 23. qu. 4.*

Alter eſt Donatus, ad quem ſcripta eſt Auguſtini epiſtola, in vetuſtis editionibus 127., & 100. apud Maurinos. Is fuit Africæ Proconſul, qui Imperatoris mandatis obtemperans Donatiſtas hæreticos pœnis aſperrimis affligebat, quem propterea monuit Auguſtinus, ut in ipſa ſeveritate moderationem ſervaret, ne illorum corpora occidendo animas adduceret in æternum interitum, ſed potius ita vexaret, ut ad Eccleſiæ unitatem adduceret. Huc pertinet canon 3. cau. 23. qu. 5., ubi quædam omiſſa fuerunt a Gratiano, quæ ſi recenſeantur, clariorem reddent Auguſtini ſententiam. Itaque poſt ea verba *ne facias obſecramus*, iſta ſubſequuntur in epiſtola Auguſtini: *Neque enim vindictam de inimicis in hac terra requirimus; aut vero ad eas anguſtias animi nos debent coarctare, quæ patimur, ut obliviſcamur, quid nobis præceperit, pro cujus veritate ac nomine patimur, diligimus inimicos noſtros, & oramus pro eis. Unde ex occaſione &c.* *Can. 3. cau. 23. qu. 5.*

De epiſtola ad Ecditiam.

Ecditia religioſa quidem, ſed minus prudens fæmina pietatis fervore correpta ignorante marito non ſolum continentiam voverat, ſed & vidualem veſtem induerat, omniaque bona ſua, plura etiam ex familiaribus, in pauperum eleemoſynas exhauſerat. Hanc graviſſime corripuit Auguſtinus in epiſt. in veteribus editionibus 199., & 262. apud Maurinos, ex qua depromti ſunt canones 4. & 5. cau. 33. qu. 5., qui ut recte explicentur, hujus epiſtolæ tenor expendendus erit. Initio ita ſcribebat Auguſtinus: *Omitto, quod ipſam continentiam illo nondum volente non ſecundum ſanam doctrinam te ſuſcepiſſe cognovi*, poſt quæ tradebat, id nulla ratione fieri potuiſſe, adferens ad eam rem verba Apoſtoli Paulli, quibus innuitur, mulierem non habere ſui corporis poteſtatem, deinde ita proſequens: *Secundum hæc verba Apoſtolica, etiamſi ſe vir continere voluiſſet, & tu noluiſſes, debitum tibi reddere cogeretur, & illi Deus imputaret ad continentiam, ſi non ſuæ, ſed tuæ cederet infirmitati, ne in adulterium caderes* (referuntur hæc initio canonis 5.) *maritalem tibi concubitum non negaret, quanto magis te, quam magis ſubjectam eſſe decuerat, ne* *Can. 4. & 5. cau. 33. qu. 5.*

ipse quoque in adulterium diabolica sententia traheretur, in reddendo hujusmodi debito voluntati ejus obtemperare convenerat? Sed hoc, ut dixi, omitto, quoniam postea tibi nolenti sibi ad reddenda debita conjugalia consentire, ad eadem continentiæ pacta ipse consensit, & tecum continentissime diu vixit, suoque consensu a peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te absolvit. Non ergo jam in tua caussa ista vertitur quæstio, utrum redire debeas ad concubitum viri; quod enim Deo pari consensu ambo voveratis (hinc exorditur Gratianus in can. 4.) *perseveranter usque in finem reddere ambo debuistis, a quo proposito si lapsus est ille, tu saltem instantissime persevera, quod te non exhortarer, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuisses ejus assensum, numerus te nullus defendisset annorum, sed post quantumlibet tempus* (hæc omittuntur a Gratiano) *me consuluisses, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus; uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir, de qua potestate sic tibi jam permiserat continentiam, ut eam tecum & ipse susciperet. Sed illud est, quod minus te observasse contristor, quia tanto humilius, & obedientius ei obsequi in domestica conversatione debuisti, quanto ille tibi religiosius rem tam magnam etiam imitando concesserat. Non enim quia pariter temperabatis &c.* Hic rursum prosequitur Gratianus in can. 4., ubi licet nonnulla identidem omissa fuerint, perspicua tamen exhibetur Augustini sententia. Unum adjicio, quod pertinet ad canonem 5. vers. *Quisquis igitur*: nimirum iste versiculus non ea in epistola legitur, sed in enarratione in Psalmum 147. ad illa verba, *ante faciem frigoris ejus quis sustinebit?* Ibi autem hortatur Augustinus fideles, ut per bona opera securi expectent Christi judicis adventum, atque ea occasione ex doctrina Apostoli tradit, homines non gaudentes mundi rebus perfrui debere, & qui uxores habent, ita se gerere, ac si non haberent. Ex quibus aperte liquet, verba ejusdem versiculi parum Gratiani proposito congruere.

De epistola ad Emeritum.

Vir summa eruditione præstans erat Emeritus, abusus tamen doctrina sua, in concitando ardentius Donatistarum schismate, in quod ipse descenderat. Eum cum reprehendere vellet Augustinus eximiæ prudentiæ Episcopus, per epistolam salutavit, quæ in veteribus editionibus erat 164., nunc 87. apud Maurinos, illius scientiam laudans, interea vero caussam exposcens, cur ab unitate Ecclesiæ defecisset, & gravia subjiciens oculis argumenta ad doctrinam Donatistarum improbandam. Aureum est epistolæ exordium his verbis: *Ego cum audio quenquam bono ingenio præditum, doctrinisque liberalibus eruditum, quamquam non ibi salus animæ constituta sit, tamen in quæstione facillima sentire aliud, quam veritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, & cum eo colloqui, & si id non possum, saltem literis, quæ longissime volant, attingere mentem ejus, atque ab eo vicissim attingi desiderio. Sicut te esse audio talem virum, & ab Ecclesia Catholica, quæ, sicut S. Spiritu prænuntiata est, toto orbe diffunditur, discerptum doleo, atque*
Can. 34. cau. 1. qu. 1. *seclusum, quam ob caussam nescio &c.* In hac epistola legitur canon 34. cau. 1. qu. 1., atque in ea parte, ubi docet Augustinus, Donatistas posse reverti ad Ecclesiam,
Can. 3. cau. 23. qu. 3. quin tamen necessarium sit, ea recipi ab iis Sacramenta, quæ apud hæreticos recepissent. In eadem etiam legitur canon 3. cau. 23. qu. 3., ubi respondit Augustinus

gustinus Donatistis conquerentibus se a Catholicis affligi interveniente Principum potestate, quando tamen se nihil tale adversus Catholicos egisse profitebantur. Ea occasione duo tradidit Sanctus Vir; primum, Catholicos ad potestatem Principum confugisse, non ut nocerent, sed ut se tuerentur & sua; alterum, Principes a Deo esse majestate donatos, ut ea utantur ad tuendam Dei religionem, & facinorosos homines atque irreligiosos coercendos. Romani Correctores jam adnotaverunt, adjiciendam fuisse particulam *non* Gratianeis exemplaribus juxta optimos codices Augustini.

De epistola ad Eudoxium.

Eudoxius quidam Presbyter, atque in Capraria Insula Clericorum Collegio Praefectus nimio delitescens otio utilitatem Ecclesiae negligebat. Eum hortatus est Augustinus, ut otio non ad ignaviam, sed ad pietatis opera uteretur; eaque occasione ceteros fratres in collegio consistentes admonuit, ut Ecclesiae utiles sese exhiberent. Epistolae, quae in veteribus editionibus erat 81., nunc apud Maurinos 48., haec est inscriptio: *Domino dilecto, & exoptatissimo fratri Compresbytero Eudoxio, & qui tecum sunt, fratribus Augustinus, & qui mecum sunt, fratres, in Domino salutem*. Ex hac epistola depromtus est canon 30. cau. 16. qu. 1., de quo nihil singulare adnotandum occurrit. Can. 30. cau. 16. qu. 1.

De epistola ad Eusebium.

Quisnam fuerit Eusebius ille, ad quem directa est epistola Augustini in vetustis editionibus 169., & 35. apud Maurinos, eruditi viri se ignorare professi sunt. Eum appellat Sanctus Antistes *Dominum eximium, meritoque suscipiendum, & dilectissimum fratrem*. Ex eo quod ea epistola ab Augustino jam Episcopo scripta fuerit, facile conjicere possum & Episcopum Eusebium fuisse, sive quod *Frater* vocetur, sive quod ab Augustino in Ecclesiastica caussa arbiter fuerit constitutus. Argumentum epistolae hoc est. Scissa erat in duas partes diro schismate Ecclesia Hipponensis opera Donatistarum ibidem consistentium, Catholicis praesidente Augustino, Donatistis Proculejano. Summa tunc moderatione Augustinus utebatur; propterea ubi intra suos limites consisterent Donatistae, remissius cum illis agebat prudenti quadam dispensatione; quum vero confines suos excederent, nimirum conarentur, ut Catholicos in sui perfidiam traherent, invicto zelo remedium gliscenti malo gravissimo meditabatur. Fuit tunc Subdiaconus quidam moribus corruptissimis, qui a Catholicis ad Donatistas deficiens immanibus, publicisque criminibus cuncta turbabat; quod aegre ferens Augustinus non cum Proculejano rem voluit proprio studio per se componere, sed potius ad Eusebium scripsit, ut ipse caussae susciperet arbitrium, & admoneret Proculejanum, ut Clericos sui schismatis in officio contineret. His positis facile intelligitur sententia canonis 39. cau. 24. qu. 1., cujus verba ex integra epistola ita supplenda sunt, atque emendanda. *Subdiaconus quondam Spaniensis Ecclesiae vocabulo Primus, cum ab accessu indisciplinato sanctimonialium probiberetur, atque ordinata, & sana praecepta contemneret,* Can. 39. cau. 24. qu. 1.

a clericatu remotus est; *& ipse irritatus adversus disciplinam Dei transtulit se ad illos* (videlicet ad Donatistas) *& rebaptizatus est*. *Duas etiam sanctimoniales concolonas suas* (aliquot MSS. codices veteres habent : *cum colonis suis*) *de fundo Catholicorum Christianorum*, *sive idem transtulit*, *sive illum sequutæ etiam ipsæ tamen rebaptizatæ sunt*, *& nunc cum gregibus circumcellionum inter vagabundos greges fæminarum in detestabilis vinolentiæ baccationibus superbus exsultat*. *Et hoc fortasse Proculejanus ignorat*. *Ergo per tuam gravitatem*, *atque modestiam eidem in notitiam perferatur*, *jubeat eum propter inobedientiam*, *& perditos mores a sua communione removeri*. *Etenim ego*, *si Domino placet &c.* Quæ sequuntur in epistola, eadem omnino sunt, quæ descripsit Gratianus. Unde liquet eo collimasse Augustinum, quo suaderet, ut quemadmodum Catholici, ita hæretici delinquentes suos ad publicam fovendam tranquillitatem, quod fieri per tempora posset, coercerent.

De epistola ad Festum.

Can. 25. cau. 23. qu. 4. Vix est, quod dignum animadversione videatur, ad epistolam Augustini ad Festum in vetere editione 167., apud Maurinos 89. Totus ibidem est Augustinus, ut tradat, Donatistas esse gravissime coercendos, quoniam pluribus vexationibus Ecclesiam turbabant. Festum autem ad id præcipue hortatur, quia Festus idem jam literas adversus Donatistas scripserat, quibus tamen non omnino Donatistæ paruerant. Ex hac epistola depromtus est canon 25. cau. 23. qu. 4., ubi addenda esse videntur, quæ Gratianus omisit : etenim post illa verba: *Sed ambo sanati gratulantur*, hæc subsequuntur apud Augustinum. *Denique non sicut putant*, *& sicut jactant*, *tales eos suscipimus*, *quales fuerunt*, *sed omnino mutatos*, *quia esse Catholici non incipiunt*, *nisi hæretici esse destiterint*, *neque enim &c.*

De epistola ad Fortunatianum.

Can. 10. dist. 9. Acriter objurgaverat Augustinus Episcopum quendam, qui visus fuerat tradidisse, Deum quasi corporeum corporeis oculis cerni posse, juxta hæresim Antropomorphitarum. Reprehensus Episcopus asperis verbis Augustino respondit, & veterum Patrum testimoniis, quod dixerat, confirmare conatus est. Nihil hinc antiquius fuit Augustino pacis amantissimo, quam in gratiam, amicitiamque Episcopi illius redire, quamobrem epistolam scripsit ad Fortunatianum Episcopum Siccensem, ut ejus interventione discissi animi reconciliarentur. Ea epistola in vetustis editionibus erat 111., & apud Maurinos est 148., ibi autem docet data occasione Sanctus Vir modum, quo in cœlesti, quam speramus, Patria Deus a nobis videbitur, & subjicit interea quorundam exempla, qui hallucinati sunt gravissime, dum legentes in sacris literis humana membra Deo quodammodo adscribi, de Deo tanquam de corpore cogitaverunt. Huc pertinet canon 10. dist. 9., cujus verba cum Augustini epistola penitus consonant.

De

De epistola ad Fortunatum.

Quamquam inter epistolas Augustini una ad Fortunatum scripta reperiatur, in vetustis editionibus 230., apud Maurinos 115., ad illam tamen minime pertinent, quæ eo nomine a Gratiano commemorantur. Quod in primis spectat canones 21. & 36. de conf. dist. 4., adparent isti apud Ivonem uno spiritu juncti in parte 1. Decreti cap. 191. Nimirum, quæ Gratianus retulit in can. 21. collocantur post illa verba canonis 36. *Et stirpe venientes*; item post verba ejusdem canonis 21. ita collocata subsequitur versiculus *Nam cum illa historia* in laudato can. 36. Apud Ivonem hæc habetur inscriptio: *Augustinus in libro ad Fortunatum.* Ego puto & Gratianum & Ivonem ex alio auctore, quam ex Augustino, ea depromsisse, & nomen Augustini ideo adposuisse, quod illud adjectum vidissent in marginalibus incerti auctoris notis: Cujus suspicionis conjecturam ex eo gravem capio, quod nonnulla consimilia tractata ab Augustino fuerint in disputatione habita contra Fortunium quendam Donatistam, (qui in lectione MSS. veterum sunt versati facile percipiunt, quomodo contigerit, ut pro nomine *Fortunii* legi scribive ab aliis potuerit nomen *Fortunati*) quem idem Augustinus memoravit in epist. ad Eleusium, & Glorium apud Maurinos 44., ubi inter cetera demonstratur, in administratione Sacramenti Baptismatis administri qualitates parum attendi oportere. Sane quod attinet baptismum a Laico in extrema necessitate collatum, similia quædam traduntur ab Augustino in lib. 2. contra epistolam Parmeniani cap. 13. ibi: *Quamquam etsi Laicus aliquis pereunti dederit necessitate compulsus, quod cum ipse acciperet, quomodo dandum esset, addidicit, nescio, an pie quisquam dixerit esse repetendum: nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est; si autem necessitas urgeat, aut nullum, aut veniale delictum est. Sed etsi nulla necessitate usurpetur, & a quolibet cuilibet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis recte dici possit illicite datum.* Can. 21. & 36. de cons. dist. 4.

Verba canonis 37. de conf. dist. 4. primum adparent apud Burchardum in cap. 16. lib. 4. sub hac inscriptione: *Ex dictis Augustini*, deinde similiter apud Ivonem in parte 1. Decreti cap. 211., ubi tamen nonnulla aliter describuntur, quam apud Gratianum, quemadmodum jam Romani Correctores animadverterunt. Plane ea verba habentur in libro de Ecclesiasticis Dogmatibus, quem superius observabam non esse germanum Augustini opus, sed potius hominis Pelagiani. Can. 37. de cons. dist. 4.

De epistola ad Glorium, Eleusium, & alios.

Effrænis Donatistarum impudentia, qua pertinaciter ipsi licet pluries a Catholicis viris convicti in schismate permanebant, in caussa fuit, ut crebro adversus eos Augustinus declamaret, qua publicis sermonibus, qua privatis ad varios missis epistolis. Declamavit autem inter cetera in epistola olim 162., & 43. apud Maurinos, cujus hæc est inscriptio: *Dominis dilectissimis, & merito prædicandis Fratribus, Glorio, Eleusio, Felici, Grammatico* (aliqui codices habent *Felicibus Grammaticis*) *& ceteris omnibus, quibus hoc gratum est, Augustinus*. Quoniam vero Can. 29. cau. 24. qu. 3.

viri

viri illi *Fratres* ab Augustino appellantur, jure auguramur, eos in Episcopali gradu fuisse constitutos. Prima ejusdem epistolæ verba eadem sunt cum iis, quæ recensuit Gratianus in canone 29. cau. 24. qu. 3. post Romanam Correctionem, ubi mens Sancti Doctoris ea est, ut velit, eos, qui veritatem edocti a Donatistarum erroribus desciverunt, non hæreticos appellandos esse, sed eos tantummodo, qui pluries convicti, in erroribus contumaces perstiterunt.

De epistolis ad Januarium.

Duæ sunt apud Augustinum epistolæ ad Januarium scriptæ, qui in aliquibus MSS. codicibus testimonio Maurinorum notarius appellatur. Prior est apud Maurinos 54., in veteribus editionibus 118., posterior apud Maurinos 55., in veteribus editionibus 119. In priore Augustinus respondit Januario interroganti, quid agendum in iis caussis sit, in quibus non constans & uniformis adparet Ecclesiarum omnium disciplina. Prudenter ajebat Sanctus Antistes, in iis moribus unius-
Can. 11. dist. 12. cujusque Provinciæ esse indulgendum; quo spectat canon 11. dist. 12. hodie a Romanis Correctoribus emendatus. Illud adhuc animadvertendum superest in illis verbis *contra bonos mores injungitur*, quod observaverunt Maurini, nimirum in aliquibus MSS. ita legi: *contra bonos mores esse convincitur*. Quædam præterea sunt apud Gratianum omissa, quæ ad integram exhibendam Augustini sententiam adjicienda videntur: siquidem post illa verba canonis *indifferenter est habendum*, ita habetur apud Augustinum: *Et propter eorum, inter quos vivitur, societatem servandum est. Credo te aliquando ex me audisse, sed tamen etiam nunc commemoro. Mater mea Mediolanum me consecuta invenit Ecclesiam Sabbato non jejunantem. Cœperat turbari, & fluctuare, quid ageret. Cum ergo talia non curabam, sed propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium. Respondit mihi, nihil se docere me posse, nisi quod ipse faceret, quia si melius nosset, id potius observaret. Cumque ego putassem, nulla reddita ratione, auctoritate sola sua nos voluisse admonere, ne Sabbato jejunaremus, subsecutus est, & ait mihi: Cum Romam venero, jejuno Sabbato, cum hic sum, non jejuno. Sic etiam tu &c.* Ad hanc eandem epistolam pertinet canon
Can. 84. vers. ult. de pœn. dist. 1. 84. vers. ult. de pœn. dist. 1. Videlicet expendens Augustinus varias Ecclesiarum disciplinas exemplum adferebat aliquorum, qui quotidie ad Eucharisticum Sacramentum accedebant, quando alii ob reverentiam in Sacrosancta Mysteria raro idem Sacramentum suscipiebant, ita edisserens: *Dixerit aliquis, non quotidie accipiendam Eucharistiam. Quæsieris quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies, quibus purius homo, continentiusque vivit, quo ad tantum Sacramentum dignus accedat. Qui enim manducaverit indigne, judicium sibi manducat, & bibit. Alius contra. Imo, inquit, si tanta est plaga peccati, atque impetus morbi, ut medicamenta talia differenda sint, auctoritate Antistitis debet quisque ab altario removeri ad agendam pœnitentiam, & eadem auctoritate reconciliari.* Et post pauca: *Rectius inter eos fortasse quispiam dirimit litem, qui monet, ut præcipue in Christi pace permaneant; faciat autem unusquisque, quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum.* Duo ex his Augustini verbis deducuntur: Primum est, versiculum postremum Gratianei canonis perperam adsutum fuisse præcedentibus versiculis, quasi omnia ex eodem Augustini libro depromta sint, cum priora ad Enchiridium pertineant, posteriora ad memo-
ratam

ratam epistolam ad Januarium: Alterum est, verba postremi versiculi non exhibere ipsam Augustini sententiam, sed potius sententiam illorum, quos ibidem Augustinus laudabat. Praeterea ad eandem Augustini epistolam pertinet canon 13. vers. *dixerit quispiam* de cons. dist. 2., quem jam superius expendebam, cum agerem de libro de Ecclesiasticis dogmatibus. Denique ad eandem epistolam referendus est can. 54. de cons. dist. 2., ubi, cum memoraret Augustinus varias Ecclesiarum consuetudines in iis, quae ex Christi praeceptionibus non sunt definita, exemplum adfert in jejunio ante Eucharistiae susceptionem observando. Ibi sane notandum est, quod Glossographi scripserunt ad illa verba: *Quod nulla orarum diversitate variatur*, adnotantes ita: *Orarum, idest regionum*; neque enim laboravissent adeo, si codices Augustini ob oculos habuissent, in quibus non legitur *orarum*, sed *morum*. Can. 13. vers. 1. & Can. 54. de cons. dist. 2.

Ad alteram epistolam ad Januarium referendus est canon 12. dist. 12., ubi tamen non omnes codices consonant; siquidem alicubi legitur *universae Ecclesiae... servilibus operibus.... legalibus tamen sarcinis*, ubi scripsit Gratianus *universalis Ecclesiae, ..servilibus oneribus .... legalibus tamen sacramentis*. Item prope finem ejusdem epistolae legitur canon 3. cau. 26. qu. 2., ubi pro voce illa *unitatem* substituendum est *vanitatem*. Ibidem improbabat Augustinus morem nonnullorum, qui ex libris Sacrae Scripturae propheticis divinare futura se posse credebant, quae *Sortes Sanctorum* aliquando appellatae fuerunt, quemadmodum in Concilio Agathensi in can. 6. cau. 26. qu. 5.; atque id recentioribus etiam saeculis damnandum fuit, uti liquet ex Capitulari Francorum 3. anni 789. cap. 4. ibi: *Ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortire praesumat, nec divinationes aliquas observare.* Can. 12. dist. 12. Can. 3. cau. 26. qu. 2.

De epistolis ad Hieronymum.

Cum Hieronymus studio pene incredibili novam sacrarum literarum interpretationem exornavisset, non potuit non concitare religiosorum plurium virorum animos, quod facile in suspicionem adducerentur futurum, ut rei novitate aliqua in Ecclesia turbarentur, praecipue vero Septuaginta Interpretum versio eo usque receptissima, & ab Apostolica ipsa aetate in Ecclesia recepta vilesceret, ac contemneretur. Inter hos fuit Augustinus, qui quamquam Hieronymi ingenium, laboresque aequi boni faceret, hac tamen in parte statim visus est contradixisse, adeo ut a nonnullis creditus esset Hieronymo invidere. Id ingenue profitetur Augustinus idem in epist. 82. ad Hieronymum, quem rogavit, ut novae interpretationis exemplar ad se mitteret, ita scribens inter cetera: *Ut hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebraeo interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem tanquam novum aliquid proferentes magno scandalo perturbemus plebem Christi, quarum aures, & corda interpretationem audire consueverunt, quae etiam ab Apostolis probata est*. Cum Augustino idipsum tradebant plures gravissimi Antistites ex rei novitate aliquid extimescentes; licet enim apud ipsos magno esset in pretio Hieronymi doctrina, nondum tamen ejus versio ceteris vetustioribus antehabenda videbatur, quousque publica Ecclesiae definitio accessisset. Idem Augustinus

nus in proposito Hieronymum monuit, ut alio studia sua conferret, praesertim in vertendis e graeco in latinum operibus Graecorum insignium, qui divinas literas commentariis illustraverant, ita scribens in epistola apud Maurinos 28.: *Petimus ergo, & nobiscum petit omnis Africanarum Ecclesiarum studiosa societas, ut interpretandis eorum libris, qui graece scripturas nostras quamoptime tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque haberemus tales illos viros, & unum potissimum, quem tu libentius in tuis literis sonas. De vertendis autem in latinam linguam sanctis Literis Canonicis laborare te nollem, nisi eo modo, quo Job interpretatus es, ut signis adhibitis, quid inter hanc tuam, & Septuaginta, quorum est gravissima auctoritas, interpretationem distet, adpareat. Satis autem nequeo mirari, si aliquid adhuc in Hebraeis exemplaribus invenitur, quod tot interpretes illius linguae peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum vel consilii, vel spiritus majore concordia, quam si unus homo esset, non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam, nisi quod eis praeeminentem auctoritatem in hoc munere sine controversia tribuendum existimo. Illi me plus movent, qui cum posteriores interpretentur, & verborum, locutionumque Hebraearum vim, atque regulas mordicus, ut fertur, tenerent, non solum inter se non consenserunt, sed etiam reliquerunt multa, quae tanto post eruenda, & prodenda remanerent. Et aut obscura sunt, aut manifesta. Si enim obscura sunt, te quoque in eis falli potuisse creditur, si manifesta, illos in eis falli potuisse non creditur*. Haec necessario erant praejacienda, ut sententiae Augustini ad Hieronymum scribentis apud Gratianum relatae intelligerentur. In primis canon 5. dist. 9. depromtus est ex epistola in veteribus editionibus 19., & apud Maurinos 82., ubi Augustinus candide profitetur, se Hieronymi auctoritate non adeo moveri, ut ejus interpretationem Sacrae Scripturae ceteris antiquioribus praeferat, ad hanc rem ita scribens: *Ego enim fateor charitati tuae, solis eis scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam; ac si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud, quam mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minime intellexisse non ambigam. Alios autem lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliud existimo: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi tuos libros velle tanquam Prophetarum, vel Apostolorum, de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate, & veraci de te ipso cogitatione.* Ex his verbis Gratiani canon erit emendandus.

Can. 5. dist. 9.

Ex alia epistola ad Hieronymum, apud Maurinos 40., & 9. in aliis editionibus, in qua eadem fere res pertractatur, depromtus est canon 7. dist. 9., scilicet Augustinus Hieronymum reprehendit, quod in expositione Divinarum Scripturarum videretur mendacium adprobare, dum scriberet, officiosa quaedam mendacia sacrorum monumentorum scriptores aliquando protulisse. Ne vero Augustinus idem in suis objurgationibus nimis acer, & asper apud Hieronymum haberetur, aliam scripsit epistolam apud Maurinos 82., qua traderet se monendi potius, quam reprehendendi animo ita scripsisse, professus se libentissime passurum, quotiescumque aliqua de caussa abs Hieronymo reprehenderetur. Huc pertinet canon 34. cau. 2. qu. 7., cujus haec verba sunt: *Identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi*

Can. 7. dist. 9.

Can. 34. cau. 2. qu. 7.

mihi

mihi hoc opus esse perspexeris; quamquam enim secundum honorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, Episcopatus Presbyterio majus sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est, licet etiam a minore quolibet non sit refugienda, vel dedignanda correctio.

Sententia canonis 19. de pœn. dist. 2. legitur in alia epistola ad Hieronymum apud Maurinos 167., alibi 29., in qua Augustinus improbat doctrinam Stoicorum tradentium, omnia peccata esse paria, eo usus argumento: virtutes, quæ vitiis opponuntur, in aliquibus excellentiores sunt, in aliquibus multo minores: ergo vitia nonnullorum graviora sunt, nonnullorum leviora. Ad eam rem ita de charitatis virtute scribit: *Hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima vero, quæ jam non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine, quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est.* Sunt hæc, quæ in laudato canone 19. Gratianus voluit describenda. Can. 19. de pœn. dist. 2.

Non est hoc in loco omittendum, Augustinum, licet Hieronymo sacras literas nova interpretatione prodenti ab initio visus fuerit obstitisse, tandem vero ejusdem labores probavisse, ac laudavisse, præsertim postquam mortuo Hieronymo multi Hieronymi famæ detraherent. Hinc in lib. contra Julianum 1. num. 34. ita de Hieronymo scripsit: *Græco, & Latino, insuper & Hebræo eruditus eloquio ex occidentali ad orientalem transiens Ecclesiam in locis sanctis, atque in literis sanctis usque ad decrepitam vixit ætatem.* Et lib. 2. prope finem: *De illo autem Sancto Presbytero, quæ secundum Dei gratiam, quæ data est ei, sic in Ecclesia laboravit, ut eruditionem Catholicam multum in latina lingua multis & necessariis literis adjuvaret.*

De epistola ad Irenæum.

Nescio an ex Gratiani, an potius ex Amanuensium oscitantia profluxerit, ut duo laudarentur monumenta, quasi depromta ex epistola Augustini ad Irenæum, scilicet canon 45. & 57. de conf. dist. 2., quando nulla est hujusmodi inscriptionis apud Augustinum epistola, imo & qui fuerit Irenæus ille, compertum esse non potest. Verba canonis 45. jam olim descripta fuerant ab Ivone Carnotensi in cap. 8. & 9. partis 2. Decreti, ubi tamen diversa habetur inscriptio, diversa quoque verba exhibentur. Etenim in cap. 8. laudatur Augustinus *in expositione Psalmi 53. & 98.* his verbis: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi: spiritualiter intellectum vivificabit vos, caro autem non prodest quidquam. Sed quomodo illi intellexerunt. Carnem quippe sic intellexerunt, quomodo in cadavere venditur, aut in macello dilaniatur.* In cap. 9. iterum Augustinus laudatur, sed *in homilia Psalmi 28.* his verbis: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent; ipsum quidem, & non ipsum, ipsum invisibiliter, non ipsum visibiliter. Unde subditur: Etsi necesse est, illud visibiliter celebrari, necesse est tamen invisibiliter intelligi.* Sententia Augustini quærenda est in enarrat. in Psalmum 98., ubi hæc leguntur, ex quibus sane & Ivonis & Gratiani editio est emendanda: *Spiritualiter intelligite, quod locutus sum: non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi, spiritualiter intellectum* Can. 45. & 57. de conf. dist. 2.

vivificabit vos; & si necesse est, illud visibiliter celebrari, oportet tamen illud invisibiliter intelligi. Hæc ipsa Augustini verba recensuit etiam Beda in cap. 11. epist. 1. ad Corinthios. Canon autem Gratianeus 57. videtur depromtus ex tractatu Augustini 26. in cap. 6. Evangelii Johannis, ibi: *Ego sum panis vivus, qui de Cælo descendi. Ideo vivus, quia de Cælo descendi. De Cælo descendit & manna, sed manna umbra erat, iste veritas est. Siquis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Hoc quando caperet caro, quod dixit panem carnem? vocatur caro, quod non capit caro, & ideo magis non capit caro, quia vocatur caro. Hoc enim exhorruerunt, hoc ad se multum esse dixerunt; hoc non posse fieri putaverunt. Caro mea est, inquit, pro mundi vita. Norunt fideles Corpus Christi, si Corpus Christi esse non negligant. Fiant Corpus Christi, si volunt vivere de Spiritu Christi: De Spiritu Christi non vivit, nisi Corpus Christi &c.* Quod si quæratur, quomodo irrepere potuerit in inscriptiones canonum *epistola ad Irenæum*, ego suspicor, olim forte ad marginem illorum monumentorum adjectam fuisse notam epistolæ Augustini ad *Januarium*, in qua nonnulla de suscipiendo Corpore Christi traduntur, ut curiosus interpres eam epistolam adire posset; deinde autem notam illam in inscriptionem irrepsisse, & pro nomine *Januarii* adpositum fuisse nomen Irenæi ex errore & oscitantia Amanuensium.

De epistola ad Julianum Comitem.

Can. 2. de pœn. dist. 2. Quicumque canonem 2. de pœn. dist. 2., qualis apud Gratianum exhibetur, contempletur his verbis expressum: *Charitas, quæ deseri potest, nunquam vera fuit*; forte statim putabit, colligi ex eo posse, charitatis virtutem nunquam in eo fuisse, qui deinde lethale crimen admiserit. Idem videtur tradidisse Gratianus in præcedentibus verbis, idem aliqui colligere visi sunt in lib. 3. sentent. dist. 31. Petri Lombardi, quos tamen ibidem Lombardus idem refellit, laudata verba sub nomine Augustini ita explicans: *Quod dicitur, charitas nunquam fuisse vera, quæ deseri potest, non ad essentiam charitatis refertur, sed ad efficientiam, quia non efficit charitas, quæ deseritur, hominem vere beatum, nec perducit ad verum bonum*. Mihi alia via ineunda videtur, quam quæ inita a Lombardo fuit, in eo monumento explicando. In primis enim observo, laudata verba non esse Augustini. Reperiuntur illa in libello exhortationis, seu de salutaribus documentis ad quendam Comitem directo, rejecto a Maurinis in appendicem tomi 6. operum Augustini; & quidem jure optimo, cum libelli stylus minime Augustino conveniat. Potius tribuendus esset liber Paullino Aquilejensi, seu Forojuliensi Patriarchæ sæculi octavi Scriptori. Referunt iidem Maurini ad hanc rem veterem Codicem MS. Colbertinum, in quo hæc adposita erat libello inscriptio: *Sermo S. Paullini Forojuliensis Episcopi cuidam amico suo in sæculo militanti pacem, & prosperitatem, salutem, & gaudium sempiternum optat in Domino Jesu Christo Salvatore nostro*. Disputant eruditi, quisnam fuerit ille Paullini amicus, quem alii Julianum dicunt, alii Æricum, ac posteriores id conjiciunt ex epist. 94. Alcuini ad eundem Æricum scripta, suspicati pro Ærico Juliani nomen in inscriptionem libri irrepsisse, quod nonnulla in eundem librum fuerint ex Juliano Pomerio derivata. Deinde verba a Gratiano descripta erunt ita edenda, qualia apud Paullinum sunt, atque

ex

ex Paullini sententia explicanda. Jamdiu Paullinus Ecclesiæ suadente utilitate ab amicis secesserat, quos tamen identidem datis & acceptis epistolis colebat. Inter ceteros ad memoratum Comitem scribens ait: *Licet enim me mutationis habitus longe tulisset a vobis corpore, sed nullatenus charitate, quia charitas, quæ deseri potest, nunquam vera fuit.* Agebatur de ostendenda benevolentia Paullini adversus amicos, quos ut ut absentes amare se profitebatur, eam autem ipse exhibebat, ut demonstraret fictam fuisse necessitudinem, quæ mutatione locorum amitteretur. At quomodo hæc charitati fidelium erga Dei generaliter accommodari possint, ego non video, ut deducatur, habitum charitatis inter fideles nunquam amitti posse. Utinam & Gratianus & Lombardus authographum codicem præ manibus habuissent; neque enim in recensendo brevi fragmento adeo ingenia sua torsissent.

De epistola ad Lotharium.

Laudavit Ivo in parte 10. Decreti cap. 79. epistolam Augustini *ad Letarium*, quam Gratianus *ad Lotharium* scriptam adseruit in can. 38. cau. 23. qu. 5. Et Ivo, & Gratianus inscriptionem corruperunt. Habetur canon in epistola ad Nectarium in veteribus editionibus 254., apud Maurinos 104. Nectarium ibidem Augustinus appellat *eximium meritoque honorabilem ac suscipiendum fratrem*, ex quibus facile deducitur, eum fuisse Episcopali dignitate insignitum. Rogaverat Nectarius Augustinum, ut quibusdam civibus olim gravissimorum criminum reis, maximæ admissæ in viros Ecclesiasticos cladis, vastatarum sacrarum ædium, ac similium, indulgentiam concederet, & gravissimam indictam pœnitentiam relaxaret, intra breviora tempora coercendo. Respondit Augustinus, Ecclesiæ maxime interesse enormia ejusmodi scelera atrociter ad aliorum exemplum puniri; quo pertinent verba laudati canonis 38., ubi pro illis *parcit*, *& favet* legitur apud Maurinos *parcit*, *& fovet*. Can. 38. cau. 23. qu. 5.

De epistolis ad Macedonium.

Siquod est in tota Ecclesiastica vetustate argumentum, unde prisca disciplina eruatur reorum gratia ad Ecclesias confugientium, illud sane potissimum exhibetur in epistola Augustini ad Macedonium apud Maurinos 153., & in antiquis editionibus 54. Nimirum ubi atrocioris cujusdam criminis reus ad Ecclesiam accessisset, & ad Ecclesiæ Antistitem, delicti veniam petiturus, inter pœnitentes recipiebatur, & nonnisi post diuturnum tempus severitate canonum expiatus restituebatur in communionem, de qua re ita Augustinus ajebat in epist. 159. *Vocatur quidem & ista damnatio, sed quis non intelligat magis beneficium, quam supplicium nuncupandum, ubi nec sæviendi relaxatur audacia, nec pœnitendi medicina subtrahitur.* Dum vero reus pœnitentiæ publicæ per Ecclesiam subjiciebatur, consueverant Episcopi precibus a publicis Magistratibus intercedere, ut publicas pœnas petita etiam, ubi opus esset, summi Imperantis venia, remitterent, ac relaxarent. Itaque Macedonius vir, ut ait Augustinus, *in Republica negotiosissimus*, &

& non suis, sed alienis utilitatibus attentissimus Augustinum, quem *merito venerabilem, & unice colendum Patrem* appellavit, interrogaverat, qua ratione Episcoporum officium intercedendi apud publicos Magistratus pro reis sacros ipsos Antistites teneret. Elegantissime epistola sua respondit Augustinus, inter cetera vulgari a nonnullis propositæ querimoniæ satisfaciens; nimirum cum nonnulli putarent, fures ab Ecclesia exceptos ab onere restituendi per Ecclesiam liberari, cujus rei argumentum tradit lex 1. cod. de his, qui ad Eccles. confug., scribit Sanctus Vir, nunquam illud per Ecclesiam fieri, sed potius pœnitentes fures, quoties fieri posset, ut restituerent res ablatas, per Ecclesiam adjuvari. Ex hac epistola depromtus est canon 62. dist. 50., cujus verba corruperat Gratianus, aptius autem iterum descripsit in can. 22. de pœn. dist. 3. Ibidem Augustinus Macedonio suadebat, ut illis etiam, qui iterato deliquissent, & pœnitentiæ caussa ad Ecclesiam confugerent, veniam concederet. Jungendi præterea sunt canones 71. cau. 11. qu. 3. & 15. cau. 14. qu. 5., etenim quod paucis traditur in can. 71. ex sententia Augustini, fusius, integriusque describitur in can. 15., præsertim post Correctionem Romanam. In eo ibidem erat Augustini propositum, ut demonstraretur, non omnino habita fuisse tanquam abolita crimina reorum ad Ecclesiam confugientium, ac pœnitentium; etenim siquis eorum injuste quidpiam rapuisset, etiam post pœnitentiam exactam restituere cogebatur; atque ea occasione obiter nonnulla attingebat Sanctus Doctor exempla illorum, qui res alienas occupare injuria dicebantur. Post verba canonis 15., qualia apud Gratianum hodie jacent, vix paucis interjectis, ea sequuntur, quæ legimus in can. 11. cau. 14. qu. 4. ad eandem rem, uti liquet, pertinentia. Huc etiam spectat canon 1. cau. 14. qu. 6., cujus verba hodie a Romanis Correctoribus emendata exhibentur. Nimirum urgebat Augustinus, non adeo fovendos esse reos ad Ecclesiam confugientes, ut raptarum rerum restitutione liberarentur, ibi: *Quod autem in epistola tua sequitur, ubi dicis verum nunc & mores nostri sunt, & sceleris pœnam cupiunt sibi homines relaxari, & id, propter quod scelus admissum est, possidere, pessimum hominum genus commemoras, cui pœnitendi medicina omnino non prodest: si enim res aliena, propter quam &c.* Hinc exorditur Gratianus. Erant olim alienarum familiarum expilatores, qui deinde ære alieno pergravati ideo ad Ecclesias confugiebant, ut a creditorum molestiis vindicarentur, imo & creditores suos omnino fraudarent. Id *pessimum hominum genus* Augustinus vocabat, inter quos nonnullos Judæos extitisse testatur laudata lex 1. cod. de his, qui ad Eccles. confug. Hos, ubi dolo, & fraude ad Ecclesiam accessissent, Viri Ecclesiastici repellebant; ubi vero pœnitentiæ gerendæ caussa confugissent, eleemosynis in illos Ecclesiæ largitate collatis, adjuvabantur, ut creditoribus satisfacerent; quemadmodum Augustinum ita fecisse constat ex epistola 268. ad plebem Hipponensem in caussa cujusdam Fascii debito 17. solidorum gravati. Extat in hanc ipsam rem constitutio Theodosii Magni in l. 1. cod. Theodos. de his, qui ad Eccles. confug., ubi jubebat Imperator, aut neminem debitorem publici ærarii in Ecclesiam recipiendum, aut si reciperetur, Ecclesiasticos ipsos viros ad debitum solvendum obligari. Elegantissima sunt, quæ in eadem epistola describuntur derivata in canonem 4. cau. 23. qu. 5., ubi Augustinus ita commendat sollicitudinem, & pietatem Episcoporum in intercedendo pro reis, ut tamen una laudetur religio judicum, & severitas in eisdem reis coercendis. Quod emendandum erat, aut adnotandum in codice Gratiani jam Romani

Can. 62. dist. 50. & can. 22. de pœn. dist. 3.

Can. 71. cau. 11. qu. 3. & Can. 15. cau. 14. qu. 5.

Can. 11. cau. 14. qu. 4.

Can. 1. cau. 14. qu. 6.

Can. 4. 5. 17. 18. 19. cau. 23. qu. 5.

Romani Correctores animadverterunt. Juvat hoc in loco & nonnulla subjicere de canone 5. eadem caussa & quæstione ab auctore Palearum adjecto. Is sane apud Augustinum desideratur, & potius opus esse videtur incerti nominis Glossographi, qui paucis præcedentem canonem interpretari conatus est, & quidem ipse verba mutuatus fuisse videtur a Gratiano, qui similia ad interpretationem monumentorum veterum Patrum tradidit post canonem 42. de pœn. dist. 3. In fine. Ceterum nec Glossographum, nec Gratianum longe abiisse ab Augustini sententia puto; licet enim Augustinus voluerit, illis quoque reis esse indulgendum, qui pluries in crimina lapsi fuissent can. 62. dist. 50. juncto can. 22. de pœn. dist. 3., non tamen ita parcendum reis voluit, ut etiam pervicacibus, & pejora molientibus subveniretur. Ad eandem epistolam pertinet canon 17. cau. 23. qu. 5., ubi Episcopalis humanitas in intercedendo laudatur. Eo etiam spectant canones 18. & 19. eadem caussa, & quæstione, qui cum integra epistola consonabunt, quoties pro illis verbis canonis 18. *Non frustra sunt instituta potestas Regis, & cognitoris jus, ungulæ carnificis &c.* ita legatur: *Nec ideo sane frustra sunt instituta potestas Regis, jus gladii cognitoris, ungulæ &c.* Denique ad eam epistolam referendus est canon 33. de pœn. dist. 3. ad optimos codices a Correctoribus Romanis exactus. Adnotant Maurini Monachi ea verba *In Ecclesia locus humillimæ pænitentiæ* in nonnullis quidem codicibus legi, sed in aliquibus pro illis haberi: *locus ille pœnitentiæ*, in aliis: *locus ille pænitendi*. *Can.* 33 *de pœn. dist.* 3.

Alia est Augustini epistola ad eundem Macedonium scripta apud Maurinos 155., in veteribus editionibus 52. sub hac inscriptione: *Augustinus Episcopus famulus Christi, familiæque ejus dilecto Filio Macedonio in Domino salutem.* Ibidem Sanctus Vir sciscitantem virum docet, beatam vitam a solo Deo tanquam a munificentissimo omnis boni largitore proficisci. Hinc depromtus est canon 53. cau. 23. qu. 4., cujus verba cum integris epistolæ exemplaribus penitus consonant. *Can.* 53. *cau.* 23. *qu.* 4.

De epistolis ad Marcellinum Comitem.

Duæ extant Augustini epistolæ ad Marcellinum Comitem scriptæ, qui ibidem *Dominus eximius, & merito insignis, atque charissimus filius* nominatur; Prior apud Maurinos 133., in veteribus editionibus 159., posterior apud Maurinos 158., in veteribus editionibus 139., utrobique autem Augustinus Marcellinum Tribunum militum hortabatur, ut Donatistas insequeretur, ita tamen, ut a pœna sanguinis abstineret, sed salutari quadam ratione illos ad unitatem Catholicam revocaret. Ideo vero Sanctus Vir opportunum duxit, militum animos ad eam aggrediendam provinciam sollicitari, quia Donatistæ publicam pacem rapinis, grassationibus, cædibus omnia turbaverant. Ex quo facile intelligitur canon 1. cau. 23. qu. 5. depromtus ex priore epistola, ubi gravissima Donatistarum crimina recensentur, & Marcellinus ad eos coercendos inducitur. Romani Correctores jam curaverunt, ut Gratianeum monumentum ex integris epistolæ codicibus emendatus exhiberetur. Inter cetera autem jure observaverunt vocem illam *notariis* dubiam incertamque lectionem efficere, vel quod in pluribus sive editis, sive MSS. Augustini codicibus legatur non *notariis*, sed *notaria*, vel *notoria*; vel quod non ea possit esse Augustini sententia, ut notarii quidam essent homines accusandis sontibus addicti, *Can.* 1. *cau.* 23. *qu.* 5.

quorum

quorum propterea ministerio Donatistæ accusarentur; sed potius *notaria*, sive *notoria* appellantur *quædam testificationum genera*, quemadmodum interpretatus est Budæus in 2. editione adnotationum in Pandectas in l. 6. ff. ad Sen. conf. Turpillianum pag. mihi 109. Horum sane *notariorum*, sive *notariarum* mentio fit tum in dicta l. 6. §. 3., tum in l. 7. cod. de accusation., quam ad rem observare juvat, apud veteres aliud fuisse notas, aliud literas: literis scriptura clara, perspicuaque constabat; notis vero subobscura, nec facile universis comperta, imo etiam paucis contracta. Itaque subobscuræ istæ scripturæ non literis, sed notis signatæ *notoria*, sive *notaria* appellabantur, uti apud Augustinum in Breviculo collationis adversus Donatistas, & apud Apulejum in lib. 7. de asino aureo. Notoriam hujusmodi scripturam edere solebant Parentes, dum inter liberos hæreditatem prædividebant, ne fortasse paterna voluntas perspicua liberis redderetur, sed notarum interpretatio abs judice tota penderet, quemadmodum eruitur ex l. 1. cod. Theodos. familiæ erciscundæ. Præterea eisdem notis utebantur accusatores in judiciis publicis; item, ut ait Alexander ab Alexandro in lib. 2. genial. cap. 30. prope finem, *Romanis per signa, ac parvas, brevesque notas multarum literarum sensa colligere per notarios usus invaluit, adeo ut quamvis citato sermone editas in foro actiones per notas facile actuarii exciperent, ac sensa, & verba intelligerent*. Itaque ubi de Donatistis ageretur, ajebat Augustinus eos per notaria signa fuisse convictos, scilicet ex notis adjectis in libellorum inscriptionibus, quas adversus Catholicos fecerant. In posteriore epistola leguntur
Can. 2. cau. 23. qu. 5. verba canonis 2. cau. 23. qu. 5. ubi eadem materies tractatur; nimirum de Donatistis tanquam reis gravissimorum criminum coercendis.

De epistola ad Maximinum.

Can. 108. de cons. dist. 4. Maximinus Siniti in Hipponensi Provincia Episcopus Donatistis non tantum ipse adhæserat, sed & alios, quibus præerat, sibi sociaverat; quamquam deinde ad Catholicam reversus fuerit unitatem, ac post Catholicam pacem Donatistis redeuntibus datam in Episcopatu ex Ecclesiastica dispensatione permanserit, de quo propterea honorificam mentionem fecit Augustinus in lib. 22. de Civitate Dei cap. 8. num. 6. Dum autem Donatistas Maximinus sequeretur, ausus fuerat Diaconum quendam Mutugennensis Ecclesiæ a Catholicis ad Donatistas deficientem rebaptizare. Id ægre ferens Sanctus Hipponensis Antistes statim ad Maximinum epistolam scripsit, plenam doloris, & querelæ, apud Maurinos 23., in vetustis editionibus 203., ex qua depromta sunt verba canonis 108. de cons. dist. 4.

De epistola ad Onoratum.

Can. 9. cau. 32. qu. 5. Onoratus quidam Ecclesiæ Thiavensis Episcopus Vandalorum vexationes pertimescens, a Diœcesi, quam Vandali invadere meditabantur, secedere se posse putabat. Quod propositum ubi compertum Augustino fuit, probari non potuit; Hinc Augustinus sui officii immemorem Episcopum reprehendit epistola apud Maurinos 228., & in vetustis editionibus 180., ad quam pertinet canon 9. cau. 32. qu. 5., ubi traditur, magis verendum Christiano homini esse, ne interior animi

animi virtus ac constantia intereat, quam ne corpus pereat, aut fatigetur; quod confirmatur castitatis exemplo, quæ non violentia in corpus illata amittitur, sed interiore voluntatis consensione.

De epistola ad Pascentium.

Nullum non moverunt lapidem hæretici, ut Augustinum in partem suam quoquo modo traherent, seu ut ejus animi vires sibi infensas declinarent, seu ut magnum hæreseos suæ præsidium quærerent. Cum vero immotus in vera fide, & hæreseos impugnator strenuus semper extiterit, hæretici confugerunt ad callidas artes, nimirum cœperunt Augustinum clanculum ad sua vocare colloquia unionis, & charitatis fanciendæ prætextu, ut deinde facile in vulgus jactarent, Augustinum sibi tandem aliquando adhæsisse. Id adorsus est Pascentius Domus Regiæ Comes, & fide Arrianus, qui Augustinum Carthaginem advocatum allocutus, ut refert Possidius cap. 17., in professione fidei, de qua edenda agebatur, elusit, subdole surripiens Augustini suffragium, post quod palam clamare cœpit, Augustinum a se victum fuisse. His gravissime commotus Sanctus Antistes ad eundem Pascentium epistolam scripsit, quæ olim erat 164., nunc apud Maurinos 238., vehementer conquestus, quod turpiter notaretur, eodem tempore reddens suæ integerrimæ fidei rationem. Hujus epistolæ fragmentum exhibetur in can. 3. cau. 32. qu. 6., his verbis: *Ne ulterius dicas, quod te audio non tacere, non me fuisse ausum tibi dicere fidem meam, his literis accipe, quod & tu legas, & cui volueris legendum tradas, & quod volueris vicissim scribendo ipse respondeas. Iniquum est enim, ut quisque de alio judicare velit, & judicari de se nolit.* Hanc sententiam Gratianus ad eam quæstionem protraxit, in qua disputabat, num adulter possit uxorem adulteram dimittere. *Can. 3. cau. 32. qu. 6.*

De epistola ad Petrum Diaconum.

Canon 3. de conf. dist. 4., qui Augustino tribuitur ad Petrum Diaconum scribenti, non est Augustini, sed potius Fulgentii Ruspensis in libro *de fide ad Petrum*, quem in appendicem tomi 6. Maurini Monachi rejecerunt, & de quo superius mentionem feci ad can. 55. cau. 1. qu. 1., & can. 3. cau. 15. qu. 1. Porro laudatus canon 3. de conf. dist. 4. legitur in cap. 26. & 27. ejusdem libelli, cum quibus omnino consonabit, si pro illis Gratiani verbis *Sempiterno igne puniendos*, ita legamus: *Ignis æterni supplicio sempiterno puniendos*. Hæc sane codicum varietas adnotanda potissimum ab iis erit, qui in ea disputatione versantur, an parvuli sine baptismate decedentes ignis pœna damnentur; etenim nonnihil distare videtur inter duas illas loquendi formulas, *sempiterno igne puniri*, & *ignis æterni supplicio sempiterno puniri*, nam qui igne punitur, vere sentit pœnam ignis, qui vero punitur supplicio sempiterno ignis æterni, videtur quidem æternis pœnis damnatus in loco æterni ignis, non tamen ignem pati. Sunt, non inficior, gravissima Augustini testimonia, quibus sanctus ille vir visus fuit de pœna non baptizatorum infantum aspere nimis sensisse. Verum si Sancti Viri scopus attendatur, *Can. 3. de conf. dist. 4.*

datur, forte non videbitur adeo verborum cortici inhærendum, ut lenior non capi interpretatio possit. Pelagianos Augustinus impugnabat, qui peccato originis non inquinatos ajebant infantes, eosdemque propterea æterna vita ex Dei liberalitate & gratia donari. Æstu disputationis correptus Sanctus Antistes eo perrexit, ut infantes illos, veluti peccati reos, ipsis gehennæ suppliciis damnatos assereret. Ceterum ubi de ea re quærendum sollicite voluit, plurimum se dubitare professus est, ita scribens in lib. 5. contra Julianum cap. 10. *Quis dubitaverit, parvulos non baptizatos, qui solum habent originale peccatum, nec ullis propriis aggravantur, in damnatione omnium levissima futuros? Quæ, qualis, & quanta erit, quamvis definire non possim, non tamen audeo dicere, quod eis ut nulli essent, quam ut ibi essent, potius expediret.* Quod de Augustino ajo, idipsum facile dixerim de Fulgentio Ruspensi, qui Augustini doctrinæ semper adhæsit.

De epistola ad Possidium.

Can.38. de conf. dist. 5. Testatur Augustinus in epist. ad Donatistas apud Maurinos 15., Possidium fuisse Calamensem Episcopum, ad quem epistolam scripsit in veteribus editionibus 73., apud Maurinos 245. sub hoc titulo: *Domino dilectissimo, & venerabili Fratri, & consacerdoti Possidio, & qui tecum sunt, Fratribus, Augustinus, & qui mecum sunt Fratres in Domino salutem.* Agitur in ea epistola de vitandis inanibus seu virorum, seu mulierum ornamentis, præsertim iis, quæ ad mentiendum, vel ad superstitiosum cultum parantur. Exinde depromta sunt verba canonis 38. de conf. dist. 5., ubi nomine *inaurium* non intelliguntur ea ornamenta, quæ fæminæ ad ornatum deferre solent, quemadmodum recentes Glossographi perperam adnotaverunt, sed potius annuli quidam non ex una tantum aure pendentes, quos seu viri, seu fæminæ ideo deferebant, quod tum crederent, se fore omnia pericula feliciter evasuros inani, & perniciosa superstitione. Id non solum innuit Augustinus in iis verbis, *execrandam ligaturarum superstitionem*, sed etiam in can. 6. cau. 26. qu. 2. ibi: *Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis, quas characteres vocant, sive in quibusdam rebus suspendendis, atque ligandis, vel etiam saltandis quodammodo, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes, aut occultas, aut etiam manifestas .... sicut sunt inaures in summo aurium singularium, aut de struthiorum ossibus ansulæ in digitis &c.* Observatur facile, Gratianeum canonem parum Gratiani proposito convenire, cum in præcedentibus de Sacerdotum vita & honestate tractetur, in subsequentibus de vera doctrina fidei in asserenda Divina Spiritus Sancti natura.

De epistola ad Publicolam.

Publicolam, ad quem Augustinus scripsit, vulgo tradunt fuisse Melaniæ filium, quem vita functum fusis elogiis Paullinus commendat in epistola ad Augustinum inter Augustinianas 94. apud Maurinos. Illum Augustinus ipse *honorabilem*, & *dilectissimum filium* vocavit in epistola apud Maurinos 47. Nonnulla quæsiverat Publicola

blicola a Sancto Antistite; & primo an liceret a Barbaris, qui non veri Dei, sed Dæmonis nomen jurejurando invocabant, dum sponderent se fruges Christianis Dominis servaturos, jusjurandum recipere. Dubitabatur enim in primis, an qui jusjurandum ejusmodi reciperet, videretur cum Barbaris ipsis idololatriam communem habere: deinde, an fruges Dæmonum invocatione servatæ, quasi impie maculatæ haberentur, propterea que tales, a quibus esset necessario abstinendum. Ea ipsa occasione interrogaverat Publicola, an liceret Christiano manducare quidquam *de area trituratoria tritici, vel cujuscumque leguminis, aut torculari, de quo* Can. 2.
Dæmoni oblatum esset. Prioribus his quæstionibus respondens Augustinus ea scripsit, 3. 5. 6.
quæ maxima in parte habentur in can. 3. 15. & 16. cau. 22. qu. 1. & in canone 7. 8. 15.
16. cau. 26. qu. 2., quibus opportunum erit addere canones 2. 5. 6. 7. & 8. 16. cau.
cau. 22. qu. 1., licet aliunde depromti sint, quum idem argumentum exhibeant. 22. 1. &
Ait Augustinus in ea epistola: *Movet te certe* (hic est canon 16. cau. 22. qu. 1.), Can. 10.
utrum ejus fide utendum sit, qui ut eam servet, per Dæmonia juraverit. Ubi te volo cau. 26. qu. 2.
prius considerare, utrum si quispiam per Deos falsos juraverit se fidem servaturum, & eam non servaverit, non tibi videatur bis peccasse? Si enim tali juratione promissam custodiret fidem, ideo tantum peccasse judicaretur, quia per tales Deos juravit. Illud autem nemo reprehenderet, quia fidem servavit. Nunc vero, quia & juravit, per quos non debuit, & contra pollicitam fidem fecit, quod non debuit, bis utique peccavit, ac per hoc, qui utitur fide illius, quem constat jurasse per Deos falsos, & utitur, non ad malum, sed ad licitum, & bonum, non peccato ejus se sociat, quo per Dæmonia juravit, sed bono pacto ejus, quo fidem servavit. Neque hic eam fidem dico servari, qua fideles vocantur, qui baptizantur in Christo; illa enim longe alia est, longeque discreta a fide humanorum placitorum, atque pactorum. Verumtamen sine ulla dubitatione minus malum est per Deos falsos veraciter jurare, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim, per quod juratur, magis est sanctum, tanto magis est pœnale perjurium. Alia ergo quæstio est, utrum non peccet, qui per falsos Deos sibi jurari facit, quia ille, qui ei jurat, Deos falsos colit. Cui quæstioni possunt illa testimonia suffragari, quæ ipse commemorasti de Laban & Abimelech, si tamen Abimelech per Deos suos juravit, sicut Laban per Deum Nachor. Hæc, ut dixi, alia quæstio est, quæ me merito fortassis moveret, nisi illa exempla occurrissent de Isaac, & Jacob, & siqua alia possunt inveniri. Si tamen illud non adhuc movet, quod in novo testamento (hic est canon 3. ead. caus. & qu.) *dictum est, ne omnino juremus. Quod quidem mihi propterea dictum videtur, non quia verum jurare peccatum est, sed quia pejerare immane peccatum est, a quo nos longe esse voluit, qui omnino ne juremus admonuit. Sed tibi aliud videri scio, unde nunc disputandum non est, ut illud potius agamus, unde me consulendum putasti. Proinde sicut non juras, ita nec alium, si hoc placet, jurare compellas; quamvis* (hic est canon 15. ead. cau. & qu.) *dictum sit, ne juremus, nusquam autem in scripturis sanctis legi meminerim, ne ab alio jurationem accipiamus. Alia vero quæstio est, utrum ea pace debeamus uti, quæ inter alios invicem jurantes facta est. Quod si nolumus, ubi vivamus in terris, nescio utrum invenire possimus. Neque enim tantummodo limiti, sed universis Provinciis pax conciliatur juratione barbarica. Unde & illud sequetur, ut non fruges tantum, quæ ab eis custodiuntur, qui per Deos falsos juraverunt, sed ubique inquinata sint omnia, quæ ipsa pace muniuntur, quam juratio illa confirmat. Quod si absurdissimum est dicere, nec ita te moveant, quæ movebant. Item si de area* (hic est canon 10. cau. 26. qu. 2.),

vel torculari tollatur aliquid ad sacrificia Dæmoniorum sciente Christiano, peccat, si fieri permittit, ubi prohibendi potestas est. Quod si factum comperit, aut prohibendi potestatem non habuit, utitur mundis reliquis fructibus, unde illa sublata sunt, sicut fontibus utimur, de quibus hauriri aquam ad usum sacrificiorum certissime scimus. Eadem est ratio lavacrorum. Neque enim spiritum deducere ex aere dubitamus, in quem scimus ire fumum ex aris omnibus, & incensis Dæmoniorum. His satisfecit Augustinus primæ interrogationi Publicolæ. Et quoniam multa pertinent ad interpretationem præcepti Dominici apud Matthæum cap. 5. ibi: *Ego autem dico vobis non jurare omnino &c.*, huc, ut notabam, opportunum duxi non absimiles referre canones, quales sunt canon 5. & 6. cau. 22. qu. 1., ubi verba eadem Dominica interpretatus est Augustinus in lib. 1. de serm. Domini in monte cap. 17., & ubi pro illis Gratiani verbis: *Nisi necessitas cogat, videlicet cum videt . . . jurctione firmetur*, legendum est ex integris Augustini codicibus, *nisi necessitate, cum videt . . . juratione firmentur*. Postrema verba canonis 5. eadem sunt cum primis verbis canonis 6., ita legenda: *Tu enim non malum facis, qui bene uteris juratione, quæ, etsi non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas, quod utiliter suades. Sed a malo est illius, cujus infirmitate jurare cogeris*. Opportunum quoque est huc referre, quod idem Augustinus tradidit in can. 2. cau. 22. qu. 1., ubi interpretabatur verba Paulli in epist. ad Galatas cap. 1. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*, ita subjiciens: *Qui dicit: ecce coram Deo, quia non mentior, jurat utique. Et quid sanctius hac juratione? Sed non est contra præceptum &c.* Quæ sequuntur apud Gratianum, consonant cum Augustini codicibus, dummodo utamur Romanorum Correctorum emendatione. Denique opportunum est huc referre similes Hieronymi interpretationes in can. 7. & 8. ead. caus. & qu., nimirum in can. 7. interpretabatur Hieronymus caput 4. Jeremiæ: *Et jurabis, vivit Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia; & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt*. Verba Hieronymi eadem sunt cum Gratianeis, si pro illis *quomodo ergo . . . & juratur per Dominum*, ista substituas: *Et quomodo ergo . . . & jurat per Dominum*. In canone 8. interpretabatur Hieronymus verba Matthæi modo laudata, sic scribens in lib. 1. commentariorum in Matthæum: *Hanc per elementa jurandi pessimam consuetudinem semper habere Judæi noscuntur, sicut prophetalis eos semper arguit sermo. Qui jurat, aut veneratur, aut diligit eum, per quem jurat. In lege præceptum est, ut non juremus, nisi per Dominum Deum nostrum. Judæi per Angelos, & Urbem Jerusalem, & templum, & elementa jurantes, creaturas, resque carnales venerabantur honore, & obsequio Dei. Denique considera, quod hic Salvator non per Deum jurare prohibuerit, sed per Cælum, & terram, & Hierosolymam, & per caput tuum. Et hoc quasi parvulis fuerat lege concessum; ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas Idolis immolarent; sic & jurare permitterentur in Deum; non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset, Deo id exhibere, quam Dæmonibus. Evangelica autem veritas non recipit juramentum, cum omnis sermo fidelis pro jurejurando sit*.

Can. 8. cau. 23. qu. 5. Altera Publicolæ interrogatio hæc erat: *Si Christianus videat, se a Barbaro, vel Romano velle interfici, debet eos ipse Christianus interficere, ne ab illis interficiatur; vel si licet sine interfectione eos repellere, vel impugnare, quia dictum est, non resistere malo? Si murum possessioni debet Christianus facere propter hostem, & si ille Christianus, qui fecerit murum, caussa non existit homicidii, cum inde aliqui cœperint pugnare,*

&

& interficere hostes? Quæ leguntur in can. 8. cau. 23. qu. 5. exhibent Augustini responsionem, ubi tamen pro verbis illis: *Ne ab eis quisquam occidatur . . . . nec reus est mortis alienæ, qui cum suæ possessionis ex lapidibus murum circumduxerit, aliquis ex ipsorum lapsu percussus intereat . . . commemorando finire*, legendum est: *Ne ab eis quisque occidatur . . . nec reus est mortis alienæ, qui suæ possessioni murum circumduxerit, si aliquis ex ipsius ruinis percussus intereat . . . commemoranda finire*. Item post illa verba, *aut dentes canis*, & post verbum *irrigari*, adjiciendæ erunt notæ interrogationis, quæ in plerisque Gratiani codicibus desiderantur. Totus, ut liquet, ibidem est Augustinus, ut demonstret, caussa tuendi honoris, vel patrimonii hominem ab homine occidi non licere, nisi publica accedat auctoritas. Quam mentem suam jam clarius aperuerat in lib. 1. de libero arbitrio cap. 5. ita de divina providentia locutus: *Quomodo enim apud eam sunt isti peccato liberi, qui pro his rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt*? Hæc sane didicerat a Præceptore suo Ambrosio in lib. 3. de officiis cap. 4. ita scribente: *Non videtur, quod Vir Christianus & justus, & sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat ferientem referire non possit, ne, dum salutem defendit, pietatem contaminet*; quod & olim Cyprianus docuerat ita scribens in epist. 56. *Occidere non licet, sed occidi necesse est*; & in epist. 57. *Occidere innocentibus nec nocentem liceat*.

De epistola ad quendam Comitem.

Canon 7. cau. 3. qu. 7. sub hac inscriptione exhibetur *Augustinus ad quendam Comitem*; unde in obscuro collocatur monumentum, ex quo depromtus fuisse videatur. Referendus est canon ad libellum, cui titulus est *exhortationis liber*, sive *de salutaribus documentis*, rejectum a Maurinis in appendicem tomi 6., qui liber ad quendam Comitem directus præfertur, unde Gratianus laudavit canonem 2. de pœn. dist. 2. Superius ad eundem canonem 2. animadverti, eum esse potius tribuendum Paullino Forojuliensi noni sæculi scriptori. Ex iis autem, quæ tunc adnotabam, facile colligi potest, quænam haberi debeat memorati canonis 7. auctoritas. Ceterum canon ipse cum optimis exemplaribus penitus consonat. *Can. 7. cau. 3. qu. 7.*

De epistola ad Seleucianam.

Novatianus quidam omnem pœnitentiæ viam baptizatis peccatoribus præcludens, cum urgeretur B. Petri exemplo, qui licet peccasset post sui vocationem ad Christum, pœnitentia tamen reconciliatus Deo fuit, respondebat, Petrum eundem nondum fuisse Christi baptismate regeneratum, antequam deliquisset. Hinc plures in errorem hujusmodi trahere conabatur, inter ceteros Seleucianam quandam, quam erudiendam voluit Augustinus, admonendamque in epistola 265. apud Maurinos, & in veteribus editionibus 108., ubi eam *Religiosissimam, & in Christi dilectione honorandam famulam Dei* appellat. Hinc depromtus est canon 97. de cons. dist. 4. in ea parte, qua tradebatur, duplicem esse pœnitentiam Deo acceptam, alteram peccatorum ante baptismum, alteram peccatorum post baptismum ad- *Can. 97. de cons. dist. 4.*

missorum. De priore pœnitentiæ specie expressa sunt Gratiani verba; de posteriore, de qua sane præcipue Augustinus agebat, nihil a Gratiano fuit adjectum.

Clarius intelligitur Augustini propositum ex can. 147. de cons. dist. 4., qui cum vulgatis Augustini codicibus consonat, quamquam in nonnullis MSS. veteribus testentur Maurini aliquid exhiberi, quod in vulgatis desideretur, nimirum post illa verba, *sed per discipulos suos*, ita alicubi legitur: *Quos intelligimus in hoc facto fuisse baptizatos, neque enim non baptizati baptizare poterant. Constat ergo eos, qui baptizabant alios, jam fuisse baptizatos, sive baptismo Johannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi &c.* Verba hæc ita descripta gravem excitare quæstionem possent, num Augustinus opinatus aliquando fuerit, baptisma irritum esse, quoties a non baptizato conferatur, si potius hæc MSS. aliquot veterum editio sequenda esset, & recedendum a vulgata; nam quod spectat vulgatam lectionem, in qua non exhibentur verba illa, *neque enim non baptizati baptizare non poterant*, mens Augustini eo tantum reducitur, ut demonstretur ex Sancti Viri mente jam baptizatos fuisse Apostolos, cum aliis baptisma conferrent, cum non sit verosimile, Apostolos aliis Sacramentum tanquam necessarium contulisse, quod ipsi minime suscepissent. Ceterum etiamsi MSS. codicibus inhærendum sit, adhuc commodam verba illa capiunt interpretationem. Ait Augustinus, baptizare non potuisse non baptizatos; idest non jure potuisse baptizare Apostolos, si baptismum ipsi non suscepissent; cum jure non possit quis alicui tanquam necessarium Sacramentum exhibere, quod ipse negligit. Ab ea disputatione, num baptisma a non baptizato collatum validum esset, Augustinus abstinuit, neque enim oportebat in eam controversiam adduci. Additur his, Augustinum contra Novatianos disputantem Novatianorum principiis usum facile fuisse, ut arctius eos obstringeret. Cum enim Novatiani Donatistis consentientes irritum crederent baptisma ab hæretico collatum, potiore jure irritum credebant baptisma collatum a non baptizato. Hinc Sanctus Vir ex opinatione Novatianorum deducere potuit, Apostolos baptizatos fuisse, quando constabat ipsos rite baptizavisse, quo tendebat præcipuus ipsius scopus. Demum observo, temporibus Augustini nondum fuisse eam controversiam definitam, an baptisma a non baptizato collatum valeret, in ea enim adeo anceps aliquando fuit Sanctus Antistes, ut ad eam dirimendam generalis Concilii definitionem esse crederet expectandam, uti liquet ex can. 31. de cons. dist. 4. Imo & in ea quæstione, quæ olim agitabatur de baptismo collato ab hæreticis, Patres Ecclesiastici, ipse inter ceteros Augustinus, ut demonstrarent hæreticos valide baptisma conferre, eo argumento utebantur, quod hæreticus semel suscepto baptismate a baptismate minime caderet, quod in Ecclesia semel susceperat, ac propterea neque caderet a potestate administrandi baptismatis, ex quo deducitur, in ea illos opinione fuisse, ut facultas conferendi illius Sacramenti a suscepto eodem Sacramento pendere quoquo modo videretur, arg. can. 34. de cons. dist. 4. Illa controversia de recipiendo, vel non recipiendo baptismate a non baptizato collato diutius in Ecclesia viguit, ac primum a Nicolao I. Pontifice medio sæculo 9. finita fuisse videtur, can. 24. de cons. dist. 4., quamobrem jure poterat Augustinus eo etiam uti argumento, ut ostenderet, Apostolos baptizatos fuisse, quod alios baptizarent.

Can. 147. de cons. dist. 4.

De

De epistola ad Severum.

In can. 22. cau. 22. qu. 4. laudatur a Gratiano Epistola Augustini scripta ad Severum Episcopum Milevitanum. Est hic, quod observatione dignissimum videtur. Extant in codicibus Augustini duæ epistolæ ad Severum directæ, in vetustis editionibus 240. & 241., apud Maurinos 62. & 63., in quibus hæc species agitur, ac dirimitur. Severus Milevitanus per diœcesim Hipponensem transiens Timotheum quendam. diœcesis Hipponensis Subdiaconum præter Augustini consensum ordinaverat, sibique jurejurando obstrinxerat. Ægre id tulit Sanctus Hipponensis Episcopus, præsertim cum Timotheus male facti pœnitens ad Augustinum regredi meditaretur, parum attenta præstita jurisjurandi fide; & in primis conquestus est de Severo, quod suæ jurisdictionis fines transgressus esset; deinde solatus est Timotheum, quem jurisjurandi fide, utpote non æqua, solutum esse profiteretur, generaliter docens non obligare hujusmodi juramenta, quæ legibus adversarentur. Aliæ Augustini epistolæ ad Severum nullibi adparent. Verum Gratianus aliam omnino speciem inter Augustinum & Severum fingit pertractatam. Nimirum fingitur Severus Augustinum consuluisse de Ubaldo quodam, qui concubinam suam justo sibi matrimonio sociaverat, matrem autem suam, & fratres denegatis necessariis subsidiis de domo se expulsurum promiserat, imo & sponsionem suam jurejurando firmaverat. Hinc inducitur Augustinus respondens, valere quidem conjugium cum concubina contractum, sed sponsionem jurejurando firmatam de matre fratribusque expellendis irritam esse debere, cum jusjurandum vinculum iniquitatis esse non possit. Quid ergo? Agnoscendum sane erit tanquam fictitium hujusmodi monumentum ab eo elucubratum, qui sese exerceret in rebus Ecclesiasticæ disciplinæ, & sententias Patrum imitaturus novas species effingeret, quibus easdem sententias accomodaret. Quod enim Augustinus ad Severum scribens de jurisjurandi servanda fide tradebat in Clericis ab alieno Episcopo ordinatis, traduxit incertus quidam scriptor ad aliam speciem non prorsus absimilem, & quidem retento Augustini nomine ad Severum scribentis, ut indicaret, definitionem illam esse Augustino ad Severum scribenti conformem. Plane stylus Augustino minime congruit, præsertim in illis verbis *a justo Judice degrandinabitur*. Item quod memoratur in ea specie, jam expetitum fuisse Sancti Ambrosii judicium, qui nomine *Patris nostri* appellatur, minus aptum esse videtur; licet enim *Pater* ab Augustino forte appellari potuisset, eo tamen nomine minus accommodate donari potuisset a Severo Milevitanæ Ecclesiæ Episcopo. Itaque concludemus, canonem in ea parte, qua traditur jusjurandum adversus pietatem elicitum non esse servandum, consonare cum optimis Augustini sententiis, in reliquis vero nihil omnino cum Augustini sententiis habere commune.

Can. 22. cau. 22. qu. 4.

De epistola ad Valerium.

Statim ac Augustinus Valerio Hipponensi Episcopo suadente, imo & propemodum impellente, Presbyter fuit ordinatus, perpendens difficile sibi & operosum officium

Can. 7. dist. 40.

officium imminere, quo præsertim populum in divina sapientia instituere teneretur, epistolam ad Valerium Episcopum suum, quem *Dominum beatissimum, & venerabilem in conspectu Domini sincera charitate charissimum Patrem* appellavit, dedit, postulans, ut sibi tantisper otii concederetur, quo a Civitate, & Ecclesiasticis officiis vacans se ad exercendum Sacerdotale munus semotus a ceteris pr æpararet. Quod ut vividius peteret, usus est initio epistolæ aureis illis verbis, quæ retulit Gratianus in can. 7. dist. 40., digna propterea, quæ virorum Ecclesiasticorum animis inserantur, ac perpetuo hæreant.

De epistola ad Victorianum.

Can. 7. cau. 32. qu. 5. Quum Vandali vastassent plures Europæ Provincias, Italiam præsertim, atque Hispaniam, miserumque in modum in Monasteriis Virginum Deo dedicatarum grassarentur, Sacri Ecclesiarum Administri conqueri invicem, & solari mutuis officiis debuerunt. Exemplum hujus rei adparet in epistola Augustini adhuc Presbyteri ad Victorianum Consacerdotem apud Maurinos 111., in veteribus editionibus 122., a quo cum accepisset Vandalorum ausu nefaria plura committi, retulit, similia plura in Hipponensi Ecclesia agi a Donatistis, qui Vandalorum impietatem, ac sævitiam imitabantur. Huc pertinet canon 7. cau. 32. qu. 5., ubi exhibentur postrema epistolæ verba, & quidem ea ipsa, quæ in editis codicibus describuntur. Adnotant Maurini, paullo aliter haberi in quodam Corbejensi codice *optimæ notæ*, ut ipsi ajunt, in quo pro verbis illis: *Aut si permittit, cum earum animus nulla consensionis turpitudine maculatur &c.* ista leguntur: *Aut si permittet, non imputabit; cum enim animus nulla consensionis turpitudine maculatur &c.*

De epistola ad Vincentium Rogatistam.

Vincentius quidam Cartennensis Episcopus e Schismate Rogatiano epistolam adversus Catholicos generaliter scripserat, quæ cum per manus uniuscujusque passim traduceretur, offensioni fuit Sacris Antistitibus, qui sua, & Ecclesiæ universæ interesse putaverunt, si scripto edito refelleretur. Id præstitit Augustinus in sua epistola apud Maurinos 113., in veteribus editionibus 48., ubi præsertim de cohibendo hæreticorum ausu sermonem habuit. Ibidem ait, se jam olim in ea fuisse opinione, ut hæretici ratione potius, ac solida philosophia refellerentur; quam vi & armis reducerentur ad unitatem; deinde experientia se cognovisse tandem, auctoritatem Principum utilius implorari, ut vi facta hæreticorum perfidia coerceretur. Hac occasione duo pressius urget Sanctus Antistes: Primum Donatistarum pervicaciam, & anabaptismum refellit: secundo probat a Summis Imperantibus ad fidem colendam, veramque exhibendam religionem hæreticos
Can. 9. dist. 9. jure compelli. Ex hac epistola depromtus est canon 9. dist. 9. hodie a Romanis Correctoribus ad integros Augustini codices exactus. Opposuerat Vincentius ad præsidium sui schismatis concertationes, divisionesque Sanctorum veterum Patrum, Hilarii, Cypriani, & Agrippini, quorum tamen memoria cum laude in Ecclesiis celebrabatur. Contra Augustinus ajebat, exempla Patrum parum prodesse posse Roga-

Rogatistis, vel quod dicta eorum Patrum minus caute dicta viderentur, vel quod ipsi fidem suam pro Ecclesiæ unitate tandem aliquando etiam effusione sanguinis, sive illustri martyrio purgavissent.

Ad canonem 31. cau. 1. qu. 1. nihil occurrit, quod singulari opus habeat observatione. Quæ ibidem traduntur, eo spectant, ut Donatistarum anabaptismus improbaretur.

Can. 31. cau. 1. qu. 1.

In canone 37. cau. 23. qu. 4. multa continentur, quæ sparsim alibi Gratianus idem recensuit; nimirum in can. 10. eadem caussa & quæst., in can. 1. & 2. cau. 1. qu. 4., in can. 2. cau. 5. qu. 5., & in can. 3. cau. 23. qu. 6. At quidem priora verba canonis 37. leguntur initio epistolæ; quæ sequuntur in vers. *Si enim* paullo inferius habentur, quemadmodum & paullo inferius subsequitur versiculus *At enim*. Verba versiculi *Non omnis* jam relata fuerant in can. 2. cau. 5. qu. 5., sicut & verba versiculi *Et noveris*, quæ penitus consonant cum epistola Augustini. Ceteri versiculi, usque ad vers. *Constantinus*, eodem ordine leguntur apud Augustinum, quo extant apud Gratianum. Is vero versiculus *Constantinus* pertinet ad caussam Cæciliani Carthaginensis Episcopi, qui cum esset coram Imperatore a malis hominibus accusatus, absolutus fuit, quod accusatores in probationibus defecissent; cumque adhuc accusatores non adquiescerent, sed durius in dies adversus Cæcilianum agerent, Constantinus Imperator in pœnam odii gravissimi illos spoliavit bonis fisco vindicatis. Id refert Augustinus in epist. apud Maurinos 43. ad Glorium, & Eleusium. Præterea ad eandem Cæciliani caussam pertinet versiculus *Certe*, ubi cum traderetur, Cæcilianum de pluribus criminibus non tamen probatis accusatum fuisse, propterea que a suo Episcopatu deturbari minime debuisse, concluditur populum Carthaginensem excusandum fuisse, si illi Episcopo morem gereret, cum ejusdem crimina penitus ignoraret; neque enim, ait Augustinus, alicujus crimen maculat nescientem, quod repetitur in can. 1. & 2. cau. 1. qu. 4., tum ex dicto can. 37., tum ex notis Romanorum Correctorum emendandis. Quæ retulit Gratianus in vers. *Facta* jam descripserat paullo superius, idest in can. 10. eadem caussa 23. qu. 4. & quidem nonnullis ex Augustini epistola adjectis. Hodie hæc omnia a Romanis Correctoribus penitus emendata exhibentur. Post pauca in eadem epistola sequitur canon 3. cau. 23. qu. 6., cujus priora verba ad eos respiciunt, qui criminum Cæciliani minime conscii, Cæciliano ipsi in Episcopatu consistenti adhærebant. Quæ sequuntur in vers. *Mea primum* eo spectant, quod ajebam nuper, dum dicerem, Augustinum professum fuisse, se olim censuisse hæreticos non vi, sed ratione esse ad unitatem adducendos, deinde vero opinionem mutavisse. Apud Augustinum priora hujus versiculi verba ita leguntur: *Mea primitus sententia non erat, nisi neminem ad unitatem Christi esse cogendum &c.*

Can. 10. & 37. cau. 23. qu. 4. Can. 1. & 2. cau. 1. qu. 4. Can. 2. cau. 5. qu. 5. & Can. 3. cau. 23. qu. 6.

De canone 41. cau. 23. qu. 4. nihil est singulare, quod animadvertendum occurrat. Consonat ipse cum optimis epistolæ exemplaribus.

Can. 41. cau. 23. qu. 4.

Jungendi invicem sunt canon 1. cau. 23. qu. 7. & can. 38. cau. 24. qu. 1. uterque ex eadem hujus epistolæ parte descriptus, ex ea nimirum, in qua Augustinus demonstrat satius esse, ut vi potius ad unitatem hæretici adducantur, non quidem eo animo, ut indignationi, vel avaritiæ indulgeatur, sed ut eorundem ad Ecclesiam regressus intendatur.

Can. 1. cau. 23. qu. 7. & Can. 38. cau. 24. qu. 1.

Deni-

Can. 43. de pœn. dist. 1. Denique canon 43. de pœn. dist. 1. legitur in fine ejusdem epistolæ, ubi pro illis prioribus Gratiani verbis *neminem putes*, legitur in epistola Augustini: *Nec quenquam putes*.

S E C T I O V.

De ceteris Augustini monumentis.

De Libro Soliloquiorum.

Can. 22. cau. 2. qu. 7. Quod Gratianus in can. 22. cau. 2. qu. 7. retulit, quasi depromtum ex libro Soliloquiorum Augustini, de Prælatis, qui sui accusationem fieri ex auctoritate antiquorum canonum minime patiuntur, Augustino sane minime tribui potest, cum nihil tale in Sancti Viri codicibus exhibeatur. Sane in libro Soliloquiorum longe diversa pertractantur; nimirum colloquia illa sunt inter animam Sancti Antistitis & Deum, inter quæ sublimioris sapientiæ argumenta miscentur; non pauca etiam ex subtilibus Platonis libris decerpta Christianæ Fidei mirum in modum accommodantur. Non defuere Glossographi, qui nomine libri Soliloquiorum Augustini intellexerunt commentaria Augustini in Psalmos. Verum neque unquam enarrationes Augustini in Psalmos Soliloquia apud Collectores canonum dictæ fuerunt; neque in eisdem enarrationibus reperiri possunt verba laudati canonis 22. Ego puto sive ex canonis stylo, sive ex canonis argumento, eundem editum fuisse post vulgatas Isidori Mercatoris epistolas; siquidem ibidem laudantur veteres canones, quibus vetitum videtur, ne Episcopi a quoquam accusentur. At isti veteres canones non alibi demonstrari possunt, quam in commentitiis epistolis Mercatoris.

De Libris Confessionum.

Eximiam Augustini humilitatem, animique demissionem præseferunt ejus libri tresdecim Confessionum, in quibus quæ vel ipse interiore animi adfectione versaverat, vel exterius facto prodiderat, candide simpliciterque exposuit, exordiens a vitæ suo primordio usque ad eam ætatem, qua se uberem divinæ sapientiæ fructum percepisse testatur. Quamobrem in primo libro pueritiæ culpas deflet, profitens se in lusus potius & jocos, quam in literarum studia fuisse proclivem. In secundo sextidecimi animi excessus deplorat, seu dum ardenti libidine corriperetur, seu dum imprudenter cum sodalibus quandam rem furto subripuit. In tertio recenset ætatem annorum 17. 18. & 19. in urbe Carthaginensi transactam, lubricis amoribus deditam, imo & in hæresim Manichæorum inclinatam, qua occasione lacrymas genitricis de perditis filii moribus lugentis commemorat. In quarto dolet, se plures in errorum suorum vocavisse societatem, ac per annos novem Manichæorum dogmatum apud alios vindicem fuisse, atque assertorem. In quinto 29. suæ ætatis annum revolvit, professus se Fausti Manichæi imperitiam agnovisse, quo tempore de abjicienda Manichæorum hæresi sedulo cogitavit; idque

idque eo facilius adgressus est, cum Mediolanum pergens S. Ambrosii prædicationes audivit. In sexto exponit, quibus animi adfectionibus torqueretur, quibus modo in vitia, & hæreses, modo ad virtutes, & rectam Christi fidem flectebatur, dum trigesimum annum ageret. In septimo refert, se in anno 31. constitutum adeo ignorantiæ tenebris caligavisse, ut quam in partem inclinaret, deliberare non posse videretur. In octavo ait, se anno demum 32. ad Deum fuisse conversum. In nono enarrat, voluisse se Rethorum scientiæ, in qua multum pridem profecerat, vale dicere, ut se totum in res sacras, divinasque conferret; qua occasione aliqua attingit de suo Baptismate, & de Matris Monicæ laudibus. In decimo gaudet, se tandem aliquando Deo addictum fuisse, cujus gratia veteris hominis vestigia paullatim delenda confidit. In tribus postremis libris multa; & selecta divinarum literarum monumenta expendit. En paucis expressam universam totius operis materiem. Animadvertendum tamen est, in eisdem libris quædam ab Augustino agnita fuisse tanquam minus apte dicta, quæque in lib. 2. Retractat. cap. 6. notavit, ibi: *In quarto libro cum de amici morte animi mei miseriam confiterer, dicens, quod anima nostra una quodammodo facta fuerat ex duabus; & ideo, inquam, forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram, quæ mihi quasi declamatiò levis, quam gravis confessio videretur, quamvis utcumque temperata sit hæc ineptia in eo, quod additum est, forte. Et in libro 13. quod dixi, firmamentum factum inter spiritales aquas superiores, & corporales inferiores, non satis considerate dictum est, res autem in abdito est valde.*

Ex lib. 3. cap. 8. depromti sunt, propterea que simul jungendi can. 2. dist. 8. & can. 13. cau. 32. q. 7. Ibi Augustinus tradit, peccata adversus naturæ leges admissa ubique locorum esse detestanda, contra quam regulariter contingat in delictis, quæ adversus certorum hominum, seu in certa urbe, vel Provincia consistentium disciplinas, & consuetudines admittuntur. Ordo verborum apud Augustinum is est, ut præponantur verba canonis 13., post quæ statim verba canonis 2. subjiciantur. Can. 2. dist. 8. & Can. 13. cau. 32. qu. 7.

Canon 8. cau. 26. qu. 2. exhibetur in lib. 4. cap. 3., ubi refert Augustinus pudere se, quod Mathematicos olim secutus fuisset. Optimi Augustini codices habent: *Illos planos, quos Mathematicos vocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium &c. Planorum* nomen nec Gratiano placuit, nec nonnullis Augustinorum operum Correctoribus, qui in eo mendum irrepsisse rati *planetarios* scripserunt; perperam tamen: etenim apud latinæ linguæ scriptores *Planus* olim dicebatur quicumque sycophanta, aut impostor egregius, uti testatur Gellius in lib. 16. noctium Atticarum cap. 7. Plani illi Augustini temporibus honesto Mathematicorum nomine se appellabant, ut fraudes sub scientiæ specie tegerent, ex contemplatione syderum se futura divinare jactantes. Illorum autem duo erant diversa genera. Primum teterrimum erat, eorum scilicet, qui Dæmonibus sacrificabant, & impiis hostiis futura prædicebant. Alterum perniciosum quidem Reipublicæ, sed inanibus rebus, & subdolis, fraudibus omnia conficiens, sine sacrificiis. Non primum, sed secundum hoc genus secutum se fuisse profitetur Augustinus etiam post Baptismum, cujus rei se pœnitere professus est, cum Christiana fides, & pietas a quibuscumque ejusmodi fraudibus fideles avertere debeat. Can. 8. cau. 26. qu. 2.

Can. 39. cau. 27. qu. 2. Verba canonis 39. cau. 27. qu. 2. habentur quidem in cap. 3. libri 8., sed aliter sonant, quam apud Gratianum, Ibidem Augustinus suam conversionem ad Deum sero factam commemorans, sibi blanditur, Deo maxime placuisse, quod Deus maximum habere se gaudium profiteatur, quum convertitur peccator diutius peccatis involutus, quasi Deus diutius peccatorem expectaverit, ac tandem cum majore jucunditate susceperit. Ad eam rem duas adfert similitudines; primam illius, qui cum diu fame laboraverit, esca libentius fruitur; alteram illius, qui puellam sibi jam olim conventione desponsatam conjugio tandem sibi conjunxit. Itaque illa verba *institutum est*, quæ in laudato canone occurrunt, non ita accipienda sunt, quasi certis legibus, & præceptionibus definitum fuerit; sed ut explicetur, aliquando id posse contingere.

De quibusdam Canonibus sub Augustini nomine apud Gratianum exhibitis.

Can. 6. dist. 9. Supersunt adhuc monumenta quædam numero non pauca, quæ apud Gratianum sub Augustini nomine exhibentur. Hujusmodi est in primis canon 6. dist. 9., quem tamen jam Romani Correctores observaverunt adscribi potius Hieronymo debuisse, veluti depromtum ex ejus epistola ad Licinium genere Bœticum. Castam vitam una cum Theodora conjuge agebat Licinius, divinarum scripturarum studio assiduo operam dans, & meditatus iter in Jerosolymam. Ista consilia laudabat Hieronymus, præsertim in Jerosolymam iter, unde in optimis Judæorum codicibus divina eloquia scrutandi facilior occasio præberetur. Ajebat autem inter cetera, ita Hebræos codices conferre posse ad attingendam veteris testamenti scientiam, uti Græci codices ad novi testamenti meditationem plurimum conferebant.

Can. 5. dist. 38. Frustra apud Augustinum quæreres verba canonis 5. dist. 38. Romani Correctores similia invenerunt apud Bedam in Pœnitentiali, item in libro de Ecclesiasticis officiis, & alibi. Similia ego præterea reperio in Capitulari Caroli Magni dato ad Saltz quarto sui imperii anno, ubi post plura capita sequitur Imperatoris admonitio ad Presbyteros directa his verbis: *In primis ut Sacerdos Dei de divina scriptura doctus sit, & fidem Trinitatis recte credat, & alios doceat, & suum officium bene possit implere. Ut totum psalterium memoriter teneat, ut signaculum & baptisterium memoriter teneat, ut de canonibus doctus sit, & suum pœnitentiale bene sciat; ut cantum, & computum sciat.* Sed hæc nondum rem totam conficere videntur, neque satis demonstrare, quo ex fonte derivatum fuerit Gratiani monumentum. Ego integrum illud reperio in Capitulari Ahytonis Basileensis Episcopi, qui vixit circa sæculum Ecclesiæ nonum, edito apud Labbeum. In eo voluit Ahyto declarare in prioribus capitulis ea, quæ Sacerdotibus sunt necessaria, & in cap. 6. ita scripsit: *Sexto, quæ ipsis Sacerdotibus necessaria sunt ad discendum, idest liber Sacramentorum, Lectionarium, Antiphonarium, Baptisterium, Computus, Canon Pœnitentialis, Psalterium, Homiliæ per circulum anni Dominicis diebus, & singulis festivitatibus aptæ. Ex quibus omnibus si unum defuerit, Sacerdotis nomen vix in eo constabit, quia valde periculosæ sunt Evangelicæ minæ, quibus dicitur: Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.* Itaque facile contingere potuit in veteribus

bus codicibus erratum aliquod irrepsisse, ut cum fragmentum illud sub nomine Ahytonis recenseretur, Ahytoni Augustinus ob literarum similitudinem substitueretur. Quando vero in eo canone Sacramentarium memoratur, ego intelligo librum illum, quem hodie *Missalem* appellamus, quod deduco ex capite 5. Concilii Rhemensis relato apud Reginonem in lib. 1. cap. 60. ibi: *Expleta missa Calix, & Sacramentorum liber cum vestibus sacerdotalibus in mundo loco sub sera recondantur*; & in cap. 68. apud eundem Reginonem traditur, in libro Sacramentorum recondi consuevisse Corporale, in quo in celebratione missarum Corpus Christi collocatur. Quod de Computi studio traditur in laudato canone, certum est, id pluribus Ecclesiæ sæculis in generalem Cleri disciplinam evasisse, neque aliquis facile admittebatur ad sacram ordinationem, nisi Computi regulas calleret. Extat ad hanc rem synodalis antiqua admonitio a Baluzio edita ad calcem Reginonis pag. mihi 602., in qua ita Sacerdos monebatur in fine. *Computum, si non majorem, saltem minorem, idest epactas, concurrentes, regulares, terminos paschales, & reliquos, si est possibile, sapiat*.

Non possum ullo modo Gratiano consentire, ubi Augustino adscribendus putetur canon 29. cau. 1. qu. 1., etenim & stylus, & disserendi ratio præsertim in prioribus verbis adeo dissonat a Sanctorum Patrum sententiis, ut ipsis penitus indigna videatur. Erit illud monumentum obscuri cujusdam sæculi sequioris auctoris, forte undecimi, aut duodecimi sæculi, quo tempore simoniæ vitium longe, lateque in virorum Ecclesiasticorum animis grassabatur. Auctor fragmenti, ut majorem rebus suis auctoritatem conciliaret, Augustini nomen adjecit. Ceterum si velimus ejus canonis vice aliqua substituere ex Augustino, ut probetur ex illius mente, Simoniacos gratiam Dei obtinere non posse, ego in medium proferam, quæ de Simone Mago ait Sanctus Vir in concione 2. in psalmum 30. ibi: *Qui se putavit pecunia comparare Spiritum Sanctum, etiam Apostolos avaros arbitratus est, sicut erat ipse impius, & superbus. Continuo Petrus: Pecunia tua, inquit, tecum sit in perditionem, quia existimasti donum Dei pecunia comparare. Non est tibi sors, neque pars in fide hac, idest non pertines ad istam gratiam, quam gratis omnes accepimus, qui pecunia te putas posse emere, quod gratis datur*. Hæc quidem de Simone Simoniacorum Principe occasione data Augustinus ajebat. Ceterum Augustino nullibi singulare fuit propositum, ut adversus Simoniacos verba faceret, cum tunc temporis ab eo scelere Clerici abstinerent, unde novum suppetit argumentum, ut demonstretur, canonem illum non facile Augustino tribui posse.

Can. 29. cau. 1. qu. 1.

In parte 2. cap. 13. jam animadverti ad canonem 6. cau. 2. qu. 1., priora illa inscriptionis verba *Item decrevit Zephirinus Papa* potius pertinere ad canonem 5. præcedentem; inscriptionem autem canonis 6. eam esse. *Item Augustinus*. Certum tamen est, neque Augustino ea verba tribui posse; quod & Romani Correctores observaverunt. Ceterum similis sententia passim in Augustini codicibus exhibetur, cum pluries docuerit Sanctus Antistes, malos, eos scilicet, qui occultorum criminum rei sunt, esse in Ecclesia Dei tolerandos, adlato etiam Judæ proditoris exemplo, quem Christus ab Apostolorum consortio non ejecit, quemadmodum constat inter cetera ex can. 18. cau. 2. qu. 1. & can. 1. & 2. cau. 23. qu. 4. Verosimile est, recentiorem quendam scriptorem similem sententiam editurum Augustini nomen rebus suis adjecisse.

Can. 6. cau. 2. qu. 1.

Can. 32. cau. 2. qu. 7. Præterea frustra in codicibus Augustini quæreres verba canonis 32. cau. 2. qu. 7., quæ Ivo Carnotensis in parte 5. Decreti cap. 315. Gregorio adscripsit, imo & ipse Gratianus in can. 2. dist. 83. Sed neque Gregorii, neque Augustini illa sunt, præsertim vero Augustini stylum exhibere non potest, quod desides Episcopos *canes impudicos* appellat. Ego puto eum, qui primus hunc canonem seu sub Gregorii, seu sub Augustini nomine vulgavit, abusum fuisse monumento Eucherii Lugdunensis Episcopi, qui Augustini ætate vivebat. Extat apud ipsum in libro formularum spiritualium hæc sententia: *Canis segnes prædicatores designat, ut ibi*: *Canes muti non valentes latrare*. Textus hic est Isaiæ cap. 56. Aut abusus forte fuit simili propemodum sententia Isidori Hispalensis, in lib. 3. sententiarum ita scribentis. *Speculatores cæci omnes, idest imperiti Episcopi nescierunt, inquit, universi canes muti non valentes latrare, hoc est plebes commissas non valentes resistendo malis per verbum doctrinæ defendere*.

Can. 81. cau. 11. qu. 3. Canon 81. cau. 11. qu. 3. paucis continet sententiam Augustini expressam in can. 23. de pœn. dist. 1. superius jam explicato, cum agerem de tractatu Sancti Antistitis in Johannem. Plurimum præterea cum eodem consonant, quæ tradit Augustinus in enarrat. in Psalmum 69. ibi: *Duo sunt genera persecutorum, vituperantium, & adulantium. Plus persequitur lingua adulatoris, quam lingua interfectoris*. Huc etiam referri possent similia quædam, quæ leguntur in serm. 29. ad Fratres in Eremo, si ille sermo revera esset Augustini. Ita ibidem legitur: *Non solum est lingua dolosa illa, quæ seminat inter fratres discordias, quæ suscitat lites, quæ incitat furores, quæ etiam conventus conturbat, sed etiam illam dolosam linguam dicimus, quæ te laudare adulando procurat.... A talibus autem Deum deprecari debemus, ut nos liberet, & liberemur.... Quare eos, ut mortem, fugere debemus, nisi quia adulatores sunt, quia mendacia diligunt, & faciunt*. Ex his videtur auctor canonis sententiam suam prodidisse, & nomine Augustini donasse.

Can. 87. cau. 11. qu. 3. Videretur hic locus expendendi canonem 87. cau. 11. qu. 3. Verum jam satis de eo verba feci superius, ubi epistolam Augustini ad Auxilium explicabam.

Can. 92. cau. 11. qu. 3. Nihil etiam adjicio in præsentia ad can. 92. cau. 11. qu. 3. Etenim suo loco observavi cum Romanis Correctoribus, eundem potius pertinere ad librum Ambrosii de Paradiso.

Can. 3. cau. 13. qu. 2. Priora verba canonis 3. cau. 13. qu. 2. perperam tributa sunt Augustino, apud quem minime reperiuntur. Imo si eadem, uti jacent, considerentur generaliter, exhibebunt ipsa barbararum gentium disciplinam non facile a Sancto Ecclesiæ Antistite recipiendam, qualis refertur apud Alexandrum ab Alexandro in lib. 3. genial. dier. cap. 7. ibi: *Indorum pervulgata historia est, ut viro defuncto, quæ charissima conjunx in vita fuerat, eodem igne absumatur, unaque concremetur. Thracibus, & Getis erat iste mos, ut viro defuncto præcipue dilecta conjunx maximo cultu ornata ad tumulum duci, & a propinquiore mactari, eodemque tumulo humari debeat*. Non ignoro quidem, Gratianum sub nomine Augustini eum canonem recensentem eo tantum respexisse, ut traderet uxorem sequi deberi virum suum etiam in morte, quod sepulturam attinet, nimirum in eodem sepulchro mortuam inde uxorem esse tumulandam. Sed neque hæc esse potuit germana Augustini sententia, qui optime callebat, imo & expresse aliquando tradidit, parum prodesse defunctis Christianis locum, in quo eorundem cadavera sepeliantur. Huc pertinet, quod Augustinus idem scribit in lib. 9. Confessionum cap. 11., nimirum matrem suam

ad

ad supremum vitæ diem redactam de sepulchro, quod olim juxta viri cadaver elegerat, mutavisse sententiam, ita filium, ceterosque lateri adstantes allocutam: *Ponite hoc corpus ubicumque; nisi vos hujus cura conturbet. Tantum illud vos rogo, ut ad Domini altare memineritis mei, ubi fueritis.* Hæc verba læto animo excipiens Augustinus summo Deo gratias agens ita scripsit: *Noveram, quanta cura semper æstuasset de sepulchro, quod sibi providerat, & præparaverat juxta corpus viri sui, quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, ut est animus humanus minus capax divinorum, adjungi ad illam felicitatem, & commemorari ab hominibus concessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, ut conjuncta terra tegeretur. Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuæ* (Deum hic alloquebatur) *cæperat in ejus corde non esse, nesciebam, & lætabar admirans, quod sic mihi aperuisset.* Nihil amplius adjicio de vers. *soror*, de quo suo jam loco agendum fuit, ubi de Sancto Gregorio.

Ad canonem 16. cau. 13. qu. 2. nihil est, quod specialiter adjiciatur, postquam Romani Correctores illum Gregorio Magno in libris Dialogorum adscripserunt, ipsa etiam libri verba describentes. Revera eidem Gregorio adtribuerunt Patres Concilii Triburiensis in can. 17. Illud unum investigandum superesset, an libri Dialogorum jure sint Gregorio adscripti. Verum hæc fuerunt alibi observanda. Tantum addam, plurima his similia haberi apud Augustinum in libro jam superius memorato de agenda cura pro mortuis. *Can. 16. cau. 13. qu. 2.*

Romani Correctores jam ostenderunt locum, unde decerptus est canon 1. cau. 17. qu. 1. falso tributus Augustino, nimirum extat ille apud Cassiodorum in Psalmum 75. vers. 12., quod monumentum ita ab auctore Glossæ ordinariæ describitur: *Quædam sunt, quæ nec promittentes debemus solvere, ut non occides, & hujusmodi. Alia sunt, quæ nisi vovemus, non cogimur implere, ut virginitatem servare. Ad hæc ergo vovenda invitat omnes, qui in circuitu ejus sunt per fidem.* *Can. 1. cau. 17. qu. 1.*

Si velis ad Augustinum exigere verba canonis 10. cau. 22. qu. 4., difficile locum, ad quem exigantur, invenies; nisi potius putes ea referri ad factum Augustini, qui magna sane sapientia in suis retractationum libris revocavit, quæ alias minus prudenter scripserat. Ceterum simile adhuc nonnihil reperio in epistola ad Marcellinam apud Maurinos 143. ibi: *Dicti mali, vel stulti, vel incommodi pœnitere utique cordatorum est.* Itaque si verba laudati canonis Augustini non sunt, illius tamen sententiam ibidem descriptam esse dicemus. *Can. 10. cau. 22. qu. 4.*

Vel ex una loquendi formula adparet, falso tributum esse Augustino canonem 19. cau. 22. qu. 5., quod enim ibidem memoratur de Regibus, de jurejurando Regibus præstito, de Sanctæ Synodi censura, & temporibus, & Provinciis, in quibus vivebat Augustinus, minime congruit. Hæc sane, fateor, leguntur sub Augustini nomine in Pœnitentiali Romano edito ab Antonio Augustino tit. 2. cap. 7., ubi tamen pro illis verbis *& postea perverse, & dolose ejus regnum tractaverit .... crimen admiserit, degradetur*, legitur: *Et postmodum perverse ejus regnum, & dolose tractaverit ...., crimen perpetraverit, degradetur*; Verum referenda potius sunt ad varios canones Conciliorum Toletanorum, quibus eadem materies fuso stylo tractatur, nimirum in can. 2. Concilii Toletani X. anni 658., & jampridem in can. 75. Concilii Toletani III. anni 633. sub Isidoro Hispalensi, ac tandem in can. 9. & 10. Concilii Toletani XVI. anni 693., quos omnes canones forte paucis perstringere incerti nominis auctor, aut Collector voluit sub decoro Augustini *Can. 19. cau. 22. qu. 5.*

gustini nomine, unde & Ivo in parte 13. cap. 78., & Gratianus in dicto can. 19. errandi sumsit occasionem.

Can. 2. cau. 23. qu. 4. Etsi verba canonis 2. cau. 23. qu. 4. eadem non legantur in codicibus Augustini, multa tamen illis similia reperiuntur: siquidem cum Sancto Antistiti non semel agendum fuerit adversus Donatistas, qui ex bonis Ecclesiam tantum constare dicebant, clamandum fuit identidem, malos in Ecclesia tolerari oportere, præsertim Christi Servatoris exemplo, qui Judam proditorem licet impium diutius passus est inter Apostolos commorari. Unum tantum recensebo Augustini monumentum in tract. 50. in Johannem ibi: *Quid ergo voluit Dominus noster Jesus Christus, Fratres mei, admonere Ecclesiam suam, quando unum perditum inter duodecim habere voluit, nisi ut malos toleremus?* Et paullo infra: *Talis erat iste Judas, & tamen cum sanctis discipulis undecim intrabat, & exibat. Ad ipsam Dominicam cœnam pariter accessit, conversari cum eis potuit, eos inquinare non potuit. De uno pane Petrus, & Judas accepit &c.*

Can. 23. cau. 23. qu. 4. Canon 23. cau. 23. qu. 4. ideo Augustino passim tribuitur, quia excerptus est partim ex Prospero, partim ex Fulgentio, qui in suis operibus Augustinum tueri adversus Semipelagianorum calumnias, ejusdem doctrinam interpretari conati fuerunt, ex quo Augustini discipuli passim apud omnes audiunt. Duo autem præ ceteris laudatorum virorum commemorantur opuscula, alterum Fulgentii ad Monimum, cujus ipse Fulgentius meminit in epist. 5. ad Eugyppium, alterum Prosperi adversus capitula Gallorum pro Augustino, in quibus adeo Augustini doctrina, & gratiosæ adversus Pelagianos prædestinationis sententia vindicatur, ut hæc ipsa opera Augustino alicubi tribuantur, & inter Sancti Hipponensis Antistitis codices recenseantur, unde posteriores Collectores potuerunt, quod erat Fulgentii vel Prosperi, adscribere Augustino. Itaque in libro Fulgentii ad Monimum extat initium canonis 23. lib. 1. cap. 26. usque ad illa verba *cecidisset in culpam.* Versiculus *Prædestinationem* habetur in laudato libro Prosperi cap. 6., præterea in cap. 11. ejusdem libri legitur versiculus *cum vero*; ad quem Maurini Monachi animadverterunt pro verbis illis *ipsi sibi pœnas debuerint*, legi in quodam codice MS. *ipsi sibi pœna fieri debuerint*. Item in cap. 12. legitur integer versiculus *Vires*, ut liquet ex collatione Gratianei monumenti cum accuratissima editione Maurinorum in appendice tomi 10. operum Augustini. Versiculus *Prædestinatio* legitur in cap. 15. num. 6., & versiculus *In malis autem* exhibet posteriora opusculi verba. Denique ea, quæ subjiciuntur in vers. *Hi autem* usque in finem, habentur apud Prosperum in alio opusculo a quibusdam etiam Augustino tributo, cui titulus est responsionis adversus objectiones Vincentianas pro Augustino. Fuit enim Vincentius quidam Lerinensis Semipelagianorum fautor acerrimus, qui Augustini scripta diris conviciis mordebat, adversus quem propterea opportunum fuit, ut Prosper Sancti Viri defuncti discipulus constanter, sapienterque pugnaret. Porro verba versiculi leguntur in cap. 12., cum quo penitus consonant.

Can. 35. cau. 23. qu. 4. Si priora verba canonis 35. cau. 23. qu. 4. inspiciamus, eadem jure optimo referri ad Augustinum possunt, cum non uno in loco apud eundem Sanctum Virum ea sententia exprimatur. Profero in primis ejus enarrationem in Psalmum 100. ibi: *Odire debes prævaricatores, non homines. Unus homo prævaricator: Videte, quia duo nomina habet, homo, & prævaricator. Hominem Deus fecit, prævaricatorem ipse homo se fecit. Ama in illo, quod Deus fecit, persequere in illo, quod*

ipse

ipse sibi fecit. Cum enim persecutus fueris prævaricatorem, ejus occidis, quod homo fecit, & liberatur, quod Deus fecit. Facientes prævaricationem odio habui &c. Deinde similia alia habentur in enarratione in psalmum 102. ibi: *Cum dico: occurrit tibi homo peccator, duo nomina dixi: Hæc duo nomina non superflua sunt. Duo nomina, aliud quod homo, aliud quod peccator. Quod homo, opus est Dei, quod peccator, opus hominis est. Da operi Dei, noli operi hominis. Et quomodo, inquis, me prohibes dare operi hominis? Quid est dare operi hominis? Peccatori dare propter peccatum, placenti tibi propter peccatum.* Post pauca sequuntur ibidem verba canonis *Qui venatoribus* dist. 36. Item similia leguntur in sermone olim 94. de tempore, & 14. apud Maurinos, ubi de corrigendis peccatoribus agitur, ibi: *Duo enim nomina sunt, homo, & peccator: hominem Deus fecit, peccatorem se ipse homo fecit. Pereat, quod fecit homo, liberetur, quod fecit Deus.* Denique in sermone de tempore, olim 109., & 22. apud Maurinos eadem fere describuntur. Ceterum quæcumque monumenta hic illinc depromta ex Augustini codicibus adferantur, nusquam ea ipsa sunt integra, quæ Gratianus in can. 35. delineavit. Potius integer canon habetur apud Bedam in commentario epistolæ ad Galatas cap. 6., ex quo Gratiani erratum profectum fuisse videtur; cum enim priora essent Augustini, posteriora Bedæ, illa ab istis non secernens Collector omnia tribuit Augustino, eo vel maxime, quod ea Bedæ commentaria hanc habeant in vulgatis codicibus inscriptionem: *Expositio D. Patris Augustini Episcopi in epistolam D. Paulli ad Galatas per Venerabilem Bedam Presbyterum collecta.* Revera Beda ipse in iis commentariis tot tantaque congessit monumenta Augustini, ut non Beda, sed Augustinus scripsisse videatur.

De canone 50. cau. 23. qu. 4. jam judicium tulerunt Romani Correctores, adnotantes, eum non esse Augustini, sed potius pertinere ad initium epistolæ Gregorii Magni scriptæ ad Marinianum, seu, ut alii legendum putant, Marmianum, seu, ut alii, Martinum. Quæ sequuntur in vers. *Nonne Achar*, ipsa verba sunt libri Josue in cap. 22. *Can. 50. cau. 23. qu. 4.*

Romani iidem Correctores præterea indicaverunt, unde excerptus fuerit canon 15. cau. 26. qu. 7. Augustino tributus: nimirum legitur ille in Concilio Turonensi anni 813. Caroli Magni tempore celebrato cap. 42. exceptis postremis illis verbis, in quibus certa pœna in maleficos, sive Laicos, sive Clericos infligitur; nihil enim tale apud Turonenses Patres habetur, quemadmodum nec legitur in additione 3. Capitularium a Baluzio edita cap. 93., ubi idem monumentum describitur. Primus Burchardus sub Augustini nomine canonem laudavit in lib. 10. cap. 40., forte quod abstinere vellet a laudandis Francorum Capitularibus, quemadmodum pluries alibi animadvertere debui, primus enim pœnam adjecit, sive in Clericos, sive in Laicos, ut suæ diœceseos disciplinam indicaret. *Can. 15. cau. 26. qu. 7.*

Verba canonis 16. cau. 26. qu. 7. apud Augustinum non inveniuntur; sed tantum similia quamplurima, præsertim in cap. 79. Enchiridii, & in lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 20. & sequ., quæ huc loci referre nimis operosum esset ob monumentorum amplitudinem. Agitur in eo canone de superstitiosis Ethnicorum observationibus evitandis, quas sane fugiendas sæpe ac sæpius monuit Augustinus; quamobrem non dubitavit auctor canonis Augustini nomen, quasi auctoris, inscribere. Non tamen piget nonnulla adnotare de iis, quæ ibidem memorantur, nimirum de Kalendis Januarii, diebus Ægyptiacis, somniis Danielis, *Can. 16. cau. 26. qu. 7.*

ac

ac fortibus Apostolorum. Kalendæ Januariæ maxime solennes fuerunt apud Gentiles, illos præsertim, qui ab Januario mense annum exordiebantur, creditum enim erat apud eos novum annum lætissimo gaudio esse excipiendum. Mos erat eo die adeo immania gestientis animi signa præseferendi, ut non gaudere, sed insanire, aut furere homines viderentur. Turpissimos in cantus erumpebant, immoderata quoque convivia, atque inter ipsa inhonestas saltationes habebant; quodque spectaculi celebratioris erat, unusquisque personatus incedebat non tantum mutatis invicem muliebribus, ac virilibus indumentis, sed etiam adsumtis brutorum figuris, ursorum præsertim, vitulorum, ac cervorum, ut mutorum animalium naturam liberius, ac licentiam imitarentur. Hanc profecto luxuriem detestabantur vehementissime, ac lugebant Sancti Ecclesiarum Antistites, qui propterea in sermonibus ad populum eo die factis Christianos impense monebant, ne & ipsi vulgaribus corrupti populi consuetudinibus indulgerent, quemadmodum adparet inter cetera ex serm. 129. & 198. in appendice tomi 5. operum Augustini Mauriniæ editionis, qui licet Augustini non sint, non tamen sunt contemnendi auctoris. Paucis ita describitur ea solennitas in serm. 198. *Solemnitas gentium, quæ fit hodierno die in lætitia sæculi, atque carnali, in strepitu vanissimarum, ac turpissimarum cantionum, in conviviis, & saltationibus turpibus, in celebratione ipsius falsæ festivitatis.* Non defuerunt Episcopi, qui ad avertendos magis magisque fidelium animos eo die jejunium indicerent, ut colligitur ex laudato serm. 129., item ex canone 11. Concilii Toletani IV., & can. 17. Concilii Turonensis II. Videsis ad hanc rem caput 7. & 17. partis 11. Decreti Ivonis Carnotensis. Putant viri eruditi, exinde ortam apud Christianos Baccanalium, ut vocant, dierum originem, translato scilicet Gentilium more a Kalendis Januariis in dies Quadragesimale jejunium præcedentes, præsertim postquam Kalendis Januariis primum institui cœpit jejunium, deinde solennis indicta fuit Circumcisionis Dominicæ celebratio. De diebus Ægyptiacis variæ sunt eruditorum opiniones. Sane Ægyptii delectati semper fuerunt in cursu solis, & syderum contemplando notandoque, cujus rei argumentum est, quod vulgatus annus ad cursum solis exactus vulgo Ægyptiis accepto feratur. Interea apud illos inani quadam observatione dies a diebus distingui consueverunt, quorum plures atri, & infausti dicebantur, quibus mali ominis esset aliquid moliri, aut exordiri, quemadmodum animadvertit Alexander ab Alexandro in lib. 4. Genialium cap. 20., quod & indicat Augustinus in expositione epistolæ Paulli ad Galatas cap. 4. his verbis: *Jamvero ne aliquid inchoetur aut ædificiorum, aut hujusmodi quorumlibet operum diebus, quos Ægyptiacos vocant, sæpe etiam nos monere non dubitant, nescientes, ut dicitur, ubi ambulant.* Horum sane dierum superstitiosam observationem, quemadmodum jam improbaverat Apostolus in epist. ad Galatas cap. 1. vers. 10. & 11., ita damnaverunt Sancti Patres in suis sermonibus ad Populum, quasi eadem fidelium animos a divina homines regente providentia avocaret. Quid vero sunt *Somnialia scripta falso Danielis nomine intitulata*, quemadmodum dicitur in laudato can. 16.? Ea expendens Sixtus Senensis in lib. 2. Bibliothecæ Sanctæ tomi 1. pag. mihi 118. tradit, quædam scripta fuisse, in quibus exhiberetur superstitiosa somniorum interpretatio, qualis ea erat, quam Artemidorus Græcus auctor ediderat. Sanctus Athanasius hunc librum reprobavit in Synopsi, tanquam apocriphum Danielis. Denique *sortes Apostolorum* liber quidam auguriorum plenissimus appellabatur, unde quid futurum,

quasi

quasi ex certo divinæ providentiæ revelantis oraculo, prænosceretur. Hunc librum tanquam apocryphum rejecit Gelasius Papa in celebri can. *Sancta Romana* dist. 15. Quod si adhud quæratur de qualitate, ac natura sortium, quas Apostoli iniverunt in electione S. Matthiæ, rem illustrabit Augustinus in serm. 2. in psalmum 30. prope finem, cujus fragmentum legitur apud Gratianum in can. 1. cau. 26. qu. 2. de quo jam superius fuit agendum.

Verba canonis 3. cau. 27. qu. 2. non habentur quidem apud Augustinum, sed eadem ipsa sententia pluribus in locis exprimitur, præsertim in libro de Sancta Virginitate, quæmadmodum Romani Correctores observaverunt. Plura etiam sunt ad eam rem pertinentia in libris de nuptiis & concupiscentia; hinc lib. 1. cap. 12. legitur. *Cur ergo non conjuges maneant, qui ex consensu concumbere desinunt, si manserunt conjuges Joseph & Maria, qui concumbere nec cæperunt*? Item in lib. 23. contra Faustum cap. 8. ita de S. Joseph Augustinus scribebat: *Neque enim, quia concubitu non permixtus, ideo non maritus; cum ipse Matthæus narret ab Angelo Mariam conjugem ipsius appellatam, qui narrat, quod non ipsius concubitu, sed de Spiritu Sancto conceperat*. Ex his, similibusque sententiis elucubratum a Gratiano fuit laudatum monumentum, quod propterea non injuria sub Augustini nomine exhibuit. Cum autem certissimum sit hujusmodi fuisse de conjugio Augustini sententiam, nemo statim non colligit, Sancto Viro tribui non posse canonem 16. cau. 27. qu. 2., qui sane in ejus codicibus non invenitur. Correctores Romani putaverunt, in eo potius exhiberi summam quandam sequentis canonis; verum ego adhærere non possum eisdem, cum iterum ea verba sub Augustini nomine legam apud Gratianum post canonem 28. cau. 27. qu. 2., nisi dicatur ex eo codice derivata illa fuisse, in quo cohærerent, & veluti summarium haberentur canonis 17. eadem caussa & quæstione.

Can. 3. cau. 27. qu. 2.

Can. 16. cau. 27. qu. 2.

Locus hic videretur faciendus canoni 23. de pœn. dist. 1., sed jam illum superius expendi, ubi agerem de tractatu Augustini in Johannem.

Can. 23. de pœn. dist. 1.

Non alia de caussa adscribi potest Augustino canon 14. de pœn. dist. 2., nisi quod in enarratione in Psalmum 103. ad verba illa *qui tegis aquis superiora ejus*, Augustinus symbolo quodam aquarum nomine charitatem intelligit, & longo sermone interpretatur. Ad imitationem Sancti Doctoris charitatem nomine aquarum intellexit alius interpres, qui explicabat verba Christi in Evangelio Johannis: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*.

Can. 14. de pœn. dist. 2.

In canone 30. de pœn. dist. 2. paucis perstringitur Augustini sententia, quæ fusius legitur in tractatu 6. in cap. 3. Epist. Johannis, ubi tradit Augustinus, hominem ita non posse velut in medio consistere, ut neque Deum amet, neque aversetur, ibi: *Qui non diligit, manet in morte: ne putatis fratres, leve esse odisse, aut non diligere. Audite quod sequitur: omnis, qui odit fratrem suum, homicida est. Jam ergo si contemnebat quisquam odium fraternum, nunquid & homicidium in corde suo contemturus est? Non movet manus ad occidendum hominem; homicida jam tenetur a Domino; vivit ille, & iste jam interfector judicatur. Omnis, qui odit fratrem suum, homicida est, & scitis, quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. In hoc cognoscimus dilectionem. Perfectionem dilectionis dicit perfectionem illam, quam commendavimus &c.* Quæ sequuntur apud Gratianum in vers. *Nemo*, sunt verba Evangelii apud Matthæum cap. 6., & apud Lucam cap. 16.

Can. 30. de pœn. dist. 2.

Can. 10. de pœn. dist. 4. Jam adnotaverunt Romani Correctores, ad quos veluti fontes referendus sit canon 10. de pœn. dist. 4. Nimirum excerptus ille fuit ab auctore Glossæ ordinariæ ad verba Paulli in 2. ad Timotheum 2., & ibidem ex Beda. Item adnotaverunt, similia quædam legi in tract. 12. in Johannem, ibi: *Qui credit in eum, non judicatur; qui autem non credit, quid dicturum speras, nisi judicatur? Jam, inquit, judicatus est: nondum apparuit judicium, sed jam factum est judicium; novit enim Dominus, qui sunt ejus; novit qui permaneant ad coronam, qui permaneant ad flammam*, & in lib. 20. de Civitate Dei cap. 7. ibi: *Nec moveat, quod sæpe diabolus seducit etiam illos, qui jam regenerati in Christo vias ingrediuntur Dei; novit enim Dominus, qui sunt ejus. Ex his in æternam damnationem neminem ille seducit.*

Can. 36. de conf. dist. 1. Canon 36. de cons. dist. 1. sive apud Burchardum, sive apud Ivonem, sive apud Gratianum sub nomine Augustini laudatur. Habeo ego Gratianeum codicem, in quo hæc est inscriptio: *Augustinus Ignaro*. Mendosa sane inscriptio, cum nullibi inter opera Augustini adpareat Ignari nomen, ad quem scripserit Augustinus. Ego puto, fragmentum illud nihil aliud esse, quam breve quoddam compendium epistolæ Augustini ad Onoratum, de qua supra sermonem institui: scilicet ibidem traditur, Episcopos de Ecclesia sua posse in alium locum migrare, ubi necessitas Ecclesiæ id exposcit, item ubi dissentiones ac schismata emergant; uno verbo, *quando vere videtur utile esse ad loca tutiora migrare*, ut ibidem prope finem scribit Augustinus. Hinc conjicio, in meo Gratianeo codice legi debuisse *Augustinus Onorato*, & nonnisi ex Amanuensis, aut Typographi incuria adscriptum fuisse *Ignaro*.

Can. 52. de conf. dist. 1. Augustini temporibus minime congruit canon 52. de conf. dist. 1., qui potius adscribendus erat Theodulpho Aurelianensi Episcopo sæculi noni scriptori: nimirum ipse in cap. ult. Capitulorum Clericis suis datorum ad bonum Ecclesiæ regimen ita scribebat: *Admonendus est populus, ut ante publicum peractum officium ad cibum non accedat, & omnes ad Sanctam Matrem Ecclesiam missarum solennia, & prædicationem audituri conveniant, & Sacerdotes per oratoria nequaquam missas, nisi tam caute ante secundam horam celebrent, ut populus a publicis solennitatibus non abstrahatur, sed sive sacerdotes, qui in circuitu urbis, aut in eadem urbe sunt, sive populus, ut prædiximus, in unum ad publicam missarum celebrationem conveniant, exceptis Deo sacratis fœminis, quibus mos est ad publicum non egredi, sed claustris monasterii contineri.* Is est Theodulphus, qui in Poëtica sacra plurimum valuit, cuique tribuitur hymnus *Gloria laus, & honor*, quem hodie canimus in die Dominico Palmarum. Primus autem Augustino tribuit canonem Theodulphi Burchardus, utpote qui Francorum monumentorum auctores nominare nolebat apud Germanos, penes quos scribebat, quemadmodum multis in locis fuit animadvertendum. Ex Burchardo errandi occasionem recentiores Collectores habuerunt.

Can. 36. & 62. de conf. dist. 2. & Can. 131. de conf. dist. 4. Canon 36. de conf. dist. 2., qui initio exhibet eadem verba, quæ leguntur in can. 62. de conf. dist. 2., & in fine ea exhibet, quæ leguntur in can. 131. de conf. dist. 4. non est Augustini, sed potius Bedæ in epistolam 1. Paulli ad Corinthios. Ideo autem Augustino tribui potuit, quia Beda sua ipsa commentaria variis Augustini monumentis ornavit. Verborum dispositio non eadem est apud Bedam, quæ reperitur apud Gratianum; etenim apud Bedam præponuntur verba versiculi *Ita Dominus*, quæ apud Gratianum subsequuntur. Item in postremis canonis verbis, ubi legit Gratianus, *quando in se hoc, quod illud Sacramentum significat,*

cat, invenit, aliter habetur apud Bedam, ibi: *Quando ipse hoc, quod illud Sacramentum significat, invenit*. Apud Bedam ita Augustini monumenta laudantur, ut priora depromta dicantur *ex sermone de Sacramento fidelium feria 2. Paschæ*, posteriora *ex sermone ad infantes ad altare de Sacramento*. Quum autem hodie isti tituli in codicibus Augustini non extent, nulla esse dubitatio potest, quin ibidem commemorentur tractatus 26. & 27., in Johannem, ubi multa illis similia continentur, quorum etiam aliqua superius explicavi, præsertim ad canones 46. & 47. de conf. dist. 2.

Videretur hic concedendus locus canoni 47. de conf. dist. 2., utpote qui Augustino tribuitur, quin locus indicetur, ad quem sit referendus. Verum jam superius de eodem sermonem habui, dum tractatus Augustini in Johannem expenderem. *Can.47. de conf. dist. 2.*

Quod contigit in can. 36. de conf. dist. 2., qui cum esset Bedæ, Augustini nomine, uti diximus, descriptus fuit, idipsum evenit in can. 61. de conf. dist. 2. in expositione epistolæ 1. ad Corinth. cap. 10. ad illa verba: *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Christi est? Et panis, quem frangimus, nonne participatio Corporis Domini est?* Ait Beda: *Non omnis panis, sed accipiens benedictionem Christi fit Corpus Christi*. *Can.61. de conf. dist. 2.*

Verba canonis 67. de conf. dist. 2. jam superius expendi, ubi agerem de enarrationibus Augustini in Psalmos. Inferius vero, ubi agendum erit de Paschasii Abbatis monumentis, expendenda erunt verba canonis 72. de conf. dist. 2., cum rectius Paschasio tribuantur, quam Augustino. *Can.67. & 72. de conf. dist. 2.*

CAPUT XX.

De Paulino Nolano.

Paulini Nolani monumentum unicum extat apud Gratianum ex epistola ad Romanianum depromtum.

Is est canon 12. cau. 7. qu. 1. ex integra epistola supplendus.

Floruit sub finem quarti Ecclesiæ sæculi, usque ad annum 431. Pontius Meropius Paulinus origine Romanus, & in Aquitania natus, vir ab adolescentia in Poëtica & oratoria facultate ab Ausonio egregie instructus, qui post exercitas summas in foro dignitates publicas, Christi fidem, instituente Ambrosio Mediolanensi, & baptizante Delphino Burdegalensi Episcopo, suscepit. Multum ille in rerum divinarum, sacrarumque doctrina profecit, viris illustribus seu ob eximiam morum integritatem, seu ob præclaram sapientiam charissimus, & laudatissimus, præsertim memorato Ambrosio, Augustino, Hieronymo, Eucherio, Prospero, Severo Sulpitio, Martino Turonensi. Uxorem Therasiam caste dilexit, cum qua post susceptum & vita functum filium convenit, ut conjugium in perpetua continentia transfigeretur. Hinc primum circa annum 393. Presbyter ordinatus est, ac deinde Nolam secedens post monasticam vitam diu initam,

initam, tandem Nolanus Episcopus consecratus insignia exhibuit usque ad mortem Episcopalis sanctimoniæ exempla. Ad annum 396. pertinet epistola numero 7. in editione Muratorii scripta ad Romanianum & suo & uxoris nomine, quo nimirum tempore nondum ad Episcopalem Sedem ascenderat, sub hac inscriptione: *Domino merito prædicabili, & honorando fratri Romaniano Paulinus, & Therasia.* Gratulatur ibidem de rebus Ecclesiasticis optime in Africa gestis, atque inter cetera de electione Augustini in Hipponensem Episcopum, vivente adhuc Antistite Valerio, his verbis: *Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod Episcopatum Augustinus acceperit; sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ Ecclesiæ, ut verba cœlestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem Dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in Cathedra Episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiæ Coepiscopus Augustinus est, & ille Beatus Senex, cui purissimam mentem nulla unquam liventis invidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem Sacerdotii sui simpliciter optabat, hunc mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque omnipotentis opere dici Evangelicum illud potest: Hominibus hæc ardua, apud Deum autem omnia possibilia &c.* Nemo hinc non intelligit, novam hanc visam fuisse Paulino eligendi Episcopi rationem, quamobrem propterea uti Ecclesiæ Africanæ maxime utilem, atque opportunam in singularem Dei providentiam retulit. Hinc & suppleri, & explicari poterit Gratianeus canon 12. cau. 7. qu. 1.

CAPUT XXI.

De Prospero.

Præter ea, quæ Gratianus edidit sub nomine Augustini quasi excerpta ex libro sententiarum Prosperi, de quibus jam superius agendum fuit in cap. 19., alia sunt, quæ apud eundem Collectorem Prospero tribuuntur, quemadmodum ex sequentibus liquet.

Ex responsionibus ad 2. objectionem Gallorum.	*Can. 14. de pœn. dist. 4. parum conveniens proposito Gratiani.*	
Ex Libris de vita contemplativa.	*Can. 7. dist. 35.* *Can. 7. cau. 1. qu. 2.* *Can. 8. cau. 1. qu. 2.* *Can. 9. cau. 1. qu. 2.* *Can. 13. cau. 12. qu. 1.* *Can. 25. cau. 12. qu. 1.* *Can. 18. cau. 24. qu. 3.* *Can. 31. de pœn. dist. 1.* *Can. 32. de pœn. dist. 1.* *Can. 5. de pœn. dist. 2.*	*potius tribuendi Juliano Pomerio.*

Maxima

MAxima fuit animorum conjunctio inter S. Augustinum Hipponensem, & S. Prosperum Aquitanum, virum rethorem, atque, ut vulgo traditur, Leonis Magni Papæ Notarium, nunquam vero, ut quibusdam eruditis placet, Episcopum. Una hic cum Hilario, non Arelatensi Episcopo, sed alio Laico, amicitiam inivit, unde uterque Augustini discipulus nuncupatur; quod Augustini doctrinam impense coluerint, & invicta constantia adversus quorundam Massilensium, seu Semipelanorum objecta sustinuerint, laboribus, vigiliis, itineribus, & studiis non parcentes. Floruit Prosper sæculo Ecclesiæ quinto ab initio ultra dimidium viris eximiis illius ætatis spectatissimus. Inter ejus opera ad vindicandam Augustini doctrinam extat libellus sub hoc titulo: *Pro Augustino responsiones ad capitula objectionum Gallorum calumniantium*. Siquidem mortuo Augustino nonnulli Gallicani, suppresso tamen nomine suo, carpere non dubitaverant ejusdem Sancti Antistitis doctrinam de gratia, de prædestinatione, & de libero arbitrio; conati demonstrare, Augustinum erraſſe in pluribus, eamque ob rem Pelagianorum fovere hæresim videbantur. Quæ adversus Augustinum objiciebantur, ad quindecim capita retulit Prosper Augustinianarum sententiarum vindex, & singulis objectionum capitibus singulas opposuit responsiones. Secunda Gallicanorum objectio hæc erat: *Quod ab eis, qui non sunt prædestinati ad vitam, non auferat percepta baptismi gratia originale peccatum*. Ita respondit Prosper: *Omnis homo, qui credens in Patrem, & Filium, & Spiritum S. regeneratur in baptismo, tam a propriis peccatis, quæ mala voluntate, & actione contraxit, quam ob originali, quod a parentibus traxit, absolvitur. Sed relapsum post baptismum ad infidelitatem, & impios mores, qui negat originali peccato fuisse purgatum, tam falsa opinatur, quam qui eundem asserit, non æterna morte esse damnandum. Qui enim recedit a Christo, & alienus* (in aliquot codicibus legitur *alienatus*) *a gratia finit hanc vitam, quid nisi in perditionem cadit? Sed non in id, quod remissum est, recidit, nec in originali peccato damnabitur; qui tamen propter postrema crimina ea morte afficietur, quæ ei propter illa, quæ remissa sunt, debebatur. Quod quia Dei præscientiam nec latuit, nec fefellit; sine dubio talem nunquam elegit, nunquam prædestinavit, & periturum nunquam ab æterna perditione discrevit*. Huc, ut liquet, referendus est canon 14. de pœn. dist. 4., cujus sane sententia plurimum distat a quæstione, quam proposuerat Gratianus; atque idem Collector non admodum laboravisset in subjicienda canonis interpretatione, si mentem Prosperi, qualis ex integra sententia eruitur, attigisset.

Can. 14. de pœn. dist. 4.

Plures alii extant canones apud Gratianum nomine Prosperi editi, qui tamen revera Prosperi non sunt, cum pertineat ad libros de vita contemplativa, quos hodie nemo ignorat fuisse potius Juliano Pomerio adscribendos. Fuit Julianus Pomerius genere Maurus, qui tamen in Gallia educatus fuit Prosperi Aquitani temporibus, licet Prospero junior, Sacerdotio insignitus, & Monasterio Præfectus, post medium quinti sæculi, & quod mirum est, adeo Prosperum in stylo, & ratione scribendi imitatus, ut vix unum ab altero distingueres; quod ego puto occasionem dedisse, ut liber Pomerii codicibus Prosperi adsueretur. Erat uterque professione Rhetor, & verosimiliter uti in eadem Provincia, ita eisdem institutionibus eruditus. Argumenta vero, quibus libri de vita contemplativa Juliano potius, quam Prospero tribui debeant, multa sunt, & passim congeruntur ab eruditis. In primis enim multi indicantur veteres MSS. Codices, in quibus non Prosperi, sed Juliani nomen adponitur; deinde in lib. 2. cap. 9. mentio fit Hilarii

larii Arelatensis Episcopi, quasi jampridem, & olim defuncti, quæ sane mentio juniori Juliano, quam Prospero magis congruit; præsertim quod Prosper non adeo forte Hilarium Arelatensem laudavisset; quem in literis ad Augustinum testatus est in Sancti Hipponensis Antistitis doctrinam minus propensum, ut ut alias clarum meritis, & auctoritate, & optimis studiis venerabilem. Præterea, quod maximi momenti est, adducitur testimonium Isidori Hispalensis, qui in lib. de Scriptor. Eccles. cap. 12. libros eosdem Juliano Pomerio adscripsit. Primus octavo sæculo libros illos Prospero tribuit Chrodogangus Metensis Episcopus in Regula Canonicorum, quem deinde alii secuti sunt, inter ceteros Jonas Aurelianensis in lib. de Laicali institutione, Patres Concilii Aquisgranensis anni 818. & Concilii Parisiensis VI. post annos 13. celebrati. Hæc extat librorum inscriptio: *Juliani Pomerii in libros de vita contemplativa ad Julianum Pontificem, Prologus*, quem deinde subsequuntur libri tres, quorum prior revera contemplativæ vitæ rationes explicat; sed aliud posteriorum propositum esse videtur; nimirum in secundo libro de Clericorum virtutibus, & Ecclesiastico cultu, ac regimine agitur; in postremo de vitiis & virtutibus oratio instituitur.

Can. 7. dist. 35. — Quæ apud Gratianum exhibentur, omnia fere, nimirum unico excepto monumento, ad secundum librum referenda sunt, ubi de Clericorum conversatione disseritur. In primis in cap. 22., ubi nonnulla abstinentiæ præcepta traduntur, legitur canon 7. dist. 35. ibi: *Jam de vino abstinendo, vel percipiendo quid dicam, unde S. Apostolus certam fixit regulam dicens: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Quasi diceret: luxuriam facit, & nutrit vini perceptio nimia, non natura; & propterea non uti vos vino, sed inæbriari prohibeo; quandoquidem infirmum stomachum moderatus usus vini confortat, æbrietas animum corpusque debilitat.*

Can. 7. 8. 9. cau. 1. qu. 2. & Can. 13. & 25. cau. 12. qu. 1. — Una jungendi sunt canones 7. 8. 9. cau. 1. qu. 2. & can. 13. & 25. cau. 12. qu. 1., quoniam uno fere contextu, licet diversis capitibus, apud Pomerium continentur, nimirum in cap. 9. 10. 11. & 12.; ubi Clericorum disciplina stabilitur, quæ bonorum temporalium spectat possessionem. Exorditur Pomerius in cap. 9. *Expedit facultates Ecclesiæ possideri &c.* Hic est canon 13. cau. 12. qu. 1., ubi tamen pro illis verbis *sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ facultates, quæ sunt profecto communes, possideri*, legitur in vulgatis Juliani codicibus *sine impedimento perfectionis posse, quæ sunt communia Ecclesiæ, possideri*; aliqui MSS. codices habent *posse Ecclesiæ, quæ sunt perfecto communia, possideri*, alii præterea: *Posse Ecclesiæ facultates, quæ sunt communes, possideri*. Item pro verbis illis *evidenter clamant* legitur in vulgatis codicibus *evidentibus clamant*; ac demum pro postremis Gratiani verbis, quæ sane consonant cum vulgatis Juliani codicibus, in aliquot MSS. exemplaribus habetur, *nunquam eas habuissent, qui &c.* alibi *nunquam eas haberent, qui &c.*, alibi *nunquam eas suscipere debuerant, qui &c.* omissa voce *retinere*. Qui ibidem memorantur Antistites, erant Paulinus Nolanus, & Hilarius Arelatesis jam pridem vita functi. Subsequitur statim Pomerius, & ait in eodem cap. 9. *Unde datur intelligi, quod tanti, ac tales viri, qui volentes esse Christi Discipuli renunciaverunt omnibus, quæ habebant, non ut possessores, sed ut procuratores facultates Ecclesiæ possidebant. Et idcirco scientes, nihil aliud esse res Ecclesiæ, nisi vota fidelium, pretia peccatorum, & patrimonia pauperum, non eas vindicaverunt in usus suos, ut proprias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt. Hoc est enim possidendo contemnere, non sibi, sed aliis possidere; nec habendi cupiditate Ecclesiæ facultates ambire, sed eas*

pietate

pietate subveniendi suscipere? Quod habet Ecclesia, cum omnibus nihil habentibus habet commune, nec aliquid inde eis, qui sibi de suo sufficiunt, debet erogare, quando nihil aliud sit habentibus dare, quam perdere. Postrema hæc verba paullo aliter descripta retulit Gratianus initio laudati canonis 7. Hinc pergit Pomerius in cap. 10. *Nec illi, qui sua possidentes dari aliquid sibi volunt, sine grandi peccato suo, unde pauper* (alicubi legitur *ea*, *unde pauper*) *victurus erat, accipiunt. De Clericis quidem dicit Spiritus Sanctus* (legitur in aliquot codicibus *dicit Propheta*) *peccata populi mei comedunt* (alicubi *comedent*). *Sed sicut nihil, &c.* usque in fine canonis. Non sunt omittenda, quæ Pomerius ad eandem rem ita prosequitur, siquidem mirum in modum sinceram explicant auctoris de rerum Ecclesiasticarum usu sententiam. *Ipsi quoque pauperes, si se possunt suis artificiis aut laboribus expedire, non præsumant, quod debet debilis, aut infirmus accipere; ne forte Ecclesia, quæ potest omni solatio destitutis necessaria ministrare, si omnes etiam nihil indigentes accipiant, gravata, illis, quibus debet, subvenire non valeat. Qui autem Ecclesiæ serviunt, & labori suo velut debita reddi oportere credentes, ea, quibus opus non habent, aut accipiunt libenter, aut exigunt, nimis carnaliter sapiunt, si putant, quod Ecclesiæ fideliter servientes stipendia terrena, ac non potius præmia æterna percipiant. Sæcularis quippe militia, quia cœlestia non habet, terrena strenue militantibus præstat. Unde satis indignum est, si fidelis, & operosa devotio Clericorum propter stipendium temporale præmia sempiterna contemnat. Quod si quilibet minister Ecclesiæ non habet, unde vivat; non ei præmium reddat hic, sed necessaria præstet Ecclesia; ut in futuro præmium laboris sui recipiat; quod in hac vita jam spe Dominicæ promissionis certus expectat. Illi quoque, qui velut idonei nihil quidem sibi dari, velut debitum poscunt, sed tamen Ecclesiæ sumtibus vivunt; non est meum dicere, quali peccato cibos pauperum præsumendo suscipiant, qui Ecclesiam, quam juvare de propriis facultatibus debuerunt, suis expensis insuper gravant; propter hoc fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes suscipiant, aut ne suum censum expensis quotidianis imminuant. Quod si aliquid de fructibus suis Ecclesiæ velut pro ipsa expensa sua, contulerint, non se præferant inani jactantia illis, quos nihil habentes pascit, & vestit Ecclesia, quia perfectior est ille, qui se mundi rebus expoliat, aut qui cum nihil habuerit, nec habere desiderat; quam ille, qui ex multis, quæ possidet, Ecclesiæ aliquid præstat, ac se de eo, quod præstiterit, forsitan jactat. Dura sunt, quæ dico, nec ego diffiteor. Dura sunt, sed observare nolentibus. Ceterum, si fiant ista, quæ difficilia non facientibus sunt, statim facilia facientibus fiunt. Non ergo quæ nolumus observare, impossibilitas nobis facit dura, sed novitas. In usum veniant, & neminem frequentata conturbant. Nam quæro, quid sit eorum quæ dixi difficile? Ut homo id, quod opus non habet, ab Ecclesia non accipiat, an ut quod habet sine caussa contemnat? Si propter hoc non vult sua relinquere, ut habeat, unde vivat; ut quid accipit, unde rationem reddat? Ut quid de peccatis alienis sua multiplicat?* His verbis &c supplendus, & emendandus erit, singula in locum suum redigendo, canon 8. cau. 1. qu. 2. Sequitur apud Pomerium caput 11. his verbis. *Itaque Sacerdos, &c.*, quæ habentur in canone 9. eadem caussa & qu. a principio, usque ad illa verba *vivendi necessitas*, junctis Romanorum Correctorum observationibus. Post hæc nectenda sunt verba canonis 25. cau. 12. qu. 1., leguntur enim in cap. 12. immediate sequenti. Multa deinde subjicit Pomerius ad eandem rem, usque ad caput 14., in quo exhibentur ea, quæ edidit Gratianus in dicto can. 9. vers. *De talibus*, usque in finem. Quicum-

que

que hæc omnia Pomerii dicta considerabit solertissime, non dubito, quin scriptoris ejusdem sententias parum inveniat recentiorum scriptorum opinionibus accommodatas; etenim recentiores seu Theologi, seu Canonum Interpretes, quasi certi de jure Clericorum in fructus bonorum Ecclesiæ, quæ administrant, disputationes miscuerunt de jure dominii, de usufructu, de usu; quando Pomerius, & cum illo nonnulli alii ex vetustis Patribus ne usum quidem tradiderunt Clerico, qui ex propriis ali possit. Videatur ad hanc rem canon 23. cau. 12. qu. 1. in iis potissimum verbis *si tamen indiget*, canon 3. cau. 23. qu. 7., Paschalis II. apud Gerohum Præpositum Reicherspergensem in Psalmum 64., & Benedictus III. in epist. 3. ad Episcopos Galliarum, ubi demonstrat, Episcopos nihil ex Monasteriorum redditibus accipere debere, hac adjecta ratione. *Si enim Clericorum, qui de propriis abundant reditibus, communicatio prohibetur cum eis, quæ conferuntur Ecclesiæ, ne dum illi acceperint, qui de propriis abundant, eorum, qui nihil habent, inopia non levetur, quo conscientia Episcopus &c.* Mihi sane nunquam displicere potuit in conspectu horum omnium, quod in proposita quæstione tradidit Dionysius Chartusianus in tractat. de vita Canonicorum art. 24. ita scribens: *Salubrius, & securius creditur, ac paretur dictis Sanctorum, per quos locutus est Spiritus Dei, quam Scholasticorum quorundam, qui suo magis, quam expedit, credunt, & nituntur ingenio, auctoritatem sanctorum ad suam retorquentes opinionem.*

Can. 18. cau. 24. qu. 3. Can. 31. & 32. de pœn. dist. 1.

Una præterea jungendi sunt canon 18. cau. 24. qu. 3., canon 31. & 32. de pœn. dist. 1., sunt enim depromti omnes ex capite 7. ejusdem libri. Ibi tradebat Pomerius, quantum remedii habeat in Ecclesia confessio peccatorum, & quale mereatur occultatio dolosa supplicium. Ajebat autem ad eam rem inter cetera: *Cum vero nobis fratres, quilibet nostri peccata sua, tanquam medicis vulnera, quibus urgentur, aperiunt, operam dare debemus, ut quantocius ad sanitatem, Deo auctore, perveniant, ne in pejus dissimulata curatione proficiant. Ea autem crimina quorumlibet &c.* Hic subsequuntur verba canonis 18. cau. 24. qu. 3., ubi tamen observanda est levis quædam codicum varietas, siquidem ubi Gratianus scribit *Medela processerit . . . tanquam putres . . . abscindi . . . si abscissa non fuerit . . . saltem reliquæ carnis . . . suæ perditionis inficiant*, aliqui codices habent: *Medela profecerit . . . tanquam putridæ . . . abscidi . . . si abscisa non fuerit . . . salutem reliquæ carnis . . . suæ perversionis inficiant*. Post hæc statim sequuntur verba canonis 31. de pœn. dist. 1., qui ut deinde jungatur cum can. 32. sequenti, hæc erunt adjicienda. Pomerius post illa verba *æterni ignis incendia*, ait: *At hi, qui in aliquo gradu Ecclesiastico constituti aliquod occulte crimen admittunt, ipsi se vana persuasione decipiunt, si eis videtur propterea communicare, & officium suum implere debere, quod homines occultatione sui criminis fallunt. Exceptis enim peccatis, quæ tam parva sunt, ut caveri non possint, pro quibus expiandis quotidie Deo clamamus, & dicimus, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; illa crimina caveantur, quæ publicata suos auctores humano faciunt damnari judicio. Qui autem ea commiserint, & ideo prodere metuunt, ne sententiam justæ excommunicationis accipiant, sine caussa communicant; imo vero dupliciter contra se iram divinæ indignationis exaggerant, quod & hominibus innocentiam fingunt, & contemto Dei judicio abstinere se ab altari propter homines erubescunt. Quapropter Deum sibi facilius placabunt illi, &c.*

Ad

Ad librum 3., in quo de vitiis & virtutibus agitur referendus est canon. 5. de pœn. dist. 2., siquidem in cap. 13. & sequentibus virtus charitatis laudatur diserta oratione his verbis: *Charitas est, ut mihi videtur, recta voluntas ab omnibus terrenis, ac præsentibus prorsus aversa, juncta Deo .... corrumpi nescia .... præmium perfectorum. In peccatis suis mortuos suscitat, languentes sanat, perditos instaurat, spem desperatis inspirat, pacificas mentes inhabitat, fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus. Quam fides concipit, ad quam spes currit, cui profectus omnium servit, ex qua quidquid est boni operis vivit, sub qua obedientia crescit, per quam patientia vincit, propter quam carnalia blandimenta devotio religiosa contemnit; sine qua nullus Deo placuit, cum qua nec potuit aliquis peccare, nec poterit. Hæc est charitas vera .... sed errare.* His & supplendus, & emendandus erit canon 5. a princ. usque ad vers. *Ergo*, ubi tamen omisi, quæ apud Gratianum cum Pomerii codicibus consonant. Versiculus *Ergo* legitur in cap. 15., ubi pro illis verbis *nisi illi copulari animo*, legitur apud Pomerium in vulgatis codicibus, *nisi illi occupari animo*, alibi *nisi illi occupare animum*; in aliquibus, quemadmodum apud Gratianum; item pro illis Gratiani verbis: *quem in se censuit diligendum*, legitur apud Pomerium: *quem ipse in se censuit diligendum*. Prosequitur Pomerius scribens: *Sed de mundo, quod diligi omnino non debeat, ipsius Dei nostri per Sanctum Johannem Apostolum vox est, dicentis, nolite diligere mundum. Corpus autem nostrum*, (hic sequitur Gratianus in vers. *Corpus*) *quia pars nostri est, ad hoc nobis est diligendum, ut saluti ejus, ac fragilitati naturaliter consulamus, & agamus, quatenus spiritui ordinate* (legunt aliqui *ordinanti*) *subjectum, ad æternam salutem accepta immortalitate, & incorruptione perveniat, non suis voluptatibus diffluendo, animæ rigorem sibi cedentis emolliat, puritatem polluat, & totam dignitatem suæ delectationis* (legunt alii *dilectionis*) *morbo corrumpat. Proximos autem &c.* Hic iterum Gratianus, usque ad illa verba *participes diligamus*; post quæ statim Pomerius: *Quia non eos, sicut nos ipsos amamus, quando propter illa superius dicta diligimus. Neque enim ideo proximum tanquam se ipsum diligit quisque, quia sibi frater aut soror, pater aut filius, mater aut filia, nepos aut neptis est. Carnaliter quippe amat, qui taliter amat: quoniam non illi tantum* (hæc pauca sequentia edidit Gratianus, aliqua tamen omittens) *proximi nostri credendi sunt, quos nobis gradus sanguinis jungit; sed proximi nostri credendi sunt omnes homines naturæ nostræ, sicut dixi, participes. Nam si propinquos nostros, quamvis incompositos, turpes, ac male moratos, plus quam quoslibet sanctos, quos a nobis secundum sanguinem vocamus extraneos, diligamus, non solum carnaliter diligimus, sed etiam graviter in tali eorum dilectione peccamus. Proinde secundum nos proximos omnes &c.* Quæ sequuntur, integra apud Gratianum exhibentur.

Can. 5. de pœn. dist. 2.

CAPUT XXII.

De Cyrillo Alexandrino.

Tres Cyrilli apud Gratianum memorantur epistolæ, atque ex iis singulis singuli canones.

Ex epist. de Johannem Antiochenum.	*Can.* 13. *dist.* 50. *perperam Cyrillo adscriptus.*
Ex epist. ad Maximum Diaconum Antiochenum.	*Can.* 15. *cau.* 1. *qu.* 7. *jam a Romanis Correctoribus ad codices optimos exactus.*
Ex epist. ad Gennadium Presbyterum, & Archimandritam.	*Can.* 16. *cau.* 1. *qu.* 7. *jam a Romanis Correctoribus ad codices optimos exactus.*

NON tantum eruditione sacrorum, aut alacritate in dogmatibus fidei tuendis, sed etiam eximia rerum agendarum prudentia ornatum Cyrillum Patriarcham Alexandrinum universi Ecclesiastici Historici prædicaverunt. Etsi enim nihil aliud superesset ad æternum ejus sapientiæ monumentum, quam acta Concili Ephesini adversus Nestorium, & Nestorianos omnes, cui ipse anno 431. nomine Cœlestini Papæ præfuit, jam satis haberemus, unde ætatibus universis commendatissimus adpareret. Alia tamen multa supersunt, ac præsertim elegantes ad populum homiliæ, quas, ut Gennadius refert, Græciæ Episcopi ad declamandum memoriæ commendabant. Pauca ex Sancti Viri codicibus derivavit Gratianus, imo nec omnia quidem eidem Antistiti vere adscribenda.

Can. 13. *dist.* 50. Non est sane Cyrilli canon 13. dist. 50., quamquam in vulgatis ante Romanam Correctionem Gratiani codicibus tribueretur Cyrillo ad Johannem Antiochenum scribenti. Quomodo enim Cyrillo tribui potuit monumentum, in quo plura recensentur facta Cyrillo longe posteriora, qualia præsertim sunt, quæ in Concilio Suessionensi de Carolo Calvo, & de Nicolao Papa narrantur? Erratum profluxit ex Burchardi Codice. Siquidem in eo in lib. 1. cap. 232. sub nomine Cyrilli ad Johannem Antiochenum scribentis exhibetur quædam fidei formula, quæ tamen Cyrilli ejusdem ne esse quidem integra potest, quod Eutychis mentio fiat quasi jam vivente Cyrillo damnati; deinde in cap. 233. subjiciuntur sine ulla auctoris inscriptione exempla varia damnatorum Episcoporum, qui reconciliati Ecclesiæ, inque suam dignitatem restituti fuerunt. Quamobrem qui incidit in illud Burchardi caput, facile titulum, seu inscriptionem præcedentis capitis

eidem

eidem accommodavit. Quid ergo? Est canon iste habendus, tanquam brevis a Burchardo edita enarratio factorum, de quibus hoc in loco nonnulla dicere opportunum videtur.

Initio adfertur exemplum Johannis Chrisostomi, qui dicitur dijudicatus primum, sed iterum restitutus. Hæc fuit Chrisostomi caussa. Theophilus Patriarcha Alexandrinus prope finem quarti sæculi quosdam Monachos licet innoxios graviter fuerat insecutus, qui propterea ad Chrisostomum Constantinopolitanum Patriarcham humiliter confugientes, ab ipso tanquam ab optimo Parente benevole suscepti fuerunt. Id occasionem præbuit Theophilo in Chrisostomum odium convertendi, quem propterea de variis criminibus insimulare cœpit, adeo ut nonnulli Antistites in vicinia constituti a Chrisostomi se communione abduxissent. Amplius progressus est Theophilus; nimirum aliquot convocatis Episcopis apud Quercum Suburbium Chalcedonense, quæsitis suffragiis Chrisostomum a Sede Episcopali deposuit, & Ecclesiastica communione privavit. Verum cum forte agnosceret, Synodalem sententiam inanem extituram & sine effectu, quod de Constantinopolitano Episcopo ageretur, Imperatoris animum circumvenit, ac potissimum occasione arrepta Eudoxiam Augustam in Sanctum Antistitem concitavit. Cum enim Chrisostomus in solennitate quadam publica in Augustæ honorem indicta populum publice monuisset, ne turpibus, atque inhonestis jocis, præsertim prope divinas ædes, vacaret, Theophilus nihil antiquius habuit, quam Augustam certiorem facere de Chrisostomi erga illam invidia, conantis a debita erga Imperantes reverentia & obsequio populum avertere. Itaque brevi tempore in his rerum adjunctis ab Urbe Constantinopolitana exulare Sanctus Antistes debuit, conquestus in recessu de Theophili insidiis, quas detegere non dubitavit Innocentio Papæ. Prudentissimus Pontifex Maximus in generali Concilio caussas omnes dirimendas optabat; ægre enim admodum ferebat, Imperantium animos adversus Chrisostomum acerbe fuisse provocatos. Verum Concilii celebrationem improbitas, aut inopportunitas temporum prorogabat; atque interea in exilio Chrisostomus obiit, cujus tamen integritas & doctrinæ & sanctimoniæ passa non fuit ob egregiam nominis famam caussam extingui. Hinc Innocentius convocatis Romæ, quos per tempora potuit, Episcopis, Chrisostomum licet vita functum communione donandum declaravit, atque ita habendum, quasi nunquam Episcopali dignitate excidisset, jubens, ut illius nomen in Ecclesiasticis Constantinopolitanis dypticis describeretur. Istud profecto exemplum parum facere potest ad rem a Gratiano propositam, cum in ea quæstione versaretur; an Episcopus a Sede sua ob crimina dejectus, per pœnitentiam reconciliatus restitui in Sedem suam possit. Absit enim a nobis de viro integerrimo Johanne Chrisostomo ita sentire, ut credamus, illum jure aliquando fuisse damnatum, & demum restitutum in gradum suum habita pœnitentiæ ratione.

Non absimile est alterum exemplum de Marcello Episcopo per calumniam etiam perfidorum hominum a Sede sua dejecto, ac tandem in pristinum honorem revocato. Fuit Marcellus quarto sæculo Ancyræ Episcopus, & Galatiæ Primas, atque in Nicæna Synodo alacriter adeo Arianos, eorumque hæresim impugnavit, ut Arrianorum omnium odia facile in se converterit. Hæretici omnem moverunt lapidem, ut Marcellus a dignitate sua dejiceretur, eundem inter cetera accusantes, quasi prædicavisset, *Filium Dei principium ex Maria habuisse, & regnum*

 ejus

ejus finem habiturum, uti refert Socrates lib. 1. cap. 24., & Sozomenus lib. 2. histor. Eccles. cap. 31. Diu in suspenso non mansit caussæ diremtio. Etenim Arriani accusatores quamprimum curaverunt, ut quorundam Episcoporum sibi faventium convocaretur Concilium, quemadmodum revera celebratum fuit in urbe Constantinopolitana anno 336., in quo Marcellus & damnatus, & ab Ancyrana sede depositus, Basilio in ejus locum suffecto. Ceterum Marcelli fides integerrima semper fuerat, uti demonstravit S. Athanasius in Apologia 2., & in epistola ad solitariam vitam agentes. Itaque debuit ejus caussa in Romano Concilio anni 341. sub Julio Pontifice retractari, ubi Marcellus idem adfuit, factaque fidei professione, cujus exemplar refert Epiphanius hæresi 72., absolutus fuit, & in liberam suæ dignitatis possessionem restitutus.

Eadem fere fuit Asclepii caussa. Refert Theodoretus lib. 1. historiæ cap. 24. in fine, Asclepium Gazæ Episcopum ante Nicænum Concilium Arrianis adhæsisse, dum vero ad Concilium Nicænum convenisset, accepta communi Episcoporum de Divini Verbi consubstantialitate sententia a proposito discessisse, atque adversus Arrianos ipsos acerrime decertasse. Quantum id displicuisset Arrianis, facile unusquisque conjiciet. Isti propterea in Tyrio Conventiculo Asclepium tanquam falsæ doctrinæ assertorem damnaverunt, atque ab Episcopatu deposuerunt, substituto in ejus locum Quintiano. At retractata Asclepii caussa in laudata Synodo Romana sub Julio absolutus fuit Asclepius, & nunquam excidisse ab Episcopatu Gazensi declaratus.

Lucium quoque Hadrianopolis Episcopum acriter persecuti sunt Arriani, quod ille Nicænæ fidei fuerit propugnator invictus, nec cessaverit in Conciliis Ecclesiasticis hæreticorum perfidiam exagitare. Illum propterea ab Ecclesia sua Arriani vi facta dejecerunt teste Socrate lib. 2. cap. 5. & 8., ac Sozomeno lib. 3. cap. 5. & 7. Hinc Romam, quemadmodum ceteri ejusdem caussæ consortes, ad Julium Papam confugit, a quo tanquam innocens fuit ab omni suspicione criminis absolutus. Ut vero in sedem suam restitueretur, deducta res est ad Concilium Sardicense, in quo convenientibus ejus accusatoribus pleno judicio caussa discuteretur. Verum cum Arriani in eodem Concilio improbam se caussam habere novissent, a Synodo aufugerunt; quod sane ægre tulerunt Hadrianopolitani expectantes caussæ eventum, atque eam ob rem fuerunt adversus Arrianos urgente eodem Lucio indignati. Eam ob rem dira orta fuit contentio inter Arrianos, & Hadrianopolitanos, quam Arriani iidem arreptis armis graviorem reddiderunt. Armorum autem impetu cecidit ipsemet Lucius, qui propterea tanquam Martyr ab Ecclesia colitur 3. Idus Februarii teste Baronio ad annum 348. num. 3.

Eodem sæculo non fuit immunis a vexationibus Arrianorum Cyrillus Hierosolymitanus, utpote qui invictus erat Nicænæ fidei custos, & vindex. Frequenter tunc Catholici, Arrianique vicissim pugnabant, Episcopi unius sectæ Episcopis alterius infensi, quorum qui Catholici ab Arrianis dejiciebantur brevi ob varios contentionum exitus restituebantur in sedem. Ad rem de Cyrillo scribit Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis his verbis: *Cyrillus Hierosolymorum Episcopus sæpe Ecclesia pulsus, & receptus ad extremum sub Theodosio Principe octo annis inconcussum Episcopatum tenuit*. Præcipui, atque infensissimi Cyrilli hostes fuerunt Acacius Arrianorum signifer, & Eutychius Episcopus Eleutheropolis, uti

tradit

tradit Epiphanius hæresi 73., insuper Arsenius, Heraclitus, & Hilarius singuli successive ab Arrianis in Hierosolymitana sede substituti. Quis sane non videat, quam incaute nobis illudat in proposito canone Gratianus, qui tantorum virorum in Episcopatu constitutorum exempla proponit, quasi improborum hominum post pœnitentiam restitutorum in dignitatem? Jam vero prosequamur, & involucra dissolvamus.

Referuntur ibidem acta Polychronii Hierosolymitani Episcopi, qui vulgo traditur a sede sua primum depositus, deinde a Sixto III. restitutus. Habentur ista apud Labbeum in Sixto III., ex quibus colligitur, Polychronium fuisse accusatum de criminibus pluribus, atque inter cetera quod supra Pontificem Maximum se se extulisset insigni ambitu, & quod Episcopos Simoniace ordinasset, ac tandem fuisse absolutum. Quamquam tamen horum actorum mentionem fecerit Nicolaus I. in epist. ad Michaelem Imperatorem, & Petrus Damiani in epist. ad Henricum Ravennatem, hodie eruditi universi communi suffragio tradunt, apocrypha esse censenda, atque ab historica veritate penitus aliena. Revera temporibus Sixti III., qui ab anno 432. usque ad annum 441. Romanam sedem tenuisse fertur, nullus fuit in Hierosolymitana Ecclesia Episcopus Polychronius, cum hujus nominis Antistitis nullam fecerit mentionem Nicephorus Callixtus, nullam Evagrius in rebus ceteroqui Ecclesiasticis orientalis Ecclesiæ describendis accuratissimi. Imo habemus ad hanc rem certissima monumenta, quibus liquet, ab anno 431. usque ad annum 451., proindeque jam ante, & post Pontificatum Sixti III. Hierosolymitanam Ecclesiam rexisse Juvenalem, quippe quem scimus interfuisse, ac subscripsisse tum Concilio Ephesino anni 431., tum Concilio Chalcedonensi anni 451., quemadmodum ex actibus Conciliaribus liquet. Quinam igitur ea ætate poterat esse Polychronio locus? nisi dicere velimus, duos tunc tempus Hierosolymis fuisse Episcopos, quod nemo ex veteribus Historicis scripto suo confirmat; præsertim vero cum Polychronius ipse feratur sententia Sixti Papæ restitutus in sedem, quod fieri non potuisset, nisi dejecto Juvenali, quem tamen etiam post Sixti Papæ interitum in Hierosolymitana sede consistentem ex actis Chalcedonensis Concilii novimus. Denique in laudatis actis sub Sixto gestis mentio fit de Hierosolymitanæ urbis obsidione, cujus tamen apud Historicos nullum extat monumentum.

Quis vero, amabo, est Photinus ille, qui in hoc canone exhibetur ab Innocentio Papa absolutus? Non sane esse potest Sirmiensis Episcopus a sede sua in Concilio Mediolanensi, & Sardicensi depositus; non enim hæc apta sunt Innocentii Papæ temporibus. Arbitror potius, pro Photino legendum est Porphyrium. Fuit enim Porphyrius Innocentio primo summum Pontificatum tenente, qui Antiochenam sedem post mortem Flaviani anno 404. invaserat, atque armis occupatam sibi vindicabat. Id cum scivisset Innocentius Papa, nusquam illi communicare voluit, sed tanquam ab Episcopali sede habuit alienum, quemadmodum probavit ex Palladio Baronius ad eundem annum num. 60. Porphyrius vero ut sibi consuleret, ad Arcadium Imperatorem confugit, atque ejus majestatem circumveniendo obtinuit, ut lege lata (hæc est lex 6. cod. Theodos. de his, qui pro Religione contendunt) omnes Episcopi cogerentur, eum tanquam Patriarcham agnoscere, contradicentes vero non Episcopatu solum, sed bonis suis omnibus deturbarentur. Quamobrem multis in Oriente Porphyrius Episcopus habitus

bitus est, multis vero tanquam Schismaticus communione Ecclesiastica exclusus, qui eam ob rem ex sententia Imperiali a suis Episcopatibus exules aberraverunt. Innocentium Papam Porphyrio adhæsisse nemo ex Historicis testificatur; imo constat ex Epistolis 14. 15. & 17. ejusdem Papæ demum post Porphyrii mortem, & inaugurationem Successoris Alexandri reconciliatam fuisse Romanæ Ecclesiam Antiochenam. Hinc sane liquet, si de Porphyrio canon Gratianeus intelligendus est, eum, qui Historicum gessit in Gratianeo canone, minus fidelem extitisse, dum scriberet, Porphyrium fuisse auctoritate Innocentii restitutum; nisi forte eum excusatum voluerimus, quod, cum legeret, post Arcadii Imperatoris edictum plures Episcopos ordinationi Porphyrii acquievisse, putaverit, etiam in eorundem numero fuisse Innocentium Papam; vel etiam quod, cum legeret apud Theodoretum in lib. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 35. ejusdem Porphyrii cum laude fieri mentionem, putaverit & ab Innocentio Papa tanquam legitimum Patriarcham agnitum fuisse, reclamantibus tamen Historicis universis, & in ea parte Theodoretum redarguentibus, quemadmodum Baronius notat ad annum 408. num. 31.

Quæ de Miseno, Leontio, & Theodosio subjiciuntur, ex Romano Pontificali depromta videntur a consarcinatore hujus fragmenti, quemadmodum constat ex collatione canonis 8. cau. 35. qu. 9. Vivebat Misenus quinto & sexto sæculo Felicis III. & Vigilii temporibus, in constituto Vigilii Cumanus Episcopus nominatus. Legatione Pontificia functus ipse fuerat in urbe Constantinopolitana in causa Acacii; sed in eo gerendo munere Acacianis adhæsit; quamobrem Romam reversus accusatus in Romana Synodo anni 484., in qua fuit discussa, finitaque Acacii caussa, & ipse damnandus fuit, & a Sacerdotali Collegio, & Ecclesiastica communione removendus. Deinde vero sub Gelasio Papa alio celebrato Concilio libellum supplicem idem Misenus dedit anno 495., quo pollicitus, se perpetuo in fide Catholica, atque obedientia sedis Apostolicæ permansurum humiliter postulabat, ut in gradum reciperetur, a quo fuerat jure dejectus. Post quæ facta fidei professione, & universarum hæreseon ejuratione toto consentiente Concilio absolutus est, atque integre restitutus. Unum hoc exemplum est ejectorum, ac deinde restitutorum Antistitum, quod jure retulit in eo canone Gratianus. Plurimum enim iterum distat a quæstione proposita Leontii exemplum. Erat is Arrianus Presbyter plurium jam Conciliorum sententia damnatus, & Sacerdotio motus. Cum vero Liberii Papæ temporibus medio quarto sæculo Arriani universum propemodum Orientem sua potestate tenerent, Leontium ipsum mortuo Eustatio Antiochenæ Ecclesiæ præfecerunt. Nunquam sane legitur ipse ab Arriana hæresi recessisse, imo & sedis, & erroris suæ reliquit plures in Antiochena Ecclesia successores Arrianos omnes, Eulalium, Eusebium, Flacillum, & Stephanum. Quid hæc commune habent cum Gratiani proposito? Damnatus a Catholicis fuerat Leontius, receptus ab Hæreticis, & ad eximias dignitates evectus. Non id est dejectos ob crimina Episcopos post pœnitentiam recipi, ac restitui. Quod autem de Theodosio Signinæ Ecclesiæ Episcopo, primum dejecto ab Eugenio II., deinde a Gregorio IV. restaurato, meo judicio fabellam sapit; siquidem nemo ex Historicis, nemo ex Collectoribus monumentorum Ecclesiasticorum, hujus rei monumentum nobis reliquit, imo ex Conciliis illius ætatis neminem constat illius nominis fuisse Signinum Episcopum, sed potius Hadrianum

drianum in Concilio Romano Eugenii II. anni 826., Bonipertum in Concilio Romano Leonis IV. anni 853., & Johannem in alio Concilio Romano anni 868. Quis autem fidere poterit auctori Gratianei canonis, qui in pluribus lapsus fuisse deprehenditur?

De Iba Edesseno pleni sunt Ecclesiastici codices, præsertim vero si respiciamus ad acta Conciliorum Chalcedonensis, & Constantinopolitani II. Quippe epistola Ibæ ad Marim Persam unum constituebat ex tribus famigeratis Capitulis jam pridem a quibusdam Chalcedonensibus Antistitibus probatis, deinde vero in Concilio Constantinopolitano damnatis.

Quod ad Rothadum attinet, fuit ille Suessonensis Episcopus, ut refert auctor Pontificalis in vita Nicolai I., damnatus in Suessonensi Concilio, cui Carolus Calvus interfuerat anno 862., ab Hincmaro Rhemensi Archiepiscopo. Appellavit Rothadus ad Sedem Apostolicam, ubi a Nicolao I. benigne exceptus est, qui Pontifex Maximus Hincmarum ipsum in caussa appellationis citavit, atque Hincmaro non comparente anno 865. Rothadum in Romano Concilio absolvit, scribens tum ad Carolum Calvum, tum ad Hincmarum, tum ad plebem Suessonensem, ut Rothadum recipere non detrectarent. Nihil iterum commune habet cum Gratiani proposito hujusmodi exemplum; non enim ibi agitur de Episcopo reo, ac pœnitente, sed de Episcopo condemnato, atque appellante.

Denique quod subditur de Sophronio, ibi apertum mendum in Gratianeam lectionem irrepsisse ipsemet Gratianus testari posset, quippe non Sophronii, sed Suffredi nomen legendum erat in conspectu canonis 3. cau. 6. qu. 3. Nihil in præsentia adjicio ad hanc rem, post quam ad dictum canonem 3. nonnulla jam scripsi in parte 2. cap. 77. pag. 340. Generaliter concludam, canonem, de quo hactenus agendum fuit, minus validum esse Ecclesiasticæ disciplinæ præsidium, perperam in primis Cyrillo Alexandrino tributum, male ab auctore consarcinatum, pluribus fabellis intertextum, permixtis Sanctorum sine discrimine, atque improborum hominum caussis compositum, & vix Gratiani proposito accommodatum.

Si quæ sunt apud Gratianum fragmenta, quæ a Romanis Correctoribus ad optimorum exemplarium fidem exacta sunt, ii profecto exhiberi possunt canones 15. & 16. cau. 1. qu. 7., quos ex Græco Cyrilli textu, novaque Græci textus interpretatione locupletarunt, unaque monuerunt, utramque Cyrilli epistolam lectam fuisse in Concilio Œcumenico VII., sive Nicæno II. in actione I., ac si monita quædam generalia contineret Episcopis danda, ubi Concilio celebrando operam darent. Canonis 15. argumentum hoc est. Lapsa jam erant tempora, quibus Johannes Antiochenus Patriarcha pro Nestorio adversus Cyrillum pugnaverat, & Ephesinam Synodum a Cyrillo ex mandato Cœlestini Papæ absolutam detestatus fuerat. Jam pax inita erat reconciliatis animis Cyrilli, & Johannis, quum tamen quidam adhuc existerent adeo Nestorianis infensi, ut Johannem recipere nollent tanquam olim Nestorianæ hæreseos acerrimum vindicem, atque assertorem. Inter istos erat Maximus Antiochenus Diaconus, qui rem maximi periculi plenam arbitrabatur, si Johannem velut legitimum Episcopum suum agnosceret, utpote quem gravissime quondam lapsum sciebat. Cyrillus amantissimus pacis, ubi Johannem sibi, & Ecclesiæ reconciliavit, nihil antiquius habuit, quam Catholicos ceteros, ac præsertim Antiochenos Clericos eidem Johanni reconciliaret, ne diuturniore

Can. 15. & 16. cau. 1. qu. 7.

turniore schismate Antiochena Ecclesia quateretur. Imo eodem tranquillitatis Ecclesiasticæ intuitu monuit Cyrillus, non solum ut pax cum Johanne, ejusque sociis iniretur, verum etiam siquæ minus apte, imprudenterque abs Johanne, & sociis dicta fuissent, a viris sapientibus indulgentia quadam remitterentur, ne disciplinæ asperitas ea tempestate res Ecclesiasticas in bonam spem erectas dejiceret, aut turbaret. Laudanda sane Cyrilli œconomia eximia moderatione, ac prudentia bono Ecclesiæ consulentis! Non longe abest propositum Epistolæ Cyrilli ad Gennadium Presbyterum, & Archimandritam, ex qua depromtus est canon 16., scilicet inter eos, qui ob Nestorianam hæresim turbati fuerant, atque invicem dissidebant, plures extiterant Monachi Ægyptii, quorum pars Nestorianis favens ægre ferebat, seque, opinionemque suam in Ephesino Concilio fuisse damnatam, unde in Cœnobiis frequentissima jurgia, contentionesque charitatem monasticam disrumpebant; quum quorundam Catholicorum fervor, & acer zelus, qui nunquam Nestorianis adhæserant, ita alteram partem, licet victam, & jam Ephesinis definitionibus acquiescentem objurgaret; eamque ob rem ad rixas utriusque partis animi concitarentur. Id displicuit Cyrillo, cujus mens erat, ut summa cum moderatione victi hæretici exciperentur. Hinc ad Gennadium Archimandritam, seu Monachis Præfectum epistolam scripsit, ut ejus auctoritate controversiæ omnes Monachorum coercerentur, & plus humanitati, & benevolentiæ, quam austeritati in hæreticos minime pervicaces, & jam ab hæresi reversos tribueretur.

CAPUT XXIII.

De Cassiodoro.

Pauca sunt sub Cassiodori nomine apud Gratianum.

Ex Commentar. in Psalm. 70.	*Can.* 13. *dist.* 88. *ex integris codicibus supplendus.*
Ex Historia tripartita.	*Can.* 12. *dist.* 31. *suspectæ fidei, & auctoritatis.* *Can.* 13. *dist.* 63. *jam superius explicatus pag.* 135.

MAgnus Aurelius Cassiodorus cognomento Senator, quod e Senatoria familia progenitus esset, magnam sibi peperit laudem sive in administranda civili Republica in Italia, sive in rerum divinarum, atque Ecclesiasticarum pandenda doctrina sub finem quinti sæculi usque ad dimidium & amplius sexti, vir sane meritis, & ætate gravis, qui obiit nonagenario major. Fuit in primis publicis muneribus egregie functus sub Regibus Theodorico, & Atalarico, nimirum Comitis rerum privatarum, ac sacrarum largitionum, variarum Provinciarum Correctoris, Palatini Quæstoris, Magistri officiorum, Præfecti Prætorio, Consulis, & a Consilio Principis. Deinde ubi solitariam vitam in monastico recessu agere cœpit, in rebus potissimum divinis, & Ecclesiasticis meditandis consistens singularis doctrinæ monumenta reliquit.

Inter

Inter hæc extat libellus in Psalmos Davidicos, qui tanti habendus est, quanti facienda sunt opera S. Augustini, cum universæ fere Cassiodori sententiæ ex Commentariis Augustini in Psalmos depromtæ videantur. Hinc depromtus est canon 13. dist. 88. ex interpretatione Psalmi 70. *quia non cognovi negotiationes*, pro quibus verbis legitur in editione vulgata Psalmorum: *Quoniam non cognovi literaturam.* Can. 13. dist. 88.
Scribit ad eam rem Cassiodorus: *Quia non cognovi negotiationes: Pars ista versus, nisi bene requiratur, recipere cognoscitur quæstionem; nam si omnis negotiator omnino damnandus est, nec illi hanc pœnam refugiunt, qui artes aliquas exercere noscuntur. Quid est enim aliud negotiatio, nisi quæ possunt vilius constare, carius velle distrahere? Deinde in vitis Patrum Paphnutium illum Sanctissimum Virum per revelationem negotiatori legimus comparatum, & invenimus hodieque in Ecclesia Dei tractantes quidem mercimonia, sed summa fide pollentes. Actus enim pessimus, non res honesta damnatur, sicut & divitem legimus non introire in Regno Cælorum, cum tamen Job, Abraham, Isaac, Jacob Patriarchæ facultatibus quoque fuerint affluentes. Negotiatores ergo illi abominabiles æstimantur, qui justitiam Domini minime considerantes per immoderatum pecuniæ ambitum polluuntur, merces suas plus perjuriis onerando, quam pretiis. Tales Dominus ejecit de templo dicens: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis, speluncam latronum. Ergo sensus iste taliter complectendus est, ut putamus. Os meum pronunciavit justitiam tuam, quia non cognovi negotiationes, illas scilicet, quæ malis actibus inquinantur.* Similia propemodum invenies apud Augustinum in enarratione ad eundem versiculum Psalmi 70., cujus fragmentum est in can. 12. dist. 88., de quo suo loco nonnulla tradita sunt, & fusius exposita Augustini sententia. Interea ex iis, quæ modo ex Cassiodoro descripta fuerunt, facile quisquam supplere poterit, quod deest Gratianeo canoni 13.

Celebratissimum est alterum Cassiodori opus, quod Historiam Tripartitam appellant, in qua collecta fuerunt paucis, quæ a tribus Græcis historicis Socrate, Sozomeno, & Theodoreto enarrata fuerant. Nihil propemodum de suo Cassiodorus adjecit secutus in omnibus Scriptorum eorundem fidem, atque auctoritatem. Eam ob caussam puto cautius in historiæ hujus lectione progrediendum esse, ne forte, quæ primus Socrates privato quodam studio, atque sibi vel suis nimio indulgens scripsit, sine discrimine quasi sub specioso Cassiodori nomine recipiamus. Quis enim hodie ignorat, Socratem, si non Novatianus extitit, Novatianis saltem aliqua in parte favisse? Duo ex Tripartita Cassiodori Historia fragmenta memoravi, quorum unum est in can. 3. dist. 63., alterum in can. 12. dist. 31. De canone 3. dist. 63. nihil adjicio in præsentia; etenim commodius de eo superius sermonem institui, ubi agendum erat de Ambrosio pag. 135. Quod vero spectat ad canonem 12. dist. 31., legitur iste in cap. 14. lib. 2. ejusdem Historiæ Tripartitæ, ubi, cum de Nicæna Synodo nonnulla recenserentur, ait Cassiodorus: *Synodus autem corrigere volens hominum vitam, & in Ecclesiis commorantium .... quæ aut ipsis, aut eorum jugalibus occasio &c.* Descripsi hoc in loco ea tantum, quæ a Gratiani editione dissonant, in ceteris idem legitur apud Gratianum, quod apud Cassiodorum. Porro Paphnutii factum, sive consilium decerptum fuit ex historia Socratis lib. 1. cap. 11., & Sozomeni lib. 1. cap. 23. apud Valesium; imo Socrates Paphnutium appellavit *cujusdam urbis in superiore Thebaide Episcopum*, & idem Cassiodorus Paphnutium eundem commemorare videtur in lib. 1. Histor. Tripart. tanquam acerrimum fidei Christianæ confessorem, a Maximiano Imperatore avul-

Can. 3. dist. 63.

Can. 12. dist. 31.

 so

so dextro oculo, incisaque sinistra manu in metallum ad opera exercenda damnatum. Ea historia Paphnutii consilium præbentis Nicænis Patribus eruditis viris pluribus, ac præsertim laudato Valesio admodum suspecta est, ex eo, quod in subscriptionibus Episcoporum, quæ Nicæni Concilii canonibus subjectæ sunt apud Collectores, Paphnutii Episcopi nomen desideretur. Addunt alii ad augenda suspicionis argumenta, eam historiam tribuendam esse mendacio Socratis, quem recentiores sine discrimine secuti fuerint, nimirum Sozomenus, Cassiodorus in locis laudatis, & Blastares in Syntagmate alphabetico litera B cap. 2., Socratem vero id tradidisse, ut confirmaret, quod ex secta Novatianorum addidicerat, nihil licere laicis, quod & Clericis non liceret, proindeque nuptias Clericis æque ac laicis honestissimas esse. Non contemnenda potest his adjici conjectura ex eo, quod, si verum est, Paphnutium oculo orbatum, & manu abscissum ex Maximiani sententia fuisse, quod retulit Cassiodorus, verisimile non sit, eundem ad Episcopale deinde munus fuisse vocatum. Ceterum apud Græcos eam viguisse quarto, & quinto sæculo disciplinam, qua Clerici generaliter cum conjugibus antea ductis cohabitarent, facile deduci potest ex l. 10. 14. & 44. Cod. Theodos. de Episc. & Clericis, & leg. un. eodem Codice de bonis Clericorum. Hinc non ignoro, plures ex eruditis viris Socratis historiam in ea etiam parte recepisse, uti sinceram, quod satis levia argumenta proponerentur, unde de illa dubitatio apud alios emersit. Ego hanc rem sanius sapientis judicio relinquendam puto.

CAPUT XXIV.

De Benedicto Abbate.

Abbatis Benedicti nomine duo extant ex adjectionibus Paleæ monumenta.

{ *Can. 6. dist. 42. paullo aliter editus apud varios Collectores.*
Can. 14. dist. 61. ex aliis codicibus emendandus.

NEmo ignorat, initio sexti sæculi claruisse Benedictum Abbatem Monachorum fere universorum in occidente Parentem, Asceticæ vitæ & cultorem eximium, & institutorem. In capite 52. Regulæ ab ipso confectæ ad monasticam
Can. 6. dist. 42. disciplinam, descripta sunt verba canonis 6. dist. 42., quem Palearum auctor laudavit sub hac inscriptione: *Ex dictis B. Benedicti Abbatis* his verbis juxta editionem Bibliothecæ Patrum: *Oratorium hoc sit, quod dicitur, nec ibi quidquam aliud geratur, aut condatur. Expleto opere Dei, omnes cum summo silentio exeant, &c.* Idipsum habet Regino in lib. 1. de Eccles. Discipl. cap. 55. ibi: *Ex dictis S. Benedicti: Oratorium hoc sit, quod dicitur, nec ibi quidquam aliud geratur, aut condatur.* Burchardus similia retulit in Decreto lib. 3. cap. 81. ibi: *Ex dictis Benedicti: Oratorium hoc sit, quod dicitur, nec ibi quicquam aliud geratur, aut condatur, quam divinis ministeriis conveniat.* Vix ab eadem lectione recessit Ivo in parte 3. Decreti cap. 71. ibi: *Ex dictis S. Benedicti. Oratorium hoc sit, quod dicitur, nec ibi quidquam*

quam aliud geratur, aut condatur, quam quod ministeriis convenit. Ex Benedicti sententia idem tradidit Isidorus Hispalensis in lib. 15. Originum cap. 4. ita scribens: *Oratorium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliud agere debet, nisi ad quod est factum, unde nomen accepit.*

In capite 64. ejusdem regulæ legitur canon 14. dist. 61. his verbis juxta editionem Bibliothecæ Patrum: *In Abbatis ordinatione illa semper consideretur ratio, ut hic constituatur, quem sibi omnis concors congregatio secundum timorem Dei, sive etiam pars quavis parva congregationis sano consilio elegerit. Vitæ autem merito, & sapientiæ doctrina eligatur, qui ordinandus est, etiamsi ultimus fuerit in ordine congregationis. Quod si etiam omnis congregatio vitiis suis (quod quidem absit) consentientem personam pari consilio elegerit, & vitia ipsa aliquatenus in notitiam Episcopi, ad cujus Diœcesim pertinet ille locus, vel Abbatibus, aut vicinis Christianis claruerint, prohibeant pravorum prævalere consensum, & domui Dei dignum constituant dispensatorem.* Sane si duo ista capita Gratianus edidisset, Gratiani ejusdem editionem præferendam ceteris facile arbitrarer, utpote quam exhaurire potuisset ex integris sui monasterii monumentis. Verum obscurum Paleæ nomen tantam non meretur fidem, cujus propterea monumenta ad alios exigere codices minime dubito. *Can. 14. dist. 61.*

C A P U T XXV.

De Canonibus ex Jure Justinianeo depromtis.

Multa sunt, quæ ex Juris Romani Justinianei penu depromsit Gratianus, quemadmodum liquet ex sequentibus.

Can. 4. dist. 11. consonat cum l. 2. cod. quæ sit longa consuet.
Can. 6. dist. 12. referendus ad §. 9. inst. de jur. nat. gent. & civ.
Can. 7. dist. 12. emendandus ex l. 1. cod. quæ sit longa consuet.
Can. 45. dist. 50. referendus ad l. 77. ff. de furtis.
Can. 46. dist. 50. consonat cum l. 5. cod. ad leg. Corn. de sicar.
Can. 47. dist. 50. consonat cum l. 1. cod. ad leg. Corn. de sicar.
Can. 20. dist. 54. ad varias Justiniani constitutiones exigendus.
Can. 2. dist. 78. paullo varius in diversis editionibus Novellarum.
Can. 126. cau. 1. qu. 1. emendandus ex l. 4. cod. ad leg. Jul. repet.
Can. 127. cau. 1. qu. 1. emendandus ex l. 1. ff. de calumniatoribus.
Can. 128. cau. 1. qu. 1. idem est cum l. 2. ff. de concussione.
Can. 129. cau. 1. qu. 1. emendandus ex l. 3. & 4. ff. de leg. Jul. repet.
Can. 130. cau. 1. qu. 1. referendus ad l. 6. & 7. ff. de leg. Jul. repet.
Can. 6. cau. 1. qu. 4. consonat cum l. 26. ff. de pœnis.
Can. 13. cau. 1. qu. 4. referendus ad l. 7. cod. unde vi, & melius ad l. 3. Cod. Theod. eod. tit.

Can. 26. *cau.* 1. *qu.* 7. *consonat cum l. ult. cod. ad leg. Jul. repetund.*

Can. 2. *cau.* 2. *qu.* 1. *referendus ad l.* 1. *cod. Theodos. de pœnis.*

Can. 8. *cau.* 2. *qu.* 1. *referendus ad l.* 3. *& auth. sequ. cod. de sent. ex peric. recit.*

Can. 11. *cau.* 2. *qu.* 1. *referendus ad Novellam* 123. *cap.* 11.

Can. 14. *cau.* 2. *qu.* 1. *referendus ad l.* 8. 9. 10. 11. *&* 13. *ff. de accusation.*

Can. 22. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex lib.* 5. *sententiarum Paulli tit.* 33.

Can. 23. *cau.* 2. *qu.* 6. *referendus ad l.* 1. *ff. si quis cautionibus.*

Can. 24. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex lib.* 5. *sentent. Paulli tit.* 34.

Can. 25. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex lib.* 5. *sentent. Paulli tit.* 35.

Can. 26. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex lib.* 5. *sentent. Paulli tit.* 36.

Can. 27. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex lib.* 5. *sentent. Paulli tit.* 37.

Can. 28. *cau.* 2. *qu.* 6. *consonat cum Novella* 23.

Can. 29. *cau.* 2. *qu.* 6. *emendandus ex l.* 1. *ff. quando appel. sit.*

Can. 30. *cau.* 2. *qu.* 6. *referendus ad l.* 1. 2. *&* 4. *ff. de appel. recip.*

Can. 31. *cau.* 2. *q.* 6. *consonat cum l. un. ff. de lib. dimis. & l. un. ff. nihil innovari.*

Can. 41. *cau.* 2. *qu.* 6. *referendus ad Nov.* 49. *& Nov.* 23. *cap.* 2.

Can. 26. *cau.* 2. *qu.* 7. *emendandus ex l.* 21. *cod. de hæreticis.*

Can. 2. *cau.* 2. *qu.* 8. *referendus ad leg.* 3. *cod. Theodos. de abolitionibus.*

Can. 2. *cau.* 3. *qu.* 7. *ex variis legibus inordinate congestus.*

Can. 2. *cau.* 3. *qu.* 11. *emendandus ex l.* 12. *cod. Theodos. de accusation.*

Can. 4. *cau.* 3. *qu.* 11. *consonat cum l.* 1. *cod. de his, qui accus. non pos.*

Can. 3. *cau.* 4. *qu.* 2. *ex variis legibus emendandus.*

Can. 22. *cau.* 6. *qu.* 1. *consonat cum l.* 5. *cod. ad leg. Jul. majest.*

Can. 23. *cau.* 6. *qu.* 1. *consonat cum l.* 4. *cod. ad leg. Jul. majest.*

Can. 2. *cau.* 6. *qu.* 5. *referendus ad l.* 23. *cod. de probation.*

Can. 2. *cau.* 10. *qu.* 2.
Can. 3. *cau.* 10. *qu.* 2. } *simul jungendi, & ad varias leges, nec non ad canonem* 7. *Agathensis Concilii referendi.*

Can. 5. *cau.* 11. *qu.* 1. *referendus ad leg.* 3. *cod. Theod. de Episc. judic. apud Gothofredum apocrypham.*

Can.

Can. 35. cau. 11. qu. 1.
Can. 36. cau. 11. qu. 1. } *referendi ad leg. 1. cod. Theod. de Episc. jud., quæ tamen apud Jacobum Gothofredum apocrypha existimatur.*

Can. 45. cau. 11. qu. 1. referendus ad Novellam 77. apud Julianum antecessorem.

Can. 59. cau. 12. qu. 2. emendandus ex l. 1. cod. de quæstion.

Can. 60. cau. 12. qu. 2. consonat cum l. 2. cod. de quæstion.

Can. 2. cau. 15. qu. 1. consonat cum l. 3. ff. de injuriis.

Can. 1. cau. 15. qu. 3. consonat cum l. 12. cod. de his, qui accusare.

Can. 2. cau. 15. qu. 3. consonat cum l. 18. ff. de testibus, & l. 1. ff. de accusat.

Can. 3. cau. 15. qu. 3. referendus ad l. 2. ff. de accusat. l. 4. cod. de his, qui accusare, & ad l. 8. ff. ad leg. Jul. majest.

Can. 4. cau. 15. qu. 3. exigendus ad l. 31. cod. de Episc. & Cler.

Can. 40. cau. 16. qu. 1. exigendus ad l. 1. & 52. eod. de Episc. & Cler., & ad leg. 5. cod. de Sacros. Eccles.

Can. 16. cau. 16. qu. 3. referendus ad l. 6. cod. de præscr. 30. vel 40. annor.

Can. 3. cau. 16. qu. 4. exigendus ad Novel. 131. cap. 6.

Can. 9. cau. 19. qu. 3. exigendus ad Nov. 123. cap. 38. & Nov. 5. cap. 5.

Can. 10. cau. 19. qu. 3. referendus ad Nov. 123. cap. 41.

Can. 23. cau. 23. qu. 8. referendus ad l. 16. & 18. cod. Theod. de Sacros. Eccles., & ad l. 22. cod. Justin. eod. tit.

Can. 14. cau. 25. qu. 2. idem est cum l. 3. cod. de prec. Imper. offer.

Can. 15. cau. 25. qu. 2. idem est cum l. 7. cod. de prec. Imper. offer.

Can. 20. cau. 25. qu. 2. referendus ad l. 29. 30. & 34. cod. Theod. de Episc. & Cler.

Can. 30. cau. 27. qu. 1. referendus ad Nov. 123. cap. 43.

Can. 6. cau. 30. qu. 3. consonat cum l. 17. ff. de ritu nuptiar.

Can. 9. cau. 30. qu. 5. exigendus ad Nov. 74. cap. 5.

Can. 6. de pœn. dist. 1. referendus ad leg. 5. cod. de Episc. & Cler.

Can. 7. de pœn. dist. 1.
Can. 8. de pœn. dist. 1. } *simul jungendi, ac referendi ad leg. ult. eod. de postulando.*

Can. 9. de pœn. dist. 1. referendus ad can. 22. cau. 6. qu. 1.

Can. 10. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 8. cod. ad leg. Corn. de sicar.

Can. 11. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 9. cod. ad leg. Corn. de sicar.

Can. 12. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 9. 10. & 11. ff. de injuriis.

Can. 13. de pœn. dist. 1. emendandus ex l. 15. §. 1. ff. de injuriis.

Can. 14. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 18. ff. de pœnis referenda ad l. 1. ff. quod quisque juris.

Can.

Can. 15. de pœn. dist. 1. referendus ad leg. 1. princ. & §. 2. ff. de extraord. crimin.
Can. 16. de pœn. dist. 1. referendus ad leg. 21. ff. de furtis.
Can. 17. de pœn. dist. 1. jungendus cum can. 14. de pœn. dist. 1.
Can. 18. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 42. ff. de pœnis.
Can. 19. de pœn. dist. 1. referendus ad l. 16. ff. de pœnis.
Can. 21. de pœn. dist. 1. referendus ad l. 3. ff. de divortiis.
Can. 3. cau. 36. qu. 2. idem est cum can. 6. de pœn. dist. 1.

NOn tantum Græci scriptores, qui elucubrandis Nomocanonibus operam impenderunt, sed etiam Collectores Latini in suis canonum codicibus Romani juris monumenta Ecclesiasticis regulis interseruerunt, multa siquidem in jure Romano continentur, sive ad formandos bene populorum mores, sive ad rectam constituendam agendorum disciplinam accommodata, quæ propterea, ubi singularia deficiunt Ecclesiastici juris præcepta, apud Ecclesiam recipi opportunum fuit. Hujusmodi sane sunt ea omnia, quibus usus est in collectione sua Gratianus, quæque in præsentia expendenda sunt. Porro hic in parte non est animus mihi, illius juris interpretem agere, ne extra susceptam provinciam abire videar: tantum fragmenta eadem ad vulgatos Justinianeos codices exigam.

Can. 4. dist. 11. Primum occurrit canon 4. dist. 11., qui referendus est ad leg. 2. cod. quæ sit longa consuetudo, quacum penitus consonat; desideratur autem in codice Theodosiano.

Can. 6. dist. 12. Canon 6. dist. 12. referendus est ad §. 9. instit. de jure nat. gent. & civ., ubi Justinianus inter juris species jus non scriptum commemorat, ita docens: *Sine scripto jus venit, quod usus approbavit; nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.*

Can. 7. dist. 12. Ex lege 1. cod. quæ sit longa consuetudo ita emendandus erit canon 7. dist. 12. *Præses provinciæ probatis his, quæ in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, caussa cognita statuet. Nam & consuetudo præcedens, & ratio, quæ consuetudinem suasit, custodienda est. Et ne quid contra longam consuetudinem fiat, ad sollicitudinem suam revocabit Præses Provinciæ.* Ea constitutio in codice Theodosiano desideratur; est autem Alexandri Imperatoris data Juliano 2. & Crispino Coss.

Can. 45. dist. 50. Canonis 45. dist. 50. auctor est Pomponius in l. 77. ff. de furtis, ubi pro verbo *subripuerit* legitur *subripit*.

Can. 46. & 47. dist. 50. Canones 46. & 47. dist. 50. penitus consonant cum l. 5. & 1. cod. ad leg. Cornel. de sicariis, quarum illa est Diocletiani, & Maximiani, ista Antonini Imperatorum. Utraque autem Theodosiano codici non habetur inserta.

Can. 20. dist. 54. Plura simul congessit Gratianus in can. 20. dist. 54., primum de servis Clero adscriptis, deinde de servis monasticam vitam professis; item de Episcopis ab alieno jure vindicandis, denique de adscriptitiis in Clerum cooptatis. Referenda hæc sunt ad varias Justiniani constitutiones. In primis eo pertinet Novella 123. cap. 17. ibi: *Si servus sciente, & non contradicente Domino in Clero ordinatus fuerit, ex hoc ipso, quod constitutus est, liber, & ingenuus erit.* (Julianus antecessor ita edidit: *ex hoc ipso liber, & ingenuus fiat.*) *Si vero ignorante Domino ordinatio fiat, licet Domino intra spatium unius anni & servilem fortunam probare, & suum servum recipere. Si vero servus sciente Domino, sive insciente, sicut diximus, eo quod in Clero*

constitutus

constitutus est, liber factus Ecclesiasticum ministerium reliquerit, & ad secularem transierit vitam, suo domino ad servitium tradatur. Adscriptitios autem in ipsis possessionibus, quarum sunt adscriptitii, Clericos etiam prater voluntatem Dominorum fieri permittimus, ita tamen, ut Clerici facti impositam sibi agriculturam adimpleant. In ea parte, qua de servis agitur monasticam vitam professis, paucis expressit Gratianus, quod legitur in Novella 5. cap. 2., ubi postquam statutum fuit, convolantes ad monasteria triennio probari oportere, definitum est, servos post lapsum triennium professos extrahi a Dominis nullo modo posse, intra triennium vero non alias a Dominis vindicari, quam si demonstretur non æqua voluntate ad monasterium accessisse. Paucis hæc complexus est auctor authenticarum in auth. *verum* cod. de Episc. & Cler. Quæ demum de Episcopali dignitate a Gratiano adjecta sunt, referre debebimus ad auth. *sed Episcopalis*, & auth. *Episcopalis* cod. eod. tit., sive ad Nov. 81. & 123. In Nov. 81. cap. 3. ita legitur. *Palam vero est nullum esse, qui nesciat, præ omnibus Sanctissimis Episcopis ipsa ordinatione etiam suam potestatem adquiri. Qui enim omnium sunt spirituales patres, quomodo sub aliorum potestate consistant? Sed convenit etiam eos hujusmodi potiri honore, & hoc etiam ex hac nostra legislatione frui.* Et in Nov. 123. cap. 4. *Post ordinationem vero servili, & adscriptitia fortuna Episcopos liberos esse præcipimus, nisi curialis, aut officialis citra prædictam observationem ordinentur; tales enim Episcopatu remotos curiæ, aut officio restitui jubemus, ut non ex tali fortuna sacerdotio fiat injuria.... Si vero contigerit, ordinatum Episcopum sub proprii parentis potestate esse, ex ipsa ordinatione suæ potestatis sit.*

Canon 2. dist. 78. depromtus est ex Novella constit. 115. §. 19. apud Julianum antecessorem, ubi tamen nonnihil varietatis deprehenditur, ibi: *Nemo presbyter consecretur, qui minor triginta annis sit: nemo Diaconus, vel Subdiaconus fiat, qui minor vigintiquinque annis sit; nemo lectoribus connumeretur, qui minor octo annis fuerit: nemo inter Diaconissas consecretur Sacrosanctæ Ecclesiæ, quæ minor sit quadraginta annis, vel ad secundum matrimonium pervenit.* Paullo aliter habet vulgata Novellarum editio Nov. 123. cap. 13. ibi: *Presbyterum autem minorem trigintaquinque annorum fieri non permittimus. Sed neque Diaconum, aut Subdiaconum minorem vigintiquinque, neque minorem lectorem decem & octo annorum. Diaconissam vero non ordinari in Sancta Ecclesia, quæ minor est annorum quadraginta, aut ad secundas venerit nuptias.* Hinc depromta fuit authentica *Presbyterum* cod. de Episcopis, & Clericis. Can. 2. dist. 78.

Ex l. 4. cod. ad leg. Jul. repet. emendanda erunt Gratiani verba, quæ legimus in can. 126. cau. 1. qu. 1. hoc modo: *Jubemus, atque hortamur, ut siquis forte honoratorum, Decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, aut cujuslibet ordinis, a judice fuerit aliqua ratione concussus, siquis sit venalem fuisse de jure sententiam, siquis pœnam vel pretio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam, siquis postremo quacumque de caussa improbum judicem potuerit approbare; is vel administrante eo, vel post administrationem depositam, in publicum prodeat, crimen deferat, delatum approbet, cum probaverit, & victoriam reportaturus, & gloriam.* Est hæc constitutio Imperatorum Gratiani, Valentiniani, & Theodosii, quæ habetur in Cod. Theodos. l. 6. ad leg. Jul. repet. Can. 126. cau. 1. qu. 1.

Ex pluribus Jurisconsultorum monumentis descripti fuerunt canones 127. 128. 129. & 130. cau. 1. qu. 1. Canon 127. nihil aliud exhibet, quam verba edicti Prætorii apud Ulpianum in l. 1. ff. de calumniator., ubi tamen desideratur vox Can. 127. 128. 129. & 130. cau. 1. qu. 1.

illa

illa *Utilem*, quam addidit Gratianus. Canon 128. idem est cum l. 2. ff. de concussione. In canone 129. junctæ sunt leges 2. & 3. ff. de leg. Jul. Repet. In lege 3. *Macer lib. 1. publicorum: Lege Julia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob judicandum, decernendumve acceperit*. In lege 4. *Venulejus Saturninus lib. 3. publicor. judicior. Vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret*. In principio canonis 130. legitur initium legis 6. ff. de leg. Jul. Repet. auctore Venulejo, ibi: *Eadem lege tenentur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperint*. Post hæc statim sequuntur apud Venulejum in §. 1., quæ Gratianus descripsit in verf. ult. *Hæc lege &c.* Deinde sequitur, quod exhibetur in verf. *Lege Julia*. Quod vero traditur in verf. *Lex Julia*, ita emendandum erit ex responso Macri in l. 7. ff. eod. tit. *Lex Julia de repetundis præcipit, nequis ob judicem, arbitrumve dandum, mutandum, jubendumve, ut judicet: neve ob non dandum, non mutandum, non jubendum ut judicet: neve ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vincirive jubendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum, absolvendumve: neve ob litem æstimandam, judiciumve capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquis acceperit*. Denique quæ leguntur in verf. *Hodie*, habentur in dicta l. 7. §. 3.

Can. 6. & 13. cau. 1. qu. 4. De canone 6. cau. 1. qu. 4. nihil singulare animadvertendum occurrit. Consonat ille cum l. 26. ff. de pœnis. Canon autem 13. ead. cauf. & quæst. referendus est ad l. 7. cod. *unde vi*, ubi pro illis Gratiani verbis *ante eventum . . . ejus rei amittat. Sin vero &c.* legitur: *ante adventum . . . . ejusdem rei amittat. Si vero &c.* Est ea lex Valentiniani, Theodosii, & Arcadii Imperatorum, habeturque in cod. Theodosiano eod. tit. l. 5., sed multo aliter, quam apud Justinianum, ibi: *Plerosque detectum est, in rem privatam nostram, quam publicatio celebrata quæsiverat, invasisse; quam nos a retentatoribus ereptam sociari jubemus ærario; punientes contumacius quam decus publicum sinebat erectos, ut qui litem inferre potuissent, nollent expectare judicium, ac spernerent victoriam, quam justitiæ præscripsisset eventus, & amplecterentur, quod dedisset audacia. Cadat igitur lite quisquis operiri noluerit litis eventum, & quod recipere lege potuisset, contemtor examinis violentus amittat. Illi vero, quos in tantum furorem provexit audacia, ut quod jurgaturi apud examinis fidem sperare non possent, ante eventum judicialis arbitrii illicita præsumtione temerarent, æstimationem rei, de qua litigari convenerat, cogantur exolvere. Quod quidem etiam in privatis observandum negotiis generali lege sancimus. Illud autem ab officio magnificentiæ tuæ cavendum esse decernimus, ut sacratissima domus nostra litem expectare, non inferre cogatur, neque expetat; sed patiatur examen. Datum 18. Kal. Julii Treveris Timasio, & Promoto Coss.*

Can. 26. cau. 1. qu. 7. Canon 26. cau. 1. qu. 7. penitus consonat cum l. ult. cod. ad leg. Juliam repetundarum.

Can. 2. cau. 2. qu. 1. Canon 2. cau. 2. qu. 1. nihil aliud exhibet, quam interpretationem, quæ subjecta fuit legi 1. codice Theodosiano de pœnis. Ibidem sub Theodosii nomine ad Catullinum rescribentis habetur hæc constitutio: *Qui sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, ut non prius capitalem in quempiam promat, severamque sententiam, quam in adulterii, vel homicidii, vel maleficii crimen, aut sua confessione, aut certe omnium, qui tormentis, vel interrogationibus fuerint dediti, in unum conspirantem, concordantemque rei fine convictus sit: & sic in objecto flagitio deprehensus, ut vix jam ipse ea, quæ commiserit, negare sufficiat*. Hæc deinde subjicitur inter-

interpretatio: *Judex criminosum discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reus ipse fateatur, aut convictus, vel per innocentes testes, vel per conscios criminis sui aut homicidium, aut adulterium, aut maleficium commisisse manifestius convincatur.*

Canon 8. cau. 2. qu. 1. idem est cum l. 3. cod. de sentent. ex periculo recitandis, seu cum l. 1. cod. Theodos. eod. tit. Justinianus Imperator generalem illam veterum Imperatorum jurisprudentiam quibusdam exceptionibus coercitam voluit, uti liquet ex auth. *Nisi* eod. tit. *Can. 8. cau. 2. qu. 1.*

Canon 11. cau. 2. qu. 1. eisdem verbis invenitur apud Julianum antecessorem in Novella 115. cap. 15., dummodo pro illis *Adversus eam .... in tantum abstineat tempus sacrosancta communione* legatur: *Adversus ea .... in tantum abstineat sacra communione tempus*. Paullo aliter habet vulgata Novellarum Justinianearum editio in Nov. 123. cap. 11. ibi: *Omnibus autem Episcopis, & Presbyteris interdicimus segregare aliquem a sacra communione, antequam caussa monstretur, propter quam sanctæ regulæ hoc fieri jubent. Siquis autem præter hoc a sancta communione quemquam segregaverit, ille quidem, qui injuste a communione segregatus est, solutus excommunicatione a majore Sacerdote sanctam mereatur communionem. Qui vero aliquem a sancta communione segregare præsumserit, modis omnibus a Sacerdote, sub quo constitutus est, separabitur a communione, quanto tempore ille perspexerit, ut quod injuste fecit, juste sustineat.* *Can. 11. cau. 2. qu. 1.*

In canone 14. cau. 2. qu. 1. recensentur fragmenta nonnullorum capitum, quæ habentur in l. 8. 9. 10. 11. & 13. ff. de accusation. ex Macro, Paullo, Hermogeniano, & Marciano depromta. *Can. 14. cau. 2. qu. 1.*

Caussam, cur ex Theodosianis legibus laudatus fuerit canon 22. cau. 2. qu. 6. una cum nonnullis sequentibus, perspicuam reddiderunt Correctores Romani. Exigendus ille erit ad librum 5. sententiarum Paulli, ubi ita legitur tit. 33. *Ne liberum quis & solutum haberet arbitrium retractandæ, & revocandæ sententiæ, & pœnæ, & tempora appellatoribus præstituta sunt. Et nisi juste appellaverint, tempora ad cavendum in pœna appellationis præstituta sunt. Igitur morans eo in loco, ubi appellavit, cavere debet, ut ex die acceptarum literarum continui quinque dies computentur. Si vero longius salva dinumeratione integri quinque dies cum eo ipso, quo literas acceperit, computantur.* Si cum his Gratianeus canon conferatur, apparebit, quod apud Paullum dicitur de introducenda, a Gratiano ita accipi, quasi etiam de interponenda appellatione definiatur; quando tamen alia est temporis mensura in interponenda, quam sit in introducenda semel interposita appellatione. Prosequitur Gratianus, aut quivis alius in can. 23., ibidemque recenset sententiam legis 1. ff. si quis cautionibus, ubi scribit Gajus: *Vicena millia passuum in singulos dies dinumerari Prætor jubet, præter eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in judicium oportet; nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.* Iterum canon 24. referendus erit ad sententias Paulli, & ex iis emendandus; nimirum in lib. 5. tit. 34. ita legitur: *Ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, literæ dimissoriæ diriguntur, quæ vulgo Apostoli appellantur, quorum postulatio & acceptio intra quintum diem ex officio facienda est. Qui intra tempora præstituta dimissorias non postulaverit, vel acceperit, vel reddiderit, præscriptione ab agendo submovetur.* Prosequitur Paullus in tit. 35. §. 2. *Moratorias appellationes, & eas, quæ ab executoribus, & confessis fiunt, recipi non placuit.* Ex *Can. 22. 23. 24. 25. 26. & 27. cau. 2. qu. 6.*

quibus emendandus erit canon 25. In canone 26. legitur integer titulus 36. Paulli his verbis describendus: *Quoties possessor appellat, fructus medii temporis deponi convenit. Quod si petitor provocet, fructus in caussa depositi esse non possunt, nec recte eorum nomine satisdatio postulatur. Si propter prædia urbana, vel mancipia appelletur, pensiones eorum, vel mercedes, vecturæ etiam, si de navi agatur, deponi solent.* Concludit Paullus in tit. 37. *Omnimodo probandum est, ut quoties injusta appellatio pronunciatur, sumptus, quos, dum sequeretur adversarius, impendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos.* Ex his emendandus erit canon 27.

Can. 28. cau. 2. qu. 6. In canone 28. cau. 2. qu. 6. integra exhibetur Novella Justiniani 23.

Can. 29. 30. & 31. cau. 2. qu. 6. Canon 29. cau. 2. qu. 6. depromtus est ex doctrina Ulpiani in l. 1. ff. quando appel. sit, qua in re Gratianus verborum & sententiarum ordinem minime servavit. Exordium cœpit a §. 5. ejusdem legis, ubi adjecit verba illa, *ut cum quis ad tutelam &c.* quæ Romani Correctores aliis characteribus describenda propterea esse voluerunt; referenda autem sunt ad §. 1. & 2. ejusdem legis. Quæ deinde sequuntur usque ad vers. *Si adversus*, exhibent §. 6. 7. 8. 9. 10. & 11. ejusdem legis, post quos omissis §§. 12. 13. & 14., statim nectitur §. 15. his verbis describendus: *Si adversus absentem fuerit pronunciatum, biduum, vel triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronunciatum est; quod autem dicitur, absentem posse provocare, ex quo scit, sic accipit, si non in caussa per procuratorem defensus est; nam si ille non provocavit, difficile est, ut hic audiatur.* Quæ sequuntur in vers. *Si quem in insulam* ad principium ejusdem legis referri oportet, ubi nonnulla paullo aliter initio habentur, ibi: *Si quidem in insulam deportandum adnotaverit Præses Provinciæ, & Imperatori scripserit, ut deportetur, videamus, quomodo sit provocandum, utrum cum Imperator scripserit, an cum ei scribitur &c.* Postrema verba, quæ leguntur in vers. *Illud quoque videamus*, non sunt Ulpiani, sed Macri in lege ult. ff. eod. tit. ibi: *Illud videamus &c.* Canonem 30. cau. 2. qu. 6. jam Romani Correctores emendaverunt, continentur autem in eo varia Jurisconsultorum monumenta, quæ extant in l. 1. 2. & 4. ff. de appellat. recip. Canon 31. cau. 2. qu. 6. exhibet in principio sententiam integram Marciani in l. un. ff. de libellis dimissoriis, & sententiam Ulpiani in l. un. princ. & §. ult. ff. nihil innovari appellatione interposita.

Can. 41. cau. 2. qu. 6. In can. 41. cau. 2. qu. 6. descriptæ fuerunt auth. *Ei qui appellat*, item auth. *Sed & lis*, post legem 2. cod. de tempor. & reparat. appellat., quæ depromtæ sunt ex Novella 49. & 23. cap. 2., ac propterea ad integram istarum sententiam erunt referendæ.

Can. 26. cau. 2. qu. 7. Ex lege 21. cod. de hæreticis emendandus erit canon 26. cau. 2. qu. 7. his verbis: *Quoniam multi judices in dirimendis litigiis nos interpellaverunt, nostro indigentes oraculo, ut eis referretur, quid de testibus hæreticis statuendum sit, utrumne accipiantur eorum testimonia, an respuantur, sancimus, contra Orthodoxos quidem litigantes nemini hæretico, vel his etiam, qui Judaicam superstitionem colunt, esse in testimonia communionem, sive utraque pars orthodoxa sit, sive altera. Inter se autem Hæreticis, vel Judæis, ubi litigandum existimaverint, concedimus fœdus permixtum, & dignos litigatoribus etiam testes introducere, exceptis scilicet his, quos Manichaicus furor, cujus partem & Borboritas esse manifestum est, vel Pagana superstitio detinet; Samaritis nihilominus, & qui illis non absimiles sunt, Montanistis, & Tascodregitis, & Ophitis, quibus pro reatus similitudine omnis legitimus actus interdictus est. Sed his*

quidem

quidem, idest Manichæis, Borboritis, & Paganis, nec non Samaritis, & Montanistis, & Tascodrogitis, & Ophitis omne testimonium, sicut & alias legitimas conversationes, sancimus esse interdictum. Aliis vero hæreticis tantummodo judicialia testimonia contra Orthodoxos, secundum quod constitutum est, volumus esse inhibita. Ceterum testamentaria testimonia eorum, & quæ in ultimis elogiis, vel in contractibus consistunt, propter utilitatem necessarii usus eis sine ulla distinctione permittimus, ne probationum facultas angustetur.

Can. 2. cau. 2. qu. 8.

Ut integra describatur sententia canonis 2. cau. 2. qu. 8., huc referenda erit lex 3. cod. Theodos. de Abolitionibus ita concepta: *Imppp. Gratian. Valentinian. & Theod. AAA. Floro PP. Fallaciter incusantibus, maxime post exhibitionem accusati nullius juris color, velut derivata excusatione, proficiat, non publica abolitio, non privata talibus prospiciat, subveniatque personis, non specialis indulgentia, ne beneficium quidem eos generale subducat. Sciant cuncti, præmeditentur, ante præcaveant, eam se rem deferre debere in publicam notionem, quæ munita sit testibus, instructa documentis, signis ad probationem luce clarioribus expedita. Dat. 15. Kal. Jun. Constantinop. Antonio & Syagrio Coss.* Hanc ipsam legem in duo fragmenta discerptam retulit Tribonianus in codice Justinianeo in l. 9. de calumniatoribus, & in l. ult. de probationibus.

Can. 2. cau. 3. qu. 7.

In can. 2. cau. 3. qu. 7. mirum est, qua ratione Gratianus depravaverit Ulpiani sententias, quæ habentur in l. 1. ff. de postulando, sicut & aliorum Jurisconsultorum in subsequentibus legibus eodem titulo. Item in vers. *Arceantur* vitiatur lex 3. cod. eod. tit., in vers. *Item siquis* lex 6. cod. eod. tit., in vers. *Si vero* lex 7. cod. eod. tit., in vers. *Item quamvis illi* lex 2. cod. de advocatis fisci, in vers. *Item si contra* lex 10. ff. de postul., in vers. *Nihil enim* lex 7. ff. de receptis, in vers. *Filius* lex 5. & 6. ff. eod. tit. in vers. *Si quis vero* lex 9. §. 2. ff. eod. tit., cujus legis 9. principium subjicitur in vers. *Servus*; Deinde in vers. *Porro* sermo fit de iis, qui notantur infamia, ubi in vers. *Aliquando* recensetur sententia legis 5. cod. quib. ex caus. infam. irrog., item in vers. sequenti describitur lex 6. cod. eod. tit., denique concluditur verbis legis 15. & 20. cod. eod. tit. Quis non stupeat portento similem legum Romanarum congeriem; cujus in conspectu Legulejos imitatum fuisse Gratianum deprehendat? Ego singula hoc in loco non refero, ne prolixior fiam, præsertim quod ea monumenta unicuique præsto esse facile possint.

Can. 2. cau. 3. qu. 11.

Canon 2. cau. 3. qu. 11. consonat omnino cum l. 19. cod. de his, qui accus. non possunt. Sed paullo aliter rescriptum Imperatorum sese habet in codice Theodosiano in lege 12. de accusationibus, ibi: *Neganda est accusatis licentia criminandi, priusquam se crimine, quo premuntur, exuerint; nam sanctionum veterum conditores adimendam licentiam omnibus censuerunt in accusatores suos invidiosam dicendi vocem. Nullam itaque obtineat in judiciis auctoritatem periclitantium furor, qui si latius evagetur, ne ipse quidem cognitor tutus erit, aut quæstionem securus agitabit, qui exsequendo juris severitatem, non potest illorum, quos punit, odium evitare.*

Can. 4. cau. 3. qu. 11.

De canone 4. cau. 3. qu. 11. nihil singulare animadvertendum occurrit. Consonat ille cum l. 1. cod. de his, qui accusare non possunt.

Can. 3. cau. 4. qu. 2.

In can. 3. cau. 4. qu. 2. multa congesta sunt, & quidem nullo ordine servato, veterum Jurisconsultorum monumenta, quæ in Pandectis habentur sub titulo de testibus. Exorsus est Gratianus a §. *Si testes* 3. legis 21., quem etiam corrupit; etenim

etenim pro verbis illis Arcadii *omnia . . . impari*, fcripfit *omnino . . . in pari*. In verf. *In teftibus* retulit legem 2., immutans priora legis verba, quæ ita defcribenda erant: *In teftimoniis*. In verf. *Teftium* retulit legem 3., cujus principio exhibito ftatim progreffus eft ad §. 5. ejufdem legis, deinde nonnullis omiffis tranfiit in verf. *Lege Julia publicorum* ad legem 4. In verf. *Cum autem* recenfere voluit legem 5., quæ his verbis concipitur initio: *In legibus, quibus excipitur &c.* In verf. *Idonei* habetur lex 6., quemadmodum in verf. *Servi*, & verf. *Inviti* lex 7. & 8. In verf. *Publicani* tranfiit ad legem 19., & in verf. *In teftimonium* ad leg. 20. In verf. *Ob carmen* iterum arripuit legem 21. in principio, ubi hæc verba omifit: *Illud quoque ineluctabile eft, ut &c.* & *Item fenatus cenfuit &c.* In verf. *Teftes* retulit legem 24. In verf. *Patroni* legem 25., cujus priora verba prætermifit. In verf. *Qui falfo* regreffus eft ad legem 16., in verf. *Pater* ad leg. 17., in verf. *Hermaphoditus* ad §. 1. legis 15., in verf. *Teftis* ad leg. 9., cui fubjecit in verficulis fequentibus leges 10. 11. & 12. In verf. *In teftibus* iterum revertitur ad legem 3., ejus §. m 1. aliter defcribens, quam apud Calliftraium legatur his verbis: *Tu magis fcire potes, quanta fides habenda fit teftibus; qui, & cujus dignitatis, & cujus æftimationis fint, & qui fimpliciter vifi funt dicere, utrum unum, eundemque meditatum fermonem attulerint, an ad ea, quæ interrogaveras ex tempore verofimilia refponderint*. In verficulo *Sæpe* invertit ordinem verborum §. 2. ejufdem legis 3., qui erat ita defcribendus: *Ejufdem quoque Principis extat refcriptum ad Valerium Verum de excutienda fide teftium in hæc verba: Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei fufficiant, nullo certo modo fatis definiri poteft, ficut non femper, ita fæpe, fine publicis monumentis cujufque rei veritas deprehenditur: alias numerus teftium, alias dignitas, & auctoritas, alias veluti confentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo folum tibi refcribere poffum fummatim: non utique unam probationis fpeciem, cognitionem ftatim alligari debere, fed ex fententia animi tui te æftimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris*. In verf. *Alia* fragmentum defcriptum eft §. 4. ejufdem legis. Ita expatiatus Gratianus per varia Pandectarum monumenta, eadem fere ratione acceffit ad conftitutiones Imperatorias, quæ fub eodem titulo in codice defcribuntur. Hinc in verf. *Soli* expreffit fententiam legis 2., quæ tamen erat his verbis exprimenda: *Si tibi controverfia ingenuitatis fiat, defende caufam tuam inftrumentis, & argumentis, quibus potes. Soli enim teftes ad ingenuitatis probationem non fufficiunt*. In verf. *Etiam* retulit legem 3., in verf. *Solam* legem 4., in verf. *Eos* legem 5., in verf. *Parentes* legem 6., in verf. *Qui intendit* legem 7., aliter eandem exhibens, quam habeatur in codice, ibi: *Nimis grave eft, quod petitis urgeri partem diverfam ad exhibitionem eorum, per quos fibi negotium fiat; unde intelligitis, quod intentionis veftræ proprias adferre debetis probationes, non adverfus fe ab adverfariis adduci*. Emendandus etiam erit ex l. 8. verficulus *Servi*, ibi: *Servos pro Domino, quemadmodum adverfus eum, interrogari non poffe, pro facto autem fuo interrogari poffe, non ambigitur*. Item emendandus erit ex l. 9. verficulus *Jurisjurandi*, ibi: *Jurisjurandi religione teftes, priufquam perhibeant teftimonium, jamdudum arctari præcepimus, & ut honeftioribus potius teftibus fides adhibeatur. Simili modo fanximus, ut unius teftimonium nemo judicum in quacumque cauffa facile patiatur admitti. Et nunc manifefte fancimus, ut unius omnino teftis refponfio non audiatur, etiamfi præclaræ curiæ honore præfulgeat*. In verf. *Omnibus* integra refertur lex 10.

Præ-

Præterea versiculus *Liberi* emendandus erit juxta legem 11. ibi: *Quoniam liberi testes ad caussas postulantur alienas, si socii, & participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitiæ postuletur, in exhibitione necessariarum personarum, hoc est testium, talis debet esse cautio judicantis, ut his venturis ad judicium, per accusatorem, vel ab his, per quos fuerint postulati, sumtus competentes dari præcipiat. Idem juris est, & si in pecuniaria caussa testes ab alterutra parte producendi sunt.* Lex 12., ex qua depromtus est versiculus *Liberti*, ita exprimitur: *Libertorum adversus Patronos illicitas, atque improbas voces pœnæ objectione præcludimus; atque ita, ut non solummodo sponte prodire non audeant, sed ne vocati quidem in judicium venire cogantur.* Denique in verf. *Siquis testibus* descripsit Gratianus legem 17., ubi tamen postrema verba hæc leguntur *integram ei servari præcipimus*, pro quibus edidit Gratianus *integram ei servari oportet.*

Canones 22. & 23. cau. 6. qu. 1. consonant cum legibus 5. & 4. cod. ad leg. Jul. Majestatis; in lege autem 5. pro verbis prioribus Gratiani: *Siquis cum militibus* legitur: *Quisquis cum militibus*. Qui elegantem desiderat ejusdem legis 5. interpretationem, adeat Jacobum Gothofredum in discursu Historico ad eandem constitutionem. *Can. 22. & 23. cau. 6. qu. 1.*

Canon 2. cau. 6. qu. 5. exhibet legem Diocletiani & Maximiani in l. 23. cod. de probation., in qua tamen edenda Gratianus pro voce *Actor* scripsit *Accusator*. *Can. 2. cau. 6. qu. 5.*

In canone 2. cau. 10. qu. 2. fragmentum describitur legis 14. princ. cod. de Sacrosf. Eccl. Post hæc addidit Gratianus sub nomine Constitutionis novæ nonnulla decerpta ex authenticis, quæ subjiciuntur; nimirum verf. *Hoc jus* legitur in auth. *Hoc jus* subjecta dictæ legi 14., verf. *Præterea* legitur in auth. *Præterea* subjecta legi 21. eod. tit.; deinde versiculus *Si autem debitum* iterum pertinet ad laudatam authenticam *Hoc jus*. Quæ in versiculis subsequentibus habentur, depromta sunt ex authenticis subjectis, nimirum auth. *Sicut alienatio*, auth. *Item prædium*, auth. *Sed & permutare*, auth. *Item sibi invicem*, auth. *Perpetua*, auth. *Qui rem*, auth. *Siquas ruinas*, & auth. *Qui res*. Post hæc Gratianus reversus est ad subjiciendam postremam partem laudatæ legis 14., quam quia non integram retulit, supplevit auctor Palearum in canone 3., usque ad verf. *Nam hæc usus*, qui tamen auctor Gratiani morem secutus in verf. *Nam hæc usus* descripsit authenticam *Hæc usus* eodem tit. usque ad illa verba *ejusque cognatis*. Quæ sequuntur in verf. *Quod si necessitas* referenda sunt ad canonem 7. Concilii Agathensis anni 506., ex quo depromtus est canon 1. eadem caussa 10. qu. 2. Verba integra canonis hæc sunt. *Casellas vero, vel mancipiola Ecclesiæ, Episcopi, sicut prisca canonum præcepit auctoritas, vel vasa ministerii quasi commendata, fideli proposito integro Ecclesiæ jure possideant, idest, ut neque vendere, neque per quoscumque contractus res, unde pauperes vivunt, alienare præsumant. Quod si necessitas certa compulerit, ut pro Ecclesiæ aut necessitate, au utilitate, vel in usufructu, vel in directa venditione aliquid distrahatur, apud duos, vel tres comprovinciales, vel vicinos Episcopos, caussa, qua necesse sit vendi, primitus comprobetur, & habita discussione Sacerdotali, eorum subscriptione, quæ facta fuerit, venditio roboretur. Aliter facta venditio, vel transactio non valebit. Sane siquos de Servis Ecclesiæ benemeritos sibi Episcopus libertate donaverit, collatam libertatem a successoribus placuit custodiri, cum hoc, quod eis manumissor in libertate contulerit, quod tamen jubemus viginti solidorum numerum, & modum in terrula, vineola, vel hospitiolo tenere. Quod amplius datum fuerit, post manumissoris mortem Ecclesia revocabit. Minusculas* *Can. 2. & 3. cau. 10. qu. 2.*

nusculas

nusculas vero res, aut Ecclesiæ minus utiles, peregrinis, vel Clericis salvo jure Ecclesiæ in usum præstari permittimus.

Can. 5. cau. 11. qu. 1. Priora verba canonis 5. cau. 11. qu. 1. referenda sunt ad leg. 3. cod. Theodos. de Episcopali judicio, editam ab Imperatoribus Valentiniano, Theodosio, & Arcadio, ubi inter cetera hæc leguntur: *Continua lege sancimus nomen Episcoporum, vel eorum, qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ne ad judicia, sive ordinariorum, sive extraordinariorum judicum pertrahatur. Habent illi Judices suos, nec quisquam his publicis commune cum legibus, quantum ad caussas tamen Ecclesiasticas pertinet, quas decet Episcopali auctoritate decidi.* Jacobus Gothofredus hanc legem tanquam supposititiam rejicit, & quidem non contemnendis argumentis. Videatur ejus Commentarium in eandem. Quæ sequuntur in vers. *Constantinus* jure adnotaverunt jam nonnulli in notis Gratianeis decerpta esse ex Historia Ecclesiastica Ruffini lib. 10. cap. 2., cujus fidem agnoscere visus est Gregorius Magnus in can. 41. cau. 11. qu. 1.

Can. 35. & 36. cau. 11. qu. 1. Questus est Antonius Augustinus in lib. 2. de emendat. Gratiani Dial. 11., canones 35. & 36. cau. 11. qu. 1. fuisse disjunctos, quando unam eandemque uterque continet Constantini Constitutionem, in nonnullis codicibus Arcadio, Honorio, & Theodosio tributam. Habetur integra in l. 1. cod. Theod. de Episcop. Jud. his verbis: *Religionis est, clementiam nostram sciscitari voluisse, quid de sententiis Episcoporum, vel ante moderatio nostra censuerit, vel nunc servari cupiamus. Ablavi Parens charissime. Itaque quia a nobis instrui voluisti, olim prærogatæ legis ordinem salubri rursus imperio propagamus. Sanximus namque, sicut edicti nostri forma declarat, sententias Episcoporum, quolibet genere prolatas, sine aliqua ætatis discretione, inviolatas semper, incorruptasque servari; scilicet, ut pro sanctis semper, ac venerabilibus habeatur, quidquid Episcoporum fuerit sententia terminatum. Sive itaque inter minores, sive inter majores ab Episcopis fuerit judicatum, apud vos, qui judiciorum summam tenetis, & apud ceteros omnes judices ad executionem volumus pervenire. Quicumque itaque litem habens, sive possessor, sive petitor erit, inter initia litis, vel decursis temporum curriculis, sive cum negotium peroratur, sive cum jam cœperit promi sententia, judicium eligit sacrosanctæ legis Antistitis, illico sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad Episcopum cum sermone litigantium dirigatur. Multa enim, quæ in judicio captiosæ præscriptionis vincula promi non patiuntur, investigat & promit sacrosanctæ religionis auctoritas. Omnes itaque caussæ, quæ vel Prætorio jure, vel civili tractantur, Episcoporum sententiis terminatæ perpetuo stabilitatis jure firmentur, nec liceat ulterius retractari negotium, quod Episcoporum sententia deciderit. Testimonium etiam, ab uno licet Episcopo perhibitum, omnes judices indubitanter accipiant, nec alius audiatur, cum testimonium Episcopi a qualibet parte fuerit repromissum. Illud est enim veritatis auctoritate firmatum, quod a sacrosancto homine conscientia mentis illibatæ protulerit. Hoc nos edicto salubri aliquando censuimus, hoc perpetua lege firmamus, malitiosa litium semina comprimentes, ut miseri homines longis, ac pene perpetuis actionum laqueis implicati ab improbis petitionibus, vel a cupiditate præpropera maturo fine discedant. Quidquid itaque de sententiis Episcoporum clementia nostra censuerat, & jam hac sumus lege complexi, Gravitatem tuam, & ceteros, pro utilitate omnium latam in perpetuum observare conveniet.* Iterum Jacobus Gothofredus in suo commentario in hanc legem graviter suspicatur, eandem commentitiam esse, & recentioribus confictam sæculis. Videantur ejus adnotationes.

tiones. Testantur aliqui ex Collectoribus fuisse sententiam illius legis in Capitularia Francorum traductam, uti adparet in conspectu canonis 37. cau. 11. qu. 1., verum jam de hac re ego nonnulla tradidi in parte 1. pag. 443. & sequenti. Sane posteriore ætate ea constitutio passim laudari solebat, atque eadem usus fuit sine discrimine Innocentius III. in cap. 13. de judiciis.

Canon 45. cau. 11. qu. 1. depromtus est eisdem verbis ex Novella Justiniani 77. Can. 45.
apud Julianum Antecessorem, ubi tamen desiderantur ea verba Gratiani, *in criminalibus vero caussis nunquam sine scriptura procedere debet*. Siquidem apud Julianum cau. 11. qu. 1.
post ea verba *a litis contestatione numerandum*, statim sequitur: *Non aliter autem &c.* Paullo aliter habet vulgata Novellarum editio in Nov. 83., quam consulere non erit inopportunum.

Canon 59. cau. 12. qu. 2. idem est cum l. 1. cod. de quæstionibus, ubi tamen pro verbis Gratiani *fraudati census accusationibus . . . . in peccuniariis vero caussis ex inopia probationum servos contra Dominum posse interrogari manifestum est*, ita legitur: *fraudati census accusatoribus . . . . in pecuniariis vero caussis nec inopia probationum servos contra Dominum interrogari posse manifestum est*. Canon 60. eadem caussa & quæstione consonat cum l. 2. eod. tit., utraque autem constitutio est Severi & Antonini Imperatorum. Can. 59. & 60. cau. 12. qu. 2.

Canon 2. cau. 15. qu. 1, consonat omnino cum responso Ulpiani in l. 3. ff. de injuriis, dummodo pro illis Gratiani verbis, *& si nesciat, cui faciat*, ista substituas: *etiamsi nesciat, cui faciat*. Can. 2. cau. 15. qu. 1.

Ad legem Diocletiani, & Maximiani 12. cod. de his qui accusare referendus est canon 1. cau. 15. qu. 3., ubi pro voce *exactum* legendum erit *exacta*. Can. 1. cau. 15. qu. 3.

Priora verba canonis 2. cau. 15. qu. 3. continent responsum Paulli in l. 18. ff. de testib., ubi pro illis verbis Gratiani, *in judicio testimonium dicendi jus habere*, legitur: *testimonii in judicio dicendi jus habere*. Quæ sequuntur in vers. *Non est* exhibent legem 1. ff. de accus. Item priora verba canonis 3. ead. caussa & qu. referenda sunt ad l. 2. ff. de accus., ubi Papinianus ita scribit, *in quos ex lege testimonium publicorum invitæ non dicunt*, ubi Gratianus legerat: *in quos ex lege publicor. jud. testimonium invitæ non dicunt*. Post hæc subdit Gratianus Imperatoris Alexandri rescriptum, prout habetur in l. 4. cod. de his qui accusare. Denique describuntur verba Papiniani, quæ ita edenda erant juxta l. 8. ff. ad leg. Jul. Majest. *In quæstionibus læsæ majestatis etiam mulieres audiuntur. Conjurationem denique Sergii Catilinæ Julia mulier detexit, & Marcum Tullium Consulem judicium ejus instruxit.* Can. 2. & 3. cau. 15. qu. 3.

Ad legem 31. cod. de Episc. & Cler. referendus est canon 4. cau. 15. qu. 3., ubi Imperatores Leo & Antemius plura de ordinatione Ecclesiasticorum Antistitum proferentes ita inter cetera tradiderunt. *Nec pretio, sed precibus ordinetur Antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est Sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus: cum sane siquis hanc sanctam, & venerabilem Antistitis sedem &c.* Quæ sequuntur apud Imperatores, cum verbis Gratiani consonant. Can. 4. cau. 15. qu. 3.

In principio canonis 40. cau. 16. qu. 1., usque ad illa verba *obtinere sancimus* refertur lex Justiniani 52. cod. de Episc. & Cler., licet apud Gratianum Leoni Augusto tribuatur. In vers. *Juxta sanctionem* describitur lex Constantini ex l. 1. cod. eod. tit. ita emendanda: *Juxta sanctionem, quam dudum meruistis, & vos, &* Can. 40. cau. 16. qu. 1.

mancipia

mancipia vestra nullus novis collationibus obligabit; sed vacatione gaudebitis, præterea neque hospites suscipietis. Eadem constitutio habetur in l. 8. cod. Theodos. eod. tit., ubi tamen pro illis verbis, *quam dudum meruistis*, legitur, *quam dudum meruisse perhibemini*. Additur etiam in fine: *Et si qui de vobis alimoniæ caussa negotiationem exercere volunt, immunitate potientur*. Denique in vers. *Placet* describitur lex Honorii & Theodosii 5. cod. de Sacros. Eccles., ubi tamen pro verbis Gratiani *rationabilis Concilii .... illationem, nisi quam &c.* legendum est *rationabilis consilii ... illationem quam &c.* Habetur eadem Constitutio in l. 40. cod. Theodos. de Episc. & Cler., ubi nonnulla paullo aliter exhibentur, ibi: *Placet rationabilis consilii .... dicata sordidorum munerum fasce vexentur. Nulla jugatione, quæ talium privilegiorum sorte gratulatur, muniendi itineris constringat injuria, nihil extrardinarium ab hac superindicticiumve flagitetur: nulla pontium instauratio, nulla translationum sollicitudo gignatur, non aurum, ceteraque talia poscantur. Postremo ... illationem, quod adventitiæ &c.*

Can. 16. cau. 16. qu. 3. In can. 16. cau. 16. qu. 3. refertur lex Anastasii Imperatoris, quæ habetur in l. 6. cod. de præscr. 30. vel 40. annorum, in qua legitur *functiones autem*, ubi Gratianus scripsit, *sanctiones autem*.

Can. 3. cau. 16. qu. 4. In canone 3. cau. 16. qu. 4. visus est Gratianus describere Constitutionem Justiniani, qualis habetur in Nov. 119. num. 6. apud Julianum Antecessorem, ibi: *Neque decennii, neque viginti, vel triginta annorum præscriptio religiosis domibus opponatur, sed sola quadraginta annorum curricula non solum in ceteris rebus, sed etiam in legatis, & in hereditatibus*. Paullo aliter habet vulgata Novellarum editio Nov. 131. cap. 6. ibi: *Pro temporalibus autem præscriptionibus decem, & viginti, & triginta annorum sacrosanctis Ecclesiis, & aliis universis venerabilibus locis solam quadraginta annorum præscriptionem opponi præcipimus: hoc ipso servando & in exactione legatorum, & hereditatum, quæ ad pias caussas relicta sunt*.

Cau. 9. & 10. cau. 19. qu. 3. Canon 9. cau. 19. qu. 3. exhibet in principio auth. *Siqua mulier* cod. de Sacros. Eccles., ubi tamen pro illis Gratiani verbis *legitima non diminutà, & quod eis non dedit ... inter filios &c.* legitur: *legitima nulli deminuta, & quod eis non dederit ... inter eos filios &c.* Operæ pretium erit perpendere verba Novellæ 123. cap. 38., ubi de viribus Justinianeæ Constitutionis controversia emergat. Quæ sequuntur in vers. *Nunc autem* habentur in auth. *Nunc autem* cod. de Episc. & Clericis, ubi pro verbis Gratiani *res suas* legitur *suas res omnes*; deinde in fine authenticæ hæc leguntur a Gratiano omissa *salvo tamen jure uxoris, & aliorum creditorum*. Iterum operæ pretium erit, quoties opus fuerit, singula referre ad Novellam 5. cap. 5., unde authentica fuit excerpta. Verba canonis 10. cau. 19. qu. 3. eadem sunt cum Nov. 115. Justiniani apud Julianum antecessorem cap. 62. & 63. In vulgata Novellarum editione Nov. 123. cap. 41. ita legitur: *Nullam vero licentiam damus aut parentibus filios, aut filiis parentes sæcularem vitam sectantes, & relinquentes, velut ingratos a sua excludere hereditate, monasterium, aut monasticam vitam subsecutos. Interdicimus autem parentibus filios suos monasticam vitam eligentes ex venerabilibus monasteriis abstrahere*.

Can. 23. cau. 23. qu. 8. Quæ in prioribus verbis canonis 23. cau. 23. qu. 8. exhibentur, referenda sunt ad legem Constantii, quæ est in l. 16. cod. Theodos. de Episc. & Clericis, ubi pro verbis Gratiani *Christianæ Religionis*, legitur *Christianæ Legis*. Jacobus Gothofredus duo ibidem notat. Primum est, eam non esse Constantis, & Constantii,

stantii, uti Gratianus in inscriptione canonis indicavit, sed solius Constantii, quemadmodum facile colligi potest ex l. 18. cod. Theod. eod. tit. Alterum est, ibidem agi de immunitate a civilibus, videlicet & personalibus muneribus, & extraordinariis Clericorum. Quæ sequuntur in vers. *Universos* leguntur in l. 26. cod. Theod. eod. tit. sub nomine Imperatorum Gratiani, Valentiniani, & Theodosii. Gratianus noster nonnulla omisit; etenim post illa verba *sustinere decernimus*, ita sequitur in codice: *Quis enim eos capite censos patiatur esse devinctos, quos necessario intelligit supramemorato obsequio mancipatos*? In vers. *Sancimus* describitur Justiniani Constitutio, quæ extat in l. 22. cod. de Sacrof. Eccles.; quam non omnino integram usque in finem Gratianus exaravit. Qui eam penitus perspectam habere voluerit, facile ad eandem sese conferre poterit.

Canones 14. & 15. cau. 25. qu. 2. penitus consonant cum l. 3. & 7. cod. de precibus Imperatori offerendis; quarum prior est Constantini, & in codice Theodosiano aliter describitur in l. 1. de diversis rescriptis, ibi: *Contra jus rescripta non valeant, quocumque modo fuerint impetrata; quod enim publica jura præscribunt, magis sequi judices debent*. Posterior vero est Theodosii & Valentiniani. *Can. 14. & 15. cau. 25. qu. 2.*

In principio canonis 20. cau. 25. qu. 2. recensetur Constitutio Imperatorum Arcadii & Honorii, quæ habetur in l. 29. cod. Theodos. de Episc. & Cler., ubi pro verbo Gratianeo *deserviunt*, legitur *serviunt*. In vers. *Non tam* exhibetur eorundem Imperatorum Constitutio, quæ extat in l. 30. cod. Theodos. eod. tit., ubi hæc lectionis adest varietas: *Non novum aliquid . . . . qui Ecclesiæ obtemperant, his, quibus Ecclesia, beneficiis perfruantur*. In vers. *Si Ecclesiæ* recensetur lex 34. cod. Theod. eod. tit. eorundem sane Imperatorum his verbis concepta in editione Gothofredi: *Si Ecclesiæ venerabilis privilegia cujusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri, sicut etiam prius constitutum est, condemnatione plectatur. Siquid igitur contra Ecclesias, vel Clericos, per obreptionem, vel ab hæreticis, vel ab hujuscemodi hominibus, fuerit contra leges impetratum, hujus sanctionis auctoritate damnetur*. Adnotat Gothofredus, in codice Tiliano pro verbo *damnetur*, legi *vacuetur*, vel *vacuamus*. Priora postremæ hujus legis verba relata sunt in l. 13. cod. Justin. de Episc. & Clericis. *Can. 20. cau. 25. qu. 2.*

Canon 30. cau. 27. qu. 1. depromtus est ex Novella Justiniani 115. cap. 67. apud Julianum antecessorem, ubi tamen pro illis Gratiani verbis *Assisteriam . . . contaminati sunt, a religioso loco vindicentur*, legitur: *Ascetriam . . . . contaminati sunt, religioso loco vindicentur*. Consonat cum his, licet verbis paullo aliter dispositis, sententia vulgatæ Novellarum editionis in Nov. 123. cap. 43. *Can. 30. cau. 27. qu. 1.*

Canon 6. cau. 30. qu. 3. omnino consonat cum sententia Gaji in l. 17. princ. & §. 1. ff. de ritu nuptiarum. *Can. 6. cau. 30. qu. 3.*

Canon 9. cau. 30. qu. 5. consonat omnino cum Novella Justiniani 67. cap. 4. apud Julianum antecessorem. Quod addendum dixerunt Romani Correctores *si tamen ei conjuncta fuerit*, in editione Basileensi 1676. Novellarum Juliani desideratur. Qui amat sequi potius vulgatam Novellarum editionem, consulat, & cum canone conferat Novellam 74. cap. 5. *Can. 9. cau. 30. qu. 5.*

In canone 6. de pœn. dist. 1. describitur Constitutio Joviani Imperatoris, quæ extat in l. 5. cod. de Episc. & Clericis, ubi pro adverbio *tantummodo* legitur *tantum*. Habetur præterea in l. 2. cod. Theodos. de raptu, vel matrim. sanctimon., ubi legitur: *Sed vel adtentare matrimonii jungendi caussa*. Eadem iterum edidit Gratianus *Can. 6. de pœn. dist. 1. & Can. 3. cau. 36. qu. 2.*

Gratianus in can. 3. cau. 36. qu. 2. Caussam vero, cur Jovianus eam Constitutionem elucubraverit, facile agnoscimus ex Sozomeno ita scribente in lib. 6. cap. 3. juxta emendationem Gothofredi. *Emisit item* (Jovianus) *ad Secundum Præfectum tum Prætorio legem generalem, qua jubebat, eum capite plecti, qui sacratam virginem attentaret matrimonii jungendi caussa, vel etiam ad libidinem tantum intueretur, non modo si rapere ausus fuisset. Porro hanc legem ideo tulit, quoniam improbi quidam viri imperante Juliano extiterant, qui hujusmodi virginum matrimonia sibi conciliassent, quique qua vi, qua inductione corrupissent, quemadmodum hæc audere solet turpis libido infelici religionis statu impunitatem sibi promittente.*

Can. 7. & 8. de pœn. dist. 1. Legem Leonis & Anthemii Imperatorum, quæ extat in l. ult. cod. de postulando, integram retulit Gratianus in can. 7. & 8. de pœn. dist. 1., quæ sane capita ego non video, quid commune habere possint cum proposito Gratiani.

Can. 9. de pœn. dist. 1. Clarius Gratianus expressit sententiam canonis 9. de pœn. dist. 1. in can. 22. cau. 6. qu. 1., ubi multa derivavit ex l. 5. cod. ad leg. Jul. Majestatis.

Can. 10. & 11. de pœn. dist. 1. In can. 10. & 11. de pœn. dist. 1. descriptæ sunt leges 8. & 9. cod. ad leg. Cornel. de Sicariis. Paullo aliter in cod. Theodosiano ea lex 8. describitur in l. 1. eod. tit. ibi: *Siquis necandi infantis piaculum adgressus, adgressave sit, erit capitale istud malum.* Item paullo aliter descripta est lex 9. in cod. Theod. in l. 4. ad leg. Jul. de adulter. ibi: *In adulterii quæstione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris (quæ tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admissum) quærendum est sine defensione cujusquam. Idem volumus, etsi forte mulier marito mortis parasse insidias, vel quolibet alio genere voluntatem occidendi habuisse inveniatur. Parem etiam conditionem in interrogatione mancipiorum servari volumus, si forte maritus eo modo insectetur uxorem.*

Can. 12. & 13. de pœn. dist. 1. Initio canonis 12. de pœn. dist. 1. leguntur verba Ulpiani in §. ult. l. 9. ff. de injur., in vers. *Attentari* verba Paulli in l. 10., iterumque in vers. *non solum* verba Ulpiani in l. 11. ff. eod. tit. Pergit Gratianus describens in canone 13. verba Gaji, quæ extant in l. 15. §. 1. ff. eod. tit. ibi: *Siquis pulsatus quidem non est, verum manus adversus eum levatæ, & sæpe territus, quasi vapulaturus, non tamen percussit, utili injuriarum actione tenetur.* Ideo autem Gratianus eadem verba Labeoni tribuit, quia Gajus initio legis professus est, se retulisse, quæ apud Labeonem referebantur.

Can. 14. & 17. de pœn. dist. 1. Brevis illa sententia *Cogitationis pœnam nemo patitur*, quæ nomine Ulpiani exhibetur in l. 18. ff. de pœnis, quamque descripsit Gratianus in can. 14. de pœn. dist. 1., jungi profecto debet cum l. 1. ff. quod quisque juris, cujus fragmentum retulit Gratianus idem in can. 17. ead. dist., nimirum utraque lex depromta est ex eodem lib. 3. ad edictum, in quo Ulpianus interpretabatur edictum Prætoris expressum in dicta l. 1. §. 1. Hinc statim liquebit, sententiam legis 18. non generalem habendam esse, perpetuoque in pœnarum materie observandam, sed potius juxta singularia prætorii illius edicti adjuncta intelligendam.

Can. 15. de pœn. dist. 1. Canon 15. de pœn. dist. 1. consonat cum l. 1. princ. & §. 2. ff. de extraordinar. crimin. Jure autem ibidem Romani Correctores observaverunt, in Pandectis Florentinis legi *donum*, ubi Gratianus scripsit *domum*.

Can. 16. de pœn. dist. 1. In can. 16. de pœn. dist. 1. explicatur ex Ulpiani lege 21. ff. de furtis subtilis quædam Ofilii, Trebatiique doctrina, de eo, qui sustulit modium ex acervo frumenti, quemque Jureconsulti illi veteres totius acervi furem esse putabant. Proficisce-

sciscebatur id ex illorum Philosophia, juxta quam tradebant, per quamcumque corporis imminutionem, corporis variari formam, ita ut non idem, sed diversum propemodum corpus esse diceretur; quo sensu in vulgari erat traditione, quotidie hominem nasci, ac mori ob ea, quæ sensim humano corpori accrescunt, vel decrescunt. Ex eo ego profectum arbitror, ut Senatusconsulto Claudiano, cujus sententia refertur in l. 3. §. ult. ff. de incend. ruina naufrag., caveretur, eum qui clavum de navi abstulisset, omnium rerum nomine teneri. Siquidem Senatusconsultum Claudianum celebratum fuit tempore Claudii Neronis circa annum ab urbe condita 804., qua ætate maxima erat & Ofilii & Trebatii auctoritas; de Ofilio loquor, quem Cæsari familiarissimum fuisse testatur auctor legis 2. ff. de orig. jur.; & de Trebatio, cujus auctoritate codicillorum disciplina recipienda fuit, uti testatur Justinianus in princ. instit. de codicillis. Itaque nil aliud statui ab iis poterat, qui & Ofilium, & Trebatium venerabantur. Illud autem receptum tantummodo fuit, ubi corpora una veluti compagine consistebant; non ubi divisa facile numerarentur, ut ut universitatem quandam simul cohærentia componerent. Hinc idem Ulpianus in laudata l. 21. §. 6. conclusit, eum qui certas vini amphoras ex apotheca subtraxit, non totius apothecæ, sed singulorum subreptorum corporum furem esse, non alia sane ratione, quam quod singulæ amphoræ per se subsisterent. Gratianeus canon fere consonat cum Ulpiani responso, his paucis exceptis. *Vulgaris . . . . eum videri tetigisse . . . dolium aperuit . . . verum totius videtur fur esse . . . . segetem luce secat . . fur erit.* Quod ibidem dicitur, eum, qui aurem alicujus tetigit, quasi totum hominem tetigisse, referendum est ad morem veterum, qui dum aliquem in testem vocarent, imam ejusdem auriculam vellicabant, ut tradit Plinius lib. 11. cap. 45.

Ait Hermogenianus in l. 42. ff. de pœnis: *Interpretatione legum pœnæ molliendæ sunt potius, quam asperandæ.* Retulit hæc ipsa Gratianus in can. 18. de pœn. dist. 1. Sententiam Claudii Saturnini, quæ habetur in l. 16. ff. de pœnis, retulit Gratianus in can. 19. de pœn. dist. 1., ubi tamen pro illis verbis *a furtivo . . . eventus spectatur, ut a clementissimo quoque factæ &c.* legendum est *a fugitivo . . . eventus spectetur, ut a clementissimo quoque facta &c.* Præterea verba Græca Demostenis aliam habent in Pandectis interpretationem, ibi: *Non enim plaga repræsentat contumeliam, sed dedecoratio. Neque verberari liberis est malum, quamvis est malum, si in contumeliam. Multa enim utique facit, qui verberat, o viri Athenienses, quorum qui patitur, quædam neque annunciare poterit aliis schemate, aspectu, voce, cum verberat, ut contumeliam inferens, cum ut inimicus existens, cum verberat fustibus, cum in pupillas hæc movent, hæc extra se constituunt homines eorum non assuetos existentes, ut conviciarentur.* Alia quoque interpretatio est in Pandectis versuum Omeri, ibi: *Quando me parvulum existentem Menatius ex Opunto, duxit ad vestram domum parricidium ob triste die illo, cum filium occidi Amphidamantis, imprudens, invitus circa talos iratus.* Can. 18. & 19. de pœn. dist. 1.

Denique in can. 21. de pœn. dist. 1. refertur sententia Paulli, quæ extat in l. 3. ff. de divortiis, ex qua hæc verba erunt Gratianeis substituenda . . . . *dissensionem fit. Ita quidquid . . . reversa uxor est, nec divortisse videtur.* Can. 21. de pœn. dist. 1.

CAPUT XXVI.

De Hesychio, seu Isychio.

Sub Hesychii nomine duo extant monumenta.

Ex Lib. in Leviticum.	*Can.* 34. *de pœn. dist.* 3. *Can.* 35. *de pœn. dist.* 3.	*incertæ auctoritatis.*

QUotquot commentaria in Leviticum in septem libros distributa, quæ Hesychii, seu Isychii nomine circumferuntur, commemorarunt, certo adfirmare non potuerunt, quisnam fuerit Hesychius illorum auctor, statim enim adparent ejus nominis plures sive Latini, sive Græci, quorum alii vetustiores, recentiores alii, alii in Episcopali, imo & Patriarchali dignitate constituti, alii in Presbyteratus tantum officio. Sixtus Senensis in lib. 4. Bibliothecæ sanctæ ait, auctorem illorum librorum fuisse Hierosolymitanum Presbyterum, aut ex sententia Glossæ ordinariæ Episcopum, Gregorii Nazianzeni auditorem, ac discipulum, qui propterea claruit sub Honorio Augusto anno Domini 400., monet autem, in iis libris haberi *genus quoddam dictionis insuetum, atque affectatius, & a communi dicendi consuetudine abhorrens*. Aliis placuit librorum auctorem indicare Hesychium Salonitanum in Dalmatia Episcopum quinti sæculi scriptorem, ad quem extant Augustini Hipponensis epistolæ directæ. Alii adscribunt commentaria eadem Hesychio Patriarchæ Constantinopolitano, qui vixit circa annum 600., ad quem extat Epistola Gregorii Magni 40. lib. 9. Regesti. Alii denique, ut ceteros omittam innumeros, putaverunt, opus illud Græci auctoris fuisse, & Græco idiomate scriptum, deinde vero a Latino Scriptore, qui interpretem egit, sententiarum, formularumque centonibus adjectis depravatum. Auctor Glossæ ordinariæ identidem libros illos laudavit, unde etiam visus est Gratianus, aut quicumque Gratiano auctor extitit, derivavisse canones 34. & 35. de pœn. dist. 3., quorum propterea unusquisque facile vim, atque auctoritatem intelliget. Quæ excerpta eo in loco fuerunt ex Origenis Commentariis, jam suo in loco tradita sunt. Nunc superest, ut sententias describamus, quæ extant in vulgatis Hesychii Commentariis, & cum laudatis canonibus consonant. Ita scribit Hesychius ad illa verba Levitici cap. 10. *Inter hæc hircum, qui oblatus fuerat pro peccato &c. Quia omne peccatum per pœnitentiam deletur, & quia hi, qui prædictum peccatum alterius doctrinæ, & blasphæmia commiserunt, salvati non sunt, caussam legislator hujus, quæ eis sine misericordia venit, mortis exponit. Hinc introducit Moyses hircum pro peccato, pœnitentiæ videlicet oblationem: quia quærens exquisivit, sicut septuagita edunt, quod est valde quæsivit. Iratusque ait his, qui relicti erant, filiis Aaron, quod non comederint hoc, quod pro peccato erat in loco sancto, idest pro eo, quod pœnitentiam, in Ecclesiam commissi peccati peragi ut Sacerdotes, non fecerint: ipsis enim comedere, quæ pro peccato sunt, & orare orationem, quæ est pro pœnitentia congregationis, & acquirere præceptum est. Quare? quia Christus eos in proprium locum Ecclesiis constituit. Ipse autem*

sua

suæ oblationis sanguinem, quæ pro nostro sanguine oblata est in sanctum, intus videlicet in cælestem habitationem, in conspectu Patris sui obtulit. Et in loco sancto, dicimus autem Ecclesiam, comedi hoc sacrificium ad remissionem, & propitiationem peccatorum præcepit. Propter quod ait Moyses: quemadmodum præceptum est mihi; idest quemadmodum præcepi, & mandavi; Christi enim gerere personam etiam Moysem diximus. Inquirit autem non ignorans, nam quomodo in præcedentibus caussam addidit; quum dixisset enim hircum pro peccato quærens exquisivit Moyses, illico subdidit: & hic incensus erat: sive exustum reperit; ostendens, ut quia alterius doctrinæ peccatum, blasphæmia est in S. Spiritum, propter quod Stephanus doctores Judæorum, ut prævaricantes legem, & inobedientes, sed duræ cervicis, & duri cordis appellat, ut autem male interpretantibus legem, & Prophetas dicebat: vos semper Sancto Spiritui restitistis, necessarie eis ab intelligibili igne, videlicet Spiritus, pro pænitentia oblatio oblata est, & propterea pro peccato hircus exustus dicitur. Quia scientes, & voluntarie peccantes, etsi se dicunt pænitere, non pænitent pure, blasphæmia enim cor eorum cæcatum est. Propter quod & Paullus dicebat: voluntarie enim peccantibus nobis post susceptam cognitionem veritatis jam non pro peccato relinquitur hostia. Dominus autem dicit: Omne peccatum dimittitur hominibus, blaphæmia autem contra spiritum non relinquetur. Hoc Petrus ipso opere ostendit, quia enim Ananias, & Saphira Spiritui Sancto mentiti sunt, ait ad eos: quare cæcavit Satanas cor vestrum mentiri Spiritui Sancto? Non estis mentiti hominibus, sed Deo. Tempus enim pænitentiæ eis non dedit, sciens, quia cor cæcatum in transgressione, & blasphæmia spiritus habentes, pænitere non paterentur. Mox enim eos pænali condemnavit morte. Ea ergo, quæ sequuntur, magis adstruere, & explanare ea, quæ nunc dicta sunt, possunt. Quæ omnia si conferantur cum laudatis Gratiani canonibus, facile liquebit, ibidem paucis perstrictam fuisse Hesychii sententiam, ac præsertim in can. 34. auctorem canonis voluisse aliis formulis exhibere, quæ sive apud Origenem, sive apud Hesychium legerat.

CAPUT XXVII.

De Isidoro Hispalensi.

Monumenta Isidori Hispalensis Episcopi multa extant apud Gratianum.

Ex Lib. de distantia veteris, & novi Testamenti.	*Can. 5. dist. 34. ad plures Isidori sententias exigendus.*
Ex Commentariis in Exodum.	*Can. 15. cau. 32. qu. 5. consonat cum editis Isidori codicibus.*

Ex

Ex Lib. de Ecclesiasticis officiis.

Can. 3. *dist.* 23. *ad integros Isidori codices exigendus.*
Can. 20. *dist.* 63. *perperam Isidoro adscriptus.*
Can. 10. *dist.* 76. *consonat cum integris Isidori codicibus.*
Can. 7. *cau.* 30. *qu.* 5. *ex integris Isidori codicibus supplendus.*
Can. 19. *de conf. dist.* 4. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*
Can. 74. *de conf. dist.* 4. *consonat cum integris Isidori codicibus.*
Can. 13. *dist.* 93. *jure Gelasio tributus in epist. ad Episcopos Lucaniæ.*

De epist. ad Ludifredum.

Can. 1. *dist.* 25. *dubiæ fidei, & auctoritatis.*

Ex Regula Monachorum.

Can. 18. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad sententias Isidori, & Concilii Moguntini exigendus.*

Ex Lib. sententiarum, seu De summo bono.

Can. 3. *dist.* 6. *fere consonat cum integris Isidori codicibus.*
Can. 2. *dist.* 9. *paullo varius in diversis codicibus.*
Can. 15. *dist.* 37. *ad integram Isidori sententiam exigendus.*
Can. 10. *dist.* 45. *consonat cum integris Isidori codicibus.*
Can. 9. *dist.* 81. *fere consonat cum Isidori codicibus.*
Can. 72. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum Isidori codicibus.*
Can. 13. *cau.* 22. *qu.* 1. *consonat cum Isidori codicibus.*
Can. 13. *cau.* 22. *qu.* 4. *fere consonat cum Isidori codicibus.*
Can. 9. *cau.* 22. *qu.* 5. *jungendus cum can.* 13. *cau.* 22. *qu.* 4.
Can. 20. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*
Can. 15. *cau.* 32. *qu.* 7. *partim ex integris Isidori codicibus supplendus, partim ad Origenis commentaria referendus.*
Can. 9. *de pœn. dist.* 3. *melius Isidoro, quam Smaragdo tribuendus.*
Can. 11. *de pœn. dist.* 3. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*
Can. 24. *de conf. dist.* 2. / *Can.* 115. *de conf. dist.* 4. — *simul jungendi, & ex integris codicibus supplendi.*

Ex Libris Etymologiarum.

Ex Lib. 5.

Can. 1. *dist.* 1.
Can. 2. *dist.* 1.
Can. 3. *dist.* 1.
Can. 4. *dist.* 1.
Can. 5. *dist.* 1.
Can. 6. *dist.* 1.
Can. 7. *dist.* 1.
Can. 8. *dist.* 1.
Can. 9. *dist.* 1.
Can. 10. *dist.* 1.
Can. 11. *dist.* 1.
Can. 12. *dist.* 1.
Can. 1. *dist.* 2.
Can. 2. *dist.* 2.

— *simul jungendi, atque ex integris Isidori codicibus emendandi.*

Can.

	Can. 3. *dist.* 2. *Can.* 4. *dist.* 2. *Can.* 5. *dist.* 2. *Can.* 6. *dist.* 2. *Can.* 7. *dist.* 2. *Can.* 8. *dist.* 2. *Can.* 3. *dist.* 3. *Can.* 4. *dist.* 3. *Can.* 1. *dist.* 4. *Can.* 2. *dist.* 4. *Can.* 1. *dist.* 7. *Can.* 2. *dist.* 7.	*simul jungendi, atque ex integris Isidori codicibus emendandi.*
	Can. 48. *cau.* 27. *qu.* 2. *Can.* 1. *cau.* 36. *qu.* 1.	*idem exhibent Isidori monumentum, ad integros Sancti Viri codices exigendum.*
Ex Lib. 6.	*Can.* 1. *dist.* 3. *Can.* 2. *dist.* 3. *Can.* 1. *dist.* 15.	*simul jungendi, & ex integris Isidori codicibus emendandi.*
Ex Lib. 7.	*Can.* 1. *dist.* 21. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*	
Ex Lib. 8.	*Can.* 39. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex integris Isidori codicibus emendandus.* *Can.* 1. *cau.* 26. *qu.* 1. *consonat cum integris Isidori codicibus.*	
Ex Lib. 9.	*Can.* 6. *cau.* 27. *qu.* 2. *consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 15. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris Isidori codicibus emendandus.* *Can.* 1. *cau.* 35. *qu.* 4. *potius ad Augustini sententias exigendus.*	
Ex Lib. 18.	*Can.* 1. *cau.* 23. *qu.* 2. *ex integris Isidori codicibus supplendus.*	
Ex Libris Synonimorum.	*Can.* 2. *dist.* 11. *Can.* 16. *cau.* 22. *qu.* 2. *Can.* 5. *cau.* 22. *qu.* 4. *Can.* 8. *cau.* 32. *qu.* 5. *Can.* 12. *de pœn. dist.* 3.	*dubiæ auctoritatis, & fidei.*
Ex epist. de Massanum Episcopum.	*Can.* 28. *dist.* 50. *Can.* 11. *cau.* 33. *qu.* 2.	*apocryphi, & simul jungendi.*

Adji-

Adjiciuntur

- *Can.* 1. *dist.* 16. *referendus ad Isidori Hispalensis præfationem in canones Conciliorum.*
- *Can.* 4. *verf.* Isidorus *dist.* 16. *referendus ad præfationem Isidori Mercatoris.*
- *Can.* 1. *dist.* 29. *referendus ad varias sententias Isidoro tributas.*
- *Can.* 8. *dist.* 40. *perperam Isidoro tributus*
- *Can.* 59. *cau.* 1. *qu.* 1. *ad sententias Isidori exigendus.*
- *Can.* 60. *cau.* 1. *qu.* 1. *pertinet ad Capitularia Francorum.*
- *Can.* 84. *cau.* 1. *qu.* 1. *compositus ex variis Hieronymi, Gregorii, & Isidori sententiis.*
- *Can.* 100. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad varias Isidori sententias exigendus.*
- *Can.* 101. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad varias sententias Isidoro tributas.*
- *Can.* 3. *cau.* 20. *qu.* 1. / *Can.* 4. *cau.* 20. *qu.* 1. — *simul jungendi.*
- *Can.* 19. *cau.* 22. *qu.* 4. *est potius Basilii.*
- *Can.* 18. *cau.* 33. *qu.* 2. *exigendus ad fusiores Isidori sententias.*
- *Can.* 14. *cau.* 35. *qu.* 2. *pertinet ad Concilium Vormaciense.*
- *Can.* 1. *cau.* 35. *qu.* 5. / *Can.* 6. *cau.* 35. *qu.* 5. — *exigendi ad caput 5. & sequentia libri 9. Etymologiarum.*
- *Can.* 23. *de conf. dist.* 4. *referendus ad can.* 59. *cau.* 1. *qu.* 1.

POst Isidorum Cordubensem, qui & senior dicitur, maxima cum doctrinæ, ac sanctitatis fama apud Hispanos celebratum, floruit penes eosdem sub finem sexti, & initium septimi sæculi Isidorus alter, junior proinde appellatus, Hispalensis Episcopus, nimirum ab anno 595. ad annum 636., cujus præclara laus extat in cap. 2. Concilii Toletani 8. anni 653. his verbis: *Nostri quoque sæculi doctor egregius, Ecclesiæ Catholicæ novissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrinæ comparatione non infimus, &, quod majus, in sæculorum fine doctissimus cum reverentia nominandus Isidorus.* Multa & illustria Sancti Viri opera recensuit Idelphonsus Toletanus Archiepiscopus, qui præfuit ab anno 658. ad annum 667., in libro de Viris illustribus cap. 9. ita scribens: *Isidorus post Leandrum Fratrem Hispalensis Sedis Provinciæ Bæticæ Cathedram tenuit, vir decore simul, & ingenio pollens: Nam tantæ jucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit, ut ubertas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes, ex quo audita bis qui audisset, nonnisi repetita sæpius commendaret. Scripsit opera, & eximia, & non parva; idest, librum de genere officiorum, librum Proœmiorum, librum de ortu, & obitu Patrum, librum Lamentationis, quem ipse Synonimorum vocavit; libellos duos ad Florentinam sororem contra nequitiam Judæorum, librum de Natura rerum ad Sisebutum Principem, librum differentiarum, librum sententiarum. Collegit etiam de diversis auctoribus, quod ipse cognominat secretorum expositiones Sacramentorum, quibus in unum congestis idem liber dicitur quæstionum. Scripsit quoque in ultimo ad petitionem Braulionis Cæsaraugustani Episcopi librum Etymologiarum, quem cum multis annis conaretur perficere, in ejus opere diem extremum visus est conclusisse. Floruit temporibus Reccaredi, Liuvanis, Vviterici, Gundemari, Sisebuti, & Sisenandi Regum annis fere 40. tenens Pontificatus honorem, insignemque doctrinæ sanctæ gloriam, & decorem.* Utinam vero

tanti

tanti Viri opera integra ad nos usque pervenissent! Nimirum lugendum est, quendam Theodiscum, qui in Episcopali sede Isidoro successit, decessoris sui opera corrupisse, resecando optima, inserendo improba; omniaque ita depravata per Avicennam Arabem de latino idiomate in Arabicum transtulisse. Ne quisquam miretur immane Theodisci flagitium: etenim fuit ille perditus vir, in Ecclesiasticis Conciliis damnatus, atque ab Episcopali sede depositus, tanquam hæreticus, qui Christum hominem esse dicebat, non Deum, Dei autem filium vocandum nonnisi per quandam adoptionem. Neque damnatus ab hæresi recessit, sed potius defecit omnino apud Maomethem, cujus sectæ adscriptus plura docuit detestabilia, ac nefanda sub Heraclio Imperatore. Nemo exinde non colligit, quanta solertia opus sit in meditatione Isidorianorum librorum, in quibus sane siquid offendiculi esse potest, id non Isidoro tribuendum erit, sed aut Theodisco, aut Avicennæ.

De Libro de distantia veteris, & novi Testamenti.

Nullus extat inter opera Isidori liber sub ea inscriptione *de distantia veteris, & novi testamenti*, & qualis apud Gratianum laudatur in can. 5. dist. 34. Ivo Carnotensis eadem verba descripturus in parte 8. decreti cap. 66. hunc titulum edidit: *Isidorus de consonantia veteris, & novi testamenti cap.* 3. Hujus inscriptionis auctores sunt ipsi canonum Collectores, qui nimirum certas Isidori sententias explicaturi, quas Sanctus Antistes vetus cum novo testamento conferens protulerat, memoraverunt Isidorum *de distantia, vel consonantia* utriusque testamenti differentem. Ceterum neque ipsum aut Ivonis, aut Gratiani capitulum apud Hispalensem Doctorem habetur: tantum quædam adparent, quæ plurimum cum eo capitulo consonant. In primis in lib. 2. de differentiis spiritualibus num. 28. ita legitur: *Inter legem, & Evangelium hoc interest, quod in lege litera, in Evangelio gratia... illa conjugiorum indultum habens, crescere, & generare præcipit, ista continentiam suasit*. Præterea in lib. 2. de officiis Ecclesiasticis cap. 19. multa de conjugiis traduntur, inter quæ ista sunt cum Gratianeo canone admodum consonantia: *Quod autem non unus, & multæ, sed unus, & una copulantur, ipsa prima divinitus facta conjunctio in exemplum est. Nam cum Dominus hominem figurasset, eique parem necessariam prospexisset, unam de costis ejus mutuatus, unam illi feminam finxit, sicque Adam, & mulier Eva inter se nuptiis juncti formam hominibus de originis auctoritate, & prima Dei voluntate sanxerunt. Item secundum spiritales nuptias; sicut unus Christus, & una Ecclesia; ita & unus vir, & una uxor tam secundum generis documentum, quam secundum Christi Sacramentum. Numerus autem matrimonii a maledicto viro cœpit Lamech, qui duabus maritatus tres in unam carnem effecit. Sed dicit aliquis, quod & Patriarchæ simul pluribus uxoribus usi sunt: ergo propterea licebit nobis plures ducere, sive habere. Sane licebit: sed si adhuc typi alicujus futuri Sacramenti supersunt, quibus plures nuptiæ figurentur. Secundas autem nuptias propter incontinentiam jubet Apostolus; melius est enim denuo uni viro nubere, quam explendæ libidinis caussa cum pluribus fornicari; sæpius enim nubendi licentia jam non est religionis, sed criminis. Nam quod in ipsa conjunctione connubii a Sacerdote benedicuntur, hoc est a* Can. 5. dist. 34.

Deo in ipsa prima conjunctione hominis factum. Sic enim scriptum est: Fecit Deus hominem ad imaginem suam, masculum, & feminam fecit eos, & benedixit eos dicens: Crescite, & multiplicamini: Hac ergo similitudine fit nunc in Ecclesia, quod tunc factum est in Paradiso. Denique in lib. 1. Sententiarum cap. 20., cui titulus est, *de differentia testamentorum* hæc habentur: *Quidam ideo non recipiunt vetus testamentum pro eo, quod aliud in tempore prisco, aliud agatur in novo. Non intelligentes, quod Deus quid cuique congruerit tempori, magna quadam distributione concesserit; sicut in lege imperat nuptias, in Evangelio virginitatem commendat.... Illic enim fornicatio, & retributio injuriæ permissa sunt, nec nocebant, in testamento autem novo gravi animadversione damnantur, si admittantur.* Ex quibus facile conjicitur, eos, qui primum Gratianeum canonem elucubrarunt, paucis voluisse perstringere, nonnullis adjectis, pluribus detractis, quæ sparsim apud Isidorum habentur.

De Commentariis in Exodum.

Can. 15. cau. 32. qu. 5. In nonnullos veteris testamenti libros commentaria edidit Isidorus, breviore stylo usus, ut quæ multis sacer auctor explicavit, paucis legentibus objiceret ipse ad levandum desidiorum fastidium. Professus est Sanctus Antistes in sua præfatione, se secutum eo in opere fuisse antiquiores Patres, Origenem, Victorinum, Ambrosium, Hieronymum, Cassianum, Augustinum, Fulgentium, & Magnum Gregorium. In Commentario in Exodum cap. 29. expendens Isidorus præcepta Decalogi ait: *Quintum: non mæchaberis: idest ne quisquam præter matrimonii fœdus aliis feminis misceatur ad explendam libidinem. Nam specialiter adulterium facit, qui præter suam ad alteram accedit.* Hæc verba exhibentur in can. 15. cau. 32. qu. 5., observandum autem ibidem occurrit, præceptum illud quinto loco ab Isidoro recenseri; & sexto loco præceptum aliud *non occides*, non servato præceptorum ordine, qualis habetur in cap. 20. Exodi.

De Libris de Ecclesiasticis Officiis.

Primus ex recentioribus edidit Johannes Cochlœus duos libellos de Ecclesiasticis officiis sub nomine Isidori, quos scripsit se reperisse in codice vetusto inter libros Amalarii olim Treverensis Archiepiscopi sub Carolo Magno. Missi ii fuerunt ab Isidoro ad Fulgentium Episcopum, hac brevi præposita epistola, ex qua quis fuerit operis & scopus, & ratio colligitur: *Domino meo, & Dei servo Fulgentio Episcopo Isidorus Episcopus. Quæris a me originem officiorum, quorum magisterio in Ecclesiis erudimur, ut quibus sint inventa auctoribus, brevibus cognoscas indiciis. Itaque, ut voluisti, libellum de genere officiorum ordinatum misi, ex scriptis vetustissimorum auctorum, ut locus obtulit, commentatum. In quo pleraque meo stylo elicui: nonnulla vero ita, ut apud ipsos erant, admiscui, quo facilius lectio de singulis fidei auctoritatem teneret. Siqua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit, quia non sunt referenda ad culpæ meæ titulum, de quibus testificatio adhibetur auctorum.* Prior liber varias res Ecclesiasticas exhibet, nimirum templorum, psalmodiæ, sacrarum lectionum, orationum, solemnitatum, atque jejuniorum varias institutiones.

nes. Posterior in distinguendis Clericorum gradibus, item Monachorum, & Laicorum generibus versatur. Non defuerunt, qui de horum librorum veritate dubitaverint; verum argumenta, quibus probabilis dubitatio fiat, meo judicio aut desiderantur, aut parum valida proponuntur.

In cap. 1. libri 2. exorditur Isidorus ab interpretando Clericorum nomine, quos ideo appellatos scribit, quia vocati sunt in sortem Domini; quemadmodum & idem Sanctus Vir alibi tradidit, nimirum in libris Etymologiarum, unde depromtus est canon 1. dist. 21. Post hæc in cap. 2. progreditur ad expendendas Clericorum regulas ita scribens: *His igitur lege Patrum cavetur, ut a vulgari vita seclusi a mundi voluptatibus sese abstineant, nec spectaculis, nec pompis intersint, convivia publica fugiant, privata non tantum pudica, sed & sobria colant. Usuris nequaquam incumbant, neque turpium occupationes lucrorum, fraudisque cujusquam studium appetant, amorem pecuniæ quasi materiam cunctorum fugiant, sæcularia officia, negotiaque abjiciant, honorum gradus per ambitiones non subeant. Pro beneficiis medicinæ Dei munera non accipiant: dolos, & conjurationes caveant: odium, æmulationem, obtrectationem, atque invidiam fugiant. Non vagis oculis, non infræni lingua, aut petulanti, tumidoque gressu incedant, sed pudorem, ac verecundiam mentis simplici habitu, incessuque ostendant. Obscœnitatem etiam verborum, sicut operum, penitus execrentur. Viduarum, ac virginum visitationes frequentissimas fugiant, contubernia extranearum fœminarum nullatenus appetant, castimoniam quoque inviolati corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo fœderentur: Senioribus quoque debitam obedientiam præbeant, neque ullo jactantiæ studio semetipsos attollant. Postremo in doctrina, in lectionibus, Psalmis, Hymnis, Canticis, exercitio jugi incumbant. Tales enim esse debent, qui divinis cultibus se mancipando student: scilicet, ut dum scientiæ operam dant, doctrinæ gratiam populo administrent*. Integra Isidori verba descripsi, ad quæ exigatur canon 3. dist. 23. Can. 3. dist. 23.

Quasi ad libros de officiis Isidorianos referendus esset, laudatus fuit canon 20. dist. 63. Verum ne similis quidem sententia ibidem reperitur, qua Archidiaconorum eximia potestas in eligendis Parochiarum Rectoribus, iisdemque Parochialibus vacantibus Ecclesiis administrandis expendatur. Potius nonnulla quædam leguntur, quæ videntur eidem canoni 20. adversari. Ait Isidorus in lib. 2. cap. 6. *Corepiscopi, idest vicarii Episcoporum, juxta quod canones ipsi testantur, instituti sunt ad exemplum septuaginta seniorum, tanquam sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. Hi in vicis, & villis instituti gubernant sibi commissas Ecclesias, habentes licentiam constituere Lectores, Subdiacones, Exorcistas, Presbyteros autem, & Diaconos ordinare non audeant præter conscientiam Episcopi, in cujus regione præesse noscuntur; hi enim a solo Episcopo civitatis, cui adjacent, ordinantur*. Quorsum hæc inferiorum Prælatorum coercita jurisdictio ex sententia Isidori, in ordinandis præsertim sacerdotibus, hac potestate solis Episcopis reservata, si Isidorus idem ad munus Archidiaconorum electionem Parochorum retulisset? Fateor, erant Archidiaconi Episcoporum vicarii: sed & idem Isidorus tradidit vicariam operam Episcopo Corepiscopos præstitisse; cur quod uni Vicario concessit, Vicariis ceteris denegavit? Quæ observatio eo mihi solidior videtur, quo clarius constat ex veterum monumentis Archidiaconos in temporalibus, Corepiscopos in spiritualibus Ecclesiarum negotiis Episcoporum diligentiam adjuvisse. Fateor præterea, Archidiaconos sæculo Ecclesiæ septimo, & sequentibus maximam exercuisse in parochiis potestatem. Can. 20. dist. 63.

 Verum

Verum id ex facto eorundem Archidiaconorum proficiscebatur, mandatæ jurisdictionis excedentium fines: Hinc in Concilio Cabilonensi, unde depromtus est canon 3. dist. 94., operæ pretium fuit illorum circumscribere auctoritatem, & Hincmarus Rhemensis in suis capitulis, quæ dedit Archidiaconis cap. 5. §. 7., monuit illos, ne circumeuntes Parochias, eas confunderent, unam ab altera dividerent, aut unam alteri subjicerent. Generalis autem & Sanctorum Virorum testimonio tanta non fuit confirmata potestas, quod verum esset, si revera fingeremus Isidorum canonis illius 20. auctorem. In conspectu hujus observationis suspicari juvat, editorem canonis voluisse sequi in monumento elucubrando ea, quæ traduntur sub Isidori nomine in can. 1. dist. 25., ubi nonnulla exhibentur, quæ spectant potestatem Archidiaconorum in negotiis Parochialium Ecclesiarum. Quid de eo canone dicendum sit, inferius explicabitur.

Can. 10. dist. 76. In libro 1. cap. 42. leguntur verba canonis 10. dist. 76., ubi agitur de variis jejuniorum Ecclesiasticorum temporibus.

Can. 7. cau. 30. qu. 5. Quæ habentur in can. 7. cau. 30. qu. 5. leguntur in cap. 19. libri 2., ubi totus est Isidorus, ut demonstret unam tantum conjugem marito esse jungendam. Pluribus id ostendit Sanctus Vir, quemadmodum liquet ex iis, quæ paullo antea animadverti ad canonem 5. dist. 34., post quæ ita prosequitur: *Quod vero eædem fœminæ, dum maritantur, velantur, scilicet ut noverint, se per hæc viris suis esse subjectas, & humiles; unde & ipsum velamen vulgo Mavortem vocant, idest Martem, quia signum maritalis dignitatis, ac potestatis est in eo. Caput enim mulieris vir est: licet proinde velentur, dum nubunt, ut verecundiam mulieris agnoscant, quia jam sequitur inde, quod pudeat. Unde Rebecca, cum ad sponsum duceretur, simul ut eum conspexit, salutationem vel oscula sustinuit, sed tamen statim sentiens, quid esset futura, pallio caput velavit. Obnubere enim velare dicitur, hinc etiam & nuptæ dictæ, quod vultus suos velent. Unde & nubes dictæ, eo quod terram, aut æthera obtegant. Quod autem nubentes post benedictionem vittæ invicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem conjugalis unitatis dissipent. At vero, quod eadem vitta candido, purpureoque colore permiscetur, candor ad munditiam vitæ, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo continentiæ lex tenenda ab utrisque ad tempus admoneatur, & post hæc ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apostolus conjugatis: abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi, hoc ille candor vittæ insinuat: quod vero subjungit: & iterum revertimini in idipsum, hoc purpureus color ille demonstrat. Illud vero, quod in primis annulus a sponso sponsæ datur, fit hoc nimirum, vel propter mutuæ fidei signum, vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde & quarto digito annulus idem inseritur, quod per eum vena quædam (ut fertur) sanguinis ad cor usque perveniat. Antiquitus autem non amplius uno dabatur, ne pluralitas amorem unum carperet.*

Can. 19. & 74. de consf. dist. 4. & can. 13. dist. 93. Sive canon 19., sive canon 74. de cons. dist. 4. habentur in cap. 24. libri 2., ubi agitur de Baptismo, iisque, qui vel suscipiunt, vel ministrant illud Sacramentum. Ubi de baptizandis parvulis sermo est, exhibentur verba canonis 74., quæ omnino consonant cum integris Isidori codicibus. At verba canonis 19., in quibus disseritur de ministro Sacramenti, erunt emendanda. Demonstrabat Sanctus Antistes, Sacerdotibus solis Baptismatis ministerium fuisse a Christo commendatum, quod Apostolis, quibus Sacerdotes successerunt, dixerit Christus: *Ite docete omnes gentes, baptizantes &c.*, quemadmodum & Sacramentum Pœnitentiæ solis Sacerdotibus

dotibus reservatur administrandum, quod Apostolis data divinitus potestas fuerit remittendi peccata; post quæ ita concludit: *Unde constat Baptismum solis Sacerdotibus esse traditum, cujusque mysterium nec ipsis Diaconibus explere est licitum absque Episcopis, vel Presbyteris, nisi illis procul absentibus ultima languoris cogat necessitas, quod & laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quisquam sine remedio salutari de sæculo evocetur.* Subjicit Gratianus nonnulla Gelasii nomine, quæ sane eadem sunt cum verbis canonis 13. dist. 93., quæ quoniam suo loco a me prætermissa fuerunt, heic describam. Habentur in epistola Gelasii I. ad Episcopos Lucaniæ cap. 7. & 8. ibi: *Diaconos quoque propriam constituimus servare mensuram, nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quippiam tentare permittimus, nihil eorum penitus suo ministerio applicare, quæ primis ordinibus proprie decrevit antiquitas. Absque Episcopo, vel Presbytero baptizare non audeant, nisi, prædictis fortasse officiis longius constitutis, necessitas extrema compellat. Quod & laicis Christianis facere plerumque conceditur. Non in presbyterio residere, cum divina celebrantur, vel Ecclesiasticus habetur quicumque tractatus. Sacri corporis prærogationem sub conspectu Pontificis, seu Presbyteri, nisi his absentibus, jus non habeant exercendi.*

De epistola ad Ludifredum.

Post duos libros de Ecclesiasticis officiis in editione operum Isidori Breuliana subsequitur epistola ad Ludifredum Cordubensem Episcopum, quam ibidem editor descripserat, ut ipse profitetur, qualem apud Gratianum in can. 1. dist. 25., apud Ivonem in parte 6. decreti cap. 20., atque etiam in MSS. codicibus invenerat; deinde post libros sententiarum ejusdem epistolæ antea omissam postremam partem adjecit, quam nuperrime, ut ipse ait, nactus fuerat. Aliqua sunt, quæ apud Breulium discrimen habent; siquidem ubi legit Gratianus in can. 1. dist. 25. *Quæ in sequentibus .... ad psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones .. .. quæ Prophetæ vaticinarunt .... manutergium tenere, Episcopoque, & Presbytero, & Levitis .... disponere in altario .... primicerii, ac thesauri sollicitudine dividuntur ... epistolam, & Evangelium legat .... & jurgia ad ejus pertinent curam .... & ab ipso publice in Ecclesia prædicatur* (verbum hoc *prædicatur* adpositum est a Romanis Correctoribus, cum olim legeretur *prædicantur*).... *supra omnes Presbyteros .... & officii meditandi, & peragendi sollicite, lectiones, benedictiones, psalmum, laudes, offertorium, & responsoria quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, & modus psallendi in choro pro solennitate temporum.... Ad Thesaurarium pertinet Basilicarum, & ostiarii ordinatio &c.*, ita edendum voluit Breulius: *Quæ in consequentibus .... Ad psalmistam pertinet officium canendi, scilicet dicere benedictiones ... Quæ Prophetæ vaticinarint .... manutergium tenere Episcopo; Presbyteris, & Levitis ... disponere in altari .... Primicerii, ac Thesaurarii sollicitudine dividuntur .... Apostolum, & Evangelium legat .... & jurgia ad ejusdem pertinent curam .... & ab ipso publice in Ecclesia prædicantur .... super omnes Presbyteros ..... & officium cantandi, & peragendi sollicite lectiones, psalmum, laudes, responsoria officiorum quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, & modus canendi in choro pro solennitate, & tempore .... Ad Thesaurarium pertinet ostiarii Basilicarum ordinatio &c.* Non erit inutile his adjicere postremam epistolæ partem a Gratiano omissam, & a Breulio, uti prænotavimus, editam;

Can. 1. dist. 25.

tam; etenim edita integra epistola clarius patefaciet officiorum Ecclesiasticorum distributiones. Prosequitur auctor epistolæ post verba Gratiani. *Ad eum* (scilicet Thesaurarium) *venient de Parochiis pro Chrismate. Cereos, & oblationes altaris ipse accipit a populo. Ipse colligit per Ecclesias cereos in festivitatibus. Ad eum pertinent ornamenta, & vestimenta altaris: & quicquid in usu templi est, sub ejus ordinatione existit. Vela, & ornamenta Basilicarum, quæ in urbe sunt, & non habent Presbyterum, ipse custodit. De candelis autem, & cereolis quotidianis quidquid superest in Basilicis, Basilicarius per singulos menses huic deportat. Ex quibus Thesaurarius dat quartam Basilicario. Tres reliquas partes divident æqualiter sibi cum Primicerio, & Presbytero, qui Missam celebrat in eadem Basilica. Ad Æconomum pertinet separatio* (forte legendum *reparatio*) *Basilicarum, atque constructio, actiones Ecclesiæ in judiciis, vel in proferendo, vel in respondendo, tributi quoque acceptio, & rationes eorum, quæ inferuntur. Cura & agrorum, & culturæ vinearum, caussæ possessionum, & servitialium stipendia Clericorum, viduarum, & devotarum pauperum: dispensatio vestimenti, & victus domesticorum Clericorum, servitialium quoque & artificum, quæ omnia cum jussu & arbitrio sui Episcopi ab eo implentur. Hæc sunt, quæ vel a majoribus per officiorum ordines distributa sunt, vel consuetudine Ecclesiarum in unumquemque servata, nec aliquid ex his nostri judicii deputes, nisi quod aut ratio docuit, aut vetustatis antiquitas sanxit. Patrem autem monasterii, unde innotuistis, illum præferri oportet, quem sancta vita, & probitas morum commendat, quique dum subjectus extitit, fraus in illo non fuit. Huic juste gratia cumulatur, dicente Domino: Quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam. Qui vero adhuc sub regimine positus improbe vixit, & fratribus fraudem facere non pertimuit, hic prælatus licenter, ac libere majora, & deteriora committet, dum se in potestate, ac libertate aspexerit. De talibus enim dicit Apostolus: Sed vos injuriam facitis, & hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Sed nobis sufficiat ista dicere tibi: quod Deo dignum existimas, adimple. Post hæc autem precari tuam sanctitatem non desino, ut pro me intercessor apud Dominum existas: ut quia meo vitio lapsus sum, per te remissionem consequar peccatorum*. Sic ex Breuliano Codice descripta integra epistola, deliberandum est, an eadem jure optimo Isidoro Hispalensi tributa fuerit. Fuit quidem, non ignoro, Ludifredus metropolitico jure Isidoro Hispalensi subjectus, qui anno jam 635. Cordubensem Episcopatum habuisse probatur, quod eodem anno subscripserit Concilio Toletano IV., nomine tamen Leodefici apud Labbeum, & anno 638. Concilio Toletano VI. nomine Laufredi apud eundem Labbeum. Sed quocumque nomine appelletur, vel Ludifredi, vel Laodefici, vel Laufredi, an interrogaverit Isidorum, ut singula Clericorum officia recenseret, plurimum dubito. Sane ubi integra epistola consideretur, quæ rescripti instar obtinet, statim argumenta emergent, ex quibus conjiciatur, eam esse apocrypham, nisi quisquam dicat, libros de officiis Ecclesiasticis vere Isidori non esse. Certum est Ludifredum eo tempore ad Cordubensem fuisse Episcopatum evectum, quo Isidorus jam senio confectus erat; vix enim duobus, aut tribus annis post adeptum Ludifredi Episcopatum Isidorus obiit, quemadmodum colligitur ex collatione subscriptionum Episcopalium in Conciliis Hispanicis. Itaque ea epistola ab Isidoro jam sene conscribi potuit, ac propterea eo demum tempore, quo jam editi fuerant libri duo de officiis Ecclesiasticis superius memorati. Quis facile dixerit, post integros officiorum editos libros, & quidem ampliores, de eadem re interrogatum fuisse Isidorum

dorum

dorum a Ludifredo, quasi illi ad eruditionem Ludifredi non sufficerent? Quis facile dixerit, respondentem Isidorum de iis officiorum libellis nullam fecisse mentionem, nec Ludifredum ad illorum lectionem in ea parte fuisse hortatum? Adde his disparem fuisse hujus epistolæ methodum ab ea, quam servavit Isidorus in libro de officiis, ita ut in libris de officiis, in quibus ex proposito singulos Clericorum recensuit gradus, eos penitus prætererit, quos in epistola recensuit, & e converso in epistola prætererit omnes gradus, quos recensuit in libris officiorum. Ut enim exempla tradam, multa de Corepiscopis traduntur in libris officiorum, multa de Clericis minoribus tonsura initiatis. Ubinam de iltis occurrit sermo in epistola ad Ludifredum? In hac autem epistola omnia fere spectant potestatem Archipresbyterorum, Archidiaconorum, Primiceriorum, Basilicariorum, & similium Personarum. Ubinam de iis mentio fit in libris officiorum? Denique magna Codicum varietas, in quibus epistola diversa ratione descripta adparet, fusior hic, illic contractior, suspicionem augere videtur. Romani Correctores ad Gratianeum canonem nonnulla jam de hac Codicum varietate adnotarunt; qui enim versiculi alicubi exhibentur, alibi desiderantur, alibi etiam inverso ordine describuntur. Edidit aliud epistolæ exemplar Garzias Loaisa apud Labbeum tom. 7. Venetæ editionis pag. 434., professus se illud accepisse *ex Codice MS. Bibliothecæ D. Laurentii (Philippi Regis Catholici admirabile opus) perantiquo dicto Vigiliano.* Hujus exemplaris referam verba, quæ ad Gratianeum canonem, imo & editionem Breulianam, si videatur, emendandam facere plurimum possunt. Ibidem ita legitur: *Perlectis sanctitatis tuæ literis gavisus sum, quod optatam salutem tuam eorum relatu cognovi. De his autem, quæ in sequentibus insinuare eloquii tui sermo studuit, gratias ago Deo, quod sollicitudinem officii pastoralis impendis, qualiterque Ecclesiastica officia ordinentur, perquiris? Et licet omnia prudentiæ tuæ sint cognita, tamen quia affectu paterno me consulis, ex parte, qua valeo, expediam, & de omnibus Ecclesiæ gradibus, quid ad quemque pertineat, eloquar. Ad Ostiarium namque pertinet claves Ecclesiæ ut claudat, & aperiat templum Dei, & omnia, quæ sunt intus, extraque custodiat, fideles recipiat, excommunicatos, & infideles projiciat. Ad Acolytum pertinet præparatio luminariorum in sacrario, ipse cereum portat, ipse suggesta pro Eucharistiæ calice præparat. Ad Exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos, & catechumenos in exorcizando imponere. Ad Psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, & quidquid pertinet ad canendi peritiam. Ad Lectorem pertinet lectiones pronunciare, & ea, quæ Prophetæ vaticinarunt, populis prædicare. Ad Subdiaconum pertinet calicem, & patenam ad altare Christi deferre, & Levitis tradere, eisque ministrare, urceolum quoque, & aquam, manile, & manutergium tenere; Episcopoque, & Presbytero, & Levitis pro lavandis ante altare manibus aquam præbere. Ad Diaconum pertinet assistere Sacerdotibus, & ministrare in omnibus, quæ aguntur in Sacramentis Christi, in Baptismo scilicet, in Chrismate; in patena, & calice oblationes inferre, & disponere in altario; componere etiam mensam Domini, atque vestire, Crucem ferre, & prædicare Evangelium, & Apostolum. Nam sicut lectoribus vetus testamentum, ita Diaconis novum prædicare præceptum est. Ad ipsum quoque pertinet officium precum, & recitatio nominum: ipse præmonet aures haberi ad Deum: ipse hortatur orare, ipse clamat, & pacem ipse annuntiat. Ad Presbyterum pertinet Sacramentum Corporis, & Sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, & benedicere dona Dei. Ad Episcopum pertinet Basi-*

Basilicarum consecratio, unctio altaris, & confectio Chrismatis. Ipse prædicta officia, & ordines Ecclesiasticos constituit, ipse sacras virgines benedicit, & dum præcessit unusquisque in singulis, ipse tamen est præordinator in cunctis. Hi sunt ordines, & ministeria Clericorum, quæ tamen auctoritate Pontificali in Archidiaconi cura, & Primicerii, ac Thesaurarii sollicitudine dividuntur. Archidiaconus enim imperat Subdiaconis, & Levitis, ad quem ista ministeria pertinent: ordinatio vestiendi altaris a Levitis, cura incensi, & sacrificii deferendi ad altare, cura Subdiaconorum de subinferendis ad altare in sacrificio necessariis. Sollicitudo, quis Levitarum Apostolum, & Evangelium legat; quis preces dicat, seu responsorium in Dominicis diebus, aut solennitatum. Sollicitudo quoque Parochitanorum, & ordinatio, & jurgia ad ejus pertinent curam; pro reparandis Diœcesanis Basilicis ipse suggerit Sacerdoti, ipse inquirit Parochias cum jussione Episcopi, & ornamenta, vel res Basilicarum Parochitanarum: gesta libertatum Ecclesiasticarum Episcopo idem defert, collectam pecuniam de communione ipse accipit, & Episcopo defert, & Clericis proprias partes idem distribuit. Ab Archidiacono nuntiantur Episcopo excessus Diaconorum, ipse denuntiat Sacerdoti in sacrario jejuniorum dies, atque solennitatum, & ab ipso publice in Ecclesia prædicatur; quando vero Archidiaconus absens est, vicem ejus Diaconus sequens adimplet. Ad Primicerium pertinent Acolyti, Exorcistæ, Psalmistæ, atque Lectores; signum quoque dandum pro officio Clericorum, pro vitæ honestate, & officium meditandi, & peragendi sollicitudo, lectiones, benedictiones, psalmum, laudes, offertorium, & responsoria quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, & modus psallendi in choro pro solennitate, & tempore: Ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Siquid etiam necessarium est pro reparatione Basilicarum, quæ sunt in urbe, ipse denuntiat Sacerdoti, epistolas Episcopi pro diebus jejuniorum Parochitanis per ostiarios ipse dirigit, Clericos, quos delinquere cognoscit, iste distringit. Quos vero emendare non vult, eorum excessus ad agnitionem Episcopi defert, Basilicanos ipse constituit, & matriculas ipse disponit. Quando autem Primicerius absens est, ea, quæ prædicta sunt, ille exequitur, qui ei aut loco est proximus, aut eruditione in his expendendis intentus. Ad Thesaurarium pertinent Basilicarii, & Ostiarii, ordinatio incensi præparandi, cura Chrismæ conficiendæ, cura Baptisterii ordinandi, præparatio luminariorum in sacrario, præparatio sacrificii de his, quæ immolanda sunt &c. Quædam hinc sequuntur de officio Basilicariorum, & Æconomorum, quæ heic non expendo, quod ea epistolæ pars apud Gratianum non exhibeatur. Interea vero colligere juvat ex dictis, parum valere posse laudatum Gratiani canonem ad disciplinam Clericorum stabiliendam, sive quia de epistolæ veritate non satis constat, sive quia magna est Codicum dissimilitudo.

De Regula Monachorum.

Can. 18. cau. 11. qu. 3. Quam ad institutionem Monachorum edidit regulam Isidorus, viri Ecclesiastici, ipsi etiam Monachi, maximi semper fecerunt. Habetur illa inter cetera Sancti Antistitis opera, atque una cum ceteris regulis prodiit cura Lucæ Holstenii eisdem fere verbis, scilicet aliqua quidem cum varietate vocularum, quæ tamen sententias non immutant. Exinde depromtus est canon 18. cau. 11. qu. 3., quem more suo Gratianus tanquam generalis Ecclesiasticæ disciplinæ monumentum exhibuit, nonnullis præterea adjectis, quæ aliunde exhausit. In capite 18. Isidorianæ

næ regulæ ita legitur de Monacho a communione ceterorum Monachorum exclusо. *Cum excommunicato neque orare, neque loqui cuilibet licebit. Cum excommunicato nulli penitus vesci liceat, ne ipsi quidem, qui alimenta victui præbet.* Addiderunt Collectores Gratiano antiquiores verba illa, *nisi quæ ad eandem excommunicationem pertinent.* Præterea Gratianus adjecit ea, quæ subsequuntur in vers. *Siquis enim,* & quæ ad Isidorum minime pertinent. Errandi occasionem Gratiano præbuit Ivo, qui descriptis Isidori verbis in parte 14. decreti cap. 95., ita subdidit in cap. 96. *Unde supra: Si quis frater, aut palam, aut absconse cum excommunicato fuerit locutus, communem statim cum eo excommunicationis contrahet pœnam.* Verba illa *unde supra* ita ille intellexit, ut putaret subjectum fragmentum ad eundem Isidorum præcedentis capitis auctorem referretur, quod tamen falsum est; nam potius erat referendum ad auctorem capitis 93., & 94., nimirum ad Concilium Moguntinum anni 888., in quo canon legitur adversus raptores ita conceptus: *Siquis autem post hanc sententiam a nobis prolatam sciens cum eis communicaverit, uno eodemque mucrone cum ipsis sciat se a nobis esse percussum.* Hanc Moguntinorum Patrum sententiam aliis verbis Ivo descripserat in laudato capite 96., atque ita descriptam in suum codicem Collector noster transduxit. Itaque quicumque velit Gratianeum canonem recte interpretari, primo intelliget, apud Monachos cautum fuisse, ut ob certa crimina Monachi a ceterorum consortio separarentur; deinde intelliget, eos, qui raptoribus communicavissent, ex definitione Moguntinorum Patrum simili pœna fuisse damnandos. Hanc ipsam definitionem sub nomine octavæ Synodi legimus in canone 28. eadem caussa, & quæstione; quamquam in nullo Concilio, quod octavum dicitur, reperiatur. Sunt hæc emblemata Gratiani, qui corruptis usus codicibus non semel sub nomine octavæ Synodi laudavit ea, quæ Isidori esse putabantur, uti animadvertendum mihi fuit in prima parte cap. 56. principio, & in hac ipsa parte 3. cap. 9.

De Libris Sententiarum, seu de Summo Bono.

Libri Isidori, qui Sententiarum dicuntur, appellantur etiam de Summo Bono, quia prima operis verba hæc sunt: *Summum Bonum Deus est &c.* Tribus libellis distributum illud est, pulcherrimum sane, & ad bene dirigendos humanos affectus recte accommodatum. Ex cap. 6. libri 3. in fine depromtus est canon 3. dist. 6. *Can. 3. dist. 6.* ibi: *Non esse peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur; sed tunc esse peccatum, si antequam illudamur, cogitationum affectibus præveniamur. Luxuriæ quippe imagines &c.* Reliqua cum Gratianeo canone consonant.

In eodem libro 3. cap. 51. legitur canon 2. dist. 9., ubi nonnulli Isidori Codices pro illis verbis *nec in se convenit posse damnare jura*, habent: *nec in se convenit frustrari jura*; in editione autem Breuliana: *neque in se posse damnare jura.* *Can. 2. dist. 9.*

Item in lib. 3. cap. 13. habentur verba canonis 15. dist. 37., ubi priora verba ita legenda sunt ex Breuliana editione *Ideo prohibetur Christianis &c.* Querebatur ibidem Isidorus de iis, qui Poetarum fabulis delectabantur duplici de caussa, primo, quia in iis obscœna quædam menti objicerentur, & legentes inde ad libidinem excitarentur; secundo, quia Christiani quidam ita delicium suum constituebant in illis, ut divinarum literarum meditationem fastidirent. Ita enim post verba a *Can. 15. dist. 37.*

Gratiano relata prosequitur Isidorus: *Quidam plus meditari delectantur gentilium dicta propter tumentem, & ornatum sermonem, quam Scripturam Sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis perficere, & inanescere in divinis? Caduca sequi figmenta, & cœlestia fastidire mysteria? Cavendi sunt igitur tales libri, & propter amorem Sanctarum Scripturarum vitandi.*

Can. 10. dist. 45. Quæ leguntur in canone 10. dist. 45. integra habentur in lib. 3. cap. 52., ubi plurima de Judicum officiis Sanctus Antistes tradebat.

Can. 9. dist. 81. Canon 9. dist. 81. legitur in fine capitis 10. lib. 2., ubi pro illis verbis, *quod sæpe ibi vel cogitavit, vel gessit*, edidit Breulius: *quod semper ibi vel cogitavit, vel gessit.*

Can. 72. cau. 11. qu. 3. In libro 3. cap. 54. adversus illos Judices orationem convertit Isidorus, qui muneribus corrumpi se a divitibus patiuntur, propterea que pauperes opprimunt, ita scribens inter cetera: *Dives muneribus cito corrumpit judicem. Pauper autem, dum non habet, quod offerat &c.* Sunt hæc verba cum sequentibus relata in can. 72. cau. 11. qu. 3.

Can. 13. cau. 22. qu. 1. Can. 13. cau. 22. qu. 4. & Can. 9. cau. 22. qu. 5. Multa tradidit de jurejurando Isidorus in cap. 31. lib. 2. Siquidem ibi ita præfatur: *Sicut mentiri non potest, qui non loquitur, sic pejerare non poterit, qui jurare non appetit. Cavenda est igitur juratio, nec ea utendum, nisi in sola necessitate. Non est contra Dei præceptum jurare, sed dum usum jurandi facimus, perjurii crimen incurrimus.* Habentur hæc in can. 13. cau. 22. qu. 1. Deinde post aliqua ita prosequitur: *Quacumque arte verborum quisque juret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille, cui juratur, intelligit. Dupliciter autem reus fit, qui & Dei nomen in vanum assumit, & proximum dolo capit. Non est conservandum Sacramentum, quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuo cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere Sacramentum, quam permanere in stupri flagitio.* Descripsit hæc verba Gratianus in can. 13. cau. 22. qu. 4. & in can. 9. cau. 22. qu. 5., quæ sane siquis accurate perpendat, statim intelliget, inde everti illorum opinionem, qui mentalibus, ut vocant, restrictionibus mendacia fovere non dubitant.

Can. 20. cau. 23. qu. 5. In libro 3. cap. 51. paullo post verba superius relata in can. 2. dist. 9. leguntur verba canonis 20. cau. 23. qu. 5., ubi hæc, quæ sequuntur, pro Gratianeis erunt substituenda: *Principes sæculi . . . Ceterum intra Ecclesiam . . . potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem . . . & ut venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat &c.*

Can. 15. cau. 32. qu. 7. Ad librum 2. cap. 39. referendus est canon 15. cau. 32. qu. 7., ubi Isidorus indicabat, quandonam homo peccati adhuc lubrico inquinetur, his verbis: *Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quam amor castitatis, adhuc in homine peccatum regnat. Certe si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, jam non regnat peccatum, sed regnat justitia. Nam non solum de commissa fornicatione peccatum regnat in homine; sed si adhuc delectatur, atque animum teneat, procul dubio regnat. Fornicatio carnis adulterium est: fornicatio animæ servitus idolorum est. Est autem & spiritualis fornicatio, secundum quod Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo. Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamvis quisque diversa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, & homo a Deo separatur. Inter cetera septem vitia fornicatio maximi est sceleris, quia per carnis immunditiam templum Dei violat, & tollens membra Christi, facit membra meretricis.* Quæ sequuntur apud

apud Gratianum in vers. *Sunt autem quædam*, non sunt Isidori, sed potius Origenis ita scribentis in homilia 5. in Genesim ad cap. 19. & 20. *Nonnullæ vero mulieres, (neque enim universas pariter notamus), sed sunt quædam, quæ sicut animalia absque ulla discretione indesinenter libidini serviunt, quas ego nec mutis pecoribus comparaverim. Pecora enim & ipsa sciunt, cum conceperint, ultra non indulgere maribus copiam sui.*

Sub Smaragdi nomine exhibetur apud Gratianum canon 9. de pœn. dist. 3. Sane Smaragdus, qui initio noni sæculi apud Monachos floruit, commentaria scribens in regulam Sancti Benedicti multas veterum Patrum, ac præsertim Isidori Hispalensis sententias congessit. Quando vero sententia illa canonis 9. integra apud Isidorum reperitur, de recentiore Scriptore, quem Collectorem potius nominavero, minus solliciti esse debemus. Ait Isidorus in lib. 2. cap. 13. *Ille pœnitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit, condemnando scilicet, ac deflendo, quæ gessit, tanto in deplorando profusius, quanto extitit in peccando proclivius. Ille pœnitentiam digne agit, qui sic præterita mala deplorat, ut futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum, quasi siquis lavet laterem crudum, quem quanto magis eluerit, tanto amplius lutum fecit.* Plura ex Isidoro descripsi, quam Gratianus ediderit, ut palam explicarem duplicem pœnitentiæ partem juxta sententiam Isidori, priorem nimirum, quæ præterita crimina respicit, posteriorem, quæ futuris prospiciat. *Can. 9. de pœn. dist. 3.*

Ad caput 16. libri 2. exigendus est canon 11. de pœn. dist. 3., & his verbis describendus: *Irrisor est, non pœnitens, qui adhuc agit, quod pœnitet; nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus. Canis reversus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum. Multi enim lacrymas indesinenter fundunt, & peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad pœnitentiam, & effectum pœnitentiæ non habere constat, quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc vero reviviscente usu, ea, quæ fleverant, iterando committunt. Qui & præterita vult plangere, & actionibus sæcularibus incubare, iste mundationem non habet: quoniam adhuc agit, quæ pœnitendo deflere possit. Isaias peccatoribus dicit: lavamini, mundi estote: lavatur itaque, & mundus est, qui & præterita plangit, & flenda iterum non admittit. Lavatur itaque, & non est mundus, qui plangit, quæ gessit, nec deserit, & post lacrymas ea, quæ fleverat, repetit.* *Can. 11. de pœn. dist. 3.*

Simul jungendi sunt canon 24. de conf. dist. 2., & canon 115. de conf. dist. 4., uterque enim depromtus est ex cap. 22. libri 1., ubi Isidorus agebat de Baptismo, & Eucharistica communione, imo verba, quæ leguntur in fine canonis 115., eadem sunt cum iis, quæ descripta fuerant in canone 24. Referam hcic integrum Isidori monumentum. Ait ipse: *Qui in maternis uteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit, quem generatio non præcessit. Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ vivunt, sed fidem, quam verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: multiplicati sunt super numerum, ut subaudias, in regno prædestinatorum. Qui scelerate vivunt in Ecclesia, & communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari, discant, nihil ad emundationem proficere sibi, dicente Propheta: quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas? Et Apostolus: Probet, inquit, se homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.* *Can 24. de conf. dist. 2. & Can. 115 de conf. dist. 4*

De Libris Etymologiarum.

Omnigenæ eruditionis virum fuisse Isidorum vel soli Etymologiarum, qui & Originum dicuntur, libri viginti demonstrare facile possunt; siquidem in illis per omnes scientias adeo late Sanctus Vir expatiatus est, ut singularum materies, & res universas paucis perstrinxerit, præcipue notans vocabulorum, quibus disciplinarum Cultores utuntur, significationes, & discrimina. Atque utinam libros illos perfecisset Isidorus; tum enim mirari vehementer deberemus magnam elegantiam cum eximia doctrina conjunctam. Noverat Braulio Cæsaraugustanus Episcopus, Isidorum eo genere laboris defatigari, quo rerum omnium, & vocabulorum origines, ac vires investigaret; quamobrem nihil impensius ab eo expostulavit, quam ut libelli iidem quam citissime bono publico ederentur. Re nondum omnino absoluta morem gessit Sanctus Hispalensis Vir amico suo Braulioni, ad quem propterea libellos misit utut adhuc informes, minimeque perfectos. Hos ut accepit Cæsaraugustanus Episcopus, in certum ordinem redegit, atque sub Isidori nomine evulgavit. Id testatur ipse Braulio in epistola ad Isidorum ita scribens: *Septimum, nisi fallor, annum tempora girant, ex quo me memini libros a te conditos originum postulasse, & vario diversoque modo præsentem vos me frustratum esse, & absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum esse perfectos, modo necdum scriptos, modo meas literas intercidisse, aliaque multa opponentes ad hanc usque diem pervenimus, & sine petitionis effectu manemus. Ob hoc & ego vertam preces in querelam, ut quod supplicatione nequivi, vel calumnia lacessendo valeam adipisci &c.* His ita rescripsit Isidorus. *Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, & licet inemendatum præ invalitudine, tamen tibi modo ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum Concilii locum venissem.* Itaque etsi librorum auctor sit Isidorus, liberum tamen Braulioni fuit eosdem digerere, atque emendare, quod nondum suprema manus imposita illis esset. En paucis adumbratam libellorum partitionem. Agitur in primo de Grammatica, in secundo de Rethorica, & Dialectica, in tertio de Arithmetica, Geometria, Musica, & Astronomia, in quarto de Medicina, in quinto de Legibus, & Temporibus, in sexto de Libris, & Officiis Ecclesiasticis, in septimo de Deo, Angelis, & fidelium Ordinibus, in octavo de Ecclesia, & variis Sectis, in nono de Linguis, & Societatibus, in decimo de Literis, & earum Alphabeto, in undecimo de Homine, & Portentis, in duodecimo de Animalibus, in decimo tertio de Mundo, & partibus, in decimo quarto de Terra, & partibus, in decimo quinto de Ædificiis, & Agris, in decimo sexto de Lapidibus, & Metallis, in decimo septimo de Rebus rusticis, in decimo octavo de Bello, & Ludis, in decimo nono de Navibus, Ædificiis, & Vestibus; denique in vigesimo de Penu, Instrumentis rusticis, & domesticis.

Can. 1. & sequentibus tota dist. 1.

Can. 1. & sequentibus tota dist. 2.

Non meliora suæ collectionis auspicia capere potuit Gratianus, quam exordiendo a generalibus legum principiis, quæ Isidorus jecit in libro 5. Originum, in quo diximus materiem legum fuisse tractatam. Hinc ad hunc librum referendi sunt canon 1. & sequentes tota dist. 1., canon 1. & sequentes tota dist. 2., canon 3. & 4. dist. 3., canon 1. & 2. dist. 4., canon 1. & 2. dist. 7. Eam rem ordinate explicaturus Isidorus in capite 1. expendit legum universarum originem,

nem, breviter tradens, quinam fuerint spectabiliores legum auctores. Hinc ait in cap. 1. *Moyses genti Hebraicæ primus omnium divinas leges sacris literis explicavit &c.* Hic est canon 1. dist. 7. ubi pro verbis illis *Lycurgus primus Lacedæmoniis jura ex Apollinis auctoritate confinxit*, legendum est juxta vulgatos Isidori codices. *Lycurgus primus Lacedæmonis jura legum ex Apollinis auctoritate confinxit*. Statim post canonem 1. nectendus est canon 2. eadem dist. 7., cujus verba paullo aliter in vulgatis Isidori codicibus exhibentur: *Fuerunt autem hi Appius Claudius, Genutius, Veterius, Julius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius .... incuria exoleverunt, quarum &c.* Notandum hoc in loco est, altum servari silentium apud Isidorum de compilatione legum facta auctoritate Justiniani, quamquam meminerit Theodosiani codicis. Quod argumentum est gravissimum, unde deducitur, apud Hispanos tunc temporis ignotos fuisse Justiniani codices, quod Imperio Justiniani, aut subsequentium Imperatorum subjecti non fuissent. Prosequitur Isidorus in cap. 2. *Omnes autem leges aut divinæ sunt, aut humanæ. Divinæ natura: humanæ moribus constant: ideoque hæc discrepant, quoniam aliæ aliis gentibus placent. Fas lex divina est: jus lex humana: transire per agrum alienum fas est, jus non est.* Hic est canon 1. dist. 1. Forte cuiquam negotium facesset, quod ibidem dicitur, leges divinas natura constare, quasi nullum discrimen inter naturales, ac divinas leges Isidorus agnoverit. Ego vero quamquam dicere possem, Isidorum de legum auctore, origine, & caussa locutum fuisse, in quo genere divinæ leges a naturalibus minime discrepant, quum idem sit & naturalium, & divinarum omnium legum auctor, nihilominus puto, sententiam Isidori referendam esse ad legum vim ac firmitatem, secundum quam divinæ jure dicuntur natura constare, quemadmodum moribus humanæ; & cum natura juxta philosophorum effata perpetua caussa sit, eam ob rem perpetuum jus divinum est, sive tale, quod ubique locorum, quod quandocumque temporum obtineat; viceversa humanæ leges, quod moribus innitantur hominum, pro varietate morum, variæ esse poterunt. Neque dicas, divinas aliquot veteris Testamenti leges Evangelio fuisse antiquatas. Siquidem non est inverosimile, Isidorum tantum de divinis, quæ sane perpetuæ sunt, Evangelii legibus instituisse sermonem; nisi dicere malis, etiam ipsas leges omnes veteris testamenti adhuc in eo sensu perpetuas posse dici, vel quod nonnisi statuto divinitus tempore antiquari potuerint, vel quod eædem si non in specie, saltem in genere perseveraverint: nimirum ceremonialia præcepta seu vetera, seu nova ad Christum referuntur universa; & quæ Christum venturum præfigurabant ante Christi adventum, formam quidem eo veniente mutarunt, non genus, quod aliis successerint alia, quæ ad Christum pariter referrentur non quidem venturum, sed natum, passum, gloriosum, & ad dexteram Dei sedentem. In capite 3. leguntur canones 2. 3. 4. & 5. dist. 1. his verbis. *Jus generale nomen est, lex autem juris est species. Jus autem dictum, quia justum est; omne autem jus legibus, & moribus constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata est, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantum. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex, nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando & legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam, quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinæ conveniat, quod saluti proficiat; vocata autem consuetudo,*

Can. 3. & 4. dist. 3. Can. 1. & 2. dist. 4. Can. 1. & 2. dist. 7.

tudo, quia in communi est usu. In capite 4. 5. & 6. traditur vulgaris divisio juris in naturale, gentium, & civile, his verbis: In cap. 4. *Jus naturale est, aut civile, aut gentium. Jus naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur; ut viri & feminæ conjunctio, liberorum successio & educatio,* (Correctores Romani adnotant in quibusdam MSS. codicibus legi *susceptio*. Utraque lectio optima videtur, dummodo successionis nomine non hereditariam intelligas, sed personalem, qua scilicet filius Patri natura succedit vi generationis) *communis omnium possessio, & omnium una libertas, acquisitio eorum, quæ cælo, terra, marique capiuntur. Item depositæ rei, vel commendatæ pecuniæ restitutio, violentiæ per vim repulsio. Nam hoc, aut siquid huic simile est, nunquam injustum, sed naturale, æquumque habetur*. In cap. 5. *Jus civile est, quod quisque populus, vel civitas sibi proprium humana, divinaque caussa constituit*. In cap. 6. *Jus gentium est sedium occupatio, ædificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, fœdera pacis, induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita: & inde jus gentium, quod eo jure omnes fere gentes utuntur*. Ad hæc exigendi sunt canones 6. 7. 8. & 9. dist. 1. Non hic constitit Isidorus, qui ulterius expendit, quid sit jus militare, quid jus publicum, quid jus singulare Quiritium. Hinc ait in cap. 7., ad quod exigendus erit canon 10. dist. 1. *Jus militare est belli inferendi solennitas, fœderis faciendi nexus, signo dato congressio in hostem, vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus, dignitatum gradus, præmiorum honor, veluti cum corona, vel torques donatur. Item prædæ decisio, & pro personarum qualitatibus, & laboribus justa divisio, ac Principis portio*. In cap. 8., quod idem est cum can. 11. dist. 1., *Jus publicum est in Sacris, & Sacerdotibus, & in Magistratibus*. In cap. 9., quod idem est cum can. 12. dist. 1., *Jus Quiritum est proprie Romanorum, quod nulli tenent, nisi Quirites, idest Romani, tanquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapione, quæ jura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, & in eisdem solis constituta. Constat autem Quiritum jus* (hæc verba eadem sunt cum Gratianeis, ubi Collector exorditur distinctionem 2.) *ex legibus, & Plebiscitis, Constitutionibus Principum, & edictis, sive Prudentium responsis*. Post hæc explicantur singulæ memoratæ juris Quiritium species in cap. 10. 11. 12. 13. & 14., unde Gratianus excepit canones 1. 2. 3. 4. & 5. dist. 2. In cap. 10. *Lex est constitutio populi, qua majores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt*. In cap. 11. *Scita sunt, quæ plebs* (alias *plebes*) *tantum constituunt; & vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur, & rogat, ut fiat*. Adnotat hoc in loco Johannes Grialus, mendum irrepsisse in vulgares codices Isidorianos, & legendum potius esse: *Quod ea plebs sciat, vel quod sciscit, ita, uti rogata fuit*; uti in aliquibus vetustis codicibus exhibetur, quod sane magis congruit priscis plebiscitorum formulis, quibus non rogabat plebs, sed rogabatur. In cap. 12. *Senatusconsultum est, quod tantum Senatores populis consulendo decernunt*. In cap. 13. *Constitutio, vel Edictum, quod Rex, vel Imperator constituit, vel edicit*. In cap. 14. *Responsa sunt, quæ Jureconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde & responsa Paulli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes, & arbitri æquitatis, qui institutiones civilis juris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent*. Singulares alias leges, nimirum Consulares, Tribunitias, & ceteras ab suis auctoribus nuncupatas, item Satyras, ac Rhodias expendit Isidorus in cap. 15. 16. &

17.,

17., quorum verba ita legenda sunt in can. 6. 7. & 8. dist. 2. ex cap. 15. *Quædam etiam leges dicuntur ab iis, qui condiderunt, ut Consulares, Tribunitiæ, Juliæ, Corneliæ. Nam & sub Octaviano Cæsare suffecti Consules Papius, & Pompejus legem tulerunt, quæ a nominibus eorum appellatur Papia, & Pompeja, continens primum præmia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, nequis plus in extraneis testamento legaret, quam ut quarta pars superesset heredibus. Ex cujus nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quæ hactenus Aquilia vocatur*. Ex capite 16. *Satyra vero lex est, quæ de pluribus rebus simul loquitur, dicta a copia rerum, & quasi a societate; unde & Satyram scribere est Poemata varia condere, ut Horatii, Juvenalis, & Persii*. Ex capite 17. *Rhodiæ leges Navalium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatæ, in qua antiquitus mercatorum fuit usus*. Quæ prosequitur Isidorus in cap. 18. & 19. edidit Gratianus in can. 3. & 4. dist. 3. Legitur in cap. 18. *Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi privatæ leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur*. Et in capite 19. *Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut vir fortis petat præmium; aut vetat, ut Sacrarum Virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut qui cædem fecerit, capite plectatur, aut enim præmio, aut pœna vita moderatur humana*. Duobus adhuc capitibus, vigesimo, & vigesimo primo Isidorus generalia legum præcepta explicavit, quæ recensentur in can. 1. & 2. dist. 4. In capite 20. hæc habentur: *Factæ sunt leges, ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrænetur nocendi facultas*. In capite 21. *Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum Patriæ consuetudinem, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta*.

Sic tradita generali legum notitia gradum fecit Sanctus Antistes ad varias res, in quibus legum disciplina versatur, hereditates nimirum, contractus, & criminum coercitionem. Hinc in capite 26. ejusdem libri 5. multas criminum species distinguens ait inter cetera: *Stuprum idest raptus, proprie est illicitus coitus a corrumpendo dictus, unde & qui rapto potitur, stupro fruitur*. Hæc retulit Gratianus duobus in locis non solum ab Isidoro, sed & a semetipso dissimilis, uti videre unusquisque potest in can. 48. cau. 27. qu. 2., & in can. 1. cau. 36. qu. 1. Qui his canonibus uti velit, semper præ oculis habere debebit, Isidorum nominis tantum originem adnotavisse, non naturam seu raptus, seu stupri voluisse explicare.

Can. 48. cau. 27. qu. 2. & Can. 1. cau. 36. qu. 1.

In sexto Etymologiarum libro, in quo agitur de libris, & officiis Ecclesiasticis, nonnulla traduntur de canonibus Ecclesiasticorum Conciliorum in cap. 15., ad quod exigendi sunt canones 1. & 2. dist. 3. nec non canon 1. dist. 15. Principio ita legitur: *Canon autem Græce, Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alii dixerunt regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte vivendi præbeat, vel quia distortum, pravumque corrigat*. Sunt hæc verba canonum 1. & 2. dist. 3., post quæ ita sequitur Isidorus: *Canones autem generalium Conciliorum a temporibus Constantini cœperunt &c.* Exhibentur hæc in can. 1. dist. 15., ubi pro illis verbis *in unum convenienti ... una Patrum sententia damnavit ... in hoc opere constita continentur ... Concilii vero nomen &c.*, ita legendum est ex Breuliana editione: *In unum convenire ....*

Can. 1. & 2. dist. 3. & Can. 1. dist. 15.

una

una Patrum sententia prædamnavit . . . in hoc opere condita continentur . . . . Concilii autem nomen tractum est ex Romano more. Tempore enim, quo caussæ agebantur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde & concilium a communi intentione dictum. Nam cilia oculorum sunt; unde & considium, idest consilium d. in l. literam transeunte. Cætus vero conventus est, vel congregatio a coeundo, idest conveniendo in unum. Unde & conventus est nuncupatus; sicut a conventu cætus, vel concilium a societate multorum in unum.

Can. 1. dist. 21. In libro septimo Etymologiarum superius adnotavimus, agi inter cetera de variis Ecclesiasticorum virorum ordinibus. Eo pertinet canon 1. dist. 21. depromtus ex cap. 12., ubi pro verbis Gratiani, *Cleros, & Clericos hinc appellatos credimus, quia . . . . Summus Patrum interpretabatur . . . . Archiepiscopus Græco dicitur vocabulo, quod sit Summus Episcoporum . . . . ipsis commissa est . . . Princeps, inde Archiepiscopus . . . Episcopatus autem vocabulum inde ductum, quod ille, qui efficitur Episcopus, superintendat . . . Græce intendere dicitur . . . antea autem qui Reges erant, & Pontifices erant; nam majorum hæc erat consuetudo, ut Rex esset etiam Sacerdos, & Pontifex . . . . consecrat enim, & sacrificat. Sacerdotes autem gentilium . . . . quod cum propter æstum ferre non possent, . . . non modo pro ætate . . . sed etiam propter honorem . . . iidem Episcopi . . . nomen dignitatis est, & non ætatis . . . . sicut Episcopi . . . quod solis deberi Episcopis . . . mystici Sacramenti ministeria explebantur . . . . & officiis levitarum. Oblationes enim in templo Dei . . . ita miserabiliter pronuncient . . . iidem etiam & pronunciatores vocantur, . . . latine dicere poterunt præcentor, & succentor. Præcentor scilicet, qui . . . Concentor autem dicitur, quia consonat, . . . nec cantor, nec concentor erit . . . . adjurantes, sive increpantes . . . Ostiarii iidem & janitores, qui in veteri testamento . . . ut non ingrederetur in illud immundus . . . . habentes judicium fideles recipiunt, & recipiunt infideles*, ita legendum erit ex Breuliana editione: *Clerus, & Clericus hinc appellatur, quia . . . Summus Pater interpretatur . . . Archiepiscopus Græce dicitur Summus Episcoporum . . . . ipsis Episcopis commissa est . . . princeps. Archiepiscopus . . . Episcopatus autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui superefficitur, superintendat . . . . græce, latine intendere dicitur . . . . . antea autem Pontifices & Reges erant: nam majorum hæc erat consuetudo, ut Rex esset etiam Sacerdos, & Pontifex* (ad marginem adnotavit Breulius in aliquibus codicibus legi, *vel Pontifex*) . . . . *consecrat enim & sanctificat. Sacerdotes gentilium . . . quod cum pro æstu* (ad marginem Breulianæ editionis legitur: *alias per æstum*) *ferre non possent . . . . non pro ætate . . . sed propter honorem . . . . idem Episcopi . . . nomen dignitatis, hoc est ætatis . . . sicut & Episcopi . . . quod solum deberi Episcopis . . . . mystici Sacramenti mysteria* (Breulius ad marginem *alias ministeria*) *explebantur . . . . & officiis Levitarum, qui in Esdra Nathanei appellantur, idest in humilitate Domino servientes. Oblationes enim in templo Dei . . . ita miseranter pronuncient . . . Idem etiam pronunciatores vocantur . . . . latine dicere potuerunt præcentor, & succentor. Præcentor, qui . . . concentor autem dicitur, qui consonat . . . . nec cantor, nec succentor erit . . . . adjuratores, sive increpantes . . . Ostiarii, idest janitores, qui in Esdra custodes templi dicuntur servorum Salomonis filii* (notat Breulius verba ista, *qui in Esdra &c.* usque ad dictionem *filii* non legi in codice MS.) *qui in veteri Testamento . . . ut non ingrederetur eum immundus . . . . habentes* (notat Breulius in margine: *alias tenentes*) *judicium, fideles recipiunt, respuunt infideles*.

In

In lib. 8. Etymologiarum, in quo de Ecclesia, & variis sectis agitur, legitur cap. 5. canon 39. cau. 24. qu. 3., in quo perspicue texitur series hæreticorum per ordinem temporum digesta. Nonnulla jam Romani Correctores emendaverunt: ut vero ad Breulianam editionem canon exigatur, pro illis Gratiani verbis: *Quidam autem hæretici . . . magicæ artis perito . . . Menandrini . . . factum asserunt . . . conjugia commutarentur . . . quod odisti facta Nicolaitarum . . . . latine Millenarii sunt appellati . . . Nazaræus est appellatus . . . Appellitæ, quorum auctor Appelles fuit . . . illum ignem affirmans, dixit & Christum non in veritate Deum . . . . Caimani inde sunt appellati . . . . . a filio Adæ . . . Apostolici hoc sibi nomen ideo sumserunt . . . qui aliquo in hoc mundo utuntur . . . . principia asseruit. Marcionistæ a Marcione . . . creationis & bonitatis. Artotyritæ . . . dicentes a primis hominibus . . . & fructibus ovium . . . . Cataphrygis nomen Provincia Phrygia dedit, quia ibi extiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca, & Maximilla fuerunt. Hi adventus Spiritus S. non in Apostolos, . . . hic duas naturas . . . . ex aliquo fonte manere asseruit . . . ex parte recepit. Antropomorphitæ . . . . Hierarchitæ ab Hierarcha . . . . Novatiani a Novatiano . . . Cathedram Sacerdotalem . . . Apostatas suscipere rebaptizans baptizatos . . . per profectum solum virum justum . . . . intelligentiæ appellati sunt. Hi enim semi-Judæi . . . Gallogræciæ Syrmii . . . . Aeriani ab Aerio . . . . Aetiani ab Aetio sunt vocati, idemque . . Aetii discipulo . . . . peccatorum a cælis usque ad terras diversa corpora . . . eaque caussa factum esse mundum. Noetiani . . . . qui dicebant Christum . . . quia Patrem passum dicunt . . . . quod ait Dominus: Ego & Pater . . . . Antidicomartiæ . . . viro suo fuisse commixtam . . . . asserunt enim sic esse . . . intra vas majus . . . . Collutbiani a quodam Colluthe . . . non facere mala . . . quod scriptum est: Dominus creans mala. Floriani a Floriano . . . contra hoc, quod . . . Circumcelliones dicuntur . . . quos Scototopicos vocant . . . . . a Lucifero Sardiniæ Episcopo orti, qui Episcopos Catholicos, qui Constantii persecutione perfidiæ Arianorum consentientes erant, & postea correcti in Catholicam redire delegerant . . . ab Ecclesiæ communione recesserunt . . . . nullam nuptarum, & virginum . . . de suo Joseph peperisse . . . exorti inferiores corporis partes . . . . . atque in novissimo utrumque resurgere . . . tantummodo matrem asseruit . . . nec unum Christum . . . alterum Filium Dei, alterum hominis . . . . existere in duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit naturam . . . . idest sine capite, nullus enim eorum reperitur auctor, ... Agnoitæ . . ex quibus Agnoitæ . . . quia ad perversitatem . . . quæ sunt subscripta . . . tres asserunt Deos esse . . . Sunt aliæ hæreses . . . Christi descensione non credunt . . . & quæcumque animalia . . . scripturam sanctam intelligit &c.*, ita legendum erit: *Quidam etiam hæretici . . . . magicæ disciplinæ perito . . . Menandriani . . . factum esse asseruit . . . . conjugia mutarentur . . . . quia odisti facta Nicolaitarum . . . . latine Milliastæ sunt appellati . . . . Nazaranus est appellatus . . . . Apellitæ., quorum Apelles Princeps fuit . . . illum igneum affirmans. Appellitæ, quorum auctor Appelles, qui dixit Christum non Deum veritate . . . . Cainiani proinde sic appellati . . . . a filio Adam . . . Apostolici hoc sibi nomen ideo præsumserunt . . . . qui aliquid in hoc mundo utuntur . . . . principia asserunt. Martionistæ a Martione . . . . Creatoris & bonitatis. Artoteritæ . . . dicentes primis hominibus . . . . . & a fructibus ovium . . . Cataphrygiis nomen Provinciæ Cataphrygia* (adnotat ad marginem Breulius: *alias Frigia*) *dedit, quia ibi extiterunt auctores eorum Montanus & Prisca & Maximilla. Hi adventum Spiritus S. non in Apostolis . . . . Hic Manes duas naturas . . . ex aliquo fonte manare asseruit . . . ex*

Can. 39. cau. 24. qu. 3.

ex parte recipit. Anomiani, idest latine sine lege dicuntur. Antropomorphitæ .... Heraclitæ ab Heraclio .... Novatiani a Novato .... Cathedram Pontificalem ... Apostatas recipere, & rebaptizans baptizatos ..... per Prophetam (adnotat ad marginem Breulius: *alias prophetata, alias profectum, quæ lectio verior est*) *solum verum justum .... intelligentiæ compellati sunt. Hi semi-Judæi .... Gallogræciæ Sirmiæ ... Ætiani ab Ætio .... Ætiani ab Ætio quodam sunt vocati, iidemque ... Ætii discipulo ... peccatorum de cœlis usque ad terras lapsas, diversa corpora .... eaque caussa mundum factum fuisse. Noetani ... qui dicebat Christum ... quia Patrem passum ajunt ... quod ait Dominus dicens: Ego & Pater ... Antidicomaritæ ... viro suo commixtam .... asserunt enim esse ... inter vas majus ... Coliuthiani a quodam Coliutho .... non facere malum ... quod scriptum est: Ego Dominus creans mala. Floriani a Florino ... contra id, quod .... Circumcelliones dicti .... quos Cotopitas vocant .... a Lucifero Sirmiæ Episcopo, qui contra Episcopos Catholicos, qui Constantii persecutione* (notat Breulius alibi legi: *qui Constantio persequente*) *perfidiæ Arianorum consentientes erant, & postea correcti redire in* Catholicam *delegerunt ..... a communione recesserunt ... nullam nuptiarum & virginum ... de viro Joseph peperisse ... exorti, qui inferiores corporis partes ... atque in novissimo die utrumque resurgere .... tantummodo asseruit genitricem ... neque unum Christum .... alterum filium Dei, & alterum hominis .... existere de duabus naturis, sed solam in eo asseruit divinam naturam esse .... idest sine capite, quem sequuntur hæretici: nullus enim eorum reperitur auctor, ... Gnoitæ ... quia perversitate .... quæ sunt scripta ... tres adstruunt Deos esse ... sunt & aliæ hæreses ... Christi descensionem non credunt ... & in quæcumque animalia ... Scripturam Sacram intelligit &c.*

Can. 1. cau. 26. qu. 1. In capite 9. ejusdem libri varias Magorum species Isidorus enumerat, atque inter cetera ita scribit: *Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis per quasdam, quas Sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.* Hic est canon 1. cau. 26. qu. 1.

Can. 6. cau. 27. qu. 2. De linguis & societatibus, ut diximus, agitur in libro 9. Etymologiarum; in postremis autem capitibus de necessitudine conjugum, & consanguineorum. Eo pertinet, nimirum ad caput 8., canon 6. cau. 27. qu. 2., ubi ita scribit Isidorus: *Conjuges appellati propter jugum, quod imponitur matrimonio conjungendis. Jugo enim nubentes subjici solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Conjuges autem verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus, sicut Maria Joseph conjux vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio.*

Can. 15. cau. 32. qu. 4. Ad caput 5. ejusdem libri referendus est canon 15. cau. 32. qu. 4., ubi Isidorus ita scribit: *Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero & ancilla servilis conditionis sunt; semper enim qui nascitur deteriorem parentis statum sumit. Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas conjugii.* Et paullo infra postquam de spuriis egerit, quibus certa mater est, pater incertus, ait: *Unde & ii, qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius, quam patrem sequuntur.*

Can. 1. cau. 35. qu. 4. Quæ sub Isidori nomine leguntur in can. 1. cau. 35. qu. 4. non in omnibus Isidori codicibus exhibentur, quemadmodum testificatus est Breulius ad calcem capitis 6. lib. 9., ea adjiciens, quod *in quibusdam exemplaribus*, ut ipse ait, haberentur: Ibidem autem pro Gratiani verbis: *Consanguinitas ... ad sextum generationis*

tionis gradum legitur: *Hæc consanguinitas ad sextum generis gradum.* Ego facile puto cum Romanis Correctoribus, adjecta fuisse ex Sancti Augustini monumentis, nimirum ex libro 15. de Civitate Dei cap. 16., ubi ita legitur: *Fuit autem antiquis Patribus religiosæ curæ, ne ipsa propinquitas se paullatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonii vinculo colligare, & quodammodo revocare fugientem.* Ceterum quæ subduntur de gradibus cognationum intra sextum gradum coercendis exemplo sex mundi ætatum, Eruditis Viris minime placent, cum exemplum illud vetustis Ecclesiæ Patribus nullibi probatum fuisse reperiatur, unde ait Vanespen in brevi Commentario in Gratianum ad eundem canonem: *De hac restrictione usque ad sextum gradum alibi me legisse non memini, multo minus rationem adductam ab ullo probatam scio.*

De bello, & ludis egisse Isidorum in lib. 18. Etymologiarum superius animadvertimus: Eo spectat canon 1. cau. 23. qu. 2. Nimirum in capite 1. postquam tradidit Sanctus Antistes, a Nino Assyriorum Rege bella originem habuisse, ita prosequitur: *Quatuor autem sunt genera bellorum; idest justum, injustum, civile, & plusquam civile. Justum bellum est, quod ex prædicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium caussa. Injustum bellum est, quod de furore, non de legitima ratione initur.* Et post pauca. *Nullum bellum justum habetur, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus.* Quæ subjiciuntur apud Gratianum in vers. *Judex*, non videntur proposito ejusdem Gratiani accommodata, habentur autem in capite 15. ejusdem libri, ubi Isidorus nonnulla tradidit de fori contentionibus, & postquam docuit, sex personas judicium constituere, judicem, accusatorem, reum, & tres testes, ait: *Judex dictus, quasi jus dicens populo, sive quod jure disceptet. Jure autem disceptare est juste judicare. Non est autem judex, si non est in eo justitia.* *Can. 1. cau. 23. qu. 2.*

De Libris Synonimorum.

Libri duo, qui sub nomine Isidori Hispalensis appellantur *Synonima*, alias etiam & verius dicuntur *Soliloquia*. In iis inducitur homo variis pressus & fractus ærumnis conquerens, & fere in desperationem adductus, quem ratio proposita Dei clementia consolatur. Asceticum sane opus, quod humanam mentem ad rerum divinarum contemplationem pene impellit, tanquam ad eam, in qua vera felicitas sita est. Breulius huic operi epistolam adjecit Isidori, librum ad Braulionem dirigentis sub hac inscriptione: *In nomine Domini, in Christo charissimo & dilectissimo fratri Braulioni Archidiacono Isidorus*, & in ipsa epistola ita inducitur scribens: *Mittimus vobis Synonimorum libellum, non quod alicujus utilitatis sit, sed quia eum volueris.* Synonimorum librum vulgo dictum putant, quia multa verba ibidem in unam coeunt significationem. Ego sane vix mihi persuadere possum, germanum esse Isidori Hispalensis fœtum, quamquam in eo multa utilia contineantur. Siquidem observo in primis in epistola Braulionem non Episcopum, sed Archidiaconum nominari; una etiam appellari fratrem, quando Episcopi Coepiscopos suos fratres appellare solebant. Deinde in eadem epistola inducitur Isidorus expectans a Braulione *decadem Sancti Augustini*, subdens: *Posco, ut quoquo modo me cognitum ei facias*; quæ verba ad viventem adhuc hominem, quam ad diu vita functum commodius referuntur. Addo his, proferri sub ejusdem Isidori nomine duos

 alios

alios libros, quorum prior inscribitur *de contemptu mundi*, posterior: *de norma vivendi*: in omnibus autem eadem fere verba, nedum eædem sententiæ passim repetuntur, ut inverosimile admodum sit, Sanctum Virum pluries eandem rem fuisse persecutum. Quæ ratio si plurimum potuit apud eruditos viros, ut nonnulli ex ipsis apocryphos esse putarent libros de contemtu mundi, & de norma vivendi, nescio cur non possit etiam quenquam inducere, ut spurium librum Synonimorum, seu Soliloquiorum esse arbitretur. Sic pauca de operis auctoritate præfatus, ad Gratianeos canones exinde depromtos accedo, qui omnes ad librum 2. referendi sunt, uno demto canone 12. de pœn. dist. 3., qui sane apud Gratianum

Can.12. de pœn. dist. 3. perperam Augustino tribuitur. Legitur ille in fine libri 1., ubi completo Dialogo inter hominem & rationem, tandem ita concludit ratio: *Deplorato delicta, ne rursus facias, quod iterum plangas, ne culpa, pro qua veniam postulas, iterare præsumas: inanis est pœnitentia, quam frequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum tardius sanatur, frequens peccans & lugens veniam vix meretur. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata; nihil valet veniam malis poscere, & mala denuo iterare. Persiste ergo in confessione, esto in pœnitentia firmiter confirmatus. Vitam bonam, quam cœpisti, tenere non deseras; propositum bonæ vitæ conserva jugiter. Beatus eris, si permanseris, beatus, si perseveraveris. Salus perseverantibus promittitur, præmium perseverantibus datur. Beati, qui custodiunt judicium, & faciunt justitiam in omni tempore. Non est beatus, qui bonum facit, sed qui incessanter facit. Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

In capite 16. libri 2. legitur canon 1. dist. 11., in quo deplorabat auctor hu-

Can. 1. dist. 11. manos actus ex longa peccandi consuetudine depravatos, in eam rem regulam tradens his verbis: *Multa sunt consuetudine vitiata, multa pravo usu præsumta, multa contra pudicos mores illicite usurpata. Adime consuetudinem, serva legem. Cedat consuetudo auctoritati, pravum usum lex, & ratio vincat.* Liquet ex his ita descriptis non de quacumque consuetudine ibidem sermonem institui, sed de ea, qua quis adversus publicas leges privatim se gerat. Ut paucis dicam, eam consuetudinem in mala improbatam voluit, cui contrarium usum in bona proclivem reddentem hominem laudavit in cap. 12. ita scribens. *Sæpe natura moribus immutatur, sæpe natura consuetudine superatur. Assiduitas enim mores facit, jugis usus in naturam se vertit. Omnia usui cedunt, usui omnia parent, res ipsa se agit, ut usus erit. Quod cum difficultate cœperis, per usum cum voluntate perficies.*

In capite 10. ejusdem libri principio legitur canon 16. cau. 22. qu. 2. ibi:

Can.16. cau. 22. qu. 2. & Can. 5. cau. 22. qu. 4. *Omne quoque genus mendacii summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum. Nec per testes mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitium alicujus defendas. Cave mendacium in omnibus, mendacio enim fides tollitur, error inducitur, veritas aboletur.* Et in fine ejusdem capitis ita habetur: *In malis autem promissis rescindatur fides, in turpi voto muta decretum; quod incaute vovisti, non facias. Impia est promissio, quod scelere impletur.* Hic est canon 5. cau. 22. qu. 4.

In capite 1. ejusdem libri exhibetur canon 8. cau. 32. qu. 5. his verbis legen-

Can. 8. cau. 32. qu. 5. dus: *Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit. Dum anima habetur, statim caro ad peccandum parata est. Anima enim carnem præcedit in crimine, nihilque potest caro facere, nisi quod voluerit animus. Munda ergo cogitatione animum, & caro non peccabit; si enim volueris vinci, omnino non poteris.*

De

De epistola ad Massanum Episcopum.

Prodiit pene integra apud Gratianum tum in can. 28. dist. 50., tum in can. 11. cau. 33. qu. 2. Epistola sub nomine Isidori ad quendam Episcopum, quem modo Massanum, modo Massionem appellavit. Alii etiam nominaverunt Masonem, alii Massenum. Non piget integram hoc in loco describere, ad quam propterea commodius Gratianei canones exigantur. Ita edita est in editione Breuliana pag. 352. ex codice MS. Bibliothecæ Cænobii S. Germani a Pratis: *Domino vere sancto* (hic est canon 28. dist. 50.) *meritisque beato fratri Massano Episcopo, Isidorus Episcopus. Veniens ad nos famulus vester, vir religiosus Nicetius, literas honorificentiæ vestræ nobis detulit, in quibus agnitio salutis vestræ nihilominus perpatuit: maxime per eum portitorem, cujus lingua epistola vivens erat. Unde pro salute vestra gratiarum actionibus Deo nostro repensis, in quantum valuit mediocritas nostra inquisitioni vestræ studuit respondere: poscentes vestrorum meritorum suffragiis, divinis nos commendare conspectibus. Verum quod sequenter in epistolis fraternitas tua nobis innotuit, videlicet, quod in canone Ancyritano capitulo* XIX. *legitur, post lapsum corporalem restaurandum honoris gradum post pœnitentiam: & alibi legitur, post hujusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum, hæc diversitas hoc modo distinguitur. Illos enim ad pristinos gradus redire canon præcipit, quos pœnitentiæ præcessit satisfactio, vel condigna peccatorum confessio. At contra hi, qui neque a vitio correpti emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, etiam vindicare quadam superstitiosa temeritate nituntur, nec gradum utique honoris, nec gratiam communionis recipiunt. Ergo ita est utraque dirimenda sententia, ut necesse sit, illos restaurari in locum honoris, qui per pœnitentiam reconciliationem meruerunt divinæ pietatis. Hi enim non immerito consequuntur ademtæ dignitatis statum, qui per emendationem pœnitentiæ recepisse noscuntur vitæ remedium. Id autem ne forte magis ambiguum sit, divinæ auctoritatis sententia confirmetur. Ezechiel enim Propheta sub typo prævaricatricis Hierusalem ostendit per pœnitentiæ satisfactionem pristinum restaurari honorem. Confundere (inquit) o Juda, & porta ignominiam tuam. Et post paullulum: & tu inquit, & filiæ tuæ revertimini ad antiquitatem vestram. Quod dixit, confundere, ostendit post peccati opus debere quemque erubescere, & post confessionem, pro admissis sceleribus verecundam frontem humi prostratam demergere, pro eo, quod dignum confusione perpetraverit opus. Deinde præcipit, ut portet ignominiam depositionis suæ, lugens cum humilitate. Quam si portaverit, revocari secundum Prophetam ad priorem statum poterit. Idem Johannes Evangelista Angelo Ephesi Ecclesiæ inter cetera simile quiddam scribit. Memor esto, unde cecideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. Alioquin veniam tibi, & movebo candelabrum tuum de loco ejus. In Angelo Ecclesiæ, Præpositum utique, idest Sacerdotem ostendit, juxta Malachiam, qui dicit: labia Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem exquirunt de ore ejus, quia Angelus Domini est. Præpositus ergo lapsus in vitium per Evangelistam monetur, ut memor sit, unde ceciderit, & pœnitentiam agat, & prima faciat opera, ut non moveatur candelabrum ejus. Nam candelabrum Angeli doctrina Sacerdotalis, vel honor potestatis, quem gestat, intelligitur. Juxta quod scriptum est apud Samuelem in damnationem Heli. Oculi ejus caligaverant, nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur. Lucerna quippe Dei fuerat, quando dignitate Sacerdotali pollens justitiæ claritate fulgebat. Extinctam* *Pro-*

Can. 28. dist. 50. & can. 11. cau. 33. qu. 2.

Propheta asserit, dum ob scelera filiorum sacerdotis potestatem meritorumque lumen amisit. Candelabrum ergo, sive lucerna Sacerdotis (*quæ intelliguntur charismata honoris*) *tunc penitus juxta Johannem extinguitur, vel movetur, quando post delicti casum neglecta pœnitentia admissa scelera non deslentur. Non enim dixit, pro eo, quod cecidisti, commovebo candelabrum tuum; sed nisi pœnitentiam egeris, movebo candelabrum tuum. Erga quemquam Præpositum peccantem si prævenerit pœnitentia delicti, utique sequitur & meriti, & in Proverbiis: qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequitur. Nam & ipsum,* (hic est canon 11. cau. 33. qu. 2.) *quod canonum censura post septem annos remeare pœnitentem in statum pristinum præcipit, non hoc ex electione proprii arbitrii, Patres, sed potius ex sententia divini judicii sanxerunt. Nam legitur, quod Maria soror Aaron Prophetissa cum obtrectationis* (monet Breulius alias legi *detractionis*) *adversus Moysem incurrisset delictum, illico stigmate lepræ perfusa est, cumque peteret Moyses, ut emundaretur, præcepit eam Dominus extra castra septem diebus egredi, & post emundationem rursus eam in castra admitti. Maria ergo soror Aaron caro intelligitur Sacerdotalis, quæ dum superbiæ dedita sordidissimæ corruptionum contagiis maculatur, extra castra septem diebus, idest extra Collegium Sanctæ Ecclesiæ septem annis projicitur, ubi post emundationem vitiorum loci, sive pristinæ dignitatis recipit meritum. Ecce, in quantum valui,* (iterum in can. 28. dist. 50. descripsit Gratianus) *Concilii Ancyritani antiquam plane, & plenam auctoritate sententiam sacris testimoniis explanavi, ostendens, eum proprio honori posse restaurari, qui per pœnitentiæ satisfactionem noverit priora delicta deflere; eum vero non posse restaurari, qui nec luget, quæ gessit, & lugenda sine ullo pudore religionis, vel timore Judicii Divini committit. In fine autem* (utrobique ista Gratianus delineavit) *epistolæ hujus hoc adjiciendum putavi, ut quotiescumque in gestis Conciliorum discors sententia invenitur, illius Concilii teneatur sententia, cujus antiquior, aut potior est auctoritas. Data sub die II. Kal. Martii anno III. Regnante Domino nostro Victerico Glorioso Rege.* Inde Breulius hanc epistolam referendam vult ad annum 609., cum in hunc inciderit annus tertius Regni Victerici. Sic ad integram epistolam restitutis Gratiani canonibus, non sunt omittendæ eruditorum animadversiones, qui arbitrati sunt, epistolam eandem falso fuisse Isidoro tributam, quemadmodum tradidit Natalis Alexander in historia septimi sæculi cap. 4. art. 4. Sane non desunt ad id demonstrandum gravia argumenta. Siquidem in primis multa ibidem inveniuntur inconcinne digesta præter Isidori morem, & divinarum literarum exempla parum rei propositæ accommodata, quemadmodum illud est Mariæ Sacerdotum carnem significantis, ut quemadmodum Maria per septem pœnitentiæ dies restituta est, ita Sacerdotes post septem pœnitentiæ annos restituantur. His addi potest, quod dicitur in fine epistolæ de servandis Conciliorum canonibus, quoties alios aliis adversari contingat. Quamquam enim ea observatio opportuna fuisset, ubi plurium Conciliorum canones oppositi Isidoro extitissent, frustra fiebat, ubi unus Ancyrani Concilii canon expendebatur. Quod vero maximum argumentum est, depromitur ex aliis sententiis Isidori, qui non semel docuit, Sacerdotes publico crimine lapsos in suam dignitatem non posse ordinario jure reverti. Ita habet ille in epistola ad Helladium, & ceteros Episcopos cum eo convenientes de Episcopo Cordubensi in grave crimen misere lapso: *Cum effusione lacrymarum vestram sanctitatem deposcimus, ut idem lapsus sancto cœtui vestro præsentatus agnito a vobis confessionis eloquio synodali sententia*

sententia a gradu Sacerdotii deponatur. Melius est illi, ut temporaliter judicetur a vobis, quam aeterno damnetur judicio. Levior est illi praesentis temporis ignominia, quam futura gehennae tormenta. Sciat enim se amisisse nomen, & officium Sacerdotis, qui meritum perdidit sanctitatis. Quapropter judicii vestri decreto poenitentiae perpetim flagitia perpetrata lamentatione deploret, plangat Sacerdotii cultum, quem male vivendo perdidit. Lugeat animae suae statum, quam tanto putredinis caeno coinquinavit. Fortasse porriget illi manum quandoque Spiritus Sanctus, ut per dignam satisfactionem mereatur peccatorum remissionem. Haec eadem doctrina traditur ab Isidoro in lib. 2. de Ecclesiasticis officiis cap. 5. Denique cum in tota epistola nihil aliud explicetur, quam Ancyranus canon, quo Sacerdotes publico gravi crimine inquinati de gradu in perpetuum dejiciuntur, non videtur Isidoro digna interpretatio, qua Ancyranus canon intelligatur de Sacerdotibus illis, qui in peccato perseverant. Quae enim de illis ad Sacerdotii munera non admittendis esse dubitatio potuisset? Amplius quidquam rigor exigebat Ecclesiasticae disciplinae apud Ancyranos Antistites.

De Ceteris Canonibus Isidoro tributis.

Ad Isidori opera exigendi adhuc supersunt nonnulli canones Sancto Viro apud Gratianum inscripti. Ii sunt in primis canon 1., & canon 4. dist. 16. vers. *Isidorus*, qui sane quoties invicem conferantur, opus diversorum auctorum esse illico videbuntur, cum in can. 1. canones Apostolici tanquam apocryphi rejiciantur, in canone 4. tanquam venerabiles proponantur. Sed jamdiu post Romanos Correctores Viri eruditi numero plurimi Isidorum ab Isidoro distinguere sciverunt, videlicet Hispalensem a Mercatore, & canonem 1. Hispalensi, canonem 4. Mercatori tribuere. Uterque praefationem edidit in canones Conciliorum. Et quidem Hispalensis Isidori Praefationem viderunt laudati Correctores Romani ad se missam ex Bibliotheca Toletanae Ecclesiae, in qua memoratum canonem 1. legisse se profitentur. Vidit etiam eandem praefationem praepositam Conciliis Hispanicis Antonius Augustinus, uti ipse testatur in lib. 1. de emendatione Gratiani Dial. 6. & Dial. 20., lugens pro Praefatione Hispalensis Isidori in editione Conciliorum a recentioribus fuisse substitutam Praefationem Mercatoris. Ceterum Isidorus Hispalensis a canonibus Apostolicis canonum Ecclesiasticorum originem nunquam voluit repetendam, sed potius a Concilii Nicaeni temporibus, sive a rebus Ecclesiae pacatis sub Imperio Constantini, uti luculentissime probatur ex lib. 6. originum cap. 16., quod refertur in can. 1. dist. 15. superius laudato. Quod spectat canonem 4., is sane legitur in Praefatione Mercatoris, cujus & qualis, & quanta esse debeat auctoritas, vel fides nemo ignorat, ea nimirum, quae debetur insigni, uti ab omnibus nominatur, deceptori. Non opus est, ut hoc in loco eam controversiam explicem, qua de canonibus Apostolicis disputatur. Fuit jam alibi fusius discussa. Tantum adnotabo, canonem illum 4. referri apud Ivonem in parte 4. Decreti cap. 106., cujus auctor expresse nominatur Isidorus *Mercator*, in quo praeterea pro verbis illis, *quoniam plures eos recipiunt*, quae descripsit Gratianus, legitur: *quia populares eos recipiunt*. Si recipienda sit Ivonis editio, concludere oportebit, ne Isidorum quidem Mercatorem credidisse tanquam vere Apostolicos primos illos, quos proponebat, canones, sed eos exhibuisse, ut vulgari, seu populari, qualiscumque esset, traditioni indulgeret.

Can. 1. & 4. vers. Isidorus dist. 16.

In

Can. 1. dist. 29. In canone 1. dist. 29. non verba ipsa Isidori Hispalensis descripta puto, sed sententiam, qualis describitur in libris Isidoro eidem tributis. Etenim in primis in libro de norma vivendi, ita legitur: *Prospice, quid aptum sit tibi, & tempore, & ubi; quando, quare, quamdiu facere debeatur, caussas rerum & tempora inspice, & singulorum operum discretiones diligenter distingue.* Item in libro de contemtu mundi hæc habentur. *Ante factum cogita, ante opus præmeditare diu, quam vis agere, diuque acquire, diu proba, & sic age cum diu cogitaveris, tunc fac, quod probaveris .... suscipienda est enim veritas personarum, & quem quoquomodo erudias tracta. Communia omnibus, secretiora perfectioribus loquere, aperta cunctis, operta paucis annuncia.* Quæ omnia iisdem fere verbis leguntur in libro 2. Synonimorum cap. 16. & sequentibus. Verum cum incerta sit auctoritas horum quorumcumque librorum, uti superius attigi, tuto sententiæ illæ, sicut & Gratianeus canon Isidoro adscribi non poterunt.

Can. 8. dist. 40. Quod sub Isidori nomine legitur in can. 8. dist. 40., non solum inter opera Isidori minime reperitur, sed etiam Ecclesiastico quocumque viro nedum Isidoro minus dignum videtur. Quis enim probare possit crassas illas similitudines perperam congestas inter viri & mulieris conjunctionem, unde unum conjugum corpus efficitur, atque electionem, ac consecrationem Episcoporum, unde unus emergat Episcopatus? Quid præterea ineptius subjici potest, quam dicere, ea omnia unum corpus efficere, quod citius corrumpatur, & ad terram trahatur, nisi legaliter servetur, nisi juste vivendo laudetur? Ego puto, auctorem hujus fragmenti studuisse imitari formulas Isidori Mercatoris, qui ad nauseam usque in *epistolis* a se confictis similitudines illas corporalis spiritualisque conjugii passim persequitur, uti exemplum est præcipue in can. 11. cau. 7. qu. 1., ex qua imitatione nomen Isidori irrepere potuerit in laudatum canonem 8. Quod si Isidorus Hispalensis aliquando conjugiorum similitudinem ad res sacras protraxit, elegantius id factum video, ut liquet ex lib. 2. de officiis cap. 19., ubi hæc leguntur: *Quod autem non unus, & multæ, sed unus & una copulantur, ipsa prima divinitus facta conjunctio in exemplum est. Nam cum Dominus hominem figurasset, eique parem necessariam prospexisset, unam de costis ejus mutuatus, unam illi fœminam finxit, sicque Adam & Mulier Eva inter se nuptiis juncti formam hominibus de originis auctoritate, & prima Dei voluntate sanxerunt. Item secundum spiritales nuptias, sicut unus Christus, & una Ecclesia, ita & unus vir, & una uxor tam secundum generis documentum, quam secundum Christi Sacramentum*; in quibus sane verbis enitet ipsa Paulli Apostoli doctrina, qualis habetur in cap. 5. epistolæ ad Ephesios.

Can. 59. & 60. cau. 1. qu. 1. & Can. 23. de cons. dist. 4. Cum canone 59. cau. 1. qu. 1. jungendus est canon 23. de conf. dist. 4., utrobique enim sub Isidori nomine eadem sententia describitur. Non est consistendum in codice Gratiani, sed ad antiquiores Collectores, quos Gratianus sequebatur, respiciendum est, ut in monumenti auctorem inquiratur. Ivo Carnotensis in parte 1. Decreti cap. 294. laudat illud *ex dictis Isidori Episcopi*, quæ sane inscriptio nihil aliud indicat, quam nonnulla ex Isidoro in illud caput derivata fuisse. Clarius quiddam adparet in codice MS. Panormiæ Regii Athenæi, in quo pag. 11. col. 2. recensentur verba canonis 23. laudati sub hac inscriptione. *Augustinus ad Fortunatum ex dictis Isidori Episcopi*, item in margine alio charactere: *ex dictis Isidori Episcopi*. Hinc facile colligo, auctorem canonis eam composuisse sententiam, qualis recentioribus sæculis obtinuit, eandemque ita compositam veteribus

Patribus

Patribus Augustino & Isidoro tribuisse, quod apud Augustinum & Isidorum nonnulla invenirentur, ex quibus ea disciplina Ecclesiæ stabiliretur. Quod ut clarius explicetur, observandum est, veterem controversiam, quæ diu Africanam Ecclesiam adversus Romanam exagitavit temporibus Stephani Papæ, & Cypriani Carthaginensis, fuisse definitam jam sæculo tertio, de recipiendo hæreticorum baptismate, sive de non rebaptizandis iis, qui ab hæreticis semel rite baptizati fuissent. Num vero & ii tanquam vere baptizati haberentur, qui a non baptizatis baptizati fuissent, perspicue nondum traditum fuerat. Hinc Augustinus in ea quæstione se dubitantem exhibuit, quamquam in eam potius sententiam inclinaret, qua diceret, validum esse baptismum, ut adparet ex can. 31. de cons. dist. 4. Recentioribus sæculis, prout res incideret, singularibus Pontificum Maximorum rescriptis, definiri controversia cœpit. Hinc legimus in lib. 5. Capitularium capite 6. *Siquis baptizatus est a Presbytero non baptizato, & Sancta Trinitas in ipso baptismo invocata fuit, baptizatus est, sicut Sergius Papa dixit. Impositione vero manus indiget. Gregorius Episcopus Romanus, & Johannes Sacellarius sic senserunt.* Item sub Nicolao I. Bulgari in eadem controversia Romanum Antistitem consuluerunt, rescriptoque definitum, valere baptismum etiam a non baptizato collatum, ubi legitima baptismatis fuisset forma servata can. 24. de cons. dist. 4. Ita rescribendi caussam Romani Antistites pro data occasione exhauriebant ex veterum Patrum Augustini, & Isidori monumentis. Etenim Augustinus passim in libris suis tradebat, in conferendo Baptismatis Sacramento, sicut non probitatem, ita neque fidem ministrantis attendi oportere, cum Baptismatis virtus tota dependeat ex institutione Christi, non ex merito conferentis. Atque ut de Isidoro loquar, ipse in cap. 24. lib. 2. de Ecclesiasticis officiis ita scribebat. *Constat, baptisma solis Sacerdotibus esse traditum, cujusque mysterium nec ipsis Diaconibus explere est licitum absque Episcopis, vel Presbyteris, nisi illis procul absentibus ultima languoris cogat necessitas; quod & Laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quisquam sine remedio salutari de sæculo evocetur. Hæretici autem, si tamen in Patris, & Filii, & Spiritus Sancti attestatione docentur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate, & manus impositione purgandi. Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: ideoque nihil interest, hæreticus an fidelis baptizet. Quod Sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluatur. Habet quidem hæreticus baptismum Christi; sed quia extra unitatem fidei est, nihil ei prodest. At ubi ingressus fuerit, statim baptisma, quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi jam prodesse ad salutem. Quod enim accipit, approbo, sed quia foris accipit, improbo. Dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur: charaЯer est enim Regis mei baptismus, non error sacrilegus, corrigo desertorem, non muto charaЯerem.* Itaque sententiæ Patrum Augustini, & Isidori perspicuæ erant in ea parte, qua tradebatur, baptisma collatum ab hæreticis valere; in altera autem parte, qua quæri posset, an baptizatum esse oporteret, qui baptizaret, dubiæ quodammodo videbantur; ubi enim tradebant illi, non attendi meritum baptizantis, sed unam Christi Sacramenti auctoris institutionem, generalis traditio videbatur, ad non baptizatos facile producenda; at ubi de hæreticis, ac proinde de baptizatis hominibus præcipuum sermonem habebant, coerceri videbatur generalis illa definitio ad eos tantum, qui jam baptizati proponerentur. Dubia mens Patrum explicari debuit per Pontifices Maximos, inter quos nominatus est Sergius, & Gre-

gorius, nominari autem etiam potuisset Nicolaus I., unde Collectores canonum, ut rem universam paucis perstringerent, exposuerunt, aliud forte erui posse ex Augustino, & Isidoro; sed Romanorum Antistitum definitionem omnibus veterum dubitationibus prævalere. En paucis explicatam laudati canonis 59. sententiam, in cujus initio dubitatio proponebatur, qualis ex Isidori, aut Augustini dictis emergebat; in cujus deinde fine prodita est sententia Pontificum Maximorum. Nonnulla adjicio ad interpretationem laudati capitis 6. libri 5. Capitularium, ubi dicitur, baptizatum a Presbytero non baptizato *impositione manuum indigere*; vel enim nomine impositionis manuum intelligitur impositio manuum ceremonialis, & eam facere jure non poterat Presbyter non baptizatus: vel intelligitur impositio manuum ab Episcopo facienda in Sacramento Confirmationis. Fingamus enim vero agi de Presbytero non baptizato, qui una & Sacramentum Baptismatis, & Sacramentum Confirmationis juxta aliquarum Provinciarum veterem morem contulisset, uti in can. 1. dist. 95., & in cap. 4. de consuetudine: licet non esset iterandum Baptismatis Sacramentum, erat tamen iterandum Sacramentum Confirmationis, quod passim apud veteres nomine impositionis manuum appellatur. Aliter dicendum est de manus impositione, cum qua loco supra laudato Isidorus ajebat recipiendos esse baptizatos ab hæreticis; etenim manus illa impositio erat reconciliatoria, qua scilicet hæretici ad Ecclesiam revertentes reconciliari solebant. Quod vero in eodem canone legitur, Presbyterum non baptizatum baptizandum esse, sed non iterum ordinandum, nullibi legitur apud veteres Patres, vel Augustinum, vel Isidorum. Neque ego ibi arbitror adjectum fuisse, ut indicaret auctor canonis ita aliquando fuisse servatum, sed potius ut quædam dubitandi caussa proponeretur. Siquidem quæ inde sequuntur, *sed Romanus Pontifex &c.* ideo adsuta fuerunt, ut significaretur, præcedentia canonis verba in disciplinam Ecclesiæ nunquam recepta fuisse. Auctor Palearum ad id respexisse videtur, cum descripsit canonem subsequentem, idest 60., ubi statuitur, Presbyterum non baptizatum & baptizandum esse, & iterum ordinandum. Depromtus ille canon fuit ex lib. 6. Capitularium cap. 94. ibi: *Siquis Presbyter ordinatus deprehenderit se non esse baptizatum, baptizetur, & ordinetur iterum, & omnes, quos prius baptizavit*. Burchardus eundem canonem retulit sub nomine Concilii apud Compendium (neque enim expresse Capitularia Francorum nominare opportunum ducebat apud Germanos tunc Francis infensos) in cap. 74. lib. 1., & ex Burchardo Ivo in parte 1. cap. 268. Baluzius autem in notis ad Capitularia jam animadvertit in Concilio Compendiensi illum canonem non reperiri. Ego illud monumentum invenio inter canones Pœnitentiales Theodori Cantuariensis, de quibus inferius suo locum differendum erit. Sane in ea parte, qua statuitur, Presbyterum non baptizatum & baptizandum esse, & iterum ordinandum, rectam agnoscimus sententiam relatam deinde in cap. 1. de Presbytero non baptizato, juxta quam jure rescribendum voluit Innocentius III. in cap. 3. eod. tit. Verum in ea parte, qua traditur, baptizatos ab eodem Presbytero esse rebaptizandos, referri quidem potest ad veterum dubitationes, de quibus modo sermonem habebam; at postquam aliud rescriptis Maximorum Pontificum definitum est, recipi minime potuit. Hinc omissa fuit ea capitis pars in dicto cap. 1. de Presbytero non baptizato, & Romani Correctores in dicto can. 60. eandem detrahendam a Gratianeis codicibus non immerito existimarunt.

Ex

Ex variis veterum Patrum sententiis, Hieronymi, Gregorii Magni, & Isidori compositum a Gratiano fuisse canonem 84. cau. 1. qu. 1. jam alibi animadverti; nimirum tum in cap. 59. partis 2., tum in cap. 3. partis hujus 3., ubi & quæ Gregorii, & quæ Hieronymi essent, exhibui. Superest nunc, ut ea describam, quæ depromta fuerunt ab Isidoro. Nimirum apud Isidorum in lib. 6. Etymologiarum cap. 19. nonnulla leguntur, ad quæ exigendus est versiculus *Mysterium itaque* usque ad versiculum, *Hoc de corpore*, ibi: *Sacrificium dictum, quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur, in memoriam pro nobis Dominicæ Passionis: unde hoc eo jubente Corpus Christi, & Sanguinem dicimus, quod dum fit ex fructibus terræ, sanctificatur, & fit Sacramentum, operante invisibiliter Spiritu Dei, cujus panis, & Calicis Sacramentum Græci Eucharistiam dicunt, quod latine bona gratia interpretatur. Et quid melius Corpore, & Sanguine Christi? Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit, ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem Sacramenta, Baptismum, & Chrisma, Corpus, & Sanguis Christi, quæ ob id Sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorundem Sacramentorum operatur, unde & a secretis virtutibus, vel sacris Sacramenta dicuntur. Quæ ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia Sanctus in ea manens Spiritus eorundem latenter Sacramentorum operatur effectum, unde seu per bonos, seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensetur; tamen quia Spiritus Sanctus mystice illa vivificat, quæ quondam Apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur hæc dona, nec malorum attenuantur; quia neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, unde & Græce mysterium dicitur, quod secretam, & reconditam habeat dispensationem.* Can. 84. cau. 1. qu. 1.

Observaverunt jam Romani Correctores non Isidori tantum, sed aliorum complurium monasticæ vitæ institutorum sententias congestas fuisse in can. 100. cau. 11. qu. 3., qui integer extat apud Smaragdum Monachicarum Regularum Compilatorem. Paullo aliter canonem descripsit Ivo in parte 14. decreti cap. 110. his verbis: *Qui consentit peccantibus, & defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum, & apud homines, & corripietur increpatione severissima. Hinc & quidam Sanctissimus Pater ait: Siquis errori alterius consenserit, sciat se cum illo simili modo culpabilem judicandum, & excommunicandum.* Laudat autem Ivo *ex dictis Basilii*. Revera in regula Basilii ab Holstenio edita interrogatione 26. nonnulla leguntur similia, ibi: *Quale judicium esse debet de his, qui fratres defendunt? Resp: ut mihi videtur, gravius ab illo, quod dixit Dominus: quia expedit illi, ut suspendatur mola asinaria ad collum ejus, & præcipitetur in mare, quam ut scandalizet unum ex minimis istis. Non enim jam correptionem ad emendationem, sed defensionem ad confirmandum peccatum suum suscipit, qui delinquit, sed & alios ad simile provocat malum, ita ut conveniat ei, qui peccantes defendit, illud quod dictum est: quia si non ostenderitis fructus dignos pœnitentiæ, excidemini, & in ignem mittemini.* Præterea in regula S. Pachomii ab eodem Holstenio edita cap. 176. exhibentur ipsa priora verba Gratianei canonis, ibi: *Qui consentit peccantibus, & defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum, & homines, & corripietur increpatione severissima.* Ut vero huc referantur consonantes Isidori sententiæ, ex quibus monumentum Sancto eidem Viro non injuria adtributum videtur, animadverto in primis, Isidorum ita scripsisse in lib. 3. Sententiarum cap. 32. in fine: *Plerique mali similes sibi in malum defendunt, & patrocinio suo pravos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne* Can. 100. cau. 11. qu. 3.

unde displicent, emendentur; adjicientes in se aliena delicta, ut non tantum de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt. Et in cap. 50. in fine: *Cujus peccatum quisque sequitur, necesse est, ut ejus pœnam sequatur. Neque enim impar erit supplicio, cujus erroris quisque par est, ac vitio.* Item in Regula Monachorum cap. 14. *Peccantem autem nullus occultet, criminis enim est consensio, post secundam admonitionem celare quempiam peccantem.* Similia præterea sunt in libellis Isidoro tributis: Sic in Norma vivendi cap. 12. ita legitur: *Non solum quippe factorum, sed conscius peccati tenetur obnoxius; neque immunis est a scelere, qui ut faceret male, obedivit. Similis est, qui obtemperat malo ei, qui facit malum: facientem & obsequentem pari pœna constringe.* Et in lib. 2. Synonimorum cap. 16. *Similis est, qui obtemperat in malo ei, qui agit malum.* Porro hæc fere omnia nemo non videt ad Monachorum institutiones pertinere, ad quas propterea memoratus Gratiani canon præcipue exigetur.

Can. 101. cau. 11. qu. 3. Non dissimili ratione Isidori nomen præfefert canon 101. cau. 11. qu. 3., cujus sententiam in regulis brevioribus S. Basilii inveniri jam adnotaverunt Correctores Romani. Plurimum etiam convenit cum iis, quæ tradit Basilius in Asceticis cap. 11. ita scribens: *Si malus sit Dominus iniqua præcipiens, & servum ad transgressionem mandati veri Domini nostri Jesu Christi cogens, satagendum est, ut caveatur, ne nomen Domini blasphæmetur propter servum illum, si faciat aliquid, quod Deo displiceat.* Consonat præterea Hieronymus in iis verbis, quæ superius retuli ad canonem 93. cau. 11. qu. 3. pag. 179. & 180. Ut vero ad Isidori unius sententias respiciamus, cujus proinde nomine canon descriptus est, lego in libro ejusdem de Contemtu mundi. *Ita autem obtempera homini, ut voluntatem Dei non offendas.* Item in libro de Norma vivendi: *Cunctis in præceptis sic obtempera, ut obtemperando hominum votis Deum non offendas.* Denique in libro 2. Synonimorum cap. 16. *Malum facere jussus, non acquiescas, malum facere jussus non consentias. Noli in malum potestati cuipiam consentire, etiamsi pœna compellat: melius est mortem pati, quam perniciosa jussa complere &c.* Ceterum quæ horum librorum fides sit, & auctoritas, jam superius attigimus.

Can. 3. & 4. cau. 20. qu. 1. Quod sub nomine Isidori legimus in can. 4. cau. 20. qu. 1., non videtur omnino placuisse Isidoro eidem, si ipsius est Regula Monachorum illi tributa; siquidem in cap. 4. ita legitur inter cetera: *Omnis conversus non est recipiendus in Monasterio, nisi prius ipse scripto se spoponderit permansurum.* Ceterum sub Isidori nomine, uti testantur Romani Correctores, legitur apud Smaragdum in expositione regulæ S. Benedicti. Ego vero non puto verba ipsa esse Isidori, sed potius Smaragdum paucis exposuisse, quid temporibus Isidori vigeret de parvulis voluntate parentum Monasteriis addicendis. Id deductum in primis fuit ex canone 49. Concilii Toletani IV., cui præfuit Isidorus, quem ego ideo huc referendum censui (habetur autem in can. 3. eadem caussa, & quæstione) his verbis: *Monachum aut paterna devotio, aut propria professio facit, quidquid horum fuerit alligatum* (legunt alii *allegatum*) *tenebit. Proinde his ad mundum reverti intercludimus aditum, & omnem ad sæculum interdicimus regressum.* Notat ad hunc canonem Baluzius, hanc disciplinam renovatam deinde fuisse a Chindasuinto Rege edita constitutione, quæ extat in lib. 3. legis Wisigothorum tit. 5. cap. 3. Itaque ex canone Toletano regulam efformavit Smaragdus sub nomine Sancti Hispalensis Antistitis, adjiciens Samuelis exemplum; de quo nonnulla etiam apud Isidorum invenerat, tum in Comment.

Comment. in lib. 1. Regum cap. 1., tum in allegoriis in Sacram Scripturam versic. *Anna*, & versic. *Samuel*.

Ex iis, quæ dicta sunt, colligitur, aliquando Gratianum Isidorum pro Basilio laudavisse. Id evenire facile potuit ex breviatis notis, quibus veteres Amanuenses utebantur. Finge enim illos ita scripsisse *Bsius* pro dictione *Basilius*. Qui legebant, occasionem capiebant, ut legerent: *B. Isidorus*, idest *Beatus Isidorus*. Id evenisse puto in canone 19. cau. 22. qu. 4., cujus verba habentur in regulis brevioribus Basilii Ruffino interprete interrogatione 184. ibi: *Si quis præventus fuerit, ut diffiniat agere aliquid eorum, quæ non placent Deo, pœnitentiam debet agere . . . . . Oportet irrita revocare quæcumque ex præsumtione contra mandatum Dei statuuntur*. Nihil in præsentia adjicio de versiculo *Tribus*; hunc enim jam superius expendi, ubi agendum fuit de Hieronymi monumentis pag. 187. Can. 19. cau. 22. qu. 4.

In canone 18. cau. 33. qu. 2. non ipsa Isidori verba exhibentur, sed paucis perstringitur ea sententia, quam Sanctus Vir habet in cap. 19. libri 2. de officiis Ecclesiasticis ibi: *Apostolus, præcipio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Prohibet enim dimitti quacumque ex caussa, ne aliis conjungatur secundum consuetudinem Judæorum, quam Dominus interdixit, dicens: Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis caussa, & aliam duxerit, mæchatur. Solum, ut ait Hieronymus, adulterium est, quod uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, & se fornicatione separaverit, a marito non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura, qui adulteram tenet, stultus, & impius est. Ubicumque est igitur fornicatio, & fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Quid ergo si sterilis est, si deformis, si ætate vetula, si fœtida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si jurgatrix, & maledica? Tenenda est, velis, nolis, & qualiscumque accepta est habenda*. Non multum quoque a Gratianeo canone distat, quod legitur apud Hincmarum Rhemensem in opusculo de divortio Lotharii in responsione ad 5. interrogationem ibi: *Legaliter initum conjugium nulla potest ratione dissolvi, nisi conjuncta separatione spiritali, aut manifesta confessione, vel aperta convictione ex corporali fornicatione*. Can. 18. cau. 33. qu. 2.

Nemo inficiari potest, depravatam esse inscriptionem canonis 14. cau. 35. qu. 2. ita conceptam: *Isidorus ex Concilio Manticensi*, vel ut aliquæ editiones habent, *Maciensi*. Ivo Carnotensis in parte 9. Decreti cap. 44. idem monumentum laudavit omisso Isidori nomine *ex Concilio Manticeno*. Hugo autem a S. Victore in lib. 2. de Sacramentis parte 11. cap. 15. *ex Concilio Mantisconensi*. Quid vero ultra investigemus? Legitur canon ille in Concilio Vormaciensi anni 868. numero 78. his verbis: *Contradicimus quoque, ut in quarta generatione nullus amplius conjugio copuletur; ubi autem post interdictum factum inventum fuerit, separetur. Sane eadem, quæ in viri, hæc nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est; quoniam constat, eos duos esse in carne una. Ideo communis illis utrimque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: erunt duo in carne una*. Eadem verba leguntur in Concilio Moguntino I. anni 847. can. 30., similis autem sententia reperitur in Concilio Cabilonensi anni 813. can. 29. ibi: *Sane quæ in proprio viro, hæc nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est. Quia ergo constat, eos duos esse in carne una, communis illis utrimque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: Erunt duo in carne una*. Itaque Concilium Vormaciense apud Collectores *Maciense* corrupto nomine appellari cœpit, aut *Manticense*, unde Gratianus in inscriptione Can. 14. cau. 35. qu. 2.

canonis

canonis facile lapsus deprehenditur. Sed quæres, qua ratione fieri potuerit, ut Isidori nomen irreperet? Ego puto, Gratianum erravisse ex codice Ivonis; etenim apud Ivonem canon memoratus sub nomine Concilii Manticeni describitur in parte 9. cap. 44., deinde in cap. 45. subsequitur hæc inscriptio: *Item ex dictis Isidori*: ex particula *Item*, quæ conjunctionem facere videtur, arbitratus est Gratianus etiam præcedenti canoni posse Isidori nomen adscribi.

Can. 1. & 6. cau. 35. qu. 5. Supersunt adhuc canones 1. & 6. cau. 35. qu. 5., in quibus non Isidori verba referuntur, sed tantum ideo Isidori nomen laudatur, quod multa ad hanc rem Isidorus tradidit in lib. 9. Etymologiarum cap. 5. & sequentibus, imo canon 6. totus est Julii Paulli in libro 4. Sententiarum tit. 11. de Gradibus. Hunc canonem descripsit Ivo in parte 9. Decreti cap. 64. nullo adjecto auctoris nomine, ubi tamen notatum fuit ad marginem, multa de ea re ab Isidoro tractari, quod censeo occasionem dedisse Gratiano putandi Isidorum fuisse canonis auctorem. Hic palam faciam Isidori verba in dicto cap. 5. & sequ., ad quæ Gratianea monumenta exigantur, atque emendentur. Ait ille: *Pater est, a quo nascitur initium generis: itaque is Paterfamilias vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratione peracta filium procreet . . . . Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid; mater enim est, quasi materia, nam pater caussa est . . . . Avus patris pater est, ab ævo dictus, idest ab antiquitate. Proavus avi pater est, quasi prope avum. Abavus proavi pater, jam longe ab avo. Atavus abavi pater. Tritavus atavi pater, quasi tretavus, idest quartus supra abavum. Sed tritavus ultimum cognationis nomen est. Familia autem oritur a patre, terminatur in tritavo. Filius & filia a familia dicti, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt . . . . Nepos est, qui ex filio natus est, dictus autem nepos, quasi natus post . . . . Pronepos est, qui ex nepote conceptus, natusque est; & dictus pronepos, quasi natus porro post . . . . Pronepos dictus, quia prope nepotem. Abnepos, quia sejungitur ab nepote. Est enim inter illum, & nepotem pronepos. Adnepos abnepotis filius. Trinepos adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos. Minores autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, ut puta, filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Ubi isti gradus defecerint, merito jam dicimus minores, sicut & majores dicimus post patris, avi, proavi, abavi, atavi, tritavi vocabulum.* Post hæc transit Isidorus in capitibus subsequentibus ad explicanda cognatorum, agnatorumque nomina, quos collaterales appellamus, ibi: *Fratres dicti, eo, quod sint ex eodem fructu, idest ex eodem semine nati . . . . . Soror autem, ut frater, nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur. Fratrum filii patrueles dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt. Consobrini vero vocati, qui aut ex sorore, & fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini. Fratrueles autem matertera filii sunt: Sobrini consobrinorum filii. Tius Græcum nomen est. Patruus frater patris est, quasi pater alius, unde decedente patre pupillum prior patruus suscipit, & quasi filium lege tuetur. Avunculus est matris frater, cujus nomen formam diminutivi habere videtur, quia ab avo venire monstratur. Amita est soror patris, quasi alia mater. Matertera est soror matris, quasi altera mater. Socer est, qui filiam dedit. Gener est, qui filiam duxit; gener autem dicitur, quod adsciscatur ad augendum genus. Socer autem & socrus, quod generum, vel nurum sibi associavit. Vitricus autem, qui uxorem ex alio viro filium, aut filiam habentem duxit, & dictus vitricus, quasi novitricius, quod a matre superducatur novus. Privignus est, qui ex alio patre natus est, & privignus dici putatur,* quasi

quasi privigenus, quia prius genitus, unde & vulgo ante natus. Vocabula autem a gente hæc videntur declinata, genitor, genitrix, agnati, agnatæ, cognati, cognatæ, progenitores, progenitrices, germani, germanæ. Post hæc in aliquibus exemplaribus, uti superius jam adnotatum est, leguntur verba canonis 1. cau. 35. qu. 4., ac denique in cap. 7. expatiatur Isidorus clarius indicans ascendentium, & descendentium gradus, item collateralium, idest patruorum, amitarum, avunculorum, & materterarum, his verbis: *Auctor mei generis pater mihi est, ego illi filius, aut filia. Patris mei pater, mihi avus est, ego illi nepos, aut neptis. Patris mei avus, mihi proavus est, ego illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proavus, mihi abavus est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abavus, mihi atavus est, ego illi adnepos, aut adneptis. Patris mei atavus, mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis. Patris mei frater, mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia. Patrui mei pater, mihi pater magnus est; ego illi filii fratris filius, aut filia. Patrui mei avus, mihi propatruus est, ego illi filii, aut filiæ nepos, aut neptis. Patrui mei proavus, mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia. Matris meæ soror, mihi amita est, ego illi fratris filius, aut filia. Amitæ meæ mater, mihi amita magna est, ego illi filiæ fratris filius, aut filia. Amitæ meæ avia, mihi proamita est, ego illi neptis filius, aut filia. Amitæ meæ proavia, mihi abamita est, ego illi neptis, nepos, aut neptis. Matris meæ frater, mihi avunculus est, ego illi sororis filius, aut filia. Avunculi mei pater, mihi avunculus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Avunculi mei avus, mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis. Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis filius, aut filia. Matris meæ soror mihi matertera est, ego illi sororis filius, aut filia. Materteræ meæ soror, mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Aviæ meæ soror, mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis, aut proneptis. Proaviæ meæ soror, mihi promatertera est, ego illi neptis filius, aut filia.*

C A P U T XXVIII.

De Fructuoso.

Fructuosum auctorem in subjecto canone Gratianus laudavit.

(*Can. 32. de cons. dist. 5. ex integris codicibus supplendus.*

CEleber est ob editas præsertim apud Monachos regulas Fructuosus, qui post exactam integerrimam in cænobiis vitam Dumiensis primum, deinde Bracarensis Episcopus fuit circa annum 670. Duplex a Luca Holstenio sub ejus nomine edita fuit regula, quarum prior capitibus 25. constabat, quorum tamen duo postrema perierunt; posterior capitibus 20. circumscribitur. In capite 5. regulæ prioris legitur laudatus canon 32. de cons. dist. 5., in quo cum nonnulla omissa fuerint a Gratiano, ita legendum erit: *Carnem cuiquam nec gustandi, nec sumendi est concessa licentia, non quod creaturam Dei judicemus indignam, sed quod carnis abstinentia utilis, & apta Monachis æstimetur. Servato tamen moderamine pietatis*

tis erga ægrotorum necessitudines, vel longe proficiscentium qualitates, ut & volatilium esibus infirmi sustententur, & longinquo itinere destinati. Si aut a Principe, vel Episcopo sperantur, pro benedictione, & obedientia degustare non metuant, servantes apud se de reliquo continentiam consuetam. Quod siquis Monachus violaverit, & contra sanctionem regulæ, usumque veterum vesci carnibus præsumserit, sex mensium spatio retrusioni, & pœnitentiæ subjacebit. Similia quædam statuerat Benedictus in sua Regula cap. 39., Cæsarius in sua Regula cap. 24., Aurelianus in sua Regula cap. 51., & alii Monachorum institutores numero plurimi.

CAPUT XXIX.

De Diurno Libro.

Diurni Libri fit mentio in subjecto canone.

(*Can. 8. dist. 16. ex integris editis codicibus emendandus.*

VUlgatissimus olim erat, & pene familiaris viris Ecclesiasticis liber, qui dicebatur *Diurnus*, eratque adinstar nostrorum Manualium, seu Ritualium, in quo nimirum continebatur disciplina, ac ritus sacrarum ordinationum, præsertim Pontificis Maximi, & Antistitum Romanæ Provinciæ Suburbicariorum, item formulæ scribendi Ecclesiastica monumenta, quales erant epistolæ formatæ, commendatitiæ, & aliæ hujus generis. Potissimus ejus usus fuit a sexto sæculo usque ad decimum; quamobrem si ejusdem originem investigare velimus, eam inveniemus in obscuro admodum collocatam, præsertim quod vel ipso sexto sæculo noscamus extitisse, interea tamen adpareant in eo monumenta quædam sexto sæculo recentiora. Illud fidenter dicere possumus, antiquissimum librum esse origine sua, cui tamen identidem pro ratione temporum nonnulla adjici debuerunt; uti contingit etiam in Manualibus recentioribus, Breviariis, & aliis hujusmodi Ecclesiasticæ disciplinæ codicibus. Postquam vero in ejus libelli vicem alia Manualia successerunt, adeo obsolevit Diurnus, ut viri eruditi decimiquinti, decimisexti, & decimiseptimi sæculi vix quædam illius exemplaria invenerint. Hinc Antonius Augustinus lib. 1. de emendat. Gratiani Dialogo 20. de eo libello ita scribebat: *Is liber non extat, quod sciam hoc titulo: Professionis tamen vidi aliquot exempla.* Baluzius in notis ad Antonium Augustinum ætate sua tradidit duo reperiri exemplaria, unum Romæ in Bibliotheca Vaticana, alterum Lutetiæ in Bibliotheca Collegii Claromontani Societatis Jesu, ex quo Clarissimi nonnulli Viri in suos usus descripserunt; addidit præterea mentem fuisse Lucæ Holstenii, ut eum typis ederet, imo & nonnulla editionis suæ folia ad Petrum de Marca tunc Tolosanum Archiepiscopum misisse. Launojus in libro de Commentitio Lazari, Magdalenæ, & Marthæ in Provinciam appulsu cap. 10. observatione 10. testabatur, se vidisse Diurnum Romanum jam a temporibus Leonis II. confectum, in quo legebatur professio fidei, quam emittere solebat, dum ordinaretur, Romanus Antistes subdens: *Laudatum porro Romanæ Ecclesiæ Diurnum, qui videre voluerit, apud eos videbit,*

debit, ad quos integra pervenit Caroli Moncalli Tolosatis Archiepiscopi Bibliotheca. Sed tandem publicam lucem adspexit Diurnus liber opera Johannis Garnerii Parisiis anno 1680., non tamen omnino integer, cui propterea supplementum quoddam adjicere debuit Mabillonius in parte 2. Musæi Italici tom. 1. pag. 32. Omnium sollicitudinem explevit Hoffmannus, qui anno 1733. illum edidit Lipsiæ in tomo 2. monumentorum, adnotans, putare se, libellum fuisse compositum post annum 714. sub Gregorio II., aut saltem sub eam tempestatem adauctum. Ibidem in titulo 9. legitur canon 8. dist. 16. sub hac inscriptione: *Indiculum Pontificis*; ubi describitur formula professionis fidei, quam emittebat Romanus Pontifex tempore suæ consecrationis. Inter cetera sive in editione Hoffmanni, sive in editione Garnerii habentur hæc, ad quæ Gratianeus canon est exigendus. *Sancta quoque universalia Concilia, Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum I., Chalcedonense, & II. Constantinopolitanum, quod Justiniani piæ memoriæ Principis temporibus celebratum est, usque ad unum apicem immutilata servare* (subaudi *profiteor*, quod verbum habetur in principio ejusdem indiculi) *& una cum eis pari honore, & veneratione Sanctum VI. Concilium, quod nuper Constantino piæ memoriæ Principe, Agathone Apostolico Prædecessore meo convenit, medullitus, & plenius conservare, quæque vero prædicaverunt, prædicare; quæque condemnaverunt, ore, & corde condemnare*. Eadem paucis immutatis verbis, non tamen mutata sententia descripserunt sub nomine *Pontificiæ professionis* Ivo parte 4. decreti cap. 132. Antonius Augustinus Epitome juris Pontificii veteris lib. 5. tit. 10. cap. 54. Hoffmannus putat, eam esse fidei professionem, quam emisit aut Conon, aut Sergius Conônis Successor, libro Diurno jam olim edito, deinde insertam, tanquam recentioribus Pontificibus normam futuram. Cardinalis Baronius ad annum 869. num. 65. integram ejusmodi formulam fidei edidit, cui marginalis nota adjecta est, qua indicatur, depromtam eam esse ex MS. antiquo Antonii Augustini, & ex Diurno libro. Referam heic eam formulæ partem, quæ cum Gratianeo canone consonat. Ita ibidem legitur: *In nomine Sanctæ, & individuæ Trinitatis, amen. Ego N..... profiteor tibi, B. Petre Apostolorum Princeps.... Sanctæque tuæ Ecclesiæ, quam hodie tuo præsidio regendam suscipio.... de ceteris Ecclesiæ dogmatibus, sicut in universalibus Conciliis, & Constitutionibus Apostolicorum Pontificum, probatissimorumque Ecclesiæ Doctorum scriptis sunt commendata.... Sanctaque octo universalia Concilia, idest Nicænum, Constantinopolitanum, & Ephesinum I., Chalcedonense, quintum quoque, & sextum item Constantinopolitana, & septimum item Nicænum, octavum quoque item Constantinopolitanum, usque ad unum apicem immutilate servare, & pari honore, & veneratione digna habere, & quæ prædicaverunt, & statuerunt, omnimode sequi, prædicare, quæque condemnaverunt, condemnare ore, & corde. Diligentius autem, & vivacius, quamdiu vixero, omnia decreta canonica prædecessorum Apostolicorum nostrorum Pontificum, quæcumque ipsi synodaliter statuerunt, & probata sunt, confirmare, & indiminuta servare.... disciplinam, & ritum Ecclesiæ, sicut invenimus a Sanctis Prædecessoribus meis canonice traditum, quamdiu vita in istis comes fuerit, illibate custodire &c.* Non erat hæc sane singularis Romanæ Ecclesiæ disciplina; etenim in omnibus Ecclesiis vigebat, ut recens consecratus, vel consecrandus Episcopus fidei professionem emitteret, quod & Græci moribus suis firmaverunt. Hinc & in Græco Pontificali, qui editus fuit ab Isacio Haberto latine redditus, similis professionis formula habetur pag. mihi 495. ibi: *Præter hæc recipio sanctas, & universales septem synodos, quæ conservationis*

sanctorum dogmatum caussa fuere coactæ, promittens, me statutos ab eis canones amplexurum, & servaturum, itidemque sanctas constitutiones, quæcumque Sanctis a Patribus nostris promulgatæ sunt diversis occasionibus, & temporibus, omnes, quas ipsi recipiunt, cum eis recipio, & quas aversantur, cum eis aversor. Forte ideo omissa fuit professio eorum, quæ in synodo octava decreta fuerant, vel quia ea fidei formula edita jam extaret ante synodum eandem octavam, vel quia eam silentio præteriri Ecclesiastica œconomia suadebat; siquidem cum in synodo 8. utramque Ecclesiam, Græcam nimirum, & Latinam, exagitasset Photiani schismatis caussa, quando deinde Græci a schismate recesserunt, in quod antea proni fuerant, indulgendum ipsis quoquo modo visum fuit, si non expressa verborum formula Photianum schisma, sive decessorum suorum improbitatem detestarentur.

CAPUT XXX.

De Theodoro Cantuariensi.

Multa sunt apud Gratianum monumenta Theodori Cantuariensis, quorum alia nomen quidem auctoris sui præseferunt, alia sunt diversis auctoribus adtributa.

Can. 3. dist. 27. ex aliis codicibus emendandus.
Can. 60. cau. 1. qu. 1. ad mentem Theodori exigendus.
Can. 12. cau. 15. qu. 1. est potius Concilii Vormaciensis.
Can. 41. cau. 16. qu. 7. falso tributus Bonifacio Papæ.
Can. 16. cau. 17. qu. 4. ex Theodori monumentis emendandus.
Can. 7. cau. 20. qu. 1. non dissonat a Theodori sententiis.
Can. 2. cau. 20. qu. 4. perperam Basilio adscriptus.
Can. 1. cau. 22. qu. 5.
Can. 2. cau. 22. qu. 5.
Can. 3. cau. 22. qu. 5.
Can. 4. cau. 22. qu. 5. } *ad varios Pœnitentiales libros exigendi.*
Can. 1. cau. 26. qu. 7. referendus ad Pœnitentiale quoddam Oxoniense.
Can. 43. cau. 27. qu. 1. idem est cum can. 3. dist. 27.
Can. 27. cau. 27. qu. 2. falso adscriptus Eusebio Papæ.
Can. 2. cau. 28. qu. 1.
Can. 3. cau. 28. qu. 1. } *falso adscripti Eutychiano Papæ.*
Can. 6. cau. 32. qu. 1. potius adversari videtur Theodori sententiis.
Can. 90. de pœn. dist. 1. exigendus ad canonem Concilii II. Cabilonensis.
Can. 3. cau. 35. qu. 2. falso tributus Fabiano Papæ.
Can. 13. cau. 35. qu. 2. falso tributus Julio Papæ.
Can. 27. de cons. dist. 1. falso inscriptus Concilio Aurelianensi.

Can.

Can. 28. *de conſ. diſt.* 1. *falſo inſcriptus Concilio Agrippinenſi.*
Can. 94. *de conſ. diſt.* 2. *falſo inſcriptus Concilio Arelatenſi.*
Can. 100. *de conſ. diſt.* 4. *falſo inſcriptus Hygino Papæ.*
Can. 102. *de conſ. diſt.* 4. *falſo inſcriptus Concilio Moguntino.*
Can. 117. *de conſ. diſt.* 4. *exigendus ad Capitula a Dacherio edita.*
Can. 121. *de conſ. diſt.* 4. *falſo inſcriptus Concilio Belluacenſi.*

THeodorum Tharſo Ciliciæ natum Vitellianus Papa Romæ Epiſcopum ordinans ad Britanniam miſit, unde tam orientalium, quam etiam occidentalium Eccleſiarum conſuetudinibus pleniter inſtructus fuerat. Nec eum aliqua latere potuerunt, quæ in obſervationibus legitimis Græci, vel Romani eo tempore habuerunt, maxime cum in utraque lingua perfecte inſtructus eſſet. Ita paucis patriam, indolem, ac dignitatem Theodori Cantuarienſis Epiſcopi Rhabanus indicavit apud Reginonem lib. 2. de Eccleſiaſticis diſciplinis cap. 200. Exactius Morinus in libro 7. de pœnitentia cap. 1. num. 15. ibi: Theodorus Græcus erat Monachus Tharſi Ciliciæ natus, quem Epiſcopum ordinavit Vitalianus Papa anno Chriſti 668., & in Britanniam miſit, ad quam pervenit anno ordinationis ſuæ ſecundo. Cantuariæ ſedit annos 21. menſes 3., dies 26., ut ſcribit Beda Hiſtoriæ Anglorum lib. 4. cap. 1., & 2., obiit autem anno 690. Ex monumentis Theodori, quæ hodie apud eruditos celebratiora ſunt, extat vulgatiſſimus Pœnitentialis liber, quem in occidentali Eccleſia omnium antiquiſſimum puto, & quem deinde tanquam regulam, & normam ſecuti fuiſſe videntur recentiores Latinorum Pœnitentialium auctores. Utile eſt in præſentia de Pœnitentialibus nonnulla generatim attingere, ut aptior deinde Gratianeis canonibus exinde depromtis interpretatio affingatur.

Priſcis Eccleſiæ ſæculis quum Eccleſia diris vexationibus quatiebatur, quemadmodum reliquis diſciplinæ capitibus, ita & Pœnitentium rationibus dirigendis ſatis & undecumque conſuli non potuit. Hinc ubi delinquentes eſſent per ſatisfactionem Deo, & Eccleſiæ reconciliandi, ex uniuſcujuſque Sacerdotis, vel Epiſcopi reconciliantis arbitrio pendebat ita ſingula moderari, ut quod quiſque prudenter judicaſſet, id pro lege a pœnitentibus haberetur. Pacatis Eccleſiæ rebus, cum quorundam Sacerdotum aut nimia auſteritas pœnitentes fere in deſperationem adduceret, aut nimia indulgentia illorum utilitati parum conſuleret, operæ pretium duxerunt prudentiſſimi quidam Antiſtites generales quaſdam regulas ad diſciplinam pœnitentium ſtabiliendam elucubrare, eaſdemque palam proponere, a quibus Sacerdotes non deflecterent. Has regulas appellaverunt canones Pœnitentiales, & Pœnitentiales libros, in quibus regulæ continerentur. Primum apud Græcos illi prodierunt, auctoribus Baſilio in epiſtolis canonicis ad Amphilochium Iconienſem, Athanaſio in epiſtola ad Rufinianum Epiſcopum, Gregorio Thaumaturgo in epiſtola de pœnitentia, Gregorio Nyſſeno in epiſtola ad Letojum, Cyrillo Alexandrino in ſuis epiſtolis canonicis, Johanne Monacho Epiſcopo Conſtantinopolitano in libello Pœnitentiali, aliiſque numero plurimis. Apud Latinos nullus ante Theodorum Cantuarienſem liber Pœnitentialis adparet, niſi dixeris quendam extitiſſe vetuſtiſſimum, qui a Cypriano Carthaginenſi conditus eſt, & quem in ſuis epiſtolis Cyprianus ipſe commemorat; hunc tamen nec inter opera Cypriani reperiri, neque in aliqua Eccleſia diu receptum fuiſſe ſcimus.

Itaque Theodorus instructus disciplina Graecorum, ubi in Angliam perrexit, usum Poenitentialium librorum, quem utilem apud orientales noverat, invexit in occidente, & primus cum Episcopalem sedem adscendit Sacerdotibus suae Dioecefeos satisfactionis poenitentibus indicendae pro qualitate criminum normam praebuit. Non placere Latinis non potuit ea ratio, quorum alii Poenitentiale Theodori in suas Dioeceses traducere, alii nova Poenitentialia ad illius exemplum condere studuerunt. Hinc plures ejus nominis libri evulgati, quorum celebratissimi fuerunt praeter Poenitentiale Theodori, Poenitentiale Bedae, Poenitentiale Rhabani, & Poenitentiale Romanum. Reginonis Prumiensis aetate singulis Sacerdotibus praestitutum erat, ut unum ex iis Poenitentialibus haberent, quo tanquam regula uterentur. Hinc Regino in lib. 1. de Eccles. discipl. in principio interrogat. 95. scribit, Episcopum inquirere ab unoquoque Sacerdote Dioecefeos suae debere: *Si habeat Poenitentiale Romanum, vel a Theodoro Episcopo, vel a venerabili Presbytero Beda editum, ut secundum quod ibi scriptum est, interroget confitentem, aut confesso modum poenitentiae imponat.* Et antea interrogat. 57. *Si feria quarta ante quadragesimam plebem sibi commissam ad confessionem invitet, & ei juxta qualitatem delicti Poenitentiam injungat, non ex corde suo, sed sicut in poenitentiali scriptum est.* Utinam vero viri tantum doctrina, prudentiaque spectabiles edendis Poenitentialibus manum admovissent. Ast incredibile propemodum est, quot emerserint numero hujusmodi codices, quorum aliqui non solum nullam utilitatem Ecclesiis induxerunt, sed potius plurimum adtulerunt detrimenti, quamobrem in Concilio Cabilonensi 2. anni 813. opportunum visum fuit optimis Antistitibus eorum auctoritatem elevare, ac statutum fuit in can. 38., ut penitus antiquarentur, ibi: *Modus autem poenitentiae peccata sua confitentibus aut per antiquorum canonum institutionem, aut per sanctarum scripturarum auctoritatem, aut per Ecclesiasticam consuetudinem, sicut superius dictum est, imponi debet, repudiatis, ac penitus eliminatis libellis, quos poenitentiales vocant, quorum sunt certi errores, incerti auctores, de quibus recte dici potest. Mortificabant animas, quae non moriuntur, & vivificabant animas, quae non vivebant. Qui dum pro peccatis gravibus leves quosdam, & inusitatos imponunt poenitentiae modos, consuunt pulvillos secundum propheticum sermonem sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas.* Post Cabilonensem hunc canonem duo sensim derivaverunt. Primum est, parvi fieri coepisse Poenitentiales libros, unde pristina restituta fuit disciplina, qua etiamnum obtinet, ut satisfactionis opera poenitentibus injungenda ex prudenti Sacerdotis arbitrio pendeant, quod explicatum fuit a Tridentinis Patribus in cap. 8. sess. 14. Alterum est, ut memoria Poenitentialium librorum pene tota interierit, quamobrem vix aliquot supersunt celebriores, qualis est Theodori, Bedae, & Romanus, aut aliqui alii pauci, quos verius ego appellarem Poenitentialium fragmenta; neque enim quotquot editi sunt, integri omnino videntur, & quales a suis auctoribus initio prodierunt; quod deducitur ex eo, quod non satis accuratus sit in illis rerum, ac sententiarum ordo, neque in diversis codicibus eaedem sententiae, eademque methodo propositae exhibeantur.

Poenitentiale Theodori, ut de hoc nunc verba faciam omissis ceteris, duplex hodie editum est, quorum primum prodiit opera Lucae Dacherii, apud quem nomine capitulorum Theodori donatur, rude tamen admodum, & informe ex veteribus MSS. codicibus Corbejensi, & Sangermanensi derivatum; quod proinde iterum

iterum editum fuit juſſu Edmundi Martene ex vetere codice, ut ipſe ait, annorum fere 700., qui fuerat olim Emerici Bigotii. Videatur editio Pariſienſis anni 1723. Alterum prodiit opera Jacobi Petiti Pariſiis anno 1677. Dacheriano longe brevius, & 14. tantum titulis comprehenſum, ex duobus, ut ipſe refert, codicibus vetuſtiſſimis MSS. Bibliothecæ Thuanæ, adjectis deinde pluribus capitulis, atque fragmentis, quæ tamen apud eruditos nonnullos ſuppoſititia exiſtimantur. Jam vero in conſpectu horum codicum ad Gratianeos laudatos canones devenio, qui ſane ad Pœnitentialem Theodori librum commode referri quoquomodo poſſunt.

Ex Pœnitentiali Theodori depromtus dicitur canon 3. diſt. 27., cujus priora verba iterum apud Gratianum referuntur in can. 43. cau. 27. qu. 1., ubi deſideratur dictio illa *ſimplex*, quæ habetur in can. 3., quemadmodum & deſideratur etiam in can. 3. juxta antiquos Gratiani codices, quemadmodum teſtati ſunt Correctores Romani, una adnotantes, in aliquot exemplaribus exhiberi, tanquam gloſſam quandam interlinearem ab eo adjectam, qui vixit poſt inventam diſtinctionem votorum ſimplicium, ac ſolennium, probatam primum, & explicatam a Bonifacio VIII. in cap. un. de voto, & voti redempt. in 6. In Pœnitentiali edito a Petito monumentum illud minime legitur, ſed potius apud Dacherium his verbis cap. 32. *Si quis maritus votum habens virginitatis adjungitur uxori, poſtea non dimittat uxorem, ſed pœniteat tribus annis. Vota ſtulta frangenda ſunt, & importabilia &c.* Eadem verba edidit Petitus inter fragmenta Dacheriana pag. 46. num. 18. *Can. 3. diſt. 27. & can. 43. cau. 27. qu. 1.*

Iterum huc redit canon 60. cau. 1. qu. 1., cujus ſententiam, & interpretationem ſuperius edidi inter monumenta Iſidori Hiſpalenſis pag. 504. Tantum hoc loco ſupereſt, ut adnotem, ea verba inveniri in Pœnitentiali Theodori, ex quo Collector Capitularium in codicem ſuum derivaſſe videtur. Sive inter Dacheriana capitula cap. 111., ſive in Petiti libello cap. 2. ita legitur: *Si quis Presbyter ordinatus deprehendit ſe non eſſe baptizatum, baptizetur, & ordinetur iterum, & omnes, quos prius baptizavit.* Occaſione hujus fragmenti nonnulli carpere non dubitaverunt Theodorum, quaſi de Miniſtro Baptiſmi turpiter erraverit in re ceteroquin ab Eccleſia jam definita. Sunt, qui Theodorum ab ea labe vindicant, tradentes, monumentum illud a recentioribus quibuſdam falſariis fuiſſe corruptum. Ego vero excuſandum potius Theodorum cenſeo, etiamſi in eam iverit opinionem, quando, uti ſuperius cap. 27. diximus, nondum tum communi virorum Eccleſiaſticorum conſenſione receptum fuerat valere Baptiſmum, qui a non baptizato collatus fuiſſet. Adde his tentari poſſe, Theodorum non ſermonem inſtituiſſe de iterando Baptiſmatis Sacramento, ſed potius Baptiſmatis ceremoniis, quas rite implere non poterat nondum baptizatus. Scopus Theodori id facile ſuadet; cum ageret non de Baptiſmatis Sacramento, ſed de ratione ſatisfaciendi Deo per pœnitentiam. Quis autem ignorat, Catechumenos ante ſuſceptum Baptiſma variis eo tempore expiationibus conſueviſſe purgari? Quod ſi verum eſt, non repugnabit ſane Egregii Viri opinio ſolidis Eccleſiæ diſciplinis, dum traderetur, ſolemnitates illas ſuſcipiendi Baptiſmatis iterandas fuiſſe, quoties Baptiſma collatum proponeretur ab eo, qui baptizatus non erat, ac propterea ceremonialium formularum baptiſmatis implendarum deſtituebatur facultate. *Can. 60. cau. 1. qu. 1.*

Verba canonis 12. cau. 15. qu. 1. apud Reginonem in lib. 2. cap. 96. tanquam ex Concilio Moguntiacenſi, apud Ivonem in parte 10. Decreti cap. 154. tanquam ex Concilio Turonenſi, apud Gratianum tanquam ex Pœnitentiali Theodori depromta *Can. 12. cau. 15. qu. 1.*

promta exhibentur. Nemo ex iis canonis fontem demonstravit, quem demum indicaverunt Correctores Romani, referentes illa ad Concilium Vormaciense anni 857., in quo ita legitur can. 28. *Siquis insaniens aliquem occiderit, si ad sanam mentem pervenerit, levior ei pœnitentia imponenda est, quam ei, qui sana mente tale quid commiserit*. Post hunc canonem sequitur vigesimusnonus, qui apud Gratianum habetur in can. 50. dist. 50. Quod si quisquam quærat, qua ratione fieri potuerit, ut Vormaciensis canon Theodoro tribueretur, dicam facile contigisse, ut canon ille ad disciplinam pœnitentium pertinens in quodam Pœnitentiali adjiceretur; unde Gratianus Pœnitentialem Theodori librum, velut præ ceteris famigeratum, laudaret. Revera idem canon verbo tenus legitur in Pœnitentiali Romano edito ab Antonio Augustino lib. 1. cap. 6. His additur, similia quædam reperiri sive in Capitulis Theodori Dacherianis cap. 73., sive in Pœnitentiali Petiti cap. 10. ibi: *Qui se ipsum occiderit propria voluntate, missas pro eo facere non licet, sed tantum orare, & eleemosynas largiri. Siquis Christianus subita tentatione mente sua excesserit, vel per insaniam seipsum occiderit, quidam missas faciunt*. Itaque Vormaciensis canon sub nomine Theodori laudari ex eo potuit, quod nonnulla de eadem materie apud Theodorum constituta deprehenderentur.

Can. 41. cau. 16. qu. 7. Ad Pœnitentiale Theodori etiam pertinet canon 41. cau. 16. qu. 7., de quo nihil in præsentia adjicio, cum integra Pœnitentialis verba retulerim in parte 2. cap. 39. pag. 297.

Can. 16. cau. 17. qu. 4. Quæ sub nomine Theodori referuntur in canone 16. cau. 17. qu. 4., non omnia ad Theodorum pertinent, sed tantum priora verba. Apud Dacherium in Capitulis cap. 73. ita legitur: *Pecunia Ecclesiastica furata, sive rapta reddatur quadruplum, popularia duplicetur*. Legit heic Gratianus *populi vero duplicetur*. Corrupta sane utrobique editio est, in qua potius scribendum erat, *populari dupliciter*, ut indicaretur, graviorem esse, & duplo majorem pœnam furti adversus Ecclesiam admissi, quam furti admissi adversus unumquemque de populo privatum, cujus caussa imminet furi ex legibus Romanis pœna dupli. Eam emendationem probavit recentior editor Dacherianorum Capitulorum ad marginem adnotans ita legi in nonnullis codicibus; probavit præterea Petitus pag. 48. cap. 54. animadvertens idipsum legi apud Bedam de remediis peccatorum cap. 2. Consonat etiam cum his Regino, qui in lib. 2. cap. 266. nomine *legis Romanæ* ita scripsit: *Pecunia Ecclesiastica furata, sive rapta solvatur quadruplum, popularia dupliciter*; idest sicut quadruplum Ecclesiæ luendum est, ita unicuique de populo duplum, prout furtum vel in rebus Ecclesiasticis, vel in rebus unicuscujusque de populo est admissum. Forte etiam olim in MSS. codicibus legebatur *populari a. dupliciter*, ut legendum esset *populari autem dupliciter*, quam breviatam scribendi rationem parum attendentes Amanuenses scripserint: *popularia dupliciter*. Posteriora verba canonis a vers. *siquis aliquid* usque in finem apud Theodorum minime habentur. Sunt autem excerpta ex Reginone lib. 2. cap. 275., ubi laudantur nomine cujusdam Pœnitentialis, quin indicetur illius auctor. Forte hoc unum est ex iis Pœnitentialibus bene multis, quæ, ut superius dicebam, interierunt. Observandum tamen est, ibidem apud Reginonem desiderari ea verba *tres in pane, & aqua*, quæ sane addita fuerunt ex incerti nominis Glossographo, depromta forte ex non absimili Reginonis loco in eodem libro 2. cap. 268., ubi ita legitur: *Siquis sepulchrum violaverit, septem annos pœniteat, tres ex his in pane, & aqua*.

Amplissima

Amplissima parentum potestas in liberos Romana lege diu firmata, qua etiam licebat impune patri occidere filium, debuit tandem cohiberi intra certos naturæ limites, ne quod bono publico ampliatum olim fuerat, in publicæ rei dispendium torqueretur. Id paullatim & sensim fieri debuit. Temporibus Theodori adhuc vigebat, ut *Pater necessitate coactus potestatem haberet filium tradendi in servitium per septem annos*, nec ulterius sine filii voluntate, uti legitur in Pœnitentiali edito a Petito cap. 12. Quid mirum itaque est, si Theodorus scripserit, quod legimus in can. 7. cau 20. qu. 1., infantem filium potuisse Deo voveri, & Monasterio addici potestate parentis? quamquam deinde pater posset unum infantem pro alio commutare, uti commutari pecus Deo devotum pro alio non inæqualis prætii pecore poterat. Non in Pœnitentiali edito a Petito, sed in capitulis Dacherianis id legitur cap. 37. his verbis: *Infans pro infante potest dari ad Monasterium Deo, quamvis alium vovisset, & tamen melius est votum implere. Similiter pecora cetera, si necesse est, pro coæquali*. Aliqui codices habent: *pro eo æquali*. Non improbabatur a Theodoro omnino paternum consilium, cum pater optime nosse præsumetur singulorum filiorum indolem, qua fieret, ut votum Deo elicitum in uno aptius, quam in altero filio impleretur. Can. 7. cau. 20. qu. 1.

Superius in cap. 9. observabam, perperam fuisse adscriptum Basilio canonem 2. cau. 20. qu. 4., & verius tribuendum Theodoro Cantuariensi. Revera in Pœnitentiali a Petito edito ita legitur cap. 6. *Monacho non licet votum vovere sine consensu Abbatis, sin minus, frangendum est*. Item in capitulis Dacherianis cap. 146. *Monacho non licet votum vovere sine licentia Abbatis sui, si voverit, dimittat, nisi jusserit Abbas*. Can. 2. cau. 20. qu. 4.

Nonnulla hoc in loco tradenda sunt de canonibus 1. 2. 3. & 4. cau. 22. qu. 5.; quamquam enim ex iis unus canon 3. ex Pœnitentiali Thedori depromtus esse dicatur, ceteri aut Pio, aut Gelasio Pontificibus Maximis tribuantur, vitiatæ tamen hujusmodi inscriptiones sunt, & canones ipsi Pœnitentiali aut Theodori, aut alteri cuiquam ad imitationem Theodoriani edito facilius adscribuntur. Profecto, quod spectat ad canonem 1., jamdiu adnotaverunt Romani Correctores, laudatum illum fuisse ab Anselmo tanquam ex Pœnitentiali Theodori. Similem ego sententiam invenio apud Regionem in lib. 2. cap. 330. *Qui compulsus a Domino perjurat, si sciens, tres quadragesimas, & legitimas ferias pœniteat*. Unde vero ea descripserit Regino, conjicere commode possum. Nimirum in cap. 324. 325. 326. 327. & 328. laudaverat Pœnitentiale quoddam, illud forte, quod in sua Diæcesi observabatur; deinde in cap. 329. laudavit capitulare Ludovici Pii, ac tandem in dicto cap. 330. hanc adjecit inscriptionem *Ex eodem*, quam referendam censeo, non ad capitulare Ludovici Pii, quum nihil tale ibidem inveniatur, sed ad Pœnitentiale superius commemoratum; quod verosimile magis redditur ex collatione sequentium capitum sub eadem inscriptione designatorum, quæ tamen non ad Capitulare, sed ad Pœnitentiale rediguntur. Itaque non dubito ex fide Reginonis verba Gratianei canonis 1. ad quendam Pœnitentialem librum pertinere; ac revera eadem invenio exarata in Pœnitentiali Romano edito ab Antonio Augustino in tit. 2. cap. 1. Jam Ivo Carnotensis Pii Papæ nomen adjecerat eidem monumento, cujus editionem secutus Gratianus fuit; quod evenire potuit ex brevitatis MSS. codicibus, in quibus hæc inscriptio haberetur P̄i, qua nota significabatur *Pœnitentialis*. Recentiores imprudenter legerunt *Pius*, Can. 1. 2. 3 & 4. cau. 22. qu. 5.

unde

unde quod Pœnitentialis libri erat, Pio Papæ tribui cœpit. Id cum ita sit, facilius concluditur, ad Pœnitentialem librum referendum esse Gratianeum canonem 2. sub hac inscriptione laudatum: *Idem*. Et revera Ivo Carnotensis in cap. 61. part. 12. Decreti idem exhibens monumentum Pœnitentiali Theodori adscripsit; quamquam tamen nihil tale apud Dacherium, aut apud Petitum legatur. Conjicio tamen, unde erratum irrepserit. Fama est, Bedam Pœnitentialem Theodori librum illustrasse, imo & pluribus additionibus auxisse; & quamquam Pœnitentialem illum a Beda adauctum non habeamus, ex eo tamen, quod in singulari Pœnitentiali Bedæ legitur, colligi potest, quid Theodoriano per Bedam adjectum fuerit. Scribit Beda in capite 9. Pœnitentialis juxta Labbeanam editionem. *Qui juramentum fecerit in Ecclesia, aut in Evangelio, sive in Reliquiis Sanctorum, septem annos pœniteat. Alii duodecim annos judicant. Sive in manu Episcopi, aut Presbyteri, vel Diaconi, sive in cruce consecrata, unum annum pœniteat. Alii tres, vel quatuor judicant. Et in cruce non consecrata unum annum, vel septem menses, ut aliis. Qui autem seductus ignorans, & postea cognoscit, unum annum pœniteat, vel tres quadragesimas, vel quadraginta dies pœniteat. Siquis coactus pro qualibet caussa necessitatis tres quadragesimas, alii tres, annum unum, & ex eis in pane, & aqua, ut alii judicant. Item perjuri tres annos, qui suspicatur, priusquam juramentum ducatur, & tamen jurat per consensum, duos annos pœniteat.* In his exhibetur & canon 2. & canon 3. Gratianeus, ex quibus observari adhuc clarius potest, quod a principio adnotabam, nimirum ex Pœnitentialium librorum numero incredibilem ortam fuisse disciplinæ confusionem; vix enim constare poterat in eadem delicti qualitate definitæ pœnitentiæ modus. Idem Gratianeus canon 3. refertur in Pœnitentiali Romano ab Antonio Augustino edito tit. 2. cap. 2., apud quem tamen postrema Gratiani verba ita exhibentur: *Alii judicant tres annos, unam ex his in pane, & aqua pœniteat.* Quod si Reginonem consulimus, utrumque monumentum reperiemus ex Pœnitentiali laudatum in lib. 2. cap. 331. & sequentibus, his verbis: *Qui perjurat se in manu Episcopi, vel Presbyteri, aut in cruce consecrata, tres annos pœniteat. Si vero in cruce non consecrata, annum unum pœniteat. Si autem in manu hominis, apud Græcos nihil est. Qui autem seductus fuerit, & ignorans juravit, & postea cognoscit, tres quadragesimas pœniteat. Siquis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet caussa, vel necessitate perjurat, tres quadragesimas. Alii judicant tres annos, unum ex his in pane, & aqua pœniteat.* Idem ferme legitur in Pœnitentiali Rhabani, sive in epistola ad Heribaldum cap. 18. ibi: *Qui juramentum in Ecclesia fecerit, aut in Evangelio, aut in Reliquiis Sanctorum septem annos. Alii judicant undecim. Si vero in manu Episcopi, aut Presbyteri, vel Diaconi, seu in cruce posita consecrata, unum annum pœniteat. Alii septem annos judicant: Et in cruce non consecrata, unum annum pœniteat, vel septem menses, ut alii judicant. Qui autem seductus ignorans, & postea cognoscit, unum annum, vel tres quadragesimas pœniteat. Siquis coactus pro qualibet necessitate, tres quadragesimas. Alii annos tres, unum ex his in pane, & aqua, ut alii judicant.* Eadem videtur esse ratio de canone 4. Gratianeo, de quo nihil est in præsentia adjiciendum, postquam illum expenderim superius in parte 2. cap. 46. pag. 450.

Can. 1. Canon 1. cau. 26. qu. 7. neque in Dacherianis capitulis, neque in Petiti codice
cau. 26. Theodoriano reperitur. Idem tamen Petitus monumentum edidit inter fragmenta
qu. 7. eruta ex quibusdam codicibus MSS. edita pag. 81., Ait autem, illud pertinere ad Pœni-

Pœnitentiale Magiſtri Bartholomei Oxonienſis Epiſcopi, cujus apographum habuit a Tonelerio Bibliothecæ S. Victoris moderatore, in quo ſub nomine Theodori Pœnitentialis hæc leguntur: *Cap.* 48. *Ab infirmis in periculo mortis poſitis per Presbyteros pura inquirenda eſt peccatorum confeſſio, non tamen imponenda eſt illis pœnitentiæ quantitas, ſed innoteſcenda, & cum amicorum orationibus, & eleemoſynarum ſtudiis pondus ſublevandum, ſi forte migraverint, ne obligati a communione alieni, vel conſortio veniæ fiant. A quo periculo ſi divinitus erepti convaluerint, pœnitentiæ modum a ſuo Confeſſore impoſitum diligenter obſervent. Et ideo ſecundum canonicam auctoritatem, ne illis janua pietatis clauſa videatur, orationibus, & conſolationibus Eccleſiaſticis ſacra cum unctione olei animati, ſecundum ſtatuta Sanctorum Patrum communione viatici reficiantur. Si autem peccatum mortale fuerit, ſed occultum, innoteſcenda eis pœnitentia, quæ imponeretur, ſi peccatum publicum eſſet; ſed nulla ſunt imponenda, quæ obſervari abſque peccati publicatione non poſſunt, quale eſt extra Eccleſiam pœnitere, & ſimilia, quæ nonniſi laicis, & publice peccantibus ſunt injungenda. Ex hoc vero intelligant, ad quid teneantur ex merito, vel quantum eis parcatur, eo quod per ſecretam confeſſionem facti ſunt ipſorum primi accuſatores: & ut pro erubeſcentia, quam ſuſtinerent in publica pœnitentia, abundantiorem cordis contritionem, & devotionem cum charitatis operibus recompenſent.* Quicumque autem ſit hujus monumenti auctor, ſive Oxonienſis Bartholomeus, ſive Cantuarienſis Theodorus, conſonat illud cum optimis Eccleſiaſticæ diſciplinæ capitibus, tum in priore parte, qua traditur, infirmorum pœnitentiam in tempus reſtitutæ ſalutis eſſe differendam, tum in poſteriore, qua definitur, interea infirmos pœnitentes Sacramentis eſſe adjuvandos, licet pœnitentium gradus minime expleverint. Plane quod ſpectat ad priorem partem, perſpicuus eſt canon 5. Concilii Nannetenſis apud Labbeum in tom. XI. Venetæ editionis pag. 657., ibi: *Infirmus, qui neceſſitate mortis urgente confitetur peccata ſua, ſub ea conditione a Sacerdote reconcilietur, ut ſi ei Dominus vitam donaverit, ſanitatemque reddiderit, ſecundum qualitatem delicti omnibus modis pœniteat.* Quod vero attinet ad poſteriorem partem, ita ſcribit Regino in lib. 5. de Eccleſ. diſcipl. cap. 119. *Poſtquam infirmus ſacra unctione fuerit delibutus, ſtatim corpore, & ſanguine Domini recreandus eſt, ut de cujus vita corporali deſperatur, vivificari in anima aut vita mereatur æterna.*

Canon 27. cau. 27. qu. 2. reperitur in Pœnitentiali Theodori edito a Petito, cujus verba jam exhibui in parte 2. cap. 29. pag. 172., una adnotans perperam Euſebio Papæ fuiſſe tributum. Item in cap. 25. partis 2. animadvertendum fuit, falſo tributos fuiſſe Eutychiano Pontifici canones 2. & 3. cau. 28. qu. 1., quorum verba leguntur in Pœnitentiali Theodori a Petito edito cap. 11. ibi: *Si quis dimiſerit gentilem uxorem poſt baptiſmum, in poteſtate ejus erit, eam habere, vel non habere. Simili modo ſiquis eorum baptizatus erit, alter gentilis, ſicut Apoſtolus dicit, infidelis autem ſi diſcedit, diſcedat. Ergo cujus uxor infidelis, & gentilis, & non poteſt converti, demutetur.* Legunt alii, *dimittatur*. Can. 27. cau. 27. qu. 2. Can. 2. & 3. cau. 28. qu. 1.

Canon 6. cau. 32. qu. 1. non ſolum in Pœnitentiali Theodori, unde depromtus dicitur, non invenitur, ſed etiam adverſari potius videtur iis, quæ ſub Theodori nomine aut a Dacherio, aut a Petito edita fuerunt. In capitulis Dacherianis cap. 92. ita legitur: *Si polluta fuerit mulier, vir ejus habet poteſtatem, utrum vult nubere cum ea, an dimittere*, quamquam in cap. 117. ita legatur: *Non communicet vir eum muliere adultera, ſimiliter & uxor cum adultero viro non ineat pacem* Can. 6. cau. 32. qu. 1.

communem: legunt alii, *pacem communicationis*; quæ verba ut cum prioribus concilientur, ita interpretari commode oportebit, ut non communicet conjux innocens cum conjuge adulterii reo, ideſt, ut communicare non teneatur, quamquam, ſi velit, inire communionem poſſit. Similis eſt ſententia in editione Petiti cap. 11. ibi: *Quæcumque mulier adulterium perpetraverit, in poteſtate viri eſt, ſi velit, reconciliari mulieri adulteræ.* Et quidem iſta Theodori monumenta conſonant cum aliis diſciplinæ Eccleſiaſticæ capitibus. Nimirum in canone 69. Concilii Africani apud Reginonem in lib. 2. de Eccleſ. diſcipl. cap. 104., & apud Rhabanum in cap. 21. Pœnitentialis habetur: *Placuit, ut ſecundum Evangelicam, & Apoſtolicam diſciplinam neque dimiſſus ab uxore, neque dimiſſa a marito alteri conjungantur, ſed ita maneant, aut ſibi reconcilientur.* Et in can. 3. in fine cau. 32. qu. 7. *Dominus autem permiſit cauſſa fornicationis uxorem dimitti; ſed quia permiſit, non juſſit.* Itaque Gratianeus canon & Theodori ſententiis, & nonnullis Eccleſiaſticis monumentis potius adverſatur. Siquis autem velit eundem ad ſingulares alias diſciplinas exigere, poterit illum referre ad Pœnitentiale Romanum editum ab Antonio Auguſtino, in quo ita legitur ſub nomine Johannis Chriſoſtomi in cap. 16. tit. 8. *Siquis uxorem invenerit adulteram, poſtea deinceps placuerit, eam habere in matrimonio, duobus annis pœniteat, ideo quia cum adultera admixtus ſit, quæ adhuc crimine ſuo non eſt purgata, aut abſtineat ſe a matrimonio, donec expleatur ſatisfactio criminis pœnitentiæ ſuæ, ideo, quia poſt ſatisfactionem pœnitentiæ non meretur vocari adultera. Similiter ſi uxor virum ſuum invenit adulterum, non ad imparia judicatur.* Hæc omnia conciliare poteris, ajendo, non permiſſum fuiſſe innoxio conjugi adulterii reum ſibi ſociare conjugio, quouſque adulterii reus in pœnitentia fuerit, abſoluto autem pœnitentiæ curriculo, licuiſſe. In canone Gratianeo trium annorum pœnitentia definitur. Sed aliter vetuſti canones: nimirum in Concilio Ancyrano ſeptem annorum pœnitentia præſtituta fuit in can. 19. juxta interpretationem Dionyſii Exigui, ibi: *Si cujus uxor adulterata fuerit, vel ſi ipſe adulterium commiſerit, ſeptem annorum pœnitentia oportet eum perfectionem conſequi ſecundum priſtinos gradus.* Iterum hoc in loco animadvertimus, quam variæ Pœnitentialium definitiones fuerint. In pœnitentiali Theodori edito a Petito cap. 11. pœnitentia adulteræ uxoris duobus annis circumſcribitur.

Can. 90. de pœn. diſt. 1. Solenne Gratiani erratum deprehenditur ad calcem canonis 89. de pœn. diſt. 1., cum enim in antecedentibus diſputaviſſet, num neceſſaria habenda ſit confeſſio peccatorum Sacerdoti facienda; an vero ſufficiat coram Deo confiteri delicta, rem demum ita reliquit in medio, ut quæſtionis definitionem lectoris judicio reſervaret. Id animadvertentes Correctores Romani merito notam adjecerunt, ita ſubjicientes: *Certiſſimum eſt, & pro certiſſimo habendum, peccati mortalis neceſſariam eſſe Confeſſionem Sacramentalem, eo modo, ac tempore adhibitam, quo in Concilio Tridentino poſt alia Concilia eſt conſtitutum.* Quid vero Gratianum moverit, ut hæſitare in quæſtione propoſita videretur, facile eſt conjicere. Incidit ipſe in quoddam fragmentum Theodoro Cantuarienſi tributum apud Ivonem parte 15. decreti cap 155., quod deſcripſit in can. 90. de pœn. diſt. 1., in quo referuntur oppoſitæ Græcorum & Latinorum de ea re opiniones, utraque laudata tanquam uſu in Eccleſia recepta. Porro certum eſt, ea verba non reperiri in Pœnitentiali Theodori, non in eo, qui editus eſt a Petito, non in Capitulis Dacherianis. Tantum legimus apud Dacherium in cap. 51. & 133. *Confeſſio Deo ſoli, ſi neceſſe*

cesse sit, *agi licet*. Quæ sane verba plurimum distant a monumento Gratianeo: siquidem verba illa *si necesse sit*, ita rem explicant, ut tum demum sufficiat ad reconciliationem, & veniam obtinendam confessio facta soli Deo, quum Sacerdoti fieri nequeat propter contingentem aliquem casum, vel quo loqui non possit pœnitens, vel quo absens sit Sacerdos, aut similem alium; quod quidem in Concilii Tridentini, aliorumque Patrum definitiones minime impingit, quemadmodum impingere videtur Gratiani monumentum. Referendum illud potius est, atque exigendum ad Concilium Cabilonense II. anni 813., ubi ita legitur cap. 33. *Quidam Deo solummodo confiteri debere dicunt peccata, quidam vero Sacerdotibus confitenda esse percensent. Quod utrumque non sine magno fructu intra Sanctam fit Ecclesiam. Ita dumtaxat & Deo, qui remissor est peccatorum, confiteamur peccata nostra, & cum David dicamus: Delictum meum cognitum tibi feci, & injustitiam meam non abscondi. Dixi confitebor adversum me injustitias meas Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei, & secundum institutionem Apostoli confiteamur alterutrum peccata nostra, & oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque quæ Deo fit, purgat peccata: ea vero, quæ Sacerdoti fit, docet, qualiter ipsa purgentur peccata. Deus namque salutis, & sanctitatis auctor, & largitor plerumque hanc præbet suæ potentiæ invisibili administratione, plerumque medicorum operatione.* Relata hæc sunt in Capitularia Francorum additione 3. cap. 57. apud Baluzium. Emergunt hinc duo Gratiani menda. Primum est in eo, quod de Græcis dicitur, illos uni Deo crimina pandere, ibi: *Ut Græci*. Nihil enim tale in Cabilonensi Concilio exhibetur. Forte ad marginem canonis nota apud veteres adjecta fuit, qua indicaretur *Theodorum Græcum* ita sensisse, quod referebatur ad laudata Dacherianæ editionis capitula; unde Collectores adjicere potuerunt, *ut Græci*. Ceterum, uti animadvertimus, longe a propositis verbis distabat Theodori sententia. Alterum mendum occurrit in illis Gratiani verbis: *Ut tota fere Sancta Ecclesia*. Forte hæc adjecta sunt recentiore manu, postquam jam adsuta erant priora illa verba, *ut Græci*, quo sensus canonis magis conveniret, & Græcorum, ut credebatur, opinioni, totius fere Ecclesiæ contraria sententia opponeretur. Verum enim vero si canonem Cabilonensem consideremus, tantum aberit, ut pro certo habita non fuisset Sacramentalis Confessionis necessitas, quin immo ex eo argumento invictissimo demonstretur. Etenim postquam traditum est, in ea re diversos diversa sentire, concluditur, ex disciplina Ecclesiastica utrumque esse faciendum, quasi unum sine altero regulariter non sufficiat ad obtinendam justificationem. Neque enim sufficit exterius confiteri Sacerdoti peccata, nisi simul eadem humiliter Deo confiteamur interius, & coram Domino doleamus; nec sufficit regulariter Domino confiteri, nisi eadem coram Sacerdote ex Christi Servatoris institutione aperiamus. Quod si adhuc urgeat quisquam, & dicat, non aliter in Concilio Cabilonensi definitum fuisse coram Sacerdote aperienda esse crimina, quam ut pœnitens doceatur a Sacerdote, qualiter illa purgentur, apposita erit interpretatio, qua concludatur, ibidem agi de publica satisfaciendi ratione, non de confessione secreta: & revera Cabilonenses iidem Patres de publicarum pœnitentiarum disciplina potissimum instituerunt sermonem, uti liquet ex canone 25., in quo Cabilonenses Episcopi conquerebantur, quod frigescente charitate fidelium rigor pœnitentiarum publicarum etiam pro criminibus publicis fere exolevisset; imo quandoque Episcopi opus haberent, ut ad Imperatoris confugerent auctoritatem, qua peccatores publici ad satisfaciendum in Ec-

elesia publice adigerentur. Unum adhuc adjicio, evenire potuisse, ut nomen Theodori in inscriptione canonis per errorem Amanuensium apponeretur, cum adponendum esset nomen Theodulphi, etenim in cap. 30. Capitularis Theodulphi Aurelianensis eadem verba leguntur, qualia sunt in laudato Concilio Cabilonensi.

Can. 3. & 13. cau. 35. qu. 2. Quod contigit in can. 27. cau. 27. qu. 2., in can. 2. & 3. can. 28. qu. 1., ut canones Theodori tribuerentur vetustissimis Pontificibus Eusebio, & Eutychiano, idipsum observamus in can. 3. & 13. cau. 35. qu. 2., quorum prior sub nomine Fabiani, posterior Julii laudatur, quando tamen uterque referendus est ad Pœnitentiale Theodori. Ita legimus in eo, quod editum est a Petito cap. 11. *In tertia propinquitate carnis licet nubere secundum Græcos, sicut in lege scriptum est, in quinta secundum Romanos, tamen in tertia non solvunt, si post factum fuerit. Ergo in quinta generatione conjungantur. In quarta si inventi fuerint, non separentur. In tertia autem propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. Æqualiter vir conjungitur in matrimonio his, qui sibi consanguinei sunt, & uxoris suæ consanguineis post mortem uxoris.* Paullo aliter in Capitulis Dacherianis num. 14. & 15. ibi: *In tertia propinqua secundum Græcos licet nubere, sicut in lege scriptum est, in quinta secundum Romanos, tamen in quarta non solvunt, postquam factum fuerit. In tertia propinqua tantum non licet uxorem alterius post obitum ejus habere.* Et num. 108. *In quinta generatione conjungantur, quarta si inventi fuerint conjuncti, non separentur, tertia separentur.* Ad horum canonum interpretationem observentur ea, quæ tradita fuerunt superius in parte 2. cap. 31. pag. 187. & sequentibus.

Can. 27. & 28. de cons. dist. 1. Ad Pœnitentiale Theodori præterea referendi sunt canones 27. & 28. de cons. dist. 1., quorum prior Aurelianensi, posterior Agrippinensi Concilio inscribitur, quemadmodum animadverti in parte 1. cap. 29., & cap. 57. In capite 1. in editione Petiti ita legitur: *In Ecclesia, ubi mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur, sacrificare* (notat ad marginem Petitus, alibi legi *sanctificare*) *non licet; sed si apta videtur ad consecrandum, inde evulsa, & rasis, vel lotis lignis ejus reædificetur. Si hæc consecrata prius fuit, missas in ea celebrare licet, si religiosi ibi sepulti sunt. Si vero Paganus, sic mundare, & jactare foras melius est.* Similia quædam leguntur in Capitulis Dacherianis, in primis in cap. 52. ibi: *Gentiles mortui de locis Sanctorum ejiciendi sunt*; deinde in cap. 88. ibi: *In Ecclesia sanctificata nulli mortui sepeliantur, si autem ibi mortui, antequam fuerit sanctificata, sepulti sunt, non sanctificetur. Si inde mutata fuerit in altero loco, vel laventur tabulæ, quæcumque enim Ecclesia mutata fuerit in alio loco, iterum sanctificetur, si vero in ipso loco, & ei mutata fuerit, aqua adspergatur sancta.* Gratianei quidem canones differunt sono verborum; ubique tamen eadem retinetur sententia.

Can. 94. de cons. dist. 2. Qua ratione canon 94. de conf. dist. 2. exigendus sit ad Pœnitentiale Theodori, jam tradidi in prima parte cap. 4. pag. 53.

Can. 100. & 102. de cons. dist. 4. Sententia canonum 100. & 102. de conf. dist. 4. habetur in Pœnitentiali Theodori edito a Petito cap. 4. his verbis: *In catechumenæ, & baptismate, & confirmatione unus potest esse pater, si necesse sit, non est tamen consuetudo. Per singula singuli suscipiunt. Non licet alium suscipere, qui non est baptizatus.* Gratianus canonem 100. Hygino Pontifici tribuit; neque enim novum est, uti ex superioribus liquet, Pœnitentialis Theodori capita fuisse vetustissimis Pontificibus adscripta. Ex eo autem conjicio, factum esse, ut pro illis Theodori verbis: *non est tamen consuetudo*, recentiore manu adponeretur: *non est tamen consuetudo Romana*; etenim ubi Hyginus

ginus auctor canonis habebatur, consuetudo laudata non alia dici poterat, quam Romana. At canonem 102. Gratianus adtribuit Concilio Moguntino, de qua re jam quædam animadverti in parte 1. cap. 49. in fine.

Canon 117. de conf. dist. 4. laudatus ex Pœnitentiali Theodori non quidem habetur apud Petitum, sed legitur inter Capitula Dacheriana cap. 9. ibi: *Qui bis baptizati sunt ignorantes, non indigent pœnitentia, nisi quod secundum canones non possunt ordinari, nisi pro magna necessitate. Qui vero non ignorant, quasi iterum Christum crucifixerunt, pœniteant septem annis, quarta feria, & sexta feria, & tribus quadragesimis.* Nonnulla addita fuerunt in canone Gratianeo, quæ in hoc Theodori capite desiderantur. Evenire id potuit aut ex Glossographis, aut ex Collectoribus, qui aut ex aliis Pœnitentialibus aliqua supplere, aut canonem suæ Provinciæ accommodare voluerint. *Can. 117. de conf. dist. 4.*

Denique pertinet ad Pœnitentiale Theodori canon 121. de conf. dist. 4. tributus apud Gratianum Concilio Belluacensi, quemadmodum & apud Burchardum in lib. 4. cap. 94. Edidit illum Petitus in cap. 4. his verbis: *Pannos chrismatos iterum super alium baptizatum imponi non est absurdum.* *Can. 121. de conf. dist. 4.*

APPENDIX

De Pœnitentiali Romano.

Sive

De can. 17. cau. 17. qu. 4.

OPportunum duxi hoc in loco nonnulla subjicere de Pœnitentiali, quod Romanum dicitur, unde laudatur apud Gratianum canon 17. cau. 17. qu. 4., sive quia cum de Theodori Pœnitentiali modo agendum fuit, debui plura de libris variarum Ecclesiarum Pœnitentialibus differere, ut illorum auctoritas explicaretur; sive quia idem canon 17. facile exigi potest ad ipsum Pœnitentialem Theodori codicem, illum saltem, quem ex variis fragmentis Petitus locupletavit. Edidit canonem Petitus pag. 56. his verbis: *Siquis furtum capitale commiserit, idest quadrupedia tulerit, vel casas effregerit, septem annos pœniteat, & quod furatum est, reddat. Siquis autem de minoribus semel, aut bis furtum fecerit, reddat quod tulit, & anno uno pœniteat.* Adnotat ad hæc Petitus, addi a Reginone, & Burchardo: *vel siquis sepulcrum violaverit, septem annos pœniteat, tres ex his in pane, & aqua.* Ceterum verius ad aliud Pœnitentiale, quam Theodori Cantuariensis, referenda hæc sunt. Nota sunt eruditis Pœnitentialia duo Romana; quorum primum editum fuit ab Antonio Augustino, alterum ab Halitgario. Antonius Augustinus illud edidit in epitome juris Ecclesiastici veteris, & Romanum appellavit, non quod vere Romanæ Ecclesiæ illud fuisse Pœnitentiale crediderit, sed quod ab Urbe Roma ipse derivaverit, incerti sane nominis, atque auctoritatis, depromtum ex Bibliotheca Michaelis Thomasii Episcopi Ilerdensis. Ibidem in tit. 4. cap. 10. legitur Gratianeus canon, pro cujus tamen postremis verbis, ista exhibentur:

reddat

reddat proximo suo, & annum unum pœniteat, si reddere non poterit, tres annos pœniteat. Halitgarius Episcopus Cameracensis aliud edidit, quod ex scrinio Romanæ Ecclesiæ accepit, typis impressum a Morino ad calcem operis de Sacramento Pœnitentiæ, in quo eadem ipsa fere totidem verbis leguntur tit. 4. ibi: *Siquis Clericus furtum fecerit capitale, idest quadrupedem, vel casam ruperit, vel fregerit, vel qualibet meliorem præsidium furaverit, septem annos pœniteat. Laicus quinque. Subdiaconus sex, Diaconus septem, Presbyter decem, Episcopus duodecim annos pœniteat. Siquis vero de minoribus semel, aut bis furtum fecerit, reddat proximo suo, & anno uno pœniteat in pane, & aqua: si reddere non potuerit, tres annos pœniteat.* Itaque in conspectu horum monumentorum concludere possumus, verba Gratianei canonis 17. ad Pœnitentialem aliquem librum pertinere, quem utique Romanum appellare non immerito Gratianus potuit, si Romanæ Ecclesiæ Pœnitentialis fuit, aut quem Antonius Augustinus, aut quem Halitgarius exhibuit.

CAPUT XXXI.

De Beda.

Auctor sequentium monumentorum Beda laudatur.

Ex Commentariis in Libros Regum.	*Can.* 8. *dist.* 37. *consonat cum editis Bedæ codicibus.*
Ex Commentariis in Esdram.	*Can.* 65. *de cons. dist.* 4. *consonat cum editis Bedæ codicibus.*
Ex Commentariis in Matthæum.	*Can.* 24. *cau.* 8. *qu.* 1. / *Can.* 27. *cau.* 24. *qu.* 1. — *simul jungendi, & ad integram Bedæ sententiam exigendi.*
Ex Commentariis in Marcum.	*Can.* 83. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum editis Bedæ codicibus.*
Ex Commentariis in Lucam.	*Can.* 2. *dist.* 31. *ex integris Bedæ codicibus supplendus.* *Can.* 5. *de pœn. dist.* 4. / *Can.* 6. *de pœn. dist.* 4. — *simul jungendi, & juxta Bedæ propositum explicandi.*
Ex Commentariis in Johannem.	*Can.* 11. *cau.* 1. *qu.* 3. *consonat cum editis Bedæ codicibus.* *Can.* 6. *cau.* 3. *qu.* 7. *consonat cum editis Bedæ codicibus.* *Can.* 6. *de pœn. dist.* 2. *ex integris Bedæ codicibus supplendus.* *Can.* 51. *de cons. dist.* 4. *consonat cum editis Bedæ codicibus.* *Can.* 24. *cau.* 24. *qu.* 1. *ex integris Bedæ codicibus emendandus.* *Can.* 9. *cau.* 9. *qu.* 3. *non congruit proposito Gratiani.*

Ex

Ex Commentariis in Actus Apostolorum.	*Can.* 4. *cau.* 26. *qu.* 2. *ex integris Bedæ codicibus supplendus.*
Ex Commentariis in Epistolam Petri.	*Can.* 31. *cau.* 2. *qu.* 7. *ex editis Bedæ codicibus emendandus.*
Ex Libro de temporibus.	*Can.* 9. *dist.* 16. *referendus potius ad librum de sex mundi ætatibus.*
Ex Oratione in Natali S. Johannis.	*Can.* 6. *cau.* 22. *qu.* 4. *Can.* 7. *cau.* 22. *qu.* 4. — *simul jungendi.*
Ex Pœnitentiali.	*Can.* 28. *de cons. dist.* 2. *dubiæ fidei, atque auctoritatis.*

Beda, quem venerabilis agnomento vulgo appellant, celebratissimus apud Anglosaxones fuit, apud quos natus est, vixitque, Monachus primum, deinde Presbyter æquali tum doctrinæ, tum sanctitatis fama præclarus initio octavi sæculi. Et quidem talis ejus eruditio emicuit, ut non tantum divinorum eloquiorum, quorum meditationi se diligentissime addixerat, gravissimus interpres viris Ecclesiasticis habitus fuerit, ac dogmatum Christianorum peritus assertor, verum etiam humaniorum literarum ingenuus cultor, quemadmodum civilis rerum suarum, suæque gentis historia ab ipso elucubrata, ceteraque ejus opera tum ad Poæsim, tum ad Astronomiam, Chronographiam, ac Cosmographiam pertinentia manifeste demonstrant. Ejus existimationi adaugendæ plurimum contulit illorum temporum ratio, quibus Europeis universis bellorum præsertim injuria turbatis, ille unus vix erat, qui politioribus studiis operam daret, eademque studia exerceret. Præstant inter ipsius opera Commentaria in Sacram Scripturam, in omnes fere libros edita, quæ venusta admodum reddidit propter insertas veterum Patrum sententias, unde singula solidius confirmaret, ac nitidius illustraret; secutus autem fuit præ ceteris Augustinum, cujus monumenta cum laude nominis frequentissime recensuit; quamobrem factum est, ut recentiores collectores in Bedæ Commentaria incidentes sæpe, ac sæpius Augustinum pro Beda commemorarent, ex quo non semel errata in Gratiani codicem irrepserunt.

De Commentariis in Libros Regum.

Duplicis generis Commentaria edidit Beda in Libros Regum. In prioribus juxta naturalem historiæ fidem singula expendit: in posterioribus omnia fere ad symbola & figuras spirituales exegit, indulgens allegoricæ interpretationi; quæ propterea inscribuntur: Bedæ expositiones Allegoricæ in Samuelem. Ex his Commentariis depromtus est canon 8. dist. 37., cujus verba cum editis auctoris exemplaribus penitus consonant, idest cum cap. 7. libri 2., optima sane sententia, qua *Can. 8. dist. 37.*

Clerici

Clerici ad sæcularium literarum studia suscipienda ita monentur, non quidem ut in iis delicium suum constituant, laboremque omnem impendant, sed ut ex iis planiorem viam struant ad rerum divinarum Ecclesiasticarumque notitiam, cum ista ab illis in pluribus negotiis adjuvari plurimum possint.

De Commentariis in Esdram.

Can. 65. de conf. dist. 4. Non dissimili ratione interpretatus fuit Beda Historiam Esdræ, in qua explicanda cap. 9. libri 2. ea descripsit, quæ legimus in can. 65. de cons. dist. 4. Ibidem expendebat ea, quæ in sacrificiis Deo offerenda essent a Christiano populo, atque inter cetera ajebat, offerendum esse *sal absque mensura*, & nomine salis intelligendam esse sapientiam, qua maximę ornatus ad divinum altare non solus Sacerdos accedere deberet, sed etiam populus Sacerdoti offerenti precibus, & voluntate consentiens. Olim in Gratiani codicibus canon referebatur ad Commentaria Bedæ in libros Regum. Emendata fuit inscriptio opera Correctorum Romanorum.

De Commentariis in Matthæum, & in Marcum.

Can. 24. cau. 8. qu. 1. & Can. 27. cau. 24. qu. 1. Ex Commentariis Bedæ in Matthæi Evangelium duo extant monumenta, nimirum canon 24. cau. 8. qu. 1., & canon 27. cau. 24. qu. 1. Est quidquam singulare, quod in utroque adnotemus. Nimirum invicem illi cohærent in homilia Bedæ de S. Petro Apostolo inter æstivales de Sanctis ad expositionem Evangelii Matthæi cap. 16., ubi traditur, Apostolum Petrum post fidei professionem claves regni cœlestis a Christo Domino accepisse. In id verba faciens Beda, ait inter cetera: *Ideo Beatus Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, specialiter claves Regni Cælorum, & Principatum Judiciariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ab unitate fidei* (hic est canon 27.), *vel societatis Petri Apostoli quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possunt Regni Cælestis ingredi. Unde & nos necesse est tota intentione, fratres charissimi, & fidei, quam docuit, Sacramenta discere, & congruentia fidei opera demonstrare. Necesse est, omni vigilantia multiplices, subtilesque portarum inferi cavere insidias, quatenus juxta Psalmistæ vocem de his adjuvante Domino eripi, atque ad annunciandas ejus laudes portas filiæ Sion, hoc est gaudia supernæ civitatis mereamur intrare. Nec sufficere nobis* (hic est canon 24.) *ad salutem arbitremur, si turbis negligentium, vel quorumlibet indoctorum fide, vel actibus adæquemur, quibus sacris literis unica est credendi pariter, & vivendi regula præscripta.* Juvat profecto ita junxisse Gratiani fragmenta, atque ex Bedæ codicibus integra edidisse; Siquidem apud Gratianum invicem abcisa, in aliam forte sententiam cum Gratiano ipso quemquam trahere possent. Quidquod enim Gratianus in can. 24. ita Bedæ sententiam explicavit, quasi ad solos Episcopos pertinere videatur, quando ea generalis est, & unumquemque hominem ad sequendam fidei unitatem, quam professus est Petrus Apostolus, hortari videtur? Quidquod ex can. 27. voluit Gratianus demonstrare, in hæresim lapsos nullo modo posse

posse aliquos *officio privare*, *vel sententia notare*, quando tamen non eo pertinet Bedæ locus, ajentis tantum, neminem posse æternæ vitæ participem fieri, nisi qui in fidei unitate consistat.

Nihil occurrit singulare animadversione dignum ad canonem 83. cau. 11. qu. 3. Integer ille legitur in Commentariis in Evangelium Marci ad caput 14. *Can. 83. cau. 11. qu. 3.*

De Commentariis in Lucam.

Moralis fuit interpretandi ratio Evangelii Lucæ, ubi sese commoda ferret occasio, apud Bedam. Ex iis Commentariis depromtus in primis est canon 2. dist. 31. ad interpretationem capitis 1., in quo cum legatur, Zachariam Sacerdotem, & Elizabeth filium Johannem suscepisse, occasionem arripuit auctor, unde novæ legis Sacerdotum & Sacerdotum veteris legis discrimina traderet, præcipue in eo, quod lex continentiæ esset Sacerdotibus novæ legis indicta, ita scribens: *Quia enim tunc Sacerdotalis ex stirpe Aaron successio quærebatur, necessario tempus substituendæ soboli procurabatur; at quia nunc non carnalis successio, sed perfectio spiritalis inquiritur, consequenter Sacerdotibus, ut semper altari queant adsistere, semper ab uxoribus continendum, semperque castitas observanda præcipitur.* *Can. 2. dist. 31.*

Canones 5. & 6. de pœn. dist. 4. depromti sunt ex cap. 11. eorundem Commentariorum, ubi exponitur, dæmonem a Deo fuisse ejectum de homine, qui tamen dæmon requiem non inveniens, dixisse perhibetur: *Revertar in domum meam, unde exivi.* Hæc verba explicans Beda scripsit, valde esse timenda, cum significent, aliquando contingere, ut in vitia, quibus nos divina favente gratia purgati sumus, denuo incidamus. Huc pertinet canon 5., cujus verba cum vulgatis Bedæ exemplaribus penitus consonant. Post quæ paucis interjectis ita prosequitur auctor juxta Evangelicam parabolam: *Et tunc vadit* (dæmon), *& assumit septem alios spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi: Per septem malos spiritus universa vitia designat. Quemcumque enim post baptisma sive pravitas hæretica, seu mundana cupiditas arripuerit, mox omnium prosternet in ima vitiorum.* Hæc si bene, & juxta Bedæ propositum considerentur, statim intelligetur, non posse ullo modo Gratiani sententiæ convenire, qui ex iis erat demonstraturus, peccata semel dimissa revivifcere quodammodo posse, ubi quis aliis se iterum criminibus inquinaverit. *Can. 5. & 6. de pen. dist. 4.*

De Commentariis in Johannem.

Plura sunt, & diversa Bedæ in Johannem Commentaria, quorum aliis Evangelium, aliis Epistolas, aliis Apocalypsim est interpretatus. Ad Commentaria in Evangelium Johannis pertinet in primis can. 11. cau. 1. qu. 3., cujus verba penitus consonant cum editis Bedæ codicibus. Expendebatur autem ibi caput 2. Evangelii de Christo Domino ejiciente de templo negotiatores, & columbarum venditores. *Can. 11. cau. 1. qu. 3.*

Consonat præterea cum vulgatis Bedæ codicibus canon 6. cau. 3. qu. 7., ad interpretationem capitis 8. Evangelii, ubi exhibetur judicium Christi de adultera muliere. *Can. 6. cau. 3. qu. 7.*

Can. 6. de pœn. dist. 2. Verba canonis 6. de pœn. dist. 2. pertinent ad interpretationem capitis 1. Evangelii, ubi traditur, Spiritum Sanctum super Christum Dominum descendisse, atque cum Spiritus idem Sanctus aliis in scripturæ locis dicatur super viros plures electos descendisse, inquirebat Beda, quale esset inter varios divini Spiritus descensus discrimen, ita scribens: *Quærendum est interea, quomodo speciale Filium Dei agnoscendi signum fuerit, quod super eum descenderit, & manserit Spiritus; cum etiam discipulis ipse promittat eum, dicens: Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis: & paullo post, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Si enim apud Servos Dei electos manet, & in illis erit Spiritus, quid magni est Filio Dei, quod in ipso manere Spiritus adstruatur? Notandum ergo, quod semper in Domino manserit Spiritus Sanctus, in Sanctis autem hominibus, quamdiu mortale corpus gestaverint, partim maneat in æternum, partim rediturus recedat. Manet quippe apud eos, ut bonis insistant actibus, voluntariam paupertatem diligant, mansuetudinem sequantur, pro æternorum desiderio lugeant, esuriant, & sitiant justitiam, misericordiam, munditiam cordis, & tranquillitatem pacis amplectantur; sed & pro observatione justitiæ persecutionem pati non vereantur, eleemosynis, orationibus, jejuniis, ceterisque fructibus Spiritus insistere desiderent. Recedit autem ad tempus, ne semper infirmos curandi, mortuos suscitandi, dæmones ejiciendi, vel etiam prophetandi possint habere virtutem. Manet semper, ut mirabiliter ipsi vivant. Venit ad tempus, ut etiam aliis per miraculorum signa, quales sint intus, effulgeant.* Ex his & supplendus erit Gratianeus canon, & emendandus.

Can. 51. de conf. dist. 4. Ad interpretationem capitis 3. ejusdem Evangelii pertinet canon 51. de cons. dist. 4., cujus verba penitus consonant cum editis Bedæ codicibus.

Can. 24. cau. 24. qu. 1. Canon 24. cau. 24. qu. 1. exhibet verba Bedæ interpretantis epistolam 2. Johannis ad illud: *Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet. Qui permanet in doctrina, hic & Patrem, & Filium habet.* Ita autem Beda: *Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina, hic & Patrem, & Filium habet. Nota verborum distantiam, & fidei complectere veritatem, non permanentem in doctrina Christi Deum non habere, permanentem autem in doctrina ejus Filium, & Patrem dicit habere, ut ostendat, Patrem, & Filium unum esse Deum verum, & coarguat eos mendacii, qui Filium vel non esse Deum, vel posteriorem, aut minorem Patre asseverant. Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert &c.* Reliqua non persequor, quum integra apud Gratianum exhibeantur.

Can. 9. cau. 9. qu. 3. Canon 9. cau. 9. qu. 3. laudatur quasi depromtus ex Commentariis Bedæ in Apocalypsim Johannis. Romani Correctores jam observaverunt, inveniri potius in Glossa ordinaria, ex qua adscriptus fuit Bedæ, quod in eadem Glossa sæpe Bedæ monumenta recenseantur; una etiam descripserunt integra verba, qualia ab auctore Glossæ edita fuerunt. Ut vero illud percipiatur, animadvertere oportet, supponi ibidem, quod dicitur in cap. 1. & 2. Apocalypsis, Angelum adparuisse Johanni, monentem, ut scriberet Angelo Ephesi, sive, ut interpretantur, Ephesino Episcopo, ut charitatem, quam reliquit, rursum adipisceretur, suoque animarum gregi melius, utiliusque consuleret. Quæ ita Glossographus interpretatur, quasi Johannes Apostolus non potuisset ipse per se subditos Ephesini Episcopi, eodem Ephesino Episcopo non præmonito redarguere. Id meo judicio non satis convenit sacro textui, cum in eo non de subditis corrigendis agatur, sed potius de excitanda charitate in Ephesino Episcopo, quæ extincta propemodum videbatur. Deinde non ibidem monetur

netur Johannes, ne populum Ephesinum coerceat, sed tantum jubetur, ut Ephesinum Episcopum corripiat. Quod cum ita sit, non video, quomodo canon ille accommodari queat proposito Gratiani, inde demonstraturi, Metropolitanos non posse suæ Provinciæ subditos omnes corrigere suffraganeis Episcopis inconsultis.

De Commentariis in Actus Apostolorum.

Cum Actus Apostolorum Beda interpretaretur, singularia quædam tradidit ad caput 1., ubi proponitur electio facta Apostoli in locum perditi Judæ proditoris. Duos propositos fuisse narrat Sacer auctor, Matthiam, & Barsabam, & sortem fuisse diremtam, unde Matthias divino judicio designatus scribitur. Ad illa verba, *& dederunt sortes eis*, inquirebat Beda, num Christiani in electione Sacrorum Administrorum sortibus uti possent ad Apostolorum exemplum; & tandem concludit: *Non exemplo Matthiæ, vel quod Jonas Propheta sorte deprehensus sit, indifferenter sortibus est credendum, cum privilegia singulorum, ut Hieronymus ait, communem legem facere omnino non possint. Nam ibi* (idest in sortibus Jonæ), *& Gentiles viri tempestate coacti auctorem periculi sorte quærebant, & hic* (idest in specie electionis Apostolicæ) *Matthias sorte eligitur, ne Apostoli electio a mandato discrepare legis veteris videretur, ubi Summus Sacerdos sorte quæri jubebatur, sicut de Zacharia dicitur: secundum consuetudinem Sacerdotii sorte exiit, ut incensum poneret. Qui iccirco, ut reor, tunc sorte legebatur, ut typo figuraretur, verum semper quærendum fuisse Sacerdotem, donec veniret, cui repositum erat, qui non in hostiarum cruore, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta æterna redemtione inventa. Cujus hostia tempore Paschæ immolata, sed die Pentecostes Spiritu S. in igne apparente vera consumta est. Veteris enim erat consuetudinis acceptas Deo victimas cælesti igne consumi. Donec ergo veritas compleretur, figuram licuit exerceri. Inde est, quod Matthias, qui ante Pentecostem ordinatur, sorte quæritur; septem vero Diaconi postea nequaquam sortis agitatione, sed discipulorum tantum electione, Apostolorum vero oratione, & manus impositione sunt ordinati. Quod siqui necessitate aliqua compulsi Deum putant sortibus exemplo Apostolorum esse consulendum, videant hoc ipsos Apostolos nonnisi collecto fratrum cœtu, & precibus ad Deum fusis egisse*. Ex his supplendus erit canon 4. cau. 26. qu. 2, in quo sane adparet ingeniosa de Apostolorum sortibus expositio, & Ecclesiasticæ disciplinæ sortes prohibentis cum sacrorum eloquiorum exemplis laude digna conciliatio, quæ ceteroquin aliis Scripturæ Divinæ interpretibus difficilis, atque ardua visa est. Quoties vero conferantur verba canonis 4. cum canone 2. eadem caussa, & quæstione, adparebit illico, Bedam secutum fuisse sententiam Hieronymi, de more scilicet suo, qui in interpretandis divinis literis, ad veterum Patrum dicta optimo plane consilio respiciebat.

Can. 4. cau. 26. qu. 2.

De Commentariis in epistolam Petri.

Ex Commentariis Bedæ in epistolam Petri secundam depromtus est canon 31. cau. 2. qu. 7., cujus lectio ut consonet cum vulgatis Bedæ codicibus etiam post Romanam Correctionem, pro illis verbis *probibuit Prophetæ insipientiam* ... *detestetur* ...

Can. 31. cau. 2. qu. 7.

testetur ... redarguat ... merito redarguantur ... in tribulatione interpretatur, neque enim alia major caussa ... pecuniæ, vel desiderio rerum temporalium ... suos mergunt auditores &c., ista erunt substituenda: *probavit Prophetæ insipientiam ... detestentur ... redarguant .... merito lacerentur ... in tribulatione dicitur, neque enim alia magis caussa ... pecuniæ, vel desideriorum temporalium ... suos mittunt auditores &c.*

De Libro de Temporibus.

Can. 9. dist. 16. Et Divinæ, & Ecclesiasticæ historiæ peritiam quammaximam exhibuit Beda in duobus libellis, quorum primum inscripsit *de temporibus*, alterum *de sex mundi ætatibus*, qui sane tituli satis per se demonstrant, quænam fuerint librorum argumenta. Unum pro altero laudavit Gratianus in can. 9. dist. 16., quem depromtum affirmavit ex libro de temporibus, cum potius referendus fuisset ad librum de sex mundi ætatibus. Itaque ad annum mundi 4639. commemorat Beda factam unionem Græcorum, & Latinorum, quæ jamdiu olim exoptata fuerat, ita scribens: *Tantaque gratia legatos Catholicæ pacis comitata est, ut Johannes Portuensis Episcopus, qui erat unus ex ipsis, Dominica octavarum Paschæ missas publice in Ecclesia S. Sophiæ coram Principe, & Patriarcha latine celebraret. Hæc est sexta Synodus universalis Constantinopoli celebrata, & Græco sermone conscripta &c.* Sequuntur hinc verba Gratianei canonis: ibi nimirum Beda occasione memoratæ initæ inter Græcos Latinosque concordiæ generalium etiam præcedentium Conciliorum seriem ex ordine texuit.

De Oratione in Natali S. Johannis.

Can. 6. & 7. cau. 22. qu. 4. Canones 6. & 7. cau. 22. qu. 4. leguntur apud Bedam in homilia recitata in festo Decollationis S. Johannis Præcursoris; exponens enim Venerabilis Presbyter impium Herodis Regis jusjurandum, impiamque jurisjurandi executionem, occasionem arripuit monendi populum, ut siquæ incautius aliquando juraverit, se non arbitretur adstringi. Uterque canon jungendus una erit; siquidem post verba illa postrema canonis 6. *contraxisse doluit*, ista sequuntur apud Bedam: *Juravit Herodes dare saltatrici quodcumque postulasset ab eo, & ne perjurus diceretur a convivis, ipsum convivium sanguine polluit, dum Prophetæ mortem saltationis præmium fecit, non solum in jurando, &c.*, quemadmodum in can. 7.

De Pœnitentiali Libro.

Can. 28. de consf. dist. 2. In præcedenti capite de Theodoro Cantuariensi nonnulla generaliter tradidi de vetustis Pœnitentialium libris, & illorum auctoritate. Vulgo traditur, & Pœnitentialem librum editum a Beda fuisse: Sed multi ex eruditis viris id in dubitationem adducunt, ea ratione, quia Beda ubi suos libellos commemorat singulos, de Pœnitentiali nullam faciat mentionem; nullam præterea faciat Trithemius in cathalogo librorum Bedæ. Qui Pœnitentialem librum Bedæ jure affingendum putant,

putant, non conveniunt inter se, sed alios alii producunt hujusmodi codices, & singuli suos germanum esse Bedæ Pœnitentiale prædicant. Non audeo ego in tanto eruditorum dissidio intercedere. Tantum posse fidenter dicere mihi persuadeo, ex vulgatis hujusmodi variis codicibus nullum posse firmum Ecclesiasticæ disciplinæ præsidium exhauriri. Ex Pœnitentiali Bedæ depromtus a Gratiano dicitur canon 28. de conf. dist. 2., ad quem jam Romani Correctores adnotaverunt, inter Bedæ librum, & collectorum editiones nonnihil varietatis intercedere, præsertim in dierum numero. Editus est apud Labbeum liber de remediis peccatorum tomo 8. Venetæ editionis pag. 359. sub nomine Bedæ: ibi autem in can. 12. hæc leguntur: *Si per ebrietatem, vel voracitatem evomuerit Eucharistiam, quadraginta dies pœniteat, Clericus, Monachus, Diaconus sexaginta, Presbyter septuaginta, Episcopus centum decem: si infirmitatis caussa, septem dies unusquisque: sine infirmitatis caussa, sacrificii die quatuor dies*. Recens sub nomine Bedæ Pœnitentialem librum evulgavit Mansius tomo 1. Supplementi Labbeani pag. 580., in quo inter cetera ita legitur: *Si per ebrietatem, & voracitatem evomerit Eucharistiam, 40. dies pœniteat, Clericus, Monachus, vel Diaconus 40., Presbyter 70., Episcopus 90., si infirmitatis caussa, septem diebus. Unusquisque sine infirmitatis caussa sacrificii, septem diebus, quidam psalterium, quidam bis psalterium*. Etiam inter hoc Pœnitentialis exemplar, & Gratianeum canonem extat non leve discrimen.

CAPUT XXXII.

De Petro Nicomediensi.

Petro Episcopo Nicomediæ subjectus canon tribuitur.

(*Can. 6. dist. 16. referendus ad acta Synodi Nicænæ II.*

DUO memorantur in veteribus Ecclesiasticis monumentis ejus nominis Nicomedienses Episcopi. Primus claruit circa annum 680. Is fuit in suspicionem Monothelitarum hæreseos aliquando adductus, verum in Concilio Constantinopolitano III. & professione fidei, & libellis datis & se & fidem suam omnino purgavit. Alter claruit sub finem octavi sæculi, & præsens adfuit in Concilio Nicæno II. generali anni 787. Ad hunc pertinet canon 6. dist. 16., ita tamen ut in eo exhibeantur potius gesta Concilii Nicæni II., quam quidquam singulare ejusdem Nicomediensis Episcopi. Jam alias animadvertendum fuit, nimirum in parte 2. cap. 71. ad canonem 5. dist. 16., Antistites Nicæni Concilii Sacrarum Imaginum Patronos usos fuisse ad rem suam canone 82. Concilii Trullani, quo Divinarum Imaginum disciplina recepta fuisse ab Ecclesia demonstrabatur. Eum canonem legit in actione 4. Elias Presbyter, quem deinde Tarasius Constantinopolitanus Patriarcha professus est lectum fuisse *ex principali charta, in qua subscripserant Sancti Patres*. Post hæc ita legitur ibidem. *Petrus Sanctissimus Episcopus Nicomediæ dixit: & alium codicem habeo, qui continet easdem regulas sacræ sextæ Synodi; quo accepto Niceta reverendissimus Diaconus, & Notarius legit eundem*

eundem canonem. Tarasius Sanctissimus Patriarcha dixit: quidam ignoratione languentes in hos canones scandalizantur, asserentes: putas sextæ Synodi sunt? Cognoscant autem, qui hujusmodi sunt, quod sancta & magna sexta Synodus sub Constantino fuerit celebrata contra illos, qui unam dicebant operationem, & voluntatem in Christo, in qua hæreticis anathematizatis, & orthodoxa explanata fide, domum reversi sunt quartodecimo anno Constantini. Ergo post quatuor, sive quinque annos iidem ipsi Patres convenientes sub Justiniano Filio Constantini præsignatos canones exposuerunt, & nemo dubitet de illis. Illi enim, qui subscripserunt sub Constantino, ipsi & sub Justiniano præsenti chartæ subscripserunt, ita ut hoc manifestum sit ex eorum propriæ manus scripturæ immutabili similitudine. Oportebat enim eos, qui Synodum universalem præsentaverant, etiam canones Ecclesiasticos exponere. Deinde in actione 6. ejusdem Synodi Nicænæ iterum de Trullana Synodo sermo recurrit, ibi: *Sancta vero sexta, & universalis Synodus cum promulgasset definitionem suam contra eos, qui unam voluntatem prædicant in Christo Deo nostro, & Constantinus, qui tunc imperabat, & præceptione sua per beneplacitum Dei hanc congregaverat, vita post modicum excessisset, Justinianusque filius ejus imperium obtinuisset; iidem ipsi, qui in ea fuerant congregati, rursus nutu divino unanimiter convenientes post quatuor, vel quinque annos regulas ediderunt pro correctione Ecclesiasticorum negotiorum, usque ad duas & centum. In quibus canonibus etiam de imaginibus in 82. regula exposuerunt &c.* Non hic repetenda sunt, quæ spectant ad auctoritatem canonum Trullani Concilii, ad quos sane ista pertinent, item ad mentem Tarasii Constantinopolitani, cujus sententia in hoc canone magna in parte describitur, ac demum ad scopum Nicænorum Antistitum; de his enim omnibus jam satis agendum fuit in parte 1. cap. 41. & 43., item in parte 2. cap. 71.

C A P U T XXXIII.

De Albino, seu Alcuino.

Modo sub Albini, modo sub Alcuini nomine inscripsit Gratianus ejusdem scriptoris Flacci Albini Alcuini monumenta, nimirum

{ *Can. 12. dist. 45. videtur potius Eligii Noviomensis.*
{ *Can. 10. cau. 23. qu. 8. ad Alcuini opera exigendus.*

Floruit Flaccus Albinus Alcuinus sub finem octavi sæculi ex Anglia oriundus, qua in Patria institutores sortitus est viros illustres, Bedam, & Egbertum Eboracensem. Exinde advocatus in Galliam Carolo Magno Imperatori charissimus fuit, a quo & muneribus auctus est, & in honore maximo semper habitus. Monasticæ vitæ studiosissimus fuit, quam & ipse coluit & aliis colendi auctor extitit, literarum & bonarum artium magisterio præclarus, æque ac pietate & morum integritate laudabilis. Extant inter cetera ejus opera plures epistolæ, quas con-

congessit Jacobus Basnagius, una etiam animadversionibus explicavit. Canon 12. dist. 45. consonat in parte cum Alcuini sententia, qualis habetur in ejus epistola ad Eanbaldum Archiepiscopum, quam ex vetere MS. codice edidit Fontanini in Appendice ad vindicias antiquorum diplomatum pag. 266., quamque refert Basnagius memoratus. Ait ibidem Alcuinus: *Duplex fiat eleemosyna tua, una in salvandis animabus, altera juvandis corporibus egentium.* Ceterum ego verosimilius arbitror, vitiatos esse codices aut Gratiani, aut illius, qui Gratiano in describendo canone auctor extitit, ita, ut pro nomine Albini legendum sit nomen Eligii, neque enim difficile est percipere, quomodo pro isto nomen illud emerserit in codices ob quamdam dictionis similitudinem. Laudo Eligium Noviomensem Episcopum septimi sæculi scriptorem, qui in homilia 11. in Cœna Domini, quæ habetur in Bibliotheca Patrum tom. 12. ita scribebat: *Non solum ergo, qui dat esurienti cibum, verum etiam qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat, & qui emendat verbo eum, in quem potestas ei datur, vel coercet aliqua disciplina.* Quæ sane quoties cum Gratianeo canone conferantur, vix verbo tenus diversa videbuntur. Can. 12. dist. 45.

Ad canonem 10. cau. 23. qu. 8. Romani Correctores ita animadverterunt: *Quod his refertur ex Alcuino, habetur in vita & gestis Caroli Magni per Eginardum scriptis, in quo libro, & apud Ivonem pro voce* hortatu *legitur* rogatu. Itaque Gratianus ab Ivone fragmentum decerpsit, qui in parte 10. Decreti cap. 91. hanc adposuit inscriptionem: *Quod Carolus Rex adversus Longobardos rogatu Hadriani Papæ bellum suscepit: ex gestis Caroli Magni juxta Alcuinum.* Deinde ita caput exaravit: *Rogatu, & precibus Hadriani Papæ Romanæ Urbis Episcopi exoratus Carolus Rex bellum contra Longobardos suscepit, quod prius quidem & a Papa Stephano ejus Patre supplicante* (legunt aliqui *ab ejus Patre Papa Stephano supplicante*) *cum magna difficultate susceptum est.* Hinc facile liquet, Gratianum hac in parte secutum omnino fuisse fidem Ivonis, atque Alcuinum laudavisse, non quod crederet Alcuinum fragmenti esse illius auctorem, sed quod crederet, fragmentum illud ex Alcuini sententia concinnatum fuisse juxta inscriptionem Ivonis *Ex gestis Caroli Magni juxta Alcuinum.* Ego ut rem in apertiore lumine collocem, quoad fieri per tempora potest, conjicio Ivonem ea descripsisse ex eo codice, quem evulgavit Nicolaus Fucquetius Regius in Parisiensi Senatu Procurator in sua Bibliotheca MSS. librorum tomo 2., in quo res Aquitanicas, præsertim Bituricenses collegit. In calce tomi 2. retulit miscellanea quædam opuscula rerum Aquitanicarum, atque inter cetera edidit codicem quendam anonymum, sed pervetustum sumtum ex Bibliotheca S. Martini Mascianensis, in quo describuntur annuatim Francorum monumenta ab anno 726. ad annum 796. Hic sane codex videtur esse opus Alcuini, quod non solum suspicari licet ex eo, quod tunc temporis floreret Alcuinus rerum Francicarum peritissimus, sed etiam conjicere ex eo, quod in fine codicis MS. descripta sint hæc verba alia manu, seu alio charactere, licet pariter antiquo: *Obiit Alcuinus 14. Kal. Julii feria 1. Pentecostes inlucente die luna 6., anno Incarnationis Domini 804. indictione 12. anno 36. Regnante Domino Carolo, accidente paralysis 8. idus Maji feria 5. ad vesperum post solis occasum luna 25.* Quorsum enim in fine codicis tam accurata mortis Alcuini descriptio, quando in toto codice de Alcuino ne verbum quidem fit, nulla præterea Alcuini inscriptio in principio libri, nisi Alcuinus tum creditus fuisset libri auctor? Ad hanc rem ita scribitur in eo libro ad annum 753. *Pipinus Rex in Saxonia . . . & Papa* Can. 10. cau. 23. qu. 8.

venit

venit ab urbe Roma, & Carolomannus post eum, & filii ejus tonsi sunt. Ad annum 754. *Rex Pipinus abiit in Longobardiam, & Papa reversus est Romam.* Ad annum 773. *Dominus Carolus perrexit Italiam, & concitato bello fugit Desiderius Rex Longobardorum, & retrusus est Papia, & Dominus Rex Carolus obsedit eam dominans Italiæ.* Ad annum 774. *Tradita est Papia Francis . . . Et Carolus lætus S. Petro reddidit Civitates, quas debuit.* Hæc ea sunt, ex quibus puto, Ivonem, & subinde Gratianum quasi ex historia Alcuini concinnavisse canonem 10., cum enim legisset Ivo, Regem Pipinum, antequam in Longobardiam pugnaturus ivisset, collocutum fuisse cum Pontifice Maximo, item Carolum Magnum Pipini successorem post Longobardicum bellum restituisse Pontifici Maximo, quas debuit Civitates, auguratus fuit, suasione, vel hortatu Pontificis Maximi bellum adversus Longobardos fuisse commissum. Ceterum nisi certiora, & magis perspicua Alcuini monumenta in medium proferantur, Gratianei canonis auctoritas in incerto admodum hærere videbitur. His adjici potest fragmentum libelli, in quo vita describitur Hadriani I., auctore Monacho Nonantulensi Anonymo, editi apud Mabillonium in parte 2. tomi 1. Musæi Italici, ubi ita legitur pag. 39. de Hadriano Papa: *Hic etiam sedem Apostolicam strenuissime gubernare, & ad proprium statum reducere studuit. Eo siquidem tempore Desiderius regnum Longobardorum tenebat, & Romanæ Ecclesiæ castra, & prædia more Antecessorum suorum nimis vastabat. Quapropter Papa prædictus commotus Carolum Francorum Regem, sicut in gestis ipsius Caroli legitur, contra Desiderium in Italiam invitavit. Qui etiam Carolus non prius destitit, donec Desiderium bellis fatigatum perpetuo exilio damnaret, & filium ejus Italia pelleret, resque direptas Hadriano Papæ restitueret, & filium suum Pipinum Italiæ præficeret.* Profecto hæc etiam plurimum cum Gratianeo monumento conveniunt.

CAPUT XXXIV.

De Haymone.

Quod sub Haymonis nomine referatur apud Gratianum, hunc locum dedit subjecto canoni.

(*Can. 39. cau. 23. qu. 5. potius tribuendus Remigio Autissiodorensi.*

Discipulus Alcuini nuper laudati, & Rhabano Mauro charissimus fuit Haymo, sive ut alii scribunt, Aimo, qui medio sæculo 9. floruit, primum monasteriis Præfectus, deinde Episcopus Halberstadiensis. Eidem tributa aliquando fuerunt Commentaria quædam in epistolam Paulli ad Romanos, ex quibus depromtus est canon 39. cau. 23. qu. 5. Verum recentiores eruditi illa ab Haymone abjudicaverunt, præsertim Villalpandus, qui in Bibliotheca Patrum eadem vendicat Remigio Rhemensi Episcopo quinti sæculi auctori Clarissimo, quod Remigii nomen superscriptum invenerit in Codice MS. vetusto, & anni 1067., qui existebat in monasterio S. Ceciliæ Regionis Transtyberniæ Romæ. Non defuerunt tamen e contrario Viri Clarissimi, qui opus illud adscribendum potius

voluerunt

voluerunt alteri Remigio, nimirum Autissiodorensi, qui floruit circa annum 880. monachus professione. Revera cum ibidem mentio fiat Gregorii Magni, Bedæ, & Saracenorum, isti potius, quam illi Remigio liber adserendus videtur. Cum capite 13., ubi verba Paulli ad Romanos 13. expenduntur de obedientia sublimioribus potestatibus debita, consonant verba Gratiani, dummodo ita legamus. *Sunt enim quædam enormia flagitia, quæ potius per mundi Judices, quam per Antistites, & Rectores Ecclesiarum vindicantur; sicut est, cum quis interficit Pontificem Apostolicum, Episcopum, Presbyterum, seu Diaconum. Hujusmodi reos Reges, & Principes mundi damnant. Ergo non sine caussa gladium portat, qui talia scelera dijudicat. Sunt etiam maxime constituti propter latrones, homicidas, raptores, ut & illos damnent, & alios suo timore compescere faciant.*

CAPUT XXXV.

De Rhabano.

Rhabani monumenta hæc sunt.

Ex Lib. de Institutione Clericorum.	*Can.* 54. *de cons. dist.* 4. *ex integris codicibus supplendus.*
	Can. 61. *de cons. dist.* 4. *Can.* 63. *de cons. dist.* 4. *Can.* 64. *de cons. dist.* 4. *Can.* 66. *de cons. dist.* 4. *Can.* 68. *de cons. dist.* 4. *Can.* 70. *de cons. dist.* 4. } *simul jungendi.*
	Can. 88. *de cons. dist.* 4. *consonat omnino cum integris exemplaribus.*
	Can. 91. *de cons. dist.* 4. *ex integris codicibus supplendus, atque emendandus.*
	Can. 95. *de cons. dist.* 4. *jungendus cum can.* 61. *& sequentibus ead. dist.*
	Can. 5. *de cons. dist.* 5. *ex integris codicibus emendandus.*
Ex Lib. de Pressuris Ecclesiasticis.	*Can.* 7. *dist.* 37. *neque apud Rhabanum, neque apud Attonem reperitur.*
	Can. 5. *cau.* 24. *qu.* 3. *Attoni Vercellensi potius tribuendus.*
Ex Lib. de Magorum præstigiis.	*Can.* 1. *cau.* 26. *qu.* 1. *jungendus cum can.* 1. *cau.* 26. *qu.* 3.
	Can. 1. *cau.* 26. *qu.* 3. *falso tributus Augustino.*
Ex epist. ad Heribaldum.	*Can.* 34. *dist.* 50. *ex integra epistola emendandus.*
Adjicitur	*Can.* 1. §. 1. *de pœn. dist.* 4. *emendandus ex Commentario Rhabani in Matthæum.*

QUidquid de gente Rhabani tradatur, quem alii Francum, alii Anglum origine esse scripserunt, certum sane est, apud Francos potissimum altum fuisse, educatumque, item apud eosdem doctrinam suam eximiam explicavisse. Fuit ipse Alcuini discipulus, Monachis præfuit in monasterio Fuldensi, ac tandem Moguntinum Episcopatum gessit, obiitque circa annum 856. Erat in rerum sacrarum studio assiduus, in Latina, Græca, & Hebraica lingua non parum eruditus; quod caussam dedit, cur eum monastici tæderet regiminis, & parum apud Monachos suos diligeretur. Id legebat Nicolaus Serarius in Codice MS. in lib. 4. rerum Monguntiacarum pag. 643., ibi: *Rhabanus anno 842. Fuldensi pulsus est Abbatia, fratribus monachis caussantibus ipsum studiosum, nimis intentum scripturæ, temporalia negligere*. Idipsum scribebat Trithemius in lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis de Rhabano ita: *Tandem offensus improbitate Monachorum suorum, qui eum dicebant nimium scripturis intentum temporalia negligere, agente id in eis Diabolo, displicentiam in eum ceperunt, scandalizati in eo, quo maxime debuerant ædificari. Dans igitur locum iræ,, nec cum ingratis ovibus diutius manere consentiens monasterium, & ejus habitatores deseruit*. Ex quo sane liquet, quanta fuerit in excolendis divinarum, & Ecclesiasticarum rerum studiis Rhabani diligentia, ac sollicitudo, unde non mediocri in honore ejus scripta habeantur.

De Libris de Institutione Clericorum.

Tres extant Rhabani libri, quibus titulus inscribitur de institutione Clericorum, missi ad Heistulphum Archiepiscopum, quemadmodum liquet ex epistola operi præposita. In primo libro agitur de Ecclesiasticis ordinibus, & vestibus Sacerdotum; item de Baptismo, de Chrismate, de Corpore, & Sanguine Domini, & de Officio Missæ secundum morem Ecclesiæ Romanæ universæ. In secundo de Officio Canonicarum Horarum, de jejuniis, de confessione, ac pœnitentia, de festivitatibus variis, de lectionibus, & Cantico Ecclesiastico, de Fide Catholica, & hæresibus; In tertio denique de ratione studiorum, in quæ Clerici mentem in-
Can. 54. de conf. dist. 4. tendant. Ad librum 1. cap. 25. referendus est canon 54. de conf. dist. 4. ibi: *Sed ante Baptismum, catechizandi debet in hominem pervenire officium, ut fidei primum catechumenus accipiat rudimentum. Nam in Evangelio secundum Matthæum legitur, quod post resurrectionem Domini Apostolis præceperit, ut in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti docerent, & baptizarent omnes gentes, idest, prius per fidem Dei illis insinuarent, & sic credentes in remissionem peccatorum baptizarent. Hoc est, quod secundum Marcum idem Dominus legitur præposuisse fidem Baptismatis, cum ita dixerit: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit; Qui vero non crediderit, condemnabitur; & Johanne teste, prius ipse Jesus cæci nati oculos luto ex sputo facto superlinivit, & sic ad aquas Siloe misit; quia prius debet Baptizandus fide Incarnationis Christi instrui, & sic ad Baptismum jam credulus admitti, ut sciat cujus gratiæ in eo est particeps, & cui jam debitor fiat deinceps.*

Can. 61. 63. 64. 66. 68. 70. & 95. de conf. dist. 4. Ad caput 27. ejusdem libri 1. referendi sunt canones 61. 63. 64. 66. 68. 70., & 95. de conf. dist. 4., ubi Rhabanus sacras suscipiendi Baptismatis ceremonias explicabat, ibi: *Catechizandi ordo hic est: Primum interrogatur Paganus &c.* Hic sequuntur integra ea, quæ leguntur in laudato canone 95. Pergit inde Rhabanus, tradens Catechumeno proponi Symbolum fidei, quod profiteatur, post quæ ita prosequitur:

prosequitur: *At postquam se per confessionem veræ fidei in alterius commendaverit dominium, & per abrenunciationem prioris possessoris se alienaverit servitio, exsufflatur ab eo sæva potestas, ut per pium Sacerdotis mysterium Spiritui Sancto cedat fugiens spiritus malignus*; (habentur ista in can. 61., sicut sequentia in can. 63.) *signaturque ipse homo signaculo Sanctæ Crucis tam in fronte, quam in corde, ut ipse Apostata Diabolus in vase suo pristino suæ interemtionis cognoscens signum, jam sibi deinceps sciat illud esse alienum. Exinde* (hic est canon 64.) *jam dicuntur super eum orationes, ut fiat Catechumenus. Tunc datur ei sal benedictum in os, ut per sal typicum, sapientiæ sale conditus fœtore careat iniquitatis, & nec a vermibus peccatorum ultra putrefiat, sed magis illæsus servetur ad majorem gratiam percipiendam. Dehinc* (hic est canon 66.) *iterum exorcizatur Diabolus, ut suam nequitiam agnoscens, & justum super se judicium timens recedat ab homine, nec jam contendat eum arte sua subvertere, ne Baptismum consequatur, sed magis honorem Deo Creatori suo exhibens reddat opus factori suo. Postea tanguntur* (hic est canon 68.) *ei nares, & aures cum saliva, & dicitur ei illud verbum Evangelicum, quod Jesus quando surdum, & mutum sanavit tangens cum sputo linguam ejus, & mittens digitos suos in auriculas ejus, dixit: Epheta, quod est, adaperire. Hoc enim Sacramentum hic agitur, ut per salivam typicam Sacerdotis, & tactum, sapientia, & virtus divina salutem ejusdem Catechumeni operetur, ut aperiantur ei nares ad accipiendum odorem notitiæ Dei; ut aperiantur illi & aures ad audiendum mandata Dei, sensuque intimo cordis reponendum. Deinde* (est hic canon 70.) *benedictione sacerdotali munitur, ut ad Sacrum Baptismum cum fide accepta custodiatur. Ungetur illius tunc pectus de oleo sanctificato cum invocatione Sanctæ Trinitatis, ut nullæ reliquiæ latentis inimici in eo resideant, sed in fide Sanctæ Trinitatis mens ejus confortetur. Ungetur & inter scapulas de eodem oleo, ut undique muniatur, & ad bona opera facienda per Dei gloriam roboretur.* Deinde in cap. 28. ait: *Post hæc igitur consecratur fons, & ad ipsum Baptismum Catechumenus accedit, & sic in nomine Sanctæ Trinitatis trina submersione baptizatur.*

Itaque in cap. 28. libri 1. explicat Rhabanus Baptismatis ceremonias, eas præsertim, quæ pertinent ad ritum trinæ immersionis, post quæ explicata ita ibidem prosequitur: *Postquam enim ascenderit baptizatus de fonte &c.* Quæ sequuntur eadem omnino sunt cum verbis canonis 88. de conf. dist. 4. *Can. 88. de conf. dist. 4.*

Ad caput 29. sequens referendus est canon 91. de conf. dist. 4., ubi pro verbis illis *repræsentandum ante*, legendum est, *ad præsentandum ante*. Post illa verba *resurgentis Ecclesiæ* hæc subjicienda sunt omissa a Gratiano: *Sicut ipse Dominus coram Discipulis transfiguratus est, ut dicitur: Resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta ejus facta sunt candida, sicut nix. Quo facto, splendorem, ut dictum est, resurgentis in futurum figuravit Ecclesiæ. Utuntur ergo albis vestibus, ut quorum primæ nativitatis infantia vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ generationis gloriæ præferat indumentum. Tegitur enim post sacram unctionem caput ejus mystico velamine, ut intelligat se diadematis regni, & sacerdotalis dignitatis portitorem.* Postrema verba, quæ Gratianus edidit, erunt ex modo descriptis emendanda. *Can. 91. de conf. dist. 4.*

Postquam Rhabanus in eodem cap. 29. subdidit baptizato conferri Sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum, progreditur in cap. 30. his verbis: *Novissime autem a Summo Sacerdote per impositionem manus paracletus traditur illi Spiritus Sanctus, ut roboretur &c.* Reliqua habentur in can. 5. de conf. dist. 5., ubi pro verbis illis *ut in priore unctione* legendum est *ut priori unctione*. *Can. 5. de conf. dist. 5.*

De Libro de Pressuris Ecclesiasticis.

Non Rhabani, sed Attonis Vercellensis Episcopi liber est, qui inscribitur de Pressuris Ecclesiasticis, editus apud Dacherium in tom. 1. Parisiensis editionis anni 1723. pag. 414. Vixit autem Atto medio sæculo 10. & Divino, & Ecclesiastico in jure valde peritus. In eo libello parte 1. totus est prudentissimus Antistes, ut objurget eos, qui sacerdotes de criminibus maligne accusant, atque inter cetera

Can. 5. cau. 24. qu. 3. numero plurima scribit: *Congruentius ergo eligimus nostram portare injuriam, quam aliis inferre calumniam, & ab aliis injuste pati, quam a nobis injuste defendi; non enim in perpetuum damnamur, cum injuste judicamur, dicente Psalmista: nec damnabis eum, cum judicabitur illi. Multi denique Sacerdotum culpam zelo Dei persequi se profitentur, sed dum indiscrete hoc agunt, sacrilegii facinus incurrunt, & dum præcipites quasi ad emendationem ruunt, ipsi quoque deterius multo magis cadunt.* Ad hæc exigendus erit canon 5. cau. 24. qu. 3. Rhabano tributus.

Can. 7. dist. 37. Neque in libro Attonis de Pressuris Ecclesiasticis, neque in libro Rhabani de Institutionibus Clericorum invenitur, quamquam sub hujusmodi nominibus a Gratiano laudetur canon 7. dist. 37. In vetere Codice MS. Panormiæ Regii Athenæi pag. 39. col. 2., ubi idem monumentum exhibetur, hæc adest inscriptio: *Rabanus de institutionibus Ecclesiasticis parte 2.*, additamentum vero factum est interlineare; siquidem supra illam vocem *institutionibus* adpositum est *pressuris* quasi caussa emendationis. Ex eo quidem colligitur, apud Collectores aliquot libros illos seu de Institutionibus, seu de Pressuris Ecclesiasticis promiscue aliquando fuisse usurpatos, & Rhabano propterea tributos. Interea tamen animadvertendum est, neutro in loco canonem legi: Tantum nonnulla sunt in libro 3. Rhabani de Institutionibus Clericorum cap. 2. 26. & sequentibus præcepta Christianis data, ut iis sæcularibus literis intendant, in quibus divinæ non adversantur institutiones. Forte evenire potuit, ut quisquam ad ejusdem libri marginalem oram adjecerit, quæ in Hieronymi libris de eodem Sancto Viro traduntur. Qua in re opportunum erit ad ea respicere, quæ superius exhibui, dum epistolam Hieronymi ad Eustochium explicabam pag. 212. & sequentibus.

De Libro de Magorum præstigiis.

Can. 1. cau. 26. qu. 3. & can. 1. cau. 26. qu. 1. Perperam sub Augustini nomine descriptus est apud Gratianum canon 1. cau. 26. qu. 3., cujus verba potius pertinent ad Rhabanum in libello, cui titulus est *de consanguineorum nuptiis, & de Magorum præstigiis, falsisque divinationibus*. Interrogatus Rhabanus fuerat, primum quænam esset servanda disciplina in finiendis consanguineorum gradibus caussa legitimi ineundi conjugii, deinde quid de iis sentiendum esset, qui magicis præstigiis vulgus fallere dicebantur. Ad posteriorem hanc tractationis partem pertinet laudatus canon 1., qui cum verbis Rhabani consonat, dummodo initio supponas, sermonem institutum fuisse a Rhabano de Hydromantia, qua arte dicebantur umbræ Dæmonum evocari in aquarum inspectione. De ea inquit ille: *Quod genus divinationis a Persis fertur allatum, Varro*

dicit,

dicit, divinationis quatuor esse genera &c., item dummodo pro illis Gratiani verbis *pyromantiam dicta autumat. Divini dicti sunt, quasi Deo pleni; divinitate enim plenos se esse simulant .... occurrentes ferunt. Iidem sunt & auspices ... quasi avium spicia ... voces & linguae ... speculentur dissimili, & diverso fato*, ista substituas: *pyromantiam dictam autumant. Divini dicti, quasi Deo pleni, divinitate enim plenos se esse assimilant .... occurrentes ferunt. Sunt etiam & auspices ... quasi avium aspicia ... voces, & linguas ... specularentur dissimili, & diverso fato*; dummodo demum post verba modo relata ista adjicias, quæ a Gratiano sub Isidori etiam nomine descripta fuerant in can. un. cau. 26. qu. 1. *Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis per quasdam, quas Sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum scientiæ inscriptione futura promittunt. Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quæcumque salierint, aliquid sibi exinde prosperum, seu triste significari prædicunt*. Hæc omnia Rhabanus deprompserat ex Hispalensi Isidoro in lib. 8. Originum cap. 9., ubi eadem fere verba leguntur, quamobrem jure optimo Gratianus sub Isidori nomine laudare potuit memoratum canonem unicum cau. 26. qu. 1.

De epistola ad Heribaldum.

Cum Rhabanus jam Moguntinus Archiepiscopus maximo in honore esset apud finitimarum Regionum Antistites, non dubitabant isti eum in gravioribus Ecclesiæ negotiis consulere. Ex his fuit Heribaldus Episcopus Autissiodorensis vir magni nominis, & qui primam dignitatem Palatinam apud Carolum Calvum Francorum Regem tenebat. Dubitatum eo tempore fuerat de Clericis ordinatis ab Ebbone Rhemensi Archiepiscopo, qui in Concilio apud Theodonisvillam celebrato anno 835. depositus fuerat ob perduellionem admissam adversus Ludovicum Regem; & quamquam restitutus deinde in sedem suam fuisset ab alia Synodo, gratia, & favore Lotharii Imperatoris, tamen Hincmarus Rhemensis eam restitutionem minime probavit, proindeque ejus acta tanquam ab iniquo Episcopalis sedis usurpatore edita non recepit. Heribaldus in his rerum adjunctis, quid sibi agendum esset, a Rhabano percontatus est, eaque occasione de aliis juris sacri capitibus Rhabanum interrogavit. Respondit data epistola Moguntiensis Antistes, in qua cum nonnulla adjecisset ad pœnitentiales canones pertinentia, non dubitaverunt recentiores quidam appellare epistolam illam *librum Pœnitentialem ex Canonicis Constitutionibus a Rhabano venerabili Archiepiscopo compendiose defloratum*, uti legitur in in editione Petri Stevartii. Ceterum liber Pœnitentialis Rhabani ab Epistola ista distinguitur, imo & ante epistolam editus fuerat. Multa sane in epistola adsuuntur, quæ non ad pœnitentes attinent, quod in pœnitentialibus non contingit; deinde Collectores plures illam non nomine Pœnitentialis, sed nomine epistolæ laudaverunt, quemadmodum apud Reginonem liquet in lib. 2. cap. 242., apud Ivonem in parte 6. Decreti, & apud Gratianum in can. 34. dist. 50. Non defuerunt, qui hanc epistolam improbaverunt, utpote in cujus cap. 33. videatur Rhabanus turpibus *Stercoranistarum* sententiis adhæsisse. Illustrem Virum ab hac nota purgavit Mabillonius in præfatione partis 2. sæculi 4. Benedictini, quem facile quisque consulere poterit. Edidit hanc epistolam Baluzius in appendice ad Reginonem,

Can. 34. dist. 50.

nonem, ex quo Gratianeum canonem emendandum rectissime censeo. Ita legitur in cap. 10. *De his ergo visum est vobis conscribi, qui sacros ordines habent, & ante, vel post ordinationem contaminatos in capitalibus criminibus se esse profitentur. In quibus, ut mihi videtur, hæc distantia debet esse, ut hi, qui deprehensi, vel capti fuerint publice in perjurio, furto, atque fornicatione, & ceteris hujusmodi criminibus, secundum sacrorum canonum instituta a gradu proprio deponantur; quia scandalum est populo Dei tales personas super se positas habere, quas ultra modum vitiosas esse constat. Nempe inde homines detrahunt Sacrificio Dei, sicut quondam filiis Heli precantibus fecisse leguntur, & rebelles hinc, atque contrarii existentes eorum pravis exemplis quotidie pejores fiunt. Qui autem de prædictis vitiis per occultam confessionem mala abs se absconse commissa coram oculis Dei* (adnotat Baluzius in vetere collectione canonum MS. in Bibliotheca Regia ita legi: *peccatis absconditæ a se admissis per occultam confessionem coram oculis Dei*) *præsente etiam Sacerdote, qui eis indicturus est pœnitentiam, confitentur, & semetipsos graviter deliquisse accusant* (iterum notat Baluzius in Codice MS. legi *deliquisse queruntur*) *si veraciter pœnituerint, & se per jejunia, & eleemosynas, vigiliasque, atque sacras orationes cum lacrymis purgare certaverint, his etiam gradu servato, spes veniæ de misericordia Dei promittenda est, qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire, neque vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat.*

De Canone 1. §. 1. de pœn. dist. 4.

Quod legitur sub Rhabani nomine in vers. *Tradidit* can. 1. de pœn. dist. 4., non exhibet ipsa Rhabani verba, sed explicat amplius sententiam, quæ habetur in ejusdem Commentariis in Evangelium Matthæi cap. 18. in fine. Postquam enim Vir eximius propositam Evangelicam parabolam servi, cui postquam plura a pio domino dimissa fuissent, indicta fuit sententia, ut tortoribus traderetur, mystice intelligendam voluit de populo Judæorum, cui plurima peccata dimiserat olim Deus, & quem deinde perpetuo voluit affligendum; statim prosecutus est cum Evangelista: *Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris*; & ait: *Ex quibus videlicet dictis constat, quod si hoc, quod in nos delinquitur, ex corde non dimittimus, & illud rursus a nobis exigitur, quod nobis jam per pœnitentiam dimissum fuisse gaudebamus.* Hæc sane verba potius consonare videntur cum can. 2. eadem dist. 4. de pœn., qui refertur ad dialogos Gregorii Magni. Ceterum facile conjicitur, Scriptores undecimi, aut duodecimi sæculi, apud quos vulgata erat quæstio, num peccata semel dimissa reviviscerent aliquando, memoratam Rhabani sententiam aliis descripsisse verbis, unde Gratiano errandi occasio præberetur.

CAPUT

CAPUT XXXVI.

De Hincmaro Rhemensi.

Præter ea, quæ sub nomine Hincmari Rhemensis habentur in can. 9. cau. 2. qu. 1., jam explicata in prima parte cap. 51., duo edidit Gratianus ejusdem auctoris monumenta.

Can. 16. cau. 2. qu. 5. ex integris Hincmari monumentis emendandus.
Can. 4. cau. 33. qu. 1. ad integram Hincmari epistolam exigendus.

MEdio nono sæculo floruit in Gallia Hincmarus post depositum Ebbonem perduellionis reum Rhemensis Archiepiscopus, acri ingenio præstans, & sacrorum canonum peritissimus. Ejus plurima extant opuscula, quorum maximam partem edidit Jacobus Sirmondus. Opus non est per varios ejus libellos expatiari, ubi duo tantum, & quidem brevia capitula apud Gratianum exhibentur. Primum est in can. 16. cau. 2. qu. 5. Habetur autem in capitulis, quæ Hincmarus misit anno 852. ad Presbyteros Parochiæ suæ tit. 2. cap. 23. & 24. his verbis: *Si autem mala fama ex verisimilitudine per Parochiam de Presbytero exierit, & accusatores, atque testes legales defuerint, ne infirmorum corda de mala fama Presbyteri percutiantur, & ne vituperetur ministerium nostrum, neve securiores Presbyteri existentes licentius in peccatum labantur secundum Decretum Gregorii Junioris fit jusjurandum in medio, & habeat malæ famæ Presbyter in Sacramento purgationis suæ eum testem, quem habebit & judicem. Et quoniam legimus in epistolis B. Gregorii, sæpe infamatum Sacerdotem in purgatione suæ famæ tantum jusjurandum præbuisse, & legalis, atque Apostolica, & Canonica auctoritas trium testium testimonium recipit ad condemnationem, non ab re videbitur, si recipiatur ad purgationem &c.* Eadem Hincmari verba descripta fuerunt in canone 9. Concilii Troslejani anni 909. sub Heriveo Rhemensi Archiepiscopo, ex quo colligitur diu Hincmari capitula in ea Provincia fuisse servata. Quando vero Gregorium Juniorem Hincmarus ibidem laudat, referendum illud est ad ea, quæ referuntur in can. 5. cau. 2. qu. 5., de quo suo loco agendum fuit. *Can. 16. cau. 2. qu. 5.*

Alterum monumentum extat in can. 4. cau. 33. qu. 1., quem exigere oportet ad epistolam Hincmari scriptam jussu, & auctoritate Synodi Tullensis II. apud Tusiacum Villam celebratæ anno 860. ad Rodulphum Bituricensem, & Frotarium Burdigalensem Metropolitanos Aquitaniæ. Vir quidam nobilis nomine Stephanus Regimundi Comitis filiam in Aquitania desponsaverat, nunquam vero adduci potuit, ut cum eadem matrimonium consummaret. Delata res fuit ad Concilium Episcoporum, item ad Ludovicum Pium Principem. Allegavit Stephanus, non teneri se, quod jam copulam habuisset cum consanguinea sponsæ. Instabat e contrario Regimundus sponsæ Pater, ut id argumentis probaretur. Dum controversia agitaretur, scripsit epistolam Hincmarus nonnulla tradens de *Can. 4. cau. 33. qu. 1.*

conjugiis

conjugiis aut conciliandis, aut dissolvendis, qua in re non tam explicavit subtilem juris disciplinam, quam sui temporis moribus, & traditionibus vulgo receptis indulsit. Porro tunc temporis erat Gallia, & Germania immanibus superstitionibus plena, quod perspicuum statim fit apud eos, qui Pœnitentiales illius ætatis, & illarum Provinciarum libros evolverint. Passim autem ibidem occurrunt conatus turpes æque ac impii virorum, ac fæminarum, ut conjugum sibi amorem aut impensius conciliarent, aut amoverent. Hinc inter cetera scribebat Hincmarus in epistola. *Sed subtilis investigatio, & rationabilis discretio in his prius est adhibenda, utrum quasi naturalis in viris sit hujusmodi commixtionis impossibilitas; (quia & sunt Eunuchi, sicut scriptum est, qui de matris utero sic nati sunt), an hoc impedimentum operatione diaboli, sicut fieri assolet, illis accidit. Quod si* (hinc exorditur Gratianus in laudato can. 4.) *per sortiarias, atque maleficas occulto, sed nunquam, vel nusquam injusto* (ad hæc verba adnotat jure Baluzius in notis ad Antonium Augustinum, veteres librarios, cum non satis intelligerent, ex illis vocibus *nunquam*, & *nusquam*, quænam esset præferenda, utramque posuisse, eo modo lectori arbitrium relinquentes legendi quam mallent) *Domini judicio permittente, & Diabolo operante accidit, hortandi sunt, quibus ista eveniunt, ut corde contrito, & spiritu humiliato, Deo, & Sacerdoti de omnibus peccatis suis puram confessionem faciant, & profusis lacrymis, ac largioribus eleemosynis, & orationibus, atque jejuniis, Domino satisfaciant, cujus judicio, pro suo merito, & ab illa benedictione privari inviti meruerunt, quam Dominus primis parentibus ante peccatum in paradiso donavit, qua etiam post peccatum genus humanum in totum privari non voluit; & per exorcismos, atque cetera medicinæ Ecclesiasticæ munia, ministri Ecclesiæ tales, quantum annuerit Dominus, qui Abimelech, ac domum ejus Abrahæ orationibus sanavit, sanare procurent. Qui forte si sanari non poterunt, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint, illis in carne viventibus, quibus junctæ fuerint, prioribus, quos reliquerant, etiamsi possibilitas concumbendi eis reddita fuerit, reconciliari nequibunt.* De hac sane re pluribus egit Hincmarus idem in opusculo de divortio Lotharii Regis, & Tetbergæ Reginæ. Etenim quintodecimo loco fuerat interrogatus, an *hoc verum esse possit, quod plures homines dicunt, quia sunt fæminæ, quæ maleficio suo inter virum, & uxorem odium irreconciliabile possint mittere, & inenarrabilem amorem iterum inter virum, & fæminam serere, & de ceteris, quæ hinc ad quæstionem voluerunt quærentes deducere.* Adeo autem sobrie respondit Hincmarus, ut vix colligi possit, quænam ipsius sententia ea de re fuerit. Siquidem modo exempla divinarum literarum in medium profert de Amnone filio David, qui Dæmone operante Thamar sororem suam turpiter adamavit, deinde multo vehementius odit; modo aliquot suorum temporum exempla enarravit, quas *notas fabulas* appellavit. Ac tandem concludit: *Sunt præterea & tam immania Diabolicæ operationis portenta per magicam artem facta, quæ ad nos pervenerunt, ut credendi modum excedant, sed non est mirum, si in istis temporibus ultimis talia Antichristi adventum præcurrentia veniunt, qualia Dominus, & Apostoli ejus ventura descripserant . . . . Hæc autem vanitas magicarum artium &c.*

CAPUT

CAPUT XXXVII.

De Paschasio.

Paschasius laudatur a Gratiano auctor subjectorum canonum.

Ex Lib. de Corpore, & Sanguine Domini.	*Can. 71. de conf. dist. 2. ex integris Paschasii codicibus emendandus.* *Can. 72. de conf. dist. 2. perperam tributus Augustino.* *Can. 77. cau. 1. qu. 1. jungendus cum can. 72. de conf. dist. 2.*

FLoruit medio nono sæculo, ideft circa annum 840., Paschasius Radbertus gente Gallus, qui primus, ob novas emergentes in Ecclesia hæreses adversus mirabile Eucharistiæ Sacramentum, Catholicam Ecclesiæ doctrinam apertius explicavit. Id perspicue liquet in conspectu libri *de Corpore, & Sanguine Domini*, qui editus est in tomo 14. Bibliothecæ Patrum, quemque falso nonnulli arbitrati sunt tribuendum esse Rhabano. Fuit ille professione Monachus, & Abbas Cœnobii S. Petri Corbejensis in Diœcesi Ambianensi. In eo libro cap. 9. leguntur verba canonis 71. de conf. dist. 2., in cujus priore parte pro illis Gratiani verbis: *Iteratur quotidie . . . in ministerio traditur . . . & veritas in nobis non est*, legendum est ex Paschasii codicibus: *Iteratur autem quotidie . . . in mysterio traditur . . . . & veritas non est in nobis*. Posterior canonis pars, quæ incipit a vers. *Iteratur hoc mysterium*, legitur multo inferius in eodem capite 9., ubi tamen pro verbis Gratiani: *Iteratur hoc mysterium ob commemorationem . . . non utique sic est accipiendum, donec . . . . qua charitate dilexit suos, qui &c.* legitur: *Iteratur autem hoc mysterium & ob commemorationem . . . non itaque sic accipiendum, donec . . . qua charitate Deus suos dilexit &c.* *Can.71. de conf. dist. 2.*

Perperam tributus Augustino fuit canon 72. de conf. dist. 2., quod sane ex eo facile evenire potuit, quod in libro Paschasii ad marginem Augustini nomen adjectum fuerat, ad indicandum nonnulla fuisse ex monumentis Sancti Hipponensis Antistitis derivata. Ita legitur in cap. 4. libri Paschasiani, ad quæ verba initium canonis erit exigendum: *Quod in veritate Corpus, & Sanguis fiat consecratione mysterii, nemo, qui verbis divinis credit, dubitat, unde veritas ait: Caro enim mea vere est cibus, & Sanguis meus vere est potus. Et ut discipulis non recte intelligentibus claresceret, de qua dicebat carne, vel de quo sanguine, manifestans insinuat: Qui manducat meam carnem, inquit, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Ergo si vere est cibus, & vera caro, & si vere est potus, utique & verus sanguis. Alioquin quomodo verum erit, quod dicit: Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, nisi vera sit caro? Utique & panis, qui de cælo descendit, verus panis. Sed quia Christum vorari fas dentibus non est,* (hic locus est, ad cujus marginem Augustinus laudatur) *voluit in mysterio hunc panem, & vinum vere carnem suam, & sanguinem consecratione Spiritus Sancti potentialiter creari, creando vero quotidie pro mundi vita mystice immolari, ut sicut de Virgine per Spiritum vera caro sine* *Can.72. de conf. dist. 2. & can. 77. cau. 1. qu. 1.*

 coitu

coitu creatur, ita per eundem ex substantia panis, & vini mystice idem Christi corpus, & sanguis consecretur. De qua videlicet Carne, ac Sanguine, Amen, Amen, inquit, dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam æternam in vobis. Ubi profecto non aliam, quam veram carnem dicit, & verum sanguinem, licet mystice. Unde quia mysticum est Sacramentum, nec figuram illud negare possumus. Sed si figura est, quærendum, quomodo veritas esse possit. Omnis enim figura alicujus rei figura est, & semper ad eam refertur, ut sit res vera, cujus figura est. Nam figuras veteris testamenti umbras fuisse, nemo, qui sacras literas legit, ambigit. Hoc vero mysterium, aut veritas est, aut figura, ac per hoc umbra est, aut certe quærendum est hoc totum, utrum veritas dici queat sine falsitatis umbra, quamvis mysterium hujuscemodi res appellari debeat. Sed figura esse videtur, dum frangitur, dum in specie visibili aliud intelligitur, quam quod visu carnis, & gustu sentitur; dumque sanguis in Calice simul cum aqua miscetur, porro illud fidei Sacramentum jure veritas appellatur. Veritas ergo, dum Corpus Christi, & Sanguis virtute Spiritus in verbo ipsius ex panis vinique substantia efficitur: figura vero, dum Sacerdos quasi aliud exterius gerens ob recordationem Sacræ Passionis ad aram venit, & quod semel gestum est, quotidie immolatur agnus. Sed si veraciter inspicimus, jure simul veritas, & figura dicitur, ut sit figura, vel character veritatis, quod exterius sentitur. Sic emendatus est canon usque ad versiculum *Iteratur autem*, cujus verba, ut liquet, eadem sunt cum iis, quæ recensentur in præcedente canone 71. Quæ sequuntur in vers. *Intra Catholicam*, usque ad vers. *unde & Sacerdos*, referenda sunt ad caput 12. ejusdem libri, eademque sunt cum verbis canonis 77. cau. 1. qu. 1. a princ. usque ad vers. *Credendum est enim*, ubi ex Paschasio ita erit legendum: *Vere credere, & indubitanter scire debemus, intra Catholicam Ecclesiam, ubi Catholica fide hoc mysterium celebratur, quod nihil a bono majus, nihilque a malo minus percipiatur Sacerdote, nihilque aliud, quam Caro Christi, & Sanguis, dum Catholice celebratur, consecretur; quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris, & virtute Spiritus Sancti, ut Caro Christi, & Sanguis non alia, quam quæ de Spiritu Sancto creata est, vera fide credatur, & spirituali intelligentia degustetur. Si enim in merito esset Sacerdotis, non ad Christum pertineret. Nunc autem sicut ipse est, qui baptizat, ita ipse est, qui per Spiritum Sanctum hanc suam efficit carnem, & transfundit in sanguinem. Quis enim alius in utero creare potuit, ut verbum Caro fieret? Sic itaque in hoc mysterio credendum est, quod eadem virtute Spiritus Sancti per verbum Christi Caro ipsius, & Sanguis efficiatur invisibili operatione. Unde & Sacerdos* (hic iterum prosequitur Gratianus in dicto can. 72.) *jube, inquit, hæc perferri per manus Angeli tui Sancti in sublime altare tuum in conspectu divinæ majestatis tuæ. Ut quid perferenda illuc ea deposcit, nisi ut intelligatur, quod in ejus Sacerdotio ista fiant?* Post pauca ita prosequitur Paschasius: *Sed obsecrans per Filium Patrem, per quem ad eum accessum habemus*, (his emendandus erit vers. *hanc igitur*) *rogamus, hanc oblationem, inquit, benedictam, per quam nos benedicamur; adscriptam, per quam nos omnes in Cælo conscribamur; ratam, per quam in visceribus Christi censeamur, rationabilem, per quam a bestiali sensu exuamur, acceptabilemque facere dignetur, quatenus & nos per hoc, quod in nobis displicuimus, acceptabiles in ejus unico Filio simus.* Post hæc in cap. 13. legitur versiculus *Nihil* his verbis: *Nihil enim rationabilius, ut quia jam nos similitudinem mortis ejus in Baptismo accepimus, similitudinem quoque carnis ejus sumamus, & similitudine pretiosi Sanguinis potemur, ita ut & veritas non desit*

in

in Sacramento, & ridiculum nullum fiat Paganis, quod cruorem occisi hominis bibamus. Et post pauca. *Alioqui quomodo ferrent homines hæc adhuc creduli, si jam discipuli olim ista sono vocis audientes ferre nequiverunt; nam cum Salvator diceret; qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet &c., tum, inquiunt, durus est hic sermo, & quis poterit sustinere eum? Quanto magis adhuc inscii, & perfidi ista durius ferrent?* Multa deinde omisit Gratianus, qui gradum faciens ad caput 15. hæc verba Paschasii describit, nonnullis tamen immutatis in vers. *credendum est*, cum quo jungendus est versiculus *si enim* laudati canonis 77. cau. 1. qu. 1. *Non æstimandum est, quod alterius verbis, quod ullius alterius meritis, quod potestate alicujus ista fiant, sed verbo Creatoris, quo cuncta creata sunt, visibilia, & invisibilia. Cujus ergo potentia creata sunt prius, ejus utique verbo ad melius recreantur, quia nemo creator alicujus rei, aut recreator, nisi unus Deus, catholice prædicatur; propterea veniendum est ad verba Christi, & credendum, quod in ejusdem verbis ista conficiantur. Reliqua omnia, quæ Sacerdos dicit, aut Clerus canit, nihil aliud, quam laudes, & gratiarum actiones sunt, aut certe obsecrationes fidelium, postulationes, petitiones*. Et post aliqua: *Unde Sacerdos prius inter cetera etiam verba Evangelistarum assumens, ait: Qui pridie, quam pateretur, accepit panem in sanctas, ac venerabiles manus suas, & elevatis oculis in Cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, gratias tibi agens, benedixit, fregit, & dedit Discipulis suis: Ecce usque in istum locum sunt verba Evangelistarum. Porro deinceps verba sunt Dei potestate, & omni efficientia plena: Accipite, & manducate ex hoc omnes: Hoc est enim Corpus meum. Sed ne forte putares, quod de illo uno tantum pane, & in illa una hora hoc eum esse jusserit, secutus adjunxit, & ait, hoc facite in meam commemorationem. Unde fatendum est, quod quidquid tunc illud fuit, quod Apostoli ab eo perceperunt, hoc totum est istud, quia idipsum est. Et si velis audire, quid est: Hoc est, inquit, Corpus meum, quod pro vobis tradetur. In hoc ergo verbo creatur illud corpus, quia divinum verbum est, & omnipotentia plenum præsens ubique omnia complens*. His emendata sunt duo Gratiani monumenta, in quibus sane plurimum a vulgata Paschasii editione recessum erat.

CAPUT XXXVIII.

De Anastasio Bibliothecario.

Sub nomine Anastasii Bibliothecarii recensetur

Ex Chronico	*Can. 15. cau. 26. qu. 7. ad integros Anastasii codices exigendus.*
Addi potest ex Pontificali Romano	*Can. 8. cau. 35. qu. 9. jungendus cum can. 13. dist. 50.*

VIxit Anastasius Romanæ Ecclesiæ Bibliothecarius medio nono sæculo sub Nicolao I. & succedentibus aliquot Pontificibus Maximis fere usque ad annum 886. Ejus tamen fidem, & in scribendo integritatem non satis probatam eruditus

quisquam habere potest, dum intelligit, eum fuisse familiarem admodum, & arctissima necessitudine junctum cum Photio Constantinopolitano, cujus seditiosum animum, & indolem ad Ecclesiastica monumenta corrumpenda paratam compertam habent universi. Hujus contractæ amicitiæ occasio fuit, quod Anastasius legatione aliquando fungeretur pro Ludovico Imperatore apud Imperatorem Basilium in Urbe Constantinopolitana. Si argumenta necessitudinis quæras, facile invenies in epistolis Photianis ad Anastasium datis apud Baronium ad annum 878. num. 9. Quoniam vero in scriptis suis Græcorum Historicorum fidem secutus est Anastasius, minime dubito, quin Græcos codices a Photio acceperit; qua sane in re qualem perfidiam Photii suspicari non licet? Extat historia Ecclesiastica, quæ Chronicon appellatur, ab Anastasio edita, in qua tamen edenda professus est auctor se ex Georgio Ecclesiæ Constantinopolitanæ Syncello, & Theophane omnia descripsisse, his verbis, quæ habentur in principio Chronici. *Operæ pretium duxi ex Georgii* (perperam nonnulli legunt *Gregorii*) *summatim quædam, & Theophanis Chronologia plura, sed succincte carpendo*; Et post multa: *Accipe itaque hoc, charissime, incompositum opus, & nihil meum in hoc prorsus insertum prænosce.* Ad
Can. 15. cau. 16. qu. 7. hunc librum refertur canon 15. cau. 16. qu. 7., in quo statim observo, ea, quæ ibidem enarrantur, non derivari potuisse ex Georgio Syncello, utpote qui Chronographiam Ecclesiasticam a se scriptam produxit tantum usque ad annum primum Diocletiani Imperatoris, nec auctor propterea esse potest monumenti, in quo agitur de Anastasio Imperatore, qui Diocletiano est multo recentior. Restat igitur, ut quæ in canone recensentur, depromta sint ex historia Theophanis, qui Chronographiam Georgii labore suo ad annum usque 813. extendit, eo tempore, quo ob professionem alacrem Catholicæ fidei pro tuendo sacrarum imaginum cultu sub Leone Armeno factam carcerem, aut exilium pati debuit. Nil ego dubitarem, quin ex Theophane solidam rerum gestarum rationem cepisset Anastasius. Quod me plurimum turbat, est fraus, & dolus Photii, apud quem Theophanis Constantinopolitani scripta servabantur, & a quo Anastasius excepit. Hæc enim caussa fuit, cur Anastasius identidem redarguatur de falsitate a viris doctis, quemadmodum apud Baronium ad annum 738. num. 10., ad annum 817., ubi de Stephano Papa, & ad annum 844. num. 10. Itaque, ut propius accedam ad sententiam laudati canonis 15., proponitur initio ex Anastasii Chronico, Episcopos Illyrici & Græciæ a Thessalonicensis Episcopi communione secessisse, & in obedientiam solius Romani Pontificis se recepisse, quod Thessalonicensis Antistes communicasset cum Timotheo Episcopo Constantinopolitano, quem Chalcedonense Concilium damnaverat, ob metum Anastasii Imperatoris. Simile quidquam legitur in vita Romanorum Pontificum vulgo Bibliothecario tributa de Anastasio II. ibi: *Eodem tempore* (idest anno 497.) *multi Clerici, & Presbyteri se a communione ipsius* (Anastasii Papæ) *erexerunt, eo quod communicasset sine consilio Episcoporum, vel Presbyterorum, vel Cleri cunctæ Ecclesiæ Catholicæ Diacono Thessalonicensi nomine Photino, qui communis erat Acacio, & quia voluit occulte revocare Acacium, & non potuit, qui nutu divino percussus est.* Hic turpiter errasse Anastasium, aut quemcunque alium Scriptorem, eruditi propemodum universi animadverterunt; id enim traditum primo videtur a Schismaticis Græcis in odium Romanorum Antistitum, quod deceptus a Photio Anastasius Bibliothecarius Græcis nimium credens evulgavit. Dicam, quod verum est, ubi ea sint expendenda, quæ ad principium Gratianei canonis pertinent.

nent. Anastasius Imperator, licet specie Christianus, revera tamen Eutychianis adhærebat, aut favebat, qui propterea ideo Macedonium Patriarcham a sede Constantinopolitana dejecit, quod Chalcedonensem fidem sustineret, atque in ejus dejecti locum Timotheum ordinari jussit exustis Chalcedonensis Synodi actis, quemadmodum ex Theodoro refert Baronius ad annum 511. num. 7. His commoti Dardaniæ, & Illyrici Episcopi a Græcis discesserunt, & Romano Antistiti se adhærere professi sunt; in eo præsertim, quod spectabat novi Antistitis in vicem dejecti electionem. Id refert Hormisdas in epistola ad Avitum Viennensem a Baronio relata ad annum 516. num. 24. ibi: *Nam unde est, quod cum magna parte a conterminis suis Thracibus, Dardanis, Illyricis, cognita eorum perversitate deserantur, procul positos ignorantiæ spe fraudibus, & variis artibus nituntur allicere, nisi ut lucem, quam ipsi non habent, in aliis quoque impia cogitatione commaculent? Ut autem, quæ sint partium illarum studia, possitis agnoscere, plures Thracum licet persequentium incursibus atterantur, in nostra tamen communione persistunt, scientes fieri fidem per adversa clariorem. Dardania, & Illyricus vicina Pannoniæ a nobis, quod jam fecimus, ubi necessarium fuit, ut sibi Episcopi ordinarentur, expetiit, in tantum se a communione prædictorum separare gaudentes, ut remedia quærerent, dummodo commune cum transgressoribus nihil haberent.* Idem Hormisdas in epistola ad Ennodium, & Peregrinum Episcopos, peculiariter testatur, Anastasium Thessalonicensem schismati adhæsisse, apud Baronium ad annum 517. num. 34. ibi: *Nicopolitanus Diaconus ..... Romam venit .... Obtulit epistolam Johannis Episcopi sui, & aliam Synodi sibi subjacentis Ecclesiæ Nicopolitanæ, qua queruntur, ab Episcopo Thessalonicensi excitatas adversum se tam principales, quam judiciarias potestates, concussionibus, & dispendiis se vehementer affligi propter hoc, quia de ordinatione sua ad Episcopum relationem secundum prisca exempla non miserit,* (erat enim Nicopolitanus Episcopus Thessalonicensi subjectus), *pro qua caussa speraverunt, ut de remedio cogitare deberemus, consulentes etiam nos, ut daremus eis licentiam, relationem ad designatum Episcopum secundum consuetudinem destinandi. Unde tractavimus, & Episcopum Nicopolitanum admonuimus, ne tale aliquid audere tentaret, si nobiscum velit in communione persistere, ne per illum, si ab eo, qui a communione nostra alienus est, confirmationem petiisset, nostra quoque communio contagium sustineret.* Ex his profecto constat, & Thessalonicensem Episcopum Eutychianæ sectæ fuisse patrocinatum, & ob eam rem nonnullos ab eo Episcopos defecisse, ut se totos cum Romano Pontifice indivulsa unitate conjungerent, & arctiore vinculo devincirent. Verba Anastasii in historia, unde canon depromtus est, hæc sunt: *Sane Thessalonicensi Episcopo communicante ob metum Imperatoris Timotheo Constantinopolitano Episcopo, quadraginta Episcopi Illyrici, & Græciæ convenientes in unum per professionem in scriptis factam, ut a proprio Metropolitano discessere ab eo, & Romam mittentes Romano communicare in scriptis professi sunt. Episcopum autem Thessalonicensem Theodorus Historicus Patriarcham nominat irrationabiliter, nesciens qua pro caussa.*

Prosequitur Anastasius. *Vigesimo Imperii Anastasii anno Johanne Nicæote Alexandrino Antistite hæretico mortuo Dioscorus junior Timothei Heluri consobrinus prælatus est Episcopus Alexandriæ. Cum autem venisset Byzantium pro Alexandrinis apud Imperatorem intercessurus propter occisionem filii Calliopii Augustalis ab Hortodoxis publice conviciis appetebatur, cum procederet; existimantibus eum contra recta fidei dogmata advenisse. Ergo cum ob homicidium intercessisset, cum festinatione discessit. Caussa vero*

cædis

cadis ista fuit. Cum Dioscorus manus impositionem accepisset, recessere multitudines rusticorum, dicentes, quia, nisi secundum quod Sanctorum continent Apostolorum canones fiat, non recipietur Episcopus. Princeps enim inthronizaverat eum. (Ad marginem habetur: *Principes enim inthronizaverant*). *Dioscorus autem venit ad Sanctum Marcum, & venientes Clerici induerunt eum secundo, & iterum consecraverunt, & ita veniens ad Sanctum Johannem perfecit collectam. Cum autem esset illic Theodosius filius Calliopii Augustalis, & Acacius Magister militum, turbæ turbatæ cœpere injuriis afficere Augustalium, eo quod laudaret Imperatorem Anastasium. Cum vero jurgium motum fuisset, insilientes quidam a sede filium Augustalis deposuerunt, & interemerunt eum. At vero Acacius magister militum quotquot capere potuit, interfecit. Hæc audiens Imperator iratus est adversus eos. Porro Dioscorus interveniens mitigavit eum.* Hæc sunt, quæ recensuit Gratianus in vers. *Cum Dioscorus* in laudato canone 15., ex quibus liquet, ibidem agi de nonnullorum rusticorum contentione quadam, & schismate, uti Gratianus scripsit.

Can. 8. cau. 35. qu. 9. Hoc in loco mentionem faciendam putavi de Romano Pontificali, ex quo excerptus dicitur canon 8. cau. 35. qu. 9., quia vulgo traditur, Pontificalem librum opus esse Anastasii Bibliothecarii. Non memoro tamen, multos esse, qui in eam sententiam ire non potuerunt, & nunquam Pontificalem librum Bibliothecario adscripserunt. Aliqua jam tradidi in hanc rem ad canonem 2. dist. 56., idest in parte 2. cap. 34. & 47. Ceterum qualiscumque habeatur auctor ejusdem libri, certum in primis est, ea, quæ leguntur in laudato 8., non universa in Pontificali inveniri. Sunt illa, ut conferenti statim liquet, fragmentum canonis 13. dist. 50., quem superius in cap. 22. explicavi. Ut aliqua in præsentia adjiciam, dicam, nihil legi in Pontificali libro de caussa Theodosii, qui a Presbyteratu dejectus traditur apud Gratianum auctoritate Eugenii Junioris, & Signinæ Ecclesiæ consecratus Antistes a Gregorio IV. Quod subjicitur de Leontio, qui primum Presbyterali ordine depositus fuit, deinde vero Patriarchali dignitate in Antiochena Ecclesia decoratus, non penitus consonat cum Pontificali libro, quamvis, ut superius in cap. 22. animadvertebam, verum sit, Leontium ab Hæreticis fuisse ad Episcopalem dignitatem evectum. Sunt omnia hac in parte confusa; etenim, ut puto, erratum irrepsit ex eo, quod in Pontificali legitur in vita Agathonis Papæ, qui vixit sæculo Ecclesiæ septimo; nimirum narratur, Macarium Antiochenum Episcopum damnatum fuisse, tanquam Hæreticorum Monothelitarum facile principem, & quidem una cum sociis *Stephano, Anastasio Expresbyteris, & Leontio Exdiacono &c.* At Leontius iste non idem est cum Leontio Arriano, quem diximus in locum Eustathii Antiocheni substitutum ab Arrianis. Imo neque alter iste Leontius unquam legitur ad Antiochenam Sedem evectus in locum dejecti Macarii, cui potius in eodem Pontificali libro dicitur successisse *Stephanus Abbas Monasterii, quod appellatur Bajas in insula Siciliensi.* Porro in Pontificali libro nihil legitur de Leontio illo, quem ferunt ab Arrianis hæreticis ad Antiochenam Sedem evectum. Denique quod spectat ad caussam Miseni, adest monumentum quoddam in libro Pontificali. Nimirum in vita Felicis III., qui vixit prope finem quinti Ecclesiæ sæculi, ita legitur: *Sub hujus Episcopatu iterum venit relatio de Græcia, Petrum Alexandrinum revocatum ab Acacio Constantinopolitano. Tunc venerabilis Felix Archiepiscopus Sedis Apostolicæ urbis Romæ, mittens defensorem cum Concilio sedis suæ, facto Concilio damnavit Acacium cum Petro. Post annos tres iterum*

rum venit relatio ab Imperatore Zenone, ut pœnitens rediret Acacius. Tunc Papa Felix misit duos Episcopos, Misenum, & Vitalem, ut si invenirent, complicem Petri Acacium, iterum damnarent eos, si non, offerrent libellum pœnitentiæ. Qui dum introissent in Civitatem Heracleam, corrupti sunt pecunia data supraſcripti Episcopi, & non fecerunt secundum præceptum Apostolicæ Sedis. Venientes vero Romam ad Sedem Apostolicam, venerabilis Felix Papa fecit Synodum, & facta discussione invenit ambos Episcopos, idest Misenum, & Vitalem, reos, & ejecit eos a communione. Tunc Misenus Episcopus non se tacuit corruptum pecunia, cui Concilium concessit tempus pœnitentiæ. Spectant hæc ad Miseni damnationem; quod vero pertinet ad ejusdem Episcopi restitutionem, referendum est ad id, quod legitur in eodem Pontificali in vita Gelasii, de quo ita scribitur: *Hic sub gesta Synodica, cum fletu, & sub satisfactione libelli purgatum Misenum Episcopum revocavit, quem & Ecclesiæ suæ restituit, qui peccaverat in caussa Acacii, & Petri.* Aliæ Pontificalis editiones ita exhibent: *Hic sub gestam Synodicam revocavit Mesenum Episcopum ad communionem, & restituit eum Ecclesiæ suæ sub satisfactione libelli, & purgatus est receptus.*

C A P U T XXXIX.

De Fulberto.

Unicum extat sub Fulberti nomine monumentum apud Gratianum.

(*Can.* 18. *cau.* 22. *qu.* 5. *paullo varius in diversis codicibus.*

INitio undecimi sæculi floruit Fulbertus primum Abbas Ferrariensis, deinde Episcopus Carnotensis, qui obiit anno 1028. Willelmo Comiti Pictaviensi, & Roberto Francorum Regi charissimus fuit ob singularem vitæ integritatem, & non mediocrem doctrinam. Habentur ejus opera in tomo 18. Bibliothecæ Patrum, quæ potissimum constant ex epistolis numero 134. Inter istas est numero 101. sub hac inscriptione. *Glorioso Duci Aquitanorum Guillielmo Fulbertus Episcopus orationis suffragium*. Integra fere descripta est in can. 18. cau. 22. qu. 5., etenim & canonis initium priora verba epistolæ exhibet; atque in epistola tantum hæc subjiciuntur post ultima canonis verba: *Scripsissem vobis latius, si occupatus non essem cum aliis multis, tum etiam restauratione Civitatis, & Ecclesiæ nostræ, quæ tota nuper horrendo incendio conflagravit. Quo damno etsi aliquantisper non moveri non possumus, spe tamen divini, atque vestri solatii respiramus.* Pro illis Gratiani verbis, *Ne sit in damnum Domino suo de corpore suo . . . justum est. Sed quia non sufficit abstinere a malo, nisi fiat id, quod bonum est, restat, ut in eisdem sex . . . qui in eorum prævaricatione &c.* legitur in epistola: *Ne sit Domino in damnum de corpore suo . . . . justum est, sed non ideo Sacramentum meretur, non enim sufficit abstinere a malo, nisi fiat, quod bonum est. Restat ergo, ut in eisdem sex . . . . si in eorum prævaricatione &c.* Romani Correctores eadem fere emendaverunt ex epistola, quam e Gallia acceperunt descripta ex vetere codice Ecclesiæ Belluacensis. Apud Ivonem verba leguntur eadem, quæ habet Gratianus; attamen pro verbis illis Gratiani, *ut fi-*

delis

delis nocumenta caveat &c. ita habetur: *ut fidelis hæc nocumenta caveat, justum est, sed non ideo cassamentum* (ad marginem Ivonis emendatur *causamentum*) *meretur: non enim sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est. Restat ergo, ut in eisdem sex &c.* In lib. 2. Feudorum tit. 6. eadem verba ex Collectione Gratiani descripta fuerunt sub nomine *Philiberti Episcopi*, depravata, uti liquet, inscriptione. Denique adnotandum est, nonnullas editiones Gratiani habere *merito censebitur maleficus*, ubi aliæ editiones aliter habent, sicut in epistola ipsa *merito censebitur malefidus*.

CAPUT XL.

De Ordine Romano.

Ex Libro Romani Ordinis aliquot depromta sunt monumenta.

Can. 2. dist. 23. consonat cum canonibus Concilii Carthaginensis vulgo IV.
Can. 6. dist. 75. consonat cum ordine Romano a Mabillonio edito.
Can. 5. cau. 35. qu. 6. / *Can. 6. cau. 35. qu. 6.* — *sunt potius Reginonis Prumiensis.*

QUid hodie superest, quod dicatur de Romani Ordinis antiquitate, auctoritate, & rationibus universis, postquam eruditissimus Mabillonius de eo libro fuse, diserte, eleganterque plurima tradidit in tomo suo secundo Musæi Italici, multis sollicite quæsitis ejus nominis codicibus editis, eisdemque egregiis Commentariis illustratis? Paucis ex eo dixero, quod ad rem meam necessarium est: nimirum librum Romani Ordinis non alium fuisse, quam regulam quandam ceremoniarum Ecclesiasticarum, quæ variis sæculis in Ecclesia Romana in usu fuerunt, sive in sacris Episcoporum, ipsius etiam Papæ ordinationibus, sive in celebratione divinorum officiorum. Et quidem si genuina esset, quæ circumfertur sub nomine Pelagii II. ad Gallos & Germanos epistola, dubitari non posset, librum illum jam sexto sæculo editum fuisse, quod de eo ibidem expressa mentio habeatur. Verum in parte 2. cap. 58. pag. 521. & sequ. demonstrandum fuit, eam falso tributam Pelagio fuisse. Primus Romanum Ordinem typis edidit Coloniæ anno 1561. Georgius Cassander, quem deinde post paucos annos secutus est melchior Hittorpius; ex his autem relatus est in Bibliothecam Patrum tomo 8. editionis Coloniensis. Porro in eo libro cum commemoretur hymnus Ecclesiasticus, qui cani solet die Palmarum *Gloria, laus, & honor*, cujus auctor est Theodulphus Aurelianensis noni sæculi scriptor, cum itidem multa legantur ex libro Pontificali non eodem sæculo antiquiore, facile colligitur, librum illum adhuc medio nono sæculo incognitum fuisse. Putavit Trithemius, scriptum fuisse a Bertholdo Constantiensi, qui vixit ad annum circiter usque 1110. Mabillonius ab hoc codice tanquam vulgatissimo iterum edendo abstinuit; potius alios numero plurimos, & quidem variis temporibus scriptos palam fecit, adnotans, non eos publica Romanæ Ecclesiæ auctoritate fuisse confectos, sed studio privatorum hominum, ut plurimum incerti nominis

nominis, qui Romanæ Ecclesiæ ritus in unum volumen colligere fategerunt.

Ex libro Romani Ordinis ait Gratianus, se depromsisse canonem 2. dist. 23. Habetur in eo, qui editus est a Cassandro, Hittorpio, & Collectoribus Bibliothecæ Patrum, in qua parte agitur de ordinationibus Episcoporum; nimirum ibi traditur, explorandas in primis esse recens electi Episcopi qualitates omnes, indolem, mores, doctrinam, & his similia. Ita autem exorditur Romanus Ordo: *Statuta Ecclesiastica dicunt: qui Episcopus ordinandus est &c.* Nomine statutorum Ecclesiasticorum Romani Ordinis auctor intellexit, quod sub nomine Concilii Carthiginensis IV. edebatur, ubi eadem verba leguntur, quemadmodum jam superius animadverti in prima parte cap. 15. pag. 192. Aliter ritum inquisitionis in Episcopum recens electum descripsit auctor Ordinis Romani numero VIII. apud Mabillonium cap. 2. ibi: *Dum a Civitate, & loco Episcopus fuerit defunctus, a populo Civitatis eligitur alius: & fiet a Sacerdotibus, Clero, & Populo Decanus, & veniunt ad Domnum Apostolicum adducentes secum & suggestionem, hoc est rogatorias literas, ut eis Episcopum consecret, quam secum deportati sunt. Tunc Domnus Apostolicus præcipit Sacellario, vel Numinculatori, ut eum ad Archidiaconum dirigat, & eum inquirat de quatuor capitulis secundum canones, idest, arsenochita, quod est masculo; pro Ancilla Dei sacrata, quæ a Francis Nonnata dicitur; pro quatuor pedes: & pro muliere viro alio conjuncta, aut si conjugem habuit ex alio viro, quod Græcis dicitur Deuterogamia. Et dum nulli horum ipse vir conscius fuerit, Evangeliis ad medium deductis jurat ipse electus Archidiacono. Et post hæc tradito Subdiacono, pergit cum præfato electo apud aulam B. Petri Apostoli, ibique in ejus Sacratissimum Corpus confirmat, quod non cognovisset superius nominata capitula. Alio vero die nunciatur ab Archidiacono, sicut actum est.* Can. 2. dist. 23.

Verba canonis 6. dist. 75. habentur in eo Romano Ordine, quem Mabillonius edidit numero IX. ex antiquo codice Sancti Galli depromtum. Initio libelli ita legitur: *Primum in quacumque schola reperti fuerint pueri bene psallentes, tolluntur inde, & nutriuntur in schola cantorum, & postea fiunt cubicularii. Si autem nobilium filii fuerint, statim in cubiculo nutriuntur. Ex hac accipient primam benedictionem ab Archidiacono, ut liceat eis super linteum vellosum sedere, quod mos est ponere super sellam equi. Dein, sicut Sacramentorum codex continet, quando, & ubi libitum fuerit, usque in Subdiaconatus officium ordinantur; Diaconi vero, atque Presbyteri nunquam, nisi in publica ordinatione.* Postrema hæc verba, quæ in canone suo Gratianus descripsit, auctor Romani ordinis Mabilloniani professus est, se depromsisse ex vulgato codice Sacramentarii, quem nos librum ritualem appellaremus. Plane majorum Clericorum ultra Subdiaconos olim fuisse maxime celebrem, ac solennem ordinationem facile probari potest ex veterum monumentis. Sic in ordine Romano edito in Bibliotheca Patrum ita legitur: *In ordinatione Presbyteri, vel Diaconi oportet Episcopum missam cantare. Similiter Græci faciunt, quando Abbatem eligunt, vel Abbatissam.* Simeon Thessalonicensis Archiepiscopus, qui duodecimo sæculo floruit, in lib. de Sacris Ordinationibus cap. 1. ita scribebat: *Ordinationes autem eximiæ, & proprie dictæ, quæ intra sanctuarium fiunt, & in ipsa sanctissima mensa, tres sunt in Trinitatis similitudinem, de quibus loquitur S. Dionysius, Diaconi, Presbyteri, & Episcopi.* Recentioribus sæculis, ubi Subdiaconatus inter majores ordines recipi cœpit, eadem de Subdiaconis, quæ de Diaconis, & Presbyteris, obtinuit disciplina. Can. 6. dist. 75.

Can. 5. & 6. cau. 35. qu. 6. Denique ex libro Romani Ordinis laudatur apud Gratianum canon 5. cau. 35. qu. 6., cui nectendus videtur subsequens canon 6. Verum in libris Romani Ordinis, quotquot edita huc usque sunt exemplaria, neuter invenitur. Alii Collectores, ut notant Correctores Romani, commemorant Concilium Romanum sub Gregorio III. Verum, ut video, quod contigit in canone 7. eadem caussa & quæstione, Eutychiano Papæ adscripto, qui erat Reginonis Prumiensis, quemadmodum tradidi in parte 2. cap. 25., idipsum evenit in canonibus 5. & 6. Revera Regino ad usum Ecclesiæ Trevirensis varia disciplinæ Ecclesiasticæ capita constituens in lib. 2. de Ecclef. discipl. cap. 231. de consanguinitate illorum, qui a conjugiis arcentur, verba faciens proponit, *quomodo inquirendum sit juramentum de parentela*. Cum enim nondum invectus fuisset usus proclamationum, seu denunciationum matrimonialium, qui primum ex Concilio Lateranensi obtinuit, de quo in cap. 3. de clandest. desponsat., non raro eveniebat, ut ii conjungerentur matrimonio, qui consanguinei erant, ad quorum propterea dissociationem deveniebatur, si de illorum consanguinitate constaret. Ubi vero is casus emergeret, a consanguineis, & propinquis postulabatur, ut testimonium ipsi de re perhiberent, præstito jurejurando, cujus formulam in cap. 231. ita describit Regino: *De illa parentela, quam dicunt esse inter illum & istam ejus conjugem, quidquid inde scis, vel audisti computare a tuis vicinis, aut tuis antecessoribus, quod tu per nullum ingenium, nec propter timorem, aut præmium, aut consanguinitatem, celabis Episcopo tuo, aut ejus Misso, cui hoc inquirere jusserit, quomodocumque ex hoc interrogaverit. Sic te Deus adjuvet*. Et in cap. 232. *Istud juramentum, quod ille juravit de illa parentela, quæ inter illum, & ejus conjugem computabatur, quod tu illud observabis, in quantum sapis, aut audisti. Sic te Deus adjuvet*. Secundum istud jusjurandum præstabatur a conjuratoribus juxta morem illius ætatis, qua cum quis in re gravi jurabat, ad confirmandum testimonium suum, alios quasi jurisjurandi socios, & fidejussores adducebat. Itaque verosimile est, recentiore & incerta manu has Reginonis formulas adjectas fuisse, & insertas in aliquo exemplari Romani Ordinis ad majorem utentium eruditionem, unde Gratianus credere potuit, adjectas easdem formulas ad Romanum Ordinem pertinere.

CAPUT ULTIMUM.

De ceteris, qui supersunt, Canonibus, iis potissimum, quorum apud Gratianum nemo auctor inscribitur.

Can. 10. *dist.* 16. } *privatorum quorundam Collectorum*
Can. 11. *dist.* 16. } *studio elucubrati.*
Can. 2. *dist.* 50. *jam explicatus ad can.* 12. *dist.* 50.
Can. 4. *dist.* 87. *referendus ad can.* 5. *cau.* 13. *qu.* 2.
Can. 8. *dist.* 93. *referendus ad Concilium Regiaticinum.*
Can. 24. *dist.* 23. }
Can. 17. *dist.* 93. } *sunt Concilii Carthaginensis vulgo* IV.
Can. 18. *dist.* 93. }

Can.

Can. 19. *dist.* 93. *est Concilii Carthaginensis vulgo* IV.
Can. 13. *dist.* 96. } *cum antiquioribus codicibus conferendi.*
Can. 14. *dist.* 96. }
Can. 76. *cau.* 1. *qu.* 1. *referendus ad Malachiam, & ejus Glossographum.*
Can. 2. *cau.* 9. *qu.* 1. *est veluti summa canonis sequentis.*
Can. 4. *cau.* 9. *qu.* 2. *referendus ad Concilium Nannetense.*
Can. 12. *cau.* 9. *qu.* 3. *referendus ad epistolam falso adscriptam Athanasio.*
Can. 25. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad epistolas Gregorii Magni.*
Can. 106. *cau.* 11. *qu.* 3. *pertinet ad Reginonem Prumiensem.*
Can. 20. *cau.* 13. *qu.* 2. *referendus ad Commentaria Hieronymi.*
Can. 22. *cau.* 13. *qu.* 2. *referendus ad sententias Augustini.*
Can. 22. *cau.* 18. *qu.* 2. *referendus ad Novellas Justiniani.*
Can. 31. *cau.* 18. *qu.* 2. *referendus ad Concilium Lateranense Calisti II.*
Can. 9. *cau.* 22. *qu.* 1. *referendus ad Concilium Carthaginense vulgo* IV.
Can. 11. *cau.* 22. *qu.* 1. *referendus ad auctorem operis imperfecti in Matthæum.*
Can. 2. *cau.* 22. *qu.* 2. *referendus ad Commentaria Hieronymi in Jeremiam.*
Can. 5. *cau.* 23. *qu.* 5. *exhibet quandam Collectoris interpretationem.*
Can. 20. *cau.* 24. *qu.* 3. *referendus ad Concilium Agathense.*
Can. 32. *cau.* 24. *qu.* 3. *consonat temporibus Urbani II.*
Can. 11. *cau.* 27. *qu.* 2. *idem est cum can.* 15. *ead. caus. & quæst.*
Can. 14. *cau.* 32. *qu.* 4. *referendus ad integras Hieronymi sententias.*
Can. 20. *de pœn. dist.* 1. *exhibet verba Gratiani, præcedentia cum sequentibus fragmenta jungentis.*
Can. 22. *de pœn. dist.* 1. *idem est cum can.* 5. *cau.* 2. *qu.* 3.
Can. 12. *de pœn. dist.* 4. *exhibet Gratiani doctrinam.*
Can. 9. *cau.* 35. *qu.* 6. } *sunt Reginonis Prumiensis.*
Can. 11. *cau.* 35. *qu.* 6. }
Can. 9. *cau.* 35. *qu.* 9. *exhibet Gratiani doctrinam.*
Can. 33. *de cons. dist.* 1. *referendus ad Capitularia Francorum.*
Can. 87. *de cons. dist.* 2. *referendus ad epistolas Hieronymi.*

IN vetustis Gratiani codicibus multa recensebantur capita, quæ nemini adscribebantur. Auctoris nomen addiderunt viri studiosissimi, ut ceterorum operam adjuvarent. Hodie tamen adhuc anonyma aliquot existunt, quorum partem in superioribus jam ego suis auctoribus pro opportunitate vindicavi, partem in hoc postremum caput retuli, ut singula tandem aliquando perficerem, opusque meum universum explerem. Aliqua ingenue fateor, pauca tamen, mihi inter innumera propemodum monumenta involuto ita effugerunt, ut suo singula loco collocare non possem; spero autem, nihil in præsentia defuturum. In primis huc refero canones 10. & 11. dist. 16., quos sane nemo non videt opera esse privatorum *Can.* 10. & 11. *dist.* 16.

 Collectorum,

Collectorum, qui in elucubrandis Conciliorum codicibus paucis & tempora, & rationes Synodorum adnotare solebant. Et quidem canonem 10. jam adnotaverunt Correctores Romani repertum a se fuisse in aliquot ejusmodi Collectionibus. Ego canonem 11. integrum reperio ad calcem capitulorum selectorum canonum Hibernensium apud Dacherium in tom. 1. editionis Parisiensis anni 1723. pag. 707. sub hac inscriptione: *Adnotatio de Synodis*; quæ sane depromta dicitur ex antiqua collectione ante annos 800. exarata in MS. codice Remigiano. Ita incipit. *Adnotatio libelli de Synodis* XXIV. *quæ antea, vel infra, seu post sex Synodos leguntur esse conscriptæ. Prima adnotatio Ancyranæ, quæ ante Nicænam fertur fuisse, sed propter auctoritatem majorem postponitur &c.* Notandum sane est, pro illis Gratiani verbis *Vitalis Antiochenus* in codice Thuaneo legi *Vitalis Salaminus*, qui & in subsequente versiculo memoratur, ubi sermo fit de canonibus Neocæsariensibus. Præterea in vers. *Secunda Neocæsariensis*, ubi Gratianus legit *Patres* XVI., in laudata Collectione Hibernica habetur *Patres* XIII., quamquam ad marginem adjiciatur codicem Thuaneum cum Gratiano consonare. In vers. *Quarta Sardicensis* ita exhibet Collectio Hibernica: *Quarta Sardicensis, in qua Patres* LX. *statuerunt canones* XXI., *quorum auctor maxime Osius Cordubensis Episcopus, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Legatarius extiterunt. Quinta Antiochenæ Synodi, in qua Patres* XXX. *statuerunt &c.* Deinde in subsequenti versiculo: *Sexta Leodicensis, in qua Patres* XXII. *statuerunt canones* LVIII., *quorum auctor &c.* Numerus præterea canonum Carthaginensium dicitur XXXIII., cum Gratianus scribat XXIII. Numerus Patrum Africanorum a Gratiano expressus CCXVII., in Collectione Hibernica exprimitur CCXIV., & numerus Patrum Arelatensium in vers. *Nona* exprimitur DC. & vers. *undecima* legitur *Patres* XVIII., in vers. *Tertiadecima* nominatur *Sapardus* Arelatensis Episcopus, in vers. *Quintadecima* legitur *Patres* XXVII. statuisse *canones* XL., in vers. *sexta decima* Patres Concilii Agathensis numerantur XXXIV., in vers. *Septimadecima* non *Aurelius* legitur, sed *Aurelianus*, in vers. *Nonadecima* canones Concilii Aurelianensis numerantur XXV., in vers. *Vigesima* monet Dacherius legendum esse *Honoratus Bituricensis Episcopus*. In vers. *Vigesima secunda* Patres Concilii Maticensis numerantur LXIV., & in vers. sequenti Patres XIV. Concilii Lugdunensis. Itaque adparet, Collectorem Conciliorum præfationis quoddam genus ante Conciliorum Collectionem edere voluisse, in qua specialiter particularia quædam Concilia designaret; generalium enim vetustissimorum jam Collector alius tempora & rationes tradiderat, uti legitur in canone 10., cujus verba habentur in antiquis Collectionibus Conciliorum, quæ duobus ab hinc sæculis editæ fuerunt. Revera in ipsis sub hac Epigraphe: *Item de Synodis Principalibus, quibus in locis, quibus pro caussis, quibus auctoribus celebratæ sint*, ita lego: *Prima Synodus in Nicæa* CCCXVIII. *Patrum contra Arium Alexandrinum Presbyterum, qui tres gradus in Trinitate asserebat, Patrem scilicet majorem, Filium minorem, Spiritum S. creaturam temporibus Constantini Principis, Sylvestri Papæ, Macharii Hierosolymitani, Alexandri Constantinopolitani, qui condemnata hæresi statuerunt canones viginti, quorum auctor maxime præfatus Sanctus Alexander Episcopus fuit. Secunda in Constantinopoli centum quinquaginta Patrum contra Macedonium Constantinopolitanum Episcopum, qui negabat Spiritum S. Deum esse, temporibus Gratiani, & Theodosii Principum, Damasi Papæ Romani, Cyrilli Hierosolymitani, Nectarii Constantinopolitani, qui condemnata hæresi statuerunt canones tres, quorum maxime auctor Nectarius Constantinopolitanus fuit.*

fuit. Tertia in Ephesо ducentorum Patrum contra Nestorium Constantinopolitanum Episcopum, qui dicebat B. Virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantum genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret divinitatis, temporibus Theodosii Magni Principis, Cœlestini Papæ Romani, Juvenalis Hierosolymitani, Cyrilli Alexandrini; qui duodecim capitula contra Nestorii blasphemiarum totidem capitula auctore eodem S. Cyrillo anathematizando conscripserunt. Quarta in Chalcedone sexcentorum triginta Patrum contra Eutychem Constantinopolitanum Abbatem, qui asserebat Christum post humanam assumtionem non ex duabus naturis existere, sed solam in eo divinam naturam permanere, temporibus Martiani Principis, Leonis Papæ Romani, Juvenalis Hierosolymitani, Anatolii Constantinopolitani, qui condemnata hæresi statuerunt canones 27.; quorum auctor maxime idem Anatolius Constantinopolitanus Episcopus fuit. Quinta Constantinopoli contra Theodorum Mopsuestenum, & omnes hæreticos: qui Theodorus dicebat alium Deum esse Verbum, & alium Christum, & Sacram Virnem Mariam negabat Dei Genitricem fuisse, temporibus Justiniani Principis, Vigilii Papæ, Domni Antiocheni, Eutychii Constantinopolitani, qui quatuordecim capitula anathematizando scripserunt contra Theodori, & sociorum ejus blasphemias. Sexta in Constantinopoli CLXX. Patrum contra Macharium Antiochenum Episcopum, & socios ejus, qui unam voluntatem, & operationem in Christo falsa suspicione adstruebant, temporibus Constantini Principis, Agathonis Papæ Romani, Georgii Constantinopolitani, qui condemnata hæresi præfata anathematizando scripserunt octo capitula. Integram licet anonymi auctoris epitomen describendam volui, non solum ut cum ipsa Gratianea editio facilius conferatur, verum etiam ut non pereat antiquissimum hoc monumentum, quod sane in recentioribus plurimis Conciliorum editionibus licet alias amplissimis prætermissum est, & alias videtur esse ante finem octavi sæculi editum, quum nonnisi sex priorum generalium Conciliorum faciat mentionem.

In parte 2. cap. 64. de Martino Pontifice Maximo, si non laudavi canonem 2. dist. 50., ejusdem tamen verba integra omnino descripsi, integramque Martini sententiam, quæ facile eruitur, quoties idem canon 2. cum canone 12. eadem distinctione conferatur. *Can. 2. dist. 50.*

Cum agerem de epistola Gelasii ad Honorium Episcopum ad interpretationem canonis 5. cau. 13. qu. 2. omisi canonem 4. dist. 87. eidem Gelasio tributum, quod deperierit ea Gelasii epistola, unaque etiam observaverim in Ivonis fragmento desiderari. Ceterum ego repugnare non possum, quin canon ille 4. sit adjectio quædam laudato canoni 5. in postrema parte facienda. Siquidem cum Sanctus Pontifex juris disciplinam relaxandam noluerit favore Ampliati Romanæ Ecclesiæ servi, qui in fraudem Romanæ Ecclesiæ testamentum condiderat, humanius tamen agendum constituit cum ejusdem liberis, uti in fine canonis legitur, propterea que ad postremam illam canonis 5. partem belle refertur sententia laudati canonis, qua traditur, ad Episcopale officium pertinere, *egentium commodis piam sollicitudinem non negare.* *Can. 4. dist. 87.*

Postquam in parte 1. cap. 31. exegissem canonem 8. dist. 93. Concilio Parisiensi adscriptum ad definitionem Concilii Moguntini, juxta conjecturas jam a doctis viris exhibitas, ob oculos incidit Synodus Regiaticina anni 850. edita ab Henrico Canisio; tum vero agnovi eum canonem Gratianeum exhiberi in can. 18. ejusdem Synodi eisdem omnino verbis, ibi: *Nulla ratione Clerici, aut Sacerdotes habendi sunt, qui sub nullius Episcopi disciplina, & providentia gubernantur. Tales enim* *Can. 8. dist. 93.*

acephalos, ideſt, ſine capite, priſca Eccleſiæ conſuetudo nuncupavit. Docendi ſunt igitur ſæculares viri, ut ſi in domibus ſuis myſteria divina jugiter exerceri debeant, quod valde laudabile eſt, ab his tamen tractentur, qui ab Epiſcopis examinati fuerint, & ab ordinatoribus ſuis commendatitiis literis comitati probantur, cum ad peregrina forte migrare eſt. Siquid ergo contemptores canonum extraordinarie, & illicite miniſtrantes, & Divina Sacramentaliter (forte legendum *Sacramenta taliter*) *violantes inveniuntur, primum ab Epiſcopo uterque amoveatur, & vagans ſcilicet Clericus, vel Sacerdos, & is, qui ejus uſurpativo fruitur officio, & ſi noluerint ſe ab hac temeritate compeſcere, excommunicentur.* Præfuit iſti Synodo Angilbertus Mediolanenſis Archiepiſcopus una cum Theodemano Aquilejenſi Patriarcha, & Joſepho Epiſcopo, forte, ut conjicit Velſerus, Ipporedienſi. Utile erit ejuſdem Velſeri adnotationes in idem Concilium conſiderare, una cum notis Caniſii, quæ habentur in Veneta editione Labbæi tom. 9. pag. 1063., 1074., & ſequentibus.

Can. 24. dist. 23. Can. 17. 18. & 19. dist. 93. Exciderunt mihi, dum recenſerem canones Concilii Carthaginenſis vulgo quarti, nonnulla Gratiani fragmenta, ſcilicet canon 24. diſt. 23. & canones 17. 18. & 19. diſt. 93. Plane canon 24. diſt. 23. eiſdem omnino verbis legitur in canone 11. laudati Concilii; ceteri leguntur in canonibus 37. 38. 39. 40. & 41. his verbis: In can. 37. *Diaconus ita ſe Presbyteri, ut Epiſcopi miniſtrum noverit.* In can. 38. *Ut Diaconus, præſente Presbytero, Euchariſtiam Corporis Chriſti populo, ſi neceſſitas cogat, juſſus eroget.* In can. 39. *Ut Diaconus quolibet loco, jubente Presbytero, ſedeat.* In can. 40. *Ut Diaconus in Conventu Presbyterorum interrogatus loquatur.* In can. 41. *Ut Diaconus tempore oblationis tantum, vel lectionis alba utatur.* Erant hæc omnia tunc temporis opportuna, ut coerceretur nonnullorum Diaconorum ambitio, qui cum temporalium Eccleſiæ rerum adminiſtratione gauderent, ſupra Presbyteros ſe efferre non dubitabant.

Can. 13. & 14. dist. 96. Canones 13. & 14. diſt. 96. ſpectant famigeratam donationem Conſtantini Imperatoris gratia S. Sylveſtri, & Apoſtolicæ Sedis. Quid vero de hac re in præſentia dicam, quando jam ab aliquot ſæculis Scriptores paginas impleverunt, & jam tempore ſuo ajebat Cardinalis Baronius ad annum Chriſti 324. num. 117., ſe controverſiæ valde agitatæ parcere, quod nihil præter illa, quæ ab aliis dicta eſſent, adferre in medium poſſet? Tantum dicam, verba canonis 13. eſſe Collectoris monumentum donationis indicantis, quemadmodum priora verba canonis 14., uſque ad verſum *utile judicavimus* demonſtrant. Quæ vero ſequuntur ab eodem verſiculo uſque in finem, habentur in editionibus Conciliorum, præſertim vetuſtis, item relata fere omnia ſunt a Leone IX. Pontifice Maximo in epiſt. ad Michaelem Conſtantinopolitanum Patriarcham cap. 13. & 14., ex quibus valde commodum erit unicuique leviora quædam menda, quæ apud Gratianum occurrunt, expurgare, ut ad antiquiora ſaltem exemplaria omnia exigantur.

Can. 76. cau. 1. qu. 1. Quod nullo nomine auctoris inſcripto legitur in can. 76. cau. 1. qu. 1., referendum eſt ad caput 2. Malachiæ in princ. ibi: *Et nunc ad vos mandatum hoc, o Sacerdotes: Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum, mittam in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris*, ad quæ poſtrema verba hæc adjecit auctor gloſſæ interlinearis: *His, quæ meis benedictionibus poſſidetis, vel quidquid a vobis benedicitur, a me erit maledictum.* Ex quibus ſtatim liquet, Gratianum in eo canone in parte verba Prophetæ deſcripſiſſe, in alia parte verba Gloſſographi adjeciſſe.

Recte

Recte obſervaverunt Romani Correctores ad canonem 2. cau. 9. qu. 1., in eo nihil aliud exhiberi, quam paucis perſtrictam canonis 3. ſequentis ſententiam, quam ego jam ſuperius expendi in parte 2. cap. 34. Quoniam vero canon 3. revera Damaſi non eſt, ut alias demonſtrabam, nemo erit, qui canonis 2. auctoritate tenebitur, cum ad 3. referatur. Plane, quod ibidem dicitur, ordinatos ab excommunicatis Epiſcopis eſſe iterum ordinandos, quaſi nulla omnino Sacramenti collatio fuerit, alienum eſt ab Eccleſiæ traditione. Siquidem illicitæ quidem illæ, ac perpetuo damnatæ fuerunt, aliquando etiam irritæ appellatæ, quod ex ingenita vocabuli ſignificatione demonſtrat effectu carere, non ab initio non ſubſiſtere. Hinc in Concilio Turonenſi anni 461. canone 10. legitur: *Ordinationes vero illicitas in irritum devocamus, niſi ſatisfactione, quæ ad pacem pertinent, componantur.* Et in Concilio Romano anni 1078. cum de Epiſcopis pluribus excommunicatis ageretur, atque inter ceteros de Guiberto Ravennate, & Tedaldo Mediolanenſi, hæc habentur: *Ordinationes vero illorum, qui ab excommunicatis ſunt ordinati, Sanctorum Patrum ſequentes veſtigia, irritas fieri cenſemus.* Deinde in alio Concilio Romano anni 1099. canone 8. *Ordinationes, quæ a Guiberto hæreſiarcha factæ ſunt . . . quæque a Pſeudoepiſcopis per eum poſtea ordinatis perpetratæ ſunt, irritas eſſe judicamus*, & can. 9. *Similiter autem & eas, quæ a ceteris hæreſiarchis nominatim excommunicatis factæ ſunt, & ab eis, qui Catholicorum, & adhuc viventium Epiſcoporum Sedes invaſerunt, niſi probare voluerint, ſe, cum ordinarentur, eos neſciſſe damnatos.* Repetendas autem eas ordinationes fuiſſe nullibi legimus. *Can. 2. cau. 9. qu. 1.*

Ad Concilium Nannetenſe, de quo ſermonem habui in parte 1. cap. 58., referendus eſt canon 4. cau. 9. qu. 2. Siquidem in ea Synodo can. 1. hæc leguntur: *Ut Dominicis & feſtis diebus Presbyteri, antequam miſſas celebrent, plebem interrogent, ſi alterius Parochianus in Eccleſia ſit, qui proprio contemto Presbytero ibi miſſam velit audire; quem ſi invenerint, ſtatim ab Eccleſia ejiciant, & ad ſuam Parochiam redire compellant. Similiter interrogent, ſi aliqui diſcordantes ſint, qui inter ſe litem implacabilem habeant. Et ſi inventi fuerint, ſtatim reconcilientur. Quod ſi renuerint pacem ſuſcipere, ab Eccleſia ejiciantur, uſquequo ad caritatem redeant. Non enim poſſumus munus, vel oblationem ad altare offerre, donec prius fratri reconciliemur. His ita peractis, Sacerdotes miſſarum ſolemnia rite peragant.* *Can. 4. cau. 9. qu. 2.*

Superius in hac ipſa parte 3. cap. 6., ubi epiſtolam Athanaſii ad Felicem Papam apocrypham eſſe, & ab Iſidoro Mercatore confictam indicabam, adjiciendus etiam fuerat canon 12. cau. 9. qu. 3., cujus verba ita deſcribo in præſentia ex codice Iſidori Mercatoris. *Antiquis enim regulis ſancitum eſt, ut quidquid, quamvis in remotis, aut longinquis poſitis provinciis ſuper Epiſcoporum querelis, aut accuſationibus ageretur, non prius tractandum, vel accipiendum eſſet, quam ad notitiam almæ Sedis veſtræ fuiſſet deductum, ut hujus auctoritate juxta quæ fuiſſet pronunciatio infirmaretur, aut firmaretur; indeque ſumerent normam, unde Eccleſiæ ſumſere prædicationis exordium, ne paſſim ab inſidiatoribus columnæ everterentur Eccleſiæ.* *Can. 12. cau. 9. qu. 3.*

Quanta exorta fuerit controverſia in Illyrico in cauſſa Maximi Salonitani, jam alias tradidi in parte 2. cap. 59. tum ad epiſtolam Gregorii Magni ad eundem Maximum, tum ad epiſtolam ad Salonitanos Cives, tum ad epiſtolam ad Sabinianum Epiſcopum Jadertinum. Ad eandem cauſſam etiam pertinet canon 25. cau. 11. qu. 3., depromtus ex epiſtola Gregorii 48. lib. 5. miſſa ad Presbyteros, Diaconos, & Clerum, nobiles, ac populum Jaderæ conſiſtentes, & milites, qui *Can. 25. cau. 11. qu. 3.*

Maximo

Maximo prævaricatori communicaverant . Conqueſtus ibidem Sanctus Pontifex de illis, qui cum Maximo communicare non dubitaverant, ait inter cetera: *Hæc ergo cognoſcentes, poſtquam vobis nullam de ignorantia excuſationem aſſumere poteſtis; rogo, hortor, & moneo, ut prohibitæ vos communionis conſortio per omnia ſuſpendatis, nec cuiquam Sacerdoti ſupraſcripto Maximo communicanti, contra animam ſuam quiſquam veſtrum communicare præſumat*.

Can.106. cau. 11. qu. 3. Dum expenderem canones 107. & 108. cau. 11. qu. 3. in cap. 19. primæ partis, una etiam indicavi monumentum Reginonis, ex quo depromtus fuit canon 106. eadem cauſſa, & quæſtione, qui apud Gratianum ſub nullo auctoris nomine laudatur. In præſentia nihil adjiciendum ſupereſt, cum illic verba ipſa Reginonis deſcripſerim.

Can.20. cau. 13. qu. 2. Poſtquam Romani Correctores reſtituerunt, atque integrum deſcripſerunt canonem 20. cau. 13. qu. 2., nihil eſt, quod adjici poſſit. Habetur ille apud Hieronymum in Commentario epiſtolæ Paulli Apoſtoli ad Galatas cap. 6.

Can.22. cau. 13. qu. 2. Canon 22. cau. 13. qu. 2. ita a Gratiano refertur, ut nomen Auctoris minime inſcribatur. Videtur autem referendus ad Sanctum Auguſtinum, ſive in lib. de cura gerenda pro mortuis ad Paullinum cap. 1. & 2., ſive in lib. 1. de Civitate Dei cap. 12. & 13. Priora quidem canonis verba, uſque ad verſ. *Curatio*, apud Auguſtinum deſiderantur. Verum illa habenda ſunt tanquam brevis ſumma ſequentium de more Collectorum adjecta: nemo enim ignorat in Collectionibus canonum ſummaria quædam ſubjectorum monumenta præponi conſueviſſe; imo videntur ea verba brevis quædam & contracta ſententia ex iis depromta, quæ laudatis in locis Auguſtinus diſputabat. Quæ vero ſequuntur in verſ. *Curatio*, in verſ. *Nec ideo*, & in verſ. *Ubi poſſit*, eadem omnino ſunt cum verbis Auguſtini, cujus ſcopus is erat, ut demonſtraretur, prodeſſe poſſe piis defunctis, quoties illorum cadavera ad reliquias Martyrum tumularentur.

Can.22. cau 18. qu. 2. Jure optimo obſervaverunt Romani Correctores, canonem 22. cau. 18. qu. 2. referendum eſſe ad Novellas Juſtiniani Imperatoris. Sic enim legitur in vulgata Novellarum editione Nov. 123. cap. 36. *Ubi autem Monaſterium invenitur, omnibus modis jubemus viros a fœminis ſeparari, & fœminas quidem, in quo ſunt Monaſterio, remanere; viros autem aliud Monaſterium ſibimet facere. Si vero plura ſunt Monaſteria, ut neceſſe non ſit nova Monaſteria ædificare, locorum Sanctiſſimus Epiſcopus Monachos cum Monachis, & fœminas cum fœminis ſeparare, & in aliis Monaſteriis congregare procuret; quæcumque vero habentur communia, inter eos ſecundum competens eis jus dividere*. Eadem autem ipſa verba, quæ leguntur apud Gratianum, legimus in Novella 115. apud Julianum Anteceſſorem cap. 57., ubi tamen pro Gratianeis illis *Monaſterium habitare .... ædificare cogat. Si autem plurima &c.* iſta ſubſtituenda erunt, *Monaſterium habere .... ædificare ſibi cogat. Si autem plura &c.* Addiderunt Romani Correctores, nonnihil ſimile haberi in epiſtola 48. lib. 1. & epiſtola 39. lib. 7. indict. 2. apud Gregorium Magnum; verum utraque epiſtola a propoſitis ſententiis admodum aliena videtur; Siquidem epiſtola 48. ad extraordinariam ſpeciem pertinet, ad eam nimirum, in qua fœminæ ad virorum Monaſteria bellicæ perturbationis cauſſa confugiſſent, quemadmodum demonſtravi in parte 2. cap. 59. ad canonem 5. cau. 20. qu. 1. ex eadem epiſtola decerptum: & in epiſtola 39. non de Monachis agitur, ſed de Epiſcopis, quorum vita a fœminarum cohabitatione dicitur eſſe debere ſecreta.

Perperam

Perperam sub nomine Urbani II. laudatus est apud Gratianum canon 31. cau. 18. qu. 2., is enim potius pertinet ad Concilium Lateranense sub Callisto II. celebratum anno 1123., cum eadem omnino verba legantur in canone 19. illius Synodi. Can. 31. cau. 18. qu. 2.

Ad Concilium Carthaginense vulgo IV., de cujus auctoritate egi in prima hujus operis parte, referendus est canon 9. cau. 22. qu. 1., siquidem in eo can. 61. ita legimus: *Clericum per creaturas jurantem, acerrime objurgandum; si perstiterit in vitio, excommunicandum*. Et in can. 62. *Clericum inter epulas cantantem supradictæ sententiæ severitate coercendum*. Can. 9. cau. 22. qu. 1.

Auctor operis imperfecti sibi vindicare debet canonem 11. cau. 22. qu. 1., etenim ipse in homilia 44. ad caput 23. Matthæi ad illa verba; *Væ vobis duces cæci, qui dicitis, quicumque juraverit per templum, nihil est, qui autem juraverit in auro templi debet*, Judæos objurgabat, quod majoris facerent jusjurandum *in auro templi*, quam *per templum* ipsum conceptum; atque ad eam rem occasionem arripuit improbandi quosdam Christianos, qui majoris faciebant jusjurandum *per Evangelium*, quam *per Deum* emissum. Ita enim argumentabatur. Sicut Deus est, qui Evangelium instituit, ita templum illud est, cujus caussa aurum templi sacratur: Ergo sicut major esse debet veneratio in templum, quam in aurum templi juxta Christi sententiam, ita major debet esse cultus, qui jurejurando exhibetur in Deum ipsum, quam in Evangelium, cujus Deus est auctor. Verba Gratiani cum homilia penitus consonant: de auctoritate hujusmodi homiliarum alibi fuit differendum. Can. 11. cau. 22. qu. 1.

Ad Commentaria Hieronymi in caput 4. Jeremiæ ad illa verba Prophetæ: *Et jurabis, vivit Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia, & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt*, referendus est canon 2. cau. 22. qu. 2. in lib. 1. ibi: *Et quomodo Evangelium jurare nos prohibet? Sed hic, jurabis, pro confessione dicitur, & ad condemnationem idolorum, per quæ jurabat Israel. Denique auferuntur offendicula, & jurat per Dominum. Quodque dicitur, vivit Dominus, in Testamento veteri jusjurandum est, ad condemnationem mortuorum, per quos jurat omnis Idololatra. Simulque animadvertendum, quod jusjurandum hos habeat comites, veritatem, judicium, atque justitiam; si ista defuerint, nequaquam erit juramentum, sed perjurium &c.* Can. 2. cau. 22. qu. 2.

Quicumque considerat verba canonis 5. cau. 23. qu. 5., nihil aliud in ipsis invenit, quam interpretationem a Collectore subjectam præcedenti canoni explicando. Quamobrem non erat, cur in recentioribus Gratiani editionibus, quasi Ecclesiastica regula exhiberetur. Videantur ad hanc rem, quæ superius tradidi ad epistolam Augustini ad Macedonium. Can. 5. cau. 23. qu. 5.

In multis Gratianei codicis exemplaribus nullo adjecto auctoris nomine laudatur canon 20. cau. 24. qu. 3., erat autem inscribendum nomen Concilii Agathensis, ut in aliquibus codicibus Gratianeis exhibetur, cum eadem ipsa canonis verba integra legantur in can. 37. illius Concilii. Can. 20. cau. 24. qu. 3.

In secunda parte cap. 15. cum mentionem fecissem canonis 32. cau. 24. qu. 3., animadverti Urbano I. Pontifici eum tribui nullo modo posse, & potius Urbano II. adscribendum. Verum nec inter Urbani II. monumenta huc usque edita reperiri potuit; quod quidem ego mirari non debui, quum observavissem, Urbani II. monumenta ad nos usque non pervenisse integra ob injurias illius ætatis, imo & aliqua, quæ ad nos pervenerunt, falsitatis suspicione non esse vacua. Itaque in præsentia nihil aliud dicere possum, quam quod adnotavi ad canonem 37. ea- Can. 32. cau. 24. qu. 3.

dem

dem caussa, & questione, nimirum canonem 32. consonare plurimum adjunctis ætatis Urbani II., quo tempore variis schismatibus, quæ sane non procul ab hæresi erant, Ecclesia Occidentalis fere universa turbabatur. Seditiones turbarum ingentes erant, & plane populares, qua in specie nihil aptius dicere Urbanus poterat, quam defensores & hæreseon, & hæreticorum, gravius, quam hæreticos ipsos esse damnandos. Addo similia quædam reperiri in Concilio Tolosano anni 1056. sub Victore II. Pontifice Maximo celebrato, non diu ante Pontificatum Urbani; siquidem in can. 13. ita legitur: *Cum hæreticis, & cum excommunicatis ullam participationem, vel societatem habentem præcipue excommunicamus, nisi correctionis, vel admonitionis caussa, ut ad fidem redeant catholicam. Siqui autem adjuvantes eos defendere conati sunt, vinculo simul excommunicationis cum eis subditi permaneant.* Huc quoque referri commode potest epistola Urbani II. ad Episcopos Germaniæ edita a Mansio in tom. 2. Supplementi Labbeani pag. 85. adversus eos, qui Ravennatensi Episcopo Romanæ Sedis invasori auxilium præstiterant; ibi enim ista leguntur: *Primo siquidem gradu Ravennatem hæresiarcham Romanæ Ecclesiæ invasorem, cum ejusdem perversitatis capite, ab omnibus Ecclesiæ Catholicæ membris alienum, & excommunicatum esse censemus; secundo qui armis, pecunia, consilio aut obedientia Ecclesiasticos maxime ordines aut honores ab eis, aut eorum fautoribus accipiendo eorum nequitiæ adminiculum subministrant. Hos igitur principaliter anathematis vinculo adstringentes in tertio gradu communicantes eis, nos quidem non excommunicamus, sed qui se eorum communione commaculant, nequaquam in nostram societatem sine pœnitentiæ ultione, & absolutione recipimus. Sanctis quippe canonibus sancitum constat, ut qui excommunicatis communicaverit, excommunicetur.*

Can. 11. cau. 27. qu. 2. Generalis admodum inscriptio occurrit ad canonem 11. cau. 27. qu. 2. ita concepta: *Item in canonibus invenitur.* Quos vero canones laudare voluerit Gratianus, jam satis compertum fuit eruditis investigatoribus, eos nimirum, quos deinde Gratianus idem retulit in can. 15. eadem caussa, & quæst. sub nomine Julii Papæ. Jam ego in parte 2. cap. 31. observavi, verba illa non aliud exhibere, quam breviarium quoddam canonis 41. Concilii Triburiensis.

Can. 14. cau. 32. qu. 4. Longe distat a proposito Gratiani canon 14. cau. 32. qu. 4., qui Hieronymum habet auctorem. Etenim Gratianus ex eo demonstraturus erat, nemini licere, vivente uxore, alterius conjunctionem appetere; at Hieronymus totus erat, ut suaderet maritos, ne conjugio, seu conjugii usu in uxore ipsa abuterentur. Siquidem expendens in Commentario suo epistolæ Paulli ad Ephesios verba illa capitis 5. *Viri diligite uxores vestras*, ait: *Liberorum ergo, ut diximus, in matrimonio opera concessa sunt: Voluptates autem, quæ de meretricum capiuntur amplexibus, in uxore damnatæ. Hoc legens omnis vir, & uxor, intelligant, sibi post conceptum magis orationi, quam connubio serviendum. Et quod in animalibus, & bestiis ipso naturæ jure præscriptum, ut prægnantes ad partum usque non coeant, hoc in hominibus sciant arbitrio derelictum, ut merces esset ex abstinentia voluptatum.*

Can. 20. de pœn. dist. 1. Qui primus numericis notis canones a canonibus distinguendos voluit apud Gratianum, non injuria omittere debuerat canonem 20. de pœn. dist. 1. Quid enim aliud ibidem continetur, quam sententia Gratiani ejusdem præcedentes canones, præsertim 14., cum sequentibus jungentis? Hinc ego in eo non moror, neque enim illud mihi proposui, ut privatam Gratiani doctrinam investigarem.

Canon

Canon 22. de pœn. diſt. 1., cujus eſt hæc inſcriptio: *Hinc etiam in canonibus*, idem eſt cum can. 5. cau. 2. qu. 3., ut conferenti utrumque monumentum facile liquet. Quorum propterea ut auctor & ſententia dignoſcatur, opportunum erit reſpicere ad ea, quæ tradidi ad laudatum canonem 5. in parte 2. cap. 18. *Can.22. de pœn. diſt. 1.*

Iterum in canone 12. de pœn. diſt. 4. verba Gratiani exhibentur, quaſi regulam Eccleſiaſticam contineant, quamquam melius cum præcedente Gratiani doctrina poſt canonem 11. jungenda fuiſſent, & canon 12. numerandus eſſet, qui eſt numero 13. Gregorii Magni. Ut legenti liquet, Gratiani diſputatio tota redundat variis Sacrarum Literarum locis hinc illinc collectis adjectis nonnullis Auguſtini verbis, quæ jam Romani Correctores ex lib. 83. quæſtionum queſt. 66. emendaverunt. *Can.12. de pœn. diſt. 4.*

Ex codice Reginonis Prumienſis derivati ſunt canones 9. & 11. cau. 35. qu. 6., eodem modo, quo ſuperius dixi in præcedente capite 40. de Libro Romani Ordinis derivatos fuiſſe canones 5. & 6. eadem cauſſa, & quæſtione. Nimirum Regino ad uſum ſuarum Provinciarum, & ſui temporis varias edidit jurisjurandi formulas; atque inter ceteras unam, quæ habetur in lib. 2. de Eccleſ. diſcipl. cap. 233. ſub hoc nomine: *Sacramentum de inceſtuoſo diſcidio*. Integra formula ſubſequens hæc eſt: *Ab iſto die jurabis, quod tu per nullum ingenium te ſociabis huic tuæ conſanguineæ nomine illi, quæ contra legem, & rectam Chriſtianitatem uſque in hunc diem tua uxor fuit, nec in conjugio, nec in adulterio, vel fornicatione, nec cum illa ad unam menſam manducabis, & bibes, aut ſub uno tecto manebis, niſi forte in Eccleſia, aut in aliquo publico loco, ubi nulla mala ſuſpicio poſſit eſſe, ut ibi coram teſtibus pro certa neceſſitate pariter colloquamini. Nec aliam conjugem accipies, niſi forte poſt actam pœnitentiam tibi licentia data fuerit ab Epiſcopo tuo, aut ejus Miſſo. Sic te Deus adjuvet, & iſtæ Sanctorum Reliquiæ*. Hanc formulam deſcripſit nullo adjecto auctoris nomine Burchardus in lib. 7. cap. 27., & ſimiliter Ivo in parte 9. Decreti cap. 63., ex ipſis denique Gratianus in laudato can. 9. Similes formulas perſecutus Regino aliam protulit in eodem lib. 2. cap. 240. ſub hac inſcriptione: *Juramentum de reconciliatione conjugatorum*, & ſcripſit: *Ab iſto die in antea juxta tuam conjugem, nomine illam, quam injuſte dimiſeras, ita tenebis, ſicut per rectum maritus ſuam debet habere conjugem in dilectione, & debita diſciplina, nec eam per ullum malum ingenium ſeparabis a te, nec ea vivente aliam accipies. Sic te Deus adjuvet*. Iterum ex Reginone eam formulam derivavit Burchardus in lib. 9. cap. 81., & Ivo in parte 8. Decreti cap. 217., & denique ex ipſis Gratianus in laudato canone 11. *Can. 9. & 11. can. 35. qu. 6.*

Quæ leguntur in canone 9. cau. 35. qu. 9. nihil aliud exhibent, quam ſententiam Gratiani, qui ex ſupra laudatis canonibus inferre voluit, ſententiam per ſubreptionem pronunciatam revocari poſſe. Non erat autem, cur is, qui canones a canonibus numericis notis ſejunxit, ea verba pro diſciplina ſacrorum canonum deſignaret. *Can. 9. cau. 35. qu. 9.*

Quod legimus in can. 33. de conſ. diſt. 1. non tam videtur eſſe depromtum ex Novella Juſtinianea 58. apud Julianum anteceſſorem, quam ex Capitulari Ludovici Pii edito anno 824. apud Ingilenheim: ſiquidem in cap. 6. ibidem ita legitur: *Qui in domo ſua oratorium habuerit, orare ibidem poteſt, miſſas tamen in eo celebrare non audeat, nec agere cuiquam permittat, ſine permiſſu; vel dedicatione Epiſcopi loci illius. Quod ſi fecerit, domus illius fiſci viribus addicatur. Comes vero,* *Can.33. de conſ. diſt. 1.*

qui

qui hoc cognovit, & non prohibuit, publica pœnitentia mulctetur, vel honore privetur. Hoc ipsum caput a Collectore Capitularium Francorum editum fuit in lib. 5. cap. 383. & in lib. 6. cap. 102. in editione Baluziana. Primus Burchardus, qui a laudandis Francorum Capitularibus abstinebat, canonem illum tribuit Concilio Aurelianensi in cap. 86. lib. 3., Burchardum vero secutus est Ivo in cap. 76. partis 3. sui Decreti. Gratianei codices varii invicem sunt; etenim in aliquibus eadem est Concilii Aurelianensis inscriptio, in aliis nomen auctoris penitus desideratur.

Can. 87. de conf. dist. 2. Denique canon 87. de conf. dist. 2. referendus est ad epistolam Hieronymi ad Hebidiam piissimam & religiosissimam fœminam, cujus etiam cum laude meminit Sanctus Vir scribens ad hominem queudam genere Gallum, qui *Rusticus* in vulgatis editionibus appellatur, de pœnitentia. Duodecim quæstiones dissolvendas Hieronymo proposuerat Hebidia, quarum secunda erat, quomodo intelligenda essent ea Christi Domini verba Matthæi cap. 26. *Dico autem vobis: non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, quo bibam illud novum vobiscum in Regno Patris mei?* Ut satisfaceret Hieronymus, primum inquit, exinde nonnullos hæreticos adstruxisse Regnum Christi mille annorum, qui propterea Millenarii dicti sunt; deinde improbata ea interpretatione tradidit, verba Christi referenda esse ad Sacramentum Eucharistiæ, quod post Christi resurrectionem constitutis ubique Ecclesiis, tanquam Regno Dei, ab omnibus sumendum est, ubi & conviva Christus, & convivium est; quo spectant Gratiani verba, quæ cum codicibus Hieronymi omnino consonant. Postremo ita conclusit Sanctus Vir: *Faciamus igitur voluntatem ejus, qui misit me, Patris, & impleamus opus ejus, & Christus nobiscum bibet in Regno Ecclesiæ Sanguinem suum.*

Post hæc universa, quibus mihi videor integrum Gratiani opus pro viribus juxta propositum illustravisse, nemo a me expectet, ut cum Antonio Augustino suis in Gratianum Dialogis finem imponente ita concludam: *Habes igitur C., quod tantopere expetebas, juris Pontificii emendationem, non ex sordidis rivulis, & lacunis, sed ex ipsis fontibus splendidissimis quasi venerem quandam e mari exorientem, quæ omnium in se oculos convertat, & mirificos amores, & cupiditates eliciat.* Novi enim apprime, & novi magis in dies, quanta adjici ad perficiendas hujus generis elucubrationes eruditorum virorum industria possint. Habeatur iste, rogo lectorum benignitatem, tanquam conatus quidam, & adumbratio perdifficilis rei, in qua adgredienda profiteor sane me hæsisse plurimum; verebar etiam vehementer eruditissimorum judicia, ac nostrorum temporum rationes, quæ palam prodire non patiuntur, nisi quæ solida sint, & recta methodo elegantique stylo elaborata, nec forte in præsentia adhuc singula confecissem, nisi acres admovissent stimulos sollicita Virorum plurium doctissimorum officia, qui studia hæc mea, qualiacumque sint, æqui boni fecerunt, inter quos silentio præterire non debeo Gravissimum Virum, qui unus vice omnium esse posset, & auctoritate summa, & mirabili prudentia, & insigni sapientia præditum Pontificem Maximum Benedictum XIV., qui meum hoc opus singulari se gratia accepisse non semel significavit. Quod mihi eo majorem jucunditatem peperit, ac securitatem, quo impensius semper optavi, ut nihil, non dicam scribenti, sed ne cogitanti quidem excideret, quod ab Ecclesia Dei, a qua demisso animo pendeo, & cui perpetuo obsequar sine calumnia, aliquando non posse recipi vel leviter suspicarer.

INDEX

INDEX

GRATIANEORUM CANONUM.

Numerus Romanus Partem, Arabicus paginam indicat.

Can.

DIST. XXXII.

DIST. XXXIII.

DIST. XXXIV.

DIST. XXXV.

DIST. XXXVI.

DIST. XXXVII.

DIST. XXXVIII.

DIST. XXXIX.

DIST. XL.

Can.

Can.

DECRETI PARS II.

CAUSA I.

Quæst. 1.

CAUSA II.

Can.

Can.

CAUSA III.

Can.

Can.

CAUSA VI.

CAUSA VII.

Can.

CAUSA VIII.

Quæst. 1.

CAUSA IX.

Quæst. 1.

CAUSA X.

Quæst. 1.

CAUSA XI.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

Quæst. 3.

CAUSA XII.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

CAUSA XIII.

Quæft. 1.

CAUSA XVI.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

Quæst. 5.

Quæst. 3.

Quæst. 4.

Quæst. 6.

Can.

CAUSA XVII.

Quæft. 1.

CAUSA XVIII.

Quæft. 1.

Can.

Can.

Can.

CAUSA XXIV.

Can.

Can.

CAUSA XXVIII.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

Quæst. 3.

CAUSA XXIX.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

CAUSA XXX.

Quæst. 1.

Quæst. 2.

Quæst. 3.

Quæst. 4.

Quæst. 5.

CAUSA

CAUSA XXXI.

CAUSA XXXII.

Can.

Can.

C A U S A XXXIV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

DECRETI PARS III.

DE CONSECRATIONE.

Can.

Can.